ספר

שפתי חכמים השלם

תוספת

מקראות גדולות

על

התורה. וחמש מגילות

ליקוטים מאת גאוני גדולים ראשונים ז"ע המפורסמים אשר חיברו ספרים גדולים פירושים ומפרשים פירושו של רבינו מאור הגולה רש"י זצלה"ה: ואלה המה ס' מנחת יהודה; קיצור מזרחי (שנדפס אצל התומש) הרא"א, ר' אהרן אלרעי זצ"ל: הרא"ם, ר' אלי' מזרחי זצ"ל: רי"ק, רבינו יעקב קניזל זצ"ל: מהרמ"ש, ר' מאיר שטערין: רמ"א, ר' משה אלבולה: מהרר"ה, מו"ה הענדל ז"ל: מהרן, מו"ה נתן ז"ל: רש"א, ר' שמואל אלמשנינו: מהרש"ל, ר' שלמה לוריא: נ"א, נר אריה: דב"ט, דבק טוב: ד"ד, דברי דוד: ה"מ, הואיל משה: נח"י, נחלת יעקב: צד"ל, צדה לדרך: קצ"מ, קיצור מזרחי והוא הנקרא מתנות עני: נלי"ט, נראה לי יעקב טריוש ז"ל:

נלקט ונאסף ע"י הרב הג' מוהר"ר שבתי משורר זצלה"ה בעה"ס ס' שפתי ישנים.

יצא לאור בהשתדלות הרב ר'

מנחם מענדיל יוסטמאן נ"י

בגור קאלווריע

ווארשא

אהרן

משה

СИФСЕ ХАХОМЕМЪ

ВАРШАВА

Дозволено Цензурою.
Варшава, 28 Августа 1901

Въ Тип. В. Тиля Н-овъ, въ Варшавѣ Мыльная 7.

הקדמת דמסדר הפירוש שפתי חכמים

האלוף כמהור"ר שבתי משור"ר מפראג יצו. בעל המחבר שפתי ישנים. אהוי של המקיבל ומופלג בדורו. כשמש זרח אורו. החסיד כמוהר"ר יעקב שטרימרש זצוק"ל:

אמר המלקט ומאסף שבתי משור"ר מפראג. הנה אנכי לא אוכל לצאת ולבא בלשון מדברת גדולות לשון ערומים כי דרך נשי"ם לי ודעת קל"ה כמות שהיא קל"ה בע"ה וחסיר"ה. ואין בי כ"ח לעמוד בהכלי רבנן. והשנית שיש לי חומרא יתירה שאני מחויב במצות עשה שהזמן גרמא. המלאכה מרובה והפועלים דוחקים אצים ונוגשים לאמר כלה מעשיך אשר ע"כ אין לי פנאי ומקום חלק להרחיב פי בהקדמה ארוכה. לכן לא אכתוב כ"א הסמנים. ודרכי הסדר של המלאכה הזאת מלאכת ה' ברמיז"ה:

הנה מיום עמדי על דעתו הייתי משתאה ומחביש כי כמה פעמים ראיתי ושמעתי בהרבה קהלות שהבחורים באים לבית הכנסת ביום השבת וזה אל זה שואלים בדברי רש"י זצ"ל ונתן הספר אל איש לאמר קרא נא זה ואמר אוכל וגם אקרא ואז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול לעומתם זה אומר בה וזה אמר כה עד שאמר כך הוכרח לומר לא אוכל כי חתום הוא. ואם יש אחד מהן שקרא קצת מפרשים ואומר הפירש והפשט ואז מראין עליו באצבע לאמר החדש הזה לכם כזה ראה וחד"ש. ואף לזאת יחרד לבי ובעת הזאת חשבתי דרכי בעת צרה ואמרתי אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך אלך לי אל מקום אחד וצדק צדק ארדוף אחר מקום דפוס יפה ואדפיס חומש עם קצור מפרשים: וחשבתי דורות הראשונים אשר חברו ספרים גדולים פירושים ומפרשים פירש של המאור הגדול רש"י אשר באורו ולאורו אנו הולכים ונוסעים. והנה זה אמר בכה וזה אמר בכה אף כמעט כולם נתנו מרואה אחד אשר ציץ ממזר"ח הוא שמ"ש עבד את רבי כל הימים לרבות הלילות ה"ה הגאון כמהר"ר אליה מזרחי זצ"ל וזרחה השמ"ש עליו ודבריו ברורים כשמש וחפש כל חדרי תשעה ויגע וחפר עד שמצא הבארו"ת אשר שאב ושתה מהן רש"י ז"ל ואחריו יא"יר נתיב. ועד שלא שקעה חמה של זה זרחה שמשו של זה ופרו ועשו פירושים ורבו כמו רבו הראשונים לברכה:

וזה יצא ראשונה. סתמא כפירושו. וזהו העתקתי מספר מנחת יהודה. וקצור מזרחי שנדפס אצל החומש. ומה שהעתקתי מספרים אחרים כתבתי כל אחד משמו בצורה שני חצי לבנות ואלי הן: (הרא"ם) הר' אלי' מזרחי: (הרא"א) ר' אהרן אלרעי: (רי"ק) ר' יעקב קניזל: (מהרס"ש) ר' מאיר שטערין: (רמ"א) ר' משה אלבילה: (מהרר"ה) מוהר"ר העכדל: (מהר"ן) מהר"ר נתן: (רש"א) ר' שמואל אלמשינינו: (מהרש"ל) ר' שלמה לוריא: (ג"א) גור אריה: (דב"ט) דבק טוב: (ד"ד) דברי דוד: (ה"מ) הואיל משה: (נח"י) נחלת יעקב: (צד"ל) צדה לדרך: (קצ"מ) קיצור מזרחי: והוא הנקרא מתנות עני: (וכעת ניתוסף) (נלי"ט) נראה לי יעקב טריוש: ה"ה התורני המופלא מהר"ר יעקב בן הקדוש הר"ר משה אברהם זצ"ל טריוש אשכנזי הנקרא פה פ"פ בפי כל ר' יעקב בריסקר): כל כוונתי לא היה כי אם למה שצריך לפירש רש"י. אבל כל מקום שהמזרחי ובעל נחלת יעקב והאחרים הלכו בגדולות ובנפלאות בבקיאותם בקושיות ובפלפולים מהש"ס כמו בפ' משפטים ובשאר מקומות לא הכנכתי ראשי בין הרים גדולים וכתבתי רק מה שהוא כפשוטו להבנת רש"י ז"ל:

וכאשר זכיני לסדר ולהדפיס אותו. כן נזכה ללמדו ולעשותו. לקיים והגית בו יומם ולילה. ואז נצליח לילך מעלה למעלה. ונרוצה ונשמחה ונגילה. על הפדות והפורקן והגאולה. וגואלנו ה' צבאות. הוא יראינו נפלאות. ויקבץ נדחי ישראל. ובא לציון גואל אמן: **כ"ד אשר התחננתי אל ה'** על זאת מעודי. ועד היום הזה גמל חסדו עמדי. וצירף הפעולה למחשבתי. להוציא לאור ספר ספיר ... **להדפיס אותו פעמיים.** ועלה תפלתי אל אל בשמים. ויזכני להדפיס ספרים רבים דברי אלהים חיים. ולראות בנחמות ציון וירושלים:

ששם פרי עץ חיים: נאום שבתי משורר מפראג יצ"ו בן הקדוש מהור"ר יוסף הי"ד זצ"ל:

א א"ר יצחק. (דברי דוד) המפרשים מקשים שלא מצינו שיהא מוזכר בגמרא ובמדרש זה המאמר בשם ר"י אלא מה שאמר מה טעם פתח ותו לא. אלא שזה ר"י היה אביו של רש"י ולא היה למדן גדול ובנו רש"י רצה לכבדו ולהזכירו בתחלת חבורו ושאל מאביו להקשות איזה קושיא ולכתוב משמו והקשה זאת הקושיא למה התחיל בבראשית ולא הקשה מה טעם. מצא כתוב בכתב ישן. וזה אינו מ"מ שלא היה למדן שמצינו בפ' בתרא דעבודת כוכבים זה לשון אבא מורי מנוחתו כבוד ומוכח שהיה בעל תורה: לא היה צריך. דהא התורה לא ניתנה לישראל אלא בשביל המצות הכתובים בה שיקיימו אותן (ועל כן נקרא בלשון תורה) ואם כן כל הני סיפורי דברים לא היה לו לכתוב בתורה אלא לעשות ספר בפני עצמו כמו ספר יהושע או ספר שופטים. ישראל. משא"כ מילה וגיד הנשה שלא נצטוו בהם אלא יחידים (בעדם ובעד כל ישראל) וכל זמן שלא נצטוו בה כל ישראל אינה נחשבת מכלל מצותיה דתורה צוה לנו משה כתיב: ומה טעם. כלשון ניחותא ותירוץ הוא ר"ל הפסוק בתהלים הוא מפרש הטעם למה התחיל בבראשית והכי משמע מן הפסוק כח מעשיו פי' דהוא מעשה בראשית ולכך הגיד לעמו משום שרצה לתת להם נחלת גוי כנען דבשביל אברהם שהבטיחו הקב"ה שיתן לזרעו את ארץ כנען (והירושה היא משכר מצות ותשובה כמצות) ואם כן צריך להודיע שהבריאה הוא בא מעשיו. א"נ י"ל היה לו לכתוב ספר בראשית אחר שהזינו ולא להתחיל בו כאן ומתרץ משום כח מעשיו וכו' ר"ל אם היה כותב ספר בראשית בסוף הספר לא היתה הוכחה שהכתוב בא להעיד שאין בני ישראל כלסטים אלא היינו אומרים מה שנכתב ספר מעשה בראשית הוא להגיד שאין העולם קדמון שהוא עיקר האמונה וכמו שכתב הרמב"ן אבל עכשיו מה שהתחיל בראשית ע"כ צריכין אנו לומר ולפרש משום כח מעשיו וכו' והכתוב עצמו מעיד על זה ודו"ק: שכבשתם. משמע דבתחלה היה הארץ של ז' אומות (שהם מבני חם) וא"ת והא בפרשת לך לך כתיב והכנעני אז בארץ ופרש"י שם שהיה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח לבניו את הארץ ואם כן מה שייך ליסטנות בזה (כשהם מחזיקים בנחלתם) וי"ל אע"פ שקרקע אינה נגזלת וברשות דמרא קמא קיימא מ"מ הוה כגזלן כמי שירד לתוך שדה חבירו שלא ברשות להשביח הקרקע שצריך ליתן לו היציאה אם השבח יותר על ההוצאה וישראל לקחו א"י עם שבחה ולא נתנו אפילו ההוצאה ומה פתח בבראשית וכו' לומר שהארץ ומלואה של הקב"ה לעשות בה כרצונו. ועי"ל לסטים אתם דלשם היו גם כן שאר גוים וגם להם היה חלק בארץ, אך קשה אפילו א"ת דרבי יצחק סבר דהכל ביד חם והוא נתן לכנען בנו מ"מ הרי כתיב ארור כנען עבד עבדים וכו' א"כ היה חם עבד לשם ומה שקנה עבד קנה רבו וי"ל כתיב לאחיו שגם ליפת יהיה עבד א"כ גם ליפת יש חלק בו (ועי"ל דוקא גבי קנייה זכיה מיד אחרים או מן ההפקר אמרינן יד עבד כיד רבו אבל לא אגב ירושה דקי"ל גוי יורש את אביו דבר תורה וכנען ירש את הארץ מחם אביו (נח"י) ע"ש: הם אומרים (ד"ד) עי"ל דהא אחד נתן מתנה לעבד ע"מ שאין לרבו רשות בו לא קנה הרב וכאן נתן הקב"ה חלק של כנען מדינות מיוחדות ולאחיו שם מדינות אחרות כמבואר בפסוקים הוי כמתנה בפירוש ע"מ שאין לזה על זה כלום: אלא דורשני דלפי פשוטו משמע שבא להורות סדר הבריאה וזה אינו כמו שפרש"י בסמוך שאין לך ראשית וכו': בשביל ולא היה מלשון התחלה שצריך להיות סמוכה וה"פ של בראשית בשביל התורה וישראל (ושימוש של ב' כמו בעבור) כפשוטו (ר"ל שיהא בראשית מלה סמוכה. אזי ממלת ברא שהוא פעל עבר צריך אתה לעשות שם כאלו נכתב במקום ברא בריאת) דהיא דבוק דיש אם למסורת וכיון דנמסר בלא נקודה יוכל לקראת ברוא כמו ברא: בראשית ברוא דבראשית כמו בתחלת בריאתם וכו' ובאותו תחלת הבריאה וכאשר היתה הארץ תוהו ובוהו וחושך ומתוך שהיה חושך לכך ויאמר אלהים יהי אור וכל הענין מוסב על ויאמר אלהים: כלומר שלא תאמר היאך מפרש בראשית בריאת השמים וכו' ויהיה הכל נמשך אל ויאמר אלהים וכן ויאמר אלהים נמשך למעלה והא ויאמר אלהים יהי אור משמע דיבור בפני עצמו כמו ויאמר אלהים יהי רקיע וכו' לכך מביא ראיה ר"ל דשם ג"כ לא יתכן לומר שתחלת דיבורו של הקב"ה שדיבר עם שום אדם היה עם הושע דהא קודם הושע דיבר עם כמה נביאים אלא ה"פ תחלת דבורו של הקב"ה עם הושע מה היה ויאמר ה' אל הושע וגו' ומוסב על הענין ויאמר ה' כמו כן הכא: ופירושו ודקשיא לך שאין לך ראשית, שאינו דבוק י"ל פרושו בראשית הכל וא"כ שפיר הוי דביקות למלת הכל: ויש לך (ד"ד) פי' בדבר שמעצמינו נבין שיש תיבה חסרה והיא מגיד הסברא: שהרי המים דבשלמא אם אתה אומר דלאו להורות סדר מוקדמים ומאוחרים בא. אתי שפיר דלא פי' בריאת המים מתי היה משום דלא רצה לפרש אלא עניני' שנבראו אחר בריאת שמים וארץ אבל אם להורות סדר הבריאה' בא קשה למה לא מפרש נמי בריאת המים. (ד"ד) ועדיין לא גדה אע"פ שבריאת אש והמלאכים ג"כ לא נזכרו בתורה ואפ"ה נבראו ביום ב' שאני מים דהכתוב מזכירם בענין סידור הבריאה ורוח אלהים מרחפת על פני המים היה לו להזכיר זמן בריאתם: הא למדת והא שמתרץ הכא ולא הביא זה התירוץ לעיל גבי ולא בא המקרא' וכו' היה לו לומר א"כ תמה עצמך וכו' י"ל דלעיל יכול לדחות דלא חשיב במוקדמים אלא מבריאת שמים וארץ ואילך ומה שהיה קודם זה לא קחשיב אבל כאן דפירש בראשית הכל דמשמע שלא ברא כלום קודם שמים וארץ א"כ קשה תמה וכו': ד"ה ברא. ולא אמר אין דעתו שיאמר ה' ולא יאמר אלהים אם כן עדיין תקשה למה לא נאמר ג"כ אלהים אלא רצונו לומר היה לו לומר ג"כ ה' כמו שאמר ביום עשות ה' אלהים וגו'. ומתרץ פי' דקשה לרש"י דהא אי היה העולם נברא במדת הדין א"א לקיים אפילו שעה אחת אלא ודאי במדת הרחמים ברא וא"כ ולמה לא נאמר ה': [נח"י] הל"ל ברא ה' בשם העצם שלו שעצמו' הוא הרחמים ולא בשם אלהים שהוא שם התואר על השופט כי עדיין לא עשה משפט בארץ לכך מתרץ עלה וכו': והיינו דכתיב ואפשר נמי שרצונו של רש"י לפרש עוד שאל תקשה מנא לן דמשום שראה שאין העולם מתקיים במה"ד שיתף וכו' דלמא משום טעם אחר דכתיב עולם בחסד יבנה או משום טעם אחר וע"ק למה הקדים מדה"ר למה"ד וע"ז אמר והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים היה לו לומר שמים וארץ כמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ אלא להורות דמה ששיתף מדה"ר למה"ד העיקר הוא משום הארץ ותולדותיה שהם אין יכולין לעמוד במה"ד ומ"ה הקדים ארץ לשמים והקדים מדה"ר למה"ד משום ארץ שיתגב' מדה"ר על מדה"ד

משא"כ השמים יכולין לעמוד במה"ד. ב' ד"ה בהו. לשון. נראה דרש"י סובר שהם מן שמות הנרדפין ר"ל שניהם לשון שממה אי נמי ר"ל ריקות הוא לשון מקרא ולד"ה הוא לשון ארמי ושניהם הם לשון ריקו' לאפוקי מן התרגום שתירגם על תוהו ובהו לשון צדיא ורקנין לכן פי' בהו לשון צדו ורקנין ופירוש תהו לשון תימה שיתמה על בהו כלומר על השממון שבו והוי וי"ו ובהו מתחלף בב' כמו וה' שלהני ורוחו דהוה כמו ברוחו: ד"ה פני. ר"ל היה לו לכתוב על תהום מאי על פני אלא שקאי על המים שהם על הארץ והם פני הארץ והיינו דכתיב נמי ורוח אלהים וכו' דהיינו שחושך דכתיב לעיל וחושך על פני תהום ועי"ל דהוכחתו הואיל וכל הני עשרה מאמרות האמורות כאן משום דקודם לכן לא היה כן לכך ה"ל לומר יהיה דבר זה כגון בתחלה כתיב בראשית וכו' משמע שלא היה אלא הארץ לבד ולא היה על הארץ כלום לכך אמר אח"כ ויאמר אלהים תדשא הארץ ואם כן מה דכתיב ויאמר אלהים יהי אור צריך להיות דקודם מאמר זה היה חשך והיכא כתיב והחשך כו' ע"כ צ"ל מה שכתיב וחשך על פני תהום שהם המים שפירוש תהום בכל מקום מורה על המים ש"מ דהמים היו על הארץ וכן משמע מתוך פרש"י דויהי אור קאי על וחושך על פני תהום דלעיל פי' בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תוהו ובהו וחשך על פני תהום וגו' ויאמר אלהים יהי אור מדלא הביא הפסוק כולו או לא היה לו להביאו כלל משמע דקאי עליו כי אלו לא היה חושך על פניה לא גזר על האור: כסא כבוד. דקשה היה לו לכתוב סתם ורוח מרחפת: ומרחף על פני. דקשה דאי קאי על כסא הכבוד למה אמר מרחפת לא לכתוב אלא ורוח אלהים על המים או קשה מפני מה נקרא כסא הכבוד ורוח אלהים: ובמאמרו. ומרחפת קאי על מאמרו פיו של הקב"ה: ד לדברי אגדה. דלפי פשוטו של מקרא משמע דבתחלה היו מעורבין יחד דלשון הבדלה שייך בדבר המעורב יחד וזה א"א כיון שיש אור אין חושך דאור וחושך אינם אלא קנין והעדר וא"א חיבורם יחד בעת מן העתים [נח"י] דקשה דאיך אפשר לפרש שקבע לזה תחומו בלילה והלא לא נעשה ההבדלה עד יום ד' דכתיב ביה להבדיל בין היום ובין הלילה לכך צריכין אנו לדברי אגדה: ראה. הרמב"ן טען שאין זה נכון שא"כ יראה כענין המלכה ועלה חדשה אחרי כי אמר אלהים יהי אור וראה אותו כי טוב פי' כאלו מתחלה לא ידע ח"ו שהאור יהיה טוב שהולרך להבדילו. והרא"ם השיב כי כיוצא בו מצינו גבי וירא ה' כי רבה רעת האדם וגו'. ולא נראה דבריו כי אע"פ שהיה שם המלכה ועלה חדשה אין בכך כלום כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים: לצדיקים לצדיק שהוא טוב לכך ויבדל ר"ל כדי שיהיה הפרש בין הצדיק שהוא אור ובין הרשע שהוא חושך בערבובי'. ר"ל במדינה זו יש אור ובמדינה זו יש חושך או ר"ל לפי שעות כגון שעה אחת יום וב' שעות לילה וא"כ להיפוך היינו ערבובי' אבל אין לפרש בפעם אחת ממש זה א"א כדפרישי' לעיל וא"כ יהיה פי' ויבדל הבדל זמנו לזה תחומו ביו' ולזה תחומו בלילה. ה הל"ל לכתוב. והא דכתיב לקמן גבי ד' נהרות שם האחד פישון אף על פי דכתי' בתר הכי שני שלישי וכו' י"ל דאי כתב ראשון היה עולה על הדעת דמה שנאמר שם והיה לד' ראשים לא שנתפרדו במקום אחד לד' ראשים אלא הפירוד הוא בזה אחר זה כד' מקומות מחולקות ד"מ מתחלה נפרד נהר אחד ואחר כך בכמה פרסאות נהר שני וכן כולם ע"ד זה לכך נאמר אחד ולא ראשון להוציא מן הטעות ולומר שכולם במקום אחד מתפרדים ולא זה אחר זה ויהיה שני שלישי במעלה ולא במקום: לפי שהיה [בעל נח"י] הסכים עם הרמב"ן כי התורה הזאת כמעתיק מסדר שנכתב בזמנו ולכן כל התורה בלשון הווה ולכן בזמן הראשון עדין לא הי' השני במנא וממילא היה לו לכתוב אחד: ו יחזק דקשה הא כבר ברא שמים אע"ג דרש"י פי' לעיל לפי פשוטו בראשית ברוא דמשמע דעדיין לא ברא שמים לאו למימרא דלא ברא ביום ראשון אלא ה"ק בתחילת בריאת כו' ובאמת בריאת שמים וארץ היה ביום ראשון: רופפו פי' שהיו רפוין: יתמהו פי' שהיו מתמיהין ויתחזקו: ד"ה בתוך. שיש הפרש, לאו למימרא דהוכחתו הוא מדכתיב בתוך המים שהוא לשון אמצע דהא כתיב ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ואינו באמצע אלא הוכחתו הוא מדכתיב ויהי מבדיל בין מים למים וגו' דמלתא דפשיטא הוא דכיון שהוא בתוך המים שהוא מבדיל בין מים למים אלא להכי כתיב בין מים למים וגומר שיהא הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו שיש הפרש מן הרקיע למים התחתונים שעל הארץ והיינו באמצע: ז תקנו דקשה והלא כבר נברא השמים: כמו ועשתה. משמע שר"ל שהוא ג"כ לשון תיקון וא"ת והא בפרשת כי תצא פרש"י תגדלם כדי שתתנוול ש"מ שהוא לשון ניוול לאשה ולא ל' תיקון וי"ל דהתם ר"ל שהוא ניוול אשה אבל מ"מ הגדילה תיקון לציפורן א"כ שפיר מביא ראיי' על שהוא ג"כ לשון תיקון שהיא תיקון האשה דהא בלאו הכי אסורה לינשא אלא ע"י ניוול זה מותרת להנשא. (נח"י ולי נראה דל"ק ולא מידי דכ"ע מודי דלשון עשייה הוא לשון תיקון כדמוכח בגמרא דהייה ממפיבושת לא עשה רגלו ולא עשה את שפמו והא דפליגי ר"א ור"ע אי תקון אי הגדל היינו כדמפ' טעמייהו בגמ' פ' החולץ מ"ת וע"ש יותר): ד"ה מעל. לפי שכן, (נח"י) וקשה הא גלמוד מן בתוך המים שהם תלויים כפרש"י לפני זה. וי"ל דתרווייהו צריכי דאי בתוך המים לחוד ה"א דיש הפרש בין הרקיע למים העליונים אבל מאן לימא שהי' תלויים קמ"ל מעל לרקיע ולא נאמר על כו'. ואי כתב מעל לרקיע לחוד ה"א דתלויים באויר אבל מנ"ל שיש הפרש גדול כ"כ קמ"ל בתוך המים: ומפני מה. וא"ת והאיך תלי' זה בכאן וי"ל דבלא זאת הייתי אומר דמשום דרקיע לא קיימא ליווי של הקב"ה כי הקב"ה אמר יהי רקיע וגו' דמשמע שיהיה הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו שיש מרקיע עד מים התחתונים והרקיע לא עשה כן אלא מים העליונים היו ממש על הרקיע כמו שמצינו שהארץ ג"כ לא עשתה ליווי של הקב"ה כמו שפירש רש"י גבי עץ פרי בסמוך לכך לא נאמר בו כי טוב אבל עכשיו פי' רש"י על הרקיע לא נאמר אלא מעל וכו' משמע דעשה הרקיע ליווי של הקב"ה א"כ למה לא נאמר כי טוב. א"נ משום שיש קנאה בין מים תחתונים לעליונים כי העליונים נוגעים ברקיע ומים התחתונים אינם נוגעין מ"ה לא נאמר כי טוב אבל עכשיו שפיר' דאף עליונים אינן נוגעין קשה למה לא נאמר כי טוב [נח"י] בשלמא עד הנה ה"א דלהכי לא נאמר כי טוב לפי שלא נגמרה עדיין מלאכת המים דהא עדיין לא נברא אותו דבר שהמים יגוחו עליו אבל השתא דשמעינן שהם תלויי' באויר ונמצא שכבר כלה ונגמרה מלאכת המים קשה למה לא נאמר בהן כי טוב: לפי שלא. וא"ת היה לו לומר כי טוב בשני מפני גמר מלאכת הרקיע שעמד בשני כמו שפי' לעיל דלחים היו וקרשו בשני וי"ל שהקוות המים אף

על פי שהוא גמר מלאכה מ"מ היה נ"כ מלאכה בפני עצמה אבל קריפת הרקיע הינה אלא גמר מלאכה ואין שייך לומר כי טוב בעבור גמר מלאכה לבדה. וצ"ל דההוא לאו עשייה הוא כיון שלא נשתנה מכמות שהיה בתחלה אלא בתחלה לחין היו ובשני קרשו אבל לא נשתנו ממראיתו. לא שייך לומר כי טוב. וא"ת היה לו לומר ג' פעמים כי טוב ביום שלישי אחת לגמר מלאכת שני ואחת לגמר יום שני אחת לגמר מלאכת הארץ כדכתיב ותראה היבשה וכמו שפירש רש"י בסמוך דטפשה השתנה מכמות שהיה בתחלה וי"ל ד"ה לא נקרא השינוי דהארץ כמו שהית' מתחלה טיט' כן עכשיו אך ורק שלא היה' נראית: ה שא מים. ר"ל דאין חילוק בין ימין לשמאל כיון שיש אם למסורת כן כאלו נכתב שמים בשמאל בהדיא וכל קמץ מביא אלף היינו שא מים: שם מים. מ"מ נקט שם מים דלא תקשה איך מפרש שא מים דמשמע שהוא נושא המים ולעיל פירש רש"י שיש הבדל בין מים למים וע"ז פירש שם מים כלומר לאו דוקא שהוא נושא את המים עליו אלא כיון ששם מי' על גביו ובהבדלתו הוי כאלו הוא נושא את המים אבל באמת שם מים. ואו קשה לרש"י ולמה לא קרא אותו שם מים כדי שלא יבוא לידי טעות לומר שהוא נושא מים ומתרץ אש ומים כלומר משום הכי כתוב שמים דפירוש שא מים ושא אותיות אש דהיינו אש ומים שערבן יחד וה"ה דלתא משום הכי נקרא שמים ומכ"ל לפרש שם מים וי"ל א"כ היה לו לקראותו אש מים ואין להקשות למה לא פירש רש"י זה לעיל גבי שמים וי"ל דשמים היא שם עולם אבל הכא כתיב ויקרא אלהים לרקיע שמים ש"מ דשמים יאות שם הסותר ולא שם העולם מ"ה פירש רש"י כאן. [ד"ד] שלא האמר דים מקום מיוחד לזה ומקום מיוחד למים וגם אינ' מעורבין לזה פי' ג' שמות הנ"ל: י והוא ים א'. ר"ל דטעם כל שאר ימים יניקה שלהם מים הגדול מ"מ כל הנחלים וגומר: באספמיא. דבאספמיא הדגים טובים יותר: יא דשא. ק"ל למה לא נאמר תדשא הארץ דשא מזריע זרע או תעשיב הארץ עשבים: ד"ה מזריע שיגדל. ק"ל דמזריע הוא לשון מפעיל שהוא פועל את אחרים: במקום א'. כלומר שהאדם יכול לזרוע במקום אחד ולשון מפעיל קאי על האדם: ד"ה עץ. ועיש לא. הקשה מהרש"ל מאי טעמא של האדמה שעיתה וי"ל דיך היה כוונתה משום שהקב"ה צוה לאדמה שתוציא עץ פרי דומה לעשב שקלחיו ועליו שוים אף זה יהיה עלו ופריו שוה ואז האדמה לקחה סברה ומה עשב שטבעו הוא שקלחיו ועליו יהיו שוים אפ"ה א"א לאכלם אלא צריך מעט תיקון. אילנות שאין טבען כך ואיך סברא לעשות שוה ק"ו אם יהיו כך שצריכין שו"י ותיקון ומ"ה לא עשתה כן ומה מתורץ נ"כ למה כתיב בזיווי חד למינהו על הרווייהו ובעשי' כתיב למינהו על כל חד וחד בפני עצמו. אלא י"ל שבשעה שהקב"ה צוה שיהא העשב עץ פרי שוה מ"ה כתיב חד למינהו אתרווייהו כלומר שיהא כאחד מין אבל הארץ לא עשתה כן לכן כתיב תרי למינהו: נפקדה גם היא. וקא דסי' אבל ארורה האדמה משל ליוצא לתרבות רעה וכו' דמשמע שלא בעונה נתקללה י"ל דהא והא גרמה ומה שהכריח רז"ל לומר גבי ארורה האדמה משל ליוצא וכו' משום דס"ל דמוטלת בעבורך משמע ולא בעבורה. [וח"י] פירוש אם בשביל עונה לחוד למה המתין לה הקב"ה לקללה כשחטא אדם ולא מיד. ואם בשביל אדם לחוד ה"ל להקב"ה לקללה בקללות המגיעות לאדם בהעלאות זבובים ויתושים. ולא בשינוי תפקידה בקוץ ודרדר כו'. [ד"ד] יש לתת טעם היאך תלוי חטא שלה בחטא אדם. נראה דחטא הארץ גרם לחטא אדם דהעץ שאכל אדם אתרוג היה ועצו ופריו שוה והוא דבר חידוש והיה חשק אדם לאכול מעץ כזה ובא לידי חטא ואלו לא חטא הארץ היו כל האילנות טעמם שוה ולא היה חשק האדם לאותו עץ אתרוג ולא בא לידי חטא ע"כ נפקד עונה כעון אדם: יב הן גרעיני. [וצ"ל ק"ל למה כתוב כאן באילנות אשר זרעו בו וגבי עשב נכתב מזריע זרע לכך פי' וכו' ר"ל כי עיקר של אילנות למיחתן מענף של אילן אחר שמרכיבין או שנוטעין אותו לכך נקט כאן אשר זרעו בו שעיקרו של זרעו דהיינו הגרעינין אינן זריעתו להפוקי גבי עשבים שצומחין רק מן הזרע]: ד"ה והוא, נשאו. ומה אילנות שהם גדולים וענפיהם מרובים וגדולים ואינן יכולין לעמוד רצופין ואפילו אם יתערבו יחד יש היכר ביניהם דזה מין פלוני ואפ"ה יצאו למינם אנו שקטנים אתנו ואם היינו מעורבים יחד אין היכר בינינו עאכ"ו שצריכין אנו לצאת למינינו: יד מיום א'. ק"ל דהיה לו לומר קודם לכן ויעש אלהים את הרקיע ואח"כ יהי מאורות: ד"ה ולהבדיל. משמשו. ק"ל והא כבר כ' ויבדל אלהים וגו': ד"ה והיו. אין חמה פ"מ שיש חמה באה שילכו בדרכי הכנעני: ד"ה למועדים. למולד כהו' מחידור בני המאורות שידוע לחכמי העיבו' לכן תלה המועדים בשניהם: ד"ה ולימים. יום שלם ר"ל יום שלם שלו דהיינו י"ב שעות: ד"ה ושנים לסוף שס"ה ימים קאי על החמה ושנת הלבנה שהם שנ"ד ימים מובלעים בש"ת החמה ולפי שמנת החמה היא מגד מהלכתה לסבב כל הי"ב מזלות ושנת הלבנה היא מחברת עם השמש בכל אחד מהי"ב מזלות לכן תלה השנה בשניהם יחד ואף על פי שהלבנה גומרת מהלכתה בכ"ט ימים ושעות ידועות: טו עוד זאת. כלומר ועוד נוסף על פסוק להבדיל וגומר שיאירו וכו': לעולם. וה"פ והיו ר"ל החמה והלבנה למאורות להאיר לבריות ולכך נקט רש"י מלת לעולם ולא נקט לארץ כמו שכתוב בקרא להורות שפיר ועוד על הארץ על אנשי הארץ כי הארץ אינה צריכה לאור: טז שוים נבראו. דק"ל דבתחלה כתוב שני המאורות הגדולים ואחר כך אמר את המאור הגדול וגומר: ואת. עי' נח"י והשתא אתי שפיר דלא כתיב יהי כוכבים ויעש את הכוכבים: כ שיהא בה. ק"ל נפש חיה משמע דמים הוציאו נפש החיה ולקמן כתיב ויברא אלהים וגו' לכך פירש נפש שיהא בה חיות כלומר שהמים יכינו את הגוף שיקבל את נפש החיוני שיתן בו הקב"ה וזה שפירש רש"י לקמן ואת כל נפש החיה נפש שיש בה חיות וק"ל [וצ"ל דק"ל והלא החיות אחר כן נבראו מן האדמה לכך פי' על נפש שיהא בה חיות] ומה שהוצרך לפרש כן עוד פעם שני נפש היה י"ל לפי שנכתב בה"א הידיעה משמע שהוא חיה ממש לכן פירוש פעם שנית שאין פירש כן מדכתיב אשר שרצו המים ומה שפירש גם כן ביום השני לפי שבפי' נכתב אחר כך וחיתו ארץ אם כן נפש חיה קאי אשרצים: שרץ. כל. מה שהוסף רש"י ומפרש בתחלה נפש חיה ואחר כך שרץ רצה לומר גם בקרא צריך להיות כן ישרצו המים נפש חיה ומה הן נפש חיה ומפרש שרץ ועוף וכן כתיב אחר כך ותוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש: והיפושים. הם התולעים הנמצאים בחספה וגם בימות החמה כשירד גשם על הארץ: בבריות. ר"ל גבי בהמות וחיות: כא הוא לויתן: וצ"ל דק"ל למה פרשה יותר משאר הבריות ולמה הוציאם מכלל כל נפש החי ובה"א הידיעה ג"ס וכו': והרג. דק"ל דכתיב התנינם חסר יו"ד אחרונה דמשמע לשון יחיד וקרינן תנינים לשון רבים ג"כ ברא זכר ונקבה לכן קרינן התנינים ואח"כ הרג לנקבה לכך כתיב חסר יו"ד: כב לפי. ולא כדי שיתרבו כי מאחר שהם יציר כפיו נתברכים הם מאליהם: לברך לא. א"כ י"ל אמאי החיות עומדים בריבויים כיון שמחסרים מהם ולא בירך אותם הקב"ה וי"ל מברכות של האדם נתברכו גם החיות כיון שהם מולידים כמו האדם ודלא כתירוץ מהרא"ם שהם בעלי נפש חיה נתברכו כל בעלי נפש חיה בדרך כלל וקא דנתברך האדם אף על פי שאין מחסרים מהם ולא הספיק להם רצון יוצרם אפשר משום דגלוי לפני הקב"ה הוא שיאכל מעץ הדעת ויטיל הנחש בהם זוהמא וילכים אותם בי"ר הרע ויתרבה מלחמות בעולם: ורבו. נוליד הרבה. נח"י ר"ל בפעם א' דהיינו תאומים ואין להקשות יאמר רבו בלבד ולא יאמר פרו כלל י"ל לפי שאז לא היינו יודעים במה רבוי אם בריבוי התולדם או בריבוי הקומה ונמלא כזה בפרשת בחקותי על פסוק והדרכתי אתכם ופי' בקומה זקופה. אבל השתא דכתיב פרו ורבו וממילא דהרבוי קאי על הפריה דהיינו בולדות: כד הוא. דק"ל ה"ל לכתוב ויברא אלהים וגו' ולשון תוציא מורה שכבר נברא אלא שהוא מכוסה בו ואין להוכיח מתוצא הארץ דשא דבכל נברא ביום ראשון י"ל והוצא הארץ מורה שהוציאה אל הפועל מה שאותה בו נמחמר תדשא וגו' שהוי בו שוה שוית בכח בה. ומלת תוציא הארץ אינו כן כי הוא בעצמו הווי' ומוויי' שיהיה בכח קדום בה קודם הווי הזה: נפש. מה ששינה רש"י לפרש כאן כמו לעיל גבי ישרצו פי' נפש שיהא בה חיות נ"ל משום דגבי חיתו הארץ כבר היה שכל נברא ביום ראשון עם נפש החיוני כיון דכתיב תוצא וגו' אבל גבי דגים ועופות לא נברא ביום ראשון אלא הכח שיכול להשריץ הגוף בלא נפש החיונית מדכתיב ויברא וגו': כה בצביונם. לרצונם שאם היו שואלים אותו מתחלה אם מרצה להיות נוצר כן היה מתרצה להיות כן: בקומתן. ר"ל שעמדה כל קומתן משלה דק"ל כיון שכתיב ויהי כן ל"ל למכתב ויעש אח"כ ובדשאים נאמר ותוצא אחר ויהי כן להורות שלא עשתה כן בכ"ל ובמאורות שאמר ויעש אחר ויהי כן לומר שהקטין א' מהן: [ד"ד]: כו ויתקנאו בו. וקשה וכי יש קנאה אצל מלאכים כדאיתא בשבת מ"מ אמר כלום יש קנאה ביניכם. וי"ל דלק"מ דודאי בין המלאכים עצמן אין קנאה זה על זה אבל על בני אדם יש להם קנאה שיש להם מעלה כמותם והוא קרוץ מחומר: בגזרת. י"ל כמו שנוזרין המלאכים ומדברים לפני הקב"ה כך עומדת הפתגמא וכו' א"כ ש"מ שהקב"ה נמלך במלאכים. [נח"י אע"ג דלעיל פי' שלא יתקנאו וכו' י"ל דה"ק שאעפ"י שיש הכח ביד הקב"ה שלא להשגיח בקנאת המלאכים אפ"ה מרוב ענותנותו נימלך בהן כדי שלא יהיה להם פתחון פה להתקנאות]: ואם כתב. ר"ל שלא יטעו האפיקורסים: בצלמנו. בדפוס. ר"ל בדפוס שהכינו לו לאדם אבל אין לפרש בדפוס של הקב"ה דהא אין להקב"ה שום דפוס והמונה כדכתיב בפר' ואתחנן ותמונה אינכ' רואי' לכך לא תפרש בדפוס העשוי לו כמו שפירש בסמוך על מלת בצלמו בדפוס העשוי לו והא דפירש רש"י בסמוך צלם דיוקן יוצרו ה"פ כאותו דיוקן שנראה להם לנביאים כשנגלה לה' כך ברא את האדם וצ"ל משום כפל לשון פרש"י כאן צלם דיוקן יוצרו משום דכתיב בצלמו בצלם אלהים אלא ודאי בצלמו קאי על הדפוס העשוי לו ובצלם אלהים קאי על דמות דיוקן ודו"ק ועיין בהרא"ם: כדמותינו להבין. דק"ל והא לאדם יש גוף ולמלאכים לא יש גוף: וירדו. יש. רצה לומר אי קרינן בחירוק או אי קרינן בצירי הוא לשון ירידה [נח"י נ"ל דכאן כתיב וירדו שהוא לשון ירידה ובסמוך כתיב ורדו שהוא לשון רדיה אלא שכשדבר עם המלאכים הקטין אותו לומר שהוא ירוד אפילו מדגת הים ולא הוצרך להזכיר חית הארץ דכ"ש הוא. אבל כשדבר עם האדם הגיס דעתו שאם יזכה ויהיה צדיק יהיה רודה בחיות ובהמות]: כז בדפוס [דב"ש] ק"ל שלא כבר נאמר נעשה אדם בצלמנו אם כן בצלמו ל"ל: כח ולכבשה. אם כן קרינן בקמץ תחת השי"ן וכבשה: שדרכו לכבוש. רצה לומר שדרכו לכבוש במלחמה הוא מגוה על פרי' ורבי' [מהרש"ל] והוצרך רש"י לשני טעמים דאי לטעם הראשון לבד היה קשה מה ענין זה אצל ברכה לכ"פ ועוד וכו' ואי משום טעם ש"ב לבד קשה דא"כ הל"ל וכבשה ופרו ורבו ורדו: כט השוה (מזרחי) פירוש מאחר שהשוה אותם הכתוב למאכל הנה כמו שלא הותר לחיות לאכול רק העשבים והאילנות ולא את האדם מדכתיב ורדו בדגת הים אתם רודים בהם ולא הם בכם. כך לא התיר לאדם לאכול רק העשבים והאילנות ולא להמית בריה וקרא ורדו בדגת הים ובעוף וגו' לא להתיר אכילה קמיירי אלא למלאכה [ועיין בפרק ד' מיתות]: להמית. משמע דוקא להמית בריה לא התיר להם אבל מתה מאליה מותר לאכול להם וא"ת מגליה לרש"י דהא כתיב הנה נתתי לכם י"ל עשב וגומר ויש לומר דהוכחתו הואיל וצריך לאסור לו אבר מן החי כדאמרינן בפרק ד' מיתות ואי גם בהמה שמתה מאליה אסורה להם למה צריך להזהירו על אבר מן החי פשיטא שאסור לו אבל אם נאמר דנבלה שמתה מאליה מותר לו הואיל ולא המיתה ה"א כמו כן אבר מן החי נמי מותר הואיל ולא הפריש ממנו וגם אינה מתה בכך: וכשבאו. כלומר והא ראיה על שהבשר נאסר לאדם הראשון שהרי כשבאו בני נח הוצרך להתיר בשר: דא על מנת. פירש לכן ברא שמים וארץ: ד"א כלם. עבודת כוכבים דף ג' שבת דף פ"ח ע"א:

ב ב ריש אומר. דק"ל דויכל אלהים ביום השביעי משמע שעדיין עשה מלאכה ביום השביעי אלא שכלה בו ואח"כ כתיב וישבות ביום השביעי משמע שלא היה עושה בו מלאכה כלל: נכנס בו. י"ל המלאכה נכנסת בשבת: ונראה. ר"ל לבני אדם נראה כאלו כלה אבל האמת אינו כן ויהיה ויכל אלהים ביום השביעי לפי הנראה ולא לפי האמת: חסר מנוחה. וא"ת וכי אי אפשר לעולם בלא מנוחה וכי בלא מנוחה לא יתקיימו. שמים וארץ וי"ל דאין ה"נ כדפירש לעיל בראשית בשביל התורה שנקרא ראשי' דרכו ברא אלהים וגו' ואי לא היתה מנוחה בעולם אין תנאי להם לישראל בששה ימים לעסוק בתורה לכך ברא השבת שאסור לעשות בו מלאכה הלכך עוסקים בתורה בשבת א"כ נמצא דבשביל מנוחה קיימים שמים וארץ: כלתה. וא"כ אתי שפיר הא דכתיב ויכל אלהים ביום השביעי שהמנוחה נבראת ביום השביעי ואז היו כלין כל המלאכות וזהו מנוחה אינה מלאכה נבראה אלא דרך שעברה. ולפי הד"א קשה למה אמר לשון מלאכה משמע שעשה מלאכה ממש לכך צריך לטעם הראשון: ולטעם הראשון קשה מ"מ לכתוב ויכל אלהים ביום הששי לכך צריך לשני טעמים האלו [מהרש"ל] נח"י ח"ל ואע"פ שאין שייך לומר בריאה ומלאכה על המנוחה שהיא העדר הפעולה שהוא דבר שאינו גוף וממש מ"מ כ"ל דה"פ דאלו לא בירך את יום השביעי לימי הבריאה היה טבע האדם והנבראים לעמול

לעמול ולעבוד יום ולילה לא ישבות ולא היה שובע לגוף ולנוח וא"כ תניף כלה מחליו והעולם חרב מאין יושב אבל השתא מברך את יום השביעי ובו שבת וינפש אז ירד השובע לעולם לשבות ולנוח ולהנאות מרגוע על נפשו עד אשר תשוב נפשו עליו): [ד"ד] קשה מה היה הברכה ששבת משאר ימים והלא ירד כפל בששי על שבת. בשלמא קדשו שלא ירד בשבת. אלא י"ל שהברכה היתה שניתוסף בו שיהיה שלש סעודות משא"כ בשאר ימים שלא היו רק ב' סעודות: ג ובששי וא"ת מה ברכה זו הא לא אקרי ברכה אלא אם היה בשבת יותר מבשאר ימים אבל הכא לא היה בשבת יותר מבשאר ימים רק עומר לגלגולת. וי"ל דמה דירד המן בכל יום הוא ברכה וכתיב ויקדש שקדשו במן שלא ירד בו כלל ואפ"ה ברכו בברכת המן מ"מ בשם נכללה בו ברכתו ופי' ברכו לא פסקת ברכתו (רא"ם) ועי"ל ברכו במן פי' שלא הסריח דהא בשאר ימים אם היה נותר היה מסריח ליום המחרת כדכתיב ויותירו וגו' וירם תולעים ויבאש ואף אם לא היו אוכלין אלא חצי העומר והניחו עומר וחצי לגלגולת ליום השבת לא היה מסריח וזהו תוספת ברכה: והמקרא [נח"י] אבל תימה הוא בעיני שבשביל ירידת המן שהוא לזמן מועט דהיינו ארבעים שנה יכתוב הכתוב במעשה בראשית ויברך ויקדש לפיכך נ"ל כוונת זה הדרוש שהקב"ה קידש את יום השבת שלא לעשות בו דבר מצרכי העוה"ז כגון מלאכה ומשא ומתן ואפילו דיבור ודבור לא יהא כחול ולפי שדברים תורה נגד יצה"ר שיעלה על לב האדם לומר הן לא נזרע ולא נאסוף וכו' א"כ יחסר לחמו ולא יוכל לעמוד עצמו על מזונו לזה הקדים לומר ויברך רצה לומר שכפל ברכתו ביום הששי כדי לקדש יום השבת שלא לעשות בו מלאכה ולאו דוקא במן היה ברכה וקדושה ולא בזמנים אחרים אלא בכל שבת ושבת הקב"ה אמר לוו עלי ואני פורע ושייך ברכה וקדושה ונקט מן לפי שראינו בעינינו הנס הגדול שהממעיט לא החסיר ולפי שבזמן הבריאה לא היו שומרי שבת בעולם שהרי עדיין לא נלטוו לפיכך מסיים רש"י ואמר שהמקרא נאמר על העתיד שישמרו בני ישראל את השבת ולאו דוקא על זמן ירידת המן וע"ש: ד"ה אשר. המלאכה. דלעשות להבא משמע דהיה לו לכתוב אשר ברא אלהים ועשה: ד האמורים דק"ל הלא לא מפרש אח"ע שום דבר אלא קאי אדברי' האמורי' למעלה: ד"ה תולדות. למדך ור"ל אף תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון דמפרש דקרא בהבראם ביום עשות וגו' וא"ת והלא כבר כתב רש"י לעיל במאמר יהי מאורות את השמים לרבות תולדותיהם את הארץ לרבות תולדותיה וי"ל דאי לא קרא דבהבראם ה"א דלבריאת שמים היה מאמר וכן לתולדות השמים לכל אחד ותולדה היה מאמר מיוחד כמו בששי מחולקים בפועל כשיצאו מן הכח אל הפועל לכן כתיב אלה תולדות וגו' ללמד כי במאמר בריאת שמים נבראו גם התולדות כמו הזורע חטים ביום אחד ואח"כ יוצא כל חטה וחטה בפני עצמם ביומים: ד"א. וא"ת מאי דבר אחר הוא זה בפי' הראשון לא דרש נ"כ ולא מפרש בהבראם כלל א"כ יכול להיות שדורש נ"כ כד"א וי"ל דלפי פי' הראשון קאי בהבראם אסיפא דקרא בהבראם ביום עשות וגו' אבל פי' ד"א קאי ארישא דקרא השמים והארץ בהבראם ר"ל בה"א בראם: ולמדך. אבל בלא זה לא היינו יודעין איזהו בה"א איזהו ביו"ד ולכן צריך לשני טעמים ולפי הד"א קשה למה נאמר ביום עשות לכן פי' למדך שכולם וכו' ולטעם ראשון קשה למה נאמר בהבראם בה"א לכך פי' ד"א: כה א ואת. עי' טעם אחר במנחו' דף כ"ט: ה עד לא. פי' במקום שתי תיבות עדין לא ר"ל הוא שם דבר ואינו נגזר מתנו פעל: וזה מוכיח פי' אם יהיה פירושו קודם ויהיה דבק עם תלת יהיה ויצמח הכתובים אחריו איך יתן טעם בו לומר כי לא המטיר שהוא נתינת הסיבה שלא היו ואם אינו דבק רק עם מלת זה שחסר כאלו אמר וכל שיח השדה קודם זה היה בארץ וכל עשב השדה קודם זה צמח ושוב לא יפול עליו כי לא המטיר: ועוד פירוש עוד יש מוכיח אחר על זה: ואף זה. הרא"ם האריך בזה ומהרש"ל פירש מפני שאי אפשר לפרש בענין אחר כי אם יאמר טרם פירושו קודם אם כן איך נופל עליו מלת הראשון בה"א לשון עתיד: התפלל. ור"ל דודאי הקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים ויודע שאדם מכיר בטובתו של גשמים ויתפלל עליהן ועיין חולין דף ס"ם): ד"ה י"י. י"י הוא שמו. שם העצם שלו יהוה ר"ל יש בו אותיות היה הוה ויהיה דהיינו שמו א"נ שם העצם כלומר אות וסימן על עצמותו ית' ושמות האחרים הם שמות התוארים מורה על תואר מתוארי יתב'. והא דלא מפרש פירוש זה למעלה דכתיב ביום עשות ה' אלהים משום דלמעלה צריך לכתוב ה' אלהים כדפירש רש"י לעיל ע"ש: שהוא שליט. ר"ל תקיף ואמיץ כח כמו ואת אילי הארץ: ו לענין דק"ל דהא לעיל כתיב כי לא המטיר ה' כיון שעדין לא נברא האדם וכאן כתיב ואד יעלה וגו' משמע שהיה מטר אע"פ שעדין לא נברא האדם: והשקה. הא דדחיק רש"י ולא מפרש סתם מטר דהיינו שאיש שעל הארץ משקים העננים היינו משום דכתיב כי לא המטיר דהיינו סתם מטר שהוא מים שעל הארץ ש"מ דקודם שנברא האדם לא המטיר ואח ואד עלה קודם שנברא האדם שהרי אח"כ כתיב וייצר אלהים וגו' ולי הוה מטר סתם הוה הפסוקים כסותרין אהדדי וק"ל: ז לתחיית. (נח"י וז"ל דר"פ שהקב"ה נותן מעשיו כח תיוני כאדם שגם לאחר מיתות יוכל לחיות ולחזור ברצון הש"י): ד"ה עפר. צבר. דאל"כ מן האדמה ל"ל כחד סני אבל קשה דהל"ל מכל הארץ לכך אמר ד"א וכו' ולד"א קשה הל"ל מאדמה מלת מן ל"ל לכך פי' מד' רוחות: כורמית. ועי"ל לתרץ הקושיא הלא גם הבהמה נקברת אע"פ שלא נזכר אפרה אלא רוצה לומר קולטת וסגורה בתוכה עד תחיית המתים: ד"ה ויפח. והם לאו. [נח"י] בויקרא רבה אע"ג דבשבת נבראת מנוחה בתחתונים שהיא לצורך התחתונים א"כ הרי קנאה במעשה בראשית. וי"ל כיון דעיקר מנוחה הוא בשביל האדם והוא מן העליונים ומן התחתונים וליכא קנאה: ח במזרחו. לאפוקי מתרגום אונקלוס שפי' מקודם דהא מפשט המקרא משמע שלא נמחו עשבים ואילנות לא של גן ולא של שאר מקומות והא דהאריך רש"י לומר נטע את הגן שלא תטעה לומר דמקדם קאי על וישם שם את האדם: וא"ת. אע"פ שמקדם הקושיא הוא על וייצר ה' אלהים את האדם מ"מ המתין הקושיא עד פה אחר שפי' ויטע וגו' במזרחו של עדן ואז יהיה גם זה מפרטי האדם ויצדק מה שהשיב עליה שהם בריאתו והיכן כו' חזר ופירש וייצר ה' עפר מן האדמה וגו' ויצמח לו גן עדן אבל אם תפרש מקדם ל' קדמון כלומר מקודם וא"כ לא היתה הצמיחה בעבורו וא"כ אין זה מפרטיו והיה ק' על הקרא למה הפסי' במה שאמר ויטע ה' אלהים

כיון שגזר נטעו אלא על כרחך מקדם פי' מזרח ויש לפרש נמי אפכא בפליאה אי הוה מקדם פי' מלקדמין כתרגומו ניחא מה שכתוב כאן ויטע וגו' גבי ויצר וגו' כמדרש וייצר יצירה לעולם הבא ויצירה לעולם הזה להודיע שהאדם נברא לתענוגי עולם הבא ולתענוגי עולם הזה דאל"כ תקשה למה נטע גן בעדן ולקדמין אם לא בשביל תענוגי האדם אבל עכשיו שפי' מקדם במזרחו של גן ולא בא להורות אלא באיזה מקום היה חיותו של אדם ולא להודיע על תענוגי עולם הזה ואדרבה נימא איפכא הגילה שנברא את האדם בשביל שיתענג בתענוגי עולם הזה וא"כ קשה למה סמך ויטע וגו' לקרא דויצר לא אל ויברא וע"ז פירש ראיתי וכו'. ט לענין דאי אכלל הארץ קאי למה לא ניזה השם בשעת הציווי להוציא עץ נחמד וגו': ד"ה בתוך. באמצע. דאל"כ ל"ל למכתב בתוך הגן דהא כתיב ויצמח וגו' דלענין הגן קאמר: יא וע"ש שמימיו. דק"ל דכיון שהוא גילום היה לו להזכיר בפ' היותר מפורסם נהר מצרים שלא נטעה לומר שהוא נהר אחר וארץ אחרת ולא ארץ מצרים והירן ע"ש וכו' כלומר מ"ה קרא בשם פישון משום דבשם זה מזכיר שבחו של נהר ואי קשה למה בנהר זה בא להודיע את גדולתו יותר מבשאר נהרות בשמות שלהם ומפרש אין ה"נ דבשאר נהרות נמי מפורש בשמותיהן השבח שלשון גיחון שהיה הולך וכו' ובזה יתורץ למה מהפך רש"י הכתוב דמתחלה מפרש שמות הנהרות ואח"כ קדמת אשור וכו': יד ד"ה כוש. וכתב. והא דלא פירש כן גבי פישון דכתיב נמי הוא הסובב את כל ארץ החוילה ומצאנו שם איש חוילה בפרש' נח וי"ל דחוילה דהכא י"א שם המחוז ולא על שם איש דהא הוא הולך בארץ מצרים א"כ איך קראו אותו בשם האיש חוילה ועוד כיון שכתב הארץ בה"א הידיעה החוילה ע"כ שם המחוז הוא ובזה יתורץ נגד הקושי' מנ"ל לרש"י דכוש ואשור ע"ש העתיד דלמא שם המחוז הוא כמו ארץ החוילה שהיא שם המחוז י"ל דא"כ היה לו נ"כ להזכיר בה"א הידיעה כמו החוילה: ד"ה קדמת. למזרחה. ר"ל קדמת רמז קדמה בה"א דבכמה מקומות מצינו שנכתוב תי"ו במקום ה"א אלא לכך נכתב קדמת לפי שהוא דבוק למלת אשור וכיון שהוא קדמה א"כ הוה כאלו כתיב לקדם כי כל תיבה הצריכה למ"ד בהתחלה הטיל ה"א בסופו והוה כאלו כתיב למזרח של אשור: ד"ה הוא. החשוב. ר"ל דדריש מדכתיב הוא פרת אע"פ שכתב בכולהו הוא. הוא הסובב [וכאן לא כתב הוא הסובב ולא נתן בו סי' א"כ במאי הבדיל משאר נהרות שלא צריך לתת סימן משום דחשיבות אי"] מ"מ גבי שם הנהר לא כתיב הוא אלא גבי פרת: טו לקחו. דק"ל דכל היכא דכתיב לקיחה משמע שקודם שלקחו לא היה ברשותו והא הכל ברשות הקב"ה הוא: ופיתהו [נח"י] והא דלא פירש הרב פירוש זה לעיל על פסוק קשה נ"ל משום שהיא קרוב יותר לפשוטו לפי שלשון לקיחה שייך דוקא בדבר החומרי או הב"ח שאין בהם דעת ובינה אבל האדם עיקרו המדע והשכל ולא הגוף ואין לשון לקיחה שייך על המדע שאות דבר שאין בו ממש הא"כ הפיתוי שמפתה את דעתו ממחשבה אחרת כענין שלקיחה הגשמי שמעתיקו ממקום למקום: ד"ה עזר. זכה דק"ל דבתחלה כתיב עזר ואחר כן כתיב כנגדו משמע להיות נגדו להלחם עמו: יט ועוד. נראה דזו לא קאי אלא על בריאת בהמות שהיו ביום הששי לאפוקי עופות בריאתן היה ביום החמישי והולך טעם ראשון להורות שמרקק נבראו העופות וטעם שני להורות שביום יצירתן וכו': ד"ה כל. סרסהו. הפך הקרא והוסיף מלת שם אחר האדם ומלת לעולם אחר שמו כי בזולת תוספת שם יהיה פי' יקרא לו כמו קראן לו ויאכל אח לא קריאת שמות והו אין טעם למאמר הוא שמו דליכא למימר הוא שמו קודם קריאתו של אדם שהרי על ידו נקרא להם שמות ובזולת ההפוך יהיה פי' כל מה שיקרא לו האדם בשם נפש חיה הוא שמו וזה אינו אמת שבזולת קריאת האדם נפש חיה היא כי נפש חיה כולל בהמות וחיות ועופות ועוד איך נאמר ויקרא האדם שמות לכל הבהמה וגו' והל' אין כאן כ"א נפש חי' לבדו: כא משטריו פי' מצלעיו: ז"ש. ר"ל דלפי פי' זה לצלעותיו נסתרין אבל לפי פשוטו של מקרא דלעיל הוא צלע ממש: ד"ה ויסגור. מקום. כתב הרא"ם זה אליבא דמ"ד ויבן ה' את הצלע זנב שלא נחסר מגופו כלום וכו' אבל למ"ד פרצוף יהי' כמשמעו למלאות החסרון וכו' והכי אומר אפי' למ"ד פרצוף לא הי' חסר מגופו כלו' כי היו כמין ב' פרצופין עם גופן מדובקי' ונפרד זה ולא נחסר אלא מקום החתך וק"ל. ואף על פי דקאמ' בגמר' בשלמא למ"ד ב' פרצופין היינו דכתיב ויסגור אלא למ"ד זנב מאי ויסגור ומשני מקום החתך י"ל דאי נמי הו' ב' פרצופין הוה מחוברין קצ' ביחד: [נח"י] ולפי שפשוט יותר אליבא דמ"ד פרצוף לפי שהיה כל זלל הגוף פתוח שלא ה"ל גב הוצרך לומר ויסגור כמו שסוגרין בית פתוח או תיב' פתוחה אבל למ"ד זנב לא אתי שפיר כל כך לפיכך המשיך ופיר' מקרא לדעתו ור"ל החתך: ויישן. [נח"י] ב"ר וסנהדרין דף ל"ט ופרש"י שלא יראה בחתיכה קודם גמר תיקונה וגם מוכח שזה התירוץ אליבא דמ"ד זנב ולפיכך הקדים הרב לפרש ויסגור מקום החתך שהוא נ"כ אליבא דמ"ד זנב כדי ללמוד שזה התירוץ נ"כ אליביה וכ"כ הרא"ם: כב ד"ה ויבן את להיות. דק"ל ויבן את הצלע אינו משמע שברא את האשה מן הצלע אלא משמע שבנה את הצלע לאשה להיות לה לשום דבר לכך מפרש להיות אשה וכן קרא שמביא רש"י ויעש אותו גדעון לאפוד אין פירושו שתיקן אותו לצורך אפוד אלא תקנו שהוא עצמו יהיה אפוד: כג שלמד. לאו בחכמים מיירי אלא אין זה אלא רמז ועיקרו מן והאדם ידע את חוה אשתו נפיק מהר"ם ועי"ל שהי' נוסיג בשכלו טבע כל בהמה וחיה דאי לאו הכי יודע שבעם לא הי' יודע לקרות להם שמות: [נח"י] ועוד יש להוכיח כו' מדקאמר זאת הפעם כו' אבל פעם אחר לא היה עליהם תענוגי וקרוב לזה פרש"י בגמרא יבמות ס"ג: ד"ה לזאת. מכאן. לכך לשון נופל על לשון אבל בלשון אחר אין טעם בלשון שלכך נקראת אשה. כי אין שם אשה נגזר משם איש בשום לשון חוץ מלשון הקודש: כד רוח ר"ל דאדם אינו יכול לומר כן דהא לא היו לו אב ואם וגם לא היו לו בנים בעת הזאת ולמה הוצרך לכך: לאסור. ודבק באשתו ולא באשת חבירו דהא מהאי קרא נפקא עריות כאלו אמר על כן יעזוב איש את אחות אביו ואת אמו שלא ישנוס עמהם הרא"ם. וא"ל מנ"ת בזה שהוא הקודם מצוה וכו' לאפוקי שלא תאמר בטבע הוא כן דא"כ הל"ל עוזב ולא יעזוב מהרש"ל: [נח"י] ונ"ל תיבת על כן דה"ק הואיל ועשיתי לו טובה כזאת ונתתי לו אשה על מנת כן עשיתי שיקיים אלו העריות כמו שנא' לישראל אשר הוצאתיך מארץ מצרים ופירשו על מנת כן הוצאתיך שתקיים המצות: ד"ה

לבשר

לבסל. הולד. כ"ר למעוטי בהמ' וחיה שאינם נולדים מן האדם. [נח"י] וי"ל דס"ל להר"ב דזה הוא כמו נתינת טעם על איסור העריות כדי שלא להרבות ממזרי' אף על פי שהביאה אסורה אפילו בילדה וזקנה שאינם ראויה להוליד וגם עם הבהמה וחיה שאינ' מתעברות מן האדם מ"מ יותר נראה ויכר האיסור כשמוליד ממזר והוא מעות שאינו יכול לתקון: כה שלא. [נדה לדרך] יש לומר שלא היו יודעים דרך נגיעות כלל ולא מחמת חסרון חכמה אלא מחמת שלא היו צריכין לידע דרך נגיעות כיון שלא הי' שם יצר הרע:

ג א מה ענין. כתב הרא"ם ומה"ל לומר שהפסוק הללו בתחלת בריאתן מיד נעשו מפני הצינה והחום עד שיקשה עליו מה ענין זה לכאן וכו' דילמא לא נעשו הכתנות הללו אלא לאחר שחטאו ואכלו מן העץ והכתנות הללו היו מפני הבושה שהיו ערומים ויהיו הנקראות פסדרן וכו' וי"ל דהוכחתו מדכתיב ויקרא האדם שם אשתו חוה וגומר וסמוך ליה ויעש ה' אלהים וגו' ופירש"י ויקרא האדם חזר לענין ראשון וכו' וא"כ קריאת שם חוה קודם החטא הוה סמוך ליה ויעש ש"מ דבתחלת בריאתן עשה להם הכתנות ולא אחר שחטא מפני הבושה ועי"ל מדכתיב בקרא ויעש להם כתנות עור וילבישם דמשמע הקב"ה הלבישם וכי מפני שחטאו הוכרח הקב"ה להלבישם ולמה לא הלבישו את עצמם כמו שעשו להם חגורות מעצמם והי"ל לכתוב ויעש להם כתנות עור ללבוש אלא ע"כ בתחלת בריאתן עש' מפני הקור והחום. ועל מה שנתקשה הרא"ם איך היו ערומים וכו' י"ל דלמ"ד שפירוש כתנות עור חלקי' כצפורן מדובקין לעורן אם כן היו ערומים רק על העור היה מדובק כעין ציפורן אבל הכל בגלוי היה וק"ל. ואפילו למ"ד שעשאן מלמר הארנבת והיו נעשים לו מפני הצנה והחום כיון שבריאתן היה במוצאי לדעת ר"מ או בניסן לדעת ר"י ובשני חדשים אלו אין בהם לא קור ולא חום לא היו מלובשין בהן אלא ערומים היו בלי לבוש כי לא יתבוששו ממה שהיו ערומים כי לא אכלו עדין מן העץ לידע בין טוב ובין רע וכיון שהיו ערומים והיו משמשים לעין כל נתאוה הנחש וכו' וא"ל למה לקחו עלה תאנה ויעשו להם חגורות היה להם ללבוש הכתנות אין ה"נ אך ורק שבלאותו פעם לא היו מצוין אצלו ולא רצו להיות עומדים ערומים אפילו רגע אחד. [גו"י] ומ"מ נ"ל שבמחלוקת שנויה [פסחים דף נ"ד] והכי איתא התם עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות וי"א אף בגדיו של אדם הראשון וא"כ לי"א נבראו אחר החטא דהיינו סרחו בעשירי' דהיינו קודם בין השמשות ולת"ק דס"ל דקודם בין השמשות נבראו אפשר נמי דס"ל דנבראו קודם החטא: ועוסקים. (אב"א) וא"ת והשמים היכן רמיזא י"ל לא היה צריך לומר רק ויהיו שניהם ערומי' מה תלמוד לומר האדם ואשתו אלא הכוונה מלבד שהיו ערומים היו מתיחדים כדרך איש ואשתו: ד"ה ערום. לפי דקשה לרש"י למה ואמר מכל אלא לפי הערמהו וכו' ר"ל מתוך שהיה ערום מכל לכך היה ארור מכל: ד"ה אף. שמא. שאי אפשר לפרשו כ"ש מפני שהיא תחלת דבור: ואף על פי. כתב הרא"ם אף על פי שלא נודע זה מן הכתוב מוכרח הוא דאם לא כן מה היו אוכלין. ואין זה ראייה דלמא היו אוכלים ממיני עשבים וזרעוני גינה ונראה דהוכחת רש"י מדכתיב בקרא לא תאכלו מכל עץ הגן לא היה לכתוב אלא לא תאכלו מעץ הגן כיון שראה אותם שאכלו עשבים וזרעונים א"כ כל ל"ל אלא ודאי ראה אותם אוכלים פירות ואף שראה אותם אוכלים בפירונין ר"ל מהתאנים אכלו ומהגפן לא אכלו ומאילן אחר שהיה עומד אצלו אכלו ואז שאלה אותה כיון שראה אותם מקצת פירות אכלו ומקצתם לא אכלו היה לו מקום שאלה אם זה הוא משום בחירה בעלמא שאין טובים כאחר פירות מ"מ אין אתם אוכלים אותם או מפני צווי הש"י שצוה לכם לא תאכלו מכל עץ הגן ולכן אתם אוכלים מנוקלתן וממקלתן אינכם אוכלים וק"ל: ד רחפה. דאל"כ היאך האמינה לו במה שאמר לא תמותו ולא עמדה להכחישו: כד אין. ותימה והלא עדיין היתה יכולה למות שהרי היום גדול עדיין והקב"ה אמר ביום אכלך ממנו מות המות ויש עוד להקשות אם על שנגיעה ימותו כ"ש על האכילה דאי אפשר לאכילה בלא נגיעה ואם כן למה לה למימר לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו: ונראה דס"פ על האכילה ימותו ועל הנגיעה יפלו בחולי מ"ד ואחר כך יהיה הולך ופוחת וימות גם כן בתוך יום ואם כן כשראתה שלא חלתה על הנגיעה ודאי לא תמות עוד ויש מקשים מאי ראיה הוא זה לנחש שדחפה את האשה עד שנגעה בעץ ולא מתה הא באמת לא הוזהרו אלא על אכילה ולא על הנגיעה והאשה עצמה למה לא ילאה נפשה כיון שהיא ידעה בעצמה שלא זוה השם כי אם על האכילה לבד וע"ק מאי דעתה דהאשה שהוסיפה לומר על הציווי וי"ל הציווי אל האדם ולא אל חוה אך אדם ציוה לחוה ובשעת ציווי לחוה הזהירה גם על הנגיעה כי ידע שנשים דעתן קלות הם והאשה היתה סברה באמת שהש"י ציוה גם על הנגיעה ומה שפי' רש"י הוסיפה על הציווי והא לפי מה שצוה לה אדם בשם הקב"ה לא הוסיפה כלום אף על פי כן לא היה לה להשיב לנחש יותר ממה ששאלה ממנה שהוא לא שאל אותה אלא על אכילה ולא על הנגיעה ואם כן כשראתה האשה שלא מתה בנגיעה לפי סברתה וציוויה מן בעלה או לקחה גם מן הפרי ואכלה ודוק. ויש מקשים עוד מה ראייה היא מן הנגיעה על אכילה בשלמא הנגיעה היה באונס שהוא דחפה אותה עד שנגעה אבל האכילה יהי' ברצון. וי"ל דהאשה סברה שהעץ הוא כמו סם המות שכל מי שיאכל ממנו הוא ימות כמו מי שיאכל עץ החיים שהפרי עצמו הוא הנותן בו חיים כן הפרי זה הוא סם המות ולכך אמרה לא תגעו בו כי הוא מוסג בחוש שיש סם המות חריפים שאף בנגיעה ממית וסברה האשה זה הפרי כו' ומ"ה דחפה אותה הנחש ואמרה כשם שאין מיתה כו' מצאתי. [נח"י] הקושיא מפורסמת למה חוה הטעתה את עצמה והלא ידעה באמת שהיא הוסיפה איסור הנגיעה מדעתה ולכן לא מתה. אלא י"ל שסברה חוה מה שהקב"ה צוה על האכילה סברה שגם הנגיעה היא בכלל אכילה כמו שמצינו בפסוק בכל קדש לא תגע שפירושו אכילה: ה בל אומן. דקשה לרש"י אדרבה היה לו להקב"ה להאכילם כדי שיהיו חכמים ויודעים טוב ורע ומתרץ כל אומן שונא בני אומנתו: ו ראתה דקשה לרש"י מה ראתה עכשיו שלא ראתה מקודם לכן דהא לא אכלה עדיין מן העץ. ותרא פי' ותתבוננה: ד"ה כי. להיות. וא"ת למה לא הפרש רש"י כסדר שאמר לה הנחש הפקחו עיניכם בתחלה והה"כ להיות כאלהים וי"ל לפי שכתוב אחר כך נבדים וכי

תאוה הוא לעינים דהיינו ונפקחו עיניכם ונחמד להשכיל דהיינו מה שאמר לה יודעי טוב ורע לכך צריך לומר דמה שכתוב כי טוב העץ למאכל היינו מה שאמר לה הנחש להיות כאלהים: ד"ה ותתן. שלא. דהוכחתו מדכתיב עמה: ד"ה גם. לרבות דאל"כ למה נקיבה עליהם מיתה אבל לא היה כוונה שימותו: ז לענין. כלומר לענין החכמה של ידיעה נאמר שנודע להם עכשיו מה שאכדו ר"ל היא מצות ומעץ הדעת וגו. [נח"י] וי"ל דלענין החכמה של דעת טוב ורע הכתוב מדבר וכמ"ש הרב לעיל ואף על פי שנתגנה בו דעה לקרא שמות לא היתן בו יהב"ל עד אכלו מן העץ ומ"ש וסוף המקרא מוכיח היינו שלא אמר שכתוב וידעו כי ערומים הם אלא וידעו ב"מ שנתחדש בהם ידיעה כו': ד"ה עלה. הוא. הוכחתו למה לי' למיכתב תאנה הי' לכתוב ויתפרו עלה ויעשו להם חגורות ועוד קשה לרש"י ולמה לקח אדם העלין מן אותו העץ שחטא בו ולא מן האחרים כדי שלא יבינו באיזה עץ חטא כי נגזי הוא לפרסם הפלו במה שחטא כמה דאמר הליף עלי מאן דפרסם חטאו ומפני אבל שאר עלים כו': וכפני. פי' כיון דכתיב ויתפרו עלה תאנה שאין ת"ל אלא להודיע במה שקלקלו א"כ קשה למה לא פירשה בפי' איזה עץ הוא ולמה לו הרמזים וק"ל: ח שמעו. הוסיף מלת הי' כי מלת זה הורה על הזמן ההוא והוסיף פי"ן ואמר שהיה מלת מהלך תואר פי"ן. [ד"ד] פי' הקב"ה הי' רוצה שלא להעניש דרך בהלה אלא מתוך מתון כמ"ש חז"ל הוו מתונים בדין: ט שלא יבהל. רצה לומר דהקב"ה הי' הכן ממנו שיאמר חטאתי ויהרהר תשובה בלבו שהקב"ה רוצה בתשובתן ואינו חפץ במיתתן וא"ת דכאן פי' וכן בבלעם מי האנשים וגו' כדי להכנס עמו בדברים ובפרשת בלק פי' כדי להטעותו וי"ל דהתם נמי הוא כדי להכנס עמו בדברים אבל גם שהכפיל לדבר עמו מי האנשים וגו' זה הי' כדי להטעותו: יא מאין. וא"ת למה לא מפרש רש"י ג"כ מי הגיד לך שערום אתה מן המצוה כמו שפירש לעיל וי"ל דמה שאמר הקב"ה מי הגיד לך שערום אתה קאי אדברים של אדם שאמר ואירא כי ערום אנכי משמע דבשביל שהי' ערום לכך ירא לכך לא מצי לפרש מאין לך שערום אתה מן המצות דבשביל שאין לאדם מצוה אין לו לירא לפי שאינו חייב לקיים רק מה שנצטוה לו אבל מה שלא נצטוה לו אין לו ליראה שמה יענש עליו אם עובר עליו ואם בשביל שנצטוה לו ועבר עליו ירא דאם כן היה לו לומר כן בפי' ואירא כי עברתי על המצוה אבל מה שערום הי' מן המצוה לא היה לו לירא לכך מפרש מאין לך לדעת וכו'. ועי"ל דכאן אי אפשר לפרש מי הגיד לך שערו' אתה מן המצות דודאי היה יודע שעבר על המצוה. [נדה לדרך] ואני שמעתי פי' אחר כלומר מי הגיד לך אם אתה ערום אם לאו למה אתה משיב לי יותר ממה ששאלתי אותך כי שאמרתי לך איכה לא שאלתי אותך למה אתה ערו' איני אומר לך אלא אם חטאת ואכלת מן העץ וגו': ד"ה הגן. בתמי'. דאל"כ היה לו להשיב כן על שאלתו אבל כשהוא לשון בתמיה השיב על תמיהתו של הקב"ה האשה וגומר וק"ל: יד מכאן. ואם תאמר כל מסית שבעולם יפטור עצמו בטענה זו וי"ל דדוקא נחש שלא נצטווה שלא להסית ולא נענש אלא לפי שנא' תקלה על ידה לפיכך צריך לומר דברי הרב כו' אבל מסית שנצטווה בתורה שלא להסית נמצא כשהסית עובר על מצות השם שצוה שלא להסית ובזה יש קלא יבוא לתמיהת הרא"ם. מכתיבת יד אבא מורי ז"ל וכן מצאתי בשם מהרש"ל [חזקוני] ואם תאמר הא קי"ל דאין מסית אלא לעבודת כוכבי' אלא מדאמר להם והייתם כאלהים ש"מ היינו דעבודת כוכבים: ד"ה מכל. ללמדך. פירוש שנתקללה בימי עיבור שלא יותר מבהמה בימי עיבורה של בהמה יותר מעיבורה של חיה: ד' שנים. פירוש דימי עיבורה של חתול נ"ב ימים וימי עיבורה של חמור שנה אם כן בהמה גרוע מחיה ז' פעמים כך יהא הנחש ארורה מבהמה שבעה פעמים נמצא שימי עיבורה שבע שנים וא"ל מכל החיה ר"ל ארי או אפעה שעיבורם לג' שנה ולע' שנה דאם כן ליכתוב מכל החיה ולישתוק מכל הבהמה: ד"ה על. רגלים. דאם לא היה לה רגלים מאי קללה היא על גחונך תלך הלא מעיקרא נמי לא היה לה רגלים הרא"ם: טו אתה. וא"ת למה לא יאמר הנחש שמא תאכל חוה תחלה דהא לה נתן בתחלה וי"ל דנחש סבור דדרך הנשים שמכבדות את בעליהן ונותנין להם תחלה וחוה גם היא תתן לאדם תחלה וימות וכיון שתראה חוה שימות הוא לא תאכל היא או הנחש היה סבור שלא ימיתה הוא להכול. ועי"ל דהכבר הנחש אדם מצווה שלא לאכול מעץ לכך ימות הוא אבל האשה אינה מצווה שלא תאכל מן העץ כי דוקא לאדם אמר הקב"ה ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל לכן אף אם תאכל היא לא תמות: ותשא. דאל"כ מאי ואיבה אשית דמשמע דקפיד אהכבתם: ד"ה והוא לא. מצינו לתרץ דק"ל הא הקדוש ברוך הוא קלל אדם בפני עצמו ואם כן למה מערב כאן קללתו של אדם בקללתו של נחש ומתרץ דהכל קללתו של נחש הוא וגנאי שלו כלומר לא יהיה לך קומה וכו' והרא"ם פירש דאל"כ מה ענין ואתה תשופנו עקב בקללתו של נחש הא לאו קללה היא זו ומטל נחונך תלך לא נפקא דהתם לקיצת רגלים הוא דאתא אבל אם רוצה לקום בקומה יקום כתב רחמנא תשופנו: ואף משם. דקשה לרש"י כתיב הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב משמע שאין חילוק בין אדם לנחש אלא הוא יכתת ראשו והנחש ישופנו עקב והרי עוד יש הפרש ביניהן שאדם ממית והנחש אינה ממית את האדם אלא ע"כ צריך לומר אף משם תמיתנו הרא"ם. א"נ י"ל דק' לרש"י דכיון דלעיל כתיב ישופך ראש וכודאי מיתה וכאן כתיב תשופנו שזהו ג"כ מלשון ישופך וא"כ אם יכתת הראש ודאי מת הנחש ואם ישכנו עקב אינו מת והא הכל לשון א' הוא ולמה משנה כאן לשון מיתה וכאן אינו לשון מיתה וע"ז פי' ואף משם וכו': כתב פירוש דקש' לרש"י למה לא נאמר בפי' תשכנו והרא"ם פירש אף על פי שישופך הוא לשון כתיתה והיא אינה נופלת אלא בראש ותשופנו לשון שריקה שאינו נופל רק בנחש מ"מ מנהג הכתוב מדרך הצחות להשוות הלשונות אף שהם מחולפים בפירוש: טז זה צער. [ד"ד] הא דקלל בצער גידול בנים וא"כ בצער הריון שלא כסדר משום דבאותו פעם היו להם בנים כדאיתא בגמרא שנים עלו למטה וירדו ארבעה וכמו שפרש"י על והאדם ידע ככר כו' ע"ש: ד"ה ואל. מלא. ואף על פי שזו מדה יפה בנשים י"ל דהא דקאמר בגמרא זו מדה יפה כלומר מדה יפה לה שלא סינת' מצווי המקום ואינה תובעתו לתשמיש מאחר שקללה הש"י ומהרש"ל: ולא ממך. הא דמאריך רש"י אף על פי שלא לצורך היה שהרי ככר פירש אין לך מלא וכו' אלא לכך נקטו לומר לך דהכל תלוי בו אף על פי שהוא אינה רוצה

שלא

א"נ הוא רואה יכול לכופה או אם הוא אינו רואה אף על פי שהיא רוצה אינה יכולה לכופו וזהו שנקט רש"י ממנו ולא ממך: יז ד"ה ארורה. משל. הכי גרסינן דבר אחר משל ליוצא לתרבות רעה וכו' ולפירוש הראשון הקללה היה לאדם על ידי האדמה אבל כפי המשל היתה הקללה לאדמה: שינק. אף כאן האדם נברא מן הארץ לכך קלל האדמה אבל קשה דהכא משמע דלכך קלל האדמה ולעיל פירוש רש"י משום דלא עשתה צווי של מקום ויש לומר הא והא גרמא [דאי הוה לא לאו בגון עלמא היה לקללה שיעשה פירות על חד תלת אבל בקוצים ודרדרים זה ב. בשביל עון בניהם]: יח ד"ה וקוץ. ועכביות. פירש בעל הערוך ירקות מרים מזוקים על ידי התמור ברותחין. וקנדים בלשון לע"ז קרד"י: תקון. רצה לומר לפי שנאמר אחר כך את עשב השדה כלומר על כרחך מהם תיקון מאחר שלא תצמיח מכל מיני זרעונים שזורעים אלא אלו לכך צריך לפרש דנאכלין על ידי תיקון קוצים ודרדרים ושאר עשבי השדה פירוש קוץ ודרדר לאו דוקא דא"כ לא כן מאי זה דכתיב ואכלת עשב השדה והלא אין פה קוץ ודרדר: ד"ה ואכלת. ושלא. [נח"] הנה נברכה יהיב הנה נתתי את כל זורע זרע והם מאכל אדם וכאן נאמר ואכלת עשב השדה רצה לומר אף שתזרע בגנה קטנית או ירקות שהוא מאכל אדם והפ"ה תצמיח לך עשב נגררת שהיא מאכל בהמה ובע"כ תאכלם: יט שתטריח לא שתאכל להם מעורב נזיעה: כ ד"ה חוה. נופל. רוצה לומר דקשה לרש"י היה לו לקראתה חיה ועל זה פירש נופל וכו': כא חלקים. חלקים לשון חלוק רוצה לומר כתונת כעין ליפורן מדובקים לעורן: כב שאני יחיד. ולי נראה דה"ק כשם שאני יחיד בעליונים בידיעה שידיעת הקב"ה ית' ויתעלה מקיף הכל כן מה שהוא שכל ומודע שהוא הידיעה כל אמת ושקר וגם ידיעה טוב ורע שהוא ידיעת נאה ומגונה כי ידיעת הקב"ה מקיף בכל כמו כן האדם אשר בארץ מכח השכל שיש לו מן העליונים יודע להבין בין האמת והשקר שהוא השכל והמדע ומכח אכילתו מעץ הדעת יודע להבחין בין הנאה והמגונה משא"כ בבהמה וחיה אף שאכלה מעץ הדעת אין לה הבחנה בין הנאה והמגונה אך בין המועיל והמזיק יש לה הבחנה לברוח מן המזיק לה ולקרב אל המועיל אם כן הוא יחיד בתחתונים כמו שאני בעליונים שהמלאכים אינן יודעים להבחין בין הנאה להמגונה רק בין האמת ושקר שהוא שכל ומדע ועתה פן ישלח וכו' הוא קרוב להטעות לבריות וכו' ודו"ק נ"ל: ד"ה ועתה. ומשיתה. [נח"ו אע"ג דפרש"י לא טוב היות וגו' שלא יאמרו כשם שאני יחיד שלא יהיה לו זוג לא יאמרו כתי רשויות י"ל שא"ם לא יהיה לו זוג יבאו הבריות מגלגם לטעות אחריו אבל אם יהי' לו זוג יבא הוא להטעות את הבריות אע"פ שיש לו זוג מאחר שיש בו דעה טוב ורע ויחי' לעולם: כד ד"ה מקדם. במזרחו. ויהיה מ"ם מקדם פירושו מפאת קדם והיינו במזרחה של גן חוץ לגן ר"ל הכרובים היו חוץ לגן דאלו היו במזרחו של גן ולפנים ממנו היה האדם נכנס לגן עד שיבא סמוך להם אבל כשהיו חוץ לגן לא יכול ליכנס כלל וק"ל: ד"ה החרב. ולה להט. דלהט היינו כמו מראה מלוטש ומראה שלא חרב לא משכחת לכך פירש וחרב המתהפכת ולה להט כאלו אמר ואת החרב המתהפכת שיש לה להט בהפיכתה: ד א ד"ה והאדם. קודם. דקשה לרש"י דהיה לו לכתוב וידע בזי"ן קמת היו"ד: הרו. פה דנקט רש"י היו לו בנים ולא נקט אחר שנטרד ידעה משום דהוה משמע אחר שנטרד ידעה הא קודם לכן לא וכו', והרי לעיל כתיב ואת הפעם וגומר ופירש רש"י מלמד שבא וכו' משמע קודם לכן בא עליה ובזה נמי ניחא מ"ל לרש"י דהאדם ידע כבר קודם שנטרד קאי אף על ההריון והלידה דלמא על תשמיש ליודה קאי אלא יש לומר אם כן ל"ל קרא דהאדם וגומר והא כבר ש"מ ליה מקרא דזאת הפעם וגו': ד"ה את. [ד"ד] כתב לפרש שמאוחר את ה' שום דרש"י לא רצה לדרוש אתין שבתורה לרבות מפום את ה' אלא אחר ספ' את הוא עם ה' ולא לרבות כי"ש לדרוש ג' אתין: שותפין. כי ג' שותפין יש באדם הקב"ה ואביו ואמו: ב ותוסף. רוצה לומר הוסיף עוד את כלומר דשני אתי' מבמשו שתים לכך מיושב נמי הסיפא מה שכתוב ותוסף. ד"ה רועה. פירש לו. דקשה לרש"י למה היה רועה צאן הא לא הרשה להם להמית בריה. וא"ל דקשה לו למה היה רועה צאן מאחר שאין לו הנאה מהן דיש לומר משום החמאה והגבינה והחלב והצמר דהוא מותר מ"מ היה עוסק במלאכה זו: ג ד"ה מפרי. הגרוע. דקשה לרש"י דהיה לו לכתוב מראשית פרי האדמה כמ"ש אצל הבל מבכורות צאנו ומחלביהן פשתן. דקשה למה כתוב מפרי האדמה היה לו לכתוב מן האדמה או מפרי העץ אלא שהביא פרי מדבר שהוא כמו אדמה שאין גזעו מחליף דאמרינן בגמרא שאין גזעו מחליף נקרא אדמה ופשתן נמי אין גזעו מחליף ונקרא גם כן עץ שנאמר ותטמנם בפשתי העץ לכך אמר מפרי האדמה שהוא פרי כמו מן העץ והוא האדמה שאינו עץ הא כיצד אלא מהגרוע פשתן שהוא אדמה ועץ מהרש"ל: [נח"י] ויש אגדה מפרש הגרוע הוא הפשתן כדאיתא [בב"ב צ"ב] המוכר פירות לחבירו ולא צמחו ואפילו זרע פשתן ולא קאמר זרע אחר אלא שהוא גרוע מאחר מאכל: ד אל יפנו. [ד"ד] רבים תמהים הא רש"י גופי' פי' בפ' שמות בא"ת לפרש אל ישעו דשם לא יפנו כמו לא שעה. וי"ל לייבשו שפיר בדקדק זה דיש בכלל מאתים מנה דיש שני דרכים בפנייה הא' שלא ידבר כלל באותו ענין. והב' שידבר כמו שירצה רק שלא יעשה. וזהו ניחא דגם שם פי' ישעו יפנו אלא שלית שלפנייה לחוד נתכוון הכתוב בדברי פרעה כמו כאן. ע"כ כתב שם הפסוק בדברי שקר ולא אל דברי שקר כפרש"י שם להורות בהרחקת הפנייה היה אפי' ע"י דבור נמלה שספיר זכר כאן אל ישעו אל יפנו דע"כ פירושו לא יפנו. ובפ' שמות פי' דא"א לומר ואל ישעו דהיינו כמו וישע אל הבל שגם היה הפנייה ע"י מעשה לחוד משא"כ כאן לכן דקדק רש"י כלשונו שם ואל יפנו אפי' לדבר: ד"ה וישע. וליחכה. כלומר במה ידע שפנה אליו ומפ' ירדה אש וכו': ז ד"ה לפתח. דהא לגבי דינא דגיהנם אין שייך פתח ועל זה הירץ לפתח קברך דהיינו לעבר חיבוט הקבר: ח ד"ה ויאמר. ריב ומצה. (ק"ל שלא מפרש הקרא מה היה האמירה אלא ש"מ נכנס וכו') בב"ר מפרש לפי שקין עובד אדמה היה והבל היה רועה צאן היה קין אומר שהאדמה שלו ואם כן לא יהיה להבל מקום בכל העולם ולא הייתו לרעות צאנו וע"כ באו ע"י ריב. ט ד"ה אי. אולי ישיב. והא דלא פירש רש"י כן לעיל גבי אדם יש לומר גבי אדם לא שייך לומר אולי יאמר חטאתי דהא כבר התודה בזה שהיה נחבא. עוד יש לומר דאדם צדיק גמור היה שהוא היה יציר כפיו של הקדוש ברוך הוא ובודאי יודה על חטאו משא"כ קין מ"מ היה צריך ליכנס עמו בדברים כדי שישיב וכו' מהרש"ל. ד"ה לא. כגונב.

שחשב שאין הכל לפני דא"ם לא כן לא היה מכחישו: י ד"ה דמי. שלא היה. סנהדרין דף ל"ז ומשם שם עד שהגיע לגולגלתו: יא לתתוא פיר' בעון שגולגלתה עץ עושה פרי ובשתקלקל הדם נפקדה גם הוא על עונה אבל לא על עון זה שפלתה את פיה שעדיין לא נתקללה על עון זה ואיך יאמר ארור אתה יותר מקללה האדמה: ד"ה מן. בעונה. [נח"ו] נראה דס"ל להרב דלשון פלתה היינו פתיחה יתירה וזהו התמעלת כמ"ש התוס' סנהד' ל"ז שאין ריקותו ניכר כלל. [ד"ד הרא"ם הקשה שכאן משמע שפתיחתה של האדמה לרעה ובפ' אד"מ מרינן מיום שפתחה לקבל דמו של הבל שוב לא פתחה לטובה משמע של הבל היה טובה ולא ידענו מאי קשי' לי' ודאי נגד קין היה טובה שיכוסה אבל נגד הבל היא רעה כן שיהא נקמה כמו בדם זכריה הנביא: יג ד"ה גדול. בתמיה. וחסר ה"א התמיה כי לא יתכן בניחותא ופי' מגושה על עצמו פירוש בחטאו חטא גדול שאין ראוי לסליחה דא"ם כן היה מגדיל החטא על עצמו ואיך יאמר כן נראה אותי הודה על חטאו וראוי לזה. [ד"ד] קשה מאי שיכות יש זה לטעמות העון נראה דה"ק התחתונים ודאי חוטאים כמ"ש כי יצר לב אדם רע וגו' א"כ למה בראת אלא ע"כ דיש תקוה לחטא התחתונים על ידי תשובה א"כ לעוני אי אתה סובל: יד אפשר. [אדם לדרך] בשם מהרש"ל ע"ד כי עומד הסליחה למען תורא רצה לומר מאחר שעמך הסליחה ואין אצלך שום העדר ומונע למחול זה תורא אבל מלך בשר ודם אין בידו למחול רק כפי דת נימוסי הנהגת לעשות אז מיד כשחטא יתשוב כאשר אנכי אנכי יוסף לחטא וכך אמר קין אתה סובל עליונים ותחתונים וכו' ובכל בר יוחך ואין מי מוחה בידך ובוודאי אי אתה יכול לשעון ותגרוס לומר הם ושנים השדר הסליחה מתחת שהוא נגד הנימוס ואין הסליחה בידך: טו ד"ה לכן. ולא פירשו. [דהל"ל תעשה לו כך וכך]. ד"ה שבעתים. נקמת. ואין פירושו על הורג קין שבעתים יקם דהא למך הרג את קין ולא נעשה בו נקמה שיהרג אחר שבעתים אלא התחלת המקרא לכן כל הורג קין לשון גערה הוא ושבעתים יקם קאי אקין רצה לומר כי לא יקבל הכל נקמתו מקין אלא עד שבעה דורות וכיון זה סוף המקרא ושבעתים יקם קאי אקין ולא אהורג את קין. וצ"ל דאם כן אף פירש כל הורג קין יוקם שבעתים אם כן היה קשה למה יוקם שבעתים יותר מאחר רוצחים אלא על כרחך מלת שבעתים יוקם הוא ענין בפני עצמו שהקב"ה יקם מקין עד ז' דורות וע"כ זה א' מן המקראות שקצרו וכו': ברמז. רצה לומר דבכאן דבר הכתוב ברמז ובמקום אחר מפרש בהדיא כל מכה וכו': העורים. וע"ש ופסחים ילמי עבודת כוכבים היו ופסח נגד יעקב ועור נגד יצחק והיה כתוב עליכן את השבועה שנשבע אברהם לאבימלך שלא יעשה עמו מלחמה וכן אבימלך לו אבל בימי דוד כבר בטלה השבועה: אות. פירוש אות משמו של קין וכו' אות תי"ו רמז בו תחיה כלומר שלא יהרגנו אי נמי אות משמו של הקב"ה והיא אות ת' רמז על כל הורג קין מהרש"ל: טז ד"ה ויצא. כגונב. הוכחתו מלשון ויצא והיה לו לכתוב וילך דלשון יציאה לא שייך אלא ממי שיצא מדבר המוקף אבל הכא כתיב מלפני ה' דלא שייך דבר המוקף ביה כי מלא כל הארץ כבודו: ד"ה קדמת. ומצינו. דא"ם לא כן למה היו המלאכים במזרח ולא ברוח אחרת: והבריות. ופירש הרא"ם לבד לא ר"ל לחיות דא"ם כן למה אמר קדמת לכן צריכים אנו גם כן לפרש הראשון כי שם גלה אביו ופשט הראשון לבד אינו יכול להיות דא"ם כן למה נאמר בארץ נוד היה לו לומר במדינת מהרש"ל: יז ד"ה ויהי. ויקרא. כלומר דבאה לפרש דויהי בונה עיר קאי על קין ולא על חנוך הסמוך לו דאם לא כן מאי כשם בנו חנוך: יח ד"ה ויקח. לא היה. אלא כך היה לו לכתוב ומתושאל ילד את למך ולמך ילד את יבל למה לי למכתב ויקח לו למך שתי נשים: ד"ה עדה. כל האשה. פירוש שמשקה אותה כוס של עקרין כדי שתהיה עקרה ולא יכחיש את יופי. ואת תאמר והלא כתיב וצלה גם היא ילדה ויש לומר דילדה קודם ששתתה כוס של עקרים. וצ"ל דמה שאמר וצלה גם היא ילדה רבותא נקט אף על פי ששתתה כוס של עקרים אפילו הכי ילדה ולא הזיק לה כלום [נח"ש]: כ ד"ה אבי. הראשון. וכך פירוש אבי כלומר ראשון יושב אהל במקנה ואחר במדברות כלומר לא כהבל שהיה רועה בישוב וזו אומנות גדולה: כב ד"ה לוטש. אומנות. רצונו בזה לפרש שהמקרא מסורס הוא והכי קאמר לוטש וחורש כל כלי נחושת וברזל והוסיף מלת כל כלי. אומנות כלומר כלי אומנות הם כלי המתפריש והמלחוש ודומיהם שכופל בם הכלים ולבוסות אלו: ד"ה נעמה. של נח. וא"ת מנ"ל לרש"י וי"ל דהא לכך קראה נעמה על שם שמעשיה נעים והיתה צנועה והגונה וכן הוא אם כן למה מיחה במבול ולא ניצלה כנח אלא על כרחך היא אשת נח והרי אשת נח ניצלה מן המבול וע"ל דהוכחתו הוא דלמה מכרה נקבה זו יותר מאחר נקיבות אלא ודאי משום זה לפי שמגזעה שלפנייה היו שלשה אחין יבל ויובל ותובל קין ותובל קין היה רשע כמו שפירש רש"י שהיה עושה כלי זיין לרוצחים ויבל היה צדיק יושב אוהלים לפי פירוש אחד שפירש רש"י ויובל גם כן צדיק היה ונמצא דגאים היו צדיקים ואחד היה רשע ואם כן היו שלשה בנים אם זה ואם זה היו צדיקים כמו שפירש רש"י בפרשת נח ואחד היה רשע דמשמע גם כן שם ואם כן אל יקשה לך למה היו שני צדיקים ואחד רשע לכך פירש ונעמה היא אשתו של נח ורוב בנים הולכים אחר אחי האם וק"ל: כד שבעים. לפי שגזרה. [נח"ו] אין זה בב"ר שלפנינו ול"ל שהרב הוסיף זה מדעתו לתרץ ולמה עתקו כפריה ורביה והוליד עד הנה וע"ז תירץ כדי לקיים המלוה ועיין בהרא"ם: את הכל. רצה לומר כלם ימותו וא"ת בתחלה פירש רש"י לכך פירשו הימנו לפי שהגזרה גזורה על זרעו של קין וכאן משמע בשביל המבול היו פורשי' ויש לומר דנשיו היו יודעות שיבא המבול בימי למך בן מתושאל על כן יהיה אבל טעות היה שלא בא אלא בימי למך בן מתושלח וק"ל. א"כ אין. אבל לפי מדרש רבי תנחומא אין של שפות משום שאותו קל והומר אינו מבוזל שבעתים יוקם קין שקין אינו אלא בעבור החטא שלו ומהרש"ל כתב וא"ת מה דעתו של למך ויש לומר שאמר בלבו מה קין שהרג במזיד היה ראוי למות מיד שנאמר שופך דם האדם וגו' ואפילו הכי עכב הגזירה בתפלתו לז' דורות אני שהרגתי שוגג על אחת כמה וכמה שתעכב הגזירה בתפלה: כה וידע. אתם עשו. וקשה לפי פירוש הראשון שפירשו ממנו משום דלימה מה השיב להם אדם יש לומר דהשיב להם וכי מפני שעשה עבירה אחת שהרג עשה עוד עבירה ויבטל פריה ורביה אלא מעתה מי שאכל שום וכו' מהרש"ל: תאוה. פירוש שתחלה

שמתאוה לא היתה לו התאוה אלא כשראה את חוה אבל עתה שנוסף לו תאוה על תאותו דגם כשלא היתה לפניו נתאוה והיתה עליו בתאוה. ול"נ דהיכתא רש"י הוא למה לא אמר בקרא ותאר כוד אמתו ולהורות על הקללה שנתקללה חוה בצער העיבור ולמה כתב עוד גבי ידיעם דמילתא דפשיטא היא דאין הריון בלא תשמיש אלא לדרשה שנתוספת לו תאוה וכו'. ועי"ל דל"ו ביק ל שנה דעוד אלא כשהפעולה השנייה סמוכה לפעולה הראשונה כתב עוד להורות על תכיפת הפעולה כמו גבי לאם דכתיב ותהר עוד תיכף אחר לידה הראשונה אבל הכא שפירש היה מאשתו ק"ל שנים לא היה לו לכתוב גם עוד אלא וידע אדם את אשתו וגו' או ליקוחים שניים כמו גבי עמרם שפירש מאשתו וכתיב ביה לקוחים שניים יהו"ק נ"ל:

ה א ד"ה ביום. שנברא. שהרי כתיב זה ספר תולדות אדם ביום ברא וגו' משמע דביום שנברא היו לו תולדות ויהיה ביום ברא דבוק עם תולדת אדם ולא עם בדמות אלהים שבא אחריו דאל"כ ביום ברא ל"ל לא היה לכתוב אלא תולדת האדם בדמות אלהים עשה אותו שני ויחויב מזה גם ספר תולדות אדם בכ אל והאדם ידע את חוה אשתו ותלד את קין והבל: **ג ד"ה** שלשים. מן השם. דקשה לרש"י והלא ביום שנברא הוליד ואם בן למה לא היו לו בנים עד עכשיו: **כב ד"ה** ויתהלך. למוב. ר"ל כיון דכתיב ויתהלך חנוך את האלהים א"כ נדיק היה ולמה מת קודם זמנו אלא שקל בדעתו היה וכו': **כה ד"ה** ויולד. נכנה. דקשה לרש"י למה נאמר כאן שפי בן מבשאר תולדות ולא כתיב ויולד את נח אלא בן לשון בנין: **כט ד"ה** זה. ינחמ. [ד"ד] בב"ר וכי למך נביא היה שידע זה א"ר שמעון בן יהולדק שבשעה שהקב"ה ארר האדמה אמר אדם לפניו רבש"ע עד מתי א"ל עד שתוליד אדם מהול כיון שנולד מהול אמרו זה ינחמנו: **אין** פעם. אלא תרגה לפרש לשון נחמה אין טעם השם נופל על שם נח דקרא משמע ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו דלכך נקרא נח משום זה ינחמנו ונח אין לשון נחמה ואין טעם השם נופל על השם אלא היה לקרא את שמו מנחם דאז היו שפיר טעם השם נופל על השם והא דלא קאמר. יניח ממנו את מעשינו דהא עדיין לא ינוחו ממעשי ידיהם דהא עדין יצטרכו לחרוש ולזרוע ולדוש לכן קאמר זה ינחמנו זה יניח ממנו את עצבון ידינו שלא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם ולא נקט רש"י ממעשינו ומעצבון ידינו כמו דכתיב בקרא ולמה הקדים עצבון ידינו למעשה ידינו י"ל דעצבון קאי על מה שהוציאה הארץ קוצים ודרדרים ומיד כשנולד נח פסקה מיד אותה קללה אבל תקון המחרישה לא היה אלא עד שגדל נח מ"ה הקדים רש"י והורה בזה שכן ראוי להיות נמי בקרא וק"ל: **לב ד"ה** בן. תיבות. הקשה מהר"ש יפה ז"ל אדרבה אם יהיו צדיקים היו הם ונשיהם יותר מעשרה היו מגינים על כל העולם ולא היו צריכין לתיבות שהרי כן פירש רש"י בפרשת וירא גבי תפלת אברהם ועל פחות מעשרה לא ביקש שהרי דור המבול ח' היו נח ובניו ונשיהם ולא הצילו משמע שאם היו עשרה היו מצילין [נד"ל] יש לומר דעשרה צדיקים לא שיצילו שלא יבא מבול כלל רק יצילו על עירם וזהו שאמר אצריך לעשות תיבה הרבה לכל יושבי עירם אבל המבול עכ"פ יבא לבטוף שאר העולם: **לעונשין**. והא דלא הספיק לו כמה שאמר אם היה מוליד קודם ה"ק אם היו רשעים וכו' אלא מפני שבזולת זה עדין יש להקשות מה הרויח נח בהמתנתו דהא עדין אם יהיו רשעים יאבדו משום הכי צריך לטעם אחר כי מכן ה"ק ומעלה כל הנולדים לא יהיו בני עונשים ויועיל להם זכותו של נח שאף אם יהיו רשעים יוצלו בזכותו משא"כ בשאר התולדות שלא הגיעו לעונש בניו נאבדו במבול משום שלא היה להם זכות ומ"ה לא צריך אלא לתיבה אחת אף על פי שלא היו עושים לאו לצדיקים היו נחשבים אך ורק בזכותו ניצלו מ"ה לא בנה לכל אחד מהם תיבה בפני עצמו וק"ל: **רפני** [נח"י] וקשה דלקמן פרשת חיי שרה פירש בת ק' שנה כבת כ' לחטא משמע דלאחר כ' שנה הוא בת עונשין. וע"ד דוחק לומר דיעקב אבינו ע"ה ובניו כל אחד מהם לא הגיע בימי ק"כ שנה ואיך יעלה על הדעת לומר שבני חלקי חייהם לא יהיו בני עונשין וע"ש: **ד"ה** את שם. דורש. וקשה ליחשוב יפת אחרון שם י"ל שלא רצה לשנות כ"כ כי שם וחם נולדים בזה אחר זה מ"ה לא רצה להפסיק מהרש"ל:

ו ב ד"ה כי טבת. מטיבין. מלשון מטיבין את הנרות פירוש דטבת משמע דעת' היו טבת ר"ל מקושטות כמו עפרון יושב שישב עתה ועוד עבת אבל הוא לשון יחיד כלומר דלא היה טבת אלא נשים יחידות דהיינו הכלות שהן מקושטות ולא כולן אבל אי כתיב טובת מלא וי"ו היה משמע שתמיד היו טובה ר"ל מקושטת כיון דכתיב מלא לשון רבים וק"ל: [נח"י] לפיכך כתב חסר שטובתן היתה חסרה: **ד"ה** מכל. אף הזכר. [רא"ם] דאל"כ נשים מכל אשר בחרו ל"ל אלא נשים לבעילה. אשר בחרו. לזכר ולבהמה. [נח"י] הקשה הרא"ם דבפ"ק דקדושין דף י"ג משמע שלא נכשלו באשת איש וג"ל דבני אלהים שהם השרים חטאו בא"א ולא שאר העם דהא קאי אוירא בני אלהים לפיכך נקט הרב היה גדול נכנס והרא"ם אמר שאלו אגדות חלוקות הם: **ג ד"ה** לא ידון. האדם. ויהיה פיר' כ"ת כאדם כמו ויעבוד יעקב ברחל שפי' בשביל רחל: **ד"ה** לעולם. לאורך. וא"ת לעולם ממש וי"ל דזה אי אפשר דמשמע לא ידון רוחי באדם לעולם דמשמע לא לעולם אבל מ"מ לזמן ארוך ידון ואח"כ כתיב והיו ימיו ק"ך שנה ש"מ שנגזר הגזירה לאחר לכך פירש"י לאורך ימים ר"ל לא ידון לאורך ימים אלא לאחר: **ואם** לרחם. משמע דעדין לא עלתה במחשבה להשחית ודאי ולמה לא פי' לא אמתין לו עוד כו' ועוד מכ"ל לרש"י זה י"ל משום דאי פירושו כן היה משמע שכבר עלה במחשבה להשחית ודאי וזה אינו שהרי אח"כ כתיב ויאמר ה' אמחה את האדם דהיינו אמיר' ראשונה אבל קודם לכן לא עלה במחשבה להשחית דק"ל: **בשגם**. ר"ל השי"ן בשגו"ל שהוא לשון גם וכן שקמתי בפת"ח כמו שקמתי בשגו"ל תחת השי"ן באחת כמו שאתה והוסיף מלת זאת בו משום דבזולת זה היה משמע שפיר בשביל שגם הוא בשר כמו אחר ואין שם אחר לכך הוסיף זאת בו וק"ל: **ד** שנפלו. ב"ר ר"ל נפרנו. ר"ל ורוצה לאדו ממעשיהם הרעים ונהרגו ג"כ כלומר שהאפילים אשר היו בימים ההם כלומר בימי דור אנוש ובני קין נפלו מן העולם כשהציף עליהם את מי אוקיינוס. ובלשון עברי לשון ענקים הוא פירש דלשון הנפילים וגו' פירושו שהפילו בני אדם בגבורתן מהרש"ל. וגם אחרי כן בימי דור המבול היו ג"כ ומתי היו הרי' כלם שטפם המבול של מי אוקיינוס ומפרש אשר יבאו בני אלהים ומהם ילדו ענקים ההם וק"ל: **ד"ה** בימים. ובני קין. [נח"י] לכ"ל העיקר כמו שפי' בפרשת שלח לך בפסוק והם ראינו את הנפילים ח"ל ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש עכ"ל ולפי זה שנפלו מן השמים רוצה לומר מהעולם העליון שהם השמים: **ד"ה** וגם. רצה לומר גם אחרי בן שית רעים וחטאים: [נח"י] יש מקשין דבפרשת עקב על פסוק ואבדתם מהרה פירש הרב דור המבול לא היו להם ממי ללמוד וע"ש: **ד"ה** אנשי. שנימוחו. היינו מחויאל וכותשו היינו מתושאל דאל"כ למה קרא להם אותן אנשי השם והם היו אנשי בליעל: **ו ד"ה** וינחם. ממר דן. שהרי המוריד כל בהמה והיה שכולן קלקלו ואלו היה בעליונים היה ממריד גם את העליונים: **ד"ה** ויתעצב. עלה. דאל"כ קשה הרי כתיב וינחם מלשון נחמה כלומר ויתעצב הוא מלשון נתעצב ונאנח כלומר נתנב האדם אל לבו של מקום להכריתו. ומהרש"ל פי' אל לבו של מקום פירוש מאחר שפירש שהיה נחמה לפניו מוכרח את לומר שקאי ויתעצב אל האדם אבל לד"ה שנהפך מדה"ר למה"ד קאי ויתעצב על הקב"ה: **לעשות** באדם. כלומר מתחלה לא עלה במחשבתו לעשות באדם מאומה ועכשיו עלה במחשבתו לחקור עליו מה לעשות בו לא שנהפכ' מחשבתו לרעה ופסק עליו המבול שהרי אחר זה כתוב ויאמר ה' אמחה את האדם שהוא תחלת דבורו ואינו פי' הפסוק לומר שהפוך מחשבתו ממדה"ר למד"ה הוא מה שאמר אמחה את האדם דא"כ ויאמר אמחה את האדם מבעי ליה ולמה נאמר ויאמר ה' אמחה וגו' אלא ודאי תחלת דבור הוא וכיון שהוא תחלת הדבור משמע שעדין לא פסק עליהן את הדין אלא שנכנס לחקור מה לעשות בהם: **ד"ה** ויתעצב. שמחתי. דר"ל שמחתי לעלמי ושמחתי גם את אחרים: **כך** מעשה. וק' היאך מדמה מעשה הקב"ה למעשה ב"ו י"ל שזה היה לדחות המין אבל באמת הוא בשביל הצדיקים וכו' מהרש"ל: **הצדיקים**. ר"ל ועוד בשביל צדיקים דאל"כ לא היה המשל דומה לנמשל כי הבן אינו לשום תועלת אלא בשמת חדוה והרשעים לתועלת שיעמדו צדיקים מהם אלא ע"כ צ"ל שהוא כמו ועוד וק"ל:

ז ד"ה ויאמר. השחיתו. ולפי זה קשה הל"ל אדם ובהמה ל"פ ד"א וכו' ולפי הד"א קשה היה לו לומר אדם וגם בהמה ל"פ אף כן וכו' מהרש"ל:

חסלת פרשת בראשית

פרשת תולדות נח

ט [נח"י] **זכר** צדיק. כתב הרא"ם ואף על פי שכבר הזכיר תולדותיו בפרשה השוברת חזר והזכירם כאן להודיע שלא הוליד רק אלה ולא שהוליד אחריהם בנים ובנות ולא היה ראוים לבא אל התיבה עכ"ד ולא נראה דהא לעיל פי' הרב דלכך כבש את מעיינו שאע"פ שיהיו רשעים לא יאבדו במים לפי שאינן ראוין לעונשין לפני המבול אלא לכך חזר והזכירם להורות שהיו צדיקים שנא' כאן אלה פוסל את הראשונים דור המבול ולכך קראן תולדות אבל דור המבול לא נקראו תולדות: **ד"א**. דק' לפי' א' נח נח ל"ל הל"ל תולדות נח איש: נלי"מ: **תולדותיהם**. ונ"ל דר"ל מדכתיב אלה תולדות נח ומפרש נח איש צדיק ש"מ דמעשים טובים איקרי נמי תולדות ונקט בתחלה איש צדיק ואח"כ ויולד נח וגו' ש"מ דמעשים טובים עיקר תולדותיהם: **ד"ה** בדורותיו. לגנאי. כתב מהרש"ל וקשה היאך דורשין לגנאי כיון שהיה צדיק וי"ל שהיה סומך אל את האלהים כמו שפירש רש"י ז"ל ואידך סדרש לשבח מפרש לקרא אדרבה גבי אברהם כתיב התהלכתי. ולא בתמידות לפי שהיה לו עסק כדי להכנים הבריות תחת כנפי שכינה אבל נח לא היה עוסק עם בני דורו לפי שהיו רשעים גמורים כתב את האלהים כלומר שלא היה לו שום עסק כ"א עם אלהים מהרש"ל: [נח"י] ואפשר נמי דהוקשה דהל"ל בדורו ומדאמר בדורותיו משמע בכל העשרה דורות מאדם עד נח היה צדיק המיס לכך אמר מ"ס לשבח ומ"ס לגנאי לפי מעשי אלו עשרה דורות היה צדיק אבל וכו' ואפשר נמי דבהא פליגי: דמ"ס דבדורותיו קאי על עשרה דורות שמאדם עד נח ומ"ס על עשרה דורות מנח עד אברהם הא בדורו של אברהם וכו' וכתב הרא"ם ואע"פ ששניהם מודים שלא היה צדיק גמור אלא לפי דורו דאל"כ מאי ע"ש דקאמר מ"מ בפירוש בדורותיו קמיפלגי מ"ס בדורותיו לשבחו הוא דאתי לומר אף בדורותיו שהיו רשעים והיו לו ללמוד ממעשיהם אפ"ה היה צדיק כ"ש אם היה וכו' ומ"ס לגנותו הוא דאתי וכו' כדפירש לעיל אבל כ"ע מודו שאלו היה בדור צדיקים והיתה צדקתו כמו שהיתה עכשיו לא היה נחשב לכלום וכ"ע מודו שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר לפי שאינו דומה מי שגדל בתוך צדיקים למי שגדל בתוך רשעים והא דדרש בדורותיו. חד מנייהו לגנאי וחד מנייהו לשבח אף על פי שאין לשם הכרע אם לגנאי אם לשבח משום דחד מינייהו סובר דבדורותיו קאי אסיפא דסמיך ליה לומר שזה היה בזמן דורותיו שהיו רשעים וכ"ש וכו' וחד מינייהו סובר דבדורותיו קאי אצדיק דלעיל מיניה כאלו אמר צדיק בדורותיו שפירש צדיק לפי דורו וזהו לגנאי בלי ספק הרא"ם: [ר"ד] קשה והלא בגנות בהמה טמאה לא סיפר הכתוב ואיך דורשין בגנאי של צדיק י"ל דאין דורשין בגנאי של נח אלא בגנות הדור אשר היה צדיק תמים והיה צריך סעד לתמכו ולא כאברהם אלא ודאי שהדור היה גרוע: **ד"ה** את. ובאברהם דעת רש"י דאת אלהים משמע הליכתו של נח במקום שאין אדם שם כי אם אלהים לבד והיה פורש מנהגי אדם לפי שהיו כולם רשעים וירא שמא ילמוד ממעשיהם הרעים דנח לא היה צדיק כל כך אלא צריך סעד לכך את אלהים התהלך נח אבל אברהם מתחזק בצדקו מאליו לפי שהיה צדיק גמור והולך בין הרשעים ומוכיחן ומגיירן ולא היה ירא שמא ילמד ממעשיהם לפיכך לא צריך סעד: **לשון**. עבר. מגבנין התפעל: **לישון**. כבד. ר"ל שהלמ"ד ממלת התהלך דגושה זהו לשון כבד: בנ' אח'. מ"מ יש חילוק אם הל' בלי"י הוא ל' עתיד ואם הל' בשגול ל' עבר נלי"מ: **הפכו**. ר"ל אם לא היה הוי"ו של והתפלל היה פירושו ג"כ לשעבר [קל"מ] ואני קבלתי שפירוש הוי"ו שבראשו הוא וי"ו של ובא שהם כתב בא והתפלל ע"כ לפרש אותו עבר כמו פעל ויעמס ילך ונרא אבל עכשיו דכתוב ובא מהפכו לעתיד: **יא ד"ה** ותמלא. עבודת כוכבים. רלה לומר כיון דשניהם במשמעו ותשחת אם כן היה מניהו מספקת: **גזל**. להפוקי אמסן דרבנן היה חילוק. כיו חמסן לגזלן דחמסן יהיב דמי וגזלן לא יהיב אבל בחמסן דתורה אין חילוק דחמסן הוא נמי גזלן ועיין בב"ק דף ס"ב: **יב ד"ה** כי השחית. **הפקין**

נוקקין. ר"ל מדכתיב את דרכו ולשון דרך גילוי עריות כדכתיב דרך גבר בעלמה הא דלא נקט נמי דגים משום דכתיב על הארץ ולא דגים שבים: יג ד"ה קץ. כאה. אינו ר"ל שבל כל פנים תבא אלא כשתבא עליהם גזירת מות אינו אלא מזה המין. טובים. פי' דרכה להרוג רעים וטובים שהרי עכשיו לא הרגה רעים וטובים מהרש"ל: אלא על הגזל. וא"ת והרי לעיל פירש כל מקום שאתה מוצא זנות וכו' משמע דמשום זנות נחתו ויש לומר דהא והא גרם דאי לא היה אלא גזל לחוד לא היה נחתם אלא על רעים ולא על טובים ואי לא היה אלא זנות לחוד לא היה נחתם כלל אפילו על הרעים אבל השתא דהיו שניהם נחתם על הרעים ועל הטובים מוכרח אתה לחלק כן דאי לאו הכי הפסוקי' סתרי אהדדי דבתחלה אמר כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ וכתב אחריו ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני משמע בשביל זנות הביא המבול ואחריו כתיב כי מלאה הארץ חמס משמע בשביל גזל הביא המבול אלא ע"כ צריך אתה לחלק והשתא א"ש הא דמפרש רש"י לעיל ותשחת הארץ לשון עבודת כוכבים וגילוי עריות אע"ג דקרא לא מפרש אחר כך עבודת כוכבים אלא גילוי עריות בלבד כדכתיב כי השחית כל בשר דרכו דהיינו גילוי עריות כדפירש אלא משום דאין עונש מיתה על עבודת כוכבים ואינו הורגת טובים ורעים. ועי"ל משום שגזלו כל אחד את נשותיהם של חבריהם דהיינו שניהם גזל ועריות לכך נחתם על שניהם. כתב מהרש"ל קשה לא אמר גם כן גזל כמו שאמר ערוה ועבודת כוכבים וי"ל דלעיל כתוב וירא אלהים דמשמע עבירות שבין אדם למקום אבל גזל היא עבירה שבין אדם לחבירו עכ"ל: ד"ה את הארץ ג' טפחים. פירוש דג' טפחים עומק נקרא ארץ ומכאן ואילך נקרא אדמה וכאן כ' את הארץ ד"א את הארץ וכו' דק' לפי פי' ראשון למה לא כ' מארץ ל"פ ד"א עם הארץ רק קשה כיון דמלת את לאו שם תואר הוא ולמה לא נאמר עם לכן צריך גם לפירוש ראשון מהרש"ל [נח"י]: יד אולי ישובו. קשה אדרבה בגיו התיבה תגרום שלא ישובו כי ישובו לו אלו היה אמת שלכך אתה בונה תיבה כדי להציל והלא הרבה ריוח והצלה להציל בלא תיבה. וי"ל שכבר היתה קבלה בידם שיבא המבול כפירש"י אבל נשי למך אלא שהיו אומרי' עד זמן רב ומחמת הבנין שעתה יבא ואולי ישובו: ד"ה עלי. כך שמו דעלי ל' רבי' וגפר ל' יחיד. גלי"ט: על שם. ר"ל מים רותחין אינו אלא מגפרית שבארץ ועיין בפרק חלק ובפ"ק דר"ה וא"ת דמים חמין היו י"ל מדכתיב הכא וישכו המים ובאחשורוש כתיב וחמת המלך שככה מה להלן שככה מחום דהא כתיב לפניו וחמתו בערה בו אף ויאמרו דכתיב כאן שנחו מחמימותן וגעשו קרים: ד"ה בכפר. על ידי. וא"ת והיאך תלי זה בכאן וי"ל דבלא פירוש דלעיל לא היה קשה למה היה כאן כופר מבפנים ומבחוץ ותיבתו של משה לא היתה אלא זפת מבחוץ לפי שבלאו הכי נמי מחולקים היו שהרי הכא היה כופר והתם היה זפת אבל עתה שפירש רש"י דכפר היינו זפת א"כ ש"מ דגם הכא היה זפת כמו התם א"כ למה לא הי' ג"כ התם מבפנים ומבחוץ כמו הכא. ועי"ל דבלא זאת הייתי אומר דכפר טוב יותר מחימר וגרוע הוא מזפת הלכך הימר בפנים וזפת מבחוץ טוב היא כמו כופר מבפנים ומבחוץ אבל כיון שפירש"י דכפר זפת היא א"כ קשה למה לא היו שוין. ועוד. נ"ל דמה שפירש לעיל תיבתו של משה ע"י שהמים רפין דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ ה"פ דודאי המים היו רפין הילכך דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ ועוד כיון שהמים היו רפין די בזפת מבחוץ כדי שלא יריח וכו' אבל בזאת התיבה וכו' צריך לזפתה מבית ומבחוץ ועוד כדי שלא יריח דק' לו וכי יגרע בזה שיעשה גם במשה כך ומפרש ועוד וכו' ותיקפה והלא נח גם כן צדיק היה לכך פירש אבל כאן וכו' מהרש"ל: טז ד"א. לשון צהרים דהיינו דבר המאיר יש אומרים חלון מדכתיב ויפתח נח את חלון התיבה: [נח"י] אע"ג דכתב ויפתח חלון מ"מ לא נעשה אלא לאויר: ד"ה ואל. כדי שיזוב. ר"ל ואל יפלו לתוכו וא"ת ולגג לא היה עושה אותה שוה ויעשה אותה הזק ועבה כל כך עד שלא יכנסו בו המים וי"ל דמה שפירש רש"י ועומד על אמה היינו אויר אמה לפי שבית בלא אויר אי אפשר לדור בתוכו ואם יעשה אותה כולה אויר יפלו בה הגשמים אבל עתה לא עשה אותה כולה אויר אלא אמה באורך וברוחב היה קצר מאוד ואין ברחבו אלא אמה שבאמצע והוא טפח דאורך התיבה למטה שלש מאות אמות ולמעלה ארכה אמה דהיינו חלק אחת מג' מאות אמות וא"כ למטה ברחבה לא היתה כי אם חמשים אמות אם כן רחבו למעלה משית שבאמצע והוא טפח שהוא חלק אחד מחמשים אמה ששולש שלש מאות טפחים: ד"ה בצדה. שלא. רלאו לארץ והא כל פתחי הספינה למעלה הם: יז הנני דקשה לרש"י דקי משמע לשון ואני כלומר הוא רוצה וגם אני וגלפי מעלה לא שייך זה ה"ו שאחד יסייעו ומתרץ דואני קאי על שהסכמות שהמלאכים שהסכימו כבר כן אני מסכים עמהם אי נמי דקשה לרש"י למה כתיב ואני הנני כפל לשון וק"ל: עם אותם. ר"ל שנמלך הייתי במלאכים אם אעשה את האדם והיו אומרים מה אנוש כי תזכרנו וגו' ועכשיו מסכים אני עמהם: ד"ה מבול. שבלה. וא"ת מנ"ל לרש"י אלו ג' פירושים וי"ל דבי"ת ממלת מבול דנושה וכל דנוש מביא יו"ד או נו"ן פ"א הפועל או אות כפל ואם כן לפיר' ראשון שפי' בלה את הכל ר"ל לומר דהוה כאלו כתיב נבול דהוא לשון נבול תבול ולפי ב' שפירש שבלבל את הכל דהוה כאלו כתיב מלת מבול כפל דהיינו בלבל ולפי' אחרון שפירש שהוביל את הכל ר"ל שהוביל את הכל מגבוה לנמוך דהוי כאלו כתיב יובל דהוא לשון מביא כמו יובל שי למורא): יח ברית. כאלו אמר והקמותי את בריתי אתך ואז ובאת אל התיבה ולולא זה לא תוכל: ושלא יהרגוהו. וא"ת דלמא להאי טעמא לחוד וי"ל דהל"ל והוקים את בריתי וכו' והואיל וכתיב והקמותי פי' כבר כשבראתי אותם הקמותי את בריתי אתם שקיימו דברי. [מהרש"ל]: ד"ה אתה. מכאן. והוכחתו מדשינה ביאת התיבה ליציאה דביציאה כתיב צא אתה ואשתך ואין להקשות והא כתיב ויצא נח ובניו ואשתו לקמן מפרש בע"ה: [ד"ד קשה לקמן גבי ויבא נח חזר רש"י שנית דנאסרו ללא צורך ואו שם פרש"י מפני שהעולם שרוי בצער וכאן לא זכר טעם זה אלא נראה לדקדק דבגווי זכר תחלה ביאתו אל התיבה והדר הפרישה ובסוף אמר ויבא נח ובניו והדר אמר אל התיבה אלא נח הוסיף מדיליה להקדים הפרישה קודם ביאתו לתיבה מפני כי אז ראה העולם שרוי בצער כי לא נכנס עד שדחקוהו המים כפרש"י מפני מי המבול מי' נמילא כבר התחיל הצער ונאסר לכן הבי"א

טעם זה שם. משא"כ הלווי היה שיבואו קודם ירידת הגשמים ולא היה לו צער: יט אפי'. דהא כתיב אחריו מכל בשר דמשמע את הכל שיש בו בשר אלא לכך נאמר ומכל החי להביא אפילו שדים דלא הוי בכלל מכל בשר דהא לאו בשר נינהו: ד"ה שנים. מן. דקשה לרש"י דהא כתוב בסמוך תקח שבעה שבעה: כ ומאדים באו. ר"ל כלם באו אף אותם שבשחיתו דרכם אלא שכל שהתיבה וכו'. ומה שהוצרך רש"י לפר' כאן מאליהן באו נ"ל דאי לאו שבאו מאליהן רק נח היה צריך לצודן באפשר שהיה לו זמן ק"ך שנה. ע"כ היינו צריכין לומר שהש"י מסר לו סימן איזהו שדבקו במינן כמו שיש דעה במדרש דאי לאו הכי רק כל שהתיבה קולטתן הלא יש חיות ועופות כמה וכמה מינין שאינן שכיח אלא במדברות ומקום הרים ויערות ואינן ניצודן אלא ביגיעה רבה ובעתים מיוחדי' ואחר שיטריח זמן זמנים אחר איזה חיה או עוף והוצרך להביאם אל התיבה ויהיו מאותן שלא דבקו במינן שהשחית כל בשר וגו' הטרחתו בחנם וכל שנותיו לא יספיקו לצוד כל חיה ועוף כמה פעמים לכך פי' כאן ומאליהן באו וכל שהתיב' קולטתו. גלי"ס: כב זה בנין. דקשה לרש"י דויעש נח משמע שבא אל התיבה כמו שאמר הקב"ה וזה אינו דהא אח"כ נאמר ויאמר ה' אל נח בא אתה ואשתך וגו' ש"מ דעדין לא בא אל התיבה אלא זה בנין התיבה: ד"ה ראיתי. מכאן. [נח"י] י"ל כיון שהודיענו הכתוב דרך ארץ שלא לספר אלא מקצת השבח מגילה יבין מדעתו שיש בו כפלים. נ"ל דמקצתו לאו דוקא חצי אלא מקצת והלך מעבירה או ממחה. ואז לא יוכל לידע כמה הוא שבחו:

ז ב למדנו. דאל"כ מנא ידע טהורים וטמאים בהאי שעתא מי הוה (קנ"מ) ומ"מ הוצרכו לומר בגמרא שהתיבה קולטתו ומאליהן באו דאל"כ האיך היה יכול לבדוק אותם שהרי אחד מן סימני טהרה הוא קורקבן נקלף ואין לידע אלא לאחר שחיטה [בשם גור אריה]: וא"ת מנא ליה לרש"י דלמד נח תורה דלמא מה שלקח שבעה משום שהתיבה לא קלטה אלא שבעה זוגות נ"ל לרש"י דחוק דמפשוטו של מאמר משמע דכל שלא דבקו במינן אין התיבה קולטתו ואי אפשר שממין הטמאין לא היו אלא שנים וממין הטהורין לא היו אלא שבעה אלא הרבה זוגות היו ומשני המינין ונח לקח מן הטהורין שבעה ומן הטמאים שנים ומהיכן ידע אלא שלמד תורה ודיקא נמי קרא דכתיב תקח לך משמע הקיחה היתה ביד נח ודו"ק נ"ל: ד"ה שבעה. כדי. דמה שנאמר בקרא שבעה שבעה היינו ר"ל דכין כולן היו שבעה דהיינו ג' זוגות וא' נשאר בלא זוג והא דכתיב בקרא שבעה שבעה לאו למימרא שיהיו ז' זוגות אלא ז' עופות ואותן שבעה יהיו איש ואשתו כמו גבי שנים שנים איש ואשתו דהיינו שני עופות ואותן שנים יהיו איש ואשתו ה"נ גבי שבעה שבעה וה"כ ישאר א' בלא זוג וע"ז קשה לרש"י למה נשאר אחד בלא זוג אלא כדי שיקריב וכו' ואותו היה זכר. מצאתי [קנ"מ] קבלתי הטעם שנח ביציאתו מן התיבה הוצרך להקריב ד' זוגות הנ"ל לקרבן תודה כי ד' צריכין להודות וכו' וחם ואשתו שהטאו בשימושם בתיבה הקריב עליהם חטאת לכל אחד ואחד ויצאו בזה ו' זוגות וזוג אחד לקיום המין כמו בטמאים [ומהר"ן וגור אריה] כתבו בזה דברים אחרים והרוצה יבחר: ג ולמד סתום. אין להקשות ולמה לא כתיב גבי עופות טהור וגבי בהמות סתם וילמוד בהמות מעופות שהרי גם לעיל הקדים עופות לבהמות דכתיב מן העוף למינהו ומן הבהמה למינה י"ל דלכך הקדים בהמות טהורין וכתב בהן שבעה שבעה לרמז לו דמשום הכי ליקח שיקח טהורין ז' כדי שיקריב קרבן אבל אי הוה כתיב עופות ברישא לא הוה ילפינן דמשום קרבן ציוה ליקח שבעה דהוה אמינא בהמות דומיא דעופות ובעופות כתיב להחיות זרע על פני כל הארץ אם כן ה"א דבהמות נמי משום להחיות זרע ציוה ליקח שבעה מ"ה נקט בהמות ברישא וק"ל ומהרא"י תירץ בענין אחר ע"ש: ד אלו [קנ"מ] דאל"כ מה ענין של השבעה ימים שזכרן הכתוב בפירוש: [ד"ד] קשה והלא היה מתושלח וחנוך ג"כ היו צדיקים נראה דוקא אבל שהיו בניו ונשותיהם שהיו ראוים להנצל עמו וזה לא נמצא רק אצל נח: ה ד"ה נח. מפני. נראה לי דקשה לרש"י למה סמך ויבא נח וגו' לקרא דלעיל מיניה ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים על הארץ ויבא נח וגו' אלא להודיע הטעם למה נאסר בתשמיש המטה מפני שהמבול היה והעולם היה שרוי בצער ומ"ה כתיב אחריו ויבא נח ובניו וגו' כלומר מ"ה באו האנשים לבד והנשים לבד ולא שמשו ומה שאמר ביציאתו ג"כ הכי אעפ"י שמותר בתשמיש היה היינו לפי שנח היה דואג לעסוק בפריה ורביה אחר המבול כדפירש רש"י לקמן עד שנתן לו הקב"ה אות שלא יביא עוד מבול ולכן כתיב ג"כ ויצא נח ובניו וגו וק"ל וכ"ל: ט מאליהן דאל"כ. הבאו מבעי ליה: [נח"י] מה שלא פי' רש"י לעיל אצל שנים מכל יבואו אליך. שיבואו מאליהן דשם מספר התועלת התיבה שע"י התיבה נצולו. משא"כ הכא הוה מיותר איכא למידק מדקאמר ובאים משמע דוקא מאליהן: ד"ה שנים. מן הפחות. דאל"כ תקשה לך הא כתיב מן הבהמ' שהטהור' תקח לך שבע' שבעה. מה שמהפך רש"י לפרש קודם באו מאליהן ואח"כ פי' שנים שנים מן הפחות נ"ל כמו שפי' בסמוך דאי לא באו מאליהן רק נח היה מוכרח לצודן וע"כ הי' לו סימן כדפרשתי לעיל והיינו אומרים הפסוק רמז בכאן מהו הסימן שנים שני' ר"ל אותן שילכו רק זכר ונקבה ולא בערבוביא או כמה זכרים אחר נקיבה א' רק שנים שנים. לכן פי' רש"י באו משמע מאליהן הכל באו כמו שפירש לעיל וה"א להכיר כיון שכל חיות ועורות באו. ועוד כיון שבאו מאליהן ואם היה לנח סימן הלא מכל מין היו הרבה שלא דבקו אלא במינן ולא יתכן שנח יברר מהן דמנאי דהאי דמא וכו' דבלקיחתו האחד יגרום מיתה לאחרים ואיזה מהן מפק' אלא כל מה שהתיבה קולטתו נצול וא"כ שנים שנים כלם הושוו וכו'. גלי"ט. ודוק: יא ד"ה נבקעו. להוציא [קנ"מ] לא כסתם בקיעה שמורה על קלקול הנבקע ושבירתו אבל הבקיעה הזאת היתה לתגבורת המעיינות: יג בעצם [דאל"כ ביום הזה מבעי ליה דומיא דביום הזה דלעיל]: יד דבוק הוא. כלומר אל תאמר לפור בפני עצמו וכנף בפני עצמו דהא גם לצפור יש כנף א"נ דאי כל כנף הוא בפני עצמו א"כ איך תאמר שכל כנף באו עמו לתיבה כי לא יתכן להיות כנף בלתי עוף אלא דבוק הוא וכו' ומפרש והולך למה צריך למכתב כנף דפשיטא הוא שיש לעוף כנף ועוד אין שייך לומר כל כנף וכי יש לצפור כל הכנפיים שבעולם ומתרץ כל מין כנף לרבות חגבים דגם להם יש כנף אבל משמעות לפור לא משמע חגבים דהא לאו לפור הוא ומהרש"ל פירש אלו לא היה דבוק הוי דרשינן כמו כל לפור כנף והוי' ממעטינן דבר שאין לו כנף והגבים גם כן הוי ממועט מפני שלא נקרא לפור מהרש"ל:

בנין

טו הגין [קנ"מ] דאל"כ מאי ויסגור ה' בעדו הרי כבר עם' אהילם ונכנס בתוכו כינו שגוהו כדי להינצל על ידם אלא ע"כ שזהו מ"ש בתאלה והקמותי וגו' ולולי זה לא תוכל: ופשוטו. [נח"י] פירושו על ידי שציוהו לעשות התיבה ולכנס לתוכו זו הוא הגינתו מן המים: יז משוקעת דקשה לרש"י לאחר ארבעים יום כבר גדלו המים ולמה לא נתנשא התיבה כבר אלא משוקעת וכו': יח מאחיזן דאל"כ אלא ה"ה התגברות המים מפני המבול שהיה בתוך מ' יום א"כ היה לו להפך ולכתוב בקרא ויהי המבול ארבעים יום על הארץ ויגברו המים וירבו מאוד על הארץ וישאו את התיבה ותרם מעל הארץ ותלך וגו' אלא ודאי להכי כתב ויגברו המים לבסוף לומר שהתגבורת לא היה מפני המבול שבתוך המ' יום אלא מאליו כלומר שהיה התהום עולה מאליו ומפני זה יתגברו המים ודו"ק והרא"ם תירץ בענין אחר שהרי כבר פסקו גשמים מסוף ארבעים יום ואי אפשר לומר בתוך ארבעים יום היה תגבור' זה שהרי כתיב ויגברו המים על הארץ ק"ן יום ואין סברא לומר תגבורת הראשון היה מימי המבול והשני מן התהום. עכ"ל: כב נשמה [הרא"ב"ע] כל אשר נשמת רוח חיים שב אל האדם לבדו. הגירסא היא נשימה של רוח חיים כלומר כל שיש בו נשימה של רוח חיים אבל א"ל לנשמה דהא אין לבהמות נשמה דדוקא גבי אדם כתי' ויפח באפיו נשמת חיים אבל לא גבי בהמות וחיות ועופות. ד"ה אשר ולא. (קנ"מ) ובמא לזה כיון רש"י באמרו כי השחית כל בשר אפי בהמה וחיה ואלו דגים לא קתני וקרא הכי נמי דייק דכתיב על הארץ אבל לא דגים שבים: כג לשון ויפעל. מבנין קל על משקל וירא ויתן רק שהם עומדים וזה יוצא ולא לאו ויפעל מבנין נפעל כמו וימחו מן הארץ; והוא נגזרת. דקשה לרש"י כיון שהוא לשון ויפעל למה נקד וימח בחיר"ק שהוא מבנין הכבד ולא נקוד וימח בקמ"ץ שהוא מבנין הקל ומתרץ שהוא מגזרת ויפן ויבן דנקוד גם כן יו"ד בחיר"ק ודלא כפי' הרא"ם שהוא ממשקל ויפן והא דמ"ם בפת"ח מפני הח' שהוא גרונית. כל תיבה. דקשה לרש"י מה טעם בכולם למה נקוד חיר"ק תחת היו"ד: ד"ה אך. לבד. וא"ת מנ"ל לרש"י כל זאת וי"ל דכתיב אך נח ואך מיעוט הוא ואין כאן שום דבר למעט אלא נח עצמו שהיה שהתמעט מחיותו שהיה גונח וכו'.

ח א ד"ה ויזכור. שלא השחיתו [קנ"מ] הכא משמע שאחר הבהמות השחיתו מעצמן לא ע"י המזיקין דאל"כ מאי זכות של אלו וכן משמע ממה שאמר אחריו שלא שמשו בתיבה שזהו פירש על עצמן: [נח"י] והא דאיצטריך לשני מיני זכות י"ל דבזה שלא השחיתו דרכם קודם לכן לא סגי משום דאין זה פעולת מצוה אלא מניעת עבירה (ואף על גב דאמרינן במסכת מכות דף כ"ג כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו כעושה מצוה הא אמרינן בקדושין דף ל"ט דמיירי כשבאת לידי עבירה וניצול הימנה) לכן נצטרך גם כן לזכות שלא שמשו בתיבה שזהו כריבות היגוף במותר להם. ומהאי טעמא לחוד נמי לא סגי משום דהוי קלת כמו שאינו מצוה ועושה דלא מליני שנאסרו בתשמיש בתיבה דלנח ובניו לחוד אזהר רחמנ'. והא דכתב הרב ושרצו בארץ מגיד שאף הבהמה וחיה נאסרו בתשמיש י"ל דמעצמם קבלו האיסור ולא בגזירת הש"י: (נח"י) מה שלא אמר הכתוב שזכר זכות בני נח והעופות נראה לפי שחטאו ושמשו בתיבה הם וערב לכן לא זכר בניו והעופו' וכלב ספק הוא אע"ג דקמי שמיא גלי' מ"מ דחזינן דנחלקו בו חכמים אם הוא חיה או בהמה ממילא הזיכן דרצון הקב"ה שלא נגלות לכן לא השמים לא היה ולא בהמה: ד"ה ויעבור. רוח. דקשה לרש"י דאי הוה רוח ממש הא כתיב אח"כ ויסכו המים וזה אינו דהא כתיב ישב רוחו יזלו מים: א"כ הוכחתו דאי רוח ממש הא כתיב על הארץ והרי היו המים על הארץ והיאך עבר הרוח על פני הארץ אבל אם תפרש רוח תנחומין אתי שפיר דעל הארץ פירוש על עסקי הארץ י"ל דלכך העביר רוח תנחומין בשביל בני אדם שעל הארץ: ב צורך לעולם. וא"ת כיון דצורך עולם הם למה לא נבראו מששת ימי בראשית ויש לומר דקודם המבול לא היה צריך לעולם לפי שאין הבריות היו צריכים להן לפי שהיו בריאים וחזקים אבל אחר המבול נעשו חלשים וק"ל: ג התחילו דלא תימא שאז כבר היו ההרים וזה אי אפשר דיימא שבסוף ק"ן יום כלו לחסור שהרי המים היו הלוך וחסור עד כ"ז לחדש השני שבו יבשה הארץ אלא התחילו להסור: בב"ז בכסליו. והם תאמר והא לעיל פירש רש"י בכ"ח בכסליו פסקו גשמים ויש לומר דמה שפירש לעיל בכ"ח בכסליו לפי שאין יום ראשון מן המנין היינו לא חשבו ביום שלם לפי שאין לילו עמו דכתיב ביום הזה נבקעו וגו' ביום ולא בלילה אבל מ"מ יום א' הוא ואם נחשב אם כן נאמר מירחשון י"ב יום ויום חסר לילה ומכסליו כ"ז ימים ולילה כי לא פסק הגשם עד לבקרו של כ"ח יום ותצטרף אותה לילה ליום ראשון הרי ארבעים יום ולכך קרי כ"ח לפי שהיו עדין גשמים יורדין בליל כ"ח וקרוי כ"ז לפי שפסקו ביום כ"ח הרי ג' מכסליו רלה לו' עם לילה של אחריו וכן כ"ט משנת עם לילה של אחריו והוא ז' לכסליו שבו פסקו גשמים דאי אפשר לומר לירידה שהרי לא כלו ארבעים יום של גשמים וק"ן יום של תגבורת עד אחד בסיון ואין סברא שהק"ן יום היו מ' של ירידה וק"י של תגבורת אלא הו כלם של גשם או כלם של תגבורת ואי אפשר שיהיו של גשם אם כן יתחייב שיהיו כולן מוחלין אם כן ארבעים יום לחוד וק"ן יום לחוד ולא כלו עד אחד בסיון: ד"ה בשבעה. י"א אמה. פי' י"א אמה. היתה עכ"פ משוקעת ואפשר יותר כי שמא יש הרים גבוהים יותר מהרי אררט ומה שלא עמדה התיבה אותה יום קודם שם שלא הגיע אצל אותן הרים וק"ל. גלי"ס: ואית וא"ת כוח אלול ואם כן לא תוכל ללמוד שהתיבה היתה משוקעת י"א אמות כיון דבעשירי באחד לחודש הוא אלול אם כן מאחד בסיון עד אחד באלול ג' יום הרי אמה לה' או ו' ימים ואם כן לפי זה היתה משוקעת י"ב אמות ושליש: והעשירי א"א. והתיבה לא נחה אלא לאחר שכלה ארבעים יום שהם שלשים ותשעה שלמים וצירופם עם אחד ועשרים שהוחיל בשליחות יונה יעלו ששים ומפני שאב ואלול אינם כ"א חמשים ותשעה יום הוכרח הר"מ תשרי ממנין האחד ועשרים יום: ו משנראו שאין לומר משנחה התיבה ועשירי להפסקה דומיא דשביעי שהוא בביעי להפסק' ויהיה שקוע י"ב אמות ושליש אם כן היה לו לעיל לכתוב מקרא זה ולא לסמוך אל נראו ראשי ההרים; כתב הרא"ם אך קשה מאחר שבילוח יונה היה אחר מ"ז יום משנראו ראשי ההרים מדוע לא מצאה יונה מנוח לכף רגלה הרי לא נשארו עד שחרבו המים רק י"ד יום מסתמא נראו כל ראשי ההרים בגבוהי' והשפלים ועם קצת מהאילנות הגבוהים וכו' ונראה אף שנראו ראשי ההרים כיון שלא חרבו קצת מ"מ לא יכלה לעמוד על

הארץ וגם האילנות הגבוהים נעקרו ונמחו במי המבול כדמשמע במדרש ודו"ק וק"ל: ד"ה את. לשבר רצה לומר דחלון זו עשויה כדי לשאיל: וירא זה. רצונו לתרץ למה כתיב לעיל פתח וכאן חלון ומתרץ ולא זהו פתח וכו': [קנ"מ] ואף על פי שפירש אותו כמסופק יש אומרים חלון יש אומרים אבן טובה מהאי קרא משמע שהוא חלון ואם תאמר א"כ למה הוצרך לאורה של אבן טוב ויש לומר בעבור שלינות ובעבור היונים שהחלון היה סגור כדמשמע ויפתח וגו': ז שהיה חוסדו. גלי"ס דה"פ על בת זוגו של נח ר"ל שמשמש כתיב' לפי שהעורב שימש בתיבה דכל הפוסל במומו פוסל לכן לא ניחא להיות חשוד גם הוא מזיווגו וכן ספי' בגמ' ודו"ק: ד"ה עד יבשת. רמז לזה שהרי אלא יבשת כתיב חסר לפי שיש בו אותיות תשבי דהוא אליהו. ועוד מדכתיב יבשת המים ולא כתיב יבשת הארץ אלא יבשת המים שביתי אליהו מהרש"ל: ד"ה וישלח אין זה. דלא שייך לשון שליחות אלא בבר דעת ולעיל לא רצה רש"י לפרש זה שהרי כתיב בהדי' דלאו שליחות היה שהרי כתיב יצא ושוב ופירש רש"י הולך ומקיף וכו': [קנ"מ] דלכך לא פירש כלום בשליחות העורב דק"ל למה לא אמר בשליחת העורב לראות הקלו המים כ"מ בשליחת היונה לכך אפשר לומר דלא שלחו לראות הקלו המים אלא שלחו לילך באשר ימצא בשביל ששימש בתיבה ומה שלא שלחו מיד אחר המעשה לפי שהיו מים על פני כל הארץ ואם היה שלחו או היה מינו נעדר ובזה מתורץ נמי למה הוחיל ז' ימים עד שלח היונה ה"ל לשלוח מיד כיון שלא הלך העורב בשליחותו כלל. אלא שלא היה בדעתו לשלחו לראות ולפ"ז יהיה פירושו וישלח כמו וישלח משה את חותנו ודומיהם שאין הכוונה להשיב שולחו דבר לכך לא פירש בו כלום אבל בשליחות היונה ששלחו לראות שהוא כעין שליחות וכו': [ד"ד] מדכתיב מאתו משמע שלא תהיה עוד אתו: יא לפי שכל יונה. כלומר וגם אי הוה כתיב טריפה בפיה נוכל מקום היה הלשון משמע גם על זכר והואיל וזה זכר היה ניחא לו לכתוב טרף לשון זכר. ד"ה טרף חטף לא מלשון טריפה כ"כתב ישרוף אך מפני שכל טורף חוטף נקרא שחוטף טורף: והא דשלח אם זוכר והלא יש לחוש שלא יחשדוהו כמו שחשדו העורב וי"ל כל הפוסל במומו פוסל והעורב שימש בתיבה משום הכי חשדו שימש נ"כ אבל נח כוונתו היה לגלות זה לכל שהרי היונה נ"כ זכר היה והלך בשליחתו מפני שהיונה נ"כ לא שימשה בתיבה מ"מ לא יחשוד גם את נח שישמש עם בת זוגו. מהרש"ל: אמרה יהיו. וכך משמע הלשון של קרא וה"פ עלה זית רוצה לומר מרורים כזית טרף מזונותי בפיה כך אמר' בפיה יב ויחל וימתן. רוצה לומר כי היה דבר שמצייר השכל ואין צריך עיון על זה מאחר שיכבו בשבעת ימים שימתין עוד שבעת ימים וייבשו יותר מהרש"ל: יז הוצא [קנ"מ] כי פרוש הילא שיעשה שילאו מעצמם אבל הוצא פי' שיוציא' בעצמו. יש קבלו דק' הלא לא נאמר בעול' היה או עוף ואיך שייך שילכו אליה' ל"פ קבלו וכו' ר"ל כשיהיו למשפחה וזה כוונ' ר"י למשפחותיה' ולא הם עצמן ודו"ק גלי"ס: כ כדי להקריב. כתב הרא"ם שלא כיון רש"י בזה אלא מנא ידע שצריך להקריב קרבן והלא לא צוהו אלוה הקב"ה לנח ושל זה פיר' רש"י שהסברא מוכחת על זה שלא צוה הקב"ה להכניס וכו' אלא דקשה לפי זה שראוי היה לפרש על ויבן מזבח או על ויעל עולות ונראה לי לפרש דודאי יודע היה נח להקריב קרבן לה' כמו הבל שהקריב קרבן על הגזבה שהיה לו מ"מ הש"י וכ"ש נח שניצול ממבול שיביא קרבן במקום תודה דארבעה צריכין להודות אך קשה לרש"י מ"ש שהביא עולה מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור די לו שיביא קרבן בשבילו ובשביל אשתו ובניו וכלותיו ולמה הביא מכל המינים וע"ז תירץ אמר לא צוה וכו' ובזה יתורצו קושיות הרא"ם וק"ל: כא ד"ה לא. כפל. דה"נ דלא אוסיף הוא לקללת האדמה להשחית שלשה ספחים של מחרישה וחד להכות כל חי דהיה לו לכלול בחד לא אוסיף והיה לו לכתוב לא אוסיף עוד לקלל את האדמה ולהכות את כל החי אלא כפל לא אוסיף לשבועה כן נ"ל ודלא כהרא"ם שפירש לא אוסיף לקלל משמע להשחית ג' ספחי' של מחרישה וגם משמע להכות כל חי אלא כפלו לשבועה: הוא שכתוב. כתב הרא"ם וא"ת ולמה לא הביאו לראייה על שכפל השבועה מקרא דוהקמותי את בריתי דהכא משמע דככר כרת בריה ורוצה לקיימו אבל הוכרחו להביא ראייה מדברי קבלה דאשר נשבעתי וכו' וצ"ע. ושמא יש לומר דלשון ברית לא משמע שהוא לשון שבועה אלא הבטחה בעלמא ומ"ה הוכרחו להביא ראיה מקרא דאשר נשבעתי דשפיר משמע דלאו לאו הרי זימני הוא שבועה וק"ל נ"ל: כב חצי כסליו הכי גרסינן חצי כסליו טבת וחצי שבט חורף: [נת"י] ולי נראה דאין לגרס הספרים אלא כמו שפירש הרב וע"ש: ד"ה חורף. להתקבל מהר ה"נ מהר והוא חצי כסליו טבת וחצי שבט: ד"ה חום. שלהי קיטא לפי שכל הקיץ הבריות עדין יקרין הן מחמת קור של חורף אלא שבסוף הקיץ נתחממו ונמצא שסוף הקיץ קשה מעיקרו של קיץ וכן הקור קשה מחורף נ"כ ע"ז הדרך דהא גם המקבל תשמיש שהחורף היא חזקו וחרפו של סתיו וימי ליגה. ואיך כתב הכא שקור קשה מחורף אלא מתפרש נ"כ ע"ז הדרך וכן משמע מדברי הרא"ם: ד"ה ויום. שלא שמשו. לא דנקט רש"י דוקא שלא שמשו המזלות ולא נקט מכלל שלא נזרע ולא נקצר. שהרי קאי על כל ג' ענינים משום דמילתא דפשיטא הוא דכל אותן שנה עיתים תלוין בארץ והרי המים היו על כל פני הארץ אלא נקט אפילו יום ולילה שאינן תלוין בארץ לא הוו לפי שלא שמשו וכו': המזלות שלא שמשו המזלות כל ימי המבול פירוש כל י"ב חדש וכו' כתב הרא"ם וכו' ואם כן איך יוכל לראות באחד בתשרי אם חרבו המים שהוא תוך י"ב חדש ועוד מהיכן הוא ידע מספר ימים שאמר ויהי מקץ מ' יום וגו' ועוד וישלח את היונה וגו' איך פרחה בלתי אור ואיך ראתה אם יש מקום לנוח ומה תועלת התיבה בחלון אם לא היה אור וכו' והניח הדבר בקושיא ולי נראה דמה שאמרו שלא שמשו המזלות היינו שלא היתה תנועות הגלגלים אלא במקום שהיה השמש עומד שם היה אור כל י"ב חדש ולא היו יום ולילה כשאר ימים שהוא י"ב שעות יום וי"ב שעות לילה אלא חצי הכדור היה אור וחצי כדור היה חושך כל י"ב חדש כמו שהיה מתחלת הבריאה קודם שנתלו המאורות בגלגלים ונח כשנכנס בתיבה מפני מי המבול היה השמש על הארץ כדכתיב בעצם היום הזה וגו' וכן דייק לישנא שאמרו שלא שמשו המזלו' ולא אמרו שלא האירו המאורות אלא ודאי המאורות האירו אך יום ולילה לא היו כשאר ימים וזה שנקט רש"י ולא ניכר בין יום ובין לילה כלומר במקום אחד היה כולו יום ובמקום אחד היה כולו חשך ומפני שהשמש היה על הארץ חרבו פני האדמה מחום השמש אף שהיה בתוך י"ב חדש ובזה יתרצו כל קושיות הרא"ם אך מה שהקשה מאין ידע מספר הימים וכו' אפשר שהיה משער הימים ע"י שיעור הזמן

(מ) שפירש בעל העקידה בפרשת בראשית או ע"י כלי שיטול שקורין בל' אשכנז [זוין
שנ"ר] שהיה לו כיון שהחמה היתה זורחת בחלון את בזה כי לא למנה נשאו כי לא היה נח
יושב בחושך למ"ד צהר שינו חלון או על ידי בעלי חיים כמו דאמרינן משמרה לתשובה
חמור נועל וכו' או על ידי עורבים ותרנגולים כמאן דאמר הנותן לשכוי בינה להבחין
בין יום ובין לילה או ע"י סגולות אבן טוב או ד"א וכמו שאמר גבי משה רבינו
ע"ה מנין היה יודע אימת יום ואימת לילה וכו' ודו"ק וה' יראנו נפלאות מתורתו:
(ד"ה לא. לא יפסקו) דעת רש"י שלא תפרש ישבתו לשון שביתה ומנוחה משום דלא
שייך לשון מנוחה אלא על הפועל שעושה דבר בו שייך לשון מנוחה ששבת ממלאכה זו
אבל הפעולה עצמה כגון הכא על עיתי' אין שייך לומר שבתו אלא שייך שכן דהיינו
הקב"ה אלא פי' לשון הפסקה:

ט ג שלא הרשיתי. [קנ"מ] ומה שהתיר לאח הבשר יותר מלאדם נלע"ד לפי
שקודם היה האדם והבהמה שוין כלם מעפס ה' יצרם מן האדמה
ואין לזה יתרון על זה ולמה ימית האחד את חבירו אבל בזמן שחטאו כלם והיה ראוי
שיאבדו כולם אלא שנתקיימו בזכות נח ובזה היה לו יתרון על הב"ח וכו': [ד"ד] מה
שאלה היתר אכילת בשר בהיתר אכילת ירק עשב דל"ה שאכילת בשר תהיה במקום
עשב מתיל' עכשיו הותר הבשר לבד ולא עשב קמ"ל שהותר הבשר נתוסף על הירק עשב.
ד כדיכיר כל זמן. כתב הרא"ם הנוסחה הנכונה שמלאתי. בנפשו בעוד נפשו בו
לא תאכלו הרי אבר מן החי בעוד נפשו דמו לא תאכלו הרי דם מן החי וכ"ת מן
בנפשו במקום עם כאלו אומר הבשר בעוד עם הנפש לא תאכלו ומיתורא דדמו
דרשו שמלת בנפשו נדרש לפניו ולאחריו בשר בנפשו בנפשו דמו ופשוטו הבשר
בעודו עם נפשו וכן בשעת נפשו דמו כלומר בשדמו עודנו עם נפשו לא
תאכלו ומה הוצרך לומר בעוד נפשו בו ולא אמר בלשון הכתוב בשר עם נפשו
כמו כן נמלא נפשו הוא מפני שבשר עם נפשו לא תאכלו מ"מ שלא
תאכלו הנפש עם הבשר יחד לפיכך פירש בנפשו בעוד נפשו בו וכו'. [ד"ד] הא
כבר נאסר אבר מן החי לאדה"ר דה"א כיון שהותר הבשר הותר נמי אבר מן החי
קמ"ל דאיסורו במקומו עומד: ה דם עצמו. [קנ"מ] דאי משום דם אחר הא
כבר נאמר ומיד האדם: ד"ה לנפשותיכם. דאם לא כן לנפשותיכם למה לי:
ז הראשונה [קנ"מ] שסובר דפסוק ויאמר אלהים פרו ורבו הוא פי' של ויברך אותם
אלהים וכן נמי קרא דויאמר להם פרו ורבו דבני נח הוא פירש של ויברך אלהים
אבל מצות פריה ורביה לא למדנו אלא מקרא דואתם פרו ורבו דלא כתיב ביה ברכה:
ם ובאחרונה וכן עשה באחרונה ר"ל וכן עשה בפעם שנית כלומר אע"פ שהבטיחו
כבר לעיל מ"מ היה דואג לפי שהבטחתו של הקב"ה על תנאי הוא אם עושין רצונו
מקיים הבטחתו ואם לאו אין מקיים הבטחתו ולכך היה דואג עד שהבטיחו הקדוש
ברוך הוא שלא להביא מבול עוד כנ"ל ובזה יתורץ גם כן למה לזה לנח על מצות
פריה ורביה הא כבר לוה לאדם אלא משום שהיה נח דואג מ"מ היה צריך לצוות לו
ואין להקשות למה היה דואג הא כבר נשבע הקב"ה כדפירש רש"י לעיל לא אוסיף
כפל הדבר לשבועה די"ל לפי שכתוב ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף וגו' ר"ל כך
עלה בלבו של הקדוש ברוך הוא אבל נח לא ידע כלום בדבר: [נח"י] שלמד ממה
שהתיר הקב"ה לנח תשמיש ביציאתו מן התיבה כמ"ש צא אתה ואשתך גו' והוא לא
עשה כן אלא יצא הוא ובניו ואשתו גו' הרי שלא רצה לעסוק בפריה ורביה לכן אמר
הנני מסכים: י ד"ה מכל. ורמשים. שקליט הם עופות טמאים שנאמר בהם שקץ
הם ורמשים כמשמען. מהרש"ל: ד"ה חית. אתכם. ושמעתי הא דמהפך הפי' שלא
כסדר הכתוב והלא אשר אתכם הוא מוקדם בפסוק ומפרש באחרונה אלא י"ל שהכל
דבור אחד הוא עם מה שפירש חית הארץ להביא המזיקין שאינן בכלל חיה אשר אתכם
שאין הלוכן כו': יא קיום דקשה לרש"י והלא כבר כתוב ואני הנני מקיים את בריתי
יב שלא הוצרכו. וא"ת היאך נשמע דרש זה מנוס שכתוב חסר וי"ל דבר פירושו
לדורות עולם לא קאמר אלא קאי אנתתי בענן ר"ל בזמן שהדורות חסרים שאין רשעים צריכים לאות
הקשת ובזמן שהדורו' מלאים שהם צדיקים אין צריכין לאות הקשת וק"ל ועי"ל דהכי
משמע הואיל וכתיב לדרת חסר קרינן לדרת בקמץ תחת הדל"ת ופתח תחת הרי"ש
לשון דירה והוא לשון יחיד וה"ע לדרת עולם ר"ל לאותן משפחות הדרין בעולם את
קשתי נתתי בענן והא [כ"ד] הא לגבי עולם הוא נותן אלא שיש דורות וכו' רא"ם.
ומהרש"ל פירש אנו נכתב לדורות מלא ה"א כל הדורות לעולמי עד הוצרכו לאות
אבל עכשיו שכתיב לדרת חסר נדורות שהם לעתי' גם צריכים לאות אבל לדורות
שהם לצה"ב הדרים בעולם אין צריכין לאות מהרש"ל: יד חשך דעת רש"י לפי
דהא בענני ענן לא ענינים ממש קאמר כלומר אם ראויים אתם למבול והעלי'
במחשבה לפני להביא חושך ואבדון בעולם ונראה הקשת בענן וזכרתי וגו' ולא יהיה עוד
וגו' אבל אי פירוש ענינים ממש למה הגר ולא יהיה עוד המבול למים וכי בשביל שיהי'
ענינים על הארץ ראוים הם למבול: [מהרמ"ם] נ"ל דיוקו דרש"י הוא מדכתיב ענן
על הארץ שייחס ענן אל הארץ וכי מה שייכות יש לענן אל הארץ הל"ל בענני
ענן בשמים ל"פ שאינו לשון ענן ממש אלא חושך וכו' על הארץ רצה לומר על העולם:
ב חולין. [קנ"מ] דאל"כ ויחל נ"ל לא הל"ל אלא ויטע כרם: ד"ה היה כמו.
[קנ"מ] דאין לפרש איש של נעמי מפני שאין האיש קנוי לאשתו כמו האשה קנוי'
לבעלה עד שיאמר איש אשה כמו שיאמר אשת איש כי סמיכות אשת איש הוא על דרך
הקנין: ד"ה ויטע. תאנים וא"ת מנ"ל לרש"י שהכניס עמו זמורות של תאנים
בשלמא זמורות של גפן שהכניס עמו מדכתיב ויטע כרם ואין נטיעה אלא זמורות
וזריעת הזרע של אילן שהוא הגרעינין שבתוך הפרי אינו נקרא נטיעה אלא זמורות
ש: תאנים מנ"ל. ורבי מהרש"ל בביאוריו בלו תירץ. דהוכחתו מדכתיב ויחל ופירש
עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת כפי' רש"י משמע שהיה
לו גם כן שאר נטיעות ואנו לא ידעינן מאיזה מין אילן היה לו נטיעות אלא
הואיל ולא הוזכר בתורה עד כאן מין אחר אלא תאנים כדכתיב בפרשת בראשית
ותפרו עלה תאנה לכך אנו אומרים מין תאנים היה לו והרא"ם מביא תירוץ אחר
בשם ר"ת מאורלייאנש לפי שזמורות ויחורי תאנים מקלקלין שאר מינים לפיכך הכי שם
יותר משאר אילנות ולכך הוצרך להכניס העיפי' עמהם: שומרון. [קנ"מ] ביחזקאל
ותלדנה בנים ובנות שמותיהן שמרון אהלה ירושלים ומדכתב כאן אהלה במקום
אהלו רמז לגלות שמרון. שגלו. ולפי זה ניחא לשון ויתגל שהוא ל' גלות: כב ד"ה
וירא. סרסו. י"א רבעו נסמוך אפרשנו בעה"ש: כג לט, ית. [נח"י]
הרא"ם הקשה והלא בגמ' דסוטה דף י"ד ובחולין דף פ"ח משמע שידבר מחוס

וע"ד ערוך נעל זכו למצות ציצית וי"ל כאן זכו לחוט של ציצית לבן ומדבור אברהם
זכו לתכלת אך מנ"ל דלמא אפכא שמדבור אברהם זכו ללבן אלא דאיתא בב"ר זכה
לטלית סתם אלא רש"י הוסי' מדעתו לטלית ציצית דמשום עובדא של שם זכו לטלית
למצוה אחרת ומשו' דבורת דאברהם זכי לחוטי תכלת אבל לא לתלותן בטלית ולכן
א"נ צריך לתרווייהו: ותשופי' את. והשופי ל' גילוי את ל' ערוה כלומר בגילוי ערוה
שיהא ערוני' ולא יהיה להם בגד לכסות ערותן אבל יפת שכסה זכה ג"כ לכיסוי דהיינו
קבורה ושם שנתאמץ במצוה יותר וכסה בשמל' זכה לטלית של ציצית והא דאמר בגמ'
במסכת סוטה בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לשני
מצות לחוטין של תכלת לרצועות של תפילין דמשמע דמצות ציצית לא זכו בה אלא מדבור
מחוט ולא משום כיסוי של שם וי"ל דטלי' של ציצית לחוד ותכלת לחוד דמשו' כיסוי של
שם זכוי לטלית עם ציצית של לבן ומשום דבורו של אברהם זכו לתכלת: כד הפסול. דאל"כ
למה קרא אותו קטן והלא גדול מיפת הוא שהרי הקרא מונה אותו קודם יפת ואין
לומר משום חשיבתו מנה אותו קודם יפת כמו שמונה את שם ראשון משום חשיבותו
כמו שכתב רש"י גבי ויולד את שם ואת חם ואת יפת דהא חם הוא הפחות שבכלם.
ומהרש"ל פי' דק' ליה והלא שם היה הקטן דכתיב ויהי נח בן חמש מאות
שנה וגו' וכתיב ונח בן ת"ר שנה והמבול היה וגו' וכתיב שם בן ק' שנה שנתי' אחר
המבול ש"מ שנולד בן תק"ב שנה לאביו ש"מ שהוא הקטן עכ"ל: כה שלא אוליד
מ"ד סרסו הוכחתו מכאן מדכתיב ארור כנען למה קלל כנען אלא משום שחם סירס
את אביו לכן אמר את גרמת לי וכו' ומ"ד רבעו הוכחתו מדכתיב וירא חם וכתיב התם
וירא אותה שכם מה להלן שרבעה אף כאן רבעו והא דקלל את כנען הא והא הואי
רבעו וגם סרסו ופירשו התוספות מה שלא קלל חם בעצמו לפי שכתוב ויברך אלהים
את נח ואת בניו ואין קללה במקום ברכה מהרש"ל: ומה ראה. וא"ת מהיכן ראה
חם שמבקש נח בן רביעי ויש לומר משום דכתיב ויתגל בתוך אהלה אהלו קרי
ואהלה כתיב ופירש רש"י ויתגל לשון ויתפעל כלומר שנח התפעל את עצמו כאלו שמש
ובזה הכיר בו שמבקש בן רביעי וק"ל עיין לעיל שכתבתי ישוב אחר על זה ושניהם
כאחד טובים: כו לזרעו. הא דמפרשים הקרא על זרעו של שם ולא על שם עצמו
ר"ל משום דכתיב ויהי כנען עבד למו והי קאי על שם היה לו לכתוב ויהי כנען עבד
לו: א"נ משום דכתיב אלהי שם ולא מצינו שנאמר אלהי גבי יחיד אלא דוקא גבי אומה
מייחד שמו כגון אלהי ישראל אלהי העברים לכך מפרשו על זרעו של שם: כז ד"ה
ויהי. משיגלו. דאי בזמן המלכות הרי כבר כתיב ברוך ה' אלהי שם וגו' מה ת"ל
פעם שניה ויהי כנען עבד למו אלא אף משיגלו וכו' ואם תאמר בשביל יפת אם
כן הוה ל"ל יפת אלהים ליפת ויהי כנען עבד למו ואחר כך וישכון באהלי שם אלא
לומר לך אף משיגלו וכו':

י ב גוז סרס. ואם תאמר למה מפרשים יותר זירים מי הוה יותר ממה שמפרש
האחרים ויש לומר לפי שפירש לעיל אף על פי שיפת אלהים ליפת שבני
כורש שהיה מבני יפת וכו' שאל תקשה לי מנ"ל שכורש מבני יפת היה לכך מפרש
תירס זה פרס ש"מ דפרס היה מבני יפת וכורש היה מלך פרסיים מסתמא גם
הוא היה פרס וק"ל. ועי"ל משום דכתיב כאן מדי ולא כתיב פרס אם כן קשה
הרי בכל המקרא מצינו מדי ופרס יחד נ"פ תירס זה פרס הרא"ם: (ודה לדרך)
ואני אומר גבול' שהוא נזכרת בפרק ק' דיומא ופרסאי מנ"ל דמיפת קאתו דכתיב
בני יפת גומר וגו' תני רב יוסף תירס זו פרס: ח להמריד. (קנ"מ) דאל"כ
החל ל"ל שהרי ה"א לא היה מתחיל למרוד בהקב"ה שעדיי' בימי אנוש הותחל וכו'
אלא שהוא מענין חילול שחילל השם בפרהסיא: [נח"י] ונראה לי דמוכרח הוא
לפרשו מענין התחלה דאי מ"מ מלשון מרד תרתי ל"ל והכי הל"ל הוא החל להיות
גבור ציד לפני ה' אלא אם הוא מלשון התחלה א"ש וכ"פ הוא החל רוצה לומר שהוא
היה המתחיל להיות גבור להמריד והוא היה גבור ציד לפני ה' מתכוין להקניטו
בצ"ש: ט ד"ה לפני. להקניטו. דקשה לרש"י הא בכל מקום שהוא הוא לפני
ה': יב נינוה. משום דלא ידעינן אי העיר הגדולה קאי על נינוה או על כלח:
[נח"י] כתב תוספות דיומא דף י' דאס"ד דכלח הגדולה הל"ל וכן כלח העיר
הגדולה היא ל"ל ועי"ש: יג לנהב. כל היכא שהשם הוא מילה עברי' מפרשי'
למה נקרא כן אלא מוכיח על דבר זה אבל היכא שאין השם מלה עבריה לא פירש
כלום: יד פתרוסים. [נח"י] דהס"ד מכסלחים לבד הל"ל וכסלחים ילד את פלשתי'
ולא לומר אשר יצאו משם גם אין לפרש כונת המקרא שנותן סימן והבדלה שזהו
הכסלחים אשר יצאו משם לא מצינו כסלחים אחר מוזכר במקרא: יח הרבה.
דס"ל ואחר נפצו קאי על אותן הנזכרים לעיל שהם בני כנען דאם כן לא ה"ל
אלא לכתוב ואחר נפצו דודאי קאי על אותן דלעיל למה ליה למיכתב משפחות
הכנעני אלא ממלת נפצו משפחות הרבה רוצה לומר אחר משפחות וקאי על שלשה
בני נח הרא"ם: כא העברי. דלפי פשוטו של קרא משמע דעבר שם אדם הוא
ואם כן למה אמר אבי כל בני עבר וכי לא היה שם אלא אבי בני עבר לבד והלא
גם שאר בנים היה לו ואם נ"פ דעבר לאו שם אדם הוא אלא עבר הנהר ודלא
כפי' הרא"ם שפי' לאו בני עבר בן בנו דגמרי דבותא דגבר הוא כל אחד ואחד אבי
כל משפחה ומשפחה היוצאות ממנו אם כן עבר ר"ל עבר הנהר: ד"ה. אחי. מאה
שנה. ואם תאמר ומה הוכחה יו דלמא חם היה בן מאה שנה כשבא המבול ושם
היה בן ק"ב שנה אחר המבול ויפת היה בן ק"נ או ארבע שנה אחר המבול ויש
לומר משום דבדורות הראשונים כל בנים שהולידו היה מולידין שנה אחר שנה
כדאמרינן בפרק בן סורר ומורה אמ' שהודיענו שנולד שם בשנת תק"ב שהוא
שנתיים אחר המבול למדנו שהשם היה האחרון כי יפת נולד בשנת תק"א וחם נולד
בשנת ת"ק לחיי נח וק"ל: כה נתפלגו. והיאך ידע אלא נביא היה: בתחלת.
רוצה לומר ולא נביא היה אלא כן היה המעשה בתחלת ימיו וקראו כן על שם
המעשה הרי יקטן וכו' ואם תאמר באמצע ימיו רוצה לומר וקודם לכן היה לו שם
אחר אלא כשאירע המעשה קרא שמו כן ולא בא הכתוב וכו' אלא בסוף ימיו
נתפלגו והשתא אין לומר דלמא קודם לכן היה לו שם אחר אלא כשאירע המעשה
נקרא פלג דכיון שהיה בסוף ימיו אין דרך לקרא למת שם אחר בעבור המקרה
שקרה בשעת מותו או סמוך למיתה אלא ודאי בתחלת ימיו וקרא אותו ע"ש העתיד:
ב"ה ומקטין. דקשה לרש"י כיון דמשני הקרא בלידת בניו של עבר דכתיב ולעבר
יולד שני בנים ולא נקט הקרא כמו בשאר הנולדים כמו וארפכשד ילד את שלח ויקטן ילד
את אלמודד ואת שלף וגו' אלא להכי שינה וכתב ולעבר ילד שני בנים וקרא את שמותם

ע"ש

כ"ש התאורע ואם כן קשה בשלמא פלג נתן הכתוב טעם למה נקרא פלג אלא יקטן מ"ט שנתנו אלא על שם שהיה מקטין את עצמו וכל זה דאיה עבר ברוח הקודש אמר עליו והרא"ם כתב טעם מפני שזה השם נגזר מהקטנות פירש שם זה יותר משאר שמות: ד"ה חצר. מקומו. דכל אנשי המקום שהיו שם מלאים בכל יום על המיתה שאוכלין כרישין:

יא א לשון הקודש. דאי לשון אחר היה לא היה שפה אחד דהא הכל מודים דבלשון הקודש נברא העולם כדפירש רש"י לעיל בפרשת בראשית בפסוק ויאמר האדם זאת הפעם וגו' וא"כ ע"כ היה לשון הקודש אותו לשון וק"ל: ד"ה דברים. יחידו. דלפירש ראשון קשה אם כן הל"ל כדברים אחדים מ"ט קאמר ד"א וכו' והו קשה הוה ליה למימר ודברים אחד מהו אחדים מ"ט פיר' וכו' ר"ל דבריה אחדים וכו' מהרש"ל. ב שהיו. [בעל המחבר] דק"ל שלא לא נמלא עיר או מקום ששמו קדם רק לתעלם נזכר שם קדם שהוא סימן למקום משא שיושבת בספר מזרח לכן פי' שהיו יושבים שם כדכתיב למעלה ויהי מושבם כו'. ר"ל העיר משא ולא הסימן של קדם וא"כ ק"ל דהל"ל ויסעו מקדם דתיבת בנסעם משמע מיד בתחלה נסעם ניאלו תכף הבקעה וזה א"א לומר לכן פירש ונסעו משם לאור כו': ג אומה. וי"ל דהוכחתו מדכתיב אחריו ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו והא' ע"כ צ"ל שפירש אומה באומה דאי שפת רעהו ממש נמצא שיותר מע' לשונות הם אלא ע"כ צריך לומר אומה באומה וזה קאי אויאמרו איש אל רעהו דלעיל דלעיל ש"מ דלעיל נ"כ פירושו כן ודלא כפי' הרא"ם שפירש כי בעלי ויהיה בין האומות לא בין איש אל רעהו: ד להפיצנו. זה קאי דוקא אמלת עיר שכתוב לפניו אבל לא קאי אמלת מגדל דא"כ סותר זה מה שפירש לעיל שהרי לעיל פירש דברים אחדים באו בעלה אחת וכו' משמע כדי למרוד בהקב"ה בנו המגדל וכאן פירש שלא יבא עלינו וכו' אלא ודאי זה קאי אמלת עיר: גור אריה. פירש שהוא טעם על המגדל שאם יבא עליהם שום מכה להפילם יעלו במגדל לרקיע ללחום נגד הש"י וכן ללשון השני שרצו לעשות סמוכים לרקיע וכו': ו ד"ה החלם. עשיהם. פירוש ששה מקור והכנוי בא אל הפועל כמו כי אמרם הוא כמו אמר הם עשות הם אף כאן החל הם: ד"א לא. בתמיה. פירוש וכי לא תמנע מהם זאת המחשבה והלא אנחנו נרד ונבלבל שפתם וגו' ובהכרח. בימנע המחשבה אבל א"א לפרש בתמיה' שהרי בלאה נמנע מהם: כניעה: [ד"ד] וקשה מהיכא תיתי לומר שלא אפשר להמנע רי"ל לפי שגדול השלום שאפילו עובדים לעבודת כוכבים לא בא העונש כמ"ש חבור עצבים אפרים הנח לו לז"א דאין זה כלום דאפשר לעשות מריב' וחלוקה ביניהם: ז ד"ה הבה. מדה. [גור אריה] דאם לא כן הבה שפירשו לשון הזמנה ל"ל הרי כבר הכל מוכן לפניו ית"ש: ד"ה ונבלה. הרא"ם פי' כ אין טעם לומר נרד ונתבלבל לשונם שלא נבלה לשונם בעבור פירידה. ד"ה לא ישמעו. ופוצע. [ג"א] דאל"כ אלא מפני שלא היו מבינים אחד לשון חבירו הדלו לבנות אם כן למה נפוצו ולא היו דרים יחד אף על גב שאין א' מבין לשון האחר אלא מפני שנפל בהם ריב וכו': י אחר המבול. רלונו לפרש דמה שכתוב שנתיים אחר המבול קאי אויולד את ארפכשד וגם קאי אשם בן מאת שנה: כח ומדרש. [נח"י] דקשיא לי' על הפשוטו מנ"מ אם מת בחייו או לאחר מותו וע"ש מ"א הודיע לנו נס של אברהם שניצל והרן נשרף: כט זו שרה. וא"ת מנ"ל לרש"י ונ"ק מאי נפקותא בזה שפירש יסכה זו שרה וי"ל דהוכחתו ממה שכתוב לפניו אבי מלכה ואבי יסכה אם כן הקרא מונה בני הרן ואם כן למה לא מנה גם שרה שגם היא היתה בת הרן לכך פירש דיסכה זו שרה ועוד יש לומר דשרה בא"ב דא"ת ב"ש הוא בג"ן שהוא כמנין יסכה וק"ל והא דפירש"י בשם יסכה ג' טעמים משום דהי' מנייהו מפקית א"ל דהאם בגמרא בפרק בן סורר ומורה דורש שני טעמים לכן הביא רש"י והא דמוסיף רש"י על לשון הגמרא וכתב עוד לשון נסיכו' משום דק"ל למה לא קרא אותה בשם היגלם שלה שרי אלא יסכה גם כן לשון נסיכות שהוא לשון שרי. מ"אחי: לא תרח ואברם. [נח"י] אע"ג דאפשר לפרש אפכא ויצא לוט ושרי עם תרח ואברם אלא להורות שתרח ואברם היו עיקר ולוט ושרי טפלי'. א"כ קשה דלעיל מיניה כתיב ויקח תרח את אברם משמע שתרח אביו היה המוליא וכאן משמע שאברם נ"כ היה מן המוליאים. י"ל אע"פ שגם אברם היה המוליא אפ"ה תלה אברם הכבוד באביו כאלו הוא הי' המוליא לבדו לכן כתב ויקח תרח ואילולי מקרא ה"א שהאמת שתרח היה המוליא לבדו: לב בפרשם. כתב הרא"ם לא הבינותי בעד איזה זמן הוא הוקשה אם חושש בזמן אברהם מהו לפיכך קראו הכתוב מת והא בימיו לא נכתבה התורה ואם בזמן שאחר כתיבת התורה מאי ויאמרו לא קיים אברהם כבוד אב ואם דקאמר והלא בלדו כתיב ויאמר ה' אל אברם לך לך ולא היה יכול לעמוד עם אביו ולבטל גזירת הש"י עכ"ל ולי נראה דקאי אחר זמן כתיבת התורה והיניקר שיאמרו על אברהם שלא קיים כבוד וכו' הוא מפני שלא לקח את אביו עמו כמו שלקח אותו מאור כשדים מ"ה יאמרו עליו שלא קיים אברהם כבוד אביו וכו' והטעם שלא לקחו עמו משום שהיה רשע ועובד עבודת כוכבים ואף על פי שעשה בתשובה היינו בסוף ימיו קודם מותו אבל בהליכת אברהם ממנו מחרן אז הי' רשע וק"ל: צדה לדרך. לי נראה שלא הבין דברי הרא"ם וכו' כי כל עלמו לא אמר הש"י לאברהם לך לך וגומר ומבית אביך אלא בעבור זה שאין אני רוצה שתקח את אביך עמך שלא תעשה עלמך טפל לאביך כמו בהליכה ראשונה דכתיב ויקח תרח את אברם בנו וגו' וזה שכתב המחבר כמו שלקח אותו מאור כשדים זה אינו שהרי אדרבה יותר לקח את אברהם כנ"ל ולכן יפה הקשה הרא"ם: (ועיין לעיל מ"ש בשם נח"י ושם תמלא תירוץ בגון לקושיה הנ"ל):

חסלת אלה תולדות נח

יב א לגוי גדול. רולה לומר דרש"י קאי אלעיל שפירש להנאתך ועל זה פירש מה היא הטובה שאעשה לך שמה אעשך לגוי גדול ועוד בהודיע טבעך בעולם רולה לומר ומהו ההנאה שאודיע טבעך בעולם וכו' ורלה לומר הואיל ואחר כך מפרש הפסוק ואעשך לגוי גדול ואגדלה שמך אם כן בתחלה כשאמר לו לך לך שמע מיניה בעל מנת כן אמר לו. כתב הרא"ם אף שלך לך אינו קושיא דהא כתיב הנאם אלף הלך לו אם כן הכי נמי לימא אורחא דקרא הוא אפילו הכא היכא דליכא למדרש דרשינן אבל לי נראה שקושיא הוא בכל מקום וגבי הנאם אלף שלך לו רלה לומר לעצמו אבל כאן שהקדוש ברוך הוא אמר לו לך לך והוא אין רלונו בכך לכן אמר לך לך להנאתך וכו' כתב מהרש"ל לפי פירוש ראשון קשה דלריכין אנו להני' שם לכן מפרש רש"י ועוד וכו' ולפי זה קשה מאי ואעשך לגוי גדול לכן לריך לשני פשטים: ב שהדרך. דקשה לרש"י למה נרכתו בשלשה ברכות הללו ולא בשאר ברכות: לכך הוזקק [נח"י] קשה דהא גבי אברהם לא שייך מעוטים הללו דהא לא היו לו בנים וגם ממון לא היו לו דהא כשהלכו לקח הכל בהקפה. וגם השיב למלך סדום אל תאמר אני העשרתי גם לא מלינו שהיה לו שם טוב ונראה דה"ק לפי שהדרך ממעט ג' דברים למי שיש לו. ומכ"ש מי שלא היה לו עד הנה שלא יזכה בהם בדרך לפיכך הוזקק לג' ברכות הללו שיזכה בהם הפך מנהג של עולם שהדרך ממעט: ד"ה והיה. אלהי. פירש דהכי משמע מקרא לפי שאין אומרים אלהי אלא על רבים כמו אלהי ישראל אלהי העברים אלהי האומים אבל על יחיד אין לומרים אלהי שלא מלינו בשום מקום שנכתב על יחיד אלהי לכן אמר לו הקב"ה ואעשך לגוי גדול ר"ל שאתה תהיה כמו גוי גדול ואומרים עליך אלהי אברהם כמו על גוי גדול ומפני שמלת ואברכך מורה על תוספות ברכה אמרו שאף בנו יזכה לאותו ברכה שיאמר עליו אלהי ילחק ולפי שמלת ואגדלה שמך מורה עוד על תוספות גדולה אמרו שאף בן בנו יזכה לאותו מעלה שיאמרו אלהי יעקב והא דאלי זה בהליכתו לח"י ולא בח"ל י"ל משום דנאמר כל הדר בח"ל כאלו אין לו אלוה ולכך אין לו ליחיד לומר אלהי אברהם אלא כשילך לא"י וק"ל. דבר אחר ואעשך לגוי גדול וכו' דלפי פירושו היה לו לומר והיה מבורך שקאי על אדם הברך לכן פי' ד"א וכו' ולפי זה פי' חיבור הפסוק ומה שכתב והיה ברכה והיה ש"י אצל ד' כלומר בך יהא החתימה שאומרים בא"י מגן אברהם מהרש"ל: ג ד"ה משם. מפני שמלת לך מבית אביך שהיה עומד שם שייך לי' ילאה ואצל מארלך ממולדתך שייך לשון התרחק עוד הוכרח לפ' מלת לך מלשון הרחקה ומלשון יליאה: ד"ה אשר. לחבבה. רלונו לתרץ למה מאריך כל כך וכתב ילאתו מהיכן היה וכי לא ידענו שילא ממקום שהיה שם שהוא מבית אביו ואם כן היה לו לכתוב לך לך אל הארץ וגו' ועל זה פירש לא גילה לו מיד כדי לחבבה בעיניו וכו' כלומר כדי לחבב את ארלו בעיניו כדי ליתן לו שכר טוב על כל דבור ודבור ועל כל פסיע' ופסיעה כי ברצוי התיבה והאותיות שמחבב את ארלו שילך משם ירבה לערו בעזיבת המקום ההוא וככה יגדל שכרו ולפום לערא אגרא מ"ה כתיב מארלך ממולדתך ומבית אביך וגו' כדי לחבב עליו ארלו ברבוי אותיות והשתא א"ש מה שכתב רש"י אחריו מיד כיולא בו את בנך וכו' שהאריך ברבוי אותיות כדי לחבב את בנו בעיניו כדי שיתן לו שכר טוב על כל דבור ודבור כי כפי ריבוי תוארים כן יהיה לערו בזביחתו והפרדו מעיניו ולזה נמי לא גילה לו המקום אשר יבא אותו שמה כדי שלא ידע את המקום ההוא ושמא הוא גרוע ממקומו שילא משם ויצטער יותר ובזה יהיה שכרו יותר הרא"ם. ומהרש"ל פירש שמקשה תרי קושיות חדא למה לו להאריך בכל הסיפורים הו"ל הל"ל מיד מבית אביך ועוד למה לא גילה לו מיד ומתרץ מה שהאריך כדי לחבבה וכו' ומה שלא גילה כדי לתת שכר וכו' כיולא בו וכו' האריך בסיפור כדי לחבבה לו ולא יצחק בעיניו ולא גילה לו המקום מיד כדי לתת לו שכר וכו' עכ"ל [לדרך] וי"ל נ"כ כפירוש זה רק שדין עם מורי מהר"ם יפה שהכינוי של לחבבה קאי על הארץ הנזכר מקודם דהיינו ולא גילה לו הארץ דהלא ארלו שילא משם מאן דבר שהיה שיפול עליו לחבבה גם גבי קח נא את בנך יחידך וכו' מלת לחבב עליו את המלוה שהזכיר רש"י דהיינו מלות הפקידה: ה מגיירת. הוכחתו מדכתיב הנפש אשר עשו בחרן בלשון רבים היינו אברהם ושרה: [נח"י] כ"ל כי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי לפיכך הוה כאלו עשאום: ו שנכנס. משום דכל ויעבור שבמקרא משמע דעבר הארץ ולא דר שם הולרך לפרש דיה אין פירושו כן אלא נכנס לתוכה ומנ"ל לרש"י לפר' כן י"ל דדייק מדכתי' בארץ ולא כתיב הארץ או י"ל דדייק מדכתיב עד מקום שכם ושכם היא בארץ כנען: ד"ה עד. להתפלל. דקשה לרש"י למה לא השמיענו הכתוב שבא לסוכות שהיא ראשונה בגבול א"י כדמשמע לקמן בפרשת וישלח ועל זה פירש להתפלל א"נ דקשה לרש"י למה נאמר עד מקום שכם ולא כתיב עיר שכם כדכתיב גבי יעקב ויבא עיר שכם ועל זה פי' שבא להתפלל וכו' ומ"ה נקט מקום דכל המתפלל לריך לקבוע מקום לתפלתו דלא כפי' הרא"ם שפי' דאל"כ עד מקום שכם למה לי. [מהר"ן] וא"ת כיון שאברהם ידע זה בנבואה א"כ למה אמר אח"כ ואנכי הולך ערירי הן לי לא נתת זרע ונומר דהיה חושש שימות בלי זרע וי"ל שמ"מ היה דואג שימשך הדבר שלא יוליד עד הזקנה ויקח אליעזר את ממונו ע"ש: ד"ה אלון. שכם. דקשה לרש"י הא כתיב עד מקום שכם עד אלון מורה וכיון דשכם הוא למה קרא אלון מורה ומפרש הראהו הר גריזים והר עיבל ושם כתיב אלון מורה בפרשת ראה. ששם קבלו וכו' כי אילון לבין אלה ומורה לשון הוראה אחו תורה. מהרש"ל: ד"ה והכנעני. וכובש. דקשה לרש"י דאי מיעוט הוא משמע דבימי אברהם היה אבל אח"כ לא היה בארץ והא בימי משה עדיין היה בארץ מ"ה הוכרח לפרש דאז ולא קודם אלא היה הולך וכובש: מלך שלם. מלכי לדק היינו שם בן נח דפירש רש"י לקמן ומלך שלם זה מלך בירושלים שבחלקו של שם נפלה אע"פ שזה סותר מה שפירש רש"י גבי וחברון שבע שנים נבנתה אין זה קושיה דסיכה למימר אגדות חלוקות הן וליכא למימר שכל א"י בחלקו של חם נפלה חוץ מירושלים וגבוליה שנפלה בחלקו של שם דמלשון היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם משמע במשמעות הלשון כל ארץ ישראל בחלקו של שם נפלה הרא"ם אבל יותר נ"ל שירושלים בחלקו של שם נפלם והא דנקט רש"י היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם אין כמשמעות הל' כל ארץ ישראל אלא במשמעות הלשון הוא שהי' הולך יכובש את מקצת ארץ ישראל שלא היה בידו של כנען בן חם ממש שהם מדרגות חלוקות וק"ל [מהר"ה אשכנזי] בודאי בחלקו של שם נפל כל א"י כמשמעות רש"י כאן ומה שאמר כב' בלא ה"פ כי ידוע אם אחד הוא שכנאי יש להניח ס' שבנה העיר ההוא לפני השני' ואם היה חם אדם כנעני בודאי יש להניח כי' שבנה העיר הזו לפני האחר' ואז הוא הסימן שעיר הקדימה אבל זה שיהיה חם שכנאי מכח זה הקושיא אשר שבנה חברון וכו' אלא ששם בנה חברון ואם בנה לוען א"כ א"א כלל ליתן סימן שזו העיר חברון נבנה לא שבע שנים לפני לוען שבנה חם מאחר שבני מתשיב הגנאים ועל זאת לא צריך להביא סתירה שלא ודאי פילוסו.

פירוש שכתוב מתנות וכו': ז בשורת. ק"ל למה בנה עכשיו מזבח דאי משום גילוי שכינה כדמשמע בקרא א"כ הי' לו לבנות ג"כ מזבח בחרן כי שם נראה לו הקב"ה כשאמר לו לך לך ואע"פ שלא נכתב לשם וירא ה' מ"מ גילוי שכינה היה כדפירש רש"י שם אותו ר"ל על הבנים ועל הארץ כאמר לזרעך אתן הארץ הרי פירש בשורת הבנים ובשורת הארץ. וי"ל דהוכחתו הוא מדכתיב לה' הנראה אליו לא היה לו למכתב אלא לה' אלא לפי כתב שנראה אליו כי בנין המזבח היה על המראה שנראה אליו עכשיו דהיינו בשורת הבנים והארץ וק"ל: ח אהלו. דקשה לרש"י העתקה לא שייך בגוף שיש בו רוח חיים אלא לשון יציאה כמו שכתב לעיל ויצאו וגו' או לשון נסיעה כמו שכתב ויסע אברם וגומר ועל זה פירש"י אהלו היה המעתיק משם: במזרחה. רצונו לפרש שמלת מקדם דבוק הוא למלת ההרה ומפרש כלומר מקום היה ההר לבל איש חוזר על ויעתק משם ולפרש מאיזה מקום היה נסיעתו והוכחתו מדכתיב אחריו בית אל מים והעי מקדם פירוש הוא על נסיעתו מהיכן היה למה היה בית אל מים כיון שנסע מקד' לבית אל אדרבה קודם שנסע היה בית אל מים לרין שהי' במזרחו של בית אל אבל כיון שנסע משם לרוח אחרת לא היה כן אלא ע"כ מקדם דבוק למלת ההרה. וזהו שנקט רש"י מולא בית אל מים כלומר דעכשיו אתא שפיר מאי דכתיב בית אל מים ואין להקשות כיון דמקדם פירש במזרחו היה לו לכתוב בקדם דמקדם משמע דקאי על ההר שהיה עומד מקדם לבית אל לכן פירש רש"י במזרחו של בית אל ויהיה מ"ש דמקדם כמ"ש מודן מקדם שהיה שם במזרחו: ד"ה אהלו. אהלו. וא"ת מנא לן לרש"י דלמא לשמה ר"ל סוסיה ואמרינן בגמרא דחייב אדם לכבד את אשתו יותר מגופו א"כ ודאי שלה נטע בראשונה: ד"ה ויבן. בניו. רצונו לתרץ למה בנה עוד מזבח דהא כבר בנה מזבח על בשורת הזרע ועל בשורת הארץ: [קל"מ] ולענ"ד דהקב"ה הראה לו נראה זו יותר מאשר נראה דהוה כמו סיור במחנהו שאמר לי [illegible] אתן את הארץ שהוא על תנאי שאם יחטאו בניו כמו שכן שיפלו בידם: ט ללכת. דקשה לרש"י משמע שנסע תמיד ולעיל כתיב ויעתק שהלך משמע שחנה בהיים ואיך לרש"י דכתיב הלוך ונסוע הנגבה משמע שהיה נוסע לנגבה של עולם שהוא א"ל חב אינו דהא היה נוסע אחרן לא"י ולכן פירש"י לפרקים יושב וכו' וכל מסעיו לנגב כל מה שהיה נוסע לנגבה של א"י היה נוסע: יא ע"י מעשה. רוצה לומר שהיו עוברים בנהר ולריכה שהיה להגביה בגדיה ורואה שהיתה יפת תואר. ומדרש אגדה שהכיר בה ע"י מעשה פירוש ראה כגוהם שלא כמים שעברו דרך הים ורואה בצלה שהיה יפה מאוד דבר אחר מנהג העולם וכו' משום דעדיין קשה התבונות שאמרים זה את זה שלא לא משמע לשון היה וידעתי לשון עבר מהרש"ל: וכשטן של מקרא הנה נא כניע שנה שיש לדאוג כלו' רוצה לומר לפי זה צריך לתלות שכתוב הנה נא הגיע השעה וכו' ומלת ידעתי היא התחלה ענין ידעתי זה ימים רבים ואם מיירי לא יש רש"י שמחלקין הכתוב ודומה לו הנה נא הדור סורו נא הנה נא הגיע שעה שלריכין אתם לתת לב על רשעיכם וכו': [גו"א] יש מקשין והלא אמרו חז"ל אסו' ליסא אשה עד שיראנה ול"נ שודאי שראה אותה קודם שנשאה והכיר גם שהיא יפת תואר ומ"מ בלותו הזמן היתה רכה בשנים ודרך להיות יפה אבל עכשיו שהיתה בת ס"ה שנים ורגיל להשתנות היופי וע"ז אמר עתה עכשיו כו': שחורים. ואע"פ שבאבימלך לא היו אנשים שחורים ואעפ"כ אחר אמרי נא אחותי את כבר תירץ אברהם בעצמו זה באמרו רק אין יראת אלהים במקום הזה ומדרש"י אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא או אחותך היא ודלא כתירו' הר"א שתירץ שבשביל יראה שקול אחותו: יג מתנות. דק' ייטיבו לי מבעי ליה וכן הקש' בזוהר דלשון ייטב לי משמע אף כשיפסיקו מלהיטב לו מ"מ יהיה בטובה על ידי טובתם וזה יהיה ע"י מתנות כל"ם: וי"ל דהנשים חומדות ממון ולכך אמר לה אמרי נא וגו' כדי לפייס' אבל לא היה בדעתו ליקח ממנו. וי"ל דעכשיו לא היה לו עושר לכך היה נוטל מתנות כמו שפירש"י לקמן בפסוק וילך למסעיו לפרוע הקפותיו אבל גבי מלך סדום היה לו עושר מ"ה אפילו מה שהיה מן הדין ליטול לא נטל משום שונא מתנות יחיה וק"ל: יש מקשים היאך היה אברהם רוצה להכשילם באיסור א"א כמה שיאמר להם שהיא אחותו ויש לפרש שיאמר להם שהיא אחותו אבל מ"מ היא אשת איש ובעלה במדינת הים ובזה יתורץ נמי מה שאמר וחיתה נפשי בגללך לא היה לו לומר אלא וחיתה נפשי אלא הכי היה אומר אברהם לשרה אני אדבר שאת אחותי וא"א את ובעלך הלך ממך ואני אחזר ומבק' אותו אולי אמצא אותו ויתן לך גט או שמא מת הוא ותנשא לאיש אחר ומ"ה יחיו אותי שלא יכשלו באיסור א"א. ומ"ה נתרצית נמי ליה כיון שאמר להם שהיא ספק א"א בודאי לא ישכבו אלא ל"ל. עיין בחזקוני: [ד"ד] רבים תמהים וכי אברהם חשק למתנות ואדרבה אפילו מה במלחמה לקח החזיר כמ"ש אם אקח מחוט כו' וכ"ש בדבר באיסור זנות יקח ממון. אלא דהענין שאברהם רלה שתאמר שרה אחי הוא ודבר זה אינו שייך אלא אם ישאלוה אם בעליך הוא תשיב אמרים אחי הוא אבל אם לא ישאלוה ואם תתחיל והאמר אחי הוא ירגישו שיש ערמה בדבר דמי בקש זאת ממנה וע"כ היה ירא לכן אמר לה אם יבואו אנשים תתחיל ותאמר יש לי את אחי מבקש שתתנו לו מתנות בזה הוכל שכיל להודיע שאני אחיך ותנצל נפשי בזה אבל לא כוונתו לקבל מתנות וזהו פי' הכתוב אמרי נא למען ייטב זה ישק הדיבור שלך ובזה וחיתה נפשי בגללך: יד כבואם. וקשה למה לא פירש רש"י זה לעיל על וירד אברהם מצרימה ועל ויהי הקריב לבא היה לו להקשות למה לא השיב וירדו ויקרבו אלא משום דפשיטא ליה כיון שמזכיר אברהם גם שרה וכל אנשי ביתו בכלל כיון שהוא עיקר הבית א"כ ה"נ נימא הכי וי"ל דלעיל לא קשה מידי משום שאברהם היה עיקר ולכן תלה הכל באברהם אבל הכא היתה שרה עקרת שהרי היה אברהם מבקש ממנה אמרי נא אחותי את א"כ היא היתה עכשיו עקרת הבית והיה לו לומר כבואם כלומר לכל הפחות להשוות שרה לאברהם וק"ל ומהרש"ל תירץ דוקא הכא שייך למידק מאי לא קאמר כבואם משום דהאי קרא מיירי בשרה דכתיב ויראו המצריים את האשה דלא מיירי באברהם מידי אבל קרא קמא מיירי באברהם ועוד דליתו השתא פסי: טו הגונה. דאל"כ היה לו לכתוב לפני פרעה או לפרעה: [ד"ד] נראה דמיותר הוא דמהללוה לפני פרעה ודאי ראוה תחלה אלא הללוה באותו מעמד תכף: יז שהתשמיש. כ"ד מיי' שסין כן ואין רע מכולם לתשמיש אלא ראתן וכו לקה פרעה. דאל"כ מנא ידע שהיא אשתו

שאמר הקב"ה לאברהם: ד"ה גל. דבורה. רצונו לתרץ דהיה לו לכתוב על אודות שרי: [גו"א] הקב"ה עשה זה הנס כדי שידע פרעה בשביל שרה הוא נלקה: כ לשלחו. דק"ל אי לוה אותו שום דבר א"כ ה"ל על מה לוה אותו לכך פירש"י על אודותיו לשלחו ולשמרו אבל אכתי קשה מנ"ל לרש"י שזה ליוה אותו דילמא ליוה שיניחהו לילך לשלום ולא יעכבוהו ומנ"ל לשמרו ולכן פירש"י וישלחו כתרגומו ואלויאו פי' לשומרו ואכתי קשה מנ"ל לתרגום דפרש כן ולכך פירש"י כבר אחד שטון משאות אם כן הוא"ל והכתוב מספר והולך בשבחו ודאי יציאתו והיה גם כן דרך כבוד וזכו שמפרש רש"י מלת ככבד יאחוד קודם מלה ויעל אברם שלא על סדר הקרא:

יג ב לדרומה. דק"ל והא אברהם בדרום היה דארץ מצרים בדרומו של א"י הוא ונדרונה של עולם ואם כן היה לו לכתוב ויעל אברהם לצפונה דהא מדרום לצפון היה נוסע וע"ז פי' לבא לדרום של א"י וכו' וק"ל: ג שלא ישנה. ולפי פי' זה ק' א"כ ה"ל כמסעיו לכן אמר ד"א בחזרתו פרע הקפותיו וא"כ ה"ל ויהי"כ למסעיו מהו וילך לכן לריך ג"כ לפי' הראשון מהרש"ל: [נח"י] דהא בא להורות שהכתוב בא להודיע שנתקיימה ההבטחה ואברכך בממון: דק' דפסוק מהפך הסדר דמתחלה אמ' ויעל אברהם וגו' והפסיק מלסיים סדר מסעו והזכיר כספו וזהבו ואח"כ חזר להגיד דרכו וגו' שסיים וגם ללוט שפי' מכה אבר' היה לו ג"כ עושר ושיה ראוי להזכיר רכושם יחד אלא רמז כאן הוארך למעוה שיוכל לילך למסעיו לפרוע הקפותיו. גלי"ש: ד"ה מנגב. בדרומו. דקשה לרש"י דהא לעיל כתיב הנגבה וא"כ הכא נמי היה לו לכתוב וילך למסעיו הנגבה וע"ז פי' ארץ מצרים וכו' כלומר הנגב קאי על מצרים וק"ל: ד קרא שם. רש"י רלה לתרץ שלא תקשה כאן דכבר עשה מזבח וקרא שם אם כן למה נאמר ג"כ ויקרא שם אברם וגו' ל"פ ואשר קרא שם וכו' רוצה לומר דקרא רוצה להודיעך לאיזה מקום הלך למקום דקרא שם כבר נשב: ה הליכתו. דקשה לרש"י דהא לעיל כתיב ויעל אברם וגו' ולוט עמו הנגבה: ו להספיק. דקשה לרש"י דהרי הארץ ל' נקבה וא"כ לא ה"ל נשא לי זכר וכ"ק וכי אפשר זה שהארץ אינה יכולה לסבול ונישא בני אדם ל"פ להספיק מרעה רוצה לומר דנשא קאי אמרעה ומרעה לשון זכר: ז והכנעני. דרש"י רלה לפרש למה היה סריב ולמה נאמר עתה והכנעני יושב בארץ ל"פ שהיו כו' והכתוב אומר והכנעני פירש הקב"ה היה משיב זה ואין להקשו' היה להם לומר שדיין אברהם מוליד יורש די"ל דשדיפא מיניה קאמר דאפי' לדידהו שלא ידעו שסופו להוליד מ"מ הרי הכנעני וכו': ולא זכה. [נ"ח] דאל"כ יתן להם אברם רשות לרעות בכל מקום שירצו: ח קרובים. דקשה לרש"י והא לאו אחים היו אלא קרובים. ומדרש אגדה נקראו אחים שהיו דומים וכו' ולפי מדרש נ"ל דאחי"ם כמו כאחים: [נח"י] ב"ר אלכן בשאלה הלך עד הבהמות בלך לרעות בשדות אחרות הרואה יסבור שאני הוא. ט לא אתרחק. ק"ל דאברהם אמר אנשים אחים ועכשיו אמר אם השמאל והימינה דמשמע שילה לאתרחק כי יש איזה שנאה ביניה' וקשה מי מוליד השנאה ואלא לא היה דיה דיינא לכן פי' לא אתרחק וכו' [רי"ק] אמר זה לפי שנראה שאלו המלות מיותרות כדי שיאמר הפרד נא מעלי לכ"פ לא אתרחק וכו' ואם יאמר מה היה צורך להכניסו על זה לז"א לעמוד למגן וכו'. [רב"א] דק"ל פשיטא אם הוא ילך אל השמאל ישאר הוא בימין לז"א שיהיה לימינו ממש שלא יתרחק וכו': י ארץ. דקשה לרש"י דמשקה לשון מפעיל הא ונואי מפעיל שייך הכא ועוד שאין הכוונה פה על הפסקה רק על הנחלים שבו ועל זה פירש ארץ נחלי מים וקראם בלשון השקה מפני שמהם תהיה ההשקה: ד"ה כגן. ל' לוית. רצונו לפרש דהאי לפני שחת ה' וגו' הוא דבוק עם כגן ה' כארץ מצרים דאין לפ' דלפני שחת דבוק עם כלה משקה דמה בא להודיענו דהא ככר כתיב וישא לוט את עיניו וירא וזה היה לפני שחת ה' אלא ע"כ דבוק הוא למטה: [הרא"ם] דרש"י דייק מדכתיב בפר' בראשית ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ וגו' בתוך הגן אם כן ש"מ היכא דכתיב גן מיירי גן לאילנות. ומה שפירש כארץ מצרים לזרעים זה דייק מדכתיב בפרשת עקב לא כארץ מצרים היא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך אם כן ש"מ שארץ מצרים ארץ זרעים היא [רי"ק] לפי שנראה שאלו הדמיונות הם לדבר אחד וא"כ די היה ר הטוב שבכלם ואם ירצה לו' שניהם הל"ל היפה באחרונה כארץ מצרים כגן ה' פי' הוא כגן ה' פשיטא שהוא כארץ מצרים לז"א שהדמיון הוא בשני דברי' כו'. [גו"א] דקשה ליה דהא אלו עיירות מא"י והאיך תלה הגדול בקטן שאמר שככר הירדן הוא כארץ מצרים והלא א"י עדיפא. וע"ז תירץ לזרעים דבזה ארץ מצרים מעולה: יא ד"ה מקדם. מאלל. דקשה לרש"י כי בית אל בצפון היה כדכתיב לעיל ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה שמע מינה דבית אל בצפון היה וא"כ היה לו לכתוב ויסע לוט מצפון לכן פי' וכו' כתב הרא"ם ותימא שמגבולי הארץ נראה שככר הירדן במזרחה של ארץ ישראל ובית אל תוך ארץ ישראל ונמצא שההולך מבית אל שהיה אברהם דר שם אל ככר הירדן הולך מאצלו למזרחו הוא וצריך עיון וי"ל כי ככר הירדן היה מישור גדול והולך ומתפשט לתוך א"י עד שהיה סמוך לירושלים שהוא רחוק מבית אל והוא תוך ארץ ישראל כי ככר הירדן היה סמוך לסדום שאינו רחוק כל כך מירושלים ודו"ק נראה לי: [ד"ד] הקשה הרא"ם שמגבולי הארץ נראה שככר הירדן במזרחה של א"י ובית אל בתוך א"י וא"כ הלך ממערב למזרח וי"ל גם מה שאמר ויפרדו איש מעל אחיו שככר פי' דלוט בחר לו בשכונת סדום לפי שהיו שטופי זמה והיה לו ביטח מאברהם לילך לשם ומתירא מפני אברהם ע"כ ליחה והלך לצד מערב ובזה ויפרדו איש מעל אחיו וכיוונו בדרך הלך משם לצד מזרח דרך אחר שלא יהיה אצל אברהם: מקדמונו. [קל"מ] דאם לא כן ויסע לוט מאברהם מבעי ליה שהרי היו יושבין יחד ונסע לוט ממנו: יב אהלים. דקשה לרש"י למה נאמר ויאהל עד סדום לכן פי' נטע אהלים לרועיו כלומר דהרבה אהלים היה לו ונסע מן הככר עד סדום: יג לבדו. רוצה ליישב מדכתיב הכא ואנשי סדום רעים וחטאים ולא צריך למכתב כלל אלא משום דצריך להזכיר אנשי סדום כדכתיב ויאהל עד סדום כתוב נמי ואנשי סדום רעים וחטאים ומזה למד שלמה ע"ה דשם רשעים ירקב דצריך לזכור אותם לרעה: [נח"י] אע"פ בפסוק הוא במשלי בהדי' מ"מ מי איכא מידי דכתיבי בכתובי' דלא רמיזא באורייתא ובכאן הוא נרמז וכ"ל לדייק הלשון שאמר שלמדו מכאן דה"פ אילולי האי קרא לא הוה ידעינן פירושא דשם רשעים ירקב דאיכא למימר היינו דלא מסקי' בשמייהו אבל מכאן למדו דעיקר פירושו שצריך להזכיר גנותן כמו הכא שמזכיר ואנשי סדום רעים וגו': ד"ה רעים. בגופם. ופי' הסך מתרגום אונקלוס שתרגם [illegible]

בממוניהן

בממוניהן והייתם בגופיהן ואם תאמר מנ"ל לרש"י ויש לומר דגבי יוסף כתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת והתם איירי בגוף ה"נ רעים איירי בגופם וכתיב בפרשת כי תצא גבי שכיר ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא והתם איירי בממון: [גמ"ין] והא דלא פי' כדפי' שמהרגם ול"נ דהרב נמשך אחר מה שפי' לעיל במדרש אגדה שהיו בסופי' בזמה בחר לו לוט בכוונתם לכן מתחברת לסקדים חטא של בסופי זמה לתאות הממון: יד כשר. כמו שמוכח מתוך פירש"י שפי' לעיל על שהיו בסופי זמה בחר לוט וכו' וזה בא לו בהיה בסוף בזיה מפני שהיה במגורת שהיו בסופי זמה למד מהם ועוד פירש"י השיב עצמו מקדמונו של עולם משמע דקודם לכן נדיק היה: יח אדם. כלומר ולא בא מקום. כדכתיב ענר אשכול וממרא:

יד א ד"ה אמרפל. פול. דק"ל והא נמרוד מלך שנער היה: ב ד"ה שנאבר. אבר. שם אבר ר"ל דעשה לו כנפיים לעופף: [ד"ד] הא דנתן טעם על שנאב ושמאבר משום בכלם כתיב ואת ואלגם לא כתיב כלום אלא דקמ"ל שדומין זה לזה ברשעות: ד"ה בלע. שם. דדייק רש"י מדכתיב בלע היא צוער דאם הוא שם אדם לא שייך למימר היא. צוער וא"ל מנ"ל לרש"י שהכתוב הזכיר שמותם של מלכים אלו להודיע רשעתם דדרים בנאב בזמה אביו שבשמים וכו' וי"ל מדלא מזכיר בקרא גם כן שמו של מלך צוער אלא ודאי מה שהזכיר הכתוב שמות של מלכים אלו להורות על רשעתם ומספר שמלך צוער לא היה רשע ושמו לא היה מוכיח על רשעתו כמו שנאמר בלוט אמלטה נא וגו' כדפרש"י שם: [רש"א]. ר"ל לפי שנכתב השדי' בה"א הידיעה ולא פי' הכתוב באיזה מקום היה זה עמק השדים לכ"פ וכו [גמ"ין] וג"ל דהרב פי' שם העצם שלו על שם התואר שבו וה"פ עמק השדים כך שמו ואין לו שם עצם אחר: ג שדות. כי לא יתכן שיהיה עמק וים בזמן אחד: ד"ה הוא. הים. פי' כי מלת הוא יורה שהוא עצמו שב ים לא במשך יש לתוכו דאם כן בו ים מבעי ליה: ד למרדן. ר"ל במלת למרדן שלא תפרש המקרא כן שנים עשר שנה עבדו ובשלש עשר' לעבדן מרדו ובארבעה עשר שנה לעבדן בא כדרלעומר וגו' דאם כן היה לו לומר וי"ג כמו שנקט אח"כ ובארבעה עשר שנה לכך מפרש למרדן ר"ל דמה שכתוב וי"ג שנה מרדו לא קאי אאותן י"ג שנה דלעיל אלא י"ג שנה בפני עצמן מרדו ועל אותן י"ג שנה אמר אח"כ ובי"ד שנה: ה ד"ה זוזים. הם. רוצה לומר דרש"י דייק מדכתיב הכא רפאים ואומים וכתיב גבייהו זוזים ובפרשת ואלה הדברים כתיב רפאים ואומים וזמזומים ודאי הזוזים היינו זמזומים: ו ד"ה איל. אלא. דקשה לרש"י והלא על מלת אלוני ממרא נמי מתרגם מישור ואם כן אם חד מינייהו פירושו מישור ודאי השני לאו פירושו מישור ל"פ ואומר אני וכו': [גמ"י] משה היה כותב כסופר המעתיק מספר אחר ולכן הוכרח לפרש כאן על שם העתיד קראו הקב"ה כן: ט נצחו. דקשה לרש"י למה צריך למימר ד' וכי לא ראינו דאדרבה הם ל"פ אף על פי וכו': י הרבה. דק"ל למה נאמר בארות בלשון רבים וע"ק כיון דבארות של חמר היה שם א"כ למה כתיב וינסו מלך סדו' ועמורה ויפלו שמה הל"ל ויטבעו שמה דהרי ל' טביעה שייך בחמר וע"ק כיון דחמר היה למה לא מתו שם כשטבעו בחמר דהיינו טיט ל"פ הרבה בארות וכו' א"כ מתורץ נמי למה לא כתיב ויטבעו דלא היה הטיט רך: שהיה הטיט. דק' לו אם כן למה קרא אותן בארות חמר והלא נוטלין כל החמר מהן ובארות חמר משמע שתמיד היה מונחים טיט לכן חמר ומ"א וכו' מארפ"ל: יג שפלט. לא שפלט מדור המבול דהא כתיב וישאר אך נח ואשר אתו בתיבה: מדרש. פי' הנפילים היו בארץ רוצה לומר דרפאים היינו ענקים ונפילי' הם גם כן ענקים שהיו בדור המבול והוא נשאר מאותן ענקים בדור המבול ופי' וישאר אך נח פי' הוא כדפרש רש"י ואשר אתו מעורת בהמות ואשר אתו בתיבה: ומתכוין. רוצה לפרש לפי המדרש מה טעם היה לעוג שבא לאברהם ויאמר לו שנשבה לוט בשלמא לפי פירוש ראשון שפלט מהמלחמה בא והגיד לאברהם בשביל שינקום נקמתו באמרפל וחבריו שהרג אנשיו אלא לפי המדרש למה אמר לו אלא צריך לומר מתכוין וכו': [ר"ד] דקשה לאיזה צורך הזכירו שנפלט מדור המבול בשלמא שנפלט מן המלחמה גלה לנו בזה ענין המלחמה איך נעשה שם. לכן תירץ שמתכוין ליטול את שרה הרמז בזה שהנתגלי' אלך אחר מעשיו הקדומי': יד וזריז. והא דפירש"י בפי' בשלא ואין לדחוק ולפי' הריק חרבי מלי' וירק את חניכיו אזדין בחרבי נראה כוונת רש"י דהכלה א"א לפי' אלא לשון זיין מדכ' את חניכיו לזונו נמי לדחוק, ולפי' כל הריק בלשון זיין כדי שלא תקשה בתחלת המחשבה על פירושו מלוהן שמורקות אבל כהוראת פשוטו בכ"מ הוא לשון הריקה לבד מהכא וזהו דייק רש"י. בפי' בשלא ואין לדחוק ולפרש כו' ודוק ועיין [בהרא"ם] פי' אחר: ד"ה שמנה. אליעזר. [מהר"ן] והא אין מקרא יוצא מידי פשוטו של' שמנה עשר וגו' ותי' בשם רבינו בחיי כי כל מספר הזה הוא בני ביתו ולאחר שנדרו למלחמה משכן וריקן וגוי שיחזרו כל החוטאים כדין תורה דכתיב מי האיש הירא וגו' ונשאר הוא ואליעזר לבדו: [נ"א] ודאי כל השי"ח הלכו עמו כדי לשבטל המלכי' שלא יתחזקו כנגדו ואפ"ה דהוא לבדו היה נ"ב מנצח אותם כי אין מעצור לה' מ"מ לקחו' כדי להכתיר הנה שיהא לו התחזקות מן השכל. כענין שיש לך אורב וגו לכך לקח. מנין אליעזר לרמז שהכל היה בשביל אליעזר: ד"ה עד. שנחיד. [קל"מ] דהל"כ וירדוף עד דן ל"ל הרי כתיב וירדפם עד חובה: טו סרם. [קל"מ] אבל בלתי סרוס יהיה נחלוק ללילה ושוב אין טעם לאוה ועבדיו הכא אחריו: להצות. והוא ועבדיו קאי אאל מטה הוא ועבדיו ויכם וירדפם וגו': יח הוא כש. ר"ל דמלך שלם ר"ת למפרע שם: [גמ"ין] ד"ה לחם. כך. דאין לומר משום כבוד בעלמא היה לו להכניסו לביתו ולסעדו הפחה דכתיב הוציא משמע מפום יגיעת מלחמה כמו על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ומים: שהרג. דכתיב אחרי הכותו את כדרלעומר וכדרלעומר היה מלך עילם ועילם הוא מבני שם ומסתמא גם עמו מבני שם היו והא דפירש"י כך עושין ליגיעי מלחמות פי' שאם תאמר כדי להאכילו כדרך האורחים א"כ למה הוציא להם בכך ולמה לשחוט להם ולהאכילם והרא"ם פי' דא"כ למה הזכיר שהוציא להם יין דהא כן דרך בכל מקום שלא הזכיר אלא לחם לבד כמו ואקחה פת לחם ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם וגו ומ"ש לחם ויין אלא שהם צריכין ליגיעי מלחמה: [נימן] הגבורים. דאי משום יגיעי מלחמה לחוד ה"ל להוציא נמי לקראת מלך סדום

ויתני שנגר שהיו מזרע שם: [ד"ד] שיקריבו. יש מקשים למה לא הוציא לו בשר לאכול על שם שיקרבו קרבנות אלא נראה לי דאיתא בספרי שלא נתחייבו בנסכים אלא משיכנסו לארץ ומוציא ה"ה במנחות שחד דינא אינו לבו שם שיכים זבל קרבנו' הקריבו ג"כ במדבר לזה דקדק הרב שיקרבו שם כמו ר"ל כהן: ב ד"ה ויתן. אברהם. דק"ל מי נתן למי ומשרע הכתב נתן לו וכו' ומה טעם נתן לו ול"פ לפי שהיה כהן וכו': [גמ"ין] נראה דמלך סדום אמר כן בעד כל המלכים מדאמר ולא תאמר אני העשרתי את אברם וגם היה מסכב לעצמו של שאר המלכים לא יבא על נכון מאמר שהקב"ה הבטיחו לעשרו: כב שבועה. ואע"פ שאין כאן זכר שבועה כמו גבי כי אשא אל שמים ידי דכתיב בתרי' ואמרתי חי אנכי לעולם קאי הכתוב שם וסמך על המבין הרא"ם וי"ל דהא נמי לשון הרמה הוא וכמו שמצינו בשבא בהוא לשון שבועה ה"נ הכי הרימותי בהוא לשון אשא נמי לשון שבועה אף שאינו מפורש בהדיא: כג אעכב. ר"ל דרש"י דייק מדכתיב ואם אקח משמע מחוט ועד שרוך נעל מילתא בפני עצמו כגון אעכב לעצמי לי תן הנפש ואם אקח לתת לי שכר וכו' א"נ דק"ל הא כבר היה בידו ולא היה לו לומר ואם אקח אלא ע"כ ואם אקח מנוח שתתן לי מבית גנזך וק"ל: [גמ"י] דליכא למימר דהכל דבר אחד ולא קאי על הנפש הל"ל סתמא אם אקח כו' ועוד הדברים כוהרין וא"ו דבתחלה פירש מחוט שרוך נעל הוא דבר קטן ואחר כך אמר מכל אשר לך הוא דבר גדול אלא חוט ושרוך נעל המה דברים קלל ושכי לא אקח ומכ"ש אם אקח לך מכל אשר לך דבר גדול. [ד"ד] י"ל למה הזכיר עשירות בזה דאטו אם יתן לו פחות מן שיעור העשירות יקבל ממנו. אלא כל מה שלקח מן הביזה לא נתן מעשר כן כתב ה"א דהוי כתורם שאינו שלו. ואיתא בגמ' עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר וע"כ אמר אם אקח ממך חייב אני לעשר וממילא אהיה עשיר ואתה תאמר אני העשרתי מכח שיתן שלך שאתן מעשר ובאמת אהיה עשיר בלא מעשר כלל כהבטחות הקב"ה: כד ועוד. ענר. ר"ל דצריך לחלק הקרא לג' חלקים וכן פירושו בלעדי רק אשר אכלו הנערים היינו עבדים אשר הלכו אתי כדכתיב לעיל הוא ועבדיו וזה אשר הלכו אתי לי רש"י הוא ומה דכ' בקרא וחלק האנשים אשר הלכו אתי ג"כ בפני עצמו ר"ל חניכיו דאמר לעיל הם האנשי' אשר הלכו אתי וענר אשכול וממרא נמי בפני עצמו רוצה לומר הם יקחו חלק' והוכחתו מדכתי' בקרא עוד פעם בגית הם יקחו חלקם ודאי קאי על ענר אשכול וממרא דאי קאי על האנשים אשר הלכו אתי לא הוה ליה למיכתב חלקם דהא כבר כתיב וחלק האנשים אלא ודאי הם יקחו חלקם קאי על ענר אשכול וממרא לחוד: לשיור. הוכחתו מדכתיב לעיל והוא שוכן באלוני ממרא וגו' וכתיב בתריה וישמע אברם וגו' וירדוף וגו' ואלו ענר וחבריו לא קאמר מ"מ שנשאר שם לשמור את הכלי':

טו ה אברם אין. אע"ג שה' לו ישמעאל בעוד שנקרא אברם דבנך הבא מן העובדת כוכבים אינו קרוי בנך ואינו ראוי לירש אותו: מלמע"ה. וא"ת והא כתיב והביט אל נחש הנחשת וחי י"ל דה"פ והביט אליו הנחש והא דכתיב הביטו אליו ונהרו דגם זה הלימע' למעל' וי"ל מלא כל הארץ כבודו מאלהי והרא"ם פי' דה"פ אין הבטה האמור פה אלא מלמעלה למטה: ו לא שאל. ר"ל וכי העלה על דעתך שאברהם לא האמין בהקב"ה ובנבואתו עצמו והלא אברהם נביא היה וא"כ ל"ל למיכתב והאמין בה' ומירך ולא שאל לו אות ואין להקשות למה לא בקש הוא על בשורת הבני' כמו על ירושת הארץ כבר תירץ הרמב"ן והרא"ם תירץ כי בירושת הארץ לא היה עתה הבטחה אלא ספור דברי' בעלמא אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדי' על דעת לתת לך את הארץ הזאת לרשתה מ"ה בקש ממנו אות על ספק הבטחתו אבל על הבנים היה הבטח' גמורה מ"ה לא בקש שום אות. ול"נ דגבי בנים לא שאל אות לפי מדרש רז"ל שהוציא אותו החוצה ואמר לו צא מאצטגנינות שלך וכו' אברם אינו מוליד וכו' וזה ראה אברהם מ"ה לא בקש אות כי אין לך אות גדול מזה משא"כ גבי הבטחת הארץ מ"ה בקש ממנו אות על זה וטי"ל דמ"ה נכנס ספק לאברהם על הבטחת ירושת הארץ כיון שלא כלל הבטחת ירושת הארץ עם הבטחת הבני' אלא דלק, לבני' מ"ה נכנס ספק בלב אברם על ירושת הארץ נראה לי וק"ל: [גמ"ין] לפי שעד עתה נאמר בלשון מתנה ומתנה יש לה הפסק אבל ירושה אין לה הפסק וזהו שפירש"י אבל על ירושת הארץ שאל אות אבל על בנים לא שאל אות שאמר שכבר קיימו ב' הבטחות ואגדלה שמך וגם הבטחה ממון ממילא חשב שגם הבטחת בני' יקיים: [רי"ק] אמר זה לפי שנראה שאלת והאמין הוא מיותרת שאחר שאברהם לא דבר כלום על מה שאמר לו הש"י כה יהיה זרעך פשיטא שהאמין ל"א שאלת והאמין לאו לגופי' אצטריך אלא לאידך מיניה ר"ל על זה דוקא האמין ולא שאל אות אבל וגו': פי' דמלת ויחשבה וגו' שבה על הש"י ומלת לו שבה אל אברהם לא במלת ויחשבה שבה אל אברם ומלת לו שבה אל השם והוכחתו כי מלה לדקה אינה נופל אלא מהגדול להקטן שהגדול מתחסד עם הקטן ולא מהקטן אל הגדול: [רי"ק] א"ז לפי שאם היה חוזר לאברהם תפיסת כלפי' שלא היה רואה במזלו שאינו מוליד היה מחשבה לצדקה ולא שבה ראוי לכך כ"ש שאלו מנגד לו זה אמר הקב"ה וכו': ד"ה ויחשבה. זכות. וכך פי' של קרא אדע במה אירשנה כלומר בשביל איזה זכות. כתב הרא"ם אבל איני יודע איך יתיישב לפי זה והאמין בה' וגו כי תפול הקושיא דלעיל איך לא יאמין בנבואתו הוא בעצמו יתירך שהאמין שיזכה זרעו ולא נאמרה בו מבוכה משא"כ בירושת הארץ שנסתפק נבוך באיזה זכות יתקיימו בה ול"נ דגבי זרעו האמין שיתקיים זרעו אף שלא יהיה בהם שום זכות וכמו שדרשו ואת הצפור לא בתר רמז לישראל שיתקיימו לעולם וכמו דכתיב חצי אכלה בם ודרשו רז"ל חצי כלים אבל בירושת הארץ אע"פ שהאמין שירשוה אבל אם יתקיים בידם היה ספק אצלו באיזה זכות יתקיי' בידם כי היה יודע אם לא יהיה להם זכות לא יתקיי' בידם אע"פ שהיה יודע שעכ"פ ירשוה אף שלא יהיה להם זכות כי כדאי זכות אבות שירשו הארץ וכמו שפירש"י בתחלת פרשת וארא לכן אמר במה אדע וגו' ודוק נ"ל: ט ד"ה ועז. רמז. כתב הרא"ם אע"פ שאינה באה לכפרת כל ישראל דומיא דפרים ושעירים דלעיל מ"מ יאמר שהיא באה על כל חוטא מישראל כפר' כל ישראל אקרי ול"נ משום דאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא מ"ה כפרת כל ישראל מקרי: יא ד"ה על. הבתרי'. [רי"ק] אמר זה לפי שפגר לא נקרא אלא ב"ח שהוא שלם וכאן לא היו שלמים לפי שבתר אותם בתוך לז"א הפגרים שנתיר'

כבתרי׳ שגם שלך . פלא לומר שירד העיט גם על הפגר וגו׳ שגם כן . ירא גלות גם לישראל . לפי שהפגר הוא רמז לישראל לו״ח הבתרי׳ רמז : יג שני קהת . וגם שנאי׳ שהוא לקחת קודם שירד למצרי׳ וא״כ הוא׳ ולא היה השיעבוד ארבע מאות שנים לפי שהיה ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה וי״ל דארבע מאות שנה קאי אגר יהיה זרעך בארץ לא להם דהרי משנולד יצחק היו גרים׳ בארץ ארצות כדכתיב ויגר יצחק שהוא לשון גירו׳ ולא קאי על ועבדום ועינו אותם דעבדו׳ לא היה אלא רד״ו שנה אבל הגירות היה משנולד יצחק : ד״ה בארץ . ויגר . ולכך כתיב בארץ לא להם דהרי לא בא מיד למצרי׳ אלא לסוף ימי יעקב : יד ד מלכיות . והם מרומזי׳ בפסוק דלמעלה והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו אימה זו בבל חשיכה זו מדי שהשכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית גדולה זו יון נופלת זו אדום : ד״ה דן . בעשר . לאפוקי דין כמשמעו כי לא מצינו שעמד עמהם בדין : ד״ה ברכוש . בממון לא כאשר דרשו שבמקרא המור׳ על קנין כי זה הממון שהשאילום אין מחזירים : טו כל אלה . פי׳ העבדות ועינוי אבל הגרו׳ גם הוא היה בכלל נראה פי מיד כשנולד יצחק התחילו הד׳ מאות שנה וכמ״ש רש״י : ד״ה אל . מבשרו . בשורה ולא בחייו מדלא אמר בתר הכי אלא למדך וכו׳ . מהרש״ל : ד״ה תקבר . מיד . [קצ״מ] דכתיב ויבא עשו מן השדה והוא עיף ודרז״ל מרציחה אותו יום מת אברהם ע״ש : [מה״ה] קיק ולעביד הקב״ה אפכא שיחיה אברהם עד זמנו ולא יצא עשו לתרבות רעה עד אח״כ י״ל דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים : טז ובלב . וא״ת והרי דור חמישי הוא שהרי יעקב מיורדי מצרי׳ היה יעקב יהודה פרץ חצרון כלב . וי״ל דיעקב זקן היה ולא השיב דור אלא נחשב כמת ועי״ל דבימי יעקב לא היה שיעבוד כלל אבל בימי יהודה התחיל קצת השיעבוד כמו שפירש רש״י בפרשת ויחי ויסיה ועבדום ועינו אותם דבוק עם דור רביעי : יז ויהי הם . רצונו לפרש דאם כתיב ויהי זכר והשמש ל׳ נקבה מדכתיב באה והוה ליה למכתב ותהי השמש ומתרץ והשים ויהי דבר זה השמש באה וגו׳ מלת ויהי קאי אדבר זה וכמו כן ויהי הם מריקי׳ וגו׳ כאלו אמרו ויהי דבר זה שהם מריקים : ב עוג . ר״ל דעוג שהיה אמורי דכתיב שני מלכי האמורי מלך על החוי שהם רפאים והוא היה מבני האמורי ונקרא יתר רפאים מפני שמלך עליהם דאי ר״ייא ואת הרפאים זה עוג והם אמוריים כולם מהו ואת האמורי הא כבר חשב האמורי שנאמר ואת רפאי׳ והיא עוג שהוא אמורי הרא״ם :

טז א בת פרעה . הוכחתו מדכתיב לה שפחה והא כל מה שקנה אשה קנה בעלה אלא ודאי בת פרעה היתה ונתן לה בתו כפראה וכו׳ מ״ה מצוב ולא נרמזו על זה כלומר שראה מעשים שנעשו לה לשר׳ וק״ל : [גור אריה] מדכתיב ולה שפחה מצרית משמע לה היתה שפחה אבל לא לאחרי׳ היתה שפחה פנת פרעה היתה : דאל״כ הוא מיותר ואי להזכיר שמה יוכל להזכיר בסמוך אל שפחתך הגר וק״ל ללי״ס : ב ד״ה אבנה . בזכות . ר״ל וכי אם הגר תלד תהא היא בנוים ומתרץ דממנה פי׳ בזכותה : ד״ה לקול . הוכחתו מדכתיב לקול שרי היה לו לכתוב לשרי אלא ה״פ לקול הבא לשרי דהיינו רוח הקודש : ג בדברים . כיון דעיקר האדם הוא דעתו ולא יוכל לקחת דעתו כ״א בדברי׳ טובים מושך דעתו לרצונו : ד״ה מקץ . שהתה . דאל״כ מקץ עשר שנים ל״ל אלא וכו׳ : ד ראשונה . וא״ת מנ״ל לרש״י וי״ל מדכתיב ויבא אל הגר ותהר לא היה לכתוב אלא ויבא אליה ותהר הגר ל״ל אלא מדר׳ שהיתה עוד שמה הגר ותהר הא כילד אלא שנתעבר׳ מביאה ראשונה והיה כאילו היתה עוד בתולה ונתעברה . א״כ מדסמך ויבא אל ותהר אינא למדרש הגר ותהר אבל לא שאר נשים הא כילד אלא נתעברה מביאה ראשונה משא״כ שאר נשים שאין מתעברין כלומר שנעשה לה נס דהא אין אשה מתעברת מביאה ראשונה אלא ע״י נס וק״ל ודלא כהרא״ם שפי׳ שלפס בעצמה : ד״ה ותקל . נתעברתי . וא״ל מנ״ל דמשום שמביאה ראשונה נתעברה היה ותקל וכו׳ דלמא מסיבת הריון הוא ותקל ולא מסיבת ביאה ראשונה וי״ל דאל״כ כל״ל ותהר ותקל וגו׳ . ועי״ל דאי מסיבת הריון למה ותקל דלמא עקרה היא מ״ה לא זכתה להריון בשלמא אי משום מביאה ראשונה נתעברה א״ש דאמרה הגר ודאי אינה צדקת דאי צדקת היתה למה לא הועיל לה זכות דהא אני נתעברתי מביאה ראשונה שאין שום אשה נתעברת אלא ודאי אין לה זכות . מהרש״ל : ה העשוי לי . לא חמס שאני פושה כי יו״ד הכינוי של חמסי מור׳ פה על הפועל והיא שרה . ועוד דברי׳ אתה חומס זהו פי׳ אחר : בזיוני . ר״ל מהגר כמו שמפרש הקרא אנכי נתתי וגו׳ : ד״ה אנכי . חסר . ר״ל יו״ד שנייה והכ״ף נקוד בקמ״ץ והנו״ן בשו״א שהוא נוכח זכר וכאן שהם יו״ד בין הנו״ן ובין הכ״ף קרי ביה כינך הנו״ן בצרי׳ כי יו״ד נח מורה על הצרי׳ והכ״ף נקוד בשו״א שהוא נוכח לנקבה ויהיה נוכח הגר שאף לנגד אמרה כן וכו׳ : ח איה המקום . דאל״כ האי אי מזה מאיזה מבעיא ליה כי האי״ס בתחלת התיבה מורה על השאלה כמו מאין תבא : יא כשתשובי . לא שבשרה על ההריון שעבר שהרי כבר הפילה כדפרש״י לעיל : [ג״א] פי׳ מה בא להגיד לה שהיא הרה שגם היא יודעת שהוא הרה : ד״ה ויולדת . דומה . בקמ״ץ תחת הסי״ן שהוא בינוני ואל תתמה על השו׳ שתחת הת״ו כי כמוהו יבנה בלבנון מקננת באחזי׳ שהם ג״כ בינוני ונקו׳ שו״א תחת הת״ו : ד״ה וקראת . צווי . ר״ל אע״פ שנקודו קראת ולא נקוד בשו״א תחת הת״ו מ״מ לשון ציווי היא כמו שאמר לנכר וקראת : יב לצוד . ונקרא פרא דכתיב פרא׳ במדבר : [נח״י] ב״ר כר״י ונפי זה א״ש ידו בכל לסטים אבל לר״ל שפי׳ פרא אדם בוזז נפשות א״כ צריך לדחוק ולפרש פי׳ אחר על ידו בכל ודוחק שם : יג בעלבון . [ג״א] בשלמא בבית אברהם ראיה מלאכי׳ בשביל צדקת אברהם ושרה אבל במדבר לא נמצא כי אם לא שהוא רואה בעלבון וגו׳ : טו רוח הקדש . [ג״א] דאי ממנה שמע לאחר שהיה מצוה ולא סוף היתה לה לקראתו ישמעאל אלא שצרה עליו רוח הקודש והשתא הוא כמו מצוה : טז רי״ג שנה . שהרי אברהם היה בן צ״ט כשמל אותו וכשנולד היה בן פ״ו שנה ומ״ת והא לקמן בסדיא כתב ושמעאל בנו בן שלש עשרה שנה וי״ל דמ״ה נכפל ללמד שבכתוב עצמו מעיד על זה שטעה זה משום מצות השם ולא משום יראת אביו שהכריח : גוב ק״ל ר״ל ומהרא״י תירץ דמההוא לא הוה שמעינן דהוה בן י״ג שנה מעת לצאת אלו שיעור ימי גדולתו ומ״מ לא עיכב ומהאי קרא שמעינ׳ שפיר :

יז א לפניך : פירוש אברהם אמר להקב״ה רבש״ע אם אמול אזי אהיה מתאם בפני הבריות לכן אמר לו הקב״ה אני הוא שאמר לעולמי די וכו׳ מהרש״ל : ד״ה והיה . צווי . רוצה לומר דהא כתיב התהלך לפני וא״כ והיה תמים נ״ל ותפרש דאף זה פירושו תעשה דציווי אחר ציווי הוא לומר היה שלם בכל נסיונותי : ה׳ איברי׳ . כתב הרא״ם הם האיברים המסרסרים העבירה ואין מסורים ביד אדם ומלוב לדקתו מסרם בידו דכתיב רגלי חסידיו ישמור כשאדם מתגבר על יצרו סוף שהקב״ה מוסרו בידו עכ״ל : כשאוסיף . וי״ל דודאי היה לו אבל אינם ברשותו וכאלו היה חסר מהם דהיינו ה׳ איברים ואמר לו הקב״ה דהכל יהיה ברשותו וק״ל וקשה והלא היה חסר ג״כ הלב דהא ערל לב היה וי״ל דלא חשב רק איברי׳ בגלוים ועי״ל דכתיב ומצאת את לבבו נאמן לפניך ואח״כ וכרות עמו הברית וגו׳ הלמא דאפילו לפני המילה לא היה לו כ״כ ערל לב . מהרש״ל : ג לישמוד . והא דכתיב לעיל וירא ה׳ אל אברם ולא כתיב שנפל על פניו וי״ל דלעיל נמי היה נופל ומכאן אתה למד והא דלא נכתב הנפילה עד השתא ללמד על הנכרים שקודם שנימול ולאחר שנימול שהרי אחר שנימול כתיב ואברהם עודנו עומד לפני ה׳ : ג שאף יו״ד . רצונו להרץ למה לא נקרא שמו אבהם והיה לו להמיר ה׳ תחת ר׳ ולמה לא זזה הר׳ ממקומה ומתרץ כדי שלא תתרעם על הקב״ה שהרי אף יו״ד של שרה נתרעמה והא דוזה היו״ד משרה אפשר משום דעתידה ליתן בשמו של יהושע מ״ה זזה וק״ל ועי״ל שהיו״ד היתה יכולה להתקיים אף גם שהרי הלקה והנה הי״ה לשרה וחציה לאברהם אבל הר׳ א״א לקיימם בשמם מהרש״ל : ז ד״ה לאחזת . הדר כח״ל . [מהר״ן] לפי שא״י נחלת ה׳ ולקחה לחלקו כמבואר בכמה פסוקים וא״ל חלק לשרים ולכך כל הדר בח״ל כו׳ : י ד״ה המול . כמו . אע״פ שהוא לשון ציווי א״א שהוא ציווי שהרי כתיב אחריו ונמלת׳ : יא ונמלתם . כלומר שאע״פ שמשמעותו אינו לשון ציווי מ״מ ציווי הוא : ל׳ יפעל . כלומר שהוא הנימול עצמו לא המל את אחרים כמו ונמלתם שא״כ יחסר בקרא הפועל : יאבל . יאכל יעשה בצר״י תחת היו״ד : יג ולא אמר . דהא למעלה ג״כ כתיב כל זכר לדורותיכם יליד ביתו וגו׳ וכתיב בן ח׳ ימים וגו׳ וכאן כפל עוד יליד ביתך וכתיב סתם : לאחד . רצה לומר ליום א׳ כמו שמפורש שם כשלקחו שניה בפחה מעוברת זה שפחה וזה עוברה : כמו . כגון שקנה שפחה משנתעברה וילדה בשבת אינו דוחה את השבת : יד שהוא ניכר . [רא״ם] דאל״כ זכר ל״ל . [נח״י] ול״נ דה״פ דה״ל וזכר ערל אלא ודאי להכי לא כתב וזכר ערל משום דהוה משמע דהציוו הוא לזכר ולא לנקבה ואע״פ שהמצוה שייך גם גבי נקבה ולא להורות מקום הערלה אבל השתא דכתיב וערל זכר משמע דבעי להורות מקום ערלה וה״פ שהערלה היא במקום שמבדיל בין זכר לנקבה וע״ש : [ג״א] כו׳ והלא כבר כתיב המול לכם כל זכר וערל זכר ל״ל אלא למד כו׳ : ד״ה אבר . עונשין . ר״ל הרי עדיין קטן ולאו בר עונשין ולמה יתחייב כרת וק״ל : ד״ה ונכרתה . ערירי . [ג״א] קשה היאך נרמז במלת ונכרתה שהולך ערירי דלשון נכרת משמע שהיא מן השורש י״ל שגם הבנים המה הענפי׳ ונמשכין אחר השורש : טז לנערותיה . דאל״כ מאי וברכתי אותה ואח״כ וגם נתתי לך ממנה בן אלא ודאי קאי על הברכה שקודם לכן והוא הנערות : ויום משחה . דאל״כ מאי וברכתיה אחר לידת הבן דהא כל יולדת מניקת את בנה וה״ה שרה כמחזר׳ לנערותיה לכך פירש כשנעכרו לכך וכו׳ : [ד״ד] קשה הא קיי״ל דישראלית לא תניק לבן כותי׳ אפי׳ בשכר י״ל דהאיסור הוא שמניקו על איזה זמן דהא תיובתא תלוי בה אבל באקראי פעם אחת כמו כאן אין קפידא : יז ד״ה הלבן . כמו . כלומר שאין באין לבכמים הענין כלו׳ יש בכח השם לעבות אף שהוא נגד הטבע אך אין כל אדם זוכה לזה שיתחסד עמו השם כמו שעושה ואע״פ שכתב רש״י אחר זה וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב״ה עושה לי א״כ גם זה מתתן שבא להכחי׳ י״ל דאין זה הכחש׳ הענין שיהא אחד המנעות אבל הוא נחית שבח להש״י שיתחסד עמו יותר מעם האח׳ ודו״ק נ״ל ודלא כפי׳ הרא״ם : נתמעטו השנים . כתב הרא״ם לא הבנותי דבריו בזה כי אף על פי שנתמעטו השנים בימי אברהם עדיין הקושיא במקומה עומדת שלא היה לו לתמוה על זה כי יחס הק׳ אל קע״ה שהם שנותיו של אבותם כיחס הת״ק אל תתקכ״ה שהם שנותיו של נח בקרו׳ וכו׳ והאריך בקושיא ונראה כי עיקר תמיהת אברהם היה על שהיו בניהם זקנים דהפשר שמוליד זקן אם אשתו ילדה אבל שבניהם זקני׳ וילדו זו׳ דבר תמוה ובזה יתיישב קושי׳ הרא״ם ודו״ק ועוד הקשה מה פריך רש״י מנח והרי גבי נח על פי בגזירה היתה שנסתם מעיינו כדי שלא יוליד בן שיגיע לעונשין קודם למבול י״ל כי לא היה הגזירה אלא שנסתם מעיינו אבל מה שהוליד אחר ת״ק שנה לא גזירה היה אלא בטבע ודוק : בני ל׳ . פי׳ כי הק׳ שנים בתחלה לא היה ראוין להוליד אלא לאחר ק׳ שנים כי באותן שנים היה בן מאה נער כבן י״ג עכשיו ואח״כ נתמעטו השני׳ והתחילו להוליד לשלשי׳ שנה ומה שהוליד אברהם שהיה בן ק׳ שנה ל״ק מידי כי עיקר התמיהה הוא שזקן שנחלש הטבע שלו יוליד עם זקנה ובזה יתורצו כל תמיהו׳ הרא״ם ודו״ק . וכעין זה מצאתי בשם מהרש״ל : יט אבל שכר . לא שלא היה חפץ בבשורת יצחק : ד״ה יחיה . ביראתך . וא״ת והיאך יתפלל על יראת שמים הא אמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ויש לומר דהכי פירש לו ישמעאל יחיה רוצה לומר שיתפלל עליו שיחיה ומה שאמר לפניך דהיינו ביראתך לא שהיה מתפלל על זה אלא כך אמר . נטיב שיחיה ביראתך ויהיה שני בקשות באחת שיחיה ושניה ביראתו דאם לא כן לפניך למה לי : [נח״י] דה״ק ביראתך באם יהיה צדיק אבל אם יהיה רשע איני מלין על הרשעים ואין זו בקשה : יט ד״ה וקראת . נשיאות : [גור אריה] וצריך לשני הפירושים דאלו משום הלחוק ה״ל למקרי לחוק דמאי ענין היו״ד אלא ע״כ הי׳ נשיאות ואין לפרש הי׳ נשיאות רק עם ח׳ של מילה וצ׳ וק׳ של אברהם ושרה וגהאי מעמא לחוד לא סגי דקאמר בקרא בפירוש לחוק עשה ונראה דמשום לחוק נקרא כן : [קצ״מ] דאם לא כן למה לא קרא אותם שבטים כבני יעקב שהוא לשון גבורה או שרים ורואשים וכו׳ אלא נשיאים וכו׳ . [נח״י] : כב שהצדיקים . פי׳ כל צדיק וצדיק המחזיק במדתו הוא הוא המרכבה באותו מדה כגון אברהם חסד יצחק משפט יעקב יושב אוהלים והולך בתומו וכדומה לכן . אבל הג״א לא פי׳ הכי וס״ל שהאבות דוקא המה המרכבה . [נח״י] : כג בו ביום . פי׳ מדסמיך ליה כאשר דבר אתו אלקים ולא מצינו שלוהו השם שימול ביום אלא ה״פ כאשר דבר אתו אז מיד קיים ועשה המצוה : ד״ה וימל . ויפעל . כלומר אע״פ שהוא כדג״ש אינו מבנין הכבד אלא מבנין הקל כלומר שמל את אחרים : ד״ה כהגולו . כמו . מבנין נפעל שקבל המילה כמו בהברהם שקיבל בבריאתה והוא ג״כ לשון נפעל : כד ולפרוע . דכל אתין וגמי׳ רבויין הן : [קצ״מ] ואע״ג דאמרינן פרק הערל לא ניתנה פריעה לאברהם קיימה הוא מעצמו כמו שקיים כל התורה אבל מילה משום דיודע שה שעתיד להצוו עליה לא קיים עד שנצטווה

[ומה

ולא יהיה תלוי ועומד: כח ולישמאל. י"נ. וא"ת והרי לעיל גם כן כתיב בעצם היום הזה ופירש"י בו ביום שנצטוה וכתיב אחריו ואברהם בן תשעים ותשע שנה וגו' וי"ל דאי לא כתב עוד בעצם היום הזה ה"א דעדיין לא כלתה לו שנת צ"ט שנה והא דכתיב ואברהם בן תשעים ותשע שנה היינו דמקצת שנה ככולה לכך צריך למיכתב עוד בעצם היום הזה ללמדך שבו ביום מלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל שלש עשרה שנה: אבל הנ"א פי' שבכאן אתא לאשמעינן כי קודם מ"ת לא היו נענשים רק עד מאה כדכתיב כי הנער בן מאה ימות ולכן למדנו הרב כאן שנימול היכי בצ"ט שנה ולא המתין עד מאה שראוי לענשים וגבי ישמעאל גם כן בהיה תחת רבותו בי"ג שנים:

פרשת וירא

יח א לבקר. ואם תאמר מנ"ל לרש"י ויש לומר דרש"י דייק מדכתיב וירא אליו ה' ולא כתיב וירא ה' אל אברהם בהדיא אלא ודאי לכך לא נאמר אל אברהם דקאי אפרשת מילה דלעיל והא' כתיב בהדיא אל אברהם ואם כן למה נראה אליו ואין לומר שצוה לו המילה דהא כבר צוה לו וכבר מל את עצמו ובני ביתו אלא ודאי לבקר את החולה. וי"ל דרש"י דייק מדלא מפרש מה' כך הפסוק למה נראה אליו אם כן דמשמע ודאי לבקר את החולה: [רי"ק] וי"ל למה פירש"י לבקר את החולה ולא אמר לבקרו לפי שמכאן אנו למדין מצות ביקור חולים כמחז"ל לכך אמר לבקר את החולה ולא נזכר אברהם בלבד: ובא הקב"ה. כיון דמשום זה נגלה אליו כדי לבקרו אם כן סברא הוא דביום ג' הוא נגלה אליו דאז הוא חולה ביותר כמו שנאמר ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים. מהרא"ם הקשה דאדרבה סכנת דביום ג' פחות ממסכנת ב' ימים הראשונים כדתניא בפרק ר"א דמילה מרחיצין את הקטן וכו' וע"ש ומנ"ל לרב אחא בר חנינא ביום ג' למילתו היה דלמא ביום ב' היה נהי דביום ראשון לא היה מפני שהיה טרוד במילתו ובמילת עבדיו אבל מ"מ דלמא ביום שני היה וכו' וי"ל דלא ק' מידי דע"כ לא פליגי אלא במילת קטן ואין ה"נ דבמילת קטן יום ראשון ושני יותר הם בסכנה מיום ג' דס"ל לת"ק דבשר של קטן כליק הויא ור"א איננו מחלק ומביא ראייה מן המקרא אע"פ שאין כ"כ ראייה לדבר זכר לדבר אבל במילת גדול כ"ע לא פליגי דיום ג' הוא יותר סכנה מיום ראשון ושני כמו שהעיד הכתוב ויהי ביום השלישי וגו' ותרגום אונקלוס כדתקיפי להון כיבהון וכדפירש הרמב"ם כי הליאות נגרות נולדות ומתהוה מהן חבורה וילכו המכאובות ואפשר דזה לא שייך בקטן שאין לו ליאות כ"כ אך סכנה דיליה היא המכה עצמה ומ"ה יום ג' ליכא סכנה כולי האי כיון דסליק בשרו הויא מש"ה בגדול דמתחלה אין מתגברין ונולדין הליאות והמכה עצמה אין בו סכנה כיון שהוא בעל כח ויכול לסבול ליגת הרב והוא דבר הנראה לעינים והמפורסמות אין צריכין ראיה: [נח"י] וי"ל לרבך הדק"ל דאין נכנסין לבקר את החולה בג' ימים הראשונים: הרא"ם הקשה דבכ"ר איתא לגבי ועשי עוגות סלת אמרה ערב פסח היה וכן לקמן ומצות אפה פי' הרב פסח היה וכו' ואם כן ע"כ לומר דהכ"ר ס"ל דהביקור היה ביום ג' שלא היה בט"ו בניסן ורבי חמא ס"ל דהביקור היה בי"ז בניסן ויש לתמוה על הרב שהביא אגדות חלוקות וכו' והאריך שם ולא נראה וכו' ע"ש ולכ"ל פשוט הוא דכ"ע ס"ל דהמילה היתה בי"ג בניסן והביקור היה בט"ו בניסן והבשורה גכיתל היה בט"ז בניסן כשאמר לו הקב"ה למועד אשוב אליך ואע"פ דלמועד היה נאמר ביום המילה וביום הביקור נאמר סתם למועד ולא נאמר הזה מ"מ הואיל והרב פי' שם למועד שקבעתי לך אתמול איכא למימר נמי איפכא דכשא"ל ביום המילה למועד הזה נתכוין ליום הביקור וכן פי' הרב לקמן למועד אשר דבר אתו אלהים וע"ש: [ד"ד] ולי"נ לתרץ שרש"י לא הביא אגדות חלוקות אלא בט"ו בניסן שהוא פסח נימול אברהם ואז נאמר לו למועד הזה בשנה האחרת תלד יצחק בט"ו בניסן וביום ג' לאחר מילת אברהם היה הביקור חולה ולא חזר ונתבשר ללידה והיינו למועד שנאמר לו תהיה ביום מילתו: ד"ה באלוני. לפיכך. נראה דרש"י אינו מתרץ למה נראה אליו שם כי שמא מעשה שהיה כך היה דבאותו זמן היה אברהם שם א"א רוצה לתרץ מה צריך הקרא להודיע שבש נראה אליו דהא כבר נאמר לעיל ויבא וישב באלוני ממרא ויכחמא שם נגלה כי שם מל את עצמו ובני ביתו ובודאי שלא יצא משם שהיה עדיין חולה ממילתו כיון שהקב"ה בא לבקרו א"נ כך משמע ממלת ממרא ר"ל שאמר לאברהם עצה מה שצוה לך הקב"ה אי קשה דהא יתכן לומר דאברהם אבינו ימול עצה אם לקיים מצות בוראו אם לאו והא צדיק גדול היה ועמד בעשרה נסיונות. והרא"ם מפרש דודאי גם בלאו הכי נמי היה מקיים מצות המילה שהיא מצות בוראו אלא דבשביל זה נטל עצה לפי שאשכול ענר וממרא היו בעלי ברית אברהם ובפה היו נדרים לו כלו הם אוהבים אותו ואברהם היה רוצה לשקול דעתם אם הוא לבו אחת בפה ואחת בלב עמו ואם היו אומרים שימול ודאי בלב נמי אוהבים אותו ונוק דבר אשכול וענר נתנו לו עצה שלא ימול אלא ממרא לבד נתן לו עצה שימול ובזה היה מכיר אברהם כהן. וי"ל דמשום זה נטל עצה אברהם לפי שהיה סבר ודאי יתנו לו עצה שלא ימול ואעפ"כ ימול את עצמו ואז יהיה שכרו יותר גדול ע"כ לפי הרא"ם. וי"ל דנטל עצה אם ימול את עצמו בצנעה או בפרהסיא לפי שאברהם אמר שמא לא יניחוהו לימול והוא אמר מ"ל בפרהסיא שלא יהיה להם רשות לעכב את הדבר כדכתיב לעיל בפרשת לך לך בעצם היום וגו' מהרי"א. [מהר"ג"ב] ולי"נ שנשאל אם ימול עצמו בפרהסיא כי לא מצינו שנצטוה לימול בפרהסיא דוקא וא"כ ענר ואשכול היו מוחין בידו כדמשמע במדרש אבל ממרא החזיק לבו לימול בפרהסיא ולא יש בשבילו כלל לכך נפרע מדה כנגד מדה שנגלה בחלקו נגלה דייקא ומה שפירש רש"י לעיל שהקב"ה אמר לו אל תירא זה היה אחר שנתן לו ממרא העצה והם יש הקב"ה עמו ועוד יש מדרש אגדה שנטל את אשכול ואת ענר ומתו אמר לו ממרא לא יתקיימו אותם עד שתימול עצמך שנאמר המול ימול וכות תבר ויש לומר המל עצמו ימול אחרים בא אברהם התחיל ומל את עצמו ולא כי יכול מתוך הצער בא הקב"ה וביקרו שנאמר וכרות עמו הברית ולפי שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו אבל תימה אם לא יגלה עליו בחלקו היכן יגלה כי בחלקו היה דר וי"ל כי האלהים אנה לידו שידור שם כדי לגלגל זכות על ידו: [גד"ל] וכ"ת למה לקח עצה יותר על מצות מילה הנראה מצות שבכל התורה י"ל דבשלמא שאר מצות לא היה צריך ליקח עצה אם ימתין עד שיהא מצווה מפי הקדוש ברוך הוא מפי שנדה שלא יהיה מצווה על שום מלאך תמרה. א"נ אף אם יהיה מצווה מפי הקב"ה על איזה מצוה שע"פ לא נמנע מלקיימה אותה מקודם שנצטוה שהרי היה יכול לחזור ולקיים אותה אח"כ ויהיה מצווה ועושה משא"כ במצות מילה שאם נמול פעם אחד שוב אין יכול לחזור ולמול עצמו פעם שנית שוב שמעתי שהירוץ זה כתוב בספר משכיל שמואל עכ"ל: ד"ה יושב. לעמוד. ר"ל דיושב הוא בינוני משמע דישב כבר קודם לכן וגם עתה אבל ישב משמע פועל עבר שכבר ישב ולא עתה א"כ ולמה עמד לכך פי' בקש לעמוד מפני כבוד השכינה ואמר לו הקדוש ברוך הוא שב וכו' והלא כהרא"ם וכו': [נח"י] נ"ל דה"פ מדכתיב ישב חסר משמע שהיתה ישיבה חסירה והיינו לפי שביקש לעמוד וכן הוא הפירוש של ועפרון ישב שהיתה ישיבה חסרה לפי שבאותו יום מינוהו וע"ש: [וכן יושבין] [לדה לדרך] נ"ל דק"ל דהא אמרינן בסוף מ"ק לכל אומרים שב חוץ מלאבל ולחולה דמשמע שב באבלותך שב בחולי שלך וכאן בא הקב"ה לבקר את החולה איך אמר לו שב אלא ל"ס ואתה סימן וכו': [נ"א] פי' למה הושיבו הקב"ה אחר ברכה לעמוד נגד כבוד השי' שהרי אמרינן המונע תלמידו מלשמשו מונע ממנו חסד וכ"ש נגד הקב"ה לכן מתרץ לכך לא הניחו לעמוד כדי שיהא סימן לבניו: ד"ה פתח. ויכניסם. קשה לרש"י וכי דרכם של חולים לישב על הפתח באהל דרכם לישב או לשכב על המטה ומפרש לראות וכו': ד"ה כחום. צלה. וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא בלאו הכי היה החום גדול וי"ל דרש"י דייק מדכתיב כחם ולא כתיב בחם היום אלא ודאי ה"פ כחם המסורב במקום אחר דכתיב הנה יום ה' בא בוער כתנור לכך הוצרך לפרש בהו"א וכו': [נח"י] ול"נ דהס"ד דבא להורות על הזמן סעודה ש"ל לאברהם להקדים עצמו לישב פתח האהל אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו דהא א ריק בברכות דף כ"ז ובכ"ר כחום היום ו' שעות ויש הסמם ארבע שעות ואלו זמן סעודה כד' שעות כדאמרינן בשבת דף י"ו ובפסחים דף י"ב. ע"כ לומר דבא להורות הטעם על ישיבת אהל: [נ"א] א"ל ה"ל שלא להוציא חמה ויבואו אורחים דא"כ יבואו אורחים הרבה ויהיה לו טרחא יתירה: ברביות. וק"ל והא בלאו הכי נמי צריך להצילם כדמפרש ואזיל. ומפרש ודאי בלאו הכי נמי צריך להביאם אבל לא בדמות אנשים ובשביל אברהם הביא בדמות אנשים: ב ואחד. דק"ל למה הביא בלשון אנשים היה לו להביא מלאך אחד ומתרץ דהא בלאו הכי צריך להביא ג' מלאכים אחד לבשר את שרה וכו': תדע. הקשה מהרש"ל והרי זה אינו מן הקושי' דדילמא מלאך אחד עושה שתי שליחות ולמה כתב נמי כל מעשה ותעשה הה וקבלתי מהר"י שהוא דילמא לעולם לאו משום שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות אלא משום שבשביל הוי זקוקים לשליחות אחד ועל זה אמר תדע וכו' עכ"ל: ורפאל. וקשה מה צריך רש"י להביא זה לכאן וי"ל לפי שפי' לעיל אין מלאך אחד עושה שתי שליחות דהא נמי בשורה נאמר לשון יחיד וכן נמי הפיכת סדום אבל נמי רפואה של אברהם לא יכלנו לשון יחיד וע"ק לרש"י למה לא הביא ארבע מלאכים אחד להציל את לוט וכו' וי"ל דלכך צריך להביא שלא הקב"ה לו הא לקמן נמי הפיכת סדום כתיב ויבאו שני המלאכים סדומה וגו' ש"מ שצריך להפיכת סדום שני מלאכים ואע"ג שכבר עשה המלאך שליחותו ועל זה פי' ורפאל שריפא את אברהם ר"ל אותן שני המלאכים דכתיב בקרא אחד מהם היה רפאל והלך משם להציל את לוט ולא סייע לזה בהפך את סדום: הר"א. פירש"י רפאל שריפא את אברהם הלך להציל את לוט וא"ת איך ייחס עצמו באמרו משחיתים אנחנו י"ל זה שבא להציל את לוט בעצם והשחתת סדום היה במקרה כי"ש ולוט בא לצוערה וה' המטיר על סדום א"כ הצלת לוט היתה סבת ההפכה במקרה וע"כ יצדק מאמר המלאך הייחוד לטוב אין עושה רע וכן להיפך. ויש ספרים שגורסין ושליחות של רפואה והצלה אחת היא דקשה לרש"י א"כ למה הביא ג' מלאכי' הא בשביל שני דאותן שנים שאילו את אברהם ובשרו את שרה הם ילכו אל סדום ואחד יהפוך את סדום והאחד יציל את לוט לכן פירש הצלה ורפואה אחת היא אבל בשורה והצלה שני שליחות הם ומוקות ש ב' לזה והטעם דאין מלאך אחד. עושה שתי שליחות ולהודיע זה ויספר לגדודיו של הקב"ה שאין עניות במקום עשירות תלאח. [נח"י] הלאך שם בפלפול ובזה נ"ל דהאי דהביא ג' שלא יצטער אחר אורחים ואפילו אם היה יכול מלאך אחד לעשות ב' שליחות מ"מ לזה פרט הכתוב שהי' ג' מה לי אם היו פחות או יותר ע"י הדבר שהכתוב בא להודיענו שהיו ג' לקיים ג' מיני שליחות ד"ה. נצבים. לבניו. ואין להקשות לפי' זה הא"כ לא כתיב לפניהם וי"ל משום דשיתם אותם בסעודה צריך למתחב והוא עומד עליהם כלומר בסמוך להם ממש כדי שיהא מזומן מיד לשמש אותם משא"כ גבי נצבים דלא שייך האי טעמא וה"נ מצינו בתלמוד בפ' ערבי פסחים והוי קאי עלייהו רב יהבא סבא לשמשם לצרכי סעודה וכו' מהרש"ל: חזיות. ש מקשים לפי מדרש אגדה שבעדו אצלו ואח"כ פירש ממנו והלכו להם לפי פי' זה ה"ה לו לכתוב בקרא וירץ אחריהם וי"ל דבביתו של אברהם היו ארבע פתחים וא"ן שהלכו לדרכם היה רק תברח: מפתח זה שהיו עומדים אצלו אל פתח שהיה מכוון לפניו הו דרימית לעכב ה"ה לכך כתיב לקראתם וק"ל: [תולדות יצחק] וי"ל דאין גם למלאכים כמ"ש לא יכתו בלכתם ואע"ג שבאו אליו בדמות אנשים מ"מ לא נכתבו ממדתם ללוות אותו וקדם: ג לגדול. דק"ל למה אמר תחלה אדני ל' רבים ואח"כ אמר אם נא מצאתי חן בעיניך ל' יחיד וע"ל זה פי' לגדול שבהם אין חילוק בין קמ"ץ לפתח כי כלם לשון רבים הם: וא"ת והיאך ידע אברהם איזה הגדול י"ל לפי שבשכל שהיו אנשים רב ושני תלמידיו ודין הוא שהרב הולך באמצע וגדול מן התלמידים לימינו וקטן לשמאלו: [קצ"מ] ושתי. ר"ל בתי הלשונות של קודש ושל חול הם בכ"ר ולא אבתי לפוגות של לא ידין וכו': ד ע"י שליח. [הר"ו] אין ההודעה של רש"י על מלת יוקח שפי' ע"י שליח דזה אות דבר פשוט דהל"ע הל"ל תקחה אלא ההודעה הוא על שלם לבניו וכו': לבניו. אבל הוא שלקח הוא בעצמו שנאמר ואקחה פת לחם הקב"ה נתן להם גם כן בעצמו והמטיר להם המן מהרש"ל: וירם משה. [נח"י] תמיה' בעיני חזה הפסוק נאמר בפרשת חקת והוא לפורענות ואלו בב"מ דף פ"ו הביאו פסוק פסוק בפרשת בשלח והנית הלוז וגו' והוא של ברכה שזהו בארה של מרים כדפירש"י שם וכן בכ"ר הביא פסוק עלי באר ענו לה שהיא ג"כ פסוק של ברכה וע"ק למה הביא זה הדרוש כל עיקר דהוא אינו צורך לפשוטו של מקרא: ד"ה ורחצו שמא הקפיד. [נח"י] וקשה לי דילמא לוט נמי היה מקפיד והא דאמר לינו ורחצו לפי שלא נדנו לו כאבוהי נ"ב: ד"ה תחת. האילן לא בקעת עץ כמו ונשל הברזל מן

העץ הוא כעץ תלוש דא"כ כן אין צריך לומר תחת עץ תלוש לכן פי' אילן וכן התרגום מתרגום כאן תחות אילנא ולא תחות אעא: ה מגיד. [גו"ר] ועל ב' בני אדם צריך לומר לבבכם לפי שאין דעתיהם שוות כדאי' בסנה' דף ל"ח וטעם מפני הגזלנים והחמסנים והיינו היצה"ר שבאדם כאדם אבל המלאכים אין להם יצה"ר אם כן שוים הם בדעתיהם צריך לומר לבכם: [ג"א וד"ר] וא"ת והלא אברהם לא ידע שהם מלאכים איך אמר. ועודו לבכם ולא אמר לבבכם שהוא לשון על בני אדם. אלא פירושו שאברהם היה מכוון לדבר לשון כבוד לאורחים שיחזיקם כאלו אנשים חשובים כמו מלאכים שאין להם אלא לב אחד רק לב' טוב. ומה שהביא רש"י הנהו תלת פסוקים: והאיך צריך כאן ר' אמא עיין בד"ד באריכות: ד"ה אחר. תלכו דק"ל דבפסוק משמע אחר שתלכו תאכלו. לכך מפרש אחרי כן תלכו דהיינו אחר האכילה ותעבורו פי' ותלכו: ד"ה כי. לכבודי. ר"ל דמשמע דכוונתם היה לאכול אצלו והוא סותר מה דכתב לעיל אם נא וגו' משמע שלא באו אצלו לאכול אלא ע"פ בקשתו ול"פ כי דבר זה וכו' וק"ל ועל כן כמו על אשר: ו לבסות. ק"ל דמשמע שילוש אותם ביחד ועשה מהן עוגות וכי היה לאברהם רע עין שלא נוח לעשות עוגות מסולת לבד ל"פ סולת לבד לעוגות וקמח וכו': ז ג' פרים וא"ת מנ"ל לרש"י דג' פרים דילמא לא היה אלא בקר אחד וי"ל דרש"י דייק מדכ' בן בקר ודאי הוא רך בשנים ולמה כתיב רך ועוד קשה מאי וטוב ולא כתיב טוב אלא פ"מ דג' היו בן בקר אחד רך ב' וטוב ג' ומהרא"ב פי' רך טוב מבעי ליה ש"מ לדרשה. ומדטוב לדרשה רך נמי לדרשה והוא גמרא פרק הפועלים: ג' לשונות. וא"ת מנא לי' לרש"י דלשונות היו וי"ל דק"ל למה שחט ג' בשביל ג' אנשים והלא לכבוד ממון הוא וכ"ת לכבוד' עשה והלא גם בבקר אחד יש כבוד גדול ועוד דבשחיטת ג' בקרים נראה שהם זוללים ואין זה כבוד אלא קלון לכן תירץ שרצונו היה להאכילם ג' לשונות ואין להקשות ולמה ג' יש לומר כי טעם הלשון אינו שוה כי חתיכה האמצעית היא יותר טובה והתחתונה היא יותר משנה לכן רצה להאכיל אותם ג' לשונות כדי שיאכל כ"א מה שירצה או מה שאכל חבירו וק"ל: [ג"א] דאל"כ היה צריך להתכון לא הוי החתיכה כראוי להתכבד לפני אורחים חשובים ומ"ם בחרדל כמו שפי' רש"י בב"מ דף פ"ו לפי שמעדן מלכים ושרים הוא ע"ש: [עקידה] ג' פרים היו כדי להשוות המנות שלא להטיל קנאה בסעודה שכבוד שלפתן שוה בעיניו: ד"ה אל. להנער: רש"י דייק מדכתיב הנער משמע הנער הנזכר לעיל דהיינו ישמעאל: [רי"ק] נ"ל שאחר שהוא בעצמו רץ אל הבקר לגמור המצוה ביום המלוה לאחר לזה אמר שהוא בנו ולחנכו: [רב"ק] פק"ל למה לא מצינו שנענש על זה כמו גבי יוקח נא מעט מים לכ"פ וכו' וא"כ איך יקבל שכר: [ד"ד] נראה דהוקשה לו כאן משמע שהנער עשה וכאן אמר ובן הבקר היינו אברהם: אלא מעשה הנער נחשב כמעשה עצמו כי נתכוון לחנכו: יז שפירשה. וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא מה שלא הביא משום שלא נאפה עדיין וי"ל דעיקר הסעודה הוא הלחם כדכתיב עבד לחם רב ואי לא נאפה הלחם לא היה מכין שאר צרכי סעודה וק"ל: שחזר. וי"ל דבאמת פירסה נידה והא דכתיב אחרי בלותי היתה לי עדנה והא היה לה ומה תמיהה יש לומר דסבורה היתה מקרה בעלמא הוא ושיא ידעה שאברהם היה אוכל חולין בטהרה כן פי' הרא"ם וא"ת והיאך נתן להם חמאה וחלב ובן הבקר יחד בשר וחלב הוא וי"ל דמתחלה נתן להם החמאה והחלב ואחר כך נתן הבשר להם אי נמי דס"ל כב"ג דבקנוח והדחה מותר: ד"ה ובן. קמח ר"ל הא ג' לשונות היו וקרא משמע שלא הביא אלא אחד מדכתיב בן הבקר לשון יחיד: [מהרמ"ש] ק"ל והלא חמאה וחלב לא נזכר מקודם וא"כ הל"ל ויקח בן הבקר ואחר כך החמאה שהוא הנוסף ל"פ קמח קמח וכו' ר"ל שחמא' וחלב היו מוכנים לפניו קודם עשיית בן הבקר ודו"ק ועי"ל ואשר עשה דייק שהוא מיותר ל"פ קמח כו' ר"ל אשר תיקן בראשון. הביא מיד: ד"ה ויאכלו. בלא. וא"ת מנ"ל לרש"י דילמא מ"ש כתיב ויאכלו דמשמע שהיו מלאכים ואין צריך בהם אכילה ומ"ש כתוב ויאכלו ולהראות לאברהם שהם אורחים ולא מלאכים וי"ל דא"כ מה בא הכתוב להשמיענו לא לכתוב כלל ויאכלו דפשיטא הוא דלא אכלו מאי נפקא מינה בזה אם אכלו או עשו עצמן כאלו אכלו לכך פירש מכאן כו' וק"ל: (ד"ד) כתו' כתבו דבסדר אליהו רבה אמר שמתם היו אוכלי' מפני כבודו של אברהם: ט שאף. לשרה. וא"ת לא היה לו לנקוד רק ל' להוד ויהיה הכתב מרובה ותדרוש הכתב. וי"ל דבכל מקום דורשין הכתב קודם הנקודה ואלו היה נקוד הל' א"כ לא היה הכרח נכתב למי שאלו מתחלה לשרה תחלה על אברהם או לאברהם תחלה על שרה כיון דלא נקוד אלא הל' הוה כאלו כתיב בקרא איו איה א"כ לאו היינו יודעין על מי שאלו תחלה ואדרבה מן הכתב היה משמע דשאלו תחלה לשרה על אברהם דהא דהכי לא נקוד אלא הל' למדרש איו תחלה אבל עכשיו שנקוד איו א"כ אנו דורשים הכתב קודם דהיינו איה דכתיב בקרא כלומר ששאלו מתחלה לאברהם איה שרה אשתך ואחר כך שאלו לשרה איו אברהם וא"ת מאי נפקא מינה בזה י"ל ללמדך דרך ארץ שהאורחים מתחלה לאיש על האשה ואח"כ לאשה על האיש וק"ל: [רש"א] והתירוץ הנכון הוא היא שמאחר שהתורה עניה כל ענייניה ע"פ הכתב הוא הנה מן המחויב שאם נניח הכתב רבה ביטיה אותי הכתב הנדרש נודק בקשורו עם השאר שבכל כתב וזה לא ימצא בכאן כי או הוא רומז אל זכר נסתר ואיך ימשך לו אומרו שרה אשתך והביא ראייה לזה מפסוק או בדרך רחוקה שנקוד על הה' ע"פ והולם כשנוקד איו ותדרשו לא נחום אל הכתב האחר הבא בפסוק אך נקח מלת איו מופגם לעצמו אחר שבכתב והנקודה הם שני דברים מתחלפים: וי"ל לכך נקוד איו כי כל הנקודות באו לעקור האותיות והנה נשארה הלמ"ד לבדה כדי שתקרא הל' והשב על איה והוי כמו אליה פירוש שאף אליה שאלו על אברהם דאל"כ היכן מצינו ששאלו לשרה על אברהם דילמא לאחר שהיה בבית שאלו איו אברהם משום הכי נקוד על איו למדרש זה כך מצאתי מכתיבת יד אבא מורי ז"ל ובזה מתורץ נמי מה שמעתי להקשות מנא ליה לרש"י ששאלו לאברהם על שרה דילמא לאדם אחר שאלו עליו וק"ל: בוס. ר"ל דאחר שהיו אוכלין היו מברכין ברכת המזון על הכוס ושרה לא היתה אצלם ואברהם לא היה רוצה לשלוח לה לפי שפירסה נידה ולא תטמא המשקין עם הכוס והוא לא רצה לגלות שפירסה נידה לכן לא רצה לשפוך לכוס אחר ולשלוח. לה אי נמי י"ל דעיקר מצוה הוא שתשתה מאותו כוס שברכו עליו ולפי זה יש לפרש מה שהשיב אברהם הנה באהל רמז להם שפירסה נידה מ"מ יושבת בדד כדרך נשים נדות. וק"ל: ד"ה הנה. צנועה. זה קאי אפירושו שפיר' לעיל אלא להודיע שצנועה היתה וכו' ר"ל לכך שאלו כדי שישיב הוא הנה באהל ומתוך זה ידא' שהיא צנועה ופירושו להודיע לאברהם שהיא צנועה;

י ופסח היה. ולא תאמר מנ"ל לרש"י דפסח היה וי"ל דלשנה אחרת נולד יצחק וכתיב בפרשת בא ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו וגו' והד' מאות שנה היו מתחילין מיום שנולד יצחק כשהיה זרע לאברהם וכאותו יום שהתחילו ארבע מאות שנה בו היו כלים וביום שכלו בו יצאו כדפירש"י שם והם היו יוצאי' בט"ו בניסן הוא יום ראשון פ"פ א"כ הבשורה והלידה של יצחק היה נמי בפסח. ועי"ל דרש"י דייק מדכתיב גבי לוט ומצות אפה ש"מ דפסח היה וזה היה באותו היום שדבר המלאך כן: אלא כעת. [מהרמ"ש]. נ"ל כעת בקמ"ץ משמע עת שרמוז כמו הכא שרע לו שריטה לפי שבוא כאלו נכתב כשעת אבל כעת בשו"א לא נראה בו איזה עת וק"ל: ד"ה שוב. בשליחותו. וא"ת מנ"ל לרש"י [מהרמ"ש] נ"ל ק' מעיקרא ליזא כי ה"פ לא בשרו המלאך שהוא ישוב אליו אלא בשליחותו של מקום ר"ל שהקב"ה ישוב אליו וכמ"ש א"כ למועד אשוב אליך וגו' ואע"ג שאמר שוב אשוב כמדבר בעדו דרך השליח לדבר כן בשם משלחו כמו אני חותנך יתרו למ"ד שליח שלח לו ודייק רש"י זה דלמה יתלה המלאך הגדולה בעצמו שוב אשוב והרי מצינו שנענשו על זה כמ"ש כי משחיתים אנחנו וכו' אלא בשליחותו של מקום אמר: ועי"ל דאל"כ שמא הש"י ישלח אותו בשליחות אחרת ולא יהיה לו פנאי לבא עם הקב"ה ונמצא שקרן בדבריו אלא ודאי בשליחותו של מקום אמר לו זה ובזה מתורץ למה פי' כעת קודם שוב אשוב שלא כדרך המקרא: ד"ה והוא. אחר. וא"ת מנ"ל לרש"י דילמא איפכא [מהרמ"ש] וי"ל דא"כ הל"ל והוא לפניו ר"ל המלאך היה לפני הפתח דאז שפיר משמע שהמלאך לא היה תוך האהל אלא לפני פתח האהל כאשר הוא באמת שאברהם ישב פתח האהל ודיבר המלאך עמו אבל אי קאי אחריו על הפתח דהיינו הוא המלאך היה אחר הפתח א"כ יהיה הפיר' שהמלאך היה אחר הפתח ובתוך תוך האהל וק"ל: יא פסק. וא"ת והלא פירש"י לעיל שאותו יום פירסה נידה ונטמאה העיסה ש"מ דהיה לה אורח נשים וי"ל שהיתה סבורה שמקרה הוא ולא אורח ושם וזה שאמרה היתה לי עדנה אמרה כן כמסופקת כלומר הדם שראיתי כבר מסופקת אני בזה אם הוא וסת שלי או לא כי אם מקרה בעלמא מכח הגירת הלישה שאמר אברהם מהרי שלש סאים קמח וכו' ודלא כפי' הרא"ם בפי' גבי שינה הכתוב מפני השלום אמרה שרה אני אחרי בלותי כבר היתה לי עדנה אבל אדוני זקן וכו'. וכתב מהרש"ל ומ"ה נתן לה הקב"ה שנה ללידה כדי שיהיה לה ג' חדשים שתקבע לה וסת כיון שפסקה מלראות ועכשיו חזרה לנערותיה ותשעה חדשים ללידה אבל לפי מה שאמרו בר"ה נפקדה שרה משמע דלא ילדה אלא לז' חדשים וצ"ע וק"ל: יד מלעשות. [מהרמ"ש] רש"י נשמר שלא נפרש היפלא לשון פלא ותימה ור"ל וכי יש לתמוה ולהתפלא מן הש"י שיעשה דבר חידוש והלא כתרגומו וכו' דלתרגום ק' איך יצדק מ"ש הקב"ה היפלא רצה לומר שיתכסה על צחוקת שרה לפי שהיא אמרה ואדני זקן משמע שהוא דבר נמנע שאלד וא"כ הל"ל היפלא מה' דבר או היד ה' תקצר משא"כ לפי' לשון פלא ותימה א"ש. ל"פ לעולם היפלא כתרגומו שיתכסי ואפ"ה א"ש לתשוב' על דברי שרה שהיא נמנע ר"ל וכי יש דבר וכו' מלעשות כרצוני כי כל דבר המכוסה מאדם הוא מופרד ממנו מלעשותו כשירצה שאם יכול לעשותו כשירצה יכול לומר אני יודע שיהי' זה. ומה שלא בחר בפי' לשון פלא ותימה מש"ס דא"כ הל"ל היפלא על ה' וגו'. דגבי תימה צריך לומר יותר לשון על יהא שרה לא אמרה בלשון תימה רק החליטה דבריה שהוא נמנע ואיך יתכן על זה תשובת היפלא ודו"ק: טז לרעה. [ד"ד] החזקוני הקשה הא מצינו לשון השקפה. כי השקיף ממעון קדשו. מי זאת הנשקפה כמו לטובה. וי"ל דבמקרא דנקט רש"י היינו בתורה ולא בנביאים אי כתובים: ד"ה לשלחם. ללותם. [מהרמ"ש] רצה לפרש שלא תטעה לומר דמלת לשלחם הוא כמו בשלח פרעה ששלחם מרשותו וא"כ יהי' המקרא מסורס דהא כבר כתיב וילכו משם ואיך אמר אח"כ הלך עמם לשלחם ועו"ק שהרי הם לא היו ברשות אברהם כי הוא ביקש מהם אל נא תעבורו וגו' ל"פ לויה וכו' אורחים. וא"ת והא בלאו קרא דלשלחם אנו ידענו שסבור אורחים הם כיון שהכין להם סעודה לאכול ונתן להם מים לרחוץ וי"ל כי ע"י הבשורה והרפואה הוה אמינא שהרגיש בדבר שהם מלאכים לכן קאמר כסבור שהם אורחים וכו' הרא"ם: יז אב המון. דאי לא פי' אלא טעם ראשון לבד ה"א מה שימצא הוא שלו ומה שלא ימצא לא הי' שלו ולכך פי' קראתי אותו וכו' ואלו אמר זה הטעם לבד ה"א מה שהוא בארצו הוא שלו אבל הארבע ברכים הללו אינם שלו לכך צריך לשני הטעמים. מהרש"ל: יח הואיל. [ג"א] אע"ג דכמה פעמים זוכרו ולא ברכו דבכל מקום שזוכרו בפניו ומדבר עמו אינו נקרא זכירה אבל כאן שהוא זוכרו שלא בפניו צריך לברכו: יט ד"ה למען הביא. [ג"א] וא"ל והלא אברהם הי' עובד מאהבה ואיך יאמר למען הביא וזו ע"מ לקבל פרס. אין זה קשיא כי כל אשר הבטיח אותו על ארץ הקדושה וכן שיהי' לגוי גדול הכל אין לאברהם טובה גופני בזה רק שיתן לו הארץ אשר שם כמה קדושות ומצות ויבניו יקבלו המצות והכל קירוב להש"י: כא בראיה. לאו למימר דמלשון וארא' מפיק לה אלא מל' ירידה כאדם היורד מכסאו ללכת ולראות ולחקור בדבר דאל"כ מאי ד"א ארדה לסוף מעשיהם קאי ברא' ואומר ד"א ארדה נא ועד שלא הי' לו לפרש לימד על הדיינים על מלת ארדה נא אלא על מלת אראה. והא דהוצרך לשני טעמים משום דלטעם ראשון ק' והא עדיין לא דן אותם אלא הירידה היתה לראות אם עשו העבירה לכך מביא ד"א וכו' ולפי ד"א ק' ה"ל לומר אראה נא וארדה לכך צריך גם לטעם ראשון. מהרש"ל: ד"ה הכצעקתה. מדינה. רצונו לתרץ דהי' לו לכתוב הכצעקתם כמו שכתוב לעיל וחטאתם ולמה כתב לש' נקבה אלא וכו': ד"ה הבאה. במורדם. דאל"כ מאי הם עשו הא כבר כתיב וחטאתם כי כבדה מאוד דמשמע שכבר עשו: כ היתה מסוגה. שהפשיטוה ערומה והיו טחין אותם בדבש והדבורים נשכו אותה עד שמתה ומנ"ל דריבה היתה י"ל מגזירה שוה על דבר אשר לא צעקה בעיר גבי נערה המאורסה. משום דלטעם ראשון ק' ומי איכא ספיקא קמי קודשא ב"ה שאם עשו אעשה בהם כלה לכן פי' צעקת ריבה וכו' אם הוא כדברים שאמרה שלא כדין הרגוה ואע"פ שהרגוה כדין אדעה מה אעשה וכו' אבל המעשה הי' ידוע וגלוי לפניו מהרש"ל: כב ממקום. [ג"א] ה"ל מאהל אברהם והרי כתיב ואברהם הולך עמם לשלחם א"כ יצאו מביתו: ד"ה ואברהם. תיקון. ואין הכוונה חלילה שהוסיפו או שהותירו על מה שכתוב בתורה אילו אמת היה הלילה אלא הענין תיקון סופרים הוא שהם דקדקו ומצאו לפי ענין כל אחד ואחד מן הכתובים הנם בעיקר הכוונה לא היתה כמו שנראה ממנה

שנכתב

שכתב מספר אלא נד כוונה אחרת ולא הי' לו לכתוב ואברהם עודנו עומד הי' לו לומר אלא וה' עומד אלא שכינה הכתוב ולא קראה התקון כ. פרים אלא שהם דקדקו ופירשו שהם כינויים לשון הדבב"א. [ד"ד] היינו היאך תספה שזהו במענה שאין לעשות כן מלך שדין: כג ויגש אליו. [נח"י] רבים מקשים על רא"ז דהא הרב גופים פירש לקמן שדבר אליו קשות ובחמה שם"ם ואת וז"ל ויגשו בני יהודה פסוק ביהושע י"ד: כד' עשרה. דאינו נקראת רבים אלא עשרה דנקראין עדה. [נח"י] פי' אם ימלא בעיר אחד מחמשה עירות חמשים לדיקים שיתחשב כאלו נמלא בכל עיר עשרה. וזהו בשביל אם אמלא נסדום ונשאתי לכל המקום. אף שימלא במקום א': לא יזילו. ר"ל שנראה שהקרא כותל ההדדי דבתחלה אמר ולא תשא למקום משמע שאף על הרשעים התפלל ואח"כ אמר חלילה לך וגו' להמית לדיק עם רשע משמע שלא התפלל אלא על הלדיקים ומתרץ. ה"ק וא"ת לא יזילו וכו': כה בך עשיה. ואע"פ שבדור המבול נצלו נח ובניו ואיך יאמרו שכן הוא אומנתו שממית לדיק עם רשע וגם בדור הפלגה לא המית כולם אלא ויפץ אותם וי"ל כי יאמרו בדור המבול היו גם יותר לדיקים והמית אך נח ובניו נצלו לקיים המין אבל האמת הכי פי' שוטף הכל אפי' נח ונמקום שאין שוטף הכל יחרון אפו יצא על אותם אפילו' לנד אוי הוא תכלה כל האבלים לדיקים ורשעים וכן היה בודאי בדור הפלגה עיין בכרבל"ב שם שמקשה ויש לתמוה שא"כ יאמר לו השם מאחר שאין הומנתי כן והנ"ל הם האומרים כן א"כ אפילו אם לא אמית הלדיק עם הרשע אלא שילנו הלדיקים עדיין יאמרו כן היא הא מנתי לשסוף הכל וכו' ופי' שב דכאי חלילה אדלעיל יאמר חלילה לך מעשות כנו ו תאמר למקום נוכות הלדיקים כנמלאים כי יאמרו העולם ין היא אומנתו שטוטף הכל לדיקים ורשעים יחד כי אינם יודעים שהי' רשעים רק חוטאים שגם הלדיקים נספו עמהם ואח"כ כדי להקן מאמ' להמית לדיק עם רשע שאין לו קשר עם מה שלמעלה הימנו שהרי לא אמר עד כאן אלא שילילו הלדיקים לא שילנו הלדיקים עלמם הוסיף וא"ת. והוא נמשך על חלילה לך האחרון וא"ת לא ילילו הלדיקים את הרשעים אבל חלילה לעשות כלייה כללית חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט ואחר שתיקן פי' המקראות שב לפ' מלת חלילה עכ"ל ויש קצת יתור ג"כ במה שכתבתי וק"ל: ד"ה כדבר. כיוצ"ב. דק"ל דפשוטו של קרא משמע דאברהם לא הי' מתפלל אלא שלא יעשה עוד כיוצא בזה ולא הי' מתפלל על אנשי סדום וא"כ איך אמר בתפילתו אולי יש חמשים לדיקים ב"נ על אנשי סדום הי' מתפלל לכן פי' לא הוא ולא כיוצא בו דלשון בזה כולל שניהם כולל לעתיד ולהווה ר"ל הי' מתפלל גם על ישראל כשיהיו הופאין שלא ימית לדיקים עם רשעים וזהו שפי' אחרי כן חלילה לך לעוה"ב ר"ל לדורות הבאין: ד"ה חלילה. לעולם. י"ל כדאמרינן בחלק דאנשי סדום אין להם חלק לעוה"ב דחלילה לך לע"ה. מהרש"ל פי' כך הוא בע"ה"ז הרי יש חילול השם אפילו לע"ה שאין שייך חילול כשם מ"מ לא נמולא טעם לדבר למה תספית לדיק עם רשע עכ"ל: ד"ה השופט. משפט. ומה שהולרך לפרש כ"א התימה הזה לומר וכי מי שהוא שופט וכו' ולא הספיק לו מה שפי' ה"א של השופט לשון תימא הוא שרולה להודיע שה"א התימה מזה ואע"פ שהוא במלת השופט בתמיה הוא קאי על מלת לא יעשה משפט: [נח"י] הה"א של השופט הוא לשון תמי' וכי בשביל שהוא שופט כל הארץ ואין למעלה ממנו לא יעשה משפט אמת אע"פ שכ"ל להרב לומר שופט כל הארץ אפ"ה קילר וסמך על לשון המקרא: [ד"ד] מלך ב"ו במרדה עליו מדינה הורג את כלם אע"פ שקלתם לא מרדו ואפ"ה משפט המלך נותן שלא להבחין בין טוב לרע אבל זהו אינו משפט של אמת. משא"כ אתה שאתה שופט כל הארץ בבחינה פרטית כל אחד כפ"ע וזה משפט אמת לכן אמר והאיך אתה רוצה לעשות כמלך ב"ו: לא הואלתי רציתי. אין להק' לנוה לא פי' מיד כן אהואלתי ראשונה וי"ל דא"כ היו דבריו של רש"י סותרין זה את זה דהא לקמן בפרשת אלה הדברים כתיב הואיל משה ופי' רש"י שם התחיל כמו הנה נא הואלתי א"כ ש"מ הואלתי פי' התחיל אלא ודאי הואלתי ראשונה פי' התחיל כמו שפי' רש"י והואלתי הב' פירושו רציתי וק"ל: [נח"י] וזהו לשון מהר"י קולן בשורש קל"ב פי' שאברהם ביקש באם ימלא בעיר אחד חמשים לדיקים אפ"ה ינלל המקום ר"ל שם כולל לה' עירות וכ"ש אם ימלא בכל עיר ועיר ושקב"ה הודה לדבריו והוסיף לומר ונשאתי לכל המקום ר"ל אף לכפרים וע"כ אמר פעם אחד עיר ופעם מקום ופעם לכל המקום וע"ש: לב כבר בקש. דכיון שמצינו גבי חמשים שביקש ע"י לירוף כיון שנאמר לעיל אולי יחסרו חמשים הלדיקים חמשה א"כ ביקש על ס' וע"י לירוף אבל לא לריך עוד לבקש בודאי אם ימלא הב"י ס' לדיקים לא ישחית עיר אחת אך שהקב"ה לא מלא והוא מדברי רש"י כלומר כיון שלא הציל אפילו עיר אחת ודאי לא מלא וכו'. יש מקשים על פי' רש"י ז"ל לרש"י לפרש חמשים לדיקים לחמשה וארבעים ושלשים לשלשה וכ' לשנים וי' לאחד מי הכניסו לדוחק זה ודילמא על כל החמשה ערים הי' מתפלל ומתחלה הי' מתפלל על חמשים לאת חשבון כלם של י' לכל אחד ואחד מן הכרכים וחזר ופחת כמו שיוכל להציל הכל הי' כוונתו וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל ולא ידעתי מי הכניסו להרב במה שאמר וכו' ונראה דרש"י דייק מדשני הכתוב בלשונו דלפעמים כתיב לא אעשה ולפעמים כתוב לא אשחית אלא ודאי ה"ק דמתחלה שביקש על מ"ה ע"י לירוף על ה' כרכים כתיב לא אשחית ר"ל לא אשחית אותם לגמרי אבל מ"מ יסורין אביא עליהם כיון דע"י לירוף הוא וכשביקש אח"כ על מ' בלא לירוף על ד' כרכים כתיב לא אעשה משמע לא אעשה לגמרי אפילו יסורין לא אביא עליהם וכך גבי ל' נמי כתיב לא אעשה כיון דבלא לירוף הוא ואח"כ כשביקש על כ' על י' כתיב לא אשחית בעניהם משמע אבל יסורין אביא אע"פ שביקש בלא לירוף מ"מ כיון דהכרכים לא היו אלא ה' והג' מהם היו רשעים דכיון דהרוב היו רשעים אע"ג דהנך שנים היו בכ"א וא' י' בלא לירוף כתיב לא אשחית אבל יסורין אביא א"כ ש"מ דמתחילה ביקש על כל הערים ואח"כ על ארבע ואח"כ על שלשה אח"כ על שנים ואח"כ על אחת וק"ל: לג נסתלק. פירש בא ללמדינו שהש"י מבקש דברי הסניגור מפני שאינו חפץ במות הרשע וכשנשתתק אז הלך לו דאל"כ מ"ש הכא מכל הנביאות שאין כתב בם וילך: [נ"א] מדכתיב, ואברהם שב למקומו ויבואו ב' המלאכים סדומה וק"ל:

יט א ולהלן. רצונו לחרץ בזה דמשמע מן הקרא שהיו מלאכים ממש שלבשו לבוש מלאכות וזה אי אפשר שהרי לוט מלות אפה וא"כ נראים לו בדמות אנשים לכן פירש קראם אנשים וכו' כלומר בקריאת השם לבד לא שנתפשטו מהגשמות ומה שקראם גבי אברהם אנשים הוא מפני כבוד השכינה אבל גבי לוט שלא

שיתה השכינה קראם מלאכים: ד"א. וקשה לפי פירוש זה והא פשיטא הוא שבמלאכים אינם נחשבים לכלום נגד השכינה. לכן אמר ד"א ולד"א ק' א"כ יקראום בכל מקום אנשים מהו דתימא לא היינו יודעים שהיו מלאכים א"כ יקראום מלאכים דאי משום להודיע שהיו תדירים כו' וכי לא ידעינן שאברהם לדיק גמור הוא יותר לדיק מלוט לכן לריך נ"כ לטעם ראשון. מהרש"ל: ד"ה בערב. וכי ב"כ. [נח"י] פי' והלא אלוני ממרא הוא חברון כדכתיב וישב באלוני ממרא אשר בחברון ולוט לא הרחיק מאברהם כפרש"י אם השמאל ואימינה אלא מלאכים כו'. והא דאלי קושי' הרב כמו שהמקומות קרובים הם גם אם הם רחוקים יש להקשות הא אמרינן מיכאל באחת ינבריאל בשתים. י"ל דאח"כ אלא הרב מקשה אדעתא דאברהם שהי' סבור שהם אנשים ד"ה ולוט. תינוקו: דק"ל למה נכתב הכא דאין לדרוש כאן כמו גבי אברהם והאל למה כתיב חסד ועל זה פירש כלותו יום ולומר שישיבתו הי' אתמול קודם לכן: שופט. ולא"ת מנ"ל לרש"י מהי' שופט לימא וי"ל דכתיב יושב בשער וכמה שער הוא מקום שדיין בו כדאשכחן גבי בועז וע"ל מדכתיב אח"כ וישפוט שפוט משמע שהי' שופט: ד"ה וירא. למד. וא"ל שהי' מדקדק במלות שהרי לא הי' מדקדק על עבודת כוכבים דהקדים ליגה לרחילה: [נח"י] ועוד שהרי מלינו שהי' רשע כמו שפי' על פסוק ויבחר את כל הככר שהי' מפוק בזמה: ב אדונים לי. ופירושו עתה שעברתם עלי אתם אדונים לי: ד"ה ויאמרו. שמסרבין [נח"י] קשה דלמה אגל אברהם שנשאלתו לא כך שיאכלו אללו לכן לא סירבו משא"כ אגל לוט י"ל אפ"ה היה להם לסרב מטעם דהא נהגו כדרך ארץ אלא אין מסרבין לגדול: ג פסח. והא דאמר גבי אברהם לושי ועשי עגות ולא אמר מלות שהרי פסח הי' והי' לו לומר עגות מלות י"ל דאברהם לוש שיעשו מלה עשירה לפי כבוד האורחים וק"ל: ד שאין אחד. ר"ל וכי אפשר דבר זה שמקום קטן כזה דהיינו מה שסובב הבית יחייק כל אנשי העיר ומתרץ שאין אחד מהם מוחה בידם וכיון שלא מיחו הרי הן כאילו עלמו עשו: ה במשכב זכר: וא"ת מנ"ל לרש"י וי"ל מדכתיב אח"כ הנה נא לי שתי בנות וגו' משמע דגם הם היו מבקשים מתחלה בעניין הזה דהיינו משכב זכור: ח ד"ד לי. על חסר. [נ"א] דאל"כ וכי בשביל זה במלו אלא לוט שלא יעשו להם דבר הרי לא היו נרדפים קודם לכן מאנשי סדום. [נח"י] אלא אין לפרש בשביל כן באי דהא ליכא דהא אמרו לא כי ברחוב נלין: ט התקרב. ר"ל דלשון גש משמע שיקרב אליהם והלשון משמע שיתרחק מהם לכך מפרש קרב להלאה כלומר לך מאתנו ונמלא שהוא מתקרב למקום שהולך לשם: ד"ו; גש יתיר. מדכתיב האחד. לנכרי מדכתיב האחד בא לגור שהוא לשון גרות: מוכיח. מדכתיב וישפוט שפוט שאין לפרש משפט שאין כאן מוצץ ונמען: יא הקטנים. [נח"י] קשה מנ"ל האי דלמא דמשמע' דבקלקלה מתחילין מן הקטן. וי"ל דהל"ל סתם ואת האנשים כו' ואנן ידעינן דמקטן ועד גדול שיתה המכה אלא ע"כ שהכתוב בא ללמד מי שהתחיל בעבירה כו': יב ד"ה חתן. אם יש. כי עוד מי לך פה משמע שלא ידעו ואתן ובניך וגו' עם הכנוי משמע שידעו לכן פירש אם יש לך וכו': ד"ה ובניך. בני וא"ת תמה לי לרש"י דלמא כמו היו ולא בני בניו וי"ל מדכתיב חתן תחלה ואח"כ בניך ובנותיך משמע דקאי בניך ובנותיך על התן דהיינו בנות הנשואות: מליץ. והא דפירש לעיל שאמר לוט שרובם רשעים י"ל מתחלה אמר כן אבל אח"כ שראה שמלאכים רולים להשחית הי' מלין עליהם מהרש"ל: יד ד"ה לוקחי. ארוסות. אבל אין לומר חתניו לוקחי בנותיו הכל אחד היו דזה פשיטא אם חתניו היו ודאי לקחו בנותיו ולמה הי' לריך לכתוב: טו כמהרוהו. [ד"ד] דקשה למה אמר לשון רבים דהא מלאך אחד שליח דאין ב' מלאכים עושין שליחות א' אלא לענין מהירות לשלחם היו שניהם מסכימים שם לוטו בהבחית הי' חפץ להוליאו שלא הי' יכול לעשות כל זמן שלוט שם: טז ממנו. כמו שפי' רש"י בעלמו בסמוך גבי המלט על נפשך: יז ד"ה אל. הרשעת. וא"ת והא לעיל מיירי' כתיב פן תספה בעון העיר משמע שלא הרשע עמהם. [מהרמ"ש] ולק"מ דה"ק פן תספה בעון העיר אם תשאר בעיר עמהם ולזה לא יועיל זכות אברהם דהא אפילו זכות של לדיק עלמו אינו מועיל לזה כדמלינו שעל פחות מעשרה לדיקים לא ביקש כו' להציל כל העיר בשבילם ונספו בעון העיר כיון שנשארו עמהם ומ"ש רש"י ובזכות אברהם אתה ניצול ר"ל שתהי' נחשב כאלו לא הרשעת עמהם וכאלו אין אתה ראוי לעונש בשביל עלמך ולכך תצא משם ואתה ניצול אבל אם תשאר בעיר אללם תספה עמהם בעון העיר ולא יועיל לזה זכות אברהם וע"ל דלמ"ש רש"י הכא איך כדי להסתכל כו' ממילא לק"מ דלפ"ז לעיל נמי ה"ק פן תספה בעון העיר לפי שאינך כדי להסתכל בפורענות' וא"כ תהיה נענש אם תשאר בעיר כמו שאירע לאשתו וק"ל: ובזכות. מקשי' העולם הא פירש רש"י גבי ויזכור אלהים את אברהם שזכר לו שהי' יודע שסרה אשתו כו' וא"כ הוה מלי לפרש משום האי טעמא ניצול שהוא זכות עלמו וק' נמי למה הזהירו שלא יביט אחוריו (מהרמ"ש) וי"ל דהי לאו זכות אברהם כ"כ לדיק גדול שהוא כדאי להציל לוט ממיתה מדה כנגד מדה שהצילו לוט מן המיתה במה שלא גילה כו' לא הי' לוט כדאי להנצל מתוך ההפיכה בשביל טובה זו אלו עשה טובה זו לאדם אחר שאינו לדיק גדול כ"כ כאברהם וא"כ תלוי זכותו בטובה זו בזכות אברהם דוקא א"ש ויזכור אלהים את אברהם דהל"ל את לוט לפי פרש"י הנ"ל אלא כדפרש"י וק"ל: ד"ה הבהרה אגל. [נח"י] דהל"ל הרה ואמר ההרה ש"מ לגבי הידוע דהיינו לאברהם: יח קדש. [מהרמ"ש] ולפ"ז נ"ל כדפירש"י אח"כ אל נא אל תאמרו אלי כו' נא לשון בקשה ור"ל דסכינא חריפא פסקא להאי קרא וה"ם ויאמר לוט אליהם אל ור"ל אל תאמר אלי כו' ואח"כ מתחיל תפילתו להקב"ה נא ה' הנה מצא עבדך וגו' להחיות נפשי גו' א"ש רש"י נא לשון בקשה ר"ל במלת נא מתחיל בקשתו וכמ"ש קודם זה ותרגומו בבעו כו' רולה לומר בבעו הוא תרגום של נא לשון בקשה ולכן מהפך רש"י הסדר לפרש תחלה מלת ה' שה א קודש שהוא מאוחר בפסוק ואח"כ אל נא שהם מוקדמים בפסוק אלא כדפירש"י פנה לומר מאחר שרבותינו אמרו שם הקודש כו' לכן לריך לומר שמלת אל נא מחולקים ואל פירושו אל תאמרו אלי כו' ונא לשון בקשה ודו"ק: יט וכדאי. [נח"י] ואפ"ה דלעיל פירש אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול י"ל שבאמת הוא כן אבל לוט טעה בזה והי' סבור שבזכות עלמו הוא ניצול והא דפי' הרב בסמוך אף כל העיר אציל בגללך לאו למימר בזכותך אלא כדי שתנצל אתה ומ"מ הכל בזכות אברהם: [מהרמ"ש] אבל ק' איך טעה לוט והא כבר שמע ממלאך אל תבט לפי שהרשעת כו' ואתה ניצול בזכות אברהם כו' אלא י"ל דלא על הצלתו מהפיכת סדום קאמר אלא על שאר הזמן בסדום קאמר שהי' כדי להנצל מעונש על מעשיו בהיותו נחשב לדיק נגדם וק"ל: כ נ"ב שנה. וא"ת מנ"ל לרש"י דשאר מקומות הי' ישיבתן נ"ב שנה דלמא הרבה שנים שמתיגו לבנות אחר הפלגה. [מהרמ"ש] ולק"מ דהא פירש"י תחלת דבור זה א"ל וגם פי'

קריבתן מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתיישב איש במקומו כו' ומשם וע"כ נ"ב שזה כו' הרי שרש"י עצמו פי' שהוכיחו דכשנתפלגו האנשים תיכף התחילו לבנות ולהתישב איש במקומו וכן הדעת נוטה שאמת בתחילה רצו לבנות עיר והמגדל להתישב שם ואח"כ כשנפוצו משם ע"פ כל הארץ ויחדלו לבנות המגדל בנו כ"א במקומו ונתישבו שם. אבל מהגלגלים נא גי' כ"א אין הוכח' כלל שה... עפשוטו של מקרא רק רמז בעלמא לסיוע וכן מוכח מל' רש"י הני מדור הפלגה כו' ואח"כ אמר הוא שנ' אמלטה נא וגו' כ"א בני' וכן מבואר בפירש"י ותוס' בפ"ק דשבת וגם [בעין יעקב] כתב כן וכן פי' רש"י לתורה ודלא כמנחת יהודה: ד"ה הלא. קטנה. הרא"ם הקשה לא ידעתי איך יתוקן קושית רבותינו שהקשו הא קרי לה והלא כל עיקר של רבותינו ז"ל שהיא תפשוטו הנה הלא מפני קושיא זו כדמפרש בפרק ח' דשבת: [ומ"ש] לק"י דפשוטו של מקרא שמפרש רש"י הוא אסיפ' דקרא הלא מצער היא ולא אתחל' הפסוק הנה וגו' קרובה וכו' והיא מצער וה"פ הנה העיר הזאת קרובה וגו' ודאי צ"ל כמדרשו ישיבתו קרובה והיא מצער ר"ל עונותיה' מועטים וכו' אבל הלא מצער דסיפא דקרא שפירש"י אתחל' נ"כ על פי מדרשו וא"ש אח"כ ופשוטו של מקרא ר"ל מצער השני יכול להיות כפשוטו עיר קטנה. אין לך להקפיד וכו' ומה שהכריח רש"י להביא הפשוטו של מקרא על סיפי' דקרא דהא ע"כ צ"ל דרישא דקרא הוא לפי מדרשו כנ"ל י"ל משו' שלפי מדרשו ק' הלא מצער השני כפול הוא. דל"ל לומר ג' פעמים שעונותי' מועטי' לכך הביא הפשוטה שהלא מצער פי' עיר קטנה: **כא** ד"ה הפכי אני. [ממ"ש] שלא הטעם לפרש היפך אותי שזה נ"כ פי' א' על מדבר בעדו אבל לא יתכן כאן. **כב** ד"ה כי. מכאן. אבל מדלעיל דכתיב ויאמר המלט על נפשך ולא כתיב ויאמרו אין ראיה דלמא בשליחות לא הי' אלא אחד אבל בהפיכה היו שניהם יחד: ד"ה. על. על שם. כלו' דעל כן הוציא מצער קאי ולא אדסמיך לי':

כד בית דינו. כלו' ב"ד וה' הסכימו לד"ז וא"ת למה הקדים הב"ד קודם ה' [מהרמ"ש] ולק"מ דהב"ד לא נכת' כהדיא בקרא רק נרמז באות ו' דוה' וא"כ א"א להקדים ה' קודם הב"ד במל' א' ואין להקשות למה לא מפרש נ"כ לעיל גבי וה' אמר המכסה אני מאברהם וכן לק' גבי וה' פקד את שרה הרא"ם נתן טעם לכלם ע"ש בארוך: [מהרמ"ש] ולק"מ דכ"מ שנאמר וה' הוא וב"ד ר"ל כשא' נמשך מפלפניו דוקא דאל"כ הל"ל הפעולה קודם ה' כבשאר התלת דכור ובני כגון הבא וימטר ה' ולא וה' המטיר דמשמעות המלה ענין והרי הוא בלאת אהגת ענין לכך צ"ל לרמז בו הוא וב"ד אבל וה' אמר המכסה הי' ו"ו החיבור נמשך מפלפניו ויקומו משם וגו' שהלכו להשחית וע"כ ה' אמר המכסה גו' כדפירש"י שם אני נתתי וכו' עד ולא אודיע לאב וכו' וכן וה' פקד וגו' פירש רש"י סמך פר' זו לכאן ללמוד כל המבקש וכו' ש"מ דרש"י פי' ו"ו של וה' פקד להורות שנמשך למעלה אבל הכא לא נמשך שלפניו כלל אדרבה כתיב השמש יצא וגו' ואח"כ המטיר וגו' ובאמת המטיר קודם שיצא השמש כמ"ש וכמו השחר עלה וגו' ופירש"י בזמן שהחמה ולבנה שולטים וכו' ודו"ק: [ד"ד] דקשה הא כל מקום שנאמר וה' הוא רחמים אלא באמת היה בתחלה מטר כדאיתא באמת בב"ר שאין דבר רע יוצא מלמעלה ואח"כ נתהפכה מדה"ד כן משמע קצת בנח"י: ד"ה המטיר. השחר. כלומר דוה' המטיר לא קאי אקרא שלפניו השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה. ואח"כ כשבא לצוער המטיר אלא ה"ק וה' המטיר כלומר כבר קודם שבא לוט לצוער הלא מעלות השחר קודם שיצא השמש על הארץ: אם אפרע. וקשה הלא כולם יהיו נשחתים ומה יכולים לדבר וי"ל דהקב"ה היה רוצה להראות שאע"פ שלא יהי' להם פתחון פה אפ"ה לא יחזרו בתשובה מהרש"ל. [מהרמ"ש] ולק"מ דר"ל עובדי חמה ולבנה שבשאר מקומות יאמרו כן ולא עובדי חמה ולבנה שבסדום שנשחתים ואה דפי' רש"י לא היינו חרבין כלנו דמשמע שאותן שבסדום יאמרו כן על עצמן י"ל דגם על אותן שבשאר מקומות שייך לשון זה כאלו מדברים על עצמן ע"ד ויחד יתרו נעשה בשרו חדודין: ד"ה המטיר גפרית. מטר. דקשה לרש"י למה כתיב המטיר ולא כתיב השליך: [מת"ס] ק"ל המטיר וגו' דברים סותרים זה את זה וגפרית אינו מטר ל"פ בתחלה כו':

כה ארבעתם. [נח"י] [ד"ד] בב"ר אמר ר' ברכיה הללו היו יושבות על סלע אחד שלח מלאך ידו והפכן שנאמר בחלמיש שלח ידו ומהרלי' דודאי הגזרה נגזרה על כל החמשה והוה כאלו נהפכו והרבה מצינו כזה אלא שתפלתו של לוט הועילה להציל את צוער רש"י נקט האמת ב"ד מיירי קודם גזר דין: **כו של לוט.** דק"ל למה לא כתיב מאחרי' אלא הכי פי' כשהיתה מאחריו היתה מבטת. ובא להודיעך כיון שהאויר הי' מטבע גפרית ומלח שרפה כל הארץ ובהבטתה בכונה כפי הטבע נדבק ומגעת האויר המלוחה אליה ונעשית כמוהו כאשר כתבו תוכחה מתרפים שבע ראיית עין באויר ולוט ניצל שהי' לפניה ולא הגיע האויר אליו משא"כ אם היתה לפניו או ניצלו שניהם או נעשו למלח. [גלי"ע] ומהרש"ל פי' מאחריו של לוט שהיתה סוברת מאחר שהיא ניצלת בעבורו רשאית היא לראות מאחור ו לך מאחוריה לא תביט עכ"ל: **כט מהו זכירתו.** [נח"י] מה היא השאלה כי הדברים ידועים שלוט היה קרוב לאברהם שהצילו מן המלכים אלא דהכי מקשה מאחר שאברהם ידע מהפיכת הערים ואפ"ה לא יהיב דעתי' לגלוי של לוט אלא ע"כ לא רצה אברהם שינצל בזכותו א"כ נ"כ הקב"ה לא ה"ל להציל. אלא שהי' לוט יודע כו': **ל לפי** [ד"ד] דעיקר הצלה היתה לצוער בשביל שהיא קרובה. וא"כ הם יתעכב עד נתבטל זכות כי ירבו הימים ויתרבו העונות והקשה מהרא"ם אבל על כל זה יש לשאול מדוע לא נזכר הטובה שעשה לוט לאברהם שעזב ארצו ומקום מולדתו והלך אחריו בכל מקום שהלך. וי"ל שאין זה טענה לרבותינו ז"ל די"ל דמה שהלך לוט עם אברהם לא היתה לטובת אברהם אלא לטובתו שאם ימות אברהם יורש הוא אותו כמו שפרש"י גבי ויהי ריב בין רועי מקנה אברם וגו' אבל מה שלא גילה אותו ששרה אשתו היא זה חשבו לטובה לו כיון שהליכתו לא הי' אלא לירש הי' לו לגלות ששרה אשתו היא ויהרגו את אברהם וירש את אברהם כיון שנתן עיניו בממון לכן חשבה לו לטובה ודו"ק: **לג יין מזמן.** כתב הרא"ם אבל יש לתמוה איך הניח דעת מי שאמר בבראשית רבה ומניין הי' להם יין במערה אלא מתוך שהי' להם הרבה היו כונסים אותו למערות ותפס דעת רבי יודן בר סימון שאמר נעשה להם מעיין וכו' שנראה מזה דלשם שמים נתכוונו ורש"י פי' בכירה שפתחה בזנות ש"מ לשם זנות נתכוונו ולא לשם שמים ואירך דעת רש"י אפי' לדברי האומר לדבר זנות נתכוונו זמן להם הקב"ה יין כדי להוציא מהם ב' אומות והנ"ל כתבתי: **ידע.** וא"ת והא כתיב לא ידע בשכב' ובקומ' וי"ל מתחל' לא ידע בשכב' ובקומ' ואח"כ בליל שני' כשהתחיל לשתות יין כו' אכל מה שעש' ואפ"ה שתה. מהרש"ל: [נ"א] וא"ת למה כתיב ובקומ' מאחר שידע וי"ל שודאי בקומ' ממטתו ידע אבל לא ידע שבעלה. [מהרמ"ש] אבל ק' ע"ז דלפ"ז ידע בקומ' ממטתו והדרי ק' לדוכתה הא כתיב ולא ידע בשכב' ובקומ' אלא ה"פ בשעת קימה ממטתו לא ידע והנקוד בא לומר שאח"כ נודע לו משכיב' וקימ' כמו שנ"ל גם כן לפשוטו שבשעת קימ' נודע לו דממילא נודע לו גם משכיב' שאין קימ' בלא שכיב' ומ"ש רש"י לומר שבקומ' ידע ר"ל לאפוקי בין שכיב' לקימ' לא ידע ודו"ק: **לו עלמו.** פירוש כדעו דתרגמינן לרבעה למשלט. ויש גורסין עדותן בדלי"ת והיא הא דהוי מי בתוליהן דהן עדותן להם שהיא בתולה דכתיב אלה בתולי בתי. ות"י אלה עדות בתי:

כ א ויסע. ועל שפי' שזה קשה למה הלך לגרר שהוא רחוק הרבה ומ"ש שהיא הד"א וכו' ומאחר שהי' רוצה להתרחק ממנו נסע לגרר למקום ישוב מהרש"ל: **ד המלאך מגעו.** [נח"י] הוצרך לפי' כדי שלא תקשי קראי אהדדי דכתיב כשנוך ואחשוך דמשמע שנגיע' היה מהש"י ואלו הכא משמע דמעצמו לא קרב: [נ"א] מאי שנוי דקאמר והלא אין כאן אלא אדם פרטי אלא שמא כו: **ה וגמלים** כך הוא' הגירס' וקאי על אנשים מנהיגי הגמלים והחמורים וק"ל: **ו אבל נקיון.** רצונו לתרץ דהיה לו לכתוב גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך ובנקיון כפיך עשית כמו שאמר אבימלך בעצמו: **ז ואל שמא.** רצונו לפרש דבקרא משמע ועתה השב אשת איש כי נביא הוא דמשמע דוקא נביא נ"כ צריך להחזיר שהוא נביא והיא אשת איש אבל אי לא הי' נביא לא הי' מחזיר לו ואף שהוא אשת איש והרי גם בני נח הוזהרו על עריות ומתרץ דמה דכתיב כי נביא הוא ה"פ אל תהיה וכו' וק"ל: **ט באו לי.** אבל אין לפרש דמעשים אשר לא יעשו קאי על אברהם דהא לא עשה שום מעשה אלא דיבור בעלמא: [נח"י] אבל אין לפרש מעשים אשר לא יעשו שאמרת אחותי דע"ז כבר הוכיחו כשא"ל כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה: **יב לאבות.** כלומר הי' לו לומר בת אבי הוא ולא הי' צריך לומר בת אבי אלא כדי לאמת את דבריו הראשונים שאמר אחותי היא אמר כך ואם תאמר לעיל גבי פרעה למה לא השיב אברהם כלום ויש לומר דפרעה לא שאל אותו אלא פעם אחת מ"ה לא השיבו אבל אבימלך שאלו שני פעמים מ"ה הוצרך להשיב לו מהרש"ל: **יד ויתפלל.** דאי על לקיחת אשתו הרי לא נגע בה וכאלו לא לקחה: [נח"י] הא דאבימלך הוצרך לפייס את אברהם ולא כן פרעה י"ל דפרעה אונס גמור הי' כי אברהם מעצמו התחכם ואמר לשרה אמרי נא אחותי את וכו' אבל הכא שאלו אשתך הוא או אחותך היא וירא שמא יהרגוהו והי' מוכרח לומר אחותי היא ולפיכך לא נלקה פרעה רק במכת ראתן שהתשמיש קשה לו ואחר שהשיבו לא הוצרך עוד לרפואה אבל אבימלך גם אחר שהשיב ופייסה ונתן מתנות אפ"ה כי עצור עצר לפי שהיה קרב למויד כמה שאלוהו אשתך היא וכמ"ש אכסניא בא לעיר וכו': **טז לפייסה.** כלומר ואע"פ שאבימלך לא נתן לאברהם אלא כדי שיתפלל עליו כמו שפי' לעיל וא"ך אמר לשרה שלכבודה נתנם לו לא היפך הדברים אלא כדי לפייסה והקשה מהרא"ם וא"ת מ"ל לרש"י שנתנם לאברהם כדי לפייסו דילמא כשנתנם לאברהם ע"מ כן נתנם שיהיו לכבודה ונ"ל במדברי הפסוק שאמר השב את אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך ידענו שכל עצמו של אבימלך לא היה אלא לפייסו כדי שיתפלל עליו ותוספת המתנות נמי נתן לו בשביל זה ונ"ל דאי משום כבודה למה היה נותנם לאברהם לשרה הי' לו לתנם ולא לאברהם כי זה היה לה לכבוד יותר לפי דברי אבימלך אלא ודאי עיקר נתינה לאברהם היה כדי להתפלל עליו ודבריו עם שרה לא היה אלא לכבודה ולפייסה אמר כך וק"ל: ד"ה לכל. להזכו [ד"ד] קשה אדרבה מזה יש פתחון פה שהלכך לפייסה על שדא עליה שלא כדין. וי"ל דע"כ אמר אלף כסף נתתי דלפי ה"א שהיא אחותך מגילא לקחתיה כהיתר ואינו צריך לפייסך ואפ"ה אני מפייסך א"כ תאמר שאין זה אלא בשביל פיוס שזלזל כבודך: **יח** ד"ה על. דבורה. ואין לומר שפירושו על אודות שרה כמו על דבר אשר לא קדמו ונומר שהרי כתוב לעיל גם אנכי ידעתי וגו' אחשוך מחטא לי דמשמע שלא נתן הקב"ה כח לנשים אלא לאבימלך בלבד והא כתיב כי עצר ה' בעד כל רחם וגו' אלא ע"כ צ"ל ע"פ דבורה של שרה עשה זה ומעתה מה שפירש"י לעיל גבי וינגע ה' את פרעה וגו' על פי דבורה של שרה מהכא נפקא בנ"ס. נ"ל:

כא א סמך. וא"ת מה הוכחה יש מכאן דלמא מה שפקדה עתה לפי שעתה הי' המועד שקבע לו הקב"ה דהא לא עכשיו אימתי דהא לפסח צריך לילד וכראה השנה היתה הפקידה וי"ל דרש"י בעצמו תירץ זה במה שכתב פקד כבר קודם שריפא את אבימלך וק' מה בא להשמיענו שקודם שריפא את אבימלך ריפא את שרה אלא ודאי שבא להשמיענו כל המבקש כו' רא"ם: כתב הרא"ם תימה דנראה משמע שאין כאן מקומו דאל"כ מאי סמך פרשה זו דקאמר ואין הדבר כאן שהרי בט"ו בניסן בשר המלאך את שרה ובט"ו בו נהפכ' סדום וניצל לוט עם בנותיו וכשנעשה מעשה לוט עם בנותיו נסע אברהם וישב לו בגרר ושם נלקחה שרה ועצר השם בעד כל רחם לבית אבימלך והתפלל אברהם עליהם ונתרפאו ובראש השנה נפקדה שרה הרי כל הסיפורי' הללו נמשכים זה אחר זה על הסדר ומה זה שאמר סמך פרשה זו וכו' ותירץ כיון דכתיב וה' פקד את שרה דמשמע שפקד אותה קודם שריפ' את אבימלך א"כ לא היה להקדי' אלא ללמד וכו': ד"ה כאשר. אמירה. והקשה מהרא"ם אבל יש לתמוה למה לא פירש גבי כאשר אמר לאברהם ולא לשרה ותירץ ואפשר מפני שאמר אמירה ויאמר אבל שרה וגו' שזו האמירה לאברהם נאמרה לא רצה לפרש דגבי כאשר דבר נמי לא היה צריך לפרש מכיון שאמר גבי דבר ה' היה אל אברהם אלא כדי להודיע הפרש שבין ויעש ה' לשרה כאשר דבר ובין למועד אשר דבר שבראשון שב לאברהם והשני למועד כמו שכתב אח' זה: ד"ה ויעש. לאברהם וא"ת ל"ל לרש"י לפרש זה וי"ל ר"ל אף על פי שלא אמר הקב"ה לא ירשך זה וגו' אלא לאברהם אבל לא הבטיחו שיהיה היורש משרה מ"ת ויעש ה' לשרה אף על פי שלא דבר אלא לאברהם: מהרש"ל: **ב המועד** דק"ל למה כתיב אתו בחו"לם. היה לו לינקד בחי"רק תחת הא"לף דהא עם אברהם היה הדיבור ועל זה פי' דאתו קאי אמועד ולפי שאין נופל ל' דבור על המועד מ"ה הוצרך להוסיף אשר קבעו וכו' כדי שיפול הדבור על קביעת המקום וק"ל: **ז** וחשיבות שאלת מי כמלת מה והיא משמשת גם למעלה וכבוד כמו מה רב טובך מה גדלו מעשיך רא"ם. ול"כ דאי כפשוטו נוה אמירה מי מלל אלא הקב"ה מלל לי שבא וכו': **ח** ב"ד חדש מהרש"ל למה לא כתיב ותגמול ויגמל אלא ויגמל שילד מעצמו לפי שהיה לסוף כ"ד הוסיפו שתינוק מעצמו פוסק מלינק שנואס חלב אמו עד כאן לשונו: ד"ה משתה

גדולי

גדולי דור. פי' הרא"ם דגניא מאי נ"מ אם היתה הסעודה גדולה בימים או באנשים
דבי המספר אלא להודיע שגדולי עולם היו שם: ולי"נ דמשתה וסעודה לשון נקבה והל"ל
גדולה אלא גדול לא אמשתה קאי וק"ל: ט ד"א [ממ"ס] דאי רק מחד הל"ל בהדיא
מהן אלא אמר לשון כולל מלחק דמשמע כולם בהדדי היו ביה וק"ל: והקשה הרא"ם
ואמר אם כדברי הרב הא דאמר הקב"ה עכשיו מה הוא צדיק או רשע והא אין רשע
כמוהו וי"ל שעל אותו עון שקטרגו עליו. אמר מהו וכו' ומה שאין זה דומה לבן סורר
ומורה משום דבן סורר ומורה התחיל לעשות דברים המביאים אותו לידי חיוב מיתה
לבסוף אבל ישמעאל לא עשה ענין המביא אותו למות בצמא עכ"ל: י או הגון [ממ"ס]
דאל"כ ב"פ עם ל"ל הל"ל עם בני יצחק אלא בא לומר מעלת בני בלבד כדאי שלא
לירש ישמעאל עמו וכן מעלת יצחק בלבד כדאי וק"ל ודלא כת"י: יא ופשוטו [ממ"ס]
הביא מדרש ופשוטו. דלפשוטו לבד קשה שהקדוש ברוך הוא א"ל אל ירע בעיניך
על הנער ועל אמתך ש"מ שירע בעיניו ג"כ על אמתו ולמה אמר וירע וגו' על אודות
בנו לבד. לכן פי' וכו' רצה לומר שיצא לתרבות רעה לא שייך גבי אמתו ואי לאו פשוטו
ק' מאי קאמר הקב"ה אל ירע וגומר על הנער וגו' כל אשר תאמר אליך שרה וגו'
מאי שייך אמירת שרה לשמוע בקולה לענין יצא לת"ר גם כי ביצחק וגו' אינו שייך
לשלא ירע בעיניו ושיצא לת"ר לכך הוצרך גם לפשוטו וכו' ונראה מזה שגם במ"ש על
אודות בנו שהוא כפול כי תיבת אודות ג"כ פירושו כמו על וכ"פ על ל"ל והל"ל על
בנו כמ"ש אחר כן אל ירע על הנער ולא כתיב על אודות הנער אלא להורות שהרע
בעיניו ב' דברים ועל הגרושי' לבד אמר הקדוש ברוך הוא אל ירע וגומר: יב למדנו
[ממ"ס] דייק הול"ל שמע לדבריה כמ"ש כל אשר תאמר או שמע אליה כדרך המקרא
והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי וע"ק דקול בלא דיבור הוא רק הברה קול בעלמא
ומה שייך לציית להברה קול לבד ל"פ בקול רוח הקודש להורות היא לא דברה
מעצמה כלום אלא מקול רוח הקודש ודומה לו קצת שימוש לשון יצאה בת קול מ"מ
נמי דרשו גבי אדה"ר על פסוק לקול אשתך שהיתה מיללת עליו בקולה וכו' וק"ל:
יד ולא כסף. ולפשוטו שלא יצא לת"ר למה לא נתן לו כסף וזהב יש לומר
דאברהם היה סבור במיעוט זמן אחר שיצא הרוגז משרה השיבנו אצלי מהרש"ל:
ואף פירוש [מהר"ש] לעיל בסימן ח' לק"מ לפי שאין הפשוט חולק על המדרש והוצרך
להכניס פ"פ אבל תירוץ מהרש"ל אינו נכון דא"כ ה"ל לרש"י לכתוב טעם מהרש"ל
ברצה להשיבו וכו' דמספיק לפשוטו ולמדרשו ולא הל"ל לכתוב רק הטעם שמספיק
למדרשו לבד ודו"ק: ד"ה ואת. אף הילד. דקרא ואת הילד קאי אדסמיך ליה ולא
על ויתן אל הגר דא"כ לא כן שם על שכמה אף הילד אי ליה למכתב בהדיא ותשאהו
והדר ותשלך את הילד וגומר: ד"ה ותלך. לגלולי [ממ"ס] דייק ותלך משמע לדעתה
ולרצונה כהוראת לשון הליכה בכל מקום ואחר כך אמר ותתע משמע שלא ידעה
להיכן תלך שהיתה תועה במדבר וא"כ תרי מילי דסתרי אהדדי וא"ל מתחילה ותלך
קודם שהיתה תועה ואחר כך ותתע וגו' דא"כ ותלך ל"ל פשיטא שהלכה מתחילה
בלא טעות הדרך עדיין ותו דכוונת הפסוק לומר שתעתה במדבר ועי"כ לא היה
לה מים ושאר הסיפור אבל א"ל שהלכה בדרך ל"פ שותתע היה כוונה וז"ש ותלך
ותתע שהלכה לתעות בכוונה דהיינו שחזרה וכו' ומ"ש ותתע הוא עבודת כוכבים
ולא על ויהי כאשר התעו וגו' לפי שא"א כד טעו עממיא בתר עבודת כוכבים
כו': טו לשתות [ממ"ס] דייק דהל"ל ויכלו הלחם והמים כמ"ש תחילה
ויקח לחם וחמת מים ויתן וגו' דמשתמע נתן אברהם בהכילה והביתיה לפי ערך
הראוי זה לזה א"כ היה ראוי להיות שניהם כלים בפעם אחד בזה ל"פ שבא
להורות משתה יותר מדאי ולא לפי דרך האכילה והיינו לפי שדרך חולים וכו'
ולכ"א ויכלו המים ולא הלחם משמע שתאוס שלא בעונתו: [נח"י וג"א] כתב הרא"ם
והא דאמרינן בפ' הפועלים עד יעקב לא הוה חולשא אלא צריך לומר בחולשא דבידי
שמים אבל בידי אדם הוה. וכן משמע מהתוספות פ"ק דב"ב על אבן טובה היתה
לאברהם תלוי' בצווארו שכל חולה שרואה אותה מיד נתרפא. ואם תאמר והא
בימי אברהם עדין לא הוה חולי ומתרצים בחולי של מכה איירי וכאן גם כן חולי
של מכה הוא. ור"י ור"ת מפרשים דעד יעקב לא הוה דאיחלש היינו חולי של
מיתה עיין בתו"י שהאריך בזה: טז מרחוק. לא לשון נגד כפשוטו דמאי נ"מ בזה
דבשלמא לפי' מרחוק א"ש שנתן הפסוק אח"כ הטעם כי אמרה וגו' אל אראה וגו'
והו מצינו שויתי ה' לנגדי תמיד שהיא לשון נוכח וע"כ הוא לשון קירוב וכאן אמר
אחר כך הרחק וגו' והם דברים סותרים ל"פ דמנגד במ"ס הוא בהיפך כמו מן נגד
שהמ"ם בחי"רק פירוש כמו מן ורצה לומר שלא ישבה נוכח הילד בקרוב אלא
מרחוק הרחק כמטחוי וגו' ודו"ק: יז מתפלת ר"ל הא גם היא. בכתה כדכתיב
ותשא קולה ותבך ולמה לא שמע לקולה והא דאמרי' בפ"ק דברכות ולוקי ר"י
לנפשיה ומשני אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין נ"ל משום דלא מצי מכוין אבל אי
מצי מכוין שפי עדיף. רא"ם: ד"ה באשר. עכשיו. מה שקשה מכאן על בן סורר ומורה
שהוא נידון על שם סופו בפ' כי תצא אפרשנו בס"ד. כתב הרא"ם אבל יש לתמוה
למה לא קטרגו עליו מאותן עבירות שבידו וקטרג עליו מאותן עבירות שעתיד לעשות'
ולא הוא אלא בניו ותירץ ושמא י"ל שהאגדה הזאת אתיא אליבא דר"ש דפליג עלייהו
אדר"ע ושאר הדורשין שדרשו קרא דמלחק לגלוי אבל בעיני נראה שרחוק הוא
לומר שני מדרשות חלוקות הן אם לא שהוא מפורש בהדיא שהוא כן לכן נראה
שלא היו יכולין לקטרג עליו ממעשים שבידו כי אין בית דין מענישין אלא מבן כ'
שנה ומעלה וישמעאל לא הי' כי אם י"ז שנה והא דלא קטרגו ממעשים שבידו
ע"ש העתיד י"ל דמעשים שבידו עכשיו עשה תשובה בסוף ימיו כמו שפי' רש"י
לקמן בס' חיי שרה גבי ויקברו אותו יצחק וישמעאל ודו"ק נ"ל: זרעו להמית.
וא"ת והא כתב לא יומתו אבות על בנים וי"ל שהקב"ה שאל למלאכי השרת אם
עשה עבירה בניו כלומר אם הוא צדיק במים או רשע והשיבו לו צדיק הוא במים
אבל רשע היא ממקום אחר ועוד שבניו ימיתו בניך בצמא ואתה מעלה לו את
הבאר והקב"ה השיב להם כיון שעתה צדיק בענין הזה מעלה אני לו את הבאר
מהרש"ל: [ד"ד] ועל עבירות שהיה עכשיו לא רצו לקטרגו חשבו שהקב"ה מצילו
בשביל דנפיק מיניה זרעא מעליא. ע"כ אמרו אדרבה זרעא דנפיק מיניה שימיתו
ישראל בצמא והיאך אתה מצילו מן מיתת בצמא: כב ונפקדה אבתו. [ד"ד]
קשה למה דוקא בעת ההיא אמר אלהים עסק אחר מעשה פקידת שרה. דהלא
דברים שנים שהם אין הגם מוכרח דאפשר הלא מכדום אירע הדבר שנסע משם.

כן רדיפת המלכים יש גם כן לומר שנים אחד והיו שורים שרבים באים שלא
שדבר הג' דהיינו פקידת שרה לזקוניו מ"מ דרך גם היא מאילא הוין גם הראשונים
ע"כ אמר בעת ההיא שזהו נילוי על הראשונים שמשם דרך גם ג"כ: כה נתוכח איננו
לשון תוכחה ממש שהוכיח את המלך דאין זה דרך כבוד להוכיח את המלך:
ל עדות. והא דלא כתיב לעד וכתב לעדה מפני שהוא לשון נקיבה כי עדה לנקיבה
כמו עד לזכר: ויעלו המים. דאל"כ איך הוכיח זה דאין לומר ע"י עדים אם כן
מאי טעם דעבדי אברהם שלא חפרו לפני אבימלך שהרי היה להם עדים וק"ל:
לג פונדק. [נח"י] חד אמר להביא פירות והי"מ פונדק לאכסניא וכו כל מיני
פירות נ"ל שמ"ם וכ"ל וכו כל מיני אוכלין: לד י"ב שנים. מה שצריך לפרש זאת
משום פסוק שלאחריו שכתוב ויהי אחר הדברים האלה וגו' שהוא סמוך דכל מקום
שכתיב אחר הוא סמוך כדפרש"י בפ' לך לך וזה היה י"ב שנה אחרי כן ואם כן
למה נאמר אחר לכך מפרש אחר דבריו של שטן וכו' ולא אחר הדברים שהיו בין
אברהם לאבימלך דסמיך ליה:

כב ב אין נא. [נח"י] למה לא היה יכול לנסות ולומר קח נא עד עכשיו דמשמע
יצחק יעכב ולא יתן לשחוט את עצמו אבל השתא שהתפאר לכן בא
לנסות לו ובזה מתורץ מה שלא תלה הנסיון ביצחק לפי שיצחק כבר נדר נדר לאלהי
ישראל שלא לעכב ופשיטא צריך לקיימו משא"כ אברהם שלא היה מוכרח בישחוט:
ד"ה את. פתאום. כדי שלא יאמרו הקב"ה הטריף דעתו ולכך עשה אבל אי לא
היה מטורף בדעתו לא היה עושה: [נפ"י] וכ"ל דבטעמא קמא לא סגי דא"כ הל"ל
את בנך יחידך אשר אהבת מיאמר את את ש"מ לחלק אתא והיינו שבכל פעם השיב
הקב"ה על שאלת אברהם ובטעמא בתרא לחוד לא סגי דא"כ הל"ל איסכא קח נא את
יצחק את בנך את יחידך אשר אהבת דהוי נמי חיבוב מלוה: ג ד"ה את שני. נלא ב'.
וכי לא היו לו אלא שני נערים אלא נעריו המיוחדים לו שהם ישמעאל ואליעזר עיין
לקמן בפרשת בלק מה שפירשתי גבי שני נערי' דבלעם למה שי' רש"י פי' דהוא
מהכא. ומהרש"ל פי' דבלעם שהיה רוחו גבוה והיה צריך לשימוש פי' שניו מאמשי'
זה את זה אבל אברהם שהיה רוחו נמוכה לא היה צריך לשימוש שהיה משמש את
עצמו רק שלא יהא יחידי שאם יצרך אחד מנעריו לנקביו משום הכי לקח שני נעריו
עמו לכך פי' טעם זה עכ"ל: ד"ה ויבקע. וגלה. וכ"ל דאינו מביא ראיה מן
התרגום אלא בא לפרש דגלה נמי ל' בקוע כדאשכחן ונלחו את הירדן: ו ושמכשרת.
והא דצריך לב' טעמים דלפי טעם א' ק' לקרא אותו אוכל' ל"פ שמכשרת ולטעם
זה לחוד ק' לקרא אותו סכין כמשמעו ל"פ עוד ע"ש שישראל וכו'. [ממ"ס] והא
דלא סגי בפי' בתרא לחוד דלפי זה א"ש שנקרא מאכלת ולא אוכל' ולא סכין דא"כ
ק' דה"א הידיע' של המאכלת מורה על דבר ידוע כבר והא עד הנה לא היה לסכין
שם של מאכלת כלל מעולם רק עכשיו ע"י מעשה זה קורא אותו הפסוק כך לכך
הוצרך לפרש ג"כ לטעם א' שאוכלת ומכשרת וכו' וא"כ הוא שם לכל סכין:
יב אל תעש. וקשה וכי הוצאת דם מום אלא יש לומר אברהם אמר אוציא ממנו
דם ואקריב אותו א"ל הקב"ה אל תוציא ממנו דם ואברהם סבר שלא די בהוצאה
דם א"ל א"כ אקריב ממנו אבר א' א"ל אל תעשה בו מום מהרש"ל: ד"ה כי.
אתמול. [ד"ד] קשה למה לא הקשה כשאמר לו קח נא וי"ל דשם לא היה רוצה כדי
שלא יהא נראה שקשה לו שחיטת בנו משא"כ עכשיו שבאת להקל עלי שלא אשחטנו
אני מקשה וזהו שאמר הפרש לפניך: יג מובן דהיה לו לכתוב וירא איל אחר
נאחז והנה למה לי אלא מלמד שהיה מוכן לכך וכו': ד"ה אחר. אחרי כלומר דאחר
קאי אדלעיל ואין כאן מקומו וה"ק וישא אברהם עיניו. אמר קרא וירא והנה איל
נאחז ועל זה מביא ראיה מן התרגום שהרי תירגום וזקיף אברהם עינוהי בתר
אילן ור"ל אחר אלה: ד"ה בקרניו. סובכו [ממ"ס] כיון שנאמר נאחז לשון יחיד
וע"כ נ"ל דקאי על האיל א"כ בקרניו ל"ל ל"פ להורות שהיה שני האיל דהיינו קרניו
לקראת פני אברהם שהיה רץ כדי להקריבו והשטן סבכו כדי לעכבו ואפשר שגם
מהר"ס כיון לזה וע"ש: [ד"ד] וכ"ל דקשה כיון שמוכח שהיה מוכן כבר לאברהם למה
הביאוהו מן השמים כיון שהוא מסובך בא לן לזה אמר שהשטן עשה דבר זה:
יז לאב. ואחות [נח"י] וכ"ל דה"פ שתי הברכות יצחק א' בזכות עצמו ואחד
בזכות אברהם וזהו אחד לאב ואחד לבן: כ הרהורי כתב הרא"ם ולא ידעתי
מי הכריחו לרבי' ז"ל להוציא פשוטו של מקרא שהיא מורה על הדברים האמורים
למעלה כנראה ממלת האלה שהם דברי המלאך שהבטיחו בברכה ארבה ונתבשר
אחרי הדברים שהם בת זוגו של יצחק וללכת אחרי המדרש של הרהורי דברים
שלא נזכרו בכתוב כלל וכו' עד ובשרו הקב"ה שנולדה רבקה דמשמע מיד א"כ
שכתוב בו אחרי ורש"י ז"ל פסק בכמה מקומות כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא
יש לומר דקרא מופלג כל זמן שלא יהיה תכף ממש בלי שום איחור עכ"ד:
כג כל היחוסין [נח"י] נודלא חשיב עוץ ובוז דהוו קשישי מסתמא גם הם נולדו
אלא להודיע שנולדה בת זוגו:

חסלת פרשת וירא

פרשת חיי שרה

כג א נדרש לעצמו. פירוש ולא כלל האחדים עם העשירות לחוד והמאות
לחוד כדלעיל בפרשת בראשית ופרשת נח. וא"ל דקשה לרש"י
למה נאמר גבי מאה שני' וגבי שבעי' שנה דהא בפרשה בראשית ובפרשת תולדות
אדם כתיב בכולן וגבי מאה שנה וכן גבי השני' הפיוחי' ומאה נמי כתוב בהו שני'
אלא שנה המאוחי קשה לרש"י שכתוב גבי עשרי' דלא מצינו לכולן שנכתב ג' פעמים
שנה וע"כ צריך לומר דאתי למדרש וכיון דחד אתי למדרש כולהו נמי אתי לדרשה
שכל אחד נדר' בפני עצמו פירו' כל כלל מתפר' לעצמו ואינו מתחבר עם הכללי'
האחרים עד שיהיו שלשתן יחד סך אחד כמנהג המספרים מאחדי' מעשירות וממאה
משום דשנ' ושנה לחלק ויחלק האחדי' לחוד והעשירות לחוד והמאו' לחוד ולפי
העשרים ושבע אינם הנוספי' על המאה אלא הראשוני' שבתוך המא': מה נס כ'.
משמע שר"ל דנויה היפכם אנו לומדין כל ימיה היו טובי' ובסמוך פירש"י שני חיי
שרה כולן שוין לטובה משמע דמשני חיי שרה לומדין אנו שכל ימיה היו טובים
ואם כן דבריו סותרין זה את זה. ולק"מ דאדרבה לפי דהשקשה דנא ק' כנה כ'
שכל

שכל כלל בעצמו לעצמו למעלה לבד לכך צריך שני חיי שרה כולן שוים וכו׳. [מהרש״ל] ועי״ל דלפי שנכתב שנה שנה לפסוק׳ זה לוה בת ק׳ כבת כ׳ ר״ל כ׳ שוים אירעה וא״ל כבת שוים שבפסוק הם לוחן שבגליו כתוך שמלה ולא לותן הנוספי׳ על שלש בשבונן של מקרא וא״כ אפשר לומר שבע״י שנים שלאחר המלה היה בה פגם ולא היתה יפה לכך שולך שני חיי שרה כולם שוים. ושני חיי שרה לבד לא שהוו יודעי רק במעלה אחד כולם שוים ל״פ ג״כ שנה בכל כלל לסורות שהקשה בכי מעלות שמה ויופי ועל שניהם קאי שני חיי שרה ידוק: אינה בת עונשין. דהכא משמע דעוד אחר כ׳ היתה בת עונשין ולעיל בפרשת בראשית גבי ויולד בה את שם וגו׳ פרש״י בעצמו דקודם ק״ח עד ק׳ לא הוה בר עונשין י״ל דמה שמשמע כאן דמיד אחר כ׳ הוה בת עונשין היינו מטוב דהם קבלו עליהם את התורה ולאחר מתן תורה העונשים היו של שני׳ ולמעלה בה שהיתה להודיענו שאפילו לפי הזמן שלאחר מתן תורה שבני עונשי׳ שם מבני עשרים שנה ולמעלה לא חטאה הרא״ם: ב ענקים כתב הרא״ם אבל לא ידעתי מי הגידיהם נמדרש קרית ארבע על שם ארבעה ענקים וגו׳ כי אהר שמלהנו שנקרא מוהל שעיר ארבע כדכת ב ושם חברון לפני׳ קרית ארבע האדם הגדול בענקים שהו רואי לומר קרית ארבע קרית האדם הנקרא ארבע ויפרשו למה נקרא ארבע ולא למה נקרא שם העיר ארבע וצ״ע י״ל משום שאלו הטעם לקריאת העיר למה נקרא שמה ארבע ולא לקריאת אדון העיר בשם ארבע מ״ה פי׳ שהעיר נקרא על שם ארבע אנשים וכו׳ ומוהל העיר ג״כ נקרא ארבע ועל שם עיר עכ״ל: זוגות [ממ״ס] הוצרך לב׳ טעמים כי כל אחד מטעמים לבדו ק׳ ד״א ל״ל לקרות העיר ע״ש הענין עלינו שהוא שמה לשם העיר לפי׳ ד׳ ענקים הו״ל קרית ענקים ולפי׳ ב׳ הו״ל קרית זוגות ולא קרית ארבע דאין שייך לקרות שם העיר אחר המספר שאינו סיבה לשם העיר דאין בו נסקות׳ אם היו ד׳ או פחות או יותר וכן בזוגות ל״פ שניהם ור״ל דקרית ארבע נקרא על שם שיש בה איזה דברים של מספר ארבע והיינו ד׳ ענקים וד׳ זוגות ולא ע״ש ענין אחד לבדו ואו אפילו את״ל שבסבת שם העיר הוא הענין עצמו מ״מ קראו ע״ש המספר כדי לקצר לכלול לרמוז במלת ארבע ב׳ ענינים שהיו ■■ כל אחד של מספר ד׳ דהי מיניהו מפקת ודו״ק: ד״ה ויבא. מכאר. וא״ת מנא ליה לרש״י וי״ל הוה״ל וכתיב שהם ולא מפרש מהיכן בא ודאי קאי אמקום שישב שם ולא מכר בפסוק שישב בשו׳ מקום אהר העקידה אלא באר שבע כדכתיב לעיל בפרשת וירא: ד״ה לספוד. לעקיד׳ [פרא״ס] לאו בסמיכות פרשיות קאמר דא״כ הל״ל זה בתחלת הספר׳ ועוד צ״ל שאין זה מקומו אלא בסמיכות זמניות דקבלה היתה בידם שמתה סמוך לעקידה ומסמיך ליה אקרא ויבא אברהם: שע״י בשורת. דא״כ למ״ת כתב רחמנא ויבא שבא מהר המוריה אלא ר״ל שע״י וכו׳: שלא נשחט. ואם תאמר וכמעט שנשחט הוה ליה למנקט. וי״ל דה״פ שליח הבא מהר המוריה והגיד לה ענין העקידה והתחיל להגיד לה שנזדמן בגה לשחיטה ואיחר שאגיד לסיים דבריו לומר לה שניצל ולא נשחט וכמעט באמר לה שלא נשחט ר״ל שעה מועטות קודם לכן נכללה כל. כך מדבריו ופרח רוחה וגם.. הם מהר״אי: ד ואחלבה וא״ת והלא בפרשת לך לך כתיב והכנעני והפריזי אז בארץ ושם פירש״י ולא זכה בה אברהם עדיין ש״מ דעדיין לא. ס״ס לאברהם חלק בה וי״ל דלעיל לא הי׳ עדיין זרע לאברהם אבל עתה היה לו זרע ולכך נקט הכא שאמר לו הקב״ה לזרעך אתן וגו׳ ועתה יש לו זרע ולכך לכל השאות תנו לי אחוזת קבר אף שעדיין אינו ראוי זרעי לרשת את הארץ כיון שעדיין מועטים הם: ד״ה אחוזת. קרקע. דק״ל דאין ל׳ אחוזה נופל על קבר שהוא בור חלולה ואין לשון אחוזה שייך אלא בדבר שיש בו ממש לכן פירש רש״י אחוזת קרקע לקבר ואחוזה. קאי אקרקע והרא״ם פי׳ דאחוזה שייך על הקרקע שהוא תחת רבית האדם ולא כן קבר שבוקעה לאת לכן פי׳ שיתנו לו קרקע לאחוזה לעשותן קברות: ימנע [ממ״ס] לא ימנע כמו לא תכלא אע״ם שזה בה׳ לסוף וזה באלף מ״מ ס״פ פי׳ לא ימנע כמו בא׳ לבסוף אבל אין פי׳ ל׳ כליון כמו עבו כלה וגו׳ כלה ונחרצה וגו׳ שהם בה׳ לבסוף כמו הכ׳ לא יכלה. דכאן אין לו שום משמעות אם הוא ל׳ כליון וק״ל: ט ד״א שכפולה [ממ״ס] ב׳ פי׳ אלו הם ב׳ מ״ד בעירובין פ׳ כיצד מערבין וכותם שלא נמנה לפרש מעל׳ עלמה כפולה מערה לפנים ממערה או מערה ע״ג מערה דא״כ מערה כפולה מיבעי ליה דאו פי׳ מערה שהיא כפולה מאחר שלא היה תיו״ן המורה על הסמיכות והדביקות ה׳ הנקיבה של תיבה כפולה היה מוסב על המערה אבל השתא דכתיב מערת בתי״ו הדביקות גם המכפלה הוא שם דבר של כפלות פי׳ מערה של כפלות אחר שהיה בה למר ע״ש כפלות הבנין בית ועליי׳ ע״ג ולמר ע״ש כפלות הזוגות ורש״י לא הכריע ביניהם איזה מהם קרוב יותר לפשוטו. של מקרא ולכן הביא גם שניהם כי שניהם כאחד טובים ועי״ל דרש״י ס״ל דעל כל אחד לבדו ק׳ למ״ל לקרות המערה בשם מכפלה ע״ש זה שאינו עיקר הסיבה ה״ל לקרות שפי בשם סיבה העיקרית לנור מערה בית ועליי׳ או מערה בנין כפול ולמר מערה זוגות או מערה זוגות כפולים לכן פי׳ שניהם ור״ל שנקראת כן ע״ש שיש בה איזה ענינים של כפלות בנין וזוגות ולא ע״ש הענין עצמו או כדי לקצר ולכלול במלה. מכפלה ב׳ ענינים דהי מינייהו מפקת ועד״ז ה״נ גבי קרית ארבע וק״ל: י אותו היום. דאם היה כתיב בוי״ו יושב היה בינוני והיה משמעו שישב כבר וגב. יושב עכשיו בתוך בני חת בשוה אבל אם כתיב חסר ישב הוא עבר משמע שכבר ישב בתוך בני חת עמהם בשוה ולא היום לפי שאותו היום וכו׳: ד״ה לכל. ובאו [מח״ין] ואלהם שדקדק זה משנוי לשון דכאן כתיב באי שער עירו ובפר׳ וישלח במעשה דשכם כתיב יוצאי שער עירו אלא דהכא והתם רביתא קמ״ל דהכא קמ״ל שאפילו מי שהיה לו מלאכה בישל מלאכתו ובא לגמול חסד והתם קמ״ל שאפילו מי שהיה מחוץ לעיר אע״ה לא יצא עד שמל תחלה כדי לדבק בזרע יעקב: יג אי אתה. הוצרך לזה בעבור מלת אך שלעולם הוא בא למעט מהדברים האמורים למעלה אף כאן למעט בא אני אי אתה וכו׳: ד״ה נתתי. מוכן. דהכא קאי על הכסף שצריך נ״ח מיד״ליד לאפוקי קרקע שהי׳ שוא ברשותו כמו שנתתי לך פי׳ אינו יתהוכר גוביינא. מהרש״ל. [ממ״ס] בא דפי׳ לפר׳ אלא נתתי כסף וגו׳ שהוא עבר והל״ל ל׳ עתיד אתן כסף וגו׳ דר״ל בלואי שנתתי וגו׳ כבר מדלעיל השדה נתתיה וגו׳ שהוא ג״כ ל׳ עבר והל״ל עתיד ופירש״י הרי היא כמו שנתתיה וכו׳ משום דכאן אמ׳ א״כ קח ממני ואם פי׳ הרי הוא כמו שנתתי כבר לא יפול עליו שוב לומר קח ממני שאם הוא כאלו כבר נתן לעפרון א״כ ע״כ הוא כאלו כבר קיבל עפרון שאין נתינ׳ שייך אלא ליד המקבל לכן פ׳ הלואי שנתתי וכו׳ ואס״ו אח״כ שאמר אח״כ ולכן פת׳ קח ממני וגו׳ ולעיל לא מני לפר׳ כדרך שפי׳ כאן דכאן כתיב לו שמעני נתתי וגו׳ דלו פי׳ הלואי ואפשר לומר דקאי על שמעני הלואי שמעני ועל נתתי הלואי בנתתי וכו׳ משמ״כ לעיל ומ״מ אלו לא כתיב הכא קח ממנו וגו׳ לא היינו צריכים לדחוק דלא קאי נמי על נתתי רק על מלת שמעני לחוד והיינו מפרשי׳ שפי הרי הוא כמו שנתתי וכו׳ דלעיל ודו״ק: טו אוהבים כמותו. דאי מחמת עשירות הי׳ לו לומר ביניהם ר״ל בין אנשים עשירים ונדיבים כמותו אבל כיון שדייק ביני וביניך משמע דוקא אני ואתה אני לדודי ודודי לי וק״ל: [גלי״ס] ואו קשה ליה למה אמר ואת מתוך קבור וי״ו של ואת למה לי ומתרץ דכך אמר לו הנה את המכר ואת מתך קבור א״כ ואת קאי אהנה את המכר: טז חסר וי״ו. אע״ג דיעקב ואהרן גם כן חסרים וי״ו מ״מ הואיל ועפרון מלא הוא בכל הפרשה אלא זה חסר בלבד אתי למדרש אבל יעקב ואהרן בכל מקום חסרין הם ובמקום שהם מלאים למדרש אתא: יז תקומה לא מנ׳ קנין כמו ויקם הבית אשר בעיר אשר לו חומה לצמיתות לקונה אותו שפי׳ רש״י יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה דהתם הקונה כתיב אחר הקימה והכא לא כי לאברהם למקנה אינו דבוק עם פסוק הקודם מפני פיסוק הטעמים: ופשוטו. [ממ״ס] ולכאורה ק׳ מת״ל אי פשוטו א״ש ולק״מ אין דרך רש״י להביא דרש כחנם ואי פשוטו לא א״ש א״כ למה הביא פשוטו וכה״ג צריך לדקדק בכל מקום שמביא רש״י שניהם וי״ל דלפשוטו לבד ק׳ ויקם שדה עפרון וגו׳ עד השדה אשר בו וגו׳ מיותר הי״ל ויקם השדה והמערה וגו׳ למקנה וגו׳ למ״ל שדה עפרון אמו עד השתא לא ידענו שהיה שדה עפרון לכן צריך לומר תקומה היתה לשדה של עפרון דייקא שמתחלה היה ביד הדיוט דהיינו עפרון ולמדרש תקומה לבד וכו׳ קשה כיון דכבר אמר ויקם שדה עפרון למה הזכיר פעם ב׳ השדה והמערה וכו׳ הו״ל ויקם שדה עפרון וגו׳ והמערה וכל העץ וגו׳ גם לפי׳ תקומה וכו׳ אין לו חיבור עם סיפא דקרא לאברהם למקנה לכן צריך לומר גם פשוטו שבא לסורות שקם השדה והמערה וכל העץ לאברהם למקנה ולהורות ב׳ פירושים אלו לכן אמר שדה עפרון ואח״כ פעם ב׳ השדה והמערה דויקם קאי אתרוייהו על שדה עפרון ר״ל תקומה וכו׳ ועל השדה והמערה וגו׳ ר״ל שקם לאברהם למקנה ולפשוטו פי׳ ויקם ר״ל שיצא מכחו של מוכר ועומד בכוחו של קונה כדפירש רש״י גבי וקם הבית וגו׳ ולק״מ מה שהקשה הרא״ם ומנחת יהודה אחריו וא״צ לתירוצים דחוקים שלהם אלא הכא והתם פיר׳ א׳ להכי דלפשוטו בכאן הוא ויקם כדלעיל שעמד בכחו של קונה והוא כדפירש רש״י התם וקם הבית וגו׳ לקונה שעומד בכחו של קונה כי רש״י מפרש וקם הבית ר״ל עמידה שעומד הבית ומ״ם בכחו של קונה מדכתיב אחרי׳ לקונה וה״נ הכא ויקם לשון עמידה שעמד השדה לאברהם והרא״ם ומ״י שהיו דוחקים הני ל׳ קנין לפ׳ פי׳ דהתם ואינו כן ותימא מנין להם זה: יח בקרב מהני שבי״א בכל מקום מורה אל תוך ומפני שאין תוך וקרב שייך במקום הזה אמר ובמעמד כולם כאן לא רצה לפרש כמו שפי׳ לעיל שכלן בטילין ממלאכתן וכו׳ דא״כ הוה ליה למיכתב נמי בכל כמו שכתב לעיל ולמה כתב בכל משמע שבא בתוכן אלא ודאי אתי למדרש במעמד כולן:

כד א בגימט׳

בן. דק׳ לרש״י הפסוק מתחיל ואברהם זקן וגו׳ ולמה חזר ואמר אברהם הל״ל ברכו בכל אלא לרמוז לנו על הברכה שסיבתה שם אברהם ואיזה הוא הבן שאמר לו הקב״ה לא מאלטנגינוה אברם אינו מוליד אברהם מוליד ונכתב ונרמז בלשון זה בכל להורות שהיה לו ג״כ שאר כל הברכות ואו ק׳ לרש״י הלא כל השרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה לכ״פ ומאחר שהי׳ לו בן הי׳ צריך להשיאו דאהו״ל הוא ובנו ליטא בנו קודם נל״ס: [ג״א] דאל״כ מה ענינו לכאן והא דלא כתב כן בפירוש הוא להודיענו שבבן נחשב כל שעד שלא הי׳ בן אמר ה׳ מה תתן לי וגו׳ אבל עכשיו כל הברכות שלו נברכו׳ שלמות: ז ואשביעך כלו׳ שלמעלה ואמר אלהי הארץ: ד״ה ומארץ [נח״י] הרא״ם והרמב״ן האריכו ודבר פשוט הוא שהרב סובר דארץ מולדתו היינו אור כשדי׳ ומולדתו היינו בני משפחתו עיר חרן ע״ש [וזהו מבית אבי]: ד״ה ואשר. שאין נופל. כונת רש״י שיש חילוק בין אמירה לדבור דאמירה אינו כמה פעמים ע״י אחר ופי׳ (בל״א ער לאזס זאגין) אבל דבר הוא פא״פ וכן יש חלוק בין לי לו להם לאלי אליו אליהם כי לי פי׳ (בל״א מיר לו הי״ן להם אינ״ן ואלי או אליו פי׳ צ״ו מי״ר או צ״ו אי״ן שיש חילוק גם בל״א בין ברעגגט מיר לבין ברעגגט צו מיר דמשמע שיביאו לידו וכן בלשון אמיר׳ זאגט צו מיר ר״ל מיר זעלבסטן) לשו׳ כמו כתרגומו וא״כ אין ניפל אבל דבור לי לא וצריכי׳ לפרש בלשון על שדבר עם אחר פא״פ על זה גל״ס וזה כוונת ר׳ יוס׳ בר״ח בסוטה ד׳ י״א ובמ״ר ולא עשו כאשר. דבר אליהן מלך מצרים להן לא נאמר אלא אליהן מלמד שתבען לדבר עבירה וכו׳ ר״ל דעד הנה כתיב כמה פעמי׳ ויאמר מלך מצרים למילדות לפי שדבר עמהן ע״י מתורגמן כדרך המלכים כי המליץ בינותם וכאן כתיב דבר אליהן בשלמ׳ אם נאמר להן היינו מפרש בלשון על ולא דבר עמהן פא״פ אבל השתא דכתיב דבר אליהן ודאי הפי׳ שדבר עמהן פא״פ וק׳ מאי יוסי מיומים אלא מלמד שתבען לדבר עבירה ולא רצה לגלות זה גל״ס: ענר. מדכתיב אשר אנכי יושב בקרבו א״כ ש״מ דמכנעני היושב בקרבו לוה שלא ליקח דהיינו מבנות ענר ואשכול וממרא דהיו בעלי בריתו אם כן מנוילא נמי הא דכתיב הכא ונקית משבועתי אם לא תאבה ללכת אחריו וגו׳. קאי נמי על ענר אשכול וממרא: ד״ה רק. בן בני. [גח״י] טעם למה בנו אינו חוזר משום דיצחק היה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לו: י זמומין. מדכתיב ויפתח הגמלים משמע דעד עכשיו היו זמומין וק״ל. ואע״ג דאין הקב״ה מביא תקלה ע״י בהמתן של צדיקים כדאיתא בחולין דף ז׳ וי״ל דפשיטא דאין הקב״ה מביא תקלה כו׳ אלא דזמם אותם שלא יאכלו אפי׳ מגידי רשות הרבים שהוא הפקר כי מסתמא הבעלים מתייאשין מהן אך אליעזר עבד אברהם מרוב חסידתו שהיה בו לא רצה ליהנות משל אחרים אפילו מן המותר והרא״ם תירץ שאין סומכין על הנס א״נ היכא דברי הזיקא שהלכו בין שדות אחרים שאני: ד״ה וכל. שטר מתנה. דהפסוק דקאמר וילך וכו׳ טוב אדוניו בידו משמע דרבותא קאמר אפ״י שהולך עדיין היה כל טוב אדוניו בידו ואי הוה פירו׳ ברשותו מה בא ללמדנו שכל טוב אדוניו עוד בידו כי מאי רבותא היכא ועי״ל למה לא הודיענו הקרא בפרש׳ שלפני זה שכל טוב אדוניו ברשותו אלא ודאי שטר מתנה נתן ליצחק והרא״ם כתב דאל״כ איך היה בידו דודאי לא נתן כל ממונו ברשות אליעזר ואין להקשות והא כתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק דמשמע דעד השתא לא נתן לו מתנה ליצחק דכבר פי׳ רש״י בשם ל׳ נאמיה ברכת דאתיקי שאמר לו הקב״ה לאברהם והיה ברכה הברכות מסורים בידך ואברהם מסרם ליצחק. ועי״ל שהגכסים אשר קנה לאחר שנתן המתנה ליצחק באותן עשר שנים לאחר מיתת שרה אותן נכסים נתן לו לאחר מותו וק״ל: יד ד״ה ושם. מסגה. [ג״א] לא שעל ידי הסי׳ ידע זה אלא הוא התחלת דבור

שהאחנן.לס' ידיע לו בה כי שפה חכד ומהרש"ל פי' דהל"כ ה"ל ניחוש ממש. [נ"א] קשה שילך ניחש אליעזר ונראה דלא הוי כהאי גונא ניחוש כאשר שראה שהיא גומלת חסד ראויה לביתו של אברהם. ועי' בהריכות שם: יז שעלו המים. דק"ל למה נאמר לקראתה כיון שכבר מלאה הכד ועלתה מן הבאר הל"ל וירץ אחריה שהרי גם העבד הי' עומד על הבאר הללא כדכתיב הנה אנכי נצב על עין המים אלא לקראתה ה"פ שרץ העבד אחריה בשביל שהמ"ש עלו לקראתה כן מצאתי בשם מהר"ר אברהם מפראג. ומהרש"ל פי' וז"ל ונראה שכך פשטא שלא הי' עומד אצל המעיין ממש אלא רחוק ממנו ורש"י דייק מדכתיב וירץ העבד וגו' עבד דכתב קרא למה לי ולמה לא כתיב וירץ סתם כמו לעיל אלא בעבור שהי' עבד אברהם וידע שאברהם סורגל באלו נסים.כדלעיל גבי שבע כבשות אמלה היה רץ לקראתה ואמר ראויה היא לבית אברהם שהרי גם המים עולים לקראתה כמו לאברהם עכ"ל [נח"י] פי' דדייק מדלא הזכיר השאיבה רק ותרד העינה ותמלא כדה: יט. די סיפוקן ולא מל' כלוי' כי תרגום כלה גמירא: כא שאין אלף. ר"ל למה לי האל"ף בשלמ' לפי התרגום שפירש ל' שהיה השורש הוא שהי או שהה וכא האלף תחת היו"ד למ"ד הפעל או תחת ה"א למ"ד הפעל אבל אם' הוא לשון שתייה שהשורש שלו הוא שתה הא כל שלשה הותיות שרשיות הן מפורשות במלת משתאה ודו"ק: כב דמו לשקלי [נ"א] קשה למה רמז אלו ב' מנות שקלי ישראל שהביאו ישראל קרבנות נוסס. גם שני לוחות ועשרת הדברות אלא נראה שראה אותה גומלת חסד ורמז לה עוד העבודה והתורה והשתא תהיה לה שלשה דברים שעל שלשתן העולם עומד על התורה והעבודה וגמילות חסדים: דאל"כ בקע משקלו למה לי הרי לא היה משקלו מופלג וכן עשרה זהב משקלם ובשני למידים דרשו מה שדרשו משום דקשה להם שני למה לי הא מיעוט למידים שנים: כג לאחר שנתן. רא"ם ואע"פ שבסיפור העבד ללבן כתוב שאל תחלה ואח"כ נתן כבר פי' רש"י שלא יתפסו אותו כדבריו וכו' וליכא למימר שסיפורו ללבן היה עיקר והכא אין מוקדם ומאוחר בתורה דבחד ענין מלי דמוקדם מוקדם וכו' אבל קשה לדבריו דהא לעיל ריש פר' וירא פי' רש"י גבי ויאמר אדוני וגו' דאמר אין מוקדם ומאוחר אפי' בחד ענין וכמו שפי' רש"י גבי לא ידון רוחי באדם ע"ש: ד"ה ללין. אחת. שם דבר על משקל שיר ציר וללון מקור דכולל לינות רבות ולינה אחת וכו': כה דרך הנשים והא דכתיב גבי רחל ותגד לאביה משום אמת' אמה בב"ר: כט למה וירץ [ממ"ש] אין כוונת רש"י להקשות למה רץ וכו' ולתרץ הקושי' במ"ש אמר עשיר וכו' רק רוצה ליישב ולתקן ל' הפסוק שהוא מסורס ומהופך דהל"ל תחלה ויהי כראו' וגו' וכשמעו וגו' ואח"כ וירץ כסדר רא' ושמע מאחותו ואח"כ רץ גם לא יתכן לומר רץ מתחלה ואח"כ ראה הנזם ושמע מרבקה ואח"כ ויבא אל האיש וגו' וגדולה מזו שאמר ויהי כראו' באמצע הענין דהל"ל ולהסמיך וירץ ויבא ולא להפסיק במ"ש ויהי כראות וגו' ל"פ למ' וירץ דהל"ל רץ ור"ל לכך נכתב הפסוק כסדר זה ליתן בעצמו טעם למה וירץ כלל והוו יש כאן ב' סיבות על הריצה דהיינו ויהי כראות וגו' וכשמעו וגו' וה"ש ועל מה רץ כלומר על איזה סיבה רץ ובא הכתוב במה שסמך ויהי כראות לוירץ וגו' לכרם ויהי הרי' כראות הנזם וגו' אמר עשיר וכו' ולא היתה מחמת שמיעת דברי רבקה לדונו לזכות שעשה לכבוד אליעזר או מחמת סיבה אחרי' ולא מחמת ממון משא"כ אם היה נכתב ויהי כראות וגו' וכשמעו וגו' קודם לוירץ וגו' לא היינו יודעי' על איזה סיבה רץ או אם על שניהם ודו"ק וזהו מדוקדק ברש"י שהזכיר בדבריו ל' הפסוק למה וירץ וכו' ויהי כראות את הנזם אמר עשיר וכו' שנ-רין בזה דברי אמת שכוונתו לתקן ל' הפסוק שיהיה לו סדר וחיבור נכון ומתקנו בהוספתו באמצע איזה תיבו' כדרכו ברוב המקומות לבקי בדרכי רש"י דאלו הי' כוונתו פה להקשי' ולתרץ כסברת המפרשים הו"ל למתני למה רץ וכו' אמר עשיר וכו' ומ"ש ויהי כראות את הנזם קודם מ"ש אמר עשיר וגו' אין לו שחר והבנה כלל: ל לשמרן דאם לא כן רוכב מבעי ליה: לא מעבודת כוכבים. דאל"כ די לומר ומקום לגמלים או מקום לגו ללין: לג בלשון אשר. דקשה ליה דאם משמע דספק לו אם דיבר והא דיבר העבד ומתרץ אם משמש בלשון כי כמו עד כי יבא שילה דהיינו אם פירוש משמש בל' אשר דכיון דאם כמו כי הא כי אינו משמש אלא בד' לשונות והא אלא דילמא אי דהא אבל לא אם ואם כן מנ"ל דאם משמש בלשון אשר מתורץ וכו' א"כ ש"מ דכי משמש בלשון אם אף כאן אם כמו כי דהיינו אשר: לז תלך תחלה. תקן בזה ג' ענינים שאחד שהדביק מלת תלך אל מלת לא כאלו כתיב אם לא תלך אל בית אבי שמל: לא אין קשר עם מלת אל והב' לא תאבה האשה וכו' שבזולת זה היה משמע שאם תלך אל בית אבי מיד תפטור משבועתי של לא תקח אשה וגו' בין תאבה בין לא תאבה והוסיף מלת תחילה מפני שבזולת זה משמע שאם תקח מבנות הכנעני אח"כ תלך ולא תאבה אתה פטור נ"כ ואינו כן שאין לו היתר כלל אם לא שילך תחלה ולא תאבה ולקחת אז' לבני הוא תחלת דבור כאלו אז' אבל תקח אשה לבני ממשפחתי הנזכרים לנועלם: לט אלי כתיב. וא"ת ולמה לא כתיב אולי דלעיל חסר מתחלה כשאמר העבד לאברהם אולי ולא תאבה כדי למדר'. וי"ל דלעיל לא עלה על דעתו לשאול על בתו באשר שהשביעו אברהם מתחלה שלא ליקח מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו והם ענר אשכול וכו' וסבר ומה אלו הם בעלי בריתו לא רצה להתחתן מכ"ש בתו אבל כאשר השיב לו ונקית וגו' וקח מבנות ענר וכו' סבר שגם בתו יכשר לו. גליו"ם: ונ"ל כשאמר לו לבן בא ברוך ה' אמר אליעזר מעכשיו אני ברוך ושמא יקח יצחק את בתי לכן חסר באחרונה למדרש הכי ולא בראשונה כי עדיין לא היה ברוך. ומהרש"ל תירץ כי מעולם לא עלתה על לבו שיתחתן באברהם כיון שהוא ברוך והוא ארור אלא אליעזר היה מתירא כיון שהגיד להם שהשביעו אברהם שלא ישא אשה אלא מבני משפחתו שיעניבהו שיתן להם ממון הרבה מ"ה אמר להם אלי רמז להם שבת יש לו עכ"ל: ואתה ארור ר"ל דאליעזר בא מכנען דכתיב בהו ארור כנען וגו' וא"ת והלא ענר אשכול וממרא נמי ארורים היו דהיו אמורים וי"ל מ"מ בו היתה הקללה מקויימת כיון דהיה עבד ואח"כ היה ארור שפי' מהם ובזה יתורץ תמיהו' מהרא"ם ע"ש [ד"ד]: נ וקפץ יש מקשים והלא גם בבני יעקב כתיב ויענו בני יעקב את שכם ואין כאן קושיא דשם בבני יעקב אפשר שלא היה מענה בפי יעקב בעת ההיא משא"כ כאן דכתיב ויען לבן ובתואל הרי שאף בפי בתואל היה מענה הסיא אלא שלבן הקדימו: ד"ה לא. שאה' יצא [נח"י] בב"ר מה' יצא הדבר מהיכן יצא רבנן אמרו ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' קשה חדא דלבן ובתואל אמרו זה הפסוק א"כ היכן דבר ה' אלא נ"ל דה"ק שרבקה לא הורגלה לצאת לשאוב מים ובפרט שהיתה קטנה בת ג' שנים ובאותו פעם יצאה ממילא היתה גזרת המקום

עי"ל כפשוטו מאחר שסרבה בנות העיר יוצא' לשאוב מים ואפשר לומר שמא אמרתי גם לאחרת השקיני לא ג"כ היתה משיבה שתה אדוני וגו' ומדע מדבר שאמרתי לרבקה מזה מוכח שהם' יצא הדבר שימנה לך לומר לה ולא לאחר: נב שמודים וא"ת למה לא פירש"י כן לעיל גבי ויקד האיש וישתחו. וי"ל דלעיל כתיב אחריו ויאמר ברוך ה' אלהי וגו' דאיכא למימר לכך השתחוה לפי שאמר ברכה והזכיר השם בברוך לשון ברך אבל הכא לא כתיב אחריו ברכה: [קל"מ] בבראשית רבה כתיב על ויקוד האיש ורש"י כתבו כאן שהרי אין לומר שמודים על הבשורה טובה עד שאמרו קח ולך אבל בדברו עם רבקה עד ז לא ידע אם תאבה: נה והמיתו ר"ל היה נותן סם המות בקערה באכילה וניכרו עליו לאכול כדי שלא ירגיש בדבר דכאן כתיב ויושב לפניהם לאכול וגבי יוסף נמי כתיב וישם בארון ואף כאן כן שרצו להמיתו וליתנו בארון והוא הרגיש בדבר ואמר לא אוכל עד כי אם דברתי דברי ובתוך כך שבא המלאך הקערה ובא סם המות לפני בתואל ואכל ומת. מלאחי: נז אלא מדעתה. דקשה והא לעיל אמר לא נוכל וגו' וניכר אחר יצא הדבר כו': נח מעצמי דק"ל למה כתיב אלך ולא כתיב הן או כן דשא הם אחר אותה החלכי עם האיש. כרא"ם: ם את זרעך. לכך נקט וזרעך דהא הברכה ניתנה נתנה ולא לה והא דכתיב את והיא לא היתה בכלל ברכה אלא מכיון בזרעה והם בה הוי כאלו היא עצמה זכתה בה: סב להביא הגר [מ"י] ואע"ג דאמרינן שלשה הוי נאמר בנים גדולים מפיהן תחלה ואח"כ נושא אשה דכיון שגלה את אליעזר הוי ליה כאלו השיא את יצחק: ד"ה יושב. בנגב. כב"ד ושור אדא היא דהתרגום מתרגם על שניהם חגרא ומאחר שבאחד מהם כתיב ארעא הנגב ובאחד כתב שם היה כבאר למדנו שארץ הנגב קרוב לאותו באר: סג ישפוך שיחו. וקשה דעל ישפוך שיחו פי' כמו לשוח בשדה. והתוספות תירצו כי פן סוגיית הגמרא שסברי אליבא גבי אסתר שמביא רא"ם שהיא לדקת מדכתיב ויהי אומן את הדסה וכתיב והוא עומד בין ההדסים מה ההם לדיקים אף כאן וכו' ובגמ' מביא ראיה מאסתר וכו': אבל אין נ"ל וי"ל דהרוויחו נריכי דאי מההם ה"א דיבור ולא תפלה דהא לעיל כתיב תפלה לעני אבל לשוח בשדה עם מי דבר אלא ע"כ תפלת קבע. ואי משלא ה"א לשוח הוא מלשון בנות צוח כלומר שהלך לטייל בין האילנות שבשדה מ"ש מביא ראיה מישפוך שיחו עכ"ל מהרש"ל: סד הדור ותוהא. דאל"כ היך ידעה שהוא יצחק שנפלה מעל הגמל: ד"ה ותפול. ולא הגיעה. מדכתיב ותפול מעל הגמל ולא כתיב מהגמל או ותפל לארץ אלא משמע מעל גב הגמל נפלה לא כל כאן: לא יופל. אע"פ שיפול לא יופלך לארץ כמו שמפרש והולך לא יגיע כו': כה ותתכסה. שכן מקבלין הפעולה מאחר שהן מבנין נפעל קך מלת ותתכס היא מתפעלת ומקבלת פעולה מאחר: סז דוגמת שרה. דהול"ל ויביאה לאהל שרה אמו דגבל דבק הוא לשרה אבל האהלה דבור בפני' ופסיק הוא: ויעגן קטור. [נ"א] כנגד ג' מצות שהכניס מצות בהן כנגד חלה ברכה מצויה. נגד הדלקה נר דלוק. וענן קשור הוא ענן השכינה והו לכבוד קדושת שהרה שהיתה והיתה נגדה לנדה עצמה כי הטהרה מביאה לידי רוח הקודש: ד"ה אחרי. כרוך: דאל"כ אחרי אמו ל"ל:

כה א בקטורת אבל קשה למה לא קרא אותה קטורת מ"ה פי' ושקרה פתיה ולפי' האחרון קשה היה לו לקרותה קטורה לכך פי' פי' הראשון. מהרש"ל: שלא נזדוגה. [נ"א] והא דפרש"י שהזרה לגלולי בית אביה נ"ל שהיתה בדעתה לחזור לגלולי וכו' דסברה כיון שגירשה מבית אברהם גם אלהים הסתיר פניו ממנה וכו' וכשראת' הנס שנעשה לבנה בבאר ושנגלה לה המלאך לא הוציאה עצמה מתחת כנפי רבותו: ג שם ראשי. ר"ל האחד מבניו נתייחסו אלו כל האמורים וכן להשני דאל"כ אשור ולמום מבעי ליה. [נ"א] דאל"כ וגבי דדן סתם אמורים וגמ"ים מאי היו דקאמר אלא שם וכו': ה דאתיקי ר"ל והלא כבר נתן כל אשר לו ליצחק. ודייתיקי פי' מלשון עתיק יומין כלו' זה שקב"ה. א"כ ג' מלות הן דא תהא קאי כלומר שזאת המתנה קיימת שהחזיק אותו בנכסים שמתן לו כבר וק"ל: ו אחת כלומר שלא נכתבו האחרים אלא הגר מלאתי: בלא כתובה. דק"ל דלפי זה שהפלגש דכתיב הכא היינו הגר הא לעיל קרא לה אשה. וי"ל דהא דקרי לה אשה לפי שהיה לה כתובה כמו אשה והא דקרי לה פלגש י"ל שלא לקחה אלא לשכיב' בעלמא ולא לפריה ורביה ולשון פלגש פלג אשה כלומר לשכיבה ולא לפריה ורביה ודו"ק: ד"ה נתן. שם טומאה. דהא כבר נתן ליצחק כל ממונו. טומאה. פי' מעש' שדי' א"נ שם שרשאי' להזכירו בטומאה דיודע היה דבפי' שאלו לא יהי' מהרין בשהרה הלכך לא מסר להם שם הטהר' וק"ל: [ד"ד] פי' היינו כשפי' ואע"ג דב"נ אסור בכשפים נראה דה"פ דק ימא לן דמותר ללמוד כדי שיוכל לבטל כשפים לכן אמר שם טומאה מסר להם: ט יצחק לפניו. רצה לומר למה הזכיר יצחק קוד' ישמעאל כיון שהוא הגדול: יא נחמו. [נח"י] דאם"ד ברכו כפשוטו למה אמר הכתוב אחרי מות מה לי אם ברכו בחייו או לאחר מותו: נתיירא לברך. וא"ת והא לעיל פי' רש"י דאברהם נתן ליצחק הברכות וי"ל דנתן לו הברכות שיברך את אחרים אבל יצחק גופיה לא היה מתברך וכן הוא דעת [מה"ן]: יג כסדר לידתן. לסדר תולדותם. דאל"כ לתולדותם ל"ל ז"ש אח"כ בכור ישמעאל נביות: יז בדי ליחס. פי' לא נכתב שנה בכלל אלא לדרשא שלא נכתבו אלא כדי ליחס וכו' ולא שכולם שוים לטובה. מהרש"ל: ד"ה ויגוע. בלדיקים: וא"ת והלא בדור המבול כתיב כולם רשעים נאמר בהם גויעה וי"ל היכא דכתיב גויעה גבי ויאסף דווקא בלדיקים משתעי ולעיל בדור המבול לא נאמר ויאסף:

חסלת פרשת חיי שרה

פרשת תולדות

יט יעקב ועשו. פירוש דכל מקום דכתיב ואלה מוסיף על ענין הראשון וכמו שאברהם הוליד לדיק ורשע כך יצחק הוליד לדיק ורשע. [נ"א] וא"ת ואמאי מקדים לכתוב תולדות יצחק קודם שנולדו שלא תמצא בבאר דוכתי וי"ל דכתב כך כי מיד שהיו בבטן ראוי לקרות אותם תולדות שהרי בבטן היה יעקב לדיק גמור וזה רשע גמור: ד"ה אברהם. לפי. [נח"י] כתב הרא"ם מה שהוקק לאמות שיצחק בן אברהם הוא לפי שליצני הדור וכו' ולא נאירא דא"כ לא נכתוב לא זה ולא היא רק לכתוב ואלה תולדות יצחק כמו אלה תולדות נח או אלה תולדות יעקב: ונר"ל דה"פ ע"כ לפרש על עשו ויעקב האמורים בפרשה אבל אחד לדיק ואחד רשע והשתא א"ש פשיטי שאמר הכתוב יצחק בן אברהם שהוקק לומר ואומר וגו' [illegible]

[illegible]

לכתוב אלה זה ונ"ל לפי שפיו לנוני סרוד לאמרי' מזמן לידת יצחק מאבימלך וכו' שפסי שאמר וכו' והספור מנולו מקום לחזק דבריהם שסיי אמר היה לדיק כמו שרם וכו'. רשב"ם כמו אבימלך ואלו היו מלעיגים היו שונים לדיקים לכך הולרך לומר כן שכבוד ולהוציא כלמאבם וכו' חסר שנים הרב וזהו שכתוב כאן וכו' שאלו אחד לדיק ואמר כאן לא שנה זה כאן אלא במקום אחר ודו"ק [ד"ד] ויש מקשים מה מעשה מכן קלסתר פניו דכל אשה המזנה היא מהרהרת בבעלה בשעת זנות ומיעוט שלישי עיבר הולד כנולד בעת ההיא קלסתר פניו דומה לבעלה. ותירץ חותני הגאון מהר"ר יואל שנאמר בפ' הפועלים היתה שבשעת הסעודה שעשה אברהם אחר לידת יצחק והוא היה רבים וה"ס בבס לנ"ט שאמרו כן מה עשה הקב"ה שיהפך קלסתר פניו של יצחק ודומה לאברהם ממילא קודם לזה היו הכל רואים שלא היה לינוק תולא מותם קלסתר עד שנהפך בשעת הסעוד' וזה העדות הגדול שהעידו: ב המתין לה. דהל"ל למה שהה כ"כ ולא נבא תיכף לנשואיה ר"ל דמן הדין היה לו לישא כבר אשה אבל לא היה יכול מפני שלא רצה אברהם להשיאו אשה מבנות כנען כמו בפי' רש"י לעיל בפסוק ויהי אחר הדברים האלה אחרי הרהורי דברים וכו': ראויה לביאה. ומבית שלשה דקדק להרין אפ"ה נשאה כדי שלא יהיה בהרהורי עבירה. ד"ה בת. פנאם. [ד"ד] יש לדקדק מ"ש אחר זה לו ולא לה לפי שאינו דומה כו' דכיון דנתכוין כשכתב לשכחה לה"ה הזכיר נגוהב. שלא נתקבל תפלת' וזהו שרש"י סי' לפיכך לו ולא לה שאי לסיק מיותר לגמרי. נראה דהכתוב בא כאן להקשיר העניים ביחד דהיינו שבא לומר שיצחק היה בן אברהם ממילא היה לדיק בן לדיק ורבקה היתה בת רשע ואחות רשע ממילא ש"מ לה שכח מלך לדקו' שלא ש"מ ויעתר לו ולא לה כיון שאינו דומה וכו' והבכי זה מכוין הכתוב לגלות לנו מהו שכח' רש"י לפיכך כו' אין דומה עלמו אלא שכתוב מותב שאי לפיכך כלומר כיון שזכרתי לך שזהו לדיק בן לדיק והיא בת רשע ע"כ ויעתר לו ולא לה. ומ"מ והא עדיין לא מתורלת הקושיא דהא זה הלימוד מי סבר מעיקר כיון שכתוב בת בתואל אחות לבן נמי לעיל. וי"ל דה"א שהכתוב כתב כאן כלפי משרי הכתוב כ"למו דלאות היא דדקדק טיהו ולא למדה מעשיה': כא ד"ה ויעתר לו. נתפלר. כי אי אפשר לפרשו מענין רבוי כי אם הפלרה הקרוב לרצוי ולכן פירשו קודם לנוכח אשתו וגם כי לא יאמר להקב"ה לשון נתפלר ולכן הוסיף על מלה ויעתר לו ה' מלת והפתה כלומר שהקב"ה היה נותרלה לו: הפצרה. ר"ל שכך אומר רש"י דמלת ויעתר דאין משמעותו לשון תפלה אלא לשון הפצרה היא כלומר שהפציר והרבה בתפלה: דומות למרובות. ר"ל דונעתרות נמי לשון רבוי הוא אם כן קשה איך שייך לומר שינשק הרבה ועל זה פי' דומות למרובות והפי לנשיקה ר"ל אע"פ שאינו נושק אלא פעם אחד מ"מ דומה בעיניו כאלו נשק הרבה פעמים וכנשיקה האחת היא כמשא עליו והא דלא הביא שאי וכן נעתרות וגו' לעיל גבי ויעתר שהוא נמי לשון ריבוי יש לומר דלעיל הוה אני למימר מלת ויעתר מתמש ב' לשונות לשון הפלרה ולשון רבוי כמו שפירש רש"י גבי לשבור אוכל שמשמש שני לשונות לשון אוכל ולשון קנין וגבי ויעת' לו פירש של ויעתר לשון הפלרה הוא דלא שייך גבי הקב"ה בלשון לומר שנתרבה הם ושלום ואם כן פירוש של נעתרות נשיקות היא נמי לשון הפלרה הוא כלומר שצריכין להפציר בשונא שנשק לשונאו אבל עכשיו שפירש גבי ויעתר לו שהוא לשון רבוי ואם כן כל לשון ויעת' הוא לשון רבוי ומ"כ צריכין אני לפרש קרא דנעתרות נשיקות שונא לשון דומות למרובות. וק"ל: ד"ה לנכח. בזוית זו. לפי שאין דרך שמתפללים זה לעומת זה: ד"ה ויעתר לו. ולא. הר"ד סיטיב לדקדק ולהקשות בכתוב אבל לע"ד לתרץ יפה דק' לרש"י שלא דרך הכתוב בכל מקום דבור או פעולה להזכיר ב"ויו יו"ד בראש התיבה שפירוש כמו והוא. להודיע מי המדבר או הפועל מזכיר קודם המדבר או הפועל ואח"כ הזכיר למי הדבור או הפעול' או מה הפעולה כגון ויאמר אלהים לנח ויעתר יצחק ואח"כ לה'. ויאמר ה' לו עוד ויעש בצלאל הארון ומעכים שמהפך להקדים למי הדבור או הפעולה קודם שם המדבר או הפועל וצריכין לדרוש וכאן כתיב ויעתר לו ה' והל"ל ויעתר ה' לו אלא סמך לו לויעתר להורו' דנעתר לו ולא לה וכאלו נכתב ולא לה ופ"ז קשה לרש"י למה הולרך לזה אלא ממילא נוכל ללמ' דהל"ל להם מיבעי ליה ופ"ז תירץ רש"י שלא תאמר הטעם שיצחק היה לדיק יותר דלא סלק' דעתך משום דרבק' אינ' בת לדיק דהרי שכתוב שבחה בזה לכך הולרך לגלות בפי' ולא לה שיקשה' למה הזכיר נגוה' אלא ע"כ אין זה נמי אלא דלדקות גמור' הוא ושבח' הכתוב דק' שאין דומ' וכו' לפיכך הכתוב מרמז בפי' לו ולא לה. ול"ש: כב וכתב א"כ רצה לומר כיון שפתח מה היה רלונה זו א"כ מפתח' הוא רצונה כדרך שאר נשים מעוברת ומ"כ למה כתוב אח"כ א"כ למה זה אנכי וכי היא יודעת שיהיה לה צער העיבור אלא ודאי כמו שדרשו חז"ל שהיא לשון רלונה דאין דרך להיות כן בשאר נשים ועל זה פירש"י אח"כ ותאמר א"כ צער העיבור שלי יותר מבאר נשים א"כ למה זה אנכי: פתח עבודת כוכבים. (נ"א) והלא אין יצה"ר באדם אלא מעת שנולד שנאמר לפתח חטאת רובץ ומאלה דהיינו דוקא כאין האדם חוטא בילה"ר להיות מתאוה לחטוא קודם שנולד אבל כאן מה שעשו עשה לא בשביל יצרו אלא מפני שהיה רוצה לצאת ולשוב אל מינו ושבעו כי כל דבר מתעורר אל טבעו. וכן יעקב מתעורר אל רוח הקודש והנח"י תי' כי סבר כמ"ד משעת יצירה היצה"ר ועיין במה שהאריך בזה: ד"ה ותלך. של שם. דהל"כ ותדרוש את ה' מיבעי ליה ועוד והלא מלא כל הארץ כבודו. אין סברא שהלכה לבית מדרשו של עבר בזמן שהיה שם קיים דהוא היה בן בנו של שם. ות"ל למה לא הלכה אצל אברהם שהרי גם הוא היה נביא. וי"ל דהקב"ה העלים מאברהם ענין ההריון שלא יצטער שהרי מת אברהם קודם שילא עשו לתרבו' רעה כדי שתהא מיתתו בשיבה טובה: כג על ידי שליח. דאין שייך לומר דהוא עלמו קאמר לה כיון. שהיא עלמה לא היתה מדברת אל השכינה: ול"נ מדלא כתיב אלי' דבו' משמע לעלמה וכמו שפיר' רש"י כמה פעמים דאלל אמירה נופל לי לו לה והשאר שלשון אמירה פי' כ"מ ע"י אחר משא"כ בדבור שייך אלי אליו אליה שפי' פנים כאשר כ' בספר' חיי שרה: [נ"א] ואם הקב"ה בעלמו השיב למה לא השיב קודם שהלכה אל הנביא: ד"ה שני. גיים. והוא לשון גאים כי היו"ד בא במקום אלף: חזרת. שרום דאנטונינוס בא מעשו ורבי בא מיעקב וקשה הא אמרינן בכתובות בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה וכו' ואמר לא נהניתי מעולם הזה אפי' לפי השורה שיגעתי באצבע קטנה. וי"ל דבני ביתו היו אוכלין ולא פסקו משלחנו חזרת היה גאוה אבל רבי עלמו לא היה אוכל רא"ם: ועיין [בנח"י]: ד"ה ושני.. מלכות. דהל"כ ושני לאמים ל"ל [מהר"ן] דיוקו מחלת יאמץ דלא שייך אלא באומים וכן פרש"י בהדי' עבודת ..כבי' דף כ'. ד"ה ממעיך. לרשעו. כתב פרש"ס

פירש"י יפרדו במקום בינוני וכתב הם נפרדים לומר שאין הכוונה בזה להודיע לה מה שם במעיה שהרי כבר אמר שני גיים בבטנך רק הכוונה בזה להודיע לה היכות הגוים שבבטנה מה היא ואומר שבעודם במעיה כבר נראה לאויר שעולם הם נפרדים זה מזה שלא כמנהג זה לרשעו וזה לתומו בעודם במעיה ולכן כתב במקום יפרדו שהוא לשון עתיד נפרדים שהוא לשון בינוני לומר שכבר הם נפרדים במעיה. וא"ת הרי מלינו בספרי שאין יצר הרע שולט באדם במעי אמו דכתיב מנעוריו פירוש משנגער ממעי אמו: [הג"א] תירץ כדלעיל ובנח"י תי' כי יצה"ר וי"ט הא כאיש משע' יצירה והמה שוים שאין להם שליטה כי אם לפתח רובץ אז יש ליצה"ר שליטה: ד"ה מלאום. זה נופל. כלומר לא יהיו שניהם בגדולה בזמן א' אלא וכו' ומ"ש מלאום כמו מכל מלמדי שהוא כמו מן ולא יותר ימנו כלו' שהאחד יקח האומץ מחבירו וצור הוא מלכות עשו: כה סימן. פירוש לא נכתב זה שזה אלא לסימן דהל"כ מה הוא בא להודיענו שהוא אדמוני בשלמא כאדרת .. ר בא לגלות שעם למה בשמו עשו. והא דכתיב גבי דוד והוא אדמוני כבר פירשו המפרשים דהתם כתיב עם יפה עינים שפירוש דהיה בלו היה על פי סנהדרין המקרא"ים עיניים: ד"ה כלו. כאדר. דק"ל הול"ל כמו דבשער דכתיב בקרא לא קאי על אדרת אלא כפי' קאמר כולו שער כאדרת שהוא כלו מלא: [גה"י] הרא"ם שכת פסוק מלא בזכריה י"ג ולא ילבשו אדרת שער הרי דשער קאי אאדרת וה"פ דקרא. כולו היה מלא שער כאדרת המלאה שער והל"ל כולו שער כאדרת שער אלא אכ"ף הדמיון מורה ע"ז וכן פי' הרד"ק בשורש שער האדרת כעלת שער ע"ש: כו הורישו. כיון דכתיב ויצא הראשון היה לו לכתוב נמי ויצא השני ומתרץ במפתי מדרש אגדה וכו' פירוש נ"ה לא כתיב שני דמן הדין היה לו לצאת ראשון כמי שהיה ביצירה ראשון וכו': ד"ה בעקב. לגמור. דהל"כ וידו אוחזת בו שני: ד"ה ויקרא. הקב"ה דקשה לרש"י למה לא כתיב מי קרא אותו ועוד כיון דכתיב ויצחק בן ששים שנה ש"מ דנד' הבחה לאו ביצחק משמעי קרא לכן פירש הקב"ה קראו ולמה לא כתיב יצחק שלא יאמרו העובדי כוכבים אביו קראו יעקב כי ידע שיעקבנו פעמים מהרש"ל: אחיזה. וי"ל לפי פי' ראשון שפירש ויקרא שמו יעקב הקב"ה א"כ לפי זה קשה למה נגיד למכתב בעקב שפו כמי נפקא מיניה אלא בשביל סימן אין זה מספיק וכו' אבל מפירש ד"ה שפירש אביו קרא לו אם כן בעקב עשו אין יתור לגמרי כי נריך לימכתב כדי ליתן טעם מפני מה קרא לו אביו שם יעקב: ד"ה בן. והמתין. דק"ל למה המתין כל כך מלהתפלל עד שנעשה בן ששים שנה יותר מאברהם שלא המתין אלא עשרה שנים כמו שפירש"י לעיל בפרשת וירא והוא שהתין כ' שנה ל"פ וכו' וכי תימא נילף מהכא דאם המתין עשרה שנים אז נריך להתפלל ולא ליקח אשה לכן אמר ושפחה וכו' ודלאו דוקא שפחה: ושפחה. [ד"ד] פי' שפחה של רבקה שבזכות זה תבנה ממנה כמו בשרה. אבל אשה אחרת שאינה שפחה ל"ק למה לא נשא כי היה יודע שיהיה לו בנים דוקא ממנה כמו שנאמר את הוי לאלפי רבבה ואע"פ שלא ילדה י' בנים לפיכך שלא תתבטל הברכה אלא הקב"ה רוצה בתפילתן של לדיקי'. והג"א מתרץ את' ברא' של הגיסים שנגשו לאליעזר ממילא היא בת זוגו מה' ולא אחרת: כז שהיו קטנים. דק"ל והא מנעי' היו נפרדים זה לרשעו וזה לתומו ועל זה פי' כל זמן וכו' כלומר אף על פי שהיה עשו נוטה רעה היו הולין בנערותו והבריות לא הכירו בו עד שנעשה בן י"ג שנה וא"ת והא עשו לא יצא לתרבות רעה עד שהיה בן ט"ו שנה ומ"ש נתקצרו ימי אברהם ה' שנים כמו שפירש"י לקמן וי"ל דאותן שתי שנים עשה בלנעה ואחר כי עשה בפרהסיא אבל נח"י תי' שלא עשה עבירות המותרות כנערה המאורסה ורציחה עד ט"ו שנים: ד"ה יודע. ולרמות. מדכתב יודע משמע דבר שלריך חכמה דהל"כ היינו איש ציד ועי"ל דאיש ציד הוא היפך של איש תם כמו איש שדה היפך של יושב אוהלים ומי הוא פי' לד חיות לא הוה היפך של איש תם דהפכ' הוא דאיש תם נמי יכול לצוד חיות: המלח. כלומר שאינו חייב במעשר אפילו מדרבנן והוא מדקדק במצות וק"ל: [קל"מ] ומ"ש שהטעה אותו במצות המעשר נ"ל משום דהמצוה הזאת נגלית בפי' שהחזיק אברהם שנאמר ויתן לו מעשר מכל ודאי החזיקו בניו אח"כ גם במצוה זאת כדלקמן ביצחק בפסוק מאה שערים וכן ביעקב עשר אעשרנו לך ודו"ק: ד"ה איש. ..ות. לא עובד בשדה דא"כ איש אדמה מבעי ליה כמו בנח איש עובד אדמה כמו בקין: ד"ה יושב של שם. [נ"א] כאן לא קשה איך הניח מדרשו של שם ולמד במדרשו של עבר דהא אמרינן לעיל שלא להניח הגדול ולשאול לקטן בכה שאני דללמוד התורה יכול ללמוד מן הקטן כמו מן הגדול כי קי"ל יכול אדם ללמוד ממי שלבו חפץ ואפי' מן הקטן אבל שאלה אין לשאול מן הקטן לפיכך לעיל למדרשו של שם דוקא וכאן שם ועבר: כט ד"ה והוא. בריאה. דהל"כ והוא רעב מבעי ליה: ל ד"ה מן. האדום. דכתיב הכא ויזד יעקב נזיד ובסמוך כתיב נזיד עדשים מה נזיד דלהלן עדשים היו אף כאן עדשים היו ומה לעיל אדומות דכתיב הלעיטני נא מן האדום האדום אף למטה אדומות: ה' שנים. ואם תאמר דילמא הגיעו עת זקנותו למות ויש לומר מדכתיב גבי אברהם זקן ושבע ולא כתיב ימים כמו גבי יצחק זקן ושבע ימים וכן בשאר לדיקים [נ"א]: לא שיקריב [נח"י] הרא"ם הקשה מה הועילה לו מכירה זו וכי ישראל שקנה כהונתו של כהן יכול לשמש בכהונה וי"ל מאחר שהקב"ה הבטיח לאברהם אתה כהן לעולם ועשו הבכור נפסל מכהונה ממילא לא נשאר אלא יעקב ממילא לא הוי ליצחק רק בן א' ממילא הגיע לו הכהונה ומה שקנה ממנו כדי לסלק ערעוריו של עשו: [ד"ד] וקשה וכי שייך לקנות במעות את העבודה דלאו ממון מוכר לו וי"ל דקוד' שנאסרו הבמות לא הי' איסור לזר להקריב אם הוא לדיק וראוי לכך אלא שמן הסתם חלקו כבוד לבכורות ורצה יעקב לסלק בכורתו של עשו ע"פ השבועה וכן משמע בב"ר פ' במדבר ע"ש: לב למות על ידה. דהל"כ הנה אנכי מת מבעי ליה אם מפני שרעב אומר כן: [נח"י] אבל אין לפרש הנה אנכי הולך למות על ידי חיות רעות וגם על ידי הרציחה סוף סוף היה לו להשתמש בבכורה כל זמן שהוא חי כדאמרי' לשתמש איניש בכסא דמוקרא וליגנא אוקרא ליתבר אלא כאותה שאינו אלו שבמיתה. לד שביזה ר"ל כיון שכתוב שמכר בכורתו ליעקב ש"מ שלא רצה בה וא"כ ל"ל למיכתב ויבז הא העיד וכו' ר"ל דבלא זה נמי ידעינן שרשע היה אלא בזה הוא כאילו העיד הכתוב וכו' כדפי' לעיל גבי בת בתואל מפדן ארם:

כו ב עולה. ר"ל דעולה היינו קדשי קדשים שאין רשאין להוציאן לחוץ לעזרה אף אם היה עזרה שלך הוא ואין אתה רשאי לצאת לחוץ לארץ: ד אימר לנו. רלונו לפרש והתברכו בזרעך: ה כשנסיתי. [נח"י] דליכא לפרש על התורה

וקיומם

והמלות דהא אמר אח"כ וישמור משמרתי: ד"ה וישמור. מצות. [נח"י] אע"ג דנשא יעקב שתי אחיות ועמרם נשא דודתו אלא אברהם ששמר כמי שאינו מצווה ועושה ויעקב בח"ל לבד לקח שתי אחיות: ד"ה ותורותי שבע"פ. וא"ת כיון שקיימו כל התורה למה נשא יעקב שתי אחיות ושמעון דינה אחותו ועמרם יוכבד אחות אביו. וי"ל דלא קבלו עליהם לקיימם אלא בא"י והם היו בח"ל הרמב"ן כדפי' בסמוך: ז על אשתו. דמשמע בפסו' ששאלו את רבקה ויצחק השיב והיאך שייך זה אלא וכו': ח ולא נזהר. ופיר' וישקף הניח מקום ההשקפה פתוח ולא חשש לכן וישקף אבימלך: משמש. דאל"כ מנא ידע דאשתו היתה ול"ע ודילמא נפוף ונישוק ראה. [נח"י] נראה דדייק מיבת אשתו מיותר הוא מלמד שהיה מצחק מעשה אשתו דהיינו שימוש ומה שפירש רש"י על וישקף ולא על וירא דלא תימא שראהו ממש משמע דחלילה לצדיק כמותו להניח חלון פתוח אלא שסגר החלון ומכח זה הבין אבימלך וישקף ר"ל השגחה והבנה בעד החלון ר"ל כנגד החלון כמו כל בעד שבמקרא [וע"ש שסותר דברי הרא"ם]: י המיוחד. דרש"י דייק מדכתיב והבאת עלינו אשם ולא קאי אמלך אתי שפיר דהא גבי מלך נמי מצינו לשון רבים וכן גבי אדם חשוב וק"ל: [נח"י] כ"ל דדייק מדהל"ל אחד בסגו"ל תחת האל"ף ולא בפת"ח וכן פירש בפסוק דן ידין עמו כאחד: ד"ה והבאת. כבר. [נח"י] ה"א פרושו ל' עתיד דהא אמר שכב שהוא עבר ועוד דהא נוה להכריז שהיא אשתו וממילא לא שכבו אצלה: יב שבעה גוים. דקשה לו דהא גרר נמי א"י היה כדפירש לעיל: ד"ה בארץ. שניה למה. אעפ"י שפי' שניהם בסמוך י"ל דדייק רש"י לפי פשוטו הל"ל ויזרע יצחק וימצא מאה וגו' וכיון שכ' ויזרע יצחק בארץ יקשה בארץ ל"ל ודאי לא יזרע באויר אלא להורו' אע"פ שהיא כא"י דבארץ בקמ"ץ הב' הוא במקום ה' כאלו נכתב בארץ הידוע וכיון שאמר ההוא יש עוד מיעוט וכן בשנה ההוא כי הפת"ח תחת ב' בשנה כאלו נכתב בהשנה ר"ל שנה הידוע שנת רעבון ונכתב בשנה ההוא ג"כ כמיותר והנה ידוע שאף בארץ אחד או מחוז אחד הן טוב' הן רעה השדות אינן שוות וכן אף בשנות רעבון אין שנה דומה לחברתה לזה שינה וה"ק בארץ ההוא בשנה ההוא שניהם למה ר"ל ההוא כ"פ ל"ל אלא לומ' שהארץ קשה ר"ל א או חלק שדה שזורע ואות' שנ' הי' הרעב יות' חזק ולי"ע: ד"ה מאה. ועשתה. ומאה שערים פירושו לשון שיעור שערה נפשה: למעשרות. וקשה לרש"י למה אמדוהו והא קיימא לן דאין הברכה מצויה בדבר המנוי והמדוד אלא בדבר הסמוי מן העין ל"ש שהיה רוצה ליתן מעשר וקי"ל דאין מעשרין אומדות: יג זבל. דאל"כ עד כי גדל מאוד למה לי ולהכי נקט פרדותיו דרבותא קאמר דגבי פרידות אין הברכה מצויה כלל כדפי' רש"י לקמן בפרשת ראה וק"ל: טו הגייסות. ואין לומר משום קנאה דאל"כ ויקנאו אותו פלשתים ויסתמו את כל הבארות אשר חפרו מבעי ליה: [נח"י] ידעתי מה שאמר הרא"ם ול"נ דמפני הקנאה סתמו ופלא להראות את הקנאה אמרו התלה וכו' דאל"כ ה"ל לסמוך ויקנאו וגו' ויאמר אבימלך לך מעמנו וגו' ואח"כ וכל הבארות וגו' ואח"כ וישב ויחפור וגו' לזה סמך וכל הבארות וגו' לפסוק ויקנאו ש"מ מפני הקנאה סתמו וחשבו שירגיש בקנאתם וילך מהם וכאשר ראה אבימלך שלא נתקיימה מחשבתו א"ל בפירוש לך מעמנו: לשון סתימה: רש"י נשמר שלא תפרש התרגום כמו טמוני חול שהוא לשון מטמון ל"פ דהוא ג"כ ל' סתימה: [נח"י] מה שאמר אבימלך לך מעמנו כי עצמת ממנו נ"ל דסברתו היתה כדעת רב פפא פרק ע"פ ז"ל הוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו אמר רב פפא לא למזבן מיניה ולא לזבוני ליה דחטף ליה מזליה אלא לאשתתופי בהדיה ופירש רש"י דאיידי דעדיף ליה מזליה וגלא ליה להאי ויצחק אפשר שלא רצה להשתתף עמהם או משום דכתיב בהשתתפך לרשע פרץ ה' את מעשיך או משום דסבירא ליה אסור לאדם שיעשה שותפות עם העובד כוכבים שמא יתחייב לו שבועה וישבע לעבודת כוכבים והתורה אמרה לא ישמע על פיך ולכך לא רצה להשתתף עמהם אלא מכר להם וקנה מהם וחשבו דחטיף מזליה מהם ולפיכך אמר אבימלך לך מעמנו כי עצמת ממנו ר"ל דמזלך נטל לנו לכן ויקנאו אותו פלשתים בעבור הצלחתו כחשבם שחוטף מזליה מהם: יז רחוק. דק"ל דהא אבימלך היה אומר לו לך מעמנו דהיינו מגרר ולמה יחן בנחל גרר כי ן שהוא קרוב לעיר: יח וקודם. רצונו לתרץ דהא כבר הלך יצחק משם והיאך הפרן ועוד קשה כיון שחפרן אברהם למה חזר יצחק וחפרן ועוד קשה למה כתיב ויסתמום פלשתים דמשמע שחזר יצחק וחפרן וחזרו פלשתים וסתמום ואין הענין כן כי לא מצינו שסתמום אחר חפירת יצחק. ומתרץ ופלשתים. [נח"י] האריך בזה וזהו ופלשתים סתמום קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן להראות שאחר שנסע מגרר ויחן בנחל גרר רחוק מן העיר וחזר וחפר הבארות וכו' ע"ש: כ ערעור רצונו לתרץ בזה שלא תפרש עשק לשון ערעור אלא הוא עסק ממש כלו' עסק של ערעור: כב וניפוש. דלא יתכן לומר שהוא לשון עבר כיון שאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ואיך יאמר ופרינו כבר בארץ אלא לשון עתיד ורש"י פליג על תרגום שלנו שיתרגום ויפשינם וזהו לשון עבר לכן פירש"י שתרגומו צריך להיות וניפוש וק"ל: כח ד"ה תהי. אבין דקשה לרש"י כפל לשון דקאמר בינותינו בינינו ובינך ועל זה קאמר תהי נא וכו' רצונו לומר דהמקרא כאלו הוא מסורס וכן צריך להיות תהי אלה בינותינו נא בינינו ובינך וה"פ תהי האלה אשר וכו' והוסיף ה"א על מלת אלה ומלת אשר מפני שהוא סיפור דברים מה שהיה עם אברהם וגם הוסיף מ"ת גם מפני שאותו ברית שעשה כבר עם אברהם רצה הוא לעשות גם עם יצחק לכן הוסיף מלת גם עתה ומפירושו מוכח דמלת עתה שהוא בא במקום נא: כט ד"ה אתה. גם. והוסיף מלת גם כאלו אמר שמלת אתה הכתוב בתורה פירושו גם אתה ולפי גיר' זו שהוא ברוב הספרי' שצ"ל דעתה ברוך ה' מלתא באפי נפשה היא והכי פירושו שהוא נתינת טעם אבל מעלה למה אנו מבקשים מאך כן לפי שעתה ראינו שברוך ה' אתה: לג שבעה. [נח"י] קמ"ל דאע"ג דלא כתיב הכא כי שם נשבעו שניהם כדכתיב גבי אברהם. ומ"מ ל"ע למה לא נקט ע"ש השבועה דהא כתיב וישבעו איש לאחיו והלו ברית לא הזכר שכרתו בפועל. לה ממרים. דאם הוא לשון מרידות אינו נופל בו תי"ו הדביקות כיון ששרשו נורד אבל לשון ממרים שרשו מרה ובאה תי"ו הדביקות תחת ה"א למ"ד הפועל ופירש כל אחת ואחת היה ממרת הרצון אבל לשון מרידות אין נופל על הרצון וק"ל: ד"ה ליצחק. עבודת כוכבים. וי"ל דרש"י דייק מדכתיב יצחק קודם רבקה לומר דליצחק היה הצער יותר גדול לפי שלא היה רגיל כל ימיו בעבודת כוכבים אבל רבקה שהיתה רגילה באביה ובאחיה שהיו עובדי עבודת כוכבים:

כז א בעשנן כמשמעו שעשן קשה לעינים אבל רבקה היתה רגילה בו. [מהר"ש] ונראה לי דצריך רש"י לשלשה טעמים אלו דבתחלה פירש משום עשנן והוא מכח שמיכות ואחר כך ק"ל ואין סבה הקדוש ברוך הוא הקהה עיניו אלא מפני הברכה לא מנעו הקדוש ברוך הוא מן הסבה וקשה סוף סוף מאחר שהיה העשן למה רבקה אינה נסמא ע"כ פירש שכבר כהו עיניו במקלא על ידי העקידה והא זה ואיבד את הכל: ג ד"ה שא. ושחוט. פירוש כדי שלא יהיה בסכין פגום כתב הרא"ם ואם תאמר גבי דעשו הוי מסימן לו ליצחק דבחזקת כשר הוא בעיניו סוף סוף כיון דהיה שחיט ליה לעופא בהדי דפרח ליחוש דילמא עביד ליה חלדה ותירץ כמו שפירשו בגמרא דחולין דף ל'. [נח"י] ואין צורך לארוכות הרא"ם דהא יצחק לא ביקש שיביא לו עופות אלא חיות וכדפירש רש"י בסמו' כי טעם הגדי כטעם הצבי ועוד וכו' ואף על גב דקרא הזכיר גם קשתך דמשמע קשת לירות עופות מ"מ איכא למימר דקשת קאי על החיה ר"ל יורה בחיה במקום שאינה עושה טריפה כדי שלא תוכל לברוח ואחר כך ישחטנה בחרב: ד"ה וצודה. ההפקר. דאל"כ לי ל"ל הא כתיב והביאה לי ל"פ וכו': ז שיסכים. דקשה ואיך אמרה רבקה לפני ה' מה שלא אמר יצחק: ט לפסח. ונראה לי דבפסח נולד יצחק כמו שפירש רש"י בפרשת וירא והקדוש ברוך הוא ממלא ימיהם של צדיקים באותן הימים שנולדין באותן הימים הם מתים דכתיב גבי משה בן מאה ועשרים שנה אנכי היום שפירש רש"י היום אנכי אמות ומדאמר יצחק לא ידעתי יום מותי שמא היום אנכי אמות ודאי פסח היה: טו מן נמרוד. פירוש שהבגדים היו בהן ציורין של כל מיני חיות וכשלבשן נמרוד ויצא לשדה היו החיות סוברין שהם חיות ובאין אצלו ועשו הרג את נמרוד ולקחן: יט ועשו הוא. דאם לא כן היה יעקב מדבר שקר. ואם תאמר והלא עדיין היה משקר כיון שעשו מכר לו הבכורה ואיך אמר עשו הוא בכורך. ויש לומר דהוא לא לקח מעשו אלא לענין עבודה אבל בכורה נשארה עדיין לעשו לענין נחלה פי שנים. ועוד יש לומר דעשו היה בכור ללידה וקל להבין: כא אין דרך. ואם תאמר והא יצחק היה מחזיק את עשו כצדיק גמור. ויש לומר דהיא נותנת כיון שצדיק גמור הוא לכך אינו מוציא שם שמים לבטלה ואף על פי דכ"ש הוא ביעקב דהא היה מחזקו יותר לצדיק מעשו כדפירש לעיל מכל מקום סבר כיון שעשו אינו יכול ליזהר שלא ילך במקום טינופת הוא זהיר שלא להזכיר שם שמים יותר מיעקב מפני שיעקב יושב אוהלים ולא בא למקום מטונף: כב תחנונים. דאי כמשמעו אטביעות דקלא קאי מיד הוה ליה למימר כשאמר לו אנכי עשו בכורך. ועוד לעיל כשאמר לאמו אולי ימשני אבי למה לא פחד שיכיר אותו בטביעת קולו אלא קולם היה שוה' ל"פ שקאי על דברי התחנונים. אע"פ שהיה מחזיקו לצדיק גמור מ"מ אין זה מורה על רשעתו כי יש הרבה בני אדם שדבריהם בלשון קשורין אע"פ שהם כשרי': כז גן עדן. לפי שעשו חמד הבגדים האלו מנמרוד ונמרוד ירשן מאדם הראשון ואדם היה לובשן בגן עדן: ד"ה כריח. תפוחים ואשר ברכו ה' שב אל השדה כאלו אמר כריח השדה אשר נתן בו ה' ריח טוב והוא שדה של תפוחים: כח ויחזור. דק"ל למה כתיב ויתן בוי"ו אלא פי' ויתן לך ולא יפסוק הברכה מפני החטא אפ"ה יחזור ויתן פי' ויתן על ויחזור ויתן היינו לפי מ"ר ז"ל דלפי פשוטו מוסיף על ענין ראשון ר"ל נתן לך ברכה אחת לכן קאמר ויתן לך עוד ברכה זו והיכא מצינו לעיל שברכו י"ל מדכתיב אשר ברכו ה' שנתן לו הקב"ה ברכה כי אשר ברכו ה' שב אל בני הכתוב למעלה כאלו אמר ראה ריח בני אשר ברכו ה' כריח השדה שנתן לו הקב"ה ריח טוב: כט אשה אחת. [ג"א] שלא רצה לתלות הקללה בעצמו לומר שבניו יהיו עבדים: ד"ה אורריך. לפיכך. כלומר יסורין וצרות שלהם באין תחלה לפיכך יצחק מקדים קללות וארורים וכו' והרמב"ן טען למה כתיב בפר' לך לך ואברכה מברכיך ומקללך אאור ותירץ שהרי כתיב אחריו ונברכו וגו' הרי גם קללו' ארורים קודם לברכת מברכים. ואע"פ שבלעם אמר לישראל מברכיך ברוך וגו' לא אמר זה אלא למה שהורגל לדבר עם הרשעים א"נ שהיה מברך אותם שיגיע לה' כמעשה הרשעים שיהיה להם ג"כ תחלה שלוה וק"ל: [ד"ד] תמהתי דאין כאן קושיא כלל דגבי אדם המברך לחבירו יש חילוק אם המברך צדיק מתחיל תחלה בארור כהרגלו ביסורין תחלה ואם הוא רשע מתחיל בברכה כפי הרגלו שלוה תחלה אבל באברהם שברכו הקב"ה שכלו ברוך ודאי מתחיל בברכה שהוא יותר ראוי: ל זה יוצא. דאל"כ שתי יציאו' למה לי אלא בזה יצא מאהל אביו וזה יצא מן השדה ובא אל הבית והרא"ם פי' דאך מיעט היציאה: לג גיהנם. וא"כ לפי המדרש רבו"ל יהיה פי' של ויחרד אינו כמשמעו לשון תמיהה אלא ל' פחד על פתיחת גיהנם ואע"פ דלפי פשוטו נמי ויחרד אינו ל' תמיה אלא ל' חרדה ר"ל דהחרדה היה כמשמעו על דבר התמיה של מי איפה ולאפוקי לפי' המדרש החרדה הוא הגיהנם: מתחתיו. [ג"א] פירוש מתחתיו תחת עשו כי עם יעקב נכנס גן עדן ועם זה גיהנם: ד"ה מי. לעצמו. פירוש שאינו מלה מורכבת מאיה ומפה רק הוא לשון בפני עצמו והוא משמש לכמה ענינים וכו': ד"ה ואוכל. לטעום. דאל"כ מכל ל"ל [נח"י] דאין לפרש כפשוטו שאכל ממש מכל מטעמים דהא לא הביא אלא שני גדיי עזים אלא שהבר נתטעם לכל הטעמים והמעדנים: ד"ה גם. לא נטל. וקשה והלא מקרא דויעקבני הוא אחר הפסוק גם ברוך וי"ל בודאי עשו צעק מיד בקול רם מה עשה לי אחי זה ויעקבני זה פעמים ושמע אביו ואמר גם ברוך יהיה והנה כשמוע עשו דברי אביו שאמר גם ברוך יהיה אחר אמר ויעקבני פעמים ולא השגיח בו או אמר לו הכי קרא שמו יעקב כלומ' אני משיג שאהוב בעיניך עקיבתו ורמאותו ומשום הכי קראת יעקב לשון עתיד ולא עקב שיעקבני פעמים מהרש"ל: [נח"י] ק"ל על דברי יצחק שאמר שלא תאמר אלולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות והא ודאי כך הוא שהרי שאל אותו כמה פעמים מי אתה וסבור שהוא עשו וג"ל דה"פ שיצחק רצה לברך ברשות השי"ת ושיסכים על ידו והיה סבור שהשי"ת יסכים לברך את עשו ולאחר שנסתפק לא בירך עד שמשמש בו והיה מאכלו של יעקב רצון ואין זה אלא מרצון השי"ת לפיכך גם ברוך יהיה והסכים על ידו. וברכו. דאל"כ גם ברוך יהיה ל"ל הא כבר ברכו. לה בחכמה. דאל"כ מאי ברוך יהיה: לו הכי אחי. בסוף מבואר אחריו מה שאמרו ועבדתי חנם שאינו מה שבקש ממנו שהרי מיד אמר נקבה שכרך עלי: לט זו איטליא"ה. לאפוקי ממה שנאמר לעיל מטל השמים ומשמני הארץ דלעיל קאי על הפירות הארץ שהתבואה והפירות שבארצך יהיו שמנים וטובים אבל כאן נאמר על המקום שיהיה המקום ממקום השמן שבארץ חס של' מושבך שמורה על המקום שיושב דא"כ קשה הא בירך את יעקב בברכת משמני הארץ: מ פתחון פה. [מהר"ן] ושב תאמר שלא נמלא שנתן יצחק ליעקב הברכות על תנאי וי"ל דכתיב ויתן לך האלהים

מטל

מלת האלהים משמע בדין שאם אתה ראוי וכו'. כא שלא תצטער. אף על פי שהיה רשע את זה לא עשה שיהא מצער את אביו כי היה נוהג בו כבוד במאכליו וכו' ראיה ממה שנאמר וירא עשו כי רעו' בנות כנען בעיני יצחק אביו וגו': מב ד"ה מתנחם. וגו'. וא"ת והלא לפי המדרש גם הוא לשון תנחומין י"ל דהכי פירושו אם באנו לפרש מלשון המדרש שהוא ל' תנחומין ואינו ל' מחשבה אז תוכל לפרשו שמתנחם על הברכות בהריגתך וא"ל לפרשו על כוס של תנחומי':

כח ב ד"ה ביתה. כל. לאו דוקא כל תיבה דלא נמצא כלל זה דוקא בשמות המקומו' והארצות כמו בבלה חברונה וקאת הכלים המזבחה: **ג** מי שדי. דאל"כ מה ענין זה השם לכאן: **ד** בשבילך. דאל"כ ויתן לך ברכת אברהם משמע' לי' לא את ברכת אברהם דמשמע שניטלה ממנו וניתנו לזה ומה שלא פי' את ברכת אברהם לירושת הארץ שיזכ' בה הוא יותר מכל שאר בניו משום דירושת הארץ מתנה היא ולא ברכה. הרא"ם: **ח** איני יודע. [קל"מ] יש מקשים מה בא להודיענו שאינו יודע אם לא ידע ישתוק וי"ל דרש"י ידע שיש ליישב בכמה אופני' כפירוש המפרשים וע"ש אבל לא ידע איזה הוא אמתי ליישב הפשוטו של מקרא ועיין [גלד"ל]: **ט** בבית עבר. וקשה דמ"ש דנקט הכא עבר ולעיל גבי לדרוש את ה' נקט שם וגבי ויתרוצצו נקט שם ועבר וי"ל דכיון שנקט שהם ויתרוצצו ללמד ולהורות דכשהלכה על בתי מדרשו' היה יעקב מפרכס לצאת ושם ועבר שתי בתי מדרשות הוו דכתיב ויעקב איש תם יושב אוהלים וכו' מסתמא על שניהם נאמר וגבי ותלך לדרוש את ה' הואיל והלכה אל ה' ודאי הלכה לשם דהוא היה אבי אביו של עבר והיה גדול ממנו ומה שנקט הכא עבר לבד משום דשם כבר מת היה באותה שעה:

סליק פרשת תולדות

פרשת ויצא

י הזר. [קל"מ] פי' מתחלה ק"ל למה הזר וכתב ויצא יעקב והלא כבר כתיב וישלח יצחק את יעקב וגו' ותירץ ע"י שהפסיק בפרשתו של יעקב בענין עשו ונתן הסבה למה הפסיק שבשביל וגו' וכשהשלים סבת הפסקה שב להשלים סבת החזרה ואמר ומשנאמר וכו' וע"ש: ד"ה ויצא לא. ולמה. ר"ל דהוי כאלו נכתב שתי יציאות ויצא יעקב וגם וילך חרנה אלא אחד שיצא גופו ואחד שיצא זיוו הודו הרא"ם. וכתב עליו מהרש"ל ופי' דלא כפי' הב"ר דפי' מדכתי' ויצא ולא כתיב ויצאו שהרי גמלים ושאר בהמות נמי יצאו אלא מגיד לך שפנה זיוה וכו' ונ"ל דצריכים לדברי הרא"ם ודברי הב"ר וכך הפשט מדכתיב ויצא וגם וילך יהורה הוא אלא מגיד הוא יצא ולא אחר ואחר כך קשה והלא גמלים ג"כ יצאו אלא כשהוא יצא אז פנה הודה וזיוה כו' ולא כשהיה אחר יוצא. [עכ"ל] הוא זיוה. ר"ל בעוד שהצדיק בעיר האנשים והעם גם כן צדיקים לפי שמתביישין מן הצדיק וגם הוא מוכיחן: פנה זיוה. ר"ל העם שבעיר עושין עבירות. ואין להק' והא יצחק היה עדיין נשאר בעיר כבר תירצו בב"ר אינו דומה זכות של צדיק אחד לזכות ב' צדיקים: וכן ותצא. וקשה דהכא הביא ראיי' מהת' לכאן והת' גבי נעמי ורות מביא ראייה מכאן וי"ל דאי לא הביא ראייה מהתם הייתי אומר דלמא שתי יציאות האמור כאן בא לאשמועינן דאחד יציאות גופו ואחד יציאת ממונו וצאנו ובקרו שיצא עמו לכך צריך להביא ראייה מהתם שיציא' צדיק עושה רושם כמו שפי' הכא דהתם אי אפשר לפ' על יציאת ממונם דהא התם כתיב דאמרה וריקם השיבני במשמע מינה שלא היה לה שום ממון. והתם מביא ראייה מהכא דאי מהתם ה"א דוקא התם עשה רושם משום שלא נשאר שום צדיק זולת' אבל במקום צדיקים מנא ליה דעושה רושם משום הכי מביא ראייה מהכא דהא נשארו יצחק ורבקה וא"ה עשה רושם יציאת יעקב וק"ל [ועיין בגד"ל וגם הארך מאוד ליישב זה]: [ד"ד] באמת אין זה קושי' דהיתה ר"פ תפלת השחר דאמרינן גבי יצחק דתיקן תפלת מנחה דכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה ואין שיח אלא תפלה שנ' תפלה לעני גו' ולפני ה' ישפוך שיחו והקשו התו' בפ"ק דעבודת כוכבים מוכיח דשיחה גו תפלה מויצא יצחק לשוח. י"ל דכיוצא בזה מצינו ויהי אומן את הדסה ואין הדסה אלא צדיקים. דכתיב ויהי אומן את הדסה ובפ' חלק אמרי' להפך עכ"ל. וכן מוכח כאן דפרש"י ויפגע כמו ופגע ביריחו ושם ביהושע על פסוק ופגע ביריחו פרש"י כמו ויפגע במקום. הרי אין זה קושיא אלא דכל מקום שמצינו מלה אחת בב' מקומו' ופי' אחד שייך לשניהם כל א' מחזיק חבירו. וכל המפלפל בזה אני אומר דוקא דעייל בי' שיקרא ע"ש. ד"ה וילך. דק"ל וילך חרנה משמע שבא לחרן וזה א"א שהרי אח"כ כתוב ויפגע לו בדרך כי אין זה דרך המקרא לכן פי' יצא ללכת: **יא** באיזה מקום. דק"ל והלא בא הכתוב לפרש ולא לסתום ואכתי אינו מפרש באיזה מקום ל"פ במקום כו': ד"ה ויפגע כמו. שפי' לשון תחייה ולא פגיעה: [נח"י] והוצרך אלו הפסוקים לראי' לפי שלשון הפגיעה והפגיש' על הרוב שייך דוקא בשני ההולכים זה לעומת זה עד שפוגעים ונוגעי' זה את זה אבל כשאחד לבד הולך ומתקרב והשני עומד כמו מקום שהוא מחובר סד"א דלא שייך לשון פגישה ופגיעה לכן הבי' לראי' שגם יריחו ודבשת הם מקומות ואפ"ה כתיב לשון פגיעה: לשון תפלה. פי' ויפגע במקום בהקב"ה שקראו מקום ע"י שהוא מקומו של עולם. רא"ם: שקפצה. בשלמא אי הפגע כי פי' אל תגש בי להפציר אבל אצל הקב"ה ל"ש למימ' הכי א"כ ק' למה שינה כו' מהרש"ל אלא שלכך כ' ויפגע שהו' נמי ל' פגישה כדי שתלמוד ממנו נ"כ קפילת הדרך ואי הוה כ' ויפגוע לא הייתי לומד ממנו תפלה לכך כ' הכ' ויפגע במשמע בי' תרויהו: ד"ה כי. ויבא. אע"פ שאין הפרש בין ויבא וילן ובין וילן שם כי בא השמש מכל מקום היה לו לסדר הענינים כפי הסדר וכמו דכתיב הנה נא רפה היום לערוב לינו נא וגומר אלא ודאי על שקיעה הפתאומית נאמר ועוד י"ל מדכתיב כי בא השמש משמע אבל אי לא בא היה הולך עוד ואם כן שמע מינה שהיה עוד היום גדול וא"כ מאי כי בא השמש אלא שבקעה וכו' כך פי' רש"י בפרק חלק: ד"ה וישם. מרוב. דאל"כ ויקח אבן מבעי ליה: מריבות. דאל"כ היו הכתובי' מכחישין זה את זה דכאן כתיב ויקח מאבני המקום משמע שהיו אבנים הרבה ובסמוך כתיב ויקח את האבן לכך צריכין לתרץ דודאי מתחלה היו אבנים הרבה אלא התחילו מריבות כו' וא"ת מנ"ל שלקח אבנים הרבה דלמא ויקח אבן אחת מאבני המקום הוא דקאמר והיינו דכתיב ויקח את האבן אשר שם מראשותיו ותרצו התוספות דהיה לו לכתוב ויקח אבן כמו ויקחו אבן וישימו תחתיו שהרי הכתוב לא בא לסתום אלא לפרש אלא מדכתיב מאבני כהם ש"מ אבנים טובא הוי: [ד"ד] קשה מה מועיל סביב לראשו הלא

יוכלו חיות רעות לשלוט בשאר גופו. ותו לאיזה צורך הביא רש"י התחילו מריבות שאין כאן מקומו היה לו לכתוב במקום שיש קושיא שכאן ל"ק מידי. נראה דבאמת הקיף כל גופו באבני' מפני חיות והא דנקט מראשותיו דהיינו סביב ראשו הוא בשביל שהיה שם חידוש שהתחילו מריבות שכ"א שהיתה סביב ראשו היה רוצה להיות תחת ראשו מנות ונעשו אבן א'. משא"כ בהיקף שאר אבנים לא היה שם חידוש כי היו רחוקים מן הראש גם נתחלה ע"י סידור יעקב ועיין בד"ד באריכות: **יב** עולים ק"ל דהל"ל יורדי' תחלה דהא דירת המלאכים בשמים הוא: **יג** לשמרו. דאל"כ הא מלא כל הארץ כבודו ומאי נצב עליו אלא עליו קאי על יעקב מדכתי' עולים תחלה וא"ת ולמה היה צריך לשמרו באותו שעה ולא קודם לכן. וי"ל לפי שדיוקנו של יעקב חקוק בכסא כבוד ומכשיו ראו המלאכים את יעקב וידעו שדיוקנו הוא והתקנאו בו הואיל שהוא קרוב לכסא כבוד יותר מהם והיו בדעת' להזיקו לכך שמרו הקב"ה וע"י הואיל שהמלאכים של א"י היו עולים ומלאכים של ח"ל היו יורדים בין כך ובין כך לא היו המלאכים אלו לכך שמרו הקב"ה בעצמו רא"ם: ד"ה שוכב. קיפל. דאל"כ מאי רבותי' הוא שנתן לו את הארץ אשר שכב עליה שהוא רק ד' אמות ועל זה קאמר קיפל הקב"ה וקשה למה קיפל אותו' לו בתוך ד' אמות. י"ל כדי שתהיה נח לכבוש כל א"י כד' אמות אשר הוא שוכב עליה: [ג"א] ויש מקשין איך שייך לומר שיהיה כל הארץ תחתיו ואין זה קשיא כי יש להבין כי א"י ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה והנה יסוד של ד' מאות שהוא ד' כל דבר בעולם נכנס תחת יסוד שלו. וכל זה רק בנורא' וק"ל. נלי"ט. **יד** וכן יפרוץ. ולא כמו כן יפרוץ גם שהוא לשון הריסה: **טו** ירא. דאל"כ מאי אנכי עמך דמשמע פנן לך [נח"י] ירא בהליכה מעשו שלא ירדוף אחריו. ובהזרתו מלבן כמעשה שהיה אחר שסייס ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך: ד"ה עד כל' כי. דקשה לרש"י כי לא אעזבך עד אשר משמע שודאי לא אעזבך עד אשר עשיתי ומלת אם משמע הוא ספק אם יעשה אם לא לכך מפרש אם משמע כלשון כי דהוא נמי לשון ודאי כלומר כיון שהרי משמש לשון אם גם אם משמש לשון כי: ד"ה דברתי. לא דבר. וא"ת דלמא אשר דברתי לך קאי על הדיבור דלעיל דדבר עם יעקב שנ' ויאמר אני ה' וגו'. י"ל דאי קאי על הדיבור דלעיל הכי הוה ליה למימר כל אשר אני מדבר עמך ולא לשון עבר שהוא לשון עבר כיון דחדא נבואה היא והכל בחלום אחד ולא הקיץ משנתו בנתיים וק"ל: **טז** לא ידעתי. דאל"כ מאי נפקא מינה אם לא ידע: **יז** ואמצע. דק"ל כיון שאמר יעקב כי אם בית אלהים משמע שהיה בבית אל כמו שכתוב ויקרא את שם המקום ההוא בית אל אם כן משמע שסולם היה עומד בבית אל ולעיל היה משמע בפי' שעומד בבאר שבע מדכתיב לעיל ויחלום והנה סולם מוצב ארצ' וגו' ולא נפ' [illegible] ארץ היה א"כ ודאי קאי אמאי דכתיב לפניו בתחלה דהיינו באר שבע דדרש"י שאומ' א"כ קשי' קראי אהדדי לכך מפרש הסולם הזה עומד בבאר שבע כדמשמע הפשוט ואמצע שיפועו נגד ב"ה היינו ירושלים וראשו בבית אל כדמשמע נמי בפסוק ראשון לומר סוף שיפועו היה כנגד ב"ה א"כ הי' יעקב חוץ מהסול' שהרי באר שבע בדרום של יהודה ובית המקדש בצפונו וא"כ מה היה מעלת לוז שקרא לו בית אלקים ושער השמים הרי לא היה שם רגלי הסולם ולא ראשה לכן פי' שאמצע שיפוע היה כנגד ב"ה דסוף הסולם היינו ראשה היה נגד בית אל שהוא' לוז: כתב מהרש"ל כך נ"ל פי' שפסוק והלע' רש"י וכלפי שאז"ל שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטור בלא לינה ובית מלונו של הקב"ה היינו ירושלים וכאן משמע שלן בבית אל ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל וזהו לוז כדכתיב ואולם לוז שם העיר כו' ואפי' אם אתה יכול לתרץ שהכתוב שהוכל לומר לוז הוא ירושלים עדיין קשה ומהיכן למדו לומר כן אני אומר וכו' והא קראו לוז שהוא שם העיר לראשונה וירושלים שקפץ לשם קראום ביחד בית אל וכוה יהורץ ד"א שפירש לאפוקי דעת הרא"ם דלפי פירושו שבנוסחאות שלנו כתיב יעקב קראו לירושלים בית אל שלדבריו זה לוז ולא ירושלים ג"כ מדברי הגמ' הוא וזה לא מצאתי בשום מקום ועוד לפי התירוץ ג"כ קשה דלמא לוז היינו ירושלים וקל לתרץ היינו כשבא להמלעית הדרך בא לוז כנגדו אלא ודאי שהיה ברור לרש"י שירושלים לא נק' כדמוכח קרא כדפרשתי. עכ"ל. לא עכבו. כך הוא המאמר התם בגמ' ולשון קושיא הוא למה לא עכבו שם ומתרץ איכי לא יהיב וכו' עד מן השמים יעכבוהו ר"ל כיון דהוא עצמו לא התפלל מעצמו מן השמים יעכבוהו בתמיה אין כופין אדם לדבר מצוה: וקפצה. [ג"א] וקשה למה לא קפצה הארץ לו אלא עד אחר שבא לבית אל. הרא"ם פי' שהי' זה כדי שיתפלל בשני מקומות יחד שהם חשובים וכו' נראה דלא יתכן בענין אחר כי איך הקפץ ב"ה להדומה בהיותו טהורה לח"ל. לפיכך הוצרך לחזור עד בית אל: ד"ה מה. דחילו. ר"ל דרש"י רוצה להביא ראייה כאן שהתרגום על נורא דחילו בוי"ו לאו לשון רבי' הוא אלא דרך של תרגום הוא כמו תבונה דהוא נמי שם דבר ואפילו הכי תרגומו סוכלתנו בוי"ו וכן בגד ללבוש נמי שם דבר הוא ותרגומו וכסו בוי"ו א"כ ש"מ שדרך התרגום כן: ד"ה וזה. מכוון. [נח"י] כ"ל דהמדרש אינו חולק אלא שמפרש הטעם למה דוקא זה המקום הוא שער לעליית התפלה לפי שהיא מכוון נגד ב"ה שלמעלה ומ"מ שער השמים הוא דרך משל כי אין לשמים שער או חלון: **כ** אם. ישמור. רצונו לתרץ דהא ליכא דקרא כפל הוא דכתיב אם יהיה אלקים עמדי היינו ושמרני ועל זה פי' לי וכו' כלומר דהאי אם יהיה אלקים עמדי קאי אשמירת הבטחות וא"ת איך יתכן לומר שיעקב היה מסופק אם יקיים הקב"ה הבטחתו אם לא וי"ל שהיה ירא שמא יגרום החטא ולא ישמור לו. ועי"ל דיעקב היה סבור שמא חלום הוא ואין חלום בלא דברים במלים מ"מ אמר אם וגו' וק"ל. וא"ת כיון שרש"י בא להוכיח ההבטחות מן המקרא היכן הבטיחו נמי על בגד ללבוש וי"ל שהבטיחו על הלחם ודאי שהבטיחו נמי על בגד ללבוש כמו שאמרו ז"ל עשיק לגביך ושוי לכריסך פי' זבין בגדים יקרים ועסוק ממונך בשביל בגדים. ושויה לכריסך פי' אבל לכרסיך אל תזבין אלא בשויה ולא ביוקר מכדי דמיה ואמר נמי בפרק כיסוי הדם לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה יותר ממה שיש לו וכיון שהקב"ה הבטיחו על הלחם לאכול א"כ ודאי הבטיחו נמי על בגד ללבוש דאל"כ היה צריך לו לצמצם ממאכלו כדי ליקח בגדים ונמצא שלא יהיה לו לחם לאכול והקב"ה הבטיחו על הלחם לאכול. מהרש"י: **כא** ד"ה בשלום: מדרכי. [נח"י] וזהו נ"כ מכלל ההבטחות של הש"י דהא אמר את אשר דברתי לך ופירש"י לצרכך ועליך ואם לא שלם מן החטא וילמוד מדרכי לבן בוודאי שלא יתקיים מה שאמר עליו כמו כל הבטחות של הקב"ה שהן על התנאי שלא יגרום החטא: [ד"ד] פי' מדלא אמר והשיבני ה' אלא ושבתי שהדבר הזה אינו תלוי בהקב"ה אלא בו שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים: [ד"ד] קשה וכו' בלאו הכי לא יפלא קדם ה' וכן בגמרת המעשר י"ל דהאבן אשר שם מצבה לא יהיה רק

לזכרון

לזכרון בעלמ' כמו שמלינו ביאשע. ובמעשר אמר אף שמן הדין א"צ ליתן וכאן אמר וכל אשר תתן לי אף שהוא פטור מן הדין אני אתן: כב וכן עשה. רלה לומר לכך מייתי רש"י וכן עשה וכו' שלא תיקשי על התרגום מנא ליה שתרגומו כן דדוקא על מלכה זו יפלח לפני הקב"ה ותירץ דהא לסוף כן עשה א"כ ש"מ שגם מתחלה היה דעתו כן ויהיה וגו' ה' לי לאלהים של הנאי ולא נדר ולכן תרגם אהא פלח עלה קדם ה' ר"ל ודאי הוא שיקריב קרבנות אפי' אם לא יתקיים הבטחתו אבל לא על המזבח זה לכך תרגם אהא וכו' כמו על אבן זה: וא"ת הא נ"כ כתיב וכל אשר תתן לי וגו' משמע אבל אם לא תשמור לי הבטחתי לא אעשר. וי"ל דה"פ אבל כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך אף אם לא תשמור הבטחתי: ומהרש"ל כתב והלא חייב היה ומאי רבותא דיעקב מבואר הוא בהרא"ם ול"נ שכך אמר יעקב אם תשמור הבטחתי אז עשר אעשרנו שתי מעשרות אם להו אעשר פעם אחת וכן עשה:

כט ב משקים. בפירושו פי' משקים והיו נאספים והיו גוללין תמיד: ג ד"ה ונללו. לפי. רלה לתרץ ולומר במלת ונאספו שמה היא נ"כ מלשון הוה ולא מלשון עבר ועוד רוצה לתרץ שהיה לו לעיל לפרש גבי והנה שלשה עדרי צאן רובצי' עליה ולמה רובצי' מש"ה ונאספו שמה וכו' לכן פי' לפי וכו' כלו' שהוא נתינת טעם על והאבן הגדולה על פי הבאר: הא דלא מפר' רש"י מיד לעיל גבי וישקו משקים הרועים שם א"ל הוה ועו' למה לא מביא התרגום מיד לעיל על ישקו העדרים משום דכאן כתיב ונללו ומתרגם ומגלדין דהוא ל' הוה ובסמוך נמי כתיב וגלל ומתרגם וינגדרון דהוא ל' עתיד א"כ ומוכח כבדי' מן התרגום דכל הפסוק מדבר ל' הוה אבל גבי וישקו לא מוכח מתוך התרגום דלא כתיב ב' פעמים ישקו אלא לעיל כתיב ישקו וכאן כתיב והשקינו וכן כל הלשונות א"ט בוין אתי מן ונללו: ז לא עת. דק"ל דהפ' כופל הענין כיון שאמר הן עוד היום גדול לאחיה תו למכתב לא עת האסף המקנה דודאי הוא לכך מפר' דשתי ענינים הן: ח שהאבן פ' וא"ת לגלול כדפירש רש"י לעיל מרוב כובדה ולא שכך הסכימו ביניהם: צלוחית. פי' כיסוי מהצלוחית ור"ל שלא גלל האבן כמו הרועים אלא בקל והדיוק זה מדכתיב ויגל שהוא לשון גלוי ולא כתיב ויגלול: דאל"כ ויגב ל"ל אלא להודי' שכחו גדול שתיקן שהגיש ויגל בלא טרחא. נלי"ם: יא לקבורה. ולהאי טעמא קשה להם כבכית' אמורת ' ו למה אתה בוכה בודאי לא הזכיר לה מיתתם. וא"כ מה הביא לה לכן פי' ד"א ונד"מ לאוד קשה איך לדיק כיה בכה על חסרון ממון. מהרש"ל: יב אחיו ברמאות. [נ"א] קשה מה הגיד בזה לרחל. וירצה כדי שתתרצה רחל להנשא לו ולא תאמר שיהיה לבן מרמה אותו: ד"ה ותגד. לפי. דברבקה כתוב ותגד לבית אמה לכן פי' אמה מתה: יג בשבור ממון. דאל"כ למה רץ: ד"ה ויחבק. כשחיקו. כלומר כיון שלא רץ אלא בשביל הממון א"כ למה חבק אותו לכן פי' כו': ד"ה וינשק. בפיו. מהרש"ל אין דרך להביא אבני' טובות בפיו אלא י"ל בדרך העולם כשאדם מביא אבנים טובות מביאם בסתר ואין מגלה אותם לכן אמר נגבק אותו ונשקו כדי שיגלה לו מה שבפיו עכ"ל: ד"ה ויספר. מגלגלו. דאל"כ מאי את כל הדברים האלה: יד מעתה. ר"ל כי כל אך הוא מיעוט וכו' זה פי' מעתה וכו': חדש ימים. וא"ת מנ"ל לרש"י שדוקא חדש ימים וי"ל כיון שישב כן כמו שנאמר וישב עמו חדש ימים ודאי מתחלתו נמי כך היה: טו וכי בשביל. פי' אין התימה הזה נופל על אחי אתה כי באמת אחים הוו כמו כי אנשים אחים אנחנו ועוד דהאי אחה מבעי ליה אלא התימה נופל על ועבדתני חנם: יז ובוכה. ר"ל וכי בא הפסוק לספר בגנות של הצדקת לכן פי' לפי שהיתה וכו' ומתוך גנותה תלמוד שבחה וא"ת דמשמע אבל גם לאה היתה יפת תואר אלא שעיניה היו רכות וא"כ אין זה ההיפך של ורחל היתה יפת תואר וגו' אלא סך הל"ל ועיני רחל יפות וי"ל כיון שעיניה לא היו יפים גם היא לא היתה יפה כדאמר בגמרא כלה שעיניה יפות כל גופה אינה צריך בדיקה וא"כ נופל שפיר עליו ורחל היתה יפת וגו' וק"ל: יח הן ימים אחדים. דאל"כ איך עבר על מלות אמו: [נח"י] דקשה למה פסק יעקב לעבוד זמן ארוך והיה לו לפסוק ג' או ד' שנים אולי תבא אמו אחריו קודם לזה הזמן ואולי יסתפק לבן גם בזה אלא שיהיו אחדים שאמרה לו אמו. כימים אחדים. כלומר הסברא נותנת משום שאהב את רחל יהיו ימים מועטים כמו זמן ארוך כמו דכתיב תוחלת ממושכה מחלת לב אלא על כרחך צריך לומר כימים אחדים שאמרה לו אמו וק"ל: ד"ה ברחל. אחליף. וא"ת לא פי' לו לומר רק בתך הקטנה וי"ל דאי לא היה אומר רחל היה נותן לו זלפה דהיתה נמי בתו מפלגש כדפרש"י לקמן והיתה נמי קטנה יותר מרחל וא"ל למה לא היה ירא יעקב שמא ישנה בה זלפ' בשם רחל ויתן לו זלפה ששמה רחל וכתוב הקטנה וי"ל דזלפה אינו בתו ממש כיון דהיתה מפלגש וגם אין שמה רחל אלא שכינה את שמה רחל ומשום שני רמאות לא היה ירא: וק' פ"ז והכתיב וללבן שני בנות דמשמע ותו לא מקרי בנות דהי' הפי' של פסוק שתי בנות שעומד' והגונות לו א"כ הי"ל אבר שם וגו' נראה לתרץ דברחל כתיב יפת תואר בכלל והיפוי צורת איברים ובעלת קומה זקפת ראיה לזה שנתן זלפה ללאה לרמות יעקב שיכנו שהיא שפחת רחל כיון שהיא בחורה לכן פי' רש"י שם זה רמאות ולא כאן שמה מוכח שבחירה היתה לכך יתיב שם רק ותלד זלפה שכן דרך ליתן הגדולה לגדול' ולא גדולה לקטנה שיהי נגלי לה שגרא' שהיא בעלת קומה וא"כ אם יא' ר רק בתך הקטנה יתן לו לאה שהיא קטנה בקומה אף שהוא גדולה בשני' מ"מ יש ללבן תירוץ לרמאו. נלי"ם: כא כל בבקרים. שאין מדרך נוסל שיאמר הבכיר תקף שהגיעו ימי עבודתו הבה את אשתי: כז ברשף. פי' בבור"ק דאי הוי נקוד כמלאופים היה נוקד בעין בקמץ והי' מוכרת כך מלאתי. נלי"ם: ד"ה עוד. הקטן. דייק מדכתיב אחרות דיחור הוא. אי נמי מדכתיב עוד משמע עוד אחרות הדומות לראשונות מה הראשונות בא יוצב דהא עדיין לא רמאו אף האחרונות בהמוגה אף על פי שרמהו וק"ל: לד נביאות. וא"ת הא בפרק קמא דמגילה לא חשיב אלא ז' נביאות שרה מרים דבורה חנה אביגיל וחולדה ואסתר וי"ל שרה הקרא מעיד עליה דכתיב כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה מלמד שאברהם היה טפל לשרה בנביאות וכן כולם אבל גבי אמהות לא מצינו שהיו מתנבאות כי אפשר לפרש הקרא דהכא כפשוטו. דמהרש"ל תירץ שהאמהות לא היו מתנבאות כ"א על עצמן שהיו יודעות מה שיבא עליהן אבל מה שיבא לעתיד על האחרים לא היו יודעת מ"ה לא חשיב בכלל שאר נביאות עכ"ל: ד"ה ע"כ. מכלה. כלומר דשבט לוי היו נוטלין ארון הקודש והם לא היו יכולין להזהר בו כ"כ ומתו' כך מתו הרבה מינייהו: [נ"א] קשה והלא אף קודם שנשאו הארון דהיינו כשילאו ממצרים לא היה שבט לוי יותר משאר שבטים. ומגין שבס' במדבר היה חדש אחר שהוקם המשכן. וי"ל כשילאו ממצרים היו מעטי' מטעם אחר דכתיב וכאשר יענו ושבט לוי לא היו בכלל עינוי וטעמא דמאי לא שייך אלא למה לא היו רבים אחר יליאתם:

ל א במעשיה. בהרי אסור לקנאות. אבל ק' הלא בפסוק כתוב מה פי' הקנאה ועוד ק למה אמר לשון שלילה אלולי שלדקה שלי"ל לדיקת היא לכך וכו' וי"ל דידוע החילוק בין קנאה לחימוד דקנאי מקנא לחבירו אף שיש לו מ"מ מקנא שיש לחבירו אבל החמדן חמד שרוצה נ"כ מה שרוצה אבל חבירו והוא אין לו כיוצא בו והכתוב אמר ותרא רחל כי לא ילדה ותקנא ק' ותחמד הל"ל או הל"ל ותרא' רחל כי ילדה לאה והו היה בפיר נופל עליו ותקנא לכן פי' קנאה במעשיה דלשון קנאה שרוצה יותר מחבירו קאי על מעשיה דזה מותר לקנאות להיות יותר לדיק שנא' אל תקנא וגו' רק ביראת וגו'. ודו"ק. נלי"ם: (נח"י) והא דלא קנאה עד עתה י"ל דסברה דלאחר שתלד ג' בנים תלד גם היא אבל עכשיו שכבר ילדה לאה ד' בנים שהיא יותר מחלקה לפיכך נתקנאה. עי"ל דמעיקרא חשבה על עלמה מאחר שהיא עקרה הלד לאה כל הי"ב שבטים עכשיו שראתה ותעמוד מלדת לפיכך נתקנאה: ד"ה הבה. התפלל. דהיכאחו מדכת' הבה. נלי"ם: ד"ה מתה. כמה. דאל"כ למה בקשה בנים ומלת מתה הוא תואר לא בינוני ועומד ולא יולא: ב וכי במקומו (ד"ד) מה ענין מקומו לכאן ומי בקש זאת מידו. ונראה שהוא נתכוונה שיתפלל ויתפלל נזירות הש"י כמו שהיינו שדרשו רז"ל על לדיק מושל ביראת אלהים מי מושל בי לדיק שאני גוזר גזירה והוא מבטלה. על זה השיב שאין זה דומה לגזירה בעלמא שנגזרה על ענין חדש שיהיה וכזה יש כח לבטלה ויהיה כבראשונה מש"כ כאן שכבר היתה רחל עקרה בבריאתה כמרז"ל דעיקר מטרון לא היה לה. וזהו אמר וכי אני במקום אלהי' אני ויש לי יכולת שלו כאשר מנע ממך פרי דהיינו בעיקר בריאתך ואתה לריך להבראות בריה חדשה ואין בזה כח ללדיק אם לא שהקב"ה יעשה לוסך בריה חדשה: ד"ה אשר. ולא ממני. מהרש"ל יש להקשות והלא כמה נביאים היו מתפללים על האחרים כמו אלישע על האשה השונמית ואף יעקב היה לו להתפלל אף שהיו לו בנים וי"ק למה ויחר לו יעקב היה לו להשיב בנחת כי דברי חכמים בנחת נשמעים אלא י"ל דיעקב אמר לה שהתפלל עליה והתפילה אינה מקובלת בעיני המקום אמרה לו א"כ רשע אתה לכן חרה אפו בה שהחזיקה אותו לרשע ואמר לה איני דומה לאבא כי אבא היה נ"כ עקר והיה תפילתו נשמעת מחמת זכות שניהם אבל אם איני עקר כי ממך מנע ולא ממני ואין כאן אלא זכות של א' ולכן אין תפילתי נשמעת עכ"ל: ג ד"ה ואבנה. מהגר. כלומר אף על פי שהיה לו בנים מהגר כו' ואף גם אתה אף על פי שהיו לך בנים עשה כן עמי: ו וחייבני [קל"מ] ב"ר דנני וחיבני ורחל עקרה דנני וחכני ויתן לי בן וא"כ יהיה דנני אלקים וגם שמע בקולי שני ענינים [ועיין בהרא"ם]: ח צמוד פירוש בחיבור שלו שמחבר התיבות הדומין זה לזה היה מחבר נפתולי אלהים נפתלתי עם לשון פתיל: [נח"י] ז"ל הב"ר אתא גדא דביתא. אתא גדה דעלמא ומנו אליהו: יא מהול ונד הוא לשון חיתוך כלומר שמילתו היה נחתך: [נח"י] ק"ק דכאן פי' שהוא דבר הפקר ואלו בגמרא פי' שהוא מין בשמים. וי"ל דמלד הזמן היו הדודאים הפקר לפי שבימי קציר חטים כבר כלה הזמן של קציר דודאים. והוי הפקר: טו ד"ה לכן. לילה זו דאל"כ מאי תחת דודאי בנך דקאמר דמשמע חליפין גמורים שזה נותן שלו וזה נותן שלו: [ד"ד] הא דתלו שכיבת לילה בדודאים. נראה לפרש ע"פ מה שהביא הרמב"ן בשם אבן עזרא דהדודאים י"א שהם יועילו להריון. והרמב"ן כתב שיוסיפין תאוה לנשים: לקבור עמו. ואף על פי שאמרו כדי שתהא לעזרה לבניה כשיגלם נבוזראדן וכמו שפירש"י לקמן בפרשת ויחי וי"ל דאלו לא זלזלה היתה לאה נקברת במקומה והיתה היא לעזרה לבניה ומפני שזלזלה לא זכתה לקבור עמו וק"ל: טז ד"ה בלילה הוא. ר"ל דהוא היינו הקב"ה דאם לא כן ההוא מבעי ליה והיאך הייתה י"ל שיעקב בא מן השדה ירכב על החמור והיה רוצה לרכוב באהל רחל והקב"ה נתן דעת בחמור והיה נוער כדי שתשמע לאה ותלא לקראתו כדי שילך באהל לאה וכן היה והלך גם באהל לאה ובהו"ה לילה יצא מביניהם יששכר חמור גרם ר"ל שהחמור היה הגורם כדפי': [נח"י] פ' המפלת דף ל"א מלמד שהקב"ה סייעו באותו מעשה שנאמר יששכר חמור גרם. ליששכר ופרש"י שם שהקב"ה סייע שנפה חמורו של יעקב לאהל לאה. ולכאורה קשה דהא יצאה לקראתו ואמרה אלי תבא וא"כ מה סייע. אלא כדפי' לעיל שהחמור נער ועם כל זה אני אומר שהקב"ה סייע באותו לילה דוקא שנתעברה: יז וישמע. ר"ל דאין לשון וישמע שייך אלא במי שיתפלל והכא לא מצינו שהתפללה על הבנים לכן פי' כו' וכיון שהיתה מתאוה ומחזרה להרבות שבטים נחשב לה כאלו התפללה ונתן הקב"ה רצונה: כ ד"ה יזבלני בית. פי' שבית זבולו יהיה עמי וכפי' ויזבלני הוא מקום עמי לא שפי' שיקח אותי לבית זבל לו: כתב הרא"ם ולא ידעתי למה אמר בלשון שלילה לא תהא כו' ולא אמר מעתה תהא עיקר דירתו כ' ע"ש: כא ונהפכה. (ד"ד) אע"פ שעינו היתה אשתו מעוברת ואמר י"ר שתלד אשתי זכר הרי זה תפ' שוא ע"ש התירוצי'. ול"נ נ"ל דאם התפלל י"ר שתלד אשתי זכר זה הוה תפלת שוא כי היאך תלד זכר ובבטנה נקבה. אבל אם מתפלל שיהיה הולד שהיא נקבה שתתהפך לזכר אין זה שוא כי אין קשה לפני הקב"ה כזה: כב שמסרה (נ"א) שהוא מדה כנגד מדה היא עשתה שלא תגלה אחותה בחרפה מבעלה לכך אין ראויה שלא תלד ותלא בחרפה מבעלה: האדמון עשו כנס כשהבטיח שלא תלה התפלל יעקב בעדה. לכה הסק לקחתה לו לאשה ונבהלה היא: כג הכניסה. לא ביקן אותה במקום אחד כי זה הוא לרעתה שלא תראה חרפה יותר: ד"ה חרפתי. סרחונה. ופי' חרפתי סרחוני וחטאתי על שבירת כלי בית בעלי. [נח"י]: כו ברשות. כ' הרא"ם ואע"פ שכבר לקח רשות במאמר שלחני ואלכה אל מקומי הרשות ההוא לא הי' אלא בעדו וזה בעד נשיו עכ"ל וכ"ל דיעקב בעד עלמו לא היה לריך ליטול רשות אלא בעד נשיו כמו שבסוף הסדר אמר לו כי יראתי כי אמרתי פן תגזול את בנותיך ולכן לא פי' כלום על שלחני והכי אמר שלחני ואלכה ובמה תלתני תנה את נשי וכלעדם לא אוכל לילך ואיני רוצה ללכת כי אם ברשות: כז שולה כתו. וא"ת דלמא היו לו בנים קטנים וי"ל דמ"מ לא היה לו לשלוח רחל בתו מאשתו נשואה אלא או בלהה או זלפה מפילגש כבלמא אי לא היה לו בנים א"ם דשלא רחל לפי שאין לו בנים אם כן היא בת יורשת ובודאי היא תשמור יפה אבל אי היו לו בנים א"כ היא לא תירש מנכסים כלום דלעולם הבנים קודמין לבנות ובנות מאשתו נשואה קודמין לבנות מפלגש אם כן לא היה לו לשלוח רחל אלא ודאי לא הי' לו בנים כלל. מהרא"י: ל עכשיו. רל"פ גם אנכי משמע דקוד' לכן פי' אחר שעשה לנורך ביתו ל"פ עכשיו כו': לב ד"ה חום. שחום. מפ' לשון התרגום: ומיי'

מה

מה שאין כו' ומהרש"ל ורא"ם: ומה שלא אמר להסיר חום בעזים מפני שאינם בנמלא רש"י בפסוק כרח"ס ה"ל הסי' היה בעזים נקוד וטלוא ולא בכשבים והכתוב אמר בשני אופני כל שה נקוד וטלוא ומתרץ. דשם דאמר קרא הוא חיים מדכתיב שה כשבים ושה עזים ש"מ עו"נמי קרוי שה: מהרש"ל. וקשה לי על דברי הרא"ם שאמר בשה שה חיים והביא ראייה משה כשבים וגו' אדרבה מדהוצרכה התורה לפרש בו עזים ש"מ כל מקום שנאמר שה סתם שה הוא ולא חיים וע"ק לפי דבריו היה לו למנקט בחד כללא ולא פלג פלגא נקוד וטלוא בעזים וכ"ק למה התחיל הכתוב בחיים וסיים בשה וע"ק פעם קרא פעם פעם קרא חיים שנאמר ויסר ביום ההוא את התיישים וגו' לכן נ"ל ששה הוא שם תמה ולא חיים והסימן היה נקוד וטלוא בעזים וחום בכשבים ומה שאמר הסר משם כל שה נקוד וגו' פי' שכ"פ תסיר נקוד וטלוא בעזים וחום בכשבים ואפילו נקוד וטלוא בכשבים ברודים לסיום שלי גם אותם תסיר שלא יהיו לי עכשיו לא עזים נקוד וטלוא ולא כשבים נקוד ועקוד וטלוא. רק אותן שילדו מכאן ואילך: ד"ה והיה. ועוד. פי' ברא"ם שקי לפי פעם פ' ימנו אותם כמה הם עכשיו ומיגלא ידעינן מה שיהיו יותר שנולדו אחרי כך ובל זה אמר רש"י שלא תאמר כו': לג ותעיד. והתי"ו תבא לנקבה נסתרת לא מנובה וסוכחתו מדכתי' לפניך ר"ל הצדקה כאלו אמר כי תבא לפניך לדקתי ועתה בכל שכרי: לד קבלת. לא כמו הן לי לא נחת ארע שפי' לי הנה: ד"ה לו. והחמתו. פי' אע"פ שאמרו כפיו חשב לבן אולי לא אמרו בלבו או יתחרט: לה לבן. פים: לא יעקב שכרי כתוב אחריו ויתן ביד בניו וישם ג' ימים בינו ובין יעקב: אח ושנוי לבנים. דאל"כ היה לו לנקוד בקמ"ץ תחת הבי"ת והנו"ן: רא"ם. דאי אמן היה לבן למה צריך יעקב לפצלה כדי שיהיה לבן בלאו הכי נמי היה לבן: ד"ה לח. ועוד. דקי"ל אם לבנה הוא לאו לוז הוא לכן פי' ועוד כו' והרא"ם פי' דמלת לח מפסיק בין לבנה ולוז א"כ ולוז היה כמו ענין אחר: לח ד"ה ברהטים. בשקתות. הארמוס וירך והסס: ד"ה אמר. דאחר חבלן הצאן דבוק הוא לשקתות המים כדי שיבא נוכח הצאן שב אל ויצג המקלות כלו' שהציג המקלות ברהטים בשקתות המים כדי שיבא נוכח הצאן בשעת שתי' ויחמנה: ד"ה ויחמנה. והזכר. דאל"כ מאי ויח וגו' דאין דרך כ"ים לאמ' הבהמות ולדע' ר' אושעיא בחמים הוא השבור: לט אל המקלות. כי לא המקלות הם סיבה שילדו הצאן עקודים נקודי' וטלואים. כי את מראיהן וסוף מחשוף הלבן וא"ת היאך עשה יעקב רמאות כזה במקלות ורבו בו הדעות ול"נ אותן שנולדו מצאן יעקב אף שלא היו להם סימנים הנ"ל מן הדין היו של יעקב כיון שנולדו מצאן שלו ולבן רצה ליקח ממנו אף הנולדים מאתנו אמר יעקב אעשה מקלות כדי שיולידו הצאן שלי כולם עקודים ונקוד וטלוא כדי שאראה את מה שהוא שלי. מהרש"ל ז"ל: [ד"ד] יש להקשות הא פרש"י בסמוך והיה שכרי בלא אמר על ידי הזכרים שהם נקודים תלדנה ולמה היה עושה תחבולה. ויש לתרץ דכל מה שיעשה ע"י הצאן לבן יש איסו' בדבר דה"ל כמשתמש בממון חבירו שלא מדעתו ע"כ ע"י המקלות מותר לעשות תחבולה: ד"ה עקודים. משונים. [ד"ד] וקשה למה לא פירש"י לעיל גבי התישים העקודים. נ"ל דשם שפיר י"ל שעקודים אותם שם מקום העקידה עשה לובן באותו מקום אבל כאן כתיב ותלדנה עקודים נשמע משעת לידה ועדיין לא עקדו אותם ע"כ צריך לפרש במקום שרגליה לנעקדם: מ ואל כל חום. פי' צאן שבכאן הם העזים כי כל חום בכשבים הפריד לבן כמו שכתוב לעיל אבל חום בעזים לא הסיר לבן מפני שלא היה שכרו כמו שלא הסיר העקודים הטלואים מן שבכשבים רק מן העזים כמו שכתבתי לעיל מפני שלא היו שכרו ודו"ק עיין בח"ס שאמרי' כאן ועוד כתב ויתכן שמלת הנולדים אבל עקודים נקודים מסובבת בדברי הרב. אם לא תפרש הנולדים ככר קודם ההסרה כאלו אמר הרב העקודים נקודים שכבר נולדו בצאן לבן שלא הסירם לבן מפני שאינם שכרו: מג פרות ורבות. דאין לפי' כמשמעו שהיו צאן הרבה הלא כבר כתיב ויפרוץ האיש מאוד מאוד ובודאי הוא דקאי על הצאן דכתיב לעיל מיניה אלא שהיו פרות כו' רא"ס וליע"ג דאל"כ הרבה מן רב סגי"ל: ד"ה ושפח ח. ולוקח דאל"כ קאי בצאן ומזכיר שפחות ועבדי' [מת"ס] דאל"כ הו מהראוי להקדים אדם לבהמה ותו דא"כ אחר והזכיר בהמה גמלים כו' ל"ש שמכר כו' ר"ל לפי הקדים הצאן שהיו לו מתחלה ואח"כ נקט מה שקנה בדמיהן וסדרן. כסדר אדם קודם בהמה ולפ"ז שהן כסדר אנ"ל כמו בצאן שמכר ג"כ עבדים ושפחות ולוקח כהן גמלים וחמורים וז"ש רש"י ולוקח לו כל אלה ר"ל עדמי הצאן [ג"א] בשלמא צאן היו משל אביהן לכן היו בני לבן אומרים מאשר לאבינו עשה כל הכבוד הזה אבל עבדים ושפחות לא היה מאביהן אלא שמכר הצאן ולקח עבדים:

לא ג אבל. לא שהוא תנאי שאם תשוב אהיה עמך ואם לאו לא אהיה עמך: שבינתי. אבל אין לפרש ואהיה עמך לשמרך בדרך כי כבר הובטח על זה והנה אנכי עמך ושמרתיך וגו' אלא ר"ל שם אשרה שכינתי עליך ויתויב מוס שיובטח שלא יהרג הדרך ויתורץ בזה מה שפרש"י בפרשת וישלח שתי הבטחות כו' שנרפא מגם שאהיה עמך האמור פה ר"ל לשמרך בדרך: ז מעשרה: דמונים הוא לשון מניין דהוא מגדה וכתי' עשרת מונים משמע עשרה פעמים יו"ד דהיינו ק' אבל מונים אין פירושו פעמים: ד"ה מונים. תנאי. הא דנקט רש"י תנאי ולא נקט מסכרתו משום דאין הפסד בזה אם מחליף משכורתו כגון אם היה חייב ליתן לו מעות וגתן לו מטלטלין אין הפסד בזה לכן נקט תנאו עיקר התנאי שיב מחליף כדפירש רש"י בסמוך היה מחליף תנאי שבינינו מנקוד לטלוא כו': סנה זה היתה להחליף ולשנות ק' פעמים מנקוד לטלוא מעקודים לברודים בעזים וחום בכשבים ואין לומר דחוזר לתנאי א' כמה פעמי' דא"כ לא היה צריך לפרש ועוד דלשון רש"י היית משנה תנאי כו' משמע כל פעם הי' שינ' וגרא' מלשון הכתוב דפעם א' לא אמר רק נקוד וטלוא ופעם מזכיר גם עקודים ופעם ברודים ועוד דמתחלה משמע דכל הד' סימנים שייכי' ליעקב ואח"כ אמר אם כה יאמר נקדים וגו' ואם כה יאמר עקדים וגו' משמע לא התנה ליתן ליעקב רק מסימן א' לבד לכן נראה דמתחלה התנה סתם כל מה שיש בו סימן יהיה ליעקב הן נקוד או טלוא או עקוד או ברודים בעזים או חום בכשבים. ואחר שראה שכל הצאן ילדו מאלו סימנים ובחר שלא לשנות בפעם אחד רק אחת לאחת כדרך הרמאי' אמר יאמר מחליף א' מאלו הד' סימנים על חום ר"ל בעזים יהי' לך גם חום וגם כל המוסמך מג' סימני' כדרך אבל נקוד וטלוא ועקודים אבל לא ברודים נחשבו שמעשי' יולינו חום בעזים שאינם בנמלא ואח"כ הוציא אחרת והחליף ואח"כ הוסיף לשנות לומר

די לך א' מג' סימנים ובזה ג"כ החליף באותו איזה סימן נולדו הרבה עד שהעמיד על סי' א' ובזה ג"כ החליף לסוף באותו אם כה יאמר נקודים יהיה שככך וילדו כל הצאן נקודים או התחיל לשנות לומר כל א' מהצאן יהיה לו שני סימנים וג"כ החליף ואח"כ הוסיף לומר שכל אחד מהצאן צריך להיות לו ג' סימני' ואח"כ ד' עד שאמר שאין ליעקב רק מה שיולד בכ' סימנים שיש בו נקודים וטלואים ועקוד וברודים והוא חום:

וכן עשה כזה בכשבים:

וגליג לפניך הגהה חלופים שנוכל לשנות בהנאים כאלו. וגרסם לסימן חום בכשבים. א. ובעזים נקוד וטלוא עקוד וברודים. ב'. ג'. ד' ה'.:

א ב ג ד ה

ב'. ג'. ד'. ה'., א'. ב'. ג'. ד'., א'. ב'. ג'. ה'., א'. ב' ד'. ה'., א'. ג'. ד'. ה'.

ו ז ח ט

ב'. ג'. ד'., ב'. ג'. ה'., ב'. ד'. ה'., ג'. ד'. ה'.;

י יא יב יג יד טו

א'. ב'. ג'., א'. ב'. ד', א'. ב'. ה'., א'. ג' ד'., א'. ג'. ה'., א'. ד'. ה'.:

טז יז יח יט כ כא כב כג כד כה

ב'. ג'., ב'. ד'., ב'. ה'., ג'. ד'., ג'. ה'., ד'. ה'., א'. ב'., א'. ג'., א'. ד'., א'. ה'.:

כו כז כח כט ל

ב'., ג'., ד'., ה'., א'.,: ע"כ חילופי עזים:

וכאן מתחיל חלופי כשבים ר"ל מתחלה החליף תנאו שהוא חום בכשבים ונתן לו ד' סימנים בעבורו כאשר אחום שהיה בכשבים ולא נקוד וטלוא וגו':

א ב ג ד ה ו

א'. ב'. ג'. ד'. ה'., ג'. ד'. ה'., ב'. ג'. ד'., ב'. ג'. ה'., ב'. ד'. ה'. ג'. ד'. ה'.:

ז ח ט י יא יב יג טו טז

ב'. ג'., ב'. ד'., ב'. ה'., ג'. ד'., ג'. ה'., ד'. ה'., ב'., ג'., ד'., ה'.:

ע"כ חילופי אחדים מעזים וכשבים,

וכאן מתחיל חלופי הצירוף שיהיו איזה סימנים לכל אחד מעזים וכשבים. ואלו מעזים:

א ב ג ד ה ו ז ח ט י

בג, בד, בה, גד, גה, דה, אב, אג, אד, אה:

יא יב יג יד טו טז יז יח יט כ

בגד, בגה, בדה, גדה, אבג, אבד, אבה, אגד, אגה, אדה:

כא כב כג כד כה כו

בגדה, אבגד, אבגה, אבדה, אגדה, אבגדה, ע"כ חילופי צירוף מעזים:

ואלו חילופי צירוף כשבים:

א ב ג ד ה ו ז ח ט י

אב, אג, אד, אה, בג, בד, בה, גד, גה, דה:

יא יב יג יד טו טז יז יח יט כ

אבג, אבד, אבה, אגד, אגה, אדה, בגד, בגה, בדה, גדה:

כא כב כג כד כה כו

אבגד, אבגה, אבדה, אגדה, בגדה, אבגדה:

הרי ל"ח מיני שכירות, ל"ו בעזים. ת"ב בכשבים:

ועוד משמע בהד"א בפסוק שהיה לבן ביעקב מדכתיב והיו העטופים ללבן והקשרים ליעקב ומתחלה לא התנה כלום והיה ממילא הכל ליעקב כל השנה ולסוף לא הניח ליעקב אלא המקשרות הי' עוד ג' מיני שכירות שמתחלה גם שינה להיפוך כשראה שכולם ילדו קשורים ומיעטים עטופים או נטל לבן המקשרות והניח ליעקב העטופי' הרי כאן מאה חילופים דסימן א' בכשבי' וסי' ג' ב' ד' ה' בעזים נחשב לאחד שהיה שכירות הראשון ותנאי אחד הוא. גליו"ס: י המלאכים. כלומר מה שכתוב והנה העתודים העולים על הצאן נקודים וברודים ודאי לא קאי על אותן שנולדו לו ליעקב דאל"כ מה אתא לאשמועינן אלא מוכרח אתה לומר שהצאן לבן היו ויאך כאו לכאן וע"ז פי' אע"פ כו': ד"ה וברודים. מפולם'. ר"ל משמע בו ביד באותה חום הנכון במלא שאין שחור מעכבו ופתוחה סביב כל גופו אותו חוט של לבן: יג ד"ה משחת. רבוי. [ג"א] דאין לפרש משיח' ממש דלא שייך משיחה גבי מצבה אבן כי אם גבי מנחות: טו ד"ה את. שכר. פיר' של אותן שם שנים שעבדת אותי בשכר: יז הקדים נקבות. מפני שהיה שעוף בזימה והיו נשיו עיקר רא"ס: [ג"א] טעם הדבר כי עשו היו לו נשיו עיקר כי נשאן לשם זנות ולכך היה מקדים נשיו. אבל יעקב לא נשא נשיו רק בשביל להעמיד תולדות י"ב שבטים ובניו היו גורמים לישא אשה לכך בני' קודמים' ובמשה דכתיב וירכב אשתו ובניו על החמור התם בניו קטנים שהיו צריכין לאמן לשום בחיקה: [ד"ד] רבים מקשים הא בפרשת וישלח כתיב גבי יעקב נמי ויקח יעקב את נשיו ואת שפחותיו ונראה דלק"מ דכאן שלבן בקש לעקור את הכל ממילא כל הקודם לברוח טובה היא לו ע"כ נשא את בניו תחלה שהם חביב לו יותר אבל בוישלח שהלך לקראת עשו כל הקודם הוא בסכנה מכח עשו ע"כ התעכב בניו עד לבסוף: יח שקנה מאתנו. פי' במקנה כל קנינו שקנאו ע"י מכירת צאנו ופי' וינהג את כל מקנהו המקנה שנולד לו בשכרו: יט שלשה ימים. אמר זה משום קרא שאחריו שכתיב ויהי ביום השלישי וגו' למה לא נודע עד ביום השלישי אלא כו': ד"ה ותגנוב. מע"ז ר"ל מדכתיב אשר לאביה דהוא מיותר תרפיו מבעי ליה אלא כו': כב ד"ה דרך. בשבעה. כלו' אלו היו אצל מקום צאן לבן היה ז' ימים: [ג"א] וה"ת מנ"ל דהיה עדל לבן שלשה ימים רחוק לצד אחר כגון שהלך יעקב לדרום ולבן היה לצד צפון שמא לא היה לבן רק למזרח ולא הלך לבן ביום אחד מה שהלך יעקב בז' ימים. וי"ל דאם לא היה צאן לבן לצד אחר לגמרי מה בא הכתוב לומר שהוגד ללבן ביום הג' אם בא לומר שהלך יעקב מביתו ג' ימים והיה רחוק ממנו אכתי לא ידעינן דאפשר שלא היה לבן רחוק ממנו רק יום א' אם היו הצאן לאותו צד שהלך יעקב אלא ע"כ היה לבן לצד אחר לגמרי של הליכת יעקב והשתא אתא שפיר ויוגד ללבן ביום הג' ובאותו זמן היה יעקב רחוק ששה ימים: כד רעה היא. וצ"ל דה"ק שאל תדבר עמו מה שהוא טוב בעיניך כלומר שישוב עמך לחרן והוא רעה אצלו כי כל זמן שהיה מחובר אצל רשע אין השכינה שורה עליו וק"ל: [ד"ד] ובזה מתורץ היאך דבר לבן עם יעקב אחר שהוזהר שלא ידבר עמו מטוב ועד רע. אלא שלא ידבר כלום שישוב לביתו עמו: כו קרוי

מ"ה: דלא נפל לשון שביה גבי חרב אלא כלי. כשבויות חרב: לג הוא אהל רחל רצונו לארץ למה נאמר אצל יעקב וכי היה חמוד בעיניו לעבוד עבודת כוכבים ובפרט בתוכו אל בית אביו שגם הוא עצמו אמר כי נכסוף נכספת לבית אביך למה גנבת את אלהי. והלא בבית אביך לאו עובדי כוכבים הם לכך פי' הוא אהל רחל כו': ד"ה ויבא. באהלה. ר"ל הא אהל יעקב הוא אהל רחל כדפי' רש"י וא"כ למה ליה למיכתב ויבא באהל רחל הא כבר חפש בו וע"ק למה כתיב ויצא מאהל לאה ויבא לאהל רחל היה לו לכתוב ויצא מאהל שתי האמהות ויבא באהל רחל דהא כבר יצא מאהל לאה ובא לאהל שתי האמהות לכן פי' בשילה כו': לז ויברכו. אין פי' כמו והוכיח אברהם את אבימלך דאם כן ויוכיחו אותו מבעי ליה: לח ד"ה ואיל. בן יומו. וקשה והא בפרשת בלק פי' רש"י בתוך שנתו קרוי כבש ולי"ג חדשים קרוי איל ועיין בתוס' בב"ק דף ס: לט ע"י ארי. [נח"י] ולא"נ דטריפה מחמת חיה אונס הוא ופטור יעקב קבל עליו שמירתא יתירתא: ד"ה אנכי. חסרה לי. הוסיף מלת אם חסרה שלא תאמר כיון שאמר עזיך לא שכלו כו' א"כ מאי זה דכתיב אנכי אחטנה לכן פי' אם תחסר כלומר אם קרה מקרה בשום פעם שחסרה שום בהמה אנכי אחטנה פי' עלי להשלים חסרונה: מ אוכלה. שהוא לשון כלייה: מב נתיירא. וקשה והא פרשת וישלח כתיב אלהי יצחק וי"ל דה"פ שיעקב אמר איך שהקב"ה אמר אלהי יצחק: ד"ה ויוכח. ל' תוכחה. [נ"א] שאם היה לשון הוכחה שהוא לשון ברור היה פירושו כי השי"ת ראה יגיע כפו ועניו וברר דבר זה שראה הקב"ה ולזה אין צריך ברור אלא פירושו לשון תוכחה: מג להרע. לא שאל ליעקב מה תרצה שאעשה לכן שוב לא ביקש עמנו: מד הקב"ה. הואיל וכתיב סתמא ודאי קאי אדלמעלה אני ואתה וי"ל דאי על הברית וביתה מבעי ליה: [נח"י] מו הם בניו. קשה שמא אמר יעקב לאחיו של לבן דכתיב ולבן תקע את אחיו כמו ויקרא לאחיו לאכול לחם וכיוצא בזה פסוקים וכמו. אצל פרעה ויאמר פרעה אל אחיו והם היו אחיו של יוסף וע"ז י"ל ס"ל להרב איך אמר יעקב לאחיו של לבן לקטו אבנים שאין זה דרך מוסר והשכל אלא לבניו אמר כן: [ד"ד] פי' בשלמא אצל פרעה הוזכר תחלה אחיו של יוסף משא"כ כאן שלא הוזכר אחיו של לבן תחלה. וכסמוך גבי ויקרא לאחיו. לאכול לחם. דהיינו לאוהביו שם א"א לפרש על בני יעקב כי שם כתיב ויקרא לאחיו משמע שלא היו אצלו וצריך קריאה וזה לא שייך גבי בניו שהרי עמו היו הולכים שם: מח הגלעד. ר"ל דהא דמצינו שהר הגלעד נקרא מצפה כמו שמביא רש"י הפסוק דנקט מצפה ולמה נקרא כן ומפ' הפ' בעצמו בשביל זה נמי נקרא מצפה לפי' שאמר אשר יצף ה': נ ד"ה אם תענה. למנוע. [בעל המחבר] בבראשית ל"ד פירש"י ויענה שלא כדרכה ובגמ' יומא דף ע"ז שם פרש"י בפי' שא"א לפרש ויענה שלא כדרכה דא"כ הוי"ל אם ענה תענה למנוע מהן תשמיש ע"ש. וי"ל דרש"י שם פי' בגמרא למנוע. הוא רק לפי' התירוץ שם בגמ' דאל"כ אינו מתורץ הקו' שבגמ' ולפי' מסקת התירוץ א"א לפרש אלא למנוע. וכאן פירש"י לפי האמת בפסוק: נב בלשון אחר. ר"ל דאם משמע לשון ספק וכאן אי אפשר לפרשו כן לכן אם משמש בלשון אשר פי' במקום שי"ן כאלו אמר עדה המצבה שאני לא אעבור כו': נג קדש. ואינו רשאי למחקו: נד ד"ה לאחיו. לאוהביו. כאן לא פי' רש"י כמו גבי ויאמר יעקב לאחיו פירש"י הם בניו דכאן אין שייך לומר שעשה משתה לבניו והא דלא פי' לעיל כמו הכא. יש לומר דלעיל אמר יעקב לקטו אבנים שהוא לשון ציווי ולא שייך לצוות לאוהבים שאין כדין למשמעתו לכן פי' על בניו: ד"ה לאכול. כל דבר. דל"ת דהיה צ"ל לאכול בשר שהרי שחט להם בהמות:

לב ב שתי מחנות. וקשה והא בתחלת הפרשה גבי עולים ויורדים פירש"י שלא היו שניהם יחד אלא זו עולים תחלה ואח"כ יורדים. ולפי מפירש"י בסמוך בפרשת וישלח יעקב מלאכים ממש וצ"ל דה"פ דודאי המלאכים של ח"ל רצו נמי לעלות קודם שירדו מלאכי א"י אלא יעקב עיכבן בעל כרחן לפי שרצה לשלחן לעשו אם כן ש"מ מלאכים ממש היו: [נח"י] צריך לתת טעם מ"ש ביציאתו היו עולים מלאכי א"י ואח"כ יורדים מלאכי ח"ל וביני ביני והנה ה' נצב עליו לשמרו ואלו בכאן ירדו מלאכי ארץ ישראל בעוד שמלאכי ח"ל עמו וזהו מחנים ונראה שמלאכי ארץ ישראל אין ח"ל כדאי להם ואין רשאים לילך בח"ל אפילו פסיעה אחת לפיכך לא היו רשאי' ללוותו עד שירדו מלאכי ח"ל אבל מלאכי ח"ל אפשר שראוין לכנס קצת לארץ ישראל לפיכך השלימו משמרתם עד שירדו מלאכי ארץ ישראל עמו: עי"ל דלעיל היה ישן כדכתיב וישכב במקום ההוא והכא היה נעור והיה עוסק בתורה והיתה משמרתו: [קל"מ וד"ד] הקשה הרמב"ן שעדין לא הגיע יעקב לא"י ורחוק היה ולפי מה שאחז"ל שכל מהלכיו היה בקפיצת הארץ לק"מ: השלמת פרשת ויצא

פרשת וישלח

ד ממש. דאם לא כן מלת לפניו ל"ל וה"פ וישלח יעקב מלאכי' לפניו ר"ל אותן דכתי' לפניו דהיינו ויפגעו בו מלאכי אלהים וגו' [ועוד דברים רבים נאמרו ביה עיין בנ"א ובמהרש"ן ונח"י]: [נ"א] פי' דקשה למה באו מלאכי א"י לקראתו והיה עדין רחוק מא"י אלא מלאכים ממש ר"ל מאותן מלאכים של א"י נטל ללוות אל עשו שהיה רוצה למנוע אותו שלא יבא לארץ כדפרשתי סוף ויצא: ד אלא גר. דאל"כ עם לבן אחרתי היה לו לומר: ותרי"ג. כלומר ואין אתה יכול לי דהא דבירך אותך אביך ועל חרבך תחיה היינו דוקא והיה כאשר תריד אבל אני קיימתי את כל התורה. ומהרש"ל פי' ר"ל לפי שק"ל מה אמר לו בתחלה לא נעשתי שר כו' אדרבא בזה יהיה לו לאותו רשע פתחון פה לומר א"כ אין הברכות מתקיימות בך בודאי לא קיימת מצות ויש לי לקיים בך והיה כאשר תריד וגו' לכן אמר כל תרי"ג מצות שמרתי ומעפ"כ לא נעשיתי כו': [נ"א] קשה וכי זה כבוד אביו שלא נתקיימו הברכות שברכו אביו לכן אמר ד"א תרי"ג מצות שמרתי הברכות נתן לי אבי אין עיקר על עולם הזה רק על ברכת התורה ואין אתה מקנא בי שאין אתה חפץ בה: [ד"ד] יש מקשים היאך היה יכול לקיים תרי"ג מצות הא יש ביניהם מצות הנוהגות לכלל ישראל כגון שמחת מלך וקרבנות וכהנה רבות וי"ל דאמרינן כל העוסק בתורת קרבנ' כאלו מקריב אותם ה"נ קאמר שעסקתי בתורה של כל המצות הוה כאלו קיימתים: ו ולא מן הארץ. כלו' שהוייתן אינו מן הארץ אע"פ שניזונין מן הארץ דאל"כ מעיקרא אמר גבי להודיע שלא נתקיימו הברכות והדר אמר ויהי לי שור החמור ודרך בני אדם לומר על שורים הרבה שור ומוכח זה דהא שלא

ליה דורון כל אותה המתנה הרי ימלא שקרן בדבריו שאמר ויהי לי שור לחד! ולפי ד"א י"ל דהכי קאמר ליה אע"פ שתרי"ג מצות שמרתי עדיין לא נתקיימו בי ברכות אבי שהרי אין לי אלא שור וחמור ולא קבלתי שכר ברכת אבי שהוא משמני הארץ ולכן אין אני ירא ממך וק"ל: ד"ה ואשלחה. להודיע. דאם הוא שלא לו בשביל זה להגיד לו עם לבן גרתי ויהי לי שור וגו' א"כ למצוא חן בעיניו נמי קאי וי"ו זה א"א דהא אין ההגדה הזאת סיבה למציאת חן אלא שלא ישטמנו לכן מפרש להודיע בא"י באתי אליך ולהשתעבד לך ובזה אמצא א"כ חן בעיניך. ומהרש"ל כ' דק"ל והלא אמר לתעלה כה תאמרון וגו' אח"כ למה להגיד וגו' אלא לומר שאני כה כו' ובזה יהיה לי מציאות חן לפי שדרך של ב"א שאוהבים לפייס אין באים בעצמן אבל אני נ"כ משלחי בא וכל זה בעבור שאני שלם עמך: ז כעשו. דאל"כ עשו ל"ל והלא אין לו אלא אח אחד אלא עשו שמפורסם בתחלת הרשעה רש"ס ועי"ל דק"ל הל"ל באנו אל עשו אחיך ולא אל אחיך עשו כמו דכתיב בתחלת הפרשה אלא עשו אחיו וגו'. וק"ל: ומהרש"ל בי' כל אל ל"ל וא"ל למה אמר לאדוני לעשו י"ל הוא נוח להם לעשות תואר ללשון אבל כשאפילו לב חשבם מה להם לתואר הלשון לכך מדקדק וכו' עכ"ל: ה שמא יהרג. וא"ת והלא כבר הבטיחו הקב"ה בצאתו מבית אביו והשיבותיך אל האדמה הזאת כבר תירצו בגמרא [ברכות ד' וסנה' צ"ח] שמא יגרום החטא ועי"ל דהבטחה לא היתה אלא והשיבותיך אל האדמה הזאת כלומר להביאו אל א"י אבל לא הבטיחו שיבא אל בית אביו [עיין בהרא"ם ברי"ן ונ"א מ"י]: את אחרים. י"ל דיעקב היה ירא שמא יהרוג את עשו ויצחק יצטער ביותר לפי שהיה אהב לעשו כי בצידה כשרות היה עשו בעיני יצחק ויקלל את יעקב בנחומא. א"נ י"ל דיעקב ודאי לא היה ירא שמא יהרג את עשו דקיימא לן הבא להרגך השכם להרגו אלא שיעקב היה מתיירא שמא יהרוג האנשים של עשו שהם לא באו להרוג את יעקב אלא האנשים של יעקב אלא עשו בא להרוג את יעקב ואף על פי שאנשיו של עשו היו רודפין אחר אנשיו של יעקב מ"מ אדם ניתן להציל את הנרדף בנפשו של רודף מ"מ אם יכול להציל באחד מאיבריו והרגו נהרג עליו ויעקב היה ירא שמא יהרוג אותן שבא בכלל המלחמה אעפ"י שהיה יכול להציל באחד מאבריהם: יש מקשים למה ירא יעקב שמא יהרוג והא עשו אמר יקרבו ימי אבל וגו' ויצחק היה עודנו חי. ועוד יש להקשות היאך שלח עשו את אליפז שירדף אח' יעקב ויהרגהו. לכן נראה שמה שאמר עשו יקרבו ימי אבל וגו' אבל כל זמן שהיה אביו חי לא יהרגהו היינו כשיהיה אצל יצחק אבל כשיהיה במקום אחר יהרגהו [עיין במ"י]: ט ד"ה והיה. פ"כ. ר"ל כי אלחם עמו אזי בודאי יהיה פנוי למחנה שניה למלוט. ומהרש"ל כתב נראה דמדקדק מדלא כתיב אולי וכתיב והיה משמע דבע"כ וכל זה מדקדק כדי לקיים הדרש בהתקין עצמו לשלשה דברים: [נח"י] דא"א לפרש אולי דאם כן היה יותר מסברא לקבץ הכל למחנה אחת להלחם עמו אולי יתגבר עליו ברוב עם. בשלמא אם המחנה הנשאר בעל כרחו לפליטה שפיר עביד שחלק לשני מחנות כי מוטב לחצות או אם בודאי מסולק למחנה האחר אף על פי שהמחנה הא' היה יותר בסכנה מלכנוס ברבוק בכנס לכולם ולספק הצלה לכלם: לדורון ומפרש שלקחן מן המקראות ומלחמה מפרש מן המחנה הנשאר לפליטה אם כן ש"מ דקאי על מלחמה להכי מפרש אלחם עמו: י ישם נגלית וכך אמר לו כיון שהבטחתני להיות עמי כשאבא אל ארץ אבותי אם כן כשאמו' בדרך נמצא שלא נתקיימת' בי הבטחתך: יא ע"י החסדים. ר"ל מכל החסדים היינו בשביל החסדים ואת עבדך היינו שעשית עמי ומפרש דהא פירש עם: נתלכלכתי. דאי הוי טעם בשביל מעוט זכיות לחוד בשביל זה לא היה צורך לירא דק"ל אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון לכך הוצרך לפרש נמי הטעם של שמא יגרום החטא ואי הוה טעם של שמא יגרום החטא לחוד הוה אמינא דמשום זה נמי לא היה לו לירא דזכיותיו יהיו מכריעין על חובותיו לכך הוצרך נמי לפרש בטעם של מיעוט זכיות ואם כן בשביל שתי טעמים הללו היה ירא: ד"ה ומכל. שעשית. קשה נמי לרש"י וכי בשביל שהקב"ה אמת יתמעטו זכיותיו כדפירש"י לעיל גבי זכיותי וכו' וגם מה שפי' בשירות לי במקום ועשית משום דבדבור אינו נופל לשון עשייה אלא לשון אמירה ובגירסתן היא עשיתן: ד"ה כי. ובמקלי. אלפי זה טעם לי שתי טובות אחד שנבקע לי הירדן והשני ב' מחנות מה שאין כן לפשוטו אין כאן אלא חסד א': יא אלא כעשו. הכי נמי מדקדק מדכתיב תרי זימני מיד מיד שאין שייך לומר תואר בלשון כשמדבר עם הקב"ה. מהרש"ל: יג בזכות. ואף על גב דאמרינן דברה תורה כלשון בני אדם הכא מוכח דלדרשה בא דהל"ל היטב איטיב לנוכח כמו הענק תעניק וכו' ודלא כהרא"ם שפי' היכא דאיכא למידרש דרשינן וא"ת הא לעיל פירש"י שיעקב היה אומר נתמעטו זכיותי. וי"ל דכאן ודאי לא היה מתפלל בשביל זכיותיו אלא בשביל זכות אבותיו לכך מפרש נמי היטב בזכות אבותיך וק"ל: [נח"י] אע"ג דלא מצינו שהבטיחו הקב"ה להטיב עמו בזכותו מ"מ מכיון שא"ל בחרן ואהיה עמך ופירש הרב להשרות שכינתי עליך והיינו היטב בזכותך: [ד"ד] בזה מתורץ קושית הרמב"ן דהבקשה מה יועיל הבטחון הוא אם גרם החטא אח"כ דמ"מ זכות אבות אינה מתבטלת: ד"ה ושמתי. מכאן נמי משמע את אשר דברתי לך קאי על אברהם כדאי' בפ' ויצא דאל"כ היה קשה והלא לא אמר ליעקב כן: יד הבא בידו. ברשותו וק' אם כן הל"ל ויקח מנחה מן הבא בידו ל"ל לכך כתיב א"א אבנים כו' וע"ז קשה הבא ל"ל לכך פי' ד"א מן החולין ר"ל שבא בידו כבר כשהפרישם כבר ועל פי' זה לבד קשה ל"ל להצריך ב' תיבות ואינו רק רמז הל"ל ויקח מהמעושר ל"כ לכל הפירושים נלי"ש: עשר אעשרנו. [נח"י] פירש להודיעך שאעפ"י דק"ל דדוקא בתבואה וכיוצא בזה אין שולחין לפ"ה אלא פירות מתוקנין אבל לא בהמות אפ"ה נטל מעשר בתחלה כדי לקיים נדרו עשר אעשרנו: טו אינה מקבלת. [נח"י] כוונת הרב דדרך הטבע כל בעל חי להרבות לפי המתו ולפי הסנאי שלו ועיין בכתובות דף ס"ב דבסנאי תליא מילתא: טז ובניהם. ר"ל גם בניהם היו שלשים דאל"כ הרי בא להגדיל הדורון למה כוללן במספר יחד עם הבנים ואין הבנים נחשבים אצל המוציאן אלא סרס המקרא כאלו כתיב גמלי' מיניקות שלשים כו': ולפי שצנוע. א"כ אתי שפיר דכתיב לי אח' בניהם להורות שבין הכל היו ל' והא דלא הזכיר מנין הזכרים בפירוש ומספר. הנקבות בפי' משום שצנועין בתשמיש וכו': וכ"כ מהרש"ל: [ד"ד] דקשה לרש"י הא אמרינן בפרק הספינה אמר פרה מניקה אני מוכר לך לא מכר את הולד שאני תינוק בשביל החלב אבל חמור לא שייך לחלבה ולמה אמר מניקה אלא וולדה קאמר וא"כ ה"נ למה זכר גמלים מניקות דלא בעי לחלבה אלא וולדות קאמר א"כ ובניהם ל"ל אלא בנותיהם דהיינו הזכרים. וכ"פ נח"י כנ"ל: יז ד"ה עברו. דרך יום. לא לפניו ממש מדכתיב בסמוך ותעבור וכו' והוא לן ואי לא היה מעכב אלא

דרך

עד עושם את. הו לוין אלא במלון אתא וזה נתי אינו שהיה יותר מדרך יום דהא כו כיום שהיה יעקב נותן לעשו את המנחה כמו שמוכח מן המקראות שבאים אחרי כן: ואני אתנהלה לאטי. וקשה טפי להם לאמור והנה גם הוא אחרינו אם כן ודאי גם להם אמר כן עברו לפני ואני אבא אחריכם: ד"ה וריוח. לפני חבירו. ר"ל עדר אחר עדר באורך ולא ברוחב מלא רחבון שני ובאלפי שיך כיה את כולם לאשונים וקראו: [נח"י] מדלא פירש. כמה ריוח על כרחך מלא עין דאלו היו בחיים בשעת הבאה לא היתה עיניו שביעה במנחה ... מאומת שהיו מינין הרבה וכגמל גדול והבהמות הדקות המה ימוכים והבהמות ... היתה טוב הראות מתבלבלת והיו מכוין ראות עיניו נוה שאין כן שהיו ... היה עדיף לבהיא הכל כפעם א' שתהא המנחה גדול' בכמות' וגם לא הרחיק יותר ... שלא תהא נשכח הראשונה קודם שיבא השניה אבל בשתא שלא היה רחוק יתנה על ... יח ד"ה למי. כמ.חה. ר"ל למי השני כפשוטו כמ"ש רש"י והמרת לעבדך ליעקב על ראשון ... וכו' וחי הוה הראשון גם כן כפשוטו היה לו לומר לאדוני עשו ... היה תשובה על שאלתו: יש יעקב. מדכתיב וגו' גם את כל ההולכים אחריו א"כ גם שאחרון ג"כ אמר כך והא אחרינו לא היה כלום אלא ע"כ צריך לומר דקאי על יעקב וללמד ממנו על כולם והא דקאמר בקר' אחרי כן ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו ... ליה והא כבר אמרו זה כל העבדים וי"ל ד... לאו יעקב מה שאני מצוה אתכם שתאמרו לו והנה גם הוא אחרינו אל תאמרו זה סתם בסתר מני אלא כך תאמרו בפירוש גם הנה עבדך יעקב וגו' כלומר שתזכירו לו העבדות: כב בכעס [ג"א] מדכתיב על פני שהוא כמו על אפי ולא כתוב לפניו: כג ודינה היכן. וא"ת מנ"ל לרש"י דילמא דינה היתה מאחד עשר ילדיו ואחד משבטיו היה חסר. וי"ל מדכתיב לקמן בפרשת מקן אלהים יחנך בני פי' יוסף אמר כן לבנימין ופירש"י שם דבנאמר י"א שבטים שמעם לי מנינם דכתי' אשר חנן אלהים וגו' ובנימין עדיין לא היה נולד לכך ברכו יוסף בחנינה א"כ פ"ע בנדיה די"א ילדים קאי א"ת שבטים פון מדינה דאל"כ הדרא קשיא לדוכתא: [ד"ד] דרש"י מדקדק לשון הכתוב ואחד עשר ילדיו דמשמע שמספר של אחד עשר הוא פשוט וברור כמו שתי נשיו וא"כ אם היה מהשבטים נחסר שם הרי אין מספר אחד עשר צודק ואין כאן כולם אלא ודאי הזכרים היו כולם שהם אחד עשר ולכן הקשה על דינה: שמענה. וא"ת והרי לקמן כתיב קום עלה בית אל ופירש"י בש לפי שאיחרת בדרך נענשת כו' וי"ל דזה אם גרמו וק"ל: [נח"י] ב"ר וקשה דמ"ש מלאה ... מעשי עשו שנושא וכתוב מזכירה לשבח ולא ... שהיתה מחזירתו למוטב ולמה נענש יעקב וי"ל דשאני לאה לפי שבאותו זמן היה רשע גמור דלוקח נשים על נשיו ועשה עבירות חמורו' וא"א להחזירו למוטב לפיכך מזכירה לשבח אבל עכשיו שנכמרו רחמיו על יעקב ונשקו בכל לבו איכא למימר שמא תחזירנו למוטב: פי"ל דשאני לאה לא היתה מסוגלת להחזירו למוטב אבל דינה שנשא' לאיוב והחזירתו למוטב ונייראתיהו אם כן אף לעשו היתה מחזירתו למוטב: כד בגשר. דאל"כ הוה ליה למכתב עוד פעם אחד ויעבור אחר אבל נשיו. עי"ל דרש"י דייק מדכתיב ויקחם ויעבירם דלא הוה ליה למימר אלא ויעבירם אלא ודאי עשה עמהם ... כו': כה פכים [קל"מ] לפי שכל הכלים חשובים כבר העביר דכתיב ויעבר את כל אשר לו ואלו דוקא פכים אלא כלים שאינם חשובים נקראים פכים ... שאמרו בזה דברים רבים בנ"א ובר"ן אבל רש"י פי' בב"ק דף ס"ז: [נ"א] וא"ת מאל פכים קטנים דלמא מידי מסריתי י"ל דכיון דבתורה סתמא כתיב ויותר יעקב לבדו ולא פי' על מה אזי יש לנו לאוקמי אמסתבר טפי דהיינו פכים דמילתא דשכיח הוא לשכוח לפי שהוא דבר קטן אין רגיל כך להשתמש ומייחד להם מקום בכלים גדולי' בתיבה למקום הראוי להם. אבל [נח"י] מכיא י"מ של תקרי לבדו אלא לבדו. ד"ה ויאבק. של עשו. כדמוכח רש"י לקמן גבי אם נא מצאתי חן בעיניך וגו' וכתב מהרש"ל אם קשה לומר למה צריך רש"י לדחק ולפרש שהוא מל' אהבני ולא כפי' מנחם י"ל כי' שפירשו רז"ל שהוא שרו של עשו לפיכך פי' פירוש אחר משום שאין שייך לומר שהעלו עפר עד כסא כבוד כיון שהוא שרו של עשו עכ"ל: כו ד"ה ברכתני. הודה. וא"ת דילמא בקש ממנו שיברכו ממש וי"ל דאל"כ תברכני ברכתני הוא לשון עבר וכאן א"א לפרש כך לכך פי' הודה לי על הברכות שברכני אבי כבר נר"ש: עי"ל מדהשיב לו המלאך לא יעקב וגו' היאך באה תשובה זו לזה אלא ודאי ה"ס כדמפרש רש"י לא יאמרו עליך וכו' א"כ ש"מ שיעקב היה מבקש ממנו דבר זה שיודה לו על הברכה וזאת היה משיבו שפיר. רא"ם: כט ומחליף שמך. ר"ל לא שהחליף המלאך כאן שמו אלא היה אומר לו שהקב"ה עתיד להחליף את שמך ואמר לו אחותו חילוף שהקב"ה יחליף אני מפרש אותו עליך על הברכות: ל אין לנו שם. לא שכעס כששאלו זו ממנו שהרי גם הוא שאל כזה מיעקב: לב בשבילו דק"ל הפי' אם זרחה בשבילו מ"מ מה זה לו וכי לו לבדו זרחה וכו': ד"ה וקום צולע. היה. ר"ל כשהתחילה השמש לזרוח היה צולע אבל מיד אחר כך נתרפא:

לג ד. ד"ה וישקהו. שלא. ר"ל מלא ויפקהו נקוד לכך הש"ן שבו אינה נקודה וסוף כאלו כתיב ויקהו לשון הקהה את שיניו שהיו בדעתו לנשכו:

ה להיות שלך. דליכא דמי אלא משמע שלא ידע של מי היו ואחר כך אמר לך לבן פי' לשית שלך כלומר מי הם אם הם בניך או עבדיך או שבילך: [נח"י] דאל"ל ... בו תחלה דהא כבר נכמרו רחמיו ולא נקט להרגם: ח למה הוא לך. שאין לפי' כמו גבי מי אלה לך הלו' עבדיך או בניך דהכא אי אפשר לפרש כן דיאה היה יודע עמו שהם מוליכי המנחה ובודאי עבדיו הם ועוד מה השיב למצא חן בעיניך אלא וכו' כלומר למה טרחת לכל זה: ומהרש"ל כתב כי בודאי פי' של מי לך פירושו של מי הם וא"ל א"כ מה השיב לו למצוא חן בעיניך ה"ל להשיב תחלה שהם שלו אין זה קושיא כי שאל אותו עשו מי לך כל המחנה כלומר למי הם כל המחנה שפגשתי שאתי צריך לומר למה הוא לך לכך השיב לו יעקב למצוא חן בעיניך כי עיקר שאלתו היה על למה הוא לך וכו' עכ"ל: מלאכים. דאל"כ אחי כל המחנה דהא מוליכי המחנה לא היו כ"א חמשה ומהו שהשיב ויאמר למצא חן בעיני אדוני וכי בשביל שפגעו אותו המלאכים ימצא חן בעיניו. וי"ל דכיון שאמרו אחיו של יעקב הוא היה מסניחין א"כ ראה שיעקב היה חשוב בעיניהן של מלאכים לכך ימצא חן בעיניו כלומר להודיע שיש לו הרבה אוהבים וגם אתה תהיה מאוהביו:

ט הודה לו. ר"ל רש"י דייק מכפל לשון יהי לך אשר לך כיש לי רב שני: אל תאמר. שאלת אל תאמר לעולם דבק עם אוהבה לכן אמר יאל האהני לי כן שסידוש בבקשה. מהרש"ל. שלא תאמר אל נא קאי על הודאתו שהודה לו על הברכות וזה לא תכן אלא על האמירה שא"ל יש לי רב ואינו רוצה לקבלה לאחר קאי: ד"ה אם נא

כדלי. שאורך לתוספ' הזה מפני פי' על כן הוא על אשר כן א"כ היה די בא' מהם או שיהוב על אשר ראיתי פניך וגו' או כי ראיתי פניך לפיכך הוצרך להוסיף תוספת זה כדי שתהיה מלת כי עניה על ולקחת מנחתי מידי שלמעלה הימנו כאלו אמר ולקחת את מנחתי מידי כי כדי והגון לך שתקבלנו ומלת על כן דבקה עם ראיתי. פניך כו': חשובין. לא שבראות כ"ף הדמיון כלו' ראיתי פניך כמו שראיתי ג"כ פני אלהים שאין תשואת הראיה שנה לבחינת המנחה ל"פ חשובים כו': ד"ה ותרצני. נתפייסת. אודיענו בזה שהוי"ו של ותרצני הוא במקום ועוד סיבה שנייה לקבלת המנחה דאל"כ היך נופל ותרצני על ראות פני אלהים: יא ד"ה אשר. יגעתי. [פי' מאחר שלא טרחת בה כמותי ראוי שתקבלנה. ופי' עד שבאה לידך עד הזמן הזה שכבר באה לידך: [ד"ד] זה צריך ביאור דאם היה טרח בה נ"ם שיש כברה שיקחנה כיון שהיה לו טורח בשבילה. נראה דה"ק מה שאני מפציר בך ליקח לא תאמר שאין אני עושה כן בלב שלם אלא אני נהנה ממה שתקח ממני. חדא שאתה אינך מבקש כל כך המתנה כיון שלא טרחת בה ואפ"ה אני מפציר בך שנית שאני טרחתי והגיעה לך ממילא מוכח שאני נהנה ושמח בלקיחתך ממני: ד"ה יש לי. כל סיפוקי. [ד"ד] לכאור' זה תמו' דהא כל הוא יותר מרוב ולמה אמרינן שעשו אמר בלשון גאוה יש לי רב. ולע"נ דיש לי כל ע"כ לא תוכל לפרשו כפשוטו דאם הכל שלו מה נשאר לאחרי' אלא ע"כ כוונתו די ספוקי משא"כ יש לי רב יותר וכו' וק"ל: והגון יסוד. כמו שמטה כלחה שהש"ן היא יסוד והה"א היא נוספת אף כאן הנו"ן היא מהיסוד והה"א נוסף והוא מבנין הקל ולא מבנין נפעל ולא נו"ן האית"ן הל"ל ב' נונין אחד נו"ן מן היסוד' ואחד נו"ן מן השימוש והוה ראוי לכתוב נגשנה. רא"ם: ותרגום. ר"ל דהתרגום נמי מוכיח כן שמתרגם על נמעה מול משמע שהוא שם דבר כיון שלא תרגם נטל אבל נלכה קאי נמי על עשו לכך תרגומו ונהך וק"ל: כפי דרך. כלומר לא שילך הוא לפניו והוא אחריו וק"ל: ד"ה לרגל. לפי צורך ולא"ד לרגל הוא במקום כפי רגל ועתה ר"ל כפי כח הולכי הרגלי לא כפי צורך הרגל להיות רגל: טו טובה זו. דק"ל דפסוק ויאמר למה זה אמצא חן משמע שלא רצה למצא חן והוא שאל לו מנחה גדולה כדי למצוא חן בעיניו ועל זה פירש תעשה לי כו' ואמצא חן בעיניך מאמר בפני עצמו הוא: טז נשמטו. וא"ת והלא אע"ג דכתיב עשו לחוד בקרא אנשיו נמי במשמע כדכתיב בסמוך ויעקב נסע סכותה ה"ה נמי נשיו ובניו אלא שנקט העיקר ה"ה ה"נ. וי"ל מפני שאמר עשו אצינה נא וגו' וגו' לומר שנשארו גבי יעקב מפום הכי היה לו לכתוב בהדיא שהלכו עמו. רא"ם. ועוד יש לומר כיון שכתוב מתחלה וירא והנה עשו בא וארבע מאות איש עמו אם כן הוא נופל אצלם כיון שהזכירם אם כן גבי וישב עשו וגו' היה לו ג"כ להזכירם עמו מפנם זה משא"כ ביעקב וק"ל: יז קיץ וחורף. והקש' הרא"ם ולא ידעתי למה הביא רש"י ז"ל זה המדרש והלא הבית והסכות שניהן היו בזמן אחד הבית לענינו והסוכו' לבהמתו מדכתיב בקרא ורש"י בפי' כתב ואני לא באתי לפרש אלא לפי פשוטו ע"כ ומהרש"ל פי' לפי שכתוב בקרא ב' פעמים סכות ופעם אחת בית ר"ל סכות קיץ בית חורף כו': [קל"מ] הביא זה המדרש כדי לכוון מספר הכ"ב שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם כמ"ש בפרש' וישב על פסוק ויתאבל על בנו. [ג"א] פי' כי למה קרא שם המקום סכות ע"ש סכות בהמתו ולא על שם ביתו ואין דרך בני אדם לקרוא שם המקום מה שאירע לבהמתו אלא פי' הכתוב ויעקב נסע סכותה שעשה שם י"ח חודש ועשה סכות בזמן הקיץ ויבן לו בית בזמן החורף רק קשה דא"כ הל"ל ויקרא שם המקום כו' אחר ויעקב נסע סכותה כו' לא אחר ויבן לו בית אלא ולמקנהו עשה סכות היינו בזמן הקיץ שאחר החורף ומפני שהיה שם שני קיץ וחורף א' קרא שם המקום סכות ועיין בנ"א בארוכות: יח שלם. מהרש"ל. מדכתיב שלם שהם משמע בכל שלימותיו ומה כתיב בענין זה למגלה שהיה לו מקנה ולמעיה ויקן את חלקת השדה משמע שהיה לו ממון ופי' כתורתו מדכתיב בקרא כבואו מפדן ארם לגה לי אלא לומר לך שאפי' בא מפדן בכולם עם הארץ אפ"ה לא שכח תלמודו:

לד א עי"ש יציאתה. [נח"י] פי' דהא אלינו במקום אחר כתוב ואת דינה בתו ופירש"י שתולה היקבות ביעקב: ד גדרו עצמן. והעובר יצא נדון במיתה כך קבלו עליהם אף שלא מן הדין כדפי' לעיל בפרשת חיי שרה וכן דייק הלשון היו נודרין כו' שהוא הנדר לא שהוא ציווי מפי השם ודוק וא"ת הא פנויה מותרת לבני נח. וי"ל כיון שגזל אותה ובא עליה הוה כמו ערוה וחייב עליה כדינה הרא"ם: [נח"י] הקשה על זה התירוץ ואמר דהפנוי' לא נאסרו לבני נח רק ע"י נדר וסייג ומה שנתחייב שכם מיתה היינו משום גזל אליבא דהרמב"ם או משום שאר מעשיו הרעים אליבא דהרמב"ן והאי דהרב לא הזכיר א' מאלו הב' טעמים לפי שהרב לא דייק לצאת טעם לחייב מיתתו אלא לפ' לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה אפי' בפנויה והוקשה לו קושי' הרא"ם וע"ז תירץ שהאומות גדרו כו' וע"ש בארוכות: [נח"י] ואין להקשות דהא מלתא דפשיטא דשרי לשנוי ברמאות עם רשעים כמו יעקב עם לבן אחיו אני הוא ברמאות י"ל דלא שרי לעשות אלא להציל ברמאות אבל אם הרמאי כבר גמר רמאותו אסור לעשות לו רמאות בדבר אחר ולכן הוצרך הכתוב להעיד שבדין עשו לפי שכבר נתחייבו מיתה: [נח"י] קשה דהא בעלה כולם השיבו במרמ' בהכנה המול לכם כל זכר כדי שיהרגו בהיותם כואבים. וי"ל ביום השלישי עשו שלא בעלת אביהם שהלכו שניהם לבדם ואפשר שהיה מתייעץ להרג אותם כדין שחייבין מיתה ולא נדרך נקמה: טו נתרצה. ר"ל אל תפרשנו מלשון נוי או נאוה ודידה דאל"כ אך בזאת יאותו לנו מבעי ליה שהוא לי נוי: ד"ה נאמות לי לנפעל. פי' מבנין נפעל ואין לשון לפעול שפרשו מאז דאם כן היה ראוי לה וא למול הלגי' בקמ"ץ וא"ם בחלופים ואם פרשו נמל לנמול מבעי ליה: כג ישבו אתנו. רצונו להרץ דבמקרא משמע שבני יעקב היו מבקשים להניחם לישב אתם והא איפכא הוה. כה כשאר אנשים. הל"ל שמעון ולוי שני בני יעקב ל"ל אלא לי' מהרש"ל: ד"ה אחי. לפי. דאל"כ אחי דינה ל"ל אלא לומר שמצד האחוה עשו זה ולא מכח שהיו אנשי דמים: ד"ה בטח. של זקן. ר"ל יעקב א"י על תפילתו של אבותם שהתפלל עליהם כדמפורש בפ' לך לך. מהרש"ל: כט ד"ה טפו. מלרע. וטרפו שבה אבל אם היה טעמו מלעיל על משקל קמו שבו היה פרשו שבת והיה מלשון שובה: ל ונחלת. פסוק הוא בפ' כי תסח ר"ל לאחר ספרה ורכה ונחלת: שותקין. אבל עכשיו יהיו שבורין דהזמן עתה ובאין עלינו: לא הפקר. דקשיא ליה דלא נקראה זונה אלא מי שמפקר' עצמה לזנות לכל אדם וא"כ למה כתוב הכזונה יעשה ...
יכול

יכול הוא לעשותה זונה כיון שהיא אינה נופקרת עצמה לכך מ"מ הפקר ר"ל שעשאה כאלו היא הפקר: ד"ה את. דק"ל דילמא ה"פ הכזונה שחסר בית והוי כאלו נכתב הכזונה יעשה את אחותינו ואת פרוש עם וה"פ של הפסוק שכמו שעושין עם זונה יעשה עם אחותינו והוה פי' זונה ממש לכך מביא רש"י התרגום שמתרגם יה ה"מ שלאו פי' עם וע"כ פי' הכזונה הפקר:

לה א נענשת. דאל"כ למה הוצרך לומר קום עלה שלא כבר נדר יעקב על זה אלא ה"ק ליה מהר ועלה אל תאחר עוד כו' אבל על איחורו בבית לבן לא נענש לפי שלא חל הנדר עליו אלא משיבא לשוב כדכתיב ושבתי בשלום וגו': [נח"י] פי' באת זאת לך מבתך לא קאי אעיכוב שכם אלא ר"ל להבאישך ביושבי הארץ שיראת מהם ואילולי החט' שאיחור הנדר לא היה פחד האומות נכנס בלבך והא ראיה דמיד בהליכתו לבית אל לקיים נדרו נאמר ויהי חתת אלהים על הערים ולא רדפו וגו'. ומחמת מניעת דינה מעשו נגזרה גזרה שתפול ביד שכם: [ד"ד] אע"ג דלעיל פירש"י דנענש מפני שמנעה מעשו. י"ל די דלאו דנתעכב בדרך לא היה נענש בזה כי היה שליח מצוה ושלוחי מצוה אינן ניזוקין אלא שנתעכב ולא היה שליח מצוה ונענש: **ב משלל.** [נח"י] דאס"ד כבר הוו בידם למה לא הקפיד יעקב כבר: ד"ה והטהרו. מעבודת כוכבים [ג"א] פי' דלפני זה כתי' והסירו אלהי נכר והחליפו שמלותיכם וע"כ יחליפו משום עבודת כוכבים דאי מטומאה הני בשבילה אלא מעבודת כוכבים א"כ הטהרו דכתיב ג"כ מעבודת כוכבים: **ד אילן סרק.** ר"ל שאינו עושה. סרק פי' ריק מן הפירות: [נח"י] יעקב לא רצה לעכב שילך אותם לים המלח כי רצה למהר לקיים נדרו ע"כ נתחכם לטומנם בעפר וכדי שלא יהנה אחד אדם לאחר זמן שיש כאן חפירה לפיכך טמנה תחת אילן סרק: **ו בבית אל.** כי אל אינה מלה קוברת כיון שהוא נקוד בציר"י וגם בטעם שתחת אל שהוא שפח"ס מורה שהוא מוכרח: **ח ד"ה תחת אלון.** ר"ל דאלון אין פי' מישור אלא אלון שמו של מישור כדפי' רש"י בפרשת שלח אי"ל פארן וע"ש: **שמתה.** וכיון דקודם לכן לא מתה שהרי עלתה דבורה אצלה ש"מ שעדיין לא מתה וכשבא יעקב לבית אביו לא כתיב אלא ויבא יעקב אל יצחק אביו ולא כתיב אל רבקה אמו שהרי על ידי ששלחה לו דבורה בא אלא ש"מ שמתה כיון שהכתוב נתבשר לו על אבילות שני דכתי' אלון בכות ר"ל אבילות אחר א"כ ודאי הוגד לו על אמו שמתה: **שלא יקללו.** ויצחק היה כלוא בביתו כיון שלא יכול לראות ויעקב היה בפדן ארם ולא היה עדיין אצלה אלא עשו לבד ולכך העלימו את יום מותה כדי שלא יעסוק ע"ז בקבורתה כי על ידי זה יקללו את הכרס שיצא ממנו. יש מקשין למה יקללו אותה לאחר מותה יותר מבחייה. וי"ל כי קודם מיתתה לא ראו אותו כי היה עם ... המיו כאלך שעיר שהרי יעקב שלח לשם המנחה הסל עכשיו שיצא לקבורה ולא יהיה שם אלא הוא מ"ס יקללו אותה. ומהרש"ל פי' דת"ה העלימו מיתתה כדי שיהיו סבורים שהיא עודה חיה ואין רשאין לקלל אותה משום לא תקלל חרש הא דווקא החיים: [ג"מ] ק"ק למה לא העלימו מיתת יצחק שיצא ממנו עשו י"ל כי האם נותנת דם ובשר וגידים דברים החומרים שממנו יצא הסחיות אבל מן האב ... דברים שאין חומרים כ"כ והרשעות תלוי בהם: [ד"ד] וא"ל הא גם מיתת לאה לא הוזכר בתורה אין זה קשיא שהרבה צדיקי' לא הוזכר מיתתן אלא אצל רבקה הוזכר ברמז צריך תי' שלא הזכיר בפי': **ט ברכת אבלים.** [נח"י] ב"ר אליבא דמדרש דליכא למימר ברכה ממש ור"ל ברכה הסמוכה לא יקר' יעקב וגו' אין זה אלא גילוי מלתא והודאה על הברכות ראשונות. וליכא למימר ברכה שאחריה אני אל שדי פרה ורבה דהתם כתי' ויאמר ש"מ דאמירה חדשה היא ועוד דלא ה"ל להפסיק באמירה לא יקרא שמך יעקב: **י ועקבה.** לשון אורב וקם עליו אע"ג דקרא שמו יעקב ע"ש אחיזת עקב נראה דיוקו של רש"י דהו"ל לא יקרא עוד שמך יעקב ומדכתב לא יקרא שמך עוד יעקב ר"ל מה שאמר עשו עוד טעם הכי קרא שמו יעקב ויעקבני. גלי"ם: **יא כדי לברך.** דק"ל למה נאמר אני ועוד למה נאמר שם של שדי ולא אחד מאלו שמות: ד"ה פרה. בנימין. [נח"י] קשה מנ"ל שנתעברה שמא אחר נבואה זו נתעברה ושהה בבית אל עד ימי עבור י"ל כיון שאמר בשביל שאחרת בדרך נענשת א"כ אין סברא שישהה שם חצי שנה: ד"ה גוים. מנשה. [הד"ד] מתרץ נראה שאמר גוים וקהל גוים יהיה ממך פתח בכתים וסיים יהיה אלא על בנימין לא צריך לומר שכבר נתעברה אלא יהיה קאי על מנשה ואפרים שלעניין הולדה גוים הם ע"כ חיבר אותה בהדדי: כתב הרא"ם צריך לגרוס וקהל גוים מנשה ואפרים דדריש גוים חד וקהל חד כי הכי דלא תקשה אמאי דפי' בפ' ויחי בשרני שעתידי' לצאת ממנו עוד קהל עמים לו צריך לגרוס התם קהל עמי' בלא וי"ו והכ' גרסי' גוי' מנשה ואפרים ועיין בג"א פר' ויחי שמשנה הגירסא: ד"ה ומלכים. שאול. פי' דכתיב מחלציך יצאו משמע שעדיין הם בתוך חלציו דאין זה אלא משבט בנימין שעדיין לא נולד: **יד איני יודע.** [נח"י] אע"ג דבב"ר למדו מזה הפסוק האבות הן הן המרכבה והרב ס"ל להאי דרוש דהא הביאו סוף פרשת לך לך מ"מ ס"ל דאלו התיבות במקום אשר דבר אתו מיותרת דהא גבי אברהם כתיב ויעל מעליו אלהים ולא סיים במקו' אשר דבר אתו: **טז שהגריד מלוי.** שאע"פ שזמן יפה היה ואם כן לא היה לו לקוברה בדרך אלא היה לו לשאת אותה למערת המכפלה אע"פ כן לא עשה כדפירש"י בפרשת ויחי. אע"פ שפי' שם דעת הגריד היה משמע שבאמצע הקיץ היה א"כ י"ל דלכך מנע להוליך ליקבר בא"י כיון שהיה החום גדול: וי"ל דמה שפי' שם עת הגריד היה שהארץ חלולה כו' ולא היה באמצע הקיץ אלא בתחלת הקיץ והארץ היתה חלולה ע"י כרוז של מחרישה שהגריד היה מלוי: בנעמן מצינו. ר"ל והתם מאי רבותי' הא אם הוא ככברה והסתיו עבר והשרב עדיין לא בא למאי נפקא מינה אלא ודאי מהלך מועט היה ומיד רדף אחריו גחזי: צמד כרם. ר"ל כשאדם מוכר לחבירו כרם אומר לו אני מוכר לך צמד כרם וכשמוכר לו השדה אומר לו חלוקת השדה כלומר שהי' מדה הידוע להם: **כב עד אלא.** ר"ל לפי שאיחר ביאתו מלבא אצל יצחק אביו לכך אירע לו כל זאת: ד"ה וישכב. בלהה. לפי שהיתה שפחת רחל. מהרש"ל וא"ת מ"ס דיעקב ולמה לא נתן באהל לאה י"ל לפי שיעקב הוא סבור שלאה היתה מרוצה ליקח משום שלא נתן מטתו בחיי רחל באהלה ג"כ עכשיו אינה מרוצה ליקח אבל ראובן שהיה רגיל אצל אמו וידע שחפצה מ"ה הלך ובלבל. עכ"ל: **כג ד"ה בכור.** לעבודה. י"ל כשעשה כה"ג עבודה היה מלובש בחשן ובאפוד וכיון שמות השבטים בחשן ועל כתפות האפוד ראובן היה ראשון: כשמנו שמות השבטים הוא נמנה תחילה. מצאתי: **כז הכישור.** והא דכתיב לעיל בפרשת לך לך וישב באלוני ממרא אשר בחברון ופי' רש"י שם אדם י"ל דהתם כתיב באלוני ממרא ואלון שם המישור: וא"ל דהוא שני שמות יש לו אלון וממרא וקראו בשני שמותיו דהיינו אלון וממרא א"כ הל"ל באלוני בממרא להורות ששני שמות יש למישור אלא ע"כ מדלא כתיב הכי ש"מ שם האיש הוא. והרא"ם פי' לא שם האדם מדכתיב אחריו קרית הארבע: ד"ה קרית. הארבע. פי' שמה של עיר הוא קרית הארבע ולא קרית של ארבע שהוא שם אדם מדכתיב ותמת שרה בקרית ארבע ש"מ שקרי' ארבע הוא שם המקום והנ"א שכתי' הארבע דכתיב הכא היא במקום של כלומר איל מישור של קרית ארבע וכמו שמפרש רש"י בעצמו אחר זה וק"ל:

לו ב ד"ה אהליבמה. להסבות. וקשה לו לבשמת למה לא כינה לא עוד כך לרמאות את אביו והיה לעיל בפרשת תולדות להזכיר אותו שם כינוי אם היה לה וי"ל שעשו קרא לה שם אחר שאינה של עבודת כוכבים אלא שכתוב קראה כך בשם עבודת כוכבים לפי שכתוב לעיל אח"כ ותהיין מורת רוח ופי' רש"י בעשן של אלו ואם היה משנה שמה היה קשה היכן מצינו שהיו מקטרות לכך קראה לעיל בשם זה כדי להראות את זה מיד נקראת בשמת ע"ש וכו' מהרש"ל: ואע"פ שיהודית היא בת ענה החוי י"ל הוא ענה הוא בארי דשני שמות היו לו והא דמייחס אותו פעם למשפחות החוי ופעם למשפחות החתי אפשר דאביו היה ממשפחות החתי ואמו היתה משפחות החוי לכן מייחסו פעם אחד למשפחות החתי ופעם לחוי וא"ת מנ"ל לרש"י דיהודית היא אהליבמה דלמא יהודית היא מהם ואהליבמה אשה אחרת היתה תירץ הרא"ם מדכתיב את נשיו ולא כתיב נשים ש"מ הן הן נשים האמורים למעלה: ממזר היה. כתב הרא"ם וא"ת מנ"ל דלמא תרי קרח היו י"ל כיון דלא חשיב אותו בבניו אלא בבניו של אהליבמה וא"כ חשיב אותו באלופים של אליפז ש"מ ממזר היה: **ו באשר ימצא.** דאל"כ למה אינו מפרש לאיזה ארץ הלך: **ז שט"ח** [ג"א] פי' מדאמר מפני יעקב אחיו שלא היה רוצה להיות בפרעון השטר המוטל על זרע יצחק כי אין הפי' שכל ארץ כנען לא יכלה להם דהיה ד' מאות פרסה א"כ הל"ל ולא יכלה ארץ כנען לשאת אותם אלא מקום שגרו לא יכלה להם א"כ למה הלך עשו לארץ אחרת יאחר בארץ כנען אלא מפני השטר חוב: ומפני הכושה. כלומר ועוד טעם אחר: **ט שהולידו בניו** [ג"א] פי' דא"ל תולדת שהוליד עשו דהא לא זכר כאן תולדת שהוליד עצמו אלא הולדת בניו: **יב איני זוכה להנשא** [ממ"ס] ואל"כ ל"ל ותמנע היתה פילגש וגו' הל"ל גם עמלק בני אליפז בסתם למה מזכיר שם אמו ספי מבני אליפז האחרים גם מאי נ"מ שהיתה פילגש או אשתו ל"פ להודיע וכו' עד שלוח' ואחיה פלגש וכו' לכך פירש"י בסמוך דמ"ס הוזקק לכתוב משפחת החורי וק"ל: כלומר כתב הרא"ם וא"ת מנ"ל דיש שם ממזרת דלמא לאחר מות שעיר החורי נשא אליפז אשת שעיר והוליד ממנה תמנע. ומהרש"ל תי' דא"כ ... אין לומר שהיתה בתו פלגשו בפרהסיא בשלמא נשא אליפז על אשת שעיר באיסור לא היו יודעין בעולם שתמנע היתה בתו של אליפז. ור"ל דאם היתה בתו של אליפז למה כתב הקרא ואחות לוטן תמנע הרינא הי לאו בתו של אליפז היתה אלא אחת ממזרת שבא אליפז על אשת שעיר בעוד שהיה חי והיו העולם סבורין שהיתה בת שעיר ואחות לוטן מן האב ומן האם בא לאשמועינן גדולתו של אברהם אבל אי היה תמנע בתו של אליפז בהיתר ואח"כ נשאה אליפז לפילגש כי בן מה מוהר בבתו למנ"מ בא להודיע שכתוב שהיא אחות לוטן אי להודיע גדולתו של אברהם וכו' והא היתה מזרעו של אברהם בעיני כל שהרי בהיתר נשא אליפז אשת שעיר והוליד ממנה תמנע ודו"ק כ"ל. והרא"ם תירץ משום דכל המשפחות הללו לא נכתבו כאן אלא להודיע קלונם ופסולתם משום הכי כל היכא דאיכא למתלי בהו קלקולא תלינן: **טו ראשי משפחות.** כלומר היו נשיאים וראשים כל אחד מהם על משפחה אחת לא שמהם נולדו המשפחות: **כד ד"ה הוא ענה.** למעלה. [ג"א] פי' דאל"כ מאי הוא ענה אשר מצא את הימים משמע דהוא ענה הנזכר במקום אחר מצא הימים ולא מצאנו בשום מקום שנזכר הוא ענה שמצא הימים אלא ה"פ הוא ענה שאמו' למעלה ואותו ענה מצא הימים: **שבא לצבעון.** וא"ת מנ"ל דלצבעון בא על אמו דהוא אחתו של שעיר דלמא שעיר אביו של צבעון בא על אחתו של צבעון והוליד את ענה והעולם היו סבורין דבנו של צבעון הי' אבל באמת בנו של שעיר הי' אחיו של צבעון וי"ל דסברא הוא דתלינן קלקלה במקולקל ולעיל הוי מצינו דלצבעון הי' המקולקל דבא על כלתו אשתו של ענה ואין סברא לומר דשני מקולקלין היו וא"ת לעיל גופיה מנ"ל דלצבעון הי' המקולקל ובא על כלתו דלמא ענה הי' המקולקל ובא על אמו אחתו של צבעון וי"ל א"כ היו נמי שני מקולקלין ענה ושעיר וכיון דיכולין לתלות הכל בצבעון תלינן הרא"ם. והקשה מהרש"ל למה נעשה שתי נשים מקולקלין אשת ענה כלתו של צבעון ואשת שעיר אמו של צבעון וי"ל שהנשים אינן נקראות מקולקלין שהן אינן עושין מעשה כלל אבל האיש שעושה מעשה נקרא מקולקל. א"כ בנשים יכולים לומר אנוסים היו אבל האיש אינו יכול לפטור עצמו בטענה זו לפי שאין קשוי אלא לדעת: **לא שאלני.** ר"ל דרבי חייא הי' רופא ואמר מימי לא שאלני אדם על רפואת מכת פרידה ונתתי לו רפואה: **לא ובטל מלכות** ר"ל כיון דכתיב ולאום מלאום יאמץ משמע דלא ישוו בגדולה ולכך כשמלכו מלכי ישראל בטל המלכות של עשו כל אותו זמן שמלכו כדמפרש ואזיל: ובימות יורם. דהוא היה אחרון מיד בימיו התחיל מלכות של עשו וכן בימי שאול שהיה המלך ראשון מיד בטלה מלכו' של עשו: **לג עתידה ללקות.** [מ' הגדול] דק"ל ל"ל לייחסו אח' אביו כיון שייחסו ע"ש מקומו כמו שמלה ממשרקה וכו' ותירץ שלא היה ידוע וכו' ע"ש מקומו ולא ייחסו ע"ש מקומו אלא להודיע שעתידה ללקות: **מ שם מדינותיהם.** [ממ"ס] ר"ל ז"ש הכתוב למקומותם בשמות' פי' מקומות' וי"ש אח"כ והראשונים כו' הם שמות תולדות' שלא תיקשי הא כבר מנה לעיל אליפז בני עשו גם שם מנה אחרים. והא ראיה שאלו נקראים ע"ש מדינותיהם דהא מגדיאל היא רומי כדאי' במד"ר שנראה לו בחלום היום מלך מגדיאל אבל באחרים כגון אלוף קנז וכו' אפשר שהן נקראים ע"ש תולדותם מאחר שמזכירים למעלה בשמות אלו ג"כ וכן אלוף אהליבמה אלוף תמנע י"ל שמות תולדותם ספי מאחר דמצינו לעיל בשם שמות אדם ... ג"כ אין סברא שהם שמות מדינה לכך מביא ראיה ממגדיאל

מהנ"ל שהוא שם מקום. ולכן י"ל שכולם נקראו ע"ש מדינותיהם שבא זה וגילה על זה: **בת היא כותי**. [נ"א] הקשה הרמב"ן למה קרא אותו אלוף והלא מלכות גדול היה לכותי למה יקרא אותו אלוף אין זה קושיא דודאי עתה היא מלכות גדול והא דקראו אלוף כי אלוף היא לשון שבל במה שהיתה מגיה לא היה מכולם:

השלמת פרשת וישלח

פרשת וישב

לז א בדרך קצרה: פי' רא"ם דקשה לרש"י דהיה לו נכתב מקודם ואלה תולדות יעקב ואח"כ היה לו לכתוב וישב יעקב כמו שמצינו לעיל גבי עשו דהקדים תולדותיו ואח"כ היכן נתיישבו. ומתרץ אחר שכתב כו' כלומר שלא בא הכתוב להגיד תולדותיו של יעקב אלא בא לפרש ישובו וישוב תולדותיו היכן נתיישבו שהרי גם בפרשתו של עשו מפרש ישובו וישוב תולדותיו שהרי כתיב וישב עשו בהר שעיר הרי ישובו ואח"כ מפרש תולדותיו כדכתיב ואלה תולדות עשו וגו' ותולדות בניו ואח"כ מפרש ישובי בניו כדכתיב ואלה שמות אלופי עשו למשפחותם לבקימותם וגו' אלה אלופי אדום למושבותם. וזהו שנקט אחר שכתב לך ישובי עשו ר"ל שגם בפרשתו מפרש ישובי תולדותיו א"כ כאן גבי יעקב נ"כ מפרש ישובו וישוב תולדותיו והיינו הא דכתיב וישב יעקב הרי ישובו ואח"כ כתיב אלה תולדות יעקב ר"ל ואלה ישובי של תולדות יעקב גם הם כו'. תולדות עשו והתחיל לספר המקרים שקרו להם עד בואם שם והתחילה המקרות יוסף בן שבע עשרה שנה נמכר למצרים ונשתעבדו שם ויולאו וגד כך אירע להם עד בואם לארץ נושבת: [ד"ר] דלשון וישב משמע שמחובר למעלה וה"ל שהחבור הוא שהכתוב מודיענו ענין ישיבת תולדות יעקב ועשו מכ"מ שנסדר בכדדי לכן פי' שהכתוב רוצה לגלות החילוק שביניהם שבזה מאריך ובזה מקצר: **ב ואלה**. זה הפי' קאי אדלעיל וה"ק ק"ל כיון שפי' לעיל דהפסוק בא לפרש ישובי של יעקב וישובי של תולדותיו א"כ היאך מצינו שפי' ישובי תולדותיו והא כתוב אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ועל זה פי' ואלה של תולדות יעקב כלומר ואלה גילגולי וסבות ישובי התולדות של יעקב היינו השבטים יוסף בן י"ז שנה וגו'. וע"י יוסף באו למצרים ואח"כ יצאו משם ובאו לארץ ישראל ואע"פ שמצינו כיוצא בזה באלה תולדות יצחק שהתחיל הכתוב באלה תולדות יצחק והתחיל במקרים שקרו לו קודם לידתם ולא הוקשה זה לרש"י י"ל דעיקר קושית רש"י הכא שהתחיל בישובי יעקב ואח"כ כתב אלה תולדות יעקב וגו' היה לו לסוף והרא"ם פי' מפני שאין ישוב של תולדותיו נזכרים בתורה רק של ב' שבטים ותני ולכן נקט רש"י וגילגוליהם: **תלה הכתוב**. ר"ל שלא בא לפרש אלא תולדות של יעקב ולא ישובי תולדותיו. ומה שכתוב אלה תולדות יעקב יוסף לומר שכל תולדותיו נקראו על שם יוסף שהרי נמפני חנתו של רחל שיולד בן מרחל נגבר שבע שנים הראשונים ואח"כ רימה אותו ונתן לו את לאה והוליד ממנה בנים ואח"כ נתנה לו רחל בלהה שפחתה לאשה כיון שראתה שאין לה בנים והוליד גם מבלהה בנים ואח"כ נתנה לו לאה גם זלפה שפחתה לאשה וגם הוליד ממנה בנים ואח"כ ילדה רחל את יוסף ומיד כשנולד יוסף אמר יעקב ללבן לחזור למקום אבותיו וא"כ נמצא שכל תולדותיו לא היה אלא בסבת יוסף הנולד מרחל: **אלא ברחל**. וא"ת והא בנימין נמי בא מרחל ולמה נקט יוסף. וי"ל מ"מ עיקר עבודתו לא היה אלא בשביל יוסף כמו שנאמר לעיל ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב שלחני וגו' כדפירשתי לעיל: **זיו איקונין**. הא דלא נקט רש"י קלסתר פנים כמו שנקט לעיל בפרשת ואלה תולדות גבי יצחק משום דרש"י דייק שהיה דומה לו מדכתיב זקונים כדפי' רש"י בסמוך לכך נקט זיו איקונין דזקונים מתרגמין זיו איקונין ק"ל: **שאירע**. כאלו אמר התולדות שכל מעידים עליהן שהן של יעקב הוא יוסף כמו שפי' רש"י לעיל גבי ואלה תולדות יצחק בן אברהם או משום שהוא לבדו ארעו מה שאירע ליעקב ומפני זה ידעו הכל שהוא בנו: **וישב בקש**. דקשה לו למה לא כתיב ויהי יעקב בארץ וגו': קפץ עליו. [נח"י] אף על גב דבכל מקום שמפרש כרב כן הוא משום שכתיב חסר כמו והוא ישב פתח האהל או ולוט ישב וכו' מ"מ הכא שאין מקום לדרוש ביקש י"ל דמדכתיב אחר כך אלה תולדות יעקב יוסף דאין לו קשר עם וישב יעקב או הל"ל אלה תולדות יעקב ראובן וכו' ע"כ לפרש שאלה תולדות יעקב יוסף גרמו שלא נתקיימה המחשבה של וישב וכו' ומ"ש קפץ עליו רוגזו פי' המחלוקת וריב שלו כמו אל תרגזו שתרגומו אל תנצון: **ד"ה וסוא**. **נערות**. דאל"כ והוא נער למה לי: **ד"ה את**. **ורגיל**. [נח"י] דהא"ת לפרש שהוא ענין אחד שהיה עושה מעשה נערות אצל בני בלהה וכי הוא להם לא היה עושה אלא וכו': [נ"א] הקשה הרמב"ן א"כ למה לא הגלו אותו בני השפחות מאחר שעליהן לא הביא דבה רעה. וי"ל שעיקר השנאה לא היה בשביל הדבה שהרי לא אמרו הנה בעל הדבה בא אלא בעל החלומות לפיכך נתחפסו כולם במכירתו כי בחלומו היו כלם שוים: **ד"ה את דבתם**. **רואה**. ורש"י דייק מדלא כתיב ויוצא יוסף דבתם כמו שכתוב גבי מרגלים ויוציאו דבת הארץ שלא ודאי אמת היה לכך כתיב כאן ויבא יוסף את דבתם ר"ל שמביא את הדברים כהווייתן בפני אביו כאשר שמע ולא היה אומר דבר מה שלא ראה אבל גבי מרגלים כתוב ויוציאו ר"ל שהיו מביאין דברים שקרים מלבן: **בבני לאה**. ואע"פ דבקרא כתם כתיב את אחיו י"ל דכיון שיוסף היה מקרב את בני השפחות ואם היו רשעים בעיניו לא היה מקרבן ועוד שהוא היה אוהב שלהן בודאי לא היה הדבה עליהן: **ובשלשתן לקה**. קשה דהיאך יתכן לומר שבני יעקב יהיו חשודין על זאת ואי היו חשודין למה נענש יוסף על זה וי"ל דודאי לא היו חשודין על זה אלא שיוסף פי' שוטה בדבר לכך נענש שהיה לו לעיי' בדבר על מה שחשדן על אמ"ס שהיה רואה אותן שאכלו מבהמה שנשחטה ועדיין מפרכס' דמותר לאוכלה דכיון שנשחטה שחיטה מתיר' או שהיה רואה שאוכלין בן פקוע שמותר בשחיטה אמו ולפי' שהוא עור גדול אין צריך שחיטה מן הדין אלא מפני מראית עין והוא היה סבור שאכבר מן התי הוא כיון דצריך שחיטה משום מראית עין ועל מה שזלזלו בבני בפתו' הי"ס מפני שהיו קוראין לבני בלהה וזלפה בני השפחו' וזה אמת הוא שהיו בני השפחו' שהרי גם הפסוק קראם כן אבל הוא היה סובר מדקרו להו בני השפחות א"כ גייסם של שפחות היינו עבדים כנעניים והיה טועה בזה שלא היו עבדים כנעניים דהא בלהה וזלפה משוחררים היו אלא שהיו משועבדים לרחל ולאה ומה שהיה חושד על העריות הכי פירושו דקי"ל אין משתמשין בבהמה ר"ל שאדם אחר אסור להשתמש בבהמת אדם ויוסף היה רואה שהיו משתמשין בבהמת איש או בעסקי משא ומתן לכך

חושדן על העריות אבל טעות היה בידו דהא דאמרינן אין משתמשין בבהמה היינו דוקא דברים של חיבה כגון רחיצת פניו ידיו ורגליו והצעת המטה אבל שאר דברים באין של חיבה או לישא וליתן עמה מותר: וא"ת מנ"ל לרש"י שהיה חושדן על כל ג' דברים. וי"ל דרש"י בעצמו מתרץ קושיא זו כיון שמצינו דבשלשתן לקה. ועוד י"ל דילפינן רעה רעה לג"ש. כתיב הכא דבתם רעה וכתיב לקמן חיה רעה אכלתהו מה להלן אמ"ה דחי' דורסת ואוכלת כשהוא חי אף כאן מן החי. ועבדים ילפינן מדכתיב לקמן בפ' אלה המשפטים אם רעה בעיני אדוניה מה רעה דלהלן קאי על עבדי' אף כאן עבדי' ועריות ילפינן מדכתיב לקמן גבי יוסף ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת מה רעה דלהלן קאי על העריות אף כאן קאי על עריות: **וישחטו**. כלומר דלא הוי ליה למכתב כלל וישחטו דהא לא היו אוכלין אותו אלא לומר לך אע"פ שלא היו רוצין לאוכלו אפי' הכי שוחטין אותו: [נח"י] קשה דהא לא מצינו מפורש אם אכלו אותו השעיר. וע"ק היכן נלקה הוא באבר מן החי ונראה דעיקר הלקותא הוא שטבלו הכתונת בדם דמתחמת זה היה סבור חיה רעה אכלתהו ונתייאש מלבקשו ואלו זאת היה סבור שמא תעה בדרך ונאבד והי' מחפש אחריו עד שהיה מוצאו וכזה הוא נענש: **ג לעת זקוניו**. וא"ת והא בנימין נולד לו יותר לעת זקנותו מיוסף. וי"ל משום דכל בניו של יעקב נולדו לו מיד זה אחר זה דהא בשבע שנים נולדו כולם חוץ מבנימין שהפסיק בו זמן ארוך והיו העולם סבורין שלא יולד ממנה עוד בן והיו קורין ליוסף בן זקנים ואפי' אחר שנולד בנימין קראו אותו בן זקנים מחוך שהורגלו בו: [יהד"ד] תי' דיעקב היה יודע תמיד שיוליד את יוסף בעיקר הגלה שלו ע"י יוסף כמ"ש ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר שלחני כפרש"י שם והגם כל זמן שלא נולד יוסף היה יעקב בפחד שיהי' הי' עדיין וזהו שיתה האהבה בכל ימיו לו שהיה חי עדיין והוא לא נולד עד לעת זקנתו מתחלת כל ימיו היה במעמד טוב עבורו עד לעת זקנתו מש"כ אם הי' נולד בנערות: **בר חכים**. דלפי' ראשון קשה מאי נ"מ אם נולד לעת זקנתו או בימי ילדותו לכן אמר ואונקלוס תרגם ועדיין קשה הל"ל בן זקנהו מאי בן זקנים אלא בא לומר שהיה זיו איקונין כו' מהרש"ל: **ד"ה פסים**. ע"ש. [נ"א] דאל"כ למה הוצרך לכתוב מה שעשה לו ח"כ דהוה למכתב וילבש אותו אלא לומר לך שע"י זה עשה לו נאותיו: דלפי' ראשון קשה למ"כ אמר קרא שעשה לו כתונת פסים אי משום להורות שאל ישנה אדם לבן בין הבנים שהרי בשביל ב' סלעים שהיה כתונת של יוסף יותר שוה היו מתקנאים בו אחיו דאין זה משמעות הקרא דהא לא כתיב ויראו אחיו כי עשה לו כתונת פסים אלא ודאי בשביל חלומותיו ודבריו היו מתקנאים בו לכן מביא מדרש אגדה כו' מהרש"ל: ר"ל פסים ניטר"קון פ'וטיפרע ס'וחרים י'שמעאלים מ'דיינים וצ"ל לפי זאת האגדה שחסר וי"ו ממלת סוחרים בפסוק ויעברו אנשים מדינים סוחרים שצריך להיות וסוחרים ואף שנעלם בקרא מכירת יוסף לסוחרים דהא נעלם נמי מכירתו למדינים דאל"כ סוחרים למה לי: [שם] פי' בוזכר פוטיפר ראשונה נפני סוף המעשה תחלת המחשבה שהקב"ה רצה שירד למצרים לכך הקדים הכתוב: **ז ד"ה וגם לעמו'**: [ממ"ס] כוונתו לפרש חלוק בין קמ' לנצב' שלאחור' הוא כפיל שהוא ענין אחד ל"פ קמה ר"ל נזקפה משכיבתה לפי שעה וגם נצב לעמוד תמיד כן על עמידתה בזקיפה וק"ל: **ח על דבת'**. שמעתי לקשות למה נהפך הכתוב לכתוב חלומותיו ואח"כ על דבריו הלא הדבה הי' קודם וע"ק דלמא על דבריו שסיפר החלום וה"ל בזה פי' חלומותיו י"ל שפי' חלומותיו כפשוטו על שחלם לו דאין מראין לאדם אלא מהרהורי לבו עוד קש' מאי חלומותיו לשון רבים כלא זה חלום ראשון ונראה לתרץ דודאי מוכח בפסוק שחלם לו גם כן קדם לזה דכתיב ויחלום יוסף חלום ויגד וגו' דאל"כ היה זה מיותר דהא בסמוך נ"כ כתיב ויוסיפו עוד שנוא וגו' ומה שלא נזכר מהו החלום לפי שלא סיפר לאחיו דלא כתי' אלא ויגד לאחיו ולא כתי' אותו לאחיו או ויספר אותו לאחיו הל"ל דאז היו מבינים שסיפר כסדר ומה שאמר ויוסיפו עוד שנוא אותו כיון שהתפאר לומר שראה חלום הלא דבר הוא ואח"כ כשסיפ' החלום מחלומו' חשבו מסתמ' גם החלום הא' הי' מענין זה וכ"ו כל מהרהורי דליב' לכן כתיב על חלומותיו שהבינו על ב' חלומות וא"כ מאי על דבריו לשון רבי' דא"ל מה שסיפר ב' חלומות הלא זה כבר כתב ויוסיפו וגו' לכן פי' על דבתם ודוק. נלי"ם: **י לאביו**. וקשה למה בחלום הראשון לא סיפר אותו לאביו. וי"ל שיוסף היה יודע כי רוב החלומות הולכים אחר הפה וכיון שאחיו פתרו אותו למוטב משום הכי לא רצה לספר אותו לאביו אבל בחלום השני שלא פתרו לו אחיו כלומר לא רצו לפתור אותו לטובה כי גם הרגישו בדבר דמשום הכי אומר להם חלומותיו כדי שיפתרו לו לטובה הוצרך לספר אותו לאביו כדי לפתור לו וכן עשה וגער בו כדי שלא יקנאו האחין שנאה עליו: מהרש"ל: **ד"ה ויגער**. **מטיל**. רלה לומר יוסף היה מטיל שנאה על עצמו לכך גער בו ולא משום שהוקשה בעיניו אם החלום יהיה אמת שהרי אחריו כתיב ואביו שמר את הדבר: **ד"ה הבוא**. **והוא לא**. וא"ת מנ"ל דילמא לעולם היה יודע והא דקא מתמה היינו שטעמא כדפירש רש"י לעיל כדי שלא יטילו קנאה עליו. ומהרש"ל תירץ דא"כ דהיה יעקב יודע שהדברים מגיעים אצל בלהה בודאי גם בניו היו יודעים מפני שזה תלוי בסברא וא"כ מה הועיל מלבם שאמר הבא נבא וגו' ומה שאמר אח"כ ואביו שמר את הדבר רוצה לומר שהיה קבלה בידו שאין חלום בלא דברים בטלים וזה היה קבלה בידו ובניו לא ידעו הקבלה. **שאין חלום**. רלונו לפרש למה קא מתמה יעקב ואמר הבא נבא וגו' וכי לא ידע זה שאין חלום בלא דברים בטלים אלא להוציא וכו': **ויעקב נתכוין**. שהם סוברים שפירוש אמך אינו נופל אלא על אמו ממש אלא שאין חלום וכו': **יב נקוד על את**. פירוש דאי לא היה נקוד על את היה את דבוק לצאן והוי פירושו לרעות את הצאן. אבל עכשיו דנקוד על את אם כן הוי כאלו אינו נכתב לגמרי את וא"כ לא הוי לרעות דבוק לתיבה שלאחריו והוי פירש הכי הלכו לרעות היינו את עצמן והאן אביהם בשכם מילהא באפיה נפשיה הוא ואי לא הוי נכתב לגמרי מלת את לא היה מוכח מיניה מידי דודאי יכולין למימר לרעות את עצמן אבל מ"מ יותר סברא הוא לומר דדבוק הוא להדדי דכולה חדא מילתא היא אע"פ שלא כתיב את הוה אמרי' דמקרא קצר הוא אבל השתא דכתיב את ונקוד עליו כאלו הוא נמחק לומר לך דלא דביקות הוא אלא שני דברים הם דאל"כ למה נקוד עליו. [נ"א] פי' ומה בא הכתוב ללמדינו בזה י"ל שבא ללמדינו שלא באו לחנוא אלא מתוך אכילה ושתיה: [והד"ד] תי' שהנקודות מרמזים בלוח הקודש שהליכה שלהם היה לרעות את עצמן שע"י ה יהיה להם מתי' וקיים בשני הרעב במצרים: **יג לשון ענוה**. וא"ת ולמה לא פי' כך לעיל דכמה פעמים כתיב גבי אברהם יצחק יעקב הנני וי"ל דכאן אין שייך לומר הייני בלשון ענוה דהא כבר דבר עמו כדכתיב ויאמר ישראל אל יוסף הלא וגו': **יד והלא חברון בעמק**. וקשה דילמא הא דכתב גם עלייה מפני שאי' גבוה מכל הארצות

כדפי' רש"י בפסוק מהרו ועלו אל אבי שא"י גבוה מכל הארצות וגו'. ד"ל דרפליחס סוא כיון שהקלוהו לבית הקברות ואין מקלין לב"ב אלא מקום כרפין כמ"ש בכלהי כתובות ומקום ערשין אינו אלא בהר עכ"ל: א"נ מדכתיב ויעלו ויתורו את הארץ וגו' וכתיב בתריה ויעלו בנגב ויבא עד חברון למה כפל הקרא וכתיב ויעלו אחרי זימני היה לו לכתוב ויעלו בנגב ויתורו את הארץ ממדבר צין עד לבאי חמת ויבא עד חברון וגו' אלא להכי כתיב עוד ויבא עד חברון דהאי ויעלו קאי על חברון שהיתה יושבת בהר ודו"ק כ"ל: ד"ה ויבא. לפורענות. דאל"כ ויבא ממה מב"ע"ל שהרי כבר כתיב לעיל בשכם אלא שכם ידוע: [מהרש"ל] דלא הל"ל אלא וישלחהו מעמק חברון וימצאהו אלא וכו': טו זה גבריאל. מדלא אמר יוסף לא ב"ה דעת את אחי איפה הם רועים רק אמר הגידה נא לי ש"מ שהיה מלאך ומדכתיב איש ש"מ שהוא גבריאל ולא אחר: [נ"א] דאל"כ שהיה מלאך ל"ל כל הסיפור שהיה תועה בדרך מה לי אם הלך בתחלה אליהם בלא תעות הדרך או לא אלא שהיה מלאך והקב"ה שלחו להגיעו אל אחיו כדי לקיים גזירתו דאל"כ היה חוזר משכם כיון שלא מצאם שם: ולע"נ דקשה מאי וימצאהו איש מי שלחו לבקש יוסף כלא הוא מבקש את אחיו וירצהו איש הל"ל אלא מלאך היה והקב"ה שלחו וכו' וק"ל: יז הסיעו עצמן. דק"ל מה ענין תשובה זו על שאלתו דהא לא בקש אלא שיגיד לו איפה הם והמלאך השיב לו נסעו מזה ועוד הא יוסף נמי היה ידע שנסעו מזה כיון שלא מצאן שם לכך פי' הסיעו עצמן מן האחוה פי' ורוצין להרגך ואל תלך להם ומנ"ל לרש"י לפרש כן י"ל זה בני י"ב וה"פ נסעו מי"ב ר"ל אינם רוצים שיהיו י"ב ורוצין להרגך ולא יהיו אלא י"א דהיינו נסעו. מזה א"נ הוכחת רש"י ממלת מזה כלומר נסעו מזה פתחם אומר את אחי אנכי מבקש אבל הם נסעו מן האחוה: ד"ה נלכה. נכלי דתות. דק"ל כיון שאמר לו המלאך נסעו מזה כלומר נסעו מן האחוה מאי כי שמעתי אומרים וגו' והא כל כי נתינת טעם הוא והכא מאי נתינת טעם איכא ולהכי פי' נכלי דתות איך יהרגוך. [נ"א] לפי. פי' הפסוקו שהוא שם מקום קשה דעכשיו לא הי' הקלקול בשכם אלא בדותן ולעיל פי' בשכם קלקלו והוא מוכן לפורענות אלא נ"ל דשכם הוא כרך ודותן הוא טפל והעיר הסמוכה לכרך נדון ככרך: יח ד"ה אתו. אליו. דק"ל דאין הלשון של אתו כמו"ש נופל על ויתנכלו שהוא לשון מתפעל שעניינו נתמלאו נכלים ואינו דבק למלת אתו בשלמא אי הוה כתיב ויכלו הוה שפיר לי' אתו אבל על הלשון של ויתנכלו אין נופל הלשון של אתו אלא אליו וע"ז פי' אותו כמו אתו בחיר"ק ר"ל אם הולכין אחר מסורת א"כ אז הוה קרינן אותו בחיר"ק דהא כתיב חסר וי"ו א"נ כיון שמלינו אותו שהוא כמו אתו א"כ אותו נמי כמו אתו ואתו היינו עמו ועמו כלו' אליו פי' התרגום של אליו עמו כדפי' רש"י בפ' חיי שרה א"כ הוה כאלו נאמר אליו. רא"ם. ומהרש"ל פי' כמו אתו לפי שקשה לי' למה אמר ויתנכלו אותו להמיתו ה"ל הול"ל אלא ויתנכלו להמיתו אלא ר"ל כמו אתו פי' עמו שגם יוסף הי' בדעתו שיהרגוהו ועדיין לא לך להורות דל"ת. שהוא והם הי' דעתם להרוג את אדם אחר לכך א"כ כלומר אליו ליוסף שהוא והם הי' דעתם להרוג את יוסף. עכ"ל: דברי רא"ם נכונים ונשאר לבאר למה לא נקד הא' בחיר"ק ונראה לתרץ דאי הי' כתב אתו בחיר"ק הי' משמע שגם יוסף הי' בדעתו שיהרגוהו כמו שפי' רש"ל וחס לי' לזרעיה דאבא דיוסף הצדיק ילך להתחייב בנפשו ולא משום כבוד אביו אי כבוד הלא הי' יודע שאביו אהבו אהבה רבה ויגרום לו צער גדול ומה שאביו שלחו אף שהי' יודע שאחיו שונאים אותו. מ"מ לא עלה על דעתו שיהרגוהו רק חשב שמא יצערו אותו. ואליו נ"כ אין נופל על נכלים או מחשבה לכן פי' כלומר אליו ר"ל בשבילו ואודותיו ודו"ק נלי"ט. ויש עוד גירסות אחרות: כא מכת נפש. [מהרמ"ם] דאל"כ קשה מלת נכנו בחולו"ס מוסב על יוסף ולפ"ז אין חיבור כלל למלת נפש שאחריו ל"פ דהל"ל כאלו נכתב מכת נפש וק"ל: כב רוה"ק. כתב הרא"ם לא שמעתי למה הוצרך לכתוב זה כי ידוע הוא מעצמו שאין זה מדברי ראובן כו': אני בכור. וקשה מנ"ל לרש"י שבשביל כך הי' רוצה להציל אותו דלמא חסיד גדול הי' ולא היה רוצה להכות נפש וי"ל דכתיב לקמן בפ' ויחי בברכות שבירך יעקב את בניו בירך את יהודה שאמר מה בצע ולמה לא בירך את ראובן שהי' רוצה להצילו מכל וכל והי' בדעתו להשיבו אל אביו ואדרבא יהודה הי' נותן עצה למכור אותו אלא ודאי ראובן לא הי' כוונתו לשם שמים כ"א שלא יתנו הסרחון בו כלומר אתה בכור כו': כג שהוסיף לו. כתב מהרש"ל פי' הרא"ם שבכל אחד הוא שלא הי' עליו אלא כתונת אחד של פסים וכך אמר הכתוב את כתנתו ואיזה זה כתונת הפסים שעליו דאין לומר שהיו לו שני כתונת זה על גב זה דאין נקרא כתונת אלא זה שעל גבי בשרו. אבל לא נראה לי אלא שהיו לו שני כתונות זה על גב זה וא"ת למה לי שניים אחד על גבי בשרו משום הזיעה שלא יקלקל את כתונת הפסים. והם הפשיטו שניהם כאחד שהיו אוחזין בתחתונה והיו מפשיטים שניהם כאחד ולכך אמר אשר עליו רוצה לומר הכתונת הפסים אשר על האחר והטעם שהיו אוחזין בתחתונה כדי להראות לו שלא על מה שהוסיף לו אביו הכתונת פסים עשו זאת אלא בשביל דבתו רעה ובשביל חלומותיו. עכ"ל: [ד"ד] שקשה בפסוק אשר עליו ל"ל. אלא ה"ק שהפשטת כתנתו הטעם בשביל קנאת כתונת פסים אשר עליו לחוד ולא על שאר האחים: כד מים אין בו. דרש"י דייק מדכתיב והבור רק ואי הוה בו דבר כגון עפרים ואבנים אין זה נקרא רק בשלמא אי היו בו נחשים ועקרבים אתי שפיר דכתיב רק דנחשים ועקרבים דרכן ליכנס בחורין ובסדקין והוה כאלו רק אבל מ"מ היו בו. וילפינן ג"ש כתיב הכא אין בו מים ולהלן בפרשת עקב נמי כתיב נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין בו מים מה אין בו מים דנאמר להלן מיירי שיש נחשים ועקרבים. אף דאין בו מים דהכא מיירי שיש בו נחשים ועקרבים [ממ"ם] ולי נראה דאין בו מים ל"ל לדיוק דעפרים ואבנים היו בו דמג"מ בזה אלא בא להורות הא שאר דברי מזיקים היו בו ואפ"ה השליכוהו בו וק"ל. ואין להקשות כיון דנחשים ועקרבים יש בו אם כן הצלת ראובן אינה הצלה שימיתוהו הנחשים ועקרבים יש לומר שהם לא ידעו מזה אלא שהיו סבורים שאין בה אפי' נחשים ועקרבים דאם לא כן איך רצו למכור אותו כיון שראו הנס שעשה לו הקב"ה שלא הזיקו ולא המיתו אותו. רא"ם: כו מה ממון כתרגומו אבל לא תפרשיהו לשון גזילה: ד"ה וכסינו. ונעלים. רצונו לתרץ הא לאו חיה ועוף היה ועוד הא השליכוהו אל הבור ואין כאן דם שצריך לכסותו: כו וכל שמיעה [ד"ד] לעיל בפ' זה סוף תולדות לא זכר כלום מזה דשם אין למעות ולפרש בענין אחד דהא מסודם שם אשר כך וילך פדנה ארם מש"כ כאן אלא כתיב רק וישמעו אחיו אפשר

לפרש לא היתה שם אלא שמיעה ולא קבלה ממש ורש"י שאז לא מכרו מדכתיב אחר כך ויעברו אנשים מדינים וימכרו ע"כ מבי' רש"י התרגום בקבלו ומכרו אותו גם באותו פעם: כח פעמים הרבה. וא"ת מנ"ל כל זה לרש"י י"ל דרש"י דייק מדכתיב וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו ואי היו המדינים היאך רשאין למוכרו הא צריין לא היה שלהם ועוד דאי המדינים משכו אותו מן הבור בלא ידיעת האחים ומכרו אותו א"כ מאי זה דכתיב אני יוסף אשר מכרתם אותי הנה והם לא מכרו אותו ועוד למה לי למכתב לבו ונמכרנו לישמעאלים והא לא מכרו אותו אלא וימשכו קאי על בני יעקב והם מכרוהו לישמעאלים וישמעאלים למדינים ואין להקשות הל"ל לרש"י דישמעאלים מכרו אותו למדינים דילמא מכרו אותו למדנים שהוא אומה אחרת כדכתיב ואת מדן ואת מדין דהא לא כן לא"י נ"מ הזכיר הכתוב ויעברו אנשי מדינים סוחרים אלא ע"כ לענין מכירה יוסף הזכיר הכתוב שישמעאלים מכרו אותו למדינים ומדינים למדנים ומדנים לפוטיפרע וק"ל נ"ל: כתב הרא"ם אבל קשה מפסוק ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים ויש לפרש אע"פ שנמכר פעמים רבות אבל עדיין לא לקחו ישמעאלים מהיר כספם שנתנו בעדו מכה וזה היה עוד ביד ישמעאלים רק הריוח יותר על כספם לא הי' של ישמעאלים אלא של מדינים משום זה נאמר עדיין ביד ישמעאלים וק"ל נ"ל: כט שהגיע יומו. הא דדחיק רש"י לפרש כן וכן לפי ד"א עסוק היה בשקו וכו' דלמה הלך לו לעסקיו י"ל דאי הלך לדבר רשות היאך רשאי לו לילך הא ידע שאחיו מבקשים להמית את יוסף ולמה לא יראה בשילך לו שימיתו אותו אלא צריך לומר לדבר מצוה הלך שהגיע יומו לילך וגו' וקשה אם כן מהו וישב הוה ליה למימר ויבא ל"פ ד"א לו תשובה וטעם אחרון לכך לא יהבו דא"כ היה לו להמתין עד יום אחר בשביל יוסף לכן פי' שהגיע יומו וגו' ולא הי' יכול לשמתין מהרש"ל. [נח"י] קשה מהאחר שכל אחד היה משמש יומו למה הוצרך לגלות את יוסף והלא כל אחד היה מגיד לו ביומו: עסוק היה בשקו. דייק מדכתיב בכאן וישב ראובן אל הבור ונאמר להלן גבי מרדכי וישב מרדכי אל שער המלך ללבוש שק מה להלן בשק ובתענית הכא נמי כאן. וי"ל דהא דעשה תשובה היינו בנימה עשה נ"ה לא הי' בשעת מכירה דאם לא כן היו דברי רש"י סותרים אהד' דהם בפרשת וזאת הברכה פירש ואת ליהודה כיון שהודה יהודה על מעשה תמר הודה נמי ראובן של מעשה בלהה ועשה תשובה אלא מתחילה עשה בצנעה ואחר כך עשה בפרהסיא: ל אנה אני בא. דאל"כ והנה אני בא מבעי ליה שר"ל לבקשו ועוד כי מפני שהילד איננו נפסק לי המקום ולא נשאר לו מקום לברוח שם אלא ה"ק מאחר שהילד איננו אני צריך לברוח מפני צערת אבא והנה אברח: לא דומה לשל אדם. [ד"ד] כתב שחזקוני עיי נבוזרדאן דלא אידמי לדם אדם. היינו משום שהיו מעורבין. ולא נהירא דא"כ היה נבוזרדאן מרגיש בזה אלא נראה דדתם מן השמים היה שלא יהא דומין מגרס העוונות: לג היא זו. והרי הוא מקרא קצר כי בזולת היא זו אין לו מובן. [נח"י] ד"ה חיה. אשת פוטיפר. אע"ג דבפרשת ויחי בפסוק מטרף בני עלית פרש"י מה שחשדתך דטרוף טורף יוסף) וזהו יהודה שמשל לארי וי"ל דעיקר כוונת יעקב היה על יהודה אבל כוונת רוח הקודש היה על אשת פוטיפר שזה האמת: דאל"כ לא היה לו למכתב אלא טרוף טורף יוסף. וא"ק מנא ידע יעקב שהיה רצה טרפתהו דלמא לסטים באו עליו: ושתפו להקב"ה. בודאי לא היה מוכרח לכך אלא מעצמו היה מסכים עמהם מפני כמה דברים חדא כדי שיתקיים כי גר יהיה זרעך דהאי היה יודע יעקב לא הורד למצרים כי הם פודה את יוסף בכל ממון שבעולם. ועוד דאי הוה יודע יעקב הי' מקלל אותם למחות את שמם וא"כ יכלה זרעו של ישראל הקב"ה רצה שיפרו וירבו ולכך פירש בסמוך והקב"ה אינו רוצה לגלות לו משמע שלא היה מוכרח לכך ואם רצה היה מגלה אלא שהקב"ה הסכים עמהם כדי שיתקיים הגזירה של ועבדום וענו אותם. ועוד י"ל כדפירש"י בסמוך ימים רבים כ"ב שנה וכו'. וקשה מאי נ"מ אם כ"ב שנה או יותר הוא אלא ודאי דקשה לרש"י למ' לא הגיד לו הקב"ה ליעקב ולמה היה מצערו כ"ב שנה אלא משום זה היה עושה כנגד כ"ב שנים שלא קיים כבוד אב ואם שאם הגיד לו הקב"ה היה יעקב עושה תשובה ויהיה מבטל מה שנגזר עליו שיהיה בצער כ"ב שנה והקב"ה רצה לשלם לו על שביטל כיבוד אב ואם ולכן הסכים עמהם בחרם כדי שלא יהיו רשאים לגלות. דחרם הוא כמו שבועה וכשהקב"ה נשבע אין התשובה מבטלת כדפירש"י בפרשת חקת לכן לא הביאו בשבועה נשבע בקפילה כדי שלא ירבה בתפלה על כך ה"נ החרם הוא כמו שבועה לכך הסכים עמהם וכמו זה כתב מהרי"ק שורש ל"ו: לד וסופי ללקות וא"ת למה נענש על כך והא יצחק ורבקה ציוו לו לילך לשם וליקח אשה [קנ"מ] ותירץ רבינו בחיי בפרשת תולדות שי"ל כי דעתם היה שיקח לאה ויחזור מיד אבל הוא נתן עיניו ברחל מחמת יופי ואמר אעבדך ז' שנים ברחל וא"כ כל הזמן ששהה היה ברצונו: לה תאומות נולדו. ר"ל כל אחד נשא התאומה שנולדה עם אחיו והיתה אחותו מן האב דלבני נח אחותו מן האב לא הוי ערוה. ד"ה וימאן. של מת נגזר. שמעתי להקשות וכי יעקב לא היה יודע שאין מקבלין תנחומין על החי ושנגזר שהוא מת וא"כ למה היה מתאבל על יוסף הא היה יודע שהוא חי. ומהרש"ל תירץ כשאדם מצער את עצמו אינו יודע שהוא מצער עצמו יותר מדאי שהוא סבור שכל שצער הזה אינו נחשב לכלום: [נח"י] תירץ שיעקב חשב דדוקא על הקבור בארץ נגזר שישתכח אבל לא על המת שלא נקבר ולפיכך אע"פ שטרוף טורף יוסף אפשר שראהו ונזונו וקייב ולא נקבר. ואיכא נמי למימר דהוקשה להרב מדלא אמר ולא יכול להתנחם ואמר וימאן להתנחם הא אם היה רוצה היה יכול להתנחם א"כ במה נחמוהו שלא רצה לקבל וע"ז תירץ שנחמוהו בזה שע"כ הוא חי דהא איך מקבל תנחומין והיינו לפי שאין הגזירה על החי והוא סבור שמת והוא חשב לתנחומין של הבל: [ד"ד] פי' שהכניס שהיה מתאבל כתום הזמן שעבר מ"מ היה דואג שמא עכשיו מקרוב מת ותוך י"ב חודש הוא ע"כ אין מקבלין תנחומין כן היה דואג תמיד: ולי"נ דהפסוק עצמו מתרץ זה ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה ניסכם סימן מסור בידי כפירוש רש"י בסמוך וא"כ הוא סבר אף שמת הוא א"א שישתכח מפני שאין רחוי לי לשכות הגיהנם ואכה זה אני זוכר גם אותו דעל ידו בא זה הדאגה וק"ל והבוחר יבחר כי כל דברי מפרשים הנ"ל דחוקים בזה: ד"ה ארד. על בני. פירוש בעבור בני שלא ידרך לפרשו אל או לו כמו ואבימלך הלך אליו מגרר וכמו ויאמר אליו אני ה': ד"ה אבל. אקבר. פירוש שאבלותי זאת תתקיים עד שאקבר וגם שאהיה אבל בקבר כי אין שם לא אבילות ולא שמחה. כי שאולה היא אחד מז' שמות לגיהנם: שובבת אני. [נ"א] הטעם הוא כי דין האדם בגיהנם י"ב חדש ואם כל בניו קיימים שהם כנגד י"ב חדשי השנה שהוא דין האדם

בגיהנם

כיסוי אין כנינו' פולט בו: ד"ה ויבך דלא היה לכתוב אלא ויבך אותו כמו שכתוב לעיל כל ימי אבל בנותיו לנחמו. וע"ק למה נאמר ויבך ולא נאמר ויתאבל כמו שנאמר לעיל ויתאבל על בנו ועל זה פירש זה יצחק וגבי יצחק איך יתכן לכתוב ויתאבל דהא לא היה מתאבל דיודע היה ביוסף חי. וא"ל מנא ידע זה ושמח י"ל שהקב"ה גילה לו שלא יאמר ... לפי שלא החרימו רק שלא לגלות ליעקב: לו שורחתי בהאות. [ג"א] דאי ... לו כשאי ... ולום שלא יוחק מריח רע של זפת וכו' כ"ש שלא יבי"א אותו לידי ... שהוא מקום יותר והתרגום ס"ל אע"פ דהוא ממונה על ההורגים מהוי מיתה הוא עצמו לא הרגם:

לח א שהורידוהו [נ"א]. אין לומר דבעת ההיא היה המעשה של יהודה מה איכפת לך באיזה זמן היה ושוי למכתב פרשתו של יוסף ולגמור אותה דמאי תלמידנו שהיה זה מעשה בעת ההיא אלא ללמוד כו': **ב כנעני** סוחר. וא"ת מנ"ל לרש"י דלאו כנעני ממש. וי"ל דזה אינו דהא מצינו שאברהם לא היה רוצה ליקח ליצחק כנענית וכן יצחק היה מצוה ליעקב שיזהר בהם וכי לא היו בניו מקבלין ... והא לעיל פירש"י רבי נחמיה אומר כנעניו' היו ש"מ שהיו נושאין כנעניות. וי"ל לעיל מיירי כנען אומה אחרת שבא על כנענית דאותה בת אינה כנענית דהולכין אחר הזכר. אבל כאן א"א לפ' כן דהא כתיב איש כנעני משמע שהאיש היה כנעני וק"ל: [נ"א] דאל"כ ל"ל למכתב בת איש כנעני כיון דבארץ כנען היו אלא תגרא: [נח"י] דאלת"ה למה עלה יותר ביהודה שנשא כנענית יותר מבשאר אחיו והיה לו להוש דהוא גבר באחיו ויצא ממנו המלכות: **ז כרעתו של אונן.** בשבילה מה שהיה אונן משחית כמו מפורש הפסוק טעם דהבן נקרא על שם אחיו המת וזה לא היה רוצה לעשות: **ח** ... המת (נח"י) הוצרך שם לסתור דברי הרמב"ן והרא"ם ע"ש וה"פ הבן יהי' נקרא על שם המת כאלו המת הוא אביו וא"פ הקם זרע לאחיך ולא שם לאחיך אלא שמה גריס ע"ש: **יא דוחה היה אותה.** דקשה לרש"י דהפסוק סותר עצמו דמתחלה כתיב עד יגדל שלה בני משמע שהיה בדעתו ליתנה לשלה ואח"כ כתיב כי אמר פן ימות וגו' משמע שלא רצה ליתנה ועוד הא כי מאי נתינת טעם הוא על שלמעלה שמאחר שהוחזקה לקטלנית איך אפשר שיתנה לו אחר שיגדל וע"ז פי' דוחה היה אותה בקש ר"ל מה שאמר עד כי יגדל שלה בני דוחה היה אותה אלא פי' בדעתו להשיאו לה ומה שאמר כי אמר פן ימות הוא נתינת טעם על זה. למה לא היה בדעתו וכו' ומפרש כי אמר פן ימות וכו': (נ"א) הרמב"ן הקשה למה היה דוחה בקש ולא אמר לה מיד כי אינו רוצה שתהא לו לאשה מחמה שמוחזקת למות אנשיה. וי"ל שלא היה רוצה יהודה שתנשא לאחר מפני כבודו של בניו המתים: **יב בשבעה** ואע"ג דלעיל כתיב ויעל ופרש"י דויעל דבוק עם תמנתה וא"כ למה לא פירש זה לעיל. וי"ל דלמא ויעל קאי על גוזזי צאנו כלומר עלה לאיזה מקום שהיו הרועים לגזוז של גוזזי צאנו וק"ל: **יד כסתה פניה.** מדקדק בפסוק כי כסתה פניה דמשמע שהיה כבר שהוזכר זה למעלה: (נח"י) דותתעלף כמו ותתעטף באותיות דשלג"ח מתחלף כל' כמ': ד"ה ותשב פרשת דרכים לפי שבני דרכים מתפשטות זה לכאן וזה לכאן וצריך לפתוח עינים ולהתבונן באיזה דרך ילך דהיינו פתח עינים כתרגום עינים: **בפתחו של א"א.** פי' בקברו של אברהם אבינו והתפללה שיזדמן לה איש מזרע אברהם כדי להעמיד בנים ממנו והוא מאמר רז"ל בפ"ק דסוטה: ד"ה כי. להעמיד. שהרי אח"כ חזרה ולבשה בגדי אלמנותה ואם בשביל זנות היתה עושה לא היתה חוזרת ולבשה בגדי אלמנותה. מהרש"ל: **טו לפי שיושבת.** דק"ל מה נתינת טעם זה לזה וכי בשביל שכסתה פניה חשבה זונה אדרבה זונה היא כיון שכסתה את פניה לכן פי' לפי שיושבת כו' ואח"כ אמר כי כסתה פניה ומפני זה לא הכיר' שאלו הכירה לא היה חשבה לזונה וא"ת יהודה איך בא על הזונה כל אבות ובניהם קימו וקבלו עליהם התורה וא"כ היאך עבר על לאו ולא תהיה קדשה. והרא"ם תירץ אפשר שקדשה בכסף או בשטר והגדי הוא לפיוס בעלמא אי נמי דקידש אותה בביאה ולשם קדושין בא עליה והא דאמר בגמרא חגיף עלי מאן דמקדש בביאה היינו בעדים אבל בינו לבינה מותר והכא לאו עדים היו אלא רעהו שבוא כנפשו או שלא בפניו היה וא"ת הבה נא ופירש"י הכיני עצמך ודעתך כלומר להתקדש לי בביאה. אי נמי סבירא ליה דלאו לא תהיה קדשה בישראל וישראלים נאמר דכותית אינה אסורה אלא מדרבנן: ד"ה כי כסתה לפיכך. [רב"ם] דאל"כ היה ליה להכירה בשעת הדיבור כי ודאי לאח"כ גלתה פניה לכך אמר ומ"ל וכו': [נ"א] פי' דאל"כ הא כבר כתיב ותתעלף כדי שלא יכיר אותו: **יח עזקתך.** דקשה לרש"י למה מתרגם אתרגום על חותמך עזקתך דהיינו הטבעת והא חותם כתיב על זה פי' טבעת שאתה חותם בה. ומה שתרגם נמי על פתילך שושיפך דהיינו שמלתך והא פתילך כתיב וע"ז פי' ושמלתך שאתה מתכסה בה. וי"ל גבי פתילך דכתיב גבי ציצית כ' ביה אשר תכסה וא"כ ה"נ כסותך שאתה מתכסה כו': ד"ה ותהר. כיוצא בו. פי' דק"ל למה כתיב ותהר לו היה לו לכתוב ממנו כמו צדקה ממני ופירש"י ממני נתעברה אלא דומה לו דקאמר שדומה לו במלותיו וכו' ואין להקשות מניין דגבורים וצדיקים י"ל דהני מינייהו נפקים: **כג יהיה** שלה. דקשה לרש"י דהא כבר נתן לה ולמה כתיב תקח לה ועל זה פי' יהיה שלה: ד"ה פן. תבקשו'. ולא בשביל שיניח לה הערבון יהא זה בזיון להב: [נח"י] פי' ויהיה גנאי שיאמרו אשה רימתהו אבל אין לפרש שהגנאי שבא על הקדשה דא"כ איך שאל איה הקדשה מאחר שהוא גנאי: **מה עלי לעשות.** רצונו לפרש מה שכתיב הנה שלחתי מה טעם שלמעלה ומפרש דה"ק א"ת שהרי מוכרח אני לכך שהרי אמרתי ששלח לה גדי עזים כי מה עלי וכו'. והוכרח להוסיף כי מה עלי לעשות קודם הנה שלחתי מפני שבזולת זה אין טעם הדביקות ממאמר תקח לה למאמר הנה שלחתי וק"ל: **כד רובו של.** אף על פי שהולד אינו ניכר אלא עד ג' חדשים דהוא שליש של ימי עיבורה ה"מ היכא דילדה לט' אבל תמר ילדה לז' חדשים מדכתיב ויהי בעת לדתה ולא כתיב וימלאו ימיה כמו גבי רבקה וכדפירש"י בפרשת ואלה תולדות לכך היה הולד ניכר קודם ג' חדשים: **ואמצעי שלם.** וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא איפכא הראשון והשני שלם והאחרון לא שלם או הראשון לא היה שלם והשני והשלישי היו שלימים וי"ל דא"כ לא היה רק ב' חדשים ועשרה ימים שהרי מחודש אחד לא יהיה רק י' ימים שהוא שליש של חודש זה אינו נקרא חדש כיון שהוא מיעוט של חדש וקרא קא' כמשלש חדשים כלומר ג' חדשים שלימים. והרא"ם פי' לאפשר שאין העיבור ניכר בשליש ימי עיבור רק שרוב ראשון ואמצעי שלם ורוב שליש בג' חדשים שלימים דהוי ככולו משום דחדשים גורמים: ד"ה הרה. שם דבר. ר"ל לפי שמלאכו הנה לשון עתיד כמו הנך הרה ויולדת בן והכא לא שייך למימר הכי שהוא לשון עתיד דמי יאמר להם שהיא עתידה להיות הרה לכ"ש שהוא שם דבר. ד"ה תשרף. בתו של שם. לאו דוקא בתו דהא שם כבר מת כשהיה יעקב חמשים שנה ועשה הוא יותר מבן ק"י שנה אלא ממשפחתו: **בשריפה.** ואם תאמר ולמה מחייבה בשריפה הא לאו נשואה היא וגם לא מאורסת היתה ובת כהן אינה בשריפה אלא כשהיא נשואה או ארוסה ומה שהיתה זקוקה ליבם לא בת מיתה היתה אלא לאו שלא תהיה אשת המת לחוצה. וי"ל דלכך דנוה במיתה כדי לאיים על הבריות שלא יפרצו הדור ויקלקלו וכיון דדנוה במיתה דנוה שריפה דהא מצינו בשאר מקום דבת כהן דינה בשריפה וזה גם כן דעת רש"י שפי' לפיכך דנוה בשריפה וכמו שפי' הרא"ם. ומהרש"ל כתב וקשה והלא פנויה היתה וי"ל דשומרת יבם היתה: **כה** ד"ה והיא. שיפילוהו. וא"ת מנלן דלמא מה שתאמר לא היתה מודה משום דעדיין לא הפילוה להם ולא היה האש בוער אבל אם היה האש בוער היתה מודה וי"ל דפי' ר"ת בתוספות פ' הזהב מדכתיב היא מוצאת חסר א' שהוא מלשון ויצת אש בציון א"כ ש"מ שהאש היה בוער ואפילו הכי לא היתה מודה לכך מכאן אמרו וכו': ד"ה הכר. בלשון. היא לא היתה יודעת שג' נפשות היו אלא רש"י נקט זה לפי האמת שהיה ג' אבל היא לא אמרה רק שתי נפשות. ומהרש"ל פי' דהוכחת רש"י הוא מדכתיב הכר נא וגו' ולמה כתב נא באמצע ה"ל למכתביה בתחלה או בסוף ולכן מדקדק רש"י מתחלה אמרה הכר שאני הרה ממנו ועוד אמרה נא כלומר ועוד בקשה אחרת שלא תאבד הנפש היתרה כלומר שלא תאבד שלשה נפשו' עכ"ל: **כו צדקה.** בדבריה. דקשה לרש"י דצדקה ממני משמע שהיא היתה צדקת יותר ממנו ומאי נ"מ בזה כאן אי ה"א יותר צדקת אי לא: [נח"י] צדקה בדבריה ולא צדקה במעשה הזנות דהא קרא אמר ולא ידע כי כלתו היא משמע הא אם ידע לא היה בא עליה ומאחר שהיא ידעה איך התירה עצמה לו ואשגויי דהיקי לא שמכינן מ"מ צדקה בדבריה באני מכיר שהסימנים שלי הם ומאתמה ממני היא מעוברת כמו שאמרו לא היתה בזה קדשה וגם החשבון כמשלש חדשים מוכיח מאי אמרת שמא גם אחרים באו עליה ונתעברה מהם זה הוא ספק והסימנים הם ודאי: ד"ה כי על. לא נתתיה. דכי ועל כן ל"ל באחד שני. ד"ה ולא. פסק. ה"פ מ"ד לא הוסיף סבר דעתו של יהודה לא היה שיבא אליה אלא כדי להקים זרע על שם המת וכיון שקיים לא בא עליה עוד ומ"ד לא פסק סבר כיון שראה יהודה שנתאוות להוליד בנים ממנו והיה כוונתה לש"ש לכך לא פסק מלדעתה: **כח ידו לחוץ.** שמלת ויתן יד משמע שהעובר כיון לתת לה יד לכן אמר הוציא ומפני שלא פירש המקרא מי נתן יד ולא אמר המוליד או הנותן. לכ"א האחד שפירושו האחד מהניהם. ומפני שלא יתכן לומר כמשיב ידו אלא א"כ שהחזירה לכ"א והוסיף ולאחר הקשרה וכו': **ל ד' חרמים.** כנגד ארבע דברים שלקח וכו' ר"ל ארבע דברים שלקח עכן ומה הן אדרת שנער אחד וב' חתיכות כסף של ארבע שקלים הרי ג' ולשון זהב הרי ד'. [נח"י] הרא"ם הקש' דבסנהדרין דף מ"ג איכא מ"ד שמעל בג' חרמים ואיכא מ"ד שמעל בה'. ד' בימי משה וא' בימי יהושע אלמא בין למ"ד ובין למ"ד אינן ד' ותירץ שהיא דב"ר לא קמיירי אלא באותן ד' שהיו בימי משה ע"כ. ולא נהירא דהא בב"ר קחשיב מד' חרמים חרמו של עמלק וחרמו של סיחון ועוג וחרמו של יריחו וחרמו של מדין ע"כ וא"כ קחשיב ג' בימי משה וא' בימי יהושע וע"ש התירוץ באריכות. ובעל חידושי אגדות הניח שם בגמרא רבי יוחנן אמר ד' הרמות וכו': ד"ה ויקרא. זריחת. דומיא דשם פרץ שהיה משום מעשה:

לט א כדי לסמוך. [נ"א] דאל"כ הרי כבר כתיב והמדנים מכרו אותו אלא שהפסיק וכו': **למעשה תמר.** וא"ת למה לא פי' זה הטעם לעיל נמי בתחלת הפרשה למה הפסיק בפרשתו של יהודה ולא פי' שם אלא שהורידוהו מגדולתו ולא פי' ועוד כדי לסמוך וכו' וי"ל דלעיל ה"א מגליה דתמר היתה כוונתה לשם שמים אבל עכשיו הוכיח רש"י מן הפסוק צדקה ממני שכוונתה היה לש"ש לכך מפרש פה הטעם. [קנ"מ] אבל כאן קשה דאי מטעם אחד לחוד לא ה"ל להפסיק אלא עד וירבו הימים שזהו מעשה אחר ושם היה ענינו של יוסף ותירץ כדי לסמוך מעשה אשתו. ואי מטעם זה לחוד היה לו להתחיל וירבו הימים ותמת אשת יהודה וכו' ולמה התחיל ויורד יהודה אלא שהורידוהו לכך שם שלא בא ליתן טעם על סמיכות ויורד למכירה כתב ההיא טעמא לחוד אבל כאן בא ליתן טעם על ההפסקות כולו לכ"כ ב' הטעמים: **ג ש"ש שגור.** [נ"א] פירו' דאין לומר כמשמעו כמו ראה ראינו כי היה ה' עמך ר"ל כי היה מצליח ע"י הקב"ה דזה כתיב אחריו וכל אשר עשה ה' מצליח בידו אלא ש"ש שגור בפיו: **ו** ד"ה כי אם. אשתו. וא"ת דלמא לחם ממש הוא. וי"ל דרש"י דייק מדכתיב בדבריו של יוסף ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך משמע דכל דבר הפקיד בידו חוץ מאשתו לכך נ"ל דלחם היא אשתו. ד"ה ויהי. ומסלסל. דאל"כ מה ענין זה כאן: [נח"י] ק"ל דכל מקום פירושו שנהפוך עכשיו ולא קודם לכן ויוסף מעת לידתו היה יפה תואר ומסתמא גם יפה מראה וע"ז תירץ כיון שראה עצמו מושל ולא עשה זה קודם לכן: **את הדוב.** מדכתיב לעיל חיה רעה אכלתהו והיינו דקאי על אשתו של פוטיפרע כדפירש"י לעיל לכך קרי לה בלשון חיה. ומה שכינה אותה בשם דוב כי מה הדוב הזה אין לו מנוחה כי תמיד מגעגע את עצמו כך אשת פוטיפרע לא היה לה מנוחה כי היתה מחזרת אחר יוסף להבעל לו: **י בלא תשמיש.** דאל"כ למה לא כתיב לשכב עמה כמאמר שכבה עמי. [נח"י] וקשה דא"ש ישכב אצלה אפי' בלא תשמיש מאי זה דקאמר להיות עמה לעה"ב על מה יענש ואפשר דה"ק ולא שמע אליה לשכב אצלה אפי' בלא תשמיש כיון שמא יתגבר יצרו עליו לבוא עמה ויורד לגיהנם: **יא** ד"ה לעשות. צרכיו. תירצו שם התוספות מדכתיב ויצא בבית שגה מלשון ביאה דהל"ל ויהי כהיום ואין איש וגו': **של אביו.** תוספות בשם רבי משה הדרשן מדכתי' ואין איש מאנשי הבית שם בבית משמע דאיש מאנשי הבית לא היה בבית אבל איש אחר היה בבית וע"כ צריך לומר דיעקב היה כדמשמע בפרשת ויחי בפירוש רש"י וק"ל: **יד** ד"ה עברי. מבני [נ"א] אע"ג דלעיל פ' לך לך. בפסוק ויגד לאברהם העברי פי' רש"י שבא מעבר הנהר לבד. ולא פי' מבני בניו של עבר י"ל כיון שאברהם עצמו בא מעבר הנהר אבל בזרעו לא די בזה שהם לא באו מעבר הנהר אלא אביהם וכן במה שהם מבני עבר לא די דלמה יתייחסו לעבר ולא לשם: **יז לצחק בי העבד.** ר"ל דרש"י מהפך הפסוק דכתיב בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי דאי כדכתי' אינו מיושב

דהוא לא הביא אותו כדי לצחק בה: יט כענינים האלה. [הרמב"ן] דקשה דהא אמרינן במדרש שפוטיפרע לקח את יוסף לתשמיש ונעשה סריס בגופו ותי' דהך עניני תשמיש הוא בגילוי ערוה לכן אמרה כדברים האלה עשה עניני תשמיש ולא תשמיש ממש: כב במימריה. ר"ל שהיה לו עבדים תחתיו והוא היה אומר להם שיעשו והיינו במימריה היה מתעביד לא שהיה עושה מה שהיו הם צריכים לעשות דא"כ היה משרת שלהם ומאי ויתן חנו בעיני שר בית הסוהר. שלא יתכן לפר' הבי"ת כמשמעו כי אחרין ואשר הוא עושה ה' מצליח בידו שפירושו וכל אשר הוא עשה ה' מצליח לא שיש מכאן שה' אתו ויש מהם שאין ה' אתו:

מ א ועוד חטאו. [ג"א] דאל"כ הוי באחד ומה הוצרך שיהי' הקצף על שניהם אלא שתבא הרוחה כו' דאי היה פותר לשר המשקים היה חושב שר המשקים שדרכו בזה להחניף ולומר טוב לבני אדם אבל כאשר פתר לשר האופי' רע ולשר המשקים טוב בזה היה ניכר שאינו מחליף ובזה היה הרוחה: ד"ה חטאו. זבוב. פיילי כוס בלשון תרגום ואח"כ פי' מלת פיילי בלשון יון כוס פוטרים: צרור. וא"ת דלמא איפכא היה וי"ל דע"כ צ"ל דכך הוה המעשה דאי איפכא הוה המעשה א"כ הוה קשה למה נתלה זה וזה אינו נתלה בשלמא אי נמצא לשר המשקים זבוב אתי שפיר דלא נתלה דאנוס הוה דאי' יכול לשמור את עצמו מזבוב שנפל לכוס פתאו' אבל לאופה שמצא צרור בגלוסקין שלו פושע הוא דהי' לו לכבד התנור יפה שלא ישאר בו צרור: ד להיות אתם. ר"ל דקרא משמע ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם שהיה ממנה אותן ג"כ על דבר ואי הוה כתיב בתחלה שהיה ממנה שר המשקה ושר האופה על דבר היה נופל עליו ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם אבל השתא שאינו כן מאי אתם לכן פי' להיות אתם וכו': ד"ה ויהיו. י"ב חדש. דייק מדכתיב לקמן בפרשת בהר ימים תהיה גאולתו ימים ימים לגזירה שוה. ואין לומר דילמא שני ימים ממש היה כמשמעו ובליל ב' חלמו החלום א"כ למה ליה ליוסף לומר כי בעוד שלשה ימים לא היה לו לומר רק אחר ג' ימים: ח שניהם חלום. פי' שכל אחד משניהם רואה חלום ולא שכל אחד רואה חלום של שניהם דהיינו חלומו וחלום חבירו: חלומו ופתרון חלום של שניהם אך במקו' שהיה לה' לומר שחלם חלום חבירו אמרו פתרון חלום. ואין להקשות מנא להו דקאי אפתרון חלמא דילמא כמשמעו לכל אחד חל' חלו' שלו ושל חבירו. יש לומר מדכתיב בתריה איש חלומו בלילה אחד ולעיל כתיב חלו' שניה' בשני חלומות חלמו להם אם כן סתרי קראי אהדדי אלא ע"כ צריך לומר חלו' שלו ופתרון חבירו והנו שכתב איש חלומו כפתרון חלו' חבירו פי' חלו' הדומה לדבר העתיד לבא עליה' ולא כפי המובן שגם הפתרון ראה בחלו' א"כ מה פתר יוס': י והיא. נדמה. פי' כ"ף של כפורחת הוא כ"ף על הפעל הדמיון ולא כ"ף כאשר כי לא תמצא כף כזאת כי אם על המקור ולא כפירש ויהי כמשיב ידו כדמו' משיב ידו ופירש שלא היה לו כוונה בזה רק מפני שהוציא ידו ואח"כ קפצה בחוזק השני מכניסה מיד ונראה כאלו היה זה בכוונה כינה הוצאת יד בשם נתינה והכנסה בשם השבה והתרגום שתרגם כד אפרחת תרגם הענין ולא המלות והרא"י שתרגם פורחת שהוא בינוני אפרחות שהוא לשון פועל עבר עכ"ל הרא"ם: כאילו היא פורחת. כלומר שנראה לו בחלומו שהיתה פורחת מתם כפריחת הגפן בלי שינוי ודמיון: ואחר הפרח. כלומר ולא שראה הכל ביחד כמובן מן הכתוב דאין מראין לו לאדם פיל דקאי אקיפא דמחטא: יב בימן הם. לא שהם עלמה שלשת ימים כמובן מן הקרא: יד שייטיב לך. רוצה לומר שפרעה ישא את ראשך והיית כ"כ חשוב עד אשר אם זכרתני יכול אתה להוא אני ויהי מלת כי במקום כאשר משום דכי משמש בד' לשונות והאחד מהם אם והוא אשר והוסיף הרב נ"מ שייטב לך מפני שאין מדרך המושל שיזכרוהו מיד בעת שיטיב לו רק לאח"כ בעת שעומ' ומבר' לכן פי' הרב כאשר ייטב לך. כ יום גניסא. פי' יום הלידה בלשון יון: כג ד"ה וישכחהו. שתלה. [קכ"מ] דאל"כ מנ"מ דכתיב ולא זכר אם בא לומר שלא עשה עמו חסד זה נכתב כבר ויהי מקץ שנתים אלא לומר שסבה היתה מאת הש"י שלא הזכירו עד לאחר שתי שנים מפני שתלה בטחונו בשר המשקים. [נח"י] מבואר הוא בב"ר פ"ו אתם נוולא שלא היה יוסף ראוי להיות בבית האסורים אלא עשר שנים מפני שהוציא דבה על עשרה אחיו וע"י שאמר לשר המשקים וכו':

חסלת פרשת וישב

פרשת מקץ

מא א לשון קץ סוף. דבר פשוט דלשו' קץ כתרגומו מסוף הוא אבל קשה ימים דכתיב בקרא למה לי בשלמא אי מקץ לא ל' סוף הוא אלא לשון מקצת כמו מקצה אחיו משום הכי צריך בקרא לאוקמא ימים לומר שתי שנים שלימו' היו מיום ליום ולא מקצת שתי שנים אבל כיון דמקץ לשון סוף הוא א"כ ימים דכתי' בקרא למה לי ומתרץ דה"א מקץ ל' מקצת הוא והא דכל ל' קץ נמי ל' מקצת הוא אלא היכא שהוא מוכח מן הקרא שהוא ל' סוף להכי כתב הקרא הכא ימים ללמוד שהוא לשון סוף ולא מקצת ומעתה כל לשון קץ סוף וזה שנקט רש"י וכן כל לשון קץ סוף הוא כלומר כיון דמוכח הכא דמקץ לשון סוף אנו למידין מהכא דכל לשון קץ סוף הוא דקץ קץ לג"ש ודו"ק כ"ל ודלא כהרא"ם שכתב דג"ש נקט כל לשון קץ סוף מפא"כ מלת קצה שפעמים מתפרש סוף כמו מקצה ג' שנים ופעם קצה כמו כרוב אחד מקצה ופעם קצת כמו ומקצה אחיו ואף שכתב כמה פעמי' קודם זה בכמה מקומות אין זה קושיא כי כמוהו רבים עכ"ל וכתב הרא"ם וליכא לאקשוי מקרא דמקץ שבע שנים תעשה שמטה שפירושו מתחלת השנה השביעית כדכתיב ובשביעית השמטה. דקרא דמקץ שבע שנים תעשה שמיטה בהשמטת כספים איירי והשמטת כספים אינה משמטת אלא בסופה רא"ם. וק"ל: [נח"י] פי' שהכתוב בא להורות שמפני שתלה בטחונו בשר המשקים נגזר עליו להיות אסור עוד שתי שנים והוא מסוף הגזירה דאל"כ הל"ל ויהי אחר הדברי' האלה ופרעה חלם: ד"ה על. מנילוס. ה"ם דק"ל למה כתיב על היאור בה"א הידוע אלא ודאי ה"פ היאור הידוע הנזכר לעיל וקאי על הד' נהרות שכתובים בפרשת בראשית וא"כ למה לא כתיב כאן נהר כמו שכתוב לעיל אלא ודאי אי הוה כתיב נהר לא הייתי יודע על איזה נהר קאי שד' נהרות כתובים לעיל לכך כתוב יאור כלומר הנהר שעשוי יאורים דכל שאר נהרות אינן קרויין יאורין חוץ מנילוס כמו שמפרש ואזיל ונילוס היינו פישון דנזכר לעיל בפרשת בראשית כדפי' רש"י שם וכל שאר נהרות

דנקט רש"י קאי אשאר ג' נהרות הכתובים בבראשית: כידי אדם. דקשה לו כיון דקאי אאחד מד' נהרות הנזכרים בבראשית למה לא הזכיר אותו בשמו המיוחד אלא לפי שעשוי יאורים יאורים על ידי בני אדם לכן קראו בשם יאור וכל שאר נהרות אינם עשויים כן: ב שהבריות. דק"ל למה לא פתר יוסף את זה למה היו הפרות יפות מראה דלקמן כתיב בהדיא בקרא שאמר בריאות בשר ולא מלינו שפתר זה ומתרץ כיון שמלינו שאמר דז"ע פרות הטובות הם פי' לשבע ימי השובע אם כן ה"ה בזה הפתרון נמי פתר יוסף דיפות מראה סימן הוא לימי השובע והפתרון קאי נמי ע"ז דבימי השובע נראות הבריות יפות אלו לאלו דהיינו יפות מראה כלו' שמקבל זא"ז בסבר פנים יפות ונותן לו די מחסורו אשר יחסר לו: ג לשון דק. דקשה לרש"י דהאיך שייך לומר דק אבהמה והבשר דהכי הוה למיכתב כחוש בשר ועל זה פירש סיננ"ש בלע"ז כלומר בלשון לע"ז קורין לבהמה כחושה סינג"ש ואע"פ שסיננ"ש הוא לשון דק אפ"ה קורין לבהמה כחוש' פי' כ"ש א"כ בלשון עברי נמי קורין לבהמה כחושה דקות בשר. ולשון דנקט רש"י קאי אטינגו"ש בלעז: ד נשבחת דקשה לרש"י דותאכלנה הפרות יש לפרש בשתי פירושים. האחד שהבא כל שמחה השובע נשכחת בימי הרעב והשני שהוא סימן שיהא לבריות מאכל בימי הרעבון וזה סימן טוב הוא ואינו יודע איזה מהן ועל זה פירש הוא סימן שתהא וכו' וזה הפי' אמת דהא מלינו לקמן בהדיא שיוסף פתר איתן כן. ומהרש"ל פירש דקשה לרש"י למה אמר ותאכלנה הל"ל ותבלענה כי אין לשון אכילה שייך לומר על ב"ח זה את זה לכך מפרש פי' וכו': ה בנודי"ל. ר"ל כמו בלשון לעז קורין לקש על שיבלים בודי"ל שהוא נמי שם קנה של עץ וא"כ בלשון עברי נמי כן הוא. ד"ה בריאות בלעז. דק"ל דאין שייך לומר בריאות אשיבלים אלא דוקא אבעלי חיים כגון לעיל גבי פרות ומתרץ דהא בלעז שקורין לשבלים טובות פיינ"ש שהוא בל"א פרי"ם א"כ ה"ה בלשון עברי שייך לשון בריאות גבי שניהם: ו שדופות. ר"ל דשדפון שיינו חולי של שידפון ולא שייך אלא גבי אדם אבל לא גבי תבואה ומתרץ דבלשון לעז קורין לו היילי"ש אף על פי שהוא חולי אדם א"כ ה"ה בלשון עברי. אבל אונקלוס לא תרגם דשדופות הוא לשון שידפון אלא שקיפון שהוא לשון חבטה כך פירש הרא"ם וכתב עליו מהרש"ל ואין נ"ל דהא לקמן בפרשת כי תבא פירש"י בהדיא על שדפון שהוא מכה תבואה וי"ל שיש חילוק בין שדפון ובין שדופות שהרי רש"י מביא שתי לשונות של לע"ז שהכא פי' בענין אחר ממה שפירש התם וא"נ שהכא פירש על הרוח דהא התם פירש פירוש אחר על רוח: ד"ה קדים. שקורין. דק"ל דכאן משמע שרוח מזרחית רע היא ובמקום אחר אמרינן דרוח מזרחית הוא טוב יותר מכל הרוחות וסימן ברכה הוא לעולם ל"פ וכו'. ר"ל דלרוח מזרחית יש ג' רוחות שקורין ביס"א הוא רע: ז ד"ה והנה חלום. כי בפעם ראשון חשב ליישן עוד דילמא יחלום עוד כאשר אירע בפעם אבל בהקץ השני שהיה קרוב לבוקר שלא יישן עוד אז נשלם החלום ומצטרך לפתור. [נח"י] מפני שמלת והנה מורה על הזמן לומר שעכשיו הוא כך ולא קודם לכן והכא ליכא לפרש והנה חלום נגמר לאחר הקיצה. דהא גם קודם הקיצה נגמר החלום כשראה השבלים בלעו האחרים וכו' צ"ל לפרש שבחלום הראשון אע"פ שלדעת פרעה אפשר שהיה נגמר מ"מ לפי האמת נגמר כמ"ש ועל השנות החלום פעמיים כי נכון הדבר וגומר ע"ש: ח כפעמון. פי' ותפעם הוא מלשון פעמון שהיה מקשקש כלומר כמו העינבל שמקשקש בתוך הזג: ד"ה חרטמי. עצמות. י"ל דלכך צריך לפרש מתחלה בלשון ארמי משום שר"ל חרטומי הם ב' תיבות חר מלשון נחירים טומי מלשון עומי ויש לפרשו בלשון נחירים של אף שהיו נותנים העצם של מת בנחירים של אף והיה מדבר וגם לפרשו שהוא לשון חור מלשון והעצמות יחרו שהיו נותנין העצמות תחת בית השחי ומחממין אותו והיה מדבר ע"י מכשף: ד"ה ואין. פותר אותם. אבל כשאמר לו יוסף שיהיה רעב בארץ היה לו קורת רוח לפי שאמר לכך הראה לו הקב"ה כדי לעשות תקנה למדינה שלא ימותו ברעב. מהרש"ל: [עקידה] שהחלומות המלכים אינם דברים פרטיים רק דברים כוללים כל מלכות או כל העולם כחלומותיו של נבוכדנצר לכך לא היה קורת רוח: [נח"י] לפי שהיה קשה בעיניו למה בא החלום דוקא בפירות ושבלים ולא באילנות ובב"ח אחרים אבל לפתרון של יוסף אתי שפיר שבא החלום בשבלים להורות על השבע והרעב דאיירי בתבואה והפרות לפי שהחרישה והדישה בזמניהם היה הכל בפרות. יב נער שוטה. ר"ל בנימסרית סוטה: לשונו [נח"י]. וכ"ש שאר לשונות וכתיב בנימוסי מצרים שצריך שהמושל יהא מכיר שבעים לשון עיין בסוטה דף ל"ו: שאין עבד מולך. דעבד נמי מיותר דכיון שאמר ושם אתנו נער עברי ובודאי שלא היה בבית הסוהר שום נער עברי כי אם יוסף ואם כן למאי נפקא מיניה קאמר שהוא עבד לשר הטבחים אלא ודאי לדרשא: יד בית הסוהר. הכא צריך לפרש כן דלא תימא דאחר שיצא שר המשקה מבית הסהר שמו ליוסף בבור לכן פירש שהוא בית הסהר ואין לומר מנ"ל לרש"י דילמא בור ממש דכתיב ויריצהו מן הבור ובבור אין שייך לשון ריצה כ"א משיכה כדכתיב וימשכו את יוסף מן הבור שמושו בבור ברא(?) ואחר כך בבית הסהר: כמין גומא. פירש לפי שלמעלה כתיב שמו את יוסף בבית הסהר וכאן כתיב ויריצהו מן הבור לכך מפרש הוא עשוי וכו'. מהרש"ל: ואף אם. [נח"י] דאל"כ היו בגדיו לחים ושפיר שה"ה צריך להחליפם גם בלא כבוד המלכות ולמה הוצרך לומר ויחלף שמלותיו ל"ש בור הוא היינו בית הסהר א"כ לא היה בו מים. ולמה החליף שמלותיו אלא משום כבוד המלכות: ד"ה ויגלח. מפני כבוד דאי משום שמחה הא לא ידע עדיין איך דינו יצא שעדיין לא בא לפני פרעה ומי יודע אם יכול לפתור אותו או לא: טז אלא אלהים רוצה לומר דבלעדי אשר אכלו הנערים שהתם פירושו חוץ מהם שאכלו אבל כאן אין שייך לפרשו כן דהיאך שייך לומר חוץ ואלהים וגם אין לומר שפירושו אלא אלהים שהרי דעתו של יוסף לפתור לו חלומו. אלא הכי פירושו בלעדי הם שתי תיבות בלי עדי ועדי פירוש מבלי כמו שמפרש ואזיל: יט כחושות ולא מלשון כוי. ד"ה ורקות. חסרי בשר. פי' משום דאמרי' כל אכין ורקין מעוטין הן ורקות דהכא נמי מיעוט הוא ומאי ממעט. ממעט בשר אבל אין פירוש כמו רק ב' ירי ומעלומי הע"ן: כג צנומות לקיין נצן. וקשה למה מביא התרגום והלא הביא התרגום של יבש כסלע. נ"ל דק"ל שפרעה אמר ליוסף שהשבלים צנומות ויוסף לא פיר' על זה כלום אלא על רעות ורקות וגם בחלומו לעיל לא אמר צנומות אלא ע"כ צריך אתה לומר שפרעה היה רוצה לבדוק את יוסף אם הוא אמת יפתור או לא ואמר ליה דבר שלא ראה מעולם ואמר אם הוא יבין את זה יבין לפתור ויוסף הבין את הדבר ולא פתר לו כלום על זה כך צריך אתה לפרש פשוטו של קרא וקשה לרש"י על זה מהיכן ידע יוסף את זה וכי נביא היה לכך מביא התרגום כראוי של צנומות שהוא ינש כסלע ויוסף היה מבין זה מכח סברא שזה הדבר לא היה

סס

צריך לשאול היה להם אב או אח להכיר אותם מי הם י"ל שהיה לו לשאול להם לך תאמר מקום הם והם יתנו פדיון וילכו: בתך. מפני דאין דרך לשאול על הבנים ועל הבנות ועל האחיות אלא כמהון. וא"ת וגונה נקט רש"י גבי יוסף בנות ובנים אחותו ולא נקט איפכא דהא הם היו זקני' יותר מיוסף וי"ל משום דיוסף היה חשוב בעיניהם כמלך לכך היו אומרים בתך היינו מבקשים דדרך של חתן לנהוג כבוד בחמיו. וכן אחותינו אתה מבקש וצריכים אנו לנהוג בו כבוד כדי שיטיב למחותנו. אבל איפכא היה גנאי ליוסף דאז היה יוסף צריך לנהוג כבוד בהם והם יהא גנאי למלך: אעפ"כ ונאמר. רצונו לפרש שלא תאמר הואיל וידע היה יהודה מיקר עלילה למה השיבו יש לנו אב זקן וגו' ומתרץ והכי קאמר אעפ"כ וגו': כי רבים שקר. ואם תאמר אדרבה כזה היה מבהיש את עצמו דהא דלעיל בפרשת מקץ כתיב בבואו אל יוסף אמרו לו שבעין חי אלא נמכר שנאמר והאחד איננו וי"ל דבריהם דאשונה אמרו שאחד איננו אבל בירידה שנייה היו אומרים לו במת והא מייר בירידה שניה. ואף שלא נכתב בהדיא שאמר לו כל אחיו שנאמר מת היה בו מ"מ יכולנו לומר שאמר לו דבלאו הכי אנו מוכרחים לומר כן דהא כתיב הכא אין יוסף אמר להם הורידוהו אלי ואשימה עיני עליו ולעיל לא מצינו דיוסף היה אומר להם כן אלא ע"כ צריך לומר דודאי אמר להם כן אף על פי שלא נכתב לעיל תידי אם כן הכי נמי צריכים אנו לפרש שבירידה שנייה כששאל על אביהם שאל נמי על אחיו שאלכד ואז השיבו לו שמת מפני היראה כיון שראו שצוה להם להביא את בנימין אמר עם להם כשיתפשו אחר שאלכד ויגילו לו ומפני הכי השיבו לו שמת להם השמועה' ואמר שמחום [שסוף] מה וקי"ל: ד"ה לבדו. מאותו האם. רוצה לומר דהא לאמו פירושו מאמו שלא יתכן לומר לאמו אלא בהיות אחיו קיימת אבל לאחר מיתתה צריך אתה לומר שנשאר הוא מאמו: כב בדרך מתה. [נח"י] קשה לי דא"כ למה תלה בשריפת. אביו שהרי גם אם אביו ילך עמו לא יבא מפני טרחת הדרך שהרי רחל מתה על פני יעקב. וצ"ק למה הזכיר יהודה עזיבת אביו ויעקב אמר פן יקראנו אסון. וי"ל דודאי טרחת הדרך לבד ליכא חשש כ"כ דגם רחל לא מתה מטרדת הדרך לבד רק אם לא היתה בדרך אפשר דלא מתה בהקשותה בלדתה ומכח טרדת הדרך נהלה הסכנה וכחה וכן בנימין אם יעזוב אביו ויש לו געגועי' עליו דואגים אנו שמא [illegible] טורח הדרך יגרום שמא ימות בדרך: ומה שהקשה למה הזכיר יהודה [illegible] קושיא כלל דיעקב חש לדברי רבותינו ז"ל כל הדרכים בחזקת סכנה יהודה לדבריו ומרבה פנים לבטל דברי בהוני יוסף. נלי"ם: כט ד"ה והורדתם אביו. דקשה לרש"י דכאן כתיב בשביל בנימין והורדתם את שיבתי ברעה שאולה ובפרשת וישב כתב כן בשביל יוסף דכתיב כי ארד אל בני אבל שאולה. ומתרץ דודאי כבר בשביל יוסף הורידו שיבתי ברעה שאולה אלא עכשיו כשהוא וכו'. א"נ דקי"ל למה היה מצטער על בנימין יותר מרחל או יוסף או שמעון: ועל אחיו. הואיל וכתב בקרא שנים ילדה לי אשתי וגו' ולי נראה מדכתיב והורדתם את שיבתי ברעה שאולה וכו' ויעקב כתיב בינון שאולה י"ל דהכי קאמר כבר הייתי מתנחם על אמו ועתה לא יהיו לי ניחומין על אמו וארד ברעה שאולה כמו שאמרו ז"ל הסרוי כלא אשה טובה ומגילה הוא שורה ברעה: מהרש"ל: ששלשתן. וא"ת פרק לרש"י שקשי' ליה אחרי ואף רחל לא הזכירה בקרא. ויש לומר מדכתיב לעיל שנים ילדה לי אשתי ה"ל שנים ילדה לי והוא תבתי רצה לומר המיוחדת לי לפי שעיקר דירתו היה אצל רחל משמע שהיה מתאבל על רחל ועל ידי יוסף היה מתנחם וכשמת יוסף ונשאר בנימין הייתי מתנחם בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי כאלו שלשתן מתו ביום אחד: לב בב' עולמות. וא"ת והא פירש"י לעיל וחטאתי לך כל הימים בעולם הבא והכא פירש' בשני עולמות. וי"ל דהא יהודה בכאן היה מספר הדברים שדבר עם יעקב וא"כ כך היה לו להזכיר בקרא מעט אבי לאמור אם לא הביאנו אליך וחטאתי לך כל הימים לעה"ב י"ל והשתא לאבי בעוה"ז בהיות אבי קיים וגם לעולם שכולו יום דהיינו בעולם הבא ואין לומר למה היה צריך יהודה שהב להתגלל את עצמו איך שהקשר את עצמו בנידוי של עולמות וי"ל משום דהכבר שמא יוסף אינו מאמין בשבועה עכ"פ מ"מ הולך לו לוותר גם עולם העולם הזה ונשא"כ גבי יעקב שהאמין בעונש עולם הבא וקי"ל: לג לגבורה קשה מה"ג מהו הגבורה אם הוא גבור למלחמה הרי כתיב אח"כ למלחמה אם הוא לשימוש הרי גם כן כתיב לשימוש י"ל למכתב גבורה אלא י"ל למלחמה לשימוש הוא פירוש של לגבורה כלומר למה אני גבור למלחמה לשימוש:

מה א שאחיו מתביישין. והכי משמע הפסוק ולא יכול יוסף לסבול שיהיו אחיו מתביישין לכל העם הנצבים עליו ר"ל נגד כל העם לפיכך צוה להוציאם דאל"כ למה הוציאם: ב א"ז בית ממש. דאם כן לא היה לו לינקוד וישמע בשו"א תחת השי"ן אלא בקמץ היה לינקוד תחת השי"ן מהרש"ל: ד שהוא מהול. וא"ת מנא ליה לרש"י משום דהראה להם המילה היה אומר להם גשו שמא ונבוש שראה אותם נסוגים לאחור היה אומר להם גשו. וי"ל הרש"י דייק מדכתב גשו ולא כתיב קרבו אלי אלא מדכתיב לשון הגשה משמע הגשה קרובה ולמה היו צריכין ליגש כל כך קרוב לו אלא שהראה להם המילה. ואין להקשות מנא ליה לרש"י ראה אותם נסוגים אחור דילמא מ"ש להו גשו אינו אלא משום שהראם להם שהוא מהול. אם כן גם למה לי בשלמא אי ראה אותם נסוגים אחור מ"ה הוצרך לומר מלה גם לדבר עמהם בלשון רכה ופי' כדי שלא יתביישו אבל אם עמדו על מקומם למה דבר עמהם בלשון תחנונים וקי"ל: ח לחבר [ד"ד] פי' דהאי אמר ספרון לחוד ה"א היה' נחר. נגידות של פרעה כמו אב של בנו וזה אינו דלא נתנה לו ממשלה זו לכן אמר לחבר כלומר שיהיה לו נ"כ כח לגזור כמו פרעה וא"נ לומר חבר לחוד ה"א שכל מה שעשה יוסף ימלך לשאול לפרעה כמו שאר חברים לכן אמר הפרון שיוסף לבדו יעשה הכל: יא לשון מורים. ולא מלשון הכרת ושלוח כמו אכנו בדבר והורישנו כי לא יתכן זה שהרי היה ליוסף להאכיל לכל העם בשבע שני הרעב: יב בבכורי [ד"ד] דהל"ל אין שייך ראיה על פי המדבר אליכם אלא דקאי על הכבוד ועל המילה שהם רואים שאני אחיכם. והראיה של כבודי שאתם רואים כבודי הגדול שלא כדרך הטבע אלא מגד השגחת הש"י וזהו בשביל שאני אחיכם ויש לי זכות אבות: כי פי: [צ"ח] הקשה הרמב"ן מה ראיה יש מן לשון הקודש שלא הוא שפת כנען ומילה נמי נמולים כל בני קטורה וי"ל דשניהם מילה ולשון הקודש לא תמצא באחד מהם אלא שני מילה או לשון הקודש: ד"ה ועיני. בנימין אחי. [נח"י] והיאה לי מאי קשור יהיה לזה כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש: יד שני מקדשות. מדכתיב כאן צוארי ולא כ' צואריו ונאמר בשיר השירים צוארך כמגדל השן מה להלן מקדש אף כאן מקדש: ד"ה ובנימין. פי"ה. וא"ת דילמא כפשוטו בשלמא מה שפירש לעיל גבי יוסף משום דכתיב צוארי דה"א לשון רבים ולא כתיב צואריו. אבל כאן כתיב צוארו דילמא כפשוטו. [נח"י] נרא"ה וכו' האריך שם. גם בנוסחאות כסוגה כתב צואריו לשון יחיד ולא אתו הגמרא בפ"ק דמגילה ואיתא נמי התם כמה צוארים היו לו לבנימין ופירש רש"י ז"ל נ"ל דדרך הכתוב לקרות צואר לשון רבים וכו' וכל מה שפרנו הרא"ם הוא לריק ולבהלה וג"כ דשנוי לשון קדריש מדכתיב גבי אחים ויבך עליהם והלו גבי יוסף ובנימין הזכיר לשון צואר ש"מ לדרשא קאתי לרמוז על ב"ה שנקרא צוארך כנ"ל ומה שדרשו גבי בנימין שני מקדשות וגבי יוסף א' לפי שהאמת היה כך ולא מלשון רבים ויחיד דרשו כן: טז בית ממש. וא"ל מ"ש לעיל גבי וישמע בית פרעה שהי' שם שאינו בית ממש אלא אנשי ביתם: [ממ"ס] ולק"מ דלעיל א"א לפרש בית ממש מדכתיב וישמע בית פרעה השי"ן בשו"א לשון דפעל דמשמע הבית שמע וזה אי אפשר דהל"ל וישמע השי"ן בקמ"ץ דמשמע שפיר שנשמע בבית פרעה כמו הכא דכתיב והקול נשמע בית פרעה לשון נפעל: יז תבואה. והוא פועל יוצא לשלים כלומר שיטענו הבהמה בתבואה לאפוקי שלא תפרש שיטענו את בעירכם כלומר שיהיו הם בהמתם דא"כ מאי נפקא ליה מיני'. רא"ם: יח כמצולה פירוש דגים עמוקים אין דגים בעומקו אלא למעלה הולכים: יט מפי דקי"ל למה לא כתיב מי לוה לו כן וצ"ק למה כתיב אחריו זאת עשו בלשון רבים הל"ל זאת עשה שהרי גם לעיל נאמר בלשון יחיד ואתה צויתה ל"ס מפי וכו': כג ד"ה מטוב. יין. כתב מהרש"ל מדלא כתיב בקרא מהו הטוב ששלח לו שמע מיניה שהוא דבר שאינו חשוב ולמה שלח לו לפי שליעקב הוא היה טוב לכן פירש שהוא יין ישן שזה אינו דבר חשוב כל כך וליעקב היה דבר חשוב לפי שדעת זקנים נוחה ממנו עכ"ל: [נח"י] יש ליתן טעם על זה דאמרינן פ"ט דנדרים דף י"ב קונם יין שאיני טועם שהיין רע למעיים א"ל והלא המיושן יפה למעיים ורוב הזקנים כמבעס הם חולי מעיים לפיכך שלח לו, שדעת זקנים נוחה: [ד"ד] צריך לתת טעם למה שלח לו גריסין של פול דאיתא בירושלמי דהיו מונעים מן הכ"ג בערב י"כ לאכול גריסין של פול מפני שמביא את השינה בזה נימא כאן דשייך לזקן שאין לו שינה כראוי כדרך הזקנים חלושי הטבע: [ד"ד] קשה מה הידוש בתרגום דמתרגם עיבור ולחם ונראה דהוקשה לרש"י דלעיל בפ' מקץ כתיב ולמלאות כליהם בר ולתת להם צדה ומתרגם שם על בר עבור ועל צדה זוודין כמגלא זוודין שם כתרגומו לחם כי כן דרך להת לחם מוכן לדרך ממילא נזכר לחם ובר פירש כאן א"כ מזון דהיינו זוודין הוא לפתן לא כמשמעות התרגום: כד אל תתעסקו פירוש אם אתם עוסקים בדבר הלכה צריכים אתם לעיין בו יותר ואין דעתכם על הדרך ומתוך כך תועה אתכם הדרך כלומר תתעו: רש"י פ"ק דתענית. ודווקא לעיין ולעסוק צוה להם אבל שלא למגרס לא צוה להם דהא אמרו רבותינו ז"ל שנים שהיו מהלכים בדרך ואין ביניהם דברי תורה וכו' גמרא פ"ק דתענית: פסיעה גסה כתב מהרש"ל הפירוש הראשון הוא אליבא דחד מ"ד בגמרא ושוב פירש רש"י דבר אחר אליבא דברייתא ופירש גם כן שהכניסו חמה לעיר ושני פירושים פירשה הברייתא לפי שהברייתא ס"ל שפירש אל תרגזו הוא לשון התגברות הליכה ולא ידעה הברייתא אם הוא הליכה שאדם פוסע פסיעה גסה או שהאדם מהלך זמן ארוך כלומר עד שלילה ל"ס אלו שני פירושים אחד של פסיעה ואחד שהכניסו כחמה לעיר: קשה שלא אין דרכו של רש"י להביא בפירוש אם לא המרומז בפסוק גם אין לשון הברייתא משמע דמשום ספק פי' אל תרגזו פי' ב' פרושים דא"כ הל"ל לא תכניסו בלילה או על תכניסו אלא בחמה דכתוב אמור אל תרגזו. ונראה דעת ד"א כיון דגם עיון אסור בדרך ולא שרי רק למיגרס בלא עיון לכן מפרש שלא תרגזו עליכם הדרך דאין לפרש תרגזו על האנשים דהי' משמע דאסור רק לפלפל דדרך הפלפול לרגז האדם ויטעו ולאמת גם מכח עיון יטעו מדרך אף שילמדו בנחת וזה אין מלשון תרגזו לכן פי' שלא תרגזו עליכם הדרך וק' לד"א א"כ אל תרגזו הדרך הל"ל שלא תגרמו לרגז הדרך ר"ל שיטעו ולא בדרך בב"ח לכן פי' אל תפסיעו פסיעה גסה ר"ל שאדם רוגז פוסע פסיעות גסות והאמר מר פסיעה גסה נוטלת אחד מת"ק ממאור עיניו של אדם. ולפי שליוה להם זה שהולך לצוות והכניסו חמה לעיר ר"ל שמא מפני זה שאל תפסיעו פסיעות גסות ילכו וישהו בדרך עד לילה דלעולם יכנוס בכי טוב דגלמד מהבקר אור וגו' ולא מן פסוק זה ולד"א לחוד קשה בדרך ל"ל דפסיעה גסה שייך בכל מקום לכך צריך לפי' הא' ועדיין קשה למה נקוד בית בדרך בפתח דמשמע בדרך זה המיוחד דוקא לכן פי' ולפי פשוטו וכו' כיון שעכשיו ידברו מסתמא מענין מכירתם והולך לב' פי' הראשונים דלפי' זה קשה הל"ל שלא ידברו כלל מענין מכירה שלא יבואו ממילא לידי ריב. נלי"ם: כו ואשר לפי שהי' של כי הוא אם ואם הוא אשר. מהרש"ל: ד"ה ויפג. מלהאמין. [נח"י] דהוקשה לו למה לא האמין שהוא חי והלא הוא עצמו היה חושדם שמא מכרוהו ועל זה תירץ מכיון שאמרו שהוא מושל וזה אין הדעת סובלת להאמין שאיש נכרי ימשול וכ"ש במצרים שאין עבד מולך ומדבא ליתא הא נמי ליתא. נ"א לא היה פונה אל הדברים ודו"ק: כז במה היה עוסק. דקשה לרש"י דכתיב וידברו אליו דברי יוסף אחר כי לא האמין להם דמשמע שבאו לדבר אליו ולהוכיח לו שיאמין דבריהם. ומה היה הוכחה שהוכיחו אלא סימן מסר להם עד בפרשת עגלה ערופה רוצה לומר העגלות. דכתיב בקרא קרינן עגלות בסגו"ל תחת העי"ן ובכ"מ תחת הנ'. ויש לומר כשיוסף פירש מיעקב היה יעקב מלוה אותו עד עמק חברון כדפירש רש"י לעיל בפרשת וישב בפסוק וישלחהו מעמק חברון ויוסף אמר לו חזור בך ואמר לו יעקב אינו רשאי לחזור שחייב אדם ללות חברו כדכתיב בפרשת עגלה ערופה בפסוק ידינו לא שפכה לא פטרנוהו בלא לויה כדפירש רש"י שם ומתוך כך למדו אותה פרשה עגלה ערופה ויסיה פירוש וירא את העגלות לשון הגלה שהגידו לו פרשת עגלה ערופה אז התכונן שאמת הוא: [נח"י] וקשה מאחר שיעקב ליוהו ליוסף וקי"ל דאינו ניזוק בהולכתו לויה א"כ היה לו להבין שלא פרסתהו חיה רעה ולא נהרג וי"ל כיון שנסעת הלויה הוה כדעתו לילך רק לשם ואח"כ הלך משם לדותן ולא מסרי לי' לויה לאשונה: ד"ה ותחי. שכינה. רוצה לומר דרוח היה נכונה כדכתיב ורוח נבאה את עמשי:

מו א ד"ה נאלכי. מכבוד זקנו. דקי"ל דהל"ל נאלם אבותיו או הל"ל [illegible]

בפרשה דהא הוא הי' העיקר בפרשה אלהות גלא כי לתת הקצב מהגרסה: ד הבמידתו. דייק מדכתיב אענך משמע שארץ ישראל הוא שהיא גבוה מכל הארצות וק"ל: ז נתן הכל. [נח"י] ואע"ג דהם' וישלח משמע שלא נתן כל הנכסים לעשו אלא מקצת כבמות י"ל דהתם הי' מתנה בעלמא אבל במערה הוצרך ליתן הרבה ואף על גב. דלעיל לא שייך האי טעמא דנכסי ח"ל וכו' מ"מ באותו פעם לא הם לו עדיין נכסי א"י אבל כאן הי' לו נכסי א"י: ז ויוכבד. וא"ת והרי גם כתב ובנותיו לשון רבים והרי לא היתה לו רק דינה ואין לומר כרבי יהודה דאמר תאומות נולדו עם כל שבט ושבט דהא לפי יריעתן מתו כדפירש רש"י בסמוך. גם אין לומר כרבי נחמיה דאמר כנעניות היו אלא מהו בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרות לחתנו בנו ולכלתו בתו ולעיל בפרש' וישב נדייו רש"י הפלוגתא בפסוק ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו ואם כן בנותיו היינו כלותיו זה אינו דהא יוצאי ירכו קחשיב כאן: [נח"י] ולי נראה לייסב שדרך הכתוב כשמדבר ביחוסי הרבים יאמר ביחיד לשון רבים. ובני דן חושים ובני פלוא אליאב ואם כן דאף על גב דבנותיו ק"י אדינה לחוד אפילו הכי היכא דאיכא לרבויי מרבינן ולא כמכינן אמעוי דחיקי ולכן פירש סרח ויוכבד וכן בב"ב דף קכ"ג ואין להקשות אפכא בפסוק ויקומו לנחמו מנ"ל לר"י לומר תאומות ולר' נחמיה כלותיו דילמא דינה לבדה היתה כמו הכא דשאני התם דכבי' וכל בנותיו הי נמי הלאי הכא דאיכא יחוסי דרבים כנ"ל: ח ע"ש הסעה. דיקשה לרש"י הא משה רבינו כתב לנו את התורה ובימיו כבר באו א"כ הל"ל באו על זה פירש וגו': י בן דינה. דקשה לרש"י הל"ל מאלו בני כנעניות למ"ד דכנעניות היו ולמה כתי' גבי שאול כנענית יותר מכולן ודין למ"ד שעם כל אחד נולדה תאומה עמו ואותן אחיות היו נושאין אם כן לא הי"ל כנעניות כלל ולעיל בפרשת וישב הביא רש"י הפלוגתא. ומתרץ בן דינה וכו' והשתא מתורץ לתרווייהו: טו והנקבה תלה. [ג"א] וא"ת א"כ אשה כי תזריע ל"ל דדרשי' אשה יולדת כו'. וי"ל דגבי יעקב ולא הוה כתי' אשה כי תזריע לא הוי ידעינן הי' הפסוק למה תלה הזכרים בלאה והנקבות ביעקב והשתא דכתיב אשה כי תזריע ילפינן שפיר ואמאי כי תזריע לגבי לאה נכתב רק לאשמר שאשה מזרעת תחלה יולדת זכר ואם האיש מזריע תחלה פעמים זכר ופעמים נקבה לכך תלה הנקיבות ביעקב: ד"ה שלשים. זו יוכבד. [ד"ד] דאין לומר דיעקב עצמו הוא גם כן מן המנין כמו שכתב הרא"ם. דהא כתיב כל הנפש הבאה לבית יעקב כו' דמשמע דלא חשב רק בני יעקב ולא אותו עצמו: כו שמתו לפני ירדתן. מהרש"ל דא"כ למה לא היה חושב אותן בחשבון שאר בנים ולכך אמר מלבד נשי גו' כלומר אשתו ואלו נשי' נכריות הם ואינן בכלל יוצאי ירך יעקב והכתוב מפרש בעצמו הטעם: עשו שם נפשות. כדכתיב לעיל בפרשת וישלח ויקח עשו את נשיו גו' ואת כל נפשות ביתו וצריך לומר דטעות יש ברש"י דהא נפשות עשו לא היו אלא חמשה ובמדרש מביא ששה וצ"ע: כח ד"ה לפניו. כית תלמוד. כולה לומר מדכתיב להורות חסר וי"ו שני יש בו אותיות תורה: כט לכבוד אביו. דאל"כ וירכב במרכבתו מבעיא ליה: ד"ה וירא. יתיך. מהרש"ל. דאין שייך לומר שיעקב נראה ליוסף שהרי יעקב לא הלך להראות לו אלא לראות הלך ועוד שהלך לארץ מצרים לגור שם אבל יוסף הלך לקראתו להראות לו לאביו: ד"ה ויבך. עספות. רוצה לומר פירוש הוא על הפסוק שהביא כי לא על איש יעיש עוד דפסיק זה. קאי כשהקב"ה נפרע מן הרשעים אינו נפרע מהם יותר ממה שחטאו דהיינו שם עליו כו': קורא את שמע. מקשים העולם דילמא היה עומד ומתפלל. ונראה לי דהא אמרו רבותינו ז"ל אסור לעבור לפני המתפלל כדי שלא יבטל וכל שכן יוסף איך נפל על צואריו שמא יבטל כוונת יעקב מו' אבל ק"ש עיקר הכוונה הוא בפסוק כראשון דהוא עיקר קבלת עול מלכות שמים והוא נפל עליו לאחר שקרא פסוק ראשון: ואם תאמר ולמה יוסף לא קרא גם כן את שמע. ויש לומר דיוסף הי' עוסק במצוה כיבוד אביו ועוסק במצוה פטור מן המצוה. ועוד יש לומר דיוסף היה פוטר עצמו בפסוק ראשון מפני שהיה טרוד כדאמרינן שמע ישראל גו' זה היה ק"ש של רבי יהודה הנשיא מפני שהיה טרוד בגירסא עם התלמידים. [נ"א] או דקי"ל כרבי יהודה שבאמצע פרק מפסיק לשאול מפני היראה והיינו מפני יראת אביו לפיכך היה מפסיק בק"ש: ל אמותה הפעם. כלומר לא שניקא למות מאחר שזכה לראות פניו כפי שמובן ממנו דאדרבה מאחר שזכה לראות פניו ראוי להתפלל שיחי' כדי לשמוח עם בנו כימי עוניין: לא ועוד אומר לו. דנחו של רש"י שלא תאמר הוסיף וכתיב והאנשים רועי צאן גו' בדבר באותיה נפשים הוא ולאחיו אמר כן והאנשים גו' רוצה לומר אנשים אחרים אבל לא לפרעה לכך פי' ואומרה אליו דבר זה והאנשים וגומר: [נח"י] פי' הוצרך לחלק לשתי אמירות משום הכפל ואגידה ואומרה פי' ואגידה דבר חדש שאביו ובני ביתו באו ועוד אומר לו דבר שאינו חדש והאנשים רועי צאן: [ונ"ד פי'] דל"ת שמאמר יוסף לפרעה לא היה רק עד והאנשים ושפוק והאנשים הוא לשון הפסוק את אינו דהא אחר הפסוק והאנשים כתיב והיה כי יקרא פרעה והוא לשונו של יוסף והיאך יפסיק הכתוב בתוך דברי יוסף אלא ע"כ הם דברי יוסף: לד להם אלהות. ולפי שהם יודעין שהרועים רועי צאן ורעין הוצאן הוויתו לפי שהם תמיד אצלו הלכך יודעין שאין בה ממש הלכך שונאין כל רועי צאן. א"נ לשון תועבה שבמקרא הוא לשון עבודת כוכבים כלומר שהמצרים מחזיקים כבוד גדול ברועי צאן והם נחשבי' בעיניהם כעבודת כוכבים עלמם מ"ם יושיב אותם במיטב הארץ:

מז ב ויהודה שהוכפל. כל אותן הרעבים שנה שהיו ישראל במדבר היו עלמותיו של יהודה מגלגלין בארון כו' והביאו רש"י בואת הברכה: ו לרעות צאן. רוצה לומר אין חיל זה לשון חסידות או ממון: ד"ה על. על הצאן. מדכתיב והאנשים רועי צאן עבדיך וכיון שלא אמרו לפרעה אלא שהם רועי צאן ודאי. מקנה דכתיב בקרא נמי כן קאי על צאן: י ברכו שיעלה נילוס. זה הוא ממדרש תנחומא ויברך הוא ברכה ממש כמו שמסיק בסוף דלפירוש ראשון לאו ברכה מ"ה שלא קפירש כל הנפטרים נוטלים רשות ומ"ה פריך ומה ברכה ברכו אי נמי דפירוש ראשון נמי כן סבירא ליה דברכה ממש דדרך כל הנפטרים מלפני השרים מברכין אותו רק לומר ברכה ממש ועל זה קאי ומה ברכה ברכו: [נ"א] פי' לכאורה פרעה משים לעובד עבודת כוכבים שהיה פרעה משתחוה לנילוס לכן פרש"י שהי' נילוס עולה לרגלו וגו' שכיון לכך פי' נילוס עולה בשעתו ובזמנו ומברכתו של יעקב היה תמיד עולה שלא כמנהגו מידי יום יום כדרך המולכי' ממילא נראה שזה היה ברכה מאת ה' ע"י ברכתו של יעקב: יב לפי הטף. כלומר לדרך חסף הוא לערך הלחם שלא

לצורך ואמר שאף לפי הצורך כסף מדרכן לערך פסות יותר מכדי צרכן נלמד שכן שכלכל לפי הצורך לבני ביתם: יג ולחם אין. דהיינו שנה ראשונה דהא משבא יעקב למצרים כלה הרעב כדפירש רש"י בסמוך ומתרץ דחזר ותחילת שני הרעב ד"ה ותלה. ותלאה. שהה"א הוא תמורת האל"ף כי אותיות אה"וי מתחלפים: יד הם שוברים. רוצה לומר שלא תאמר דשבר הוא לשון מכירה דא"כ לשון מכירה הוא היה לו לכתוב בשבר אשר הוא שובר ואז היה קאי על יוסף שמכר להם אבל עכשיו דכתיב בשבר אשר הם שוברים קאי על העם שקונים התבואה מיוסף [ד"ד] נראה כוונתו דהפסוק משמיענו במה שליקט יוסף כל הכסף לא היה כדרך שאר מוכר תבואה שמוכרים מידי יום ויום ממה שהיה המקח לפניו אבל יוסף לא היה מוסיף בשעת המקח אלא בשבר דהיינו המקח אשר הם היו נותנים לו בתחלה ואפ"ה מכח רבוי הרעב בכל הארצות ליקט את כל הכסף: יח ד"ה כי אם. כי אשר. מוסיף מלת אשר במקום אם מפני שמלת אם מור' על תנאי ואין ענין תנאי שפל כאן והיה נראה מפשוטו שתם הכסף מיוסף לכן הוסיף מלת וכו' ממונינו ליד אדונינו כלו' כי כל הכסף שהיה לנו לא אוכלנו אותה לשום דבר כי הכל בא ליד אדונינו. ד"ה בלתי אם לא. דבלאו זה אי אפשר לפרש אלא וגם לשון לא שהרי לא נקבר עמו אלא אם ל"ש דלעולם ל' הוא ומקרא מסורס הוא אם לא גויתינו וזה שהקשה רש"י אם לא גויתנו: יט לזרוע. דאם לא כן ותן לחם הו גר מבעי ליה: וכלה הרעב. וא"ת אם כן יהמרו ביוסף דלאי הוא שהרי הוא פתר ז' שנים יהיה רעב. ויש לומר דלא כלה הרעב רק במצרים אבל לא בארץ מצרים והוא פתר בארץ מצרים:[נ"א]מתרץ אבל השובע אחר שנה שבע שנים בבות ר"ל בודאי ואבל הרעב אמר וקמו שני הרעב שהיו קמים לבוא ולא בודאי שאפשר לשנות ע"י התפלות מאת הקב"ה ומשני זה יתלו ביעקב כי מיד שבא התחילו לזרוע וכאשר ברכה: כ כגויה לנו. פי' ולא החת ממשלתו שנה קודם זה בן היה בא יוסף. שלא תאמר כדעה הסמוך לו כי הקונה והמעביר והנותן ירע הכל יוסף ד"ה מקצה. לכל העם ס. פי' שלא תאמר דוקא מקצה זה היה מחליף לקצה האחר אבל באמצע המדינה לא היה מחליף לכך אמר כל הערים וכו': כב לשון כהן תמרה. [נח"י] דכל המקום שנאמר כהן סתם ולא פירש לאי זה דבר הוא הכהן לאלהות. ולהא כשהוא פירש כהן לשם או כהן לעבודת כוכבים אבל כהן מדין כהן און מאוכיד שם מדינה או את העיר ב"מ שר ונשיא שלהם ולכן ת"י בכאן כומריא ואלו לשון און וכאן מדין רבה דאון לכא דמדין: כד שבכל שנה. לא בשנה ראשונה לבדה והא דלא פירש זה לעיל גבי והיה בתבואות הארץ שבכל שנה שאז היה שב לכל השנים שלאחריו כמו שהקשה הרא"ם. [נח"י] יש לומר דכאן מוכח שפיר דעל שנה זו בבר אמר הא לכם זרע וכו' ואם כן לזרע השדה ל"ל אלא הכי פירושו דאי סלקא דעתך דלא עשה חוק זה אלא לשנה ראשונה בלבד ובשאר השנים לא ישלחו ליתן החומש אם כן מה איכפת ליה אם יזרעו או לא אלא שהחוק היה לכל שנה וא"כ הוצרך להוסיף שיזרעו כדי שלא יגרעו החומש: ד"ה ולאשר. הטבעים. משום דכתיב אחר כך בהדיא ולנפשכם דהיינו בנים קטנים. כה כמו שאמרת. רצונו לפרש דפשוטו של מקרא משמע שכך אמרו נמצא חן בעיני אדוני לפי שנתרצו להיות עבדים לפרעה והא כבר היו לו לעבדים: ד"ה והיינו המס. לא שיהיו עבדים קנוים לו קנין הגוף דהא כתיב לעיל ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה וגו': כז והיכן בארץ גשן. [נ"א] שלא תאמר שישבו בשאר הערים במצרים ובגושן. חסלת פרשת ויגש

פרשת ויחי

כח סתומה כלומר קבלה הוא בידינו מעזרא ע"ה שפרשת ויחי הוא תחלת פסקא ולא חדא פרשה הוא עם וישב ישראל וכו' ודרך פרשה סתומה שיעורה ט' אותיות. והכא כולה סתומה ואין בה ריוח כלל: מצרות השיעבוד. רוצה לומר שלא היה להם שיעבוד ממש אלא צרות השיעבוד שהיה מבקש מהם שיעבדו לו כדאמרינן במסכת סוטה בפרק בפה רך שהיו מעבידים אותם מתחלה בפה רך כדפירש: ובסתם מיונו. וא"ת לפי פירש ראשון היה לו לסתום לקמן בפסוק שנכתב בו שמת יעקב ולפי דבר אחר היה לו לסתום בפסוק האספו ואגידה לכם וי"ל דבאמצע הסדר אינו ניכר אם נסתם שדרכו להיות נסתם ולא הייתי יודע שדרשות הללו. וכאן הוא תוכה כל שניתיו והוי מקום מיתתו וכן לענין גלות הקץ דמסתמא לא היה מגלה להם הקץ אלא סמוך למיתתו וכאן הוא מקים מיתתו כדפירש' לכך מוכח שפיר מיניה. ומהרש"ל כתב דלפי טעם ראשון קשה היה לו לסתום בפ' שמות שהרי בפרי' זו לא הזכיר השיעבוד לכן פי' ד"א וכו' ולפי ד"א קשה היה לו לסתום בפרשה של ויקרא יעקב לבניו וכו' לכן צריך גם לטעם א': כט שנאמר בו קריבה. דקשה למה נאמר ויקרבו ימי בלשון רבים וגם למה נאמר ימי דמשמע דקריבה קאי אימים הל"ל ויקרב ישראל למות ומשרש דאמת הוא דקריבה קאי אימים: [נח"י] ל"ע מאין ידע יעקב שלא יגיע לימי אבותיו עד שאלה לבנו ליוסף דהא גבי יצחק כשקרא לעשו ואמר הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי פי' רש"י לפי שהיה קרוב לפרק אמו חמש שנים אבל כאן היה לחוק הרבה מפרק אביו ומפרק אמו כבר עבר יותר מעשר שנים וצ"ל לפי שברדתו למצרים א"ל הקב"ה אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם ויוסף ישית ידו על עיניך משמע דבחייו יתרבו לגוי גדול וכאן נאמר ויפרו וירבו מאד שפשט בלעתו שקרב להתקיים ויוסף ישית ידו לפיכך ויקרא לבנו ליוסף: ד"ה שים נא. והשבע. דעת רש"י שלא תאמר דשימת יד הוא השבועה והוכחתו מדכתיב גבי אברהם לעיל בפרשת חיי שרה שים נא ידך תחת וכתיב אחריו ואשביעך בה' וגו'. וכיון שאברהם היה עושה כך גם הוא עושה כך [רא"ם]: ד"ה חסד. שאינו מצפה. דלאו דווקא נקט רש"י חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת אלא רוצה לומר כל היכא דאינו מצפה לתשלום גמול אף על גב שהוא חי שייך ביה חסד ואמת ובנה אליעזר אמר להם שתתנו להם רבקה בחנם ואל תצפו לשום תשלום גמול לא ממנו שיתן להם מתנות כסף וזהב וכל שכן שאברהם לא יתן להם מתנות כיון שהוא רחוק מהם. ואם תאמר למה לא פירש רש"י לעיל גבי אליעזר שהוא חסד של אמת: ויש לומר שהרי אינו ששילם יעקב ליוסף על מה שנשבע לו להוליכו לארץ ישראל באמר לו ואני נתתי לך שכם אחד וגו' וכמו שפירש רש"י כאן לומר עם כל זה בשעה שביקש יעקב מיוסף שיקבור אותו בארץ ישראל לא הבטיחו ליתן לו כלום וגם לא היה בדעתו ליתן לו שכם ומשום הכי נאמר כאן חסד ואמת [מהרש"ל]: ד"ה אל נא. עפרה כנים. י"ל דצריך לג' טעמים הללו דאי משום כנים לחוד היה לו לגום

היה בחלומו כי אם היה זה לא היה קיום לעולם שיהיה קללה כ"כ. שיהיה יבש כסלע אלא נראה לו שיהיה לו ליחלוחית מעט ועדיין קשה מנלן שבחלומות היה לשון סלע דילמא הוא הבין לא לקיין כ"ש שבזה התרגום ג"כ משמע שאין בו ליחלוחית כי נגן הוא לשון שאין בו אלא כן. מהרש"ל: בו איננו אלא ו'. דק"ל למה אחר יוסף שחלום אחד היה כיון שחלם אותו ב"פ בפרות ובשבלים ודאי ב' חלומות הם וע"ז פי' ועל וכו' [נח"ל] דבהמה גדולה אלא למה הוצרך הרב לפרש זה ולסיים כמו שפירש לו בסוף ונראה בכוונת רש"י למה היה יוסף גבי שנים הטובות חלום אחד הוא ולא פירש כן בשנים הרעות אלא ודאי דשנים הרעות הוצרך להשנות אגב הטובות והרעות ושנו לפי שהדבר נכון מאה"כ הרעות שלא יתחילו עד סוף שבע שנים ובא רש"י ללמד שמה שאמר לבסוף ועל השנות החלום לא קאי אשנים הרעות אלא אשנים הטובות ולכן נקט חלום לשון יחיד:

לא פתרון ולא נודע. וא"ת ולמה לא פי' על ונשכח השובע היה פתרון האכילה בפרות הטובות ולמה מפרש הבליעה דהיינו בליעה שבלים. וי"ל משום דלשון ולא נודע לשון ולא יודע פירושיהו. הם מלשון הודעה מ"ה פירש על מלה ולא יודע הוא פתרון ולא נודע משא"כ מלה ונשכח שאין פירושו לשון הידיעה מ"ה פי' על פתרון הבליעה וק"ל:

לב נכון מזומן. ולא כמו שמת נכון כדבר שפירושו מכוון: לד ויזרז. לא שיקח מעותיו לפי שלא נזכר רק הקבוץ והוא הזרוז: לה שם דבר. פתח קטן הוא סגול קמץ קטן כו. צירי: לו לקיום. ר"ל מה שרוצין להניח באוצר כשאר הפקדון הגנוז ר"ל לא שימנו לשום אחר אלא יהיה גנוז כשאר פיקדון כמו כסף וזהב: הארץ ר"ל לא לאדמה אלא לבריות: לח הנשכח. לא כמו הנהיה כדבר הגדול הזה בכל העולם כולו. ד"ה בן. הוא ה"ס. נתרגם שמשכחת כסדין והדתרגם השכח משמע אם נלך כו' ויהיה ענין נ"ן כאיתן מלשון עתיד ולא נ"ן הנפעל מלשון עבר: ועוד דכא משמע פרעה בשביל זה תיכף כשמוע עצת יוסף ולא שלח לבקש נבון וחכם לכן פי' אם נלך כו' וק"ל נ"ש: לט נבון וחכם שאמרת. דאי לספר בשבחו של יוסף בא למה משבחו בפניו ועוד למה לא היה משבח אותו ככר כשסיפר לו חלומו אלא ודאי זאת הי' תשובה לאשר יוסף שאמר ירא פרעה כלומר מאחר שרוח אלהים בך שאתה יודע ענין הרעב וא"כ תדע נ"כ איך ומה לעשות בזה לאסוף התבואה: מ כל נרכי עמי. פי' כך תרגומו ופי' יתפרנס. והא דלא כתיב יתזן י"ל דהייתי אומר דלא נזונה אלא על מזונות לכך כתיב ישק. פי' כל צרכי עמי וכו': מא נתיתו אותך. דקשה לרש"י ואם הוא נתינה ממש אבל על ארץ מצרים היה לו לכתוב בארץ מצרים ועוד הא כבר היה בארץ מצרים:

מב ד"ה בגדי שש. כמצרים. פי' דמצרים היו עובדין לנילוס ונילוס הוא פישון ולכך נקרא פישון משום שהוא מגדל פשתן כדפרש"י לעיל בפרשת בראשית הלכך בגדי פשתן חשובין אצלם וק"ל: [דבק טוב] והנה בא אלי תכם מארץ ישראל ואמר לי שאין פירושו פשתן כי בגדי שש הוא דבר חשוב נעשה מלבשונים הרבה ממשי והוא מלבוש שלובשין על כל הבגדים ואינו השש הנזכר במלאכת המשכן ודברי רש"י תמוהות לדבריו שפירש דבר חשוב הוא במצרים ואלו היה ר"ל שהוא פשתן לא הו"ל לפרש רק בגדי שש חשובות הוא במצרים וגם בתרומה פי' שש פשתן וכאן לא פי' שהוא פשתן רק שהוא דבר חשוב:

מג השניה. [נ"א] פירש דל"ת כמו ומשנה הכסף לשון כפל דמה רבותא שירכב בשני מרכבות: ד"ה אברך. ברכים. פי' לרידך צריך אתה לחלק את התיבה לשתי תיבות אב רך. ואם תאמר למה לא פריך נמי אלעיל שתרגום דין אבא למלכא צריך נמי לפרש אב. דהיינו אבא ורך היינו מלך כדפירש רש"י לעיל. ויש לומר דלעיל לא צריך לחבר אליו תיבה אחרת. אבל לפירוש זה צריך לחבר אל אב בחכמה ואל רך צריך לחבר אלי בשנים. ואם דוחק: מד ד"ה את. כתרגומו [נח"י] דקשה למה פרש דוקא אלו שני הפעולות. ועל זה תירץ כתרגומו לעשות מלחמה: מה ד"ה פוטיפרע. פוטיפר. דרש"י דייק מדכתיב ויקרא פרעה שם יוסף וגו'. ויתן לו את אסנת וגו' רוצה לומר פרעה נתן ליוסף את אסנת ואמאי ל"ק בזה. וא"כ ע"כ צריך לומר דפוטיפרע הוא פוטיפר ויש נפקותא גדולה בזה שפרעה היה רוצה ליתן גדולה ליוסף וללובשו בגדי מלוכה ופרעה ירא כיון דעבד הוא לא יניחו לו גדולה זו. ועוד בנימוסי מצרים כתיב אין עבד מלך ולא לובש בגדי שרים לכך רצה פרעה ליתן ליוסף בת אדוניו של יוסף דהא האדון נתן לעבדו אשה הוא משוחרר וכ"ש אם יתן לו בתו שהוא משוחרר א"כ ש"מ דפוטיפרע הוא פוטיפר וק"ל: שנסתרס והסירוס נלמד מלשון סרס ולא מלשון פוטיפר כנ"ל: למשכב זכור. וא"ת הא לעיל כתיב כדברים האלה עשה לי עבדך ופירש"י שם בשעת תשמיש אמרה לו כן וזה היה. אחר שקנה את יוסף. וי"ל דלא היה תשמיש ממש אלא היה מגפף ומנשק ומשום הכי נקט נמי רש"י עניני תשמיש כלומר רוצה לומר אומרת שיוסף היה רוצה גם כן לעשות לה כמה דברים עושה לי ענייני תשמיש כאלה ולא תשמיש ממש: מו בלשון עשיה. פי' ותעש הארץ שעשתה אוצרות ופי' הארץ אנשי הארץ כמו הרך כי תחטא: מח מעמדת פירותיה ר"ל דבפסוק משמע שכל האוכל הגדל סביב העיר היה נותן בתוך אותה העיר ולא בעיר אחרת ותמוה מאי ועל זה פי' שכל ארץ וארץ וכו': מעפר. י"א פירש אחר והיה כל האוכל היו מוליכין אותו למצרים במקום שהיה יוסף ואל דכתב נקרא אכל שדה העיר וגו' נתן בתוכה הכי פירושו שצריך ליתן מעשר שגידלה שם בתוכה אבל אחר כך היו מוליכין אותה למצרים וק"ל: מט הסופר. אבל כי חדל לספור משמע לשון אשר כדפירש"י עד אשר חדל לו הסופר לספור: ד"ה כי. בלשון דהא. משמע שמעלמו חדל ולמה לא ספר יותר כי אין מספר כלומר שהוא יודע שבודאי לא יהיה לו מספר שכל כך הרבה יהיה וחדל מתחלה הסופר לספור. מהרש"ל: [ד"ד] פי' התחלה אמר שהסופר חדל לספור ומפרש לומר דמ"מ היה מספר אלא שהסופר לא רצה לטרוח [ו]לספור מ"מ כתב כי אין מספר. ואי משום הא לחוד ה"א שהוא כפשוטו שאין כלל מספר והא אינו דכל דבר בעולם יש לו מספר אלא שא"א לסופר לספור אותו: נ אסור לשמש. ואף על גב דכתיב ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם צריך לפרש ויהי רעב. אבל הארצות אפי' באוצרות אבל בכל ארץ מצרים היה לחם באוצרות. והא דיצחק שימש מטתו בשני רעבון בפרשת תולדות שילפשי. כתב רא"ם ואם תאמר והא לוי הי' משמש מטתו בשני רעבון דהא יוכבד נולדה בין החומות כדפירש"י בפרשת ויגש ובאותו זמן רעב היה. וי"ל דחשוכי בנים מותר לשמש מטתו אפילו בשנת רעבון: [סר"ן] פירוש דאין איסור אלא משום צערא והם היה לכם תבואה אבל יוסף היה בכור שהיה בצער לכן לא שימש: נא ד"ה אבר. שימולו. דרש"י דייק מדכתיב אשר יאמר לכם תעשו ולמה כתיב בלשון אמירה ולא כתיב אשר יצוה אלא ודאי אמירה היינו מילה כדכתיב גבי דוד עם אנכי על אמרתך והמפרשים הרבו בזה יעויין משם. אם יגזור. דרש"י דייק מדכתיב אשר יאמר לכם אמר יאמר לשון עתיד אשר אמר הו"ל אלא לרמז שיוכל

לגזור על עה"ד לכן תעשו מה שיגזור אע"פ מה שאמר עליה: נו השבריים. אבל בעליים כוכשין את פניהם לארץ ואין נושאין פניהם: [נ"פ] פי' על פני הארץ לא [נח"ד] פי' דקשה הי' לו לומר לשכך על פני כל הארץ למה הקדים כל נאיכם פני דהא קאי כל על כל הארץ ע"כ הי' דהיינו להעשירים וכן היתה כמדרש: ד"ה וישבור. משמע ביין. ר"ל שלא שאמר אע"ג שהוא לשון מכר מ"מ היא גם לשון דיגון ביין דנכתב בלשון שבר ואם כן דוקא גבי תבואה שייך לכתוב ל' שבר גבי קנין דלשון מכר ולשון דיגון שייך בתבואה אבל גבי יין או שאר המקים לא שייך לכתוב לשון שבר חון דאין שייך בה בי' דיגון ומתרן שאף ביין וכו':

מב א ד"ה למה. וכני עשו. פי' דאי אתם מראים עצמיכם בפרהסיא שאתם שבעים ויש לכם תבואה כיון שהם קרובים שלנו אזי יבואו אליא ולבקש ליתן להם אוכל לכך אלו וקנו אוכל כדי שיסברו שאין לכם אוכל אבל באמת מתן טוב יש לכם אוכל וכו' ולפי זה התראו הוא לשון שביעה: [ד"ד] קשה דבספרי דברים פרש"י על פסוק כי ברכך ה' אלהיך לפיכך לא תגופו את הונים כאלו אתם עניים אלא הראו עצמיכם עשירים וי"ל דדוקא כשיש ברכה מרובה אז יראו עצמם עשירים אבל כאן יש להם רק לפי שעה אז לא יראו עצמם עשירים לכן אמר להם התראו: ודופה לו ופרעה ויתחלף הגא"ף במלת התראו לוי"ז שבפרש רוה. ומוהו רדו ופירש הקרא כן תרוה תלמידיו בעה"ז גם הוא יורה לעה"ב וא"ת מאי רבותא זה לפי' פתרון הפירה שהוא לבין מוסבה אדרבה הא מייתי ראייה. שהיה לשם פריעה וי"ל דמאוויהו מייתי ראייה דלפירושם דהכון הוא שפיר דאייה כפשיטו ולפירושם אחרון ג"כ ראייה דסיב התראו כמו תסדוו והוא מלשון בלא שביעה כמו שלך עריבי מפרש רש"י בלא נרס אע"פ שפירושו יורשים היינו יש לו בייש וכן ודשנו את המזבח דכתיב בפ' במדבר שפירש דשן ואפ"ה מפרש רש"י ינו את הדשן וא"כ ה"נ כן הוא והוא כאלו כתיב התרוו דאל"ף מתחלף בוי"ו דאותיות אהו"י מתחלפים זה עם זה ומפסר דמרוה הוא ג"כ יש לפרש מלשון בלא שביעה ויהיה פי' הפסוק ומרוה כלומר מי שהוא בלא שביעה בעה"ז גם יהיה שבוע לעה"ב וק"ל: ב רמז לרד"ו שנים. אבל ל"נ ולא אמר לכו דמרדו לא שמעינן מידי דנריך לכתוב רדו כיון שארץ גבוה מכל הארצות והמולך מא"י למצרים שייך לכתוב רדו כמו שכתב הרא"ם ומן כתב כל הפ' כלם ל' ירידה אלא ל"נ ליש והכי קשה לרש"י למה צריך למכתב שמה דהא אח"כ כתיב משם וא"כ הל"ל רדו ושברו לנו משם ונראה אלא לכך כתב שמה ר"ל רד"ו שנים ישבו שמה אבל בלא מלת שמה לא הוינן למדרש מידי. ועיל דנרכי' ולא אמר לכו וככי פירושו דק"ל למה כתיב רד"ו שהוא לשון ירידה היה לו לומר לשון מעליא לכו אע"פ שא"י גבוה מכל הארצות אפ"ה לא היה לו לומר לשון ירידה אלא וכו': ח בא בחתימת זקן. [ד"ד] ואע"ג דיש שפר חבולון לא היו גדולים מיוסף רק שנה ושנתיים כתב הרמב"ן כיון שהכיר הגדולים הכיר כולם: ט ד"ה ערות. בדק. פי' בדק של עור: י לא תאמר כן. ר"ל למה לא כתיב אל אדני כיון שהם מרגלים שספק עליהם לא תפול על זה כי אם מלת אל כמו שמצינו גבי חנה שאמר אותה עלי לשכורה והשיבה לו אל תתן אמתך לפני בת בליעל וגו': שהרי ואין זה הוכחה שיוסף אמר לה כי אלא לרגל הארץ באתם אלא הכי פירושו שלא תאמר כן אלא הרי עבדיך וכו' והוא כמו אבל עבדיך וכו': יב בי' שערים. שיוסף היה יודע שאחיו מאין לשבור אוכל והי' מצוה לשומרי השער שכל מי שיבא לעיר יכתב שמו ושם אביו ויביאו ויראו לו ועשרה שומרי שער באו וכל"א הי' מולא בזה ראובן בן יעקב כזה שמעון וזה היה יודע שבעשרה שערים נכנסו. וא"ת למה לא פירש רש"י זה לעיל גבי שאמר ערות הארץ וגו'. וי"ל דבלאן מוכח שפיר מדכתיב אח"כ ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו' מה עניין תשובה זו על מה שאמר להם מרגלים אתם אע"כ נ"ל שיוסף מתחלה אמר להם שהרי נכנסתם בי' שערי העיר ועם השיבו לא כי אלא כלנו בני איש ונומר והאמר אבינו ובשביל אותו א' נתפזרנו: יד הוא אשר. דק"ל הוא אשר דברתי משמע דכאן נמי אמרו שמרגלים הם ולכך קאמר יוסף הוא אשר דברתי ואין זה אמת כי הם אמרו לאו מרגלים אנחנו ומתרץ דהוא היה ראוי לכתוב כפיך כלומר אשר דברתי ונר מרגלים אתם הוא אמת ויש מקשין כמה תפס אותם יוסף שהם מרגלים עד שאמר להם הוא כדבר וגו' וע"ק במאי יתאמת זה שאם יביאו את בנימין שאינם מרגלים ונראה לפרש דה"ס מתחילה אמר להם מרגלים אתם שהרי נכנסתם בעשרה שערי העיר כדפירש"י והשיבו לו בני איש אחד אנחנו ואין איש שולח כל בניו לאחד לרגל שמא יתפסו ויהרגו כלם אמר להם א"כ כ"ש שמרגלים אתם כי איך ישלח אדם כל בניו ממנו ולא ישאר שנים או אחד לשמשו אלא ודאי מרגלים אתם ואביכם שלח אתכם לרגל את הארץ ומכח יראתם שמא יתפסו לא ראיתם להכניס בספק עד שאביכם הוכרח לשלוח את כולכם וגם שתקחו שלא תעשרה כי בתשועה ברוב יועץ ועל זה השיבו שנים עשר עבדיך וגו' והנה אחד נשאר אצל אבינו לשמשו ואנחנו עשרה הלכנו לחקור ולדרוש אחר אותו שנאבד ואין מי שיעשה זה בתמונה כאחיו ולשום נפשינו בכפינו ולהביא אותו אל אביו ומפני זה נכנסנו בי' שערים והשיב להם הוא מאחר שאתם אומרים שנאבד אחיכם זה כמה שנים ולא חקרתם אחריו הלא עכשיו בודאי שקר אתם דוברים אין זה כ"א לרגל את הארץ באתם וגם זה שקר שאמרתם שנשאר אחד מכם אצל אביו לשמשו לכן בזאת תבחנו אם יבא אחיכם עמכם אז יש להסתפק אם מרגלים אתם אבל אם לא יבא בודאי מרגלים אתם בלי ספק מכל הטענות שיש לטעון כאשר דוברתי ובזה יתיישבו כל הקושיות ודו"ק וכ"ה בי' רש"ל: טו אם יהיה. פירוש לפי פשוטו של קרא אין לו הבנה בלא מלת אם חי מ"ש הוסיף מלת אם ויהיה טעמו אם חי פרעה לא תלאו מזה ויהיה אם במקום לא כמו אם לדוד אכזב ס"ל לא אכזב ויחויב מזה שאם תלאו לא יחי' ובאמת יצאו אלא כשהיה נשבע לשקר וכו': טז ואם לא. שאי אפשר לומר ואם לא תבחנו חי פרעה וכו' שסוף אם לא יבחנו לא יתחייב שהם מרגלים: יז האסורים. פירוש ולא שהם שומרים עליהם דלא כתיב אחריו יאסר בבית משמרכם והא דלא פירש רש"י זה לעיל בפרשת וישב שאמר בית האסורים משום דלעיל כתיב בהדיא שהוא בית הסוהר דכתיב ויתן אותו במשמר וכו': יב אסורים בו. שלא נחשוב שכינוי מורה שמתחלה נעשה בשבילם: ד"ה שבר. אנשי. ואלה שבר מורה על קניים ולא מכר ומפני שהרעבון אינו לבתיהם הוצרך לסוף אנשי בתיכם: כ וכאמי יאמנו. אין ויאמנו מלשון אמונה אלא כמו ואמרה ואמן וכו' שפירש אמת שאמר הכהן יתן וכו' ועליו כתיב ואמרה האשה אמן ולא יפול בו לשון אמונה רק אמת שיהיה מה שאתם ירכם נופלם וכו': כב דם הוקן. [נח"י] והא דלא דרשו דמו ודם זרעותיו כמו שדרשו גבי הבל דכתב לא היה בעיניהם בחזקה מה שהרי ירדו כדי לבקשו ומתחרט לדרוש גבי דם

שוקן תמה"כ שבל שסומת בודאי שייך שפיר דמו הם וגפתו : כב ד"ה כי . פיה מלין . רולה לומר דבכל פעם כשדברו עמו קודם לכן היה מלין ביניהן ועתה לא היה . המלין ביניהם . והיו סבורין יוסף אינו מבין לשון הקודש : כד ד"ה ויבך . מתחרטין . דקשה לרש"י למה בכה היה לו לרנו עליהם כששמע שהם עצמם מתודין איך שלא טוב עשו לכך פירש מ"ה בכה משום ששמע שהיו מתחרטים . מהרש"ל : ד"ה את שמעון . שאמר ללוי . ורש"י דייק מדכתיב לעיל בפרשת וישב ויאמר איש אל אחיו הנה בעל החלומות וגו' וכתיב שמעון ולוי אחים . רא"ם . והא דכתיב לעיל ויקחהו דמשמע רבים . וי"ל ויקחהו חסר וי"ו המלאי כתיב וקרינן ויקחהו בנ"רי תמס סתי"ת שהוא לשון יחיד : [נח"י] והא דלא אסר את לוי שהוא צעיר משמעון י"ל שידע שיהיה ממשרתי הקודש חלק לו כבוד כמו יעקב שלוי לא ישא את ארונו : ד"ה ויאסר . הוציאו . דאם לא כן לעיניהם ל"ל : כו הוא לוי . דאם לא כן מאי כאחד בכ"ף : ד"ה במלון . שלנו . ולא תפרש במלון במקום המיוחד למלון לכל העוברים והשבים כיון דכתיב במלון בפתח דאם לא כן היה לו לכתוב ויבואו למלון ואחר כך ויפתח וגו' במלון : ד"ה אמתחת . הוא שק . והא דנקט רש"י הוא שק ולא נקט סק משום דקשה לרש"י דברא"ש הפסוק כתיב ויפתח האחד את שקו ואחר כך כתיב והנה הוא בפי אמתחתו משמע דלאו היינו שק ועל זה פירש הוא שק רוצה לומר אמתחתו דהכא היינו שק דלעיל : כז ד"ה מה . פליא . ופירוש מה זאת מה רעה היה זאת ולא טובה דאם לא כן מאי ויחרדו : לד הסובבו ואם תאמר והיכן מצינו שאמר להן יוסף כן . ויש לומר דכיון שיוסף אמר להם שהם מרגלים לא היו מניחין לילך בעיר שלא ירגלו לכך אם יביאו את בנימין ולא יהיו חשודין בעיניו כמרגלים לא יהיו רשאין לילך ולסבב בעיר וזהו ויאמנו דבריכם . ותסחרו מלשון סיבוב ולא מלשון סחורה דא"כ מאי ענין לכאן : לו מכרוהו כיוסף . [רא"ם] תימה דהכא משמע שיעקב אבינו נודע לו שבניו שהיו מבקשים שירד בנימין עמהם שמכרו את יוסף ואם כן איך אמר להם אחר כך אתם ידעתם וגו' ויצא האחד מאתי וגו' . [נד"ל] הקושיא מעיקרא ליתא כי לא מצינו שיעקב אמר לבניו אתם ידעתם וגו' רק יהודה אמר כן ליוסף בשם אביו ואפשר לומר שיהודה בדה זאת מלבו כדי שיכמרו רחמי יוסף עליו כשם שאמר ואחיו מת ופרש"י מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו א"כ באמרו אך טרוף טורף יוסף ולא ראיתיו וגו' שהרי יעקב אמר עכשיו לא ירד בני עמכם כי אחיו מת ולא טורף כנ"ל : [נח"י] ולי נראה דהכי פירש"י מלמד שחשדן לגבי שמעון שמא הרגוהו או מכרוהו ומ"ש כיוסף ר"ל כמו גבי יוסף כשאמר חיה רעה שנתכוון או ע"י יהודה או ע"י חיה כמו כן פי' החשד כאן ולא שהי' החשד שוה ומה שלגבי יוסף פי' החשד חיה רעה ממש ולא כן גבי שמעון לפי שיוסף הלך יחידי ושמעון הלך בשיירא ומה שלגבי שמעון פי' החשד שמא מכרוהו ולא כן גבי יוסף לפי שלגבי שמעון לא היה שונאה משא"כ לגבי יוסף וישנאו אותו : לח לא קבל . לא משום שמא יקראהו אסון בדרך לא רצה שילך בנימין עמהם כמו שמפורש בקרא דא"כ כשאמר יהודה אנכי אערבנו וגו' למה לא טען החשד שלא יקראהו אסון אלא ודאי טענת וקראהו אסון אינו אלא דחייה בעלמא היא שלא רצה לגלות מה שאינו מקבל דבריו . פי' שלא קבל דבריו של ראובן שירא שיקח אותו אדוני הארץ במאסר כמו שלקח את שמעון ואין מידו מציל אבל כשלקח אותו יהודה הניחו לילך כי ידע יעקב כיון שיהודה מכפיס ימסור את עצמו עליו עד שיצילו אותו מידו :

מג א יהודה אמר . [נ"א] פי' דאל"כ מה ראה יהודה להמתין בדבריו שאמר אם לא הביאותיו אליך גו' עד בסוף ולמה לא אמר בתחלה כאשר לא קבל דבריו של ראובן פי' ליהודה לומר זה אלא שיהודה אמר להם : ג ד"ה לא . בלא אחיכם . דק"ל דבכל בלתי שבמקרא פי' אלא וא"כ הו"ל למכתב נמי בלתי כאשר אחיכם אתכם . לכך נ"ל דבלתי דכאן פירושו בלא . מהרש"ל . שלא תאמר שכך פירש שלא תראו בלתי אחיכם לבד יראוני לכך פירש שאינו כי רק שלא תראוני בלתי אחיכם אתכם : ולא דקדק . רוצה לומר שתירגם האי בלתי אלא ומגיה מלת כד שהוא כאשר היינו מפני שלא דקדק אחר לשון המקרא דדוחק הוא לשניה תיבה בפסוק : ו עריסותינו . ר"ל אפי' הילדים הקטנים השוכבים בעריסה מדכתיב ולמולדתינו שפיר' בעריסות שהילדים מונחים בהם : ד"ה ונגד . אב ואח . [ד"ד] צריך לתת טעם למה הוסיפו לומר שיש להם אב והא יעקב לא הקשה רק למה הגדתם שיש להם אח . וי"ל דיעקב הקשה היה לכם להרגיש כמה שאל היה לכם אח בודאי הוא רוצה שיביאנו עמהם ע"ז השיבו שאל אותנו גם אחר אב וידאב פשיטא שאינו רוצה שיביאו אותו לעבד כי זקן הוא ממילא אינו סבורין שגם באח אינו השב שיביאהו וזהו פי' אשר הזקיקנו להשיב ע"פ שאלותיו : ז בצנצנה בו . דמדאמר ולא נמות פסי' דנחיה ול"ל אלא וכו' : ד"ה ולא . בנימין ספק . דק"ל מה מהדר ליה ולא נמות דהא מ"מ שולח אותם לקנות תבואה ועל זה פי' בנימין ספק וכו' לכן אמר ולא נמות . מהרש"ל : ט ולא נמערת . דא"כ מאי נפקא מינה אם היו שנים פעמים הלא על כרחך עם שמעון היינו שנים ושית מרוים האשר שנשתערת עד הנה : [נח"י] ולא"פ שהיה אפשר לומר דנפקא מינה שהיו קונין בזול ועכשיו הוקר השבר וכן משמע לשנא דקרא שאמרו שבנו זה פעמים ואלו לשבאת שמעון די בפעם א' מ"מ סבירא להרב דמשום דיוח מגון לא היה נודבר כך אלא בשביל ריוח נפש : י ד"ה מזמרת . מזמרים . [נח"י] פי' דאסי' בארץ כנען עצמו הוא דבר חידוש וסכל מזמרין עליו והארץ כמו בארץ . דאס"ד משהם שבח הארץ הל"ל מטוב הארץ : ד"ה נכאת . שעוה . [ד"ד] לעיל בפ' וישב פרש"י נכאת כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאה ואונקלוס תרגם לשון שעוה נ"ל כוונתן דתיבת נכאת יש לו ב' פרושים הא' הם כולל כנוס הרבה בשמים וה"ב' הם פרט דהיינו שעוה וניחא לעיל לפרש גם הפי' הא' דחשיב עם כולל תחלה ואח"כ זכר מין פרטי דהיינו צרי ולוט . אבל כאן א"א לפרש הפי' שהרי נזכר תחלה צרי ודבש שהם פרטים ולבסוף נ"כ פרטי בטנים שקדים ובאמצע זכר נכאת לזה מורה כפי' הב' דכלם פרטיים ניהו אבל לפי' הא' קשה דלמה אמר תחלה וסוף שמות פרטיים ובאמצע הם כולל ע"כ לא זכר כאן ב"ר רש"י רק הפי' הב' : יב פי' שנים . אבל לא יפרש כסף משנה חוזר . מכסף המושב אם כן ואת הכסף וגו' מלת ואת נ"ל וק"ל : ד"ה אולי . שמחונה . [נח"י] פי' מדכתיב ויאמר אל אחיו הושב כספי וגו' מ"מ שהיה ברור לו שנתן ליה שמחונה להושיב לו ועוד דיותר מסתברא לומר שהאמונה לבדו שכחו שוגג מלומר שכלם שכחו ליתן להמוונה : יד אלא תפלה . פירש כך אמר יעקב לבניו אם . סוף מעלמן מרגו עליכם למילך אתכם אם כן הוא מלך השבע

תפייסוהו כשילות שלו שאין מזמר ואם לא יתפייס בזה בודאי סיבה הוא אתה אם ואז אין חסר אלא תפלה : ואתפלל ואל שדי כמשדד וכו' : מהרש"ל : ד"ה והא שכול . לא שאני שכול מעתה דאם כן מאי ואל שדי יתן לכם רחמים וגו' : טו לופר ובנם על משקל שלח לך שלח העז שהוא ציווי : ד"ה נבהרים . בשיתא . פי' בבחרית אבל לא פירושו כשאר נבהרים שבמקרא משום דדרך העולם לאכול ארוחה שעות של היום ואפילו ת"ח דרכם לאכול בתחילת שעה ששית כדאמרי' בגמ' בפסח : יח ד"ה אותנו . מובאים . [נ"א] פירוש מפני שכתוב שהם מובאין ואין דרך לכתוב שהם מובאין אם לא שיפרש אל מה הם מובאים לפיכך פירש אין צריך לפרש דרוצה לומר אל תוך הבית הזה שהוא לפניהם ועליו אמרו שאל תוך הבית הזה אנחנו מובאים : ד"ה להתגלל . ולהסתקפא . ר"ל על ולהתנפל תירגם כן : שתרגם לאתרברבא . לאיתרברבא פי' ל' אדנות : וקשה והלא זה נגד פירושו ועוד למה תרגום לאסתקפא אינו אחר לשון המקרא : ר"ל שמתחילה פירש על להתגולל לאתרברבא שהוא אחר לשון המקרא גלת זהב ואז לא נופל עליו ל' להתנפל אין לומר שפירשו לאסתקפא עלגה פי' לשתעולל בשלמא אי הוה פירש של להתגולל ל' גלילות דבר כמשמעו אז היה נופל ל' התנפל שפיר אבל עכשיו שהתגולל הוא לשון איתרברבא צריך לומר להתנפל ל' עלילות דברים . מהרש"ל : כ ד"ה ירד . ירידה . דייק מדכתיב דבל ל' אבל לא דייק מדכתיב ל' ירידה ולא כתיב ל' הליכה כדפרש"י על רדו שמה עם ואע"ג דדברה תורה בלשון בני אדם היכא דאיכא למדרש דרשינן . רא"ם : כח משתחוה לארץ . מדכתיב לעיל וישתחוו אפים ארצה : לג זה אין לו אם . [נ"א] אע"ג דלאם ככר מתה דיעקב אמר ואמה קברתי את לאה אלא ה"פ לזה אין לו אם כלומר שמתה אמו קודם שנתגדל והיה גדולו חסר אם ואני נ"כ כך להכוקי אחר שנפים מה"ט שמתו אמם לא היו צריכין לאמם כאשר שהיו גדולים : לד ד"ה וישכרו . ומיום . [נ"א] וקשה למה שתו עכשיו כיון שלא ידעו שיוסף הוא כי יותר כבוד היה לאם כשלאמרו מתאבלים אנחנו על אחינו ואין אנו שותין יין נ"ל כי היו מתמיהים מה שיוסף רוצה אתמול החזיק אותנו כמרגלים ועכשיו מופה עמנו אלא נדיין אנחנו בעיניו כמרגלים ולפיכך הוא שותה עמנו יין כי נכנס יין יצא סוד ויחפש אותנו בדבור אחד ואמרו הם אם לא נשתה יאמר שיראים אתם לשתות שלא תגלו סוד שלכם אדרבא נשתה ולא ישמע מאתנו שום דבר ונגלה מהחשד לפיכך נשתכרו עמו : י לא שתו יין . נראה דיוקו דכתיב וישכרו עמו . דע"כ לאו עמו ממש דהא כתיב וישימו לו לבדו ואי רק למידק מיניה שהם לא שתו יין עד אותו יום . א"כ וישתו וישכרו למה לי ל"ל מאי עמו אלא להורות שגם הוא לא שתה עד אותו יום שהיו עמו .

מד ב בגדם ארוך . דייק מדכתיב גביע גביע שני פעמים משמע דכוס ארוך הוא ואין להקשות דאיך לא פי' מתירה שיאמרו שלנו הוא י"ל כיון דמונחים בו ודאי של יוסף הוא כי לא נחש דיעקב וק"ל נ"ל : ז מעשות זאת . כיון שלא עשינו דבר זה . הקשה הרא"ם דלעיל בפ' וירא בפסוק חלילה לך מעשות כדבר הזה תרגם אותו קושטא וחירץ מפני שלא יפול שם השם ל' חס כי אינו נופל בו שירחמו עליו ע"כ דברי רא"ם : י אמת כדבריכם . פי' ומאמר כדבריכם כן הוא אינו סב על אשר ימצא מעבדיך ומת כי י' שנמצא גניבה אצל אחד תהא כלם שוין בעוון יהיה מה שיהיה ולכן אמר הרב שכלם חייבים ומה שאמרו הם אשר ימצא אתו מעבדיך ומת היה ע"ד גוזמא מרוב מרירות ומפני שוכן שאשר ימצא אתו מעבדיך ומת הוא ביאור מדבריהם כן הוא וגו' ואין הדבר כן שהרי הם לא אמרו כן לפי' הוצרך הרב להוסיף אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אותו לבדו יהיה לי לעבד וכו' שאינו מן הדין רק לפנים משורת דין : טו מדעת ומסברא לוס הא"ג בנגנבת הכוס שאני יגיע בו וא"כ מהיכן יש לי לידע שאתם גנבתם אפ"ה מסברתי פי' לכם לידע זה כי איש כמוני וכו' וק"ל : חסלת פרשת מקץ

פרשת ויגש

יח יכנסו דהא לא היו מדברים עם יוסף אלא על ידי מלץ כדכתיב לעיל בפרשת מקץ דהא לא היה יודעין שמבין לשון עברי ואם כן איך יוכל לדבר עם יוסף בעצמו וק"ל ע"ל דאין כבוד למלך שאדם שפל ילחוש לו באוזן . רא"ם : ד"ה ואל יחר . קשות . ולא בלשון רך ובשפה רפה כדרך המדברים עם המלך דאל"כ למה יכעס : ד"ה כי . בעיני כמלך צריך לפרש דכי כמוך כפרעה נתינת טעם הוא אמה שקאמר לו בי אדוני שהולכתי לחלות פניך ולבקש בלשון בקשה והתחנונים ויוסף לא היה מלך לכך צריך לאמור לו כי כמוך כפרעה חשוב אתה בעיני כמלך . אבל אין לומר שהוא נתינת טעם למאמר ואל יחר הסמוך לו מכוס דאדרבה היא סנותנת שכיון שהוא חשוב כמלך לא היה לו לדבר אליו קשות : סופך ללקות פירש במדרש לא רצה לפרש שהיה מדבר עמו דברים רכים רק שהיה מדבר אתו קשות מ"מ פירש ד"ה סופך וכו' ולמדרש אגדה קשה דהל"ל כי אתה תהיה כפרעה לכן פירש ד"א מה פרעה וכו' כלומר שלעת הזאת דומה אתה לפרעה ולפירש זה קשה אתה כפרעה הל"ל לכן צריך שני הפרושים ולכל הפרושים קשה הי' לו לומר כפרעה כמוך כיון שהוא מדמה יוסף לפרעה ל"פ ד"א אם תקניטני וכו' שהיה מדמה לענין הריגה פרעה ליוסף . וטעם זה לבדו אי אפשר דאם כן איך אמר אל יחר אפו כי איך לא יחר אפו שהוא אומר שיהרגוהו לכן צריך גם כן לטעמים דלעיל . מהרש"ל : שלקה כרעה ולפי פי' זה צריך לומר דכי כמוך כפרעה קאי אמה שאמר לו ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני ומהו הדבר שאדבר כי כמוך כפרעה כלומר שסופך ללקות וכו' : גוזר פירש שהרי כתב בפנקסו שאין עבד מולך ולא קיים שהרי שמלך אותך באתה היית עבד ומבטיח ואינו עושה כלומר ומה הגזירה שגזר שאין בה חסרון כיס אפילו הכי לא קיים מכל שכן הבטחה שיש בה חסרון כיס שאינו מקיים אף אתה כן שמבטיח ואינו עושה וכי זו וכו' אבל אינו קאי אגוזר ואינו מקיים כי לא מצינו שיוסף גזר שום דבר ולא קיים וכן לא מצינו שפרעה הבטיח שום דבר ולא קיים את הבטחתו וקשה מה היה לו עם פרעה ומפני מה זלזל הוא את המלך ויש לומר שכך אמר יהודה ליוסף על מה עתה בוטח על פרעה אתה תולה בטחון שלך שהרי פרעה עצמו גוזר ואינו מקיים שהרי כתב בנימוסי מצרים שלא יהא עבד מלך ולא קיים . מהרש"ל : אהרוג אותך יש לומר לפי פי' זה קאי כי כמוך אוכל יחר אפך בעבדך שלא יחר אפך אהרוג אותך ואת אדוניך יש בעלילה . דקשה לרש"י למה אמר לו שאל ד"כ' לא יוסף כי לא ידע יוסף גם שידבר ומתרץ לכך חזר כדברים לו מתחלה וגו' : [נ"א] קשה אמר באחוזת אתם כמרגלים

שאמר אהרן מקרא לכך פירש גלגול מחילות ולא משום שני תרי טעמים לחוד א"כ. עדיין למה יעשה אותו להעלות לא"י מיד יצוה להם שיעלו עצמותיו עמהם כשיצאו מארץ מצרים כמו שעשה יוסף לכן פירש בטעם שמא יעשוני עבודת גלולים וא"נ וכא טעם ע"ג לחוד סגי ר"ל דא"כ קשה למה צוה להעלותו לא"י היה מצוה להשליכו אל נילוס לכן צריך לטעם גלגול מחילות ואין להקשות דילמא הני תרי טעמי לחוד א"כ היה לו להשביע אותו כמו שהשביע יוסף לכן צריך לטעם עפרה כנים: ל ו"ו זו מחובר למעלה משום דרש"י פירש בסמוך ושכבתי היא הגויעה היה לו לומר שימות ולא"כ היה לו לומר אל נא תקברני וגו' לפ"ד וי"ו וכו': השכיבני עם אבותי שהוא לשון קבורה ממש ומפני שושכבתי מורה ע"י עצמו וקברתו היה ע"י אחרים הוכרח לפרש ושכבתי כמו השכיבני לכך מפ' נמי מלת במערה כיון דושכבתי עם אבותי הוא ל' קבורה ממש בשר מפורש עם אבותי פי"ק השכיבני עם אבותי במערה: ועוד ר"ל דשני באתרות הם חדא דהיה לו לכתוב בתחילה ונשאתני ממצרים וה"ה ושכבתי דהא מתחילה צריך לישא ואחר כך קוברין אותו ועוד דהכא לשון נוה דהא כתיב אחריו וקברתני בקבורתם: ויקבר בעיר דוד ע"כ שכיבה דגבי דוד הוא מיתה דאי שכיבה היא קבורה א"כ היה משמע דקברו אותו אצל אביו דהיינו בבית לחם שהיה דר שם אביו של דוד ואחר כך כתיב ויקבר בעיר דוד משמע בציון שהוא עיר דוד אלא ע"כ צ"ל דשכיבה היא גויעה דהיינו מיתה: לא תעלא בעידניה (קל"ג) מצאתי בס' שיש אודם שהשועל הוא מלך על החיות ועל אותו חדש אמר תעלא בעדניה: ד"ה על ראש. השכינה וא"ת והא בסמוך פי' תעלא בעידניה סגיד ליה משמע שהשתחוה ליוסף וי"ל דאי לא השתחוה אלא בשביל יוסף למה דווקא על ראש המטה ואי לא השתחוה אלא בשביל שכינה היה לו לכתוב וישתחו ישראל אל ה' או אל אלהים אלא דבשביל שכינה ובשביל יוסף היה משתחוה (נח"י) ל"ע דהא יעקב עדין לא היה חולה דכתיב בתריה ויאמר ליוסף הנה אביך חולה ועוד דהא בנדרים למדו זה הדין מפסוק ה' יסעדנו על ערש דוי ולא מהכא. אלא ה"פ דלא"ש דמהאי קרא דה' יסעדנו שפיר ידעינן שהשכינה סועדת את החולה מ"מ לא ידעינן בהיזה צד אלא מדחזינן ביעקב שהיתה השכינה תדיר אצלו כמ"ש הפסוק או אלא יוצאי עלה והיתה השכינה לראש המטה אע"פ שלא הי' חולה ה"ה נמי גבי חולה: של הולא. אף על פי שלא היה חולה מ"מ תשש כחו והיה כחולה דאל"כ למה בקש מקום קבורתו: ד"א כו' מטתו שלימה [מהרש"ל] וא"ל דלצד השכינה לחוד א"כ היה לו לומר לראש המטה אלא היה משתחוה גם ליוסף רק שהוא דוחק לפרש הקרא שהשתחוה ליוסף והפך לצד השכינה לכן פירוש ד"א על שהיתה וכו' חס לבד לא יתכן א"כ למה ליה למימר על ראש לכן צריך לטעם ראשון. עכ"ל [נח"י] פי' מדהזכיר מטה ש"מ שהודה על כל בניו שהם צדיקים שעד עכשיו היה מסופק בכל אחד מהם ועכשיו למד ק"ו מיוסף שהרי וכו' ועוד שנשבה כו':

מח א מן המגידים שפי' ויאמר ליוסף הוא כמו ויגד ליוסף כי על החדשות נופל לשון הגדה ולא לשון אמירה כי מה שהיה יעקב חולה קודם מיתה היה חידוש בעולם כי עד שלא בא יעקב לא הוה חולשא בעולם והא דלא כתיב ויגד כי אגל המגיד לא היה כל כך חידוש כי המגיד היה אפרים והוה רגיל אצל יעקב וראה באלין: אפרים היה רגיל וא"ל ומנא ליה שאפרים היה רגיל. וי"ל מדכתיב לקמן וישלח ישראל את ימינו וגו' שכל את ידיו הוה לו לומר הפך את ידיו אלא רמז לו בזה שאפרים היה בעל תורה והשכל יותר ממנשה מ"ה השכיל ג"כ את ידיו ומנין ידע יעקב זה אלא משום שאפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד. וק"ל: ד"ה ויקח שיברכם דאל"כ מה צורך להזכיר זה: לפני מותו דהיה יודע שתש כחו של יעקב ועכשיו הגידו לו שהוא חולה אמר יוסף בלבו בודאי הגיע יום מותו ולכן לקח בניו עמו: ב ויגד המגיד. אבל הכא לא מצי רש"י לפרש דאפרים היה כדפירש לעיל דהא ויקח את שני בניו עמו משמע דהיה אצל יוסף והלך עמו אל יעקב: ד"ה ויתחזק. כבוד למלכות. שהרי יוסף היה צריך ליעקב ואף על פי כן השתחוה לו אבל לעיל פירש רש"י תעלא בעידניה וכו' לפי שיעקב היה צריך ליוסף: וכן משה. ובאמת משה ידע שגם פרעה ירד כמו שאירע בסוף אלא משום כבוד מלכות אמר כן. ולמה שהבי"א עוד ראי' ממשה ואליהו דבכל אחד יש רבותא דאי מיעקב שחלק כבוד ליוסף לא נשמע שחולקין כבוד רק למלך ישראל ודי' לכן מביא וכן משה חלק כבוד למלכות לפרעה רשע ומלך א"ה ומאלו לא נשמע רק שחולקין כבוד בדיבור ובהידור קימה וכיוצא בו לכן מביא וכן אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב להורות דחולקין כבוד אף לעשות לו עבודות ולשמשו בשביל כבודו כמו שעשה אליהו. נלי"ס: ד אחר מבניו ליחלק. כלומר ואלוקו לשנים נחשב כאלו הם שני בנים אחרים: ה לפני באי. דעד בואי משמע לאחר שבא אליו הן נולדים ולעיל בפרשת מקץ כתיב וליוסף ילד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב וכשבא יעקב ליוסף היו כבר שני שנים של רעב עוברים כדכתיב לעיל בפ' ויגש וע"ז פי' לפני בואי וכו': ו אם תוליד. דמלשון אשר משמע דודאי הוא שיוליד לכן פירש אם הוליד ומצינו דאם הוא אשר כדפירש רש"י בפרשת חיי שרה גם אשר הוא אם: שבטים אלא אלו. דאותה נחלה שירשו השבטים היו נקראים על שמם כמו נחלת ראובן או נחלת שמעון וכן כולם וגם בנחלת מנשה ואפרים יקראו הנחלה על שמם נחלת מנשה נחלת אפרים כלומר כל אחד ואחד תחום לעצמו כמו שיטול כל אחד מן השבטים אבל לא על נחלת יוסף. וזהו שנקט רש"י לעיל ולא יהיה להם שם בשבטים רוצה לומר ולא יקרא הנחלה על שמם: ז ד"ה כברת. ואף על פי שפירש כברת מלי מדה מ"מ מדאפסקים כל' כברת ש"מ תרתי: ד"ה ואקברה. לארץ. וא"ת והא בפסוק בהדיא כתיב שנקברה בארץ ישראל דכתיב מתה עלי רחל בארץ כנען הוא א"י. ויש לומר דהא ודאי נקברה בארץ ישראל אלא לארץ פירושו לעיר שבני אדם יושבים כמו ארץ נושבת: [ג"ה] דא"כ למה הוצרך יעקב לומר זה ליוסף דגם יוסף ידע שלא נקברה בארץ וקשה דלמה לא אמר יעקב זה ליוסף כשהשביעוהו על הקבורה ולמה אמר זה עתה. וי"ל כי דיו לצרה בשעתה ולא הקדים הפורענות שעתיד לבא ולכן לא היה רוצה לגלות עד יום מותו דאם לא עכשיו אימתי: לעזרה לבניה. וקשה והא לעיל בפרשת וישב פירש רש"י בשביל שבלבלה במשכב הצדיק לא זכתה לקבור עמו וי"ל שאותה דבר היה גורם לה שלא נקברה עמו במערת המכפלה אבל עדיין קשה למה לא זכתה ליכך ליקבור בעיר ולא בשדה אלא כדי שתהא לעזר' וכו' וא"ל שזה הטעם לבד גרם ולא משום שבלבלה דא"כ למה רחל לא נקברה עם יעקב יותר משאר אמהות אלא ודאי מפני שבלבלה נמי היא ואין להקשות למה אמר יעקב עכשיו ליוסף שעל פי הדבור היה נקברה שם: ברוב ותר. פי' מורם וגובה: ח ונסתלקה שכינה. דקשה לרש"י דמה זה דכתיב מי אלה וכי יעקב לא היה מכירן שהם מנשה ואפרים. א"נ דקשה לרש"י וירא ישראל והא בסמוך כתיב ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות ועל זה פירש בקש לברכם וגו' וע"כ הא' וירא ברוח הקודש קאמר כמו וירא ישראל כי יש שבר במצרים. טו ושטר כתובה בקש. וקשה למה הראה לו שטר אירוסין ואחר כך בקש רחמים ולמה לא עשה להפך ויש לומר שמתחילה היה סבור דמ"ה אינו רוצה לברך אותן משום שאינן בני קידושין והם ממזרים לכך הראה לו שטר וכו' שאינן ממזרים וכיון שראה שעדיין לא בירך אותם אמר בודאי נסתלקה ממנו רוח הקודש ובקש רחמים. מהרש"ל: יא שראה פניך. דקשה לרש"י פשיטא כיון שסבר שטרוף טורף איך יחשוב מחשבה לראות אותו ועל זה פירש לא מלאני לבי כלו' לא עלתה על דעתי מחשבה אחרת ולומר שמא לא נטרף ואראה אותך חי: [ג"א] דקשה ליה שמתחלה אמר שאינם ראוים לברכה והיכן היה יוסף יודע שיברך לכן פי' לאחר שנפקם בזה ראה שדעת אביו לברכם: יב ד"ה וישתחו. כשחזר [נח"י] ר"ל דהזיל לטעמי' בפרשת מקץ דכל השתחואה שבמקרא הוא פשוט ידים ורגלים ותמילא בעודו עומד לפני אביו לא היה יכול להשתח אלא ודאי שחזר וכו': יד ואעפ"כ לא שת. דק"ל דכל כי שבמקרא הוא נתינת טעם אלמעלה ולפי' התרגום דמפרש שכל לשון חכמה אין זה נתינת טעם ועל זה פירש אף על פי כלומר אע"פ שהיה יודע כי מנשה הבכור וכו' והיינו חכמה כמו שמפרש הפסוק בסמוך כי יודע וכו'. וכתב מהרש"ל רבים פרשו כי כמו אע"פ אבל אין נ"ל אלא כך הוא החיבור שכל את ידיו ונתן טעם למה שכל ולמה לא אמר לו שיהפוך שיעמיד אפרים מימינו ומנשה משמאלו כי מנשה הבכור רלה לומר בשביל שהיה מנשה הבכור לא היה רוצה לבייש אותו עכ"ל: טז להשתלח אלי. שלא יש למלאך כח לגאול שום אדם בלא רשות הקב"ה: ד"ה יברך. מנשה ואפרים. דאי לא היה מפרש רש"י בהדיא הייתי אומר דעל כרחך צריך לומר דלאו מנשה ואפרים הא דהא כתיב בסמוך בהדיא דבירך אותם ומה צריך לו לברך פעם אחרת וה"א דנערים הם בנים קטנים של יוסף לכך צריך רש"י לפרש דמנשה ואפרים הוא דהא לא היו לו בנים אחרים והא דבירך אותם שני פעמים. יש לומר דהכא כתיב ויברך את יוסף וכלל אותם בברכתו של יוסף אבל לא בירך אותם בפני עצמן ולקמן ברכן בברכה בפני עצמן: [קנ"מ] ולע"ד נראה לי מפני שכתוב הנערים בה"א הידיעה המוזכרים לעיל ולא נזכרו כ"א מנשה ואפרים גם לא נודע ליוסף שאר נערים דהא פי' לעיל אשר הולדת אחרם תלד: יז הרימה. הוצרך לפרש כן מפני שהרמה בכל מקום מורה על הגבה ומלת ויתמוך מורה על הסמיכה: יט שהוא הבכור. הוצרך לפרש שלא תאמר ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם והוה משמע שגם יוסף היה יודע שמנשה יהיה לעם רק שיוסף חשב שיעקב אבינו אינו יודע ומ"ה קאמר לו יעקב שגם הוא יודע כמוהו שיגדל וגם יהיה לעם וזה לא מפורש בקרא כי יוסף לא קאמר אלא כי מנשה הבכור לזה פי' ידעתי בני ידעתי כמותך כי הוא הבכור ועוד יודע אני מה שאין אתה יודע שגם הוא יהיה לעם שגם זאת אני יודע שיגדל וכו': ד"ה וזרעו. שמעו. דקשה לרש"י וזרעו יהיה מלא גוים משמע שזרעו יהיו נפוצים בכל העולם ואדרבה זה קללה הוא. וע"ז פירש שמעו וכו' ר"ל שם שלו כאלו אמר ושם זרעו יהיה בכל העולם דהיינו על ידי ירח וחמ' שנראין בכל העולם: כ לבנו ישימך. כי מאמר ישראל הוא כלל ישראל והוא לשון רבי' ואיך אמר ישימך שהוא לשון יחיד לכן הוסיף ויאמר איש לבנו וכו': הקדימו בדגלים. שהשימה הזאת אינה מקומות אלא לקח את אפרים ושם אותו לפני מנשה אלא השימה הזאת היא שימת מעלה שהוא קודם במעלה לדגלים וכו': כב שאתה טורח. הוצרך לומר אתה טורח וכו' מפני שאין לו שום קישור למעלה: נחלה. פירש נתתי לך ככר לפי שבאותן ברכות שברכו אחר כך יהיה הכל שוין בו. לכך אמר ליה בזו נתתי רוצה לומר נתתי לך ולא יהיה בכלל אותן ברכות. מהרש"ל. ד"ה שכם. חלק אחד. (מהרש"ל) פי' דק"ל שכם היא שכם ממש העיר ולמה כתוב אחד ל' זכר אלא ע"כ אחד לאו אעיר קאי אלא ה"פ העיר שכם יהיה לך חלק אחד: ד"ה בחרבי. ואגר [נח"י] וקשה והא כתיב ויהי חתת אלהים ולא רדפו אחרי בני יעקב וי"ל דאי' בילקוט אע"פ דבאותו פעם לא רדפו לאחר ז' שנים רדפו ואגר יעקב כלי מלחמה כנגדן. לחלקים. רוצה לומר פירוש הוא על כי תשיתאו שכם. ד"ה אשר. מעשה אמורי. אבל קשה לפי טעם זה למה דמה דוקא לאמורי לכ"ס דבר אחד ואפירוש אחרון קשה היה נומר אמרי ולא אמורי לכן צריך לשני טעמים: חכמתו ותפלתו. רוצה לומר בחרבי היינו חכמה כמו שחרב מציל את בעלה כך חכמה מצלת את בעלה כענין שנאמר החכמה תחיה את בעליה ובקשתי הוא לשון בקשה ותפלה:

מט א לגלות הקץ. הוא"ל וכתיב האספו והקבצו שתי לשונות רמז לקץ דכתיב ונפוצת יהודה יקבץ וכתיב והנדחה יקבץ שהוא רמז לגלות האחרון. וע"ל מדכתיב באחרית הימים נ"ל אלא רמז לקץ הימין שיהיה באחרית הימים: ג שלא ראה קרי. דמלת אוני יתיר הוא שהרי כבר כתיב כחי ואוני היינו נמי כדפירש"י ויש עוד פירושים אחרים ע"ש: [נח"י] ואילולי דבריהם הייתי מפרש שלא נתעברה מטיפה ראשונה אלא שכל הטיפות של יעקב ה"ה לו לראובן שלא ראה קרי מחמת הרהור ע"ש מ"ש: ד ד"ה כי. חללת אותו שם. דחילול קאי על השם דשייך לומר חילל על הקב"ה כמו חילל השם אבל לא שייך לשון חילל על המטה והמפרש כך טועה: ה לא. היה שנאחן שלמה. ואין להקשות למה לא אמר הטעם משום שלא היו מדברים לפני אחיהם הגדולים מהם. וי"ל שכיון שאמר לאביהם שהיו קורים לבני השפחות עבדים א"כ הוציא שם רע עליהם היה להם פתחון פה שהרי יוסף קרא אותן עבדים לכך נתן טעם ברור וכו' מהרש"ל: [ד"ד] קשה למה לא פירש"י זה לעיל שאמר איש אל אחיו לכו ונהרגהו מי הם כו'. וי"ל דבפר' וישב אין לפרש כך אע"פ שלא נזכר אלא איש אל אחיו מ"מ כולם עשו כן כמ"ש בס' נח ויאמרו איש אל רעהו גבי דור הפלגה שהיה בהסכמת כלם אלא דכאן אמר שמעון ולוי אחים קשה עד השתא לא ידענא שהיו אחים וגם קשה לכלי חמס ממילא שמעון ולוי שהרגו שכם מעצמם היו נ"כ עשו מעשה יוסף לזה אמר הכתוב אחים גם ביוסף כיון שסבר כלי חמס מכרותיהם תולין הקלקלה במקולקל ועיין בד"ד ויונעם לך: בפני אחיהם הגדולים. וא"ת והאיך היו מדברים שמעון ולוי בפני ראובן תירץ מהרש"ל שלא היה ראובן באותו שעה שם שהרי הלך לשמש את אביו וע"ל כיון שהם רוב נגד ראובן הגדול מהם מאח"כ יששכר וזבולן אף אחים גדולים מהן נלי"ס: מגורתם. לפי שהכ"ף במלת מכרותיהם נחלפת בגימ"ל בהם מאותיות גיכ"ק: ו בת יתרו מי אחיד. לך. וא"ת ולמה היה נאמת מותר לנפש מדינית וי"ל דנפורש גיורת היתה ועוד י"ל דמשה נשאה קודם מתן תורה:

ד"ה אל אחד. אבל. וי"ל דלכך הביאו רש"י דאל תקשי מנא ליה לפרש כן דילמא
מה שלא מנה יעקב במעשה זמרי וקרח דאין דרך של קרא ליחס אלא עד השבטי'
לכך הביא זה דהא מצינו שייחס עד אחר יעקב ואם כן למה לא יחסו גבי קרח
אלא עד לוי וקשיא קראי אהדדי אלא ע"כ צריך לומר דיעקב בקש על זה שלא
לייחס שם. ובזה נראה שיתורץ קושית הרא"ם שהקשה אדרבה יקשה בד"ה למה
נזכר שם שמו של יעקב שלא כמנהג ועוד כתב הרא"ם אך קשה א"כ גבי זמרי
בן סלוא שלא מצינו בזכר שמו של יעקב על זמרי נימא שמה שלא נאמר לשמעוני
בן יעקב הוא מפני פרשי המשפחות אינן עולין רק עד השבטים ונראה כיון
במלמו גבי קרח שלא יחסו עד יעקב מפני תפילתו כמ"ש דאל"כ היה קשיא קראי
אהדדי א"כ גבי זמרי נמי מפני תפילתו של יעקב הוא דהא גבי הדדי נקטי להו
דכתיב בשודם וגו' וק"ל: כבוד לשון זכר. כי נכח לזכר הוא ונסתר לנקבה כמו
הכא דמלת אחד הוא לשון נסתר לנקבה גם כן נוכח לזכר וק"ל: ד"ה וברצונם.
רצו לעקור. לא שעקרו שהרי יוסף מלך אלא מפני שמחשבתן היו לעקור נקראו
עוקרים וכמוהו ארמי אובד אבי: י"ל היינו דוקא כשחוזר ממחשבתו וניחם על
הרעה אבל הבא לעשות אבל שיצון ולוי לא חזרו ממחשבתם מה שזמו לעשות אלא
שאובן ויהודה לא הסכימו א"כ שפיר מעלה עליהם הכתוב כאלו עשאום: ז לא
קבה אל. ר"ל אלהינו יעקב כדפירש רש"י שם בפרשת בלק: ד"ה אחלקם. עניים.
דאפירוש דאבון קשה מהו ואפיצם בישראל לכן פירש ד"א ואין לומר ואם הד"א
פירוש של ואפיצם הוא א"כ מאי ד"א בפירוש ראשון לא פי' כלום על ואפיצם.
וי"ל לפי הד"א כמו פירוש הוא על אחלקם וה"פ אחלקם זה מזה וכמה אחלקם ואפיצם
כלומר ואפיצם הוא פירוש על ואחלקם. מהרש"ל: על הגרות. אחלקם ביעקב
קאי אשמעון ואפיצם בישראל קאי על לוי לכן כתיב בישראל דהוא לשון חשיבות:
ח ד"ה ידך. בימי דוד. דק"ל ליעקב לברך אותו שתמשול בגוים או תמלוך אחד
ולכן אמר ידך בעורף לרמז על דוד. מהרש"ל: ט ד"ה בני. לדקה מתני. ר"ל
בני קאי על יהודה ולא על יוסף חדא דהא יהודה גם היא בני ועוד דהא מטרף תמר
נ"כ בליק עלמו וכמו שפירש"י ואם כן סילק עלמו מתחילין ולמה נקט בני על יוסף
אלא ודאי בני קאי על יהודה: י מדוד ואילך. דק"ל הא עד שאול לא היה מלך
בישראל וע"ז פי' מדוד ואילך שהוא משבט יהודה. ד"ה עד כי. המשיח. [נח"י]
וקאי אדל"ל לא יסור שבט מושלים מיהודה ואפילו בזמן הגלות תהיה להם ברכה
מושלת וכל זה יתנהג עד כי יבא שילה מי שהשבט שלו והרב נקט המלוכה תיורת
השבט והוא הוא. שי לו. רצה לומר דהוא נמי מפרש שילה קאי אגואל אבל לא
מפרש שהוא לשון שלו א.א בני תיבות שי. לו פירוש מנחה לו: ד"ה ילו
יקהת. ליקהת. מביא ראייה דיקהת בהד יוד לשון אסיפה: אקהתא. מקהלות
קהילות כניכם הכמים ומומעים דבריהם ע"ש: יא ד"ה בני אתנו. יכנון והכי
משמע הקרא אוסרי לגפן עירה יבנון ישראל עיר ירושלים ולשרקה בני אתונו ישראל
יבנון בית המקדש: עבדי אורייתא. ר"ל דקאי פסוק זה אתורה ואמורות של לבנות
ת"ח שלובשים בגדים לבנים א"נ רוכבים על אתונות לבנות ממקום למקום כדי
ללמוד תורה: יג על חוף ים. דכתב יבכון דמשמע שביתו על חוף ימים היינו
ארצו אבל הוא עצמו להיך האניות כלומר במקום הגמל במקום שהאניות מביאות
סחורה שם יהא מצוי. [נח"י] דהם כל זה ואמר שלכך זבולן היתה בחוף היה
מקום המבדיל בין א"י ובין ארצות העמים ומגלא כל הספינות עוברים דרך
ארצו ע"ש: טז ד"ה כאחד. יחיו כאחד כלומר כאלו היא הפוך ופירושו כל
ישראל יחד שהרי שמשון נוקם נקמות כל ישראל יחד היה ואין לפרש לשפוט
כי לא מצינו זה בשום מקום: יז ישהוא נוקף. נוקף הוא כמין שרקה וכן
כרש"י בפרשת בראשית: ב בירדבו מנה ויש לומר דלכך הביא על הפסוק זה
ראייה ממשה רבינו שאל הבה ליה מנא ליה לפרש דשמנה דכתיב כאן
הוא לשון שמן דלמא מאכל שלו יהיה טוב ושמן לכך מביא ראייה ממשה
רבינו עליו השלום זה פשטא הוא דשמנן זה שבירכן יעקב ברכן משה רבינו
ע"ה והתם כתיב בהדיא וטובל בשמן רגלו וק"ל: כא ד"ה הנותן. דבורה
שירה הילה שלוחה שהיא לשון נקבה ואח"כ כתיב הנותן שהוא לשון זכר ועל
זה פירש דבורה וברק: יפול חבלו רצה לומר התרגום מתרגם כן על פסוק
זה ולפי התרגום פירושו כן מה שאמר הנותן אמרי שפר רצה לומר על ה' קו
הוא יודה. אמרי שפר ומה שכתב רש"י לעיל הנותן אמרי שפר כתרגמו
צריך לפרש לפי פי' דלעיל שפירש אילה שלוחה על פירות נגוסר לו פירוש
אמרי ספר לפי התרגום שהיו מברכים ברכה הראויה להם ודו"ק: כב
ד"ה בנות. כל אחת. דק"ל דבנות משמע שהיו הרבה בנות ולעדה משמע
אחת היתה ועל זה פירש בנות כו': פרת היו שנו. כלומר ולא תי"ו הנקבה כי
על הזכר הוא מדבר: ד"ה שור. פרת ל' פו"ל. דק"ל מנא ליה לתרגום כן
ועל זה פירש והגדיל: כג אחיו. מדכתיב בסיפא דקרא בעלי חצים מלשון
וחצי המחלה אותן הראויין לחלוק עמו נחלה: פוטיפר. דאין לומר דקאי
על אחיו לחוד דהוה ליה למימר ודבו וימררו דאין למרר תחלה ואחר כך
לרוב אלא ודאי דקאי גם אפוטיפר ואשתו: כד ד"ה ותשב. תוספות. ר"ל
שהתרגום הוסיף על הקרא. ד"ה אבן. אבהן. ר"ל התרגום מתרגם על אבן
אבהן ובנין ומנא ליה לתרגום כן ועל זה פירש לשון נוטריקן אב ובן:

כה ד"ה שדים. ירם. דעתו לפרש האיך הוא מלת שדים לשון אבל
כו ד"ה הורי. הורה דעתו לפרש האיך שייך מלת הורי ללשון אב: ד"ה ויפוזו:
ויפזו. ר"ל דזיי"ן ודל"ק נתחלפין בכמה מקומות כמו זעקה שהוא כמו צעקה:
ואונקלוס תרגם תאות. וכן משמע הפסוק עד תאות גבעות עולם פירש ברכות
שברכני אבה נגברו כלומר עודים על הברכות שבירך את הורי לפי שהברכות שלי אמדו
גדולי עולם ומפרש רש"י ועי אמדו שהאדתן אמו וכו' מלאתי: שחמדתו אמי. דק"ל
לפי התרגום דמפרש תאות לשון חמדה. אם כן מה שכתוב בתחילה ברכות אביך גברו
וגו'. שהוא פירושו הברכות שלי שנתן לי הקב"ה נגברו יותר מברכות שבירך את
אבותי כדפירש רש"י לעיל א"כ לפי התרגום האיך מיושב מה שכתוב אחריו עד תאות
גבעות עולם ועל זה פירש שחמדתן אמו וכו' ר"ל לפי התרגום קאי תאות על רבקה
שהוא אמו של יעקב שהיא חמדה לאותן ברכות והזקיקה את יעקב לקבלן ולכן שלבישה
את יעקב בגדי עשו החמודות בשביל שיקבל יעקב הברכות: כז זאב הוא. וישרוף
אינו דבוק עם זאב שכל זאב טורף א.א טורף שב על בנימין. ור"ל בנימין זאב הוא
מפני שעירף כמוהו. ומהרש"ל פירש דמקרא משמע שבנימין ישרוף את הזאב ואין
שייך באדם לשון טרף לכן פירש זאב הוא וכו': כח אלא קנטרן. [מהר"ן] ואי
לאו קרא דואת אשר דבר להם אביהם ה"א דיעקב ניחם על דבריו לגמרי והזר
ממה שקנטרן שכן ויברך אותם כ"ם במשמע לכן הוצרך לומר וזאת אשר וכו' להודיע
שמה שאמר בענין יהא עומד בחוקתו אלא שחזר וכללם וכו': ברך אותם כולם. לא
מלאתי זה בשום מדרש וגם תמוה בעיני היכן מצינו זה שבירך לראובן שמעון ולוי
אי משום שכלל כולם בברכה א' אלא זה למדנו שבירך אותם א"כ ויברך אותם ל"ל:
[נח"י] ואין להקשות מאחר שכללן כולן בכל הברכות א"כ למה פרט לכל אחד ואחד
י"ל שאינו דומה מי שמקבל ברכה בפרטות למי שמקבל ברכה בכלל שאר המתברכים:
לג ד"ה ויגוע. לא נא'. שם בגמרא מקש' והלא הנטו אותו הרופאים וכתוב נמי
בשוק שנשאו בניו מצרים וקברו בארץ כנען. י"ל לא טעם טעם מיתה היינו שלא היה
לו צער מיתה ועוד נאמרו בזה דברים וכו':

נ ג שמלאו לו מ' יום. דק"ל כי לא תבא לשון מילוי רק על מספר הקצוב
מתחלה כמו את מספר ימיך אמלא כלומר ימים הקצובים לו וימלאו
ימיה ללדת כלומר ימים הקצובים לימי לדתה וכן רבים במקרא וכאן לא היה מספר
קצוב מתחילה לכך הוצרך הרב לומר השלימו לימי חניטתו מפני שימי החניטה הם
ימים הקצובים להם כלומר להניסת ארבעים יום והו אמרו עד שימלאו מ' יום
ואמר הבליה במקום וימלאו להודיע שזה המילוי הוא מענין השלמה לא מהמלוי
שהוא הפך הריקות הרא"ם: ד"ה ויב ו. ול' לבכי לאפוקי דפסוק משמע וימלאו
לו מ' יום אח"כ ויבכו אותו ע' שבעים יום: ברכה לרגלו. דאל"כ למה בכו וא"ל
משום כבוד יוסף כי הרי אינו פועל לטוי עד שיבכה בשבילה: ה לשון כרי דגור.
כרי הוא ל' עברי ודגור ל' ארמי: ו ד"ה שאני מכיר. [רא"ם] ויש לתמוה הם
אין אדם הורשה לדבר עם אחיו בלה"ק כדפירש רש"י גבי פי המדבר אליכם וכו'
י"ל שהתנה עמו שלא ידבר עם המצרים דיוקא וכשידבר יוסף עם אחיו לא הי' שום
אדם אתו בבית ולא יודע הדבר שדבר עמהם. [נח"י] ואי קשיא הא קשיא והא כל
דברי התלוך היה בלשון הקודש והם היו הרבה מצרים וע"ק מדידיה לדידיה דנפ'
כי פי המדבר כתב שהרבה מצרים היו יודעים אותו וא"כ מה הועל' בשבועה
שיוסף לא ידבר בו והרבה מצרים ידברו בו וע"ש בהאריך: [נח"י] ק' ומי בשביל
שיעבור על שבוע' א' יעבור על כל השבועו' אלא נראה דודאי היה ירא יותר מן
הלבון ואם היה מגלה שהיה יודע שבעי' לשון היה נראה שהוא יהיה ראוי למלוכה
ויהיה הוא מלך יותר משפרעה ויקיים שבועת אביו שבשליהו: טו ד"ה וירלו. לא
קרבן. בב"ר ... הנה מה הוא לא כהכון אלא לבם שמים אמר לשבור הכא מוביל
לי למעלה ביהודה שהוא מלך ולמעלה מראובן שהוא בכור עכשיו אינו כדין שאבא
למעלה מהן וכו' ע"כ: למעה גם כן לא היה רוצה לישב מפני כבוד המלכות: ד"ה
לו. והוא ל' אולי. ר"ל אף על פי שאין לו דומה במקרא מ"מ מלינו למימר דלו
לשון שמא דהוא ל' ומלינו ולו הוא לשון אולי כמו שהביא רש"י לעיל פסוקים ואולי
מלינו נמי שהוא לשון שמא אם כן לו נמי לשון שמא דהא לו ואולי הכל לשון אחד:
ויש אולי בקשה. רוצה לומר מיה נמי מוכח דלו ואולי הכל אחד הוא דהא לו בכמה
מקומות לשון בקשה ויש אולי נמי לשון בקשה ואם כן מצינו למימר שלו נמי לשון
שמא כמו אולי ויש אולי לשון אם כמו שהביא רש"י לעיל אם כן לו ואולי הכל אחד
הוא: טז בני בלהה. דאין לומר שהיה אחד שאינן מן האחים דאז בודאי לא יאמין
בדבר כי היה יודע יוסף שלא יחברו אותו אביו על זה: [נ"א]. דאין סברא
שהיו מגלים סוד זה ותפיסה לנכרי שמכרו אחיהם ויותר היה ראוי להם לדבר עמו
בעצמם: כא עשרה נרות. [נ"א] כי י"ב שבטים כנגד י"ב כוכבים המאירים את
כל העולם ולכן אמר להם עשרה נרות ר"ל לומר אף שהיו חושבים להרוג אותו היה
יכול מיד' וכל זה מפני שהיה אחד מן השבטים דומה למזל ברקיע אשר אי איפשר
ליאבד כל שכן שהוא יחיד שלא יוכל לאבד וכו'. אבל אין לומר דאין אחד יוכל
להרוג עשרה דזה אין ראיה דיוסף היה מלך והיה יכול לצוות על אלף אנשים להרוג
אותם: [ד"ד] קשה וכי דרך הנר לכבות נר אחד. ונראה דטבע הנר כשגדל קין
אותו למטה מן הנר הדלוק ככר מתכבה הנר שלמטלה לכן אמר כאן שעשרה שבטים
לא יכלו לבטל מלכותו של יוסף קל וחומר לנר אחד וכו':

חסלת פרשת ויחי. וספר בראשית ב"ה:

א א שמנאן בחייהן. דקשה לרש"י למה מנאן פעם אחרת הא כבר מנאן לעיל בפרשת ויגש ואין לומר דלעיל מנאן בחייהן ועכשיו מנאן אחר מיתתן מ"מ בין מנין דקודם מיתה בין לאחר מיתה כיון דכבר מנאן הו"ל פירש בחייהם וכו'. א"נ מי ק"ל ו' דואלה נ"ל דלא הל"ל אלא אלה שמות וגו' וא"ל דקאי אמספר של מעלה דבפרשת ויגש ושם כתיב ואלה דקשה למאי נ"מ קאמר דקאי אמספר דלעיל וא"ל דקאי על מספר דלעיל ולהודיע שזה מספר אחר המיתה היה דכתיב ואלה כלומר אלה שמות בני ישראל המספר של בחייהם ואלה מספר שמותיהם אחר מיתתם אבל עדיין קשה למה ליה למספר דלאחר מיתה כיון שכבר מנאן מחייהם. וה קאמר אף על פי וכו' וק"ל: **ומנאן במיתתן.** ולא נקט בשמותם גבי מיתתן דלעיל בחייהם מנאן בשמותן ובפרטן אבל גבי מיתתן לא מנאן אלא דאמר השבטים כדכתיב אבא פי' נפש וגו'. הרא"ם פי' דא"ל שמשה לבינו מנאן דא"כ מאי בחייהם ואלא מיהו שלא משה כתורה מתים היו אלא הקב"ה מנאן בחותם שעה שירדו למצרים ויעקב"כ כתב הדברים בתוספו לשון עצמו שנאמר מפי הקב"ה בשעה שירדו למצרים כשירדו הקב"ה שמנאן בחייהם אחר ומנאן לאחר מיתתן: ויורע"ה כתב הדברים בתוכו לבון עצמו שאמר כמניינם בשפה שמתו: **לכוכבים.** ואין להקשות מה הוא הסובר שמשיל אותם לכוכבים י"ל כמו שהכוכבים קיימין ומאירים ביום ובלילה אף ביום אינם נראים משום שרגא בטיהרא מאי אהני כך הם ישראל קיימין לעולם ובעוה"ב. נ"א פירוש ומה שכתוב זה דוקא בשבטים ולא בצדיקים אחרים מפני שהשבטים הם דוגמת י"ב מזלות וכל מזל כולל כוכבים הרבה כמו שיכלול כל שבט ושבט הרבה אלוף לכן נמשלו השבטים לכוכבים: **במספר ובשמותם.** [רא"ם] במלת ובשמותם לא קאי אלא על מלת ומכניסן אבל בהוצאה דוקא במספר ולא בשמותם כמו שנאמר בקרא המוציא במספר נבאם לכלם בשם יקרא גבי הוצאה כתיב במספר ובכנסם כתיב בשם: **ה בכלל שבעים.** ואם כן למה לא הוזכר שמו של יוסף בכללם לומר קודם כך של יוצאי ירך יעקב וכו' לא. את"ל דר"זגונה אינו קושיה דצריך למכתב יוסף משום שהיה במצרים מ"מ קשה וכי לא היינו יודעים וכו'. [נח"י] הרא"ם פירש במקום שנ"ל נקט דהרב ס"ל לאחר למעלה הא דקאמר ויוסף ר"ל עם יוסף היו ע' וכן הוא בגמ"ר ועל זה הקשה והלא וכו' ולמה אמר ויוסף לחוד בשלמא שאר השבטים נלל במאמר איש וביתו אבל יוסף לא נכלל בזה וא"כ כשם שהזכיר יוסף הל"ל גם את בניו ואם תפרש שאינו אחר מדלעיל ולא צריך להזכיר יוסף ובניו שהם בכלל ע' נפש אלא להודיע שיוסף היה במצרים ע"ז קשה ומה בא ללמדינו: **הרועה את צאן.** ר"ל כלה שאת מ"ך שהיה פשל ועני כ"כ שמא עשה עבירה כי העוני מעביר דעתו של אדם או מסתם שהיה מלך שמא עבר עבירה כיון שהוא חשוב כל כך. ולפי שהמניין שבכאן הוא אחר מיתתן ומ"ה הודיע נדקתו במנין הזה משום דאמרו רבותינו ז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך: **ז וילדה ששה.** [נח"י] הרא"ם כתב דאיתא בב"ר דמפיק לה מדכתיב שרצו ולי"ג דאתא כמ"ד בילקוט לגדול שבשרצים אתה מדמה אותן דהא עכברא ילדה שיתא ונראין דברי מדרשים הרבה במלת וישרצו מכמה דמלת וישרצו לחוד הוא תוספק לו ושיטו תדקסיק שכתוב במלת וישרצו בין פרו ובין וירבו שלא כמנהג אלא תמיד גבי כפסיק כי פרו פירושו אחד מוליד ב' ורבו משמע אחד מוליד הרבה וכמו שמצינו בכל פרשת בראשית ולכך הפסיק במלת וישרצו להודיע שבך שרבים היתה כגדול השרצים. [ועיין בנ"א דקי"ב נכונים]. **ח שנתחדשו גזירותיו.** דאל"כ ויקם וימלך מבעי ליה: **ואשר.** כי בלא וי"ו משמע שזה הוא פירושו לכ"ע ואין הדבר כן אבל בו"ו משמע פירוש עשה עצמו וכו'. כי אם בלא וי"ו הוא מצורף למלך חדש ר"ל שהוא מלך חדש שלא ידע יוסף לכן הוסיף וי"ו והכי לא ידע ר"ל לא מפני שבא מחדש בעניין של מלכות לא ידע את יוסף אלא שאינו רוצה להכירו וק"ל [גלי"ס]: **י נתחכמה לו.** דמלת לו קאי אעם ולא אבני ישראל: **לעשות לו.** פירש כי לא רצו להאר חכמים ממנו לק שנתחכמו הוא מה לעשות להם [מהרש"ל] דק"ל דהל"ל נתחכם עליו ר"ל יותר מהם ומהו לו לכן פירש מהו לעשות לו: **למושיעם.** [נח"י] ולפי זה קאי לו אהקב"ה ולכך נכתב נ"כ רבו עלום וכל הפרשה בלשון יחיד. **לדונם במים.** וק"ת והא מיד גזר למילדות להמית כל הבן הילוד וי"ל דזה התחכמות היה שלא תדעה מצרים אלא פרעה עצמו גזר להם ולא היה ירא מן העונש משום שהמילדות יעשו זאת: **שלא יביא מבול.** שהקדוש ברוך הוא אינו משלם אלא מדה כנגד מדה: **ועלה.** ע"כ. [נ"א] דאל"כ מאי איכפת ליה והא כל אדם רוצה שיעלו לוהמין מן הארץ. וי"ל שוקשה להם כי אחר שילחמו בהם ישראל יהרגו נ"כ את מצרים ולמה להם לומר ועלה מן הארץ ולא יותר לכן דרשו ז"ל כאדם שתולה קללתו בחבירו: **יא למען. של מצרים.** ק"ל דהל"ל עבותו בסבלותו. או ענותם בסבלותם: **את פיתום ועשאום.** דק"ל דהל"ל ויבן את פיתום ואת רעמסס לערי מסכנות לפרעה ומדכתיב וכן ערי מסכנות לפרעה ש"מ שכבר היו אלא וכו' [רא"ם]: **יב נותנים לב.** דקמ' לרש"י דס"ל ענו לשון עבר ר"ל שהתחילו כבר לענות ולא יענו אלא מכמע שסמו מחשבתם שרוצים לענות שכבר ענו. [גלי"ס]: **כן רבה.** כיון דכן ירבה קאי אמחשבת האנשים ומחשבת המקום שירבו תמיד וא"כ קשה למה כתיב ירבה לשון עתיד לכן פירוש כן רבה וכן פרץ שהוא לשון היה תמיד. [נ"א] קשה לרש"י למה לא פירש גבי וכאשר יענו אותו על מקשים מענים אותו כמו שפירש כן ירבה. וי"ל דס"ל המקרא רבותא קמ"ל דאפ"ה דעדיין לא ענו אלא נתנו לב לענות אפ"ה נתקיימה אבל על הברכה גופה קשיא ליה דר בוהאי לומר לשון עבר שנתקיימה הברכה וע"ז תירץ דירבה ויפרץ הוי כמו רבה ופרץ ולאידי דנקט ענו לשון עתיד נקט כמו נמי ירבה ויפרוץ: **ויקצו. בחייהם.** שאמרו מפני בני ישראל והלא לא היו ישראל בפניהם כל שעה הלא בארץ גושן היו רחוק מפרעה ושמו לכן פירש קצו בחייהם של עצמן כשהי' מזכירין את שם ישראל [מהרש"ל]. והיוצא מ"ל ברש"י דייק מדכתיב מפני ולא הל"ל אלא ויקצו בבני ישראל: **טז לשון בבנים.** פים דגרס בלמ"ד מולידות ולשון קל שהוא ב' א' דניחא למ"ד: **כמו שובר.** שהוא לשון קל ומשבר לי' כבד ופירושם שוין וכן דובר ומדבר נמי כן הוא: **שפרה יוכבד.** [נ"א] פי' מדכתיב שם האחת ושם השנית משמע שהאחת טפילה לחברתה ולא כתיב הכתוב השתים אלא לפרש אלא זהו יוכבד דכתיב בסמוך ויעש להם בתים ופירש"י בתי כהונה ולוים ומלכות ולא מצינו שילאו מאשה אחרת אלא מיוכבד ומרים והואיל ועל הוא ג"כ צריכים נמי לומר דשפרה היינו יוכבד דהיא היתה אמו של מרים דאין סברא לשתוק במגילה בבת ואחרים באם. ופועה היינו מרים. [ד"ד] קשה למה קרא לפועה

מילדת פרכה דאו שייך לפתוח התינוק כשהוא בוכה ולא נשעת סנידה ותירצו התו' בשם ר"ת דלמבה למינו' וגלא הוולד כמו שעושין הנשים עכשיו באוזני הסם. והקשה לפר"מ למה לא נקט פועה לראשונה שהרי מעשיה קודם לשפרה שמשפרת הוולד אחר שילא כבר. וי"ל דהחקק לאזכיר תחלה שפרה שהוא אמה של פועה: **טז אם בן הוא.** וא"ת דילמא כדי שלא יפרו וירבו. וי"ל דא"כ היה לו להמית הנקבות שאף אם ימית הזכרים וישארו הנקבות אם ישאר זכר אחד יכול לעבר כמה נקיבות. [נח"י] ולי"ג דאמ"ד משום פריה ורבי' לחוד הוא א"כ למה אידא גזרה המילדות דמעמא מאי בקפיד על פריה ורביה משום מעגת ונלחם בנו והא כבר נתבטלה בגזרה שרי מסים אלא שראו וכו' ע"ש בארוכות: **וחיה. ותחיה.** פי' וחיה הוא לשון זכר כדמצינו בהרבה מקומות ואמי וחיה לשון נקבה הוא כמו ותחיה ויש חילוק כי זה בפעם למעלה בחי"ת כגון וחיה והוא לשון נקבה. אבל כשפעם למטה ביו"ד או הוא לשון זכר כדמצינו במגילת אסתר דכתיב את שרביט הזהב וחיה וגם בקהלת אם חיה מאה שנים. א"כ מדכתיב וחיה בוי"ו הופך את התיבה להבא. [נח"י] כוונת הרב כדאמר בש"ר אם זכר הוא הרגו אותו ואם נקיבה אל תהרגו אותה אלא אם אינה חיה מה ואם מתה מתה וזהו הפרש שבין וחיה ובין ותחיה: **יח מספקות.** מדכתיב ולא עשו כאשר דבר אליהם מלך מצרים ש"מ לא המיתו אם כן ל"ל תו ותחיין את הילדים וכו' אלא וכו': **ול' פעלתם.** ר"ל אין הפרש בין הנסתרו' ובין הנמלאות בל' עתיד ונראה דה"ה דרש"י מקשה על עלמו לפי מה שפירשתי ותחיין הראשון שהיו מספקות להם מזון א"כ ק' התרגום למה שינה בלשונו דהראשון פי' וקיימא והשני פ רש וקימתון בשלמא בלא זה הייתי אומר דקיימתון פירש שמספקות להם מזון מ"ה שינה אבל לפי מה שפירשתי דותחיין הא' פירש מספקות להם אם כן למה תרגום על ותחיין הראשון וקיימא לכן פירש לפי שלשון עברי וכולה: **כמו ותדברנה.** כמו שמצינו ותאמרנה במקום אחר מצינו ותדברנה שתיבה זו כמו ותאמרנה כי הוא על משקל אחד ותפ"ה פירש לשון דברתם לשון עבר א"כ גם הכא ותחיין ראשון לשון הוה והשנית לשון לשעבר והוא על משקל אחד: **יט משולות לחיות.** כי לפי פירש ראשון קשה שאף אם הם בקיאות וכי מילדת אינה נריכה מילדות להולידה [רא"ם]: **אמך לביאה.** רלה לומר שמדמה כנסת ישראל ללביאה: **כ ויפעל.** רלה לומר לעלמו: **וילך ויפב.** ר"ל שהם נמי נקודים בציר"י ותפ"ה פי' של ל' ויפעל: **כא ויעש להם.** לא ויטיב לחוד ויעש לחוד: **כב אף עליהם גזר.** מקשים העולם א"כ מאי דכתיב הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל שכבר נשבעו כו' מאי נתחכמה שייך הא משום אילטגניני היה זה שציוה להשליך היאורה משום שעתיד ללקות במים וי"ל דלעיל לא גזר אלא של העברים ועל אותו נאמר מאמר הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל אבל אותו יום שנולד משה היה ציווי אחר אף על המצרים שישליכו אותן למים כל הנולדים באותו יום לבד וזה היה בעבור שהאלטגניני אמרו שילקה במים ולא יודעים אם ממצרים הוא כדפירש רש"י ז"ל: **אם מישראל.** [נ"א] וקשה אחר שראו שהיום נולד בן שיושיע להם כ"ש שיוכלו לראות אם מישראל אם מהמצרים. יראה לי מפני שבא פרעה גדלו ונקרא בן לבת פרעה כדכתיב כד"ה אלה בני בתיה ירד לכך לא היו יודעים אם מישראל או ממצרים שהרי ממשה למדו המגדל יתום כאלו ילדו לכן לא היו יודעין וק"ל. [נח"י] בפ"ק דסוטה דף י"ב כיון דשדיוה למשה אמרו תו לא חזינן כי האי סימנא בטל לגזרתי' והם אינם יודעים שעל מי מריבה הוא לוקה וכו'. וקשה מאחר דהאמת היה שהסימן הי' על מי מריבה א"כ אמאי לא חזו כי האי סימנא שהרי הלקות לא נתקיים. א"כ במה נתבטל הסימן. י"ל כיון שעבר היום ולא נשבע ביאור וגם הסימן לא נתבטל א"כ מה היה להם לעשות עוד ומחשבות שלא ילקה ביום הלידה כמי היאור אלא בזמן אחר או במים אחרים ולפיכך העביר הגזירה עיין שם בארוכות:

ב ב לקוחין שניים. וא"ל דלמא ליקוחין ראשונים דהא מיד אחר ליקוחין זו נתעברה וילדה את משה והלא אהרן ומרים היו גדולים יותר ממשה וא"כ מתי ילדתן אלא וכו': **נערה.** ר"ל מדכתיב בת לוי בלא שמה משמע שהיתה בת דהיינו נערה שהיא ברשות אביה: [נ"א וד"ד]. יש מקשין למה לא הוזכר גם זה בתורה כמו שנזכר' בשרה ונראה דל"ק דודאי ידוע לכל שכידו ית' לעשות נסים שלא כדרך הטבע וא"ל להזכיר זה אלא דגבי אברהם ושרה היה שם הודעה תחלה לאברהם ושרה היתה נחקות ודברים הוצרכו להכתב בתורה וכן הרבה דברים שהיו שם משא"כ כאן דלא היה רק הנס לחוד א"ל להזכירו: **ג בלו א רה.** כתיב הכא כי טוב ולהלן הוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב מה להלן אור אף כאן אור. [נח"י] כתב הרא"ם דאל"כ למה השתדלה שתצפנהו ושתעשה לו תבת גמא מה שלא עשתה כן שום א' מהיולדת וכי כל היולדת אינן אוהבת את ילדהן אלא ע"כ שלא עשתה זה אלא לפי שראתה בו שינוי מופלא שלא כמנהג הילדים וחשבה שיעשה נס על ידו: **ג למקוטעין.** פי' אע"פ שאינן ז' חדשים שלימים אלא מקוטעין הן ואינן אלא ו' חדשים ויום א' אפ"ה הוא חי: **בחמר.** כדי ומה שפרש"י לעיל בפ' נח ובתיבתו של נח ע"י שהיו המים חשים דיה בחימר מבפניה ומבחוץ ע"ש: **ה עי' שמיחו.** ר"ל השפחות מיחו בבת פרעה שלא להציל את משה: **את אמתה ששחתה.** וא"ת והא רש"י עלמו פי' לעיל לפני זה לפ' רבותינו שגבריאל המית כל השפחות שהולכות עמה כבר תירצו בגמ' דגבריאל לא המיתן כלום אלא הניח לה שפחה אחת בשביל כבוד מלכות כדי שלא תצאר בת פרעה לבדה ולזו השפחה ששלחה לה שלחה: **לשון יד.** מדלא כתיב ותשלח את נערה או שפחת' ומדלא כתיב בהדיא ידה דרשו ושהרבבה אמות רבות או משום שבלא המ"ם בלא דגוש דרשו כן: **ו שבינה.** דאם לא כן ותרא מיבעי ליה ואם כן הוי"ו שביתה ותראהו מורה על השם ודו"ק: **והנה נער. קולו.** דקשיא לן למה קרא אותו נער והא לא הי' בן י"ג שנים ולא נקרא נער עד בן י"ג שנה: **ולא ינק לפי.** מקשים מנ"ל דמשום שעתיד לדבר עם השכינה דלמא דהיה מכיר אמו שכבר היה בן ג' חדשים וכמו שאחז"ל וי"ל דכתיב ותצפנהו מסתמא במקום חשך מדהקשי בגמ' תצפניה ותיזל ומשני דאנוסי יניקי לבתם וכו' משמע שלא היו יכול למוצאו אם לא ע"י יניקי שכ"כ הצפינו וא"כ עדיין לא היה מכיר את אמו: (גלי"ס): **ט הי שליכי.** ואע"ג דדרך הלשון כך כמו הא לכם זרע מ"מ מדלא כתיב הא לך דרשו כן. אע"פ דליכי לשון נקבה הוא מ"מ מלינו גבי נקבה ג"כ לשון לך כדכתיב הלא אכי טוב לך דגבי הנס: **י במשחיל.** פירש כהוצאת שער מן החלב: **יא איש מצרי.**

נזדמן עניין ההכאה למאי דכתיב ויכה בסבלותם דמשמע הכאה נמי מעין הסבלות לכך פירש נוגש היה וכו': מלקהו. ורודהו. אין להקשות מנ"ל לרש"י לפרש שמלקהו ולא המיתהו ממש דילמא מה שכתיב מכה איש עברי וכו' פירש שהרג אותו ממש י"ל דלקמן פי' רש"י ראה שאין איש טוב לצאת ממנו ולכן הרגו הא אם היה רואה שיצא איש טוב ממנו לא היה הורגו ואי אמרת דמה שכתוב מכה איש עברי פירוש שהרג ממש א"כ למה היה צריך למשה לראות שאין עתיד איש טוב לצאת ממנו נהי דיצא איש ממנו אפ"ה היה לו מן הדין להרוג דכיון שהוא הרג את העברי דכתי' בהדיא נפש תחת נפש אלא ע"כ צ"ל דמה דכתיב מכה איש עברי פירושו לוקה ורודה ולא המיתו ממש ולפיכך היה צריך לראות אם עתיד איש טוב לצאת ממנו דאם היה רואה שיצא שום אדם טוב ממנו לא היה הורגו דמן הדין לא היה חייב מיתה. וא"ת ואם כן היאך רשאי משה להרוג אותו. ויש לומר דבני נח אזהרתן זו מיתתן והן מוזהרין אהכאה כישראל ואפ"ה אי היה רואה שיצא ממנו איש טוב לא היה הורגו כי היה דן אותו כדין ישראל ולא כדין בן נח: של שלומית. דלקמן בפרשת אמור על פסוק שלומית בת דברי פירש רש"י שבחן של ישראל שפירסמה לנו הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה וא"כ אי אמרת דאשה אחרת היתה נמצא בשני זונות היה בישראל: ובא על אשתו. דאם לא כן לא היה משה הרגו דאטו משום שהיה מכהו היה חייב מיתה אלא משום שבא על אשתו ובודאי חייב מיתה דהא משבע מצות בני נח הוא דכתיב ודבק באשתו ובזה נמי מתורץ קושיא דלעיל: יב שיתגייר. [מהרמ"ש] וירא כי אין איש עתיד וכו' דהיה ל"ל וירא כי אין אדם ונומר לפשוטו שפנה כה וכה שהיה מתירא שלא יראה אותו שום אדם מה לי איש או אשה ל"פ איש עתיד וכו' להתגייר וגומר ולכ"א איש רוצה ל' מר לדיק שעתיד להתגייר ע"ד שפירש רש"י פרשת בלק ובפ' דברים אנשים לדיקים וג"א לאפוקי נשים ע"כ. ואם תאמר ולקמן בפרשת אמור פירש רש"י עצמו על פסוק בתוך בני ישראל מלמד שנתגייר וקאי על המצרי דכתיב הכא שהוליד עם שלומית בת דברי. ויש לומר דבשעה שהרג משה את המצרי היתה כבר מעוברת ממנו אבל הי' רואה שאין עוד לצאת איש ממנו שיתגייר: יג דתן ואבירם. דכתיב הכא שני אנשים וכתיב התם סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה: למה. שלא הכהו. היה לו לומר למה אתה מכה רעיך כמו שאמר לעיל מכה איש עברי אלא ודאי פירש למה תרצה להכות רעיך: רעך כמותך. דק"ל רעיך למה לי רעיך והלא זה היה רשע לכך פירש שגם כן חבירו היה רשע. [מהרש"ל ד"ד] אע"ג דבפ' שלח לך פרש"י אנשים לשון חשיבות שאני הכא דלשון אנשים הוא מיותר דהרי כתיב עברים אלא דאתי לג"ש דכתיב גבי דתן ואבירם סורו מעל האנשים הרשעים וא"ל דלגנאי גילוף ממרגלים דכתיב בהו כלם אנשים ופרש"י אותה שעה כשרים היו דהרי כאן מפורש לרעה דהיו שניהם רשעים כמו שפירש אחר כך. [ד"ד] ומפרשים הקשו מנ"ל דנקרא רשע בשביל זה. אלא נ"ל דאיתא ג"ש דאלו הם דתן ואבירם דכתיב בהם סורו מעל האנשים הרשעים האלה וא"כ קשה למה אמר לרשע לשון יחיד שהוא היה רשע אלא דה"ק כאותו כבר הי' רשע אלא דקמ"ל דאפילו אם לא היה כבר רשע היה נעשה עכשיו רשע מכח הרמת יד: יד עורך נער. [ד"ד] קשה אטו בנערות וזקנות תליא מלתא. ונראה דה"ק התם קורא אותי רשע ומתגבר עלי איני יודע במה כחך אם נולד אתה מהשמים בשם אלא איסור יש בזה דאיתא בפרק בתרא דקידושין דע"א אין מוסרין השם אלא לצנוע בחצי ימיו ואתה עודך נער: הלהרגני. בשם. דהואיל וכתיב אומר ולא כתיב הלהרגני אתה מבקש אלא ודאי באמירה הרגו. [רא"ם] ואין לתמוה מי הגיד לאותו רשע שהרגו בשם המפורש דאיכא למימר כיון שראה שפוטמנו בחול ולא ראה אותו שעשה מעשה בידו שום בשביל שהרגו בשם עכ"ל: ויראו דלטורין. פירש מלשינים: אכן. ראוים. ואע"ג דכבר נגזרה גזירה על זרעו של אברהם אבינו ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה מכל מקום היה קשה למשה שהרי אמרה תורה לא יומתו אבות על בנים וגומר [מהרש"ן] אם כן הרי גם שאר בנים היו לו לאברהם וליצחק ולמה לא נגזר השעבוד עליהם ואי נמי אף על פי שגזר עליהם ועבדום וענו אותם א"מ בעבודת פרך לא נגזר על הם וזה היה תמוה בעיניו: טו הם הלשינו. דיוקו מדכתיב וישמע ולא כתיב ויודע הדבר לפרעה או ופרעה שמע דהיה משמע אף שלא בשעת מעשה על ידי אחרים ואחר כך אחרים כו' אבל לשון וישמע שהוא לשון הווה משמע ששמע בשעת מעשה וקשה מאי בא להודיע לנו בזה ל"פ שהם הלשינו הכי והוי כאלו שמעו בשעת מעשה ממש. [גלי"ש]: וישב: למד. [נח"י] דא"ל שישב על הבאר כדרך האורחים שאינם יודעים מבוא העיר דא"כ הל"ל ויבא בארץ מדין וישב על הבאר ומדכתיב וישב בארץ מדין משמע שהכר ונתישב שם והי' בקי בדרכים ולמה ישב על הבאר אלא שלמד מיעקב: טז נידוהו. דק"ל כיון שיתרו היה כהן מדין א"כ למה גרשו הרועי' את בנותיו וע"ז פי' פי' לו מעבודת כוכבים כו' [מהרש"ל] פירש היה מעבודת כוכבים אבל לא נתגייר לגמרי דהא א"כ כשמע' קריעת ים סוף בא ונתגייר [מהרמ"ש] ושמעתי וס"פ פירש מעבודת כוכבים של מדין לעבודת כוכבים אחרים כאשר י"ל אלא הניח מעבודת כוכבים שלא עבד ואחר כך ע"כ צריך לומר שפירש מעבודת כוכבים לעבודת כוכבים אחרת ובזה א"ש דהא דפירש"י שהתגיר עם משה בן א' יהי' מעבודת כוכבים וכו' וק' הא כשבא משה אצלו כבר פי' לו לעבודת כוכבים וק"ל: יז מפני הנדוי. [נ"א] פי' דאין דרך כהן מדין לשלוח בנותיו עם הצאן ולמה לא היו לו רועים אלא שפי' ונדוהו. [קל"מ] פירש דא"כ למה ויקם משה ויושיען מה לו להתעבר על ריב לא לו אלא מפני שקינא לכבוד הקדוש ברוך הוא שהיו הרועים מגרשים אותם מפני הנדוי שנדוהו מאחר שפירש מעבודת כוכבים ונתדבק בהקב"ה: כ שהשים עולין. [מהרש"ל] נ"ל שמדקדק רש"י מדשאל יתרו לבנותיו למה זה מהרתן כו' וקשה מה היה שואל אותן אם היה יודע שבכל יום באים הרועים ומגרשים אותם אם כן למ' לא היו הולכים מתחילה קודם שהשקו הרועים ואם היה יודע דלהו בכל יום באים הרועי' תחילה א"כ למה הי' שואל אותן דלמא התם ג"כ לא באו הרועי' תחילה אלא ע"כ נ"ל שבאו היו כל כך מהר' שאף אם לא באו הרועים לא היו באים כ"כ מהר' לכך שאל אותן למה מהרתן והם השיבו לו שבא אחר ואמר לנו ויעלו המים לקראתו שלא הוצרכנו לשאוב ומנא ליה שהם השיבו כך י"ל מדכת' ותמלאנה' הרהטי' וגומר משמע שלא היו משקים את הצאן אלא תן הרהטי' שאופכי' מים לשם והם השיבו שבא איש ודלה לנו והשק' את הצאן משמע שלא היה שופך אל הרהטי' אלא כך היה משקה אותם אלא ע"כ צ"ל שעלו המים לקראתו ולא היה צריך לשפוך עכ"ל [כאן יש לחדש ג"כ ואין הסתר מספקת עכשיו]. ויאכל. ישא אחת. [מהרמ"ש] וי"ל דק"ל למה אמר ויאכל לחם וכי לא הו"ל ליתנו לכבדו על סוכה

כזו אלא כלחם בשלמא אלו דיבר כן בפניו היה שייך לומר מדיבר עמו ועמה סבבה כדפרש"י גבי ואקח פת לחם וגו' אף על גב דאברהם היה לדיק ודרך לדיקים שאומרים מעט כו' מה שאין כן ביתרו אבל כאן דבר יתרו שלא בפניו של משה אין שייך זה כלל דאברהם דבר כן בפני המלאכים ותו דמשמע קראן לו רק בשביל אכילת לחם לבד ואח"כ ילך לדרכו וכי כל החרדה הזאת שאמר להם עזבתן וגו' קראן לו וגו' כדאי בשביל זה לבד ל"פ שמא ישא וכו': כא ויואל משה לשבת וגו' ליאמר אבל יפרו ע"י ויתן את צפורה וגו' וא"ש ל' ויואל פירש ויהרהר דמשמע בדעתו שיתרו ביקש ממנו זה ומשה נתרצה למלאת בקשתו וא"כ ע"כ צ"ל שהוא גרמו כמ"ש קראן לו ויאכל לחם שמא ישא כו' דמש"ה שלא אחר משה ודו"ק: בא הואלתי. נ"ל דתביא הכא דהייה מלשון הואלתי שהוא ל' רציתי מבואר כי באחרון דכתיב לעיל כפ' וירא דב' פעמים כתיב שם הואלתי ראשון דכתיב שם אינו ל' רציתי אלא ל' התחלה כדפירש"י שם בפ' וירא ע"ש: כג בצטרע. דאין פירושו שמת למה לעקו שמת המלך שהיה אחר פרעה יהי' טוב אלא ודאי נצטרע ומצורע חשוב כמת: [נ"א] תמה הרא"ם למה סיים הפסוק מן העבודה הוא ל"ל משום מיתת בנים. וי"ל דבאמת היו נאנחים משום בניהם רק שלא היו רשאים לצעוק בפני דבר זה דכיון דשחיטת בניהם היה רפואת המלך ונראה כאלו אינם רוצים ברפואתו ויקצוף עליהם המלך א"כ אמרו ישראל הטעם מחמת כובד העבודה:

ג ה אדמת. המקום דק"ל אדמת ל' נקבה והוא ל' זכר לכך פי' המקום ר"ל הוא קאי על המקום ומקום ל' זכר וק"ל: וא"ת מה תועיל. דק"ל דה"ל לך ואשלחך אל פרעה להוציא אבל והוציא משמע דבזכות עצמו לכן הוסיף מילת וא"ת וכו' והשיב חשובתו והוציא את וכו': יא מה אני. נמי במקום מה כי לא יתכן לפרשו על ההוצאה שהרי כתיב אח"כ וכי אוציא ולכיון שמה שאינו חשוב לדבר עם פרעה הוא להיותו מלך אמר הרב לדבר עם המלכים: מה זכר. מתשובת השם כהוציאך את העם כדי שיקבלו התורה משמע שאמר לו מ"ה כן. [ד"ד] ק' וכי למד משה קטגוריא על ישראל. אלא דהיה מתירא דשמא החטא שלהם שלא לגאול דבשלמא אם היה להם זכות מצות הייתי אומר אין עבירה מכבה מצוה אבל איני יודע מה וכו' יש להם. השיבו על הראשון ראשון כי יש להם זכות שלעתיד יקבלו התורה: יב לך האות. פירש ולא תחשוב כי הוא חיזוק בשלמא אלא אות שמת מהסנה דאל"כ לך למה לי אלא לך האות שאין אתה ניזוק כשתלך בשליחותי כאשר ראית הסנה שאינו אכל ודו"ק: לסוף ג' חדשים. וא"כ מהיכן הוא מתחיל למנות אם מעת דיבור זה והרי העשר מכות היו כמתים וכל מכה תמשת רביע החודש וג' חלקים היה מעיד ומתרה בו כדפירשתי בפרשת וארא בפסוק וימלא ז' ימים ואם כן היה עשר חדשים וגם המכות לא התחילו מיד אחר דיבור זה ואי מעת יציאת מצרים מונה הרי לא היו אפילו שני חדשים אלא ניסן ואייר ושבה בסיון קבלו התורה וי"ל דלא מיירי בתורה שבכתב לחוד אלא גם בתורה שבעל פה שאחר קבלת התורה עלה להר והיה שם ארבעים יום וארבעים לילה וקבל תורה שבע"פ ואחר שירד בי"ז בתמוז היו ג' חדשים שלימים והם נגאלו בשביל תורה שבעל פה כדכתיב על פי הדברים האלה כרתי וגו' על פי שהוא התורה שבע"פ מלאתי. א"נ פי' לסוף בחודש השלישי שהוא סיון כדי"א היו נכונים לשלשת ימים שהוא כמו ליום השלישי כדפירש רש"י שם: אכול השנה ספיח. פירש דרוצה להביא ראיה שהקב"ה תולה הבטחתו בהבטחה אחרת ואף על פי שאותה הבטחה עצמה עדיין אינה נעשי' וה"ה הכא נמי אף ע"פ שהבטחת השליחות עצמו הוא מסופק ואם כן איך תהיה הבטחת השליחות שעדיין הוא מסופקת ראייה אות על הבטחת קבלת התורה שהיא הבטחה אחרת וזהו דוגמת לשון שמצינו בישעיה הבטחת מפלת סנחריב שהוא עדיין מסופקת תהיה אות על הבטחה אחרת שהוא ברכת הספיחים: טו שלא. יקרא [נח"י] כל מה שהאריך הרא"ם מבואר הוא בש"ס ונעלם מעיני הרא"ם. קל"מ פי' באיזה כינוי נקרא דא"כ קשיא קראי אהדדי לעולם כתיב שצריך להעלימו וכתיב וזה זכרי שיכיר אותו הא כיצד באותיותיו אתה צריך להעלימו ובכינוי מותר להזכיר. [ד"ד] פי' ה' שם הוי"ה הוא שמך לעולם אבל אותו שם הוי"ה הוא זכרך לדור ודור היינו לאותו שם שאומר אחר בקריאתו: יח מיעקב. ומיוסף וא"ת א"כ גם משה ידע כמו הם ומה הוכחה זו דילמא משה היה משקר וי"ל דבאותו זמן לא היה משה כי אם בן י"ב שנה והם לא מסרו הסימן אלא לגדול: ואלהים פקד. ותימא הא לא מצינו פסוק זה גבי יעקב ושמא י"ל כיון דגבי יוסף פסוק זה נכתב ב' פעמים י"ל אחד אמר מאמו ואחד אמר משום יעקב אביו כלומר שכן קבל יוסף מאביו והשני ליוסף אף על פירש שניהם דברי יוסף. [רא"ם]. [נח"י] כן איתא בפרק ר"א פ' מ"ת וכן כתב תוספו' בסוטה דף י"ג וכן הוא בש"ר כאן ובפ' ה': נקרה. מקרה. [רא"ם] אבל בפר' ויקרא כתב וכו': מאתו הלום. לא שהיה נקרא אליו כמו ויקר אלהים אל בלעם שהשם נקרא אליו כי בלעם לא היה נקר אל השם אלא נקר מהשם ואמר הלום להודיע שפירש כה הלום כמו לא שמעת עד כה לא ככה כמו כה אמר ה' שאם יהיה פירש כה ככה אפשר שיהיה פירש אקרה שגם אני אקרה אל אחר ככה כמו שיקרה השם אלי. ואין זה הכוונה כאן (רא"ם): יט לא יתן ולא ביד. כלומר דה"ס של יקרא כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא בשביל שידו חזקה שהרי אם שלחתי את ידי והכתי וגומר כלומר ואלו היתה ידו החזקה לא היה שולחם: ד' הדילה תקיף. פי' ולא מפני שכחו הוא חזק וזה שתלה הפי' הזה לר' יעקב ולא לאונקלוס המתרגם אינו רק על הפירש של ושלחתי את ידי שפירש אותו כי מחו אשלח את ידי והכתי ע"י ישלח אתכם. כתב הרא"ם אבל לא ידעתי איך יפרשו הוי"ו של ואחרי כן ישלח אתכם וג"ל שהוא כוי"ו דואלה כמו לבעון ואיה וענה: כב ונצלתם והנו"ן. פירש כתיבות שאות ראשון כיסוד הוא הלד"י ויהיה שרשו נל וא"כ לדבריו אין הנו"ן יסו': ונופלת ממנו. פי' ועו' ראיי' שנו"ן וי"ל היו שרשו': ונשאתם. כ"ש הכא נו"ן של ונגלתם שנופלת לגמרי שהרי אינו בו יסוד כלל לדברי שאתם היה לו לנקוד בשב"א והואיל ונקודה בחיר"ק לכך אני אומר וכו':

ד ב ופשוטו כאדם. אין זה כנגד פירש אלא בא לתרץ על מה ששאל מה זה בידך וכי לא ידע מה בידו והלא ראה שהוא מקל: ח שבבר לאחר. דאל"כ מאי אולמי דאות האחרון מאות הראשון. הקשה רא"ם אבל לא ידעתי מה יאמר באות הדם דמאי אולמיה משני האותות הראשונים וי"ל דשני אותות הראשונים כיון שלא ראו אותם משום הכי לא יאמינו בו אבל אות הג' יראו בעיניהם משום הכי יאמינו בו הוא שלא נוס לצאת אותות הראשונים משום דאותות הראשונים הי'

נ"ל לעונשו של משה כמו שפירש"י ומהרש"ל. תירץ מה"ר: אם היה הטעם שמשה היה נפרע משום לשון הרע וכו' א"כ פעם ראשון כשאמר לפני הקב"ה שקל ליסורין שלו ולמה לו לחזור ולהפרע ואם לא היה בשביל החטא של משה כ"ש שלא יצער אותו פעם אחרת בחנם. [נח"י]. לכאורה זה סותר למ"ש למעלה לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים ע"ל י"ל דהכא משמע דהצרעת בא בשביל שחזרו להם ואפילו לא היה כיוון להר"ר שהרי פרעה והמלך לא ספרו להר"ר עיין שם: ט עד שיהיו ביבשת. וא"ת מ"מ למה צריך למיכתב' והיה ראשון וי"ל דאורח' דקרא הוא לפתוח בגניל' והיו רא"מ יא חדשים. הקשה רא"ם אם פרעה נעשה אלם שלא נתאמן בהריגתו אם כן למה לו לעשות משרתיו חרשים ואם עורים ותירץ כשהוגד לו שברח נוס לרדוף אחריו להביאו בהכרח ואז כל משרתיו נעשו כחרשים כשראה פרעה שלא הביאו הוא חשב שרדפו אחריו ולא מצאוהו ולא נתאמן אז לשלוח כמה וכמה משרתים מפה ומפה שימצאו אותו ולהביאו בהכרח להרגו אלא לא נתאמן כלל בהריגתו ושתק והלך לו. (ד"ד) קשה למה הזכיר הכתוב פקח מאחר שאין לו צורך בענין זה של משה ולא מצא מקום לדרשתו. נ"ל דהפקחות היה בזה דלפי הטבע אין אדם יכול לברוח בהיותו בין ההורגים בבימה אלא ודאי שמשה היה עיניו פקוחות וראה שההורגים נכתמו עיניהם ועי"כ מילא את לבו לברוח. ורש"י לא הוצרך להזכיר זה כיון שזכר כבר ענין עור ותכלית של זה הפקחות הוא בשביל הענין הזה: ושמי ה'. לא נודעתי וגו' כי כן כתיב ושמי ה' לא נודעתי להם והא דאמר בשמי ה' ולא נקט שמי ה' מפני שאלו אומר שמו ה' היה המובן שבא להודיענו את שמו שהוא ה' ואם כן איך נופל על זה מי שם פה לאדם וכו' אבל בתוספות השי"ן יהיה פירוש מי שם פה לאדם וגו' אנכי שמי ה' וזה שהוסיף עוד עשיתי כל זאת וכו' מוסב על מי שם פה לאדם וגומר: יג וזהו אהרן. ולפי זה קשה למה לא אמר בהדיא שלא ביד אהרן לכן אמר דבר אחר. קשה דאין שייך לומר שהיה מוציא מפיו דבר רע לעצמו לכן צריך גם למעט ראשון [מהרש"ל]. אין סופי להכניס. [ד"ד] ובפ' בהעלותך בפ' נוספים אנחנו פרש"י שיתף עצמו עמהם שעדיין לא נגזרה גזרה שהוא סבור שהוא נכנס ויש לומר שודאי היו רצון הקב"ה. שלא יכנס משה לארץ אפילו בלא גזירה מלך שהסיא אלא מלך שיש טובה לישראל כמו שנאמר במדרש אלו הכניס משה את ישראל לארץ ישראל לא היה אפשר להיות חרב ב"ה ואין זה טובה לישראל ויצא אם גליון וכלה חמתו בעצים ואבנים ונשארו ישראל קיימין זה הדבר ידע גם משה אלא שהיה סבור שאפשר שלא יחטאו ולא יצטרכו לבא לידי חורבן ויכנס הוא לארץ ישראל: יד ואתה הלוי. [נ"א] וא"ת מה ענין עונש זה וכו'. וראך. לעדי החזן. לעדי לשון המיכוחים כי יש לו סרכה קיצוץ: טז על כל לך ולי. כלומר שזה אחד מן הוכחות שכלם לשון עליהם פירש לשון בשביל שאם היה פה פירש כמשמעו שידבר לך מתה מה טעם אל השם הבא אחריו ולכן יחוייב שפירש הוא בשבילך כלומר במקומך יח ליבול רבות. [קנ"מ] שכאן משמע שאין צריך אלא נטילת רשות ולא צריך התרה ובפ' אלו נאמרין משמע שהיה צריך התרה כמדין נדרת במדין התר נדרך. והעולה מדבריו כרש"י דרבנן דפליגי אדר' אליעזר וס"ל דאין פותחין בנולד ופי' כי מתו כל האנשים ככר מתו קודם שבועתך והיה שבועה בטעות ולא הוצרך אלא להודיע זה ליתרו שלא יחשדהו על שבועתו. יט והעני חשיב כמת. אע"ג דאמרינן התם דארבע חשובין כמת עני וסומא ומצורע ומי שאין לו בנים הכא ודאי בעניות קאמר דאין לומר שנסמאו דהא כתיב במחלוקתו של קרח העיני האנשים ההם תנקר וליכא למימר נמי שהיו מצורעים דהא כתיב בקרב המחנה וליכא למימר שנתרפאו במתן תורה דהא אמרינן שחזרו למומן במעשה העגל וליכא למימר משום שלא היה להם בנים אמר כי מתו דא"כ היכא אמר לו מפני זה שוב מצרימה וכי מפני שלא היו להם בנים לא יהיו דבריהם נשמעים למלכות להלשינו אל פרעה אלא ודאי מפני שירדו מנכסיהם ולא היו דבריהם נשמעים כך פירש רבינו נסים במסכת נדרים בפ"ק דף ז': כ וישב. אין מוקדם. דהא ויקח משה את מטה היה לו לכתוב בתחילה קודם ויקח משה את אשתו שהרי לא במצרים לקחו אלא במדין: כב כאן חתם. [נח"י] תמוה למה חתם דוקא בכאן על הבכורה אלא הכי איתא בש"ר מה שלח את בני ויעבדוני שיקריבו לי קרבנות ולכן הקדים ואמר שלפיכך אני בוחר לפי שהוא בני בכורי ממילא משמע שחתם הקב"ה והסכים על המכירה: כד ויהי. משה רצה לומר מלה ויהו הוא כמו ויהי בימי אמרפל ויהו השמש יצא המורה על הענין ולא על השם. מדכתיב בתר הכי ויפגשהו ה' ואם כן למה לא פירש הכתוב את פגש אלא על כרחך ויהי קאי אמשה: במלון תחילה. וא"ת והא רש"י עצמו פירש קודם זה מפני שסכנה הוא לתינוק עד שלשה ימים ואם כן מפני מה נענש ויש לומר דמלון זה שהיה לו משה עכשיו כן היה מלון אחרונה שלא היה לו עוד מלון עד מצרים ולא היה מלון זה ממצרים רק מהלך יום ובדרך קצר כזה לא היה שום נזק וסכנה לתינוק [רא"ש]: ועד ירכיו וחוזר דאל"כ היאך הבינה ציפורה שעל דבר המילה היה מבקש להמית את משה אבל אין להקשות דילמא אמר לה בהדיא שעל דבר המילה היה רוצה להמיתו י"ל דבסמוך כתיב אז אמרה חתן דמים למולות משמע דאז הבינה אבל עד עכשיו לא הבינה ואי אמרת דבהדיא אמר לה המלאך כן א"כ למה לא הבינה עד עכשיו: כו אז הבינה. וא"ת הא לעיל פירש רש"י ובלעו מראשו ועד ירכיו וכו' עד הבינה ציפורה שבשביל המילה בא וכאן פירש בשביל שהרף ממנו עתה וכן הקשה נמי הרא"ש שכתב לא הבנתי דעת הרב בזה וכו' עיין שם כי האריך עוד בקושי' והניח הדבר בקושי' ל"ד מתרץ דה"ק דוודאי חשבה שבא להמיתו דאל"כ היה לבלעו מקום המילה בלבד אלא דבשעת הבליעה חשבה שכבר נתחייב מיתה מחמת עבירה זו ואין לו עוד תקנה ע"כ אמרה חתן דמים אתה לי אבל כשהרף ממנו ראתה שלא בא להמיתו תכף אלא יש לו עוד תקנה במילה אז אמרה חתן דמים למולות כלומר חתן שלא נתרפא על דבר המילה: למולות. דם מילה. אבל לפי פירש רש"י לשון מקרה מות הוא ולשון רציחה.

ה א ואחר לא נגשו. [רא"ם] תימא דמשמע דהאי קרא וכו' והניח הדבר בצ"ע. [קנ"מ] ולע"ד אין צריך עיון גדול שהרי כתב הרב בפרשת וישמע יתרו אחה מחילה לעצמך ואהרן מחילה לעצמו והטעם אל יהרסו כל עיקר ולא היה להם לזקנים מחילה בפני עצמם אלא עמדו כהן כעם והיה מפני הסרעון ונדב ואביהוא אפשר שעמדו עם אהרן במחילה אחת: ד לבו. של לוי. [נ"א] קשה מאי שנא שבטו של לוי שלא וכו': ו השוטרים היו ישראל. דאל"כ למה השוטרים נוזקים אל פרעה ולא הנוגשים ולמה היו השוטרים מוכים ולא הנוגשים: ז כתמול. עד הנה. כלומר לא כתמול שלשום בלבד ויכי' פירש כתמול כמו תמול אתמול ולא נדע ולא היה צריך לומר שלשום אחר שכל זמן שעובר הוא נכלל במלת תמול אך כדי שלא נטעה לומר שפירש תמול הוא כמו פירש כל תמול שבמקרא משום הכי נקט נמי שלשום: ט ואל ישעו. וקשה והא לעיל בפרשת בראשית על וישע אל הבל פירש"י ויפנה כמו אל ישעו בדברי שקר וי"ל שכך אמר התם וישע לשון ויפנו שהרי אל ישעו בדברי שקר אין פירש של ויפנו אלא אל ישעו כמו שמוכח כאן אפילו הכי מצינו מ"ד שסבר שגם זה לשון אל יפנו וכו' [מהרש"ל]. עיי' בפרשת בראשית אצל וישע ה' אל מנחת ותמצא שם מבואר הכי: יא כי אין נגרע. דק"ל מה שכתיב אחריו כי אין נתינת טעם למעלה אדרבה כיון שהם יקחו להם תבן בודאי יגרעו מעבודתם לכ"פ דאתם לכו קחו וגומר פירש צריכים אתם לילך בזריזות ועל זה הוא נותן טעם כי אין נגרע וגו': יג אצים. דוחקים. לכ"פ כדי שלא תפרש אותו לשון מסירות. יד ויכו. שמו נוגש. דק"ל דאשר שמו עליהם נוגשי וגו' מר משמע דשוטרי בני ישראל שמו עליהם נוגשי פרעה לכך פירש דנוגשי פרעה שמו אותן שוטרים על ישראל: לאמר. לאמור ואמירה הנאים אחר דבור הוא כלל ואמירה הוא פרטו והכא א"א לפרש כן וגם אי אפשר לפרש כאן לאמור לאחרים הוכרח לפרש למה ויכו שהיו אומרים וגו': ויכו לי ויפעלו. הא דמפרש ויכו וגו' אחר מה שפירש לעיל למה ויכו מפני שטעם של מדוע לא כליתם הוא טעם המכים דהיינו הנוגשים כי נוה שהוכו השוטרים הוא מפני שלא כלו חקם ללבון לבנים לפיכך הוצרך לפרש שמלת ויוכו לשון ויופעלו שהוא מיד אחרים כלומר הנוגשים הכו את השוטרים ולמה הכום וכו' והוא שאמר ולמה ויוכו וכו': טז כמנין ראשון. דאל"כ למה נתרעמו על עשיית הלבנים יתמעטו מן החק הקצוב אלא תרעומתן היה על עשיית מניין הראשון: וחטאת ר"ל חטאת של מצרים: על עמך. ר"ל על ישראל: כ מישראל. אבל לא מהשוטרים כי שוטרי בני ישראל כשרים היו כדלעיל. [נח"י] ול"נ דודאי מהשוטרים היו דהא כתיב בצאתם מאת פרעה וא"א לפרש דקאי אמשה ואהרן דהא לא היו עכשיו אצל פרעה וכן הוא בש"ר ע"ש:

ו א כשאביאם. וא"ת הכא משמע מתוך פירש"י שהיה מרמז עכשיו שלא יכנס לארץ ולקמן בפר' בהעלותך על פסוק נוסעים אנחנו מן המקום פירש"י בעצמו דסבר משה שיכנס לארץ וי"ל שהיה יכנס שם וימות קודם שיכבשו שבעה אומות דזמן ארוך היו ישראל לוחמים קודם שכבשו מלכי אומות אבל מ"מ קשה דהא רש"י פירש לעיל על פסוק שלח נא ביד תשלח אין סופם להכניס לארץ א"כ משמע בהדיא שהיה יודע משה שלא יכנס שם וי"ל שהיה סבר נהי דלא יכנסו על ידו ולא יהיה שר ומושל עליהם אבל מ"מ יכנס שם כשאר ישראל אבל מ"מ קשה דהא לקמן בפרשת בשלח תביאמו ותטעמו פירש"י נתנבא משה שלא יכנוס לארץ וי"ל דודאי הוא נתנבא אבל לא בדרך נבואה ממש נתנבא אלא ניבא ולא ידע מה ניבא. [קנ"מ] בעל פענח רזא כתב בודאי כבר נגזרה שלא יכנס לא"י באמר שלח נא רק שהיה גזר דין בלא שבועה והיה יכול לבטלה בתפלה ולדקה אבל במי מריבה היה גזר דין עם שבועה ולא היה יכול לבטלה. כי ביד ידי. אבל לא מפרש שפרעה ישלחם ביד חזקה: וביד. יגרשם. [נח"י] נ"ל דהה"פ בשביל יד חזקה של הקב"ה שתתחזק על מצרים יגרשם אבל הרא"ם פירש ביד חזקה של פרעה שתתחזק על העם יגרשם לא נהירא ע"ש: חסלת פרשת שמות

פרשת וארא

ב משפט. דייק מדכתיב אל שהוא מדת הדין. א"נ י"ל דרש"י דייק מדכתיב וידבר ל' ק' הוא. [רא"ם]. ואל תקשי לו דהא הרבה פעמים כתיב בתורה וידבר ה' אל משה לאמר ואין פירושן ל' קשה. וי"ל דהתם כתיב אחריו לאמר וא"כ וידבר הוי כלל ולאמר היא פרט המפרש מה הוא הכלל דהיינו הדיבור אבל כאן אין כתיב אחריו לאמר דויאמר אליו אני ה' דכתב כאן לאו פרט של וידבר הוא אלא מילתא באפיה נפשיה הוא דקאי על מה שאמר משה למה זה שלחתני כדמפרש רש"י [מהרש"ל] מדכתיב אחריו אני ה' סיפך זה כך דרשו פה ולא במקומות אחרים: ויאמר. ולא לחנם. ר"ל דלא אמרת למה זה שלחתני וקאמר לא לחנם שלחתיך. והנה דברי הרא"ם בפירוש זה ארוכים מאוד ולאתי לכוקבם ונ"ל שאין זו תשובה על מה שלמעלה כמו שחשב הרא"ם רק הכי פירושו דבר אתו משפט ר"ל בלשון קושי ולא בלשון נחת על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה שהוא התחלת הדבור של למה זה שלחתני שהיה חס על כבוד עצמו כמו שפירשתי למעלה ומה שפירש לא לחנם שלחתיך גם אינה תשובה אמה שלמעלה אלא הכי קאמר הקב"ה למשה שמא תאמר לא תצליח בשליחותיך לא לחנם שלחתיך וכו'. עכ"ל [מהרש"ל]: ג אל האבות. מה שנקט רש"י אל האבות ולא נקט אל אברהם ואל יצחק ואל יעקב כמו שכתב בקרא משום דרש"י נקט לה בלשון קצר. [הרא"ם]. אחר מחילת כבודו אין דבריו נראין כלל דק' לדבריו למה לא נקט תיבה אחת ולכתוב וגומר להורות על שיקצר בניונו כדרכו בכל מקום ועוד קשה שלא לדבריו בכל מיוחד דלא הי' לנקוט רק באל שדי דלא פירש כלום על אבות בדבור זה רק על תיבות באל שדי ונראה כיון דרש"י מפרש וידבר אלהים קאי אלמה הרעותה וספוק וארא קאי אלמה זה שלחתני והצל לא הצלת וחכר איך שהבטיח לאבות ולא קיים עדיין וממילא יש תרעומת על משה הק' בלא פ' דבותינו אבל על וגומר שרוצה שיקיים תכף שהבטחתו וכן משמע לשון וארא דקאי על אני ה' שרוצה אני לקיים מה שהבטחתי לאבות. וכדי שלא יקשה לך למה באמת לא קיים להם עצמם כיון שהבטחה היה גם על עצמם ועוד היא שבועות משום שלא קיים לאברהם וליצחק וליעקב מה שהבטיח. לכן יש פתחון פה למשה למה זה שלחתני והצל לא הצלת ומה שלא דבר יעקב כלום אף שרא' שלא נתקיים מה שהבטיח לאברהם וכן יצחק מפני שלא היה להם היזק ע"י הבטחתו משא"כ הכא כתיב הרע לעם הזה שלא נתן להם תבן לכן פירש וארא אל האבות כי לא נקרא אבות אלא אלו זה טעם שכל מעשיהם ומה שאירע להם הכל סימן לבנים וגם מה שהבטיח להם כאלו היה שהבטחה לבנים משא"כ באדם אחר ואם כן לא הי"ל להשיב נגד הבטחת השם בפרש שהגיד לו קודם ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה ודו"ק. [נ"ע] באל. הבטחתי. [הרא"ם] הוצרך לומר זה להודיע החילוק וכו'. ושמי לא נודעתי. דק"ל והלא כתיב בפרשת לך לך אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים וע"ז פי' לא הודעתי וכו': שהרי הבטחתים. דרש"י עצמו מפרש מה שפרש יש כנין ס'

הו באל שדי ועי"ז פירש שהרי שנשבעתי ולא קיימתי ר"ל עדיין לא קיימתי שנשבעתי מפני שעדיין לא זכו. מלך נועם הם א"כ יש הפרש כדפירשתי שהרי הבטחתי ולא קיימתי ד כשנראתי. דק"ל איך מיושב הלשון של וגם אמה שכתיב לעיל בשלמא אי כתיב לעיל ושמי ה' נודעתי להם היה פירושו וגם דבר זה עשיתי להם. א"נ אי כתיב כאן וגם לא הקימותי הוה נמי שפיר אבל עכשיו דכתיב לעיל ושמי ה' לא נודעתי להם ואי וגם הקימותי ועל זה פירש וגם כשנראיתי וכו' וה"פ שאל תאמר כיון שלא נראיתי להם אלא באל שדי ולא בה' א"כ לא צריך אני לקיים הבטחתי אל תאמר כן שהרי גם הלכתי והעמדתי להם ברית ובשביל ב' דברים הללו דהיינו אל שדי והברית צריך אני לקיים דברי דהרי כן כמו שהבטחתי לאבות כה' וגם הקימותי לפ"ז קאי אוארא אל אברהם וגו' באל שדי: להת. שגרתי. רלה לומר מהפסוקים הללו אתה רואה שגדרתי להם אבל עדיין לא קיימתי אבל מה שלא קיים לא מוכח מקרא אלא בלא הוכרח רש"י נקט ליה לתרץ למה שלחתני משום שעדיין אני לא קיימתי הוכרחתי אני לשלוח אותם כדי לקיים דברי לאבות הראשונים: ה יש עלי לקיים. דק"ל מאי וגם אני שמעתי דמשמע באחר שמע וגם הקב"ה שמע ועל זה פירש כמו שהלכתי את הברית ופי' ר"ל דוגם אני מוסב אלמעלה כיון שנראיתי להם באל שדי והלכתי להם ברית וגם אני צריך לקיים. ושמעתי מילתא באפיה נפשיה היא ר"ל לפיכך שמעתי וכו' וה"פ של פרשה זו בתחלה וידבר אלהים אל משה דבר אתו משפט ויאמר אליו וגומר קאי אמה שאמר משה למה זה שלחתני ואמר לו הקב"ה אני ה' שנאמן לקיים הבטחתי בהבטחתי ואת אמרת למה זה שלחתני וא"ת למה צריך אני לקיים הבטחתי אעפ"י שלא הודעתי בשם ה' אלא וארא אל אברהם וגומר אבל שמי ה' לא נודעתי להם א"כ לא יוכרח אני לכך אבל וגם הקימותי וגומר לכך גם אני צריך לקיימו הלכך שמעתי וגומר: ואזכור. וגם את. [נח"י] כי א"א לקיים הבטחת הארץ רק אחר יציאתם ממצרים וא"א להוציאם אא"כ יקויים וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי לפיכך האריך הפסוק אשר מצרים מעבידים אותם והנו ואזכור את בריתי ר"ל ביצ"י שזכרתי ברית בין הבתרים של הארץ ממילא נזכרתי גם דן אנכי כי בפעם אחד ובמאמר אחד נאמרו אלו ב' הבטחות ונפשיו נשלמה התשובה על למה זה שלחתני ומאז באתי הרע. ועפ"ז מה שהאריך: ו מתחת משא. כאן קצ"ל דהיפך מיושב הלשון של מתחת לסבלות דמתחת סבלות משמע שהסבלות למעלה פירוש עליהן והוא מוציא אותו מתחת ועל זה פירש טורח משא ר"ל כאדם שנושא משא שמוציאין את המשא מתחת משא ה"נ העבודה של מצרים דומה [illegible] עלו מוציאו אותן מתחתיו אבל לעיל לא כתיב תחת גבי סבלות': ד לישבע [illegible] [נ"א] כאלו אמר לישבע במלכותי כי הכסא מורה על המלכות כיון רק הכסא אגדל [illegible] תנחומין וממיעה זו ל' קבלה היא רלה לומר שנתייאשו מן הגאולה לפי שהסברו שא"א לגאלה מפה מעבוד' קשה כזו ולא משה פירש אל תימהו מהם: מקוצר רוח. והוה כאלו נכתב ולא שמעו אל משה מצרה גדולה ומעבודה קשה אלא דשביל זה נקט מקוצר רוח דדרך של מיצר להיות נשימתו קצרה. [נ"א] וקשה דא"כ מעבודה קשה ל"ל כו': למה הרעותה. רלה לומר שוידבר אלהים קאי על ענין שלמעלה דלפירש"י וידבר אלהים אל משה קאי אלמה הרעות אבל ויאמר אליו אני ה' וגו' [illegible] קאי אלמה זה שלחתני כדתירץ לעיל. אבל לפי פי' רבותינו קאי הכל אלמה הרעותה. וא"ת והא אח"כ מפרשים שקאי אמה שאמר משה מה שמו מה אומר אליהם. וי"ל לומר דבשביל תרווייהו דבר אתו משפט והא דנקט בתחלה שקאי אלמה הרעותה משום דלמה הרעותה עיקר וגרס הכל ואגב הוכחת העיקר הוכיחו גם על ומה אומר [illegible] שמו ותדע לך שהרי לא דבר אתו משפט אלא אחר שאמר למה הרעותה [illegible] דבר אתו משפט מיד כשדבר אליו מה שמו מה אומר אליהם אלא ודאי זו [illegible] כה אומר אליהם. [נח"י] שמעתי וא"א להבין דילמא [illegible] הגאולה בשלמא [illegible] שוה שם מבואותיו [illegible] הוצרך לגאול אבל האבות הרבה פעמים נגלה להם [illegible] בישמלו וע"ק שהרי גם משה לא שאל בשביל עצמו אלא בשביל ישראל מה אומר [illegible] שם פס. וי"ל דה"פ דפ"ס ודרש"י ואת אבות הנאמנים ש"א נודעתי להם בשמי יד שהוא שם שלם ושמי הגדול רק באל שדי שהוא שם המורה לפי"ם לא יהיה [illegible] נדותי ולכן ע"י שאלה מה אומר אליהם הודעתיך בשמי ה' ואפ"ה [illegible] מלה. נ"ל ליישב הפסוק לפי פירש רבותינו. עד שקנה. כשיבואו שדי נצריכן לקנות בדמים יקרים ואפילו הכי לא הרהר וכו': לא שאלו לי. ר"ל כיון שאפישו אל וארא אל אברהם וגומר הוא הרבה פעמים נגלתי להם באל שדי ולא שאלו לי מה שמך הל"ל ושמי ה' לא שאלו לי כמו שאתה שואלני [illegible] קאי אליהם: ואני [illegible] הודיעם. [הרא"ם] דהבא קפ"א לכו ממ"נ וכו': ועוד ביילך. [הרא"ם] [illegible] דילמא ה"ק מאחר שהאבות חביבים עלי שלא הרהרו אחרי גם אני [illegible] בני ישראל בעבור' אף על פי שאינם נוהגים כשורה לכן אמור לבני ישראל ומפ' ונראה דלפי' זה שפירש דעיקר הגאולה היא משום חביבות האבות אף על פי [illegible] אינם הגונים א"כ לעיל כשאמר משה מי אנכי וכו' וכי אוציא את בני ישראל וגו' ופי' ואע"פ שאם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשו להם נס וכו' היה לו [illegible] האבות הוא גורם שיעשו להם נס זה אף שאינם הגונים: לכמה גליות. ר"ל [illegible] הסלע ע"י הפטיש לכמה גליות כך פירש רש"י נמי בגמרא דשבת בפרק ר"ע דף פ"ח והתוספות הקשו על פירושו ומפרשים בענין אחר עיין שם: יב והערל והלשם. רלה לומר זהו פירש של והערל שמביא רש"י: ואיך מי' ק"ו. ר"ל שאל תאמר דהאי איך ישמעני פרעה מילתא בפני עצמו הוא כלומר וגם פרעה לא ישמע אלי מסבה אחר דהיינו ואני ערל שפתים לכן פירש זה אחד מעשרה ק"ו [illegible] היא. וכ"ה ניחא מה שהפך רש"י ופירש ערל שפתים קודם ואיך ישמעני כדעה שלא על סדר המקרא. והקל וחומר היא הכי ומה ישראל שמיעה טובה היא [illegible] והיה לכן לקבל ואפ"ה לא שמעו לי פרעה שמיעה רעה היא לו כ"ש שלא ישמע ופ"ת איכא לתירך דמה שלא שמעו ישראל למשה היינו כמו שמפרש הפסוק לעיל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ונימר. וי"ל דמשה לא היה ידע שלא שמעו לו בשביל קוצר רוח אלא הוא סבר דבשביל שהוא ערל שפתיים לא שמעו לו ומה שכתוב לעיל [illegible] כי שינו בתורה כתבה לפי האמת אבל לפי דעתו שהיה סובר משום שהיה ערל שפתיים לא שמעו אליו הרי שפיר ק"ו. ואין להק' אעס"כ ה"ל לנסה להבליע הפירכא אף [illegible] לו הקב"ה שלא שמעו אליו הוא מקוצר הרוח והק"ו אלו היה נפרך כמו שמצינו בכמה מקומות בתלמוד. וי"ל דהיה פירכא הכתובה בתורה הוא שהכתוב מעיד שהם שלא שמעו היה מפני הקוצר רוח ואין להבליע הפירכא. [כן כתב הרא"ם]. יג ויצום [illegible] [נ"א] [illegible]

אין לפרש כ שמעו שלא אותם שיוציאו בני ישראל שא"כ היה לו לכתוב איך יוצאו כמו שנאמר בפ' באחרי זאת אלא שהיה מצוה אותם להנהיג בנחת וכן אצל פרעה: ועל שליחותו. ומלת להוציא קאי אשניהם צוה על דבר ישראל שיאמר להם שהוא יוציאם ממצרים ועל שליחותו אל פרעה שיאמר לו להוציא את ישראל וגומר ויתרו בו שאם לא יתנם שייסר אותו ביסורים: יד מראובן. דאם כן נמצא שלא עבדו אלא קי"ו שנה דהא יוסף בן ל' שנה כשעמדו לפני פרעה ובאותו זמן היה לוי בן ל"ד דהא בשבע שנים נולדו כולם חוץ מבנימין מהם ג' שנים שנולד לוי שהוא שלישי לראובן נמצא שהיה לוי גדול מיוסף ד' שנים ואחר כך היה ז' שנים השובע ושתים משני הרעב וכשעברו ב' שנים משני הרעב באו למצרים ובאותו זמן היה לוי בן מ"ג וקל"ז שנים היה כשמת לא מהן מ"ג או נשארו עדיין צ"ד שנים מלוי שלא התחיל השיעבוד ורד"ו שנים היו במצרים לא מרד"ו צ"ד שנים של לוי שלא התחיל השעבוד נמצא שלא נשתעבדו אלא קי"ו. [ד"ר] קשה דהא אמרינן במדרש פרשת בשלח שבני אפרים מהרו את הקץ לצאת ממצרים ל' שנים והרגו מפלשתים וכתיב בדברי הימים ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים משמע שאפרים היה חי בשעת הריגת זבד ושותלח וזה א"א שהרי מתו אל הבנים קודם השעבוד אלא נ"ל שראה בנבואה שלעתיד יהיו נהרגים ולכן היה ויתאבל אפרים ימים רבים כי באמת עדיין היו חיים ואין מקבלין תנחומין על החי: כ אחות אביו. ר"ל שלא תפרש כמו דודתך הנאמר בפ' עריות ואל דודתך אל תקרב דהתם פירושו אשת דודו דהא יוכבד היתה בת לוי ואם כן היתה נמי אחות קהת דהא קהת היה בן לוי וקהת היה אביו של עמרם וא"כ נמצאת שהיתה אחות אביו: כב לבדוק באחיה. [רא"ם] אבל גבי לבן דדרשו להגיד שכחה משום דלא שייך לומר שבדק בלבן ועוד דלא הל"ל לא את אביה ולא אחיה ולא מקומה שכבר שנזכרו למעלה ע"כ כלם באים לדרשה וליכא למימר דילמא הה"נ שצריך לבדוק בכלם חדא דבשלמא באחים שייך הטעם משום דרוב בנים דומים לאחי האם משא"כ באביה וכ"ש באנשי מקומה ועוד דא"כ למה בדק אהרן באחיה בלבד דהא לא נכתב שם אביה מיותר. [נח"י] הא דלא דרשו גבי אחות נביות שצריך לבדוק באחיה דהא התם היתה מחשבת עשו לרעה כמו שפי' רש"י על נשיו הוסיף רשעה על רשעתו. וא"ת מ"ל למדרש הכא דצריך לבדוק דלמא ה"פ כמו גבי נביות שמת עמינדב והשיאה נחשון וי"ל דמאי נפקא מינה הוצרך לכתוב זה בשלמא גבי נביות איכא נפקותא ללמד על יעקב שנטמן בבית עבר י"ד שנין אלא צריכין למדרש שצריך לבדוק: כה עגלים לעבודת כוכבים ומזרע. סוטה דף מ"ג ר"ל שאביו היה משבטו של יוסף ואמו היתה משבטו של יתרו או להיפך. ר"ל דרש"י דייק מדכתב פוטיאל ביו"ד דמשמע לשון רבים. א"נ מדכתיב מבנות דמשמע נמי לשון רבים ר"ל שנתייחס בשביל בני יתרים. ואין להקשות דילמא שם אדם הוא שמו פוטיאל וי"ל דדייק דמדכתיב לעיל ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון פ"מ דהא כתוב לייחסם ה"נ פוטיאל בא ליחסו: שפטפט. י"מ שמרד וי"מ שזלזל: כו על צבאותם. דעל צבאותם משמע שהוציאו את ישראל יותר מצבאותם. א"נ דמשמע שהוציא את צבאותם בתחלה וזה אינו: כז הם שנצטוו. [קצ"ט] פי' כי כל פעם שנכתב משה ואהרן נכתב כאן חידוש אשר אמר ה' להם הוציאו גו' הם המדברים גו' אבל בפעם הזאת לא נכתב בו חידוש ענין כלל לכך הוצרך לומר בכללות בשליחותם ובצדקתם: כח מחובר. [נ"ת] פי' דאל"כ לא יתכן ויהי וכו': כט האמור למעלה. פירש הלא הם של ואני ערל שפתים הנא אחריו שבני ישראל לא שמעו אלי בזו היא האמירה הראשונה ישנה בפרשה שנייה לא האמירה של ולא שמעו כי זו לא כמ"ש בפרשה שנייה [רא"ם]. ואני אומר על כל מה שנא' בפרשה הראשונה קאי והא דלא נכתב בפרשה שנייה הדבור של ולא שמעו אלי הדבור ההוא גם כן מרומז בפרשת שנייה דקשה למה מהפך הכתוב מה שנאמר למעלה בפרשה ראשונה דלעיל כתיב ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים ובפרשה שנייה כתיב הן אני ערל שפתיים איך ישמע אלי פרעה אלא ודאי הכי קאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי אף על פי שבשליחות הוא לטובתם אפילו הכי לא שמעו ואני בכמה שאני ערל שפתיים אם כן איך ישמע אלי פרעה והוא הוא הק"ו בעצמ' שנאמר בפרשה ראשונה:

ז ב פעם אחת. פירש דלכך אמר את כל אשר אצוך באתה תדבר לפני פרעה כל דבור ודבור פעם אחת בקריאה ולא יותר כמו ששמעת מפי ואהרן אחיך ימשך כל דבור ודבור פעמים ושלש עד שיטעמנו וימליצנו באזני פרעה. [מהרש"ל]: ג וגלוי לפני. ודאי הוא שפרעה ימרוד בו מאחר שהוא מחזיק את לבו וכי דרך של הקדוש ברוך הוא כן שיתן בלבו של אדם שיעבור על רצונו לכ"פ וכו'. טוב לי שיתקשה. רוצה לומר ואי לא הייתי מקשה את לבו אז בודאי שיעשה תשובה וגלוי לפני שלא ישובו ישראל בכל לבם ואם אביא מכות ופרענות עליו אז יאמרו הבריות כן מדתו של הקב"ה שמביא פורענות על מי שחוזר בתשובה והם לא יודעין שאינו חוזר בתשובה בכל לבו לכך אקשה את לבו כדי שלא יחזור בתשובה ואז יכול להרבות אותותי ולהביא פורענות עליו לעיני כל אדם: ותבירו. דייק מדכתיב בקרא והרבתי את אותותי דמשמע מן הקרא שיביא עליו מכות ושופטין יותר מה שחטא וא"כ קשה למה הוא רוצה להביא עליו מכות יתירות יותר על מה שחטא ועל זה פי' רש"י כדי שהכירו אתם את גבורתי על זה מביא ראיה וכן מדתו וכו' יקו"ל: בה' מכות. פי' אע"ג שלפי זה היה ראוי שיקשה ה' את לבו גם בחמש מכות הראשונות אף על פי כן רצה ה' שיפרסם רשעתו להודיע שאף בלא החיזוק של הקב"ה הוא מחזיק מעצמו לפיכך לא חיזק ה' את לבו. אלא אחר חמש מכות הראשונות. [ד"ד] אע"ג דגבי כנים כתיב גם ויחזק את לב פרעה נראה דשם יש כסבר לשון ויכבד לבו וא"כ כתיב ויחזק אלא דסך ויכבד קאי אהקב"ה כי כן כתיב כי אני הכבדתי את לבו לכן לא כתיב שם ויחזק ה': ח יד ממש. [נח"י] והא דלא פי' כן בס' שמות ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים משום דהתם בהדיא כתיב והכיתי פ"מ יד ממש: ט מופת אות. לפי שפירש בפרשת והאמין על מופתי' הם מכות מופלאות לכן פירש כאן אות. שיש צורך. ר"ל שיש בו ומשלם כמו שבולה אתכם כמו דכתיב בפרשת האזינו יזבחו לשדים לא אלוה ומתרגמינן דלית בהון צורך. י לתנין נחש. כי שם התנים ביבשה הוא נחש ובמים הוא דג וכן פי' רב הרד"ק בשרש תנן: יא מתהפכת ע"י להט. ר"ל היה חרב מתהפך מאליו והרס הרואה אותו כובר שמתהפך ע"י להט אם כן משמע דלהט

דהתם

דהיינו לשון לאו הוא: יב מטה בלעו ר"ל מדלא כתיב יבלעו חנין אהרן משמע מאחר שחזר וכו' והיה נס בתוך נס אלו היה ר"ל לא היה רק נס אחד אבל לאחר שנעשה מטה חזר ובלע היה נס בתוך נס. [הרא"ם]: טו שאפתח בה בכה. בשאר מכות כתיב לא גבי התראה אבל גבי מכה לא כתב כה לאפוקי גבי מכות בכורות כתיב גבי מכה נמי כה אמר ה': יט מים בכלי. פירש לא היתה מכה רק במים שבכלי עצים ואבנים כתוך לא סנן ויאמן עליהו. וי"ל דבא לגירות דוקא מים ולא יין או שאר משקין אפי' בכלי כען או כלי אבן [גלי"ט]: כב מעשה שדים. ר"ל שדים כולם בלם אמר רבי חייבת בר נגרי אמר ר' חייא בר אבא בלטיהם מעשה שדים. בלהטיהם מעשה כשפים וכן הוא אומר ואת להט החרב וכו' ופירש רש"י בלטיהם כמו ותכה בלם: ויחזק. לומר. [ד"ד] הא דלא פי' כן כמשה לעיל דגם שם נאמר ויחזק פרעה ותמהתא גם שם היה הטעם כן. אלא נראה דלעיל לא היה ערין סמכה על פרעה אלא חידש אות ומופת פ"ה חזק את לבו מש"כ כאן שהיתה המכה עלי' ואפ"ה. ויחזק לבו ע"כ מטעם שאמר ע"י מכשפות. והרא"ם פי' דלעיל נתחממו כולם כרואיתם בליעת מטה משה לשאר מטות מה שלא יכלו החרטומים לעשות כן ולא יכלו לומר ע"י מכשפות: כה מניין ז' ימים. דק"ל דה"ל למיכתב וימלאו ועל זה פירש מניין ז' ימים ר"ל דוימלא קאי על מניין ולא על שבעת ימי: רביע חדש. ר"ל ז' ימים וא"ת והא החושך לא היה כי אם ששה ימים. כדמשמע בפרשת בא וי"ל דלקמן בפרשת בשלח כתיב ויהי הענן והחושך ויאר את הלילה ר"ל הענן והחושך היו למצרים ויאר את הלילה לישראל ולמה היה חושך למצרים אלא הקב"ה פרע להם אותו יום ז' שלא הביא בתחילה עליהם: כו מאן כמו ממאן. ר"ל שלא תפרש מאן כמו אין וכמו מאן בלעם יבמי דא"כ הסר תיבת רוצה דבלא ת' רוצה אין נופל שלמ"ד של לשלח רק הל"ל אם מאן אתה שלח או שולח לכן פי' ואם סרבן אתה כמו ממאן מסרב לעשות דבר וע"ז קשה הול"ל ממאן אתה כי איך נופל תיבת אתה על מאן שהוא שם הפעולה לכן פי' כגוי האדם ע"ש המפעל כמו שקט דהל"ל יושב השקט. והדומה לזה אלא כנוי וכו'. וכן הוא כוונת הגמרא קידושין ד"ד דאמר רבינא א"פ ליתא קרא אין כסף מאי אין וכו' והגא גופי' מנ"ל פי' דאן בלא יו"ד כמו אין. אמרי כתוב מאן בלעם ומאן יבמי דלא כתיב בהו יו"ד וכו' ומקשים למה לא מביא מסרס' וירא דכא' כמה פעמים לשון מאן וביותר דבפסוק שלפניו כ' מאן ה' לתתי להלוך אבל לפי מה שפי' אין ראי' מכל אלו דכתיב לתתי להלוך בלמ"ד וע"כ אין לפרש מאן כמו אין בלא"ה ניים דא"כ מאן אתה שלח הול"ל ווע"ן דוא"ו ניים שיקש"ם או גא"ס לאוע"ע מיי"ד ניים ג"ן ואין שייך לומר ל"ו שיקי"ן או נו ני"ן לכן מביא מאן בלעם הלוך עמנו וכן מאן יבמי וא"כ פירושו אין ודו"ק [גלי"ט]: כט בהוך. והמדקדקים לשון למקה והוטה: [נח"י] בב"ר דרש שהיה הותה מים ושפה יורדת על לבו והשאה לפרש הפסוק על דבר הצפרדעים דרים על דבר שהי' קולן של צפרדעים קשה שהיו נכנסות בגופן ונוטקים בתוכן׳

ח ה שלא אוכל. ר"ל אם אהיה יוכל לשאול אותו דבר שלא אוכל לעשותו מתוכל אתה עלי לאמר שאני לא תוכל לעשותו: למתי. שיכרתו. וא"ת מה שאלו משה ודאי היה מתרצה שיכרת היום לאלתר וי"ל לפי שהיה סבור פרעה אם יתפלל שיכרתו מיד או מיד היה צריך לש"ח את ישראל כמו שאמר לאותה זה היה רע לו לפיכך לא ידע משה באיזה יתרצה ולפי מה שתירץ הרמב"ן כשם שגיד יתורץ ג"כ קושיא זו: אעתיר. עתרו. לשון אעתיר העתרו ותעתרתי תממא לשון זה שפעיל שהוא פועל יוצא והוה ליה למכתב לשון אפעיל כמו אעתיר עתרו ותעתרתי כיון שהוא לשון תפלה והתפילה אינה פועל יוצא לא יוסיף וכו': דברים. ר"ל דלשון התפעיל קאי אדברים והוה כאלו כתיב דברים: דבריכם. ר"ל דכתיב ביה בהדיא דבריכם: ו שיכרתו. למחר. שהרי התפלה היה ואתי יכרתו. וי"ל שהתשובה גם כן לא היתה רק על זמן הכרתת הצפרדעים [כך פי' כרא"ם]. וקשה ולמה לו לנער ביום עד למחר ולמה לא אמר שיכרתו אותו מיד. וי"ל שפלעה היה החזיק את משה כחוקת מכשף וכבר שיודע לכוין שעות ונודלי עכשיו הי' השעה' שיכרתו וכשתעבור השעה' לא יכול להסיר' ולכן אמר מחר להראות שע"י מכשפות הוא עושה כן אבל משה מתוך שהתפלל נשמע תפילתו. [מהרש"ל]. מקשים העולם לנוח שינה הכתוב בצפרדעים ויצעק משה אל ה' ובשאר מכות כתיב ויעתר משה אל ה' וי"ל הטוב דאמרינן המתפלל צריך להשמיע לאזניו מה שמוציא מפיו וכאן היו הצפרדעים צועקים כמו שפירש"י בסמוך והוצרך להרים קולו בתפילתו כדי שישמיע לאזניו את תפלתו: יא כאשר. ולא וא"ת ולמה לא פירש"י לעיל גבי מכות דם דכתיב ויחזק לב פרעה וגו' וכן גבי מופת בליעת מטה אהרן את מטותיהם. וי"ל דלעיל אין צריך לפרש היכן דב' שהרי כמה פעמים כתיב ואני אקשה וגו' ולא יתן אתכם וגו' אבל כאן הנטיה להם ואשלח' וגו' ולא קיים והיכן אמרו זה כדבר ה' לכן פי' ולא ישמע אליכם פרעה ולא ישמע אלי הל"ל דהא אמר ה' והכבדתי אותו ולא ישמע ואם כן אלי היה ליה למימר אלא בא להודיע דסף עם שינסיה אתכם לשלח העם כדי שתתפללו עליו לא יקיים. [גלי"ט]: יד להוציא. לבראותם. לא להוציאם מעליהם ודייק רש"י מדכתיב ויעשו כן החרטומים שפירושו שעשו גם כן כמשה ואהרן: יו את. ויש טעם. דק"ל למה ה' הביא עליהן הערוב כיון דמסך להם זה תועלת בעורות ובבשר ושאר כגאות ולכן פירש"י ש"ש טעם בדבר. [מלאתי בשם מהר"ד]. קנ"מ פי' שבדם וצפרדעים שעיקר המכה היתה ביאור כדי ללקות ירחם תהלה ומירחתם בא לפס המכה וכן כיים הביא הקב"ה להראות שלא יכלו החרטומים לעשות אבל בערוב שאין בו טעם הוצרך לומר טעם: כ מתחבלת. דק"ל דתשחת הארץ משמע לשון עתיד הא כבר היתה נשחתה לכך הביא דהייה מתרגום שמפרש אתחבלת שהוא לשון עבר: כא במקומכם. דק"ל וכי בשמים יזבחו ועל זה פי' ולא תלכו למדבר ר"ל שהם היו אומרים לילך במדבר ולזבוח שם: כב קורא. אותה תועבה ר"ל לישראל היה אומר כן ולא למצרים: דבר שנאוי. ר"ל תועבה פי' שנאה ולפי זה מלי למימר דמצרים עצמן אמר כן: כז ולא מתו. וא"ת היה לו לעיל לפרש כן דכתיב וסר הערוב מפרעה וי"ל דדרך של משה לומר לשון הסרה בתפלתו שהרי לעיל כשהתפלל על הצפרדעים אמר וסרו הצפרדעים וגו' ואעפ"כ כתיב וימותו הצפרדעים ומשני שמלת ויסר הוא פי' וסר דלעיל מיניה שהוא קודם ויעתר פי' שלא וסר קודם מלת ויעתר אף על פי שהוא אחריו. [הרא"ם]:

ט ח פיח. נכה. [רא"ם] לא ידעתי מאין הוציא שזורק משם נכה ומשמע לומר מדכהי' שמימה ולא כתיב על השמים כדלקמן גבי מכת ברד ומדמשני קרא ודאי פירוש הוא שהפליג בגבהתו עד לשמים [נח"י] וי"ל דה"ק דכל דבר המורק היינו בכח דסתם זריקה היא בכל כחו והיינו בידו אחת. [ועיין בב"ר פ"ה ובויקרא רבה פ' י']: שלו. ושל אהרן ר"ל מדכתיב לעיל מלא חפניכם: שהלך. האבק וא"ת והולי' זה נס היה אם כן מ"ל לפרש שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים של' ושל אהרן דילמא לא היה מחזיק ומשה זרק בשתי ידיו. ויש לומר דמה שפירש רש"י ואחר שהלך וכו' היינו ר"ל דזה היה נס שהלך כל כך למרחוק כיון שלא זרק בכח אלא מה שקומץ אח' שהוא מעט אבק היה הולך ומתפשט על כל ארץ מצרים היה נס. ולפי מה שפירשתי לעיל דרש"י דייק ממילת השמימה שזרק משה בכח יתי' נס כן קושיא זו דכיון שהכתיב מלמדני במלת השמימה שזרק בכח אם כן בודאי זרקו ביד אחד שלא סמך על הנס: ט שחין. ל' חמימות. דבקרא משמע דמשחין היה פורח אבעבועות חה אינו ועז"פ לשון החימוה ר"ל מחמת חמימות היה פורח אבעבועות: י הכנים. לא מקנהו. מקשין העולם למה לא נאמר כאן הירא דבר ה' ועוד למה לא התרה גם לומר ועתה שלח העז וגו' [מהר"ן] שבדבר לא היו צריך להראות שהרי אמר בפי' הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה ומשמע שהגזירה לא היתה אלא בשדה מגילא כל הירא וגו' ניחא מקנהו לפי שהדבר דרכו להמית ב"א אבל במכת הברד דאין דרך הברד להמית ב"ה אי לא אמר להם שלח העז ונומר לא היו מקפידין להכניסם בשדה [ועיין בקנ"מ] תירוצים אחרים: יד שמכת בכורות. אין לפרש מכות בכורות דאם כן מה בא להשמיענו כאן ל"פ ר"ת מהורליי"ם מכת בכורות פירש מלשון ביכורי' והכי נמי הברד לא לקה רק התבואה שבכרה ונשלם כל צרכיה כדכתיב כי השעורה אביב והפשתה גבעול כדפרש"י שבכרו. וא"ת והכרשת והלא שמות פירש"י בפסוק הנה. אנכי הורג את בנך בכורך שמכת בכורות קשה מכולן. י"ל דודאי בעיני פרעה קשה מכת בכורות מכולן: אבל בעיני העם מכת ברד קשה להם יותר שלא היה להן מה לאכול. ועי"ל שהיא שקולה כנגד כל המכות שעברו כי האחרונות היו קשים מאותה המכה. כתב מהרש"ל וקשה לי על פי' ר"ת מהורליי"ם ל"ל בפעם הזאת וכו' ע"ש. נ"ל דהכי מתישב הקרא על אופניו אל תאמר מאחר ששלחתי עליך הדבר שהוא מכה חמורה ואח"כ הבחין שהוא מכה קלה שאין ביכולתי להמיתך דאל"כ למה לא המיתך בדבר כי בפעם הזאת ר"ל עד יבא הפעם להעת שאשלח כל מגפותי דהיינו מכת בכורות תדע שאין כמוני בכל הארץ ותאמר אתה בעצמך אלו רציתי כשהיה יד במקנך וכו'. [ד"ד] מדכתיב אבל מכה ברד את כל מגפותי ש"מ שמכת ברד שקולה נגד כל שאר מכות ואעפ"כ לא התרה הקב"ה בפרעה כ"א במכת בכורות כמ"ש והנה לא שמעת עד כה ודרשו חז"ל היא מכת בכורות שפותחת בכה ע"כ ש"מ שמכת בכורות שקולה נגד כל המכות אפי' נגד מכת ברד דאל"כ הי' להתרות במכת ברד ולא במכת בכורות נמצא' מתוך מה שמביא רש"י כאן דמפת בכורות שקולה כו' שהרי הלימוד יוצא ונובע מכאן ממכת ברד שמעתי: טז עם הבהמות. ופי' ואף אותך וגו' גם אותך ועמך. [ג"א] דה"ל כמשמעו דהא לא שלח ידו להכחיד אותו ואת עמך פי' לא הייתי צריך למכה מיוחדת ובמכה אחת נעשה הכל: יח חמה. לכאן [ג"א] דאל"כ למה אמר כאן כעת מחר ובדבר וכו': למעלה. ר"ל בתחילה לא היה לו ממשלה על מה שבארץ ועכשיו נתן לו למעלה שהיה לו ממשלה על מה שבשמים והביא מכה משמים: כד נס בתוך נס. ר"ל שדרך הלהב של אש לילך למעלה והכא היתה יורדת למטה וזהו נס האחד ונס השני שלא כבה זה את זה [נח"י] ולא נקרא חדה, דכ"מ מלינו שירדה האש למטה מן השמים לארץ הן למובה והן לרעה ולא נחשב לנס. ועוד דהא עדיין לא נכתב פסוק והלך אש ארצה ול"ב דבמחליקת שנויה בב"ר וכו' ולר' נחמי' היו האש והברד בחוב' ומעורבים זה ב"ס והאש מתלקחת בגוף הברד ופניהם היו דולקים ולדידי' הנס השני היה שהברד היה דולק ולזה נתכוין הרב שהרי כתב האש והברד היו מעורבין ולפ"ז צריך לפרש מה דמסיים עשו שלום ר"ל שניהם דלקו: כט מלאו גלוליב. [נח"י] אע"פ שגם בזמן מכת הצפרדע ומכת ערוב היתה ג"כ מלאה גלולים א"כ מסתמא לא היה מתפלל בתוך העיר והל"ל שם כצאתי את העיר י"ל דשם היה מתפלל על למה היה לו שהות להתפלל ולא היה צריך לגלות לפרעה כצאתי את העיר אבל כאן שאחר פרעה ורב מהיות קולות והיה מבקש שהברד לא יתך ארצה וה"ל שלא נשתהה ולכן הוצרך לגלות כצאתי את העיר ולא בתוך העיר: [דבק טוב]. מה שהקשה על זה כאן יותר מבשאר מכות מלהתפלל בתוך העיר לפי שכאן היו גילוליהם וסיו בשדה לכן הי' מתפלל בתוך העיר אבל עכשיו הירא דבר ה' הניס מקנהו אל הבתים והי' גילוליהם בתוך העיר לכן אמר כצאתי את העיר: לג מגזרת שפו. דק"ל כיון דשג"ן שורש א"כ אין פעולה כאן כלומר ה' הספעל והוה ליה למיכתב הנכתה ועל זה פי' מגזרת שפו רפו ר"ל כיון שנכתב בשור"ק הוה כאלו נכתב ה"א [ג"א] הרא"ם הקשה מדכתיב הפשתה והשעורה נכתה כי השעורה אביב והפשתה גבעול משמע שאם לא היה נבעול לא היה נכה ואמאי הרי כל עשב השדה הכה הברד ונראה דה"פ דהפשתה והשעורה הכו לגמרי אבל עשב שהוא רך לא נכו לגמרי: לב כהתוך. ר"ל באותו חלק היינו ביסוד של כהתוך כסף מתיכת יד דהרמב"ן ז"ל

חסלת פרשת וארא

פרשת בא

י א והתרה. בו [מדכתיב] כי אני הכבדתי את לבו וכו' כי כל כי שבמקרא נתינת טעם הוא אלמעלה ואי לאו פירושו להתרות. בו. מב. וב את גם טעם אלמעלה. [נח"י] וה"ק הש"י למשה שאע"פ שכבר. בודה. ואמר מאחי בפעם ואפ"ה ולא שלח את בני ישראל א"כ פשיטא דלא מהני התראה וע"ז נותן טעם כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו ר"ל דצריך ההתראה משום עבדיו דעד עתה לא שכבידו את לבבם והא דלא הכביד לבבם קודם לזה היינו משום דעכשיו כשאמר שילח ה' פנים וגו' ואילולי שהכביד גם לב עבדיו היו מפצירין. בו לגאולת את בני ישראל לפיכך הכביד לב עבדיו למען שיתי אותותי ואע"ג שאמרו שלח את האנשים וגו' הא לא היתה תשובתם שלימה אמרו שהרי לא אמרו רק שישלח האנשים וכמו שאמר פרעה לכו נא הגברי' וע"ש באריכות: שיתי. אני: אין להקשות דהא בפרשת וירא כתיב וישת לו עדרים ובפרשת וארא כתיב שתי ולא שת ולא פירש שם כלום

ד"ל

ר"ל דכתיב שתי בחיר"ק חסר יו"ד הוא אמילה שאין פי' למי אלא מלה אחריתי הוא כמו כי שתו' ירסון נדיק מה פעל שפירוש לשון יסוד או ל' מלחמה כמו שות שתו כשעריה לכך צריך לפרש שימי אבל לעולם פשיטא ליה שהוא ל' שימי דלעיל כתיב גם אבל לא כתיב שתי ומה שמפרש אח"כ שאשים אני ר"ל אע"פ שפי' שימי מ"מ יש לפרשו בשתי פנים כמו אתי ואתי דמלינו שתמש בשני פנים כמו אתי דכתיב גבי לבן בפ' ויצא יעקב טוב תתי אותה לך בפירושו שאתן אותה לך או כמו בפרשת בלק וכתיב כי מאן ה' לתתי להלוך שמכה פשירושו את אותי לכך פירש דשתי דהכא שאשית אני או י"ל לכך מפרש רש"י שאשית אני דיכול לפרש שהי' לשון עבר לכך פירש שאשים אני שהוא לשון להבא: ג מגזרת. ענו. פי' אבל לא מגזרת שיעבוד כמו ותתעני תחת ידיה והוסיף הרב מלת להיות עני ושפל לפי שמלת עני בכל מקום הוא נאמר על הממון וכאן מורה על השפלות: ה מראה. הארץ. פי' מתוך זריחה השמש יש מראה על הארץ שיוכל לראות על הארץ ואותה מראה דהיינו השמש נתכסה ואם כן מתוך כך לא תוכל לראות את הארץ וגם אונקלוס תרגום כן עין שמשא דארעא. [ד"ד] הרא"ם פי' עין הארץ היינו גלגל השמש ול"נ בזה נקרא מראה השמש ולא מראה הארץ דרש"י בא לאפוקי שלא תפרש עין הארץ הוא הבהמות מכוסה באויר מהמת פריחת הארבה אלא מראה הארץ ממש קאמר וזהו קללה הוא גרוע מכסוי שהוא בפריחה דהוא אינו קבוע כ"כ משא"כ בכיסוי דנמשך בשכבתם ומשמעות הפסוק נמי משמע שאמר מתחלה עין הארץ ואח"כ שתב הארץ אלא שסכבו ממש על הארץ ולא יכלו לראות אפי' חלק קטן מהארץ: ז העוד לא ידעת. דהוא לשון עדיין לא כמו שפירש בפרשת בראשית בפסוק וכל שיח השדה טרם יצמח ובפסח ואילא בפסוק טרם תיראון ולא הפרשו לשון קודם ויסיה תדע עתיד במקום עבר: ה על ידי שליח. דק"ל דהיה לו לכתוב ויושבו אלא ויושב הוא מבנין הופעל המקבל הפעולה מאחר: י את כי אתם. פי' שאתן ובקר היו מבוקשים ע"י פרעה יותר משפש דהא בסמוך אחר מכה חושך אמר רק צאנכם ובקרכם יצג גם טפכם משמע אף על פי שרוצה שילך עמהם טפם מכל מקום לא רצה שילכו עמהם צאנם ובקרם ואם כן הוי פירושו של פסוק ויאמר אליהם אתם אמרתם לשלוח טפכם וצאנכם ובקרכם יהי ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם מכ"ש כי אשלח גם את הצאן וכו' דאף כי היינו כמו שכתוב בפרשת וילך אף כי אחרי מותי [ויש עוד ג"א עיין בקנ"א]: יא כי. אתם עבדה. [מהרש"ל] פירש בעבודה אין לומר שאמר אותה על האנשים א"כ הל"ל אותם וכו': עד כאן. דה"ל אותם אתם מבקשים עכשיו סברי בקשו גם הטף והצאן והבקר: ויגרש לשון יחיד. דאין לומר פרעה עצמו גרש אותם אם כן מאי זה דכתיב מאת פני פרעה אלא כו': יד לא היה ולא יהיה. [נח"י] הרמב"ן והרא"ם האריכו בכוונת הרב ואני אומר יגיד עליו ריעו וז"ל הרב בס' יואל אבל מין הארבה לבדו לא היה כמו אותו של מצרים ע"כ משמע מדברי הרא"ם שהארבה של משה היה גדול מהארבה של יואל ושל יואל גדול משל משה כרבוי המינים עכ"ל ויש מקשין אף על פי דגבי משה היה גם ג' מינים כדכתיב בתהלים ע"ש ארבה חסיל וגזם והאריכו בזה אבל נראה שעשה כן ליפות המליצה כמו ויהרוג בברד גפנם ושקמותם בחנמל וכן דבר ורשפים: טו עלה ירוק. דק"ל והא אין שייך גבי עץ לשון ירק דהא כתיב הירק והעשב השדה נקראים ירקות ומפרש עלה ירוק וכאלו כתיב עלה ירוק ועל זה מביא ו' דדורא"ה בלע"ז כלומר כמו בלע"ז קורין לירק וירדורא כמו שקורין לעלה ירוק כן הוא בלשון הקדש: יט את המלוחים. [נח"י] ל"ע מנלן שכבר לדו מהן ומלחו מהן ועל ידי נס לא נשאר ארבה אחד שחזרו וחיו דילמא היה בדעתן לצוד' לאחר עבור המכה לפיכך היו שמחים ואח"כ פרחו חיין ולא נשאר ארבה אחד הוכחתו מדכתיב כאן לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים ולא כתיב התם לא נשאר אחד כמו גבי ערוב אלא התם הפי' לא נשאר אחד כלומר לא נראה אחד וכ' לא נשאר ר"ל מאותן חיות שהלכו בין הבריות בעיר ובבית אותן הלכו להן ולא נשאר אחד אבל ביערים ומדברות של מצרים נשארו ויוכלו אח"כ לצודן ומפני זה לא נעשה גם שאותן שנגלחו יחזרו לחיות ולילך שיוכל לצוד חיות עוד אבל כאן כתיב גבול מצרים קשה מנין אנו יודעין שבכל גבול מצרים לא נשאר אחד ואיך יכתוב הפסוק דבר שנראה כגוזמא דיוכלו כמה אלפות ואלפים ליסב בחנמים ויערות ל"פ שודאי נוכל לידע שלא נשאר אחד בכל גבול מצרים דאף המלוחים פרחו וא"ת למה באמת לא ברחו כולם בערב כמו בארבה ויש לומר דלצוד חיות הוי טרחה גדולה ידי בזה שלא מחו שלו היו נכנסים בלא טורח משא"כ בארבה דניצודו בקל לכן פרחו כולן ודו"ק [גלי"ם]: כא חשך יותר. פירש וימש חושך משמע שאותו אמש היה כיון ונקרא משמע שהיתה מכת מחודשת בחושך ולא של לילה וע"ז פירש וכו': וימש כמו ויאמש. רצה לומר כמו אמש דהיינו לילה דעל יום שעבר אומרים אתמול ועל לילה שעברה אומרים אמש: כשיגיע. פירש אחר שהחשיך חשך של לילה והתחיל היום כאותו זמן התחיל אותו חושך. [קנ"ס] קשה מה בא הכתוב להודיענו התחלת החושך יותר מבכל שאר המכות וי"ל שבא להודיענו שאלו התחיל החושך מן הערב היו המצרים חושבין שהיה לילה ארוך כשיעור ג' ימים ולא הוי פרסומי ניסא לכן לא התחיל המכה עד אחר החשך של לילה ונראה לכל שהוא יום ואז בא החשך ונתפרסם האות: כב שלשת של ימים. דק"ל למה לא כתיב שלשה ימים דשלשת בתי"ו משמע דביקות ועוד א"ך נופל דביקות על ימים כי ימים לשון זכר ושלשת לשון נקבה ועז"פ וכו': כג ולמה הביא. וא"ת והא לעיל בפרשה וארא פירש"י הטעם שבכל מכה ומכה בטכסיסי מלחמות וכו' בפסוק כי אם אינך משלח את עמי וגו' והיא במ"ר והתנחומא ואם כן רש"י לא פליג עליו וע"ק למה לא הקשה זה על פקרע. ויש לומר דק"ל ולמה הביא עליהם חושך ואפילה כ"כ ובזה היה כדי כמה שהפיל עליהם חושך שלא ראו איש את אחיו ועז"פ לפי שהיו וגומר. ועוד שחפשו [מהרש"ל] ר"ל שבתחילה הקשה רש"י למה היה משונה כך שבתחלה לא היה חשך כ"כ כמו לבסוף ע"כ פירש שבתחלה לא היה רוצה לשנות הטבע כ"כ משום שלא היה צריך כ"א כדי שלא יראו במפלתן ובחושך כל דהוא היה די ולבסוף ג' ימים שמתו כלם ואין נקברים היה מביא עליהן חשך מאוד כדי שלא יכלו לעמוד כדי שילכו ישראל לבתיהם ויראו כליהם וא"ל למה צריך לכל זה והא כתיב שהשם נתן חן העם בעיני המצרים שאפי' בעל כרחם השאילום ד"ל דבזה נתן להם חן לפי כשראו מצרים שהיה ביכולת בידם ליקח כל אשר להם בשלשה ימי אפילה ולא היה שם שימחה בידם ולא לקחו בעבור זה היו נושאין חן בעיניהם והשאילום בעל כרחם [ד"ד] מתרץ על נכון שמביא הטעם על חשך יותר מבשאר מכות ולא סמך על הטעם בפרשת וארא משום דקשה בזה מנין היו המצריים יודעים של ישראל אין חשך אף על פי בשאר מכות ראו ההבדל. לכן פירש דכוונה היה במאת כן כדי שלא ירמו ועוד שחפשו מטמוניהם ובזה ידעו ההבדל: יג ויהא מוגג.

לא מכאן ואילך שהרי כבר היה מוגג: כו פרסת רגל: דק"ל דפרסה עצמה אינה לא היה מבקש אלא בהמה מפרסת פרסה חס אינו דהא אמר בתחלה וגם מקנינו ילך עמנו שכל לכן פירש פרסת רגל ר"ל פרסה פירש פרסת רגל ובלע"ז פלנט"א: לא נדע מה. לא שלא היו יודעין העבודה דהא היו אומרים, גם מקנינו וגומר כי ממנו נקח לעבוד את ה' וכן לעיל הרבה פעמים אמרו לזבוח לה': כט שלא אוסיף. [מהרש"ל] פירש יפה דברת כתרגומו יאות מללת ואח"כ נתן טעם למה דברת יפה לפי שאמרתי שלא אוסיף וכו': [ד"ד] יש מקשים מ"מ משה לא אוסיף ושמא ישלחנו עוד אל פרעה ולא קשה מידי דלדיק נופל ביראת אלהים והוא נוזר והקב"ה מקיים משה גזר דכל מה שהיה לו שליחות יזדמן לו בעמדו לפני פרעה כמו שהביא בסמוך:

יא א כלה. ישלח. לא מלשון כליה ר"ל כמו גבי כליל תקטר תרגם מתרגם גמירא וטהם א"א לפרש לשון כליון אלא לשון כולו: ב אין נא: פירש אין נא האמור כאן אלא לשון בקשה: בבקשה ממך. וא"ת פשיטא כיון שאמר הקב"ה למשה ודאי יאמר לישראל. ויש לומר דמשה לא היה בדעתו להזהירם על זה דהוי כעין גזילה בידם והקב"ה ס"ל דשכר עבודם קא שקלו כדאי' בסנהדרין דף צ"א. שמא היו במצרים כהולים על ממונם וירדפו המצרים אחריהם לכך צריך להזהיר: ד בעמדו לפני פרעה. וא"ת הפרשה שלפני זה ויאמר ה' אל משה עוד נגע וגו' הי' לו גם לרש"י לפרש זה שהרי לפניו כתיב לא אוסיף עוד ראות פניך וכתיב אח"כ ויאמר ה' אל משה וגומר ויש לומר דפרשה דלעיל כבר אמר לו דבר זה דהא כתיב לעיל בפרשת שמות ונתתי את חן העם הזה וכו' אלא שנבואה כאן בעבור שעתה הגיע העת אשר יעדם בה אחז אבל הפ' הזאת בפרשה ושאלו בה מארץ מצרים והמכים בחצות הלילה שלא רמז בו בשום מקום בסברה הוא בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו וא"ת והא אפי' תפלה קלה לא התפלל משה בתוך העיר וכ"ש דבור חמור וי"ל משום כבוד משה ואי לא נאמר לו בעמדו לפני פרעה הי' מוכרח לילך בשליחותו של מקום לפני פרעה ויהיה בדאי. א"נ דהקב"ה הניחו לתפלה אי' עמהם ודבר עמו כיון שהיא כרפי' אחר. [הרא"ם]: כחצות. נחלק ר"ל דחצות היינו שם דבר חצות לילה אקום להודות לך כמו חצי לילה אבל זה אינו כן דא"כ הל"ל חצות בלא כ' שאין הכ' נופל על לשון שאומרים וז עוד דבחצות משמע שספק הוא מתי חצות וחלילה שספק הוא קמיה הקב"ה אלא ודאי כחצות כהחלק הלילה. ור"ד. ר"ל שהם אומרים חצות שם דבר הוא כמו חצי לילה והקב"ה אמר למשה כחצות הלילה שהוא משמע באמצע לילה ממש אלא וכו': בדאי הוא. וא"ת וכי בשביל השוטים שיטעו יש לנו לשנות דבריו של מקום [נח"י] י"ל מפני שמן המכה השלישי' ואילך הודו החרטומים בנבואת משה שכל דבריו אמת לכן נתיירא משה שלא יתחלל השם ח"ו בתחום כי שמא יטעו עכשיו ויכחישו נבואתו למפרע: ה עד בכור השבי. וא"ת והא לא כתיב הכא בכור השבי אלא לקמן גבי מכה כתיב עד בכור השבי אשר בבית הבור. ויש לומר דאי לא הודיענו כאן ה"א עד ולא עד בכלל וה"א כשם שנשאר פרעה כך נשארו בכורי השפחות רק כל הפחותים מבכור פרעה ואבוהי' מבכור השפחה שלקו לכן מביא כאן עד בכור השבי ומזה מוכח דגם בכור השפחה נלקה שפחה חשוב' משבי ועד בכור השבי נלקה כולם אלא עד ועד בכלל וא"ת אם עד בכלל א"כ מבכור פרעה גם פרעה בכלל שכן שמשמע מלישנא שלשון מכאן עד מקום פלוני בכלל גם המקום שאמר מכאן בכלל ויש לומר דנוכל לומר כמו שכתוב בתרגום מבכורים דפרעה דעתיד למיתב וכו' ר"ל בן פרעה בכור היה ומה א"נ י"ל דבאמת הי"ל ללקות רק הכתוב אומר בעבור זאת העמדתיך וגומר. ומה שמביא רש"י כאן שפירש של בכור השבי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם ובשבילם נלקו. דבלא זה לא הי' יכול להקשות למה לקו בני השפחות דה"א כיון שניתן רשות למשחית לחבל בכורי מצרים והעבדים עוזרים עליהם לצרה לכך נלקו ברשע אבל השת' דאביא רש"י הטעם שלקו השבויים אשר בבית הבור לזה נומר וא"י לומר שלקו אגב כיון שהם מכוסי' מעין בבית הבור וכ' הטעם שלא יאמרו וכו' וק' מפני טעם זה לא הי' להורגן דאיך יאמרו יראתן וכו' דהם בשבילן הי' זה למה לא נהרגו בכורי ישראל שהרי בינייה' אגב רעה אלא ע"כ אין זה סברא שלא נהרגו ברעש ויוכלו לומר השבוי' יראתן עשה זה וא"כ למה לקו השפחו' ופי' שאף הם היו משתעבדין וכו' ודו"ק [גלי"ם]. ועוי' דב"פ שמביא ראייה על מה שפירש לעיל שמא יטעו וכו' ואל תאמר היאך שייך שמשה יטעה בשביל שלא יאמרו. ל"פ בכור השבי למה לקה וכו' שהרי מן הדין לא היו ללקות שהרי לא נשתעבדו בישראל אלא כדי שלא יאמרו וה"נ כן הוא: ו ושמחים [מהרש"ל] טעם השעבוד לחוד לא יתכן לפי שלא היה שעבוד ניכר. ובשמחה לא יתכן לחוד לפי שלא היו עושים מעשה לכן צריכים ב' טעמים: ח אשר ברגליך. עם כל. דק"ל ומה איכפת ליה לפרעה שיצא הוא לבד ועוד אף אם יצא עם כל ישראל הא לא יצאו אלא חוץ לעיר ויזבחו ויחזרו לכן פירש וכו' ויצא. כשגמר. והיינו כל הפרשה של כחצות הלילה ואז יצא ואף שאמר לו פרעה שיצא מלפניו אפילו הכי לא יצא: ט וקריעת ים סוף. [נח"י] קשה לי דהכתוב אומר בארץ מצרים. ואלו המופתים היה חוץ לארץ מצרים ול"מ דהא כתיב בפרשת בשלח וישיגו אותם חונים על הים וכו' לפני בעל צפון ופי' רש"י בליו' לפני בעל צפון הוא נשאר מכל אלהי מצרים וכו' וא"כ הוא מארץ מצרים וכן ראיתי בציור שקורין מפ"ה שבעל צפון סמוך לים סוף במקום שנבקע הים וא"כ גם אותו חלק ים שוים להם (גלי"ק):

יב א החדש הזה לכם. (ג"א) והא דאמר ראש חדשים בלשון רבים וכו'. לכך נאמר ראש חדשים: הראהו כמין שיעור. (נח"י) הרא"ם שהאריך לפלפל וכו' ודבריו אין להם קיצור וכו' אבל ל"נ מבואר הוא שצריך חכמה ובינה יתירה לעיני העמי' מה דאמרינן בר"ה דף כ' אמר ר' זירא אמר ר' נחמן כ"ד שעי מכסי סיהרא לדידן שית מעתיקי ותמני סרי מחדתא ולדידהו שית מחדתא ותמני סרי מעתיקא הרי שבזה השיעור היה מתקשה א' בשיתא לאחר המולד א' בתמני סרי לאחר המולד וכו' ע"ש. ג חולקין כבוד. [רא"ם] ואיני מבין דבריו דדלמא אתם תדבר וכו'. שליחות שנה אחת בקיצור כמו שמפורש לעיל. [ד"ד] קשה מנ"ל לרש"י שחלקו כבוד זה לזה הא תרוייהו צריכי כפרש"י בפרשת וארא אתה תדבר פעם אחת כל שליחותי ואהרן ימליצנו וישמענו ממילא צריכין זה לדבר כפי מה שמשמע אם לשמעים הדיבור. ונראה דקרא לצדדין קאמר דהא במשה אמר אתה תדבר ולא זכר לפני פרעה וגבי אהרן וכבו הלא דה"ק אתה תדבר את כל אשר אצוך אפי' מה שיהי' לישראל אבל אל פרעה ידבר אהרן דהיינו הטעמי' א"כ מה זה שאמרו כאן דברו אלא שחלק כבוד דברו וגו' בעשור. בר"ח. ר"ל בעשור לחדש הוא לא קאי אאמירה אלא אלקיחה

דפי'

דפי קאי אלמירה אל"ל בעשור לחדש הזה לאמר ויקחו וגו' דהוה משמע דאמירה היה בעשרה לחדש אבל השתא שכתוב לאמור קודם בעשור לחדש קאי אאמירה דלעיל אר"ח: פסח מצרים. מדכתיב היה דמיעוט הוא. ומהרש"ל פי' דהל"ל ויקחו להם בעשור לחדש וגו' ש"מ מגמגו בלשון של לקיחה קא על יום שעשור אלא לכן כתב הכי לומר בפסח יהיה הלקיחה בעשור ולא נדורות: שה. משפחה. מדכתיב בסמוך כמה נר משה ישראל ויקחו לכם צאן למשפחותיכם וא"כ בית אבות היינו משפחה ולכך פירש רש"י פה למשפחותיכם שה לבית אבות: ד בהיות נחיים. ר"ל מבעוד משה קרינן מחייתו דבש הוהיות אחמ"ג מתהלפות: לפי אכלו. פרש. דמדפסה הוא נאכל על השובע א"כ מאי נפקותא בין בעל אכילה לשאין בעל אכילה אלא לא הכל ה"נו נמנו לאכילה: תכוסו. תתמנון. י"ל משום הכי היה התרגום שלא תאמר תכוסו את אחרים לכך הביא התרגום תתמנון ע"י אחרים (נח"י) ול"נ עיקר כוונת הרב למנוטי שלא תפרש לשון שהיטה לא השחטו תרגום לא תכוון וכן רבת הפ"ם: ה כל פנתו. (נח"י) ואית נמצא דלאחר שנגברה עליו שנה אע"פ שעדיין לא נתמלאו בת שנים פסול לקרבן פסח כדאמר בפסחים דף ל"ז ברש"י זכר בן שתי שנים אינו ראוי לפסח ע"ש מה שהאריך בראיות: מן. זו מזה או. דכתיב ובה עזים ואי אמר' א'מן הכבשים וא' מן העזים הל"ל שיים ל' רבים כיון דעז נמי קרוי שה אלא וכו': ו ומפני מה. והא דלא הקשה לעיל גבי בעשור לחדש ויקחו להם וגו' וצ"ל דלעיל הייתי אומר משני ביקור מומם צריך ארבעה ימים ואין הכי נמי דפסח דורות נמי צריך ארבע ימים לביקור ולא בא הזה למעט מביקור ד' ימים אלא כפסח מצ'. אבל הכא דכתי' והיה לכם למשמרת וגו' והוו ל' ביקור ש"מ דויקחו דכתיב לעיל קיחה מנה היא א"כ קשה למה לקיחתו ד' ימים קודם לשחיטתו כלומר לקיחתו לבד פסח ופסח דורות לקיחתו לשם פסח כל זמן שירצה. אך קשה הא מ"מ הקושיא במה שפ"א בשם ר' מתיא בן חרש וגו' ולמה ד' ימים לא פחות וגו' יותר ול"ע: שהיו שטופים בעבודת כוכבים. פי' ועוד טעם אחר שהיו וכו: ושחטו. שלוחו. [רא"ם] וא"ת אמאי לא יליף וגו' [נח"י] ואגב חורפיה לא עיין יפה והאריך שם ע"ש ומסיים ול"נ דהל"ל ושחטו אותם דהוי משמע דהרבה אנשים שוחטים להרבה פסחים או הל"ל ושחט אותו כדכתיב ושחטו אותו. וא"כ קשה וכי כלם שוחטים אלא וכו': ז זה קבלת הדם. דלא הל"ל אלא ונתנו מן הדם ולקחו ל"ל אלא זו קבלה: יכול ביד. [נח"י] וא"פ מאחר שלקחו היינו המקבל את הדם ולא כתיב לתוך מה יקבל יכול אף ביד ת"ל לקמן בכוסות משכו אשר בסף: על. שאין דרין. מדכתיב אשר יאכלו אותו בהם. וא"ל דוקא כתיב על הבתים אשר יאכלו אותו בהם אבל בית שאין אוכלין בתוכו אף על פי שדרין לדור בתוכו אין נותנין שם דם שהרי כתיב בסמוך והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר שם משמע את ראוי לדור בהם אף על פי שאין אוכלין בתוכו נותנין שם דם: ח ולא נידים. דוקא בגידין שהן קשין שאינן נאכלין מחמת קושיין איירי דהל"ל לכתוב ואכלו אותו הנאכל ל"ל.[נ"א]: על מצות. עשב מר. מדכתיב מצות על מרורים הקים מרור לאלה מה מלה מין זרעים וכל דבר הבא לידי חימוץ יצא ידי מצה אף מרור מין זרעים וכל עשב מר יצא ידי מרור: ט במים. ת"ל ר"ל הו"ל וכתיב מים כ"ח דוקא מים ל"ל למכתב ובשל מבושל לרבות כל משקים וא"ת ולא יכתוב לא מים ולא מבושל אלא לכתוב נא ובשל אותו נא ותירוץ הרא"ם כיון דמבושל כולל גם הצלי כדכתיב ובשלת ופירש"י דאף הצלי קרוי בישול הוצרך לכתוב ולפרש במים לאפוקי צלי אע"ג דכתיב כ"א צלי אש וע"כ דמבושל לאו בצלי קמיירי: ראשו. כמי מעיו. התקן ביה שלא תאמר דהרא"ם עם כרעיו ועם קרבו צלאם לבדם והכבש לבדו ל"פ עם ראשו וכו' כלומר כל הכבש במשלם צלאו: נותן לתוכו. וכתב הרא"ם זה אינו אלא אליבא דר' יוסי הגלילי וכו'. וחפש דברי ר"י הגלילי עכ"ל. [נח"י] ול"נ דהא"ד דבונת הרב לפסוק הלכה כר"י למה הזכיר בני מעיו בלמוד שנותן לתוכו הל"ל נמי נותן כרעיו לתוכו אלא דס"ל דכמו דכראשו כ"ע ל"פ דנותן לתוכו ולא פליגי אלא בכרעיו לחו' וכו' ע"ש: י שהבקר מנך התנוה. [נח"י] תימה לי דבכמה מקומות בש"ס מוכח שהיא עמוד השחר וכן פירש"י בהדי' בברכות דף ט' ובפסחים דף ק"כ: בבקר שני. הא דלא נקט בלשון הכתיב משום דלא תימא בוקר והולך מיו' ראשון עד יום שני לכן אמר תעמוד והשרפנו יורה שתחילה עמידהו לשורפו לא יסא אלא עד בוקר שני [רא"ם]. [נ"א] שלא תאמר שלא ישרפנו עד בקר השני וכו': יא חגורים מזומנים. ר"ל לאו דוקא שיחגרו מתניהם אלא שיהיו מזומנים כמו שרוצים לילך לדרך: פסח. ע"ש הדלוג דרצונו של רש"י לפרש פסח הוא לכם משמע שהוא נותן טעם למה ואכלתם אותו בחפזון ואתם עשו. ה"נ ואתם עשו כל עבודותיו לש"ם דרך דילוג וקפיצה זכר לשמו וכו' ולא נרפי' דבר אחר אלא ה"נ לפי' בדרך דילוג וקפיצה וכול'. [מהרש"ל]: יב במלך [גליס] כלומר כמו מלך שעובר דרך ישדה ואינו פוגה וכו'. [ד"ד] נ"ל פירושו ע"ד המדרש מלך ב"ו כשיוצא למלחמה יוצא בבני אדם מרובים וכיוצא לשלום יוצא במיעוטים אבל הקב"ה כשיוצא למלחמה יוצא יחידי שנאמר ה' איש מלחמה וכשהוא לשלום באלפים ורבבות שנאמר רכב אלהים רבותיים וכאן אמר ועברתי בארץ מצרים דהיינו למלחמה כמלך העובר ממקום למקום דהיינו לשלום ומ"מ אני ולא מלאך: כל. בכורות אחרים. דאל"כ מארץ מצרים ל"ל: אעשה. ולא על ידי שליח. מדכתיב אעשה שפטים ל"ל אני ה' והא דכתיב וה' הכה כל בכור ופירש רש"י הוא ובית דינו רצה לומר כיון שהוא עצמו היה המכה אף על פי שבית דין עמו אינו נקרא על ידי שליח. [ד"ד] והא דכתיב וישלח מלאך ויוציאם ממצרים. הכא לא איירי אלא בעשיית משפט במצרים ובאלהיהם: יד לדורות [נח"י] שלא תאמר מדכתיב לכם נדור הזה ל"פ לדורות אלא הוצרך הרב לזה שהרי כתיב אחריו לדורותיכם אלא כדי להמכו לוחנותם וכו': וחגותם. יום ט"ו. שהרי למעלה הזכירו יום החודש ועשור וארבעה עשר: לדורותיכם עולם. [נח"י] וא"ל ל"ל הבתא לדורותיכם י"ל דאי לאו לדורותיכם ה"א נזה הדור יהיה לחקת עולם שיחוגו בכל שנה ושנה וכו': טו על ז' של פסח שאינו חובה. מדכתיב וביום הזה עצרת לה' אלהיך משמע דלא היה רק עצרת אבל אינו חובה לאכול בו מצה דאם היה חובה הל"ל כפ' וביום הזה תאכל מצה ועצרת תהיה כדי שלא נחשוב דיצא מן הכלל דלעיל כתיב ז' ימים דמשמע ואף ז' וא"ל לא נכתב אלא בערב תאכלו מצות ז' ימים לא יאכל חמץ ומצה ידעינן דבערב ראשון חובה וכל הז' רשות. ויש לומר דה"א בערב תאכלו מצות רצה לומר בערב תתחיל לאכול מצה ותאכל אותה כל ז' ולא תאכל חמץ. וקי"ל. עיין במזרחי כי האריך הרבה אבל אינו כ"כ לפירש"י ומ"ה לא האריכתי [פי' רשב"י פסחים ק"ך]. דשביעה בכלל ז' ימים מצות תאכלו היה ויצא מן הכלל וכתוב וביום הז' עצרת לה' אלהיך ולא נאמר בו תאכלו מצות אלמא לעצמו יצא רשות ולא חובה ומן הנודע הוצרת למדנו שלא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא גם על הכלל כלו והרא"ם דחה פירש זה ופירש כענין אחר קבינו הוגם. [פירש"י פסחים כ"ח]. קרא יתירא הוא כתיב על מצות ומרורים יאכלוהו דאל"כ בערב למה לי ויצא בכלל ז' ימים מצות תאכלו הוא דיוני' אף לילות במשמע כדמפקא כן מוקרא דעד יום הכ"א לחדש ונפש: פרנו לאנוש. פי' מיוחד כן ת"י. בפד' דמגילה: טז קדש לאכילה. שפירושו קודש קריאת קדש ר"ל תקראנו לכסות ולאכילה ולשתיה ואין לפרש מקרא שם דבר כלומר שפירש קרוי מן הקב"ה קודש דא"כ היום היה מבחינה ליה ולא ביום וביום: לא יעשה מכשיריו. מדכתיב הוא דמשמע הוא ולא מכשיריו וכתיב לכם משמע לכל צרכיכם הא כיצד אלא כאן שאפשר וכו' לכל. לגדומה. וא"ת דילמא אפי' וי"ל דמרבה אני את הבהמות שמיוחדין מליך וכו': יז הבה הלבוש. פירש אני השלם תפוחה ורואה להחמיץ אע"פ שאין בתפיחה משום חימוץ אותן ידיה בצונן וטרח פני העיסה כדי שתלטק משום חיוב ושמרתם: את המצות. והכן טוב'. דלכי פשוטו אין זה מקומו דהל"ל אחר שבעת ימים מצות תאכלו ושמרתם את המצות שלא יבואו לידי חימוץ והפסיק ביניהם בשאר דינים נומר דלאו דוקא על המצות האי וכו': יח לילות מנין. וא"ת דהכי משמע דכל ז' ימים חובה הוא ולכיל פירש"י בהדיא דכל ז' רשות הוא וי"ל הא דפירש"י לעיל דרשות הוא היינו אכילת מצה דפסוק משתעי באכילת מצה והכא מיירי לענין השבתת שאור. ועוד דוקא למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים לא ר"ל קרא דלעיל שבע' ימים תאכל מצות אלא קרא דכתיב הכא שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם וקרא דלעיל תכיה עד באחד ועשרים יום לחודש בערב מיירי נמי לענין השבתת שאור ואי לא הוה נאמר אלא ז' ימים ה"א דקרא בא לומר את מצוה על השבתת שאור אבל לא על הלילה עיין ברא"ם שהאריך כאן: יט מנין לגבולין. פי' חוץ מן הבתים כגון שדות וכרמים וכיוצא בהן: יצא של נכרי. שאינו עובר בבל יראה ובל ימצא ומיניה ילפי' דגבולך נמי מיירי שאינו אלא ברשותך ונלמד מיהודה דביתך לאפוקי חמצו של נכרי וכו': כי כל. השאור כלומר ואתי שאור מק"ו מחמת שאין חימוצו קשה שאין מחמץ אחרת חייבים עליו כרת שאור ק"ו לכ"ם: כ אזהרה. דעונש שמענו מכל אוכל מחמצת: כל. תערובתו. [נח"י] הרא"ם האריך בכאן עד ולבי מגמגם בו ע"כ עיין בחולין דף מ"ג כמשנה דאלו כשרו' ברש"י ותוספות ולפי שהרא"ם פכח זה כתב ולבי מגמג' בו בכל זה בא, דק"ל זה פשיט' דהא חובת הגוף הוא וחובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בח"ל ומתרץ דזה בא כו': פרט למעשר שני. כלו' ואפילו בירושלים אין יוצא בו חובת מצה כיון דלא נאכל בכל מושבותיכם: כא ימשוך משלו. והא דלא פירוש נמי הכא משכו ידיכם מעבודת כוכבים כו' וי"ל לומר דהתם לא דכוונ המקרא קאי אלא בטעם המצוה' וטעם המצות שני אפילו במילתא דאגדתא אבל הכא מיירי בפירוש המקרא לכן פירוש אותו היותר לפי פשוטו [רא"ם]: כב אגדת. ג' קלחין. נח"י לאפוקי שלא תפרש ה' קלחי' ועיין מזה בתוספות דסוכה דף י"ג ותחם. לכתי צמתח . לא רצו לומר משקוף של מצרים דהא הכה כל בכור אף שלא יצאו להנן אלא מפתיח כתים שיוצא בכל לילה כמו שנפרש והולך רשות למחבלים הוא והא דליוה נתם כ לה זו לא לילות שבשנה משום שלא יאמרו המצרים כשם שהוא נזוק כך הם לוקין ויאמרו משה בדאי הוא וגם לא ידעו שנפתחת של כל לילה הוא ומפת לא דבר אלא ממכת שבכה בכוריה' לכך ליוה להם שלא יצאו [נח"י] פירש אע"ג דקב"ה בכבודו ובעצמו עבר במצרים ולא שייך לומר אינו מבחין מ"מ לילה רשות למחבלים היא ובו' הלילה שיש עידן ריתחא והוי היזקא יותר ולפיכך יהי' רשות אפילו לשאר מחבלים להזיק: כה אלא בפסח אחר [הרא"ם] בתוספות הקשו בפ"ק דקידושין דף ל"ז מזה אהא דהביא הרב בפ' בהעלותך ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זה ומ"כ כיון דמן הדין לא היה להם לעשות מה גנות היה להם וי"ל דהיינו גנותם שגרמו לגנם לארץ עד מ' שנה מפני עון המרגלים ולפיכך לא נצטוו אם היו וכן שיו נכנסין לארץ. דייק כל אלו הג' מדכתיב ויקוד העם וישתחו דהל"ל ויקדו כמו שנאמר וישתחוו אלא להורות שהד קידה היה ובגי השתחוואות. [מהרש"ל]: כח כאשר שכתוב. אעפ"י שהי' סכנה בדבר לזבוח תועבת מצרים לעיניהם: את משה ואהרן. דה"ד דמשה ואהרן שאינן בכלל הגאו' לא נצטוו ולא עשו ת"ל כן עשו דל"ל וילכו ויעשו שני: כט הוא וב"ד. הרא"ם נתן טעם לשאר מקומות שנאמר וה' הוא וב"ד דיגו נפר' וינח בפסוק וה' המטיר. [הרא"ם] הקשה איך כפרשה וה' הוא וב"ד א"כ וה' ה מטיר הוא וב"ד והלא היו שם המלאכים להפוך את סדום. י"ל דאע"ג שהיו שם המלאכים מ"מ לענין המטיר הוא וב"ד המטיר בלבד כי הפיך הערים נפני עצמו כדכתיב במלאכים שלח ידו: בעל המחבר. הא דלא פירש"י זה לעיל על הפסוק וה' נתן קולות גם בפסוק וה' נהג רוח קדים די"ל דלעיל כתיב ויט משה מטהו וגו' א"כ שייך לומר משה נטה וגם ה' נתן קולות וכן בפסוק וה' נהג אבל כאן אין נכתב שום ענין בתחלת הפסוק ואיך שייך לומר וה' עם הוי"ו לכך פירש מ"מ כו': עד בכור השבי. [נח"י] הא דצריך לשני טעמים אלו עיין לעיל ושם מפורש: ל הוא. ומעמידין. [נח"י] והא דעבדיו לא היו מעמידין את פרעה אעפ"י שבהם היתה עיקר המכה דכתיב אין בית וגו'. י"ל לפי שהם אמרו כבר שלח את האנשים גו' הטרם תדע וכו' ולא שמע אליהם לכך הוצרך הוא להעמידם כי אין. מזוה. וקשה והלא גם עתה יאמרו משה בדאי הוא שהרי גם אחרים שאינם בכורים מתים וי"ל הכא היינו טעמא בעשה הקב"ה כדי שיאמר וכו' ומשה יאמר להם שכולן בכורים היו לפי שהיו נשותיהן מזנות וכו' וכל זה כדי לכרזות שפלותם וטומאתם. [מהרש"ל]: מרוויקים פנויים. ר"ל רש"י מפרש מהו פירושו של מרוויקים ופי' פנויים. [נ"א] וא"ת למה לא נוה לקדש וכו'. לא צועק היכן משה. דאל"כ ויקרא אל משה מבעי' ליה כמו ויקרא אל משה וידבר ה' אליו כי למשה פירוש בעבור משה. לב התפללו עלי. דיוקו דכתיב וברכת' גם אותי מאי גם הל"ל וברכתם אותי וא"ת גם קאי אשלפניו דאמר ולכו ותבשו גם זאת דאם כן גם ברכתם הל"ל אלא ר"ל התפללו שאגלל גם אני כמו שניצל' בכורי ישראל. [גלי"ם]: לג לא כגזרת משה. [ד"ד] קשה א"כ יאמרו משה בדאי הוא י"ל כיון שעכ"פ הבכורים ודאים מתו אלא שנתוספו עליהם אין כאן שקר: לד בדי חמוץ. אבל לא בשביל איסור חמץ שהרי בפסח מצרים לא היו מוזהרים מלהיות חמץ בבית. א"כ דק"ל לל"ל טרם יחמץ הוה ליה למימר טרם שאפו ע"ז פירוש המצרים וכו' כלומר מ"ה כתיב טרם יחמץ להודיע אותנו כי כ"כ היו המצרים ממהרים וכו': משארותם.

שירי מלה. אבל לא שירי פסח דא"כ הוה נותר וחייב כריתה. [ד"ד] קשה מה מצוה
בשירי מלה ומרור הא כב' נעשה המצו' במתנה ונראה כיון דהוקלה למצוה יש ליזהר
אף בנות' ממנו ולחבבו וכו': לה שמלות תבואות. ומהרש"ל פי' מדלא צוה הקב"ה
שישאלו שמלות ש"מ שלא היו חשובות לכך לא אמר הקב"ה שישאלו אלא כסף וזהב כדי
לקיים ואחר כך יצאו ברכוש גדול וישראל מעצמם היו שואלים מהם הבגדים לפי שהעני
שלא היה לו בגד על צוארו לא היה נותן עיניו על כסף וזהב אלא לשאול מהם חוט
או כתונת ועל זה פירש"י שחשובות היו כו' ר"ל במצרים היו זה דבר גדול וחשוב
להשאיל להם לפי שהיו מובדלין מישראל במלבושיהן ובמנהגים לפ"כ כשהיה המצרי
שואל הבגד לישראל היה יודע בודאי שלא יחזיר לו לפי שהישראל ישנה הבגד ואפ"ה
משאלום לכן פי' שהיו חשובות להן ר"ל למצרים ולא לישראל אבל כסף וזהב לא היה כל
כך חשוב בעיניהם לפי שהיו סבורים שיחזרו להם. דכאן אין לומר שהטעם קידם דכתיב
כלי כסף וכלי זהב ואח"כ ושמלות וכיון דחשיב כלי זהב אחר כלי כסף ש"מ דהמאוחר
בפסוק הוא חשיב וק"ל. [גליה"ש]: לו נותנים להם. מדכתי' בההלה וישאלו ממצרים
וגו' ואח"כ כתי' וה' נתן את חן העם וגו' רוצה לומר שנתן להם חן בעיניהם ושאלום
למה צריך תו למכתב וישאילום אלא לרבות אף מה וכו': לז ק"ך מיל. דלא היה צריך
למכתב מרעמסס דהא הם היו ברעמסס כדכתי' בפרש' ויגש אלא לומר לך ק"ך מיל
וכו': הגברים. מבן כ'. דהא בפרשת במדבר מנאן מבן כ' ולמעל' ולא היו יותר
אלא כמו הכא והכל היה בשנה אחת ואי אמרת דהכא מנאן מי"ג שנה א"כ התם
כשמנאן מבן כ' לא יהיה כל כך הרבה כמו הכא דהא בשנה אחת לא הגיעו כולן לכ'
ש"ה אלא המנין דהכא היה מבן כ' ולמעלה: לט וגם. בקבלה. פי' נביאים נקרא
קבלה: מ שלשים. עד. עיין לעיל פרש' לך לך שפם מבואר שאברהם היה בן ע' שנים
בגזרת בין הבתרים וכן אי' בסדר עולם. [נ"א] פי' כאלו אמר אשר באחרית ישבו בארץ
מצרים ת"ל שנה וא"כ למה לא כתב שתם ומושב בני ישראל בארץ לא להם י"ל דקרא בא
מיד שנגזר עליהם להיות עיקר שעבודם וגלותם בארץ מצרים מיד נחשבו כאלו ירדה שם:
מב שמורים. וא"ת דק"ל לרש"י כתיב שמורים לכל בני' ולדורותם וכי לילה זו של
יציאה יהיה לעולם ומתרץ משמר וכא כלו' כל לילה זו שנה בכל שנה משומר
מן המזיקין. [ד"ד] לעיל בפסוק ואתם לא יצאו זכרנו כמ"ש ולילה נתן רשות
למזיקין דהיינו שיש רשו' לחבל אז הוא בלילה. ממילא נ"ק כאן אף שיהיה ח"ו
גזירה רשות למחבלין מ"מ בלילה זו לא יהיה להם רשות. מג בי"ד דאי כר"ח
יתאמרה להם היה לו לכותבם לעיל גבי החדש הזה לכם שהרי שתיהן נאמרו בפעם
אחת: מד שמילת עבדיו. [נ"א] וא"ת א"כ לרש"י ל"ל קרא דוכל ערל וכו' דהשתא
מילה העבדו מעכבתו מילת עצמו לא כ"ש י"ל אי לאו קרא וכל ערל ה"א ומלתה
אותו אז יאכל בו העבד אבל האדון אכיל בה אף בלא מול את העבד השתא דכתיב
וכל ערל דע"כ דאו יאכל האדון דאי מ"ד העבד' ל"ל הבית ישראל ערל לא יאכל
עבד ערל מבעיא. וקשה נמי לר"א ל"ל קרא ומלתה אתו הבית ישראל גופיה לא
אכיל עבד ערל לכ"ש [הד"ד] מתרץ י"ל דה"א דמילת האדון תועיל גם להעבד
כמו בתרומה דאין מילת העבד מעכבת: מה ושביר. ונבעולי. הרא"ם האריך
בשני הדיבורים להקשות קושי' דגמרא וליישב מ"מ והאריכות: מו בשני מקומות.
וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא איפוך הוא בבית אחד יאכל המשמעו כדפירש רש"י לעיל
וקרא דעל הבתים אשר יאכלו אותו בהם מלמד שהשמים הנמנים עליו לשתי חבורות
יחלקהו ויאכלו אותו לשתי בתים ותירץ הרא"ם כיון דקרינן יאכל בצירי משמע דקאי
על הפסח אבל אי קאי על בית ה"ל לנקוד יאכל בחולם ופתח הנמנים עליו יאכלו
בבית א': ועצם כזית בשר. רא"ם פי' דיאכל דרישא דקרא וכו': מז כל עדת
ישראל. פי' אפי' אינן ממשפחה א': מט להשוות. גר וא"ת מהיכי תיתי לחלק
והא גר ישראל גמור הוא בשלמא לעיל דכתיב כאזרח הארץ להשוות את הגר
לאזרח הארץ בהקרבת פסח נ"ד דה"א מיד שנתגייר חייב בקרבן פסח
מ"ש כתיב כאזרח הארץ כדפירש"י לעיל אבל שאר מצות שבתורה מנ"ל להלק.
[רא"ם] י"ל דאצטרך קרא להשוות הגר לישראל לענין הקרבת פסח בי"ד ה"א
שאין הגר שוה לישראל בשאר מצות:

יג ב תחילה דא"ל הא כל שוכב פתח את הרחם לכן פי' תחלה. [מהר"ן]
כתב לכך לא הקדים רק פטר רחם שהם הכה הקב"ה בכבודו
ובעצמו אבל בכורי הצאן היו נלקים ע"י משחיתים אחרים כדכתי' וה' הוא ובית
דינו: לי הוא. לעצמי. דק"ל הא כל דבר שבעולם שלו הוא ועל זה פי' לעצמי
קניתי כלומר אף אם לא הקדים אותו הוא קדוש אך קדש לי כל בכור כדי שתקבל
שכר: ג בכל יום. מדכתיב זכור בקמ"ץ משמע זכר תמיד כמו הפירש"י בפרשת
יתרו על פסוק זכור את יום השבת [נח"י] האריך שם לפתור דברי הרא"ם שם
וסוף דבריו כ"ל דממילת הזה יליף דהל"ל זכור את היום אשר יצאתם ממצרים כמו
למען תזכור את יום צאתך וגו' אלא הזה משמע בכל יום יהיה בעיניך כאלו היום
יצאתם וכמו היום הזה נהייה לעם פירש"י בכל יום יהיה בעיניך כאלו באת היום
בברית וכו' והשתא א"ש אין לי אלא ביום מאחר דיליף ממל' היום הזה ע"ש:
ה אלא כנעני. דק"ל דבשאר מקום מנה כולן וחשוב כנעני בהדייהו והתם אין
צריך לגלות בו משפחות רבות לי"ם ואחת וכו'. [רא"ם]. א"נ דק"ל כיון דכולם
בכלל כנעני' ל"ל החתי והאמורי וגו' לא הל"ל רק כנעני ומתרץ ואחת ממשפחת
כנען וכו' ואי לא כתיב אלא כנעני ה"א שלא מנה כולם לכך כתיב הכנעני ואחר
כך החתי וגו' כדי שיקשה לך למה לא מני' אלא הב' ומוכרח אתה לומר שכולם בכלל
כנעני הם: נשבע כרת ה'. וא"ת והלא בפרשת וארא פירש"י לא נודעתי להם
אלא באל שדי וי"ל שזה לא היה אלא בשורה בעלמא וא"ת אם כן היכא נשבע וי"ל
שכפל דבריו וזו היא שבועה כדכתיב אשר נשבעתי מעבור מי נח ופירש רש"י לא
מצינו בו שבועה אלא שכפל בו דבריו וזו היא באמר ולא אוסיף ולא אוסיף ב'
פעמי' בפסוק אחד בפרשת ואלה תולדות נח: ח כבון פסח. מדכתיב זה משמע
שמראה לו מידי: עשה. לא היתי. וא"ת ולמה רומז לי לרשע תשובה כאן בתשובת
בן שאינו יודע לשאול. וי"ל דגם היא תשובה לו דהקב"ה לא עשה נסים אלא בשביל
צדיקים שיודעים את התורה אבל בשביל עמי הארץ לא זכו לעשות להם את הניסים
ולא היו כדאי לגאול בשביל עצמם אלא בשביל זכות הצדיקים וא"ל ודלמא הבל
להכי הוא דאתא ומ"ל למז לתשובת הרשע וי"ל מדכתיב לי ולא לו דמשמע שלא
היה נגאל כלל וע"כ הרשע שכתוב מדבר דאילו בשאינו יודע לשאול קשה
למה לא היה נגאל בזכות הצדיק אבל הרשע לא היה נגאל כי גם הוא היה מת

בשלשת ימי אפילה ודו"ק נ"ל: ט על. שהיא כהה. ופי' לשון חושך של יומי
אשוכה היא יותר משמאלו: י משנה לשנה. [נח"י] כתב הרא"ם לא של קדושת
הבכור ע"כ ודבר זה א"א לאומרו דהיאך היה אפשר לומר דקאי אבכור דהא
כתיב בחדש הזה וקדושת הבכור נוהג בכל ימות השנה: יא אשר נשבע. [נח"י]
בפרשה הקודמת כתיב אשר נשבע לאבותיך וכאן כתיב כאשר נשבע לך ואבותיך ב'
פעמים נשבע פעם אחד לאבותיך ופעם אחד לך והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל
הארץ אשר נשאתי וגו' ואותה שבועה היתה לך דהא כראש הפרשה הזכיר שבועת האבות
ועלה מסיים לכן אמור לבני ישראל וגו' ופי' הרב לכן ע"פ אותה שבועה וא"כ למה הולך
שמנית לומר אל הארץ אשר נשאתי וכו' עכ"ל זאת השבועה היתה להם. והרא"ם פי'
נשבע בעבורך ואותה שבועה היתה עם אבותיך ופעם תקרא שבועת האבו' מלך שהיתה
בעבורם: ונתנה. בו ביום. דק"ל נ"ל ונתנה לך דודאי אם יביאם לארץ כבר הסב
נתונה להם ע"פ הא בעיניך וכו': יב אין והעברת. [ד"ד] קשה פ' יש נוהלין אמר
ר' יוחנן כל מי שאין מניח בן ליורשו הקב"ה ממלא עליו עברה שנא' והעברתם וגו'
והא הכא כתיב נ"כ והעברת ואין שייך לדרוש כאן לשון עברה. וי"ל דהתם לאו
מלשון והעברתם לחוד דריש אלא מכח שינוי דבשאר ירושה כת' לשון נתינה רק אצל
בת כתיב והעברת אלא לדרשה זו קאתי: שגר. שמטה. פי' וא"ת לעולה שגר דהכא
היינו שאינו נפל כמו שגר דהתם והא דלמר הרי כבר כתיב כל פטר רחם דילמא שגר
מרכה אף בכור וכו': בכור אדם. ה"ל ולפי זה שגר היינו שאינו נפל: יג לשון
שנמשלו. [נח"י] ס"ק דבכורות והרב הוסיף כתוס' מדעתו לפי שנמשלו וכו': תפרה.
והשה חולין. לא שהשה אסור כשנגא במקום פטר חמור רק הוא חולין כרצונו:
טז בכתפי שתים. בכתפי שם מקום שקורין לשנים פת. וכן באפריקי שם מקום
שקורין לשנים פת. [נח"י] ועיין בתוספות דסנהדרין דף ד' ולפי שהוקשה ששינה
לשון דכאן כתיב ולטטפו' ובפר' קדש כתיב ולזכרון לכך הביא זה הדרוש. וא"ת
לפי זה היה לו לעשות י"ב פרשיות דג' פעמים כתיב טטפת וי"ל דחד אצטריך ליה
לגופו ואחד משמע בכתפי ב' ובאפריקי ב' ואחד מלמד דבתפי צריך ד' בתים ובאפריקי
צריך ד' ואי לא כתיב אלא ב' לא היו אלא ב'. וע"ל דמה דכתיב נ' פעמים ששפות לא
ליווי הוא אלא כפרשה בהאמרה וחזרה ושנית וכן הרבה פרשיות וק"ל.

דכלה פרשת בא

פרשת בשלח

יז נהגם. מ"ס נחה הוא כנוי ולא למ"ד הפועל והוא מענין הנהגה ולא מלשון
מנ"ח ולא מענין נרמה: כי. ונוח לשוב. דק"ל דכל כי דבמקרא
נתינת טעם והכא מה טעם היא אדרבה היה לו להנחות בדרך קרוב ל"ש
ונוח לשוב כן כמו שמפרש נמי אחרין הפסוק כי אמר אלהים כלומר ומה הוא הסיבה
שישובו כי אמר אלהים וגו' בראותם מלחמה והמלחמה היא הסיבה: ומ"א ים. ר"ל
שהם פרשו על כי קרוב הוא בע"מ ולפי' נ"ל כי אמר אלהים וגו' לא קאי על כי
קרוב הוא אלא על ולא נחם אלהים וגו' כלומר ועוד סבה אחרת שלא נחם אלהים
כי אמר אלהים וגו' מ"ה לא נחם: בראותם. העמלקי. ולא שהם מלחמה שהרי
רואו מלחמת עמלק ואף על פי שנלחמו היה להם לחזור כהיות' קרובי' למצרים מפחד
שאר מלחמות [הרא"ם בשם מיכלתא]. ומהרש"ל פירש והא דלא נקט ויבא עמלק
דבסמוך משום שבאותה מלחמה נלחמו ישראל את עמלק ולא היה לחוש כל כך ליתן לב
לשוב למצרים אבל גבי וירד העמלקי כתיב ויכום ויכתום היה לחוש שיתנו לב לשוב:
נתנה ראש. כלומר בשביל חסרון ראש הם היינו חוזרין. כיון שהדרך רחוק צריכים
לראש אבל כשיהיה להם ראש פשיטא שהיו חוזרין אף על פי שהיו רחוקים מארץ
מצרים כ"ש כשיהיו קרובים ובדרך פשוט' שאין צריכים לראש היו חוזרין. ומהרש"ל
פירש מה אם כשמקיפם האמר נתנה ראש יכול אפילו מבמוכתו של עמלק לבד שמטו
מנרגלים את הוליכם בפשוטו ומלחמה עצמה על אחת כמה וכמה שיחזרו לגמרי: פן
ינחמו. דמלת ינחם שפוק יתחשבה הוא והיינו לפי ד"א שפירש לעיל בפרשת בראשית
אבל לפי פירש ראשון ינחם לשון נחמה הוא כמפרש שם. (נ"א) וא"ת ומי איכא ספיקא
קמיה שמיא שאמר פן וכו' יח ים סוף. אגם. דל"ת שהוא לשון קץ וסוף פירושו
כדכתיב שנכנע לסוף היה לכן פירש סוף לשון אגם וכו' ימא הוא מלי' אגם
לכך צריך לומר ים סוף כמו ים כיף מהרש"ל: וחמשים.. ד"א. דלפירש
ראשון ק' איך מביא ראיה דהתם אי אפשר לפרש בענין אחר לכן פירש דבר אחר
ואמר אין המקרא יוצא מידי פשוטו שגם הוא לשון זינו. מקשים הא פירש רש"י אין
חמשים אלא מזויינים ואיך מפרש פירש אחר ויש לומר דיוקו מדכתיב וחמושים בו"ו
הו"ל חמושים עלו גם בני ישראל מיותר כיון דכתיב את טעם אלא לרמז עוד
ענין אחר שלא קאי אלא על בני ישראל ומזויינים שייך אף לערב רב שהוא
בכלל כיבעם לכן פירש דבר אחר באחד מחמשה יצאו ודל"ת חלקים מתו
וזה היה ברשעי ישראל וע"ל ודאי פי' אחר לחוד מאי קמ"ל בזה שיצאו מזויינ' (גליה"ש):
יט שישביעו לבניהם [נח"י] דליכא למימר דברה תורה כלשון בני האדם וכי עלתה
על דעתו שאותו הדור יעלו ממצרים וכלא היה להם להיות במצרים ארבע מאות
שנים ולפחות רד"ו שנים ועוד מאי נתינת טעם היא אלא שהשביעם וכו' ודלא כהרא"ם
מיד פי' ולא היה צריך להשביעם שישביעו אחרים ותירץ אמר יוסף וכו' ובזה מיישב
למה לא הקשה רש"י הקושיא על הפסוק ולא על פירושו ועוד למה לא הקשה זה
בפרשת ויחי במקום עיקר השבועה [דבק טוב]: והעליתם. לאחיו פי' בני ישראל
בני יעקב ולאמור פקד יפקוד ה' אתכם את בניכם שהם במקומכם דאל"כ אתכם ל"ל
ל"פ לאחיו השביע כך ואתכם קאי על עצמות אחיו וה"פ פקוד יפקוד אלהים אתכם
ר"ל בנים שלכם והעליתם בליווי קאמר שישביעו הם את בניהם שישאו את עצמותי עם
עצמות שלכם: כא עמוד הענן. כלומר שהוא פועל יוצא לאחרי ומביא ראיה
מן לראותכם שהוא כמו להראותכם דא"כ היה לראותכם מן הקל ופירושו לראות אתכם
ואין זה המכוון מן הקרא אלא ע"כ שהוא כמו להראותכם אף כאן לנחותם כמו
להנחותם [אבל אין זה כוונת הרא"ם]: הקב"ה. דק"ל הא כתיב וה' הולך לפניהם
ולא העמוד ענן ולכן פירש הקב"ה בכבודו וכו' ר"ל שהקב"ה מוליך את עמוד הענן
לפניהם זאין להקשות כיון שהקב"ה היה הולך לפניהם למה צריך לעמוד הענן ומפרש
והולך מ"מ את עמוד הענן וכו': אינו לאורם [נח"י] דהא ביום א"צ לאורם אלא
להורותם וכו' והא דכתיב להאיר להם קאי אעמוד אש בלבד ומ"מ עמוד הלא נס כו'.

פיה להורותם דכתיב ללכת יומם ולילה : כב הקב"ה אף כי הוא מכוין הפעול . דאל"כ ה"ל לינקד יומם בחולם וכו' : שלא ישקו זה . דאם לא כן לא ימוש ל"ל דהא כתיב וה' הולך וגומר :

יד ב ויחנו פיתום דהא הפסוק רוצה להגיד לנו באיזה גבול היו חונים ועדיין אין אנו יודעין פי החירות במקרא אלא ודאי הוא פיתום . בני חורין לפי שבאותו מקום היה עבודה כוכבים שלא היה מניח לברוח אפילו עבד ולכך נקרא פיתום שהיא ניסריקו"ן פה סתום ועכשיו נעשו בני חורין שם ע"י שהקב"ה היה מהפך ככבי מצרים ובשמם הוא נקרא פי החורות ע"ש חירות ואין להק' למה לא יהא נקרא חירות וגם קודם לכן למה לא יהא נקרא חוס ולמה נקרא פיסום ומפרש והולך שהיו שני סלעים וכו' ופניא בביניהם הוא כמו פה : לפני . ד היא התחיל . [ד"ד] אע"ג דאיתא בפ"ק דר"ה דף ח' ס"ד תחלה מלך ולבור מלך נכנס תחלה פרש"י כשהקב"ה דן לוהם שנאמר ומשפט עבדו והדר משפט עמו קשה נמי לא פרש"י כאן כן בפרעה יהדר כל הילו וי"ל דהתם קאי על מלך ישראל : ויעשו כן שמעו . דק"ל למה לא כתיב בכל המקום ויעשו כן אלא ודאי פשיטא ליה שעשו כן א"כ בזה נמי פשיטא הוא ל"ם להגיד שכאן וכו ר"ל דהכתוב מגיד על לדקתן . [נח"י] וי"ל דהא כתיב אחריו ויסעו פותם חורים על כים על פי החירות לפני בעל לפון הרי מוכח דחזרו וא"כ ויעשו כן מיותר ש"מ להגיד שבחן וכו' . ח איקשורין סלה . דק"ל הא פרעה שלח ישראל מדעתו ויודע שילאו ממצרים ומהו ויגד אלא וכו' : ובשישי רדפו . והם תאמר יהא ביום הראשון ובני נסעו ישראל ובשלישי חזרו מה שנסעו ביום השני כמו שכתוב לעיל וישובו וגומר נמצא שלא היו ממצרים א"א מהלך יום אחד ולמה לא הגיעו פרעה אלא בשני ימים ויש לומר מ"ש לעיל וישובו כלומר שהולכין בחלכסון וזהו נמי שנקט רש"י לעיל לצד מצרים הי' מקרבי' אינו ר"ל שחזרו ממש אלא נוטין מן הדרך על צד שזו אינה חזרה ממש אלא מבוכה לא שחזרו כדרך שבאו בו ואם לא חזרו כחוטים לא היה רדף פרעה אחריהם שסבר הוא שלחם חפשי לחשבו שהיא גזירת אלהים וכוו החזרה ידיו אף הוא היה נזירה היה מוליכין דרך ישרה : שביעי של פסח . וא"ת והא רש"י בפרשת שלח לך שאמרו שירה ביום ח' . ויש לומר אם תמנה ע"פ שהוא יום שחיטת הפסח בין הערבים ותקן דמו על המשקוף ושני המזוזות דאז יום שלם הוא כיון שאין לילו עמו דכדר שנדרו קודם שנשחטו אלא לעולם קדשים חשיב יום שלם דלילה שהוא אחר היום נחשב מן היום א"כ כשתמנה יום השחיטה ומלא יום ז' של פסח היא יום ח' לשחיטת הפסח והכא מיירי בשתמנה יום בשחיטה והנה שלא תמנה ובהרא"ם פירש ובמה יש לומר ברבי משה הדרשן שאמר זה חולק עם האגדה האומרת בו' אמרו שירה : ויהפך ה' לרדוף . יש מקשים ממ"נ אי דעתו של פרעה היה שילאו ישראל ממצרים ולא ישובו עוד וכדפירש"י ויוסף ה וגומר שיהפך ממה שהיה וכו' א"כ קשה למה שלח איקטורין אלא ודאי היה דעתו ג חוגו שלשה ימים במדבר ואחר כך ישובו וכדמשמע קרא דאי מתוך עני' גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את ה' כדברכם וכו' אם כן מה זה בפירש רש"י ויהפך ה' . ויש לומר דשליחות ישראל היה מתחילה שילאו מתוך עמי כן שישובו כן שלא ישובו ואיקטורין שלח שאם ילאו מכל וכל יחזו לזקטורין הממון או שישובו להחזיר מה שגזלו ולפי זה ניחא נ"כ מה שפירש"י ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם וכיון שראו שרולים לילך ולברוח ואז הודיעו הדבר לפרעה ולעבדיו ויהפך ה' את לבם לרדוף אחריהם ולהשיב אותם להניח ולעבוד כבתחלה אף שמתחילה לא היה בדעתם שישובו בשביל ממונם . [מהרש"ל] וקשה אני לרש"י דינמא הטעם כמו דכתיב כי שלחנו את ישראל מעבדינו וי"ל דבשלמא אבל פרעה כך הוא כי מעולם לא רצה לשלוח את ישראל מארצו כ"א בשביל העבודה אבל עבדי פרעה מעולם אמרו עד מתי וגו' ועכשיו אמר מה זאת עשינו וכו' אלא ודאי בשביל ממונם . וצ"ל מדכתיב אל הטעם משמע בשביל הטעם שהשאלום ממונים עכ"ל : ז בחור לי יחיד . דהל"ל בחורים שהוא כמו לי רבים ואי הוה נקט בחורים הייתי אומר שהוא מלבין גם בחור גם בתולה לאפוקי זקן לכך נקט לשון בחור שהוא לשון בחירה כל הבא מאותו היו נבחרים מ"מ נקט רש"י גם כן לשון רבים שבחור מוסב על הבא מאותו שהוא לשון רבים : וכל . שאר דק"ל דמתחלה כתיב שלא לקח עמו כ"א בב מאות ואחר כך כתיב וכל רכב מצרים ועוד כיון דכתיב וכל רכב מצרים נ"ל שש מאות רכב ל"ם ועמהם וכו' : רלה לומר דודאי בבחורים לא היו כי אם שש מאות לאותן שש מאות היו גם כן עבדים שגם כן הם הולכים עם פרעה מעמם . ח שהיה תולה [נח"י] קשה למה לא פירש רש"י לעיל גבי וחזקתי את לב פרעה וי"ל דהסיא דלעיל היה אפשר לפרש שע"י שישובו ויחנו לפני פי החירות יאמר פרעה נבוכים הם בארץ ובזה יתחזק לב פרעה וירדוף אחריהם אבל כאן ע"כ לפרש שאחר כל המטשים שלהם שם מאת רכב בחור אפ"ה היה לבו תולה ויחזר ה' בפועל לפיכך פירש כאן : י בעוני . שר . דקורא מצרים ולא קראו בשמו היינו דבר הל מלכים נקרא מצרים : יא שאין . דריש דלא הל"ל אלא המבלי קברים במצרים וגומר ועל זה פירש המבלי וכי מחמת אין : יב ירא ה'. וה"פ עכשיו אנחנו רואים מדברינו אז על נכון ירא ה' וכו' והיינו לפי מה שאנחנו רואים עכשיו יותר טוב היה לנו לעבוד את מצרים ממותינו עתה במדבר [רא"ם] יג את מצרים : היום . [בר"ם] כלומר ולא ביום אחר ולכן אני מזהירכם שלא תוסיפו לכן הוסיף הרב סוי"ו ולא תוסיפו דאל"כ מאי נחינת טעם שאמר אשר ראיתם וכו' . [נח"י] וכל דבריו איפכא מסברא שאם היה אוהבם אם כן הם ב' דברים בא' אשר ראיתם וכו' אינו אלא היום וכו' אזהרה שלא תוסיפו אם כן אין צורך לוי"ו בחיבור א"א ודאי שאינו אזהרה אלא הבטחה א"א תוסיפים לראותם כי כלם ישבעו בים ורוב הפסוקים לא מנו זה במנין הלאוין כו עלי הדבר . פירש כי הבגינה שתחת תלעק הוא שפתח להורות שאינו סמוך למלה אלי לומר דהלי פירש עלי הדבור וכו' . מהרש"ל : דבר שאין היכ : [נח"י] וה"פ שבל ידי שישנו יועיל הרמת מטך שיבקע הים משא"כ אם לא יסעו לא יקרע הים אף על פי שתרום מטך על הים כדאי וכות אבותיכם כו' ולפ"ז יהיה הפירש מה תלעק אלי סבור אתה להועיל בתפלתך ואין הדבר כן אלא ויסעו ע"ש : יט לקבל חצים הרא"ם פירש שנסיעת המלאך הי' מיד כשבאו מצרים עליהם כדי להבדיל וכו' הענן לאחוריהם לאור עכ"ל אך קשה לקמן בפרשה יתרו בפסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים פירש"י שהענן היה מקבל החצים וכו' ויש לומר מיד כשבאו המצרים נסתלק המלאך לפניהם ונסע לאחוריהם להבדיל בינם כדי לקבל החיצים וכו' והענן עדיין הולך לפניהם והשלים את המחנה לעמוד הא והאח"כ הלך הענן לאחוריהם להחשיך על המצרים ואז נסתלק המלאך . ובמכילתא אמר שהענן והמלאך היו

מקבלין החצים וכו' והמפרשים מיישבים זה ועיין [בקל"מ] : מלאך אלהים . [ד"ד] הא דפירש"י זה אחר ויצא מאחוריהם שהוא מאוחר בפסוק ונראה דבלא האי מלתא לק"מ כמ"ש אליהם לפי שכאן יש דין למצרים להרע להם אבל עכשיו שאמרנו שקבל ח"ס וכו' ס"מ שבשביל גלות ישראל נאמר אלהים וצריך לתת טעם : כ ויאר . עמוד האש כאלו אמר ויאר המאור שהוא העמוד ולא המלאך . [ג"א] פירש דה"ל ביום היה זה וכו' . (ג"א) פירש הא דכתיב ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה שהם דברים הפכים צריך לפרש ויהי הענן והחשך למצרים ויאר עמוד אש את הלילה לישראל : ולא קרב . מחנה : (מהרש"ל) לאפוקי ממדרש שפירש ולא קרב זה אל זה היינו המלאכים שלא אמרו שירה : כא ויבקעו . כל מים דהא כבר נאמר וישם את הים לחרבה . א"נ דהל"ל ויבקע הים : כג כבים אחד דמלת כל בוא מורה על דבר שהוא רבים והיא הוא לי יחיד ולא הקשה רש"י זה לעיל גבי כל סוס רכב פרעה דהתם קאי אכל סוס ורכב כלומר כולם יחד אבל הכא קשה דלא כתיב אלא סוס לשון יחיד ובזה יתורץ תמיהת הרא"ם שכתב וכו' . [ד"ד] קשה דילמא על מין סוס קאמר דשייך בו לשון רבים כדכתיב בסוף ישעיה כל צאן קדר יקבצו לך ויש לומר דקשה דהא סיים בלשון פרשיו דהוא לשון רבים ולא אמר פרשו לשון יחיד אלא ודאי טעם בזה שאמר סוס לשון יחיד : כד מטרת שהוא לשון שמירה : וישקף . להשחית אבל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנת עניים וכו : בעמוד . כתיב . שני בקיעת המים הנקיפים היתה ארץ יבשה מהרי ישראל עברו הים ביבשה אם כן הענן מלחלח הארץ שבתוך הים ... שעברו ישראל ואח"כ בא עמוד אש והרתיחו אותו ויהם . סנוות . פירש שכל שלהם לשון סגנו אחד עולה וכו' כו ישובו למקומם . דלשון וישבו משמע ישובו עוד על רכבו ופרשיו וזה אינו דהא עדיין הי' זקיפין עד אחר שנטע ידו על כי' ים וכו' : ל שפלטן דהל"ל מאי על שפת הים והא בים נטבעו וא"ל על שפת הים קאי על וירא ישראל שעמדו על שפת הים דא"כ שמקרא מסור' דסול"ל וירא ישראל על שפת הים את מצרים מת או לא לכתוב כלל על שפת הים רק וירא ישראל את מצרים מת דמה לי היכן ראו אלא שפלטן וכו' ק"ל [גליא"ם] :

טו א עלה נלבו . דק"ל דהל"ל או שר דישיר משמע לעתיד ואי לשון הוה הו' דאז שר ומתרץ או כשראה הנס כלומר דישיר קאי אמחשבה : אשירה לה'. ר"ל דהא מיד כתיב אחריו אשירה : לתחיית המתים . פירש ישיר משמע לעתיד : סוס שניהם .[ק"מ] פי' ורוכבו ל"ל וכי אפשר ליפול הסוס ולא יפול רוכבו . (ד"ד) חידש בזה ב' דברים האחד שהיו קשורים והשני בהמים הגביה אותם ואחזו וירדו דאל"כ למה אמר רמה בים משמע דהמים קודמים והא כתיב ויסירו בגויים וכסו על הרכב שהם קודים להמים שלא תרווייהו איתנהו מתחלה באו מלמעלה והמים הגביהו אותם ביחד וחזרו וירדו למטה ואי לא היו קשורים ביחד מאי נכקיא"ם בהסוס נפרי עלמו ועשה לו כן דבבהמה עלמה אין שייך עונש אלא ע"כ שהיו קשורים ביחד והעונש לרוכב שנתגאה עם הבהמה : ב בנקידרתו . פירש בחטף קמץ : ואין השניה . ר"ל אות שאמצעי מן עזי דהוא זיין או אות האמצעי מהר וגו' : סמוך לשם ויש . ואי היה פירש של וזמרת וזמרתי מהו ויהי לי לישועה וכי היה לו השבח לישועה (מהרש"ל) : שלא נאמר היה . ולפי התרגום א"ש דה"פ עזי ושבחי הוא יה ויהי לי לישועה מילתא אחריתי היא : זה אלי בכבוד . (ג"א) כי זה אלי משמע וכו' (נח"י) על הראייה לחוד קאמר אבל לא על השגת הנבואה : אלהי זה . הוסיף מלה זה דלית אלהי אבי גלה בפני עלמו הוא והוא מתמיה שלא הביו אל אחר הוא ל"פ כאלו אמר זה אלי ואלהי אבי וארוממנהו וק"ל : ומבחר . שם דבר . שלא תאמר מ ס שעלה היא והוא כמו ומן מבחר : ו ימינך נאדרי . רועלה . ולא תפרש לשון נסתר וכן פירש על הכתוב ז וה אריק אפי . רולה לומר שלא תטעה דכשזעפו נתה וכו' : חשם אפי . פירש נחס כמו שמפרש והולך לסחוס נחירי כפניו וכו' : נאקה בחטם . פירש בנכויי וקבים הוכות ואסימין טבעת לחוכו וגוהגים רלועה בתוכו ומנהיגים אותה בו וכן נראה מפרש"י שם : מגזורת חרם . ר"ל שמביא ראייה מפסיק דחרה לשון שריפה הוא אם כן וחרון נמי לשון שריפה הוא דחרון יונזרה חרה : ט תמלאמו ורלונו . דגבי רלון שייך לומר לשון מלא כמו למלאות רלון אביך שבשמים וכמו למלאות רלון חבירו : תמלא מהם . רולה לומר דחד תיבה הוא והוא כמו שתי תיבות . אריק אודיין . עין לעיל בפרשת לך לך גבי וירק את חניכיו וגו' : יא נורא דומיה . ולכן כשאדם מתפלל עד נורא יפסיק כדכתיב אלפי האלפים ואדוני האדוני' האל הגדול הגבור והנורא וכן כולם : יד מתרגזין . כלומר לשון הוה לא לשון עתיד : ישבי פלשת . שהם חשבו מגזרת גזירות בין הבתרים שהוא שלשים שנה קודם שנולד יצחק : טז לא עליהם . במכילתא בלווי אל תגר ואל תתגר בם מלחמה נלטוו בניה הרבה קודם שנכתבו ואף אם נכתבו בשנת הארבעים לצאתם . ועוד עיין בתוספות בב"ק דף ל"ח . ומצטערין . [מכילתא] ומירתא שאת ישבו עמהם מריבה על ריב שבין רועה אברהם ולוט ויטבין יעקב ועשו . [ג"א] וה"ת ושמה היו יראים דעליהם באים כדכתיב בהדיא בקרא וכדי בלק היה ירא מאוד . וי"ל דה"פ דקרא כתיב שמעו עמים ירגזון כלל כל האומות ואח"כ פרט אומות יחידי אדום ומואב לפרוש שאלו פי' יותר יראים משאר אומות והוקשה למה היה יראים יותר אלא כפירש"י שהיו כו' לפי שאדום היה ג"כ מזרע אברהם ומואב מבן אחיו לפיכך נתקנאו : טז הרחוקים יפחד דהל"ל תרתי ל"ל . וא"ת דלמה הטפי' אימתה על קרובים ופחד על הרחוקים שמתחלה ירא הקרוב ואח"כ הרחוק וי"ל רש"י דייק עליהם דקאי אפסוק אז נבהלו אלופי אדום וגו' ואחר כנען שהשב תחלה אותן שאינן צריכין ליראת כ"כ דלא על אדום ומואב הולכין ואח"כ כל יושבי כנען שהיו יראין יותר שעליהן ובשבילן הולכין . [גליא"ם] : קנית נחפץ . דק"ל והלא כל העולם כולו קנוי לו כמו שנאמר אל עליון קונה שמים וארץ אלא וכו' : יז מכון כנגד . [ג"א] מדכתיב מכון ולא כתיב מקום . [נח"י] וה"פ תביאמו ותטעמו בהר נחלתך ואותו הר הוא מכון לשבתך של מעלה אשר פעלת ואלא פעלת קאי אלשבתך דהיינו כסא שלמעלה ולאו כל ההר מכון אלא המקדש אשר כוננו ידיך הוא מכון ר"ל מכוון ע"ש . [ג"א] הוצרך להוסיף מלת אשר כי כאלו הכי היה פי' פעלת על המכון שהקב"ה פעל לשבתו המכון דהוא מקדש של מטה וזה אינו שהרי לא היה פעולת הקב"ה עד לעתיד שאז יבנה הקב"ה בעצמו בית המקדש לכן הוסיף מלת אשר וכן פי' מקדש של מטה הוא נוכן לשבתך שהוא מקדש של מעלה אשר פעל ה' מקדש שלמעלה : יח היא פתוחה . ר"ל היינו סגול שהוא פתח קטן תחת העי"ן של ועד : קמוצה

היא. ר״ל לפי שהוא קמץ קטן ולשון היא קאי על כאלה אל ועד: יט כאשר בא. [גה״י] וה״ק מפני שבא סוס פרעה לסיכך ותקח מרים ולזה נתכוון הרב כאשר בא אז ותקח וגו׳: כא שירה לנשים. אעפ״י שלא נכתב במרים רק פסוק הראשון מ״מ קאי וסמך על שירת הנכרת: כב הסיען בע״כ. דאל״כ ויסע משה ל״ל הרי תמיד היו נוסעו ע״פ הגבורה: זהב וכסף. וא״ת והא כתיב וינצלו את מצרים ופירש״י שעשאוה כמצולה שאין בה דגים י״ל דהכא מיירי במטמוניות שהיה להם: נקודת הכסף. ר״ל תורי הזהב היינו ביזת הים ונקודת הכסף היינו ביזת מצרים כדאיתא במדרש: כד מתלונן. ר״ל על האדם שמתלונן אבל כשהוא אומר לונן היינו משיבו כל כ׳ על האדם שלונן: כה שבת ופרה. וי״ל שבת מפרש הקרא מיד אחריו. א״כ מדכתיב בברכות אחרונות כאשר צויתך ופירש״י כאשר צויתך במרה. ופרה אדומה מדכתיב חק וגבי פרה אדומה כתיב נמי חקת. והמפרשים האריכו בזה דבמכילתא ובגמרא מזכרו מצות אחרים יעויין שם: ושם נסהו לעם. כתב הרא״ם לא ידעתי מי הכריח לרש״י לפ׳ וגם נסהו על התלונות שאין ענין לו עם חק ומשפט שנתן להם ולא פירש על המצות שנתן להם לנסותם אם יקבלו בשמחה אם לא שאז יתיישב יותר ומה שכתב אחריו מיד והיה אם שמוע תשמע וגומר וי״ל דאי קאי וגם נסהו על המצות שניים להם הל״ל גם שם לו חוק ומשפט ונסהו וגם ל״ל דוגם משמע עניין אחר ממה שנאמר לפני זה לכן פי׳ וגם נסהו לעם על התלונה וכו: כו לא אשים. ואם אשים. ק״ל דהא לא ישים היאך אמר אני ה׳ רופאך ל״פ ואם אשים וכו׳ ס״פ אם שמוע תשמע וגו׳ אז לא אשים אבל אם לא תשמע אז אשים עליך אבל הרי היא כלא הושמה וכו׳: תהי לפרך. ר״ל שמיה נשמע שהיא רפואה ומונעת החולי לבא: כז י״ב שבטים. דקל״ל מניין: נזדמנו. ר״ל שכן היו מוכנין אותן אבל אין לפרש שנזדמנו להן שעכשיו נבראו דהא כתיב אין כל חדש תחת השמש:

טז א סא סעודות. ע״ש שנאכלו י״ו ימים מניסן ונאייר היו ע״ו ימים עד ירידת המן ואל״כ הוא ס״ב סעודות סעודה לאשונה היו אוכלים במצרים דהיינו ליל ט״ו וט״ו שחרית יצאו כדאית׳ במסכת שבת. מדכתיב ששת ימים תלקטו אותו וביום השביעי לירידתו שבת הוא ולא יהיה בו הקשה הרא״ם שמוכח מהכא קרא שט״ו באייר שנסעו מאלים ובאו למדבר סין יום שבת היה וקשה והא כבר נצטוו במרה על השבת וכו ובמה י״ל דבחמשה עשר יום לחדש השני דכתיב בקרא לא קאי אלא אויבואו אבל נסיעתן לא היה אלא בששי בשבת דהיינו בי״ד יום ועיין. מזה [בגה״י]: ג תרגומו פי׳. דהא התרגום מתרגם על מייתן מותינו לוי דמתנו כמו שתרגום על לו מתנו ולו מתנו פשיטא שפירש הלואי והיינו מתים אם כן מי יתן מותינו נמי פירש הלואי היינו מתים דהיינו שמות: ד צורך אכילת. פירש דבר ענין וצורך. ומפני שצורך היום הוא לכמה דברים פירש המכוון פה צורך אכילת היום גם הוסיף מלת ילקטו בין מלת יום בין מלת ביומו להודיע שמלת ביומו דבקה עם מלת ילקטו לו עם יום הסמוך לו שאז יהי׳ פירושו צורך היום שבאותו יום ואין לו טעם. גם לא נודע מזה זמן לקיטתו לכן הוסיף הרב ואמר ילקטו ביומו ולהודיע גם כן שאין כוונת הכתוב שחובה ללקוט רק שלא ילקטו היום לצורך מחר. [הרא״ם]: למען ישמרו. ופירש״י למען אנסנו הוא דבק בלחם השמים פירש עם המצות התלויות בו דהיינו שמירת שבת ושלא ילקטו היום לצורך מחר לא עם הסמוך שהוא ללקוט דבר יום ביומו שאז יובן שמה שהזכרתי שלא ילקטו היום לצורך מחר הוא למען אנסנו אם יקיים מצותי בזה אם לא וזה לא יתכן למה ירצה לנסותו במצות לא תותירו ולא במצות השבת: שלא יותירו. אבל לא כמו שפירש בפרשת עקב גבי לנסותכם לדעת התשמור מצותיו שלא תנסנו ולא תהרהר אחריו דהתם דבוק הנסיון עם הענוי דלעיל מיניה והנסיון שאצל הענוי פירושו שלא תהרהר אחריו אבל הכא דלא נזכר היום ענוי ולשר שיפול עליו לפרש הנסיון שלא יהרהר אחר מדותיו. [ג״א] דכאן אי אפשר לפרש אם תהרהר שאין אומרים לאדם אנסה אותך אם לא תהרהר שאם כן לא תהיה נסיון אבל יתכן לומר אנסה אותך אם תשמור במצותי אם לא אבל לקמן הם דברי משה אמר ויענך ונומר לנסותך אם תהרהר אחריו יע״ש: ה משנה רגילים דקשה למה קרוי משנה דילמא דרכו לירד כשיעור זה ומתרץ דנקרא משנה כנגד מה שהיו רגילין ללקוט יום וכו׳ כלומר ולא משנה של כל השבוע דהיינו עשרה עומרים כמובן מן הכתוב: ו כמו לערב. כמו בערב גרסינן כמו שכתוב אחריו ויאמר משה בתת ה׳ לכם בערב: ז לא על. שהרי לא כתיב והנה כבוד ה׳ נראה בענן בבוקר: שלא כהוגן. ר״ל ששאלתם אותו שלא לצורך כי האדם יכול להיות בלא בשר. ועוד ששאלתם מכרס מלאה רצה לומר דהא הרבה בהמות יש לכם: את אשר. דפשוטו של בשמעו את תלונותיכם על ה׳ משמע שעשה ישמע שתלונותיכם עליו והרי הקדוש ברוך הוא מקודם לכן גם כן היה יודע אלא רק להודיע התלונות הכן על מי הן אותן שעל ה׳. [ד״ד] משמע שקושיא זו מקושרת אלפני זה נראה דמ״ם למדה תורה דרך ארץ לכאורה קשה מנלן דלמא לשבוע קאי גם על הבשר דהיינו בערב יאכלו בשר לשבוע בלא לחם ובבקר לחם בלא בשר אלא דאין לפרש כן דא״כ לא היה להפסיק במלת לאכול בין בשר ולחם אלא כוונת הכתוב ללמוד דרך ארץ ובוודאי שכל אדם רוצה להיות שבע אף בערב ושביעה עצמו בלחם וא״כ מה ראה כו׳ מאחר שבערב היה נ״כ השבועה בלחם. רוצה לומר אף על פי שסדר העולם דלחם עולה מן הארץ ומים יורד מן השמים כאן היה היפוך שהמן הוא לחם יורד מן השמי׳ וטל עולה מן הארץ כדאיתא בתנחומ׳ יד שהטל עולה. ר״ל לפי שפי׳ לעיל שהחמה זורחת עולה הטל כו׳ מפרש עכשיו והכי משמע הקרא ובעלות כו׳ נתגלה והאז אותו לא שבעלות נתהוה אבל לפי מדרש רז״ל שפירשו העלייה מן הארץ ל״ל שפירש והנה מלפני המדבר מורה על הויתו שבעלות הטל מן הארץ ירד המן על פני המדבר: דק חפיסא. פירש מיני גודות וחמת שם: ככפור גיר ר״ל לא שהמן דומה למראה גיר שהרי גיר הוא שחור הלא דק היה כגיר אבל באמת המן היה לבן: טו כי לא. שיקראוהו. (ג״א) פירש דאל״כ מאי נתינת טעם הוא כי לא ידעו מה הוא: יג ובשבאו לביתם. (ד״ד) פירש דל״ת המרבה מי שצריך הרבה והממעיט שאינו צריך הרבה דאם כן אין בזה רבותא דכיון שלקטו לפי ערך בני ביתם מה חילוק יש בהרבה למעט אלא יש שלקטו וכו׳ לא שהיו שם אנשים שעברו על גזירתו של משה רבינו והרבו והמעיטו מעומר לגלגולת שאם כן מאי ויעשו כן: כ ויותירו דתן. מדכתיב אנשים דבכל מקום שנאמר אנשים נצים הוא דתן ואבירם: וירם תולעים. כאלו אמר והעליתו תולעים ולא לשון הורמה ופירשו הגביה תולעים כי לא מצינו וירם פועל יוצא ויבאש הסוף. ר״ל שאין להפכו כי הוא לחם אבירים ואין דרכו להבאיש אלא התולעים הן בו תחלה ומחמת התולעים הבאיש. (רמ״ל) ואין דבריו נראין שהרי כתיב לקבלה כאשר צוה משה ולא הבאיש ורמה לא היתה בו. (ד״ד) הרמב״ן הקשה על רש״י דא״כ למה הולך לכתוב ורמה לא היתה בו דפשיטא היא כיון דבכבר אמר לא הבאיש ויש לומר דקמ״ל דדוקא מה שהניחו אותו לילה בו רמה אבל מה שהותירו למוצאי שבת לא היה בו רמה: כא הנשאר. לא שהלקט נמס דאם כן מה יאכלו: לשון פושרין תרגום של ונמס פשר יד השמש מעשו פושרין: כב מצאו כפלים. לא שכוונו הם ללקוט כפלים בעבור היום ומחר מפני שידעו שאין המן יורד למחר אלא כן למה באו הנשיאים כשראו שהיה להם לחם משנה לשאול הדבר לחשה והשיבם הוא אשר דבר ה׳ וגומר. כג אפו היום. דק״ל מה יש בין תאפו ובשלו הא כפל לשון הוא. ומדאמר את אשר שהוא לשון ודאית דאם לא כן היה לו לומר אם תאפו אפו אלא ודאי מהלשון אשר תאפו ובשלו משמע שכבר אפו יבשלו ולמה יאפו ויבשלו עוד לכן פירש מה שאתם וכו׳ ויש אשר תאפו פירושו אשר תרצו לאפות: למשמר לגניזה כמו והיתה לעדת בני ישראל למשמרת ולא כמו ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח: כה באו לשאול. דק״ל דהי נתינת טעם הוא אמר שלמעלה ואם כן הניחו אי שאלהם היה אם יצאו ללקוט כמנהגם יום יום וכו׳ והשיב להם את שבידכם אכלו כי שבת היום ואסור ללקוט היום לא תמצאוהו אבל אם היתה שאלתם אם רשאים לאכלו היה די במה שהשיב אכלוהו היום אבל כי שבת למה ליה נתינת טעם אלא ודאי השאלה לא היתה על האכילה אלא על היציאה. ואפשר כי דברי משה בטעם הוא שאמר להם ואת כל העודף הניחו לכם למשמרת ופירש״י לגניזה כמשמעו ולא לאכילה ליום המחר כמו והיה לכם למשמרת לדורותיכם משום הכי שאלו לו על היציאה ולא על האכילה: אמר להם שבת. כי היו סוברים שמא לצורך סעודת שבת אין לנו לצאת ללקוט אבל לסעודת הלילה שהוא צריכים לצאת כי השבת מכין לשבת ואין מכין לחול לכך חזרו לשאול. (ג״א) קשה הרי אמר להם משה שבת שבתון זהלך נתן להם לחם משנה וא״כ למה שאלו ויש לומר דהיו סבורים מה שהמן היה יורד להם משנה לא היה רק לטובתם כדי שיאפו ויבשלו שבשבת אסור אבל מי שירצה לאכול בלא בשול ירד בשבת כמו בשאר הימים לכן שאלו את משה עיי״ש באריכות. (קל״ת) ומה שלא שאלו למשה בשחרית מיד כשאמר להם את שבידכם אכלו ולא שאלו י״ל שהם היו סוברין שיתברך המן שבידם שיספיק להם עד בוא׳ לארץ נושבת כמו שתרגם שכספים שלשים יום אבל לערב אכלו העומר כולו חזרו לשאול: כו לרבות יה״כ. דאל״כ הא כבר נאמר כי שבת היום לה׳ היום לא תמצאוהו אלא וכולו: כה מאנתם משל פירש דרך משל הדיוט כשלוקחין בשדה קוצים ומיני עשבים בירק טוב באו לתלוש אותן קוצים ופיגמים בא בתלושין מן הכרוב הטוב ונמצא בהדי׳ הוצא לקי כרבא כן זה בשבי ישראל מחטאו לקו אף מי שלא חטא. וא״ת דלעיל פירש״י בעצמו משום זה תלוי הפרחון במשה מפני שלא הגיד לישראל פרשת המן עד ששאלו וי״ל דהא והא גרמא דאי משום טעם שלא הגיד להם מצות שבת לחוד למה לא הוכיח ה׳ את משה מיד שלא הגיד לה׳ ולמה המתין עד כאן אלא ודאי משום משל הדיוט ואי טעם משום משל הדיוט לחוד למ׳ כלל אותו כאן יותר מבשאר מקומות שחטאו ישראל אלא משום טעם השני גם כן. וסג״א מתרץ מ״מ לא שייך לומר עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי כי לא שייך בזה שלא היה שומר מצותיו ותורותיו אבל משום שישר׳ חטאו ומשה נ״כ חטא במה שלא הגיד מצו׳ שבת לכן כלל עמה׳ וי״ון אחר כלל: כט שהרי גם. כלומר ראו בעיניכם כי ה׳ נותן לכם בערב שבת לחם משנה. כתב הרא״ם אבל לא ידעתי מאי ראיה היא זו על קדושת שבת וכו׳ דילמא ברכת השבת היא מרובה ונתן בו לחם משנה כי כל ברכה תוספות טובה היא ואם בעבור שביום השביעי שובת בו המן ואינו יורד ה״ה לו לכתוב על כן לא ירד וכו׳ ותירץ מה שפירש ונראה לי כיון שלקטו אותם ביום הששי אחד המרבה הרבה מאוד מאדם אחר וכשאתם מודדים בבתיכם לא תמצאו כי אם לחם משנה שני עומרים לגלגולת ואם ברכת היום הששי הוא תעשיר למה לא נמצא כי אם לחם משנה ותו לא אלא ודאי משום הכי יורד לחם משנה ביום הששי כדי שיאכלו ביום הששי וביום השביעי אם שבת: רש״י שהרי גם נעשה בכל ערב שבת לתת לחם יומים כלומר דוקא לחם יומים ותו לא [ד״ד] המפרשים הקשו למה לא הביא מן מן שלא ירד בשבת והאריכו שם ולי״נ דמשה היה רוצה להביא ראיה תכף ביום השבת ולכן לא הביא ממה שלא ירד בשבת דשמא יפסוק לגמרי כמו שחשבו ישראל באמת לכן הביא ראיה ממה שהיה כפול ביום הששי: שבו. מכאן מדכתיב שבו משמע שלא יצא ממקומו מ״מ דאסור לילך וזה אינו דהא כתיב ויצאו איש מקומם ש״מ דמותר לילך ל״ס מכאן וכו׳: לפישוט ידים. כיון דכתיב שבו איש תחתיו פירש תחתיו וכמה תחתיו הרבע אמות גופו שלש אמות ואמה כדי לפשוט ידיו ורגליו: לנ והנח. הארץ דהא בכל מקום שמונח לפני ה׳ הוא דכל העולם שלו: לה ובט״ו. פסק וא״ת הא רש״י בעצמו פירש לעיל דבט״ו ירד להם המן תחלה. וי״ל מה שנקט רש״י לעיל ט״ו ר״ל תחלת ט״ו ומה שנקט הכא ט״ו הוא סוף ט״ו יום דמדינן להלילה אחר היום שעבר הוי סוף ט״ו כיון שירד המן מיד למחר בלשמורת: לו מ״ג ביצים וחומש. כי הכל כיחד תל״ג בצים והמעשר מה׳ ארבעים והמעשר משלשים שלש בצים עוד נשארו ג׳ התלוק כל ביצה ה׳ חלקים נמצא שני בצים עשרה חלקים והמעשר חומש ביצה [מהרש״ל]:

יז א אם. הוסיף מלת אם מתיין דבזולת זה משמע דבודאי יסקלוהו אחר זמן משום אם אמתין הו לא ימתין: ו על הצור לא נאמר. אף על פי שמצינו תולדות פירש רש״י בחרבך כמו על דמצינו כמה פעמים ב׳ במקום על עיין שם מ״מ דייק שפיר דהו״ל לכתוב בשב״א תחת הבי״ת בצור בפת״ח דהוא כמו בהצור שמורה על הידוע ואי משום דהצור היה ידוע למשה הרי אמר לו הנני עומד לפניך שם על הצור להודיע למשה היכן הוא ומדאמר כאן בצור בפת״ח משמע להורות עוד על דבר ידוע נכל נ״ס שהמסה וכו׳ [גלי״ס]: ח סמך. ואף על פי שאינו מביא בפירושו מדרש הסמיכות אלא במקום שהפרשיות נכתבים שלא על הסדר אבל שכן הוא בהכרת שהסמוך זו׳ לזו להיותם שניהן במקום א׳ [ג״א] דה״ל ויבא עמלק וגו׳ כדכתיב ויצא סיחון לקראתינו לכך דרשו כי הפרשה הזאת סמוכה למעלה עד ובא הכלב וכו׳ כי הם אמרו היש ה׳ בקרבנו ולכך ויבא עמלק ע״כ. [נה״י] לפי מה שכתבתי כ״פ דהרב לא מיירי בסמיכות הכתיבה אלא בסמיכות יתור לשון אתי שפיר דהכי קשה לרש״י דמלת ברפידים הוא מיותרת דהא לעיל כתיב ויחנו ברפידים ובפרשת יתרו כתיב ויסעו מרפידים ממילא כל הסיפור דיני וביני יהיה ברפידים אלא לכך נכתב ברפידים ל״ל שמעשה רפידים גרם

ויכם

פרשת תצוה

ב זך בלי שמרים. פירש שלא תתמה היאך מלינו שמן שאין . שמרים דהא תנן בפרק המפקיד ר"ש אומר אף המוכר שמן מזוקק כל ימות השנה מקבל עליו לוג ומחצה שמרים למאה ש"מ שאין שמן בלי שמרים ומפרש כמו שכינו וכו' : מגרגרו. פירש לוקח אותן זתים הגדלים בראש הזית גרגיר אחד מכאן וגרגיר אחד מכאן לפי שאותן זיתים מבושלין היטב ואין בהם שמרים : שלא יהי בו שמרים דכשטחנן ברחיים יש בו שמרים אף על פי שמגרגרו : שהוציא טפה אחד דאי מוליא מהן יותר יהא בו שמרים ולכך שמן השני פסול משום שיש בו שמרים : הוכשר למנחות ואם תאמר מנ"ל לרש"י דשמן שני כשר למנחות והא כתיב עשרון סולת בלול כתית רביע ההין ונימא דווקא כתית ויש לומר דאם כן למאור דהכא נמי לימא לי אלא על כרחך למאור דהכא למעט בא כתית למאור ולא כתית למנחות אלא אפילו שמן שני כשר למנחות וה"ה א"כ כתית למנחות ל"ל י"ל דאי לא כתי' כתית למנחו' ה"א למנחות דווקא שמן שני כשר ולא שמן ראשון מ"ה כתיב כתית במנחות כדי להכשיר אף שמן ראשון למנחות ואם תאמר למאור למה לי לישתוק קרא מלמאור והא ידעינן דהא דכתיב כתית למנחות אף כתית במשמע דאי דווקא הוא כתית למנחות ולא שמן שני א"כ לישתוק מכתית דמנחות ונילף משמן למאור כתית אין שני לא י"ל דאי לאו למאור שבא למעט דלמנחות אף שמן שני כשר ה"א אף למנחות כתית דוקא וא"ל לשתוק מיניה ונילף משמן המאור דהיכא למיפרך מה לשמן המאור כיון דלהאיר אינו צריכין מ"ה כתית דווקא מפני שהוא נמשך אחר הפתילה אבל למנחות שני דווקא משום שיש בו יותר מהיקות מ"ה כתיב כתית גבי מנחות להכשיר אף כתית והא דנקט רש"י כתית למאור ולא כתית למנחות פירש אין צריך כתית למנחו' אלא אף שמן כשר וק"ל : להעלות להדליק דקשה לרש"י היה לו לכתוב להדליק וגו' וכתב להעלות שלא יניחנה וילך כשמדלקה אף על פי שאין השלהבת עולה : תמיד כל לילה ולילה כלומר אף על פי שאינו דולק ביום אלא מלילה עד היום מ"מ קרוי תמיד כמו שאתה מולא בשאר דברים שאינם תמיד בכל זמן ואעפ"כ קרויין תמיד כמו שמביא רש"י וכן במנחת חבתים דכתיב תמיד ואינו אלא מיום ליום ועוד שביום עצמו חלוקים שהרי מחציתה בבקר ומחציתה בערב ואפ"ה אקרים בו תמיד כיון שהוא כן לעולם ודו"ק: משבת לשבת כלומר אבל בתמיד האמור בלחם הפנים וכו' אין להביא מיניה ראייה שנאמר תמיד ע"ב שהוא לעולם אף על פי שיש בו הפסק שהראשון נסתלק והשני מעריכין על השלחן לפי שהיו תמיד ממש שהיה מונח משבת לשבת ואף כשהיו מסירין אותו ומניחין אחר תחתיו לא הי' שם הפסקה אלא אלו מושכין ואלו מניחין האפוי טפח של זה לתוך טפח של זה : כא דולקת מערב דק"ל זה פסוק משמע דשיעור העריכה הוא מערב עד בוקר דכל הלילה יערוך המערכה א"ה מתי הוא דולק לכן פירש תן לה כמידתה שתהי' דולקו' וכו' והוי כאלו אמר יערוך אותו אהרן ובניו בערך שיהא דולק מערב עד בקר לא שיערכנו מערב עד בקר ואף על פי שאין שיעור אלא לפי הפתילות שהם היו עבות לא יספיק אפילו לוג ויש לומר לפי שהיה לנרות בית קיבול לפתילות אי אפשר שיהיה עובי הפתילות אלא לפי שיעור הזה [רא"ם] :

כח א לאחר שתגמר כלומר ולא מעכשיו שהרי הקרבתם לא היתה רק על ידי הבגדים והמשכן מדכתיב ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך וגומר . (רא"ם). לכהנים בכהונה. ולכהנו היינו ר"ל שיעשנו כהן רק להכניסו בכהונה ע"י לבישת הבגדים וכדי להדביקו עם מלת לי הוסיף שיהא כהן לי וכדי לפרש נ"כ מלת לקדשו לומר שפירש לקדשו הוא לכהנים כאלו אמר ואיך יקדשנו כשיכנסנו לכהונה וכו' מ"ה לא פירש זה לעיל גבי לכהנו לי : ד אפוד מלמטה. רצה לומר לצד רגליו ולא לצד הראש ומה שפירש רחבו כרוחב גב האיש ולא יותר לאו דוקא דהא לקמן פירש נ"כ מעט מכאן ומכאן : חגורה היא וא"א : רצה לומר שהאפוד מלבוש הוא : עליו רצה לומר על המעיל כדלקמן : ומקשו. דעת רש"י שהאפוד הוא לשון קישוט . רצה לומר לכהן ואיפוד מלשון קישוט כל היפוד לשון קישוט וכל חשב שבכתוב בבגדי כהונה פירש חגור הוא; מעילים קרדוטין ומעילים בודאי לבוש הוא אם כן אף אפוד לבוש היא : מעיל כמין חלוק רש"י נקט מלבון מעיל שכפרשה ומפ' לה : מצנפת כובע. דעת רש"י בזה שלא תפרש מצנפת מה שקורין בלע"ז קוי"ף שהוא שוכב על הראש ושל זה אין לו כיפה אלא מצנפת דקרא כעין כובע שהוא קשה ויש בחללו כיפה : ומתרגמינן כובעין. פירש שהמגבעות של כהנים הדיוטים גם כן מצנפת הם כדאיתא בפרק אמר להם הממונה נטל מצנפת של אחד מהן הרי שהמצנפת קורין להם מגבעות גבי כהנים הדיוטים ובא מצנפת במקום מגבעות ומאחר שהמצנפת הן המגבעות והמגבעות מתרגמינן כובעים למדנו שהמצנפת כיון כובעין הן ופעם נקראת מצנפת על שם שלופף ראשו כלנוף ופעם מגבעות על שם שמכסה ראשו ככובע . (רא"ם) : בגדי המקודש . דק"ל ובגדי קדש משמע דמשעת עשייתן הן קדש והא לא הוי קדש אלא לאחר לבישתן שהרי לשם אהרן ובניו נעשו ומתרץ מתרומה וכו' : ה הם מן המתנדבים. פירש ובניו והם לא ישוב על אהרן ובניו הסמוכי' לו אלא עם חכמי לב האמור למעלה ומפני שמלת יקחו המורה על קניין אינו נופל על האומנים כי הם אינם עושים אלא מלאכתן הוצרך לפרש הלקיחה הוא לשון קבלה שיקבלו מהם לעשות הבגדים ומפני שאין נקבל בלתי נותן הנותן לו הוסיף מן המתנדבים את הזהב וכו' : ו האפוד לפני כתפיו פירש המשבצות היו נתונות בכתיפות במקום שהיו קבועות אבני השוהם : השרשרות תקועים פירש הן העבותות הזהב וכשתוחבין בטבעת נמצא שיש לכל אחד שני ראשין והוא כפל במשבצות שבכתיפות לפי שכל מה שמחובר לאפוד קרוי אפוד והכתיפות גם הם מחוברין לחשב האפוד. ומרכסן פירש בטבעת שבכתיפות היה לצד חוץ וטבעת שבחושן היה לצד פנים ואחר כך מרכסין פירש מחברין בפתיל תכלת כדי שלא יהא נד ונבדל : י כסדר שנולדו תקן בזה שלא תפרש כתולדותם ככל תולדות שבמקרא ויהיו פירושו מי שהעמיד תולדת תחילה או מי שמספר תולדותיו לכן פירש כסדר שנולדו והוה פירש כתולדותם כהולדם : יא אומן של אבנים. תקן בזה שחרש הוא סמוך לאבן שפירושו חרש חרש אומן של אבן ואמר של אבנים במקום של אבן להורות שמלת אבן הוא שם המין לא של אבן כי האומן לא נקרא לאומן בעבור אבן אחת : פתוחי כגלף דעזקא. ופירש כגלף כחקוקה . ופירש עזקא טבעת והודיענו בזה שפירש פתוחי הטבעת שבהם נעשו החותמות שהחקיקה אינה אלא על הטבעת ולא על החותם והוסיף כ"ף הדמיון שלא תאמר שתחתו' על האבני' פתוחי טבע' החות' ואין הדבר כן אלא הדמיון הוא כתב מפורש היכר האותיות כמו אותיות החרוצות בטבע' הם ניכר ומפורש כך האותיות החרוצים של שתי האבני' בשמו' בני ישראל יהי' ניכר ומפורש . על השמות . פי' שתשבצ הלבנים עם השמות שהרי אין הלבנים תקועין על השמות : מוסבות . מוקפות הלבני' במשבצות. פירש כאלו אמר מוסבות המשבצות יב לזכרון ויזכור. לא שיהא ההקב"ה רואה כדי שיזכור את השם תמיד כי פתוחי השמות הם סיבה שיהא השבטים נזכרים לא שיהיה השם זכור . [נח"י] והא דלא פירש רש"י כן על אבני זכרון לבני ישראל משום דהתם יש לומר דזכרון קאי אאבני אבל הכא כתיב שמותם לפני ה' לזכרון משמע שפיר שיהא הקב"ה וכולו . יג ולא פירש והוא שיהיו השרשרות תחובות בהן אבל לא פירש שיהיו ראשי השרשרות תחובות במשבצות שעל שתי כתפות האפוד מלמעל' ותהיינה תחובות על טבעות החשן מלמטה כדי שלא יזח החשן מן האפוד [רא"ם] : יד מעשה לבורו' למלאת מים. לעדרקסאות. פירש שקין שקושרו בחבל קטן : טו משפט שמברר . פי' כל דבר שהיה מסופק בידו אם לעשות אם לא הולך אל חשן המשפט ובו היו כל האותיות מאל"ף בי"ת ואם רוצים לומר לו לעשות היו בולטין האותיות ונעשו תיבה ובאות' תיבה היה נכתב אם לעשות' אם לאו : וזה משמש לשון בירור. רצה לומר משפט משמש ג' דברים ואחד מן הלשונות גמר דין ומשפט דכתיב גבי חשן המשפט גמר דין דהיינו לשון בירור דברים . כא כסדר תולדותם. רצה לומר כסדר שילדו האמהות כלומר מי שהיתה תחילה בלידה ולא נשגיח על הסדר שנולדו השבטים שהוא ראובן שמעון לוי יהודה כסדר תולדותם כאמור בחמש ויחי' לפי זה יששכר וזבולון קודמים לדן ולנפתלי ויבא שגם דן יהיה כתוב על האבן שמו לשם כמו דכתיב בספר יהושע ויקרא לשם דן כשם דן אביהם . [רא"ם הארוך וקצרתי] כב על החושן אבל לא לעשותן במקום אחר ולתקן בו כמו שמפרש רש"י בסמוך בשלשלת כל' משנה. וה"פ שעשה שלשלי' ויתלו השרשרות : כג שחוור והומר לתת . אלא דאי פירש לגופך החשן ואף כו' : כד לא תוכפלו פירש; כפרש מלאכת החשן שם לא נזכרו הטבעות כה אל מול של אפוד . לאפוקי שלא יהיה כלפי המעיל : פניו של האפוד רצה לומר לחשב שבאפוד : כו לעומת החגורה. פירש הכתיפות היו מחוברים על החשב ברוחב . והטבעות נתונים למעלה כנגן בסוף החשב ונמצא שהיה סוף החשן מגיע לתחלת החשב משום שנאמר ממעל לחשב האפוד : לא להגירה דאם לא כן היה קשה הרי מעיל והאפוד כל אחד מלבוש בפני עצמו הוא ומאי זה דכתיב מעיל האפוד דמשמע שהוא מלבוש אחד : לב לא שלא יקרע ר"ל אע"פ שפשוטו של קרא משמע שהוא טעם אלעיל מ"מ מדלא כתיב שלא יקרע אלא ולא יקרע משמע שלאו בפני עצמו הוא דכל הני שמביא רש"י ראייה מהם נמי כן הוא [ג"א] : לג ופעמוני זנין הרמב"ן א"כ לא היו הרמונים משמשים כלום ואם לנוי למה היו עשוים כרמונים יעשו כמין תפוחי זהב ועוד שהיה צריך הכתוב לפרש כמה יהלו הפעמונים ע"כ פירש בתוכם של הרמונים ממש היו הפעמונים כי הרמונים חלולים והפעמונים טמונים בהם ואין ספק כי פירש הרמב"ן לא יתכן דא"כ הוי למכתב ועשית רימוני תכלת ופעמוני זהב בתוכה ועוד דכתיב פעמון זהב ורמון מאי בא לשנות ב' פעמים לא שבא להגיד לך כדר תליותם פעמון זהב ואללו רמון ועוד פעמון זהב ואללו רמון לאפוקי שלא יתלה ב' או ג' פעמונים או לן ב' או ג' רימונים . ד"ד הקשה עליו דא"כ היה לו לכתוב רמון ופעמון דודאי יש להזכיר תחלה הכלי ואח"כ מה שבתוכו : לה חייב מיתה. הודיענו בזה שאין המכוון פה על שלילות המיתה רק על חיובה המתחייבת מן אלאו ושלא ימות דקרא אכולהו בגדי כהונה קאי ולא אמעיל האפוד דסמוך לי' לחודי' קאי ומחוסר אחד מן הבגדים הללו דקאמר בשביל כל הבגדים הנזכרים לעיל הוא דקאמר בו ובפרק ב' דזבחים דף י"ח נפיק להו מקרא דוהיתה להם כהונה לחקת עולם בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם וקום להו במיתה ואמר מר זר ששימש במיתה. עיין עוד בהרא"ם. [נח"י] קשה דבסמוך גבי מכנסיים כתיב והיה על אהרן ועל בניו ופרש"י הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה והכתי ל"ל : וי"ל דכהן איירי בכניסה אהל מועד וחייב אפילו בביאה ריקנית בלא קרבן ולקמן איירי במשמש על המזבח החיצון ועליה קאי לשרת דקרא . [ד"ד] מתרץ שזה קמ"ל אפי' במכנסיי' שאינם בגד גמור ולא נראה מבחוץ והיינו שסידר הכתוב תחילה ולא ימות על חשן ואפוד ומעיל ואח"כ ציץ וכתונת מצנפת ומכנסיים לפי שהציץ אינו בגד וכן המצנפת אינו אלא כיסוי הראש וכתונת אינה נראה בחוץ והמכנסיים רבותא טפי שאינו בגד ואינו נראה מבחוץ ואפ"ה היא בעונש מיתה אם מחסרו : לז ששה. בג' מקומות כיון שתוחבין הפתילי' דרך הנקב הי' כ"א כפיל ומשלשה הי' ששה והפתיל האמצעי היה באמצע הציץ וחוט אחד ממנו היה מלמעלה מבחוץ ואחד מפנים כנגדו וזהו שאמר כאן פתיל תכלת ובמקום אחר אמר ונתנו עליו פתיל תכלת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל דאי לא היה פתיל אמצעי היה נשמט הציץ למטה : מ בגדים. הללו ולא יותר. כלומר שאין פירושו שתעשה לאלה כתונת ואבנט ומצנפת ומכנסיים ולא לאהרן שהרי גם לאהרן עשה כאלו אלא הכי פירושו מכל אותן ח' בגדים של אהרן תעשה ד' : מא חשן . ואפוד לא הכתונת ומצנפת ואבנט הכתובים בצדם לבדם : למטה בכולם . רוצה לומר מכנסים קאי אכ"ג ואהדיוטות : ואת. בניו הכתובים . שהם הכתונת והמצנפת ואבנט עם המכנסיים האמור למטה : ומשחת. בשמן המשחה לאפוקי דלא קאי אבגדים כמו אותם דלעיל מיניה דקא אבגדים ואמר בשמן המשחה ולא בשמן זית או בזולתו שכן כתוב פרשה שאחריה ולקחת את הבגדים ולקחת את שמן המשחה וגו' : ומלאת מלוי ידים. פירוש שימלא ידם בבית יד לסימן שיש לו כח חזקה בדבר שיתמנה עליו כי כל תופס בידו הוא בחזקתו והתופס במילוי יד יותר מחזק מאלו תפסו בקלת ידו ולכן כנה המחזיק בדבר בחזקת מלוי יד : מג להיכל. וכן למשכן פירש כשיבנה המקדש קאי אהל מועד ההיכל אע"ס שאהל מועד מורה על המשכן לבד ההיכל יצא מק"ו דמשכן. [נח"י] ולא נהירא דבהדיא אמרינן בשבועות דף י"ו אלו נאמר משכן ולא נאמר מקדש הייתי אומר וכו' ואלו נאמר מקדש ולא נאמר משכן הייתי אומר וכולו ומשמע דלא נוכל ללמוד לא בק"ו ולא במ' מלינו ל"נ שהרב למד זה מהא דאמרינן בת"כ פרש' שמיני גבי יין ושכר באוהל מועד אין לי אלא אהל מועד מנין לרבות שילה ובית עולמים ת"ל חוקת עולם ע"כ ולזה נתכוין הרב במה שכתב בסמוך בפסוק חוקת עולם : ומתו . במיתה ומשום דמקרא דולא ימות לא למדנו רק בשאר בגדי' דלעיל מיניה אבל לא על המכנסי' והציץ הכתובים אחריו אך קשה למה לא כתב שני בגדים הללו נ"כ למעלה ולכלול אותם עם שאר בגדי כהונה : כדי דקרא דולא ימות אכולהו קאי ולשתוק מקרא ולא ישאו עון ומתו . וצמה י"ל שלא תאמר דוקא

אם

אבל יש לו כל השמונה בגדי' ועבד העבודה ולא לבש כל בגדי' חייב. אבל אם לא היה לו כל השמונה בגדים כגון שאבדו או נטמאו ה"א דיכול לעבוד עבודה בבגדי' הטהורים שיש לו הרי אלא לעגל הקרבן מפני שמחוסר בגדי' לכן כתב ומתו יתורא ללמד שאם עבד עבודה במחוסר בגדים חייב מיתה:

כט א לקח כמו קח ב' גזרות. פי' ב' שרשי' אחת של קיחה ואחת של לקיחה: פר. העגל שהוא פר. דק"ל למה לקח פר ולא מין אחר דפר כמו עגל היכא דלא כתיב גבי' הכי והא דאין קטיגור נעשה סניגור' כרא"ם היינו דווקא בעבוד' פני' ולא בעבודת חוץ ולקמן בפר' צו אפרשנו עוד א"ס [נ"א] עי"ל דלא דמי כלל דודאי היכן שאין הדבר בא כפרה על אותו חטא כמו שופר שבא למצות ר"ה וכן בגדי זהב ביום הכפורים שבא לכפר על שאר עבירות אמרינן בזה אין קטיגור נעשה סניגור שהרי בא להיות סניגור על דבר אחד והרי הוא קטיגור מפני העגל לכך הוא פסול לשופר אבל כאן דהוא קרבן על זה החטא בעצמו לא שייך לומר אין קטיגור דמעיקרא דאין קטיגור נעשה סניגור שלא יהי' נזכר אותו החטא והרי אדרבה כשהוא מביא קרבן על אותו חטא רצונו שיהא נזכר לאותו חטא ויכפר עליו דבשביל זה מביא קרבן שיכפר לו: **ב לחם.** שמן רצונו בזה להוכיח שלחם מצות היא רבוכה מפני שלחם כולל כל המינים מ"מ פירש דלחם דהכא היא רבוכה והוכחתו מקרא דזה קרבן אהרן ובניו ביום המשח וגו' וכי מה למדנו לבניו מיום המשח אותו אלא מקיש חנוכו של הדיוט לדורות לקרבן של כה"ג שהוא חביתין מה קרבן דחביתין אהרן שהוא מקריב בכל יום שהוא רבוכה כדכתיב מרבכת תביאנה אף יום חינוך של בניו כהנים הדיוטים רבוכה והרבוכה היא חלה חלוטה ברותחין כל צרכה בעודה בצק ואח"כ נאפה בתנור ואח"כ מטגנה במחבת ושלחם והרקיק נאפים בתנור לבד והלחם בלולה בשמן בעודה סולת והרקיק משוח בשמן אחר אפייתו כמין כ' יונית ושאר השמן נאכל לכהנים וי"א מושחן וחוזר ומושחן עד שיכלה כל השמן שבלג [רא"ם]: **עשר עשר חלות.** דגמירי מלחמי תודה מה להלן עשר אף כאן עשר ולחמי תודה בהדיא כתיב עשר. דכתיב ביה והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה ואמרינן בפרק התודה דף ע"ח נאמר כאן תרומה ונאמר להלן בתרומת מעשר תרומה מה להלן אחד מעשרה אף כאן אחד מעשרה: **יוצק.** שמן. ק"ל למה משנה הקרא ולא כתב בלולה או משוחים כבכולן: **ג אל הסל.** אלא אל המזבח כי אינם קריבים לגבוה אלא אחד מכל מין ומין כדכתיב למטה בענין וזה שהוסיף לומר ביום הקמתו פי' בעת הקמתו ולא קודם. והקמת. המשכן לא היה רק בר"ח ניסן כי כל שבעת ימי המילואים היה בונה וסותר בכל יום: **ד טבילת** כל הגוף ולא קידוש ידים ורגלים מדכתיב במים בפתח. קצ"ת דמשמע במים הידועים במקום אחד דהיינו מי מקוה שהם מ' סאה ש"מ דטבילת כל גופו הוא נותן **ז נותן.** שמן רוצה לומר פירש שמן. **ט מלוי.** ידים וגו' שדרשו אותו רז"ל בזבחים י"ז ובסנה' דף פ"ג ללבישת הבגדים והרצו ויהיה להם לבישת הבגדים הללו לכהונת עולם שבזמן שהבגדי' עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליה' אין כהונתם עליהם והוו להו כזרים. י"ל שרש"י ז"ל סובר כיון שמן המקרא דלעיל והיו על אהרן ועל בניו וגו' למדנו שכמחוסר אחד מן הבגדים הכתובים לעיל חייב מיתה הוכרח מפני זה לפרש המקרא הזה כפי פשוטו ולא כפי מדרשו שלא יהא נראה כנכתב פעמים: **ומלאת.** ע"י הדברים שלה הכתובים אחריו והקרבת ושחטת וכו' לא שמלוי ידיהם לחוד והכתובים שבאים אחריו לחוד: **יד.** במילוי מפני שכל מילוי ידים הוא חינוך הודיענו על איזה דבר הוא החינוך הזה: **יא שלפני.** הפתח לדמפרש רפ' צו. פי' ולא בפתח אהל מועד ממש דהא שחיטת חטאת בצפונה של מזבח הוא אלא כנגד הפתח קאמר: **יב בקרנות** ממש. פי' ולא שיעמוד למטה ויזרוק בכותל המזבח מחוט הסיקרא ולמטה כנגד הקרן כמו שעושה בקרבן עולה ושאר כל זבחים: **ואת.** שירי הדם שהרי נותן דם גם כן על הקרנות ואיך אמר ואת כל הדם ישפוך אלא כאלו אמר ואת כל הדם הנשאר: [נ"א] פי' המזבח היה ל"ב אמות למטה ביסוד פי' מביא מלבן שהיתה ל"ב על ל"ב ברום אמה ואח"כ כנס אמה כמדת המזבח פי' ל' על ל' והבליטה שהתחתונה שהיה גבוהה אמה ורחבה אמה זו נקרא יסוד המזבח והוא בליטה שהיתה רחבה אמה היה כמו בית קבול שהיה נותן שירי הדם: **יג על** אף מן הכבד. כדכתיב לקמן בפרשת שמיני היותרת מן הכבד פ"ה סיסול מעט מן הכבד של היותרת ועל הוא במקום עם: **יד לא מצינו.** ומע"ה שיש חילופי אחרת בפרשת חוץ מזו שהוא עגל חטאת בפרשת צו י"ל דר"ה אלא זו כלומר של מילואים דעגל דהתם גם כן של מילואים היא. שבו היתה אחת חינוך בכהונה גדולה וזו דהכא להו דוקא הוא כלומר זו וכיוצא בזו. [ד"ה] ועוד יש אחת אלא עגל כן בגא גבי אהרן בפ' שמיני והם פרש"י אלא זו וכל מלואים ואח"כ היה לרש"י לכתוב גם כאן אלא זו ושל אהרן ונראה הטעם דרש"י לפי שאלו שניהם היו הוראת שעה שנגזרו לפי הטעם ושניהם לא היו בשעה אחת שלה. כתב לא הביא אלא הוראת שעה בשלו והשני עדיין לא היתה מאח"כ בפ' שמיני שבבר היו שניהם: **טו אותו במזרק.** או אינו אלא באגנות ת"ל. וזרקת הא כיצד אלא ודאי אוחז במזרק וכו': **ואינו עולה כלו'.** וגם זאת: **יז מוסיף.** לא מוסיף על הנתחים דהא הקרבי והכרעיים גם נכלל בנתחיו הם ומאמר עם נתחיו מורה בסקהבר והכרעיים אינן בכלל הנתחים לכן כתב על אחד הנתחים וק"ל מנ"ל לרש"י דעל עם דילמא על כמשמעו די"ל מדכתיב על נתחיו ועל ראשו וקשה לו מנ"ל דהא הוא על נתחים איך נאמר של ראשו והא הוא על ראשו איך הוא על הנתחים לכן פי' עם וק"ל: **יח ריח** ניחוח. לא שהריח יתן לו מנוח שהרי כתיב אם ארעב לא אומר לך וכו'. [דב"ש] דק"ל והלא אין לך ריח רע מזה השורפים הבשר והעצמות לכ"פ נחת רוח וכו': **אשה.** לשון אש. ואמר היה מותר השם של העולה ונקראת כן מפני שכל אברי העולה נתנו באש: **בוהן** ובפרק האמצע. דומיא דתנוך שהוא האמצעי האוזן: **כב את הקיבה.** שלוחה דר"ע. ורבי ישמעאל היא חד סובר חלב כדקים וחד סובר חלב הקיבה: **ואת שוק** אלא זו. וכן לא מצינו תרומה לחם שבא עם שלמים נקטרת בזו. שהרי הם נתנים לכהנים אלא הוראת שעה היתה: **כי איל** לשון שלמות. שהם שקטעלים באמור כאן הוא במקום שלמים האמור במקום אחר ונקרא מילואים משום שכל ושלם. שלם וכן הוא קרואה אם שלמים כי שלמים הוא לשון שלמות שמשלים שכלו ואם דבדבר הקרא וקראן בשם מילואים ולא בשם שלמים מגיד שהמלואים שלמים כלומר שהם ממולאים בכל שמתקיימים שלום וכו': **כג וחלת הרבוכה.** מדכתיב חלת לחם שמן שהוא מורה על רבוי שמן שנותן בתוכה דהיינו רבוכה שהוא שנותן שמן ברבוכ' כנגד החלות והרקיקים: **כד הבעלים והכהן.** מדכתיב ושמת על כפי אהרן ובניו ואם הם על כפי אהרן איך היה משה מניף דכתיב והנפת אלא ע"כ שניהם היו מניפים: **תנופה** מוליך ומביא. דלשון תנופה מל' הנפה ומנפה ומוריד מדכתיב אשר הורם והרמ' היא למעלה ואין עליה בלא הורדה בא על כתל כלומר דהקטרת אימורי שלמים יהיו אחר הקרבת העולה ושלא תפרש על העולה שיהיו אימורים שלמים והשוק והחזה על העולה מקטירים ביחד: **כו והנפתם כחזה.** לא שיקדש החזה והשוק עצמם שאמורים כאן שאלו כבר הונפו והרמו והוקטר השוק והחזה נתן למשה ואין להם קדושה אחרת אלא ע"כ לדורות קאמר ופי' להיות מוקנת כמ תנופה והרמה בחזה ושוק של מילואים אבל לא להקטרה כלן אבל שתקדשם לדורות אף להקטרה אלא והיה לאהרן וכו': **בגדולה אחריו.** כלומר להיות במקומו כהן גדול דהא כהן הדיוט אסור ללבוש שמונה בגדים המיוחדים לכ"ג: **למשחה לגדולה.** דאין שייך לשון משיחה עם הבגדים דאין משוחה לבגדים: **למלא ע"י הבגדים.** הכן כתיב וחבשת להם מגבעות והיתה להם כהונה עולם כו' אם אין בגדיהם עליהם הם זרים: **ל שבעת רצופין.** דאל"כ מאי שבעה ימים דהא בכל העבודה צריך ללבשן והפסיקן אחר כך אלא על כרחך על ז' ימי המלואים קאי והם היו רצופים. דק"ל שבעה דלשון שבעת ולשון שלשת פי' רצופין בל"א איין זיבנלי"ג. וכן שלשת פי' רש"י בפ' בא שלש של ימים ע"ש (גל"ע): **ילבשם אשר יקום.** הודיענו בזה שאחריו מגבעת הפוך וראוי להיות מבניו תחתיו ויהיה פי' הכהן מבניו אשר יקום תחתיו לכהונה גדולה אשר והוא כ"ג. (נח"י) יותא ע"ג וע"כ לפרש כן דאין לפרש על המשכן בכל אהל מועד שבתורה דהא כל הכהנים ראוים לבא אל המשכן ואם כן מה סימן נתן שאינו אותו כהן שראוי לבא אל אהל מועד אלא דמיירי בלפני ולפנים והרמב"ם לא היה הסוגיא אל"ל: **תחתיו** ימגוהו כ"ג. מדכתיב בפרשת אחרי מות ואשר ימלא את ידו כלומר בזמן שהוא ממלא מקום אביו: **הכהן** ל' פועל. דע"כ מלת כהן דבק לתחתיו מבניו דאי דבק למלת ילבשם כלומר ילבשם הכהן אם כן ישאר מלת תחתיו בלי טעם כלומר בלא פי' עניין מה אלא ע"כ הכהן ותחתיו דבוקים זה לזה ואם כן מוכח שמלת כהן פועל עובד ממש דאי מלת כהן כמו כהן און ואמו ובני דוד כהנים היו שפירושן לשון שררה וגדולה איך נמשך אחריו מלת תחתיו כי אין דרך הלשון לומר המלך תחתיו או השר תחתיו כי זה אינו במכסה אלא המלך אשר יהיה תחתיו או ימלוך תחתיו ויהיה אם כן מקרא חסר וקצר אבל אם פירש של כהן עובד ממש ועניינו כמו המשרת והוא העובד א"ש דמלת הכהן דבק עם מלת תחתיו וזה שפירש רש"י ולפיכך נוגין תביר נמשך לפני כלו' למטה למלת תחתיו ולא למלת ילבשם כי התבור אינו דבק לדרג"א [ועיין בקצ"ת] **לא בחצר** אהל כדכתיב בפרשת צו במקום קדוש בחצר אהל מועד: **קדשי קדשים** דהם לא כן למה הוא לא יאכל והא קדשים קלים דהיינו שלמים נאכלין לכל אדם: **לב פתח** כל החצר לא פתח אהל ממש דמ"ש הכי מכל שאר קדשי קדשים שנאכלים בחצר אהל מועד. [נח"י] הע"ג דלעיל פרש"י פתח אהל מועד בחצר המשכן שלפני הפתח נ"ל דלעיל קאי אשחיטה והכא קאי אאכילה דכשר לאכלם מן קלעים: **לג אשר** כפר בהם כלומר על ידי איל המילואים היה והלחם היה כפר לאהרן ובניו רצה לומר זרות ותיעוב אשר עשו דאם לא כן אשר כופרו בהם מבעי ליה. **למלא** כאיל לא על יבן אכילתם הסמוך רק בעשיית האיל והלחם כמשפט או יתחזקו בכהונה: **לקדש** שפי' פירש ויהיה חסר וי"ו במלת לקדש אותם וכזאת זה יורה שמלוי ידם יקדשם לכהונה ואין העניין כן רק עשיית המילואים הן סיבה למלוי ידם לעבודה ולקדשם לכהונה: **לד אזהרה** לזר פירש מכל מין ומין של קדשי קדשים לא מקדשי קדשים הללו בלבד שכיון שנתן המקרא טעם לאזהרת זר לא יאכל: **לה וכפל** לעכב פירש דאי מהתם ה"א למצוה הוא נאמר אבל אם לא עשה כל האמור אין נפסלין מן הכהונה ואין עבודתם פסולה לכך שנה לעכב **שבעת** בכל יום כלומר שלא נחשוב שדי בפעול אחת ונחלק אותו לז' חלקים ובכל יום מהז' ימים חלק אחד מהפעולות כנאמר עליהם לקדש אותם אלא שבכל יום ויום מהז' ימים נעשה כל הפעולות וכל הקרבנות האמורות בענין: **לו לכפר המזבח** דאל"כ למה לי קרא דופר חטאת תעשה ליום הרי כבר כתיב ז' ימים תמלא את ידם ומלוי ידם הוא פר החטאת עם שני אילים: **שמא התנדב** כלומר ולא כפרתו מכל זרות ותיעוב כדפירש גבי כפרת אהרן ובניו שאין שייך כאן: **ומשחת כמין כ'.** פירש נוטריקון כ"ף יונית והוא כצורת ג' שלנו: **לז הרובע והנרבע** שכל אלו נפסלים קודם שהביאו לעזרה והם אין לחוין: **ושנשחט כמתכנס.** שכל אלו לאח' שהביאו לעזרה נפסלו ופירש הלן שלן הדם ולא נזרק ביום שנשחט' שנטמא או לן הבשר והאמורים והיוצא שיצא הדם או הבשר או אימורים של עולה וחטאת ואשם חוץ לקלעים ושנשחט חוץ ושחשב בשעת שחיטה אימוריו או איבריו או לאכול הבשר ביום שלאחר וחוץ למקומו שחשב בשחיטה לאכול בשר קדשים חוץ למקומו דהיינו חוץ לקלעים או חוץ לחומה: **מ** מ"ג בצים וחומש. כמו שמפורש בפרשת פנחס ועשירית האיפה סולת למנחה. שהאיפה שלשה סאין והסאה ששה קבין והקב ד' לוגין והלוג ששה ביצים נמצא שהאיפה תל"ב ביצים ועשירתו מ"ג ביצים וחומש ביצה: **ונסך** פירש מנקות כמו כספ' דילים. וגו' יורד לשיתין פירש נקבים ביסוד מזבח כמו כי השתות יהרסון: **מא למנחת.** נסכיה. כלו' ולא תפרש שהמנחה הוא כשאר מנחות שאינן כולן כליל ויהיה פירש של לריח ניחוח המורה על עלייתו כלו לגבוה שהוא סב על כבשי העולה ולא על המנחה: **מב אשר** כשאקבע. לא שאועד לך שמה עניין לחוד ואדברה לך ג"כ עניין לחוד ולפיכך הסמיך רש"י מלת שמה מן הפסוק כדי שיהיה די כמ"ת שם שבסוף הפסוק: **מג ונועדתי לדבר.** הוצרך לפרש כדבור משום שלא פירש בקרא במאי את עד לכן פי' בדבור. ואת מקשה לרש"י ולמה לא כה"ג ודברתי ומתרץ כמלך שקובע וכו' שפירושו מפני שקובע מועד לקבוע מקום לדבור אמר ונועדתי במקום דברתי: **ונקדש שתשרה.** כלומר ע"י השראת שכינתי יהא מקודש המשכן וכו' אפילו לדברי האומר שאמר אועד לכם שמה הוא מקום מיוחד למקדש שהוא מזבח הנחשת מ"מ כלם מודים שמנט ונקדש קאי אל אהל מועד כלומר שמשרה שכינתו בו:

ל א קטור עשן. מדלא נקוד ב"ת של מזבח בפתח כמו מזבח העולה שנקרת הוא שמזבח אינו דבוק למקטר קטורת ואינו אלא דבוק הלא בתוספות להעלות כאלו אמר מזבח כדי להעלות: **ב** ויו מקטר. קמלה שפי' קטורת של עשן סמים: **ד צלעותיו** זויות. פי' בכל מקום מגרה על שתי צד: **שני צדיו.** פירשו בכלל דצלעותיו לאו צדיו הוא ולכן הוצרך כאן ומשמעותו והוסיף עוד מלת שתי ויתן שבשני צדיו כלומר של תחשוב שעל שני צדין תוספות יתור לכלום כאלו אמר על שתי צלעותיו

לצלעותיו. היינו על שני צדיו ואגב פי' נ"כ שעל במקום בי"ת משום שהזוית בצידיו לא
על צדיו: והיה לבתים. פירש מלת והיה שב אל הטבעת החסר מן המקרא דאל"כ
והיו מבעי ליה: לבתים בית. לא שהטבעות יהיו בעבור בתים ובדים רק הטבעות
בעבור שיהיה בית לבד: ו ת"ל לפני. [הרא"ם] פירש בא דחזר וכתב לפני וכו':
ח יקטירנה פרס. כלומר חצי מנה בבוקר וחצי מנה בין הערבים דהיינו בכל יום
מנה שלם: ט מזבח זה. כלומר אבל על המזבח החיצון אתה מקריב: ועולה ולא.
ר"ל שמלת ולא דכתיב ברישא דקרא קאי נמי אעולה כאלו נאמר ולא עולה ומנחה:
י וחטאת וקדשיו. פי' כשידע הכהן שהוא טמא ונכנס למקדש בשוגג כסבור שהוא
נכנס לבית של חולין לא של מקדש או שאכל קדשים וסבר שהוא אוכל בשר חולין או
שהוא שוגג בטומאה ויודע שזה בית המקדש ובשר קדשים על זה היה מכפר פר
ושעיר של יום הכפורים: קדש בלבד. דאל"כ מה ענין זה לכאן: חסלת פרשת תצוה

פרשת כי תשא

יב כי תשא לשון קבלה. מלשון לא תשא את שמע שוא ולא לשון הרמה מלשון
ישא פרעה את ראשך ומפני שצפה הקב"ה שעתיד לגזור גזירה
עליהם במדבר הזה יתמו כתב בכן כאן את ראש וגומר אבל בלוים שלא נגזרה
הגזירה עליהם כתב גם לשון פקוד: יתנו כל א"ד. דעת רש"י שלא תפרש לאחר
שקבלת סכום מניינם ונתנו איש כופר וגומר לכן פירש כלומר כשתרצה לידע מניינם
אז יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה חצאי שקלים ותדע מניינם אבל לא תמנה
אותם לגלגלותם וכו' והא דנקט רש"י לשון שלילה אל תמנה לגלגלותם ולא נקט לשון
חיוב ולומר כשתחפוץ וכו' יתנו כ"א מחצית השקל ותמנה השקלים ותדע מניינם
כמו שנאמר בקרא לומר לא שהוא מצוה למנותם במחצית השקלים כדי שיעשו
האדנים אלא תחבולה שלא ישלטו בהם עין הרע וה"ה על ידי דבר אחר חוץ מחצאי
שקלים שהיה יכול למנותם אלא שעל ידי חצאי שקלים יעשו מהם האדנים אגב חדא
הרתי (רא"ם): בימי דוד. כמו שמצינו בימי דוד שמנה אותם בלא חצאי שקלים שחשב
שהיו על עבודת אהל מועד לעשות מהם אדנים והיתה הגזירה לפי שעה ולא לדורות
לקנות מהם קרבנות והכו גם כן שפירוש ולא יהיה בהם נגף הא נגף הבא
לעולם ועל דרך ונדקה תליא ממות. וא"ת כשפקד דוד את העם ושלא שלים ביד
יואב ושלים ביד אבישי בן צרויה ושלים ביד אתי הגתי למה לא היה בהם נגף
ומאי י"ל שמה שהמנין שולט בהם עין הרע היינו דוקא כשמונה כל ישראל וכו'.
(רא"ם): יג זה של אש. כדכתיב זה משמע שרימז לו על דבר. (ד"ד) הרא"ם האריך
בענין למה לא הביא בגמ' ובמדרשים מטבע זו כמו שמנה מנורה וחדש ושרצים.
ולענ"ד דשם לא מיתו אלא דברים שנתקשה משה להבינם כי יש הרבה פרטיים בהם
ע"כ הוכרח הקב"ה להראותם באצבע אבל כאן לא היה קושי במטבע של מחצית השקל
ומה שהראהו לו רש"י כאן נראה דרמז לו דקדושה גדולה יש בה במטבע שיתנו דהיה
עומד המטבע של אש שבא מתחת כסא הכבוד וע"ז אמר זה יתנו כלומר דבר זה
עצמו ויוסיפו קדושה למעלה ע"י נתינת מטבע של כסף שלהם: והג"א מתרץ כי
המטבעות שנעשה ע"י אדם נעשית שלא בדקדוק שאין לגמרם במעשה האדם ולא
כענין מצוייר לא כמו הנבראים שיש להם שיעור מוגבל והראה לו מטבע זאת מתחת
כסא שאת המטבע יש לה שיעור מוגבל ומצוייר לכן הראה לו כמין מטבע: מחצית
שקל הקדש. דקשה לרש"י דמחצית השקל בשקל הקודש משמע דיהיו חצי השקל
עם שקל שלם ואם כן היה לו לכתוב שקל וחצי ועל זה פירש במשקל ר"ל בשקל הקדש
וכו': עשרים גרה פירש לך. כלומר לעיל בפרשת משפטים כתיב נמי שקל ולא פירש לנו
הכתוב כמה הוא ועכשיו פירש לך כמה הוא: לאגורת כסף. שהוא נמי לשון מעה:
עשרים בהשקל. דקשה לרש"י דבתחלה כתיב מחצית השקל ואחר כך כתיב עשרים
גרה השקל דמשמע שקל שלם יתנו ומתרץ השלם ר"ל השלם עשרים גרה והם יתנו
חציו שהם עשרה גרה: שהוא. הוצרך להוסיף זה משום דלא תקשה דקרא קאמר
השקל עשרים גרה והיה ראוי להיות עשרים וארבע שהרי השקל שלם ד' זוזים
והזוז שש מעה ועל זה פי' והוסיפו עליהן וכו': יד למדך כאן. מדכתיב מבן
עשרים שנה ר"ל כל העובר על הפקודים לא הל"ל אלא בן עשרים שנה וגו' אלא
למדך כאן וכו' כלומר לכך נקט לשון פקודים להודיע שאין פחות מבן עשרים
יוצא לצבא דמצינו לשון פקודים גבי חיל כדכתיב ויקצוף משה על פקודי החיל וכתיב
ויפקוד שאול את העם ופירש של קרא כך הוא כי תשא את ראש בני ישראל לצאת
בצבא המלחמה יהיו מבן עשרים שנה ומעלה. וא"ת ל"ל להורו' שאין נמנה וכו' הא
כבר הודיענו זה בספר במדבר דכתיב מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא.
וי"ל דס"א דוקא במלחמות חובה הקפיד הקרא אבל לא במלחמות הרשות לכן כפל
הענין אף למלחמות הרשות אינו יוצא כ"א מבן עשרים שנה ומעלה: טו לכפר
בלא יתנגפו. (הרא"ם) ולא לכפר וכו': טז ונתת אתו מעשה. (הרא"ם) פירש
אף על פי שמנות וכו': המניינים בשנה אחד. ואין יכול לבא לכלל שנה אלא עד
ראש השנה וגם אותן שנולדו קודם ראש השנה כשבא ראש השנה באין לכלל שנה:
יח לרחצה על הכיור. דק"ל היאך יכולין לרחוץ מן הכן. ל"פ מוסב על הכיור:
בבת אחת. כלומר בשעה שמקדש ידיהם צריכים לקדש גם רגליהם עמהם פירש
דאת בא לרבות וכו' ואת רגליהם כאלו אמר את ידיהם יהיו רגליהם. ואת רגליהם יהיו
ידיהם דהיינו שניהם בבת אחת: כ או לחזות. (נח"י) דס"ל להרב דלא מחייב
הביאה ריקנית וכן איתא בזבחים י"ט דלשרת קאי על בבואם אל אהל מועד: ולא
ימותו מכלל לאו. נראה דרש"י רוצה להרגן למה לא נאמר ואם לא ירחצו ימותו
דזה זירז יותר משום שנאמר ולא ימותו ועל זה פירש הא אם לא וכו'. שהתורה
נאמר כללות וכו'. והרא"ם פירש לפי שמנהג הכתוב להזכיר העונש המתחייב לא
כבלתי מתחייב לכן אמר שהתורה נאמרה כללים ומכלל לאו אתה שומע הן וכו' וק"ל
והרי הן' כאלו אמר: אם לא ירחצו ימותו ואפשר שבכלל דבריהם דבריו: אל
המזבח החיצון. דק"ל הא פשיטא מדאסר ליכנס אל אהל מועד בלא רחיצה היאך
יכול ליכנס למזבח ל"פ החיצון וכו': כג מחציתו כלו ת"ק. לא מחצית שעורו דא"כ
ה"ל למיכתב חמש מאות ומדאצטריך שתי הבאות ש"מ דאית ביה הכרעה. ל
אין לפרש דכנוי מחציתו שב אל מור דרור ופירש וקנמון מחציתו של מור דרור
שהוא ר"ן א"כ לכתוב וקנמון בושם חמשים ומאתים מחציתו ל"ל אלא כנוי מחציתו
אקנמון קאי: ב' הכרעות. פי' שאין יכול לשקול אותו בפעם אחד בלא הכרע: וקנה
שים. אלא עץ גמור: חמשים ומאתים כולו. שלא תפרש מחציתו של קנה בשם הוא
חמשים ומאתים כמו קנמון בשם דא"כ לכתב קנמון בשם וקנה בושם מחצה
ומחצה ר"ן והשתא משמע מחציתו דקנמון אקנמון גופא קאי וכולה ת"ק ומחציתו
דקנה אקנמון קאי דלעיל מיניה כאלו אמר וקנה בשם מחציתו של קנמון שכולו אינו
אלא חמשים ומאתים: כד הין אינו ספק. פי' אינו די: שראוס במים. לשון
שרויה: וקפחו לשמן. כלומר שופכו. וקולחו השמן מעל העיקרין: כה שהוא
למעלה. כלומר בראש תיבה. רקח רגע. רגע בשגול תחת הריש ואינו כמו
רוגע הים שהוא לשון פועל: שזה קופח מזה. כלומר זה נוטל מזה: כו
כמין כ"י חוץ. פירש כ"ף יונית שהיא כמו נו"ן שלנו: כט משיחה זו
מקדשתם. ופירש תמשחם ובזה מתקדשים לא שיעשה וגם יקדשם שהקדוש אינו
דבר בפני עצמו. והא דלא פירש זה לעיל גבי כל המשיחות וכו' ע"ש בג"י: לא
לדורותכם שכולו קיים. דיוקו שהל"ל לי ולדורותיכם ומדאמר לדורותיכם בלא וי"ו
משמע מה שהיה לי הוא נמי לדורותיכם ובזה מיושב שמהפך רש"י שלא תפרש זה
מורה שנאמר מדלא כתב כזה לכן פירש רש"י מדורותיכם נפקא נמצא מלת זה מורה עוד
גם זה בג' י"ב וכולו קיים אף שלא נתן מתחיל' על השמן רק י"ב לוגין שהוא הין ולא
נבלע ולא נחסר כלום [גלי"ם]: לב ובמתכנתו לפי מדת הין [הרא"ם] פירש שאלו
לא כתב כולו: לג מאותו של משה דק"ל דלעיל הזהיר עליו והא דחזר וכתב ואשר יתן
ממנו וגומר והא כבר נזכר לעיל על בשר אדם לא ייסך יש לומר דמשום הכי חזר
וכתב לחייב עליו כרת וכאלו כתב ואשר ייסך על אדם ונכרת מעמיו אבל כעשה
במתכנתו לא מצינו שהזהיר עליו הכתוב שלא ייסך על בשר אדם ואין עונשין אלא
מזהירין: על זר שאינו. פירש כהונה גדולה ואפילו כהן הדיוט נקרא זר ואפילו
כ"ג ומלך שנמשחו שלא בשמן המשחה לכהונה ולמלכות נקראי זרים. [ג"א]:
וא"ת מנ"ל לאו על המלכים וכו': לד חלבנה לצרף עמנו דאל"כ לחשוב חלבנה בראש
או בסוף ולא בתוכם [ג"א]: שיהיו מנין. כדי שיראה רש"י שגם הפושעים חוזרים
בתשובה וירחם עלינו: ולבונה סמים לרבות עוד. וא"ת מנא ליה לרבות כאלו דלמא
לא מרבה אלא שנים כמו סמים הראשון דאינו מרבה אלא תרי ויש לומר דהוכחת רש"י
מדלא כתיב סמים סמים גבי הדדי בתחלה או סוף ולמה כתיב כאן אלא לרבות עוד
כמו אלו: לה ממולח וטהור דק"ל דל' ועשיתם אינו נופל על מלת טהור קודש
מפני שהטהרה והקדוש' הן מאליו שלא ישתמשו בהן בטומאה ולא ישתמשו בהן בחול ועל
זה פירש ממולח יהיה וטהור וקודש יהיה כלומר ממולח ע"י עשייה וטהור וקדוש יהיה
מאליו: לו מזבח הפנימי. כלומר לא שצריך שיהיה ממנה לפני העדות למשמרת אלא
להקטיר וכו': אשר שאקבע כאלו אמר ולא נקרא אהל מועד לפי שכל מקום וכל זמן
שאני קובע לך לדבר עמך אינו אלא שמה: לז קדש תהיה לך. כלומר לא לי
כמשמעו כיון דכתיב אם ארעב לא אומר לך וכן לי דכתיב גבי תרומה. (ג"א) ומה
שפירש זה כאן ולא גבי שמן המשחה דכתיב גם כן לי משום שכאן ק"ל קראי אהדדי
דלעיל כתיב קודש קדשים תהיה לכם וקודש תהיה לך וכתיב לה' לכן הוצרך לפרש
שקודש תהיה לך לשמי:

לא א את בצלאל דקשה לרש"י דהל"ל קראתי שם לבצלאל ומפרש שה"פ קראתי
בשם לעשות מלאכתי למי קראתי את בצלאל: ו נתתי בו חכמה שלא
תאמר שכולם יהיו עם בצלאל לעזרה דאם כן למה פירש את אהליאב יותר משאר חכמי
לב לכן פירש וכו' לומר שאהליאב יעזור את בצלאל בכל מלאכה שהוא עוסק בעצמו
אבל שאר חכמי לב יהיו עוסקין מכל המלאכה אשר יתנו להם בצלאל ואהליאב ושיעור הכתוב
כן הוא ראה קראתי בשם בצלאל וכו' וגם נתתי אתו את אהליאב וכו' ועוד כל חכמי
לב הנמצאים ביניהם עם כל אותן שנתתי חכמה בלבם ועשו את כל אשר צויתך: ח ע"ש
זהב טהור דק"ל לרש"י דמשמע דשאר הכלים לא היו טהורים ל"פ שפירושו
מזוקק לא טהור מטומאה. (רא"ם): י ואת בגדי הקדש כלומר הא מיד אחר
כך כתיב כן שמע מיניה שאלו אחרים הן שהיו ארוגים שמתורגם סרדין על שם שהיו
אורגים וכו' אם כן שרד נמי פירש כן: יא לקדש לצורך. (ג"א) והלמ"ד היא
במקום בעבור ולא פירש דמלת לקדש קאי וכו: יג ואתה אע"פ שהפקדתיך. דק"ל
היאך בא פרשה זו לכאן: אך למעט שבת ואם תאמר לעיל ממעט זה מדסמוך פרשה
זו לכאן ויש לומר דלעיל לא הוי ממועט אלא ציבור כמו הבאת הנדבה שהיתה בציבור
אבל יחיד ה"א שמותר לעשות מלאכה לכך צריך למכתב אך: יד מות יומת אם יש עדים
מדוכפלת דכתיב בידי שמים אם כן יומת הוא בידי אדם ואין מיתה בידי אדם אלא
בעדים והתראה. (ועיין בנח"י) טעם למה במיתה בידי אדם כתיב מות יומת:
טו מנוחה מרגוע כלומר מנוחה מרגוע חשובה: יז וכל פעלו במאמר: לשון
קושיא הוא רצה לומר הקדוש ברוך הוא שכתוב בו לא ייעף וכו'. דלא לומר הוה
אומר לכתוב מנוחה על עצמו: לשבר האוזן. מסקנא דתירוצא הוא: יח אין מוקדם
דאם לא כן איך ידע משה אם נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל על מעשה המשכן עד
שצוה להם משה על נדבת המשכן שמא לא נתרצה הקב"ה רק על נתינת הלוחות לישראל
שנאמר לו בפירוש פסל לך שני לוחות אבנים וגו' והוכרח לזה מפני קיום הדת שאי אפשר
לדחותן מן הדת מאחר שכבר נתגיירו וקבלו עליהם עול תורה ומצות ואף על פי שחזרו
לסורן הראשון הרי הן כישראל מומר שהוא כישראל לכל דבריו וכל שכן ישראל שכבר
חזרו בתשובה כדכתיב ויתנצלו את עדים וגומר שהוא מן הדין ליתן להם את הלוחות אבל
לעשות גם משכן לשכון בתוכו שהוא חיבה יתירה שמא לא נתרצה לזה אלא ודאי וכו'
[ד"ד] יש להקשות למה הביא רש"י השבירת הלוחות הלא שני במה שכתב דלמחרת י"כ
נתרצה על עון העגל ש"מ שמעשה העגל קודם ונראה דודאי ציווי משה לישראל פשיטא
שהי' אחר מעשה העגל דהא עד י"ז בתמוז היה במרום ורש"י לא איירי כאן אלא מציווי
הקב"ה למשה בעוד היותו במרום: ככלותו במתנה. לכך מסרה לו ככלה כלומר
שהיה לו קנויה: לדבר אתו החקים. פירש דק"ל דליכא למימר מדבר צווי של
משכן דהא מעשה עגל קודם לכן היה כדפירש רש"י לעיל ל"פ ככלה לדבר אתו החקים
והמשפטים שבואלה המשפטים וכתב הרא"ם ולכן זאת הפרשה דבקה וכו' וחוזרין
ושונין. פירש דדייק מדכתיב לדבר אתו ולא כתיב לדבר אליו אלא מלמד שהיה משה
וכו': לחת שמיכן שוות כאלו לא היו רק אחד:

לב א שבשש בא שש. כלומר כשם שכתיב בקרא פירש באו שש: אשר העלנו
מורה לנו דקשה לרש"י מדכתיב בתחלה עשה לנו אלהים אשר
ילכו לפנינו היה לו לכתוב אחר כך כי זה משה האיש שהלך רוצה לומר זה משה
האיש שהלך בתחלה לפנינו ועכשיו מת לך עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו ולמה כתיב

אשר העלנו וגומר ומפרש דבאמת כן פירושו אשר העלנו אינו כמשמעו מארץ מצרים אלא היה מורה לנו דרך: ג מפורקים מנזמיהם. וזהו שפירש"י אח"כ את נזמי מן נזמי שבאזניהם מתפשט אבל אם היה כתיב ויפרקו ואז לא צריך לפ' את נזמי מן נזמי ועוד מלאתי שהיה נזם קטן כנזם וכו היו תלוים תכשיטותיהן: ד עגל דמוסי בנין כו' כשהיו ישראל במצרים והיו בונים את פיתום ואת רעמסס וכשלא היו עושין שיעור עבודתן מה שאמרו. לקחו המצרים ונטלו הילדים ונתנו בחומה של בנין ומניחי האבנים בשיבותיהן ועליהן כדי שיהא השיעור של עבודה מלא ואמר משה רבינו עליו השלום לפני הקב"ה רבונו של עולם למה יענשו הקטנים במיתה זו ואמר לו הקב"ה אין אלו מן הילדים אלו לטובה שילכו לתרבות רעה כשיגדלו מוטב שימותו זכאים והלך משה והוציא אחד מתוך בנין שנמסך בו ונקרא מיכה. ויצא העגל: הוא"ל והיה כתוב עליו עלה שור לכך עלה העגל שהוא היה שור: אלה אלהיך ואח"כ הטעו וזהו מה שנאמר אלה אלהיך ישראל אשר העלוך וגו' רוצה לומר ערב רב אמר כן לישראל: ה אוכל עשב. על העגל קאי: שהשטן עירבב את העולם בשפה שנית והצליח כמעשיו שגמר מה שהיה בלבו: ויקרא מוכיחן והרגוהו. פירש חור מוכיחן על מעשה העגל והרגוהו ויירא אהרן מלהוכיחן שמא יהרגוהו ואם תאמר והא לעיל פירש רש"י ויבן מזבח לדחותם ופירש אחר כך זהו פשוטו וכו' ואם כן המדרש והפשוט חדא הוא. ויש לומר דקשה ליה למה בנה אהרן מזבח חדש הא היה שם מזבח בנוי כדכתיב לעיל בסוף פרשת משפטים ועל זה פירש לדחותם זהו פשוטו והמדרש דורש על מה דקשה לו למה בנה אהרן ולא אחר: ז לשון קושי אבל וידבר ה' אל משה לאמר אין לשון קושי הוא כיון דכתיב אחריו לאמור וידבר הוא הכלל ולאמר הוא הפרט אבל כאן אין כתיב לאמור אחריו וכתיב וידבר ולא כתיב ויאמר ש"מ לשון קושי הוא [רא"ם]: יא אלא חכם בחכם דק"ל וכי לא היה להקב"ה לקצוף עליהם על שעשו העגל אלא הכי אמר משה להקב"ה כלום מתקנא כו' [הרא"ם] אבל בפרשת יתרו וכו' התעשת פירש התם על להם לעשות השתנו ממחשבה רעה למחשבה טובה דכל לשון ניחום לשון מחשבה אחר' הן: יג א"א נתנסה בי' נסיונות אם לא כן מאי זכור לאברהם אם היה הוא צריך הרי קבל שכר וטוב אינו מחוייב בעבורו לבניו כלום. [ד"ד] קשה לי"ל דרשא זו דלמא לא אתא אלא למ"ש אחר כך אם לשריפה כו' ונראה דתרוייהו מוכרחים דאי לדרשא דשרפה והריגה וגלות לחוד קשה דלא לימא אלא ליצחק ונמצא אם יענה הקב"ה שלא יצא נהרגים ופטורים מהריגה כ"ש דפטורים משריפה שהרי שרפה חמורה מהרג לכ"ע ולא לימא לאברהם אלא ודאי לדרשא די' דכרות וא"ל לא לימא אלא ליעקב לחוד וכיון דפטורים אפי' מגלות כ"ש ממיתה ולא לימא ליצחק דאין זה נכון שיזכיר האבות בדלוג אברהם ויעקב ולא יזכיר ליצחק ויהי' זה העדר כבוד היו ליצחק לאברהם אם לשרפה דהל"כ למה נזכרו שלשתן באברהם סגי [רא"ם]. א"נ דק"ל למה כתיב זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם איפכא הל"ל זכור אשר נשבעת לעבדך לאברהם וגומר והא הזכירה אשבועה קאי. ועוד שבועה גבי אברהם הוא דכתיב שנאמר בי נשבעתי וגומר לי"פ זכור לאברהם עשר נסיונות וכולן ולא קאי הזכירה על השבועה אלא על צדקת אברהם וכו' ותו ק"ל א"כ מאי זכירה שייך לגבי יצחק ויעקב לי"ש אם לשריפה וכו'. ואין להקשות למה פירש גבי אברהם עשר נסיונות דלמא שריפה לחוד. יש לומר דהוי מינייהו מפיק דכיון דתרוייהו איתנייהו גבי אברהם: ק"ו לכסא של רגל אחד. יש מקשים מאי ק"ו הוא זה והא משה גם כן יש לו זכות אבות דהא הוא מבני בניהם כדפירש רש"י בפרשת שלח לך ואעשה אותך לגוי גדול ולא כתיב ואעשה את זרעך וגומר שאתה מזרעם. ומתרצים אלו לא חטאו בעגל היו נכנסין לארץ כמו שהבטיח הקב"ה את אברהם לזרעך אתן את הארץ ועכשיו שיכלה ש"מ ע"כ דהחטא גרם שלא יתקיים הבטחת אביהם וא"כ כמה יודע אפוא שתתקיים הבטחת משה שיהו בניו לגוי גדול אולי יחטאו בני בניו ולא תתקיים גם כן הבטחה וא"ת שזכות משה תתקיים על כל פנים אף אם יחטאו בניו ואם כן ק"ו הוא הרי זכות של ג' אבות לא הועיל זכותם להגין בשביל החטא ולהביאם בארץ ק"ו זכותי לבד וק' הלא רצה לתקן ולא תיקן דלקיים השבוע לאבות אמר ואעשה אותך לגוי גדול והוא כסא של ד' רגלים. ונראה כיון דרצה לכללם אותם ביחד טובים ורעים שהרי כל שבט לוי לא חטאו וכמה צדיקים שלא חטאו ולא הועיל לה' זכותם להציל ולא זכות אבות רק רצה לעשות למשה לבד חסד לעשותו לגוי גדול משמע שהיו זכות אבות וא"כ הוי כסא של רגל א' [גלי"ע]: טו משני עבריהם מזה ומזה. וק' כפל לשון ונראה לפרש ב' נסי' שהכתב היה חקוק משני עבריהם וא"כ מ"ם וסמ"ך שבו היקף שבאמצע לא היו בשום לד מחובר דלא נפל ובבראשית רבה מפורש עוד נס כמו שהכתוב נקראת מעבר זה כך היה נקראת מעבר שני ודרך לראות מהופך לי"פ ומעשה נסים לשון רבים נס הילי"ל. [גלי"ע]: יט תחת לרגלי דק"ל דתחת ההר משמע שהיה תוך וחלול ההר לכך פירש לרגלי ההר: כ וישק כסוטות. והשקה שבדק אותם כסוטה הואיל סוטה אחר עבוד' כוכבים הי' כאשה המזנה תחת בעלה כמו שאמרו במדרש והביאו רש"י בשיר השירים בפסוק שני שדייך ע"ב בדק אותם כסוטות וק"ל: שהן מריבין לומר שמיתתן בסייף ולא בסקילה כיחיד העובד שמיתתו בסקילה: כא כמה יסורי' סבלת כלומר כמה יסורין עשה לך שהוכרחת אתה לעשות להם העגל בתמיה ולרבותא אמר שהרי אפי' יסורים בעלמא לא עשו לך. [ד"ד] הרמב"ן כתב ע"ז ואין נכון בעיני שהרי החטא הזה מן החטאים שיהרג ואל יעבור עכ"ל ולי נראה דגם רש"י היתה עיקר כוונתו כן והוא ע"ד דאיתא בפי' אלו נערות אלמלא נגדוהו לחנניה מישאל ועזרי' הוה פלחו לצלמא וכתבו התוס' בפרשת מקום שנהגו דף נ"ג ואי עבודה כוכבים הוה חס ושלום שהיו משתחוים לו אלא צלם עשה לכבוד עצמו מ"מ הקשים הוי יסורין מהריגה ומ"ה היו חנניה כו' עובר משום היסורין על כן אמר גם כאן משה לאהרן הכי דלאו עבודת כוכבים לחייב עליה מיתה כאן וא"כ אינך חייב לסבול היסורין מ"מ עדיין לא סבלת כלל יסורין כי כמה יסורין סבלת ע"ז שהבאת עליו חטא זה מכלל דאי סבל יסורין לא הוה קשה מידי: כב בדרך רע. דק"ל למה לא כתיב כי רע הוא אם הדבר של ישראל. לי"פ ברע קאי על הדרך הרע ומשום הכי הוצרך להוסיף ולומר בם הולכים כיון דבדרך נופל לשון הליכה ואמר תמיד מפני שבזולת זה היה משמע אמר בעבור הדרך הזה שבוננת בו לרעה וזה א"א שאם היה יודע משה זה היה לו לגדר גדר מתחלה טרם שיעשו הרעה לסיבך הוצרך להוסיף מלת תמיד כלומר בכל מעשיהם הם תמיד ברע: כד ואומר דבר אחד דא"ל כל החטא הוא שלו ומפרש דאהרן לא אמר התפרקו אלא אמר למי הזהב בלבד והם מיהרו והתפרקו. דיוקו של רש"י מגלה כ' ואמרית שהוא לשון עבר אבל ואומר הוא בינוני דיוכל לשון זה לומר

על שרוצה עוד לומר ר"ל רק שהתחיל לדבר למי זהב וכו' והם הקדימו ועשו אשר עשו. [גלי"ע]. [נ"א] אע"ג דאהרן ה' אומר להם פרקו וכו' ופד"ד אמרן ואמר' דה"ק דאמר אהרן פרקו כו' מן אזני נשיכם ובניכם וזהו שורח ויבוא לידי שהיי' כמו שפירש"י ואלו אמרתי מלתא דמשתמע לתרי אפי לא הי' עליהם כ"כ חטא שאפשר להם לומר שאנו הבננו שנקח מנזמים שלנו אבל אני אמרתי דבר אחד מפורש שיקחו מן הנשים והבנים כדי שתהיה שהי' והם לא די שלא עשו שהיי' אלא מהרו התפרקו מן נזמי עצמם: ואשליכהו ויצא. פירש ויצא העגל הזה מבלתי שיצור אותו בחרט דאם לא כן מאי ויצא העגל הזה מאחר שהשליך אותו באש והתיך אותו בחרט אשר בו צורת העגל בהכרח הוא יצא העגל הזה כתב הרא"ם אבל ממה שהעיד עליו הכתוב וכו' אך קשה איך הוציא אהרן קדוש ה' דבר שקר מפיו (ועיין בנח"י): כו יבא אלי פירש מי שהוא לה' וכו': כז זבח לאלהים יחרם [קל"מ]. קשה הוא תינח שצוה משה להורגם אבל היכן אמר שהלוים יהרגו אותם שאמר כה אמר ה' גומר ותירץ בעל אמרי נועם כיון ששבט לוי לא חטאו נעשו הם עדים וכתיב יד העדים תהי' בו בראשונה: אחיו מאמו דק"ל כיון ש"ל שבט לוי היה כשר למה אמר שיהרגו איש את אחיו ומתרץ אחיו מאמו שאין לוי אלא ישראל: כט תתחנכו להיות כהנים. פירש מתחלה היו הבכורים כהנים למקום ואח"כ חטאו בעגל והקריבו קרבן לעבודת כוכבי' לכך הרגו אותם ואתם תהיו תחתם כהנים למקום ואמר שתתחנכו כי מלוי ידים מורה על החינוך כשנכנס לדבר להיות מוחזק מאותו יום והלאה כדפירש רש"י לעיל בפרשת תרומה: כי איש בבנו. ואף על פי שלא הוזכר בהריגה רק אחיו קרובו מישראל ורעהו אמר בנו לרבותא שאפילו אם היה בנו היה הורגו לקדושת השם. (נ"א) קשה ולמה לא אמר בשעת מעשה וכו': ל אכפרה בעד חטאתכם. פירש רש"י שבר כל בעד שבמקרא פירש נגד וכאן אין נופל לשון אנגד לי"פ דהאי אכפרה אין לשון כפרה אלא לשון קנוח וסתימה וכו'. ואם כן שפיר נופל בו לשון נגד: לא שהשפעת להם זהב. דק"ל למה אמר משה אלהי זהב ולא אמר אלהי סתם אלא כך היה כוונתו אתה הוא שגרמת להם: לב מספרך מכל התורה ואף שלא נתנה התורה בכר כתב משה מבראשית עד מתן תורה כדפרישית אי נמי התורה שעתידה להכתוב מידו. (נ"א) פי' התורה שהיתה כתובה אש שחורה על גבי אש לבנה: לד דברתי לך במקום אליך. פירש אע"פ שאל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דיבור מפורשים בלשון עלי עליך עליהם כמו שמבואר לעיל בפר' חיי שרה על פסוק ואשר דבר לי הכא פירושו אליך ממש משום דלא מלינו שדבר אדם אחר על משה וכן לדבר לו דגבי אדוניהו פירושו נמי אליו ממש אבל אין פירושו עליו וק' לפי' דהא במלכים סי' ב' פירש רש"י לדבר לו בשבילו בשביל אדוניהו עכ"ל וי"ע מ"מ כאן יש ליתן טעם למה לא אמר אשר דברתי אליך דכאן במ' יום שאלפים הקב"ה בכעס בשביל זה לא רצה להזכיר כאן שדבר עמו פא"פ לשון חבה לכן אמר לך ועיין בפ' חיי שרה מש"ש (גלי"ע): הנה ולא אני. דק"ל הא הקב"ה רוצה לישרן וכמאמר הנה מלאכי ילך לפניך וזה היה טובה להן ולא היה לו לומר אלא לך נחה את העם אל אשר דברתי לך וביום פקדי וגו' לכך פי' ולא אני ר"ל דזה הטוב היה דמתחלה היה השכינה עצמה עמהן: לה ויגוף מיתה בידי שמים. הרא"ם הקשה דכיון שהעונש בידי שמים מה צריך לעדים וע"ק מאי שנא ממיתת הדרוקן שהיא בלא עדים. ונראה דרצה להודיע שבשביל החטא הוא נענש דבשלמא בהדרוקן יש שם ראיה לזה דהא נעשה ע"י בדיקת המים משא"כ בזה דכיון דאמרינן כיון שניתן רשות למשחית לא מבחין בין צדיק לרשע א"כ יאמרו לצדיקים הוו ע"כ בא עונש זה למי שעבר במזיד בפני עדים דוקא:

לג ג אל להעלותם. שקאי לעיל דאמר לך עלה מזה וכו' ולא על דסמוך ליה וגרשתי את הכנעני וגו' אל ארץ זבת חלב וגו': כי לא אעלה. שהטעם הוא לעיל שאמר הנה מלאכי ילך לפניך ולמה כי לא אעלה וכו' ולא כתב אל הסמוך לו רק על לך עלה מזה: כי עם קשה עורף אתה. (הרא"ם) והא דכתיב וכו'. (נח"י) וקשה דמזה משמע דשליחות המלאך הוא לטובתם תדע דעכשיו היה עת רצון כמו שפי' הרב גופי' ואלו לעיל מזה בשעת הזעם אמר הנה מלאכי ילך לפניך ופי' הרב ולא אני דמשמע שליחות המלאך הוא לרעתם וי"ל דודאי שמעלה גדולה היה כשהשם הולך לפניהם וכו' ולכך אמר לעיל בשעת הזעם הנה מלאכי ילך ולא אני שאינו כדאי שאני אלך לפניהם וכאן אעפ"י שהוא עת רצון אפ"ה אמר לטובתם כי לא אעלה בקרבך מאחר שהם עם קשה עורף ויחטאו תמיד לפני ולרבה עליהם זעם. לפי שאינו דומה העובר על דברי המלך בפני המלך להעובר שלא בפניו: ה ועתה הורד. כלומר זה אעשה לכם מיד כלומר לא שמלת ועתה מתחייב ממה שקדם כמו ואתה הנה אשחך קח ולך ועתה שני בניך וגו' כי א"א לפ' כן כי כמאמר הקודם הוא לטובתם ששולח המלאך ואינו הולך הוא בעצמו פסוק ועתה הורד עדיך הוא לפורענות ואם תאמר הא כבר כתיב ולא שתו איש עדיו עליו וי"ל דלעיל לא הורידו אלא לפי שעה כדרך האבלים אבל הקב"ה אמר להם שיורידו לעולם. ולדעה מה שבלבי לא שע"י הורדת עדים ידע מה לעשות להם כמובן מן הכתוב כי אין הורדת העדים סבה שידע מה לעשות להם: ו שהיה בידם מהר חורב לא שהסירו עדים בעוד שהיו בה. חורב שהרי לא הוסרו עדים אלא אחר מעשה העגל ויחסר שיין שהיה. (קל"מ) וא"ת הא כבר כתיב ולא שתו איש עדיו עליו ואם כן למה הוצרך הקב"ה לצוות ועתה הורד וכו'. (בחיי) כי מעצמם נמנעו ולא שתו כל עדים עליהם אלא קצת והנצלו מפי הש"י סלקו כל העדים לגמרי והפשיטום מהם ועיין שם עוד תירוצים אחרים: ז יקח. מנודה לרב מנודה) פי' ישראל מנודים לרב שהוא הקב"ה גם מנודים לתלמיד כלומר לי שאני תלמיד של הקב"ה: הרחק. אלפים והטעם כדי שיהיו רשאין כל מבקשי ה' לבא אל האהל ביום השבת כמו שהיו בימי יהושע: יצא מלאכי שרת. מריבוי דכל מרבה ליה: ח בצאת מן המחנה. דק"ל למה כתיב כצאת משה אל האהל הל"ל כשנכנס משה אל האהל. ומתרץ דלצאת קאי איציאה שיצא מן מחנה ישראל ולא קאי האהל של משה: ט ומדבר כלומר פשוטו לשון הוה: מדבר אליו. כדגו"ש ובחיר"ק תחת המ"ם ואינו קרוי מדבר בשב"א תחת המ"ם משום דמדבר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט. אבל מדבר פתרונו הקול מדבר בינו וכו': י והשתחוו לשכינה. לא לפתח אהלו של משה כמובן מאיש פתח אהלו רק בעבור שעמו' ענן שם אמר איש פתח אהלו: יא ושב ותלמיד דאם לא כן למה היה שב אל המחנה אחר שדבר השם יתברך עמו פנים אל פנים והלא במקום שדבר השם עמו שם היה דירתו כדכתיב והיה כבא משה האהלה וגומר. נ"א

ער

אך קשיא דלמא פי' אהלו חוץ למחנה וכו' : מיום הכפורים. אבל לא היה נוהג בו קודם לכן משום שלא היה פנוי ללמוד ולא למד מפני טרדות העגל ושהתפלל עליה' קודם לוחות אחרונות : וביה"כ עלה. וא"ת והלא בפרשת יתרו כתב שהרי בי"ז ירד ושבר הלוחות ולמחר בהשכמה עלה שהוא י"ח בתמוז. ויש לומר משום דבשילהי מסכת תענית תירץ אביי על קושיא שהקשו שם תמוז דההוא שתא מלויי ורש"י ז"ל כשרוצה לפרש החשבון של מ' יום ומ' לילה לפי מנהג שהחדשים א' חסר וא' מלא שחסר תמוז לעולם אומר בי"ח בתמוז עלה וכשרוצה לפרש החשבון לפי מה שאמרו תמוז דההיא שתא מילויה אמרו ביוה"כ עלה [נח"י] ול"נ דבין תמוז לתמוז נתחלף לו דהא אביי אמר על אותו תמוז של שליח מרגלים והוא בשנה שניה ואינו תמוז של העגל הוא בשנה ראשונה ע"ש. א"נ שהעיקר היתה בי"ח אבל חשבון של מ' יום לא היה כ"א בי"ט כי יום י"ח לא היו לילו עמו : יב אנכי שולח. כתב הרא"ם לפי דעתי שיבוש נפל בספרים וכו' אחר מעשה העגל הוא העיקר [נח"י] נ"ל שצ"ל הנה מלאכי ילך לפניך שהוא מוקדם להפסוק וכל זה לפניך הנה שזה הפסוק קרוב יותר לומר שטעות נפל בספרים ונתחלף בין הנה מלאכי ילך ובין הנה אנכי שולח וכו' : ועתה הכרתיך. [ד"ד] מתרץ דבמאמר וגם מצאת חן יפנו בו פירושים הא' דרך הבטחה פשוטי' והוא ע"כ האמת והב' דרך תנאי דנקשר עם מה שלפניו שאמר ידעתיך בשם דהיינו כשיתקיים זה יתקיים זה וכיון שלא נתקיים ידעתיך בשם שהרי אמר לא הודעתני ממילא לא נתקיים וגם לא מצאתי חן ולכן אמר אם אמת שמצאתי חן כלומר שהבטחה היתה ע"כ האמת. דק"ל דמשמע מן הקרא דידיעת השם למשה לבד הוא בפרטות אבל שאר בני אדם אין ידיעת השם והשגחתו בפרטות אלא בכללות וחלילה כי השגחת השם בפרטות על כל ברואיו מקרני ראמים עד ביצי כינים ל"פ בשם חיבות חשיבות וכולו : יג שמצאתי חן. דק"ל דבפסוק משמע שהיה ספק למשה אי אמר הקב"ה שמצא חן בעיניו והא אמר משה מתחילה להקב"ה איך שאמר אליו מצאת חן בעיני ומתרץ שודאי משה ידע באמת שמצא חן בעיני הקב"ה וה"פ אם אמת היא שמצאתי חן דלמא מה שאמרת מצאתי חן בעיני מלאך היית כי כדרך בני אדם : מה שכר דאל"כ מה ענין זאת הבקשה כאן. (ד"ד) פירש זה שייך לבקשת ידיעת שכר מציאת החן דמשה היה מתירא שלא יאמר לו הקב"ה מציאת חן שלך הוא שאכלה את ישראל ח"ו ואת זרעו אגדל וזהו א"ת שעמך הם מקדם והם מצאו כבר חן בעיניך. ואם החכמה מבטל החן כ"ש שיהי' בטל חן שלי וא"כ הדרא בקשתי לדכתיה שאדע מה שכר מציאות החן : ואדעך ואדע בזו פירש והוא דבק עם הודיענו נא את דרכיך כלומר הודיענו מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך מה הוא למען אכיר כלומר למען אכיר ואדע התועלת של מציאת החן מה הוא ובזה אדע מדת הגמול למציאת החן שמצאתי בעיניך. פירש כמו שאני אבקש שתודיענו מה שכר אתה נותן לי במציאת החן אשר מצאתי חן בעיניך כך אני מבקש ג"כ שתודיענו מה שכר תתן לי בהנהגת העם הזה אשר אני מנהיג אותם דאל"כ מה ענין זה לכאן וכו' : טו בזו אני חפץ. אע"ג שכבר נתרצה הקב"ה לו כאמרו פני ילכו מ"מ רצה להודיע לו היכן של ישראל להליכתו עמהן ואמר שאם ח"ו לא היה מתרצה ללכת עמהם לא היה עולים משם עד שימותו הם וביניהם וכל אשר להם. [קל"ן] פירש שהקב"ה אמר לו והניחותי לך משמע לבדך אז אמר משה אם אין פניך הולכים גם לעבור אל תעלנו מזה שבזו אני חפץ : טז שלא תשרה. דעת רש"י בזה שרצה לפרש הפי' על ונפלינו אני ועמך כלומר שאין הבקשה העם בזו מענין הבקשה הראשונה שהוא מידיעת השכר מציאת החן ושכר הנהגת העם כי זאת הבקשה היא שלא ישרה שכינתו וכו' : יח והוסיף לשאול. דאל"כ אין ענין לבקשה זו כאן : יט וצריך ללמדך. [רא"ם] שמכל זה משמע שבלאו בקשתו היה צריך להראותו וללמדו סדר התפילה לפי שאני אעביר כל טובי וכו' ואינה תשוב' לבקשתו שהוא ראיית הכבוד לכן אמר שבלאו הכי היה צריך ללמדו סדר התפילה מפני שנראה מדברי משה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקנה לכל שואל ח"ו מפני שאמר זכור לאברהם וגו' לכן צריך אני ללמדך סדר תפילה לכל שואל שבו תקובל שאלתו ומאותו הסדר תוכל נמי להבין בקשת ראיית הכבוד כמה שתראה אותך והיא ראיית אחוריים והיא קשר של תפילין ולא ראיית הפנים כי לא יראני האדם וחי : וקראתי רחמי לא כליא. פירש נמשא"כ זכות אבות יש לחוש שמא תכלה : וחנותי פעמים שארצה. לא כמו שמובן מן הכתוב שאחון לאותן שאחון וארחם לאותן שארחם כי אותו שחננו השם אינו צריך חינון ואותו שמרחם עליו אין צריך רחמי' רק עתים אענה ועתים לא אענה וכו' : כא יש מקום. [הרא"ם]. הודיע לנו שהמקרא קצר וכו' : כב בעבור כשאעבור. ומלת וכבודי מורה על עצמו והראיה על זה שהרי אחר זה כתיב עד עברי במקום עד עבור כבודי : בנקרת כריית. פי' חקיקת הצור מל' כי יכרה : ושכותי ואגון. זה התרגום של ושכותי כפי : שאינו צריך לשוכך. אלא במאמרו יכול להגן עליו : ואעדי כשתסתלק. זה תרגומו של והסרותי את כפי ורש"י מפרש ליה כשתסלק וכו' :

לד א פסל לך. נתעשר. [ד"ד] פי' הא אמרינן אין השכינה שורה אלא על עשיר וכו' משמע שהיה עשיר כבר לכן הוסיף מלת הרבה : ב נכון מזומן. כמו שלחו מנותא לאין נכון לו לאפוקי מי שפירש מכוון כמו הנה אמת נכון הדבר : ג וקולות לשון הרמת קול ה בשמא. דמוכח מן התרגום שהיה משה הקורא שאלו היה השם הקורא מתורגם וקרא בשם ה' שפירושו ויקרא ה' בשם. [ד"ד] בתוספות פ"ק דר"ה דף י"ז כתבו בשם רבינו נסים דאין מונין שם הראשון שיש פסוק בין השמות משום דהכי אמר קרא הקב"ה שמו ה' קרא ה' רחום כו' הרי דעכ"פ הקריאה קאי על הש"י לא על משה אלא שהפלפול שם אם שני השמות ה' ה' שניהם ממנין י"ג או לא ודעת רש"י נראה דמ"מ מביא התרגום דלית דאף ה' של אמר בשם הוא מן המנין ע"כ אמר בשמא דה' בדלי"ת שאינו אלא פירש על בשם שהקב"ה קרא לפני משה בשמו שהוא ה' וכן אמר ה' ה' וכו' : ו ה' ה' אחת קודם כלומר אע"פ שגלוי לפניו שעתיד הוא שיחטא אפ"ה מרחם עליו מאחר שלא חטא עדיין : אל אף זו מדה"ר אבל אינו רחמים פשוטות כמו מדת השם בן ד' כי מדת הרחמים מדרגות רבות : ארך. שמא יעשה תשובה אף על פי שמדה השנית של ש' ה' מרחם עליהם אחר שיחטא היינו כשעושה תשובה מיד שמרחם עליהם אבל מדה זו מאריך להם ומצפה שמא יעשה תשובה : ורב שאין להם זכיות. כלומר מדכתיב ורב חסד משמע שעשה עבירות ואין זכיותיו יכולין להגן עליהן לפי שהן מועטות הוא מטה כלפי חסד ומרח' עליהם. ומדה הראשונה של ה' ה' שעדיין לא חטאו וזו אף על פי שחטאו כבר מטה כלפי חסד [רא"ם] : ז נוצר שהאדם עושה לא ההבד בין להקב"ה לעשות עמו טוב לא יסול רק על העשוי כבר : ונקה. לשבים. [הרא"ם] ואע"פ שהמדה שנית משתי וכו'. [קל"ן] הקשה מהר"ן כיון שהמדה היא שאינו פוקד אלא עד ד' דורות אפילו אוחזין מעשה אבותיהן א"כ למה אמר וביום פקדי וכו' ופרש"י שאין פורעניות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עגל ויש לומר שמלת פוקד האמור כאן ובעשרת הדברות שאם אוחזין מעשה אבותיהם הוא מאריך אפו עד ד' דורות ואז נבי דילי' לגמרי אבל בעגל נכנס עמהם לפנים משורת הדין מעט מעט לדורי דורות ולא לענשם בבת אחת על רבעים אחת לת"ק. פירש דור אחד במדה פורעניות היא ה' מאות דורות במדה טובה נמצא הד' דורות שבמדת פורעניות הם ב' אלפים במדה טובה : ט ואם עם יש כי דק"ל אדרבה בשביל שהם עם קשה עורף לא היה לילך עמהם כמו שכתוב לעיל אתה עם קשי עורף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. ומפרש דהאי כי כמו שמפרש והולך : ונחלתנו מיוחדת. [נ"א] שתתן לנו נחלה מיוחדת וכו' פירש שהוא הבקשה שכינתך בנו בלבד ולא בשאר אומות ולפי שכבר השיב לו ה' על זה אמר זאת הבקשה ונפלינו אני ועמך וכו. כלומר שהזכיר פה מה שביקש בראשונה : י כורת על זאת פירש על בקשות ונפלינו הכתוב אחריו נגד כל עמך אעשה נפלאות שהוא פירש ונפלינו : טו ואכלת כמ"ד בעבודת' מפני שהוא טעם א"ש כלומר שמא תעלה על דעתך לומר שאין האיסור והאזהרה אלא בעבודת שלהן בלבד כיון שהזהרתיך את מזבחותיהם וגומר אבל שתכרות להם ברית כדי שתהיה הולך מזבחו יחד עמהם בחבורה אחת כסבור אתם שאין בכך כלום אל תעלה על דעתך בזה כי אני מעלה עליך וכו'. [נח"י] וקשה היאך יעלה על הדעת שאין עונש באכילת זבחו והלא זבח שלהם נבלות וטרפות דם וחלב וכל האסורים אלא ה"ק וכו' שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך לכן אתה עונש באכילתו : יט וכל אשר יפטור חסר מלת אשר מן תזכר וכו' וביה"ת מפטר כאלו אמר וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה והוסף בי"ת על פטר מפני שתזכר שב על המקנה שהיא היולדת לא על הפטר ופירושו וכל מקנך אשר יפטור זכר את רחמה : כ חמור. ולא שאר. דווקא חמור ולא שאר בהמה טמאה ובסוף פר' בא מפרש רש"י הטעם : הטעם. מותר בעבודה. משא"כ בשאר פסולי המוקדשים שנפדו שהם ותמורתן אסורים בגיזה ועבודה כיון שנכנסו במקומן. ולא. ה' סלעים מכל מין. דכתיב הכא ריקם גבי פדיון בכור ולהלן בפר' ראה כתיב ריקם הענקה של ע"ע מה פדיון בכור חמש סלעי' אף הענקה חמש סלעים מדכתיב ריקם דהענקה ברישא דהוה ליה למכתב בסיפא שדי ריקם אצאן ריקם איקב ריקם הגורן שיהא מכל מין ומין חמש סלעין : כא וקציר. של שביעית פירש דאי אשבת קאי הא שאר מלאכות נמי אסורים ופירש"י שלא יחרוש שדה לבן ושדה אילן חרישה שיועיל לשביעית וקציר של שביעית תבואה שהביאה שליש בשביעית אתה נוהג בו מנהג שביעית בשמינית : אף. קציר רשות פירש מה חריש אין לך של מצוה אפילו לחרוש לצורך לדעת עומר ושתי לחם אני אוסרו לך בשבת אף קציר שאני אוסר לך של רשות ולא של מצוה שאפילו מצאו קציר מצוה לקצור ויש לך ללמד מכאן שהיא דוחה שבת. שתי. לחם מן החטים פ' לא שהוא זמן ביכורי קציר חטים רק מפני שמתחילין לקצור להקריב מנחה מן החטין : כג כל. זכורך שבך לא הזכרים לך שהרי אף זכרים הקטנים אינם שלך פירש אינם ברשותך כ"ש הגדולים שחייבים במצות רק פירושו הזכרים הנמצאים בך כלו' בעמך. [ד"ד] דלפי הנראה פירש זכורך כמו כל הזכרים שלך כמו בנך בתך שפרושו בן או בת שלך וע"ז קשה דכיון שהתורה הזהיר על כל א' מישראל שזכרים שיש לו יראו פני ה' ולמה לא זכר אותן עצמו כמו שכתוב אצל שמירת שבת אתה ובנך וגו' ע"כ פירש דפירש הפסוק דכל הזכרים שיש בך ישראל וא"כ כולן בכלל : כד והרחבתי. ג' רגלים דאל"כ מאי כי אורים וגו' מאי נתינת טעם יש בו : כה אזהרה. לשוחט וסרס את הפסוק ודרשהו לא תשחט את זבחי ולא תזרוק דמו על החמץ כלומר שעדיין החמץ קיים ולא עליו מתים : או לאחד. כלו' לא שהאיסור לשוחט או לזורק אלא אם לאחד מהן יש לו חמץ בביתו עובר בלאו אבל לא ששים מי הוא העובר או הזורק או שניהם כאחד : ולא ילין. אין לינה מועלת ופירש מועלת לשון מעילה הוא כלומר אין לינה פוסל בראש המזבח כלומר אם עלו איבריו בראש המזבח קודם עלות השחר אע"פ שלא נקרבו אינם נפסלים : בעמוד השחר. כלומר לא מפסיל בלינה אלא עד שילין בעמוד השחר אבל אי לן כל הלילה וקודם שעלה עמוד השחר מקטיר אין זה לינה : זבח. אמוריו דהא הפסח אינו נקרב אלא אמוריו : הקטר. חלבים כלומר שלא יקריב אחר עמוד השחר ומדכתיב זבח ולא כתיב ולא ילין לבוקר חג פסח אלא לרבות כל הזבח שנפסלים בלינה וכו' : כו מז'. מינין אינו רוצה לומר דמראשית מפיק ליה דהא בפרשת כי תבא מפיק מג"ש דארצך ארצך אלא רוצה לומר דהא דכתיב הכא הראשית לאו למימר דמכל הפירות שבארצך מחויב להביא הביכורים אלא דווקא משבעת המינים בלבד כדילפינן מג"ש דארץ ארץ : דבש. תמרים. דקשה לרש"י דבשבעת המינים חשוב נמי דבש ודבש אין פרי ובביכורים כתיב מפרי אדמתך משמע דווקא פרי ומתרץ הוא דבש תמרים שתמרים נמי פרי : לא תבשל. לבשר בחלב פירש לא בחלב אמו דווקא אלא ה"ה בחלב עצמו והא דנקט בחלב אמו לאפוקי עוף שאין לאמו חלב כמו שפירש רש"י בסמוך : ואחד. להנאה והא דמצריך הכא גבי בשר בחלב' שני פסוקים אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה יותר מכל איסורים שבתורה שבכולן כתיב בהם לשון אכילה וכולל בהו אכילה וגם הנאה. ויש לומר דהכא גבי בשר בחלב חייב על האכילה אף שאינו נהנה באכילתן כגון שנשרף גרונו באכילתו מה שאין כן בשאר אכילת איסורים : גדי. שהוצרך לפרש דאי לא הוי מפורש אלא במקום אחד גדי עזים הייתי אומר שבכאן נמי דווקא גדי עזים דנלמוד סתום מן המפורש אבל אם בכמה מקומות עזים למדנו דווקא היכי דגלי גלי משום דשלשה פסוקים הבאים כאחד לכולי עלמא אין מלמדין והיכא דלא גלי כמו הכא דכתיב סתם כל יונקים במשמע : כז האלה. שבע"פ דאלה מיעוט היא : כט לוחת. אחרונ'. [הרא"ם] אף על פי שגם דכשהבית וכו' : כי קרן. ומהיכן זכה כלומר שבלוחות אחרונות זכה לקרני הוד יותר מבלוחות הראשונות : **לא וידבר**. משה פירש מכיון שאין כאן דבור מיוחד כלל על כרחך לומר שהדיבור הזה אינו אלא מה שנדבר עמו השם בהר סיני שהוא שליחתו של מקום לישראל שילמוד להם כל התורה כולה ואם כן עכצ"ל שלשון הזה הוא כל הענין שהיה משה קורא להם בכל יום ולומד אותם התורה והמצות לנשיאים ואחר כך לכל ישראל כמו שמפרש והולך וזה היה אף לאחר שפסוק המשכן : השלמת פרשת כי תשא

למחרת

פרשת ויקהל

לה א **למחרת** יוה"כ. דלעיל כתיב ברדת משה בהר וגו' וזה היה ביום כיפורים חה קאי עליו דהא אחריו כתיב ויקהל משה ש"מ שהיה למחרת יום כיפורי': [רא"ם] וע"ל כיון דעיקר הקהל היה בשביל נדבת מלאכת המשכן ושתבא נדבה זהב למשכן לכפר על זהב העגל אם כן מסתמא היה מגיד ברדתו מן ההר כדי שיהא להם כפרה מיד על מעשה העגל ואיסור חרון אף מישראל ועיין לעיל פרשת כי תשא על הפסוק ויתן אל משה. ואם תאמר ובא לא היה לו פנאי למשה להקהילם ולצוות על נדבת מלאכת המשכן דבמחרת יום כיפורים היה יושב ודן את העם כל היום כולו שנאמר בפרשת וישמע יתרו ויהי ממחרת וישב משה לשפוט וגו' ושם פירש רש"י ממחרת יום כיפורים ומוכיח שם שכן הוא. וי"ל שרש"י בעצמו מתרץ שם דמה שכתיב מן הבוקר עד הערב למדנו כל דיין שדן דין אמת לאמיתו וכו': **נאספין.** ע"פ דבורו פירש דעיקר הוכחת רש"י הוא משום דנקוד היו"ד בפת"ח ולא בחיריק והנקוד בפת"ח מורה בהוא לשון הפעיל כמו ויקהל משה את העם וכמו אשר מליצים שהוא גם כן לשון הפעיל: **ואבניש.** כתב הרא"ם לא הבינותי כוונת הרב בזה מה היא. (נח"י) ול"נ שכתב כן לפי שראה הרב שתי גרסות בתרגום לפיכך הוכיח שהגירסא הישרה היא ואכניש ולא וכנש וכן הוא בפרשת קרח ויקהל עליהם קרח שתרגום שלו ואכניש אבל בפרשת חקת בפסוק ויקהילו על פני הסלע ת"א ויונתן וכנשו:
ב **שאינו.** דוחה את השבת. דקשה לרש"י ל"ל להזהירם עוד על שבת הא כבר הזהירם אלא לומר וכו': וא"ת דילמא אדרבה לכך הוכפלה לומר לך אע"פ שכתיב לא תעשו כל מלאכה מ"מ מלאכת המשכן דוחה השבת. ויש לומר כיון דכתב בתחילה פרשת שבת ואחר כך מלאכת המשכן ודאי אותו שנכתב תחילה היא עיקר ושני נדחית מפניו ותדע לך שכן הוא דאם לא כן קשה למה מרע"ה היפך הענין דבפרשת כי תשא בדבור הקב"ה למשה היה אזהרת שבת לאחר מלאכת המשכן ולהכי כתיב שם אך את שבתותי וגו' ופירש רש"י כל אכין ורקין מיעוטין הן למעוטי שבת ממלאכת המשכן אם כן קשה למה לא אמר משה לישראל הענין כמו שציוה לו הקדוש ברוך הוא אלא ש"מ הקדים כדי להודיע שאין מלאכת המשכן דוחה את השבת. [נ"א] קשה מהיכא תיתי לו שיהא מלאכת המשכן דוחה שבת הרי שבת עשה ולא תעשה ומלאכת המשכן עשה לחוד ולא אתי עשה ודחי עשה ולא תעשה. וי"ל דה"א דלא אסרה תורה אלא מלאכה של אדם דכתיב ששת ימים תעשה מלאכתך וגו' אבל מלאכת שמים משמע דשרי לכך צריך קרא:
ג **הבערה.** ללאו דק"ל הא הבערה בכלל לא תעשה מלאכה הוא: **ללאו.** יצאת פירש שאינה אב מלאכה להתחייב עליה כרת וסקילה אלא לאו בעלמא הוא: ור"א. להלק. דה"א שאם עשה ל"ט מלאכות בהעלם אחד שאינו חייב אלא חטאת אחת לכך יצאת לחלק: ד **לי.** לאמור לכם דמקרא משמע זה הדבר צוה לכל ישראל לאמור לאחרים ל"פ לי צוה שאומר לכם בהקהל לאפוקי שאר אמירות לא היו בהקהל: ה **שלבו.** נדבו דק"ל ולמה כתיב דווקא נדיב לב ומתרץ ע"ש שלבו נדבו: יא **המשכן.** יריעות התחתונות. דקשה לרש"י כיון שכתוב את המשכן ל"ל למכתב אחר כך את אהלו ואת מכסהו הא הכל בכלל משכן: **את אהלו.** יריעת עזים. מפני שמצינו ביריעות העזים שנקראים אהל שנאמר ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן. [נח"י] פירש שנותן טעם למה נקראו יריעות עזים בשם אהל מפני שמאהיל על היריעות התחתונות והיו מכסין גם מהצדדין אבל המכסאות שהיו מלמעלה בלבד נקראים בשם מכסה: **ואת מכסהו.** עורות אילים. כי כן כתיב ועשית מכסה לאהל עורות אילים מאדמים ועורות תחשים: יב **כל.** דבר המגין דק"ל דפרוכת משמע וילון שהוא תלוי מנגד הפתח ומסך משמע שהוא ככך פרוס על הגג ל"פ דמסך פירש מתילה והענין זה צריך לפרש כמה פעמים בפרשה זו כי מסך פעמים נאמר על הסכך ופעמים נאמר על המחיצה כמו כי הנה אתה סכתה בעדו הנה סך את דרכך: יג **הפנים.** לכאן ולכאן דק"ל והא כל אפה יכולה לאפות לחם ועל זה פירש ככר פירשתי וכו' ולכן צריך חכם לב. יז **לשון.** זכר ולשון נקבה. [נ"א] פירש שהאדנים הם לשון נקבה לפי שהם יש להם בית קבול והעמודים הם לשון זכרים וע"כ נקרא החצר בלשון שניהם. [ד"ד] פירש שהחצר עצמו שייך לו שניהם דכל משפי' הוא לשון זכר ומקבל השפע הוא נקבה וכאן בחצר המקדש הוא מקבל שפע מן השמים ואח"כ משפיע לישראל לכך נקרא שמו על שניהם: כב **על.** עם הנשים. [נח"י] וא"ל שאין מקבלין צדקה מן הנשים אלא דבר מועט לפיכך אמר שבאו האנשים עם הנשים: **חח** והוא הצמיד דמתרגם של חח שירים וכן על אצעדה שבפרשת מדין מתרגם נמי שירין ועל צמידין מתרגם נמי שירין ופירושים של אלו שישה שהוא תכשיט על זרועו: **כומז.** כאן דק"ל על פירושו דמשמע שכומז הוא שם העלם לדבר ערו' והלא לשוינו נקרא לשון הקודש לפי שאין בו מלה המורה על עלם הערוה לכך מביא ורבותינו וכו' כג **תכלת** או. יש מקשים למה אינו מונה רש"י כדכתיב בקרא תכלת או תולעת שני או שש או עזים או עורות וכו' ונ"ל ליישב דברי רש"י דיש עוד להקשות על דברי רש"י שפירש דקרא או או קאמר היכא סלקא דעתך לומר דווקא מי שיש לו כל הדברים יביא ומי שאין לו כל הדברים לא יביא ומה יעשה העני שאין לו אלא מין אחד והקרא קאמר כל איש אשר ידבנו לבו תקחו תרומתו אלא ע"כ צ"ל משום שמצינו כי ג' מינים הללו דהיינו תכלת וארגמן תולעת שני שלשתם אלו הם תמיד בכל מלאכת המשכן ובבגדי כ"ג כן עורות אילים מאדמים ועורות תחשים משניהם יחדיו עשו מכסה לאהל כמו שפירש"י לעיל בפרשת תרומה מ"ה סד"א דכל מי שיש לו כל הדברים אלו דוקא יביאו ומי שאין לו אלא מין אחד לא יביא כיון דשלשתן צריכין למלאכה שאין עושין שום דבר שזה בלא זה אבל שש מצינו בבגדי כהנים הדיוטים שעשו משש לבד וכן חושן ד' בגדי כהן גדול שהיה עובד בהן בעבודת פנים ביום כפורים וגם בשאר עבודות וכן בגולה של עזים לא היו עושין מהן שום דבר רק יריעות עזים פשיטא הוא דיביאו לבד ומ"ה לא נקט רש"י שש ועזים כיון דמלתא דפשיטא הוא שיביאו לבד ועוד דכתיבו וכל הנשים אשר נשאו לבן וגו' טוו את העזים דמשמע מקרא את העזים לבד הביאו מדסמיך קרא שש אצל העזים דהא בכל הכתוב נקט ברישא והכא נקט שש גבי עזים ללמד בא להקישו לעזים שלבדו בא מ"ה לא צריך לפרש דשש ועזים

לבדו בא: כו **מח.** ראו נשיאים [נח"י] אע"ג שנתכוונו לטובה להודיע נס שאם ישראל במלות שהדבה שאלו היו הם נתנדבים בתחלה אפשר שהיו מתנדבים די המלאכה ולא היו ישראל צריכין להתנדב אח"כ אפילו הכי מקרי עצלות להם לחוש ג"כ שמא ישראל יתנדבו כל הצורך למלאכה ולא לחשוד את ישראל שיתמעטו לנדב וכמו שהיה האמת שהצבור התנדבו די במלאכה והותר: [**כו** ?] **מריס.** דק"ל למה לא יחסו אלא עד חור או לא הל"ל אלא בצלאל בן אורי יהודה ומתרץ ואמר חור בנה של מרים היה שהיתה נביאה לכך זכה לכל זה:
לו ה **יותר** מכדי. פירש של מ"ש זו בלשון יותר כמו ויותר יעקב את עצמו וכו' והוסיף מלת לורך כי הם לא הביאו רק לצורך עבודה לא שעשו יותר מכדי שום דבר: **ההבאה** היה די"ם. כלומר והמלאכה האמורה קאי אהבאות הדבר שלאחריה מלאכת המשכן מפני שאין שום לו' המלאכה היתה מספקת לכל אם הוא ממין אחד גם לגוי ד"ה שב על עושי המלאכה: **והותר.** כמו והכבד דק' ליה דוהותר משמע שמלוה הוא להותר וזה אינו דהא אינו מלוה לבד מפרש כמו ולהותר וכן מצינו נמי תיבות שנחסרין למ"ד כמו והכבד ולהכבד ולהכות. נראה דק' והותר משמע שכבר הוא יותר וזה לא יתכן אם כן הל"ל ויותירו לשון רבים או והותירו ואם על מלאכת המשכן לא יתכן לעשות יותר ממה שצריך שהכל ע"פ ה' שהכל או להשאיר ולהניח זה במלאכת המשכן כבונה. אלא מעצמו נותר. (גלי"ם):
לז א **ויעש** בצלאל. כלו' בכל פרשה שכתיב ויעש ולא כתיב בצלאל לפי שאין בהן קדושה כ"כ כמו ארון לא רצה בצלאל להעריך בעשייתן אלא אהליאב ואחר התלמידים שהיו לו והוא מראה להם והם עושין אבל הארון שהוא בו קדושה גדולה מ"ה בצלאל עצמו היה מסריח בו ומוסר נפשו על המלאכה יותר כו'. ונראה לפי שהארון והכפורת עם הכרובים היו צריך יותר חכמה ודעת ולחשוב מחשבות ומלאכתו יותר כבידה מכל כלי משכן או משכן עצמו רק המנורה נתקשה בה משה הלא נעשית מאליה ולא עשאה בצלאל אבל הארון וכפרת הי' צריך לעשות באימון ידו לכך נקרא שמו כאן יותר מבכל שאר מלאכות (גלי"ם):
לח ה **שעשויים** ליוה"ר. ואם תאמר והא כומז שהוא דפוס של בית הרחם שהוא מיחוש ביותר למה לא היה משה מואס בו. וי"ל דהכי כומז כתיב שהביאו גם אח ונזם וטבעת בהדי כומז ואחר כך פתיכן ביחד בהדי הכומז בטל ביה אבל הכא לא הביאו שום נחושת יותר אלא מראות הלבות יכולין לראות שם במראותיהן לכן לא היה רוצה לקבלן. וע"ל דכומז היה יצר הרע כלומר כדי למנוע שלא יוכל לבא לידי זמה אבל ע"י המראות זימה מ"ה פירש מואס בהן א"ל הקב"ה קבל ר"ל תקבלם: **לבאות** הצובאות לשון לבאות וכן משמע הפסוק באות מראות אשר באו מכן לבאות רבות: **ומגדלתו.** פיתוי דברים דתרגום כי יפתה אבי ישדל: **ונסתרה.** כלומר מי שמקנא לאשתו בודקה באותן מים המאררים כדכתיב לקמן בפרשה נשא במחיצת נשיה. כלומר האונקלוס תרגום נמי שמראות הן כשהן מתקשטין בהם על והגליונים מחזייתם והגליונים בודאי הם מראות המתקשטין בהם בשעת נדבתן. כלומר נבאו לשון לבא שמתקבלין יחד ולמה קבלו יחד זו דרש שקבלו להביא נדבתן אל פתח אהל מועד: **יח** לעומת במדת. ולא שייך למכתב לעומת אלא אם שהוא פי' כמדתו: הסלת פרשת ויקהל

פרשת פקודי

כא **כל** משקלי נדבת. דק"ל הל"ל ואלה והוי"ו מוסיף של הראשונים: ומתרץ וה"פ דלא תטעה לומר דקאי ד קא אכלי המשכן דסמוך ליה ותקשה לך מה מנה מניין המשקלות כמה היו לכן כתב אלה בלא ו"ו שמוסיף לומר דקאי אכל משקלי נדבת המשכן כמה משקלות היו ולאו דוקא על כלי המשכן: **המשכן.** כמו חרבנין. וא"ת הא לא מיוהר לדרשא אלא חד משכן וחד איצטריך לגופיה מדמשני הקרא בלשונו וכתב המשכן משכן ולא כתיב תרווייהו בה"א או בלא ה"א ודאי הה"א קאי על המשכן המיוחד דהיינו בית עולמים שהוא בית המקדש ס"ל קשה למה מכנה אותו שכתוב בלשון משכן אלא רמז וכו': **משכן.** עדות אבל מאי דנתן להם הלוחות אינו עדות די"ל דנתן להם שלא לדחותן בדינם כיון שנתרצו וקבלו עליהם עול תורה והמצות ואע"פ שחטאו הוי להו כישראל שנשתמד דלא פקע מיניה שם ישראל כדכתיב חטא ישראל וגו' אע"פ שחטא ישראל הוא ונפרא"ש ול"נ כיון שמי שחטא בע"ז בהתראה כבר נהרגו על ידי בני לוי. בשלדים וזנו בהתראה מתו במגפה. בלא עדים ובלא התראה בדק אותם כסוטות ס"כ שנאמר לא נשאו. ד"ד מתרץ דשם עדות מורה על בירור הדבר שיהיו מוכח לעין כל לשי שאין סומכין על השמיעה לחוד וזהו ע"י המשכן שהכל ראו שהשכינה שורה שם כי שכן שם לכך נאמר משכן העדות: **עבודת** הלוים ולהוליד. דק"ל לפשוטו של קרא משמע דעבודת הלוים הוא פקודי המשכן כלומר מניין כלי המשכן לכן פי' לשאת ולהוריד:
כב **כי** משה לוה (נ"א). וא"ת ומשה למה לא צוה וכו': כד **כבר** קד' מנה. דק"ל דאי לא כפול היה אלא הככר לא היה כי אם ששים מנה ומנה עשרים וחמשה סלעים ששם שקלים או יהיו שני מאות ככר וככר דהא שלשה מאות אלף ושבעים מאות ושבעים וחמשה שקלים שלימים הי' וחמשה עשר מאות שקלים עולין לככר כיפשרש מנה הם שני מאות וחמשים שקלים ועשרים מנה חמש מאות שקלים ולפי חשבון זה ששים מנה הם חמשה עשר מאות שקלים נמלא עשרה ככר הם חמשה עשר אלף שקלים ומאת שככר הם מאה וחמשים אלף שקלים נמלא לפי החשבון זה יהיה שני מאות ככר וככר. ומתרץ רש"י דמנה של קודש כפול היה ואם כן שלשה אלפים שקלים עולין לככר ונמלא מאת ככר הם שלשת מאות אלף שקלים וק"ל: **כל** השקלים שפחותין: פירש אם המנה של הקדש כפול אתי שפיר דמנה בפרוטרוס אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים יתירים שלא הגיעו לככר אבל אם אמרת דמנה לאו כפול היה כיון שחמשה עשר מאות שקלים עולין לככר למה חשיב אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שלא הגיעו לככר היה לו לחשוב שני מאות ככרים וככר אחד ושני מאות וחמשה ושבעים שקלים שלא הגיעו לככר אלא שמע מינה דכפול פי' המנה וזה גם כן ראייה שמנה של קודש כפול ונמלא שככר נמי כפול: כו **בקע** מחליא השקל

הקל. דקשה לרש"י דהל בקע שבתורה הוא לשון ביקוע וה"ל אין שייך לשון ביקוע. **לשש.** מאות כך היו דק"ל דע"כ היו יותר דהא בחומש הפקודים כשמנה ישראל היו שש מאות אלף ושלשת אלפים ת"ק וחמשים לבד מן הלוים שלא התפקדו בתוך בני ישראל וכאן בנדבות המשכן שנתנו ישראל והלוים אם כן היו יותר ועל זה פירש כך היו ישראל כי בקע לגלגולת לא נתנו אלא ישראל שטעו בעגל והוצרכו ליתן הנדבה לצורך המשכן לכפר על מעשה העגל אבל הלוים אשר לא טעו לא היו צריכין ליתן וכענין זה פירש גם רא"ם: **כח וצפה.** של עמודים דק"ל דפשוטו של קרא משמע דקאי על הווין שצריך לצפו' ראשיהן ולמה צריכין צפוי והא הווין היו כולן כסף והוסיף מלת מהם להורות שמכסף הזה נעשה הצפוי וגם הווין והחשוקים ולא הווין לבד וראייתו שהרי אין כסף אחר מכל כסף פקודי העדה רק מאת הככר שנעשו מהם האדנים והאלף והשבעה מאות שלא הגיעו לכלל ככר: **לט כח פארי** המפוארים. הוכרח לפירש זה כדי שלא נטעה לומר כי פארי מלשון מסעף פארה במערצה. ל"פ שהוא תפארת המגבעות ופארי שם רבים מן פאר שפירושו פארי' ואמר המפוארים שאם לא היו המגבעות ההם מפוארים לא היו להם פארים ולא היה אומר פארי המגבעות [רא"ם]: **לב ויעשו** את המלאכה. הוסיף מלת המלאכה להודיע מאי ויעשו דהא כתיב ותכל כל עבודת המשכן א"כ בודאי עשו המלאכה א"כ מאי ויעשו וגו' ופי' המלאכה כלו' לא שינו המלאכה אלא עשו כל אשר צוה ה' את משה: **לג ויבואו** שלא היו יכולין. דאל"כ לא היה להם להביא לאברים אברים כי דרך האומנים שמקימים את הבית ואח"כ מראין את בנינם וע"ז פי' מפני שלא היו יכולין להקימו. ותו ק"ל והא בשעת המשכות בכל מסע ומסע היו מקיימים א"כ הי' להם ג"כ עכשיו להקימו. ועז"פ ולפי וכו' והוקם ע"י משה בפעם ראשונה מאליו

ומין היום והלאה מוקף מאליו וע"י המקימין אותו בכל מסע ומסע. [גח"י] כאן משמע דגם משה הקים ע"פ שנם אבל בשבת דף נ"ב ובבכורות מ"א משמע דמשה היה גבה י' אמות לכך היה לו כח להקימו ע"ש: **מג ויברך** ויהי נועם. דק"ל מאי ברכה בירך אותם ל"פ ברכם ויהו נועם שהיא ברכה שתיקן משה על השלמת הבניין בית וק"ל: **שבתפלה** למשה. [גח"י] נראה דהולך לראיה לפי שבת"כ ר"פ שמיני אמרו ששם א"ל ויהי נועם וכו' וכן הוא בילקוט:

מ כז ויקטר שמש משה. הא דכתיב הכא ויקטר עליו קטורת קאי על משה שהקטיר בז' ימי המילואים קודם שנמשח אהרן ואף ביום שמיני למלואים שהתחיל אהרן להקטיר הי' משה מקטיר חוץ מאותן שנצטוו לאהרן לבו ביום ולאהרן ובניו שהקריבו קרבנות שנצטוו לבו ביום: **כט עולת תמיד**. לאפוקי עולת אהרן ועולת העם שביום השמיני הקריב אהרן ולא משה כמו שמפורש בפרשת שמיני: **ואת** המנחה נסכים. אע"פ שהרבה מנחות הן מ"מ מדכתיב ואת המנחה בה"א מדבר במנחה של תמיד שאם היה מנחה בפני עצמה היה לו להזכירה בפני עצמה כיון שאינה טפילה לשום קרבן אלא ע"כ מיירי במנחת התמיד שהוא בכלל עולת התמיד דכתיב את הכבש האחד תעשה בבוקר וגו' ועשירית האיפה סלת מנחה וגו: **לח לעיני**. כל אף היא קרוי מסע דק"ל הא כשנסעו ישראל לא חנה הענן אלא דוקא כשחנה הענן חנו שם בני ישראל ומקרא משמע בכל מסעיהם אף כשנסעו חנה הענן ומתרץ מקום חנייתן וכו' והרי הוא כאלו אמר בכל חנייתם ולא במסעיהם ממש שאז לא היה הענן על המשכן:

חסלת פרשת פקודי. וסליק ספר שמות:

מגלת שפתי חכמים השלם אסתר

א א ויהי מלך פרס. דק"ל איזה אחשורוש הוא אם אביו של דריוש הראשון זה לא היה מלך ואם בנו של דריוש אם כן מתי היה מלכותו אלא אחר דריוש מלך כורש וגמשך מלכותו עד סוף שבעים שנה עלו מבבל ומרד כי היה מעולי גולה ובזמן המלך הא' עדיין היה מרדכי בגולה. לכן פירש מלך פרס כו'. אי נמי דק"ל למה ליה לכל הסימנים הנ"ל ויהי בימי המלך אחשורוש כשבת המלך כו' לכן פי' מלך פרס היה ומלך תחת כורש על כן היה צריך להבדילו מהם ורוב האחר שהי' במלכי פרס הקודמי' ואמר שזה המלך האחרון מלך מהודו ועד כוש נוסף על פרס ומדי וכן הוא דעת הרשב"ע ז"ל: הוא אחשורוש הוא ברשעו. דק"ל אם כוונתו רק לא דיינו הנ"ל רק ויהי בימי אחש רוש המולך מהודו ועד כוש הוא ל"ל. לכן פירש הוא כו': המולך שמלך מעצמו. דק"ל הל"ל המלך בקמ"ץ. לכן פירש המולך מעצמו כו' וכך הוא ברבות המולך ועדיין לא מלך וביאורו לשעבר עד עכשיו לא ירש מלכותו: מה דו שעומדים זה אצל. דק"ל הרי אמר שבע ועשרים ומאה מדינה למה פרס מהודו ועד כוש. לכן פירש המולך על מאה כו'. ורש"י נמשך אחר הרבות דאלו בגמ' במגלת איכא פלוגתא בדבר וחד אמר כי רחוקי' היו ומאחר דהרבות השכים כמ"ד קרובים היו כתב רש"י רק חד מ"ד ותפס לשון הרבות: בימים כשנתקיים המלכות. דקשה לרש"י וכי דוקא בשבתו על כסא עשה ועוד מאי נפקא לן מיניה אם ישב או עמד. לכן פירש כשנתקיים כו'. א"נ דק"ל כשבת המלך משמע בתחלת מלכותו והדר כתיב בשנת שלש למולכו. לכן פירש כשנתקיים המלכות בידו דהיינו בשנת שלש למלכותו: **ד** **ימים רבים** עשה להם משתה. פירש אבל אינו דבוק למה דסמוך לו דאיך הראה להם יקר תפארת גדולתו ימים רבים: **ו מטות** זהב ערך ליסב. דק"ל מטות לסעודה למאי מבעי. לכך פירש ערך ליסב עליהם: **ז והשקות** כמו ולהשקות. הוסיף למ"ד במלת והשקות כדי שיהיה מקור כי בזולת זה הוא צווי וידוע הוא שמשפט המקור לעולם שיבא עליו אחד מאותיות בכל"ם וכן הוסיף למ"ד בפרשת ויקהל לעשות אותם והוסר כתב רש"י ולהותר כוונתו גם כן שלא יבא צווי. והביא שם לראייה כמו והכבד שפירושו ולהכבד והכות את מואב ובפרשת וארא הביאם כולם למקום ובפרשת ויקהל הביאה ששם חסרי הלמ"ד לפי שכן הוא משפט המקור כנזכר: **ויין** מלכות רב הרבה. פירש מלת רב הוא שם כמו הרבה. כמו רב לכם בני לוי שפירש רש"י הרבה אבל רבותינו דרשו רב רב בשנים: **ח לעשות** כרצון איש ואיש. דקשה לרש"י וכי יעשה כרצון איש זה לא יוכל לעשות כרצון איש אחר כי אין רצון כולם שוים. לכן פירש לכל אחד רצונו לא שיעשה רצון כולם בעת אחד ובמועד אחד: **י ביום** השביעי שבת. בפ"ק דמגילה ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אטו עד יום השביעי לא טב לביה ביין אמר רב יום השביעי שבת היה כו' נמצא שעיקר כוונת הכתוב להורות שכאשר טוב לביה ביין בשבת הירע מעשה דושתי כדי לשלם לה מדה כנגד מדה כמו שמפרש ואזיל ודיוקו דרב הכא היא אמו עד יום שביעי לא טב לביה ביין אלא עכ"ל דפירושו דקרא כאשר טוב לביה ביין ביום השביעי לא ביום השביעי הוא הגרם לטוב לביה כי כל יום טב לביה רק זה הירע כאשר טב לביה ביום השביעי אם כן ק' מה בא הכתוב להשמיענו מנ"מ אי ביום השביעי הוי או ביום ראשון אלא ע"כ הא' יום השביעי שבת היה וקרא אתא לאשמועינן שבמדה שאדם מודד מודדים לו: **יב ותמאן** שפרחה בה צרעת. דיוקו דרבותינו מכדי פרוצה היה מדכתב עשתה משתה בית המלכות בית הנשים מבעי ליה. אלא גם היא לדבר עבירה נתכוונה כדי להסתכל ביופיה למה לא באתה אלא לפי שפרחה כו'. והא דאמרי' ופרח צרעת ולא ע"א בירושלמי מפיק לה בג"ש כתיב הכא אשר נגזר עליה וכתיב וכי עוויה כשהתנגע נגזר מבית ה' מה להלן צרעת אף כאן צרעת: **ערומה.** דיוקו מדאמר להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות ולא אמר בלבוש מלכות וכתר מלכות על ראשה מלמד שכן היה אומר להביא את ושתי המלכה ולא יהיה עליה כלום אלא כתר מלכות וכן הוא בהדיא במדרש בילקוט: **ויקצוף** דבר נגאי. דק"ל מאי כולי האי דלקה ביה חמתיה. לכן פירש ששלחה לו כו': **יג כי כן** מנהג המלך דק"ל וכי דבריו תמיד לפני כל יודעי וזולת זה לא היה מדבר. לכן פירש כי כן מנהג המלך כו': **יד והקרוב** לערוך דבריו. דק"ל מה ענין זה לכאן. לכ"פ לערוך דבר ו כו': **יז כי יצא** זה שביזתה. דק"ל הלא לא עשתה שום דבר רק שמיאנה לבא לא שביקשה שיעשו שאר הנשים כך. לכן פירש זה שביזתה כו' כלומר מתוך מעשיה תלמדו הנשים לעשות גם המה: **יט דבר** מלכות גזרת. דקשה לרש"י דבר המלך מבעי ליה. לכן פירש גזירת מלכות כו': **ויכתיב** בדתי בספר חוק. דקשה לרש"י הלא הדת לא דבר נופניי היא שיכתוב בו שהל"ל ויבא בדתי פרס ומדי. לכן פירש בספר חוק כו': **אשר לא תבא** ולכך נהרגה. דקשה לרש"י מה יתקנו בזה שיכתב אשר לא תבא ושתי הלא גריעי גרעי שממנה ילמדו הנשים לעשות גם המה. כן לכן פרש"י ולכך נהרגה פירש שהיו כותבים שלכך נהרג':

ב ה איש יהודי גלות יהודי: דק"ל כי איך תוכל להיות לו לבת מאחר שאינו מזרעו והל"ל קחה מרדכי והיתה לו כבת כמו ותהי כבת גבי כת שבע בשמואל ב' י"ב. לכ"פ אל תקרי לבת אלא לבית כך הוא בפ"ק דמגילה ופרש"י פה לבית פי' לאשה: **ט הראויות.** לתת לשרתה דיוקו מדכתיב הראויות לתת לה משמע שהיו נותנים כל אחד הראויות לה דהל"ל הנ"ל ואת שבע הנערות מבית המלך וכך איתא במדרש היה מוסר לכל א' שבע נערות אם היתה שחורה אומרת שחורה תבא עמה אם היתה קצרה אמרה קצרה תבא עמה: **יח ויתן.** מצאת לפתוחה כך דרשו בפ"ק דמגילה ודייקי מדסמוך ליה להאי קרא ובהקבץ בתולות שנית אין אסתר מגדת כו' וא"ת היאך אתה יכול לומר שלא היה יודע אחשורוש מה זו היתה והלא כמה דלטורין היו ישראל שהיו אומרים שהיא ישראלית אלא בשביל נושאת חן בעיני כל רואיה והיו האומות מתגרות ואומרות זו ממשפחתי וזאת אומרת כמו כן לפיכך לא היה לו לעמוד על הברור כך כתב ברש"י בספר עין יעקב:

ג א אחר הדברים שנגלתה רפואה. דק"ל מה העיד לנו הכתוב שלא גדלו עד שבא המעשה הזה. לכן פירש אחר שנבראה רפואה כו': **י ויסר.** המלך את טבעתו הוא מתן דבר גדול. דקשה לרש"י הוא בקש לאבד את היהודים והמלך נתן לו הטבעת מה שלא שאל ולא בקש ממנו. לכן פירש הוא מתן כו': **יג ונשלוח** ויהיה נשלחים. לאפוקי שאינו נו"ן האיתן ומביא ראייה מגזרת אם נלחום כו': **טו והדת** נתנה בשושן מקום שהיה. דק"ל הרי בכל מדינה ניתן הדת ולמה אמר בשושן. לכ"פ מקום שהמלך: **והעיר** שושן נבוכה היהודים. דק"ל האיך העיר שהוא עצים ואבנים נבוכה. לכ"פ היהודים שבה:

ד א ומרדכי ידע שהשתחוו לצלם ושנהנו. אף על גב דתרי דעות ניהו בפ"ק דמגילה ובמדרש ילקוט כתב רש"י שניהם יחד דס"ל דסא והא גרם כי זולת חטא הצלם לא נגזרה עליהם כלייה כ"כ וזולת חטא הסעודה היה עדיין הש"י מאריך אפו ובזה נחתם גזר דינם נמצא אותו הגזרה היה בעבור הצלם וחתימת הגזר דין היה בעבור הסעודה וכן הוכיח מהר"ר שלמה אלקבץ בהקדמת ספרו מנות הלוי שכן דעת רשב"י בפ"ק דמגלה. **טז ובכן** אשר לא כדת שעד עתה באונס. פי' עד עכשיו נבעלתי באונס מעכשיו ואילך מדעתי: **יז ויעבור.** מרדכי על דת. דק"ל הל"ל ויעשו מרדכי ככל אשר צותה מהו ויעבור לכ"פ שעבר על דת כו'.

ה א ויהי ביום מלבות רוח הקודש. דאל"כ בגדי מלכות מבעי' ליה בפ"ק דמגילה:

ו א נדדה נס היה. דק"ל למה זה נדדה שנת המלך בלילה זאת יותר מבכל הלילות והלילה הזה לא היה יכול לישן בהיותו שמח וטוב לב בשמחת במשתה אסתר ובדרך הטבע השמחים במשתה ביום ההם ישנים שינה בקוצה בלילה הנמשכת אחר המשתה לכ"פ נס היה: (**יב וישב**) מרדכי לשקו. דק"ל נ"ל דשב מרדכי הלא כל עצמו של הכתוב אינה אלא לספר במפלתו של המן. לכ"פ לשקו ולתעניתו ויום שלישי לתעניתו היה שהתחיל להתענות ביום י"ד בניסן למה שקרא המקרא ליום אתמול שלישי ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות יום שלישי לשילוח הרצים היה: אבל פי' במס' מגילה. דק"ל מה ההבילות שייך בזה. לזה א"ר פרשו וכו' והכי דרשי בפ"ק דמגילה ע"ש: **יג אשר** האילות נמשלו לכוכבים. בגמרא בפ"ק דמגילה דייק מסיפיה דקרא כי נפול תפול לפניו שתי נפילות אלו למה מלמד שאמרה לו אומה זו נמשלה לעפר ולכוכבים וכו' גם רש"י עיקר דיוקי מסיפא דקרא לכך כתב וגו' להורות שדיוקו ממה שכתוב אחר כך:

ו ז כי כלתה נגמרה הרעה. פירש של כלתה נגמרה. ואח"כ ק"ל מה רעה עשו לו שאומר כלתה הרעה ועוד במה ידע שנגמרה הרעה דילמא ירע לו עוד כאשר אירע באמת. לכ"פ שנאה ונקמה כלומר נגמר השנאה שישנאהו ויעשו בו נקמה: **ח והמן** נופל המלאך דחפו. והמן נופל נפל מבעי ליה. לכ"פ המלאך דחפו והכא איתא בפרק קמא דמגילה ופירש"י נופל משמע לשון עושה והולך נופל המיד רוצה לזקוף ומלאך מפילו:

ח ז הנה בית המן שאני חנן. דק"ל היא בקשה לספר מחשבת המן והוא השיב הנה בית המן ואין זה תשובה לשאלתה. לכ"פ ומעתה הכל רואים וכו':

ט ג ועושי המלאכה שהיו ממונים. דק"ל וכי עושה מלאכה לבד הם למלך שכתב ועושי מלאכה אשר למלך והלא כל האומות כלם הם למלך לכ"פ אותם שהם ממונים לעשות צרכי המלך כלומר אשר למלך שב אל המלאכה לא על עושי המלאכה:

י ב הפרזים ומוקפות חומה בט"ו. פי' מדקאמר דפרזים בי"ד ש"מ דמוקפין אינם בי"ד ומדלא רמז לך הכתוב אימת הוא ואשכחן שושן שעשו בט"ו מסתברא שאותו היום שייך למוקפין והו שנאמר כשושן. וא"ת שלא תבין ומה שכתב כשושן קאי ג"כ אמוקפין חומה דהיינו שיהיו מוקפין חומה מימות אחשורוש כשושן. לכ"פ והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רז"ל בג"ש בפ"ק דמגלה ע"ש: **כח לא** יסוף שלא יתום וקשה הרי תרגומו לא יבטלו וטעות הוא ברש"י וה"ג לא יסוף תרגם עד סוף עד דסף דברי רש"י הוא שמפרש לא יסוף לא יותם וכך הוא בספרים מדויקים ויותר נראה לגרוס לא יסוף לא יתום דמתרגם עד סוף דסף: **כט את כל תוקף** של נס. דקשה לרש"י את תוקף מבעי ליה מאי כל תוקף. לכ"ס תוקפו של כולם:

נשלם פירוש מגלת אסתר

א ז שונים משונים זה מזה וכן ודתיהם שונות ורבותינו דרשו מה שדרשו עכ"ל רש"י :

דע כי מלת **שונים** כיון דהשי"ן בחולם הוא על משקל **פוקדים** והיינו עושים הפעולה בדבר אחר שונים (זיא כר ענדרן איין אנדרי זאך) וזה הוא נגד האמת כי כל דבר שאין בו רוח חיים אין בו כח לפעול שום פעולה בדבר אחר רק מוכרח לקבל הפעולה מאחר לכן קאמר כאלו כתיב משונים (זיא זיין וואָרדין פר ענדרט) והיינו שקבלו פעולת השינוי מן הפועל שר המשקים שסידר כל מיני כלים . ומ"ש רבותינו דרשו וכו' ר"ל רבותינו מסכימים לדעת התרגום דמפרש באותו פסוק ומן קדם מנא בית מקדשא אשתניאו א"כ מלת שונים לשון פועלים ממש הוא (די כלים פון בית המקדש האבין פר ענדרט אונד פוארמז גימאכט די כלים פון אחשורוש) :

ויין מלכות רב הרבה עכ"ל רש"י :

דע כי מלת רב תחסרט לשני אופנים אופן ראשון פעל עבר כמו ורב שלום בניך ובאמת כוונת הפסוק על אופן השני על שם דבר כמו רב לכם בני לוי שהיה להם יין הרבה כיד המלך וזה שכתב ויין מלכות רב הרבה ור"ל מלת רב לשון פעל עבר הוא וכוונתו על **הרבה** הס"א בחיר"ק והיינו לשון הפעיל (דער וויין האט ניפלמרט דען מאן דער איהם ניטרונקין האט שהשקה כל אחד יין שהוא זקן ממנו ועיין בס' קרח רב לכם ובפ' ואתחנן בד"ה רב לך :

ח יסד לשון יסוד כאומר כן תיקן וציוה עכ"ל רש"י :

משום דלא תטעה למה הדגש בסמ"ך תורה חסרון נו"ן שרשית ויו"ד הכתוב' הוא סימן לעתיד ובאמת כוונת המאמר לשון עבר לכן כתב לשון יסוד ור"ל הדגש בסמ"ך הוא סימן לבנין פועל הדגש והיו"ד הכתובה היא שרשית על משקל תקן (ער האט גיגרונד) :

י ביום השביעי רבותינו אמרו שבת הי' עכ"ל רש"י :

דמקשה הגמרא וכי עד האידנא לא טב ליביה וכו' אכן האבן עזרא מישבו מצד הדקדוק מדכתיב בה"א ידיעה ש"מ להודיע על יום שביעי למעשה בראשית :

טו עותה לשון עון מה שכתב לשון עון לאו למימרא שיהיה שרשו עון דזה אינו כי זה שרשו **עות** אלא ר"ל ענינו ענין אחד :

ג יז ונשלוח ספרים ויהיה נשלחים והוא מגזרת אם נלחום נלחם בם הנגלה נגלתי נדמתי עכ"ל רש"י :

בודאי א"ל הנו"ן הוא סימן לרבים מדברים בעדים ונשלוח ספרים (מיר וואָרין שיקן) ויהיה משמעו כי סמן נמל עלה מסיפרי המלך ובאמת אין דרך יוכן שמלך ליפול עלה מסופרי' לכן פי' ויהי' נשלחים ר"ל מלת ונשלוח הוא מקור מבנין נפעל והנו"ן סימן הבנין (וואָרין שיקן) ומשום דמנהג המקור לבוא בחסרון נו"ן הבנין ובאמת בדגש בש' **השלח** לכן כתב שהוא מגזרה אם נלחום וכו' ור"ל אלינו לפעמים שבא המקור בהראות הבנין :

ט יט ומשלוח שם דבר הוא כמו משמר לפיכך השי"ן נקודה רפי עכ"ל רש"י :

כבר הודעתיך כי שמות הה"ם לשני אופנים אופן א' נקוד תחת המ"ם חיר"ק וגם דגש באות שאחריה להורות חסרון הנו"ן **מן** כמו **משמים** כאלו כתיב מן שמים ואופן השני המ"ם בחיר"ק אבל בזולת דגש באות שאחריה והשה מן פעל עבר שם דבר כמו מן שורש שמר משמר מן שמע משמע וזה שכתב שם דבר הוא ור"ל שאינה נגזרת ממלת מן דאל"כ הוצרך לינקד דגש תוך השי"ן אלא ודאי המ"ם עשתה מן שורש בלא דהוא שכל עבר שם דבר משלח (איין שיקונג) וזה שמסיים לפיכך השי"ן נקודה רפי :

כח לא יוסף תרגום שלא יתום דמתרגם עד דסף וא"א לו להיות מגזרת פן תספה כגזרת עתה אספה היום אחד שא"כ הי' לו לכתוב לא יספה מזרעם

רבים מקשים והלא התרגום מפרש מלת יסוף ישלי אבל תדע שאין כוונת רש"י על התרגום אונקלוס שרק כאשר כתב כתרגומו אבל כאשר כתב שהם מלת תרגום כוונתו מלת יתום מתורגם דסף כאשר אנחנו אומרים (דער פייפס פון דען וואָרט איז אזו) אבל באמת האונקלס יפרשהו בענין אחר ועיין במה שכתבנו ריש פ' ויקהל ומה שכתב עוד וא"א לו להיות וכו' בזה הקשה על עצמו מה לי לזאת לומר שמלה היא ארמית הלא טוב לנו לומר דמלת יוסף לא היא מגזרת פן תספה וכו' והיינו מן שורש **ספה** לזה כתב דזה אינו דא"כ הי' לו לכתוב לא יספה בה"א בסוף :

א ויקרא. ולכל צווים קדמה קריאה. דקשה לרש"י ל"ל למכתב ויקרא וידבר משום כבוד לשון ונאה' וכו' פי' שלא היה מדבר עמו פתאום אלא קרא משה משה ואמר הנני ואחר כך היה מדבר עמו : קריאה ל' חבה. שבאהל מועד קריאה. כלומר מכאן כתב אל דבר מקום שנאמר וידבר ויאמר או צוה לא היה קריאה. דעובדא דאתרן. אמירה דכתיב בפרשת שמות ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר. ציווי דכתיב בפרשת וישמע יתרו ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויאמר משה וגו' רד העד בעם וגו' וסוף לשון ציווי שלא יהרסו אל ה' לראות אבל קשה שלא פירש רש"י זה הפירוש לעיל בפרשת ואלה שמות או בפרשת וישמע יתרו ולמה המתין עד עכשיו. ד"ה [במ"י ובמ"ח] : עראי וטומאה. פירש מענין קרי כמו מקרה לילה. ואף ע"פ שמלת ויקר נופלת על הקב"ה כביכול נדמה להקב"ה בדבריו גם בלעם כאלו קבל טומאה וטומאה על ידו כמי שמקבל טומאה ע"י הקרי : ד"ה ויקרא ומגיע לאזניו. ר"ל הקול של משה כפי מה שהוא גם מתוך אותיות. וכולהו צריכין ואי זה משלמתן שכתב לבדו הוה מוקמינן ליה לישראל לבדו ואם נכתב ויקרא אל משה וידבר אליו לבד היה קול שבחתו היו שומעים אהרן וכל ישראל ואם נכתב ויקרא אל משה וישמע את הקול לבד ה"א אהרן היה שומע אפילו הדבור עצמו ואם נכתב וידבר ה' אליו וגם וישמע את הקול יחד ה"א שאהרן שמע אפילו הדיבור עצמו וכן ישראל שמעו קריאת משה משה. ע"כ תירץ דצריך כל מהרא"ם : יכול אף להפסקות. כלומר נתפרש היה בהפסקות פרש' ואין בהם לא דבור ולא אמירה ולא ציווי כמו הפסקות ואם מן הצאן קרבנו ואם מן העוף עולה קרבנו וגומר ונפש כי תקריב וגו' וכיוצא בזה. וא"ת. למה לא אמר זה יכול לעיל אחר שסיים ויקר אלהים לבלעם. וי"ל בשלמא לעיל ביכול שכל היו שומעין הקול אפילו ישראל ואם כן לא היה למשה גדולה יותר מלישראל שאף גם שם היו שומעין כמו משה ושישא שאף הפסקות היתה קריאה כי זה היתה גדולה של משה יותר משל ישראל שאף להפסקות היתה קריאה אבל עכשיו שפירשתי שמשה לבדו היה שומע קול קריא' מעתה יש להקשות אם גדולה זו נמי היה למשה שגם להפסקות היתה קריאה או לא כיון דבלאו הכי היתה לו גדולה יותר מישראל שלא שמעו ישראל אפילו קול שקריאה ת"ל וכו' : ת"ל וידבר. וא"ת והא בכל הדורות כולה כתיב וידבר ה' אל משה ולמה לא הקשה רש"י זה לעיל. וי"ל דהכא שקריאה היתה משה משה אם כן למה כתיב אל אלא הקול וכו'. [הרא"ם] פי' דק"ל למה כתיב אל משה הל"ל למשה ומתרץ הקול הולך וכו' ודרש כאן יותר מבמקום אל שבתורה לפי שבת"כ דרשו וידבר אליו למעט את אהרן מן הדבור מנ"ל דלמא לא בא רק למעט ישראל אבל אהרן שנתיעד בדבור שמע. אלא ע"כ נ"ל דאיכא מיעוט קודם לו שהוא מלת אל משה הממעט שלא שמעו ישראל ואפילו קריאת משה לא שמעו דהרי קאי על ויקרא כ"ש דבור של מצוה ובשאר מיעוט דאליו למעט אהרן מן הדבור עצמו ומיעוט דקול לו למעט את כלם אף מקול הדבור : ליתן ריוח. בשלמא אי הוה שם קריאה ונבואה חדשה מ"ה הפסיק אבל אי לא היה שם קריאה הפסקה זו ל"ל. ומשני כדי ליתן ריוח וכו' : ק"ו להדיוט. העיקר הוא כדי ללמוד אותנו שאנו לומדים מפי הדיוטים שצריכין אנו בהכרח ריוח בין ענין לענין כדי להתבונן בהם וק"ל : ד"ה אליו. למעט פירש הדיבור המיוחד למשה לבדו ר"ל ולא לישראל אין צריך מיעוט שהרי כתיב אל שבא למעט את ישראל אלא אליו בא למעט את אהרן : ר"י אומר י"ג. [נח"י] נ"ל דלא פליגי אלא רבי יהודה מפרש דברי הת"ק שלא מפרש אליו למעט את אהרן מדיבור דהכא אם עולה קרבנו דלזה לא איצטרך דהא לא הוזכר כאן אהרן שיצטרך מיעוט למעט אותו אלא תנהו ענין להיכא דהוזכר אהרן דהיינו בי"ג מקומות וכן הגירסא בת"כ אמר רבי יהודה ומה שהאריך מהרא"ם בכאן נראה שהוא לא צורך : יכול ישמעו. [ד"ד] הרבה מפרשי' עמדו לפרש למה כתב רש"י דבר זה כאן ולא קודם דבר של אליו למעט אהרן. והדברים פשוטין לפי פנ"ד דדברי רש"י כאן הלוים זה בזה דעיקר הטעם לחלק בין קריאה לדבור הוא מכח הי"ג מיעוטין שהם הי"ג דברים שנזכר בהם אהרן ומשה והם בדבור דוקא לא בקול הקריאה ואפשר שבאמת שמעו כל ישראל את קריאה דהא ע"ז אין מיעוט לגבי אהרן וא"כ כל ישראל שוין כאהרן בזה ואין לאהרן מעלה על כל ישראל בזה כיון דמכח אליו נתמעט אהרן עם כל ישראל וה"ה דזה דוקא בדבור אבל לא בקול הקריאה : ס"ל קול לו קול אליו ביאור דבר זה דבפסוק שבסוף פ' נשא כתיב ובבא משה אל אהל וכו' וישמע את הקול מדבר אליו הי' אפשר לכתוב קול מדבר לו וכתב מדבר אליו לדרשה דכל ישראל לא שמעו ממילא גם אהרן לא שמע דככל האוזן ביחד כמו שזכרנו : קול לו קול אליו. כלומר היה לו לכתוב קול לו ולמה כתיב קול אליו אלא משה שמע וכל ישראל לא שומעין כלומר ישראל פשיטא לא שומעין שהרי אפילו קריאה לא שומעין כאשר ממעטים מאל משה וכ"ש שלא שמעו הדיבור אלא למד על אהרן וקאי על דברי רבי יהודה הסמוך לו שמיעט מאליו את אהרן אפילו במקום דכתיב אל משה ואל אהרן ומקשה יכול ישמע את קול הדיבור בלא מתוך אותיות וממעט מאליו אפילו אהרן. כך פירש הרא"ם : ד"ה מאהל. ולא היה יוצא חוץ. מדלא כתיב ויקרא אל משה מאהל מועד וידבר אליו אלא ודאי לכך כתיב אליו מאהל מועד כלומר למשה נשמע הקול לפי שהיה בתוך אהל מועד ואינו נשמע חוץ לאהל : [נח"י] וצ"ע כלל אלא דייק דהס"ד דקאי על מה שממנו יוצא הקול נגבר הל"ל מבין שני הכרובים כדמסיק בת"כ ומדכתב מאהל מועד פ"מ דקאי נמי עד שיכן מגיע הקול. אבל קשה אם כן ל"ל מיעוט דאליו שמשה שמע וכל ישראל לא שמעו והלא פשיטא שלא שמעו שהרי ישראל חוץ לאהל היו עומדים ותירץ הרא"ב"ד שבאולך המעוט קודם הקמת המשכן. רא"ם : ד"ה לאמר. שכן מצינו. האי שכן מצינו לאו דוקא הוא דהא פילוח המרגלים לא היה אלא לאחר ל"ח שנה והקמת המשכן היה באחד בניסן בשנה ראשונה לצאת ישראל מארץ מצרים אלא ע"כ נ"ל דהאי שכן מצינו דקאמר אינו אלא לפרש דברי כבושים מה הן. רא"ם. [נח"י] ואני אומר דה"ה רש"י ליוה למשה לומר להם בשבילכם הוא מדבר עמי ואלו הן דברי כבושים ולא יותר ובעלי המדרש מביאים ראיות לדבריהם שאין הקב"ה מדבר עם הנביאים אלא בשביל ישראל שכן מצינו וכו' וכמו שהאריך בזה במכילתא : והשיבנו אם יקבלום. וא"ת איך יתכן לומר שלא ידע הקב"ה אם יקבלום אם לאו. וי"ל דלכך מביא רש"י ראיה כמו שנאמר וכו' ושם פירש רש"י שדרך ארץ לדבר כן ולא בא הכתוב אלא ללמד דרך ארץ וק"ל : ב בקרבנות. נדבה וא"ת דלמא בעולת חובה מיירי. ורא"ם תירץ ע"כ האי כי פירש אם הוא ולא אשר וכאלו אמר מפני שיקריב קרבן לה' שפירש מפני שהוזכרתי אתכם להקריב קרבן לה' אני אומר מן הבקר וגו' יקריבנו דאין שייך לומר כן א"ל שהוזכרו קודם זה בשום מקום אבל הקרבנות לא הוזכרו בשום מקום קודם לכן מ"ה אי אפשר לפרש אלא בלשון אם ופירש עיין שם כי האריך. וג"ל מדכתיב תקריבו קרבנכם לשון רבים מלמד שבנים מקריבים עולה בשותפות וזה ע"כ מיירי בקרבן נדבה דאי בקרבן חובה איך שנים יקריבו בשותפות קרבן חובה שכל אחד מהם חייב קרבן אלא ע"כ בקרבן נדבה וכו' : ד"ה אדם. למה דהל"ל איש ולעיל לא הוה קשה מידי דהייתי אומר אדם אתא למעט ע"ג כאשר דרשינן אבל עתה שפירש אדם כי יקריב בקרבן נדבה דבר הענין. ונדבה כפירש אפילו מן ע"ג כאשר מרבינן מאיש איש כי יקריב לרבות ע"ג שנודרים נדבה קשה אדם ל"ל : [ד"ד] אבל אינו אמת דא"כ בפ' תזריע דכתיב אדם כי יהיה בעור בשרו מאי קאמרת ביה למה לא נאמר איש וכו' ועיין במה שפירש רש"י אדם כי יקריב מכם והוא ללא צורך אלא תחלה היה להרשים אדם ולפרש ואח"כ כי יקריב מכם ולפרשו אלא כוונת רש"י לתרץ כפל לשון אדם מכם והיה סגי לומר אדם כי יקריב לחוד או כי יקריב מכם לחוד וזהו שאמר רש"י אדם למה נאמר פי' לכתוב לגמרי ולא יאמר אלא כי. יקריב מכם וכיון שרש"י רוצה לתרץ קושיא שהיא תחלה וסוף דהיינו כפל ניחא ליה לפרש תחלה כי יקריב המוקדם דמיירי בנדבה קודם שיפרש המאוחר תיבת מכם כפל עם אדם דחד מינייהו הוא טיגזר וע"כ פירש תחלה כי יקריב שהוא מוקדם ואח"כ אדם שהקושיא מכח מכם שהוא מאוחר והרוצה לתלות קושיית אדם לתיבת כי יקריב הוא לפלפל בעלמא ואין בו צורך : לא תקרבו מן הגזל משום דכתיב שונא גזל בעולה : ד"ה הבהמה. אף חיה משום דחיה בכלל בהמה דכתיב זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה. [נח"י] בת"כ שנאמר זאת הבהמה אשר תאכלו שה וגו' איל צבי וגו' והוא פסוק בפ' ראה ואות הגירסא הובאה נ"כ בזבחים דף ל"ד : ת"ל בקר כלומר נ"ל דכתיב מן הבקר ומן הצאן דהא סתם בהמה היא בקר וצאן לא למעוטי אתו דווקא בקר וצאן ולא חיה : ד"ה מן הבהמה. הרובע וא"ת למה צריך למעטן והלא נסקלין. וי"ל כגון ע"פ עד א' או שהודו הבעל' מעצמו שאינו נסקל להכי איצטריך למעט וכן הנעבד או שור שהמית אדם צריך לתרץ כן : את הנעבד. דגבי רובע כתיב בהמה דכתיב ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה וגו' ובנעבד דכתיב וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב. ובנעבד שיש בו רוח חיים מיירי המותר להדיוט ולית ביה משום נעבד לע"א ולא משום מוקצה לע"א כדאיתא בתמורה : ד"ה מן הצאן. מוקצה : פירש הוקצה ונבדל לע"א לא יקריבנו ומיירי בשהאכילוהו כרשיני ע"ג אבל באמירה לבדה לא כדאיתא בפרק כל הצלמים : ד"ה ומן. להוציא את הנוגח פירש שהמית אדם דווקא ולא כשהמית בהמה : (הטרפה) זה מדבר כשהיתה כשרה בשעה שהקדישה הבעל ואח"כ נטרפה א"כ הייתי אומר שמותר להקריב על המזבח הואיל והיתה כשירה בשעה שהקדישה להכי צריך כאן למעט : תקריבו. שנים מתנדבים דאל"כ יקריב קרבנו מבעי ליה. פירש לאו דווקא אלא ה"ה עשרה או מאה או אלף כל זמן שלא נשתתפו בו כל ישראל : ד"ה קרבנכם. אין המזבח פירש מאכל המזבח הבא מן המותרות פירש שנותרו מן חלאי שקלים משנה שעברה מאותן מותרות חלאי שקלים היו קונים כבשים לעולות והקריבו אותן על המזבח בשעה שלא היו קרבנות יחודי' להקריב וכדי שלא יהא המזבח פנוי בלא הקרבת קרבנות : ג שאין ת"ל זכר הא דהביא רש"י הכא מיעוט דזכרים לאפוקי טומטו' ואנדרוגינו'. ולא שאר המיעוטין דלקמן משום שבא לפרש בתר הכי תמים בלא מום דלא הקשי ליה מנ"ל דתמים בלא מום דלמא תמיד פירש שיהא תמים בזכרותו דהיינו שלא יהא טומטום ואנדרוגינוס להכי הביא רש"י זכר דלמעט שממעט מזכר דלמעט טומטום ואנדרוגינוס ממילא פירש של תמים בלא מום : ד"ה תמים בלא מום. כתב הרא"ם ואע"ג דכתב במקום אחר כל אשר מום בו לא יקריב וא"כ תמים ל"ל כבר תירצו בת"כ ואמרו דהאי תמים דהכא להקישא הוא דאתא כלומר כשם שלא אינו תמים אלא בעל מום אינו לרצון כדכתיב כל אשר מום בו וגו' כך אם אינו זכר אלא נקבה או טומטום או אנדרוגינוס אינו לרצון. ד"ה אל פתח. עד העזרה ופירש יקריבנו מענין קורבה שפירש יביאנו והוכחתו אל פתח אהל ל"ל ליכתוב זכר תמים יקריב אותו לרצונו לפני ה' ותו לא : אפי' נתערבה. פירש היה לו לכתוב יקריבנו אל פתח אהל מועד לרצונו לפני ה' בשלמא בלא פי' דמטפל עד העזרה ה"א יקריב יתירה בא ללמד שמחוייב לטפל בה עד לפני' מן העזרה אבל מאחר שפירש דאינו מחויב לטפל בה אלא עד פתח העזרה יקריב ל"ל : (בחולין) פירש כגון רובע ונרבע וכיוצא בהם : (באחינו מינו) עם חטאת ואשם ובכור ומעשר ופסח ושלמים : ד"ה יקריב. שכופין ולא מיקריב מסיק דהוא לרבוי דאם נתערב עולה בעולה או עולה בחולין הוא דאתא אלא מיתורא דאותו מסיק ליה : בע"כ ת"ל לרצונו. כלומר יכול אם כפוהו שיקנה הנה להקריב והוא צועק תמיד אינו רוצה לעשות אפ"ה עושה בעל כרחו ת"ל לרצונו כופין אותו עד שיאמר רוצה אני ואז הוא מקריב : [ד"ד] ת"ל דמאי מהני אמירה זו כיון דבעל כרחו אומר כן דאמרינן אגב אונסי' גמר בלבו להסכים עם מה שאומר בעל הס כי רצונו להפטר מהאונס ואפי' בענין ממון אמרי' בפ' חזקת הבתים אמר רב הונא תלה אותו עד דזבין ליה קנה דאגב אונסי' גמר ומקנה ליה כמו שכתב דמצוה הוא : ד"ה לפני. אין סמיכה בבמה דמקרא נדרש לפניו ולאחריו לפני ה' דהיינו באהל מועד שם הארון והשכינה שרויה בו : ד עולת. חובה לסמיכה דק"ל העולה ל"ל דהא ברישא דקרא כתיב עולה ועליו קאי אלא לרבות לסמיכה כל שנקרא עולה לסמיכה אפי' עולת חובה ומדכתיב העולה בה"א הידיעה ר"ל העולה הנזכרת מן הבקר ומן הצאן למעט עולת עוף לסמיכה. מביא עולת לאו פירש נ"כ לסמיכה : ונרצה. לאו שייך לעשה כגון לא תקח האם על הבנים וכתיב שלח תשלח את האם וכן לאו לא תותירו ממנו עד בוקר והנותר ממנו עד בוקר באש תשרפו. וכן לא תגזול וכתיב והשיב את הגזלה שלא נכתב בהם שום עונש אבל אלו שמזכרים עונשם אמיר בין על מזיד שהוא מיתת ב"ד או מלקות בין על שוגג שהוא כרת : ה כשרה. כאן מדכתיב ושחט סתם ואחריו כתיב והקריבו בני אהרן משמע דשחיטה כשרה בזר : [נח"י] פי'

דאכ"ד

דאסור דקבלה מותרת בזר והסולכה ואילך מצות כהונה ופי' אל והקריבו היינו הולכה
פ"ל להזהיר קבלה עם השחיטה קודם והקריבו בני אהרן ומלאך הוכיח ד"ה והקריבו
היינו קבלה: [ג"א] פי' דודאי הכי והקריבו הוא קבלה דהולכה ליכא למימר דודאי הכי
לא שייך הכא די עבודה שלא היה נשחט אצל המזבח אבל שלא פי' אלא להולכה לא
כי' צריך הולכה א"כ צריך לומר דקרא דוהקריבו היינו קבלה שהיא היתה מצוה
בלי הפסק בלעדה וא"כ למה כתב לשון והקריבו אלא דמשמע נמי הולכה ולמדנו
שניהם שלא יהיה אלא בכהן: ד"ה לפני ה'. בעזרה אבל לא באהל מועד דא"כ
ה"ל למיכתב לפני ה' אלא פי' הכפורת או לפני ה' פתח אהל מועד: ד"ה והקריבו
לשון הולכה למעה מ"מ כיון שקבלה בדם היא דלצאת שאחר השחיטה וקודם
להולכה ע"כ צריכין אנו לפרש על הקבלה ולמדנו גם ההולכה במכ"ש: ד"ה בני אהרן
יכול חללים ת"ל וכו' ואם תאמר ליפשוט מבני אהרן דכבר פירשו בגמרא פוליא חללים
אלא אולי בעלי מומין ס"ל בני אהרן מה אהרן כשר כלא מום אף בניו כשרים
ואף על פי שבספרתה מגיל מריבים שהכהנים בעלי מומים. עיין התירוץ במ"י
[ג"א] וא"ת ל"ל קרא לפסול בעלי מומים היפוך ליה דכתיב כל א"ש אשר מום
בו וגו' וי"ל דהתם בעבודה במזבח כדכתיב לא יגש להקריב אשה ה' וכאן מרבה
קבלה ושאר עבודות כולם: א"נ לומר שמוזר בעשה ולא תעשה דכן תמצאו בני
אהרן מה אהרן בלא מום אף כל כהן בלא מום מוזהר בהקרבה ולאו הבא מכלל

תרומה לי׳ וגמרינן תרומה תרומה. כתב: הכא תרומה וכתיב התם תרומת מעשר מה תרומת מעשר דכתיב התם אחד מעשר אף תרומה דהכא אחד מעשר באם היו פחות מעשר או יותר מעשר אי אפשר שיהיה עשירית כל מין אלא פרוס וחסורה אמרה אחד מכל קרבן שיהא החלה או הרקיק שלם ולא פרוס: ה צפה האור שורף פירש בהינה עמוקה אלא שוליה לפין אלל אוגניה ומתפזר השמן באוגני הכלי ליפנא אחרינא אמלעית קרקעות שהוא המקום שמנית בו את המנחה היה לקבל מלמטה למעלה וגולם כעין כלי זכוכית שלנו שהיה נבוה כעין תל באמלעות כשהיו נותנים המנחה על אותו מקום היה נראה כאלו היא נפה כיון שהיה המקום גבוה. יציקה וגלולה מדכתיב במנחת מחבת בלולות בשמן ויצקת עליה שמן: ומתן שמן בכלי מדכתיב במנחת מרחשת סלת בשמן תעשה דהיינו מתן שמן והיינו קודם לעשייתן מדכתיב סלת בשמן ואחר כן כתיב תעשה וילפינן קרבנך קרבנך האמור למעלה מקרבנך האמור למטה במנחת מרחשת ונותנין מה שנאמר בזה לזה ומה שנאמר בזה לזה נמלא כולן לריכים בלילה ויליקה ומתן שמן קודם עשייתן. וקודם לעשייתן ה״פ קודם שנעשה בו כל העיקר דהא כתיב בלולה בשמן וגו׳ פתות אותה פיתים ואחר כך וילקת אם כן ש״מ דלאחר עשייתן יצוק עליה שמן אלא פירושו קודם להקריבתן: ו לרבות פי׳ לאו מפתות אותה פיתים הוא דקא מרבה כל המנחות דהא הכא ליכא רבוי דלגופיה אילטריך אלא מסיפא דקרא דכתיב מנחה היא הוא דקא דייק דמנחה היא יתירה הוא לרבות כל המנחות לפתיתה והא דכתיב אותו ומשמע מיעוט. דרשינן אותו למעט שתי הלחם ולחם הפנים לפתיתה: ויצקת. יכול ויוה שמיעטו ביליקה מנחת מאפה תנור ובפתיתה שתי הלחם ולחם הפנים מפרש בפרק אלו מנחות משום דיליקה יש בו שני מיעוטים עליה והוא ממעט מנחת מאפה תנור שיש בה שני מיני חלות רקיקים ופתיתים שאין בה אלא חדא מיעוט אותה ממעט שתי הלחם ולחם הפנים שאין לריכים אלא הדא מיעוטא: ח מא׳ מן המינים פירש שאין המנחה טעונה הגשה למזבח רק כשהוא אחד מהמינים הנזכרים שהם מנחת הסלת ומאפה תנור והמחבת והמרחשת וכו׳. והקריבה בעליה לא שהמקריב הוא המגיש כמובן דאם כן מאי והקריבה אל הכהן כיון דהקריבה מאי עבידתיה: והגישה. לקרן מדכתיב בפרשת צו הקרב אותה וגו׳ לפני יי׳ אל פני המזבח ודרשינן מדכתיב לפני משמע שלריכה הגשה במערבו של מזבח שהוא כלפי פתח ההיכל שהוא לפני יי׳ ומדכתיב אל פני המזבח משמע בדרומה של מזבח שהכבש שם כי מקום פתח הבית הוא פני הבית והא כיצד ש״מ שהוא מגישה לקרן מערבית דרומית של מזבח: ט הקומץ מדכתיב לעיל מגיש והרים הכהן מן המנחה וכתיב בתריה את אזכרתה והקטיר המזבח וגו׳: יא מתיקת פרי מגוה שא״ר כשמוך שמביאים ביכורים מתמרים ותאנים ואלו היה כל דבש לא תקטירו פירושו דבש דבורים מהו שנאמר אחר כך קרבן ראשית תקריבו כלו׳ אפילו מן הדבש והא ביכורים אינן באים מדבש דבורים אלא ודאי כל מתיקות פירות קרוי דבש: וק׳ דלמא כל דבש לרבות דבש תמרים ודבש דבורים. וקרבן ראשית תקריבו קאי אתמרים להוד ולאסור דסתם דבש בתורה קאי אתמרים. ונראה דרש״י דייק דהוה ליה למימר כל שאור או דבש דהוי׳ משמע כל קאי אתרוייהו ומדכתב וכל דבש, לכלול עוד כלל שכל מתיק׳ פרי בכלל. נל״ע: יג ונסוך המים. פירש ע״י מלח המי׳ נקרבים במזבח כי המלח מתולדות המים: [נ״א] נראה ניסוך המים אלא יקשה לך אם בשביל שהבטיח המים יותר ראוי להיות הם עצמם עולים על המזבח ולא המלח ומתרץ דהא נמי הם עצמם עולים על המזבח בניסוך המים. וא״ה א״כ ב׳ דברים למה מלח וניסוך המים דסגי בניסוך המים שהוא יותר עדיף. וי״ל כי המלח והמים הם שני הפכים המים לחים והמלח יבש ולפיכ׳ אין האחד מוליא משני ודברים אלו תבין אותה מאוד למה הובחרו אלו שניהם למזבח. כי יש במדרש שזה דבר נעלם לפי שכל הדברים הם הולכים להעלות מעלין בקודש ולא מורידין ומים עליונים נבדלו מן העליונים ונעשו תחתוני׳ וזהו הפך סדר הבריאה לפיכך לא היו נבדלים מהם עד שהבטיח הש״י אותם להיות קריבי׳ על המזבח ובזה יקנו המעלה שיתעלו במעלין בקדש כו׳. ועוד תמיהו שלא בחר הש״י למזבח רק ממיני השפלים שאמרו למה בחר בתורים ובבני יונה שאין בעופות יותר נרדפי׳ מן מינים אלו ואין בבהמות וחיות יותר נרדפין רק שור וכבש ועז ובחר השם בהם. גם מלינו בכמה מקומות ללמדך שכל המשפיל עצמו הקב״ה מגביהו ולפי שהובדלו המים להיות התחתון הובטחו שיעלו במזבח: [ד״ד] שבא להרך למה זכו להקרב מים מלוחים ופי מנים מתוקים לזה תירץ דשאר המים מתוקים זכו פשיטא להקרב בחג. ויש להאת טעם למה זכו המלוחי׳ להקרב בכל קרבן והמתוקים דוקא בחג דהמתוקי׳ דומים לצדיקים והמלוחים דומים לפושעים ומלינו בכל תענית ותפלה לריך שיהיו רשעים בתוכם וראיה מחלבנה בבקטורת וע״כ חלקו כבוד לפושעים שישובו וגדולה תשובה יותר מצדיק גמור: יד בלשון. כי והוא אי יכול לפרשו הובה: אם. יהיה היובל והא דלעיל סוף פ׳ יתרו לא הביא כ״א ג׳ ולא הביא זה. י״ל דלעיל פי׳ אליבא דרבי ישמעאל והכא פי׳ אליבא דרבי שמעון דפירש האי ואם יהיה היובל חובה: מנחת. בכאן אביב פירש בתוך שני סימני׳ האחד שבאם אביב פירושו בשעת בישול התבואות דהיינו בתחילת הקליר והשני שהוא באה מן השעורים מגזרה שוה דאביב אביב: כרמל. פיר׳ שמלתו כרמל מלא מורכבת כר מלא:

ג ג החלב שעל הקבה. פי׳ וכ״ש על הדקים שיש בה שני סימנים של אסור שהן תותב וקרום וקלף וא״ע דווקא דקים משום שיש בה שני סימנים תותב וגם קרום ונקלף אבל שעל הקיבה אינו תותב אלא התיכות חתיכות חלב יש ופי׳ תותב שמלה כו׳ היא שגלתו מתרגמינן הוא תותביה: ד היותרת. המסך פירש המסך המבדיל בין אברי הנשימה ובין הדקי׳ ונקרא בלשון התלמיד חצר הכבד: על הכבד. מן הכבד ויהיה פירש על עם קלת מן הכבד. דא״ל כל הכבד א״כ יפרש מבעי ליה: ובמקום אחר. פי׳ והראיה על זה שעל הכבד הוא מן הכבד וכו׳: על. לבד ומה שהקשה הרא״ם דלמעלה פירש על עם וכאן פירש על לבד. יש לומר דמלת על יש לו שני פירושים עם ולבד וגבי כליות ע״כ לריך לפרש לבד מן הכליות דהא כל הכליו׳ היו מקטירי׳ לגבי מזבח והא דפירשו על הכבד לבד מן הכבד לאו למימר׳ דעל גבי הכבד פי׳ לבד אלא בא לפרש שלא נטעה לומר שלא לקחו מן היותרת הדבוק בכבד אלא מה שדבוק עם מקצת הכבד שמקטירי׳ במזבח לכן פירש לבד מן הכבד כלומר שכל היותרת היו מקטירים עם אותו מקצ׳

שדבק בכבד: [ד״ד] נראה כוונת רש״י מבואר׳ ומתוקנת דהא׳ כתב רש״י דווקא מה שהשווה הכתוב כבד לכליות אינה להקרבה דהא כבד אינה בהקרבה וא״כ לא קיימא דאף מקלת מן הכבד אינה בהקרבה זה אינו דמלינו שינוי לשונות בזה דכאן אומר על הכבד ובמקום אחר מן הכבד אלא ודאי דמורה לנו דגם הכבד בהקרבה וע״כ היינו במקלת. והא״כ ה״קשה לו דכיון דכתיב על הכבד על הכליות משמע דלגמרי הם שוים ואת המרת שהכבד נקרב במקלת והכליות נקרבים כולה לזה כתב רש״י שלבד מן הכבד ולבד מן הכליות יסירנה לזו פי׳ שלענין ההסרה שניהם שוים שהיותרת לריך להסיר אותה מן הכבד והכליות כל חד לפי ענייני זה במקלת וזה בכולו ע״כ סיום רש״י יסירנה כלומר שלזה שווים הם: לכל קרבן לאו מעל העולה דייק בהקדוש דהא לא מפתחי׳ מעל שפירש לבד הם להקדים הם לאחר אלא מדכתיב בתריה אשר על העלים אשר על האש ושמי׳ שהבר ערכו העולה על העלים אשר על האש: ז לשתי. פרשיות פירש ולא בפרשה אחת כמו בעולת נדבה דכתיב ביה ואם מן הצאן קרבנו מן הכבשים או מן העיזים וגומר: ח אלא. חטאת בהרי בחטאת הפנימי כתיב וטבל הכהן את אצבעו בדם והזה מן הדם ובחטאת חיצונה כתיב ולקח הכהן מדם הטאה באצבעו ונתן על קרנות המזבח ומה שלא כתב זה למעלה גבי בקר זבח השלמים תירץ [בנ״א] מפני שלעיל אין כ״כ ראיה דשמא הזריקה באצבע אע״ג דלא כתיב ביה אצבע ילפינן סתום מן המפורש הלכתא בחטאת לכך כמתין עד סוף כל הקרבנות וכיון שלא נכתב בשום קרבן באצבע רק בחטאת ש״מ וכו׳: יא להם. לחמו של אש. פי׳ משקל פעל בשש נקודות שוה בסמוך ובמוכרת ואינו כשאר סמוכים הנקודים בחטף: לשם. נבוה כי פירש לי׳ לשם יי׳ לא שיתגהו לו כי כבר כתיב אם ארעב לא אומר לך: יז חקת. עולם ולמדו מזה שאסור חלב אף בבית עולמים וכזמן הבית ושלא בזמנו בארץ ובחולה לארץ וכן מפורש בפרק קמא דקדושין:

ד ב מכל מצות: לאו וכרת לאפוקי מילה ופסח דאין בו א״א כרת ולא על דבר שיש בו לאו ומיתת ב״ד ולא כרת כגון מכה אביו ואמו וגונב נפש מישראל וזקן ממרא ולא על שזדונו לאו וכרת ואין בו מעשה כמו מקלל אביו ועדים זוממים ומגדף ומכשף והנסי׳ ומדיח ונביא שקר ולמדו כל זה מדכתיב תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה וכתי׳ והנפש אשר תעשה ביד רמה הוקשה שגגת כל התורה לשגגת עבודת אלילים שחייבים על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת: מאחת. נח מנחור מדכתיב מאחת משמע אפילו מקלת וא״ל אפי׳ אות אחת דדרשינן נ״כ אחת כלו׳ כאלו כתיב אחת המשמע שם כולו לכן אמרינן דהיינו ח״ב אלא עד שיכתוב שם משמעון שהוא שם שלם והוא מקלת השם: ג עם. שגגת מעשה כלומר שמתחלה נעלם ממנו הדין והורה שלא כהלכה ועשה הוא עלמו על פי שקול דעתו אבל אם הורה הכהן לאחרים ועשו על פי הוראתו פטור הכהן מדכתיב על חטאתו אשר חטא: יכול זקן ת״ל בן פירש אלו לא כתוב אלא פר ה״א אפילו בן ד׳ וה׳ שנה קמ״ל בן דכל מקום שנא׳ בן בן שתי שנים הוא מדכתיב קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה תמימים אף בשנים וכמו שאיל הוא בן שתי שנים כך עגל בן בקר הוא בן שתי שנים ואלו נאמר בן וכו׳ פי׳ והשתא דכתיב פר וגם בן בקר על כרחך לריך לפרש פר הסמוך לבן דהיינו בן שלשה שנים. וא״ת והא פירש רש״י לעיל ומן הצאן פרט לזקן וכו׳ וי״ל ה״א דמעוטי קרא זקן גבי עולה אבל חטאת ה״א אפילו זקן כשר ת״ל בן ולא זקן [ד״ד] קשה הא לעיל גבי עולה פרש״י מן הכבשים ומן העיזים דהם מיעוטים לחולה זקן ומזוהם וי״ל כאן מיעוט אחד לזקן וכ״ת דהתם גבי עולה וכאן גבי חטאת לריך מיעוט בפני עצמו א״כ קשה דה״ל למכתב כאן עוד מיעוט לחולה ומזוהם. וי״ל דלענין פסול דחולה ומזוהם שהוא מיאוס שפיר ילפינן חטאת מעולה דמסתבר הוא לפסול משום הקריבהו נא לפחתך אבל לענין פסול זקן דהיינו יותר מג׳ שנים אינו מסתבר אלא דגזרת הכתוב לפסול ה״א היכא דגלי גלי דוקא קמ״ל דגם גבי חטאת כן הוא: ה להיכל דלאו דוקא משכן אלא ה״ה במקדש מדכתיב בפלשת חקת את משכן יי׳ טמא וכתיב בתר הכי את מקדש יי׳ טמא ודרשו רז״ל אם נאמר משכן למה נאמר מקדש ואם נאמר מקדש למה נאמר משכן אלא ליתן של זה בזה ושל זה בזה ש״מ שאין הפרש ביניהם אלא שתפס הכתוב בלשונו המשכן שהיתה באותו שעה והא דלא פירש זה לעיל גבי ואל פתח אהל מועד וגו׳ משום דהתם קאי על העזרה ושם העזרה אחד הוא בין במשכן בין בבית עולמים אבל גבי אהל מועד דלא שייך שם אהל מועד אלא במשכן וקדושת משכן מתחלף מקדושת בית עולמים דזה קדושתו לפי שעה וזה קדושתו קדושת עולמים: ו כנגד בין הבדים דאל״כ הקודש ל״ל אלא שאין הזיה כשירה בכל רוחב הפרוכת רק במקום שהוא נגד בין בדי ארון הקודש: לא היו נוגעים מדלא כתיב על פרוכת משמע אף אם לא יגע: ז שירי הדם ואע״ג שכבר הזה ממנו קרי ליה כל הדם ללמד שהשוחט לריך שיקבל כל דמו של פר וכאלו אמר ואת כל הדם הפר יקבל ואח״כ יזה ואחר הזיה ישפך הנותר: ה פר של יוה״כ כתב הרא״ם וכן שנו ג״כ גבי ואת כל דם הפר ישפך דמו הל״ל וכו׳ אלא לרבות פר יום כיפור לשפיכה ורש״י ז״ל לא הביא רק מה שדרשו בפסוק ואת כל חלב פר ולא ידעתי למה. ונראה משום דפלוגתא דר״ע ורבי ישמעאל היא והובא בילקוט בזאת הפרשה דף קנ״ז ע״ש. [נ״א] רש״י לא הביא זה מפני שבפרק ב׳ דזבחים דרש הך קרא למילתא אחריתי שהשוחט לריך לקבל כל דם הפר: החטאת. שעירי ע״א לכליות כך הוא הגירסא בת״כ אבל בנוסח שלנו לרבות שעירי ע״א לכל האמור בענין ואע״פ שאין בע״א אלא שעיר אחד בלבד הבא עם פר העולה כמ״ש בפ׳ שלח לך שהרי הכהן המשיח בשגגת ע״א מביא שעיר הוא מביא כהדיוט י״ל מפני שהשבטים כלם היו מביאים כל אחד פר לעולה ושעיר לחטאת בשגגת הוראות ב״ד בע״א וא״כ היו י״ב שעירים כדאיתא בהוריות דף ד׳ וה׳: ירים. מן המובחר ופירש ממנו בעודו שלם: ן גבי מה פירש. פירש והלא כי היכי דפירש בזבח השלמים לכולהו חלבים בפרט ה״נ פירש להו הכא גבי פר כהן משיח: מה שלמים לשמן מדכתיב ואם זבח שלמים וגו׳ ש״מ דקפיד רחמנא שיהא הזבח לשם שלמים: למד מן הלמד פי׳ משום דבעי לאגמורי פר העלם של צבור לשעירי ע״א אותרת הכבד ושתי כליות מדאיתקש להדדי לענין הקטרת אימורים כדאמרינן בזבחים פרק בית שמאי ופר העלם ציבור לא כתיב ביה כליות ויותרת אלא מהקישא דפר כהן משיח דכתיב ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת

פרים

תניא לפר זה פר העלם דבור לפר החטאת זה פר כהן משיח יש באימוריו ב' כליות ויותרת אף פר העלם דבור כן ואינן למדין למד מן המלמד הולכך הכתוב קרא כאשר יורם בפר כהן אע"פ שאין צריך ליה לגופא לומר שאינו ענין לגופו תנהו ענין לפר העלם דבר של ציבור ולמדנו מזה שאם לא היה כתוב כפי' לא היו יכולים שעירי ע"ז ללמוד מפר העלם דבר משום דבר הלמד בהיקש אינו חוזר ומלמד בהיקש: יב מחוץ. חוץ לג' מדכתיב כאן מחנה ולקמן בפ' זו כתיב כאשר עשה לפר החטאת כן יעשה לו ובתר הכי כתיב הוציא את הפר אל מחוץ למחנה ל"ל אלא ודאי מיותר הוא כדי לדרוש ממנו עוד מחנה אחת ומחנה ג' מוכח מדכתיב בפ' צו והוציא את הדשן מחוץ למחנה דלא הל"ל רק והוציא את הדשן ואנא ידענא שחוץ למחנה הוא כדכתיב בפר' זו אל מחוץ למחנה אל מקום טהור אל שפך הדשן הוא חוץ למחנה אלא ודאי מיותר הוא לדרוש ממנו עוד מחנה אחת דהיינו חוץ לג' מחנות וג' מחנות הן מחנה שכינה היא מפתח העזרה ולפנים ומפתח העזרה עד פתח הר הבית היא מחנה לויה ומפתח הר הבית עד שער העיר היא מחנה ג' ומשער העיר ולחוץ הוא חוץ לג' מחנות: חוץ לעיר [נח"י] תמיה לי והלא אין חילוק בין בית עולמים ובין שילה ושאר מקומות ובכל מקום שהיה הארון שם היו ג' מחנות ובהדיא אמרינן בפ' נגמר הדין וכו' ע"ש. ותירץ אולי הוא ט"ס וצ"ל בירושלים: [ג"א] מה שמהפך רש"י הפי' לפרש תחלה אל מקום טהור ואח"כ אל מחוץ למחנה חוץ ג' מחנות. לומר מנ"ל שפי' מחוץ למחנה חוץ לג' מחנות לכן פי' אל מקום מפני שיש מקום טמא חוץ שהם משליכים האבנים המנוגעות וזה בודאי חוץ לג' מחנות שהרי תוך העיר היה הבית המנוגע וצריך להוציאו חוץ א"כ מחוץ דכתיב הוא חוץ לג' מחנות שהיה חוץ לעיר: אל שפך. מקום כלומר לא הדשן המסולק מן המאוכלת הפנימיות שהוא הדשן אשר תאכל האש את העולה באותו יום כי אותו דשן אין שופכים אותו מחוץ למחנה אלא היה חותה ממנו מלא המחתה בכל יום ונותנו בעזרה במזרחו של כבש כדכתיב והרים את הדשן וגו': על. אין שם דשן וא"ת מנ"ל דלמא הא דכפליה לעכובא היא שאם אין שם דשן פסולה. וי"ל דלא הל"ל אלא על הדשן ישרף מאי על שפך הדשן אלא ודאי על מקום הדשן אף על פי שאין שם דשן כלל: יג עדת. סנהדרין משום שנא' כאן עדה ונאמר להלן עדה ושפטו העדה והצילו העדה מה עדה האמורה להלן ב"ד אף עדה האמורה כאן ב"ד ומדכתיב עדת ישראל ש"מ העדה המיוחדת שבישראל ואיזו זו סנהדרי גדולה היושבת בלשכת הגזית: הקהל. שעשו צבור ע"פ ומלא והקהל נדרש לפניו ולאחריו ונעלם מעיני הקהל שהם סנהדרי גדולה והורו שלא כהלכה ואמרו להם מותרים אתם ועשו שעשו הקהל מעשה על פיהם ואז מביאים סנהדרי גדולה פר בן בקר וגו': יח כנגד הפתח דאל"כ אשר פתח אוהל מועד ל"ל. וא"ת למה לא פי' רש"י זה לעיל בפר כהן משיח. וי"ל דהא דפי' רש"י הכא אל יסוד מערבית ר"ל היינו לעכובא דלא תימא משום הכי שופך אל יסוד מערבית משום שפוגע תחלה באותו רוח כשהוא יוצא מאהל מועד אחר שהשלים ההזיה של פנים ומשום דאין מעבירין על המצות הוא לכן בא הכתוב השני ללמוד שהמצוה בהכי הוא דוקא ולא משום אין מעבירין. ובפרק איזהו מקומן תירץ רש"י בענין אחר למה היה פעם שנייה אל פתח אהל מועד ויש ליישב בעניין אחר לפי תירוצו ודוק: כ ועשה לפר זה הוסיף מלת זה על מלת לפר החטאת משום דאלו היה הראשון שעיר או כבש היה נכון לומר ועשה לפר כאשר עשה לשעיר או לכבש אבל אינו נכון לומר ועשה לפר כאשר עשה לפר מ"ה הוסיף מלת זה. ואינו נכון נמי לומר ועשה לפר זה כאשר עשה לפר חטאת כ"ה בתוספות מלת ראשון משום הכי הוצרך לומר כמו שמפורש בפר יום כיפור אע"פ שלא הוזכר עדיין לכן הוסיף מלת ראשון: יותרת ושתי כליות ומה שאמר להביא כליות ויותרת ולא הזכיר החלבים שכולם נכללים במאמר ואת כל חלבו יקטיר זה הוא אליבא דרבי יוסי וכבר פירשתיו לעיל במה שפירש רש"י ובשחיטת קדשים וכו' דאין למידין למד מן הלמד. ומה שאמרו לכפול הוא אליבא דתנא קמא בת"כ ולא אליבא דרבי ישמעאל: ללמוד שאם חסר וה"פ ועוד למידין ממנו פירש מויעשה לפר וגומר שיזרק דם כמו שיזרוק גבי החטאת וכ"ת והלא בהדיא כתיב בים שיזרוק הדם. ל"פ לכפול אותו שני פעמים שאם חסר וכו': במתנה א' כפר. כפר אפי' במתנה אחת פי' בזריקה אחת נעשית לו כפרה ואינו מעכב הכפרה אבל במזבח הפנימי לא נעשית לו כפרה: כב אשר נשיא יחטא ל' אשרי פי' משום דשני קרא ולא כתב אם נשיא כמו דכתיב אם הכהן המשוח ואם כל עדת וכו' זה מאמר ריב"ז וגמרא בהוריות פ"ג: ומוהר ויקרא ע' ל"ח ל"פ תני ר"ל וכו' ור"י אשר נשיא יחטא ודאי יחטא בגין דלביה גס ביה וכו' ונראה דל"פ אריב"ז. רק דאין מקרא יוצא מדי פשוטו וכמו שפי' הראב"ע אשר נשיא יחטא הפוך והוא דבוק למעלה ואם כל עדת כאלו אמר ואם אשר יחטא הוא נשיא וא"כ לדברי ריב"ז לחוד הייל ואם אשר נשיא יחטא דאשר מיותר אלא ל' אשרי ומדלא כ' אם כלל הכא בא לרמז דודאי יחטא כר"ל ור"י ולדבריהם לחוד קשה שלא הכל בי"ש חוץ מירלה: וא"ת לימא לא כ' אשר יחטא נשיא כפי' הראב"ע ולמה הפוך. וי"ל כדאיתא בהוריות דבא להורות שלא יביא על הקודמת שאם חטא ואח"כ נתמנה נשיא מביא כהדיוט דכ' אשר נשיא יחטא דחטא כשהוא נשיא גלי"ס: כד בצפון וא"ת והלא כבר נאמר בפ' צו במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת. וי"ל לקבוע חובה שלא תהא שחיטתה אלא בצפון ואם לא נשחט בצפון יהא פסול: חטאת. שלא לשמו פסול פי' מדכתיב הוא דרשינן הכי דהוא משמע בהווייתו כלומר להביא תחילה לשם חטאת אבל אם אינו בהווייתו דכששחטו שחטו לשם עולה פסולה לגמרי: כה שירי הדם לא כל דמו שכבר נתן ממנו על קרנות המזבח כו בעז שמר כאוזן אימורים במקום באותו חלב המוכן ממלת בחלב מפני שאין כוונת הכתוב לפרש החלב כמאמר ואת כל חלבו כולל כל החלבים רק כוונת הפסוק הוא להוסיף היותרת והכליות שאינן נכללים במאמר כל חלבו ואמר שמפרשים בעז שאמור אצל השלמים לפי שזובח השלמים של כבש נכלל בו גם האליה בכלל אימורים וחטאת של נשיא הוא עז ואין לו אליה: לה אשה. ס' פי' ולא על האש היורדות מן השמים שהיא אש יי' ממש אותה אש אחת היא ובקרא כתיב אשי לי"י שהם עשויים לשם ה':

ה א שהוא עד בו. מיהוא עד יתירה יליף לאפוקי בעד מפי עד או כתוב או פסול אע"פ ששמע קול אלה פטור וללמד עוד והוא עד שהם בשעת השבועה שהוא עד בדבר וכו': ב ולאחר. טומאה אבל שלא ידעה לומר שמפני נגיעה בטומאה לבדה שנעלמה ממנו ואח"כ נודעה לו הוא מביא קרבן ולפי' אמר ולאחר הטומאה אכל קדשים וכו' והוכחתו מדכתיב ואשם כלו' באכלת קדשים או כניסת מקדש פי' לאחר טומאה זו דהל"ל טמא, ואשם לפי שהוא נטמא יביא קרבן: ואין לומר מנא ליה לרש"י שאכל קדשים או יכנס למקדש דלמא כשעושה עבירה אחרת חייב. י"ל דהוכחת רש"י מדכתיב כאן לכל טומאתו ובפרשת חקת כתיב עוד טומאתו בו מה להלן מיירי בטומאת מקדש אף הכא מיירי בטומאת מקדש כלומר שנכנס למקדש וכתיב כאן בטומאת אדם וכתיב בפרש' צו בטומאת אדם מה התם אכילת קדשים אף הכא אכילת קדשים: ונעלם הטומאה פירש ולא המקדש וקדשיו מדכתיב ונעלם ממנו והוא טמא על העלם טומאה הוא חייב ולא על העלם מקדש: ג בה. כולל הא שמטמאה בבית הבליעה אדם לטמא בגדים באוכל הכלה ונכנס למקדש חייב. וא"ת והא מלת בה מיעוט הוא כבר תרצו, דגמרא משום דהוא מיעוט מיותר דהא כתיב בפרשה עולה ויורד או כי יגע בטומאת אדם אלמא אדם דבר נגיעה אין דלאו בר נגיעה לא ונבילת עוף טהור אינה נטמאת בנגיעה אם כן בה דכתב רחמנא ל"ל והוי מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אח' מיעוט אלא לרבות: ולא ידע ששכח [נח"י] ר"ל שהוא טעות סופר וצ"ל והוא ידע ששכח הטומאה והוא דבור בפני עצמו וה"פ והוא ידע ר"ל עכשיו נודע לו ששכח הטומאה כשאכל הקודש או נכנס למקדש וה"מ: בעל נח"י. מגיה מכח דקשיא ליה מה שפי' רש"י ולא ידע ששכח הטומאה דלא אתאן דפליגי ר' ישמעאל ור' עקיבא מדכתיב תרי זימנא ונעלם רע"ק ס"ל דבעינן שתהא ידיעה בתחילה וסוף. ור"י ס"ל ונעלם ראשון לחייב על העלם טומאה ונעלם שני על העלם מקדש דאי ס"ל רש"י כר"י דהא איהו לא מוקים ונעלם השני להעלם טומאה אלא להעלם מקדש וקדשי' רע"ק מוקים לה לידיעה בתחלה ולא להעלמת טומאה לכן הגיה וצ"ל והוא ידע. אבל [בעל הג"א] סי' ואינו חייב אלא א"כ שכח הטומאה והיתה לו מקודם ידיעה בטומאה אבל אם לא היה לו ידיעה כלל בטומאה אינו חייב נפקא לן זה מונעלם השני שכתב ונעלם והוא ידע ולא היה צריך למכתב דהא כבר כתיב ונעלם ממנו והוא טמא אלא הש"ל והוא ידע בין ונעלם ונעלם והכא דלאחר שהיתה לו ידיעה שכח הטומאה ולפיכך כתב רש"י במקום ונעלם ולא ידע לומר דווקא בכהאי גוונא שלא ידע ששכח הטומאה אבל לא היתה ידיעה כלל בטומאה אינו חייב: ואשם. בביאת מקדש דלעיל לך קשה בשלמא התם א"ש דכתיב ונעלם ואשם שמפני שנעלם ממנו הטומאה נכנס למקדש אבל הכא כתיב הוא ידע ואשם וכי מפני שידע שהוא טמא אכל קודש או נכנס למקדש. וטמא י"ל דמקרא מסורס הוא והכי קאמר ונעלם ממנו ואשם מפני שנעלם ממנו הטומאה נכנס למקדש ואחר כך נודע לו שהיה טמא הרא"ם. ועוד י"ל דואשם ואשם לג"ש וילמד התחתון מעליון: ד ולא בלב כלומר אם גמר בלבו בשבועה שלא לאכול ולא הוציא בשפתיו השבועה ואוכל אינו חייב קרבן: להרע. לעצמו לאפוקי אם נשבע להרע לאחרים כגון אכה את פלוני ואכהו ולא הכה אינו חייב בקרבן והוכחתו מדכתיב להרע או להטיב מקשינן להדדי מה הטבה רשות אף הרעה רשות לאפוקי הרעה לאחרים אין לו רשות דכתיב ארבעים יכנו ולא יוסיף אבל הטבה אף לאחרים חייב והא דכתב רש"י הטבה לעצמו איידי דאמר הרעה לעצמו קאמר נמי הטבה לעצמו ובאמת אפילו הטבה לאחרים נמי חייב כדמפרש בפר' ג' שבועות: ונעלם. ועבר ומקרא קצר הוא שהיה לו לכתוב ונעלם ממנו ועבר דאם לא כן על מה הוא מביא הקרבן וכי אם יעלים ממנו יביא קרבן. והא דלא פירש כאן ואשם שעבר על שבועתו כדפירש לעיל גבי ואשם דטומאה. י"ל שמלת ואשם הכתובה פה כתיב אחריו לאחת מאלה דמשמע דאכולהו קאי הלכך על כרחנו צ"ל דקרא ונעלם ממנו מקרא קצר הוא וכאלו אמר ונעלם ממנו ועבר על שבועתו. והוא ידע פירש ואחר כך נודע לו ואחר כך חזר ואשם לאחת מאלה וכו' והביא את אשמו וכו' הרא"ם: פירש אם עשיר היה מביא כשבה או שעירת עיזים ואם דל הוא מביא שתי תורים או שני בני יונה ואם דלי דלות מביא עשירית האיפה לכן נקרא קרבן זה עולה ויורד: (כמפורש) אף על פי שאין צריך לכל זה דמקרא מלא הוא כמו שמפורש בפרשה מ"מ אמר זה כדי שיאמר אבל שבועה וכו' כדכתיב בסוף הפרשה ונפש כי תחטא ומעלה מעל וגו': ח ולא יבדיל. סימן א' בפ"ק דחולין פי' רש"י משום דכתיב ולא יבדיל ועוף הכשירו בסימן אחד וכל מה דעביד טפי מהכשר הבדלה הוא וכל השימן הוא מצות שחיטה בעוף לכתחילה הלכך במליקה כי מלק לית ליה סימן לאו הבדל הוא אבל סימן שני אפי' מצוה לכתחילה ליכא כדתניא לחייבו בשני סימ' א"א שכבר הוקשו לדגים עכ"ל: חטאת. לשמה מפורש הוא לעיל בחטאת דנשיא והא דחזר וכתב לפי שזה מיירי בחטאת העוף ולעיל מיירי בחטאת בהמה ולא ראי זה כראי זה מ"ה חזר ופי' כאן: י כמשפט. כדת פי' שהיא נחלקת בשני סימנים וככל התורות המפורשים בה ואמר כדת במקום כמשפט משום דלא שייך בקרבן שום דין ומשפט: יב שלא לשמה. פירש כגון שאם הביאו מתחלה לשם מנחת מחבת ובעת הקמיצה קמצה לשם מנחת מרחשת או להיפך ומה שחזר וכתבו פה מפני שזו היא מנחה ואוקמן דלעיל הן בהמה ועוף ולא ראי זה כראי זה: יג מאחת. משלש שאחת כשבה או שעירה השני' שתי תורים או שני בני יונה השלישית עשירית האיפה סולת: (ושקלין) פירש בחמורים דהיינו טומאת מקדש וקדשיו שהם בכרת וקלה הוא שבועת העדות שאין זדונו כרת אבל השוה בה הכתוב המזיד לשוגג משום דבכלן כתיב ונעלם וכאן לא נכתב ונעלם לחייב על המזיד כשוגג וקלי קלות היא שבועת ביטוי שאין זדונו כרת ולא השוה בה המזיד לשוגג. והא דכתיב אם לא תגיע ידו במעל קאמר כלומר שלא הגיע ידו במעל שחייב בעבורה כשבה רק כגון יותר קל יביא שתי תורים ואם לא תגיע ידו במעל זה כגון שיתחייב בעבורו שתי תורי' אלא במעל קל ממנו יביא עשירית האיפה לפיכך כתב מאחת מאלה להשוות קלות לחמורות: והיתה. שיריה נאכלין ופי' כמנחה במנחת נדבה דלעיל שכל מנחות נדבה שיריהן נאכלין לכהנים: שהיא. בכליל לכהן נדרש לפניו ולאחריו כלומר אם תהיה מנחה של חוטא לכהן תהיה לכהן במנחת נדבתו וכל מנחת נדב' שיריהן נאכלין לכהנים: טו אלא שנוי כלומר שמשנה אותו מקודש לחול אף ע"פ שלא נהנה ממנו כגון אם נתן גזבר מעות של הקדש לחבירו והלך חבירו והוציאן מרשות הקדש הגזבר מעל כדתנן במסכת מעילה פר' הנהנה. והגירסא הנכונה אין מעילה אלא שנוי ולא גרסינן בכל מקום ופירושו אין מעילה זו וכו' הרא"ם: [ג"א] והקשה הרא"ם דמעילה דכתיב באשם גזילות אינו שינוי שהרי הכובש שכר שכיר וכופר במלוה אינו מוציאו מרשות הבעלים ונשאר בו כי תמעול וקושי' זו איננו כלום דודאי מוציאו מרשות בעליו דהא קי"ל בשום במלוה ועמד בכפירתו אין בשבועת מממש אוזן ואם לא היה שינוי והיה כאשם

היה

ט"ס מתחלה היה בשביעית משמשתו ולפיכך נקרא זה שינוי: [וה"ד] מתרץ דגם שם נקרא הוי שינוי רשות שהרי אין חיוב גם אלא בנשבע על שקר וא"כ פוגם עלמו מן הקב"ה במה שמזכיר שמו לשוא ופורק עול ממנו ודמיא לע"ז שנזכר אחר זה: וחטאה. והיכן פירש דילפינן חטא חטא מתרומה בג"ש נאמר כאן וחטאה בשגגה ונאמר בתרומה ולא ישאו עליו חטא ונומר מה חטא האמור בתרומה שנהנה בה כדכתיב ואיש כי יאכל קודש בשגגה שהוא נהנה באכילתה אף חטא האמור כאן שנהנה מן ההקדש ואפי' לא שינהו מרשות שהקדש לרשות הדיוט ולא פגם בו כגון ששתה בכוס של זהב או שנתן טבעת של הקדש בידו וכו' והטעה או חטאה כלומר שהיא מרשות לרשות ולא נהנית או נהנית ולא שינתה מעל והכי' אמנו וגו': על האוכל. פי' ביוצא בזה משאר הנאות הכוללות באכילה ולא קפיד רחמנא אפגימה אף כאן כן שלא הזכיר רחמנא אלא על האוכל וביוצא בזה ולא על הפגימה שאם לבש כסות של הקדש ונהנה בו שוה פרוטה אף על פי שלא פגם שוה פרוטה יהא מעל ת"ל תמעול מעל ריבה כלומר אם הוא דבר שדרכו לקבל פגם אע"פ שנהנה לא מעל עד שיפגום כדתנן הנהנה מן ההקדש אע"פ שלא פגם שוה פרוטה מעל דברי ר' עקיבא וחכ"א דבר שיש בו פגם לא מעל עד שיפגום וכל דבר שאין בו פגם כיון שנהנה מעל כיצד נתנה קטלה בצוארה וטבעת בידה ושתה בכוס של זהב מעל: תמעול. מעל ריבה לאו דוקא ריבה דהא לאו מרבוי דרשינן אלא מדהקשיה לע"א דכתיב ביה מעילה וימעלו באלקי אבותם ומה ע"א דאית ביה שינוי דעד עכשיו קודם שבשתחוה לה היתה ברשותו ומותרת בהנאה ועכשיו נשתנה רשותם ונכנסה ברשות עבודת אלילים ונאסרה בהנאה שזו הוא פגימה והיינו ריבה שהכתוב ריבה לה ע"י הקישה זו דאף כאן אם הוא דבר שדרכו לקבל פגם אף אם נהנה מעל עד שיפגום רא"ם. קדשי ה' ילאו קלים. פי' שבשר קדשים קלים בין לפני זריקה בין לאחר זריקה אין בהם מעילה מפני שאינם מיוחדים לשם לבדו רק שאינן נאכלים אלא לפנים מן החומה והותרו להדיוט לאוכלן וכן בשר חטאת ואשמות קודם זריקה מועלין בהן אבל לאחר זריקה אין מועלין בהן כיון שהותרו לאוכלן לכהנים: איל ל' קשה. עיין לעיל בפרשת ויקרא על פסוק ואילו נאמך וכו': בערכך. שוה ב' סלעים. הודיענו בזה שפירש בערכך הוא שוין ולא הערכה ממש שאינו נופל פה לשון הערכים וגומ' אלא שוין: יו קרן. וחומש הודיענו בזה שפי' את אשר חטא הוא הקרן כאלו אמר ואת הקרן אשר חטא עליו ישל' לו את החטא אשר חטא כמובן מן הכתוב שהחטא לא יפול בו תשלומין וכ"ש שיתנהו לכהן: [נח"י] לפי שאינו גבי תרומה שמשלם קרן לבעלים וחומש לכל כהן שירצה לפי' הולרך לפרש שהקרן והחומש נותן ליד הכהן: יח בערכך. האמור שהוא שוה שתי סלעים של כסף משקלי הקודש: וא"ת אימא איפכא אשם נזיר ואשם מלורע בן שתי סלעים ואשם שפחה חרופה אפי' בן סלע אחד כבר תירלו בת"כ מרבה אני אשם שפחה שהוא איל דומיא דאשם תלוי ומוליא אני אשם נזיר ואשם מלורע שהוא כבש ולא איל: יט אשם. אשם בן ב' שנים [נ"א] בודאי טעות סופר הוא דלמה הולרך קרא לכתוב שיהא אשם של שפחה חרופה בן שתי שנים דהא איל כתיב אצל שפחה חרופה כמו כאן ומאי אלימא איל דהכא מאיל דשפחה חרופה. ועוד דאמר יכול אפי' אשם נזיר ומלורע והיאך תסיק אדעתין לומר שיהא אשם נזיר ומלורע איל בן שתי שנים דהא כבש כתיב בגייהו וכל מקום דכתיב עגל וכבש בני שנה הם. אלא לריך להיות שיהיה איל שוה שתי סלעים דלא כתיב אצל שפחה חרופה בערכך שקלים אשמועינן כאן דבעינן נ"כ שתי סלעים: והריבוי הוא אצל שפחה חרופה וממעט אשם נזיר ולא א פלא שפחה חרופה מביא איל אבל נזיר ומלורע שקרבנם כבש: [נח"י] בת"כ וה"פ והלא בפר' מעילות כתיב נפש כי תמעול מעל ולא כתיב בה'. כא בעדים ובשטר. [ד"ד] קשה מאי הכחשה כאן בעדים ושטר ונשבע לשקר דהא כשיש עדים אין נותנין לו שבועה אלא לריך לשלם ונראה דנתכוין בזה במה דאיתא בב"מ דתני ר' חייא האומר לחבירו יש לי בידך מנה זהו' והלה אומר אין לך בידי כלום והעדים מעידים שיש לו בידו חמשים דנותן לו חמשים ונשבע על השאר כדין מודה במקלת שלא תהא הודאת פיו גדולה מהודאת עדים וכן הדין כשמראה א"ל בשטר על המשים: שלישי שביניהם. פי' הקב"ה שהוא השלישי שביניהם ומ"ש אחר כן או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו או כחש בעמיתו לחודים קאי ולא אמעל ביי': או בגזל. פי' דהאי או בגזל לא קאי אוכחש בעמיתו דלימא דאו בגזל דומיא דפקדון כלומר שנתן לו חבירו פקדון שהם בידו ממון להתעסק בו ונימא או בגזל נמי פי' הכא שנתן חבירו בידו הגזילה אשר גזל וכחש בחבירו כאותו פקדון דא"כ היינו או בגזל או בפקדון: כב וכחש. על א' מכל אלה. הוסיף מלת אלה לומר כאשר יעשה וגומר אינו דבוק למלת מכל אשר לפניו הנה מכל אלה אשר נזכרים לעיל ומקרא קלר והב"ר הוא ואשר יעשה וגומר היא מלתא באפי' נפשיה הוא דהכתוב רולה להודיע שאין זר שיכפור האדם בממון חבירו אע"פ דחזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו כי זה הוא ענין נהוג ישבע על שקר לכפירת ממון חבירו: כג לשוב בתשובה. דאל"כ מי יכריח אותו להשיב את הגזילה כיון שאין כאן עדים ואם מעלמו א"כ מתחלה מאי קא סבר שכחש ונשבע לשקר אלא ודאי כשהכיר בעלמו לשוב בתשובה וכו' והוא מקרא קלר וכאלו אמר והיה כי יודה שחטא ואשם והשיב את הגזילה וכו': כד הקרן. פי' ונקרא הקרן ראש מפני שהוא ראש הממון שהוא עיקר והשרש של כל הריוח היולא ממנו ודומה לזה לראש הבעל מי שהוא עיקר והשרש לכל האברים. לאשר. הממון שלו. לאפוקי למי שהוא קרובו או אוהבו שהוא שלו דומיא דאיש את קדשיו לו יהיו שדרז"ל שבידו ליתנם לאיזה כהן שירלה כי טובת הנאה לבעלים וע"ל בפ' נשא:

חסלת פרשת ויקרא

פרשת צו

ו ב צו ל' זרוז. פי' רש"י בגמרא שיהא מהיר וזריז. ואם תאמר ולמה לא פי' רש"י זה לעיל אקרא דפרשת תלוה: די"ל לומר דהזירוז בא משום שלריך אומנות יתירה לגרגרו בראש הזית ולכתשו במכתשת שיהא בלא שמרים: ולדורות. מדכתיב לו את יהושע וחזקהו ואמליהו זהו זירוז ולדורו' כתיב בפר' אמור לו את בני ישראל ויקחו אליך שמן וגומר מערב עד בוקר לפני יי' תמיד חקת עולם לדורותיכם הרי לדורות. מיד כתיב בפרשת בהעלותך ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה כאשר לוה ה' וגומר וזהו מיד: חסרון: כים כלומר דוקא במקום שיש חסרון כים לריך לכתוב לו אפילו לזירוז אבל במקום שאין חסרון כים אינו לריך לכתוב לו אם הוא זירוז מיד ולדורות ורבי שמעון פליג והא דכתיב הכא אע"פ שאין כאן חסרון כים י"ל כיון שאין הכהנים נהנים מן העולה אלא עור העולה והיא גם היא אינה נלקחת אלא לכהן המקריב אותה מ"ה נקראת גם כן חסרון כים. והרא"ם כתב שרבי שמעון לא בא לחלק על דברי ת"ק אלא להוסיף בא ולומר שהסבה היותר גדולה שאמר הכתוב לשון לווי אינה אלא מפני שיש בה חסרון כים אבל כשאין בה חסרון כים לא תבא שם מלת לו וה"ה אם אין בה זירוז מיד ולדורות אע"פ שיש שם חסרון כים לא תבא עליו מלת לו וכו' ע"ש כי האריך. והא דכתב לו את בני ישראל גבי חילוק של ארץ ישראל אע"פ שאין שם חסרון כים. י"ל דכיון דכל ישראל היו שוין לענין כיבוש הארץ ושבט א' לקח חלק יותר גדול משל חבירו ויש שלקח חלקו בהרים ויש שלקח במישור נקרא נמי כנגד מה חסרון כים ודו"ק. והרא"ם פי' כל הענין בפיר' אחר עיין עליו ואתה תברר. [ד"ד] פי' דקשה לרש"י למה נאמר דוקא כאן דבר זה דהא כל הקרבנות נוהגים מיד ולדורות לזה תירץ דכל הקרבנות יש בהם הנאה לכהנים במה שמגיע לחלקם מן הקרבן אבל בודאי יזדרז כ"א ולא יתעצל בעבודה שמא יקדימו אחר משא"כ בעולה שכולה כליל ואין לכהנים חלק בבשרה ה"א שיתעצל בה וזהו חסרון כים לכהן של אותו משמר ע"כ אמר לו בלשון זירוז. והנח"י פי' שבשאר קרבנות אין מקריבין רק הדם והחלב והבשר נאכל לכהני' נמצא הנאת' מרובה וטרחם מועטת משא"כ גבי עולה שטרחתם מרובה והנאתה מועטת אלא עורה לכן לריך זירוז: [נ"א] דק"ל דהא תורת העולה כבר נאמר בפ' ויקרא אלא בא ללמד: זאת. כשר כל הלילה פי' הוכחתו מסיפא דקרא דכתיב ביה כל הלילה עד הבוקר הוא דקדייק: עלו לא ירדו שמקום המזבח מקדש אותן וכתיב בתריה היא העולה למעוטי דמשמע היא ולא אחרת ופירש"י היא העולה מיעט את הרובע ואת הנרבע וכיולא בהן שלא היו פסולים בקדש ר"ל שיכול להיות שהיו פסולים קודם הקדש אבל שאר פסולים כגון שנטמאו או שאר דברים א"א אלא לאחר הקדש ובת"כ חשיב לכולהו והרא"ם מביאן ע"ש. כתב הרא"ם וא"ת ל"ל האי מיעוטא דהיא העולה למעט רובע ונרבע שאם עלו ירדו והלא כבר מעטן הכתוב מן הקרא דמן הבהמה וגו' בפרשת ויקרא וכיון דמיעטן מהתם דלא קדשו ל"ל למעוטי הכא דאם עלו ירדו פשיטא כיון דלא קדשו חולין נינהו ופשיטא דירדו כבר תירלו בגמרא פרק יולא דופן דאילטריך קרא לבהמת קדשים אף ע"ג דקדש להו מעיקרא אם עלו ירדו עכ"ל: ג הכתונת. דק"ל למה כתי' ולבש הכהן מדו בד שהרי אינו כתיב לעיל גבי בגדיו של אהרן. ומתרץ הוא הכתונת הנזכר בבגדי כהונה שהיא סמוך לבשרו ועל בשרו דכתיב בקרא קאי אתרווייהו דאי על מכנסיי' לבד היה לו לכתוב ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד על בשרו ילבש ל"ל אלא קאי נמי אמדו שהיא הכתונת: כמידתו. פירש לא ארוכ' ולא קלרה מגופו דה"א כיון שהו' על גופו ויש לו בגדים אחרים למעלה ממנה אם היתה קלרה מגופו לית לן בה קמ"ל דאל"כ למה לא קרא הכתוב כתונת כמו בשאר מקומות: והרים. מן המאכלות. משום דכתיב והרים את הדשן שהוא לשון תרומה שמפרים מן הדשן ואם היה הותה כולה אין זה הרמה: הפנימיות. משום שהוא סברא מה שסובב באמלע האש נשרף מאוד לכך היו נוטלי' הדשן הפנימיות: במזרחו. משום דכתיב אצל המזבח הכבש שהיא אלל המזבח ומנ' לן שהי' במזרחו של כבש מזבח משום דכתיב אצל המזבח קדמה בפ' ויקרא וגם שם משמע אלל הכבש וכתיב בהדיא קדמה א"כ ש"מ שמקום הדשן היה במזרחה דהיינו קדמה. ועשאתה. דשן. היקן בזה דפשוטו של קרא משמע שהדשן היה אוכלה האש לכן פירש ועשתה דשן כלומר האש שב אל העולה ופירש עוד מאותו דשן ירים שלא תאמר כל הדשן אשר יעשה מן העולה: והרא"ם פי' דאל"כ פתח בדשן וסיים באכילת את העולה ויהיה פי' והרים את הדשן ואיזה דשן אותה שאכלה האש: ז בגדים שבישל. אם היה כתוב ופשט את בגדיו ולבש אחרים הייתי אומר שהוא חובה אם היה לבוש עתה בגדי כהונה ילבש עתה בגדי חול או להיפך אבל עתה שכתוב ולבש בגדים אחרים משמע בגדים כמו ראשונים כלו' אם יהיו הראשונים חולין ילבש גם עתה בגדי חולין א"כ מ"ש בין ראשונים לאחרונים לכך פי' רש"י בגדים אחרים פחותים מהם אבל אלו ואלו בגדי קודש הם א"כ למה ופשט אלא ע"כ דרך ארץ וכו' ואין זה אלא דרך ארץ. י והוציא. הלבור. דק"ל והא לעיל כתיב והרים והכא כתיב והוליא ועוד הכא כתיב אל מחוץ למחנה והתם כתיב אצל המזבח ועל זה פיר' הלבור בתפוח וזה הוא ההפרש שבין והרים ובין והוליא וגו': ה שנהלקי. רבו' במנין והמנין הגדול שבכולן בכל יום היו ד' מערכות אחת מערכה גדולה שהיה מקבל כל העולות ואח"כ היה מסדר עוד על אותה מערכה גדולה שני גזרי עלים והוא מערכה של קיום האש מפני שאם לא היתה מערכה הגדולה מתגבר' ואת המערכה של שני גזרי עלים שהיו מוסיפים עליה היה מקיימא אותה ומגברת ואח"כ היה מסדר עוד עליה מערכה אחרת כדי להקטיר עליה האיברים שלא נתעכלו וקודם המערכה של שני גזרי עלים היה מסדר מערכה שנית של קטורת בלד המערכה הגדולה בקרן מערבית דרומית ומשוך מן הקרן ד' אמות ללד לפון וקורין אותה לשל קטורת ומפני שממנה אוחה גחלים להכניס למזבח הפנימי שחרית וערבית להקטיר עליהם קטורת: חלבי. אם יבואו דק"ל בשלמא עולה היה בכל יום עולת התמיד אבל זה שמא אינו. ל"פ אם יבואו שם שלמים יקטירו אותם אחר התמיד של שחר. למדו מכאן דהוקשה לרבותינו א"כ חלבי שלמים מבעי ליה מאי השלמים בה"א. ל"ם והוליהו ומשמעו ופי' אותו מענין השלמה: אף. היא מעל המזבח וא"ת הרי לעיל הוא פי' ריבה כאן יקידות הרבה וכולן נדרשו במסכת יומא וגם אש תמיד הביא לעיל. וי"ל דהכי פי' לעיל ריבה כאן יקידות הרבה ל"ל. בשלמא אש תמיד לריך אני למדרש הוס אש שנאמר בה תמיד אבל האחר ל"ל ועל זה פי' רש"י כולן נדרשו כו': לא תכבה: בב' לאוין דכתיב שני פעמים לא תכבה: ז להטעינן שמן. פי' שכל מלת תורה דכתיב בקרא לרבות בא כמו שפי' רש"י לעיל: הקרב. היא הגשה ולא הקטרה כמשמעה שהרי לא היה מקטיר אלא אותו הקומץ בלבד ולא את כלה כדכתי' והרים ממנו בקמצו והקטיר המזבחה וגומר: בקרן. דרומי' מערבית ומפרש רש"י טעמא שהרי כתיב לפני ה' הוא מערב וכו' אל פני המזבח הוא דרום וכו': ח בקמצו. שלא יעשה מדה פי' שלא יעשה כלי שמחזיק קומץ וימדוד בו והוכחתו מדכתי' בקמצו ולא כתיב מלא קמצו: מסלת. מתרכ' שמנה דאל"כ ומשמנה ל"ל מה ככר כתב

בפרשת ויקרא שכל הסולת היא מעורבת גם השמן וכיון שהקומץ מסולת ודאי גם השמן בכלל והיינו וי"ו ומשמנה וי"ו הבאיר כאלו אמר ובאיזה מקום הוא קומץ ומשמנה היא רוב השמן : ואת כל ומקטיר. כדכתיב והרים ממנו בקמצו ואח"כ כתיב ואת כל הלבונה משמע שאין הלבונה בכלל הקמיצה. ט בחצר אהל מועד ואם תאמר במקום קודש ל"ל. וי"ל לרבות לשכות הבנויות בחול ופתוחות לחצר אהל מועד שהן כשרים לאכילת המנחות כדאיתא בפ' קמא דכלים דף ו' ובפרק איזהו מקומן דף נ"ו : לא. אף השירים וכ"ש מה שנאפה לא"ש דכתיב בה בהדיא בפ' ויקרא והוכחתו מדסמיך לא תאפה חלקם : בחטאת מדכתיב חטאת היא בהווייתה תהא שיחטו לכם חטאת אבל באשם לא נאמר האשם הוא אלא אחר הקטרת אימורים והוא עצמו שלא הוקטרו אמוריו כשר כדלעיל בפרשת ויקרא: יא לרבות בעלי מומין פי' בחולקים את המנחה בהדי תמימים הלק כחלק דה"א דוקא לאכילה הוא דהוי כקדש דכתיב לחם אלהיו מקדשי הקדשים יאכל אבל לחל' עם התמימים כיון דלא בני הקרבה נינהו לא קמ"ל : כל אשר. ויבלעו מדכתיב אשר יגע בהם ל"ל. אלא לומר לך יגע ויכנס בהם שיבלע בתוכו : יקדש. פסולה יפסלו דהיינו מקום נגיעתו ולא כולו : בחומר המנחה ר"ל שיאכל לפנים מן הקלעים ליום ולילה עד חצות : יג אף ההדיוטות. דמה ת"ל ובניו הרי כהנים גדולים אמורים כשהוא אומר והכהן המשיח וכו' : המשיח תחתיו. פי' שמנחה תמיד דבק עם כהן המשיח לא עם בניו א"כ מנחתם אינו תמיד רק ביום חינוכו דומיא דביום המשח הכהן גדול שהוא חנוכו לכ"ג ונכתב ביום המשח ולא מיום המשח לכלול גם חנוך הכהנים ההדיוטות דהא"כ מיום מבעי ליה שמאותו היום ואילך תמיד יקריב : יד תופיני. כתיב וחוזר ומטגנ' מדכתיב תפוני שהוא תיבות האפי לא משמע שהיא חיה למדנו שכשאופה אפה היה ולא מבושלת לכך פי' רש"י שהי' אפויה מתחילה ואחר כך מטגנה : מנחת. פתיתה אע"ג דמקרא מלא הוא זה בא לאפוקי מדר' שמעון דאמר מנחת כהנים ומנחת כהן משיח אין בהם פתיתה כלומר שלא יכפול אחד לשנים ושנים לארבע וכו' כיון שאין בהם קמיצה ולא כתיב הכא אלא פתים ולא פתות א"ה פתים כמו במנחת ישראל : טו המשיח מבניו תחתיו. לכך פי' רש"י כן ובינה הקרא לפי שאינו לכהן המשיח התחתיו המשיחות יכין תחתיו או אינו לפרש המשיח תחתיו מבניו יעשה היתה קרבן כלומר הבן יעשה קרבן לכך פי' רש"י כן ושינה הקרא כדי שיהא התחתיו דבוק עם מבניו ולא עם המשיח שהתחתיו לא יאמר אלא אם במקום אים. ועיין בקנ"א ומהר"ן וג"א וד"ע כל מ' יש לו בזה דרך בפני עצמו : [קג"נ] פי' לפי מגב הכתוב משמע המשיח תחתיו מבניו יעשה המנחה הזאת לאפוקי משיח שאינו מבניו לא יעשנה וזה אינו אבל עכשיו יפי' פירושו המשיח מבניו תחתיו יעשנה לאפוקי שאינו משיח מבניו לא יעשנה תמיד : כליל כליל. לאפוקי שלא תפרש כליל כל המנחות ופירושו כל המנחות הקפר הקומץ ופירש כליל כולה נשרפה. וכן וכל מנחות כהן של נדבה כלומר לא באיתת כהן מתחלפה במנחת כהן משיח לכך הוסיף וכן וכו' שגם היא כליל והוסיף של נדבה שלולא זה משמע וכן מנחת כהן שהיא חוב דומיא דשל כהן המשיח אבל ידבה לא קמ"ל בפסוק כליל : וכן. על מנחת כהן הוכחת רש"י דכתיב וכל מנחת כהן וכו' כליל. שוה לגבוה כלומר לפי שאמר כליל תהיה ולא אמר אם לגבוה יש להדיוט ת"ה פירש כולה לגבוה כלומר לשרפה : ט יאכלנה. הראוי לעבודה והא דלא פי' קרא כפשוטו המחטא יאכל דהא כתיב כל זכר בבני אהרן יאכלנו. ואין להקשות דלמא הראוי לעבודה יאכלנו לאפוקי בעל מום שאינו ראוי דהא כתיב כל זכר לרבות בעל מום אלא ע"כ בא לאפוקי טבול יום שאין לו חלק וה"ל ה"מ איפכא דטבול יום יאכל להוראה וי"ל מום לא יאכל כיון מסתברא בעל מום יאכל שהוא בהכילתה לאהדר ולאפוקי ט"ל יום אינה בהכילה עד העריב שמש : [ד"ד] פי' ולי אפשר לומר יאכלנה אמא קאמר דטעמא בשעת זריקה שלא היה ראוי לעבודה שהוא אסור אח"כ אחייל כלל דהא"כ קטן נמי שאינו ראוי לעבודה בשעת זריקה יהיה אסור אח"כ גם א"ה וכ"ת כ"כ דהא מרבינן מכל זכר אפי' קטן יאכלנה אלא כאן ממעטינן שלא יהא לו חלק : כ אשר. יגע ויבלע [מז"ן] בה"כ יכול אע"פ שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע וכו' וברייתא זו הובאה בזבחים דף נ"ו : ואשר יזה. מקום הדם דמשמעות הקרא דלריך להזות על הבגד וזה א"א לכן פירש ואם ופי' ואשר יזה מה כמו שפי' רש"י בחומ' [בה"כ] יכול יהא בגד כולו טעון כבוס ת"ל אשר יזה עליה תכבס מקום הדם טעון כבוס ואין הבגד כולו טעון כבוס : בתוך. הגזרה מדכתיב ומקום קדש בחצר אהל מועד ש"מ דחצר אהל מועד מקום קדש הוא : כא ישבר. נעשית נותר לאחר יום ולילה כמו אהרן. וה"ם ונפקינן לאחר עמוד השחר דלמחר דלאו נותן טעם לפנים [ולא ליבוי בשבירה ומריקה וי"ל כיון שנעמוד השחר דלמחר מיד הל עליהם חוב שבירה ומריקה הו לא פקע אפי' לאחר מכן הרא"ם : [ד"ד] על הקושיית הרא"ם עמדתי מלעיד ומשתומ' מה זה בידו להקשות כן דדוקא לענין אכילה דהטעם איסור חלית מלתא או יש טעם כנותן טעם לפנים שאינו נהנה משא"כ בנוהר שהינו בשריפה עיקר מצוה שריפה שלו אפי' אחר כנפנ' ונשתהא יותר מזמנו דכל שהוא בעולם הי"כ לשרפו ומה יועיל בזה טעם לפנים וע"כ חזה תורה לשבר כלי חרס ולמרוק ולשטוף כלי נחושת שלא יבא לידי פגם ויהי' נותר בעיוד השחר שאסור להביא לידי נותר וא"כ מאי קשיא להרא"ם דלמא הצריך כו' דאדרבה מטעם זה צריך שבירה שלא יבא אח"כ לידי נותר ויטעון שריפה ומה תועיל פגימתו לבטל מצות שריפה ממנו. ולא שאמרה תורה שצריכה שבירה מפני שיפליט אח"כ בתבשיל שיתבשלו בו דודאי אפי' אם רוצה להניחו ולא לבשלו בו אח"כ שום דבר אינו מועיל אלא שבעבור איסור במה שעושה נותר ופוגם הקדשים ולכן צריך כאן שבירה ש.יון שאין צייך בו שריפה כבליעת נותר שבו :

ז א ואין. תמורתו פי' אינה קרבה היא בעצמה ומכל מקום קדושה חלה עליה ולא נפקא לחולין ותרעה עד שיפול בה מום ואז תמכר ויפלו דמיה לנדבה : ג איל. או כבש דק"ל למה לא כתיב ואם כבש הוא מקריב וכו' ואם עז הוא מקריב וכו' : ה שמתו. בעליו דהיינו עד שלא הקריב את האשם דבוב אינו צריך להקריב לפי שכמיתה מכפר : (שנתכפרו) כגון שהפריש אשם ונאבד ממנו והקריב א.ם אחר ואח"כ נמצא אשם ראשון אם כן כבר נתכפרו בעליו וצריך לרעות האשם זה עד שיסתאב ואחר כך מוכרים אותו וקונים בדמיו עולה. ופי' רש"י דוקא בא להודיענו אע"פ שעומד להיות דמיו עולה לקין מזבח אם שחטו כתם אינו כשר לעולה קודם שניתק לרעיי' אבל משנתק לרעייה אם שחטו כתם כשר. דכתיב אשם הוא משמע בל לא עולה ושחיטה שהוא אשם ולא עולה אלא משמע שפעמים יכול הוא להיות עולה כגון שניתק לרעיי' ואחסו סתם כשר לעולה : שלא. הוקטרו כלומר ומכיון שלא נאמר אימוריו כשר תו לא צייך לומר לגמו כשר שלא לגמו פסול שאם תאמר כן יהא נמי צריך הקטרת אימוריו לגמו מאחר שהאשם הוא כתיב אחריו והרי אם לא הוקטרו אימוריו כשר דאין כפרה אלא בדם : ז כהן. הראוי לכפרה פירש הירה אחת לכם דבוק עם כהן אשר יכפר וגומר הבא אחריו שאם לשוות הטאת ואשם הא כבר כתיב כחטאת כאשם שהשוו זה כזה : פרט. לטבול יום פירש ואין לו הערב שמש : ומחוסר. כפורים פירש פעמים יש ממא שצריך להקריב קרבן לאחר : שאין. חולקין. פרט לטבול יום ואע"פ שמיעטן הכתוב מחלקין בבשר כדלע"ל ה"א דוקא בשר דקאי לאכילה והם אינם ראויין לאכילה עכשיו לכך מיעטן הכתוב אבל עורות כיון דלא קאי לאכילה ס"א אע"ג דלא חזיין לעבודה חולקין בעורות קמ"ל וכו' למעטן מעורות : ט לבהן. לבית אב פי' הכהנים היו נחלקים לכ"ד משמורות כל משמר לשבת וכל משמר נחלקת לבבה בתי אבות לשבת ימים לכל יום בית אב אחד וביום שבת שמנו כל השבה כת' לגוה ביחד : [ד"ד] רבים מקשים הא הוי לכל בני אהרן כתיב אח"כ אבל מנחה בלולה בשמן וחריבה וכן מ"ב רש"י אח"כ ת"ל לכהן המקריב דכתיב אבל מנהגה הגוי ואמאי לא נימא ביה חילוק לענין המנחות דזו להקריב וזו לכל בני אהרן. ולי נראה כדרך זה דהאי לכהן המקריב א"א לומר לו ממש ואין שום זכות למשמר דהא ע"כ צריך להכיר משמר דהאי המקריב הוא כל הראוי להקריב כמו אשר יכפר דסמיך ליה סירש רקאי אשם כל הראוי לכפרה חולקין בו וא"כ א"א לומר לו לבדו ממש אלא ע"כ כל ברואי כא הו משמר קאמר וא"כ גבי מנחה בלולה אמר לכל בני אהרן נמי ע"כ לאותו משמר קאמר דודאי א"א לכל הכהנים שבעולם קאמר דא"א לחלק בזה לכל. אחד. וא"כ קשיא קראי אהדדי בלשון הכתוב דתחלה קורא להמשמר בלשון יחיד ואח"כ קורא אותו דרך כלל לכל בני אהרן אלא צ"ל דיש שייכות ללשון כלל וללשון פרט דהיינו שבכל משמר היו בתי אבות כו' כ"ד משמורת היו וכל משמר נתחלק לששה בתי אבות וכל בית אב ביומו נמצא שפיר לשון יחיד שנזכר תחלה דהיינו למעוטי כל שאר בתי אבות וקרא דלכל בני אהרן לרבות כל אותן שהיו באותו יום ולא לו לבדו ממש : י מנחת. נדבה פירש זו מנחת סלת של נדבה האמורה בפ' ויקרא דהא שאר מינים כבר תנא כדכתיב וכל מנחה אשר תאפה בתנו' וכל נעשה במרחשת ועל מחבת וגו' וא"כ נשאר וכל מנחה בלולה בשמן בהכרח על מנחת סלת : בך מפרש במנחות. נאמר כאן תרומה ליי' ונאמר בתרומת מעשר תרומה ליי' מה להלן אחד מעשרה אף כאן אחד מעשרה ולהכי בכל מין ומין היה עשרה חלות שאם היו פחות מעשרה או יתר על עשרה א"א שיהא עשירית בכל מין אלא הניכה מן החלה אחת או חצי החלה והתורה אמרה אחד יהי' קרבן שפירושו אחד שלם מכל מין שלא יטול פחות : ב' עשרון. מדכתיב כאן לחם חמץ וכתיב גבי שתי הלחם תנופה שתיים שני עשרונים ואם כן גמרינן לחם לחם מה לחם האמור גבי עצרת התם כל לחם ולחם היה עשרון א' וכאן היה י' ככרות של חמץ דכל מין היה עשר עשרונים וא"כ שיעור הלחם היה עשר עשרונים וכל שאר ג' מינים בכללן לא הוו כי אם עשר עשרונים ומנלן דלמא כל מין היה עשר עשרונים. וא"כ היה לו לכתוב ולחם חמץ וגו' מאי ג"מ דכתיב על חלות לחם וגו' הרי כבר אמור לעיל הג' מיני חלות אלא לומר לך שיהיו החלות דומות ללחם כלומר כל הסלות שלא יהיה אלא י' עשרונים כמו לחם כלבד דלעס. ברותחין כ"ל אינו ר"ל שחליטה ברותחין ואין אופים אותן אח"כ כהגור אלא גר"ס מנו לאפות אחר חליטה כמו במנחה שכתב בה בהדיא תופיני ואלפי מורכנת מורכבת לג"ס: יג שאין. הלחם קדוש דאל"כ יקריב קרבנו על זבח תודת שלמיו ל"ל הא לעיל מייתי כתוב והקריב על זבח התודה חלות מצות וגו' אלא ש"מ אינו אלא לדרשה שאין הלחם קדוש וכו' ויפי' חלת לחם חמץ נדרש לפניו ולאחריו לפניו ח"ת מצות בלולות בשמן וגו' וסולת מרבכת בלולות בשמן על חלת לחם וגו' ולאחריו על חלות לחם חמץ יקריב קרבנו על זבח תודת שלמיו : יד דרים. א' מכל מין ה"ל והלא לא היה אלא קרבן אחד שלמי תודה. ל"ס לחם אחד וכו' מכל מין יהיה קרבן : כגון הגיגת. י"ד ואע"ג שרש"י פי' פר' ראה נמי ולא ילין מן הבשר בשיעור ילא הכתוב מדבר ולומר עליה שנאכלת לשני ימים ולילה אחד. י"ל דרש"י ז"ל פירש הכא אליבא דבן תימא דאמר דתנינה הבאה עם הפסח נאכלת ליום ולילה כמו הפסח והא דקאמר לשני ימים וכו' ה"ה אליבא דרבנן דפליגי עליה דבן תימא וס"ל דהא דשלמי' הבאים מחמת הפסח אינן נאכלים אלא ליום ולילה היינו אותן שלמים שבאים ממותר הפסח כגון שהפרישו מעות לפסחו וקנה כבן פסחו ונותר מן המעות שמאותן מעות יביא שלמים וכיון דמכח פסח קאתו דינן כפסח לאכל ליום ולילה ואין לתמוה היאך פירש שאין אליבא דבן תימא ולקמן אליבא דרבנן שכן דרכו של רש"י בכמה מקומות דפירושו לפי הענין : ביום. זמן לתודה מדכתיב קרבנו ולא כתיב ביומו יאכל ולא יומר לך שיהיו החלות כמו הקרבן עצמן לענין אכילתו דהחלות כמו כן יקראו כן דכתיב והקריב אחד מהם מכל קרבן : לא יניח. עד חצות ר"ל לאחר הזהיר הכהנים שיאכלו אותו עד חצות ולא יותר וכו' : יו הודאה של נס פי' הא דכתיב ואם נדר או נדבה לא למימרא דלעיל לא איירי בנדבות דהרי לעיל מיירי איירי נ"כ בנדבה. ל"פ רש"י שלא הביאה על הודאה כו' אבל עד השתא איירי דהביאה על הודאה של נס : ממחרת יאכל. יאכל ביום שני שלא תפרש יאכל ביום ראשון וממחרת נ"כ יאכל והנותר ממנו פי' ביום שני יאכל ביום שלישי אלא כך פי' וממחרת והנותר ממנו בראשון יאכל פי' מה שנותר ביום ראשון יאכל ביום שני ולפי זה יהיה הוי"ו מוהנותר יתירה והוכחתו מדכתיב. בסמוך ואם האכל יאכל וגו' ביום השלישי וגו'. והא דלא פי' רש"י וי"ו זו יכוי"ן ומשמנה דכפר' ומאחר ניקוד יהיה הקומץ ממקום שנתרבה שמנה אף כאן פירושו ומה הוהר לאכול למחרת כשנותר מיום ראשון אבל לכתחילה מצותו ביום ראשון לבדו כמו שרולה הרא"ם לפרש משום דאם כן הוה לו לכתוב יאכל והנותר ממנו ממחרת דלא נטעה לפרשו הנותר מיום שני דעלי' קאי משנפרש דקאי של יום ראשון אלא ודאי הוא יתירה אבל לגיל אין מקום לטעות והכא בלא וי"ו אין מקוטעות. וכ"ה פירש וי"ו זו יתירה ודו"ק וזה יתורץ תמיהת הרא"ם שתמה על רש"י שלא פירש וי"ו זו כוי"ו ומשמנה : יח במחשב. בשחיט' פי' אם חשב עליו בשעה שהכהן זורק את דמו מחשבת פגול דהיינו לאוכלו ביום שלישי שהוא חוץ לזמנו או הוא פסול אבל לאחר הקרבתו שנעשה כל עבודתו בכשרות שאין שום מחשבה ולא שום פועל פוסל בו : יפסל. למפרע ואין לתמוה כיון שקרבן נעשה בכשרו אם כן היאך אחר כך דכוליהו יפסל כבר אירעו בת"כ הם אלינו כזב וזבה ושמרה יום כנגד יום שהיו בזוקת טהרה וכשר או קתלו היום מחזקת טהרה אף זה

כן

כן: לא. תעלה ואת במחשבה פירש לפי הפקיה קרא בלשון לא יחשב לומר לך דבמחשבה הוא נפסל וה"ק שמקריב אותו דהיינו בשעת הקרבת הזבח לא יחשב לו פי' לא תעלה לו את המחשבה של האכול יאכל ביום הג' האמור למעלה: אם. השב פיגול פירש אם עבר וחשב. הרי שתיקן בזה כמה ענינים שפירש המקריב אותו בשעת הקרבת הזבח כדלעיל ולא הכהן המקריב כפי' המוכן גם פי' לא יחשב לו מענין מחשבה לא מענין חשיבות גם הוסיף מ"ת זאת להורות שהמחשבה שהיא מותר שלא תעלה לו היא וזאת המחשבה של האכל יאכל ביום השלישי שהוא מחשבת אכילת חוץ לזמנו אבל מחשבת אכילה חוץ למקומו הוא נדרש מפסוק ואם האכל יאכל ביום הג' שבפרשת קדושים כאם אינו ענין לחוץ לזמנו כדפי' רש"י שם גם הוסיף ואם חשב קודם פיגול יהיה מפני שבזולת זה יהיה המוכן ממנו שכאשר לא יעלה במחשבתו שיאכל חוץ לזמנו פיגול יהיה: והנפש. בתוך זמן דהרי בחוץ הזמן גם כן פיגול הוא כיון שפוסלו במחשבה בשעת שחיטה או זריקה לכן מגיה הפי' בתוך הזמן: יט שלמים. נאכלין של פיגול הסמוך לו שהוא אינו נאכל אף בלא נגיעת טומאה: אבר. שלא תקשי פירש שיצא חוץ לעזרה או קדשים קלים חוץ לחומות ירושלים דביוצא אסור באכילה משום בשר בשדה טרפה לא תאכלו והפנימי מותר אף על פי שנוגע בחיצון ולא אמרינן הנוגע בטמא יטמא וכן לנפסל דהאי והבשר אתי לרבות בא דהל"ל כל טהור יאכל בשר ותו לא מאי והבשר אלא לרבות שזה מותר: כל טהור. לכך וא"ת ל"ל קרא תיפוק ליה מדאיצטריך למיכתב גבי פסח דאינו נאכל אלא למנויו דהיינו בעלים מכלל דשלמים הנאכלים לשני ימים ולילה א' נאכלים לכל אדם דאל"כ שאינן נאכלים אלא לבעלים פסח דכתב רחמנא דאינו נאכל אלא לבעלים ל"ל הבא ניליף מהשלמים שהם קלים שנאכלים לב' ימי' וכל מאכל אפי' הכי אינן נאכלין אלא לבעלים פסח החמור שאינו נאכל אלא ליום ולילה ואינו נאכל רק צלי לא כל שכן. וי"ל דאי לא קרא הוה אמר שלמים אינן נאכלים אלא לבעלים וקרא דפסח צריכי לגופיה דהן נקראים בעלים אלא שנמנו עליו קודם שחיטתו אבל אחר שחיטתו לא להכי קאמר שלמים אפי' אם נשתתפו בו אפי' אחר שחיטתו מותרים לאוכלן אבל בלא שיתוף לא משום הכי איצטריך קרא נ"ל: והרא"ם תירץ דאי לאו קרא דכל טהור וגו' הוי קשה קראי אהדדי כתיב בפסח תכוסו על השה מלמד שאין הפסח נאכל אלא לבעלים הא שלמים נאכלים אף שאינן בעלים דאי לבעלים דוקא תיתי פסח מק"ו דשלמים כדלעיל וכתיב ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל דמשמע דשלמי' אינ' נאכלים אלא לבעלי' מ"ה כתב רחמנא קרא דכל טהור וכו' ללמד דקרא דוהבשר וגו' לאו דוקא בעלים אלא כל טהור אף שאינו בעלים: כ בטומאת. הגוף דילפינן וטומאתו וטומאתו ג"ש כתי' הכא וטומאתו עליו וכתיב התם בפ' פרה ועוד טומאתו בו מה להלן טומאת הגוף דבההיא כתיב ביה וכל נפש אשר יגע בטומאת וגו' אף הכא מיירי בטומאת הגוף: [ד"ד] רש"י פי' פסוק זה במאוחר וטומאתו עליו קודם שפי' המוקדש ואזהרת טמא שאכל את הטהור כו' דמתחלה ה"א דקאי הא טומאתו עליו על בשר טמא וא"כ יש לו אזהרה מכח והבשר אשר יגע גו' והעונש מכח האי קרא וטומאתו עליו ונכרתה אבל עכשיו שפירש דטומאתו עליו קאי על טומאת הגוף א"כ ליכא בטומאת בשר אלא אזהרה ובטומא' הגוף עונש כאן ואזהרה מנא: ג"ש דהיינו כתיב כאן טומאתו עליו ובשמאת זבחים למקדש שיש שם עונש והזהרה ה"נ יש כאן גם אזהרה וא"כ קשה דא"כ נ"ל עוד כרת בטומאת הגוף. דיש ג' כריתות: אינה. מפורשת רצונו בזה שלא תקשה והלא אין עונשין אא"כ מזהירין ל"פ אינה מפורשת וכו': למדוה בג"ש. ג"ש כתיב בפ' חקת כו' כדלעיל טומאתו בו וכתיב ביה כרת ואזהרתו בפרשת נשא דכתיב ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שוכן בתוכם דהיינו אזהרה שלא יבא בטומאת הגוף למקדש וילפינן טומאתו דהכא מטומאתו דהתם מה טומאתו דהתם יש בו אזהרה אף טומאתו דהכא יש בו אזהרה: שלש. כריתות אחת באמור אל הכהנים כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים וגו'. ואמרינן בזבחים פרק ד' דהאי יקרב אכילה היא ומהו יקריב בראוי להקריב שהוקדש בכלי ללו' שיהא ראוי להקריב הוי דמי שיהא כבר מקודש בכלי ועוד שתי כריתות בפרשה זו והנפש אשר תאכל מבשר זבח השלמים וסמיך ליה ונפש כי תגע בכל טמא ובתרווייהו כתיב ונכרתה אחת לכלל ר"ל השיא דאל הקדשי' שכלל את הכל ואחת מאתים הללו הכתובים בפ' זו לפרט ומדה זו נדרשת בת"כ בתחלת הספר דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמוד לא ללמד על עצמו יצא אלא על הכלל כלו יצא כילד והנפש אשר תאכל מבשר זבח השלמים וגו והלא השלמים בכלל כל הקדשים היו ולמה יצאו להקיש אליהם. מה שלמים מיוחדים קדשי מזבח אף כל קדשי מזבח יצאו קדשי בדק הבית שאין חייבי' עליהם משום טומאה וא'. ללמד על קרבן עולה ויורד דכתיב בפ' ויקרא ונעלם ממנו והוא טמא ואשם ולא ידענו אמתי ואשם וכי מפני שהוא טמא יצא באשם להביא קרבן עולה ויורד לפיכך הופיע כרת זה ללמדך שלכפר על כרת זה הוא בא שהוא טומאת קודש ואם אינו ענין לטמאת קודש דנפקא לן מג"ש דבקרבן עולה ויורד כתיב או בנבלת בהמה טמאה ונאמר באוכל קדשים בטומאת הגוף בפ' זו נפש כי תגע וגומר בבהמה טמאה וגומר ואכל מבשר וגו' מה להלן טומאת קודש אף כאן טומאת קודש תנהו ענין לטומאת מקדש: כד החלב. שאינו טמא פי' דאי להתיר נבלה כיון דנבלה הותרה מדכתיב לגר בשעריך וגו' חלב נמי בכלל ע"כ בא שאינה מטמאה טומאת נבילות ואפילו למשוח בו עורו' קדשי בדק הבית מ"ה כתיב יעשה לכל מלאכה: יחול. על איסור חלב וה"ה לאו של טרפה וצריכי לכתוב תרווייהו חלב נבילה וחלב טרפה דאי אשמועינן נבלה ה"א נבלה הוא איסור חל על איסור משום דמטמא טומאה חמורה אבל טרפה לא ואי אשמועינן טריפה הוא דאיסור חל על איסור משום דאסור מחיים אבל נבלה לא מ"ה צריכי תרווייהו: כו פרט לדם דגים וחגבים דאל"כ לעוף ולבהמה ל"ל אבל אין לומר דממעט דם חיה זה אינו דחיה בכלל בהמה ולא דווקא דגים וחגבים ה"ה דם אדם משום דהוי כלל ופרט ואין בכלל אלא מה שבפרט עוף ובהמה אין אכל אחר דם שאינו דם עוף בהמה לא: בכל. מושבות וא"ת למה מהפך רש"י ולא מפרש על סדר הקרא. וי"ל בלא זאת ה"א דכל מושבותיכם בא לרבות כל מה שבמושבותיכם יהא אסור אפילו דגים וחגבים אבל השתא דכתיב לעוף ולבהמה דממעט דגים וחגבים א"כ קשה ל"ל בכל מושבותיכם דלא בא ללמדנו שאף בחובה לארץ יהא נוהג לפי שהוא חובת הגוף. וא"ת פשיטא כיון דחובת הגוף הוא נוהג: כין בארץ וכו': ל"פ רש"י דבמסכת קידושין וכו' והתם פירש הכי אי לא כתוב בכל מושבותיכם סד"א הואיל ובעניין דקרבנות כתיבי בזמן דאיכא קרבן נאסר חלב ודם בזמן דליכא קרבן לא קמ"ל: [ד"ד] מתרץ מה שמהפך רש"י לפרט לעוף ולבהמה וא"כ בכל מושבותיכם בפסוק מוקדם שבכתוב הוא אומר כל אוכל חלב אשר יקריב ממנו אשה לה' גו ר"ל דווקא מבהמה שראויה להקרבה יש איסור חלב ודם אבל מה שאינו ראוי להקרבה אין איסור ויש שנאמר לעוף ולבהמה היינו עוף תורים ובני יונה דבהמה היינו טהורה דוקא ע"ז הייתי מפרש דלהכי אתא בכל מושבותיכם לאסור בכל המינים של דם אפי' אינו ראוי לקרבן אבל עשתא דכך לעוף ולבהמה ממעט דגים וחגבים מטח כלל ופרט וכל שזכרו אין איסור דם בכל המינים וא"כ קשה ל"ל בכל מושבותיכם הא בלאו הכי ידענו שאין הדבר תלוי בראוי לקרבן אלא כל עוף ובהמה אסור בהם וע"כ מביא רש"י דבמסכת קידושין מתרץ זה: ל ויד. כהן מלמטה מדכתיב ולקח הכהן השוק תידוך מה התם יד הכהן אף הכא מיירי בידו של כהן וכתיב ידיו תביאנה דמיירי בבעלים הא כיצד שתהא יד בעלים כו': יביאנו. שג' כהנים ואע"פ שדי באחד משום דברוב עם הדרת מלך: את. החלב פי' כיון דכתיב את החלב על החזה יביאנו לא היה צריך לכתוב עוד את החזה לכך פירש דהאי את החזה בתרא אלהניף אותו קאי כאלו אמר בעת החזה שמביא עם החלב אינה מביא אלא כדי להניף אותו בלבד שלולא זה ה"א דאת חזה יי' דלעיל כולל החלב והחזה שבאים אחריו. וא"ת הא בהדיא כתיב אחר זה והקטיר הכהן המזבחה את החלב והיה החזה לאהרן ולבניו והיכא תיסוק אדעתין שיהא אף החזה לאישים. י"ל דאי לאו קרא דאת החזה להניף ה"א דקרא והקטיר הכהן את החלב המזבחה והיה החזה לאהרן ולבניו בא ללמד שלא תאמר דהא דכתיב את החלב על החזה ללמד שאף החזה לאישים אבל לא ללמד שאין הבשר נאכל בעוד שאימורים למטה מן המזבח השתא דכתיב את החזה להניף שלמדנו מזה שאין החזה מן האישים נשאר קרא דוהיה החזה לאהרן ולבניו ללמד שאין הבשר נאכל בעוד האימורים למטה מן המזבח [הרא"ם]. [נ"א] דאי לאו האי קרא דאת החזה להניף ה"א דמקצת החזה לאישים ומקצה לאהרן כדאמרינן גבי כבד ע"כ. [ד"ד] מה שבשבל נ"א מתרץ אינו מיושב דשאני בכבד דכתיב יותרת על הכבד ומיותר על הכבד לכן דרשו דנוטל קצת משא"כ כאן גבי החזה דהחלב מונח עליה ואין כאן יתור. ול"נ דה"א דה"ק ידיו תביאנה את אשי ה' היינו החלב והחזה שניהם שייכי לאשי ה' אלא דרחמנא זיכה לאהרן ובניו משלחן גבוה ולא הוה ממון בעלים לקדש בו אשה קמ"ל דלא הוה כלל מאישי ה' והוא ממון בעלים וזה ניחא לי לשון הכתוב שאמר אחר זה כי את חזה התנופה כו' לקחתי מאת בני ישראל ואתן אותם לאהרן הכהן דקשה מה חידש לנו הכתוב בזה ולפי מה שזכרתי ניחא דקא משמע לן דנלקחו מאת בני ישראל ולא משלחן גבוה ממילא מה שנתתי להם הוה ממון בעלי'. [נ"א] אע"ג דלעיל גבי חטאת לא כתב רק יהא טמא בשעת זריקה מפני שכתב כאן ולא החלב דמשמע דצריך שיהי' טהור בשעת הקטרת החלב: לג תנופה. מוליך ומביא מעלה ומוריד והכי הוי' מלשון הנפ' הולך והילך ופירש תרומה לשון הרמה למעלה ומנילא מוריד: לו ליום. חינוך הכהונה. שכל כלי יד בכל מקום אינה אלא לשון חינוך כדלעיל

פרשת אלה:

ח ב שאין. מוקדם דהקמת המשכן היה בר"ח ניסן וזה היה בכ"ג דאדר ופי' ופתח אהל מועד ישבו שבעת ימים ר"ל במקום פתח אהל מועד

לפי שכל שבעת הימים הי' מעמידו ומפרקו ובר"ח הוקם המשכן ולא נפרק כ"א בעת המסעות: קח בדברים. לא מלשון לקיחה וכבר הוא מבואר בפרשת בראשית במקומות אחרים: ה הדברים. שהראו כאן לא נזכר למעלה שום דבר שיאמר עליו זה הדבר. ל"פ דברים שתראו: צונו הקב"ה כי נכתוב לא הוזכר את מי צ"ה. הולרך לפי' אותי צוה וכו'. [גה"י] ולפ"ש משה היה יודע שסוף הכבוד לבא שתשרה השכינה בקרבנותיו ומתילה ידעו שכל זה היה מעוני רש"י אפ"ה היה רוצה להוציא עצמו מן הכבוד להי' רנע א': ט על המלנפת עיין לעיל פ' תלוה: [נ"א] הרמב"ן מפני שנאמר במזבח והי' המזבח קדש קדשי' מזה למדנו שצריך קדש והזאה יתירה משאר כלים ול"נ מפני שלא הי' המזבח כשאר כלי המשכן לפי שהי' מגולה את חללו ויפר והמשיחה לא היתה רק לנחשת לבד אבל מה שהי' ממלאים הללו עפר לא היה לזה משיחה לכך היה מזה על המזבח במקום שהיו מקריבים אחר שהיה מלא מן עפר ומשיחה הי' צריך דלא גרע משאר כלים: ט וטהרו מזרות כלו' מי עוות את המזבח שצריך לטהרו ועל זה פי' מזרות וכו': ויקדשהו. בעבודה זו דאל"כ במאי קדשו: טו על הכבד לבד כאלו אמר ויקדשהו להיות מכפר עליו שפירושו מכאן ואילך: [ד"ד] כאן לא נאמר על הכבד אלא דרש"י כתב כאן והוכיח מדאמר כאן יותרת הכבד וא"כ למה הזכיר כפ' תלוה על הכבד ולא אמר יותרת הכבד כמ"ש כאן אלא דעל ולעיל לדרשא במוטל קצת מן הכבד: כב שממלאים ומשלימין שמלואים דכתיב הכא אינו לשון חינוך אלא לשון שלמים שממלאים ומשלימים וכו': כו לחם שמן מרבה בו שמן דק"ל למה לא כתיב וחלת מלה שמן כרישא דקרא או בסיפא דקרא ורקיק שמן והיה נמי קאי אכל מה דכתיב לעיל מיניה ומפרש וכו': כח משה שמש כל ז' כתב הרא"ם לא ידעתי למה פי' כאן ולא בויקח משה את הדם וגו' וכל נמשכים אחריו שכל השימושים היו על יד משה. דשמא י"ל שהמתין עד סוף שימושו של משה עכ"ל. וי"ל דקשה לרש"י למה הקטירו השוק על המזבח כי לא מצינו לשום שוק של שלמים שהקטירו וכמו שכתב רש"י בסמוך. ומתרץ משה היה משמש וכו' וגבי חזה ושוק כתיב לאהרן ובניו יהיו למנה מ"ה הקטיר המזבחה ולא נתנה לו למנה אלא שמכה כדי לעשות היכר בינו ובין אהרן ובניו כי הם היו כהנים והוא היה לוי ולא שמש אלא בז' ימי המילואים והיכר זה עשה הקב"ה בינו ובין הכהנים בני אהרן: [נ"א] הא דלא כתב זה לעיל מפני דלעיל לא נצטרך לומר כי משה שימש כל ז' מילואים אלא יום ראשון היה משמש כדי ללמוד אותו ענין העבודה אבל בשאר הימים אם רצה הי' משה מקטיר או אחד מי שהי' יודע להקטיר אבל מפני שכתב כאן ויקח החלב האליה ויתן על כפי אהרן ועל כפי בניו ויגף גו' ויקח משה מעל כפיהם ויקטר המזבח על העולה א"כ קשה למה היה משה עושה כל העבודות בלבד והלא התנופה פרש"י שצריכה ג' כהנים משום ברוב עם הדרת מלך. לפיכך צריך לומר שכאן לא הי' אחר שראוי לעבוד רק משה בלבד ולפיכך צריך לומר כי מר"ע"ה היה עובד כל ז' ימי מילואים: על. אחד העולה ולא על ממש דהא כבר הקטיר את העולה קודם שחיטתו של זה האיל: לד כל ז' הימים פי' מקרא קצר הוא והיה צריך להיות כאשר עשה ביום הזה צוה יי' לעשות כל שבעת הימים דאם היה כאשר עשה ביום הזה דבוק למעלה עם שבעת ימים ימלא את ידכם כאשר עשה ביום הזה א"כ כאשר צוה ה' לעשות

ישאל לבדו ואי נו קשה. אבל י״ל לפי׳ לעשות זה מעשה הפרה לכפר זה מעשה יום הכפורים וא״כ לפי מדרשו נ״ל שהם מדבקים כאשר עשה ביום הזה עם הקודם לו ומאמר צוה ה׳ לעשות מאמר בפני עצמו הוא שהשם צוה לעשות מעשה הפרה ולכהן גדול לכפר עליכם ביום הכפורים על ידי פרישה ז׳ ימים: (פרישה קודם יוה״כ ז׳ ימים) כמו שנר׳ אלו דינים בכאן כך צריך הגה״ה: לה הא אם לא תעשו דאל״כ שכתוב לדיוק נ״ל למכתב כלל ולא תמותו וודאי לא תמותו כשישמרו מצות השם אלא ודאי נכתב לדיוקא: (מיתה) פירש שמכלל לאו אתה שומע הן ומפני שכוונת המקרא הזה אינו רק להעניש למי שלא יעשה כן ולא לומר שאם יעשה כן לא ימות כיון דעיקר הגיזום היא המיתה הוצרך רש״י לומר כאן שמכלל לאו אתה שומע הן כאלו אומר שאם לא תעשה כן תמותו: לו שלא שנו דאל״כ ל״ל למיכתב ויעש משה פשיטא צדיק כמותו ח״ו לא יעשה מה שצוה לו הקב״ה: כתב הרא״ם וכן דרשו במכילתא גבי דבר אל בני ישראל וישובו וגו׳ ויעש כן ובפ׳ אחרי גבי ויעש כאשר צוה ה׳ את משה וגו׳ ובספ׳ בא אל פרעה גבי וילכו ויעשו בני ישראל וגו׳ ובפ׳ בהעלותך גבי כאשר צוה ה׳ את משה וגו׳ וכולו אבל בפרשת בהעלותך גבי ויעשו את הפסח וגו׳ ולא פרשו כלום. ושמא מפני שסמכו על מה שדרשו בפסח עצמו בפ׳ בא עכ״ל. ול״נ מה שלא פירש בפ׳ בהעלותך גבי ויעשו את הפסח וגו׳ מפני שכל הודה פרשה מדברת בגנותן של ישראל כמו שפירש״י שכל מ׳ שנה שהיו ישראל במדבר לא עשו פסח אלא זה וכו׳ מ״ה לא דרשו גבי אותו ויעשו וגו׳ כמו שאמר וק״ל. עוד כתב הרא״ם אך בפ׳ קרח גבי ויעש משה בענין המטות שלא דרשו כלום לא ידעתי למה עכ״ל: ול״נ משום דלא שייך בו לדרוש שהם להגיד שבחו וכו׳ כיון שהו׳ שלוחו של מקום דחזקה שלי׳ עושה שליחתו ואין זה שבח לשלי׳ כשעושה שליחת המשלחו אבל ישראל ואהרן ובניו עשו על פי דיבורו של משה ולא שינו מכל אשר צוה להם והאמינו לשליחתו על זה שייך למדרש להגיד שבחן כן נ״ל. וק״ל:

חסלת צו את אהרן

פרשת שמיני

ט א **שמיני.** למלואים מדכתיב בסוף פרשת צו ופתח אוהל מועד תשבו שבעת ימים וגו׳ ויעש אהרן ובניו וגו׳ ואחר כך כתיב ויהי ביום השמיני ודאי קאי אמה שלפניו שאותן שבעת ימים דרשינן שניכות: ועי״ל דלא בא הכתוב נשהים אלא לפרש ולמה לא פירש אחר יום הוה אלא ודאי ח׳ למלואים הוא ולא צריך לפרש כיון דסמיך ליה: **ראש חודש ניסן.** דק״ל כיון שהפסוק בא להגיד לנו באי זה זמן היה ענין זה באמרו ויהי ביום השמיני עדיין אין אנו יודעים באי זה חודש היה שמיני למלואים או בכמה לחודש. על זה פירש הוא ר״ח ניסן ור״ל דהפסוק לא צריך להגיד דודאי הוא ר״ח ניסן דהא הוקם המשכן בו ביום כמו שמפורש באלה פקודי וכיון שתלינן דהיה קדושה בר״ח ניסן ודאי זה היה נ״כ בר״ח ניסן דתלינן קדושה ביום קדוש ועל זה סמך הפסוק לכך כתם זמנו. ואו קשה לרש״י מנ״ל דסברא הוא דתלינן קדושה ביום קדוש דהפסוק סמך על זו הסברא ועל זה פירש ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם ר״ל דהא אמרינן בסדר עולם דאותו היום נטל עשר עטרות ולמה הניח הקב״ה לו כל המעלות יותר מאשר קדשים אלא לאו ש״מ מדזה היום היה מקודש כבר בהקמות המשכן תלינן קדושות ביום קדוש: **ונטל עשר.** ומ״ה קאמר בה״א הידיעה השמיני המיוחד משום העשרה עטרות שנטל ואלו הן ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים ראשון לכהונה לעבודה לירידת האש לאכילת קדשים לאיסור הבמות לשכון שכינה בישראל לברך את ישראל: **ולזקני** נכנס ומשום דקשה לרש״י למה קרא זקני ישראל אין לומר שרצה לדבר להן שיאמרו לישראל להקריב קרבנם דהא כתיב אחריו ואל בני ישראל תדבר לאמר וגו׳ אבל להם לא היה משה מדבר כלום ועל זה פירש להשמיעם וכו׳ ואף על פי דלעיל בפר׳ הקודמת כתיב ויאמר משה אל העדה זה הדבר צוה ה׳ פירש רש״י שלא תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה א״כ למה צריך להשמיע שנית שעל פי הדיבור נכנס לשמש. ויש לומר דהכא בא לאשמועינן שעל פי הדבור נכנס לשמש אף בכהונה גדולה שהיא עבודה אחרת מעבודת כהן הדיוט. [נח״י] י״ל דהתם מיירי במה שיעשה תוך ז׳ ימי מלואים והכא מיירי בעד מה שעשה בשמיני וזהו דנקט לעיל לכבודו וכאן מדבר בעד אהרן לבדו: ב **עגל.** מעשה עגל ואם תאמר הא אין קטיגור נעשה סניגור כדפירש רש״י בפרשת חקת. וי״ל דדוקא בעבודת פנים כמו בגדי כהונה כשהיה כהן גדול נכנס לפני ולפנים לא נכנס בבגדים שהיה בהן זהב משום אין קטיגור וכו׳ ובעבודת חוץ לא היה הקפדה על זה. ואין להקשות כיון שאהרן היה חוטא בעגל איכא למיחש לאין קטיגור נעשה סניגור כדפירש רש״י בפרשת חקת דשאני התם דהפרה היה מכפר על כל ישראל ואי היה אהרן המכפר איכא למיחש לאין קטיגור נעשה סניגור אבל הכא לא היה מכפר אלא על עצמו לא שייך טעם זה: כתב הרא״ם אבל מה שאמר להודיע שמכפר לו הקב״ה על ידי עגל זה על מעשה העגל לא ידעתי היאך הודיע זה הא בעבור שנראה להם כבוד ה׳ על ידי קרבנות אלו שמורים שמכפר להם הקב״ה על ידי עגל זה על מעשה עגל אי הכי אפי׳ בלא עגל נמי ידענו שמכיון שנראה להם כבוד ה׳ על ידי הקרבתו שהקריב ידענו שכבר נתכפר עונו וכו׳ ול״נ דדיוקא דרש״י היא מדכתיב קח לך עגל וגו׳ לך ל״ל לא הוה ליה למימר אלא קח עגל כמו גבי העם דכתיב קחו שעיר עזים וגו׳ אלא ע״כ מדכתיב קח לך עגל בן בקר לחטאת פירש הכתוב היא לך כלו׳ לטובתך היא להודיע וכו׳ א״נ דהוכחתו הוא מה שצוה לו עגל לחטאת והלא חטאת של כהן משיח הוא פר כמ״ש בפרשת ויקרא דלמה צוה כאן עגל לחטאת אלא להודיע שמכפר לו הקב״ה על ידי עגל זה על מעשה העגל אשר עשה: [נ״א] בת״כ דאל״כ למה אהרן עגל וישראל שעיר עזים אלא אהרן שקריב עגל לפי שחטא בעגל. וישראל שעיר עזים שחטאו שעיר עזים וטבלו הכתונת בדם. וא״ת א״כ גבי עולה נמי קשה למה היה עולת ישראל עגל ועולת אהרן איל. וי״ל לפי שאהרן חטא במעשה שעשה העגל לכך הקריב חטאת שבא על המעשה אבל ישראל שחטאו בהרהור שטעו אחריו הביאו עגל לעולה שבעולה מכפרת על הרהור כדכתיב העולה על רוחכם כי אותם שחטאו במעשה דנם משה בדין שלהם אהרן שהביא עולה אע״ג דחטא במעשה י״ל דאהרן נ״כ חטא במחשבה שהרי הסכימה דעתו ומחשבתו לעשות עגל: ד **נראה** אליכם. [נח״י] להשרות שכינתו וכו׳ כדכתיב ותצא אש ותאכל וגו׳ ויחנו במעשה ידיכם לפי שזה הוא חיבה יתירה שנתקבלו הקרבנו׳ אבל לא נמה דכתיב וירא כבוד ה׳ אל כל העם דהא ב״פ נראה כבוד ה׳ ולא נאמר על שבסף [?] קרבנות ואפי׳ לרעה נראה לפעמים כבוד ה׳: ז **קרב.** שהיה אהרן בוש מדלא כתיב ויאמר משה אל אהרן עשה חטאתך וגו׳ ולמה צריך לאמר לו קרב אל המזבח ועוד הרי כבר נאמר והקרב לפני ה׳ אלא וכו׳: **קרבן.** שעיר כתב הרא״ם הוצרך לפרש קרבן העם שעיר עזים ועגל וכבש לאפוקי מוספי ר״ח שגם הם קרבנות [?] קרבן העם ואגבן פירש חטאתך ועולתך וכו׳ ע״ש: וא״ת מה צריך רש״י לפרש זה דמלתא דפשיטא הוא דודאי קאי אשל מעלה. וע״ק מה שפירש כל מקום וכו׳ למה לא פירש לעיל בפסוק שכתוב בו עגל וכמו שהקשה הרא״ם. וע״ק דכבש נמי נלמד מכאן ולמה לא נקט כל מקום שנאמר עגל או כבש. וי״ל דהייתי אומר מדמשני הפסוק בלשונו וכתב גבי אהרן חטאתך ועולתך דרך פרט וגבי העם כתיב קרבן העם דרך כלל ולא כתוב חטאתם ועולתם אלא ודאי לא מיירי בקרבנות דלעיל לכך הוצרך רש״י לפרש דהפ״ה מיירי בקרבנות דלעיל ומה שמשנה הפסוק בלשונו סבר רש״י דלא קשה מידי דגבי אהרן אינו יכול לכתוב קרבנך דרך כלל דהייתי אומר דמיירי בקרבן העולה שמביא כהן גדול שהוא פר כגון פר כהן משיח או פר יום הכיפורים לכך צריך לפרש חטאתך עגל בן בקר וכו׳ אבל בעם ליכא טעות דחטאת׳ היה שעיר עזים וגם חטאת ציבור סתם הוא שעיר עזי׳: **בן שנה.** עגל בן שנה הוצרך לפר׳ שלא תאמר כיון דכתיב גבי אהרן עגל בן בקר ולא פירש עגל היינו עגל בן בקר היינו פר דעגל בן בקר הוא נמי בן ג׳ שנה במקום דפשט עגל בתורה היא בן ב׳ שנים לבד היכא דמפורש בהדיא בן שנה וממילא הכא דכתב עגל כי בקר הוא בן ג׳ שנה אם כן הקושיא דלעיל במקומו עומדת למה שינה גבי אהרן ולא כתב סתם קרבנך ועל זה פירש כל מקום שנאמר עגל סתם היא בן שנה וממילא אתה למד דהיכא דכתיב בן בקר הוא בן שתי שנים ונ״ה לא היה יכול לכתוב גבי אהרן קרבנך סתם שלא לבא לידי טעות לומר היינו עגל בן בקר היינו פר אלא כל מקום שנאמר פר הוא בן ג׳ שנים ועגל בן בקר הוא בן שתי שנים ועגל סתם הוא בן שנה אף אם אינו מפורש בהדיא בן שנה ומכאן אתה למד וכו׳ כלומר כיון דהכא שכתוב גבי אהרן וכו׳ כדפרישית ודוק. ובזה יתורצו כל הקושית הרא״ם שהקשה למה לא כתב בפסוק ועגל וכבש בני שנה אבל המתין עד לכאן. וכן למה לא אמר כל מקום שנאמר עגל בן בקר הוא בן שתי שנים דהא תרווייהו דברי ר״ש הם וגם מה שהק׳ מנ״ל דבעיין אב הוא דלמא כ״מ שנ׳ סתם הו׳ בן ב׳ שנים לבד היכא שמר רק [?] קרא בהדיא ודוק נ״ל: יא **ובולן.** ע״פ הדיבור דקשה לרש״י הא חטאת נאכלת א״נ דקשה לרש״י כיון דהכל הוא עבודת עגל החטאת עד וישחט את העולה היה לו לכתוב כאשר צוה ה׳ את משה אחר קרא דואת כבשר ונומר דאז היה קאי אכל הפרשה: ומתרץ דשריפה זו לא נצטווה למשה קודם לכן אלא עכשיו דלא אמרו וכו׳ אלא זו ושל מילואים מ״ה לא כתיב לבסוף וק״ל. והא דפירש רש״י לעיל בפרשת חטוס [?] לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו צריך לומר לאו דווקא זו אלא זו וכל כיוצא בו דהאי נמי של מילואים נקרא אלא שאותו כל שבעת ימי המילואים היתה לחינוך שבשאם שמאז חל עליהם שם כהונה אף על פי שלא התחילו בעבודה עד יום שמיני למילואים ושל שמיני למילואים היתה לחינוך העבודה וגם פר שני של לוים שבפרשת בהעלותך שפירש רש״י שני לעולה מה עולה אינה נאכל אף חטאת אינה נאכלת וכו׳ שגם הוא של מילואים הוא שבה נתחנכו הלוים לעבודת לויה. הרא״ם: יו **כמשפט.** שמפורש וקשה לרש״י כיון שקאי על חטאת שהוא לשון נקבה היה לו לכתוב כראשונה. ומתרץ דראשון קאי על עגל שהוא נמי לשון זכר לכך לא נקט רש״י כחטאת שלו. א״נ י״ל דהכי ק״ל דלשון של ראשון משמע שקאי אמה שכתיב לפניו ולפניו כתיב עולה ולכך אמר שיעשה דין חטאת בעולה. ל״פ כעגל שלו ר״ל לא קאי אשלפניו אלא אשלפני פניו דהוא חטאת דהיינו עגל שלו הרא״ם: **בעולת.** נדבה כתב הרא״ם במנחות ובפרק שתי המידות ובבילה פרק י״ט תני תנא קמי׳ דרבי יצחק בר אבא ויקרב וגו׳ ויעשה׳ כמשפט כמשפט עולת נדבה למד על עולת חובה שטעונה סמיכה. וכו׳ ואין להקשות והא בפרשת ויקרא פירש רש״י גבי על ראש העולה לרבות עולת חובה לסמיכה ואם כן ל״ל כמשפט ללמד על עולת חובה לסמיכה. ויש לומר דעולת חובה דהכא הוא עולת אהרן שהקריב ביום השמיני שהטיל הכתוב עליו חובה ליום ולעיל בויקרא בא הכתוב ללמד על עולת חובה של יחיד לדורות שטעונים סמיכה והכא מיירי בעולת חובה לשעה ואין ילפינן קדשי שעה מקדשי דורות. וא״ת מנ״ל לרש״י דילמא קאי נמי אעולה שכתוב כאן לענין זריקת דמים על גבי המזבח סביב ולעניין נתוח איברים והולכת קרבו וכרעו. כנ״ל [?] חטאת שקאי אחטאת דכאן. וי״ל מדשני הכתוב בלשונו ומתיב בחטאת כראשון וכאן כמשפט ע״כ צריך לומר ויעשה כמשפט כמשפט הנהוג בעולה וזה אינו אלא בעולה דפרשת ויקרא שם נתפרש משפט העולה: יז **קמיצה.** דאם לא כן למה נשתנה מנחה זו ממנחת דורות שבפרשת ויקרא יותר מעולה דעולת שעה היא שוה לעולת נדבה שהיא לדורות ומנחת שעה אינה שוה למנחת דורות: **מלבד.** אחר עולת פירושו מלבד עולת הבקר דאי הוה פירש כל אלה עשה בלא עולת הבקר היה לו לכתוב בסוף הפרשה אחר שהקריב שלמים שגם שלמים הקריב בלא עולת הבקר. או הוה לו לכתוב בתחילת הקרבה ואז היה משמע אכל הפרשה ומ״ש שכתב כאן. בשלמא אי פירש כל אלה עשה אחר עולת הבקר אתי שפיר דכתיב דווקא כאן דבא ללמד דקרבנות הללו נקרבים אחר עולת הבקר ואי הוה כתיב בסוף היה משמע שגם שלמים דווקא אחר עולת הבקר וזה אינו די״ל דאין להם סדר לשלמים איזה מהן קודם. והרא״ם פירש דאם כן ומלבד עולת החודש מבעי ליה כמו במוספי שבתות וחדשים ומועדות: יט **המכסה.** את הקרב תקן בזה שהמכסה הוא אף על פי שהוא סתם אינו רק החלב המכסה את הקרב מפני שלא מצינו שיקרא בשם מכסה רק החלב המכסה את הקרב לא זולתו: כ **וישימו.** לכהן אחר להקטירם דק״ל שם במקום אחר כתיב שוק התרומה וחזה התנופה על אישי החלבים משמע שחזה למעלה והחלב למטה ובפרשת צו בפירש רש״י מפורש היטב בפסוק שמתחיל ידיו תביאנה: כב **ויברכם.** יברכך וא״ת מה צריך רש״י לנקוט יברכך יאר ישא כיון שנקט ברכת כהנים ודאי הוא יברכך יאר ישא. וי״ל שאל תקשי מנ״ל דברכת כהנים אל דילמא ברכה אחרת כמו ברכת שלמה שנאמר בו ויפרוש כפיו ונומר לכך נקט יברכך יאר

לפס ר"ל משום מה ברכם משום שהקריבו חטאת ועולה ושלמים שאלו נרמזים בו ע"ש: וירד. מעל המזבח [נח"י] לא שירד ממקום נשיאת כפים ו.פ"ז יהיה הכת ב מהופך ואפשר לפרש וירד שכבר ירד ועיין במה שכתבתי בפרשת שמות בפסוק וישב ארלה מצרים ויקח משה את מטה האלהים בידו וכן אמרו בת"כ וז"ל הרי זה מקרא מסורס ואין ראוי לומר אלא וירד מעשות החטאת העולה והשלמים וישא אהרן את ידיו ויברכם וגו' ע"ש וכן אמרו במגילה דף י"ח: כג ללמדו. וא"ת היאך נתעכבה הקטורת אחר כל הקרבנות שלנו הא תנן בפרק אמר להם הממונה קטרת של שחר היתה קריבה בין זריקת דם להקטרת איברים ועוד מה צריך ללמדו כי בכל שבעת ימי המילואים לא הקטיר משה קטרת כדי ללמדו. וי"ל בכל שבעת ימים המילואים לא התיר להם הכתוב ליכנס לפנים מן הפתח כלל כדכתיב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה ולסיות שהקטרת הוא מעבודת הפנימיות לכן לא היה יכול ללמדו בשבעת ימי המילואים הוצרך ללמדו ביום שמיני למילואים שכבר הוקם המשכן והותרו כל העבודות הפנימיות והחיצונות ומפני שאין מחנכים את מזבח הזהב אלא בקטורת של בין הערבים כדתנן בפרק התכלת אם כן הקטורת שהקטירו בבקר שעדיין לא חנכו את מזבח הזהב לא הקטיר אותן אלא כדי ללמוד את אהרן כדי שידע להקטירו בין הערבים ומפני זה לא הפס להקטירו בזמנו והקטיר אותם אחר כל מעשה הקרבנות הרא"ם: ויצאו. ייר בתשר' וא"ת ברכת כהנים כבר בירך אותם אהרן. ועוד והלא משה לוי היה והיאך בירך ברכת כהנים:

י ב אלא. ע"י שהורו מה שקשה על זה והא אין עונש בלא אזהרה אפרשנו בסמוך: שתויי יין נכנסו ופירש אשר לא צוה אותם אינו סיבת מיתתם אלא לבוי שמעצמם התנדבו בו ולא צוה אותם כמו שצוה את אהרן קח לך עגל וגו' ופירש בקרבתם בעת קרבתם ולא שבעבור אש זרה מתו אלא עיקר מיתתם היתה מפני שתויי יין ולולי שרצה הקב"ה להתקדש על ידם לא היתה מיתתם עכשיו אף על פי שכבר נגזרה עליהם מיתה בשעה שהציצו וכן לא היו מתים ביום זה שהיה שמחה לישראל אם לא הורו הלכה ביום זה עיין עוד מזה לקמן. [והג"ה] מתרץ כיון דעברו פניה של זעם כמו שכתוב חבי כמעט רגע עד שיעבור זעם כיון שעבר פני' של זעם צריך להגרמת מיתה ענין אחר. [הרא"ם] הקשה עוד דהא מזמן העגל נתחייבו מיתה בשביל עונש אהרן ותפילת משה הועילה מחצה שימותו שני בניו: [והגנת"י] מתרץ דהס"ד משום חטא העגל בלבד מתו ה"ל למות אליעזר ואיתמר דמסתמא לא היו כ"כ צדיקים ולא הי' להם זכות כ"כ כמו נדב ואביהוא. [והג"ה] יש לומר דכמו שאלל הרשע כשאוחזין מעשה אבותם משלם להם הקדוש ברוך הוא מעשה אבותם כך בצדיק נמור אם בנו עשה שום חטא משלם לו מעשה אביו ואם לא חטאו הם כלל אין מביא על בנו חטא הצדיק לכך צריך נ"כ שיהי חטא לבנים וכאשר יש חטא לבנים ואז יתוסף על חטא האבות ונענשו הבנים אף על חטא האבות וחטא הבנים גרם ביחד להענישם: [ועיין בקנ"ס] כי שם הביא עוד דעת רבי יוסי הגלילי שאמר על הקריבה שנכנסו לפני ולפנים מתו ורבי עקיבא שאמר על הקריבה שהקריבו אש זרה מתו ורבי אלעזר בן עזריה שאמר מפני שניהם מתו ודברי בר קפרא שאמר בשם רבי ירמיה בן אלעזר בשביל ארבע דברים מתו על הקריבה ועל ההקרבה שהקריבו קרבן שלא נצטוו ועל אש זרה אש מבית הכירים הכניסו ועל שלא נטלו עצה זה מזה: ג שהם גדולים ממני וממך מקשה דלמה הוצרך להתקדש בבניהם שא' מהם לא סגי ובניהם כאחד טובים לכן הוצרך ב' והם טובים ממשה לבד או אהרן לבד ומנ"ל שהם טובים ממשה ואהרן כיחד ועוד ק' האיך יטעה משה טעות גדול כסבור שהוא ואהרן גדולים מהם והמה גדולים הלא די תהיה סבור שכולם שוים ויטעה מדריגה אחת ונרא' דכתיב בקרובי אקדש בקרובי כפתח הוא לשון רבים ומזה היה סבור שכולם שוים לטובה ואמר יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום במיודעיו לשון רבים ר"ל ב' ב' שדבר בקרובי לשון רבים וא"כ הייתי סבור או בי ואחד מהם או בך וא' מהם כיון שכולנו שוין ועכשיו שלא חפץ באחד מאתנו רואה אני שהם גדולים ממני וממך וק"ל. נלי"ט: ד"ה וידם. קבל שכר רצה לומר למה כתיב וידם אהרן מה היה לו לומר על גזירת השם יתברך שאם ה' יריב ועל זה פירש קבל שכר על שתיקתו כלומר ומ"ה כתיב וידום משום שקבל שכר על שתיקתו מ"ה כתב הכתוב וידום ו:ומר [נ"א] ומה שהפך לפרש וידום אהרן קודם בקרובי כדי להודיע למה שתק אהרן לפי שהיה יודע שבניו היו יראי שמים וקרובים ומיודעים להקב"ה לכך שתק וכן הוא בג"ר: [ד"ד] הא דמהפך רש"י הוא ראי' על קיבול שכר על השתיקה דמלד הטבע דהמנחם אינו משבח את המת בפני קרוביו אדרבה אומרים דברים שלא יצטער כמו במנינו אבל ברתיה דר' שמואל בר יהודה בפרק הפרה ואמר לו אלו הייתה ראויה לצאת ממנה דבר טוב לא היתה מתה וכאן שבח משה להמתים בפני אהרן שהם קרובים להקב"ה יותר מהם והיו לו להוסיף בכיה אפ"ה שתק על כן ראוי לשכר טוב: לו לבדו כלומר תרתי קאמר מפני שתיקותו זכה ששמע מפי השם שלא זכה עד עתה ש"ג דברות נאמרו למשה ולאהרן וכנגדן י"ג מעוטים ללמדך שלא לאהרן נאמר אלא למשה שיאמר לאהרן. ועוד זכה שנאמרה לו לבדו ולא נשתתף עם משה עד שיראה מפני זכותו של משה יזכה לשמוע הוא נמי הנבורה ואתי שפיר אפילו אליבא דרבנן דרבי יהודה שהביא רש"י לעיל ריש פרשת ויקרא: ד"ה ועל פני. מתעלה הא דלא פירש רש"י זה על בקרובי אקדש כיון שהביא ראיה מנורא אלהים ממקדשיך. עיין [בקנ"מ]: ד דד עוזיאל אחי עמרם לאפוקי שלא תפרש דוד הוא איש של דודתו דבפרשת אחרי מות מלינו נמי דודתך והוא אשת דודך. א"כ דלא תטעה לומר דוד אהרן חמישאל ואלצפן קאי לכן פירש עוזיאל אחי עמרם היה וק"ל: ד"ה שאו שלא לערבב דאם לא כן קרבו שאו את אחיכם וקברום מבעי ליה מאי מאת פני הקודש אלא העבירו וכו': [נח"י] דקשה לי' למה לא קרא לאלעזר ואיתמר דהא מקרא מלא לאחיו ישמא ועי"ז תירץ דהונאה זו לאו לצורך קבורה היתה אלא מאת פני הקודש כאדם האומר וכו' לפיכך לא הורשו להטמא. ואף על פי שבהמת לא נטמאו אלעזר ואיתמר אפי' לצורך קבורה מכח ציווי הקדוש ברוך הוא ומפתח אהל מועד לא תצאו כו'. ה של מתים מדכתיב בכתנתם וכל כתנת דכתיב בת"כ איירי בכתונת של בגדי כהונה ומישאל ואלצפן לא היו כהנים אלא לוים ומאין היו להם כתנות אלא ודאי קאי אמתים: ו אל תגדלו פירש שהוא שער ראשו כלומר מי שהשערותיו גדולים מתחלקי' השערות אלו מאלו ונעשה פרע. והא דפירש רש"י לקמן בפרשת סוטה דפרע ראש האשה פירש סתר קליעת שערה וכו' והכא פירש פרע לשון גידול יש לומר כי סתירת קליעת שערה הוא גידול שערה במראית עין כי עד עתה היה קלוע ונראה

אלו אין לה שער ובסתירת שערה נראה כאלו נתגדל שערה. מכאן שאבל כתב הרא"ם בפרק אלו מגלחין פירש רש"י מדאיצטריך קרא למשרי לבני אהרן מכלל דאחרים אסורי' דס"ל לרש"י ז"ל דקרא דראשיכם אל תפרעו למשרי להו לבני אהרן הוא דאתא ומ"ה דייקי מיניה מכלל דכ"ע אסורי דאי לאזהורי הוא דאתא שלא יורשו לפרוע היכי מצי למידק מינה דאחרים אסורים שלא לפרוע וחייבים לפרוע הא ליכא למידק מיניה אלא מדאסר להו לפרוע מכלל דכ"ע שרי לפרוע. אך קשה דאי למשרי הוא דאתא שאינם חייבים לפרוע מאי ולא ימותו דכתיב בתריה דמשמע שאם תפרעו תמותו כמו שפירש רש"י בעצמו הא אם תעשו תמותו ואם כן דברי רש"י סותרים זה את זה וצ"ע וכו'. עיין שם כי האריך בענין אפשר שרש"י הבינה בקושיא לכן פירש בפירוש בחומש מכאן שהאבל אסור בתספורת וכו': ד"ה ולא. הא אם הרא"ם פירש הא דפירש זה כאן אף על פי שפשוט הוא מכלל לאו אתה שומע הן וכל התורה נדרשת כן להורות שכוונת הכתוב הוא הכהן היוצא ממנו לא הלאו עצמו ושהרי אף בכל שאר דברי פרשה שאין בהם חיוב מיתה נופל בהם לומר שאם לא עשה לא ימות וכן יש לפרש ולא תמותו דיין ושכר והרב סמך על זה ולא פירשו ומיתורא דלא תמותו דרש כן כיון שהתיר להם לספר ש"מ שלא ימותו עכ"ל. ונראה דרש"י דייק מכלל דכ"ע אסירי דאי כ"ע שרי ולא בא הכתוב אלא לאזהרי שלא יפרעו אם כן היה קשה ל"ל לקרא לאזהורי להם כיון דלכולי עלמא שרי מהיכא תיתי שיגדלו פרע ולמה להו להתמיר ולערבב שמחתו של מקום. ועוד ל"ל לומר ולא תמותו הא אם תעשו כן תמותו למה ליה אזהרה אחר אזהרה כולי האי הניחא אי דלכולי עלמא אסירי מ"ה צריך אזהרה אחר אזהרה שמא תאמרו אף על פי שהורשו לגלח שערות כס מכל מקום יחמירו על עצמם ויעשו מדת חסידות כיון דלכולי עלמא אסירי מ"ה צריך קרא להזהיר אותו ולכתוב ולא תמותו הא אם תעשו כן תמותו ובזה נראה לי שניתשבו כל התמיהות הרא"ם. כ"ל ודו"ק: ד"ה ואחיכם. מוטלת על הכל ר"ל דהכל מחוייבים להתאבל אם ת"ח מצער עצמו כגון הכא שאהרן היה מצער עצמו אבל אין לומר דילמא מכאן משמע שאם ת"ח מת מוטל על הכל להתאבל עליו מדכתיב כל בית ישראל יבכו וגומר דאם כן היה לו לכתוב ואחיהם ר"ל אחיהם של מתים דהיינו כל ישראל יבכו את השריפה ומדכתיב ואחיכם משמע אחיהם של אהרן ואליעזר ואיתמר אותן שהיה משה מדבר עמהם: ט יין. דרך שכרות פירש את הפסוק בו או שנתן בו מים כל שהוא פטור. הא דכתב רש"י סתם דביאת אהל מועד יש בו מיתה ובת"כ משמע דווקא אם היה שיכור ועבד עבודה הוא במיתה יש לומר דכיון דיליף הנ"מ וקידוש ידים בפרשת כי תשא כתיב בהדיא או בגשתם אל המזבח לשרת והיא דווקא בשעת עבודה לא הוצרך כאן לפרש וק"ל: י ולהבדיל. בין כלומר שיהא הבדל בין עבודת הקודש למחוללת כי כל העבודות שהם בשכרות כולו מחוללת והיינו דפירש רש"י הא למדת שאם עבד פסל כיון דכתיב בבואכם אל אהל מועד ולא תמותו ילפינן נ"מ מקידוש ידים ורגלים והתם דוקא כשיעבוד עבודה כדפי' וש"מ דעבודה שהיא בשכרות חייב מיתה עליהם אם כן כל עבודות שהם בשכרות הם מחוללות ואם כן מאי שאי דכתיב והבדיל אלא על כרחך צ"ל כדי שיהא הבדל וכו' ואף דגבי ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור לא שייך לפרש כן שנאמר שאם תשתו לא יהיה הבדל בין טהורה לטומאה שכולן יהיו טמאות וכי שתוי שעבד עבודה תהא טמאה הא מחוללת הוא ואם כן צ"ל להבדיל בין הטמא וגומר שתדעו להבדיל ולא כדי שתבדילו וכו' אפ"ה הוכרח רש"י לפרש כן גבי עבודה ויהיה פירושו דמלת ולהבדיל טעם כדי שתבדילו וכו' לגבי עבודה וטעם שתדעו גבי טמאה וטהרה. ובזה נ"ל לתרץ קושית הרא"ם שהקשה והא גבי להבדיל בין הטמא בין הטהור לא שייך לפרש כן ותירץ מה שתירץ ע"ש באורך יא ולהורות יכול יהא. פירש ותהיה וי"ו ולהבדיל והוי"ו של ולהורות מוסיף על עניין ראשון שגם הם במיתה: הכהנים בעבודתם דלא היה לו לכתוב אלא אתה ובניך אלא מדכתיב אתך פוי כאלו אמר אתך יהיו בניך למה לי והא כבר כתיב אתה ובניך אלא ללמד כהנים בעבודתם וכו'. ובזה יתורץ קושית הרא"ם מנא ליה למדרש הכי הא אתה ובניך לגופיה איצטריך דאף הבנים בכלל האזהרה ואין לומר דמלת אתה קדרים דאתי למעוטי דאם כן אתה במיתה מבעי ליה עכ"ל וק"ל [נח"י] פירש מדסמך לי' ולא תמותו לאתה ובניך דהא לוי דיירי בעבודה ש"מ כהנים בעבודתם במיתה ואין הורא' שהוא לוי לכל ישראל במיתה דאם"ד דגם הוראה במיתה הל"ל ולא תמותו אחר ולהורות והוה קאי אכולה ענייגא. יב על. עון עגל. וא"ת והא לעיל מביא רש"י פלוגתא דתנאים דלאחד משום שהורו הוראה בפני רבן. ולאחד מפני שנכנסו למקדש שתויי יין. וי"ל דהא והא נרמא אי הוה מעשה עגל לחוד למה המתין עד עכשיו אי נמי למה המית נדב ואביהוא ולא אלעזר ואיתמר: אלא ודאי תלוי נמי בעון אחר למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ואי הוה טעם אחרון לחוד הייתי אומר הא אין עונשים בלא אזהרה לכך צריך נמי עון העגל דיש בו אזהרה. ואתפלל. גם גם לרבות הבנים: קחו. וקדשים אסורים לאונן דאל"כ למה הוצרך לומר להם זה הרי כבר נאמר בפרשת צו והנותרת ממנה יאכלו אותה אהרן ובניו רא"ם: את. מנחת שמיני הכנים עשר נשיאים התחילו להקריב קרבנם ונחשון היה הראשון אף על גב דהיה נמי שעיר ראש חדש והיו שלשה שעירים. מכל מקום לא רצה רש"י לפרש שעיר ר"ח לפי שעל אותה מנחה לא צוה לו משה לאכול כמו שמשמע בסוף שאהרן אמר למשה אם שמעת בקדשי שעה וכו' ומשה הודה לדבריו ומשמע שלא אמר בתחילה בהדיא לאכלו: ואכלוה. ומה ת"ל וא"ת לעיל נמי לימא לא מפ' קחו את המנחה מה ת"ל לפי שהיה וכו' ולמה הוצרך לפרש אע"פ שאתם אוננים וקדשים אסורים לאונן. ועוד קשה בסמוך שמפרש כי כן לותי באנינות יאכלוהו דילמא כי כן לותי שיאכלו את המנחה מצות וי"ל כי כן לותי משמע חידוש אע"פ שאין הדין כן לשאר מנחות ואי קאי אמה שאכלו את המנחה מצות זה פשיטא הוא דכל מנחה אוכלים אותה מצ.ת. לכך הוצרך לפרש באנינות יאכלוהו לכך הוצרך נמי לפרש לעיל קחו את המנחה ואע"פ שאתם אוננים וכו' משום דכי כן לותי קאי עליו אבל אי הוה מפורש לעיל לפי שהוא מנחת צבור וכו' לא שייך לכתוב כי כן לויתי משום דבלווי לחודיה שלוה להם במנחה שגם כזו המנחה תנהג בה כמנהג המנחה היה די למה חזר ואמר כי כן לויתי אלא ע"כ בעד אנינות לוה שהוא סותר מה שקדם שאונן אסור לאכול קדשים: יד חזה. כל שלמי ציבור. כתב הרא"ם לא ידעתי למה לא כלל בזה גם החזה של שלמי נחשון שהיו באותו יום כמו שכלל מנחתו של נחשון עם מנחת שמיני של צבור וכו'. [נ"א] דגבי מנחה שבא להתיר וכו': להם אנינות הי' צריך לרבות מנחת נחשון שלא תאמר מנחת צבור דגלי קרא גלי מנחת נחשון דלא גלי לא גלי ואסורה באנינות אבל גבי חזה התנופה שלא למדנו בו חידוש שאינו בשאר שלמים למה צריך לרבות מנחת נחשון דמ"מ שלמי נחשון משלמי אלו:

תאכלו תוך מחנה ישראל. פי' ואע"פ בשאר מתים וכל שאר טמאים הולכים שם, הוכחתו מדלא כתב במקום קדוש ש"מ טהור במקלת קאמר ומדכתיב לעיל גבי מנחה ואכלו אותה במקום קדוש אותה ולא אחרת אפקה ממקום שכינה ואוקמיה אמחנה לויה ומדכתיב אח"כ במקום טהור משמע להקל עוד עליו ולאוכלו במחנה ישראל דהא מילתא דפשיטא הוא דלא יאכלוה בטומאה: טז מוספי ר"ח. שעיר מוספי ר"ח בא בשביל חטאת הדור דכתיב ביה ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה איזה שעיר נושא את עון העדה הוי אומר זה שעיר של ר"ח דרש מפני מה. ה"ג הרא"ם מפני מה נשרף זה ומפני מה לא נאכלים אלו כלו' שלא אכלו ביום מפני אנינות אלא הניחו לאכול עד בין השמשות שאז כלה זמן אנינות כר' יודא ור' שמעון שאמרו לא הותר אלא בלילה ואותו שנשרף לא הניחוה לאוכלו משום טומאה שנגעה בה ואליבא דר' נחמיה משום שהוא קדשי דורות והאוננים אסורים לאוכלו ביום ובלילה מדאורייתא משום הכי שרפו מיד. רא"ם. אבל אי גרסינן מפני מה נאכל זה אז הכל דרשה אחת מפני מה נשרף זה וזה נאכל היה להם או שניהם לשרוף או שניהם לאכול וזה דרשה אחת היא ולכ' גרסינן מפני מה לא נאכל (נ"א) גרס מפני מה נאכלו ופי' שהם ב' קושיות למה נשרף זה אם משום אנינות הלא אנינות מותר לכם ולפי דבריכם שאין אתם אוכלים באנינות למה אכלתם את אלו שאר חטאת וזה נקרא ב' שאלות הא' לפי האמת והשני' לפי דבריהם: על אלעזר. הפך דאל"כ למה קצף עליהם והלא אף אהרן הוא בכלל הכעס והוצרך להשיב ותקראנה אותי כאלה וכן הוא בת"כ שאף על אהרן היה הקצף: לאמר. הבוכי הוכרח לפרש כן דכל לאמר שבתורה לאמר לאחרים. א"כ וידבר כלל לאמר פרט אבל הכא ליכא לפרשו כל הפירושים הנ"ל וע"כ צריך לומר לאמר השיבני על דברי: יז מדוע וכי חוץ. פי' דקא סלקא דעתך דשאלת מדוע דבקה עם במקום קודש כאלו אמר מדוע לא היתה אכילתכם אותה במקום קודש ומשום הכי ק"ל וכי חוץ לקודש אכלוה. והשיב שאלת מדוע דבקה עם לא אכלתם אותה ופירש במקום הקודש מאחר שהיתה במקום הקודש שלא יצאה להפסול מפני שא"א לומר זה אם לא שאל קודם אם יצאה והשיבו לו לאו הוסיף הרב לומר שמא חוץ לקלעים יצאתה ומאמר כי קדש קדשים הוא טעם על מאמר שמא חוץ לקלעים וכו'. לשאת. לא לכפרה וא"ת הא בתחילת הפרשה כתיב וכפר בעדך דהיינו חטאת שמיני ש"מ שגם אלו באו לכפרה. וי"ל דמה שכתוב וכפר בעדך לאו דוקא שהוא כפרה ממש אלא ל' קינוח והכשר בעלמא וכמו זה מצינו גבי מצורע שכתוב וכפר עליו הכהן וכי מה חטא שצריך כפרה אלא ודאי גם התם לשון הכשר הוא: יח אבל היה לכם. לא שיאכלו אותה עתה כמובן ממנו שהרי כבר נשרפה. כאשר. במנחה שהוא קדש קדשים ואכילתה בקודש כמוה אבל א"ל כאשר צויתי לכם בחזה התנופה ושוק התרומה שאמר להם גם כן שיאכלו אותן. די"ל מפני שהן קדשים קלים ואכילתן במקום טהור מ"מ אין ללמוד קדשי קדשים מקדשים קלים: [נח"י] ול"נ לתרץ לפי שהקב"ה לא צוה בפי' על אכילת חזה ושוק אלא על המנחה לבדה כמאמר הכתוב קחו את המנחה ואכלוה מצות אלא משה הוסיף מדעתו לדמות אכילת חזה ושוק לאכילת המנחה: יט אין ל' דבור אלא ל' עז פי' היכא דכתיב אחריו לאמר כמו שפירש"י בפרשת וארא. א"נ בשיבא הדבור במקום פרטו כמו וידבר העם באלקים ובמשה למה העליתנו וגו' היה צריך לומר ויאמרו מאחר שהוא דבור פרטי אף כאן היה לו לומר ויאמר אהרן וגו' כיון שהוא דבור פרטי הרא"ם. והיא היא מה שכתבתי בפרשת וארא: הן היום. אלא פירש לאיזה צריך הוצרך לומר הן היום הקריבו וכו' היה די בותקראנה אותי כאלה ואכלתי היום וגו' אלא ה"ק א"ל משה שמא זרקתם דמו אוננים אחר מיתת אחיכם והאונן שעבד חילל ולפיכך לא אכלתם שמשה לא ראה מעשיהם מטרדתו עם השכינה באותו יום וחשש שמא מלאו דם שעיר הזה שלא נזרק עדיין וזרקוהו. והשיב אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות עד שיחשבו שנפסלה אני הקרבתי שעלי מוטל דכתיב קרב אל המזבח וכ"ג מקריב אונן וכו"ן של הן היום במקום מ"ש כמו הלאן תשברנה הרא"ם האריך ואני קצרתי: [נח"י] כתב הרא"ם אע"פ שההקרבה קלה מן האכילה שהרי כ"ג מקריב אונן ואינו אוכל באנינות וכאן הותר לו אפי' לאכל באנינות ומכ"ש להקריב מ"מ אמר להם שמא טעיתם וחשבתם כו'. וקשה דאם כדבריו כן הוא שההקרבה קלה והותרה א"כ למה השיב אהרן וכי הם הקריבו דמשמע שאלו הם הקריבו היה פסול מגד ההקרבה עדיפא מה ה"ל להשיב וכי היום פסולה והלא הותרה אלא שלכך נשרפה ותקראנה אותי כאלה ואין לה אוכלים שיש חילוק בין קדשי שעה לקדשי דורות. ולכן נראה לי הדברים כפשטן שהאונן שעבד חלל ממש ואהרן הורה כנו שהדין הוא לדורות וסק"ו איכא למיפרך דשאני היתר אכילה כאן כדי שלא יבואו הקדשים לידי נותר שהרי לא היו כהנים אחרים בעולם רק אלו ואלו האוננים משא"כ ההקרבה שהרי אפשר בכ"ג נשארה באיסורה אבל האכילה א"א בכ"ג לבדו לאכול הכל ויבוא לידי נותר ומזה הטעם נמי שדין כו' לדורות כ"ג מקריב אונן לפי שיש הרבה עבודות שאינן כשרים אלא בו אבל האכילה של הכהנים כשרים לאכול לפיכך אינו אוכל אבל לא שאיסור אכילה חמורה מאיסור ההקרבה ואין כאן ק"ו: [הג"ה] פי' כי העבודה חמורה מאכילה כי מצינו בעל מום אוכל בקדשים ופסול לעבודה א"כ אין ללמוד ק"ו מה אכילה שחמורה שאסור לכ"ג באנינות הותרה לבני אהרן באנינות עבודה הקלה שהותרה לכ"ג באנינות ק"ו שהותרה לבני אהרן באנינות דהא איכא למימר מה לאכילה שהותרה לבעל מום: ואכלתי. ואם אכלתי [קל"מ] פי' ואכלתי משמע שכבר אכלו וזה אינו שהרי כבר נשרף: מותר שאין אונן ואם תאמר הא תשובה זו אינה אלא למאן דאמר משום טומאה שנגעה בו נשרף דאי משום אנינות כל שכן קשה למה שרפו אותו היה להם להמתין עד הלילה וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל מאי נ"מ שהשיב לו אנינות היום אסור ולא לילה כיון שנשרף משום טומאה שנגעה בה מה תשובה השיב בזה. ויש לומר בדוחק כי משה לא היה חוקר על זה דלמא טומאה נגעה בה כי לפי סברתו שהיה להם לאכול מיד א"כ בודאי היה נשמר מליגע בטומאה בשעה קלה שהיא מזריקת הדם עד שעת אכילה כי מסתמא מיד יאכלוהו אותם כי זריזים מקדימין למצות והשיב לו אהרן היום כלו' אנינות היום אסור והוכרחו להניחו עד הלילה ואפשר נגעה בו הטומאה ונשרף: ב הודה ולא בוש. [ד"ד] קשה היכא מרומז בפסוק שהודה בלשון שמעתי דלמא הודה בלשון לא שמעתי. וי"ל דוישמע משה הוא יתיר לשון דפשיטא שמע דהא דבר עמו אלא ה"ק דאשום וישמע משה ככר הוטב אח"כ בעיניו דברי אהרן אלא שהרי מה שמע: וקשה לדבריו דלא הל"ל וישמע אלא ומשה שמע דהוא לשון עבר והיה פירושו בשביל ששמע כבר לפיכך וייטב בעיניו וע"ק לדבריו היה להרשים רש"י וישמע ולא וייטב בעיניו. ונראה דודאי לשון הפסוק הוא מהופך וגם וישמע הוא מיותר וה"ל רק וייטב בעיני משה ואף שממלת וישמע מרומז שמיעה וכמו שמצינו בתרגום יונתן ועפ"ם מ"מ יש לדקדק דהל"ל וישמע וייטב בעיני משה אבל ששמע וייטב בעיניו לא קאי אמשה לבד רק שבא לרמז שיש לפרש וייטב בעיניו ר"ל טעמו אהרן דאחת דבר אלהים שתים זו שמענו וכיון דמשמע כאן לבורות שמיעה תלי בהודה ששמע ושכח לפיכך וייטב בעיני ור"ל גם בעיני אהרן שמח דכיון בדעתו להעמיד מקום ודוק גלי"ם: יש מקשים דכאן משמע דיש שפי' בושה אם יאמר שכחתי מה שאמר לא שמעתי ובשבת דף קס"ו א"ר קפ"ג אפי' בשעת כשלונה של ירושלים לא פסקה משם אנשי אמנה דכתיב ובביתי אין לחם ושמלה דהיינו תורה ולא אמר גמירנא ושכחנא דקשה דהלא אינו רוצה לומר גמירנא ושכחנא דהוא בשת גדול. ולק"מ דהם קאי על כלל התורה שאינו יודע כלל ממנה בזה הוא גנאי גדול באומר שמעולם לא גמיר שום תורה והי' לו לומר עשיתי את שלי ולמדתי אלא ששכח ממני מאיזה סיבה אבל כאן דקאי על דבר א' שפי ניחא ליה לומר הרבה תורה למדתי אלא דבר אחד לא למדתי עדיין: או י"ל דהיאך אפשר לומר לא שמעתי דא"כ אהרן מנ"ל דהם שמע לא שמע ושבח של משה הוא זה דכל דבר שיש לו שני סברות להיתר ולאיסור ודרך בני אדם לומר תחלה סברא זו ואחר זמן יכול לחזור מסברא הראשונה שהוא [illegible] לו שהוא מסתבר טפי וע"כ אין בושה בחזרה. וע"כ אם אמר לא שמעתי אלא שסברתי היתה להיתר אלא שאהרן הקשה לו כיון שיש סברא להיקך מנה לך להקל א"כ לא היה בושה גדולה גם כן אלא עכשיו ששמע לאיסור ושכח וסובר להיתר מכח סברא ועכשיו נזכר ששמע לאיסור כפירש יש בירור עכשיו שסברתו הוא שקר ובזה יש בושה גדולה ולא כן מכסיא דשבת לק"מ שהם אינו צריך לומר שמא בסבר' ויש בושת מזה:

יא א שיאמר לאהרן די"ג דברות נאמרו בתורה ואל אהרן וכנגדן כתיב י"ג מיעוט למע' שלא דבר הקב"ה עם אהרן אלא עם משה לבדו כדלעיל פרשת ויקרא: [נח"י] ואף על פי שכבר פירש רש"י לעיל פרשת ויקרא חזר ופירש כאן כדי שלא תפרש שבשכר וידום אהרן זכה שנתייחד גם אליו הדבור עם משה כמו שזכה גבי שתוי יין עי"ל אף על פי שבעלמא יצא הדבור מבין שניהם היה כשהיו מדברים לישראל אבל כאן משה אמר לאהרן שיהי' הוא לבדו השליח לאמר אליהם: ב' החיה. לשון חיים דאל"כ זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה מבעי ליה: ד"ה זאת אוחז פרש משום דמלת זאת מורה כאצבע על הרמוז אליו והמדבר עמו ה' לא היה שם שום טמא רא"ם האריך וקצרתי: ד"ה זאת החיה מכל מלמד. דלא הל"ל רק זאת החיה וגומר אף על גב דמפיק ממילת החיה לשון חיים י"ל דדייק מה"א יתרה דכתיבת החיה אלא דבא ללמד כו': מפרסת. סדוקה ר"ל שאינו מגזיגם פרסה אלא לשון סדוקה הוא ופרסה הוא בלט"א בלע"ז ובלשון אשכנז שו"ף והוכחה התרגום הוא מדכתיב ואת השפן כי מעלה גרה הוא ופרסה לא יפריס והלא לכלם יש פרסה שדורסים בה על הארץ אלא ע"כ מפרסת לשון סדוקה: ד"ה בבהמה יתירה דהא כבר כתיב אשר תאכלו מכל הבהמה אלא תיבה יתירה כו'. ודומה כאלו כתיב אשר תאכלו מכל הבהמה אשר בבהמה היינו הש"ל שמלא בבהמה דאשר תאכלו מכל הבהמה קאי אכולא פרשה: [ד"ה] אותה בעשה. דלאו הבא מכלל עשה עשה הוא ולא תעשה כתיב בהדיא בסמוך את זה לא תאכלו וגומר אבל לא בא ללמד לפסוקו שמותר לאוכלו דהא כבר אמר אשר תאכלו מכל הבהמה כו'. ק"ו ואם תאמר והא אין מזהירין מן הדין. ויש לומר דשאני הכא דיש בו עשה אותה תאכלו פירש רש"י ולא בהמה טמאה וזה קאי על כל בהמה טמאה דהא כתיב אותו תאכלו משמע הם שכתובים בפרשה מותר לאכלה אבל שאר בהמות שאין בהם סימנים אף שלא כתובים בפרשה אסור לאוכלה אם כן יש עשה אף על בהמות שאין בהם סימן טהרה מזהירין נמי מן הדין שיהא בו נמי לא תעשה אבל היכא דאין עשה אין מזהירין מן הדין רא"ם [ג"א] שמא שאין מזהירין מן הדין היינו היכא שאנו באין ללמוד מגוף הדין שהתורה אסרה בה בתו אנו באין ללמוד בתו ממנה בזה אמרינן אין מזהירין דשמא גזירת הכתוב הוא ואין להזהיר מן הדין אבל כשהתורה נתנה טעם לדבר ואת השפן כי מעלה גרה הוא ופרסה לא יפריס בודאי ובבירור ילפינן שאם אין לה שום סימן כלל דיותר עדיף ושפיר יליף ליה בק"ו ובטעם אין שייך אין מזהירין. ד"ה ובנבלתם ברגל. ברגל פירש ביום טוב כלומר שכל ישראל חייבין לטהר עצמן ברגל מפני עולת ראייה שחייב להביא לעזרה מה שאין כן בשאר ימות השנה: יא לאסור את עירוביהן משום דקרא יתירא הוא דהא כתיב לעיל מיניה שקץ הם: בנותן טעם היינו מין בשאינו מינו אבל מין במינו שמא אחד במאתים שהיר מותר: ד"ה ואת יבחושין. פירש דבר שמתגדל במים שבכלים אין בו לך איסור ואת נבלתם תשקצו בא לרבות מיד שנתפרשו מן המי' כגון שסיננן מן המים אסורים הם כיון שפירשו ממקום רבותיהו: יב אשר אין לו מה"ל דקרא יתירא הוא שכתוב לעיל וכל אשר אין לו סנפיר וגומר: שיכול אין לי כלומר אלו לא נכתב מקרא זה ה"א אין לי וכו': אף על פי שהשירן בעלייתו אבל מקרא קמא ליכא למשמע דא"כ במים מבעי' ליה ולא בימים ובנחלים אלא ללמד בימים ונחלים שהם מושכים ונובעי' הוא דאסירי אי לית ליה סימנים הא בכלים שיחין ומערות אף על פי דלית בהו סימנים אכול ע"ש: יג לא יאכלו. תאכלו מדשני משה רבינו עליו השלום במשנה תורה וכתב לא תאכלו ולא כתב לא יאכלו דמשמע אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע כמו ששמע הדבור מפי הקדוש ברוך הוא אלא ודאי כך קבל מסיני דהא לא יאכלו דכתיב גבי עופות טמאים לאו לאוסרן בהנאה הוא דאתא ועל כרחך לחייב על המאכילו לקטנים: וכולן מין אחד ואם תאמר הלא מוסב זה על טעיין דפירש"י לפניו העופות הטמאים שכתובים בתורה בהדיא מותר בהנאה. מדכתיב לא תאכלם מצינו לפרש היכא דכתוב למינה למינו למינהו אף שאין דומין זה לזה לא במראיהן ולא בשמותיהן הכל מין אחד הוא אבל אם היה אותן שכתובי' בהדיא בתור' אסורי' בהנאה מדכתיב לא אכל הוי מפרשינן היכא דכתיב למינה למינו למיניהו לא ללמד בא שמינה ממש הוא אלא אלו שדומים במרא' ובשמותיהן אסורים כמו אלו שכתובים בתור' אבל אלו שאין דומין להם במראן ובשמותן אותן אינן מינן ואינן אסורי' כאותן שכתובי' בהדיא שאין אסורי' בהנאה ואין בהם אלא איסור אכיל' אבל השתא דאמר' אפי' אותן שכתובים בהדיא אין בהם איס' הנאה אם כן אין יכולים לומר דאותן שכתובים בהדיא חמור יותר ע"כ להודות בא שמין אחד הוא וק"ל: כג יש לו חמש הוא טהור דאל"כ ל"ל הא הא לעיל כתיב אך את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההולך על ארבע וגומר משמע דהני ארבע מיירי דוקא אבל שאר שרצי העוף שיש להם ד' רגלים אסורי' לאכול

לאכול אלא נזאי ללמד בא וכו': [נ"א] וקשה דלמא ממנו אם יש לו ב' שיחא עכור ויהא דווקא לבתים לא צריך קרא דלא אמר קרא אלא הולך על ארבע לא על שנים אבל לשמנה צריך קרא דהוה ד' בכלל ב' ולהכי צריך למעוטי שאם יש לו ה שהוא טהור כד בבריאתו יש טומא' כלומר לא שמלוה אותם לטמאות אלא ה"פ שאם תגעו בם תהיו טמאים: בה ט"ס' מאי תגעו' מטומא' מגע כתב הרא"ם לא שמעתי טעם נכון על זה מה בא להשמיענו בזה שהכל הרי בהדיא כתיב שם שבטומאתו' מגע אינו טעון כיבוס בגדים ובטומאות משא טעון כיבוס בגדים ובא להודיע שבכל מקום הוא כמו שכתוב שם בגמלי נפק' מינה. ובמא"י"ל שבא להשמיענו בזה שאין טומאות מגע למדם מק"ו מטומאות משא להשמיענו כיבוס בגדים ומה משא שאינה נוהגת בשרצים טעון כיבוס בגדים מגע שנוהג בכל מיני טומאות אינו דין שטעונה כיבוס בגדים ועל זה פירש"י כל מקום שנאמר טומאות משא חמורה מטומאות מגע ולא תימא בשום מקום טומאות מגע שחייב בה שכתוב כיבוס בגדי' ואילו היה' טומאת מגע טעונה כיבוס בגדי' מק"ו לא ליכתוב קרא בשום דוכתא דליכתוב בטומאת מגע יכבס בגדיו וכה"ג איתא בפ"ק דחולין דף כ"ב וכו' הרא"ם: [נח"י] ולא נהירא אם לזה נתכוון הרב הל"ל איפכא כל מקום שנאמר טומאת מגע אינה טעונ' כבוס יותר עדיף ה"ל לפרש שבא להשמיענו שאין טומאת משא למדה מטומאת מגע לפטרה מכבו' בגדי' מה מגע דמרובה אינה מטמא בגדים משא מיעט אין דין שלא יטמא ת"ל כו'. ולי נראה דבא להשמיענו שלא תאמר מגע ומשא שוין הם וא"כ בשרצים ובעל קרי דכתיב בהו טומאת מגע ה"ה דמטמאין במשא לזה אמר הרב דבכ"מ טומאת משא חמורה מטומאת מגע שטעונה כבוס בגדים ואי הוה כונת הכתוב דמטמאין גם במשא לא הוי שתיק מיניה דהא כבוס בגדים אין ליליף ממגע דדיו לבא מן הדין: כו בסוף הפ' פי' על בהמה טהור' כלומר אלקן הכתוב לשנים כלומר שחיטת בהמה טהור' אם היתה טריפה ושחטה שחיטה מטהר מידי נבלה ומ"ה כתיב התם וכי ימות וגו' דוקא מתה מטמאה טומאת נבילה אבל טריפה אע"פ שסופה למות אם שחטה טהורה מטומאות נבילה אבל בהמה טמאה בין מתה בין שחטה אין שחיטתה מטהרת' מידי נבילה ולכן כתיב בה בנבלתם סתם בין על ידי מיתה בין על ידי שחיטה כו ודוב וחתול פי' שאין כפות רגליהם מכוסות בטלפים: לב לאחר טבילתו טמא כלומר שלא תאמר שמפני שיוצא במים דהיינו שבכל יטמא עד הערב כפי מה שיובן מבמים יובא וטמא עד הערב לפיכך אף לאחר טבילתו אינו מועיל לו להוציא מטומאתו עד שיעריב שמשו: [קצ"מ] פי' לתרומה דאלו למעשר מיד אחר שטבל ועלה הוא טהור כדאיתא בפ' הערל דף ע"ה: לג אלא מאוירו כלומר אם הכלי טומאה לאוירו ולא נגעה בו טומאה וגבי טהור אפי' נגעה בו ם מסה וילפי' מכל אשר בתוכו יטמא מה תוכו כשהכלי מטמא אוכלים שבתוכו אפי' אינו נגע כבן הטומאה שמאיס דהא אפי' אם היה הכלי מלא חרדל הכל טמא אע"פ שאין הכלי נוגע בכולם אלא מה שסמוך לדפנו' שאי אתה יכול לומר שזה מטמא את זה וזה מטמא את זה שהרי אין אוכל מטמא אוכל ועוד א"כ זה שני וזה שלישי מטמא רביעי אלא ע"כ מאויר כלי הם נטמאים אף תוכו האמור באזהרת טומאה לכלי אף על פי שלא נגעה טומאה בכלי אלא תלוים בו טמא הכלי: ד"ה כל אשר חוזר ומטמא מדלא כתיב כל אשר יגע בתוכו אלא אפילו לא נגע אלא שבא לאוירו טמא א"כ לא שהכלי הוא כאלו מלא טומאה ומה שבתוכו נוגע בו דא"כ למה נתמעטו כלים מלטמא מאויר כלי חרס כדלקמן ברש"י אלא ודאי הכלי עצמו קבל טומאה מהשרץ שבתוכו והכלי נעשה ראשון וחוזר ומטמא מה שבתוכו לעשותו שני נתמעטו כלים שאין כלי ראשון מטמא כלי הרא"ם: ד"ה ואותו. שאין לו טהרה כלומר אם אתה רוצה לטהרו מידי טומאתו בבריאתו עד שלא יהא ראוי לתשמישו הראשון שאם עשוי לאוכלין ינקבנו עד שיוציא זתים ואם למשקה עד שיקבל כונס משקה: לד על מקרא מפני שאין לו דבקו' עם ואותו תשברו הסמוך לו יפירש הפ' יבא עליו מים הפ' כאן עליו מפני שאשר יבא מורה אח' שהיה בתוך כלי חרס הטמא אם יבא עליו מים יטמא ואין הדבר כן שהרי התורה אמרה וכי יותן מים על זרע ונפל מנבלתם עליו ואז הוא טמא והוסיף עוד הרב לומר והיא בתוך כלי חרס שלא תאמר שכיון שנכנס לתוך כלי טמא ואחר שיצא מן הכלי אם בא עליו מים יטמא דנאמר שחוזר הטומאה וניעור אחר שיבא עליו מים לכן אמר והוא בתוך הכלי: ד"ה כל אשר. אפי' נגוב שהרי תלה הכתוב את טומאתו אחר ביאת המים פעם לא שנא נגוב לא שנא לח: אוכל ומשקה מטמאה מאויר כ"ח כתב הרא"ם נרא' לי דהאי ומשקה תשבפתא הוא וצריך לגרוס אוכל מטמא מאויר כלי חרס לא אוכל ומשקה שהרי המשקה דכתיב בקרא כבר כתב רש"י לעיל שהוא בא להכשיר ואליבא דרבי אליעזר ולא ליתנא כרבי יודא וכרבי יוסי ואם כן איך יתכן לומר אחר כך ועוד למדו רבותינו וכו' ועוד בת"כ שלפנינו ובפסחים דף כ' אינו כתוב רק אוכלין מטמאין מאויר כלי חרס ואין כלים מטמאי' מאויר כלי חרס: משנתלשו פירש משנתלשו האוכלים מן הקרקע דאם לא כן אין לך שלא בא עליו מים ומהו אשר יבא עליו מים: אא"כ ישבר כביצה ר"ל בני אדם האוכלים אכילה שאין בה שיעור אינן טמאי'. אבל אין פירושו שאין אוכל מטמא דברים אחרים כשאין בו שיעור שהרי אפילו אם יש בו שיעור טומאה אין מטמא דברים אחרים שאין אוכל מטמ' אוכל מן התורה מדאורי'. והא דלא מטמא את אחרי' ילפינן מדלא כתיב טמא אלא יטמא והוי כאלו אמר טמא יהא ולא לטמא אחרים: לה המטלטלין דאי לאו כלים המטלטלים הם אלא מחוברים לקרקע אז לא מקבלים טומאה דכל המחובר לקרקע הרי הוא כקרקע ומדכתיב יותץ דמשמע דאין להם טהרה במקוה משמע דבכל חרס הם והואיל והוא כלי חרס צריך לומר שיש להם תוך דקין כלי חרס מטמא אלא מאוירו ולאו דווקא חרס שהרי שורפים אותו באש אלא כיון שעושים אותן מטיט ומיבשין אותן בחמה קורין אותו חרס ויש לו כל דין כלי חרס: [ד"ד] קשה הא כבר כתב דין כלי חרס דכתיב וכל כלי חרס והרא"ם כתב שכלי חרס פירשה שעשה מן הטיט ותנור וכיריים שאין נעשין מן הם ם לבד ונייבשין אותם בחמה וי' ידענא מה חילוק יש בזה. ונראה דלעיל קמ"ל שכלי חרס הטמא יש לו תקנה בטהרה ע"י שבירה כדאיתא בת"כ ואותו תשברו פי' יש לו תקנה על ידי שבירה שסובר קלא עד שיהא בו נקב שלא יוכלו להשתמש בו באוכלין ואי לא כתיב אלא קרא דלעיל ה"א אותו תשברו כולו ולא מהני זה שמטהרו ע"י שבירה קמ"ל דיותץ דפירושו שאין לו ם ארה בטבילה ולהשאר קיים כמות שהוא אבל שבירת נקב מהני דא"ל יותץ ממש שמא קס"ד טמאים יהיו לכם ופרש"י שאין חייב לנתצו אלא יחזיקנו לימי טומאתו. ואי לא כתיב אלא הך קרא דיותץ ה"א דקמ"ל שאין לו טהרה במקוה אלא יחזיקנו לימי טומאתו אבל לטהרו ע"י שבירה לא מהני קמ"ל קרא דלעיל דיש לו טהרה ע"י שבירה

ע"י נקב: לו המחוברים. גלא תאמר והא לעיל דרש רש"י וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא קאי אהכשר טומאה ולא על טומאה עצמה משום דסבירא ליה דאין טומאת משקה דאורייתא וזה אליבא דרבי אליעזר דס"ל הכי והכא פירש דווקא במחוברי' לקרקע אין מקבלין טומאה שום טומאות משקים דאורייתא וזה אליבא דרבי יודא דס"ל הכי. יש לומר זהו שפירש רש"י ועוד יש ללמוד וכו' ואליבא דרבי אלעזר והא דלא קאמר וי"ת יש לומר דאף רבי יודא ס"ל נמי דס"ל דתרווייהו יש ללמוד מזה דשקול ס הם ויבאו שניהן הרא"ם: [ד"ד] נראה ד"ש הוכחה לשני הלימודין דאי לנלתא קנייתא לגזוד קשה למה אמר יהיו טהור ל"ל אך יהיו אלא דקאי על מי שה ה טמא עתיד להיות טהור ע"י הטבילה בהם ואי לבתרייתא לחוד קשה מאי שייכות לזה לכאן דמיירי בא"זה ענין באה הטומאה להכלי או לו אלא ע"כ דנם כאן דקמ"ל שאין הטומאה באה אל המים בשום לד: מעין ובור. כלומר אם נגע בנבלה והיא בתוך מעין או בור יטמא דקרא יתירה הוא למדרש הכי והכי דרשינן ליה אך מעיין ובור ומקוה נים הטמא הטובל בהן טהור אבל הטהור העומד בתוכן אם נגע בשרץ טמא: שלא תאמר ק"ו כתב הרא"ם אבל בתורת כהנים שנו הואיל והארץ מעלה את הטמאים מטומאתם שאם זרעו זרעים טמאים ונשרשו בארץ הם טהורים והמקוה נמי מטהרת את הטמאים מה הארץ גוללת את הטהורים כלומר הזרעים הנשרשים בארץ מצלת אף יים כך לכך נאמר והנוגע בנבלתם יטמא שאין המים מצילים מלטמא: לז ד"ה טהור. לקרו' הכל פירש דמדכתיב בתריה וכי יותן מים עליו טמא הוא מכלל דקרא דלעיל מיניה דכתיב טהור הוא כשנפל מנבלתם עליו המים קמיירי. עיין בהרא"ם מה שהקשה הקושיות שהקשו בת"כ ובתלמוד דל"ל קרא תיפוק מדלעיל והביא התירוצים שתרצו שם: [ד"ד] קשה זה נלמד מן הפסוק וכי יתן מים דמכלל בלא מים אינו טמא וגל"ל ולדקדק בל' הכתוב שאמר תחלה על כל זרע זרוע אשר יזרע ואחר כך אמר וכי יותן מים על זרע לא הזכיר אלא זרע לחוד אלא דיש טעות ולחלק בין זרע אשר גדל מאליו בלי זריעה ויש אשר זורעין אותו וה"א דכי אמרי דהיא מוכש' לקבל טומאה דוקא ע"י נתינת מים היינו בגדל מאליו דלא נעשה בו מעשה אבל בזרע הנזרע ואחשבי' לאוכל א"ל הכשר מים קמ"ל: לח ד"ה מים. בין שאר משקים דילפינן מים מים לג"ש ממים דלעיל דגבי כלי חרס שהם עשה בהן שאר משקים כמים (בין נופל לתוכן) דכתיב וכי יותן מים על זרע וכתיב בסמוך ונפל קרי ביה נמי ונפל על מה שכתוב לפניו וגופל זרע על מים: לט ולא בעצמות פירש כשפירשו ממקום חיבורן אבל כשהן מחוברים בבשר הנוגע בהן כנוגע בבשר אי משום יד אי משום שומר: מ המורה טומאת משא פירשתי לעיל. והא דפירש רש"י הכא והא כבר פירש זה לעיל. יש לומר דמדכתב הכא והאוכל מנבלתם דליתן שיעור אוכל לנושא ולנוגע ה"א כיון דהשוה אותן הכתוב לשיעור טומאה ה"ה נמי לענין כיבוס בגדים מ"ה צריך רש"י לחזור ולפרש פה. וא"ל מנ"ל לרש"י כבר תירץ הרא"ם כיון דלא מישתמיע קרא בשום דוכתא דליכתוב בטומאת מגע יכבס בגדיו ד"ה והאוכל יכול מה שפירש הוא להם אחר והנושא את נבלתם שלא כסדר כדי שידבק הנושא עם הנוגע להודיע ההבדל שביניהם שטומאות משא חמורה מטומאות מגע וכדפירש לעיל מה בא להשמיענו. כדי אכילה והוא כזית דהיינו חצי בילה. והא דפירש רש"י לעיל אוכל הנאכל בבת אחת ושערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת דהיינו בילה שלימה. זה מיירי על ידי הדחק והכא מיירי שלא על ידי הדחק: [נ"א] תימא דסוף סוף לא שייך להכתוב שיכתוב שקר דהא האוכל אין צריך כיבוס רק הנוגע בלבד וג"ל דודאי קרא כפשטי' אתיא היינו האוכל מנבלתם שתחבה לו בעלמו בבית הבליעה שאינו טמא בשביל אוכל וטמא משום משא כשיעור אכילה: וטמא. הערב שמש כבר פירש לעיל גבי במים יובא וטמא עד הערב עיין עליו וכן פירש כאן: הרא"ם פירש בעניין אחר שפירש אף על פי שטבל צריך הערב שמש דאם לא כן ואחר רחץ במים וטהר מבעי ליה. והערב שמש רוצה לומר ביאת אורו דהיינו צאת הכוכבים דוטהר יומא ה ה דאם לא כן וטהר מבעי ליה פ"ק דברכות. ופירש זה בכאן ולא באחריני לפי שזה לא יבא ללמד על שיטמאו עד הערב באחריני אלא ללמד שיעור לנושא ולנוגע פירש כי אף על פי שכתיב בפרשת אמור וכא השמש וטהר הוא בשאר טומאות והאי בנבילת' בהמה וכתיב בהאי ובהאי עכ"ל: והנראה לי כתבתי ודו"ק: מא קאור רגלים וה"ת היאך מוסב זה על מה שפירש רש"י לפניו היה לו לפרש על הקרא. וי"ל כדי שלא תאמר דילמא לא יאכל אתי לאסור שרצים בהנאה ולא תאכלם דסה"ב אתי לאסור באכילה דבר נמוך וקצר רגלים אף על גב דלאו שרצים הוא ועל זה פירש ואין קרוי שרץ. ואם כן דבר נמוך היינו שרצים האמורים בתורה אם כן לא תאכלו לא אתי אלא לשרצים ומהפתא ע"כ לא יאכל לא אתי לאיסור הנאה. דהא כתיב לא תאכלם. וכן הא דפירש לעיל כל עוף שנאמר למינו בו צריך לפרש בעניין זה מצאתי: מב השולשלין הם התולעים הארוכים היולאים מן הארץ שאין להם רגלים והם הנמצאים באספות וביותר נמצאים בימות החמה אחר שיפסוק הגשם: הדומה לדומה כלומר שיש להם סימני רגלים מעט אלא שהם מתגלגלים על הבטן כמו הנחש: מד שאני קדוש פירש משום דכל כי הוא נתינת טעם אבל מעלה ומ"ה פירש כשם וכו': קדשו עצמכם דקרא יתירא הוא שהיה די לומר והתקדשתם כי קדוש אני אלא להכי אתיר מדרש להכי: ולא. בלאוין הרבה דאל"כ הא כבר כתיב לעיל ולא תטמאו וגו': מז להבדיל. שתהא יודע פירש הא דהוסיף להבדיל וגו' לא בלבד שילמוד וידע הלכותיהן אלא צריך גם כן להטריח עצמו להכירן איזהו טמא ואיזהו טהור. בין. חמור לפרה סי' והלא כבר נתפרשו סימניהן איזה טמא ואיזה טהור וא"כ למה נא.ר להבדיל: לטהורה לך פי' טמאה לך על ידי פעולתך. וטהורה לך ע"י פעולתך: (לנשחט רובו) כלומר אם שחטת בבהמה כל הוושט וחציו של קנה בלבד טמאה אותה באכילה אע"פ שהיא טהורה. בין נשחט רובו של קנה שהיא אותה באכילה. [נח"י] אע"פ שהיתה עד הנה אסורה באכילה משום אבר מן החי: ובין החיה. סימני טרפה כגון נקבה הגרגרת או נפחתה הגלגולת ולא ניקב קרום של מוח וכיוצא בהן שהיא כשרה: סימני טריפה והן כל י"ח טרפות שמנו חכמים עיין כל זה בפירוש חזקוני. [לד"ל] כתב החזקוני וז"ל בין שנולדו לו סמני טריפה ובשירה כגון שנחת הקנה ונקבה הריאה קודם שחיטת הושט והיינו סמני טריפה ובשירה משום דתי' ריסה סלויין בקנה בין שנולדו לו סמני טריפה ופסולה כגון שנקבו הריאה קודם שחיטת הקנה והכי איתא במסכת חולין עכ"ל ואני אומר לא זו העיר ולא זו הדרך כיון שרש"י ז"ל לא מפי עצמו אמר דברים הללו אלא בריתא הוא בת"כ וכבר הסכימו רוב מנין ורוב בנין דליה הלכתא כרים לקיש ע"ש;

חסלת פרשת שמיני

פרשת תזריע

יב ב אשה. כמעשה בראשית ואם תאמר והתם נופא מ"ס יצירתן של בהמה וחיה קודם ליצירתו של אדם. ככר תירצו בגמ' בסנה' ל"ח מפני מה נברא אדם בע"ש כדי שלא יהו אומרים שותף היה לקב"ה במעשה בראשית. ד"א שאם תזוח דעתו עליו אומרים לו יתוש קדמך. ד"א כדי שיכנס לסעודה מיד משל למלך וכו'. וא"ת ואם נתפרשה התורה כסדר הבריאה היה לו להקדים סדר מצורע לפרשת כי תזריע דהא מצורע מדבר באיש ותזריע מדבר באשה ואדם נברא קודם חוה. וי"ל דיותר תדיר שאשה תלד ממה שאיש להיות מצורע. ועי"ל מ"ה הקדים תזריע למצורע דעיקר הצרעת בא כשמשמש עם אשתו נדה. כדאמרינן בגמרא. וע"ל דאשה היא כמו קרקע עולם שמצמחת מה שזורעים בה והאדם מקרקע עולם נברא לכן כתב באשה כי תזריע וילדה זכר כלומר שהזכר נברא מן האשה שהוא קרקע עולם וק"ל: [ד"ד] קשה מאי ל"מ מהיקש זה. ותו הקשה הרא"ם דבפ' א' דיני ממונות אמרינן דלכך אדם נברא באחרונה שאם יתגאה אדם אומרים לו יתוש קדמך במעשה בראשית וכדי שימצא הכל מוכן לסעודה וכולם אינם שייכים כאן. גם הקושיא למה כתב דין האדם כי יהיה בעור בשרו אחר הדין האשה כי תזריע הא האשה נבראת באחרונה וי"ל כל זה דכוונת ר' שמלאי לומר דכשם שיש טעם לשבח בבריאת האדם באחרונה כדי שיבא האדם וימצא סעודה מוכנה ה"נ בתורת האדם שנתפרש אחר תורת בהמות וחיות ועופות פי' לענין איסור והתיר כדאיתא במדרש על זאת החיה כל אמרת אלוה צרופה לא ניתנו המצות לישראל פי' מה איסור לאכילה אלא לצרף בהם את הבריות וגזה הוא אוהב אותנו כדאי' במדרש שמי שאוהב את עבדו הוא מזהיר מאכילת רעות ע"כ אומר שכשם שבשעת בריאה נברא האדם באחרונה בשביל מעלתו שימצא מזון ערוך ה"נ בתורה ומצות שנתן הקב"ה לישראל הוא בשביל שובחן לצרף אותם ע"כ נזכר באחרונה שיהי' לו צירוף מצות ע"י תורת בהמה חיה ועוף ומ"ה לק"מ מאדם כי יהי' בעור בשרו דשם אין שייך צירוף: כי תזריע. מחוי דלא הל"ל רק אשה כי תלד זכר אלא לרבות שאפילו מחוי: וא"ל דללמד אשה מזרעת תחילה וכו' הוא דאתא. דא"כ כי תזריע האשה וילדה זכר מבעי ליה אלא סמך הזריעה ללידה וכתב וילדה זכר בוי"ו שמורה על הודאי ולא כתב אם דומיא דאם נקבה תלד ש"מ תרתי. והא דפירש רש"י לעיל בפרשת ויגש אלה בני לאה וגו' ואת דינה בתו תלה הכתוב הבנים בלאה ואת הבנות ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר וכו' ל"ל והא מהכא נפקא י"ל דמהכא ליכא למילף אלא אשה כי תזריע וילדה אבל לא שנה אם האיש מזריע תחלה או שהזריעו בבת אחת יולדת נקבה קמ"ל ואת דינה בתו ואם הזריעו בבת אחת בא זה ואיבד את זה. ומהתם לחודא ליכא למילף דהיכא למימר דהא דתלי הזכרים בלאה לפי שלא היה יכול לתלות ביעקב שהיו לו זכרים אחרים ותלה הנקבה בו לפי שלא היה לו בת זולתה ומתרוייהו ילפינן שפיר הרא"ם האריך וקצרתי: כעין זרע. פירש רש"י משמע שמתחילה קודם שנולד היה מקצת ולד ואחר כך נעשה מחוי מדכתיב כי תזריע דמשמע אפילו אם לא ילדה אלא דבר שהוא כעין זרע וכתיב וילדה זכר משמע שהוא ולד גמור הא כיצד אלא ע"כ צריך לומר דמתחילה היה ולד גמור ואחר כך נמחה ונעשה כעין זרע: כימי. האמורה בנדה שמטמאה במשכב ומושב כנדה וכל אחר דיני נדה נוהג בה. ואם תאמר מנ"ל לרש"י דילמא ה"פ של קרא כימי נדת דותה שהיא שבעת ימים כך שיעור טומאה של לידה שבעת ימים. וי"ל דלזה לא צריך קרא שהרי בהדיא כתיב וטמאה שבעת ימים אם כן כימי נדת דותה ל"ל אלא בא ללמד על שאר טמאה. ואם תאמר פשיטא הרי נדה הוא שהרי בשעת קישוי ראתה דם ל"פ אפילו נפתח הקבר בלא דם: **דותה**. הזב לשון שזי"ן מתחלפת בדלי"ת שהרי מתרגמינן זב דב ואם כן הוי כאלו נכתב זובתה: **ד בדמי**. אע"פ. דאם לא כן בדמי ל"ל אי נמי דם"ס וכי לא סגי שלא תראה דם דכתב לשון תשב בדמי ועל זה פירש אף על פי: לא תגע. לאוכל. מדכתיב בסמוך ואל המקדש לא תבא והכא אל המקדש בטומאה בכרת הוא כדכתיב בתחלת פרשת חקת וגמרינן בכל קדש לא תגע מביאת בית המקדש מה ביאת בית המקדש בכרת אף מה דכתיב בכל קדש לא תגע בכרת הוא וא"כ ע"כ צ"ל לא תגע אזהרה לאוכל הוא דאכילת קדשים בטומאה במיתה הוא כדכתיב ומתו בו כי יחללוהו. אבל מגע קדשים בטומאה אין בו כרת רא"ם. ועי"ל דרש"י פירש בסמוך בכל קודש לרבות וכו' דע"כ לא קאי זה על הקרא דהא בכל קודש כתיב לפני לא תגע ולמה מהפך רש"י אלא דמוסב על פירושו שפי' לפני בכל קודש וכך פירש לא תגע אזהרה לאוכל ומנלן דאזהרה לאוכל הוא ומפרש דהא בכל קודש לרבות את התרומה ולא תגע נמי קאי עליו א"כ אין לומר שהאי לא תגע אזהרה להנוגע ממה דהא מותרת ליגע בתרומה מיד אח' טבילה דהא הוא טבלה מיד אחר ז' ימים ושבו' יום מותר ליגע בתרומה אלא אזהרה לאכילה הוא: [נח"י] קשה דהא בהאי קרא קדש כתיב ולא תרומה ועל זה תירוץ דמוכח מדכתיב עד מלאת ימי טהרה שייך דווקא בתרומה לפי שזו טובלת יום ארוך שייך לשון ימי ואלו קדשים לא אכיל עד שהביא כפרתו ולא תלי' ביומים לחוד ואע"ג דגופי' אתיא לאוכל קודש אפ"ה הרבוי דכל אתא לאיסורא לאוכל תרומה: ד"ה בכל קדש. ט"י ארוך. פירש אין להקשות דהא תרומה מותר באכילה בהערב שמש ולמה תהא אסורה באכילה מסוף שבעה ואילך. ומתרץ לפי שזו טבילת יום ארוך וכו' עד יום ארבעים שמקריבים בו קרבנות של לידה ובשקיעת החמה שלפני יום הארבעים מותרת לאכול בתרומה **ז אחד** מהם. דק"ל דהיה לו לכתוב והקריבם דהא ב' קרבנות יש ללידה כבש בן שנתו ובן יונה או תור אלא למדך וכו': **בו** הטהרה תלויה שבכל מקום כתיב אצל חטאת וכפר עליו הכהן ונסלח לו. והא דהביא רש"י קרא זה שבסוף הפרשה ולא הביא קרא הנאמר קודם לכן וכפר עליה וטהרה. י"ל דמקרא זה לאו הוכחה דחטאת לא לכפרה דילמא העולה בא לכפרה אבל מקרא זה מוכח שפיר שהרי כתיב ואחד לחטאת וגו' משמע דחטאת בא לכפרה. ועי"ל משום שהקדים עולה לחטאת ולא הקדים אלא למקראה וקשה למנ"מ הקדים אלא להסמיך וכפר לחטאת ללמד שהכפרה תלויה בחטאת [ג"א] וא"ת ולכתוב רחמנא וכפר ולא בעי והקריבו דהוא משמע דמו שהכפרה תלויה בו אין זה קשיא דאי לא כתב והקריב ה"א דוכפר קאי על עולה נ"כ לפי שבעולה כתיב ונרצה לו לכפר עליו אך השתא דכתיב והקריבו דמשמע חדא יותר יש לאוקמי' בחטאת שהיא מכפרת כפרה שחייב להביא לכפר לאפוקי עולה אע"ג שמכפרת אינו חייב להביא כפרה ואף שהיא תוכם היא באה לדורון: **שע"י** כאן קרוי פתאם. דעת

רש"י בזה שאל תקש' לו על מה דפירש שאין מעכבת לאכול בקדשים אלא אחד מהא וכו' א"כ משמע דוקא קדשים אסורים ולא תרומה ולעיל פירש בכל קודש לרבות תרומה שגם היא אסורה באכילה: ל"פ וטהרה מכלל שעד כאן קרויה טמאה וע"כ טומאה זו לענין לאסור בקדשים מיירי שהרי תרומה מותרת לאכול מהערב שמש של יום ארבעים ואילך מכלל דקדשים אסורה עד אחר כפרתה ל"פ לאכול בקדשים: **ח לא הקדימה**. ר"ל לענין קריאת התורה שהקורא בתורה יקרא מלת עולה תחלה אבל להקרבה וכו' הא דלא פירש זה לעיל דכתיב תביא כבש בן שנתו לעולה ובן יונה או תור לחטאת משום דלעיל דין הוא שתקדים לפי שמדבר בעשיר שמביא כבש לעולה ובן יונה או תור לחטאת ואפילו להקרבה עולה קודמת דכבש חשוב יותר אבל כאן בעני שמביא שני תורים או שני בני יונה ששניהם שוין ה"א שגם להקרבה עולה קודם קמ"ל והקדימה וכו' ל"פ לא הקדימה הכתוב וכו':

יג ב אל אהרן. גזרת הכתוב דעת רש"י הכי לפי שכתוב בסמוך והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים ל"ל למיכתב אחד ובניו הכהנים לא היה לו למיכתב רק ואל בניו אלא אחד בא לרבות אף שאר אדם שאינו היה הכהן עם הארץ מראה לאדם שהוא יודע סימני טומאה אף על פי שאין כהן ומה דכתיב הכי מבניו הכהנים ללמד אף על פי שהכהן לא ידע סימני טומאה אלא צריך להראות לתלמיד חכם אף באינו כהן מ"מ לא רשאי הת"ח לאמר זה סימן טומאה או סימן טהרה אלא הוא ילמוד לכהן דין טומאה וטהרה כדי שהכהן יאמר לאדם שהנגע בו טהור אתה או טמא. ועל זה פירש"י גזירת הכתוב וכו': **ג בתוך הנגע** תלבון שפירש"י בתוך הנגע לומר לך אל תסבור לומר הפך לבן אם כשיש שער לבן בתוך לנגע סימן טומאה היכך ל"פ לך דוקא כשהן בתוך הנגע וגם שלא תאמר אם נהפך ללבן קודם שהיה בו נגע סימן טומאה הוא ל"פ בתוך הנגע: ותו קשה לרש"י כיון דכתיב קרא בתוך הנגע לומר שקודם הנגע לשער לבן אבל קודם שער לבן לנגע טהור. ש"מ דלפעמים אף בלא נגע השער נהפך ללבן וא"כ כשנהפך השער ללבן בתוך הנגע לא יהא טמא דילמא שלא מחמ' הנגע נהפך ללבן דילמא קרה לו שום מקרה שהפך. ועז"פ ומיעוט שער שנים וכיון ששני שערות נהפכו ללבן בודאי אין זה מקרה כי אם מחמת הנגע הוא דכל דבר שהוא הרבה אינו מקרה ודו"ק ל"ל: **ומיעוט שער** שנים [הרא"ם] לא ידעתי מנ"ל לרז"ל ששער מורה על רבוי שערות וכו' ועיין בתוספות יום טוב פ"ד דנגעים: ד"ה עמוק כמראה חמה דהא כתיב ומראה הנגע וגו' משמע דמראה נראה שעמוק מבשרו ולא שהנגע ממש' עמוק מבשרו ולמה נראה מראה לבן עמוק י"ל משום דעיקר ראייה של אדם בשחור שבעין וכשרואה על דבר שיש בו שחור ולבן כגון חמה שיש לבנה ואל שחור נראה לו שהשחור קרוב לו יותר מהלבן משום דשחור שבעין מקבל מראות מדבר שחור יותר מדבר לבן: **ד"ה וטמא**. יאמר לו כלו' ולא שיטמא אותו בידים משום טומאה מאבות הטומאה חז שכתב רש"י שאמר לכן סימן טומאה וכו': **ד לא ידעתי** פירושו [נח"י] נראה דהוקשה לו דהל"ל ואין מראה עמוק מן העור וע"ז תירץ דאי הוי כתב הכי הוי משמע דאין עמוק כלל וא"כ הוי קשה למה צריך הסגר הואיל ואין בה מראה לבן ושערה לא הפך לבן אבל השתא דכתיב ועמוק אין מראה משמע דיש לו קצת עמקה אבל אינו עמוק לגמרי מן העור ולא כדי שיעורו שלא הגיע לארבע מראות ומ"מ הוא עמוק ולפיכך והסגיר ופ"ז קאמר לא ידעתי פירושו ר"ל פירש שיעורו אי זה עמקות צריך הסגר ואיזה עמקות א"צ הסגר: [וד"ד] פירש גם כן כדרך זה ולשיטתו אזיל עיין משום דקשה לו כיון דבהרת לבנה היא למה אינה עמוקה מן העור דהא כל המראה לבנה עמוק מן השחור כמו שפירשתי ומשום קושיא זו לא ידע רש"י לפר' טעמא דקרא כן פירש הרמב"ן ז"ל. פירש לפירושו דלדעת רמב"ם ורש"י כל ד' מראות עמוקים ופירש שאת שהוא גבוהה מעט יותר מבהרת כן פי' רש"י בשבועות ד"ה ע"ב וכן פירש בכ"מ מה' צרעת פ"א ד"ו אבל נעלם לפי שעה מה"י שרש"י פי' כן כמו שהוא מפרש לדעת רמב"ם מאחר דעת תרגום יונתן ודעת ראב"ע דאין שאת אלא גבוה כפשטי' דברייתא ועמוק קאי רק אבהרת עזה ואם נפרש ועמוק אין מראה לדעת רש"י ר"ל נגד העור את האדם שהוא לבן והרי אמרו חכמי' זה וזה כבינוני ר"ל גרמני וכושי משימין לבע בינוני סביב הנגע עדיין קשה איזהו לבע בינוני דיש כמ' מעלות ומדרגות בבינונים ולא ידע לפרש אליים והרמב"ן ז"ל תיקן קושיא זו לפי פירש בפי' דעת רש"י ז"ל: **ד"ה והסגיר**. בבית אחד פירש שיסגיר את בעל הנגע ומלאת שגם הנגע נסגר. לו' שיכס' הנגע כל שבעת [ד"ד] שלא תימא דבכל הז' ימים יסגירנו פעם א' במקום הזה ופעם א' למקום אחר באופן שבכל יום תהי' סגירה א' ע"כ פירש שהסגירה תהיה פעם אחד בבית אחד. ולא יראה ז' ימים לאפוקי אם יראה אותו תוך ז' אפי' אם פשה אין טמא דהמספר שיהיה בסוף: **ה בעיניו** במראהו וכשיעורו הא'. ומה דפירש רש"י עוד וכשיעורו הראשון לא שפירש זה על בעיניו אלא על מה דכתוב בקרא לא פשה הנגע אלא דעדיין כשיעורו הראשון הוא וא"ת מה צריך לפרש זה הא כתיב בהדיא לא פשה הנגע ועוד על הקרא היה לו לפרש לא פשה וכשיעורו הראשון וע"ק מה דפירש"י והסגיר שנית הא פשה וכו' כשיטה מדכתיב והנה לא פשה והסגירו וכו' משמע הא פשה טמא מוחלט הוא ויש לומר דדעת רש"י בזה כלומר כך צריך לדייק שהוא כמראה הראשון וגם שיעור הראשון שלא פשה הנגע או צריך להסגיר שנית ועדיין לא טמא מוחלט הא פשה טמא מוחלט הוא אבל לא תדייק בעיניו דוקא שהוא במראה הראשון או צריך להסגיר אבל לא עמד במראה ראשון שהוא מתלבן ביותר טמא מוחלט הוא דזה אין שייך דהא ככר לבן הוא ואין שייך שיהיה מתלבן יותר אלא לדייק דווקא אם עמד כמראה הראשון דהיינו כליבון ראשון וגם לא פשה היינו כשיעו' ראשון או צריך להסגיר אבל אם היה פשה הנגע בליבון ראשון או מוחלט הוא אבל אם לא עמד בעיניו כגון שנתמעט בליבון אף על פי דפשה הנגע דעדיין לא טמא מוחלט מדלא כתיב או לא פשה דמשמע או זה כך הוא כללא דפירושו של הרא"ם עיין שם באורך אך מה שהקש' שם למה שנו ג' סימני טומאה שער לבן ומחיה ופשיון הא ד' הם ועמד במראיה ויש ליישב דלא שנו במשנה אלא אותן סימני טומאה דבשבוע ראשון מה שאין כן בעמד במראותן דבשבוע שנייה ודו"ק כ"ל: (ד"ה) והסגירו אם פשה אף על פי שכל התורה כולה כללות הוא שמכלל לאו אתה שומע הן. בספר שצדוקי' יוצאים מזה שם שנים הא אם פשה הא אם פעו הולך לומר שצדוקים שה אינו אלא אחת הא אם פשה. לא הא אם פעו שאף אם פעו מראיתו כיון שמראה הראשון ומתכון שריבם מראה טומאה הן עומד בעיניו קרינן בי' הרא"ם: **ו או פשה** טמא כלומר אלא תדייק הוכי' ממראותו אע"ג דפשה הנגע או לא פשה אע"ג דעמ' בעינו אין צריך להסגיר

ופסר

ושער הוא אלא כך דייק הוכהה ונשאלא פשה או אין צריך להסגיר וטהור הוא כדמשמע כהה ולא פשה וגומר הא אם עמד במראיתו אע"ג דלא פשה או פשה אע"ג דהוכה' צריך להסגיר וטמא הוא כדמשמע בסמוך ואם פשה תפשה וגומר ולא כתיב ועמד בעיניו משמע או זה או זה : ח וטמאו . ולקדבן כלומר מה שאין כן במצורע מוסגר שאין בו אחד מכל אלו ומפני שכאן הוזכרו טומאות מצורע מוסגר וטומאות מצורע מוחלט דבשניהם הוזכרה טומאה דבמוסגר כתיב וכבס בגדיו מכלל שהיה טמא וגבי מוחלט כתיב וטמאו הכהן וגומר הודיענו כאן גם כן ההבדל שביניהם : ד"ה צרעת הוא . היא. הוצרך לפרש זה פה מפני שמספח' הוא שם פרטי לנגע טהור הנכרת לפרש שאת הוא שבה של המספחת היא ופירושו שהנגע שהיינו הסימנים שהוא מספחת שהוא טהור אינו אלא צרעת שהוא טמא אבל לעיל גבי מספחת הוא בודאי אבהרת דלעיל קאי ובהרת הוא שם כולל לכל נגע בהיר אתי שפיר לומר מספחת הוא כלומר הבהרת דלעיל ואין צריך לפרש רש"י כלום לעיל . הרא"ם . נגע לשון זכר ק"ל דלעיל כתיב נגע צרעת הוא ש"מ דצרעת לשון זכר וכאן כתיב נגע צרעת כי תהיה שהוא לשון נקבה . ועל זה פירש צרעת לשון נקבה ונגע הוא לשון זכר מ"ה לעיל דכתיב נגע צרעת הוא מלת הוא שב על הנגע שהוא לשון זכר . י ומחיה בלא שער לבן דלקמן בפרש' זו כתיב וביום הראות בו בשר החי יטמא משמע אם יש בשר חי טמא היא אף כשאין הפך שער אם כן מה דכתיב הכא והיא הפכה שער לבן ומחיה פירושו הפך שער לבן בלא מחיה או מחיה בלא הפך שער לבן : הוא סימן טומאה דמרבינן ממה דכתיב נגע צרעת ה"ל למכתב נגע לא היה לו לכתוב רק צרעת וכו' . אלא לרבות לכל מראה נגע אם היה בו הסימנים דמפרש ואז"ל סימן טומאה הוא : יא ועלתה מחיה אטהרנה כתב הרא"ם תימא דמהכא משמע דהמחיה סימן טהרה הוא ולפיכך אמר אף על פי שעלתה בו מחיה בשר אטהרנו ולעיל כתב ומחית בשר חי אף הוא סימן טומאה וכו' . וי"ל שרש"י יבא לתרץ ל"ל לכתוב צרעת נושנת היא וגומר לא היה לו לכתוב אלא ומחית בשר חי בשאת יטמאו הכהן ומתרץ שהכתוב עצמו בא ליתן טעם למה מטמאין אותו כשיש בו בשר חי אדרבה היה לו לטהר דהא התחיל הנגע להתרפאות כיון שיש בו בשר חי ועל זה פירש הכתוב כי צרעת הוא נושנת היא וק"ל נ"ל . [קצ"מ] פי' דה"ל מראשו של נגע שהרי אחר זה אמר הכתוב וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו שהוא כל בשרו של אדם יב מראשו . של אדם לא מראשו של נגע ועד רגליו דלא שייך בו ראש ורגל : יד ונראית בו המחיה . פי' וביום הראות לא בא ללמד שהמחי' סימן טומאה שהרי כבר פירש ומחית בשר חי בשאת צרעת נושנת בו אלא ללמד על ראשי איברים שהנגע אינו נראה בם כאחת שמופיעין אילך ואילך דכתיב וראהו כלו וה"א מפני שבראשונה לא היה נראה כלו השאת כמי שנשמן ונתרחב ונראה כלו לא תהא המחי' סימן טומאה לו קמ"לן : ד"ה וביום מכאן אמרו חתן . דבהראות תליא ליה : ולאיצטליתו פירש לבושו דהרגוש של חמש חליפות וחמש אצטלוון : וכן ברגל . פי' לשאר אנשי' ברגל לית ליה רשות לכהן לטמיינהו עד שיעבור : יח שחין מחמת מכה [נח"י] ונראה [כוונתו דכ"ש שחין שעלה מאליו שלא מחמת מכה ולא בא אלא למעט כגון מחמת האש לפי שזה נקרא מכוה וכל זה פשוט בת"כ ובחולין דף ח והרא"ם שביא שגמר' דחולין והת"כ ולא שת לבו דכ"ש הוא ולפיכך כתב מה שכתב : ד"ה ונרפא השחין לא הבשר שהיה בו השחין שלא יאמר נרפא כל עוד שיש בו שאת אלא ונרפא השחין והבשר עדין חולה : יט אדמדמת פתוך פרש"י בשבועות דף ו' פתוך מעורב : ל שהור שבו לזהוב מדכתיב וראה הכהן את נגע הנתק הק"ש נגע נתק מה שער לבן שבו אינו מטמא' אלא הפוך אף נתק שער זהוב שבו אינו מטמא אלא הפוך וכאילו כתיב ושער בנגע הפוך זהוב : ד"ה נתק הוא . כך שמו דהל"ל למה בירר שם נגע שמא זה כאן משמו של נגע הטמא לעיל דכתיב נגע צרעת הוא : רא"ם לא אם היה בו שער שחו' טהור. כדי שלא תפרש והנה אין מראיהו עמוק מן העור אפ' יש בו שער שחור והוה אמינא דשער שחור הוא סימן טומאה או אין בו שער שחור אפילו מראיהו עמוק מן העור צריך הסגר והוי וי"ו דושער שחור כמו או לכך פירש שהכל תלוי בשער שחור כמו שנ' ושער שחור וגומר : לב או היה בו שער זהוב שאל תדייק והנה לא פשה אף על פי שיש בו שער זהוב אין בו שער זהוב אף על פי שפשה צריך הסגר והוי הויו דולא היה בו שער זהוב במקום או אבל אם היו שני סימנים טמא מוחלט אלא כך תדייק והנה לא פשה וגם שער לא כ אין בו או צריך הסגר כדמשמע והנה לא פשה ולא היה בו שער זהוב וי"ו מוסיף על עניין ראשון אבל אם פשה אף על פי שאין בו שער זהוב או שיש בו שער זהוב אף על פי שלא פשה טמא הו' כדלקמן בפרשה זו דכתיב בהדיא וראהו הכהן והנה פשה הנתק בעור לא יבקר וגומר משמע שטמא מיד שפשה אף על פי שאין בו שער זהוב ממילא אמרינן נמי להיפך אם יש בו שער זהוב אף על פי שלא פשה רא"ם : לז צהוב כמו זהוב [דב"ש] מה שפרש"י זה כאן ולא למעלה בפסוק ובו שער זהוב מפני שלמעלה יוכל לפרש כל מה שאינו שחור נקרא זהוב אבל מאחר שפירש שאדום וירוק נתרבה במלת ושער שהוא בכלל שחור אם כן מהו זהוב נ"פ וכו' : לז הוא טמא וטהר. דלא תימא כיון דגזירת הכתוב הוא שאין טומאות וטהרות נגעים אלא ע"פ כהן אף על פי שכל סימני טומאה יש בנגע אינו טמא כל זמן שלא יאמר הכהן טמא הוא ה"ה אם יש בו סימני טומאה וטיהרו הכהן יהא טהור קמ"ל טהור הוא וטהרו הכהן וכו' : [נח"י] כתב הרא"ם וה"ג טהור שטמאו הכהן אין טמא ע"כ . והא דק"ל שטומאת הנגעים ודאים אפ"ה אינו יוצא מחזקתו הראשונה אלא ע"פ כהן שיאמר לו טמא אתה ורא"י' מחתן ורגל . וכן טמא ודאי שנרפא ונולדו בו סימני טהרה אינו יוצא מחזקת טומאתו אלא ע"פ כהן שיאמר לו טהור אתה : [ד"ד] וה"ה טהרה שטמאו הכהן וטעה שהוא טהור . וא"ל למה לא כתב הכתוב דבר זה דהוה רבות' טפי דאזלינן להקל ולא מטמאינן במה שטמאו הכהן דזה פשיטא הוא דמיד שנודע הטעות שטעה הכהן במה שטמאו הוה כאלו לא אמר הכהן כלום ומתחלה טהור משא"כ בטמא באמת וטעה בטהרתו דזה צריך הכהן לטמאו כפירש דהא כל טמא באמת אינו טמא עד שיאמר הכהן טמא : מה שאר המנוגעים. פירש אין לי אלא נתקין שצריך שיהיו בגדיו פרומים וראשו וגומר . וא"ת היה לו לרש"י לפרש כל זה בגדיו יהיו פרומים. ויש לומר דדעת רש"י הכי אל תסבור לומר דהא בראשו נגעו יתירא הוא דכולה פר' מדברת בראש ע"כ בא לרבות שאר נגעים . זה אין לומר דלא למדנו מראש נגעו אלא שאר המנוגעים שהן מנגעי הנתקי' דהא דומיא דקרחת וגבחת שבתיהם בראשו שבן צריכים פרומים וכל שאר דיני טומאה קרחת וגבחת וטמאנו הכהן מניין לרבות

אף שאר המנוגעים שהן מנגעו' צרעת עור ובשר שיהיו המנוגעים שבהם בבגדים פרומים ופרועי ראש ושאר האמורים ושיטמאנו הכהן ת"ל טמא יטמאנו בני פעמים לרבות את כולן והיינו דמסיים בסופא שעל כולן הוא אומר בגדיו יהיו פרומים הרא"ם מה ד"ה וטמא טמא . ויפרשו ממנו לא שיקרא את אחרים טמאים כפי המובן מן המקרא . מו בדד . הבדיל בלה"ר ולכך נקרא מצורע מוציא רע : ד"ה מחוץ חוץ לג' מחנות. פירש מדכתיב בדד ישב דמשמע אף שאר טמאין זב וטמא מת לא ישבו. אם כן ע"כ מחוץ למחנה הוא חוץ לג' מחנות דהא טמא מת מותר במחנה לויה ואסור במחנה שכינה וזב אסור במחנה לויה ומותר במחנה ישראל מדכתיב ולא יטמאו את מחניהם ולא כתיב את מחנם דמשמע תן מחנה לזה ומחנה לזה לטמא מת מחנה אחת ולזב מחנה אחת ועוד אכתיב מזה נחי"ה : מח לפשתים ולצמר או של צמר והלמ"ד כלמ"ד לתי אתה שפירש של מי אתה : נא ממארת פרש"י לשון סילון ממאיר ופירושו קוץ מכאיב כי פסוק הוא ביחזקאל סימן כ"ח ופרש רד"ק קוץ מכאוב וכן הוא בפרשים שלו : נב בצמר של צמר ולא שהב"ת במקום של רק במקום מ"ם כמו והנותר בבשר בלחם : להוציא והבית כמשמעו ודבק עם וברק נד מקום הנגע בלבד פירש לא צרך לכבס אלא מקום הנגע ולא הבגד שסובב עליה הנגע . ת"ל אשר בו הנגע כו' : ת"ל הנגע פי' לקמן בפרשה זו כתיב גבי כבוס הנגע והנה כהה הנגע אחר הכבס אותו היינו הנגע : [נ"א] פירש דה"ל מקום הנגע בלבד והלא כתיב אשר בו הנגע וא"ל כל הבגד קל"ל ונכבסו וכי לא ידעינן שהנגע בבגד : נה ד"ה לא הפך . לא כהה ותידוק מיניה הא כהה טהור לא שלא הפך ותידוק הא שנו טהור או מוסגר שבר זה יותר קשה מלא הפך עינו שהוא טמא ד"ה והנגע וא"ל לא הפך ופשה בזמן יותר קשה מלא פשה שהיא טמא : מה יעשה לו שלא נמצא בשום מקום אם הפך יותר קשה אלא הפך אם לא : נו וקרעו ושרפנו לא שיקרענו בלבד אלא ישרפנו נ"כ ואף שלא נזכרה שריפה כבר הוזכר לעיל וכאן חוזר לפרש אופן השריפה איך הוא : [ג"א] פירש דא"ל קריעה בעלמא בלבד דהא מן הבגד כתיב :

השלמת פרשת כי תזריע

פרשת מצורע

יד ב זאת וגומר. שאי' מטהרין בלילה וא"ת למה לו למכתב ביום טהרתו הא כתיב במקום אחר ביום צותו ביום אבל לא בלילה . וי"ל אי לא כתיב ביום טהרתו ה"א הואיל וקרבן שלו משונה מכל קרבן צריך תנופה מחיים אף דינו משונה ולכך איצטריך ביום טהרתו ונלאת : ג חוץ לג' מחנות וא"ל למה לו לרש"י לפרש זה והא כבר פירש זה לעיל גבי מחוץ למחנה בפרש' תזריע . וי"ל דמה שפירש הכא שנית דלא תימא מדכתיב והובא אל הכהן דמשמע שיבא המצורע אל אחת המחנות ושם יראנו הכהן לכך הוכרח לפרש כן דהא כתיב יצא אל מחוץ למחנה והא דכתיב והובא לא אמצורע קאי אלא על טהרת המצורע כלומר והובא אל הכהן איך שהמצורע נטהר מצרעתו וק"ל : ד חיות פרט לטריפות ר"ל למה לי חיות הא ציפור לאו חיה הוא דאין לומר דחיות ר"ל שיהא חיה ולא מת דהא אח"כ כתיב ושחט את הציפור האחת וכתיב ושלח את הציפור החיה על פני השדה . ומתרץ פרט לטריפות ר"ל דבעינן ראוי להיות חי ולא טריפה אינו יכול לחיות ואיצטריך מיעוטא לטריפות שלא תימא כיון דלאו קרבן הוא אלא מתיר למחנה שחטה ויתכשר טרפות לטהרות מצורע קמ"ל : ד"ה טהרות לפי . כתב הרא"ם משמע דס"ל שאין שם ציפור מורה על עוף טהור אבל הוא מורה על הטמא ועל הטהור וקשה דבפרק שלוח הקן שנו דעוף טמא פטור משלוח מנה"מ אמר ר' יצחק דכתיב בקרא כי יקרא קן ציפור עוף בין טהור בין טמא משמע ציפור טהור אשכחן דאקרי טמא לא אשכחן דאיקרי וכו' אלמא ציפרים דקרא בטהורים קיימי ולא בטמאי' עכ"ל וכו' : וכ"ל דרש"י מרגיש בקוש' זו ותרלה במה שכתב לפי שהנגעים באים וכו' וקשה למה לא פירש זה על פתי הציפרים והמתין עד כה אלא ודאי רש"י בא לתרץ ל"ל טהורות הא צפרים דקרא בטהורות קיימי ומתרץ לפי וכו' א"כ ש"מ משום פטפוט קול מביא ציפרים ולא בהמות אם כן ה"א דכ"ש שיביא עופות טמאים שהם מצפצפים ומשמיעים קול יותר מעופות טהורים והא דכתיב בקרא צפרים לאו למעוטי טמאים הוא דאתא אלא לרבות אפי' עופות טהורים וכ"ש טמאים מ"ה כתב קרא טהורים : א"נ מ"ה כתיב צפורים שהוא מורה על הצפצוף שהם מצפצפים מלפר' וציפור מלשון צפרא כמו שכתב הרמב"ן ז"ל וק"ל : [נח"י] פירש דקשה לרש"י למה מיעט הכתוב טמאות והלא לא קרבן נינהו אלא מתיר למחנה שוחטה אל כלי חרס ועו"ז תי' שבמין הטהורות יש עופות שמפטפטין תמיד בצפצוף קול משא"כ במין הטמאות : ד"ה ועץ ארז על גסות מ"מ צריך ליקח עץ ארז שהוא גבוה ויפה מאד מכל אילנות : וא"ת גבי צרעת בתים נ"כ הוצרך הכתוב ליקח עץ ארז ומה גסות רוח יש בבית . יש לומר דהצרעת שנתן הקב"ה על הבתים משום שהטמינו האמוריים אוצרות בקירות הבתים לכן נתן הקב"ה צרעת על הבתים כדי שיהיו צריכים לנתוץ הבתים וימצאו האוצרות כדפירש"י לקמן ומי שיש לו ממון הרבה נעשה גס רוחו כמו שנאמר בפרשת עקב ובקרך וצאנך ירביון וגומר וכתיב אחריו ורם לבבך ושכחת וגומר לכך הוצרך הכתוב ליקח עץ ארז כלומר אל יזהר גס הרוח מחמת רוב הממון שנתתי לך בקירות הבית : [ד"ד] ולעיל פרש"י על ל' הרע ותרווייהו חד הם דמכח גסות הרוח בא לומר לה"ר על אחרים כי אינם חשובים כלום בעיניו וא"ת תינח נגע אדם בנגעי בתים מאי איכא למימר . לק"מ שהרי נגעי הבתים באים נ"כ על עבירות של אדם דאמרינן במדרש שאין בעל הרחמים נוגע בנפשות תחילה נמצא שכל הנגעים צריכין כפרה לאדם שבשבילו באים : ד"ה עץ . מקל לאו אילן של ארז כמלת עץ בכל מקום דהאיך יכול ליקח כל האילן : ד"ה שני תולעת לשון כלומר הצמר היה ארוך כמו לשון וצבוע זהורית : ה תחילה בכלי דבתחילה כתוב אל כלי חרס ואחר כך כתיב על מים חיים הא כיצד ומתרץ דהא והא איתא נותן אתו וכו' . רביעית מדכתיב אחריו וטבל אותם ואת הציפור החיה בדם השחוטה וגומר משמע שצריך שיהא הדם ניכר במים : ו שאינה אוגדה עמהם . דק"ל דהיה לו לכתוב קיחה אחת אצלן את הצפור וגומר את האזוב יקח אותם : כרוכין יחד בלשון כלומר העץ ארז והאזוב וגם הלשון זהורית כרוכין יחד באגודה אבל אין הלשון זהורית כרוך סביב השנייה אלא כרוך עמהן באגודה ולא הזכיר בקרא במה הן כרוכין : [נח"י] ל"ל דאין הפירש שלא תהא בכלל הטבילה דהא קרא כתיב

ואת

ואת הצפור החי׳ בדם הצפור השחוטה אלא ר״ל דס״ד יכול כשם שאינו בכלל אגודה
אלא קיחה בפ״ע כך לא תהא בכלל טבילה עם האגודה אלא טבילה בפני עצמה ת״ל
וטבל אותם ואת הצפ׳ר טבילה אחד לכלם : ח שאסור כתש״׳ דגמרינן אהלו מאהליכ׳
דכתיב גבי מתן תורה דכתיב לך אומר להם שובו לכם לאהליכם שהתיר להם תשמיש
המטה : [ג״א] פירש דה״ל שלא יכנס לביתו דכיון בכלל למחנה ישראל למה לא יכנס
לביתו : ט כ״ם כנוס שער ונראה. יגלח את כל שערו כלל את ראשו ואת זקנו ואת גבו׳
עינו פרט ואת כל שערו יגלח חזר וכלל כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט
מה הפרט מפורש מקום כנוס שער ונראה אף כל מקום כנוס שער ונראה כגון שפמו
לאפוקי שער של בית השחי ושל בית הערוה אף על פי שכנוס שער אינו נראה
ולאפוקי שער שעל גבי הידים אף על פי שנראה אינו כנוס שער כמו הפרט :
י וכבשה לחטאת וכבש אחד בא לאשם דכתיב ולקח הכהן את הכבש אחד והקריב
אותו לאשם אבל בכבש האחד וכבשה אחת לא פירש כלום רק סתם׳ האחד לעול׳
והא׳ לחטאת וכבש השני על כן בא לעולה דאין מביאין נקב׳ לעולה כדכתיב בפרשת
ויקרא ועל כרחך כבשה לחטאת : ד״ה וג׳ עשרונים שלשה נסכים לפלא נדר או
נדבה טעונין נסכים שאינו בא בנדר ובנדבה אינן טעונין נסכים אם כן ה״א דהני ג׳
עשרונים דהכא במנחה הבאה בפני עצמה קמיירי ולא במנחת נסכים דא״כ לא היה
צריך אלא עשרון אחד לעולה לכך הוצרך לפרש שהן באין לג׳ כבשים הללו : ד״ה
ולוג ומתן בהונו׳ רש״י רוצה לתת טעם על הלוג הזה למה לא נזכר בשום אחד מן הסכי
סבהמות ועל זה פירש לשות וכו׳ הרא״ם : ונראה דנוכל לפרש דרש״י בא לפרש
דלא נפש׳ שהוא השמן למנחת נסכים ומה שהקשה הרא״ם איך נטעה לומר וכו׳ י״ל
דה״ק קרא מנחה בלולה בשמן וכמה שמן הוא בולל את המנחה בלוג אחד שמן לכך
הוצרך לפרש להזות וכו׳ : יא בשער נקנור . נקנור שהוא מזרח העזרה וכי עומד
שם אחוריו למערב הוא רואה פתח ההיכל והיינו פני ה׳ כו׳ ולא נתקדש כלל
שער ניקנור בקדושת עזרה כדי שיוכל המצורע שהוא מחוסר כפורים לעמוד שם כדי
שיוכל להכניס ידו לפנים להזות עליו ומחוסר כפורים שנכנס בעזרה חייב כרת לכך
לא קדשוהו בקדושת עזרה עיין בהרא״ם : יב לתוך העזרה מדכתיב אחר כך ושחט
את הכבש משמע דעדיין חי ושיאך מקריבין אותו אלא יקריבנו לתוך עזרה ונתן טעם
בזה כדי להניף אותו חי לפי שהוא טעון תנופה חי לא כמו אמורי שלמי וכו׳ : ד״ה
והניף האשם והלוג כלומר ולא שני כבשים וכבשה וג׳ עשרונים דרישא דקרא או נאמר
שאין הכבש בכלל תנופה לפי שהקריבה מיוחד לכבש והניף ללוג ומאי אותם שהוא ל׳
רבים לכלול הלוג והעשרונים אבל הכבש לא מ״מ כיון שכתב את לוג השמן אחריו והוא
כאלו אמר והקריב אותו וגם את לוג השמן שמניחם בהקרב זו וכשחוזר ואמר והניף
אותם אכבש ולוג קאי וכן כתב בהדיא גבי ואם דל הוא ולקח הכהן את הכבש וגומר
הרא״ם : יג לידון בהעמדה וא״ת גבי חטאת ועולה נמי למה לא גילה הקרא
שטעון שחיטה בצפון דהא הם נמי יצאו מכלל חטאת ועולה לידון בהעמדה כדכתיב
והעמיד הכהן וגומר דקאי על הקרבנות שצריך המטהר ויש לומר דמסיכא תיתי שלא
צריך שחיטה בצפון כשלמי גבי אשם דצריך לנלות משום דשאני אשם דצריך ליתן
מדמו על בהן ועל תנוך איש המטהר ה״א דמותר נ״כ לשחוט אשם במקום העמדת
איש המטהר כיון שמוליך הדם ליתן על הבהונות ועל תנוך אוזן אבל גבי חטאת
ועול׳ לא צריך שם לדם כלל : ד״ה כי כחטאת הוא. פירש בכל העבודות התלויות
לכהן ומה חטאת בהמה מן החולין וביום וביד ימנית וטעונה כלי אף אשם כן לא
כחטאת להנתן לכהן . למעלה כחטאת פירש שכבר ידוע שגובה המזבח עשר
אמות ובאמצע גובהו היה חוט של סקרא חוגרו סביב המזבח להבדיל בין דמים העליונים
לתחתונים ובחטאת כתיב על קרנות המזבח ש״מ מן החוטים למעלה הוא ובאשם לא
כתיב קרנות ש״מ למטה הוא : ת״ל וכו׳ ת״ל זאת תורת האשם שכל תורת לרבות
שיהא כאשם מצורע מתן דמים שלו שהוא למטה מהחוט הסיקרא אף על פי שהוקש
לחטאת בשאר דברים : יו כנגד בית ק״ק דהא השתא לאו מחוסר כפורי׳ הוא ומותר
לו לילך לעזרה ולפנים . ועוד דאין הזאתו בשער ניקנור וע״כ האי לפני ה׳ כנגד
בית קדשי קדשים : ב מנחת נסכים כלומר הבאה עם הבהמה שהיא מנחת נסכים
לא מנחה הבאה בפני עצמה שהמנחה הבאה בפני עצמה הוא נקמצ׳ והנותר נאכל
לכהנים ומנחה זו הוקשו לעולה שכולה כליל אף מנחה זו כולה כליל . כא עשרון
א׳ לנסכיו [ג״א] דלא הל״ל אחד בבלמא הא דכתיב וכבש שפיר לפי שהעשיר מביא
ג׳ בהמות אמר בעני אחד אבל גבי עשרון ליכא למימר הכא דכיון שהעשרון הזה
שפל לבהמה לא הל״ל אלא ועשרון סולת לפיכך צריך לומר שפירש הכתוב ועשרון
סולת אחד לכבש זה שהוא אחד דהשתא הוא מחובר לכבש ועל אחד דכתיב גבי כבש
קאי : [נח״י] פירש דקשה לרש״י מ״ש לעיל דבעי ג׳ עשרונים והכא עשרון א׳ וא״ל
משום דמיעט בכבשים דבשלמא כבשים הוצרך התחיהם תורים או בני יונה אבל בעשרוני׳
לא הוצרך תחתיהם כלום וע״ז תירץ הואיל ועשרונים באים ולא לכבשים באים ולא
למנחה בפני עצמם לפיכך הוא מביא רק עשרון אחד : (ד״ה) ולוג לא הוזקק
הכתוב לפרש וא״ת למה לא פירש״י זה לעיל גבי חטאת שצריך האשם ג׳ עשרונ׳ לג׳
במנחות והתם נמי לא כתיב כמה שמן צריך לנסכי המנחות . ויש לומר דמה שפירש״י
ועשרון סלת לכבש זה וכו׳ מזה רוצה להוכיח מה שפירש למעלה שחטאתו ואשמו של
מצורע טעונין נסכים שלא תקשי מנליה דלמא ג׳ עשרונים לנסכי עולה לחוד אבל חטאת
ואשם של מצורע כשאר חטאת ואשמו׳ שלא טעונין נסכים ומפרש שהרי בדל נאמר
ועשרון סולת לכבש זה שהוא אחד לא יביא אלא עשרון אחד ושמא א״א לומר דלגבי
עשיר שלשה עשרונים לעולה לחוד ולחטאת ולאשם לא כלום דא״כ דל למה לא מביא
רק עשרון אחד כיון דבעשיר תלוי הכל בבהמה וצריך לבהמה אחת ג׳ עשרונים גבי
דל נ״כ יהיו ג׳ עשרונים אלא כדפרישית חטאתו ואשמו של מצורע טעון נסכים ואם
כן שאר הבאים אחד לחטאת ואחד לאשם : [נח״י] דהוקשה לו דמשום דלותו ה״ל
למעט גם בשמן וע״ז תירץ לתת לבהונות ובכלל זה הזאות שבע פעמים על תנוך
ועל ראש המטהר לפיכך צריך לוג גם בדלותו : כג שמיני לטפרים ולהזאת. דק״ל
דמשמע שזה יום ח׳ לטבלת הצפרים שהוא שבור וזה אינו דהא ביום ח׳ מביא הקרבנות
וע״כ אינו שבור קודם לכן . ועל זה פירש שמיני לצפרים כו׳ שזה גם כן נקרא טהרה
תלמשא מוסכב ומושב . ואין להקשות מ״ל שהוא ח׳ להזאה דלמא קאי איום הבאת
עולתו וחטאתו ואשמו דיש . לומר דכתוב לעיל והיה ביום השביעי יגלח ודאי השמיני
קאי על השביעי וא״נ דלעיל נ״כ כתיב וביום השמיני יקח שני כבשים וגומר והם
לא פירש כלום משום דלעיל כתיב וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים וכתיב והיה ביום

השביעי ומיד אחר כך וביום השביעי וביום השמיני ודאי קאי על אלפניו : כח על
מקום אפי׳ נתקנח [נח״י] וכ״ש אם לא נתקנח הדם ולא תימא דהשי דווקא לדם כו׳
הדם חציצה בין שמן לבהן לפיכך כתב לעיל על דם האשם הכי אמרינן פ״ק דמנחות
לד ונתתי נ.ו.ם הוא . דא״כ כי תהיה מבעי ליה מאי נתתי ואם תאמר תינח
מגונעים של בתים אבל של בגדים למה הם באים ויש לומר לפי שלא ידעו אותם בגדים
הן מטמיני ע״א ובאותו בגדים באו הנגעים וצריך לשורפם מאליהן : [ד״ד] יש
מקשין קיצה בנגע החוזר דדינו בנתילת הבית בנגע שאין חוזר מאי הו״ל ועוד יש
מקשין הא אמרי׳ בפ׳ יש מעריכין דנגעי בתים באים ע״י עון צרות עין . ונראה
דהדא מתירלת בחכרתה דודאי הנגע של בתים לא מחמת עבירה אלא הוא חסד
של יתי׳ שאפשר שלפעמים ימשך טובה מן הנגע דהיינו שממון וזה נכלל בלשון חכמים
טובה מעין רעה וזו הוא הבשורה לה בנגע דלמדה תורה דרך ארץ שיאמר לשון
ספק כמו שאמרו חכמים ז״ל למוד לשונך לומר איני יודע : [ד״ד] והיינו דכאן מתרץ
דתחלה אמר ונתתי נגע צרעת דהיינו ודאי נגע לפי ראות עיני הרואה ואחר כך אמר
אח״כ שיאמר כנגע לשון ספק אלא דהכתוב מורה לנו שאפילו אם הוא חכם ויודע
בודאי שזהו נגע המטמא אפ״ה גזירות הכתוב שלא יאמר אלא לשון מסופק ועוד
תקן בזה דלפי משמעות הל׳ ה״א דזהו מלוה מן הקדוש ברוך הוא שיבא אשר
לו הבית שחייב לבא ולומר כן וזהו ודאי אינו דאטו אם יהי׳ הכהן בלאו הכי שם מי
שלא אמר בלשון הזה כנגע לאו שפיר עביד קמ״ל רש״י דאין זה אלא הוראה שלא
יפסוק דבר ברור אבל אם יפתוק לגמרי לית לן בה : לו ד״ה ולא יטמא . ודאה
כלומר מיד שיראה הנגע מיד יטמא כל אשר בבית אפילו לא שהה בבית בכדי אכילת
פרס דאל״כ מה בא רש״י ז״ל להשמיענו בזה דזיל קרי בי רב הוא . ועל מה חסה
[קל״מ] בהם פעמא רזא קשה מנלן דעל כלי חרס חסה התורה דלמא על בגדי חשי
ושארי דברי׳ שהם ישבילים יתקלקלו . ויש לומר דכל הכלים החשובים נשקה בן
מדכתיב ופנו את הבית דהוא משום טומאה ואח״כ בא לפרש הטעם בפי׳ הל״ל ולא יטמא
אשר בבית כל ל״ל אלא לומר שיפנה אפי׳ דברים שאינם חשובין : על כלי חרס ואם
תאמר נימא ליטהרם בו בשעת טומאתו כמו אוכלין שמאין דאמרי׳ דאוכל אותן בשעת
טומאתו ויש לומר דשאני אוכלין שהן נאכלין לזמן מיעט ולא חיישי׳ לתקלה אבל
כלי שקיומו לזמן מרובה חיישינן דלמא אתו בו לידי תקלה שישתמש בו בימי טהרתו
אזי ינע בתרומה וקדשים : לז שקערורות . שוקעין כתב הרא״ם וקשה בעיני
מאד שאם כן מהו זה שכתב אחר זה ומראיהן שפל מן הקיר ושמא יש לומר
דהכתוב מפרש בעצמו מהו לשון שקערורות . ם וחלצו כמו וחלצם כלומר ומה פי׳
של וישלפון ומפרש ישלפ מהם ואחר כך מפרש מנ״ל לתרגום שפי׳ כן ופירש כמו
וחלצה נעלו אבל רש״י לא מצי לפרש על הקרא ישלפ מהם דמ נין לו ואייתי מבין
דבריו והלא מפורש בקרא והבליכו אתהן ועי״ק אלא בכל מקום שפירש רש״י כתרגומו
אין הפשט כמו העברי וכאן גם העברי כן הוא כמו וחלצה ונראה דק׳ לרש״י דהל״ל
וחללו בקמ״ץ החי״ת כמו וחלצה ולא בחיר״ק שהוא ל׳ הפעיל כיון דכתיב וצוה הכהן
הרי יפול עליו ויפעלו לא ויפעילו לכן מביא התרגום וישלפון ופירושו שלם ועוד תולי
בחיר״ק לשון זירוז ומביא התרגום וקיל נלי״ם : [ג״א] ד״ה ואל מקום בעודן בו אבל
אם אינו בו אינם מטמאים את מקומם דקרקע עולם אינה מקבלת טומאה כמו בית
המנוגע דכל הנכנס בו טמא מפני שהנגע בבית בו וכן בעוד שהאבנים אשר הנגע בם
במקומם מטמא המקום בשביל הנגע שיש באבנים : מא ד״ה מבית מבפרים לא מן
הבית כי יחסר ה״א . גם אין טעם לומר שיקליע מן הבית : סביבות הנגע הל״ל
סביבות הבית מארבע כותלים אם כן סביב ל״ל הא כבר כתיב ואת הבית יקליע מבפרים:
ד״ה הקצו אשר קצעו מפני שאלת הקצו על משקל המרו את רוחו והמכון כה הוא
הקליע׳ לא הקצה לכן אמר שהכוונה הוא אשר קצעו דקצו׳ בנגע סביב ואם היה אומר אשר
קצעו לא ידענו אותה קליפה היכן היא : ל׳ העשות פירש מבניין נפעל וכן הסוה בו
משום דנקוד הוא בחיר״ק לשון התפעל הוא כלומר שהבית קבל הקצות הנגע אבל חלץ
את האבנים כו׳ : לשון כבד כלומר שהוא מן האותיות הדגושים לכן היה נקוד
בחיר״ק כמו דבר שבר : כד ואם ישוב הנגע פירש האי לרעת ממארת לא קאי אתונה
הכהן אלא אותם ישוב הנגע כאילו אמר ואם ישוב הנגע וכו׳ עד ואחרי הטוח נרעת
ממארת היא בבית טמא הוא ונתץ את הבית וכו׳ עד והאוכל בבית יכבס את בגדיו
ואחר כך ובא הכהן וראה והנה פשה הלך וקולה וטח כמו ושב הכהן דלעיל :
ומצאו שפשה פירש האי וראה והנה פשה לאו אחוזר ופורח קאי דהא גמרינן ממארת
לג״ש דלעיל דאפילו אם לא פשה טמא וא״כ במה הכתוב מדבר אי בפושה ברתשון הרי
ככר אמר ושב הכהן ביום השביעי והנה פשה אלא בבא בסוף שבוע ראשון ומצאו
עומד בעיניו ופשה בשניה גמרינן ביאה מביאה בג״ש מה להלן קולה וטח ונותן לו שבוע
אף כאן וקרא דונתץ את הבית וגומר אותם ישוב ופרח קאי שלא דבר כלום הכתוב
בו פירש כאן שהיא בתחלה אבל עומד בשבוע שני׳ חולץ וקולה וטח ונותן לו שבוע :
ונותן לו שבוע פירש אין לי שהוא קולה וטח ונותן אלא שפשה בסוף שבוע ראשון מ״מ
בו פיסיון ואף שעמד בעיניו בשנייה או שעמד כראשון ופשה בשנייה חולץ וקולה וטח
דגמרינן ביאה מביאה כדלעיל אבל היכא שעמד בעיניו בשבוע ראשונה ושנייה מניין
שאף בזה חולץ וקולה וטח ונותן לו שבוע כמו בשים שם פיסיון ת״ל ובא ואם בא יבא
פירש שהיה לו לומר ובא ומאי אם בא יבא שני פעמים אלא לא קושי ביאות לסדרי
מה ביאה ראשונה חולץ וכולו : אם בפושה כלומר שעדיין לא שמענו מזה בפסוק
דבעומד בזה ובזה קמיירי מפני זה אמר במה הכתוב מדבר אם בפושה בראשון ולא
חלץ ובסוף כבלא בשני לחלוץ פשה הרי חולץ וקולה וטח אף על פי שלא פשה בשני
שהרי הוא אומר ושב הכהן ביום השביעי וגומר משמע כיון שפשה חולץ אף על גב דעמד
בתר הכי ואם פשה בשני ולא חלץ ועמד בשלישי ובסוף שלישי תמצאו שהוא עומד
בפסיון הראשון כלומר בפסיון שבשבוע שנייה כיון שפשה חולץ וס׳ שהרי כבר אומר
ובא הכהן וראה והנה פשה ואוקימנן בפשה בשני ומשמע שחולץ וכו׳ אף על גב דעמד
בשלישי : ואם . בא יבא אלא לא גרסינן הכא ובא ואם בא יבא וכו׳ אלא הכי
גרסינן הא אינו אומר ואם בא יבא כו׳ אלא שבא בסוף בעיני ראשון אף על פי
שלא פשה אינו טהור השגירו ובא בסוף שנייה ולא פשה אף שלא פשה . חולץ וכולו
כמו שמפרש רש״י עצמו בעוגד . הרא״ם האריך כאן וקראתי ע״ש : מו ולא : יתום
שקלף פי׳ דכל ימי הסגיר ירדה עליו טומאה בהבדח ולפיק הנכנס בו מתם שבל
ימים שחולץ וקולה וטח אינו מטמא ב״ה שהטומאה הלכה לה עד שיתחיל למנות
שבועות ההסגר : [נח״י] וקשה דמהי ראי׳ שהמוחלט יהא קל ולא יהא המחלט בתוס
וכו׳ . . .

והא דמוחלט מגור מהסגר כדאיתא בת"כ ובמשנה פי"ג דנגעים בית המוסגר מטמא מתוכו והמוחלט מתוכו ומאחוריו. וי"ל דדוקא בעוד שהאבנים שחור עליהן הנגע בתוך הקיר או מטמא אפי' מאחוריו אבל אם קלף האבנים אעפ"י שעומד לנתיצה לא מטמא בביאה בימים שבנתיים קמ"ל כל ימי. המוחלט. שקלף שהוא הבית שחזר ופרח בו הנגע אחר שחולץ וקולה וטח וחזר הנגע ופרח וקלף נגעו והוציא האבנים שבהן הנגע שלא יטמא בביאה ת"ל כל ימי דהוה ליה למיכתב בימי הסגר אותו תאי כל לרבות המוחלט אף שקלף נגעו מטמא כיון דלנתיצה קאי הוו כל הבית טמא ומטמא את האדם בביאה: שאין. מטמא בגדים דא"כ הוה ליה לכתוב וכבס בגדיו וטמא עד הערב: כדי. אכילת פרס ד' ביצים. פי' לא יטמא בגדים דהא בטמא כתיב והבא אל הבית יטמא עד הערב דמשמע אפי' שהה כל היום כולו אינו מטמא בגדים ומפרש ואזיל ת"ל והאוכל כלומר מי היכי דהאוכל ששהה בו ומטמא בגדים ה"ה נמי הבא אל הבית דכתב קרא אם שהה כדי אכילה דמטמא בגדים אע"פ שלא אכל דה"ל אכילה דוקא אבל שוכב דלאו בו אלא שהייה לא הרי ת"ל והשוכב דשמעינן מיניה דטעמא דאוכל לא משום אכילה אלא משום שהייה הוא וה"ק ביאה נמי אם שהה כדי אכילה טמא דאין לומר דוקא אם אכל או שכב קאמר דמשרי. אבל לא שכב ולא אכל כגון ביאה לחוד אע"פ ששהה אינו מטמא בגדי'. א"כ מה ה"ל יכבס אחרי וימנא דה"ל למכתב והאוכל בבית והשוכב בבית יכבס בגדיו אלא ע"כ לרבות מי שבא ושהה אע"פ שלא אכל ולא שכב אלא שהה מטמא הבגדים והדר בעי א"כ כיון דבשהייה תלי' מלתא אם כן שוכב ל"ל בשלמא אוכל מבעי לן ליתן שיעור שהייה כשיעור אוכל ואי משום יכבס יתיר' דהרבה אפילו בשהייה לחודיה בלא אכילה והכינה לכתוב קרא במקום והשוכב והבא מכיון דביאה בכלל שכיבה היא מה ת"ל והאוכל והשוכב אלא ליתן שיעור לשוכב פי' שכתוב בזה אחר ואם בא יבא שלא על הסדר כדי שידבק אם יבא עם ובא הכהן וראה שהיהם מענין אחד הרא"ם האריך ואני קצרתי: [ד"ד] רבים הקשו מ"ש באיסור אכילה איסור מן התורה דהוא בכזית ולמה כאן ד' ביצים. וי"ל דלק"מ דבכל המקומות לא נתכוין הכתוב ליתן שיעור אלא שזכר האיסור לחוד אלא דאנן קי"ל הלכה למשה מסיני בכזית משא"כ כאן שנתכוין להשמיענו השיעור ואי בכל השיעורין של איסור קאמר הרי יש איסור אפי' באכילת כל שהוא כגון בדבר שהוא בריה אלא דמיירי מדבר שהוא שיעור שעידה והיינו כד ביצים: בז איזה. יום מטהרו וביה"ש ביום טהרתו הו' כבי"ת ובתרומת אבן למלאת ובתרומת מן הסימנים בענין הרוטת אבן ה"ה ה"ל להורות בענין היום הטמא ויום הטהור דהיינו ביום ולא בלילה שאין מטמאין ולא מטהרין בלילה:

מן ב יכול זב מכל מקום. פי' אפילו הזב מפיו או מחוטמו ואזנו יהא טמא: טמא. בזב וטמא בזיבה ואי לא חילק הכתוב ה"א לעולם מ"מ בזב ממנו טמא היא אפי' זב מן הפה או מן האוזן או מן האף ואין לדון בג"ש מאשה דאיכא למיפרך מה לאשה שכן אינה טמאה זבה אלא בג' ראיות שהם בג' ימים רצופים להזקק ז' נקיים וקרבן אבל ג' ראיות ביום אחד אין בה דין זבה אבל בזב אפילו בג' ראיות ביום אחד יש לו דין זב הכ"ה ה"א שהוא טמא מ"מ שלא זיבה ממנו אבל השתא דגלי קרא מבשרו ולא כל בשרו דזב אינו טמא מ"מ שלא זיבה ממנו אלא דעדיין אין אנו יודעים מאיזה בשר שזב ממנו שהוא טמא ומאיזה בשר שזב ממנו שהוא טהור זכיתי לדין כו': טומאה קלה נדה. מה שקורא נדה טומאה קלה משום שאין צריכה ז' נקיים וקרבן משא"כ זבה גדולה שצריכה ז' נקיים וקרבן: זובו. שפה שהיא מטמאה וא"ת מה שהא והלא הזב נטמא תחלה טיפה טומאה חמורה שמטמא אדם וכלים טיפה לכ"ש שהטמא. וי"ל דאי לא פי' כן הייתי אומר דטיפה אינה מטמאה דילפינן משעיר המשתלח שהמתעסק בו טמא ומטמא את האחרים והוא עצמו אינו טמא ה"א דכמו כן גבי זיבה לכן פי' רש"י למד על הטיפה וכו': (ודחוי) ודחוי פי' דק: ללובן ביצה המוזרת. ר"ל דספני מהרעה לא בא מזכר. פי' אל תתמה הואיל וטומאתו חמורה דאפי' טיפה אחת של זוב טמא היכי ידעינן אם יוצא ממנו טפה אחת דלמא טפה קרי הוא וטהור או זוב הוא וטמא ועל זה פי' זוב דומה למי בצק: ג או. החתים והשלישית מזקיקו לקרבן פי' אם ראה ראייה ראשונה הוא כרואה שכבת זרע שאינו מטמא רק במגע ובראייה שנייה מטמא אף במשא ומטמא משכב ומושב וטעון ספירת ז' נקיים ובשלישית אף לקרבן כדאיתא פרק קמא דמגילה [דף ח'] אין בין ראייה שנייה לראייה ג' בזב אלא לקרבן ה"ל אשר ישכב פירש כגון דף של נחתומים או עריבה גדולה: עמוד ונעשה. כלומר שאי אפשר בעת שהוא משתמש בו למלאכה אחרת שיהא שוכב עליו: ה ולד הטומאה. כלומר שהמשכב שנגע בו הזב הוא אב הטומאה ומטמא אדם לטמא בגדים שעליו דכתיב ביה יכבס בגדיו ורחץ במים אבל דבר אחר שאינו מיוחד לשכיבה ונגע בו הזב אינו אב הטומאה אלא ולד הטומאה והוא ראשון בלבד ובשעת חיבורו מטמא כלי שטף במגעו ולא אדם וכלי חרס ולאחר פרישתו אינו מטמא אלא אוכלין ומשקין. ופירש מאמר מן המגע רצה לומר שאינו של משכב: ז אפי' י' כלים זע"ז. מדכתיב והיושב. על הכלי אשר ישב עליו הזב מקיש ישיבה של טהור לישיבה של זב מה ישיבה של זב אף בשלא יושב הוא על הכלי נטמאין הכלים ממנו כגון אבן מסמא אף ישיבה של טהור שהוא נטמא מהכלי שנטמא מהזב אף בשלא נגע בו: אבן מסמא הוא אבן שמונח ע"ג יתידות וכלים תחתיה כדכתיב והתית אבן חדא ושומת על פום גובא. תדע או זב יושבין עליה אף על פי שלא הכבידו על הכלים טמאים הכלים כדכתיב ועל אבר יהיה תחתיו רש"י פרק רבי עקיבא: וכן במשכב. דילפינן במה מצינו ממושב פירש שאם שכב טהור על אבן מוסמא ויש תחת האבן משכבו של זב הרי הוא טמא אף שמפסיק ביניהו האבן והאבן אינו מקבל טומאה אפילו הכי הוא טמא ואע"ג דגבי משכב לבד הוא דכתיב. ילפינן מיניה אף למושב כיון דשוו משכב ומושב בחומר מגען לטמא בגדים חדא מילתא היא: ח שהרוק. מטמאו במשא דהכי דרשינן ליה וכי ירוק הזב בטהור ולא כתיב על טהור כלומר במה שביד טהור היינו כהירוק על המקל שביד טהור והוא נשאו הוא טמא: ט אעפ"י. שלא ישב ר"ל אם יושב מתם עליה היינו מושב דכתיב בקרא אבל זה האוכף שהוא בין שלפניו ולאחריו שאינו יושב עליו אלא שהרוכב מחזיק בו שלא יחליק מלפניו או לאחריו ולכן נקרא תפוס ע"ש שתופס בו: י תחתיו. של זב כלומר ולא תחתיו של מרכב הסמוך לו אלא אזב קאי כלומר שנגע במרכב שהיה תחתיו של זב וטמא ואינו טעון כבוס בגדים: יא שלא טבל ואזב קאי ולא אמוגע

בו לומר שקודם שטבל הרי הוא טמא וטעון כבוס בגדים דאל"כ לא ה"ל למיכתב אלא וכל אשר יגע בו הזב וכבס בגדיו ורחץ במים וידיו לא שטף למה לי: [ד"ד] פירש דעל ידיו ממש קאמר דהא כתיב כל בשרו במים והסר: בית הסתרים כגון תוך וסי' האשה דלמטה ותוך הקמטי' דאף על גב דלא עלו בהו מיא טהור רק ראוי לביאת מים בעינן: יב זה. הכסו פירש שנתנדנד והוסט כולו מכח הזב שאין הסט למקצתו אלא אכולו והא אפקי קרא להכא בלשון מגע למימרא דהסיטו דומיא דמגעו מה מגעו בידיו מהכא"י אף הסיטו בידיו ומהכא"י לאפוקי. קנה בקומטו דזב דאם היה קנה בקימטו והסיט את הטהור כיון שהסיטו לא בא אלא מכח בית הסתרים שלו: יג יטהר. כשיפסוק היינו טהרת דמים לא טהרת טומאה דהא כתיב אחריו ורחץ במים חיים וטהר: שבעת. שלא יראה פי' אלו ז ימים צריכים להיות טהורים מטומאת זיבה דאל"כ מאי וכי יטהר וספר לו וגומר דמשמע אם לא פסק אינו סופר. אי לא יהיו טהורים מזיבה הא לא פסק וסי' עוד וכלן רש"י מדכתיב לטהרתו שתהא טהרתו אחת פירש דלא אזי זיבה באמצעו ואי חזי להו באמצעו סתר ליומי קמאי ומונה שבעה ימים טהורים מרישא: יח מגע. בית הסתרים ומגע בית הסתרים טהור אפילו בזב ומיניה ילפינן דכל מגע בית הסתרים אינו מטמא מדאפקי' להסיטו של זב בלשון נגיעה ילפינן לכל נגיעות דמגע בית הסתרים אינן מטמאין דגזירת המלך הוא: יט דתהיה. יתירה וה"ק ואשה כי תראה דם אפילו פעם א' שבעת ימים תהא בנדתה: כג אפי'. לא נגע כמו שפירש רש"י לעיל על והיושב על הכלי אפילו לא נגע וראיתו פירשתי לעיל שמשכב ומושב מטמא אף על פי שלא נגע בו ודעת רש"י הכי אל תסבור לאמור מה דכתיב אחר ואם על המשכב וגומר בנגעו בו טמא עד הערב משמע אף כשנגעו בו במשכב ומושב ומרכב אין צריך כיבוס בגדים. ויהיה פירש בו בכל אחד מהם זה אינו דלא קאי על ואם על המשכב וגומר דהא אפילו לא נגע טעון כבוס בגדים. ואין להקשות על מה קאי בנגעו בו יטמא עד הערב לכן פירש"י על הכלים לרבות וכו' כלומר למה צריך למיכתב על הכלים לא לכתוב אלא אשר היא יושבת עליו אלא לרבות את המרכב אם כן מה דכתיב בנגעו בו וגומר קאי על המרכב כדפירש"י דאין טעון כיבוס בגדים: כד יכול. יעלה לרגלה פירש בשבילה לשון וכל העם אשר ברגליך פירושו המשכים אחריו להיות נכנס לימי טהרה בשבילה כלומר מיד שנכנסת לימי טהרה אף הוא יהא כן תלמוד לומר כו': כה ימים. רבים שלשה וכן שנינו בת"כ ימים רבים שלשה. או אינו אלא עשרה אמר ימים ואמר רבים מה ימים מיעוט ימים שנים אף רבים מיעוט רבים שלשה. יכול שנים ושלשה הרי חמש וכי נאמר ימים ורבים וכו': [נ"א] ואין להקשות מימים רבים דגבי יעקב דכתיב ויתאבל על בנו ימים רבים והם פירש"י כ"ב שנה. דבשלמא גבי יעקב אין לפרש ג' ימים דמאי חידוש שבכה ג' ימים דכל אדם מתאבל ג' ימים ועוד דגבי דיני תורה דכתיב כי תזוב ימים רבים וצריך אדם ליתן שיעור לדבר שאל"כ לא ידעינן בכמה תהא זבה א"כ שם יש לפרש דבר שיש לו שיעור והיינו תפסת מועט תפסת תפסת מרובה לא תפסת וזהו השיעור בתורה אבל ויתאבל על בנו ימי' רבים לא בא לומר רק רבוי וא"צ לדעת שם השיעור כמה ימים דלא פחות ולא יותר ואין המקרא יוצא מידי פשוטו: ז' ימי. נדתה פירש ואחר שבעה ראתה שלשה ימים רצופים או היא זבה וצריכה שבעה נקיים וקרבן אבל אם ראתה שלש ימים רצופים בתוך עת נדתה אינה אלא נדה ואינה טמאה אלא שבעה ומיד שספרה אחר שבעה טובלת ומשמשת עם בעלה ואינה צריכה לא שבעה נקיים ולא קרבן ומשום הכי הוצרך הקרא לומר בלא עת נידתה ללמד את זה ופרשה ראשונה דכתיב בה ואשה כי תהיה זבה מיירי כשראתה יום אחד או שני ימים שהיא זיבה קטנה. כתב הרא"ם אך קשה אנא מלא רש"י ז"ל להוכיח המדרש הזה מקרא דבלא עת נידתה ולמה הניח הברייתא' שבת"כ שהוצי' המדרש הזה מקרא דולא עת נדתה וכו' ותמהתי על הרב דאישתמיטתיה תמה שדרשו סוף מסכת נדה דף ע"ב ודברי רש"י ז"ל הם התלמוד ערוך במסכת נידה ע"ש: או. כי תזוב ז' ימים הללו כלומר לא כי תזוב שתמא אפילו יום אחד מפני שאותה שתזוב יום אחד אינה זבה גדולה אלא זבה קטנה ושומרת יום כנגד יום ולעת ערב טובלת את עצמה ומשמשת עם בעלה והללו דנקט רש"י כלומר הנזכרים לעיל כי היכי דלא תקש' עליו מדוע סתם הכתוב ולא פירש לפי שהם הנזכרים למעלה. על. מופלג דאין לומר סמוך לנדתה כלומר שלא פסקה מלראות כל שבעה ימי נדת וכיו' שמוה לנדתה ראתה גם כן אם כן עדיין נדה ה' ואינה באה לכלל זבה עד שתפסי' ותטהר לכל הפחות יום אחד להראות שפסקה מלראות דם נדות ומעיי' מדם נדות הוא סתום ועתה נפתח מעיין אחר. גם בכאן הביא הרא"ם דדברי רש"י הם ממדרש ת"כ והקשה עליו ממדרש ת"כ עיין שם אבל דברי רש"י ממדרש אגדה דמסכת נדה: (דף ע"ג) ושם דרש מקרא בלא עת נדתה סמוך לנדתה ומקרא דאו כי תזוב על נדתה מופלג מנדתה: [שכל שלשה] פירש שכל דמי האשה מיום שתקבע לה וסת עד שתמות או עד שתעקר הוסת ליום אחר הוא סופרת שבעה מתחלת יום הוסת ואחר כן י"א יום ואחריה שבעה וכן חוזר חלילה ובאותן שבעת ימים כל דם שתראה בהן הן דמי הנדה ויושבת בנדתה שבעה ימים אפילו לא ראתה אלא יום אחד ואפילו שופעת דם כל ז' ימי נדתה ופסקה בסוף השבעה לערב טובלת ומשמשת עם בעלה ואינה צריכה לא שבעה נקיים ולא קרבן וכל דם שהיא רואה בתוך י"א ימים שבין נדה לנדה הן דמי הזיבה וזה משפטה אם תראה יום או יומיים באותן י"א יום היא שומרת יום כנגד יום ואינה טמאה אלא יום הראייה לבד וביום המחרת אם לא ראתה כל היום לערב טובלת ומשמשת עם בעלה ואם ראתה ג' ימים רצופים באותן י"א יום או צריכה שבעה ימים נקיים: לא אלא. פרשה דה אי"ל וו' דוהזרתם דנוס' מביא נו"ן לפניה והוי כאלו כתיב והנזרתם ופירש דהזרתם הוא מר: ולא. ימותו דק"ל על מה דכתיב הכ' בטומאת מקדש מית' דמתה פי' הוא נכרת ואין זרעו נכרת לאפוקי כרת הוא וזרעו נכרת והכתיב בתחיל' פרשה חקת טומאת מקדש בכרת הוא. ומתרץ הרי הכרת וכו' והרי מיתה נאמר על כללות מיתה בידי שמים ועל פרטות גם כן: לג בעל. ב ראיות דהא מדמה ליה הזב לבעל קרי להודיע שטומאתו אינו אלא כבעל קרי שהוא טומאת ערב ואח"כ כתיב והדו' בנידתה ונומ' שמדמה אותו לנדה שהיא מטמא' טומאה חמורה ועל זה פי' שזה קאי על בעל שתי ראיות שהם מטמאין טומאה חמורה כמו שמפורש לעיל והבעל שתי ראיות הוא מקיש לנדה שלא נס מביאה קרבן ומדהזכיר הכתוב ג' זיבות מורה על בעל ג' ראיות מביא גם כן כמו שמפורש לעיל בפרשה: **חמלת זאת תהיה**

בקמצ

פרשה אחרי מות

טז א במתב ופי' שכתב מקום שהוא מקרב ומלאך ויסוב שמקראות כן הוא דקשה לרש"י מה צריך לכתוב וידבר ה' אל משה לא היה לו לכתוב רק ויאמר אחרי מות וגו' דבר אל אהרן: או הוה לו לכתוב וידבר ה' אל משה אחרי מות וגו' דבר אל אהרן וגו' למה צריך לכתוב ויאמר ה' אל משה וגו' ועל זה פירש רש"י מה ת"ל כו'. ומביא עליו משל דרבי אליעזר וכו'. כלומר כך הוא פי' הקרא דומיא דמשל זה וכו': א"כ השני זירז יותר מהראשון ופירושו דקרא נמי כן הוא מה דכתיב וידבר ה' אל משה וכו' רצה לומר שלא יאמר משה לאהרן רק שלא יבא אל הקדש מבית לפרוכ' ולא תכיל לו מיתה כדרך שמתו בניו ואחר כך כתיב אחרי מות וגומר ויאמר אל משה וגו' כלומר חזר הקדוש ברוך הוא ואמר למשה שיאמר לאהרן דבור אחר להזכיר אותו פעם שנית שלא יבא למקדש ולהזכיר לו נמי מיתה כדכתיב אחרי מות שני בני אהרן וגו' ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן וגו' ולא ימות כלומר אם לא תבא אל המקדש לא תמות כדרך שמתו בניך אבל אם תבא אל המקדש כמו בניך תמות נ"כ כמותם. והרא"ם גורס ברש"י גרסא אחרת ע"ש: [קצ"מ] אע"ג דבניו לא מתו בשביל שנכנסו לפני ולפנים מקום שאהרן אסור לכנס בכל עת וא"כ מאי ראייה ממיתת בניו לאזהרה זאת אלא ה"ק אל יבא בכל עת כדי שלא ימות כדרך שמתו בניו כשנכנסו כניסה שאסורה להם כן אל יכנס הוא בכניסה האסורה לו: ב ולא. שאם בא הולך לפרש זה דלפי' רש"י הם משל משני רופאים והשני הזהירו יותר שלא תמות כדרך שמת וכו' ובקרא לא כתיב כי אם ולא ימות ולא כתיב שאם בא ימות אבל באל יבא ולא ימות משמע כדרך שלא באו בניו ולא מתו. לזה פירש שבמל' ולא ימות מרומז נמי שאם יבא ימות כי מכלל לאו אתה שומע הן: כי. תמיד אני נראה ולפי זה יהיה כי טעם אלמעלה לסיבת מיתה למי שנכנס אל הקודש ומלת כי משמש בלשון דהא ככל כי שבמקרא ויהיה פירש של בענן ענן ממש ומה שהוסיף לפרש תמיד אני נראה מפני שמלת אראה הוא לשון עתיד ומפרש מלת אראה אני נראה שהוא בינוני [?] שבא הימתה שיראה לעתיד: כי אם בענן הקטרת לפירש רבותינו משמע כי דהכא בל' אלא כלומר אל יבא אל הקדש אלא בענן הקטורת ב"כ כי עשן הקטורת דומה לענן ז[ה] לאפוקי פירש עמוד הענן דלעיל שפירש שהשכינה שורה בו ולא שכוון רש"י בפירש זה ש[?] בא עם ענן הקטורת מבחוץ שזה היא דעת צדוקים אלא לאפוקי ממה שפירש תחילה שהוא הענן שהשכינה שורה בו ומה שפירש"י ב"כ [?] מפירש רש"י בעצמו דכולה פרשה זו משתעי ב"כ: ג בזאת גי' שלו ת"י דק"ל למה צריך למכתב בזאת וא"ל דקאי אקרבנות שמפורש אח"כ דא"כ ה"ל באלו יבא אהרן לשון רבים דהא שני קרבנות הוו ועוד זאת לשון נקיבה והקרבנות המפורשים אח"כ זכרים הן או לא הל"ל לגמרי בזאת אלא הל"ל כי בענן אראה על הכפורת ובפר בן בקר [?] יבא אהרן וגומר אלא לרמז כמה שנים יש עמידת בית ראשון וא"ת וכי בבית ראשון לבד היו כהנים גדולים אף בבית שני היו כהנים גדולים. ויש לומר דכך פי' דקרא גימטרי' של בזאת שנים יהיו כהנים דומיא דאהרן שיהיו מושחין אותן בשמן המשחה אבל אחר בית ראשון לא נמצאו שהיו מושחין אותן בשמן המשחה דומיא דאהרן משום דבסוף עמידת הבית הראשון נגנז שמן המשחה ואילך כדפירש"י לקמן: (נ"א) וא"ת מנ"ל שבבית שני הוזהר על ביאת מקדש שמא דוקא בבית ראשון שעמד [?] בזאת: כבר הרגו בת"כ אל הקדש מה ת"ל והלא כבר נאמר ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת מת"ל עוד אל הקדש לפי שנאמר אל הקדש אשר על פני הכפרת אשר על הארון שיכול אין לי אלא קדש שיש בו ארון מניין לעשות קדש שאין בו ארון כקדש שיש בו ארון ת"ל עוד אל הקדש: וא"ת א"כ למה כתב בזאת לרמז הא בבית שני נ"כ אסור. ואפשר לומר שאם בא לבית קדש קדשים בחורבנו שאינו חייב והיינו מדאפיק בית ראשון בלשון אל הקדש החיוב משום קדושה אם כן בית שני נמי קדוש וחייב כי אם ביה"כ אף על פי שכבר פירש לעיל גבי בענן אראה שהוא ב"כ דלא תימא דקרא בענין לבדו אל יבא אלא ב"כ אבל בהבאת פר לחטאת ואיל לעולה הם בשאר ימות השנה יבא לפיכך פירש כאן ואף ולא בכל עת וכו': ד שאין משמש לפנים דק"ל והלא כבר מפורש הלבשתן בפרשת ואתה תצוה ל"פ מגיד וגו': אלא בד' ככהן הדיוט משמע נמי דהיה קשה לו מה דכתוב דוקא בגדים של כהן גדול: ד"ה קדש משל הקדש דק"ל מה דכתוב קדש ילבש משמע קודם לבישה הן קדש וכי מהו קדושה יש בהן קודם לבישה ואין לומר דכבר ביום כיפורים שעבר היה לובשן זה יום כפורים שני דהא מיד אחר לבישה טעונים גניזה ולא יעבוד בו לעולם שהרי כתיב והניחם שם. ועל זה פירש שיהא משל קודש כלו' שיקנה אותן במעות של קודש לפי שמצינו שהפר בא משלו הייתי אומר באף הבגדים יהיו משלו בא קמ"ל: והטעם שהפר משלו בא לפי שהפר בא לכפרה שנאמר וכפר בעדו ובעד ביתו אבל בבגדים היה מתפלל בעד כל ישראל. מלאתי: ד"ה יצנוף יניח ויהיה ב"ת ובמצנפת נוסף כמו ב"ת ברוחו שמים שפרה שהיא. גם כן נוספת כאלו אמר ובמצנפת בד יצנוף ויתפרש שב"ת במקום עם כלומר עם מצנפת בד יסבב ראשו וכן תרגומו ומצנפ' בלא ב"ת ואשר הביאו לזה מפני שאין בלשון הארמי צניפה אבל בלשון הקרא מצינו צנוף יצנוף יתפר' הב"ת בלשון עם כמו ובאבנט בד יחגור אף כאן עם מצנפ' בד יסבב ראשו והזכר' להביא התרגו' להודיענו שהצניפ' הוא בראש ולא במקום אחר ואגב זה פירש מלת יתות שהוא לשון יניח: ד"ה ורחץ יהיה מחולף וזהו סדר העבודות ביום הכפורים בתחלה טבל ולבש בגדי זהב לתמיד של שחר שהוא עבודת חוץ ואחר כך פשט וטבל ולבש בגדי לבן לעשות עבודת פר ושעיר וקטורת של מחתה בפנים ואחר כך פשט בגדי לבן וטבל ולבש בגדי זהב לעשות עבודת איל שלו ואיל העם ומקצת המוספין בחוץ ואחר כך פשט בגדי זהב וטבל ולבש בגדי לבן לכנס לפנים ולהוציא הכף והמחתה ואחר כך פשט בגדי לבן וטבל ולבש בגדי זהב לעשות עבודת חוץ להקריב שירי המוספין ותמיד של בין הערבים וקטורת הסמים ודו"ק ותמצא. וכדפירש"י לקמן על קרא זה ורחץ במים וגומר משמע שהיה צריך לטבול קודם לבישת הבגדי לבן ולקמן נ"כ כתוב שצריך לטבול קודם לבישת בגדי זהב אמרינן דבכל פעם שמשנ' מבגדי זהב לבגדי לבן ומלבן לזהב שצריך טבילה ומה שפירש עוד שצריך ב' קידושי ידיו ורגליו דמש"ה טבל הקר' ורחץ במי' בין ופשט ולבש וליתן רחיצה לפשיט' ורחיצה ללבישה ואם אינו ענין לטביל' דכבר למדנוה תנהו לענין קדוש: ו ולא משל צבור דק"ל למה לי אשר לו והא אין פר אחר מכר בפרשה זו אלא של אהרן כדכתיב בזאת יבא אהרן וגומר בפר בן בקר וגומר משמע להביאם קרבנות

משלו וגם מדכתיב בסמוך ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירים וגומר משמע דקרבנות הכתובים למעלה בשביל עצמו הביא: ד"ה וכפר. מתודה דכפרה [?] אפשר לומר דאין כפרה אלא אחר זריקת דמים כדכתיב בסמוך וכפר עליו ולקח אדם וגו' ונתן על קרנות המזבח הא עדיין לא הוא שהרי אחר כך כתיב ושחט את פר החטאת לכך ילפינן מלכפר עליו שפירש ודוי מלאתי: ה א' בימין ואחד בשמאל מדכתיב ונתן על שני השעירים וגומר דמשמע בנתינה אחת נתן על שניהם גורלות ואי אפשר אם לא אחד ביד ימין ואחד ביד שמאל: ד"ה עזאזל צוק גבוה דבלשון עזאזל כמתעים תרווייהו שהוא מלה מורכבת עזאל ואל לשון חוזק הוא כמו ואת אילי הארץ לקח ומפ' עוד רש"י מנלן דסר היה שם ממש שנאמר ארץ גזרה וגזרה לשון חתוכה שלא מתחך ארץ בארץ ממילא נעשית הר שהרי שעומד באותו ארץ הרי הוא כמי שעומד בעמק ההר: ט ד"ה חטאת כלומר ועשהו חטאת שהוא קורא עליו שם חטאת וא"ת מנ"ל לרש"י דלנוא תקריבו לשם חטאת ויש לומר דלקמן בפרשה כתיב ושחט שעיר חטאת וגומר משמע שעדיין לא הקריבו: י מת"ל פירש לפי שנאמר לעמוד ואין עמידה אלא מחיים אם כן מה ת"ל חי כו': ד"ה לכפר שיתודה אבל לא כפרת דמים שהרי השעיר הזה לא היה נקרב ואין בו קבלת דמים שהרי נשלח לעזאזל וגם אין בו כפרת דמים שהרי עדיין לא נשחט פרו: יא ועל אחיו וא"ת ולמה לא כפר אהרן על אחיו הכהנים בוידוי ראשון שמתודה בעדו ובעד ביתו ויש לומר משום דכתיב התקוששו וקושו ואמר ריש לקיש קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים לכך התודה אהרן מתחלה בעדו ובעד ביתו לבדו ואחר כך בוידוי שני התודה נמי בעד אחיו ומלת ביתו כל החבורה גם על אחיו שנאמר בית אהרן וגומר: (ג"א) וא"ת למה צריך לכפר עליו שני פעמים ויש לומר דעל החטא שאירע בין וידוי הראשון לוידוי שני שכן מצינו [?] היו ישראל להקדיש קרבנותיהם בכל שעה אלא שחס עליהם הכתוב וכאן אמר שהוצרך להתוודות בלאו הכי על אחיו הכהנים חזר והתודה על חטאו ועוד משום שאין שפל רק של אהרן אינו רצוי שיהיה מתודה עליו בשם הכהנים בלבד אלא שבשם [?] לאהרן שהם בית אהרן לפיכך חזר ומתודה בוידוי שני אני וביתי הכהנים שהם [?] לאהרן: טומאת מקדש מזה רוצה גם כן להוכיח דמה שכתוב ובעד ביתו דקאי אכל אחיו הכהנים שהרי כל כפרתו אינו אלא על טומאת מקדש וקדשיו אם כן כל הכהנים צריכין כפרה על זה: יב החיצון מדכתיב מעל המזבח מלפני ה' ופירש רש"י מצד שהוא לפני הפתח זה נקרא לפני ה' וא"כ ע"כ מזבח החיצון הוא דאי פנימי מאי מלפני ה' משמע מצד בלפני ה' והא כולו מזבח הפנימי לפני ה' אלא מזבח החיצון הוא וצד מערבי היה נגד מזרח המקדש שהוא שם פתח המקדש שנקרא פנים: יג שבתוך לאפוקי שלא תפרש שאש אחרת היתה לפני ה' ושם נתן הקטורת מ"מ פירש על האש שבתוך המחתה נתן הקטרת לפני ה' כלומר מבפנים ולא מבחוץ כדעת צדוקים: ד"ה ולא כתקנה כלומר שלא נתן בה כל הסמים במשקלם אע"פ שלא עשה כצדוקים אלא לאחר שנכנס נתן הקטורת על האש אשר במחתה אפ"ה אם חסר אחד מן הסימנים או המשקל שלא היו כתיקונו חייב מיתה מזה נקט רש"י אם לא עשאה וכו' דהא פשיטא מכלל לאו אתה שומע הן וק"ל: יד אחת אינו רוצה לומר והזה אחת משמע אם אחת אם יותר אלא ר"ל והזה באצבעו משמע הזאה אחת מכח ג"ש דנאמר דמים למטה בשעיר ונאמר דמים למטה בפר מה למטה בפר שבע אף שעיר למטה שבע וכשם שלמעלה שעיר אחת מדכתיב והזה אותו ודרז"ל אותו מיעוטא הוא שאינו אחת זה ולא יותר למדנו שדם השעיר למעלה על הכפורת אינו אלא אחת אף הפר למעלה אחת דדמים דמים לג"ש הרא"ם: טו מכפר השעיר כלומר דהכא מכפר על הכהני' על טומאת מקדש כדפירש רש"י לעיל בסמוך כך שעיר צבור מכפר על טומאת מקדש וה"פ דק"ל מה צריך לכתוב אשר לעם והא אין שעיר חטאת אחד אלא שעיר חטאת אשר לעם אלא לומר לך מה מכפר הפר על הכהנים מה שמכפר השעיר על העם ושעיר אשר לעם ודאי מכפר על טומאת מקדש כדכתיב גבי וכפר על המקדש מטומאות וגומר כך ודאי מכפר פר דכהן על טומאת מקדש: ד"ה כאשר אחד למעלה וז' למטה פירש מה שצריך רש"י לפרש זה כדי שלא נילף דמים עליונים מתחתונים ותחתונים מעליונים וכיוצא למעלה ולמטה או אחד או ז' דה"א דנילף גופא מגופא קמ"ל כאשר עשה להקים שעיר לפר לכל עשייתו: יז בטומאה פירש על שנכנסים בשגגת טומאה מקדש וקדשיו ולא על טומאת ע"א וגילוי עריות או שפיכת דמים הנקראים טומאות מדכתיב וכפר על הקדש ש"מ בטומאות מקדש וקדשיו קא איירי עיין בגמרא פ"ק דשבועות ושם מבואר היטב: ולא נודע בסוף. דאי נודע בסוף למה צוה הקרא להקריב שעיר עזים והא לעיל בפרשת ויקרא כתיב ואם כל עדת וגו' ונודע החטאת אשר חטאו עליה והקריב הקהל פר בן בקר אלא ע"כ הכא איירי בשוגג גמור מ"ה הקריבו שעיר עזים ולא פר וקרבן זה מביא לתלות עליו' ולהגין עליו מן היסורי' עד שיודע לו ויבא לכלל חטאת עולה ויורד כמפורש בפרשת ויקרא וחטאת הוא שוגג וכן הוא אומר נפש כי תחטא בשגגה ומפשעיהם הם המורדים ר"ל המזידים וכן הוא אומר מלך מואב פשע בו ומיירי נמי שאין ידוע להם בסוף: הנכנסין מזיד וא"ת יאמר לשוגג צריך כפרה כל שכן מזיד ויש לומר דה"א מזיד שהוא חמור אין לו כפרה לעולם לכך נאמר ומפשעיהם. ומדאיצטריך מזיד א"כ ליכא למימר משוגג ויש לומר דה"א מזיד החמור צריך כפרה אבל שוגג שקל א"צ כפרה: (נ"א) וא"ת והלא בשעיר גופי' לא כתיב שבע למטה ואחת למעלה אלא דילפינן מפר ובקדשים לא ילפינן למד מן הלמד בגמ' פ' הוציאו לו מקשה זה ומתרץ דאין זה למד מן הלמד שהרי בין בפר ובין בשעיר כתיב למעלה ולמטה אלא שאין המנין הוא כתיב בפירש וילפינן בהיקש ואין זה למד מן הלמד אלא גלוי מלתא היא כמה הזאה הוא [נח"י] פירש שלא תפרש וכן יעשה ליתי פר ושעיר אחריני ונעבוד קמ"ל שעליהם האמורים לעיל: יח ומה ת"ל ויצא ר"ל דהא אהרן קודם לזה היה גבי פרוכת שם הוא ההזאות וכתיב ויצא משמע שיצא מהפרוכת לחוץ ומפרש רש"י דכל זה נמי שייך לומר ויצא דההוא היה אצל הפרוכת והפרוכת ממזבח ולפנים הוא ממילא כשיחזור למזבח שייך לומר ויצא ומה שפירש"י ויתחיל מקרן מזרחית צפונית ר"ל כשרצה לבוא היה הופך פניו לצד המזבח נמצא לצד ימינו היא לצד צפון והולך מצד לפוק של מזבח כדאמרינן כל פניות שאתה פונה לא יהי' אלא דרך ימין הלכך כששב לחוץ על צד צפונית הוא הולך עד פני המזבח שהוא מזרח ומשם היה מתחיל מיד בקרן מזרחית צפונית לפי שאין מעבירין על המצות: ד"ה וכפר מדם הפר דא"ל שהוא וידוי דבא לעיל מיניה כתוב וכפר בעדו שהוא וידוי והוא כפרת דברים כמו שמפורש לעיל אם כן כפרתו הוא ולקח מדם וכו' כאלו אמר וכפר ומה היא כפרתו ולקח מדם הפר

מעורבין

מעורבין מדכתיב בסוף פרשת תצוה וכפר על קרנותיו אחת בשנה משמע דלא נתן על קרנות המזבח הפנימי אלא פעם אחת בשנה וא"כ אי לא היו מעורבין זה בזה אלא נתן כל אחד בפני עצמו דם הפר ודם השעיר היה נתינת הדם על קרנות המזבח הפנימי שני פעמים בשנה אלא על כרחך צריך לומר במתנה אחת נותנין והא כיצד הא שתי דמי' הם דם פר ודם שעיר אלא מעורבי' זה בזה ים זו כזאת על גגו. מדכתיב עליו משמע על גגו הוא נותן: וטהרו שעבר. פירש וטהרו מן כם מאה שעברה וקדשו שיזהרו מלטמא לעתיד: **כא המוכן**. בת"כ עתי פירא מזומן ונקרא עתי שהוא מורגל ללכת שם עתים הרבה כך פ' הרד"ק בשרש עת: **כג אין זה מקומו**. במסכת יומא דף ל"ב. ולמה הפסיק אמר רב חסדא גמירא הגמ' טבילות ועשרה קידושין טובל ומקדש בו ביום ואלו כסדרן לא משכחת אלא שלש ופי' רש"י לא משכחת אלא שלשה טבילות אחת לתמיד של שחר ואחת בינו ובין עבודת היום כולו עם הוצאת כף ומחתה ואחת בין הוצאת כף ומחתה לאילו ואיל העם ועמהם המוספין ותמיד של בין הערבים לפיכך צריך להפסיק אילו ואיל העם בין עבודת היום להוצאת כף ומחתה ובין עבודת היום והוצאתן תפסיק בין אילו ואיל העם לתמיד של בין הערבים הרי חמש טבילות תמיד של שחר בבגדי זהב עבודת היום להזות בבגדי לבן אילו ואיל העם בבגדי זהב על המזבח החיצון הוצאת כף ומחתה בבגדי לבן ומוספים ותמיד של בין הערבים בבגדי זהב עכ"ל רש"י ובין כל לבישה צריך טבילה הרי ה' טבילות. ובכל טבילה צריך קדוש לפניה ולאחריה כדפרשתי לעיל הרי עשרה קדושין: והניחם שם. פי' שלא ישתמש כ"ג אפילו ליה"כ הבא ולא כהן הדיוט בכל ימות השנה דא"ל שיניח אותם במקום שהפשיטם ולא יוציאם חוצה דהא לא כתב שום מקום לפני ה' דעלה קאי והניחם שם אלא מלמד וכו': **כד ובאן למדנו**. פי' ולכך הוצרכו שניהם עיין יומא ל"ב. (נ"א) כך מקשה שם לא לכתוב כשה א משנה מבגדי זהב לבגדי לבן שצריך טבילה מכח ק"ו ומה מבגדי לבן לבגדי זהב שקדושתם אינה חמורה כ"כ שלא נכנס בה לפני ולפנים צריך טבילה מבגדי זהב לבגדי לבן שקדושתה חמורה אינו דין שצריך טבילה ומתרץ מה לבגדי זהב שכן כפרתן מרובה כל השנה אבל בגדי לבן אין כפרתו מרובה אימא לא לכך הוצרכו שניהם: במקום. הפרוה. פרש"י בגמ' מכסף אחד בנאה ושמו פרוה ועיין בערך ערך פרוה: **בחול**. [רא"ם] היתה בחול דהא כל יומא נמי איתא. אבל ד' טבילות חובה של יום כתיב בהו במקום קדוש: עובד. כהן לא בגדים שלו שלבשן כל ימות השנה שלא בשעת העבודה והם בגדי חולין שהרי היה עושה אילו ואיל העם ל"פ שהם בגדי קודש ומה שקרוין בגדיו מפני שהוא עובד כהן כל ימות השנה: **ואת**. עולתו איל כתב הרא"ם תימא למה הוצרך לפרש דבר שהוא מבואר בזה וכו' וי"ל דהא דפירש רש"י את עולתו איל לעולה כו' ללמוד בא כשם שעולה של אהרן אינה אלא איל האמור למעלה כי אהרן לא היה מקריב אלא עולה אחת כך ואת עולת העם נמי האמור למעלה לאפוקי העולות הכתובים בפ' פנחס ובעשור לחדש וגו' והקרבתם עולה לה' פר בן בקר אחד וגו' והוכחת רש"י הוא מדכיילינהו הקרא בחדא ולא כתיב ועשה את עולתו וכפר בעדו ועשה את עולת העם וכפר בעדם אלא לומר כעולת העם היא ג"כ האמור למעלה כמו עולת אהרן ולא עולת האמורים בפ' פנחס. [רא"ם]: **כה**. פר ושעיר דאי היה אימורי פר חטאת לבד או שעיר לבד שהוא קרבן העם הי' לו למיכתב חלב חטאת העם או אי הוה של פר לבד דהוא קרבן של אהרן הי' לו למיכתב חלב החטאת אשר לו כדכתיב לעיל את פר החטאת אשר לו אלא ודאי מדכתיב חלב החטאת סתם של שני חטאת הוא: **כז**. לפני ולפנים לא כמו וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש שפירושו להיכל בלבד ולא לפני ולפנים אבל הכא בפר של יום כפור קאי שאותו הובא דמו להיכל לפני ולפנים: **לב אלא**. כה"ג פירש דאשר ימשח לא שייך אלא בכ"ג כדכתיב הכהן הגדול מאחיו וגו': **מרובה**. בגדים מנין וא"ת א"כ ליכתוב מאשר ימשח אותו ומה אפילו מרובה בבגדים נעשה כ"ג מי שנמשח בשמן המשחה מכ"ש. וי"ל דהייתי אומר אפי' היכא שהיה שמן המשחה אינו צריך רק רבוי בגדים לכך איצטריך שניהם: **ואשר**. ימלא פי' דלבישת בגדים הוא מלוי ידים כדכתיב בפ' תצוה והלבשת וחגרת אותם ומומר ומלאת יד אהרן ובניו ופי' רש"י ומלאת ע"י הדברים האלה: **לכהן**. תחת. הוא קודם מדכתיב בסמוך ואשר ימלא וכו' ר"ל ואשר ימלא מקום אביו אז הוא כהן תחתיו. אע"ג דרש"י דרש לעיל לדרשא אחריתי מ"מ מדסמכו גבי לכהן תחת אביו אתא נ"כ לדרש זה: **לד כשהגיע**. יה"כ לא מיד אחר האוהל עשה כן שהרי מיתתן של בני אהרן היה ביו' ח' למילואים ומכתמא היתה האזהרה מיד כדי שלא יבא למקדש ובימי למילואי' היה בר"ח ניסן כמו שפירש"י בריש פרשת שמיני ואיך עשה אהרן כאשר צוה משה והא לא צוהו הקב"ה אלא דוקא ביה"כ לכך פי' כשהגיע כו': לגדולתו. לעיל בפ' שמיני פירשתי ע"ש:

יז ב במוקדשין פי' בקדשים ששחט בחוץ הכתוב מדבר: [נ"א] דא"ל שהכתוב מדבר בחולין בחוץ יהי' חייב כרת שלא מצאנו שום אזהרה ע"ז ומה שפרש"י בחולין על ההוא דאמרינן שמתחלה נאסר להם בשר תאוה מפני שכתב איש אשר ישחט שור או שה וגו' וא"כ מוכח מדברו שבחולין איירי נראה לי והוא נכון על דרך פרש"י שאין לומר שעיקר הכתוב מדבר בחולין שהרי היה כרת בכתוב ואין בחולין כרת אלא מדכתיב סתם איש איש אשר ישחט גו' ולא כתיב אשר ישחט עולה או זבח אלא מפני שאין שום בשר שנשחט חוצה לפי שנאסר להם בשר תאוה לפיכך לא כתב אשר ישחט עולה או זבח דמשמע אבל אחר מותר לשחו' בחוץ וכיון שאין שום דבר שנשחט רק קדשים שהרי אסור להם בשר תאוה לא הוצרך לפרש קדשים וכתב סתם אשר ישחט שור או שה: **במחנה** חוץ לעזרה. ר"ל מה שכתוב הכא במחנה לא מיירי מחנה כהונה דהיינו מעזרה ולפנים דאם שחט הזבח שלא במקומו דהיינו בצפונו של מזבח יהא בכרת דאף אם שחט אותם בדרום מה לך איסור יש בזה כששחט מעזרה לפנים אלא חוץ לעזרה: **ד בשופך**. דם כאלו אמר דם אדם יחשב לאיש ההוא. דאל"כ וכי לא ידענו שדם חשב כששפך דם בשחיטה: **ה רגילים**: לזבוח דאי זביחה ממש הוא היינו אה זבחיה' ותרי קראי למה לי אלא אשר הם זובחים אשר הם רגילים לזבוח וק"ל. ה"נ דק"ל אשר הם זובחים משמע שכבר זבוח והרי אחר כך כתוב וזבחו זבחי שלמים רא"ם: **ח בחוץ**. דק"ל מה בא ללמד אשר יעלה עולה אם לאיסור שחיטה הקרבת חוץ והלא כבר נאמר איש איש אשר ישחט וגו' לעיל בפרשה זו ומפרש דבא ללמד לחייב על המקטיר איברים בחוץ כשוחט כלומר אע"פ ששחט

אחד ככר בחוץ והפשיל הקרבן ה"א אם היה מקריב אחר שחיטת פסול אינו עובר עליו דככר פסל הוא הראבון בא הכתוב ללמד שניהם עוברים וחייבים: **ט זרעו**. נכרת [נח"י] הא דלא פי' זה לעיל נראה משום דלעיל כתוב מעמו שהוא לשון יחיד אבל מעמיו הוא לשון רבים משמע קצת הרבה מיני כריתות: [נ"א] זו שספרש פיס כין כרת למיתה עליו לבד לאפוקי כרת הוא וזרעו נכרתין כי המיתה לא הגיעו לזרעו כי כן דרך דור הולך ודור אחר בא אבל כרת משורש החיים נכרת ונלקם עמו הפרי כמו שאם יוסר שורש האילן גם הפרי נלקה עמו: **י ת"ל** כל דם כתב הרא"ם ויש לתמוה ל"ל כל לרבות אף דם חולין שלא לאוכלו תיפוק ליה מקרא דרק הדם לא תאכל דפרשת ראה שדרשו שם אע"פ שאין שם זריקת מזבח הוא באזהרה ותירץ ומאי י"ל כתיב בהאי וכתיב בהאי כדאמרינן גבי חוב מלה דהוה בזמן הזה עכ"ל: [נח"י] כבודו במקומו מונח שלא ירד לחלק בין לשון חייב שפירושו כרת ובין לשון לא תאכלו שהוא באזהרה והילוק זה פשוט הוא ואתמניסתיה להרא"ב מה שאמרו פ"ק דכריתות אמר רבא שלש כריתות האמורות בדם למאי וכו' ע"ש: **ונתתי**. פני פונה אני מפני שנתינת פניו של מקום בכל מקום הוא לטובה וכאן הוא לרעה: נראה דק' איך יפול ונתתי על רוגז הנ"ל וגחת או ויחל ל"ש פונה וגו' ועוסק בו לתת לו כפרי מעלליו וק"ל גל"ט: **יא הבשר** שדם הוא תלויה תיקן בזה דבשר דבקרא הוא לאו בשר ממש אלא כל בריה הוא נקרא בשם בשר כמו שנ' כי השחית כל בשר דרכו וגם נקט לשון תלויה להורות שאין הנפש מונחת בדם כי נפש אין בה ממש ואין שייך בה לשון הנחה כ"א לשון תלויה כלומר שקיומה אינו אלא דם כי בהעדר הדם תפסד הנפש ואמר עוד ולפיכך במקום ואני דבקרא כלומר כיון שהנפש תלויה בדם לפיכך נתתי הדם לכפר על הנפש של דם ולא שיהא ואני דבקרא סיפור בפני עצמו: ונראה דנקט בשר לאפוקי דגים וחגבים שאינן בשר ומה שפי' רש"י של כל בריה הוא מפני שאין הנפש שורה על בשר שאינו בריה שאין נפש בלא חיות ואין חיות בלא בריה גל"ט: **יג בהזמנה**. פירש רש"י כאלו הוא צד שאינה מזומנת לך כלומר שלא יאכל בשר תדיר שלא יעני: **אשר**. פרט לטמאים וא"ת דלמא למעט טריפה הוא דאתא כגון שניקב קרום של מוח או ששחטו טריפה. וי"ל דהוכחתו מדכתיב הכא ושפך את דמו וכסהו ולעיל כתיב דם שפך מה להלן שחיטה שאינה ראויה כגון ששחט טרפה ואפ"ה כתיב וכסהו בעפר א"כ ואשר יאכל ל"ל אלא פרט לטמאים הוא דאתא אליבא דר' מאיר ולא כחכמים דהלכתא כוותייהו וצ"ע: **יד שהנפש**. תלויה בו לא שדמו של אדם תלוין בנפשו אלא נפשו תלוי בדמו: **כי נפש**. היא הדם רצונו לתרץ והרי שכבר והדם שניהם לשון זכר הם ולמה כתיב היא. ומתרץ הנפש הוא הדם ומלא היא קאי על הנפש שהיא לשון נקבה: **טו בנבלת**. עוף טהור פי' מדכתיב ולא יאכל לטמאה בה כלומר שאין לו בה טומאה אלא ע"י אכילתה יצאת נבלת בהמה מאחר שמטמאה במגע ובמשא ומ"ה כתיב כאן וכל אשר תאכל ללמדך שמטמא באכילה ולא במגע ומשא ואין זה כ"א בנבילת עוף טהור דבהמה מטמא במגע ובמשא: **בשעה**: שנבלע לאפוקי קודם בליעה בעודנה בפיו טהור ולאפוקי אחר הבליעה שנידונה בתוך מעיו אף שלא נתעכל עדיין ומכל אחר הבליעה שהוא טהור: **במינו** טרפה כלומר קודם לכן היה כשר ועכשיו נטרף יצא זה שאין כו' כלומר שלא היה לו שעת הכושר: **ונשא**. עונו אם יאכל קדש דק"ל הל"ל עון ומפ' מל' עונו משמע בעונש המיוחד הנכנס בטומאה למקדש והיינו העונש הכתוב בשאר כל טומאת שהוא בכרת רא"ם. א"נ דקשה לרש"י למה ישא עונו אם מטמא את עצמו: **יו ועל**. כבוס בגדי' במלקות מהרא"י. דק"ל ל"ל בשרו הל"ל ואם לא כבס בגדיו ולא רחץ במים כדכתיב בסמוך וכבס בגדיו ורחץ במים. ומתרץ דמ"ה כתיב ובשרו על רחילת גופו כו' פירש אם לא טבל שהיא רחילת שגוף עונש כרת אם אכל קודש או נכנס למקדש אבל אם לא כבס בגדיו וזורקן למקדש ואפילו נגעו בגדיו בעודנו עליו בעת שנכנס למקדש בעודן מונחין במת פטור מן הכרת וחייב מלקות:

יח ב דיין לפרע. רא"ם דאלהים זה מדת הדין כלומר ליפרע על עונות. ה' זו מדת הרחמים כלומר לכפר על עונות אם יעשה תשובה ולשלם שכר על מצות: [נח"י] ולא זכר מ"ש הרב ריש פר' וארא אני ה' וכו' הרי דמאי הוא מפ ק לה בלא מלא אלהיכם ע"ש: **ג שישב**. בו ישראל פי' ארץ גושן דאל"כ אשר ישבת' בה ל"ל: [קל"נ] קשה מנ"ל דלמא שאר אומו' מקולקלי' יותר מהן ואשמעינן הכתוב ואפי' כמעש' הלו לא תעשו וכ"ש כמעשה אחרים. וי"ל דלמה הענים מצרים וכנען מפני אלו תועבות ולא הענים שאר אומות: **אשר**. מכולם פי' אף ממעשה ארץ גושן וכ"ש משל מצרים. דאל"כ מאי וכמעשה ארץ כנען שהכתוב הולך ומוסיף ממצרים לגושן ומגושן לכנען: **ובחקותיהם**. טרטיאות פ"ק דכתובות פיר' רש"י טרטיאו' פלטי' מלכי עכו"ם ובתים של עובד אלילים: [נ"א] ואנטריאות בחוק שמסיחים את הפוורים ושאר חיות לגנות ולהלחם זה עם זה: **ד בתורה**. במשפט כגון גזל ושפיכת מים: **ללכת**. אל תפטר דאם לא כן ללכת בהם ל"ל שהרי תשמורו כתיב: **ה שאר**. דקדוקי' דאם לא כן ושמרתם למה ליה הרי כבר כתיב ואת חקותי תשמרו: **שמירה**. ועשייה פירש דלעיל כתוב חקותי תשמרו והכא כתוב אשר יעשה אותם דקאי אחקים ומשפטים ושמירה ועשיי' למשפטים לעיל כתוב את משפטי תעשו והכא כתיב ושמרתם את חקותי ואת משפטי: **ו תקרבו** לי רבים ואם האמר והא דרך הפסוק לדבר כן בלשון רבים ר"ל כל אחד מכם כמו בסמוך דכתיב תשמרו לא תעשו ולא תלכו. ויש לומר דשאני הכא הואיל ובתחילה כתב לשון יחיד דכתיב איש וגומר ואחר כך כתיב תקרבו לשון רבים אלא ע"כ תקרבו לרבות הנקבה וא"ת למה איצטריך לרבות גבי עריות שהוא לא תעשה והא נקבה גם כן חייב' במצות לא תעשה דהא הוקש' אשה לאיש לכל עונשין שבתורה קדושין דף ל"ה וי"ל דעריות שאני בשלמא שאר איסורין שבתורה כגון אכילת איסר ונבילה וטרפה האשה חייבת דהא היא עשתה האיסור כמו האיש אבל גבי עריות שנועל עושה מעשה והנבעלת לא עשתה כלום דהרי הוא כקרקע עולם לכן אילטרי' לרבויי' שחייבת: **אני ה'**. לשלם שכר אע"פ דאין כאן עשיית מצוה אלא הרחקת עבירה ואין שייך לומר לשלם שכר אלא במעשה. י"ל כל מי שבא עבירה בידו וניצל הימנה נותנים לו שכר כאלו עשה מצוה בקדושין דף ל"ט. **ז אלא**. כמשמעו ר"ל משכב זכור. וכתב הרא"ם יש לתמוה על ר"י ורש"י ז"ל שהביאו דבריו למה לא הביאו הג"ם של אביך מקרא דערות אשת אביך לא תגלה ערות אביך היא שהיא מולידו ומיירי באזהרה כמוהו והביא הג"ם מקרא דפרשת הדוס דמיירי בעונש והניח הדבר בתימה: [נח"י] ואני אומר דהיא מונחת

מנחת

תערות אשת אביך שנכתב בלאו הוה קשה כדמקשה התם אין לי אלא באזהרה וכו' עונש מניין דהא זה הפסוק בסמוך מיירי ג"כ באזהרה וע"כ מוכרח ללמד מאשת אביו גלה ע"ש. ערות אמך שהיא. ר"ל כגון שנולד מאנוסת אביו או ממפותת אביו: ט בת. אביך בת אנוסה וקרא דערות בת אשת אביו ללמד מי שיש לו אישות לאביו בה פרט לאחותו שנולדה לאביו מן השפחה משום דלא תפסו בה קידושין כדכתיב שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור. ערות בת. בנך מאנוסתו. דל"ת שלא תאמר מדכתיב בת בנך ובת בתך הא בת בנה ובת בתה מאיש אחר מותר והא כתיב ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ובת בתה. ל"פ שמיירי באנוס' דלאו אשתו ולפיכך אינו באזהרת לא תגלה אלא בבת בתו הבא מזרעו אבל בתו של אנוסתו הבאה מזרע אחרים אינו באזהרת לא תגלה וה"ה בת אשתו דלאו בתו: דאנו למדין. פי' וא"ת אחר שזה שמקרא של ערות בת בנך וגו' באונסים קא מיירי א"כ בתו ובת בנו מנשיאתו מניין דליכא למימר דאתית בק"ו מאנוסתו דהא אין מזהירין ואין עונשין מן הדין והשיב בתו אנו למדין וכו': י ק"ו לבתך אלא. פירש ק"ו לבתך מן האנוסה דהלו מן הנשואין ומערות אשה ובתה ילפינן: למדוה מג"ש כתיב הכא בערות בת בנך הנה ולקמן כתיב ערות אשה ובתה וכו' והתם כתיב נ"כ הנה מה הנה דכתיב התם מיירי בבתה אף הנה דכתיב הכא מיירי בבתה: יד אל אשתו לא. אבל גבי ערות אביך לא הוצרך לכתוב אחריו אל אשתו לא תקרב להודיע מה הוא ערותו משום דסמך הקרא על הג"ש דלעיל: [נ"א] פירש שאין ערות אביך בפני עצמו אל אשתו לא תקרב בפני עצמו ויהיה ערות אחי אביך אחי אביו ממש לחייבו בשתים משום זכר ומשום ערות אחי אביך שזה אין סברא לפי פשוטו דהוי למכתב ואל אשתו לא תקרב: : טו פרט לאנוסה והא דלא נקט רש"י גם לעיל גבי ערות בת אשת אביך אנוסה משום דלעיל מרבינן אנוסה לחיוב כדכתיב בת אביך ופירש רש"י אף בת אנוסה במשמע ואם תאמר מ"ם הכא דממעט מקרא דאשת בנך אף האנוסה ואלו גבי בת אשת אביך אינו ממעט האנוסה אם מפני דלעיל ריבה הכתוב משום דכתיב בת אביך אף בת אנוסה במשמע ה"נ כתיב כלתך אף האנוסה במשמע ותירץ הרא"ם שאני התם דהא תרי קראי וכל אחד נדרש לעצמו וכיון שמהאחד משמע אף האנוסה ומהאחד משמע למעט אנוסה כדי שלא יסתור זה את זה דרשו שלא בא למעט אלא השפחה והנ"א בלבד כדי לקיים שני המקראות אבל הכא שהרבוי והמיעוט שניהם במקרא אחד אין כל אחד נדרש לעצמו אלא קאתו מבאר קאתו באיזה כלתך אמרהי באותה שיש לבנך אישות בה פרט לאנוסה וכו' שאין לבנך אישות בה וכו': יז אנם אשה מותר לישא בתה. ומקרא של ערות בת בנך וגומר דאסר הקרא בת אנוסתו לא אסר אלא בתו ובת בתו מאנוסתו אבל בתה ובת בתה לא: ד"ה זמה עלת כי דג"ם המ"ס מביא את הכפל והוי זמה שהוא לשון מחשבה: יח אל אחותה כאחת כדתנן המקדש אשה ובתה או אשה ואחותו כאחת אינם מקודשת דכתיב אשה אל אחותה לא תקח לא יהי' לקחום אפי' באחת מהן. ופירש אל אחותה כמו על ופירש כמו עם אחותה כמו על נשיו שפי' עם נשיו: ד"ה בחייה כל זמן [דב"ע] דאל"כ בחייה ל"ל הא כבר כתוב אל אחותה דמשמע שתיהן כאחת כח א"י אינה מקיימת דלפי פשוטו של מקרא משמע שלא תקיא הארץ את ישראל אפילו אם יטמאו אותה כאשר קאה את הגוי שטימאה אותם ואם כן מה ניחא להם שישמרו את החקים והמשפטים לכן הביא המשל: לבן מלכים וכו' כלומר שאתם תהיו כמו בן מלכים שאם יאכל דבר מאוס מיד מקי' מפני שהוא מפונק כך אם אתם תטמאו את הארץ מיד תקיא אתכם ולא תאריכו ימים על האדמה כמו הגוי אשר לפניכם שהאריכו ימים על האדמה אף שעשו כל התועבות האלה אבל אתם אם תעשו התועבות האלה מיד תקיא אתכם: כט העשות הזכר והנקבה עיין לעיל בפסוק לא תקרבו ל להזהיר ב"ד דאי להזהיר את ישראל על כך הרי כבר אמור ושמרתם את חקותי וגומר ולא תעשו מכל התועבות נראה דיוקו דכתיב ושמרתם את משמרתי דמשמע עשו משמרת למשמרת וכתיב לבלתי עשות ולא כתיב שלא תעשו אלא ודאי שפירש להזהיר ב"ד לעשות גדר וסייג שלא יבא לידי עשות ר"ל עשיית העבירה וק"ל גליו"ן: ד"ה ולא תטמאו ואתם נפסלים דק"ל והא בתחילת הפרשה כתיב אני ה' אלהיכם. לכן פירש רש"י דהאי ה' אלהיכם דכתיב הכא הוא קבלות מלכות וגזר' גמוס הכי הואלתי אתכם ואם כן כשתטמאו את עצמיכם ולא תשמרו את גזרתי אם כן נפסלים אתם ממנו וא"כ מה הנאה יהיה לעולם בכם כיון שאין אתם מקיימים גזירות ומשפטים של הקדוש ברוך הוא וכל שכן שאין אתם מקיימים גזירות ומשפטים של שאר מלכים בשר ודם ונמילא אתם חייבים כלייה כיון שאין צריך בכם ובפרט שאתם עובדים עבודת אלילים:

חסלת אחרי מות

פרשת קדושים

יט ב כל עדת בהקהל מפני וא"ת והא כל התורה כולה שנה משה לישראל כמו שפירש רש"י בפרשת כי תשא ויש לומר דפרשה זו נאמרה לשון בקהל נשים וטף דכתיב כל עדת בני ישראל כדכתיב בפרשת וילך הקהל את העם האנשים ונשים וטף אבל משה לא שנה אלא להנשים. עי"ל דמשה שנה להם כתות זו אחר זו אבל פרשה זו היה במעמד כל ישראל וג"מ שהיום יכולין לומר אי אפשי במצוה זו דיש לי לגחול עלי' מה שלא שאלתי מיד למשה לפי שלא היו שם כל ישראל ומ"ה היו כל ישראל ביחד שלא יכולין לאמר כזה ד"ה קדושים מן העריות דהא אין קדושה שייך אלא במה שהם פרושים ונבדלים מן העמים במעשה כגון בציצית ותפילין שאר מצות עשה אבל בשב ואל תעשה אין ניכר שום פרישות ומארץ היו פורשין וכו' ר"ל דקאי אפרשה של עריות דלעיל ומן העבירות דנקט רש"י רצה לומר נמי עבירות של עריות: ג כל אחד מכם דקשה לרש"י דאיש לשון יחיד ותראו לשון רבים: שנים א"כ למה נאמר איש וא"ת והא אמרינן בסוף שכתוב אשה נאים. ויש לומר דהיינו היכא דכתיב בל' זכר אבל היכא דכתב ב' אים ממעטינן אשה אי לאו רבוי וכה"ג איתא בתוספות פרק ד' מיתות מלאתי: אשה רשות אחרים עליה ואין להקשות א"כ למה מרבינן אשה די"ל כגון גרושה או אלמנה דאין רשות אחרים עליה: שמשדלתו פירש תפתה אותו כתרגומינן כי יפתה ארי ישדל: אני ה' חייבים דעת רש"י בזה שאל תקשה מנ"ל לפרש דלכך סמכו יחד כדי לומר שאף על פי שהזהרתיך על מורא אב ואם אין דוחה שבת הא רש"י סבירא ליה בפרשת ויקהל להיסך דמה שהוקדם בפסוק הוא עיקר כמו שמבואר שם וכאן הקדים מורא אב ואם לשבת ואם כן דלמא מורא אב

ואם דוחה השבת. ועוד מנ"ל לפרש וכן בשאר כל המצות דלמא דוקא שבת הוא דוחה שהוא חמור ויש בו מצות עשה ולא תעשה אבל שאר כל המצות ידחו מפני מורא אב ואם לכך פירש ה' אלהיכם אתה ואביך כו': בכבודי יש"ת והא בפרשה זו לא כתיב כבוד אלא מורא וגם לעיל פירש רש"י אם כן למה נאמר איש מפני שכלים כו' משמע נמי שר"ל דפרשה זו מדברת בכבוד דגבי מורא אין שייך ספק ואין ספק ויש לומר כיון דלעיל מרבינן אשה מדכתיב תראו ומ"מ היא מוזהר ספי מאשה מדכתיב איש כמו שפירש"י לעיל ואם את נו עניין מורא דאין שייך גבה ספק ואין ספק תנהו לענין כבוד דשפיר שייך בו שיהא ספק מפני שרשות אחרים עליה: לא ישב במקומו. פי' כל מקום שמיוחד לו כבית' וי"מ מקום מיוחד שיש לו אצל זקנים: ולא ידבר במקומו כיון שהזקנים מדברים זה אחר זה וכשיגיע הזמן שהוא מדבר לא ידבר הבן במקומו (ואיזהו) כבוד מאכיל וא"ת היאך תלי זה בכאן לעיל היה לו לפרשו וגם גבי כבוד היה לו לפרשו בפרשת וישמע יתרו וי"ל בלא פירש זה הייתי אומר דמורא היינו דאפי' אמר לך חלל השבת תשמע לו ותחללו וכן בשאר כל המצות אם אומר לך עבור עליה' חייב אתה לשמוע לו ולעבור עליהם וכבוד הכתוב במקום הזה שלא ישב במקומו כו' אבל השתא דפירש רש"י דמורא אב ואם אין דוחה המצות על כרחך מורא היינו לא ישב במקומו אם כן איזה הוא כבוד ומתרץ מאכיל אותו כו': ד אל תפנו לעבדם. פירש שלא תפנה מחשבתך לעבדם ואין פירש לעבדן כמשמעו שזה כבר אמור אחת בעשרת הדברות ואחת בפרשת משפטים ולימד דאף שלא כדרכם אסור לשוכבן ועוד הא כתב אחר זה אם אתה פונה סופך כו' והא כבר עשאן אלקות כיון שעובדן אלא על כרחך צריך לומר לא תפנה מחשבתך לעובדם וא"ל אל תפנו לראות א"כ היה לו לכתוב לא תביטו: ד"ה ואלהי סופך דאל"כ למה קראן תחילה אלילים ואחר כך קראן אלקות: ד"ה לא תעשו. ולא אחרים לכם ר"ל דחלקינן הפסוק לא תעשו פירש לאחרים ולכך פירש ולא אחרים לכ' והוא שתי אזהרות אחת לא תעשו ואח' לכ': וא"ת לא תעשו לעצמכם ואין להקשות למ' לא מקשה רש"י נמי וגם תעשו לאחרים די"ל דזה אין מתורץ דלא משמע מלא יעשו לך אלא אם עושה הוא או אחרים לו שאסור לקיימו אבל שהוא לא יעשה לאחרים לא משמע מלא וא"ת הואיל וכן הוא דלמה הוא מותר לעשות לאחרים דווקא כתיב לא תעשו לכם וי"ל הואיל ומרבינן מלך לא שלך ולא של אחרים ע"כ לכם דכתיב כאן לא קאי אלא תעשו דאם של אחרים נמי אסור לך וצריך לחלק הפסוק וא"כ לא תעשו על כרחך לא תעשו לאחרים משמע מהרי"ן: [נח"י] פירש דהא כתיב פרשת נו כל זה וע"ז תירץ דלכך נכתב כאן ללמד כו' ואי' מהתם ה"א אפילו לא נתכוין לכלום גם כן הוא לרצון לכך נאמרה פרשה זו דאם לא נתכוין לכלום נהי דפיגול לא הוה מ"מ לרצון נמי לא הוה: ה ד"ה לרצונכם למתעסק רצה לומר שמתעסק בדבר אחר ובא שחיטה לידו כגון שזורק בכותל לנועצו ונזדקה נשחטת בהמה בלא כוונה: ז יכול יהיה חייבין כרת ר"ל שאם חישב בזמן שחיטה על מנת לאכול חוץ למקומו ת"ל והנפש האוכל בחוץ לזמנו כתיב: במחשבה חוץ למקומו ר"ל בשחיטה היה מחשבתו לאכול חוץ למקומו ר"ל חוץ לקלעים: ח בנותר גמור דק"ל כיון דקרא דואם האכל יאכל וגומר מדבר במחשבת חוץ למקומו ואין עונש כרת עליו הא כתיב ואוכליו עונו ישא משמע דיש עליו עונש כרת ומתרץ דזה מדב' בנותר גמור למדוהו בג"ש נאמר כאן ואוכ' עונו ישא ולהלן בפרשת צו ה א אומר והנפש האוכלת ממנו עונו תשא מה להלן מדבר בנותר גמור אף כאן בנותר גמור: ט פאה בסוף שדה פירש רש"י בגמר קצירת שדהו ולא בתחילתו: ד"ה ולקט בשעת קצירה פירש ולא בשעת קטוף מלילות שאם נושר מידו אינו לקט קציר במגל הוא כשדרכו בכך: שרש אינן לקט דכם' אמור כתיב נ"כ ולקט קציר לא תלקט לעני ולגר תעזב אותם ומיעוט רבוי שנים ועוד מלאתי שנאמר ולקחתם לכם אגודת איזוב ופירש רש"י ג' קלחים נקראים אגודה לכך פי' רש"י כאן אבל ג' אינן לקט אלא אגודה: י לא תעולל עולל ויונק: כלומר האשכולות הקטנות: ולא נסף פירש שאינן תכ פים: שוכבין זה על זה כמו כבריים שזה שוכב על כתף חבירו נסף פירש כמו טפות הנטופי' זה אחר זה ואינן תכופין וסמוכין כמו כנסף זה מקרי נסף פירש שאשכול יש שממנו יוצאים מסדרה שלו סנוגים מכאן וכאן זו על זו ובאותן הסנוגים תלויין גרגרי ענבים יחד בקיבוץ אחד ומחובר כל הפיגולים על הגרגרים שלהם נקיה האשכול ויש ממנו שאין פגולין יוצאין ממנו כלל אלא גרגרי ענבים תלוין מהסדרה שלו ויורדין מראש האשכול עד סופו וכל אחד מאני המינים הללו אינו נקרא עולל אלא אשכול שמו אבל מי שאין לו משני המינים הנזכרים לעיל אלא שהגרגרים כלם מקובלים יחד במקום אחד ואין שם שדרה כלל סרוב מזה המין נקראים בוסר ונמלאים בראשי הגפנים זה נקרא עולל ועליו הזהיר הכתוב שלא ליטול הרא"ם עיין במסכת פאה דף י' בפירש רבינו שמשון שהאריך שם בפירש כתף ונטף: ופרט גרגרי ענבים רצה לומר דפרט לשון יחיד כמו פרט וכלל דהיינו גרגרי ענבים: ד"ה אני ה' דיין לפרע דק"ל דכתיב לא תעולל וגומר לא תלקט כולן לשון יחיד וכתיב ה' אלהיכם לשון רבים אלא ש"מ אני ה' שאני דיין ליפרע וא"כ אתי שפיר דכתיב לשון רבים אלהיכם מאחר שפורע נפשות דהיינו נפשו של גזלן וכזה יקח גם נפש בניו של גזלן שישארו יתומים: אלא נפשות [נ"א] דאל"כ למה נזכר כאן נאמן ליפרע יותר ממקום אחר: ד"ה לא תגנובו וגו' אם גנבת סופך לכחש וגומר נראה דיוקו דהל"ל לא תכחשו בלא וי"ו דהא לא תגנובו בין מישראל בין מגוי איירי כמו שכ' הרמב"ם ז"ל רפ"א מה' גניבה וכמו שכ' סמ"ג לאוין קנ"ה דלא תגנובו לא קאי אבעמיתו במלילה בלשון דאם כן הל"ל מעמיתו ולא בעמיתו ועוד כי נינו מטעם מפסיקו ר"ל האתנח תחת לא תגנבו אלא להכי כתיב ולא תכחשו ולא וגומר לרמז שייכים להדדי וזה גרם לזה בסוף וכו' גליו"ן: יא לגונב נפשות דבר הלמד ר"ל דהתם כתיב לא תרצח לא תנאף שהיה מיתת ב"ד אף לא תגנוב מ"ב' במיתת ב"ד על כרחך לא תגנובו דכאן אינו אלא לממון דאל"כ תרתי ל"ל וכתב הרא"ם ויש לתמוה למה צריך רש"י להוכיח מהתם כיון דכאן מדבר בגונב ממון ה"ל ל וכיח דכאן ג"כ מוכיח לדבר הלמד מעניינו שהוא דכאן אינו מדבר אלא בממון וי"ל דכאן נ"כ מדבר במיתה דכתיב אני ה' אלהיכם ופירש רש"י דיין לפרע ואינו גולה מכם אלא נפשו' ולכן הביא רש"י לעיל דרשה זו ועו' י"ל רצונו לתרץ דלא תקש' ואימ' איפכא דכאן מיירי בגונב נפשות ולעיל מיירי בגונב ממון ותירץ דבר הלמד מעניינו כו' ודלא כפירש הר"ח דלעיל שפירש דקשה לו תרתי למה לי וק"ל: [נ"א] דלא כרש"י דקרא דהכא איירי בגונב ממון רק שהוקשה לו למה צריך לכתוב לא תגנובו כיון דכבר כתיב לא תגנוב בעשרת הדברות שבולל בכל:

בכל בין ממון ובין נפשות דהכא כתיב לא תגנוב וא' דודאי קרא דלא תגנוב דבעשרת הדברות איירי בגונב נפשות דבר הלמד מענינו אבל בודאי הא לא קשיא למה הוצרך למכתב לא תגנוב בי' דברות כיון דכתיב לא תגנובו דפשיטא דקרא דהכא איירי בממון דלא תכחשו כתיב ובודאי הרי הוא דומיא דלא תכחשו שגם הוא לענין ממון. ותירץ אבל לא תגנוב די' דברות לא הוי דומיא דלא תרצח ולא תנאף לגמרי וא"כ שלא על סדעת דהם איירי בכל גניבה בין ממון בין נפשות ולפיכך הוצרך לומר דאיירי בגונב נפשו' דוקא מפו' דהוי דב' ה.מד מענינו: [נח"י] בלא תגנוב אין מפורש שום עונש לפיכך א"א לפרש חד בעונש וחד באזהרה ולכן צ"ל חד בגונב נפשות וחד בגונב ממון: יג לא. תעשוק הכובש ש"ש דכל לשון עשק כליהם שכר שכיר הוא וכן פרש"י בב"מ דף ק"א: לא. תלין על הפעולה ופי' הרא"ם דאי הוה ת"ו הגוכח אם כן הוי פועל יוצא ולא מצינו המלה הזאת בשום מקום בהיא יוצאה הנה פועל עומד כמו וילן שם וילינו שם כי ברחוב נלין רק בפסוק ערום ילין בלי לבוש ויותר טוב לפ' על הפעולות ויהיה עומד וי"ל דאי קאי אגבל סנית לא נתקבר עמו מלת אתך דלא הל"ל אלא לא תלין פעולת שכיר עד בוקר: ד"ה עד. השכיר יום דק"ל דמשמע כל הלילה מותר ללון רק עד הבוקר אסור והא בפרשת כי הגא כתיב ולא תבא עליו השמש ומתרץ דבשכיר יום הכתוב מדבר: [עונה] עונה או יום או לילה שהוא י"ב שעות נקרא עונה: יד ת"ל בעמך דלא הל"ל אלא ונשיא. לא תאור בעמך למה לי אלא לרבות כל שבעמך. ומה שדרשו בעושה מעשה עמך אינו אלא מסמיכות מדסמך אלהים נשיא לאוסרת עמך: ילא המת דאי לאו מיעוטא ה"א דגם מת בכלל דהא לקמן כתיב. אביו ואמו קלל לרבות אחר מיתה לכך איצטריך למיעוטא: ולפני עור. עלב שאינה. וא"ת [מנ"ל] לרש"י שפירושו כן דלמא כמשמעו. וי"ל דרש"י בעצמו מתרץ ויראת מאלהיך שהדבר הזה כו' ואי אמרת לפני עור כמשמעו הא דבר זה מסור לבריות דדעתו של זה לרעה שהרי נתן תקלה לרגלי העור ואין שייך ויראת מאלהיך בדבר המסור לבריות אלא ודאי אין פירושו כמשמעו: וקשה לדבריו דהכתוב אמר ויראת מאלהיך היכא דאין רואה אלא נראה דנמרי' ממשנה עור בדרך בפ' כי תבא והתם גופיה מנ"ל שם פירשתיו וע"ש נל"ס: ואתה עוקף עליו כמו אל תבא עליו בעקיפין ולשון ערמה הוא דכפרשת נהר ופירש רש"י בב"ק דף ק"א בעלילות והוא כמו ולשון ויעקבני זה פעמים כי פ"א מתחלף בב' כדבסמוך דפרש"י בעצמו: טו והתועבה. קרויה שקץ וגם התועבה קרויה שונא שנ' כי תועבת ה' אשר בנא בברכת ראה: לא. תשא עני הוא דהל"כ מאי לא תשא פני דל אטו הכי לאו בכלל לא תעשו עול במשפט: דק' לפי' א' כיון דכתיב לא תעשה עול במשפט ודאי ישפוט צדק: ולד"א ק' הל"ל צדק מאי בצדק לכך צריך פי' א' כמשמעו. נל"ס: בצדק. ד"א הוי דן ר"ל דוקא כשהוא חבירך תדין אותו לכף זכות אבל אם רשע הוי דן אותו לחובה ועיין בפי' הרמב"ם פ"ק דמסכת אבות: יו שהב"ף נחלפת בגימ"ל ר"ל שישנו בקלת האותיות שמוצאיהן בפה וקלתן בלשון וקלתן בגרון: אני. ה' לשלם שכר למקיימים האזהרות: ליפרע: פי' לעוברי בהם: [נ"צ] דס"א כי אחר שאין בלאו זה שום יצרו תקפו כמו עריות דיצרו של אדם חומד על העריות אין כאן קבל שכר שאין שכר אלא א"כ יצרו תקפו כדאיתא בפ"ק דקידושין לכך צ"ל דס"ק אני ה' לכל דבר בין בשכר בין בעונש דכיון דהוא נאמן לשלם שכר גם הוא נאמן לשלם העונש: [קל"מ] דק"ל למה נאמר כאן אני ה' והא דברים נגלים הם לא תלך רכיל לא תעמוד כו' אלא נאמן לשלם שכר אף שיש בו עבירה בשלא כגון אשה טובעת בנהר וצריך אתה להצילה או שצריך אתה להציל נפשו של רודף מ"מ אני משלם שכר על כוונתך הטובה וכן להיפך אם אין אתה מציל אני נאמן לפרע: יח השאילני. מגלך וא"ת ולמה התחיל בתקום במגל ובסוף התחיל בקורדום. וי"ל דגבי נקימה נקט מגל ברישא לרבותא דאפי' אם לא רצה להשאילך אפי' מגל שהוא בת זוז אחד והוא מבקש ממך קורדום שהוא בת חמש זוזי אפ"ה לא תקום והשאילו ומ"ש גבי נטירה נקט קורדום ברישא כדי לדקדק ולפרש סרבותא דלעיל: ואהבת. זה כלל גדול ר"ל במצוה זו נכלל כל התורה כמו שאמר הלל הזקן מאי דסני לך לחברך לא תעביד וזהו כל התורה כולה ואידך פירושו הוא: [נח"י] בת"כ מפורש בפ' במה מדליקין דעלך סני לחברך לא תעביד אני תשוה ... סכרי עליך ... כמוך ובלאוה ריע מדבר אני ה' שנקרא ריע תאהב אותי כמוך כמו שנאמר עליך לא תעביד כו': יט בגז. ל' דבר הנמלל פי' משיך: ושזור. ושזור מעורב לשון כמ"ש. לשון כמ"ש ר"ל כמ"ש נתקשה כמו דבר שזור שהוא קשה: מחברת צמר ופשתים. ר"ל שעטנז לשון חיבור שמחבר צמר לפשתים: כ נחרפת. ואיני יודע לו דמיון אבל במשנה יש לו דמיון כמו הרי את חרופתי ביחוד' וכו' וזהו פשוטו. אבל מדרשו בכריתות דף י"א: חצי'. שפחה ותצי' בת חורין ר"ל מדכתיב בסמוך והפדה לא נפדתה דסתר זה את זה אם נפדה היא למה אמר לא נפדתה ואי לא נפדתה למה אמר והפדה אלא פדויה ואינה פדויה כמו שפירש"י בסמוך: המאורסת. לעבד עברי ר"ל דודאי מקודשת לאיש מדאיצטריך הכתוב לבועל להביא אשם ואי מקודשת לבן חורין אסור להשתמש בצד עבדות שבה ואי מקודשת לעבד כנעני שחציו בן חורין אסור בצד עבדות שבו לישתמש בצד חירות שבה אלא ע"כ צ"ל שמקודשת לעבד עברי שהוא מותר בה: או חופשה. בשטר מדכתיב או חפשה לא נתן לה ונגמר לה לה מאשה דכתב וכתב ונתן לה: בקרת. היא לוקה ולא הוא דלא תיתה גלה שכתוב מלקות באשה ואשם באיש וילמוד האחד מחבירו שתהיה האשה במלקות ואשם וכן באיש מ"ה כתיב תהיה למעט הא ש ממלקות: תהא. בקראי ר"ל מדכתיב בקורת שהוא לשון קריאה שקורין על הלוקה אם לא וגו': כי לא. אין חייב כי אם כי שבמקרא הוא נתינת טעם אדלעיל: הא. אם חופשה הוצרך לדויקא הואת לומר דאף אם חופשה אפי' בכסף נעשית בת חורין להתירה לבן חורין וקידושיה קדושין: המזיד. כשוגג ופירש"י בפרק ד' מחוסר כפרה לעשות מזיד כשוגג שיביא קרבן על המזיד דהא קרא יתירא הוא דהא לעיל מיניה כתיב על חטאתו אשר חטא ונסלח לו ולמה חזר וכתב עוד מחטאתו אשר חטא לומר לך שאף המזיד מביא קרבן: כג שלש. שנים יהא מות' והכי קאמר שרין אם שנים יהיו ערלים ומשם והלאה בן עלמן יהיו מותרין. [נח"י] וצ"ל בשלמא

אי מניין הג' שני' מטעם שמוליא פרי פשיטא דהוי ידעינן שבל מה שגדול בג' שנים אסור לעולם אבל השתא דמיניין נטיעתו ואפי' שלא גדל כלום ומה שיגדל לאחר ג' שנים מותר מיד ש"מ דלאו בפרי תליא מילתא אלא בשני' מעתה ש"ס אפילו מה שגדל בתוך ג' שנים מותר לאחר ג' שנים הוא"ל ובשני' תליא מלתא לכך ת"ל ת"ל. יהיה כלומר בהוויתו שיש לו בשלשה שנים שהוא אסור יהא כן: כד קדש שנושאו שם. דלכך תלי' בפי' דלעיל שאל תקפי ליה לפר' מ"ל דגמרינן קדש קדש ממעשר לענין שמותר בפדיון דלמא גמרינן קדש קדש משביעית לעניין שאין לו פדיון שנאמר כי יובל היא קודש תהיה לכם. ומתרץ אי גמרינן קדש קדש משביעית אין מתיישב מה שכתיב אחריו קדש הלולי' לה' כיון שאסור לפדותו ולא כלו בשלמא אי קאי אמעשר א"ש דכתיב קודש הלולים דה"פ ודבר זה כו' אבל בברכות דף ל"ה מפרש זה בענין אחר: כו לא. תנחשו בחולדה או בקריאתן בשניתן אם הוא לטובה או לרעה. ואליעזר עבד אברהם ויהונתן לא סמכו על הדבר. אליעזר סמך על זכותו של אברהם כמו שפירשתי לעיל ויונתן בן שאול נזרז את נערו אמר כן ובלאו הכי הי' עולה. בחולין צ"ד: לא תעוננו: שאמר. יום פ' יפה פי' לא באלסגינות קאמר אלא מדרכי אמוריי' ר"ל שכך נהגו המון עם שאין יודעי' טעם נכון אבל אם רואה אצטגנינות יום שאין טוב לדבר או למלאכתו נשמר ממנו ואין סומכין על הנס וכו' וכסבור אני שאסור לבוא כנגד המזלות על הנס וכו' כ"ז מתשו' הרמב"ן תשו' רס"ג והובא מזה בי"ד סי' קע"ט: וגל"ס: כז המשוה לרעיו כאלו אמר לא תשחיתו לדעיכם. וקראם פאת ראש מפני שסוף הראש הוא סוף עקרי השער שבאחורי הקדקד ממש ולמטה שער העורף דעורף להדי האוזן הוא ומגלא שכל עיקרי השער הם נטועים בסוף הראש בעיגול חוץ מן הצדעים שיורדים מכאן ומכאן ולמטה ומענכים העיגול ונשחית שער הצדעין בתער ויסוה אותו לאחורי אזניו ולפדחתו נשאר על ראשו מוקף סביב בעיגול ולפיכך אמר לא תקיפו פאת ראשיכם במקום לא תשחיתו לדעים הרא"ם: ד"ה. פאת זקנך אצל הראש ר"ל במקום חבור הלחי עם הצדע להדדי הן שני פאות והוא ראש העצם שבלחי ואחת בסוף דוהב הלחי שבלחי רחב בראשו והן הנקראים תפוחים הפנים ויבא אותו הקנה באמצע הפני' והוא סוף רחב הלחי ואחת במקום חבור שני הלחיים יחד בסנטרו שבו שבולת הזקן רא"ם ויש עוד פירושים אחרים עיין בטור יורה דעה סי' קפ"ח: כח דרכן. של אמוריים דאל"כ מה ענינו לכאן אבל לא תגנבו ולא תעוננו שהן מעשה האמוריים. וכתובת. שמקעקעו במחט הור' לנו בזה שאינו חיי' אא"כ כתב והינו חיי' אא"כ קעקע וכן הוא במכו' דף כ"א: קעקע. ותחובין בקרקע ר"ל האדם שנתלה עליו נראה כאלו הוא נתחב בקרקע והוקע לשון תחיבה: ל אין בנין ב"ה דוחה שבת וא"ת היאך סלקא דעתך דבניין מקדש דוחה שבת הא מקדש עשה ושבת עשה ולא תעשה ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה וי"ל דאי לאו קרא ה"א הואיל ומקריבין במקדש קרבנות שדוחין שבת דעבודה דוחה שבת אם כן ק"ו בנין המקדש שתדחה לכך איצטריך קרא ואע"פ שהקדים שבת לבית המקדש מ"מ דבניין בית המקדש אינו דוחה שבת כמו שפירש"י בפרשת ויקהל אם כן למה נאמר אני ה'. וי"ל כיון דכתיב יראה גבי מקדש ה"א שהוא דוחה שבת שאין בה אלא שמירה בעלמא משום הכי כתיב אני ה' ובזה נמי יתורץ קושיו' דלעיל: לא אזהרה. לבעל אוב לפי שנאמר בפ' שופטים לא ימצא בך וגומר והתם ג"כ אזהרה על זה ולא נאמר שם כרת והכא כתיב כרת שנא' והכרתי אותו מקרב עמו אם כן ודאי בכאן מדבר בבעל אוב עצמו והתם מדבר בשואל בבעל אוב: ידוע. שמה ידוע כתב רבינו שמשון בשם רבי מאיר בר קלונמוס שהוא חיה ששמה ידוע וכעין חבל גדול יוצא משורש שבארץ שמשם גדלה אותה חיה כעין קשואין ודלועין אלא שהודיע צורתה כצורת אדם בין בצורת פניו בין בצורת שאר אבריו ומטבורו הוא מחובר באותו חבל ואין כל בריה רשאי להקרב כמלא החבל שטורפת והורגת את הכל ובמלא החבל רועה את כל סביבותיה וכשבאים לצוד אותה מורים בחצים מרחוק את החבל עד שיפסוק ומיד מתה סמ"ג ע"כ: אל תבקשו. להיות עסוקי' דק"ל דפשיטא הוא דאין אדם מטמא את עצמו מדעתו ומתרץ להיות עסוקים בו כו': לב יבול. זקן אשמאי רש"י מפרש לשון אשם כלומר רשע שחייב הרבה אשמות. ור"ת מפרש שהוא בור לשון ולא תשם מתרגמינן לא תבור ר"ל בור: [נ"א] קשה פשיטא דמהיכי תיסוק אדעתין לכבד הרשע והרי כתיב ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך וי"ל דה"א דיש לעמוד מפני רשע דכיון שמאריך ימים א"כ מלוה עשה ומש"ה מאריך ימים וה"א דיש לכבדו ולכך בעי קרא: שקנה. הכונה לאו מנוטריקון דזקן דרש רק מנ"ש דזקן זקן מזקני ישראל כדכתיב אשר ידעתם כי הם זקני העם ושוטריו כלומר שהם גדולים וחכמים: והדרת. יכול יעצים וא"ת היאך סלקא דעתך דיעצים עיניו פשיטא שעובר וי"ל דה"פ יכול יעצים עיניו קודם שיבא לארבע אמות שלו דאינו חייב לקום מפניו אלא כשיבא לארבע אמות שלו: לג אונאת. דברים דהא בפרשת בהר כתיב לא תונו שמדבר באונאת ממון דשם מדבר במקח וממכר וא"כ לא תונו דכתיב כאן מדבר באונאת דברים: לה שהמודד נקרא דיין. משום דכתיב משפט מלמד שהמודד נקרא דיין וכ"מ שאם שיקר במדה הרי הוא כו': גורם לה'. דברים וקשה למה צריך משפט ללימוד זה הא גם כן בכאן כתיב עול משמע עול ושנוי כמו שפירש"י לעיל גבי דיין. ועוד קשה למה פירש בכאן וגורם לה' דברים כו' למה לא פירש גם לעיל בדיין. וי"ל דכך כוונת רש"י למה צריך למכתב משפט ללמד שהוא כדיין לעניין מאי אין לומר לעניין שיהא קרוי עול ושנוי כו' הא בכאן גם כן כתוב עול. ומתרץ דלעניין זה הוקש לדיין לומר לך שגורם לה' דברים האמורים בדיין: במדה. מדת הארץ ר"ל שני אחים או שני שותפים לא ימדוד לזה חלקו בחבל בימות הגשמים מפני שאז החבל לח ונמתח ביותר ולזה בימות החמה שאז החבל קשה ואינו נמתח ונמצא שזה יפסיד. אי נמי אפי' אם ימדוד בענין לא ימדוד לזה בימות החמה ולזה בימות הגשמים מפני שבימות החמה הארץ יבשה ובקוע ובימות הגשמים מחובר להדדי: ובמשורה. הלח והיבש הכי גרסינן במשורה מדת הלח ולא גרסינן מדת היבש דמשורה הוא מדת הלח כדתנן במסכת אבות ומים במשורה תשתה: לו איפה. מדת היבש שב' ועומר עשירית האיפה: הין. מדת הלח שב רביעית ההין. אשר. במלח להוגות י"מ הלוקח טומן משקלותיו במלח כדי שיהא כבד על ידי לחלוחית המלח. וי"א המוכר טומן משקלותיו במלח לפי שהמלח חזק וחריף ומחסר את המשקל ונעשה קל ומוכר לבריות ושוקל במשקל זו:

כב עונשין על. האזהרות דק"ל הא לאוין הללו כתובין כולן כבר בפ' אחרי ומתרץ:

מות ומתרץ לעיל כתובין האזהרה וכאן כתובין עונשין על אזהרות: ד"ה מות יומת עם הארץ מסייעין דאס"ד שעם הארץ ירגמוהו הוא פירש של מות יומת לשתוק קרא מיניה ולא לכתוב מות יומת : שבגינם דאל"כ הארץ למה לי הל"ל העם ירגמו אותו ונומר מהרר"ס ובהאי לחוד לא סגי דא"כ הל"ל עם הגולם ובהא לחוד נמי לא סגי דא"כ ה"ל לפרש דבאי קאי מיירי מדכתב סתם משמע כל העולם הא דלא פירש רש"י כלום לעיל בפרשת ויקרא דכ' מעם הארץ בעשותה י"ל דלעיל הפירש כפשוט' א' מכל ישראל הן כהן או לוי או ישראל וכדפירש הראב"ע אבל כאן לא יתכן לפרש כן דמסיכא תיתי להק וכל"ל העם וא"ל במעמד כולן הל"ל כל העדה כמו בפרשת אמור במקלל גל"ש: אתן פני דק"ל אדרבה זו טובה לו שהקב"ה נותן פניו אליו ע"ד דהא אין דרכו לשום פניו אלא בצדיקים ל"פ שלא מעניין פני הוא : ד"ה בהם . ולא [נה"י] כת"כ כ"ל דכ"פ שאם כל הצבור נתנו מזרעם למולך ואין נכרתין דה"ל שאין כל הציבור בהכרת מתמה הטא היחיד דהא מילתא פשיטא היא דהא אפי' משפחתו אינן בהכרת ע"ש יותר (ד"כ) כי מזרעו פסוק מניין פרש"י בנ"ה' ס"ז דהני תרי קראי כי מזרעו למולך יתירי ניהו לכך דרשו חד לרבות בן ובן בתו יחד לרבות זרעו פסול . ד"ה למען מקודשת לי אבל לא מקדם ממש כי מה ענין טומאת מקדש אצל הזונה כתב הרא"ם אבל יש לתמוה איך מסמא כנסת ישראל כהיש אחד אבר יהטא וכו' וי"ל כיון שעובד עבודת גלולים אז כן נסתלקה השכינה מן הארץ ובהסתלקות השכינה יבואו רוחות הטומ' בארץ ומגילא יטמאו כל ישראל כמו שהאריך בענייניס כאלו בספר הזוהר ואין להאריך ה בולן מחפין ר"ל שכולן מחפכין בזכותו לפי שקרובין לו לפיכך כולן נגלים: [נח"י] כ"ל שקאי הדלעיל ואם העלם יעלימו ומסתמא מפני שמתייראין ממנו והמשפחה שמחפין עליו ולפיכך ובמשפחתו וכו' : ז זנות לרבות שאר ע"ז מפני שבכבר כתב והכרתי אותו מקרב עמו והכרתי אותו תו למה לי אלא לאכי סדר מתכיה דלכתוב ביה ואת כל סוני' וגומר ספירשו לזנות אחר המולך לעבוד כמוהו בשאר עבודת אלילים שאף על פי שהיא שלא כדרכה שאם עבדה בכך חייב עליה כרת : [קנ"מ] הא"ג דלעיל אמרינן דכל מקום האשה מולא גדר ערוה אתה מולא קדושה משמע דלשון קדושה שייך דוקא בעריות י"ל דע"ז נמי זונה מקרי כמ"ש כאן לזנות אחר המולך : ט לרבות לאחר מיתה דלא תקיש למכה אביו שחייב דוקא בחייס דאל"כ הרי כבר אמור איש אשר יקלל את אביו ואת אמו אלא כאן בא לרבות לאחר מיתה : י ואיש פרט לקטן וא"ת פשיטא הא לאו בר עונשין הוא : וי"ל דהא קמ"ל דקטן אינו נענש אבל היא נענשה אפילו אם בא קטן עליה : ד"ה אשר איזו אשת איש הוצרך רש"י להאריך פה ועל אשת איש וכו' ולא אמר אשת רעהו פרט לאשת ע"ה כמו שאמר ואיש פרט לקטן אלא דק"ל למה ליה לקרא להאריך ולכתוב שני פעמים אשר ינאף לא היה לו לכתוב אלא אשר ינאף את אשת איש אשת רעהו למה לי מ"ה פירש דקרא עצמו פירש דבריו ועל איזה אשת איש וכו' דמה שפירש עוד למדנו כו' שלא תקשה לו מ"ש הא אשת איש היא ואע"פ שאין חייבים במצות מ"מ הא אשת איש הוא לכן פירש למדנו כו' : ד"ה מות יומת . חנק ונדכתיב יומת סתם והוא מיתה בידי אדם ומלינו נמי מיתה כתם שהוא מיתה בידי שמים נבי עד והוגן דכתיב וימת גם אותו מה מיתה בידי שמים אין בה רושם אף מיתה בידי אדם אין בה רושם ועיין כל זה בסנהדרין פרק ארבע מיתות : יב מבלבלין לפי' הראשון שרשו תבל ויבלול לשון גנאי וענין בללות כל המלות . ולפי' השני שרשו בלל : יג משכבי אשה דאם לא כן משכבי אשה למה לי וכי יש לו לזכר משכב אחר עד שיאמר משכבי אשה לאפוקי משכב האחר מכחול פירש"י בב"מ דף נ"א כדרך שמכניסין קיסם או כף בשפופרת חלולה שבכחול בתוכו ומוליכין הכחול ומעבירין על העין על כאן לשון [מהר"ן] : יד אותו ואתהן [נ"א] פירש ולמה לא כתב אותו ואותה י"ל דאי כתב הכי ה"א אם נשא בבת בהיתר והאם באיסור כמשמעות הכתוב אשר יקח את אשה ואת אמה הייתי אומר דוקא בתה קידש ואח"כ אמה ואותה קאי על אמה הבתה דכתיב אתהן אהת מהן בין שנשא האם תחלה והבת באסור הבת חייבת או שנשא הבת תחלה והאם אח"כ האם חייבת : נח"י פירש אף על פי בסיה אפשר שישא אדם בתו דנוי מותר בבתו והבת שת"לד תהיה לקין בת אחותו חה מותר אפי' בישראל ואע"פי שתהיה אחותו מן האב אן אבית לנוי אפ"ה חסד עשה הקב"ה חסד עם עולמו ואסרם על אדם והתרם לקין כדי ש בנה העולם במהרה הרא"ס הקשה ויש לתמוה דמשמע דאי לאו משום חסד יבנה היה אסור באחותו וא"כ איך נשאו השבטים אחיותיהם אליבא דר' יהודה דאמר התאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום . אלא י"ל דוקא אחותו מן האם היא אסורה אבל מן האב מותרת ולכן נשאו השבטים התאומות של שאר שבטים : כ שהוא בעונש הלי' ערירי' פירש באחרי מות נכתב אחר כל העריות ונכרתו וכו' שהוא בעונש ערירים דסתם כרת הוא נכרת וזרעו נכרת אבל לא ידעינן איזה זרע נכרת אם אותן שהיו לו קודם החטא שהם בכלל העונש והם הן אותן שנולדו לאחר החטא דוקא שהם בני רשע ואתא קרא דעריריס ימותו דמשמע דימותו כמו שהם ערירי' עתה ואתא קרא דעריריס יהיו דמשמע שבשע' מיתתן סופן לבא לידי עריריס שאם יש לו בנים קוברן בין שהיו לו קודם החטא בין לאחר החטא כולן יהיו נכרתין אף על פי שבאחזה נוסחאות יש הפוכות : [נח"י] הקשה הרא"ס איך נאמר דכרת הוא שהוא וזרעו נכרתין והא אמרינן נבי שמואל הרמתי במ"ק דף כ"ח מת בן נ"ב שנה זו הוא מיתת כרת והא דלא חשיב ליה משום כבודו של שמואל שקבל הקב"ה שנותיו שלא ירלה במיתת בניו ואמאי לא חשיב מפני כבודו של שמואל הא היו לו בנים ואין זה כרת ואין זה קושיא כי אית' בתוספת דוקא בבנים קטנים דאין להם זכות עצמן אבל בבנים גדולים לא איירי ולכך אין ראיה משמואל הרמתי שהרי גדולים היו : כה טהורה לך פירש טהורה וטמאה ע"י פעולתך כגון ששחט כל הושט וחצי הקנה בלבד טמאה שחט כל הושט רוב הקנה טהור כלומר שהכ' אותו להכיל' ד"ה אשר יטמא' דפירש לטמא לך קאמר שהוא טמא על ידי פעולתך שלא נשחט רובו של סימן שיך שבדלה אבל דבר שהיא כך בלא שום מעשה שהיא טהורה וטמאה בעצמה לא שייך והבדלתם כדלעיל :

חסלת קדושים

פרשת אמור

כא א אמור ואמרת דלא היה לו לכתוב אלא אמור אל הכהנים אלא אמור להזהיר את עצמן ואמרת אליהם להזהיר הגדולים על הקטנים : וא"ת למה לא מזכיר רש"י נמי דבר ואמרת דכתיב בפרשת קדושים . וי"ל דדבור הוי כלל ולא מפרש מהו הדבור ואמרת הוי פרט ר"ל דבר זה אמור להם אבל הכא גבי אמור הוא פרט קשה לרש"י למה לי ב' פרטים : ד"ה בני אהרן ה"ל הכהנים וקשה למה מהפך רש"י הפירש של פסוק בתחילה היה לו לפרש בני אהרן : ואחר כך ואמרת אליהם וע"ק מנ"ל למילף כל הלימודים מבני אהרן וי"ל דה"פ כיון שפירשתי ואמרת אליהם להזהיר הגדולים על הקטנים קשה ל"ל הכהנים בני אהרן בשלמא בלא זה הייתי אומר אי כתיב הכהנים ולא בני אהרן ה"א דוקא גדולים אבל לא קטנים לכך איצטרך למכתב בני אהרן להזהיר הגדולים על הקטנים . אבל השתא דלמדתי זה מואמור' אליהם קשה ל"ל למכתב הכהנים : ומתרץ אי כתיב בני אהרן ולא הכהנים היה יכול אפילו חללים ת"ל הכהנים ר"ל שהוא כהן גמור . ותו מתרץ רש"י שלא תקשה לו מנלן להרך דהכהנים ממעט חללים דלמא לכך איצטריך דאי לא כתיב הכהנים אלא בני אהרן ה"א דומיא דבני אהרן שהיו תמי' לאפוקי בעלי מומין לכך איצטריך הכהנים לרבות בעלי מומין ומתרץ דמן בני אהרן אף בעלי מומין במשמע לא היה מתורץ ל"ל הכהנים אלא לכך איצטריך כמו שתרצתי לעיל למעט חללים ותו קשה לרש"י בני אהרן למה לי דלא היה לו למכתב רק הכהנים ויכול אני למעט חללים ולרבות בעלי מומין שהרי שניהם נמעטין ממלת הכהנים ומתרץ אי לא כתיב בני אהרן ה"א דגם בנות אהרן במשמעות של הכהנים דכל מקום שנכתב בתורה בלשון זכר לף הנשים בכלל לכך איצטרך בני אהרן ולא בנות אהרן עיין במזרחי פירש בענין אחר והכי פירש איצטרכו תרווייהו דאלו מבני אהרן גרידא הוה אמינא אף חללים במשמע ואם כן אין מיעוט כאן הממעט חללים ויכולין להיות נכללין בבני אהרן תלמוד לומר הכהנים יצאו חללים והדר אמר ומניין לרבות אף בעלי מומין תלמוד לומר בני אהרן כלומר דלא אתא שום מיעוט למעטינהו כמו שבא מיעוט הכהנים למעט חללים ובשאר בני אהרן אף בעלי מומין במשמע למעט בנות אהרן ואלו הכהנים גרידא הוה אמינא כהנת בכלל דהשוו לכל עונשין שבתורה לאיש וליכא למימר איפכא דהוה לתוספת הכהנים יכול ולא חללים תלמוד לומר בני אהרן ואף חללים בכלל בני אהרן דאם כן מיעוטא דהכהנים במאי אוקמית ליה: ד"ה לא יטמא בתוך עמיו דאל"כ בעמיו ל"ל אלא ר"ל שישנו בתוך עמיו פי' הרבה בני אדם שמתעסקין עמו לקבור אותו : יצא מת מצוה ר"ל שאין לו קוברין שמותר לטמא לו ומת מצוה הוא כל שקורין ואין אחרים עונים אותו : [נ"א] והקשה הרא"ם ל"ל למכתב להתיר מת מצוה תיפוק לי' מכהן גדול ונזיר שמטמא ס למ"מ אע"ג דלקרוביהם אינם מטמאים כהן הדיוט מטמאים לקרוביהם אין דין שמותר לטמא למ"מ וכי בשביל שהוא כהן הדיוט יהי' יותר חמור מכ"ג ונראה דאי לא קרא ה"א דקרא דלא יטמא שלא יטמא טומאה בהנס שלא לשם מצוה אבל להתעסק במת לקוברו דאיכא מצוה ש"י ואין אסורה רק שלא לשם מצוה ולכך כתב בכהן הדיוט שכל אשר המת תוך עניו אסור לטמאות וא"כ היתר דכ"ג איירי במ"מ שאין לו קוברים אבל יש לו קוברים אע"ג דמצוה עדיין אסור לטומאות לו : ב אין שארו אלא אשתו ר"ל שארו דכתיב הכא ועיין בתוספת יום טוב פרק יש נוחלין וא"ת היה לו לכתוב שקרובה שהוא לשון נקיבה ויש לומר דכל היכא דכתיב שאר היינו שאר בשר והוי כאלו כתיב שאר בשר לשון הוא לכך כתיב הקרוב בלשון זכר : [ד"ד] קשה דא"כ היה לו לומר ולאמו כו"ו כיון דשארו הוא מילי אחריתא ונראה דלאמת קאי שארו על אמו ואביו דבתרי' שהם שארו ובשרו אלא דק"ל למה לי שארו כיון שמפורש אחריו לאי יטמא לזה אמרו שמרבה אשתו דזולת אשתו אין בנגלה שארו . וצריך טעם למה בלמה לא זכר אשתו להוד כמו שזכר לאמו ולאביו נראה דלמדנו בזה דגם באשתו יש חילוק דהיינו ארוסה לא מטמא לה וה"ק דהתנה אשתו שהוא דומה לאמו ולאביו הוא מטמא אבל לא ארוסה שאסור לטמא לה : (כתב) בספר פענח רזא דכאן אמר לאמו ולאביו ובכ"ג אמר לאביו ולאמו היינו בתרווייהו נקט ע"ד לא זו אף זו דכאן בכהן הדיוט שטעמא להם אמר לא זו לאמו שהיא ודאית דפשיטא שיטמא אל אפי' לאביו שהיא ספק יטמא ובכ"ג שאינו מטמא אמר לא זו לאביו פשיטא שלא יטמא אלא אפי' לאמו לא יטמא : ג הארוסה יש מקבין ולימא איפכא למעט הארוסה שלא יטמא לה . ויש לומר דאם כן לישתוק קרא הקרובה ולא יכתוב ואנו ידענו דארוסה ממועט מדכתיב אשר לא היתה דסתם הויה היא קידושין ואם כן ממילא אנו יודעין דארוסה אסורה מלטמא לה אלא על כרחך הקרובה לרבות בא שיטמא לה ואשר לא היתה פירש למשכב הוא כדפירש רש"י בסמוך . וא"ת מנא ליה לרבות ארוסה דלמא הא דכתיב הקרובה לרבות מוכת עץ הוא דאתא שלא המעט מוכת עץ מדכתיב הבתולה ולא בעולה ואשר לא היתה בא למעט הארוסה . ויש לומר דא"כ לא לכתוב קרא לא הבתולה ולא הקרובה ואנא ידענא דמוכת עץ מותר לטמאה אלא על כרחך צריך לומר דהקרובה לרבות ארוסה הוא בא ואשר לא היתה לאיש פירש למשכב וממילא איתרבה מוכת עץ כיון דבלא משכב נעשית בעולה . ואין להקשות לישתוק קרא מבתולה ולא לכתוב נמי אשר לא היתה לאיש . אם כן היה אמינא הקרובה למעט ארוסה ה א בא משום הכי הוצרך לכתוב ואשר לא היתה לאיש כדפירש רש"י לעיל וממילא ילפינן נמי למוכת עץ : (נ"א וד"ד) וא"ת מ"ש נבי הקרובה אליו דאחותו דרשו לרבות הארוסה והלו גבי שארו הקרוב אליו ממעטין הארוסה . בירושלמי יהיב טעם דגבי ארוסתו דכל שלא ניסת היא בבית אביה ואחיה לכן ממעטין אבל גבי אחותו הוה קרובה אליו עד הנשואין היא בבית אחי' דרשו לרבות : לה . מצוה מדכתיב לפניו לא יטמא בעמיו כי אם לשארו וגו' ולאחותו הבתולה וגו' משמע דלכל הני דקחשיב רשאי לטמא להן ל"ל למכתב עוד לה יטמא אלא .למצוה : ה קרחה . על מת כמו שמוכיח רש"י מגזירה שוה : אף . להלן כל בראש וא"ת דלמא איפכא מה להלן בין עיניכם דוקא אף בכהנים בין עיניכם דוקא ולא על כל הראש . וי"ל דאין יכול למילף כהנים מישראל לעניין זה דהא בהדיא כתיב בהו בראשם דמשמע כל הראש . ואין להקשו' השתא נמי היאך ילפינן גבי ישראל נמי כל הראש הא כתיב בין עיניכם . די"ל דודאי כל הראש במשמע והא דכתיב בין עיניכם לג"ש אחרת איצטריך כדי שילמוד תפילין מיניה דכתיב והיו לטוטפות בין עיניכם שלא תאמר בין עיניכם ממש דילפינן ג"ש כתוב הכא בין עיניכם ולהלן כתיב לא יקרחו קרחה בין עיניכם מה להלן מקום שעושה קרחה אף נבי תפילין מקום שעושה קרחה . ואין להקשות היאך ס"ד שילמוד כהנים מישראל דוקא בין עיניכם דא"כ לא יקרחה קרחה ל"ל וגו' הא בכלל ישראל הם . די"ל דלכך איצטרך כדי שילמוד ממנו שאם קרח הרבה קרחו' בפעם אחת שחייב על כל קריחה וקריחה ובזה יתורץ קושיות הא"מ שהקשה היאך מאי רח"ל לדרוש לפי שנאמר לא תשימו קרחה

קרחה בין עיניכם. אין לי אלא על בין עיניכם מנין לרבות את כל הראש ת"ל בראשם. ואי בין עיניכם כתיב ואם קרא בראשם בא לרבות כל הראש קרא דבין עיניכם מיש' מתוקמא ולהכא. הוה ליה למדרש איפכ' לפי שכ' לא יקרחה קרחה בראשם יכול אפי' כל הראש ת"ל בין עיניכם לא אמרתי אלא על בין העינים בלבד דהשתא. ליכא לאקשויי והא בראשם כתיב דבין העינים נמי ראשם הוא שאפי' מקום הנחת ראשם מקרי ושאר דהדר כתביה גבי כהנים היינו אלא משום קרחה יתירה דלית ביה לחייב אל כל קרחה וקרחה וכו' והרב כוונת הדבר בג"ע ודו"ק: יכול: לקמן כמלקט ר"ל יכול נמי חייב וכו' ולפינן ישראל מכהנים דכיבה בכהן בכפות אלות היה אין חייבין אלא בגילוח כעין תער ישראל לכ"ש: לחייב. על כל שריטה ולפינן ישראל מכהנים מג"ש דשריטה שריטה אבל א"ל דילפינן בבנה אב"ע ישראל מכהנים שיהיו חייבים על כל שריטה דא"כ לא יפתך מה לכהנים שרבה בהן מצות לפי' נריכים אנו לג"ש ואף שלא הזכיר זה רש"י ז"ל מפני שסמך במה שכתב בג"ש דקרחה ולא חש להאריך: ו יהיו. ע"כ יקדישו' ב"ד מדלא כתיב קדושים הם אלא קדושים יהיו משמע על כרחם: פי' לפירושו יהיו כנדבר לנסתר ר"ל ואף על כהנים לב"ד שלא יוכל לומר תהיו לשון נוכח כיון דכל ענין מדבר בלשון נסתר לא יקרחה לא יגלחו וגו' מ"מ ה"ל קדושים הם וק"ל גליו"ן ו [ר"ד] אע"ג דלעיל אמר קדושים תהיו ושם לא הזכיר בע"כ. נראה דלעיל אמר תחלה קדושים הסו ואח"כ מפרש במה יהיו קדושי' דהיינו בגדר ערוה משא"כ כאן הזכיר תחלה האזהרה של כהנים מאי הוא דהיינו מטומאת מת וא"כ מה מוסיף לומר שיהיו קדושי' דאין קדושי' יהיו פי' אל הסגור קודם לו ע"כ תיקן שמוסיף אזהרה על כב"ד מוסף על האזהרות שאמר הוא: ז חללה. ע"י ביאת א' מן הפסולים כגון אלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט שנתחללה היא מן הכהונה ונקראת חללה אע"פ שקודם לכן נ"כ היתה אסורה לכהן נ"מ אם בא כהן אח"כ עליה שחייב שני לאוין אחד משום גרושה וחלוצה ואח' משום חללה: ח על כרחו וא"ת הא לעיל נמי כתיב קדושים יהיו על כרחו. וי"ל דלעיל מיירי לענין שלא יטמא למתים חייב ב"ד להפרישו בע"כ והכא מיירי באשה שפסולה וזהו שנקט רש"י הכא ואם לא רצה לגרש הלקיהו וכו': [ר"ד] אע"ג דכבר הוזכר שבע"כ יקדשוהו הב"ד נראה דקמ"ל הכתוב שנית דל"ת דוקא אם הוא רוצה לטמא יכפוהו הב"ד שלא יטמא כיון שהוא איסור משא"כ אם נשא אשה ה... לו ה"א שכבר נתחלל והוא כמו זר נחשב ויניחוהו כך קמ"ל דהב"ד מוזהר דצריך דוקא לגרש: ט כשתחלל. ע"י זנות דק"ל דמשמע דוקא כשהתחיל לזנות היא בשריפה הא אם כבר התחילה לזנות ולא היו יודעין ולבסוף נודע הדבר אינה בשריפה וזה אין לו שום טעם לכן פי' כשנתחללה ע"י זנות והודיענו שמלת תחל מלשון חלול ולא לשון התחלה: זיקת. בעל זיקת לשון קשירה ומלכיהם נהוגים ת"י ומלכיהם זקוקין: י לא יגדל פרע על אבל דילפי' מבני אהרן דכתי' ראשיכם אל תפרעו מה להלן כל האבל אף כאן על אבל ואיזה גידול פרע יותר מל' יום דילפינן מנזיר דכתיב בו יהיה גדל פרע יהיה בני' שלשים: יא באהל. שמת ר"ל מדכתיב לא יבא ואין שייך ביאה אלא בדבר שיש לו תוך: נראה דיוקו מדכתוב נפשות לשון רבים ומת לשון יחיד דהל"ל נפש מת או נפשות מתי' אלא ר"ל דבמת א' שייך טומאה ועל נפשות הרבה וזו רביעית דם שכל רביעית דם מן המת מטמא ושייך לומר בו נפש כיון הנפש תלוי ברביעי' דם בהדב וק"ל גליו"ן: נפשות. רביעית דם וא"ת והא בפרשת חקת נ"כ כתיב במת בנפש ופירש רש"י בנפש זו רביעית דם ולמה לי תרי קראי. ויש לומר דכאן מדבר שמטמא באהל והתם מדבר שמטמא במגע: לאביו. להתיר לו את מצוה דהא כבר כתיב ועל כל נפשות מת לא יבא ועל כרחך זה בא ללמד שאינו מטמא אף לאביו ולאמו דאי דוקא לשאר בני אדם הוא דאתא פשיטא דהא אפילו כהן הדיוט הוא אסור כדכתיב לנפש לא יטמא אלא על כרחך על כל נפשות מת לא יבא לאסור בכ"ג אף מה שהתיר בכהן הדיוט דהיינו אביו ואמו: ואם כן לאביו ולאמו לא יטמא למה ליה אלא ודאי לכך איצטריך דאי לאו לאביו ולאמו ה"א כיון דקרא דעל כל נפשות וגומר בא לאסור בכהן גדול אף מה שהתיר בכהן הדיוט ולעיל התיר לו גם כן את מצוה ואביו ואמו וכאן בכהן גדול אסר לו הכל והו"א ואסור לו את מצוה בכהן ה"א אף באביו ואמו אם הם מת מצוה אסור לו ליטמא לכן דדוחק הוא לחלק לכך חזר וכתב לאביו ולאמו לא יטמא לומר לך דאביו ואמו לא דמי לשאר אדם דלשאר אדם אסור לטמא אפילו מת מצוה ולאביו ולאמו כשהן מת מצוה מותר ליטמא להן כך מצאתי: יב מקריב. אונן: פירש מקרא הזה ילפינן דהיינו מדכתיב ולא יחלל את מקדש אלהיו דאין לומר מדכתיב לא יצא דרשינן הכ' איך יתכן לדרוש השתי דרשות מן המקרא הזה דהא שדרשו אינו ה לך אחר המסה משמע בין בעבודה ובין שלא בעבודה ולפי המדרש האחר ימייב שפיר בשעת עבודה: יד חללה. מפסולי כהונה וא"ת הא כבר פי' לעיל. ואי רוצה לפרש גם כאן היה לו לפרש גם פי' שני שפי' לעיל היה לו לפרש נ"כ זונה דכתיב כאן. וי"ל כאן צריך לפרש הפי' של חללה דה"א דמיירי דוקא בשנתחללה מן הכהונה ע"י ביאת אחד מן הפסולים פי' אף שלא כדרכה. אבל בתולה שנולדה מן הפסולין לכהונה לא הוה חללה דדוקא כתיב חללה זונה דמשמע חללה שהיא זונה דהא כתיב לפניו אלמנה וגרושה דמשמע אלמנה או גרושה א"כ גם בכאן היה לו לכתוב וזונה אלא מדכתיב זונה בלא וי"ו משמע חללה שהיא זונה לכך הוצרך רש"י לפרש נולדה מפסולי כהונה נ"כ מקרי חללה וזונה לא קאי אחללה והא דלא כתיב וחללה וזונה. דרך המקרא לדבר כן כמו לעיל כי אם לשארו הקרוב אליו לאמו ולאביו היה לו לכתוב ולאמו: טו ולא יחלל. מדין קדושת כהונה [נח"י] ר"ל שבניו הזכרים מותרים ליטמא ליקח גרושה וכל כיוצא בזה: יז לחם. מאכל וא"ת למה לא פי' זה לעיל דכתיב לחם אלהיהם הם מקריבין והיו קודש. וי"ל דלעיל ס"ה הא דנקט לחם וגו' קאי על לחם הפנים שהיה בהיכל אבל הכא כתיב לא יקרב להקריב נ"ל אלא ע"כ בכל הקרבנות שמקריבים על מזבח מיירי לכן הוצרך לפרש כל מאכל וכו': יח אינו. דין שיקריב דאל"כ אין זה נתינת טעם במה שיאמר לא יקרב וכו' כי כל איש אשר בו מום לא יקרב מה חידוש בזה ל"ס א"ד וק"ל גליו"ן: חרום. שתי עיניו כה' פירש שחוטמו שקוע שמוך לעיניו עד שבכרוזא לכחול שתי עיניו אין חוטמו מעכבת מלכחול שתיהן יחד בכחילה אחת: שרוע. ארוכה וא"ל היינו פסח וי"ל פסח מיירי באיברי' כגון אחד שוק א' הוא יותר קצרה אבל שרוע הוא להיפך כי כל איבריו כשאר איברי' של

אדם אך שוק אחד הוא יותר ארוך ולשון שרוע הוא מלשון כי קצר המצע מהשתרע: כ או. תבלול נחש עינו ר"ל שיש לו כמין חלזון או נחש בעיניו וי"א ענב לשון עינבא דדרך של נחש שכורכת את עצמה ועינבא הוא לשון כרוכה והכל הוא דבר א': מרוח. מרים פחדין פחדיו פירש ביצים: כב לרבות. שאר מומין דאל"כ כל איש אשר בו מום שנית ל"ל הא לעיל כתיב איש מזרעך לדורותם אשר יהיה בו מום וגו': לחם. כל מאכל וא"ת והא רש"י פי' זה לעיל. וע"ק דכאן מפרש כל מאכל ולעיל פי' דוקא מאכל אלהיו. וי"ל דלעיל מדבר בקרבן תמידין דהם נקראים לחם שנ' לחמי לאשי והכא מדבר בקדשי קדשים וה"א דלא מקרי לחם לכן פי' כל מאכל קרוי לחם: כב זמן. של קדשי' קלים [ג"א] הקשה הרא"ם על מה שאמר בקדשי הקדשים שהותרו לזר הא אמרינן בפ' טבול יום מרע"ה כ"ג היה וחלק בקדשי שמים שנא' מאיל המלואים למשה היה למנה וא"כ לא הותרו לזר. ואין בזה קשיא דמ"מ שפיר אמרינן דהותר לזרים היינו למי שאין בני' כהנים וגם משה לא היה כהן לכל מילי שהרי לא הותר לו לעבוד אחר שהוקם המשכן ובדבר זה זר מקרי. כג להזית. ז' הזאות דאל"כ מה לו ולפרוכת עד שיזהיר הכתוב אלבא שם: ואל. המזבח החיצון וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא מזבח הפנימי. וי"ל דאי מדבר במזבח הפנימי אז לא צריך למכתב ואל הפרוכת לא יבא דאם אסור ליקרב למזבח הפנימי שהוא חוץ לפרוכת מכ"ש שאין רשאי ליקרב אל הפרכת אבל אי מדבר במזבח החיצו' שניהם הוצרכו ליכתוב ומפרש כו': ולא. עבודתו מחוללת כלומר מקדשי שכ' בקרא אינו מקדש ממש אלא פירש עבודתו כי מלת מקדש נאמר על מקדש ממש וגם על עבודה הנעשה במקדש: כד אל. אהרן להזהיר ב"ד דאל"כ מה לישראל אצל אזהרת כהנים:

כב ב וינזרו וגו'. סרס המקרא ר"ל וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישי' לי אבל לא כמו שכתוב בקרא דאי לא מסרס המקרא אשר הם מקדישי' כתוב אחר ולא יחללו ואשר הם מקדישים לי מרבה אני אפי' קדשי כהנים עצמן כדפי' רש"י בסמוך הא כן לפסוק אין הכרע דמצינו לפרש דלאו דולא תחללו קאי נ"כ על אשר הם מקדישים לי או אם אשר הם מקדישים לי קאי אאני ה' ויהיה פי' וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו את שם קדשי אבל אותם אשר הם מקדישים לי אני ה' להפרע מהם אבל אינם בחילול וכו' הרא"ם. ואני מצאתי בספר מוגה דהאי ד"א שגרס רש"י לעיל ע"ש וצריך להגיה הכי ד"א למטה וכך היא הגירסא יפרשו מן הקדשי' בימי טומאתן וינזרו מקדשי כו' ולא יחללו את שם קדשי' סרס המקרא ודרשהו ד"א אסור וכו' ושמעתי לפ' דה"פ דלישנא קמא פירש רש"י וינזרו מקדשי בני ישראל בימי טומאת' ולפי הד"א שפירש רש"י וינזרו וכו' פירש דקאי אבהמה שהקדיש לקרבן הוזהרו הכהנים שלא יאכלו אותה אלא יקריבו אותן ע"ג מזבח דל"ת מאחר דקדשים מותרים לכהנים אחר הקרבת אימוריו אם כן בהמה משהקדישה אותה תהא נמי מותרת לכן הזהיר על זה ולכך מסרס רש"י הקרא ודורשו כאלו כתיב וינזרו מקדשי בני ישראל אפי' הם מקדישי' לי דקאי על קריאת שם של הקדש: ד מג"ש. הכי גרסינן ולמדוה רבותינו בהיקש. וכי יש נוגע חייב א"כ כו' ר"ל אם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו על האכילה אלא ע"כ צ"ל אין קריבה זו אלא אכילה. וא"ת לעולם אימא לך יקרב מיירי בנגיעה ודקשה לך א"כ לישתוק מן האכילה האמור בגו את אהרן איצטריך הוא דאין עונשין מן הדין. וי"ל דוקא בעונש דיני אדם אין עונשין מן הדין אבל בדיני שמי' עונשין מן הדין: קרבו. מתיריו ר"ל אינו חייב אלא אם כן יקריב דבר המתיר את הקרבן באכילה דהיינו חלב וזריקת דם: וא"ת. ג' כריתות ר"ל לפי מה שפירשה לעיל שהרי נאמר כרת על האכילה בצו את אהרן שתי כריתות זו אצל זו ואם על וכו'. דמשמע דגם כרת זה הדבר באכילה וא"כ לפי זה מכ"ש קשה ג' כריתות למה לי הא כבר נדרשו: וטומאתו. פירוש ממנו כלומר מדכתיב עליו כלומר שעדיין עליו שלא נטהר מטומאתה דאי אשגר דקאי שאין לה טהרה במקוה היה לו לומר והוא טמא כלומר שאינו נטהר מטומאתו. והא דמקשה רש"י הכא אחר שפי' קריבה זו אכילה. וי"ל בשלמא בלא זה היה לו לתרץ ג' כריתות חד לאיסור אכילה וחד לאיסור נגיעה וחד כרת לאכלו קודם שקרב מתיריו. אבל השתא דפירש"י דאין חייב על הנגיעה ואין חיוב אלא אחר שקרבו מתיריו א"כ קשה ג' כריתות למה לי וכו': ה בכל שרץ. דאל"כ לא ליכתוב אלא איש אשר יגע בכל שרץ ותו לא ואשר יטמא לו למה לי אלא דלא תימא דוקא נוגע בשרץ שלם: או. באדם במת וא"ת והלא טומאת מת צריך שבעה וכאן כתיב שלא צריך אלא רק הערב ש... כמו טומאת שרץ שנ' וטמא עד הערב וי"ל לא בא אלא ללמד טומאת מת מטומאת שרץ מה טומאת שרץ צריך הערב שמש שלא תאמר משככה מקצת היום בשבעה הוא טהור לפי שמקצת היום ככולו. מצאתי: אשר יטמא בו. דאל"כ אשר יטמא לו למה לי מאו באדם לכל טומאתו שמעינן ליה: לכל. נוגע בזב שאע"פ שאינה מטומאת מת שמיירי ביה קרא מ"מ הם בכלל לכל טומאתו שכל אלה טומאת אדם הם: ו בא מן הטמאים הללו ר"ל דהל"ל נפש אשר תגע בהם: ז בתרומה פירש האי מן הקדשים ולא כל הקדשים דמשמע מקצת קדשים בקדשי תרומה מייר': ח לענין טומאה דק"ל הא כבר כתיב נבילה וטריפה לא יאכל והא דקאמר לענין טומאה הזהיר וכו' פירש לא בא להזהיר על אכילתה אלא רק לענין הטומאה לומר שאם אכל וכו' ומה שאמר אלא טומאת אכילה בבית הבליעה עיין לעיל בפרשת אחרי בפסוק אשר תאכל נבלה: שאין לה טומאת מגע וא"ת מה צ"ך רש"י לנקוט במה שאין מטמא קך היה לו לומר שאם יאכל נבלת עוף טהור שיש לו טומאות אכילה בבית הבליעה ויש לומר שרש"י רוצה להוכיח מה שנקט נבילת עוף טהו' ולא נקט נבילת בהמה משום דבקרא כתוב נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה באכילה רצה לומר באכילתה מטמאה ואין מטמאה במגע ובמשא ואי מדבר בנבלת בהמה הא מטמאה נ"כ במגע ובמשא בשלמא אי מדבר בנבילת עוף אתי שפירש דמטמא דוקא באכילה לפי שאם יאכל נבלות עוף טהור אין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה כו': ט ושמרו מלאכול פירש דושמרו אדלעיל קאי דמיירי בתרומה כדפירש"י לעיל: ד"ה ומתו בו בידי שמים הקשה הרא"ם יש לתמו' מהיכן למדו שהיא במיתה בידי שמים והלא ק"ל כל מיתה האמורה בתורה סתם אינו אלא חנק וכו' והניח הדבר בצ"ע: ויש לומר דע"כ מיתה דהכא בידי שמים היא דהא קדשים שהם חמורים מתרומה דהא אסור לאכול קדשים בהערב שמש אפ"ה אם אכל קדשים בטומאת הגוף אינו חייב מיתה בידי אדם דילפינן תפלת קדשים מביאת מקדש בהיק' כדלעיל בפרשת כי הזריע.

בכל

ביאת מקדש בטומאה הוא בכרת דכתיב ונכרתה כי את מקדש ה' טמא תרומה הקל לא כ"ש שאין חייב מיתה בידי אדם וע"ל דרש"י פירש לעיל בפרשת כי תזריע בכל קודש לרבות את התרומה ש"מ מיתה שנאמר בתרומה הוא כמו אכילת קודש. וי"ל דקרא דייקא דכתיב ומתו בו וגומר אני ה' דקשה למה לי אני ה' אלא אני ה' מוסב לתחילת המקרא על ומתו בו וגו' מר אני ה' דקשה למה לי אני ה' נאמן לפרע עלמית סופו והיינו מיתה בידי שמים: י תושב כהן ושכירו. פירש לא תושב שהוא כהן וכן שכיר דאטו משום קנין שנים הפסיד כהונתו שיוצא בשש ואין להקשות אם כן ליכתוב תושב שקנוי לו עד היובל ואפ"ה אין אוכל בתרומה ואז לא איצטריך למכתב שכיר שאינו אוכל כיון שיוצא בשש די"ל דאי לא כתיב שכיר הוה מוקמינן קרא אנסתבר וה"א תושב זה הקנוי קנין שנים שיוצא בשש מ"ה אינו אוכל אבל נרצע שקנוי עד היובל אוכל בתרומה לכך איצטריך תושב ושכיר: יא עבד כנעני דק"ל הא בפסוק שלפניו משמע שאין גופו קנוי לו וכאן כתיב כי יקנה וגומר ומתרץ דלעיל מדבר בעבד עברי וכאן מדבר בעבד כנעני: [נ"א] ל"ל תרי למודים דאי מהכא דקנין כספו ה"א דוקא אשתו אבל יבמתו לא אכלה דלאו קנין כספו היא אלא משמיא תקנו לו אשתו קמ"ל כביתך דגם יבמתו היא ביתך ואי משם ה"א דוקא נשואה שהיא בביתו אבל ארוסה לא קמ"ל קנין כספו: יב זר לוי ישראל דק"ל פשיטא תהיה לאיש זר דהא אסורה לקרובים ומתרץ דלוי ישראל נקרא זר אצלה: יג ד"ה וזרע אין לה כלומר אע"פ שיש לה זרע מאיש אחר שהוא כהן אפ"ה לא תאכל אם יש לה זרע ממנו: ד"ה ושבה אסורה אף על פי שפשוט הוא בורך כאן מפני שאין כוונת התורה אלא להודיע הסיפ' כמובן מן הקרא וכאלו אמר ובת כהן כי תהיה אלמנה וגומר ולה זרע ממנו לא תאכל בתרומה. שהזרע קיים אבל אחר מיתתו חוזרת אף על פי שלא יבמה אם מת בעלה ואחר כך מת הבן הרי הוא כחי ואינה חוזרת להזקק ליבם אפ"ה לענין תרומה אם מת חוזרת ואינו נחשב כחי מדכתיב וזרע אין לה כך מפורש ביבמות פ"ז: יד קדש תרומה משום דכל הפרשה כולה בתרומה מיירי ודלא כהרא"ם שפי' מנ"ש דקדש קדש דכתוב גבי ביעור בערתי הקדש מן הבית: ונתן הראוי דק"ל הא כבר אכל התרומ' כיון שצריך לשל' ולמ' כתיב ונתן הכהן את הקדש: טו ואת במיכלסין פירש כו' שדע' המתרגם כו' ולא יחללו מוסב למעלה אל וינזרו מקדשי בני ישראל כלומר יזהרו בהם שלא יחללום וישאו את עצמם עון כשיאכלו' בטומאה ולפיכך כתב ואין צורך כי כבר אפשר שיפורש ולא יחללו על עניינו שלא יאכילו לזרים הרא"ם: יח נדריהם הרי עלי ר"ל ואם הפריש ונאבד קודם הקרבה חייב באחריותו: ד"ה נדבותם הרי זו ואם נאבד אינו חייב באחריותו: כא לפלא. בדיבורו שלא תאמר אם חשב בלבו להביא נדר יביא נדר. ל"פ להפריש וכו' וא"ת מ"מ למה לרש"י למנקט בדבורו כיון שפירש להפריש פשיטא שבדבורו הוא. ויש לומר שלא תאמר שהפריש בהמה ואם כן לא יהיה הפרש בין נדר לנדבה ל"פ בדיבורו אם אומר הרי זו או הרי עלי: כב עורת שם דבר פי' אין עורת תואר לנקבה כלומר בהמה עורת שהרי כל העניין הזה בל' זכר רק הוא שם דבר כמו עורון היא בלשון זכר ושם עורת הוא בל' נקבה כאלו אמר לא יהא בו מום של עורת: [נ"א] פירש שאין עורת שם תואר לבהמה דא"כ הל"ל נ"כ או שבורה בלשון נקיבה אלא ש"מ שם דבר כמו צדק' וצדק שניהם מפורשים בלשון אחד: ד"ה או שבור. לא יהיה והא דלא נקט רש"י לא יהא בו שבור כמו שנקט גבי עורת משום דשבור הוא שם התואר כלומר שהקרבן לא יהיה שבור מ"ה אינו נופל עליו אלא לשון לא יהיה אבל כשהיה שם דבר של עורון נופל עליו לשון בו לא יהיה כלומר לא יהיה בו המום של עורת: גרב מין חזזית (קל"מ) מה שפירש כאן שלא כבר פרש"י במומי כהן מפני שכתב כאן מומין שלא נזכרו שם וכ"פ שאלו מומין חדשים שלא נזכרו שם: כג ד"ה קלוט פרסותיו ר"ל בהמה שמפרסת פרסה ורגל אחד פרסותיו קלוטות ואינה סדוק' כבהמ' פרסות רגלים אלא שדומה רגליו לשל סוס ולשל חמור: ד"ה ולנדר הקדש מזה רש"י ר לה להוכיח בזה בחל תקשה מנ"ל דנדבה תעשה אותה לבדק הבית ולנדר לא ירצה היינו למזבח דלמא איפכ' ומתרץ איזה שקדש כו' הוי אומר זה הקדש המזבח הלכך מה שכתוב לא ירצה מדבר במזבח וממילא מה שכתוב נדבה תעשו מדבר בהקדש בדק הבית והרא"ם פירש מפני שרוב נדבות הם לבדק הבית ורוב נדרים למזבח לכן קרא בדק הבית בשם נדבה ושל מזבח נדר: כד ד"ה זכרות ועודן בכיס (ד"ד) כתבו בשם מהר"ר העגדל דאי כרותן לגמרי עם הכיס הוא מחוסר אבר ופשיטא דפסול אפי' בעוף ובני נח נמי פסול א"כ איך אמרינן דבבמות ברי להם: ד"ה ובארצכם לסרס שלא תקריבו בארצכם מעוך וכתות שהרי אין הקרבה בח"ל אלא מאי לא תעשו הסירוס לבד הוא דקאמר: ואפילו שמתה פירש שאי אפשר לומר שפירש ובארצכם לא תעשו הוא שלא ינהגו באיסור הסירוס אלא בארץ ולא בח"ל אבל לא לרבות כל שבארצכם דהיינו אף בטמאה דהא הסירוס חובת הגוף היא ואינה תלויה בארץ אלא ע"כ בא לרבות אפילו בהמה טמא' הרא"ם: כה לא תקריבו לו בעל מום. פי' דוקא לקרבן יחיד שהביאו לכהן להקריבו אז לא יקבלו בעל מום אבל אם הם תמימים יקבלו כמו שפירש רש"י איש איש לרבות עובדי אלילים וכו': [נח"י] בפ"ק דחולין דף י"ג הקשו התוס' ל"ל איש לרבות את הנכרים תיפוק לו מדכתיב ומיד בני נכר לא תקריבו את אלה דהיינו בעלי מומין משמע הא תמימים תקבלו מהם ותרצו דה"א דכ"מ עובר עליהם בלאו ועשה הא תמימי' איסורא מיהא איכא קמ"ל איש איש: ד"ה לא ירצו לכפר פי' דאלא ירצו לכם משמע שהם אינם מקובלים לכם ואינו נופל לומר על זה מלת לכם אם לא שיוסיף מלת לכפר גם שיהא מלת לכם וכתב עליהם כי על מלת כפרה אינה נופלת רק לשון על כמו ונרצה לו לכפר עליו. כז האם והבן או הבת דילפינן משלוח הקן כדלקמן ומה התם אף הנקבות בכלל דהא כתיב או על האפרוחים בכולל בין זכרים בין נקבות ה"ה ה"נ ל"ש זכרים ול"ש נקבות: ומותר לשחוט הזכר והבן דילפינן במה מצינו משילוח הקן דמנו' אותו ואת בנו נאמר' בבני' ובהמות ומצות שלוח הקן נאמר' בבנים ובאבות מה להלן בבנים ואם דכתיב והאם רובצת אף כאן בניו ואם וא"ת הל"ל אותה ואת בנה וי"ל כיון שכתוב לפניו שור או שה לשון זכר נקט נמי אית' ואת בנו דסמיך ליה לשון זכר: ד"ה אותו אף בנו ואותו ר"ל אם שחט בנה קודם הוא נ"כ חייב מדכתיב לא תשחטו משמע דמלינן שני שוחטים חייבין בין השוחט האם בין השוחט הבת וה כן מצינו ע"כ נ"ל דמיירי בג' פרות אם ובתה ובת בתה ולעולם הראשון פטור. וא"ל דמיירי כגון בשחט זה האם ושני האחרים שחטו כ"א בתה דזה פשיטא הוא דשניהם אחרונים חייבים דהא תרווייהו אותו ואת בנו ניניהו אלא ודאי כך מיירי כגון ששחט אחד

פרה ואחד שחט אמה דהוא חייב ואחד שחט בתה אע"פ שהראשון שחטה נמי קודם ולמה יתחייב מי ששחט האם אלא לאו ש"מ אף אם שחט בנו קודם ואחר כך אותו חייב: ואין להקשות דלמא תשחטו דלא תימא דאינו חייב רק אם אחד שחט אותו ואת בנו אבל אם א' שחט האם ואידך שחט הבן לא מחייב להכי כתיב תשחטו אף שאחד שחט האם והשני שחט הבן נמי חייב הב' דאי לא ישחט הי"ל וק"ל ול"ש: כט חוץ ופרש בפרשת צו דכתיב ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי לא ירצה חוץ ופר' בנאכלים וכו' שהשלמים האמורים כאן הם שלמים הנאכלין לו' אחד: לא ושמרתם זו משנה ר"ל שונה ושומר כל המצות בלב ואח"כ ועשיתם מה שמור בלב לעולם הפעולה נמ' המחשבה דהיינו השמירה בלב: לב לעבור ר"ל מי שרוצה להעבירך על הדת אל תשמע לו לעבור על דברי: מסור עצמך כלומר כלא זה כ"א חדא על השוגג וחדא אמזיד וקאי על האדם שיזהר שלא יבא לידי איסור חמור שהוא מזיד ולא ליד איסור קל כגון השוגג אבל השתא שפירש דאיירי הקרא במזידין א"כ ונקדשתי ל"ל: [נח"י] ול"נ דה"פ מתמשע שנאמר ולא תחללו שלא יעבור על דברי מודין אלא צריך לקיים מת"ל ונקדשתי ר"ל שיקדש את השם ויקיים שפשט דבר כפך שקדש הוא החלול אלא ה"פ אע"פ שיוכל להשמט שלא תחלל לעבור אפ"ה מסור עצמך וקדש והואיל ואסור להשמט אלא צריך לקדש ממילא ימסור עצמו למות אז הוא מקדש את השם שמוסר נפשו למיתה אבל אם מוסר עצמו ע"מ הנס הרי שלא מסר עצמו למיתה ואין זה קידוש השם וזהו שמסיים המוציא אתכ' ע"מ כן ר"ל שתמסרו עצמיכם על מיתה ולא ע"מ הנס: [ד"ד] כתב זה דל"א כיון שאמר תחלה שהוציאנו ממצרים ע"מ כן א"כ אין שכר על מצוה זו כי חייבים אנו לו לקיים זה כיון שע"מ כן הוציאנו ממצרים קמ"ל: [הקל"מ] בשם מהר"ר העגדל כתבה התורה זה כאן שלא תאמר אם ימסור עצמו להריגה ויהרג לא יכול לקיים המצות מכאן והלאה מוטב שיחלל ש"ש פעם א' כדי שיקיים כל התורה כולה לכ"א אני ה' נאמן לשלם שכר טוב לעוה"ב ולתחיית המתים כאלו קיים כל התורה:

כג ב שמעברין את השנה הכי גרסינן עשה מועדות שיהיו ישראל מלומדין בהם ר"ל שיהיו רגילים לעלות לרגל ומפרש והולך כיצד שמעברין כו' כיון שנעקרו ממקומן מעברין דאם לא יעברו לא יוכלו לעלות ולהגי' לירושלים אלא עד אחר הרגל ובשנה הבאה לא ירצו לעלות לרגל דסבורין שאין יכולין לבא לירושלים קודם הרגל הלכך מעברין ועיין בסנהדרין דף י"א: ד אלה מועדי חדש ר"ל לעיל כתיב מועדי ה' אשר תקראו אותם וקרינן אתם רצה לומר דתלי הכל בב"ד אם מעברין השנה מעוברת ואם לאו אינו מעובר וכאן גם כן כתיב מועדי ה' מקראי קודש אשר תקראו אותם משמע דתלי בב"ד שאם קדשוהו מקודש אם לאו אינו מקודש: ה משש שעות ולמעלה ר"ל דבתחילת היום עד שש שעות חמה היום ביותר ושפיע משש שעות למעלה אינו מזהיר כל כך כבתחלה וא"כ משש ואילך נקרא ערב וכשיקרב הלילה שהוא מאפיל ביותר זהו ערב ממש נמצא משש שעות ואילך עד הלילה נקרא שכל בין הערבים: פסח קרבן שמו פסח דפסח לא קאי א"ש אלא אהקרבת כו': ו שבעת שעינ"א בלע"ז והכוונה בזה כי שבעה הוא שם תואר לקבוץ שבע' שהם בעלי חומר או ב"ח או צמחים או דומה אבל השבוע מורה על השבעה המופשטים מן החומר כמו הגבורה והחכמה שהם מופשטים מהחומר לא כמו הגבור והחכם שהוא מורה על הקבוץ עם החומר ומפורש אחריו ממה הוא הקבוץ מימים יעיין בפרשת כי: ח מלאכת יכול אף חה"מ ומתרץ דבחול המועד מותר דבר האבוד משמע דב"ש עצמו אפילו דבר האבוד אסור: י ראשונה לקציר כלומר שלא יהא רשו' לישראל לקצור בדיותם עד שיקצור העומר תחלה לכל הנקצרים ולא שמפרש ראשי' קצירכם כלומר דוקא מראשית קציר השדה תקריבו העומר אבל לא מסוף קציר השדה או מאמצע: עומר שם מדה כלומר שם המדה המכולה כחוכה עשירית האיפה קרוי עומר: יא מוליך ומביא וא"ת מנ"ל לרש"י דתנופה הוא נאמר נ"כ על מעלה ומוריד ויש לומר דילפינן ג"ש הניף הניף דכתיב בפרשת שלום אשר הונף ואשר הורם והתם מוליך ומביא מעלה ומוריד דהונף היינו מוליך ומביא דהוא לשון הנפה בסידרין שנשו להבריח הזבובים שמוליכים ומביאים אותו והורם היינו מעלה ומוריד דהוא לשון הרמה ואם תגביה צריך אתה להורידו אף כאן כן: לעבור פלגים רעים רצה לומר שהיה הנל לברכה ולא לקללה: ממחרת השבת בראשית כל שבת נקרא שבת בראשית ע"ש ששבת בו הקב"ה ממעשה בראשית: אי: אתה יודע איזה הוא ואף על פי שזאת היא הראיה ברורה והביא שם ראיות אחרות מ"מ הביא ראיה זו משום שהיא תשובה לדברי צדוקים וביתוסין מ"ה הביא ראיה זו. יב חובה לעומר דק"ל הא בפרשת פינחס מנה קרבנות המוספין כמו שפירש"י ולמה לא מנה נ"כ כבש זה ומתרץ דכבש זה לא בא למוספין אלא חובה לעומר בא: יג מנחות. נסכיו כלומר לא המנחה בפני עצמה האמורה בפרשת ויקרא מדכתיב באחריה ונסכו יין רביעית ההין וכיון דיין הוא בנסכים ודאי מנחה היא נ"כ מנחת נסכים אע"פ שהוא שני עשרונים וזאת נסכים לכבש הוא עשרון אחד אפ"ה הוא מנחת נסכים אלא שהיא כפולה: יד בתרגומו. שבועתא דק"ל דאי שבת ממש א"כ בכל שבתות לא יהיה חמשים יום אלא מ"ב יום: חמשים. ביום חמשים ר"ל כיון שאין מונים אלא מ"ט יום היאך מיושב מה שכתוב בקרא נ' יום. ומתרץ החמשים לאו התספורת קאי אלא אהקרבה קאי ביום הנ' תקריבוהו ויחסר בית כאלו אמר ביום החמשים הקריבוהו מנחה. מן השעורים ר"ל הוא תחילה מן השעורין ועתה תחילה מן החיטים: יז בלחם. לשם גבוה פי' אין התנופה בזאת מאותה הנופה שאמר מוליך ומביא וכו': כי אותה תנופה היא אחר הבאה וזאת התנופה היא קודם ההבאה כדכתיב מלחם התנופה תביאו שהתנופה קודם ההבאה הלכך ע"כ צריך להיות תנופה דהכא מלשון הרמה והפרשה מורמת לשם גבוה: בכורים. לא תקרב לא ראשונה לנקצרים אלא היא עצמה היא בכורים להיות ראשונה לכל המנחות דהל"כ בכורים ל"ל דהא לעיל כתיב והקרבתם מנחה חדשה לה' שתביא מנחה מן החדש אלא לאכי כתיב בכורים מלשון בכור כדי שההא היא ראשונה לכל המנחות וכו' כלומר שאף מנחת קנאות שבי' מן השעורי' אינה באה אלא אחר המנחה הזאת ואע"פ שמנחת הקנאו' הינה באה מן שחסים: יח על. הלחם חובה ולא אלתם כי לא יתכן לפרש כמשמעו עליו ממש אלא על פי' בגלל חובת היום שהם לא שביא הלחם אינו מביא כבשים כו'. ואמר בגלל שאינו של ממש בנוקוס למ"ד שמשמש במקום בגלל: [נח"י] הרא"ם האריך בכוונת

שבת וכתב כאן לא שהיה לחם אים מביא כבשים והביא לראיה דברי שה"ג ותוספות שם דאמרינן במנחות דף מ"ה במשנה ויותר מבואר מסוגי' והכי אמרינן שם. כדברי ר"ע: יח אלו. לעלמן פי' אף על פי שמספר הכבשים והשעיר שבזאת שבכאן הם כמספר אותן שבפר' פנחס מ"מ מספר פרים ואילים שבזאת הפרשה אין מכוון עם פר ואיל שבפרשת פנחס דכאן כתיב פר בן בקר אחד ואילים שנים. ובפרש' פנחס כתיב פרים בני בקר שנים ואיל אחד: כ חיים. דילפינן ג"ש דאותם אותם כתיב הכא והניף הכהן אותם ולהלן בפרשת מצורע כתיב והניף אותם תנופה. מה להלן מחיים שהרי כתיב אחריו ושחט אף כאן מחיים. והרא"ם פי' מדכתיב בשלמי יחיד את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם דמשמע לשון רבים והוא ליה ממימר בלשון יחיד כיון דבשלמי יחיד מיירי. לימד על שלמי צבור שטעונים תנופה אם כן והניף אותם תנופה לפני ה' דכתיב הכא ל"ל אלא ללמד שתנופה שלמי צבור תנופתם מחיים הוא בפרק כל המנחות: קדש. שהן קדש קדשים דאל"כ קדש יהיו ל"ל דלא גרעי שלמי צבור משלמי יחיד שהם קדשים אלא לומר שהם קדש קדשים: כב ד"ה. תעזוב אותם לפניהם [נח"י] קשה למה לא פי' רש"י זה לעיל בפ' קדושי' נמי כתיב לעני ולגר תעזוב וצ"ק וגו"ל למדרש שתי דרשות מתיבה אחת. ור"ל דהדא מתרלה לחברתה דהואיל וכבר כתיב תעזוב בפ' קדושי' למדרש. שנה א"כ תעזוב דהכא קרא יתירה למדרש נמי מיני' לעזוב לפניהם והם ילקטו ואין לך לסייע והרב רצה לכתוב שתי הדרשות בפעם א' ולפיכך המתין לכאן: כד לזכור. להם עקידה פי' דק"ל למה לא נאמר יום תרועה כמו בפרשת פנחס. ועל זה פי' זכרון פסוקי וכו': והו קשה ליה למה מזכיר פסוקי שופרו' בשלמא פסוקי מלכיו' שאומרים אותן משום דהקב"ה דן בר"ה כל העולם כמלך אלא פסוקי שופרות למה אומרי' אותן ומתרץ לזכור כו' [נ"א] אך קשיא דהא ברכות ד"ה דרבנן כדמוכח בר"ה שהולכין למקום שתוקעין ולא למקום שמברכין שהם מדרבנן ונראה שאין דריתא מפרש הכתוב דכתיב זכרון תרועה שיאמר פסוק זכרונות ושופרות דודאי מדרבנן הם רק פירושו מדכתיב זכרון תרועה ולא יום תרועה אלא ע"י תרועה יהיו ישראל נזכרים לכך כתיב זכרון ובשביל זה תקנו חכמים ברכות כדאיתא שם אמרו לפני זכרונות כדי שיעלו זכרוניכם לפני לטובה: לא מלאכת. לילה כמלאכ' יום וא"ת למה אצטריך להכי מהיכי תיתי למיעט לילה. וי"ל ה"א הואיל דכתיב בעצם היום דמשמע בעצמו של יום דוקא כמו בעצם היום הזה בא נח. בעצם היום הזה נימול אברהם דה"ה דוקא בעצמו של יום אף אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה הוא דוקא בעצמו של יום לכך אצטריך כל מלאכה. רא"ם. ה"נ הואיל ובעצם היום ממעט תוספת י"כ מה שמוסיף מחול על הקדש בכניסתו וביציאתו שאינו בכרת אם עושה בהם מלאכה ה"א דממעט לילה נמי ממלאכה לכן אצטריך רבויא: לב בכסות. נקייה והא דמהפך רש"י הקרא דמקרא קדש דהיה לו לפרש לעיל קודם פירש והאבדתי וקודם כל מלאכה לא תעשו. וי"ל דלעיל לא יכול לפרש קדשוהו בכסות נקייה וגו' דלמא הא דכתיב מקרא קדש לאסור בלילה כיום לענין עשיית מלאכה וכרת אבל עכשיו דכתיב כל מלאכה לא תעשו שהוא מיותר ובא ללמד ולהזהיר על מלאכת לילה כיום ע"כ האי מקרא קודש בא ללמד על קדשוהו בכסות נקייה וכו': [ד"ד] גם דבור זה נכון שהוא מהופך ומקומו קודם והאבדתי דקאי על י"כ שכתוב בו מקרא קדש והוא חלוק מאחר מקרא ולכן לא פרש"י כלום על אחר מקרא שקודם לזה בשאר י"ט: לג עם. השולה דק"ל דהרבה מנחות כתובי' בפרשת ויקרא ולמה לא מפרש איזה מהן: והרא"ם פי' אי מנחה בפני עצמה היא עולה וזבח ונסכי ומנחה מבעי ליה: דבר ביומו. המפקודים בפרשת פנחס ושם מפורש כל המוספים שיש יום שיש בו מוספים הרבה ויש יום שיש בו מוספים מועטי': מ הדר. הדר באילנות וא"ת פלפל ארוך הוא שדר גם כן באילנו משנה לשנה וטעם עצו ופריו שוה נמי וי"ל דמ"מ אין יוצאין בו אי שקלת חדא לא הוי כשיעורו דלא ניכר לקיחתו ואי שקלת ב' או ג' ולקחתם פרי כתיב פרי אחד במשמע ולא שניים: כפת. אחת וא"ת אם כן היה לו לכתוב כף. [נח"י] וי"ל דכפת שינו בר אחת ובר ע"ין הרבה אבל אי כתיב כף לא משמע אלא עלה אחת: מב האזרח. זה אזרח ר"ל ישראל מדכתיב האזרח בה"א הידיעה לומר המיוחד שבאזרחי' דהיינו ישראל וא"כ ל"ל בישראל אלא לרבות את הגרים בישראל:

כד ג פרכת העדת לנר מערבי [נ"א] הקשה הרא"ם דאיך יתישב לפי המדרש לפרוכת העדות שאין הפרוכת פרוכה לנר מערבי שנקרא עדות ואין זה קשיא הפרוכת פרוכת מפני שהיא על הארון ששם הלוחות העדות שהם עדות בין הקב"ה ובין ישראל. אך הקשה להר"ם למה הוצרך למכתב כאן לפרכת העדות דעל ידי נר המערבי שממנו היה מתחיל ומנגו היה מסיים נראה שהפרוכת היא פרוכת שהרי לאהות שנקראי' לוחות העדות אין ראי' מזה שהלוחות הם עדות דמל"ל דהשכינה עניין בישראל דשמא אין עוד השכינה בישראל אך השתא ע"י נר המערבי נראה שהפרוכת היא פרוכת העדות והלוחות הם עדות בין הקב"ה ובין ישראל שהרי עדין השכינה בישראל ואפילו א"ת דהעדות הכתוב כאן קאי על נר מערבי לא קשה מידי דכיון דהתורה אמרה שתהי' המנורה סמוכה לפרוכת כדכתיב מחוץ לפרוכת ודרשינן בת"כ שתהא המנורה סמוכה לפרוכת יותר ממה שהיא סמוכה לפתח והשתא שהמנורה עם הפרוכת וסמוך לפרוכת שפיר יקרא פרוכת פרוכת העדות שהם יחד: ובה. היה מסיים ר"ל בתחילה בערב כשהדליק את הנרות הדליק הנר המערבי בתחילה כשבא להטיב את הנרות בשחרית היה מטיב כולן ועדיין נר מערבי דולק והוציא פתילה הדולקת לחוץ ומטיב אבל נר זו לא היה מטיב עד הערב ונותן בו שמן כמו בשאר נרות כך פירש"י בפרק במה מדליקין: ד ד"א על. טהרה של מנורה והא דלא שני בפי א' כמו בפ' כי תשא דכאן לא היה צריך הפסוק על המנורה וגומר דהא כבר הזכיר בפסוק הקודם יערוך אותו ונגמר אלא לנורות שמסדרה וכו' ולד"א לחוד הו"ל על המנורה הטהורה בלא ה"א ומדכתב הטהורה משמע הידוע על שם שנעשה זהב טהור וק"ל ליי"ס: ו שש. חלות והוא מקרא קצר וצריך להוסיף חלות אחר מלת שש להודיע שלא שש מק"ן והוסיף מלת אחת להודיע ששש חלות מאחרו' הן היו על המערכה בויים: השלחן. על טהרו ופי' שאדו נב ובלשון ישמעאל קורין הנב טהור בטי"ת דפוי' הנקרא בלשונו ד"ש הרא"ם: מעל. גבי השלחן כלומר הסניפין היו למעלה על השלחן וגם הסני' מונח עליהם והיו בין כל לחם ולחם כמו שמפורש בפרשת

תרומה כדי שלא יכבד משא העליוני' על התחתוני' וישברו אבל על השלחן לא הי' קנה דהלחם התחתון שוכב על השלחן: ז על. כל א' משתי המערכות פי' דילפי' ג"ש כתיב הכא מערכה וכתיב גבי לח' הפני' מערכ' מה מערכה האמורה גבי לח' הפנים שתי' אף כאן שתי' נותן שני בזיכי לבונה כלומר על כל מערכה הי' נותן לבונה ו.א על הלח' היו הבזיכים אלא אצל המערכה כדי שלא יבלעו הלחם מפני כובדן של בזיכין ופי' על המערכה אצל המערכה וסמוך לו כמו וסכותה על הארון את הפרוכת: י מעולמו. יצא לפי שדרשינן סמיכות ולעיל כתוב חק עולם ויצא וגו' כלומר מעולמו יצא: [ד"ד] נראה פירושו דכל איש ישראל מן יום תולדו הוא נקשר בעולם העליון במקום הקדש וכשחוטא יוצא מאותו מקום הנקשר וע"כ אמר ויצא: ביום. השבת יערכנו כתב הרא"ם מהכא משמע דמעשה המקלל בשנה שניי' הי' שהרי לחם הפנים לא היה אלא לאחר שהוקם המשכן וכן מעשה הדגלים לא היה אלא עד שנה שנייה כדכתיב בפרשת במדבר וקשה דהא פירש"י ויניחהו במשמר ולא הניחו המקושש עמו וגו' והמקושש בשנה ראשונה היה כפרש"י וימצאו איש מקושש עצים בגנותן של ישראל הכתוב מדבר שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשנייה בא זה וחללה וכו' וא"כ מעשה דמקלל ג"כ בשנה ראשונה היה: ותירץ אע"פ שמעשה לחם הפנים לא היה אלא בשנה שנייה מ"מ אפשר שצווי לחם הפנים היה בשנה ראשונה ובשעת צווי שמע אותו רשע מיד לגלג וע"ש: בן. איש שהרג משה לפי שפירש"י לעיל ויצא מחייב עמד וגידף קשה היאך תלי' זה בזה אלא כך פירש כשאמר לו בשמותם לבית אבותם כתיב אמר להו מי הוא אבי אמרו לו מצרי היה אמר להו איזה מצרי אמרו לו אותו מצרי שהרג משה בשם המפורש מיד עמד וגידף: בתוך. שנתגייר וא"ת והא בפרשת שמות כתיב וירא כי אין איש ופירש"י עתיד לצאת ממנו איש טוב. וי"ל דלכך נקט רש"י עתיד לצאת רוצה לומר כי אותו זמן כבר נולד היה זה אבל אחר כן אין איש לצאת ממנו שהוא טוב והא דאמר שנתגייר והא ע"א הבא על בת ישראל הולד כשר ומה צריך להתגייר. ותירץ הרמב"ן שנכנס לברית מילה וטבילה והרצאת דמים בשעת מתן תורה והוא דבק באמו בתוך בני ישראל. והתו' תירצו קודם מתן תורה היה הולך אחר אביו וכאשר נולד לא מלו אותו כי הוא מצרי וכאשר גדל נתגייר לדעתו: ואיש. שמיחה בו ר"ל שלא הניחו אהלו שם: יא ושם. היא לבדה [נח"י] הקשה הרא"ם והלא בפ' שמות פי' הרב כסבורה שהי' את בעלה א"כ היתה מוטעת ולא רצונית ולמה קורא אותה זונה וי"ל שלפי שלא היתה צנועה מן האנשים כמו שפי' הרב דהות פטפטת וכו' שואלת שלום הכל ולפיכך נכשלה בזנות ובאתה תקלה זו לידה כמו שמצינו אצל דינה: יב ויניחהו לבד. [נח"י] נתן טעם לפי שהמקושש היה רשע חמור שהרי יודעים הכל שהוא במיתה והמקלל היה רשע קל שהרי לא היו יודעים אם הוא חייב מיתה או לא לכך לא היו חובשין ביחד כדאיתא בגמרא ב' בתי קברות היו לנסקלין ולנשרפין כך אין חובשין רשע גמור אצל רשע קל: שהמקושש במיתה זה טעם הוא אלעיל למה לא הניחום ביחד ומפרש לפי שיודעין שזה במיתה אבל מקלל לא יודעין שהוא במיתה ושמא לא יהיה במיתה ויצטער שסבר הואיל וחובשין יחד: באיזה מיתה וא"ת כיון שהיו יודעין בן נח שבת במיתה למה לא דנוהו בחנק דהא כל סתם מיתה שבתורה הוא חנק י"ל כסבורין שהמחלל שבת כאלו עובד ע"א וכיפר בהקב"ה כיון שאין מאמין שברא הקב"ה במעשה בראשית אין מאמינין שהקב"ה ברא העולם וכאלו מאמין בע"א ושמא כמו שע"א בסקילה כך מחלל שבת בסקילה או שמא חנק לכך היו מסופקים: [ד"ד] הרבה מקשים למה נסתפקו והלא אף במקלל אב ואם חייב מיתה ק"ו לשכינה וא"ל דאין עונשין מן הדין א"כ פשיטא שאין חייב מיתה כיון שאין בפירש ונראה דהספק היה כאן שלא היה שם התראה כדין דהא קי"ל בסנהדרין בכל עבירות אינו חייב עד שיתרו בו שחייב מיתה ובאיזה מיתה ימות אלא דכאן הוראת שעה היהה: יד שאתה גרמת לך וז"מ אין אנו נענשין לפי שהעדים צריכין להעיד כמו ששמעו מפי המגדף אבל אין לשון רש"י משמע כן: כל העדה במעמד [נח"י] וקשה מנ"ל דלא קרא כפשטי' כדתנן בפ' נגמר הדין רגימתו בכל ישראל והתם בכל חייבי מיתות. יש לומר דשאני התם דאמר אחד מן העדים דוחפו על מתניו אם מת בה יצא ואם לאו רגימתו בכל ישראל שנ' יד העדים תהיה בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה ממילא צריך שתהי' יד העדים בתחלה אבל הכא כתיב ורגמו אותו כל העדה דמשמע שמיד ירגמו וא"כ קשיא קראי אהדדי ולכן תי' דודאי יהיו יד העדים בראשונה ומ"מ במעמד כל העדה והוי כאלו העדה רגמו לפי ששלוחו של אדם כמותו: כ שמין אותו כעבד פירש מה היה שוה בלא מום וכמה הוא שוה עם המום ומשלם הפחת: כא בעושה בה חבורה דאם לא עשה מה ישלמנה מה חסרון עשה בה שישלמנה: ומכה אדם אביו ואמו פירש כיון דלא כתיב הכא נפש ש"מ דבהכאה בלא מיתה מיירי ואי באדם אחר מיירי והא כתיב ומכה איש ו..ת אמר רחמנא ולא בהכאה בלבד אלא ע"כ במכה אביו ואמו מיירי וכו':

חסלת פרשת אמור

פרשת בהר

כה ב כללותיהן ודקדוקיהן. וא"ת מנ"ל לרש"י דכולם נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני ודאי מכח יתור לשון של בהר סיני יש ללמוד שכללותיהן ודקדוקיהן נאמרו בהר סיני מ"מ במה בא ללמד על שמיטה עצמה ולא על שאר מצות וגם היא גופה תקשה לך מנלן דילמא בהר סיני אתא דלא תימא באהל מועד דכתיב בריש' דפ' ויקרא אכולהו פרשיות שאחר פר' ויקרא קאי מ"ה כתיב כאן בהר סיני. וי"ל דלכך פירש"י ונראה לי שכך פירושו לפי שלא מצינו שמיטת קרקעות שנישנית בערבות מואב במשנה תורה שכללותיהן נאמרו בפ' משפטים אם כן יכול אני לבא לידי טעות לומר דכך ישנו כל המצות בערבות מואב משום פירושותיהן ודקדוקיהן אבל אינ' מסיני והא דכתיב לקמן בסוף הספר אלה המצות וגו' דמשמע דכל המצות נאמרו בסיני דלמא אכללות של מצות קאי ולא על הפרטות אבל כיון דשמיטה לא נשנית שם אלא ברמיזה תשמוט תשמוט א"כ צריך אני לומר שכללותיה ופרטיה נאמרו כולן מסיני וא"כ למה נאמר כאן בהר סיני אלא בא ללמד כאן על כל דבור ודבור שנא' למשה שמסיני היו כללותיהן ודיקדוקיהן הרי בניין אב לכל התורה כולה: ב בשבת. בראשית וא"ת היאך תלי זה בזה. וי"ל לפי שפעמים אדם אין חורש את האדמה אלא מפני טובתו כדי שתשא הארץ שתגיס לכן

לכן פירש"י כשם שנא' בפרשת בראשית כלומר דהתם כתיב ויום השביעי שבת לה' והטעם משום שהקב"ה שבת ביום ז' אף כאן הטעם להזכרה כלומר לעשות שמיטה בשנה השביעית להזכיר שהקב"ה שבת ביום השביעי ולא בא הכתוב להזהיר שלא יחרוש שאדמה אלא בשביל השם ולא יהא כוונתו בשביל מזונו: ד לארץ לשדות דאל"כ היה ראוי לאסור אף לעשות גומא בארץ לכן פירש"י לשדות ולכרמים והוכחתו מדכתיב שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור משמע דוקא שדות וכרמים אסור אבל גומא מותר. וכא דלא פירש"י זה לעיל גבי ושבתה הארץ י"ל דה"א מ"ל דילמא אף הפירות קרקע אסור אבל הכא כתיב בהדיא שדה וכרם: ד"ה לא תזמור שקוצצין והא דלא פירש"י זה לעיל גבי ושם שנים תזמור כרמיך י"ל דלעיל ה"א דתזמור לשון נטיעה היא כלומר שלא יטע זמורות כרס אבל הכא כתיב וכרמך לא תזמור דכתיב כרמך ברישא ש"מ שהוא כרם נטוע כבר ואם כן מאי לא תזמור אלא ע"כ פירש לשון כריתות הוא: ותרגומו לא תכסח והא דלא פירש כתרגומו י"ל באף הוא לשון מקרא קוצים כסוחי': וכן מצינו בפרכת ויא הוא פירש"י שחוס וה"א כתרגומו למה לא פירש כתרגומו אלא משום שאף הוא לשון משנה שהמשית כו': לא הקצור להיות מחזיק בו דק"ל קצירך למה לי לא הל"ל אלא את ספיח לא תקצור ועל זה פירש להיות מחזיק וכו' א"נ דק"ל דאיך כתב לא תקצור והא כתיב והיתה לכם לאכלה לך ונומר ש"מ דמותר לאכול ואין סברא שיאכל מן השדה כבהמה בלא קצירה ועל זה פי' להיות מחזיק כו': ד"ה לא תבצור. אלא מן המופקר הרא"ם פירש באוהרה ראשונה מצינו שאפילו בספיחים שלמחו מעצמם אינו רשאי לקצור מהם אלא מן ההפקר וה"ה ענבים שגדלו בלא זמירה וחפירה ואזהרה בשני' היא שאפילו הענבים שבפרדס בני אדם מהם או אפילו עבר וחרש וזרע והזר והפקירם מותרים באכילה ויכול לבצור מהם גם הוא כאחד מן העניים וה"ה בזרעים אם הפרים בני אדם מהם או אפילו עבר וחרש וזרע וחזר והפקירם הם מותרים באכילה ויכול מהם גם הוא לקצור כאחד מן העניים הקוצרים: ו הכל יהיו שוים וא"ת הרי גם לעיל פירש"י לא תבצור להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכם דמשמע מותר בהנאה ובאכילה: וי"ל דגם לעיל הוכחתו מכאן שאם לא כתיב קרא זה והיתה לכם לאכלה הוי אימור לא תקצור אפילו באכילה ובהנאה אסור: ד"ה שבת מן השבות שבת הוא לשון רבות כלומר מה שהוא רבות לכל אחד לאכול ממנו דהיינו הפקר אתה אוכל: מן השמור פירש מן הפירות של שביעי שאמור לעצמו מלהפקירו לכל מדכתיב והיתה שבת הארץ ולא כתיב והיתה תבואות שבת הארץ ונומר אלא שבת לשון שבות וא"צ דלעיל כתי' לא תבצר ופירש"י אותם אינך בוצר אלא מן ההפקר י"ל דלעיל לא מיירי אלא בענבים והכא כולל כל יוצאים מן הארץ א"נ היא גופא מהכא נפקא דאי לאו האי קרא ה"א לא תבצור כלל כדפירש לעיל: ד"ה לך לעבדים הא דכתיב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה וקמ"ל נמי לדידיה היא דוקא הם היא גם כן עני מדכתיב ואכלו אביוני עמך מ"ה כתיב לך ולעבדך וגו' היינו עשיר דאף הו' אוכלו. וא"ת למה כתיב כאן לעבדך ולאמתך לא היו לכתוב רק לך שהרי עניים ככר כתיב דכתיב ואכלו אביני עמך. וי"ל דכאן מדבר קודם ביעור שיש עדיין תבוא' בשדה שאין בע"ה צריך ליתן על השדה מאלו ובא להודיע שכולן אוכלין מן השדה והתם מדבר לאחר ביעור שבע"ה צריך ליתן על השדה ולהכי כתיב ואכלו אביוני עמך שהם אוכלין ואינן צריכים ליתן על השדה: [ג"א] וא"ת א"כ ואכלו אביוני עמך ל"ל הכתא עשיר אוכל אביון לא כ"ש וי"ל אביוני עמך קודם עשיר ולפיכך כתיב ואכלו אביוני עמך: ולשכירך אף העכו"ם [נח"י] דה"א נוכר ישראל ושכיר היינו קנין פי' ותושב היינו קנין עולם ככל שכיר ותושב שמקרא דהא כבר כתיב ולעבדך ולאמתך פי' עבריים וקמ"ל שאעפ"י שנקראת השנה קודש אפ"ה מותרין הפירות לגוים: [ג"א] וא"ת ולתושבך ל"ל דאי לשכירך ה"א דווקא מפום דהוא פועל ישראל ודרך שיתן לו מזונות אבל לתושבך אין מזונותו על ישראל אימא לא קמ"ל ולי כתב לתושבך ה"א תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז אבל שתה גוי לא קמ"ל: ז שמזונותיה עליך. [נח"י] וה"פ מאחר שכוונת הפסוק להתיר הפירות אפילו לגוים ולבהמות ולחיות אעפ"י שהן קודש א"כ יותר יש סברא להתיר לבהמה שמזונה באכילתה שהיא ברשותך ומזונותיה עליך מפמ"כ חיה. לכן מת"ל ולבהמתך ולאפוקי ממה שהקשה הרא"ם ע"ש: כלה. לבהמתך מן הבית כלומר מה שאסף מפירו' שביעית לבהמתך צריך לאוכלה לבערם מן הבית כשכלה לחיה מן השדה וצריך להפקיר כל מה שאסף מן הפירות של שביעית לבית: ח שבתות. שנים פי' דשמיטה נקראת שבת כדכתיב אז תרצה הארץ את שבתותיה וכן תרגום אונקלוס שבע שמיטין דשנין והוכחתו הוא מדכתיב שבע שנים שבע פעמים דמשמע דקאי אשנים ולא אשבועות שני' דומיא דשבע שבתות תמימות תהיינה שתרגום אונקלוס שבע שבועות שמינן: והיו. שאע"פ כו' עשה יובל פי' ודרוש הקרא הכי והיה לך מ"ט שנים אז והעברת שופר וגו' והקרא יובל: למספר. מ"ש וא"ת וכי צריך הכתוב להודיע מנין. תירץ הרא"ם שמנהג הכתוב כך הוא בכמה מקומו'. וי"ל לפי שהשנת היובל עולה לכאן ולכאן כלומר שהוא שנת היובל וכו מתחילין לספור השמיטה אחר היובל. [כ"כ דף נ"ג] א"כ הייתי אומר גם שני השמיטה עולה לכאן ולכאן וא"כ לא יהיה חשבון השנים רק מ"ג לכך פירש"י מ"ט. וי"ל דכתיב שבע שבתות השנים ואהר כך כתיב והעברת שופר ונומר בעשור לחדש ביום הכפורים וא"ם כן הייתי אומר מ"ט שנים כלים ביום הכפורים וא"כ יהיה עשרה ימים יתירים לכן פירש"י מ"ט: ט לשון. הכרזה לא העברה כיד [בר"ה דף ל"ד] ביה"כ. שני ביה"כ [ג"א] והא דלא קאמר כסדר שמקרא ממשמע שנא' בעשור לחדש אני יודע שהוא יום הכפורי' משום דשבילא ליה דלאו בנקרה היה זה שתלה הכתוב יובל ביום הכפורים אלא בודאי טעם יש בדבר שתולה היובל ביום הכפורים וא"כ יש למכתב ביום הכפורים תעבירו שופר שביום הכפורי' תולה מצות היובל והטעם כאשר ידוע למביני' כי היובל וי"ה שניהם דבר אחד כי היובל הוא חזרת הכל להזקתו כראשונה וכן י"ה הכל חוזר לחזקתו הראשון שהוא י"ת מכפר להם וחוזרים לחזקתם הראשונה: י מקדשין. אותה בב"ד כלו' ולא בעשור לחדש שבו העברו' השופר של יובל דא"כ הא שנת הנ' שנה נאה לי הא נמילא שמעינן דשנת היובל שנה מקדשין. ואין להקשות דמהכא משמע' דמתחילת השנה נעשו בני חורין ולעיל כתו' והעברת שופר ונומר בי' לחדש לעניין מה העברת שופר בי' הא כבר מקודש השנה לכל מילי מתחילת השנה כבר תירצו בגמרא פ"ק דר"ה מר"ה עד יום הכפורים לא היו העבדים נפטרים לבית הם ולא משתעבדין לאדוניהם אלא אוכלים ושותים ועטרותיהן בראשיהן כיון שהגיע יום הכפורים תקעו ב"ד בשופר נפטרים עבדים לבתיהם ושדות חוזרות לבעליהן ד"ה וקראתם כמדייל ומוליך סחורתא בכל מדינתא. ופירש הערוך כמדיי' דיירא פירש בירוק נושא הסכל כסות' ומוליך סחור' בכל מקומות מדייל לשון ריזא דיירא לשון שכל תדייר בשני ווי"ן ורש"י פי' שם כמדייל כי דייל' פי' שפוא ברשותו לגור בכל מלון שירצה: ושבתם. שהשדות ולפי זה מקרא מסורס שיא וצריכין לומר ושבה אחוזתו אל איש כלומר ולא הבעלים חוזרים לשדות שמוכן מושבתם איש ונומר: ואיש. לרבות את הנרצע פי' שנרצע בשנת בו יובל קודם שש לרציעתו כדתניא בת"כ ובקידושין דף ט"ו וא"ת והלא כבר כתיב וקראתם דרור ופי' רש"י לעבדי' בין נרצע וכו' ולמה כתב ואיש אל משפחתו וי"ל דמה שפי' רש"י אל וקראתם דרור עבדים בין נרצע כו הוא יליף מאיש אל משפחתו תשובו כי זהו עיקר הפסוק ורא"ה לדברי שהרי פי' רש"י בואלה המשפטים על ולעולם כבס תעבודו עד היובל ומקבה או אינו אלא לעולם מ"מ ת"ל ואיש אל משפחתו תשובו ולא מביא קרא דוקראתם דרור אלא ש"מ דוה עיקר. וע"ל דאי לא כתוב אלא וקראתם דרור לבד ה"א ה"מ איצא ביובל היכא שמכרו ב"ד אבל מכר עצמו לא לכך נאמר ואיש אל משפחתו תשובו או לגיסי: יא בראש השנה. כלומר כדאיתא בר"ה ובת"כ ר"ל לכל יקום דצריך לומר קודם כמו בי"ם ושבת מוסיפין מחול על הקודש והא ביובל גם כן כתיב וקדשתם ה"א ה"נ מוסיפין משנה שלאחר היובל ליובל לכך נאמר יובל היא שנת החמשי' דוקא שנה זו ולא יותר ואין צריך להוסיף משנה שלאחריה: נזירה כשם שנא'. וא"ת למה מפרש רש"י כשם שנאמר כו': גבי לא תבצור את נזירה יותר מגבי לא תזרע ולא תקצור: וי"ל דלכך פי' רש"י כשם כו' לפי שכתוב ביובל לא תבצור את נזירה כתם ואיכא למימר דלמא שאר פירות ולא ענבים לכך פי' רש"י כשם וכו' דהתם גבי שמיטה נמי נאמר ואת ענבי נזירך לא תבצור וה"נ כתב ואת נזירה והתם קאי על ענבי' דכתיב שם בהדי' ואת ענבי נזירך לא תבצרו ה"נ קאי על ענבים ולכך פי' רש"י כשם כו' כלומר דשנת שמטה ושנת יובל שוין בכל דבר: יא תופשת. דמיה כהקדש פי' אי סרקינהו לפירות שביעית או דיובל בדמים הני דמים תפסי קדושה כמו הקדש שפדוהו בדמין שהדמים נתפסו' וגמשו הקדש: יכול. הלא היה לחולין כמו הקדש שפדוהו בדמי' שהדמים נתפסין במקומו והוא יוצא לחולין אף פירות שביעית כן ת"ל תהיה: מן השדה כשם כו' בשביעי' [קל"א] וא"ת מה בא להודיענו והלא מקרא מלא הוא וכפרת לך שבע וגו' וקדשתם את שנת החמשים ככר מלא כתוב דמקרא לא מוכח בהדי' דבוא מן בקדושתם וה"א אחד מהן בקדושתה ונהכרתה אבל עכשיו שפי' כשם שנא' בשביעית נאמר ביובל כמלתו שניהן שוים בקדושתן מהר"ן: וא"ת למה מפרש רש"י כשם ככר פי' לעיל גבי נזירה. וי"ל דראייה הוא לפירושו שפי' כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית. ואין להקשות מ"ל דלמא אף על פי שכלה לחיה מן השדה אי אתה צריך לבער מן הבית והא דכתב מן השדה תאכל פירושו שמה שאתה חביא מן השדה ביומו אתה תאכל ולא מה שאתה אוצרת ממנו בבית די"ל אי אתה מודה כבס שנ' בשמיטה כך נאמר ביובל ובשמיטה כתיב ולבהמתך ולחיה ופי' רש"י אם חיה אוכלת בהמה לא כ"ש ומתרץ כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית וה"ה גבי יובל נמי לכך פי' רש"י כשם שנאמר כו': יג תשובו. שחוזרת לאביו כלומר ולא תאמר כיון דבנו יורש אותו אל ישו' השדה לאביו ביובל: יד אל. תונו זו אונאת ממון יבפרשת קדושים פירשתי: [קל"מ] בשם מהר"ן ואעפ"י שאמרו חז"ל אין אונאה לקרקעות דהיינו לענין חזרת האונאה ביתר מכתות אבל ה"מ הוא עובר בלאו. טו כמה. שנים שעד היובל [ד"ד] קשה לפרש"י דא הכתוב של במספר השנים לפרש מה היא האונאה במכירת קרקע וכי לא ידענא מה היא כיון שחייב להחזיר ביובל ודאי כזמן שעד היובל תליא זבינא.: ונראה דיש נ"מ מזה דאם לוקח ראשון מ כר לשני ה"א ביובל לומר לו אני מוכר לך לגמיתות ואעפ"י שאתה צריך להחזיר למוכר אני אין לי עסק בזה שהחיוב יהיה עליך לקיים המלוה ודוגמא לדבר במוכר בהמה לטבח שיש חיוב על הטבח שבבהמה בידו לתת מתנות כהונה ולא על המוכר ה"נ ביובל מ"מ מותר לאונותו קמ"ל דאפ"ה לא תונו ואתה בכלל שחיוב: השנים. ותבואות פי' פשוטו וכו פירש קרא דבמספר שני הוא מה שפי' אחריו לפי רוב השנים וכו' והוא דבק עם אל תונו ואף על פי שהפסוק הראשון תפס השנים שעברו אחר היובל תשורות השני' שנשארו עד היובל שבפסוק האחרון מפני שמתחייב זה גוזה כי הקונה והמוכר אינם מביטין אלא על השנים הנשארי' עד היובל וכפי מספר' יביא חשבון לכן פי' רש"י השני פסוקים של מספר השני' שנשארו הרא"ם: פחות. מפני שנים משום דקשה להו לפרש שיהא הפסוק הראשון דבוק לאחרון: יז תמעיט. בדמים משום דהרבה ותמעיט תקנתו משמע הרבה ותמעיט קניותיו ואין זה כוונת הכתוב מ"מ פי' תרבה מקנתו תקנה ביוקר ותמעיט תקנתו שיקנה בזול והא דאמר תרבה מקנתו תמכרנה ביוקר ולא נקט תרבה בדמים כמו שנקט תמעיט בדמים כדי שלא נחזור שפירש ירבה ומעיט דמיהן יותר מכדי שוין אבל תמכרנה ביוקר אינו משמע ביותר מכדי שוין אלא שוה רב רא"ם: יז כאן. הזהיר על אונאת דברי' דקדוק לומר כאן ר"ל דכתיב עמיתו שייך אונאת דברים משא"כ בפסוק י"ד דכתיב אל תונו איש את אחיו שם אין לפרש אונאת דברי' דכל מה שהיה פוסל במומו הוא פוסל בהדי ככוד אחי כבודו גם בזלזול אחיו הוא עצמו מזולזל לכן פיר' שם אונאת ממון וכאן אונאת דברים וק"ל וכ"כ בשל"ה גליי"ם: יח לבטח. שבעון שמטה ישראל גולים ופי' ועשיתם את חקותי ונומר דהתחלת הקרא מיירי בחקים ומשפטים של שמיטה דאל"כ מה ענין זה לכאן: יט בתוך. שמעיט ר"ל והלא בהדיא כתוב ונתנה הארץ את פריה וממילא שמעינן דאוכל לשובע ולמה כתיב ואכלת לשובע לכך פי' רש"י בתוך כו': ומה שהפך רש"י לפרש וישבתם לבטח קודם ואכלתם לשובע ועוד קשה מה שנקט רש"י ב' דבורים ברישי' ונתנה הארץ וגו' וישבת' לבטח ולא פירש רק על וישבתם לבטח ואחר שלפי סדר הכתוב צ"ל לפרש וישבתם לבטח קאי ואכלתם לשובע לפי שיקשה לך כיון שנתנה הארץ פריה ל"ל ואכלתם לשובע ואי משום שאף בתוך וכו' ר"ל דיאכל מעט ומתברך במעיו שכן משמע הלשון לשובע ולא כתיב ושבעת' אלא שיהא אח"כ לברכה מאליו על זה יקשה לך ל"ל זה הלא איך ימעוט אוכל ויהנה באכילתו כיון שיש לו. ועל זה בא הכתוב לתרץ זה וישבתם לבטח שלא תדאגו כשיבא שנת בצורת כי יש פי' א' על בצורת שהמצוות אינו מצוי לכן יבא הברכה שישבע במעט אכילה כמה שיקנה לו במעט מפום ישבע וא"כ הכל ברכה אחת. וזה אין נראה לרש"י דא"כ לשתוק קרא מן וישבתם ולאין לתרץ ל"ל ברכה בתוך מעיים ממי' א ידעו זה כשיבא בצורת כנ"ל לכן פי' רש"י דוישבתם קאי על ונתנה הארץ פרים ר"ל הפירות יהיו שכיחין וגם המעות שלא יבא בצורת וא"כ ואכלתם לשובע שיאכל קימצא ברכה אחרת ר"ל שיהי' לו יותר מכדי צרכו

פירש ויואל לשבת מסעים מה שלבו חפץ. גליון: ב אל. שבית והיא מלשון כניסה של בהמה אבל אין לומר ולא נאסף בשדה של בגדים וכו' א מלשון קיבוץ אל מקום אחד אם כן מה תלמוד. הם אם היה נאסף בשדה בגדים ולא הוה נאסף לבית: את: שבולתין בגורן מהלים מדכתיב הן לא נזרע ממילא דלא נאסף תבואה ולמה כתיב ולא נאסף את תבואתנו אלא ודאי רק פירות ולא נאסף את תבואתינו כגון יין ופירות ספיחים שאינם צריכים זריעה: כב ובתשרי. הוא עת שהאסיף משמע שלא היו אוכלין מן התבואה עד חג הסוכות ולעיל פירש רש"י לשלש השני' קאי השישי מניסן עד ראש השנה ולשביעית ולשמינית שיזרע בשמינית במרחשון ויקצור בניסן משמע שהיו אוכלין מיד בניסן וקשיא אהדדי. וי"ל לעיל כתיב כי תאמרו כלומר אם תאמר מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסוף והשיב הקב"ה על דבריהם וצויתי את ברכתי ועשת' את התבואה לשלש שנים כמו שפירש רש"י שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן. אבל באמת לא היו אוכלין עד שנה תשיעית שבוא חג הסוכות והא דכתיב ואכלתם ונומר עד השנה התשיעית רבותא קמ"ל לא מיבעי לשלש שנים שמניסן של ששית עד ניסן של שמינית אלא אפי' עד סוף השמינית שהוא תחילת השנה התשיעית יספיק לכם הישן שתאכלו ממנו כמו בכל שנה ושנה שאוכלין מן הישן עד חג הסוכות של שנה הבאה וכו'. הרא"ם: [ג"א] וא"ת למה לא כתב רבותא טפי שתעשה לד' שנים ואין זו קשיא כי הכתוב מדבר לשאלת בני האדם שיהיו אומרים מה נאכל וקושיא זאת אינה נופלת ביובל כי לא נשארו על שנה א' כי בשנה אחת אפשר להשתדל אחר תבואה אבל בכל שמיטה א"א: כג שלא. יצא הלוקח מכשה כשלו אמר לא יכבשנה הלוקח תחת ידו מלהחזירה עד שנגאלת שהמכרה לצמיתות כי. לי שאינה שלך והא דלא נקט רש"י כמו דכתיב בקרא שהיא בגלל מפני כי אין טעם בדבר לאמור לא יכבשנה הלוקח בידך מלהחזיר לבעלים מפני בעלי הארץ אלא מפני שלהם היא הארץ היה לומר או מפני הארץ אינה שלך ולכן אל ירע בעיניך מלהחזירה לכן נקט הרב שאינה שלך. הרא"ם: כד בתים. ועבד עברי דאל"כ והכל ל"ל אלא לרבות גאולה אף בקרובים לבתי ערי חומה ועבד עברי הנמכר לישראל: כה'. שלאחריו כתב הרא"ם לא ידעתי מי הכריח לומר שהוא סמוך לפר' שלאחריו ולא לראש הפרשה עצמה והא לומר כיון שאין הלוקח יכול לעכב אלא גאולה יתנו לארץ ע"כ. ונראה דהוכרח רש"י לפרש כן דקשה לו ל"ל קרא ובכל ארץ אחוזתכם וגו' והא בפרשה שנייה כתיב שאין הלוקח רשאי לעכב לכן פי' שאף המקרא הזה סמוך לפרשה שלאחריו. ודו"ק: כה דרך. ארץ שישייר שדה דכיון שאין רשאי למכור אלא מפני דוחקו מאי שאי דכתיב מאחזתו כיון שמפני דוחקו שצריך למכור אפי' כו' לכן פי' למדה תורה כו' כלומר אף אם מפני דוחקו ימלט את עצמו במה שיוכל ולא ימכור כולו אלא ישייר לעצמו וכו': וק"ל: יגאל. ואין הלוקח יכול לעכב כתב הרא"ם כמ"ד דוגאל רשות והא דכתוב של וגאל לומר שאין הלוקח יכול לעכב. דאל"כ וגאל למה לי בשלמא למ"ד חובה שפיר שבא הכתוב לחייב שיותר קרוב שיגאלנה אלא למ"ד רשות יגאל ל"ל וכי תעלה על דעתך שאם רצה לגאול שלא יהא רשאי לגאול: אלא ע"כ הא קמ"ל שאין הלוקח יכול לעכב: כו שאין. לו גואלים מזרע יעקב: שיוכל. לגאול כלומר שהם עניים. כתב הרא"ם אבל בקידושין שנו אלא זה שיש לו ואינו רוצה שהרשות בידו ומכאן הביא ראייה ר' יהושע' דהאי קרא דוגאל את ממכר אחיו רשות דקאמר התם אתה אומר רשות או אינו אלא חובה ת"ל איש כי לא יהיה לו גואל וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא זה שיש לו ואינו רוצה ליקח שהרשות בידו ואם היה כדברי רש"י שאין לו גואל' שיכול לגאול שאין לו השגת יד שוב אין ראייה מן המקרא הזה דקרא וגאל את ממכר אחיו ברשות קמיירי דלמא בחובה קמיירי ומאי ואם אין לאיש גואל שאין לו גואל שיש לו השגת יד לגאול וא"כ לפי פי' הרא"ם יהיו דברי רש"י סותרים זה את זה דלעיל פי' כמ"ד דברשות קמיירי כמו שפירש הרא"ם והכא פירש כמ"ד חובה ואף כי הרבה פעמים מצינו שרש"י פירש פעמים כי האי מ"ד ופעמים כי האי מ"ד אע"פ שהניה' סותרים זה את זה היינו בשני מקומות אבל במקום א' כי הכא קשה. לכן נראה דרש"י סובר כמ"ד חובה ולעיל נמי בחובה איירי ודלא כהרא"ם: וא"ת מה מתורץ בזה וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואל שהוא עשיר שיכול ליגאל ממכרו וי"ל דהכי פירושו אין לו גואל הקרו' שיכול לגאול ממכרו לפי שהגאולה מוטלת על הקרו' לו ביותר ואותו קרוב אינו עשיר כל כך שיוכל לגאול ממכרו: [ד"ד] בפ' נשא מקשה הרא"ם ג"כ קושיא זאת ומוקי לה בגר שאין לו יורשים וכאן לא שייך הכי כי כאן מיירי משדה אחוזה וגר אין לו חלק בא"י כך תרצו הג"א ומהר"ן וקשה לי הא אפשר לגר שיש לו שדה אחוזה כגון שנחלט לו שדה מישראל בבית ערי חומה שלקחו ממנו ולא בא לו במוכר תוך שנתו נחלט לו ואח"כ הניחו הגר לבנו שנולד לו ביהדו' ושייך שפיר דין זה מכרו בן הגר לישראל שאין לו גאולה בקרוביו מצד אביו. וי"ל דשפי ניחא ליה בישראל ממש כפשוטו שאין לו לגאול: כז לאיש. המוכר הוא שבא פי' אל הלוקח הראשון שמכר לשני שגם הוא נקרא מוכר (ערכין ד"ל) דא"כ אלא דמוכר שדה אחוזתו לפעמים יפסיד דשמא קנה לוקח הראשון במנה ומכר במאתים: כח שאינו. גואל לחצאין דאל"כ די ל"ל אלא לומר שאם מצאה ידו כדי גאולת כל השדה הוא גואל נאם לאו לאו: [ימ"י] קשה למה לא פירש ומצא כדי גאולתו דלעיל אפשר דס"ל להרב דיות' מוכח בכאן דהא מסיים והשיב ממכרו עד שיוכל ואינו מחזיר לו כלום מ"מ דאין נגאל לחצאין אבל לעיל דמיירי בהם שהשיגה ידו כדי גאולתו שיחשוב עם הלוקח דאיכא למימר דלמא ה"ה ליש מצא פחות מדמי גאולתו שגואל כנגד מעותיו והכא ב דיבר בהוה שמצא כדי כל השדה לכך המתין לפרש עד לכאן: שהיובל משמט בחנם לאו בערכין ד ל' ופרש"י בין השמשות של ערב שנת היובל נפקא שביעית והוא שעתא תרוייהו משמטי' עכ"ל. כט המוקפת. חומה פי' שבתחלה הוקפה ואח"כ נתיישבה ואמר מימות יהושע וכו' דמשמע אין הכתוב מדבר אלא בעיר שמוקפת בשעת כיבוש שהוא תחילת ישיבתן בארץ: של בית ימים כלומר ולא של ממכרו דומיא כדי גאולתו דלעיל דהת' ע"כ גאולתו של ממכר לא גאולתו שלא אחוזה דאחוזה לשון נקבה אבל הכא דבית לשון זכר הוא וגם לא הוזכר פה ממכר עד שיפול עליו כנוי של גאולתו ע"כ שפירושו גאולתו של בית הרא"ם: ל בכוחו של קונה כלומר אע"פ שהי' בידו של קונה מ"מ היה נ"כ בכחו של מוכר שעדיין היה בידו לפדות ומשהי' בידו של קונה שוב אין יכול להוציאו מידו וכת: הרא"ם אבל יש לתמוה למה לא פירש דהלא וקם אמר תני' קאי דעד השתא היה בידו של קונה קנין של שנה וכו'

וי"ל דדוקי' דרש"י היא מדכתיב בקרא לצמיתות לקונה וגו' לקונה יתירא הוא פשיטא דהקונה קאי אלא לקונה דוקא הוא לקונה ולא למוכר כלומר דעד השתא היה ברשות של מוכר לפדותו ועכשיו אחר שעברה השנה יצא' מרשותו של מוכר וכו': לא וביובל יצא בחנם כלומר בלא השלמה דגבי שדה אחוזה תנינן אכלה שנה ופגע בו יובל משלים לו עוד שנה אחר היובל להכי איצטריך וביובל יצא קרא יתירא הוא לומר שיצא בחנם בלא השלמה בערכין דף כ"ט: ויצא גאולה זו לשון מכירה [נ"א] כתב מהר"ן מלאתי כתיב שלכן קרא הכתוב מכירה זו גאולה לפי שכל מה שיש ללוים ככר הי' של ישראל שהרי לא היה להם חלק ונחלה בתוך בני ישראל רק ישראל נתנו להם מ"ח עיר חלף עבודתם א"כ מ"מ שבא לקנות מן הלוי כאלו גואלו מידו שנחלה זו גם מתחלה היתה של ישראל: בלוקח ישראל פירש ד"א ואשר יגאל גאולה ממש לשון פדיון ממש ולא לשון קנין ואדלעיל קאי דכתיב גאולת עולם תהיה ללוים בא הכתוב כלומר שלא כישראל שקנה מלוי בלבד קאמר שיש ללוי לפדותו לעולם אלא אפי' לוי שקנה מלוי פודה המוכר גאולת עולם: ד"ה ויצא ממכר מלוה אחוזת היינו לפי פירש ד"א וכו' ולא גאולת עולם דלעיל מינה קאי דמיירי בפדיון אבל לפי פירש ראשון כולה חדא מילתא היא: ד"ה כי בתי הערים וכו' והא דקאמר ויש להם גאולה כשדות ולא קאמר נמי ויוצאין ביובל כשדות לאו דוקא אלא הה"ה ויוצאין ביובל וחד מינייהו נקט. כתב הרא"ם אך קשה כי זה הטעם כי בתי ערי הלוים וגו' לא שייך אלא בישראל הקונה מן הלוי אבל כשהקונים הם לוים דלא שייך האי טעמא שהרי נמכר ביד לוי ולא יפקעו נחלתם דלמא דינם כבתי ערי חומה של ישראל וכו' ונ"ל שאם מרוב הקונים מן הלוים הם ישראלים מפני שהם הרוב נהגה התור' הטעם בעבורם ולא חשבה לשתם קונים שהם לוי ולי נראה מיתורא דקרא יש ללמוד דאין לחלק בין הקונים הן שהן ישראל או לוים דין אחד להם מדכתיב הוא אחוזתם בתוך בני ישראל בתוך ל"ל בני ישראל ל"ל אלא לדרשא קאתא לומר שנחלת לוים תהיה בשלימות כמו שהיתה בתחילת בתוך בני ישראל ואם אינו ענין לקונים ישראלים תניהו לקונים לוים שיחזרו ביובל: לד אינה יוצאה לכהנים כתב הרא"ם ויש לתמוה דמהיכא להביא ראייה מקרא דאחוזת עולם הוא להם שלא ימכור מכר עולם כדתניא בת"כ לא ימכר מכר גזבר או לא ימכר מכר עולם פירש שאין הלוי יכול למוכרו ת"ל כי אחוזת עולם ולא הביא ממה שכתוב גאולת עולם תהיה ללוים ש"מ דס"ל דהנהו קראי דלעיל בבתי' ועדי' קמיירי ולא בשדה מגרש וכיון שכן הוא למה לא יפרשו לא ימכר שלא יוכל הלוי למכור השדה מגרש שלו וקראי דלעיל בבתים ועדים בלבד קא מיירי ולא בשדה מגרש וכו' ול"ע. ונ"ל דהכא קא יליף מקרא דכי אחוזת עולם כלומר אלו לא נאמר כי אחוזת ה"א לא ימכר דכתיב בשדה מגרש פירש לא יוכל למכור הלוי שדה מגרש שלו וקרא דגאולת עולם מיירי בבתים ועדים ולא בשדה מגרש אבל השתא דכתיב כי אחוזת עולם להם ה"כ ילפינן אחוזת אחוזת מבתים ועדים מה בתים יכולין למכור אף שדה מגרש יכולין למכור דומיא דבתים שלא ימכר ממכר עולם ואם כן כיון דילפינן דדין אחד להם לבתים ועדים ושדה מגרש א"כ לערבינהו קרא ולכתבינהו גבי הדדי אלא ע"כ לא ימכר למכור גזבר הוא דאתא וכזה יתרץ נמי הקושיא השני' שהקשה הרא"ם על מתני' דת"כ: לה גר ותושב פירש אבל לא גר ותושב דוקא דומיא דואל תונו את הגר ואהבתם את הגר משום דבריש' דקרא כתיב וכי ימוך אחיך ומוטה לאו אחיך הוא כיון שהוא אוכל נבילות אף שמקיים ז' מצות בני נח ואינו עובד עבודת אלילים: לח ד"ה להיות. בכל הדר [נ"א] שעם זה ידוע כי ארץ הקדושה היא לה' כמו שכתוב עם ה' אלה ומארצו לפיכך הדר בא"י הקב"ה הוא לאלהים אבל בח"ל מאחר אשר הוא נתונה תחת יד השרים העליונים הדר בח"ל כאלו עובד ע"ז כי ברוב עם הדרת מלך ממילא הדר שם מהדר ומפאר לאלהי נכר: מה ד"ה עד אם פגע בו יובל פירש ד' קראי כתיבי חד עד שנת היובל יעבוד עמך ואוקמה במוכר עצמו שפגע בו יובל קודם שש ושב אל משפחתו במכרו ב"ד שפגע בו יובל קודם שש וא"ש אל משפחתו תשובו בנרצע שפגע בו יובל קודם שש לרציעתו ועבדו לעולם בנרצע שפגע בו יובל אחר שש לרציעתו בריתא פ"ק דקדושין דף כ': מא שרבו חייב במזונות בניו [קל"מ] לאו בעתם בני קמיירי אלא בבני' שהאב מחייב במזונותיהם דהיינו עד שהיו בני שש שנים: ד"ה אל כבוד אבותו ולא אחוזת קרקעותיו מדכתיב אחוזת אבותיו דכתיב בקרא ל"ל ועוד הא לאו במוכר אחוזתו קמיירי אלא בכבודו אבותיו הוא כלומר שלא יזלזלו אותו שהוא עבד [ד"ד] מר א"ת. א"כ ונראה דמן הפסוק מוכח שיש כאן קושיא דהיינו וא"ת כו' דאל"כ קשה למה אמרו ועבדך בו"ו דהיינו שמחובר למעלה ל"ל זה לכך כ' שיש כאן קושיא ותירוץ: מה ד"ה מהם אותם תקנו וא"ת למה צריך רש"י לפרש אותם תקנו וי"ל אפי' לא פירש כן הייתי אומר אם היו להם עבדים המוכרים להם אותם עבדים תקנו מהם לכן פירש רש"י אותם תקנו כלומר הם עצמם תקנו. ועי"ל כך פירש"י אותם תקנו ר"ל אבות של בנים מותר לקנות וכ"ש בניהם שמותרים לקנות אבל אי פירש של מהם כמשמעו הייתי אומר פירש מן האבות מותר לקנות הבנים אבל האבות עצמן אסורין לקנות לעבדים ל"פ מהם תקנו אותם תקנו אפילו האבות עצמן מותר לקנות כמו הבנים וא"ת ולמה לא פירש רש"י זה לעיל גבי מהם תקנו עבד ואמה וי"ל דלעיל לא צריך רש"י לפרש מידי לפי שהכתוב גופיה מפרש והולך מהם תקנו עבד ואמה אבל כאן שלא כתיב בפסוק מידי בתריה ולא ידעינן אהיכא קאי מהם תקנו דלמא קאי אבהמות וה"פ שהם תקנו בהמות לכך צריך רש"י לפרש אותם שקנו רא"ם וא"ת מנ"ל לרש"י לפרש מהם תקנו דילמא התם כמשמעו הוא ולא מהם וי"ל דלעיל בפ' שמות כתיב וימלא הארץ אות ופירש רש"י מהם וגם מוכרח שפירש אותם הוא מהם ש"מ שפירושו של מהם אותם: מח שיטמע. מלאתי בשם בערוך משמון תרגום שמו ע ובערוך הגדול מלאתי ויחפרו מטמוני תרגום מן טומעיא כי בא הם ש תרגום ירושלמי שמועות שמעת. רצה לומר אל תניחהו עד שיהא שחון בין עבודת אלילים שתחת ידך מסברא אומר כן דאי בעבודת אלילים שאינו תחת ידו מה אתה יכול לעשות לו עד שיאמר הכתוב עליו ויצא בשנת היובל וגו': נג לעיניך ואתה רואה וא"ת והיאך אני יודע אם כונתו לרדות בפרך שהרי לעיל פירש רש"י לא תרדה בפרך מלאכה שלא לצורך וזה אינו יכול לידע שמא הוא לצורך. ועוד קשה מה שפירש"י לעיל א"ת במי אשתמש כו' ומאי קשה ליה לרש"י כו' והרי כל מה שהוא צורך לו מותר להשתמש בעבד עברי. וי"ל דמה שפירש רש"י לעיל לא תרדה בו בפרך מלאכה שלא לצורך כדי לענותו ה"פ שלא תאמר לו החם לי כוס זה ואינו צריך לו או עדור תחת הגפן זו עד שאבא אפי' הוא לצורך שמא לא יבא לעולם אם כן מתורץ שכל מה שפירש רש"י וא"ת אם כן במי אשתמש שהרי אינו מלאכה שהוא

לצורך אסור להשתחות כדפירש"י וגם מתורץ מה שפירש רש"י ואתה רואה לפי שאתה יכול לראות אם אומר עשה לי מלאכה זו עד שאכל הפי' שזה לצורך נקרא רידוי הוא"ל ואמר עד שאכל:

כו א האליל. ורבי מגלה עריות וא"ת בשלמא עבודת אלילים ושבת כתובי בקרא הכא בפרשה אלא גילוי עריות לא הוזכר בקרא למה נקט פי' גילוי עריות וי"ל אף שלא הוזכר בקרא גילוי עריות רמז גם על גלוי עריות כיון שהוכיר עבודת אלילים כדאמר במד' שני שדיך וכו' שהיו השני לוחות מכוונים דבור כנגד דבור לא תנאף כנגד לא יהיה לך דהיינו ג"ע. א"נ ע"ד שאמרו לא עבדו ישראל עבודת אלילים אלא כדי להתיר בעריות ואת דהוזכר שבת דהא כל המחלל שבת כאלו כפר במעשה בראשית שמים וארץ. א"נ כגון שקנה העבד למשכב זכור וחייבי עריות. [נ"ח] הקשה הרא"ם דל"ל למכתב משפחת גר דהא לע"ז עצמה נמכר כ"ש לגוי ויש שכתבו קושיא זאת דה"ל להקשות נמי אם לגוי נמכר לגר תושב לכ"ש אלא לכך כתב כולם כמו שפרש"י שאין הקב"ה מביא הכל ביחד עליו ואם כתב לעקר ב"ז תחלת מכירתו הוה לעקר וזה אין הקב"ה עושה רק מביא עליו מעט מעט: **ואבן.** בפשוט ידים ורגלים וא"ת מנ"ל לרש"י שהשתחואה בפשוט ידים ורגלים וי"ל דלעיל בפרשת ויחי כתיב להשתחות לך אפים ארצה ש"מ דהשתחואה בפשוט ידים ורגלים היא: **חוץ.** מן המקדש וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא אף במקדש אסור לעשות כן. וי"ל דכתיב בקרא ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה משמע בארצכם אסרה תורה אבל במקדש לא אסרה:

הסלת פרשת בהר

פרשת בחקותי

כו ג הרי. קיום מצות ס"ג כשהוא אומר ועשיתם אותם הרי קיום מצות אמור וכו' ואם כן פירש ואם בחקותי תלכו בעמלים הוא ואת מצותי תשמרו בעמלים ע"מ לשמור ולקיים: **שתהיו עמלים בתורה** מדכתיב תלכו ולא כתיב תלמדו אלא ללמד שתלכו אחר מדרש חכמים: [נח"י] דייק מדכתיב הלכו דכיוצא בזה מצינו לשון הליכה בירמיה על עזבם את תורתי ולא הלכו בה. וכמו הוי כל צמא לכו למים שמורה על התעסקות בתורה: **ואת.** ע"מ לשמור רצונו בזה דהא אחרי כן כתיב ונתתי גשמיכם וגומר. וכוה משמע שיתעסקו בתורה ע"מ שיקבלו שכר והלא אמרו רז"ל אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס ל"פ ע"מ לקיים כו' כמו שנ' ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם דמשמע שישמרו בלב בעת שעמלים בה לעשות כל האמור בה: **ד בעתם.** שאין דרך כ"א לצאת וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא בעתם פי' בעת שצריכין אותם לגשמים. וי"ל מדכתיב גשמיכם ולא כתיב גשם אלא גשמיכם משמע גשם שלכם ר"ל בעת שצריכין לו וא"כ בעתם ל"ל אלא בא ללמדך בשעה שאין כו': **בלילי.** שבתות כדאמרינן בערבי פסחים דף קי"ב משום דבעתם קאי אלעיל דכתיב בסוף פ' בהר את שבתותי תשמרו ודרשינן סמוכות עיין לקמן בפרשת עקב עוד על זו: **ועץ.** הן אילני סרק מדכתיב ועץ השדה דהוא מיותר אלא השדה משמע אילנו' שגדילין בשדה שאין דרכן לעשות פרי דהיינו אילן סרק: [נח"י] משום דהוקשה לו דהא לא מצינו שנתקיים זה שהאילן סרק נתן פריו דבר א קינו יקים לעולם ולא יצא לבטלה וע"ז תירץ ואע"פ שבבה"ז לא זכו ישראל לברכה זו ויתקיים לעתיד ב"ב: **ה ובבציר.** תעסקו עד פי' דק"ל דאין זה מכלל ברכה אם יתעכב הדיש עד סמוך לבצי' ע"ז פי' וכו': **ואכלתם.** לשובע. אוכל קימעא ע"י מ"כ בפר' בהר: **ו שהשלום.** שק"ל כנגד הכל מדכתיב לעיל מיניה ונתנה הארץ יבולה וגומר שמדבר בענין תבואה ואמר ונתתי שלום כתיב נ"כ ואכלתם יבן נושן וגומר שמדבר בתבואה ונתתי שלום כתיב באמצע ולמה כתיב באמצע א"א בשקול כנגד הכל. **עושה.** שלום ובורא את הכל ואע"פ שאין במקרא כך אלא כתיב עושה שלום ובורא רע אף הוא משום לישנא מעליא כדאמרי' בברכות: פי' לעבור דק"ל דהל"ל וחרב לא יבא בארצכם ועוד הא כתיב וישבתם לבטח ונתתי שלום אלא אין ל"ל שלא יבא חרב למלחמה אלא אפי' וכו': **ז לפניכם.** איש בחרב רעהו מדלא כתיב והפלתם לפניכם בחרב או והכיתם אותם בחרב מיבעי לי אלא שיפלו בחרב רעהו רא"ם: א"נ כי דרך הבורחים כשמכי' אותם בחרב מכים אותם מאחוריהם והם נופלים על פניהם ואם כן למה כתיב לחרב אלא לחרב רעהו: **ח מן.** החלשים מדלא כתיב ורדפו חמשה מכם מאה כמו שכתוב אח"כ ומאה מכם אלא לכך שינה וכו' לומר לך דהאי מכם אין פירושו כמשמעו אלא מכם לשון מך כמו ומך אחיך עמו דהיינו עני וסתם עני הוא חלש: **חמשה.** וכי כך הוא החשבון והלא שייך ה' מאת אים לרבבה לפי חשבון ה' הנסים למאה. ומצאתי בשם מהר"ר יעקב מאורליינש שהוא מפרש הפסוק ורדפו מכם חמשה מאה מאה פעמים חמשה אים ורדפו רבבה מאלתי: **אלא.** אינו דומה כתב הרא"ם וגם לתמוה דאם כן בעובדי אלילים דכתיב בהו איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה היה לו לומר ושנים יניסו שני אלפים. בספר אמרי נועם מקשה קושיא זו ותירץ בשם ר"ת דהכא רודפים והורגים קאמר מדכתיב ונפלו אויבכם לפניכם לחרב ולכך לא ירדוף ויהרג כ"א חמשה מאה אבל התם לא הריגה כ"א רדיפה הוא. ולי נראה דכל רדיפה הוא הריגה ולא כן לשון ניסה ולכן בני עובד אלילים דאחד ירדוף ויהרוג אלף ה"ה נמי דשנים יהרגו ב' אלפים ולא יותר וכן ג' ג' אלפים וכן לעולם ולא כן בני ישראל כפירש"י וכי כך הוא החשבון וכו' אבל לענין ניסה יכול להיות ששנים יניסו עשרה אלפים אים ואפשר ששני הנסים מישראל יניסו כפלים מהם כמו יונתן ונושא כליו ואפשר דבכלל דבריהם נ"כ דברי בעל אמרי נועם וק"ל ועיין בתוספות בסיפא דף י"ח: [ד"ב] ויש עכ"פ לתת טעם לחשבון זה דמאה ורבבה. ונראה בדרך זה כיון דה"ל חמשה מגיע ק' ומגילא אם הם מרובים ה"ל כל אחד מן הק' כאלו הוא לבד חמשה ומגיע ע"י לבד ק' נמצא מאותו ק' מגיע עליהן ק' פעמים ק' והיינו רבבה: **ונפלו.** שלא כדרך דקשה לרש"י ל"ל למכתב ב' פעמים ונפלו אויבכם הא לעיל גם כן כתיב ונפלו לפניכם אלא וכו': **ט למלך.** ששכר פועלים ולא עבדו לו באמונה חוץ מאחד שעבד לו באמונה ונכנסו הפועלים לטול שכרן ונכנס עמהם גם הפועל ההוא אמר לו המלך בני אפנה לך כי אלו עשו עמי מלאכה מועטת ואני נותן להם שכר מועט אבל אתה חשבון רב יש לי עמך כך הקב"ה עובדי אלילים משלם שכרם נמהירות והבא לישראל שוה מכל

עסקיו שה"ל הרבה מאד וצריך פנאי לעשות עמהם חשבון ליפרע. **כל' בריות.** [נח"י] ועיין במ"ש בפרשת כי תשא ובפרשת אחרי מות: **והפרתי.** בפרו"ר וא"ת דלמא והפרתי והרביתי תרווייהו קאי אפריה ורביה כמו בכל מקום כתיב פריה ורביה בהדדי. וי"ל דמלא כתיב והפריתי והרביתי אתכם אלא והפרתי אתכם דמשמע דשני ענינים הם [מהרש"י] והא דלא דרשו כלום גבי ישמעאל דכתיב ולישמעאל שמעתי והפרתי אותו ולא דרשו כלום בלא אותו די"ל דגבי ישמעאל אלא אותו מיעוט הוא אותו אבלך בברכת פריה ורביה ולא גבי קומה שאף שהם נ"כ בני קומה ודו"ק: **והרבתי.** בקומה הרא"ם כ' מכיון שפרים ודאי מתרבין אלא ודאי מלי' התרברבות הוא דהיינו קומה זקופה: **י וטיבים.** להתיישן קשה לרש"י מה ברכה יש בזה שתאכלו ישן וכו': **וישן.** מלאוה חדש ר"ל ואין דרכו של חדש להיות נשאר כגורן אלא מרקבת אם נשאר בגורן הילך צריכין תחו באוצרות: **לפנות.** כמו צרות אבל לא נקט רש"י שזורקין הישן לא בוד ד"א מה ברכה יש בה. ועוד איך יאכלו ישן נושן וס"מ ישן נמי הוא יותר טוב מן החדש אלא עכ"ל להוציאו מן האוצר וליתן במקום אחר בבית שהאוצר שומר החדש שלא יתרקב והישן כיון שעברה עליו השנה אין נח להתקלקל: **יא בית המקדש.** אבל אינו רבן כמשמעו דהא"י לא היה לכן המשכן אלא דוקא במדבר. במס' עירובין במעתא קמייתא נרסי' בשלמא מקדש דמקרי משכן דכתי' ונתתי משכני בתוכב' ופירש"י בשא' קרא זה כבר הוקם המשכן שהרי בת"כ נכתב קרא זה וכל אותו הספר באהל מועד נאמר כדכתיב וידבר ה' אליו מאהל מועד ועל איזה משכן היה מבטיחן אם לא על המקדש כו' עכ"ל: **יב ולרעת.** מדרש חכמים פי' דק"ל למה שינה הכתוב דלעיל כתי' אם בחקותי תלכו דהיינו שתהיו עמלים בתורה והכא כתיב אם תשמעו לי דהל"ל אם בחקותי לא תלכו בשלמא אי מיירי נמי במדרש חכמים אתי שפיר דתלי בשמוע' מפני שמדרש חכמים היא נקראת קבלה שהם קבלו ... מפי איש: **ולא.** תעשו הרי שתים דק"ל כיון שלא למדו ודאי לא יודעין לעשות. ומתרץ דאין הכי נמי דקאמר הפסוק כן הואיל ולא תלמדו ודאי לא תעשו: **טו תמאסו.** באחרי' העושים [נ"א] וא"ש ואת משפטי תגעל נפשכם כי המשפטי' צריכים חכמה. כדאמרי' הרוצה להתחכם יעסוק בדיני ממונות וכן דרשו גבי שלמה מה שנאמר בו ויחכם ויאמר מי יוכל לשפוט את עמך הגדול הזה: **משפטי.** שונא החכמים דאל"כ דהא לעיל כתיב ולא תעשו דהיינו מאוס המצות א"כ ואם בחקותי תמאסו ל"ל אלא מואס באחרי' וכן ה"א פי' ואת משפטי תגעל נפשכם וכו': **יו וצויתי.** עליכם דק"ל דוהפקדתי משמע לשון פקדון ומה פקדון שייך הכא ל"פ שהוא לשון צואה: **שחפת.** ומראית פניו זעופה ר"ל מראי' פניו של בשר שנפוח וזעופה שאינו אדום כמראה בשר של אדם בריא: **וזרעתם** ואכלוהו אויביכם. דק"ל דבתחלה אמר וזרעתם לריק ורצונו דמשמע שלא יצמח ואחר כך אמר ואכלוהו אויביכם דמשמע שיצמח. וי"ל דק"ל לרש"י היאך יזרע הורע לריק הא בקרקע הוא זורע. ומתרץ לריק כלומר שלא יצמח וכו': **מכת.** מותן י"מ שהוא ל' המתנה כלומר שהבריות ממתינין וצופות שכל שעה יקל ממנו החולי וירפא וכשמת נבהלים הבריו' שמת מיתה פתאומית. וי"מ אותו לשון מתניים ר"ל מכה המתחלת במתניים ואות' מכה מבהל' אותו ולשון מיתן מלשון מותן שמשמע על הר סיני וכו' כלומר שהיה לומר מתניים ה"ה נמי לשון מתניים: **וזרעתם.** מלחמת ר"ל וכשהירע פעם שנית שאמהת: **לימי.** המצור ר"ל ומאספין לכן תבואה כדי שהא להם לאכול כשצרין על עיירות ישראל: **יז ונגפתם.** מבפנים וא"ת מנ"ל לרש"י לפרש כן הא כתיב ונגפתם לפני אויביכם משמע שיהיו הורגים אותם בחרבם. וי"ל דהוכחת רש"י מדכתיב ונתתי פני בכם משמע שהוא מיתה בידי שמים דהיינו כרת שמת על מטתו קודם זמנו כדכתיב בפ' קדושים ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אותו משמע כל מקום שכתיב פני שהוא כרת וכתיב אחריו ונגפתם לפני אויביכם משמע מיתה בידי אדם בכייף. ומתרץ שה"פ הא דקאמר ונתתי את פני בכם היינו שתחלה היותי הורגת אתכם מבפנים שהוא כרת. והא דקאמר ונגפתם לפני אויביכם ה"פ ובעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ ר"ל עומדין מבחוץ ובמיתתו במיתתן נגלה שנתנגפו לפני אויביהם. א"נ מדכתיב ונגפתם שהוא לשון מגיפה שהיא מיתה בידי שמים: **ורדו.** בכם מכם דק"ל בכם ל"ל דהא כתיב ונגפתם אלא ע"כ לדרשא אתי והוצרך לומר מכתי מכם ובכם משום דהמדרש משמע שהרודי' יהיו מכם ובקרא משמע שירד בהם מ"ה פי' תרווייהו: **ונסתם.** מפני אימה דהא כתיב אחריו ואין רודף א"כ למה ינוסו אלא מפני אימה: **ואין.** רודף מבלי כח דק"ל הא זה ברכה הוא שאין רודף אותם ומתרץ משום שאין בכם שום כח לא צריכי' לרדוף אתכם דכבורין מה לגי לרודפ' והא אין בכם כח למלחמה: **יח בעוד.** אלא דק"ל דוחק עד אלה משמע שקבע לה' זמן וה"ק ואם עבר הזמן ועדיין לא תשמעו לי ויספתי ליסרה ונומר וזה אין יתכן לומר שיקבע להם זמן עבור על המצות לכך פירש דעד כמו בעוד דאל"כ ואם על אלה מבעי ליה: **ויספתי.** יסורין אחרים לא שאוסיף עוד להביא עליכם היסורי' הראשונים פעם שניי' שהרי יסורים שניים אינם מגין כראשונים. **שבע.** פורעניות דק"ל דהפסוק משמע שהקב"ה פרע להם ז' פעמים על העבירות וזה אינו. דאין נפרע מאדם יותר ממה שהרשיע כנגדו: **יט ונתתי.** מאבדת פירות כיון שהיא לחה הפירות נרקבין: **ל שלא.** נכה שלא כתה נוכה במלקט עשבים מתוך הזרעים כמה קלי' עודר חפר הרי שניו קהות ופירש ותם לריק כחכם אחר הצמל והסורח וכו' שאו שניו כהות שאם פירש כחכם על ממונם הבא מכח לא היה צריך למימר דכבר כתב ונתתי שמיכם כברזל וגומר ומכתמא ותם לריק: (נ"א) גם אין לומר שיהוה כח נופש דא"כ לא הל"ל לריק אלא ותם כחכם: **ולא תתן** בהמה מוביל דק"ל ל"ל למכתב ארציכם היה לו לכתוב ולא התן הארץ כמו שכתוב לעיל בברכ' ונתנ' הארץ יבולה אלא ארציכם משמע אף מה שאתם מביאים שם בשעת הזרע מבלב' אפי' זה אינו מוצי'. א"נ דייק מדכתיב יבולה לשון מוביל שהוא מבי' רא"ם: ד"ה ועץ הארץ מן הארץ. מן הארץ יהי' לקוי דק"ל דהל"ל ועץ לא יתן פרי אבל ה'ארץ למה ליה: **כב והשלחתי.** לשון גרוי דאין שייך לשון שליחות אלא בבר דעת: ד"ה ושכלה אשלח וכאן כתיב גם כן והשלחתי בכם וגו' לגזירה שוה כבר היו שנים רש"י מביא זה שאל תקשה ליה ותתמה היאך מצינו בבהמה ממיתה ומביא משנה דכבר היו כו': **אלו הקטנים** ר"ל כשמתים בניו של אדם כשהם קטנים נקרא מבכל כמו שמצינו ברבקה שאמרה למה אשכל גם שניכם ביום אחד ובא קו זמן היו קטנים עיין פרשת תולדות ד"ה וסמעיטם מכשני' והא דשינה רש"י בלשון ונקט מכשני' גבי בני אדם י"ל דק"ל למה לא כתיב ומכריתה בבהמתכם.

מאותם ואילך'. אלא משום דבהמה היא מבחוץ בשדה ידריכו אותם מכל וכל אבל
בלי הבאת בשלם בתוך הבית משום שכי לא יכרית כלם אלא ימעיט אותם: כג לשוב
אלי דלשון לא תוסרו לי אין מיושב בפשוט דודאי לא ירצו לקבל היסורי' ל"פ פה"ם
בכל יום היסורין לא תרצו לשוב אלי: כה ויש נקם ר"ל והבאתי עליכם חרב נוקמת
נקם ברית משמע אותו חרב שכתיב בברית דהיינו תורה אבל יש עוד נקם שאינו בברית
וכוי סימא וכו' סמוי עיניו של צדקיהו סימת עינים אינו כתיב בתורה אי נמי
כ"פ נקמת נקם ברית משום השבוע שנשבע צדקיהו ועבר על השבועה וסימא את עינין
צדקיהו פירש כאשר נקמת כלומר אם עברו על דברי תורה כגון גזל ועריות וכדומה
לזה: אשר עברתם ר"ל התורה: חיילות אויבים דק"ל ואיך אפשר שחרב יכה אותם
בעצמו והא דלא פירש רש"י זה לעיל גבי וחרב לא תעבור בארצכם יש לומר משום דכתיב
לעיל ונתתי שלום מלת שלום היפך המלחמות כדכתיב אני שלום אדבר והמה למלחמה
עדיפי קאי אחיל המלחמה אבל הכי לא קאי שום אויב אלא בדכתיב והבאתי עליכם חרב
פירש דמלת חרב יורה על חיל האויבים: ד"ה ושלחתי דבר כשהם מוציאים [illegible]
עם ענין הדבר אבל ונתתם ביד אויב ואף על פי שעשו כל רעה לא היו מלינים את
המת שבעיר אינה יכולה לסבול שמסרים מיד אם מלינין אותו: כו אשבור לכם
סוכך לפרש מלת בשברי אשבור מפני שמלת בשבר פירש בעת שברי המכוון פה
משבור ולא בעת משבור: ד"ה ואפו מחוסר עצים (נ"א) דא"א לומר מחמת חסרון לחם
דהא בהדיא כתיב בשברי לחם וגו' ואין זו הוכחה די"ל לפרש מטה לחם אבל דבר
המועד שכל סעודה נקרא ע"ש לחם וכן משמע ברש"י בהדיא שכ' כל מסעד אוכל
נקרא לחם דהוכחת רש"י מדלא כתיב ואפו עשר נשים בתנור אחד שהוא קודם אפיי' אלא
להודיע אף שיהיה להם קמח ויוכלו לעשות בצק כל אחת בפני עצמה לא יהיו לו לאפות:
וק"ל ע"ש: ונתתם אינה מן המנין דא"כ יהיו שמונה רק הוא החרב דכתב ברישא
דקרא ופירש ועי' החרב דהיינו חיילות האויבי' אתם נתוני' ביד האויבי' ע"י הדבר
ל (ד"ה) ומאי ונופל רש"י רוצה לפרש היאך בא שכתב בקרא ונתתי את פגריכם על
פגרי גלוליכם דמשמע כשהם מתים הם נופלים על ע"א שלהם: לב זו מדה טובה דק"ל
למה לא מנה אותן בכלל הפורענות ויהיו שמונה לכן פירש זו מדה טובה וכו' ואין להקשו'
למה לא מנה בכלל הפורענות ואתכם אזרה וגומר הוא יותר קשה וי"ל מאחר שהפסיק
במדה טובה לא חשיב בכלל הפורענייות דלעיל וק"ל ודלא כהרא"ם שפירש זו מדה
טובה וקושטא דמלתא קאמר אבל אינו ר"ל אם לא היה מדה טובה אלא פורענות א"כ
יהיה שמונה א"כ תקשה לך ואזרה אתכם בגוים שהוא מדת פורענות והא יהיו שמונ'
אלא ע"כ צריך לומר שאין הכתוב מקפיד אם נשלם מספר ז' פורענות שמוסיף עוד
פורענות אחרים נוספים על השבע עד כאן לשונו: (נ"א) דק"ל מדכתיב והשימותי אני
ולא כתיב והשימותי את הארץ כמו דכתיב והשימותי את מקדשיכם שלא כתב אני אלא
משמע שהקב"ה בעצמו כביכול ואין רע יורד מלפניו כי מעליון לא תצא הרעה לכך צריך
לפרש זו מדה טובה שלא ימצאו אויבים כלומר מה שכתוב בקרא ושממו עליה אויביכם
שלא יוכלו לדור בארצכם מחמת שממון: לג ד"ה והריקותי מתרוקן הנדן דלשון
ריק לא נופל אחרב כמו שפירש"י בפרשת בשלח הנדן ר"ל תיק החרב כאדם שמריק ולכך
כתיב והריקותי: ואין סופן לחזור כלה לומר אותן מים: לד תרצה את כעס המקום
כתב הרא"ם אין פירש תפייס כעס המקום אמלי' תרצה פירש מלת תרצה הוא פועל יוצא
לשני ותפייס כעס המקום הוא פועל יוצא לשלישי פירש הארץ תרצה את כעסו של מקום
אלא פירש תפייס כעס המקום הוא פירושו של והרצת את שבתותיה דכתיב בסיפא דקרא
ופירש מלת תרצה הוא תפייס ופירושו אז תפייס הארץ מן שבתותיה ומפני שתכלית
התפייסות הארץ הוא כדי שתחזור ותפייס' את המקום כתב רש"י ז"ל מתחלה התכלית
ואמר תפייס את כעס המקום והרא"ה על זה שהרי גבי והרצת פירש למלך פירש שחסר
מלת למלך וגבי מלת תרצה הארץ לא פירש חסירות מלת למלך לומר תפייס למלך
מכעסו אלא ע"כ צ"ל דלעיל לא פירש רק הכוונה ואמר תפייס את כעס המקום:
[נ"א] פירש מלת תרצה מלשון פיים שהם קרובים לענין ואמר תפייס כעס המקום שאין
לפרש שתפייס השמיטות שאין שייך לפיים השמיטות שכבר עברו עליהם אלא יפייסו
כעס המקום שכעס על השמיטות אבל והרצת את שבתותיה שהוא לשון הפעיל שלא כתב
תרצה שבתותיה כמו ברישא דמקרא פירשו והרצת למלך שבתותיה שהוא פועל יוצא לשלישי
שהארץ תפייס השמיטות למלך: לה על צדך הימנית מ' יום ארבעים יום מרמז על
ארבעים שנה שהיה יהודה אחר גלות י' השבטים: וא"ת שנות מנשה נ"ה כלומר
מנשה נולד מיד כשגלו י' שבטים ושנותיו היו נ"ה ואמינו שמנשה היה רשע וא"כ בימי
מנשה הכעיסו לפניו נ"ה שנה לבד מה שהכעיסו לפניו באשר שנות מלכים ומתרץ
דעשה תשובה וכו': ועליהם נגזר ע' שנה אע"פ שלא עברו רק על ס"ט שמיטות ויובלות
מ"מ היו גלות ע' שנה שלימים דמה שלא המתין הקב"ה עד שעברו שמיטות לדקה
עשה להם כדפירש רש"י בפרשת ואתחנן בפסוק כי תוליד וגומר: לו ונסו. כאלו
רודפים כאלו אמר נסו כמנוסת חרב לא מנוסת חרב שהרי כתיב אחריו ואין רודף:
ד"ה עלה נדף ומקשקש כי פירש נדף נדחף ואין העלה הנדחף מוציא קול רק
בהידפו אבל עלה אחר גם אין העלה נדחף מעצמו רק ע"י הרוח לכן האריך הרב
ברמיות והביא התרגום דשקיף שפירושו הכאה לא שפירש נדף דשקיף דנדף ל' דחיפה
הוא רק שמן כדתופה תתהדם הכאה והתרגום פירש הכאה ולא המלה כדרך
התרגום שהוא אומר הטעם בהרבה מקומות והקדים לזה פירש ונסו מנוסת חרב
כמנוסת חרב לא מנוסת חרב ממש כדי שיסול עליו הפירש של קול עלה נדף דהא מה
שהם נסים לא מפני שהאויב הורג אותו' אלא מרוב מורך שבלבבם כהרא"ם: ד"ה
כמפני זה נכשל בעונו של זה ויהיה פירש כמפני חרב כמו שנכשל האיש מפני
חרב הרודף אחריו כך הוא נכשל מפני עון חבירו: [נח"ל] נת"כ וי"ל פי' שהוא
נתינת טעם אדלעיל כי מאחר שנשארו מתילא שהם צדיקים ולכן קשה למה יענשו ע"כ הא
מורך בלבבם ורדף אותו גומר ונסו ונפלו וגומר ועל זה הוא מתרץ וכשלו
איש באחיו שכל ישראל ערבים זה בזה וגם יבואו עליהם העונשין האלו: [והנ"א]
פי' מדכתיב איש באחיו דהל"ל איש כאיש או איש באחר שאין ענין להזכיר אצל הנפילה
האחוה. אבל לענין הערבות שייך למכתב אחיו שמפני זה יכשלו איש בחבירו מפני
שכל ישראל אחים: לח פוזרים. תהיו אבודים לא אבידות ממש דהא כתיב ואף
גם זאת וגו' בהיותם: לט בשאוחזין. מעשה אבות דק"ל אתם ל"ל ועי"ק והא
כתיב לא יומתו אבות על בנים וגו' ל"ס כשאוחזין וכו': מא אני. בעצמי אביאם
פי' מדכתיב והבאתי אתכם ולא כתיב והולכתי אתכם כמו יוליך ה' אתכם ואת מלכיכם
וגו' אלא ע"פ למדרשה שיביאם תחת כנפיו כשהם בארץ אויביהם: או. אם

או יכנע כתב הרא"ם לא הבנתי כוונת הרב בזה דלפי זה יהי' המובן ממנו שלא
בעצמי אביאם תחת כנפי השכינה אם יכנע לבבם הערל אבל אם לא יכנע לבבם
לא אביאם תחת כנפי השכינה וגם פסק מן המדרש שהביא אם לא בחמה שפוכה
אמלוך עליכם ע"כ אמליך אני מלכותי עליכם אבל היה לפר' או אז כמשמעו שפירושו
או אני אביאם תחת כנפי השכינה בעל כרחם או אז יכנע לבבם מעצמם ולא יצטרך
להביאם אני תחת כנפי השכינה בעל כרחם עכ"ל וקשה מזה דהא רש"י בפ' משפטי'
מפרש או לא היה תם אלא נודע וגו' וי"ל דה"פ או לא יצטרך למלוך עליהם בעל
כרחם או אז מעצמם יכנע לבבם הערל ואז יתודו את עונם ויתכפרו ביסורים ואם
יעשו כן אז וזכרתי את בריתי וגו' ויה"ה פי' או אז יכנע כמו פי' או נודע כי שור
נגח הוא לפי מה שפירש"י לעיל וכזה יתורץ נמי מאי ל' אחר של רש"י ודו"ק: ואז.
ירצו ביסוריה' דק"ל מי מרצה את עונם ומתרץ דירצו קאי על היסורי' יכפרו על
עונם: מב יעקב. ערבון שיבא לא ידעתי למה ה' מקומות כי היה מספיק זה
במקום אחד. ושמא היה זה כאלו נשבע בה' חומשי תורה כמו שנכתב ישראל ה"פ
בפסוק אחד כנגד ה' חומשי תורה ונראה דאיתא בילקוט קודם ביאת משיח יבא אליהו
ויתגלה תחילה לצדיקי' יחידי' אח"כ בארץ ציילות וקסילות ואח"כ על הרי ישראל ובילקוט
ישעי' על פ' מה נאוו על ההרים רגלי מבשר ג' ימים קודם ביאת משיח בא אליהו ועומד
על הרי ישראל וכו' וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו וכו' וביום ב' יעמוד על הרי
ישראל וכו' וביום ג' וכו' ונמצא שה' פעמים יבא לבשר ואז יעשו ישראל תשובה גדולה
כדאי' בילקוט סוף מלאכי בש' ס' ר"א. לכן נראה ה"פ לאות משכון שיבא ה' פעמים
לבשר גליות: [קנ"מ] ומה שלקח הוי"ו כתב מהר"ן בשם צרור המור כדי שיבא ליגאל
באלף הששי במהרה בימנו. והגו"א נתן טעם אחר בארוכות (ד"ד) נתן טעם מה שנטל
הויו היינו לפי שבכ"פ קרוי שמו יעקוב ולא נשתנה קריאתו משא"כ אם נטל אות אחר
היה מתקלקל שם יעקב ואין קרוי יעקב: ולמה. לא נאמרה זכירה ביצחק (ד"ד)
משמע שזה קשה דוקא השתא ונראה בזה דבלאו הכי תירוצא שזכר ה"א דע"י צירוף
דוקא קאמר דהיינו דוקא ע"י זכירה של שלשתן כחד גורס וא"כ הל"ל זכירה ביצחק
כי אחר בהצירוף תחלה וסוף ותו לא צריך באמצע אבל השתא דתרי בבי קאמר [illegible]
אחר שיצטרף יצחק ליעקב וא"כ אמר אם לא יספיק צירוף זה יצטרף גם לאברהם
ממילא קשה על צירוף הראשון זכירה ליצחק: מג יען וביען גמול ובגמול כי פי' יען
בכל מקום היא גמול והוסיף מלת אשר כי בזולת התוספות לא תתקשר מלת יען וביען
עם במשפטי מאסו והוה כאלו אמר יען אשר במשפטי מאסו וכען אשר חקות'
געלה נפשם:

כז ב בערכך

שנפשו תלוי'. רא"ם לאפוקי יד ורגל שאין נפשו תלויה בו אם אמר ערך יד או רגל לא אמר כלום ופטור מכלום: ג אלא בין שהוא
יותר ר"ל כשאר דבר של הקדש דמים שאמר הנודר דמי פלוני עלי ששמין לפי היוקר
והזול שבאותו זמן אבל הקדש זה אינו כן אלא כפי שניו הכתוב בפרשה וכו': ערכך.
וכפל הכפי"ן לא ידעתי כתב הרא"ם תימא והלא בת"כ מייתי לה ובפ"ק דערכין דף
ד' שנו בהדיא שהוא כ"ף הכנוי דתניא בערכך ערך כל גופו הוא נותן ואינו נותן
ערך איבריו יכול שאני מוציא אבר שהנשמה תלויה בו ר"ל נפשו אלמא פי' בערכך
ערך כל גופו הי"א ולא ערך מקצתו ואמר ולא ערך אבריו עכ"ל. ולא ידעתי מאי קשיא
ליה על רש"י ז"ל דרש"י ז"ל כתב על שאר ערכך דכתיב בפרשה שאין שייך בו כלל פי'
רבותינו ז"ל וא"ל מדחד לדרשא כתב השאר ערכך אגב זה אע"פ שאין שייך בו הדרש
רז"ל. כ"ל לרש"י דוקא לפרש כן: ז דאמרי. אינשי סבא בבית' פחא מלשון מפח יקיש
היא כלומר שהוא רע בבית: סבתא. בביתא סימא אוצר טוב ומטמוני מסתרים.
תרגום וסימא דמטמרן: ט רגלה. של זו עולה דבריו קיימין משא"כ בערך אדם
דבעינן דבר שנפשו תלוי בו דכתיב ביה נפשות אבל כאן כתיב כל אשר יתן ממנו לכלול
כל מה שהוא מקדיש נעשה הקדש: י טוב. ברע תם בבעל מום כלומר שלא יתן
תם שאינו של הקדש בבעל מום של הקדש. וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא כמשמעו שמינה
בכחוש. וי"ל שמצינו במקום אחר גבי קדשים דכתיב רע וכתוב מום גביה ש"מ דכל רע
שנאמר בקדשים מום הוא דכתיב וכי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע בפרשת
ראה: וכו"ש. טוב בטוב ורע ברע וא"ת מאי כ"ש זה דלמא דוקא רע שאינו של
הקדש אסור ליתן בהקדש הטוב אבל בשניהם טובי' לא משמע מזה שכ"ש אסור.
ועוד למה צריך לכתוב כלל או רע בטוב הא כ"ש הוא דהא פי' טוב ברע אסור. ועוד
למה מפרש רש"י כ"ש טוב בטוב הרע בטוב אטוב ברע היה לו לפרש. וי"ל דה"פ
דודאי צריך לכתוב או רע בטוב משום סיפא דקרא אם המר ימיר וגו' והיה הוא
ותמורתו יהיה קודש דמשמע בדיעבד יהיו שניהם קודש לכך איצטריך או רע בטוב לרבותא
דאפילו כשנותן רע בטוב הקדש ה"א לא חל עליו קדושה כלל קמ"ל קרא דאם המר והיה
קדש דהא אתרוייהו קאי והשתא כיון שאפילו בעל מום בתם הוי בעל מום קודש
מכ"ש תם בתם דהוי' קודש כיון דשניהם טובים: וא"ת למה נקט רש"י רע ברע
י"ל דהוה אמרינן דוקא אם ימיר בטוב דאלימא קדושה דטוב ליחול על תמורתו אבל אי
היה מימר ברע ה"א דלא אלימא קדושת דבעל מום מליחול קמ"ל דהא כתיב נמי טוב
ברע. ודו"ק. עיין בהרא"ם שהאריך שם בקושיות: יא בבעלת מום דהוכחת
רש"י מסוף הפרשה דכתיב שם ואם בהמה הטמאה ושם א"א לומר אלא שמדבר
בבהמה טמאה ממש וקאי אפסוק דכאן כמו שפירש רש"י שם וא"כ ש"מ דכאן מדבר
בבעלת מום. רא"ם. פ"כ מדכתיב אשר לא יקריבו ממנה קרבן להם יתירא הוא
דפשיטא דאין מקריבים טמאים להם אלא ללמד שבבעל מום הוא מדבר נ"ל:
יב לשאר. כל אדם הבא לקנות דק"ל דבתחילה כתיב כערכך הכהן כן יהי'
ואח"כ כתיב ואם גאל יגאלנה ויוסף חמישיתו על ערכך ומתרץ הבא באדם אחר
הבא לקנותו וכאן בבעלים הרוצים לפדות: (נ"א) פי' אבל לא הבעלים דהא
הבעלים צריכין להוסיף חומש: ויש תימה בדבר הזה כי מפני שהי' שלו קודם יוסיף
חומש. ויש לפרש כי מפני שהי' שלו קודם ניחא ליה כדאמרינן בכל מקום נ"מ
לכושר' דמיותא סי' דניחא לי' בהמתו הראשונה לכך צריך להוסיף דלדידיה שוים
טפי וכן הדין במקדש ביתו. אמנם צריך ליתן טעם למה חומש והוא דבר מבואר
בחכמה כי אין הב' תוספת על א' ואין ג' תוספת על ב' ואין ד' תוספת על ג'
ודבר זה מפני כי החמשה הוא שנקרא השלם מפני שיש לו ד' קצוות ולפיכך לא
נקר' חלק ד' תוספת אך חלק החמישי הוא נקרא תוספת מפני שהשלם הוא הד' לכן
צריך להוסיף חלק חמשי: לפי זרעו. לא רפי שווים פי' לפי זרעו לפי כמות הזרע
שיוכל לזרוע בה דהיינו לפי גדלה לא לפי שויה שאם היתה גדולה שיכול לזרע בה חומר

שעורים

בעורים אעפ"י שהיה זכור' נותן ערך הכתוב בפרשה: יז כערכך. האמור יהיה ופי' יהיה במקום יקום מפני שכוונת הכתוב על הב ינה עח על שיקום ביד מי שהוא עומד ואלא יקום לא תסבול עניין רהיגה פי' אלא יקום יהיה מפני שזאת המנה השבל היבה בקיומו או היבה בשיעור שיתן בה א מעניין כת נה: יח ונשתהה ביד גזבר. פי' מה שאמר הכתוב וחשב לו הכהן וגו' ואינו נותן כ. החמשים שקל לאו דוקא כשיהיה הקדש מאוחר משנת היובל גם אם יהיה ההקדש מיד אחר שנת היובל אלא בהגואל לא בא לגאול אלא אחר כמה שנים משהקדיש והכתוב כתב האחד וה"ה למי שבא אחר שהקדיש כמה שנים. והשב. לו קלשון כלומר הכרעה לכל סלע. ופונדיון לשון פרוטה כלומר על יד על יד: ונגרע. משנה שיובל באותן שנים נבתהה ביד הקדש לפיכך מוגין לו מאותן שנים שהרי מה שצריך הגואל ליתן אינו אלא כפי המניין במשנת הפדיון עד שנת היובל שהגואל אוכל פירותיו לא כפי מניין השנים שמשנת היובל עד שנת הפדיון שאינו אוכל פירותיו: כ ואם. מכר הגזבר פי' שהיא המוכר ולא המקדיש הנזכר למעלה: את. השדה לשוב פי' ביובל: כא מיד. הלוקחו מן הגזבר פי' ולא מיד ההקדש כי לא מצינו בשום מקום שלום שיצא השדה ביובל מיד הקדש ואיך אמר ויצא השדה בצאתו וכו': קדש. החרם הנתן לכהן מפני שקדש לא נאמר על הקדש בדק הבית וגם לכהני' חוץ ופי' כשדה החרם לכהן: כה יהיה. בשקל דק"ל דהפסוק משמע דכל ערך לא יהיה פחות משקל וזה אינו דהא מסדרין לו לפי מה שיש לו ומשאר לו כדי חייו כדלעיל: עשרים. גרה כ"ד מעות לסלע דסלע ארבע דינרין שש מעה כמלא כ"ד מעות לסלע: [נ"א] וא"ת למה הפסיק ביניהם לכתוב פ' הקדש בית ושדה אחוזה בנתיים ולמה לא סמך בהמה לבהמה י"ל דסמוך זה לבכור בהמה מפני שהם שוים יש דברים שלא יוכל האדם להעביר קדושתם כגון בכור בהמה טהורה לא יוכל להקדיש אותו לעניין אחר מפני שכך נולד בקדושה וכן יש דברים שכך הם נולדים ואין באים לקדושה כמו בהמה טמאה שהיא טמאה בעצמה ואין באה לקדושה: כז ופדה. בערכך והמור את זה: כח כתם. חרמים להקדש פי' לבדק הבית: לא. ימכר ליד כהן פי' ואחר שיביאו ליד כהן הרי הן חולין גמורין לכל דבריהם ואם רוצה קונה אותן מן הכהן והרי הן חולין ממש: ומדמי. גבוה נפדים פי' חרמי בדק הבית בעודן בידו ויפלו הדמים לבדק הבית ויצאו הנכסי' לחולין: כל. חרם אם נדר נותן ר"ל היינו שאמר הרי עלי ואם כן חייב

אחריות אם נאבד חייב חיובו לכך צריך ליתן דמי שוה לכהן כיון שהחרם לכהנים והבהמה מקרבת למזבח בשביל הנדר שנדר כבר: ואם. נדבה נותן את טובתה כלומר שאמר הרי זו א"כ אינו חייב באחר ואם נאבד ואינו חייב אלא כדי טובת הנאה ואינו נותן לכהן אלא טובת הנאה דהיינו מה שהכהן אחר רוצה ליתן לבעל הבית זה שימתין בקרבן זה להקריבו עד שיגיע משמר שלו כדי שיהי' לו העור של קרבן וכן שאר דברים לפי שהיה כ"ד משמרות וכל משמר היה מקל שבוע אחד דבכל שבוע היה משמר אחד מקריבים כל הקרבנות וכל מה שראוי לכהנים נוטלין אותו משמר של אותו שבוע ומה שנותן כהן אחר לבעל הבית זה שימתין בקרבן זה להקריבו עד שיגיע משמר שלו כדי שיהיה לו העור של קרבן ושאר דברים דהיינו דבר מועט דבנה יאבד הקרבן ולא יהיה כלום דהבעל הבית אינו חייב באחריותו כשיעור זה צריך ליתן בעל בית שמחרים בהמה של נדבה לכהן: [נ"א] מדכתיב מאדם זהו דוקא עבדיו ושפחותיו הכנעני' אבל לא עבדיו ושפחותיו העברים: כט היוצא. ליהרג אבל לא נגמר דינו למיתה אפילו הוא מוכה שחין נותן לפי קצב השנים: ומה שפירש הפסוקים שלא על הסדר כי מתחלה פי' כל חרם קדש קדשי' הוא אח"כ חזר למפרע ופי' מאדם ובהמה ואח"כ פירש כל חרם אשר יחרי' מפני שרצה לפרש כל משפט החרם על הסדר ומפני שפי' לך כל חרם שמחרים הכהנים לא ימכר לאחר ולא יגאל הוא עצמו רק נותן לכהן ס"ס שאל על קדשי קדשים וקדשים קלים ונותן דמי הנדר וטובת הנאה של נדבה לכהן והחרם שהרם לשמים פודה אותו ונותן דמיו לבדק הבית ולא כחרם הכהנים שאין יכול לפדותו עד שיבא ליד הכהן, וזהו פי' כל חרם קדש קדשים ואח"כ חזר לפרש מהאפשר המוחרמים ופירש מאדם ולא כל אדם אלא עבדיו הכנעניים בלבד וכל חרם אשר יחרם לה' ונגמר ביוצא ליהרג שהוא חייב כמת ואין לו דמים שהרג"ם: ל במעשר שני מדכתיב כאן קדש לה' ובמעשר שני כתיב בערתי הקודש מן הבית ואסיקן קדש קדש מהדדי לאפוקי דאינן חולין גמורין כן דכתיב ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגורן: [דגן] הואיל ומיירי כאן במעשר שני ובמעש' שני כתיב דגן תירוש י"ל ודאי מיירי גם כאן מזרע הארץ דגן תירוש ויצהר דהוא מזרע הארץ: לה'. הוא ולאכול בירושלים לא בהוא לה' ממש שיהא אסור בהנאה: ולעגלים. נקט שאין מלוה זו נוהגת אלא בבקר וצאן בלבד שנאמר ממבחר בקר וצאן:

השלמת ספר ויקרא

מגילת שפתי חכמים שיר השירים

א א שיר השירים. על כל השירים. דקשה לרש"י מהו שיר השירים הל"ל שיר אשר לשלמה לכ"פ שיר וכו'. ואח"כ ק"ל במה הוא מעולה על כל השירים לזה מייתי אר"ע וכו' שכל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים כך הוא הגירסא במדרש ובספרים מדויקים של רש"י וכן גרסינן שכל הכתובים אע"פ שבפ"ג דמסכת ידים כתיב שכל הכתובים קודש שם אינו אלא דברי ר"ע בלבד אבל במדרש זה שהביא רש"י דברי ר"ע ור"א ב"ע שם הוא שכל השירים קודש ופירושו היא שכל השירים קדש וש"ה קדש קדשים משמע מדתלי ביום שנא היה העולם כדי ביום שנתן בו ש"ה שהוא מעולה משירות הכתובים בתורה כשירת הים ושירת האזינו ודומיהם דאם היו שירות התורה מעולה מש"ה הי' היום שנתנה בו שירת התורה מעולה והר כדי ביום שנותן בו ש"ה וזה לא יתכן בעיני ר"א בן עזריה ואמר דלא איירינן שיר זה קודש קדשים אלא על שירי שלמה דוקא שנאמר עליו ויהי שירו חמשה ואלף והיו כאילו אמר שכל שירי שלמה קודש ושיר השירים קדש קדשים וזה הורה במשל למלך הוא משל למלך מלכי המלכים הקב"ה שנתן רוח לשלמה עבדו לברר ולפלות הא כל סוף השיר ש"ה מכל השירים ולכן סיים בדבריו כמשל כך כל הכתובים קודש דהיינו כל השירים שעשה שלמה נקראים כתובים כשאר ספרי שלמה: ב ישקני. כמו נחה. דק"ל מנשיקות פיהו היא מותר לנעורי. לכ"פ מנשיקות פיהו כמו מהו כלומר כאילו אמר שתהיינה הנשיקות הרגילות אצלו מאז ואח"כ ק' מה הפרש יש בין אותן נשיקות לשאר נשיקות לזה כתב לפי שיש נשיקות וכו' אך אני מתאוה להיות נוהג עמי כמנהג הראשון פה אל פה: בייתן. אל כלה. והמפרשים פירשו שהוכרח רש"י מלד שלא אמר ישק לי רק ישקני כמו שפירש ראב"ע ז"ל כי כל נשיקה שהיא פה אל פה ב"ה עם למד כגו וישק יעקב לרחל גשה ונשקה לי וכו' ורבים ע"כ אמר ישקני לרמוז שתהיה הנשיקה בפיו: כי טובים. מכל משתה. דק"ל שאחר ברכה לשלוח הל"ל מכל העינוגי העולם. לכ"פ מכל משתה יין ומכל וכו' ואח"כ ק"ל ואיך נכלל שמחה ועונג ביין. לכ"פ ולשון שכרי הוא להיות וכו': ג לריח. שם טוב. דק"ל עתה בא לשבחו כמעלות עלזותיו ומהו המעלה ששמניו טובים. לכ"פ שם טוב וכו': שורירחו. בכם דק"ל מהו לריח שמניך הל"ל שמניך טובים. לכ"פ שהריחו בכם אפסי ארץ וכו': שמן תורק. שנף לשות. דק"ל תורק נ"ל הל"ל שמן שמך. לכ"פ נקרא שמך להיות וכו: על כן. אף רחב. דק"ל לשון רבים לכ"פ יתרו ורחב: עלמות. בתולות. דק"ל מה שפי' של עלמות לפי פשוטו ולפי הדוגמא לכ"פ כתולות לפי שהדיבור וכו': ד משכני. ואני אמרתי. דק"ל ממ"נ אם ירוצו א"צ לימשך ואם הוכרח לימשך א"כ לא ירוצו. לכ"פ אני במנותי וכו' ואני אמרתי אחריך נרוצה וא"ל למשכני: הביאני. וגם היום שכל הפרשה מספרת מה שאירע בזמנות א"כ הביאני המלך חדריו היא מה שהיה כבר וא"כ מהו נגילה ונשמחה משמע עתה. לז"פ וגם היום הזה וכו' ה שחורה. ונאוה אני במעשי. כוונת רש"י לפרש דכל הכתוב הזה הוא דבר והפוכו אם שחורה אינה נאוה אם כן אלי קדר אינה כיריעות שלמה. לכ"פ שאינם כנואה אחד: מטרפולין. פי' אם של עיירות אם בלע"ז מטריפולין בל' יון עיר כ"פ בערוך א"כ פשיר הוא שהיא האם והם הבנות ומה שמביא כמו עקרון ובנותיה לפי שגם היא היתה מטרפולין של מלכים כדאיתא בפ"ק דמגילה עקרון תעקר זו קיסרי שהיא היתה מטרפולין של מלכים: ו אל. תראוני בני אמי. בני מצרים. דק"ל לרש"י בשלמא לפי פשוטו כמשמעו אבל לפי הדוגמא שאמר כ"י אל תראוני שאני שחרחורת כגון העגל או שאר עבירות מהו בני אמי נחרו בי. לכ"פ הם בני מצרים וכו' כלומר לפי הדוגמא הם בני מצרים וכו': שמו שלי. כוונת רש"י דהל"ל כרמי לא נטרתי מהו שלי לזה פי' שהיה שלי מאבותי מצינו פרנסי'. כוונתו בזה למה קורא האלופות בלשון כרמים לזה כתב מצינו פרנסים כולם וכ"כ האבן שועב וז"ל שמוני נוטרה עבודת כרים ומצות כמו ונתתי לה את כרמיה והרגמים פרנסיא עכ"ל: ז הגידה. שלמה אשה. וא"ת מה אכסית לך. הוסף וא"ת וכולו כי בזולת זה לא יתקבר סוף פסוק לראש פסוק כי סוף פסוק הוא על עדרי חבירך וזה אינו סבה וגורם שים להבטחה שהתחיל בה הגידה לי שאהבה וגו' רק שאינו לפי כבודו שיהיה להם מלכים ושרים מה שאין כן נלחם על כן הוסף וא"ת וכו': ט לסוסתי. כי פם קשתיך כוונת רש"י במה שאמר שם הריאת לכל כי ראיתי את ובמה הראיתי כי פם קשתיך וא"ת זה איך אלה הכתוב נאוה לחייך בהא דלעיל מיניה: יא צוארך. למלכנו אני. דק"ל מכו נעשה. לכ"פ למלכנו אני ובית דיני וכו': עם נקודות. ביזת הים מביזת מצרים. פי' כשם שיש הפרש בין כסף לזהב כך יש שבח ממון הים מביזת מצרים לא שביזת מצרים היה כסף וביזת הים היה זהב אלא שביזת הים גדולה מביזת מצרים כהפרש זהב מכסף וכ"ל הב"ל: יב נרדי. לפי שדבר הכתוב. במקצת ספרים אינו לפי שדבר הכתוב בלשון נקיה רק ולא כתב הבאיש או הסריח ותו לא: טז הנך יפה. אף נעימותיך סבב. פי' תדאמר אף נעים אף ערשנו רעננה משמע שבנעימות גורם דאף ערשינו רעננה דאל"כ מתחיל בשבחו וסיים שערשינו רעננה: שהם פרין ורבין. בשיר השירים רבה אף ערשינו רעננה מה מטה זו אינו אלא לפריי' ורבייה כך עד שלא נכנס בית המקדש כל הקהל כאחד ארבע רבוא משבגים בית המקדש פרו ורבו דמאי' מננת ועד אנטיפטרס ששים רבוא עיירו' היו והיו מוציאו' כפלים כיוצאי מצרים:

ב ט דומה דודי. הנה זה עומד שבורה שייתי. דק"ל דבתחלה אמר קול דודי וגו' על מהירות הקץ ואח"כ אמר הנה זה עומד כו'. לכ"פ שבורה שייתי כלומר הפסוק הזה מפרש את הקל המגד וסבת המהירות כאילו אמר מה שאמרתי קול דודי הנה זה כך היה שבורה שייתי ליבב עגונה כו' ופתאם הודיע שהיה עומד ומליץ כו' ואז קול דודי הנה זה בא וענה דודי בקול רם ואמר לי קומי וגו': י ענה. דודי ואמר לי ע"י משה. דק"ל הלא לא מצינו שאמר לישראל רק לאשה. לכ"פ על ידי משה: קומי לך. תעלה אתכם. דק"ל שכן אמר זה. לכ"פ תעלה אתכם וגו': יג התאנה. והגפנים. לפי פשוטו. לפי מה שפי' פנה לשון עניית קול רם ומהו הענייה אמר לו ע"י משה שבא עת גאולתי כדאמר אעלה אתכם ואח"כ פי' לפי מדרש רבותינו ז"ל בשיר השירים רבה דקשה שינה ענ"י וסיינו אמירה והתהי לאבי לי וכך פירשו ענה דודי ע"י משה ואמר לי ע"י אהרן: קומו לך. ורעי עלאך. דק"ל הל"ל רק לכי לך מהו קומי לך ולכי לך. לכ"פ ורעי עלאך וכו' וכן הוא בש"ה רבה. אך קשה למה לא פי' זה לעיל אחר שפי' ענה דודי לי הל"ל מיד ר"ל ענה ע"י משה וכו'. וי"ל דאין כוונת רש"י לפרש ענה דודי וגו'. לך גם פשון

ע"ש ל' דודי הולך לשכב ש"ם רבה מה שפי' על סגיין הם התחיל הענין מרלה וסיים ממעם דודי וכו' עד יומי בחנוך וכו' וכתב פגיין הזה מרלה ועד סוף כמי מה שמות בשיר השירים רבה אולי שם נרך לכבית הא דשיר השירים רבה אל פסוק דפנים שמתו עבר לא היה מביא על פסק ק' ענה דודי רק מאחר שהולרך להסכיר על סוף הענין לכן כתב אנב זה מתחלה ועד סוף : יב הנצנים . וק"ל כמות שדיר הגדול משרם כל הענין בריות זה משה בשעה שאמר כה אמר ה' כחצות הלילה : טו ארוהו . שמע הקב"ה אם שלם . דק"ל קודם זה דבר מה שאירע להם על הים. ולמענו כי ישראל אל ה' ותיך אמר ואמר מה שעשו לו המלריים . כב"מ דקאי לעיל ויצעקו כי ישראל אל ה' שמע הקב"ה את קולם וכו' וזהו אחזו לנו שועלים וכו' הם המלריים ואח"כ ק"ל מהו שועלים קטנים וכי קטנים היה שוסף ולא הגדולים לזה פי' הקטנים עם הגדולים שאף בקטנים וכו' פי' ומ"ש שועלים קטנים הוא רק לנתינת טעם למה מגבו הקטנים ולפי זה יהיה פי' הכתוב אחזו לנו שועלים וכולל הגדולים והקטנים ואח"כ אמר הכתוב עלמו למה ענש הקטנים וכתב שועלים קטנים מחבלים את הכרמים וכו' שי' שאף הקטנים וכו' : יז עד . שיפוח . זמן שגרם דק"ל לשון עד מורה על מרחק זמני' או מקומיי לזה פי' מוסב למקרא של מעלה סימה דודי לי ואני לו עד זמן וכו'. דכיון מרחק הזמני : שהוספתי פירושו של מלת סיום הוא משרש דלא מלת שיפוח היה די ע"ש שפירש שהוספתי השמש ולמה האריך לומר כחום היום. אלא עכ"ל מלת היום הוא דמפרש : ונסו הצללים . חטאנו בעגל היינו מפרש רש"י ונסו הצללים דהא אחר כך מפרש ונסו הצללים ומה שכתוב ונסו הצללים דברי רש"י הוא וסיומיה דדבריו הוא ושהוספתי השמש כחום היום ונגבר השרב ונסו הצללים. דקשה לרש"י איך יתפעל ויסת הצללים מתוספת השמש. לכן פירש ונגבר השרב ומתוך כך נסו הצללים . ואח"כ פירש ליתה עון נירם תוספת השמש וכתב חטאנו בעגל וכו' ואח"כ שם רם פירושו על שיפוח היום חזרו פי' דבריו אל ונסו הצללים דקשה לרש"י למה לי ונסו הצללים כרי החטא הוא גורם זה פח השמש ואם רמז כשיפוח היום וא"כ מהו ונסו הצללים לכן פירש זכיות וכו' וא"כ תרי מילי נינהו שיפוח היום מורה על הרעה ואף שם היה דלמא היו להם זכיות כנגדם לזה מורה ונסו הצללים לא היה להם זכיות וכמעוט זכיות לבד נ"כ אינו די דדילמא אף שלא היו להם זכיות הסבר דנם חטא ועון לא היו להם לזה הכתוב אמר דהיה להם חטא ועון ופרקו עול מלות סמנינות :

ג א על משכבי בלילות בקשתי. קשה לרש"י מהו על משכבי בלילות בקשתיו אם ישכב על משכבו איך יבקשו לכן פירש בצר לי וכו' כלו' על משכבי משל הוא ליסורים באפילה : ג מצאוני את שאהבה מה מלאתם דק"ל דמשמע דהוו הדברים שאלו השומרים אם עלה בקשתם שאמרו את שאהבה נפשי בקשתי ומה איכפת להו ומאי נפקא מינה אם ראו לכ"פ מה מלאתם בפיו כלומר אם מחל לי או לא : ה השבעתי אם תעירו לכ"פ מה מלאתם ... כמו שפירש לעיל ... גבתקח שלאהבה כמו שאמר ודגלו עלי אהבה אמר השבעתי אתכם אם תעירו ואם תעוררו את שאהבה שהיא לדודי ... כמכרת אשר השם נשא דגלו עלי ופה מדבר באהבה שיש לישראל על הקב"ה כאמור לאחותי ולא ... אל כן פירש השבעתי אתכם אם תעירו ואם תעוררו אהבת דודי ממני וכו' לעזבו לטוב מאחריו כי אם תעזבנו ... ולכן פירש לעיל והוא חסך בי ופה פירש כשוד שאהבתו חסך עלי : ז הנה מטתו . אהל מועד ... דק"ל קודם זה סיפר ... מה שהיה אחר מה שאירע במדבר איך סמוך לזה הנה מטתו לכ"פ דנם זה מספר מה שהיה במדבר ופירש מטתו אהל מועד וכו' ואוהל מועד נקרא משה כדפירש לעיל וכאלו אומר כה מטתו שהוא המשכן של מלך שהשלום שלו : יא בעטרה עד שקראה אחותי מקשים הם והלא אין דרך מדרגה שיחבב אחותו יותר מבנו ואין אמר לא זו מחבבה עד שקראה אחותי משמע דמוסב אחותו יותר מבנו וזה אינו כידוע . וי"ל דאינו מביא ראיה ממעלת החיבוב רק ממעלת הפרסם והתכררות ע"כ אמר משל למלך שהיה לו בת והיה אוהבה ביותר ואף שאוהבה ביותר מ"מ הפרסם לא היה לו מעלה יתירה והתחברות על הכל לו זו מחבבה עד שקראה אחותי ר"ל החיבוב במקומה עומדת כחיבוב הבת והיה כ"כ החיבוב עד שקראה לבת אחותי ר"ל שלא רלה להיות לו שום מעלה עליה רק ישוו שוה במעלה כדמיון אח ואחות לא זו מחבבה עד שקראה אמי . כלא לומר שחיבה יתירה חיבבה עד שהגדילה להיות הוא במעלה יתירה ממנו במעלה האם על הבן :

ד א הנך יפה . קלבון ורלבן . כל זה דברי רש"י הוא אבל אינו מפרש בפסוק ועשה פירושו עליו דאין כאן מקומו ולקמן בפסוק שלמו מפרשו כי שם כיתו . עיניך יונים ודוגמתך כיונים . כלו' אין עיניך פה לשון עינים ממש אלא לשון מראות כמו עין יעקב כעין הבדולח. ולכן פירש גם כאן יכשפוחמין וכו' כך אחה בחתה ושם לסבול וכו' דלא פירש כן לעיל דלעיל איירי שכבר קבלו לסבול עול תורה ולא איירי רק בהלדיקים הדבקים בו אבל כאן איירי בשעת מתן תורה שנתנו עליהם לסבול יותר מכל האומות כיונה זו כשפוחטים אותה וכו' מבעד למתך . קילוס אשה רש"י משרש תחלה עניין הכתוב בכלל ואח"כ פירש המלות : ב שיניך . כלמר . כלמר קאי על מה שפירש דקות ולבנות : וסדר עדרם . פירושו של וסודורי' כלומר סודורו' של סדרן כסדר עדר כו' ודיוקו של רש"י הוא כלבנות דייק מן שעלו מן הרחצה והסדר דייק מן כעדר הקלובות. לכ"פ וסידר עדר כחלים הברורות מאשר הלאן בקבלו להורות דלישנא הקלובות קדייק : ג ומדברך . דבורך. מדנקוד בחיר"ק תחת המ"ם והקמץ תחת הבי"ת ע"כ כתב מוגר' שנגלגלים כו' שהם כ"כ בזה הניקוד : ו היום הוא השמש . מה שלא פירש

וה לעיל גבי עד שיפוח היום מיוס דלעיל איירי בגודל חטא ישראל אשר ע"כ פירש"י שם שגרם העון ותוספתי השמש כחום היום ונגבר השרב כו'. א"כ היום כפשוטו לשון על תגבורת השמש כמו כחום היום גבי אברהם לכן דייק רש"י וכתב ושהוספתי השמש כחום היום. אבל הכא לא היה כ"כ גודל החטא בישראל רק שחפני ופנחס והרלים שלא סילק שכינתו מהם לגמרי כמו החם רק הלך לו למקום אחר א"כ ק' מהו היום שמורה על תגבורת השמש ותגבורת החטא. ל"פ לא מלת היום כפ"א הידיעה הוא כחום היום דגבי אברהם אלא היום ה"א הידיעה ומביא ראייה מהפסוקי' שכ"נו נקראת השמש היום אבל לעיל א"ל להוציא מלת היום מפשוטו כך נראה לפי נוסח הספרים אבל מלאתי בספרים מדוייקים שלא כתוב בהן נוסח זה אלא כך הוא הנוסחה שם עד שיפוח היום עד שתתפשט החמה וכמו הצללים הוא עת ערב ומוס היום אני אלך לי ואת עריבה עלי ומשפוח היום אלך לי כלומר משתחשאו אז לפני כו' ונרסא נכונה היא מכמה טעמים דוק ותמלא : יג שלחיך . בית הבעל . לשון משנה בריש חוזקת הבתים ופירושו שדה שהיא בעומק ומלומלחת א"ל להשקותה וכו' ופי' בהמלת עניין בעולה

ה א אריתי מורו וסלו . ופירש שם לוקט חלים מן החלונה כגון קולר בתבואה : ולבי ער. זה הקב"ה ואח"כ מפרש דברי הפסיקתא למה דורש לבי על הקב"ה ואמר כי הקב"ה נקרא לור לבבי ולעניין מה הוא ער מפרש ער לשמריינו כו' : ב שראשי : אברהם אביך . פירש שראשי רמוז לאברהם ראש המאמינים: מעשיו כטל. א"פ שכבר פי' שאני מלא רלון ונחת רוח והוא פירושו של טל לפי שי"ל מלא אל קאי על ראשו שהוא רמוז לאברהם א"כ ע"כ פירושו שערבו עלי מעשיו כטל ולמ"מ אמר להם שמעשה אברהם ערבו עליו כטל . אלא עכ"ל שמתוך כך ומכח מעשיו הוא מלא נחת ורלון : ו תשובו אלי . שהרי כל זה דברי תוכחה ואזהרה ע"י נביאים הוא . וא"כ ע"כ ע"י עבדיו הנביאים נאמר להם זה אם תשובו אלי לא שישה כן ע"ס כמובן מן הכתוב : יג לחייו כערוגת . אמר שם. פירש אשר שם כולו שלא תבין לחייו כערוגת הבושם ומגדלות מרקחים לכ"ם לחייו כערוגת הבושם אשר שם כו' שלא דמי הלחיים רק לערוגת הבושם לא למגדלות מרקחים קאי על ערוגת הבושם: טו שוקיו כתור נבחר כארזים לאפוקי מלשון גם בתולה דלא"כ איך יתדמה בבחרות לארזים לכ"פ נבחר :

ו ב דודי ירד לרעות בגנים ק"ל הרי כבר אמר לערוגת הבושם דהיינו בית המקדש וא"כ מה לרעות בגנים לכ"פ ועוד ירד לרעות כו' :

ו כעדר הרחל הזאת בקילוס הראשון אמר הקלובות וכאן בקילוס זה שנה וכתב כעדר הרחלים ומה שבח שהוא כרחלים שתם בשלמא כעדר הקלובות שבח הוא כדפי' לעיל. לכ"פ הרחל הזאת :

ז ב מה יפו שראינו בך בע"ד. הקילוס הזה אינו כעין גוי אשה בקילוס העליון דודה מקלסה וזה רעותיה מקלסות אותה על שם מעשיה לומר שנוגה את להתחבר עמך כך הוא בספרים מדויקים וכך ראוי להיות דקאי אמה שכתוב לעיל מיניה שם אומרים לה חפלים אנו כו' ולפי זה מיושב קלת מה שפירש אח"כ והוא מונה קילוסה מלמטה למעלה מה יפו פעמייך כו' דהוא קילוסו של הקב"ה על ישראל וכאן פירש דהוא קילוס האומות לישראל ואפשר לומר מה שפירש אח"כ הוא כמו שפירש אחר דכ"ל דהכל הוא קילוס של הקב"ה אבל בש ספרים דכתב זה אחר שרלך בכאן הספר משמע דאין טובל בזה פירש אחר רק הוא קילוס האומות שקשה דהרי קודם לזה פירש שה"א קילוס של הקב"ה ואפשר לתרץ בדוחק מה שהוא סקודם מספר קילוס שהאומות מקלסים קילוס של הקב"ה קרי ליה : שהכל לריכין מל' הכל לריכים למרי חטי : אפך סכרת פניהם עתהו : וק' מה הוכחה בזה דילמא כפשוטו הכרת פניה בכלל . מדכתיב הכרת פניהם ענתה בם משמע שלריך הכרת לבד מן הפנים ואיתא בם ק יבאת חו הפדחת כ"כ החוטם: י הולך לדודי שם: י הולך לדודי טוב לכם. דק"ל מהו הולך לדודי כו' . לכ"פ והיירה אני כו' שיהא חכי הולך לפני דודי כו' ויהיה לדודי כמו לפני דודי : כיין. שהוא דובב שפתי. בירושלמי דשקלים במדרש חזית דובב שפתי ישנים כהדין דשתי חמר עתיק אע"ג דהוא שתים ליה טעמיה וריח' בפומיה כלו' כזיון שהמתים דובבים בקבר מה שבניהם אומרים דבר טוב בעה"ז : יב לכה. דודי אל תדינו כיושבי כרכין . כך הוא הנוסחא בפרק עושין פסין אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות אלא נלא השדה ואראך ת"ח שעוסקים בתורה מתוך הדוחק וטעות הוא בספרי רש"י שכתוב בהן אלא כיושבי פרזות שהם בעלי אמנות כו' דהרי יושבי פרזות הם יושבי כפרים דמשמע נלינה בכפרים קדרים והרי אחר כך דורש נלינה בכפרים אל תקרי בכפרים אלא כופרים אלא עכ"ל הוא כאשר הגהתי ופרש"י נגמרא יושבי כרכים שווקים ויישוב גדול ורגל רוכלים ורוכחים מלוים בהם לפיקך גזל ועריות מלויה בהם בני השדה בני עובדי אדמה :

ח א מי יתנך . שתבא לנחמנו . ק"ל למאי נפקא מינה אם לעניין זה שאמר אמלאך אשקך ולא ימשוך לה מום בזיון כמי שישוק לאחים אם כן הוא הוה ליה למימר מי יתנך אחות לך שתשק לאחות ואין לה בזיון ומדאמרה כאח לי משמע שתתקשק ממנו עניין אחוה: לכ"פ שתבא לנחמני כו'. ואח"כ ק"ל מה עיקר הבקשה היא שתבא לנחמני א"כ מה א מרי אמלאך בחוץ אשקך . לכ"פ אמלא נביאיך כו' מדברים בשמך כאלו מנשק אותן : ד אם יתן . כדי להמיר . דק"ל דכתיב אם יתן כל הון ולא כתב המילה מה יתן לכ"פ כדי להמיר כלו' אהבתך המכרת ולא לריך הכתוב לפרש: כוז יבוזו . וביה דינו מעידים . כתב זה ח דינו מדאמר אחות לנו לשון רבים: ח אחות. לנו אלו קרוים בס' אלו מגלחין: ממולאת שלום ככלה הנמלאת שלימה.

בס' התדיר . ובפסחים פרק האשה :

חסלת שיר השירים

א א בתוך. מיבעי ליה לתרץ למה ליה למכתב כל הסימנים האלו. ומתרץ מתוך חיבתן כו' כלומר הרי אלו הכי צריך לתרץ למה ליה למכתב שאו את ראש כל עדת וגו' והרי כבר מנאן בפרשת כי תשא אלא ע"כ צ"ל מתוך חיבתן וכו': לידע. השמטים דכתיב ויפול מן העם כשלשת אלפים איש ומתוך מגפה במות ים ידע הנותרים והכי פירושו כשנפלו בעגל מנאן המתים לידע הנותרים חיים וק"ל: ובאחד. באייר מנאם כתב הרא"ם פי' ואל הקשה ממה שמניין זה היה כשהתחם גם השכינה למה לא מנאן בניסן כשהרחה ומתרץ כי באחד בניסן הרחה השכינה ובאחד באייר מנאן והוי כאלו מנאן בניסן. א"נ דרצונו בזה שלא תקשה ליה מנ"ל לפרש שמנאן נ"פ דלמא לא מנאן אלא שני פעמים ותדע לך שהרי המניין האמור כאן והמניין האמור בפ' כי תשא שוין הן לכך פירש"י באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאן ואם איתא מניין זה הוא המניין האמור לעיל א"כ למה כתיב לעיל ויעשו אדנים למשכן מן הכסף שהביאו לכפרה על מניין נפשם והרי כאן כתוב באחד באייר מנאם וכבר הוקם המשכן באחד בניסן אלא ודאי זה היה מנין אחר וק"ל. וא"ת למה לא מנאן הכתוב מיד אחר הקמת המשכן כי מיד שהוקם המשכן שרתה השכינה. וי"ל כמו שאמרינן (ד"נ דף מ') לענין נדרים הנודר הנאה מבני אדם מותר ליטול מבני אדם שלא דרין שם ל' יום לפי שלא חשוב קבוע לכך לא מנאן עד שהוקבעה השכינה ל' יום: ב מנין. של ב"ס ולא כל משפחה ומשפחה שהרי לא הזכיר מניין משפחה בקרא רק מנין השבטים: [ר"ם]. וא"ת למה כתיב למשפחותם י"ל שע"י המשפחות היו יודעים מספר שבטים וכן כתיב ויתילדו על משפחותם ולא היו נקראים על שם השבט רק אח"כ ע"י המשפחה היו יודעים מנה ואהרן מאיזה שבט היו: לבית. יקום על שבט אביו פירש אביו ממשפחה שבט אחד ואמו ממשפחת שבט אחר יקום על משפחת שבט אביו. אבל לא תפרש אביו ממשפחה אחת ואמו ממשפחה אחרת כלו' ואפילו משבט אחד כפי שמוכח מפשט הכתוב דמאי נפקותא אם יהיה האב ממשפחת החנוכי והאם ממשפחת הפלואי ויקראו על שם החנוכי כיון ששתיהם משבט ראובן אין הפרש בין יקום על משפחה האב או האם: לגלגלותם. ע"י שקלים רצונו לתרץ למה מנאן והלא דבר זה כשמונין אותן ועל זה פירש על ידי שקלים: ג פחות. מבן כ' וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא אף פחות מבן עשרים יוצא לצבא וכן אמר הכתוב מבן עשרים שנה ומעלה והוא יוצא לצבא תפקדו אותם. אבל אם הוא בן עשרים שנה ואינו יוצא לצבא כגון זקן וחולה או יוצא לצבא ואינו בן עשרים אל תפקדו אותם. וי"ל דא"כ הל"ל מבן עשרים שנה ומעלה היוצא צבא ול"ל כל יוצא צבא אלא ודאי אין זה אלא ביאור כפי' רש"י וכן מה שכתב גבי תשא למדך כאן שאין פחות מבן עשרים וכו' מהכא נפקא הרא"ם. ועיין לעיל בפרשת כי תשא. ד בשתפקדו. אותם יהיו וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא יהיו עמכם בצרכי אחרים כמובן מן הקרא ולא בהתפקוד אותם: ועוד מנ"ל שהיה נשיא דלמא אדם אחר וי"ל מדכתיב בסוף אלה קריאי העדה נשיאי מטות ש"מ שהיו נשיאים וגם כתיב ויקח משה ואהרן את האנשים וגומר ואת כל העדה הקהילו וגו' ש"מ שהיה עוזין עם משה: יו לכל. דבר חשיבות רצונו לתרץ וכי זה היה חשיבתן שהיו קוראין כל העדה לכן פי' הנקראים וכו' כלו' לתת עצה ותקון לכל צרכי העדה: (י"ב נשיאים הללו) רצונו לתרץ הל"ל ויקח משה ואהרן אותם שהרי לעיל מיניה כתיב נשיאי העדה וממילא ידעינן שהם הנזכרים למעלה אלא ודאי הואיל וכתיב האנשים האלה יכול הוי לומר שהיו אחרים ולא נשיאים לכן פירש"י שנים עשר נשיאים הללו. וא"ת האחרים הילכך פירש"י אשר נקבו כאן בשמות ומי הם אשר נקבו כאן בשמות הוי אומר אלו הנשיאים והוסיף מלת לו כי בזולתו לא יוודע למי נקבו: וא"ת מנ"ל לרש"י לפרש כן דלמא אחרים הן וי"ל דכתיב האנשים האלה כנ"ל. והל"ל אנשים אלה וא"ת לג"ה לא אמ' סתם ויקח אותם כמו שהקשה מ"י ונראה דמתחלה אמר ראש לבית אבות ובסוף אמר נשיאי מטות וה"א ראשי אבות לאו נשיאים על כל השבטים רק על משפחה אבל כאן כתיב קריאי עדה נשיאי מטות כאן איירי בנשיאים ממש ולעולם אחרים הם ולכך אמר קריאי עדה כדי לידע מי הם שנקראו' לכל דבר חשיבות לכן אמר האנשים האלה דהם הם הנשיאים וק"ל נלע"ד: [קנ"ס] מהרש"ל כתב דק"ל למה כתב אשר נקבו בשמות שהוא די אם כתב את האנשים האלה לכ"מ אשר נקבו לו כאן בשם חשיבות שראויין לאומה גדולה ונשיאות היפך למרגלים שנקראו לשם גנאי על שם סופן כדאית' במדרש רבה: יחוסיהם. וצידי הוכרח לפרש כן לפי שמלת ויתילדו הוא מבנין התפעל שעומד בעצמו ואם היה כמשמעו מלשון לידה היה משמע שהולידו את עצמם ל"פ שהביאו שהם עצמם הביאו את ספריהם וכו': חזקת לידתם. חזקת לשון כבוד כמו שפירש"י בפרשת נשא על מחות אבותיו ישוב פי' אל חזקת אבותיו והוא ל' כבוד: מט מטה. לוי נמנה לבדו כלומר שלא הוז מניינם מבן עשרים אלא מבן חדש ומעלה כיון שהם לגיון המלך חשובים הם הקטנים שיצאו מכלל נפל כמו יוצאי צבא בישראל: ד"א לפי כי לפי טעם ראשון למה כתיב אך דהא כל אכין מיעוטין הן מ"ה פי' ד"א והמיעוט הוא מגזירת בן עשרים שימותו במדבר: וא"ת היה לו למנקט שלא טעו במרגלים שהרי מה שבמדבר מתו בשביל גזרת מרגלים היה. וי"ל דגם הלוים טעו במרגלים רק בעגל לא טעו לכך לא נענשו שהרי אפילו ישראל לא נענשו אלא בשביל השני עבירות כמו שמוכיח רש"י בפרשה שלח לך הואיל וכתיב תשאו את עונותיכם ולא נאמר תשאו עוניכם אלא ודאי שתי עבירות של עגל ושל מרגלים והא דפירש"י לקמן בפרשת אלה הדברים שלא היו הלוים עמהם בשלוח מרגלים ואפילו בעצה לא היו עמהם כמו שמפרש לקמן בע"ש. וי"ל דמתחלה לענין השלוח לא היו עמהם אפילו בעצה אבל בחזרתם כשבאו המרגלים והוציאו דבת הארץ וישאו כל העדה את קולם ויבכו וגו' בהוותה הבכייה היו גם שבט לוי שאמרו ולמה מביא ה' וגו' לנפול בחרב נשינו וטפינו יהיו לבז וגו'. ובזה יתורץ ג"כ מה שמקשין העולם ואף אם היו נמנים מבן עשרים שנה כיון שלא חטאו לא יהיו בכלל הגזירה כי אין הפרוד ממית אלא החטא ממית אלא ודאי שחטאו במרגלים משום הכי לא מנו וק"ל: נ הפקד. שררה וא"ת למה פי' כתרגומו שלא תאמר הפקד לשון מניין מאי מתורץ בזה שהרי אף על לשון מניין מפרש התרגום מני. וי"ל שכל מקום שמתרגמינן מני על לשון מינוי שררה הנו"ן של מני דגושה וכאן נמי הנו"ן דגושה ש"מ שהוא לשון מינוי שררה אבל כשהנו"ן של מני אינה דגושה הוא לשון

מנין. ועי"ל לכך פירש"י כתרגומו לפי שמלת פקוד הוא גם כן לשון זכרון כמו וה' פקד את שרה ופעמים שהוא ל' חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש לכך פירש"י כתרגומו מני לאפוקי אותן ב' פירושי' של ויפקד פקידי': נא יורידו. כתרגומו יפרקין פי' שמפרקין אברי המשכן ומפרידין אותן ממקו' חבורן ומעמידי' כל אחד לבדו. לא יורידו ממקום גבוה למקום נמוך כמובן מלשון ירידה: כשבאין ליסע ק"ל על מה דכתיב ובנסוע המשכן וכי המשכן נוסע והלא מסיעין אותו האנשים וצ"ק והא קודם הנסיעה היו מפרקין ובקרא משמע דבשעת נסיעה היו מפרקין ועל זה פירש כשבאו ליסע דהנסיעה קאי על האנשים וכו' ואמר ונושאין אותו וכו' שלא תאמר הסורדה לבדה חובת הלוים ולא המשא ואע"פ שלא נזכרו כאן בקרא משאם סמך על סוף הפרשה וכמו שפירש בפרשת נשא: והזר. לעבודת' זו וכו' פריקה והקמה רצונו לתרץ והרי כבר הזהיר הכתוב כמה פעמים שכל הקרב לעבוד' מזבח או הנכנס להיכל יומת לכך פירש לעבודה זו שהיא פריקה והקמה לא לקריבת המזבח: יומת. בידי שמים וא"ת מנ"ל לרש"י הכי דהא כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה א"א חנק וי"ל דרש"י בעצמו מפרש זה בסמוך במה דכתיב ולא יהיה קצף ונומר שזו היא מיתה בידי שמים כמו שמצינו בקרא כי יצא הקצף ושם היתה מיתה בידי שמים ועיין לעיל בפר' אמור: נג יהיה. קצף יש מקשי' דהא כל התורה נאמרה כללות ומכלל הן אתה שומע לאו. וי"ל דרש"י בא לפרש שלא נטעה לומר דהא דכתיב ולא יהיה קצף דקאי אהסמיך ליה וחנו בני ישראל וגומר והלוים יחנ' וגומר לכן פירש אם תעשו וכו' ואם לא תעשו וכו' קאי אעבודת משכן פריקה ועשייה והוכחתי כמו שמצינו גבי קרח. מלאתי: כמו שמצינו רש"י פי' זה משום פי' דלעיל שהי' יומת בידי שמים שאל הקשה מנ"ל לכן הביא מעשה קרח:

ב ב בצבען זה. ופי' לבית אבותם הם במות אביהם המפותחים בחושן ולפי שפי' זה רחוק שפירש על לבית אבותיו לכן אמר ד"א וכו'. ולפירש ד"א קשה מלת דגלו באותות לבית אבותם לכן צריך גם לטעם ראשון: כשנשאוהו פיר' ולפי זה צ"ל דגל לשון קבילה כמו דגלו עלי אהבה כלומר וכל דגל היה נגד קבילתו. מלאתי: מנגד. מרחוק מיל וא"ת לעיל בפרשת יתרו פי' רש"י נגד הסר למזרחו כל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח ומשמע אפי' סמוך. וי"ל דכאן כתיב סביב לאהל מועד יחנו א"כ אי אפשר שיהיו כולם נגד מזרח לכן פירש"י לשון רחוק. ועוד מלאתי מנ"ש למד נאמר כאן מנגד ונאמר להלן ותשב מנגד הרחק מה להלן רחוק אף כאן רחוק: מיל הם אלפים אמה שיוכלו לבא בשבת: ג זו. רוח מזרחית. וא"ת מנ"ל לרש"י ומפרש דמערב קרוי אחור א"כ ש"מ דקדם הוא מזרח: [קנ"מ] פי' אחר שה"א בסוף התיבה במקום למ"ד בתחלתה ופי' קדם פנים יתוב שיהיו פנין קדמה לפנים ותיבת מזרחה נ"כ הוא למזרח: [ג"א] וא"ת דל"ל למכתב בקרא כפל לשון קדמה מזרחה ונראה שהכתוב מגיד לך מפני שיהודה היה מלך ויש לתת לו אותו צד שהיא חשוב יותר לכן קרוי מזרח לשון תחילה וקדימה ואי הוה כתב מזרחה או קדמה לחוד לא הוה ילפינן: ט כשרואין הענן. דק"ל והיאך היו יודעין שיסעו יהיו הם ראשוני' וה"ל שבראשונה יסעו דהא כתיב על פי ה' יסעו. ועל זה פירש כשרואים וכו'. כתב הרא"ם ויש לתמוה למה השמיט רש"י ז"ל מאמר משה קומה ה' וגו' ולא הזכיר רק סילוק הענן והריעות חצוצרות. וי"ל דרש"י לא בא לפרש אלא היאך היו יודעין סימנו' את עצמן ליסע ומפרש בזה היו יודעין כשרואין וכו' אבל הנסיעה עצמו' דהיינו ההליכה לא היה עד שאמר משה קומה ה' והא דכתיב בקרא ראשונה יסעו פירושו ראשונה הן מכינים אותן עצמן לנסוע והכתוב עוד חוזר בפרשת בהעלו' אי"ה: [נח"ל] ואני אומר דהיכתמיות דהא דרך הביאה גם הברייתא בפרשת בהעלותך בפסוק על פי ה' יסעו וגם הא דעל פי שלשה היו נוסעים וכו' וע"ש: כלדך חנייתן כמ"ד כתיבה הלכו ופירש מאסף לכל המחנות דכתיב גבי דן פירש שכל מי שהיה מאבד דבר מאותן המחנות שבכבר נסעו היה מחזיר לאן. אבל אינו ר"ל שהיה דגל מחנה דן הוא האחרון מכל הדגלים כמ"ד כקורה היה הולכין: יז לאחר. שני דגלים פי' בתוך המחנות היינו מחנות ישראל שהן ד' מחנות שתים לפניו ושתים לאחריו ולא בתוך המחנות הנזכרו' לעיל דהיינו בין מחנה יהודה ומחנה ראובן הואיל וכתיב אהל מועד אחר שני דגלים של יהודה ושל ראובן: כ ועליו. כתרגומו ודסמיכין ולעיל לא צריך רש"י לפרש מידי שהרי גבי ועליו כתיב והחונים אם כן ודאי פי' כתרגומו אבל כאן אין כתיב כלום רק ועליו מטה מנשה אם כן אין אני יודע פירושו לכך פירש רש"י כתרגומו:

ג א ביום שלמדן מה שלמד. דאל"כ מה ענין זה לכאן ופירש ביום דבר מיום דבר והבי"ת כבי"ת והנותר בבשר ובלחם לא שבאותו יום עצמו שדבר הש"י עם משה בהר סיני למדן אלא שבאותו יום והלאה היה מלמדן ונעשו תולדותיו. וא"ת והא לכל ישראל למד משה תורה ולמה לא נקראו תולדותיו וי"ל דנהי שלמד כל ישראל תורה היה במצו' הש"י כמו דכתיב ויאמר ה' אל משה עלה אלי וגו' וגומר אשר כתבתי להורותם משמע דעיקר מה שלמד הש"י תורה עם משה היה בשביל כלל ישראל לכן אין שייך לומר כל המלמד אבל גבי בני אהרן שלא היה משה מחויב ללמוד עמהם דהא האב חייב ללמוד את בנו תורה מ"ה נקראו הם תולדותיו של משה וכן נראה דיוק לישנא דכל המלמד את בן חבירו תורה וכו': ו ושרתו ושמרו ולא שהם שני ענינים שירתו וגם ושמרו משמרתן כי אין להם שירות אחר כי אם שמירת המקדש כי הוא שירותו של אהרן ובניו: על. פני אהרן בחייו יש ספרים שגורסין על פני אהרן אביהם בחייו. וא"ת ל"ל לרש"י לפרש בחייו וי"ל אי לא פי' בחייו הייתי אומר שהוא לאחר מיתתו לפי שאינם ראוים לעבודה בפניו על אהרן אביהם בחייו נעשו כהנים גדולים פירש אם אירע מומא באהרן שימש אלעזר. באלעזר שימש איתמר. תנחומא: ט נתונים. לעזרה ר"ל דוקא עבודת הקדש אבל לא עבודת חול והוכחתו דכתיב בפרשת קרח ואני נתתי לכם מתנה לעבוד את עבודת אהל מועד ש"מ דוקא עבודת הקדש אבל לא חול: מאת. מאחר כל העדה רצונו לתרץ לפי שמלת בני ישראל משמע שהם היו ברשות בני ישראל וישראל היו נותנים לכהנים וזה אינו. ועוד שהרי כתוב ואני לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל וגומר משמע שהקב"ה הוא הנותן ולא בני ישראל על זה פי' כתב מתוך כו': טו ילדה. אותם ונמנית וא"ת והרי לעיל כתיב מבן

חדש

וי"ל דה"ק שאלה מכלל שאלים הוא נמנה . וי"ל שכאן מדבר בודאי שלא היה נפל והיו כלו חדשיו לכך נמנה משנולד דהקודש שלשים יום . [ג"א] . ודוקא שם נמנה מן הבטן לפי שודאי לא היה נפל שהרי כשנכתבה התורה בימי משה כבר יצאת מספק נפל לפיכך מנה את יוכבד מיד ואע"פ שנמנו כאן ע"פ רוח הקדש לא היה רוצה למנות אותם שודאי כלו חדשיהם משום לא פלוג מז היאך . אני נכנס . [נ"א] וקשה ופי בשביל שהורה שלא רצה לכנס לאהל שלהם כיון ע"פ ה' ונראה שפירושו כי נגאי לק"ח שיכנס לאהל אחר שהם נשים ולפיכך אמר היאך אני נכנס לאהליהם כו' : כא משפחת . הלבני . ויש נוסחות שגורסין הראשון לפרש מי היו בניו . רצונו להרץ למה כתב ב' פעמים הרי כתיב לעיל מיניה ואלה שמות בני גרשון וגומר ומתרץ הראשון לפרש מי היו בניו והשני כלו' לגרשון משפחת הלבני והשמעי פקודיהם כך וכך : ולפי גרסא שלפנינו נמי פי' הכי שלא בא להשמיענו מי היה משפחותיו דהא כבר ידענו זה אלא מאי קרא בא להשמיענו שמשפחת לבני ושמעי פקודיהם היו כך וכך כאלו אמר לגרשון משפחת הלבני ומשפחת השמעי שאלה הם משפחת הגרשוני היו הפקודים כך וכך : פקודיהם . כך וכך . דק"ל לפי שהלשון לגרשון משפחת הלבני משמע שגרשון היה ממשפחת הלבני זה אינו דהא משפחה הלבני היה ממשפחת גרשון . ל"פ כלומר לגרשון היו וכו' מאתי : כה יריעות . התחתונות . ולמה נקראין משכן לפי שהם נראין בפנים כשאדם עומד במשכ' . ועוד דכתיב ואת המשכן תעשה עשר יריעות וגומר והם יריעות התחתונות וכל ד' מכסים לא המשכן בכללו כמו והקמות את המשכן רא"ם ולמה נקראין אהל לפי שהם אהל על היריעות התחתונות : מכסהו . עורות אילים . וא"ת למה כתיב מכסהו שהוא משמע דעורות אלי' ותחשים הכל כיסוי אחד היה ובמקום אחד היה משמע שכל אחד וא' בפני עצמו ויש לומר דודאי כל אחד היה מין בפני עצמו אבל היו מחוברים אחד באמצע ולכך נקראין מכסה . ואם תאמר היה לו לכתוב אהלו שהרי גם הם היו אהל על יריעות העזים יש לומר כשלא יריעות עזים ניחא שנקראין אהל לפי שהם היו על גגו ועל הצדדין לכך נקראו אהל שהיו מונחים עליו מכל צד אבל עורות אילים מאדמים לא היו אלא מסך על גגו לכך נקראין מכסה : ומסך : הוילון שהוא מחיצה מבדלת לא הפרים למעלה כהוראה לשון מסך : כו של . משכן והאהל . כי בני מררי היו נושאין מיתרים של חצר עיין רש"י בפרשת תשא : כט אוי . לרשע וכו' : מקשים העולם ל"ל לרש"י לכל פירוש זה כאן . ויש לומר דקשה ליה למה לא כתיב משפחת בני הקהתי כמו דכתיב בתר הכי למשפחת הקהתי ולעיל נמי כתיב אלה הם משפחת הקהתי ומפרש וסמוכים להם דגל ראובן וכו' שחטאו והחטיאו את הרבים ואין ראוים לכתוב השם בשמו דהיינו ה"א בראש התיבה והוי"ו בסוף התיבה : ור"ן . אית עם קרח כי אלו רובן משבט ראובן היו כדלקמן בסד' קרח וכתב בג"א שרש"י בא להרץ דבני גרשון כתב אחרי המשכן יחנו תימנה ובבני מררי על דרך המשכן יחנו תימנה וכאן כתיב יחנו על דרך המשכן תימנה אלא כאן לא סמך יחנו לתימנה לומר שלא בא הכתוב כאן לצוות שיחנו תימנה אלא שהיו כבר תימנו' וכאלו כתב יחנו על ירך המשכן במקום שהם חונים עכשיו שהוא תימנה ומאי נ"מ אלא נ"ל שלכך נמשכו וכו' : לב ונשוא . נשיאי ממונ' ע"כ לפי שהלשון משמע שהוא כאחד מאחר הנשיאים ולא יותר מאוס דנקוד ונשיאי הוי"ו בחלפוס הוא דבוק דאל"כ היה נוקד ונשיא בשו"א תחת הוי"ו וקמ"ץ תחת הנו"ן ע"ה צריך לפרש ממונה וכו' : לח סמוכים . להם [נ"א] גם כאן בא לתרץ דהל"ל משה ואהרן ובניו יחנו אהל מועד אלא שלא בא לכתוב רק להגיד לך שהחונים לפני אהל הם המסובים האלו לפיכך היו כמותם החונים כמוכים להם : לט נקוד על אהרן . פירש שלא היה מתעסק במניין הלוים אלא משה לבדו ומפני שאגיהם היו מתעסקין במניין ישראל דרך המקרא לכתוב כך אף שלא היה במניין הלויי' מ"מ הזכירו בכתוב ג"כ במניין הלוי' : י"מ שלא היו במנין הלוים שלא היה הוא מן המנין וכן משמע במסכ' בכורות דף ד' אבל קשה והא קרא במונין כתיב אשר פקד משה ואהרן ולא בנימנין הרא"ם ול"נ דה"פ מדנקוד על אהרן משמע שלא היה במונין ולא הוי נמי בנימנין דאל"כ למה ליה להזעיר אהרן ולנקוד עליו אלא שלא למדרש במונין לא היה אבל בנימנין היה מ"מ הזכיר ונקוד עליו למדרש שהיה חסר מכל וכל אף מן הנמניין דומה קלת פירש זה למה בפירשתי במלת את לאן נקוד על את וכו' אף שדחוק קלת יש ליישבו כדי שלא תקשה רש"י דפירש בחומש על פירש"י דמסכת בכורות שפירש שם בהדי' שאהרן לא היה במנין וכן יש לייש' לשנא דב"ר כל פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן נקוד עליו שלא היה אהרן מן המנויין דמשמע לשנא שלא היה מן הנמנין : שנים שיפקיעו עלמן [נחלת יעקב] וקשה לי ע"ז מאי תיתי שיכול הפדיון של ה' שקלים על בכורי לוים דהא עיקר טעם הפדיון הוא שברא‍שונה היו הבכורים קדש ועבודת הקרבנות היו בהם ומכח שחטאו בעגל נפסלו להקריב וחלה קדושתם על הלוים שלא חטאו בעגל וזה היה פדיון קדושתם וממילא אנו רע"ג בכורות הנותרים שקדושתן לא היה על מי לחול אמר הכתוב שע"י שיתנו ה' שקלים יצאו לחולין כמו כל הקדש שיפדה במעות וא"כ בכורי הלוים שלא חטאו בעגל ולא נפסלה קדושתן מהי תיתי שיצטרכו' פדיון ול"כ סדרא קושיא לדוכתא למה הוצרכו הרע"ג בכורות ליתן ה' שקלים מאחר שהיו שם ג' אלות לוים ונראה דה"פ דהא ק"ל שאין הקדש פודה הקדש אלא חולין הוא פודה את הקדש שהחולין נתפסין בקדושת הקדש והקדושה חלה על החולין אבל א"א לומר שהקדש יפדה את ההקדש שהרי הוא כבר קדוש וכן הוא בכאן שהכ"ב אלף לוים היו חולין עד הכא לפיכך היה מקום לחול קדושת הבכורות על הלוים . אבל הג' אלפות לויים שהיו בכורות ולא חטאו בעגל ונשארו בקדושתן לעבודתו אין מקום לומר שיכנס תחת הבכורים שכבר שם ראוים להקריב וזהו אין בכור מפקיע בכור ולכן הוצרכו לפדות קדושתן ה' שקלים : מח אלא את פסר חמוריהם י"מ דקשה לרש"י דאי אבהמה טהורה קאי אין שייך פדיון דלא פקע קדושת בכור דהא הכהנים עצמן חייבים בקדושת בכור . וי"ל עוד דהוכחתו מדכתיב בפרשת בא כל בכור אדם תפדה וכל פטר חמור תפדה בשה כאן שכתב ובכור אדם ובכור בהמה תפדה מיירי נמי דוקא פטרי חמורים . [הרא"ם] תימא והלא רש"י בעלמו פירש בפ"ק דבכורות דף ד' גבי הא דפריך רבא לאביי אם א תוי דדרשת ק"ו מבהמה לפטר: לוים מבכור בהמה טהורה דהא בהמה טהורה דידהו הפקיעו בהמת ישראל הטהורה וצ"ע . וי"ל דהא פרכא דפריך רבא לאביי אינה אלא לפי סברתו אבל אביי פליג עליה בהא וס"ל דלא אדו בהמות הלוים אלא בכורי בהמה טהורה של ישראל וכו' עיין כמ"ז : ולא מנה העודפים בבהמה . הרא"ם תימא איך הביא הרש"י אותו וכו' : מו תקח חמשת שקלים .

כדי שלא תטעה לומר דהאי את פדויי שלשה והשבעים ותוכר פירש אתו העודפים על פדויי הלוים דכסמוך דפירש אותן שפדו הלוים כגון כדפרש"י שם ואתם תקחו חמשת שקלים נ"כ לכך פירש דהאי ולא פדויי השלשה וגומר פירש ואת הבכורות שצריכין לפדות כו' כי עדיין לא היו פדוין אלא הם צריכין לפדות ואתם תקחו חמשת שקלים לגלגלות : מז כ"ב אלף פתקין פירש פתיכות איגרות וכן ובספר יוחסין מתרגמינן כפתקא יחוסין [ד"ד] זהו דעת ר' יהודה אבל ר' נחמיה סקשה ע"ז הרי נחמנו וכלם כל הפתקין שכתוב בן לוי אם אני נותן ידי מה אני עושה מי אומר לי אם היה עם פתק בן לוי שלא זכיתי אלא לכך עשה כתב על כ"ב אלף ורע"ג פתקין בן לוי ועל רע"ג כ"ב וכתב הרא"ם ואף ע"ז יש לדון שמ"מ האחרונים יאמרו אלו היינו נוטלים בתחלה הסיו רבים של פתקי לוי כ"ב אלף ורע"ג ופתקי ה"ש רק רע"ג מי יאמר שלא עלה בידי של לוי כי כל מאי דפרים מרובא קפריש ולכאורה י"ל כל הי שנוטל פתקו חוזר חורק פתק כאלו לקלפי בענין שלעולם היו הפתקים שוים בם ומ"מ קשה א"כ שמא יעלו כולם של לוי זה אחר זה והדרא קושיא לדוכתא וא"ל שמיד שיעלו כ"ב אלף שהאחרים יהיו של ה"ש ממילא יהיו חייבים לפדות דא"כ קשה מי ירצה לסיות מן האחרים ולא יקח תחלה פתקו אם לא יאמר ע"פ הזקנים או בחשיבות והוא דוחק . יש אחרים שרצו שכל זה שעשה משה הוא ע"פ רוח הקודש לכך לא היו תרעומות וזה נאה מאד ראוי למה היה גורל כלל יאמר משה לכל אחד אתה חייב ואתה פטור ע"י רוח הקודש . ונראה לפע"ד דלק"מ דככר קי"ל בפ"ק דכתובות כל קביע כמחצה על מחצה דמי אפי' לקולא כגון שזרק אבן לתוך י' בני אדם והיו שם ט' ישראלים וא' עכו"ם וא' ישראל אחד דפטור שזורק דאותם עכו"ם אחד שביניהם נחשב כאלו הוא מחצה על מחצה דבר זה היה מגולה לכל ישראל בכל מילי ואפ"ה לא היה כאן שום תרעומות אפילו אם היו תשעים בן לוי מ"מ כיון שהיה קבוע שם נחשב כמו הרבים . [ופנח"י] פירש כשראלמר אי' שעלו בשרוגין אחד בן לוי וא' ה' שקלים דמעשה נסים היו :

ד ב לעבודת משא כוונתו לפרש טעם המניין שכל הממנים ממנין מבן חדש ומבן ך' ובני י"ג אבל זה המספר אינו דומה לשום אחד מהמספרים . לכך פירש מנה מהם הראוין וכו' רא"ם : ה בנסוע המחנה פירש הא יקשה בעיניך לומר היאך היו יודעים השעה שיסעו עד שיחלו לסלק הענן כנגד לארון הקודש לכסותו אחר נסיעת דגל מחנה יהודה כי היה נראה שכבר דגל יהודה הכריח לפרק המשכן ולכסות הארון : ט נרותיה . פונסין כמו פירש לא הפתילה הדולק' כמו נר אלקים וגו' לכן פירש פה שהוא מורה על כלי מלא נר תשרת גם על הכלי : י אל מכסה . מרלוף פירש שם גדול שמשמש סמורות . מדכתיב אל מכסה משמ' דבר שיש לו תוך : יב בתוך המשכן שהוא קדש דק"ל לא הל"ל אלא אשר ישרתו בם בקודש ל"ל ומתרץ מ"מ כתיב כן דע אחר שלא היו משרתים על המזבח הזהב כלים כ"א במשכן אין צריך לומר לפנים שלא היו מקטירין עליו אלא קטרת הסמים: (נ"א) לא שיטה פירוש שפירשו שם בקודש דא"כ ה"ל לינקד הבי"ת בשו"א אבל עכשיו שהיא נקודה בפת"ח משמע קודש הידוע וכו' השמש שהוא ידוע ביותר : יג ודשנו יטלו את הדשן לא שיטלו בו הדשן כי הרי כאן דוקא בשעת חנייתן נראה שנהגו כאורי אבל בשעת המסעות לא היתה נראית שפני אש של המערכה שהיה מונח עליו ובנסעם הסירו כל האש ונראית סגולה : [פסכתר] בשלהי פר' המוציא תפילין פירש"י פסכתר סיר של נחושת שירוה מתרגמינן פסכתרות : (רמ"י) וקשה דהא לעיל בסמוך פירש הרב קדש קדשים הארון והשלחן והמנורה והמזבחות כלי שרת וכאן לא קחשיב שלחן ומזבחות אחרי כוהי מנלתי כמר' דכה ואת כלי הקדש אלו שלחן ומנורה שתי מזבחות וכל כליהן : טו ומתו אלא שמע חייב לא שאם לא יגע ימותו כדמשמע פשוטו של קרא אלא מלת ימותו אינו דבוק עם מלת יגעו רק שהוא דבק עם מלת יגעו לבד בלא מדוקיא ולא יגע והא שם יגע ועליה קאי ימותו : יו לשאת ולהקריב וא"ת והרי כתיב לשאת אותם ויש לומר דכך פירושו לשאת אותם שמן וקטרת שמן המשחה אבל מנחת התמיד עליו הוטל כו' אע"ג דלשאת מכולה קאי אף על המנחה מ"מ אי אפשר לומר כן לפי שהמנחה זו קמח ומקריבין שמפרישין אותו עשרון לכבש ואינה קרויה מנחה אלא בזמן שמפרישין אותו לקרבן והוא בעת הפרייה שאז היו מקריבין ולא בעת הנסיעה . וכ"ש שאין לומר שמיירי שהפרישו אותה או נתקדשה בכלי דא"כ היה נפסלה ביוצא גב למה ירפיש אותם מקודם והביאה מלוה בשנ"ת וא"כ א"א לומר שנשא אותם בעת הנסיעה . ל"פ שעליו מוטל לצוות כו' ובזה נדחה קושית הרמב"ן מדברי רש"י ז"ל : [ולוות איש] פירש לא שישאם הוא בעצמו כמו שמן המאור ושאר כי כבר כתיב לקמיה ואחרי כן יבואו בני קהת לשאת . והוסיף לומר על משא בני קהת משני שלא תטעה לומר שגם משא בני גרשון ומררי נמי היה ע"פ אלעזר מדכתי' פקדת כל משכן את אית דמשא גרשון ומררי ע"פ איתמר היה . ל"פ על משא בני קהת היה ממונ' אלעזר : יח אל תכריתו אל תגרמו הודיענו בזה שמלת תכריתו הוא מבנין הפעיל : ובבלע שלו . הוא ככויו וכן ת"א כדמכסין ית מנא קודשא :

הסלת פרשת במדבר

פרשת נשא

כב גם הם . כמו שצויתיך הא דנקט רש"י כמו שצויתיך על בני קהת כמו שבגאתם לבני קהת משום דעדיין לא נשא את ראשם של בני קהת אלא הקב"ה צוה למשה שישא את ראש לעיל בפרשת במדבר והמעשה כתיב בפרשה זו לכך נקט כמו שצויתיך על בני קהת ר"ל כך מלוה אני אותך גם על בני גרשון ויהיה מלת גם דבק עם לבית אבותם למשפחותם וגו' דק"ל הל"ל גם אותם כי מלת גם משל על דבר אחר כמו שם ילכו גם ישרתו אבל על נשא אינו נופל לשון גם אלא אותם לכך פירש כמו שצויתך וכו' ואותם אינו משל על שתי מלות אלא על פועל ועל נפעל מאמרי : שהנשיאו לכלל מה דלא נקט כך כמו צויתיך על בני קהת לישא את ראשם משום דק"ל למה לא כתב רחמנא שכי נשא גם את ראש בני גרשון לבית אבותם וגומר ולא לא היה צריך למכתב גם ומתרץ דאי הוי כתב נשא גם וגומר היה משמע דגם תרגל' מורים מבן ל' שנה ומעלה א"כ מבן חדש ומעלה לכך כתב גם בסוף לומר לך דגם לא קאי אמה דלעיל אלא קאי אמבן ל' שנה וגומר דלמטה והוא שנקט שסמיכו לכל עבודה ובתוב מבן ל' עד בן נ' מאתי : כה עשר התחתונות הרא"ם פירש מדכתיב משכן אהל

אהל מועד [..] י"א יריעות עיזים סקרוים אהל כדכתיב ועשית יריעות עזים לאהל : ואת אהל היריעות. עזים כל זה פירשתי בפרשת ויקהל : מכסהו מאדמים וכאלו אמר ומכסהו מכסה וי"ו וכנווו רבים. דאל"כ למה זכר מכסה התחש לבדו ולא מכסה העורות אלים : ד"ה מסך וילון שמזרחי כך מפורש בפרש' במדבר ומ"ש המזרחי אינו כלל כי אין וילון אשר על פתח אהל מועד חוץ מן המזרחי רק הוא תוספות ביאור [ונק"ה] פירש שם לאפוקי אלו יריעה הכפולה לפני פתח אהל מועד למזרח כדלעיל פרשת תרומה שהיא מחוברת עם שאר היריעות ואין לה שם בפני עצמה : כו ומגינים על המשכן. דק"ל דקלעים היו כמו דפנות סביב החצר ואין נ"ל בו לשון על המשכן דעל משמע שהיה למעלה על המשכן. ומתרץ דה"פ הסובבים ומגינים על המשכן כלומר דצריך להגיה תיבה אחת אשר סובבים על המשכן כי מדרך הלשון לומר שהוא מגין עליו ומגינים עליו סביב. ויש מקשים למה לא פירש"י לעיל בפרשת במדבר דכתיב וקלעי החצר ואת מסך פתח החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב וגו' ולא פירש שם כלום ולפי מה שפירש הרא"ם ריש פרשת בהעלותך גבי להעלות נר תמיד שבפרשת אמור שלא פירש"י שם כלום כתב וז"ל כי המפרש פעם יפרש כל הבחינות הנופלות על הלשון ופעם יפרש קצת מהן ופעם יסמוך על מה שפירש במקום אחר ולא יפרש שם כלום עכ"ל ונ"ל דרש"י הוכרח לפרש פה אף שפירושו הוא פשוט משום דהכא כתיב ואת מסך פתח שער החצר וגו' וקשה כפל לשון נ"ל דהיינו פתח והיינו שער ועוד יש להקשות על הפסוק דבין מלת פתח ובין מלת שער ומפני זה יבא הטועה לטעות ולפרש הקרא וכאלו אמר ואת מסך שער החצר ויפרש הקרא מסך הפתח שהוא הוא שער שמזרחי של חצר ומסך שער הוא מסך פתח אהל מועד שגם הוא נקרא שער החצר מפני שהוא פתוח אל חצר המשכן וזהו שאמר אשר על המשכן כלומר שער החצר אשר הוא סמוך אל המשכן ואל המזבח ועל דכתיב הכא פירוש לשון סמוך הוא והא דכתיב לפני זה ואת מסך פתח אהל מועד פירש הוא פרוכת המסך שלפני בית קדשי קדשים ונקרא פתח אהל מועד מפני שהוא עומד בתוך אהל מועד והיה עולה על הדעת לומר שגם הפרוכת שלפני בית קדשי הקדשים היה במשא בני גרשון וזה אינו אמת. כי פרכת המסך היה במשא בני קהת כדכתיב לעיל בפ' במדבר ובא אהרן ובניו והורידו את פרכת המסך וכסו בה ארון העדות מ"ש פירש רש"י הכא אשר על המשכן כלומר הקלעים וכו' הסובבים ומגינים על המשכן וכו' : הנחשת. דק"ל כיון דקלעים היו מסבבי' על המשכן פשיטא שהיה סביב המזבח שהיה במשכן. ועוד שהרי הקרשים היו מגינים על המזבח הזהב. ומתרץ דלאו מזבח הזהב הוא שהיה במשכן אלא מזבח הנחושת שהיה חוץ למשכן : ואת כל דיתמר. פי' ולא לכלים הסמוך לו כי אין לכל כלי עבודתם כלים אחרים. גם לא תפול עליהם לא מסירה ולא עשייה אבל המסירה נופלת על בני גרשון : ועוד דאי קאי על הכלים מה היה לו לכתוב אשר יעשה להם לעובדין לכך הביא התרגום דפי' שעשיה לשון מסירה וכינוי להם קאי על בני גרשון הנזכרים לעיל שכל האמורים כאן בפרשה נמסרים בידם : כז ממונה. עליהם דק"ל דהפסוקים סותרי זה לזה דפסוק אומר על פי אהרן ובניו ואח"כ כתיב ביד איתמר בן אהרן הכהן ומתרץ דפסוק שני פי' הוא על הפסוק דלעיל איזה מן הבנים ממונה עליהם כו' ומפרש איתמר בן אהרן. וא"ת כיון דאין ממונה אלא איתמר למה כתב לעיל ובניו לשון רבים אין זה קושיא דבכמה מקומות מצינו לשון רבים על כן אמר כמו ובני דן חושים. ובני פלוא אליאב : לב ומיתריהם. היו לעמודים מפרש בזה היכן מצינו בפיס לתרווייהו יתידות ומיתריה. וא"ת והא לעיל בפ' במדבר פירש"י את מיתרין של משכן ולא של חצר פירש"י דמיתרי החצר היו נ"כ לבני גרשון. וי"ל דהא דפירש"י לעיל ולא של חצר ר"ל דמיתרים של המשכן היו כולם במשא בני גרשון אבל של חצר לא היו כולם במשא בני גרשון אלא קצתם במשא בני גרשון וקצתם במשא בני מררי כמו שפי' כאן וק"ל : לשפתם העליונה. פי' הרא"ם והיו היתידות מחוברים לעמודים שהיה עשה כמין קונדסין שקורין פלו"ש שהן יתידות ארכן שהוא ורחבן שלש טפחים ולאמצען טבעת נחשת וכורך שפת הקלעים סביביו במיתרי' כנגד כל עמוד ועמוד והולס הקונדס דרך טבעת והאונקלוס שבעמוד העשוי כמין ווי"ן ראש אחד זקוף למעלה וראשו אחר תקוע בעמוד : וקונדסין בפ' תרומה בפירש"י מבואר היטב : מז עבודה. לעבודה כלומר בזמן שהכהנים היו מקריבים ופוסקים בעבודת הלוים היו מזמרי' ומנגנים במצלתים וכינורות שלהם ועושין עבודה לעבודת כהנים : ועבודת משא. שמשמעו [מהרר"ם] כלומר אעפ"י שעבודת עבודה פי' עבודה לעבודה מ"מ עבודת משא אין פי' עבודה למשא אלא כמשמעו עבודה שהיא משא : מט מבן. ל' ועד בן נ' דעת רש"י דהאי ופקודים קאי על משה דכתיב לעיל פקד אות' ביד משה ואשר צוה כמו כאשר צוה וה"ק ופקודי' של משה כאשר צוה ה' את משה דהיינו מבן ל' עד בן נ' וזה שנקט רש"י ואותן הפקודים היו במצוה מבן ל' עד בן נ'. ואין לתמוה כיון דקאי על משה דלעיל למה כתיב ב' פעמים משה דהוה לו לכתוב אליו במקום משה יש לומר דהרבה פסוקים מדברים כן כמו ואל משה אמר עלה אל ה' היה לו לומר עלה אלי וכן וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' היה לו לומר מאתי וכן ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך היה לו לומר נשיי וק"ל. וא"ת מאי צריך רש"י לפ' כן והלא כמה פעמים כתוב מבן ל' וגומר וי"ל לפי שכתוב ויהיו פקודיהם שמונה אלפים וחמש מאות ושמנים ואח"כ נאמר ע"פ ה' פקד אותם ובמאה אתה רוצה לפרש על מנין אחר האמור בפרשת בהעלותך שהוא מבן כ"ה שני' : לכך פירש רש"י ואותן הפקודי' בו' והוכחתו מדכתיב אשר צוה ה' את משה משמע שכבר נצטוה עליו והלא בציווי מבן חמש ועשרים לא נאמר אלא לאחר מכאן : וי"מ ופקודיו פירש ממוניו ופירש"י ואותם הפקודים וכו' כלומר ואותן הממונים אלעזר ואיתמר הממונים עליהם צריכין אף הם להיות מבן ל' ועד בן חמשי'. מצאתי בשם גדול אחד :

ה ב וית פרשיו' נאמרו בו ביום. דק"ל למה לא צוה להם פרשה זו מיד כשהוקם המשכן דהא ביום שהוקם המשכן מסתמא היו עושין המחנות וא"כ מיד היה לו לצוות שישלחו כל טמא מן המחנה. ומתרץ דבאמת נאמרה ביו' שהוקם המשכן. ואי קשה ליה והיכן מצינו שנאמר להם עוד איזה פרשה ביום שהוקם המשכן ומתרץ ושמונה פרשיות כו' : וישלחו ג' מחנות. מדכתיב ג' פעמים מחנה בפרשה זו : חוץ לכולן דכתיב גבי מצורע בדד ישב משמע שיהא ישיבתו במקום שאין שאר טמאים הולכים שם דהיינו חוץ לג' מחנות ומדכתיב ולא יטמאו את מחניהם ולא כתוב את מחנם משמע מחנה אחד לזב ומחנה אחד לטמא מת ומדטמא

מת מותר במחנה לויה כדלעיל מ"מ דזב הוא במחנה ישראל : מחנה שכינה. וא"ת מנ"ל לרש"י. וי"ל הא דטמא מת מותר אף בשל לויה יליף ממשה רבע"ה שהיה לוי וכתיב ויקח משה את עצמות יוסף עמו והיה נכנס במחנה לויה : טמא לנפש ל' עצמות. כלומר דעת התרגום שנטמא בעצם של מת. הרא"ם פירש דהוכחתו הוא שאם הוא לשון טומאה א"כ היה מחויב שהנוגע בטמא מת יהיה אב הטומאה מדצוה לשלח הנוגע בטמא מת מחוץ למחנה כזב ומצורע שהם אב הטומאה ואין הדבר כן שהרי הנוגע בטמא מת אינו אלא ולד הטומאה הלכך על כרחך צריך לומר לטמא נפש וכו' אינו אלא מלשון עצמות ועצם הוא אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ואם תאמר מנא ליה דלמא פירש של פסוק שנטמא בבשר מת ולא בעצם. ויש לומר דאם כן הוה לו לכתוב טמא בנפש מאי טמא לנפש משמע שנטמא במה שמתואר לנפש ואיזה זה זה בעצם הרא"ם. ועוד יש לומר מדמתרגם דמסאב לטמי נפשא לא היה לתרגם כי אם דמסאב לנפשא אלא לטמי עצמו' משמע כ"ל : ז הקרן. שנשבע דממון המתחלת בראש הוא ומפרש ואי זה זה נקרא קרן אותו שנשבע עליו רצה לומר אותו ממון שנשבע עליו לאפוקי חומש : לאשר. שנתחייב לו דקשה לרש"י למה לא כתיב אש' גזל לו אלא לאשר אשם לו משמע למי שהקרן שלו כגון שהיה אחד הלוה לנגזל וזה בא וגזל מידו חייב ליתן למלוה שהלוה לנגזל. וזהו שנקט רש"י למי שנתחייב לו ר"ל למי שנתחייב הנגזל לו : ח לחשיב. כשנמלך זה דקשה לרש"י כיון שנגזל כופר לו וזה שהשביעו ה"א כבר מת א"כ איך בא שזה רוצה לשלם ומתרץ כשנמלך כו' : זה הגר שמת. וא"ת בפרשת בהר כתיב וא"ש כי לא יהיה לו גואל ופי' רש"י וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואל ומתרץ אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו ר"ל דיש לו גואל אלא שאין לו גואל עשיר שיוכל לגאול ממכרו ולמה לא מתרץ דמיירי בגר שאין לו יורשים כמו שמתרץ הכא. ויש לומר דהתם אי אפשר לומר בגר דהא כתיב ומכר מאחזתו דהיינו מירושת אביו ולגר אין לו ירושה מאביו וגם הכא א"א לתרץ כהתם דכל אדם רוצה לקבל האשם דהיינו הקרן וחומש בין עני ובין עשיר : האשם. זה הקרן והא דלא נכתב לעיל גבי ואם אין לאיש גואל להשיב האשם ולא נכתב המושב מפני שסמך אדלעיל מיניה דכתיב והשיב אשמו בראשו וחמישתו וגומר : לה' לכהן. ונתנו לכהן דאל"כ אם הוא לה' אינו לכהן וכן הסיפא וא"ל שהיה' לה' האימורים והבשר לכהני' לה' ולכהן מבעי ליה : שבאותו משמר. וא"ת דלמא לאיזה כהן שירצה אע"פ שאינו באותו משמר. ויש לומר מדכתיב אחריו מלבד איל הכפורים וגומר ר"ל דזה יתן לכהן מלבד אותו איל הכפורים ואיל הכפורים ניתן דוקא לכהן שבאותו משמר כדכתיב בפ' צו חלק כחלק יאכלו וגומר א"כ אף קרן וחומש אינו ניתן אלא לכהן שבאותו משמר : מלבד בויקרא. (פענח רזא) כי מלשון מלבד משמע כתב לך התורה שחייב בה לכך נ"ל האמור בויקרא וה"צ להזכירו פה דסד"א היכא דמחזיר הגזילה לבעלים צריך קרבן להתכפר לו נגד השמים אבל היכא דיהיב ליה לכהן וה' יהי' כפרתו קמ"ל : ט ואיני. יודע (בעל המסדר) מקשים על מה שפרש"י ואינו יודע מה יעשה בהם והלא מקרא מלא הוא בפ' קרח בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו לה' לך יהי'. וי"ל דשם בפ' משפטי' נרשם ברשימת תרי"ג מצות הבאת בכורים. ובפ' כי תבא נרשם רק מצות קריאה על בכורי' האמור בפרשה. ובפ' קרח פרש"י על פסוק ואני נתתי משל למלך וכו' וא"כ הפי' נתתי כבר נתתי ופי' לך יהי' ג"כ פירושו שכבר נתן שכל הפרשה הוא רק חזרת הכ"ד מתנות כהונה שנתן כבר. ולא נמצא בפסוק בכל התורה שיתן לכהן הבכורי' כמו שמצינו בכ"ג מתנות האחרי' לכך הוצרך כאן לפרש ולהקיף תיבת תרומה לתיבת בכורי' מכח קושיות ר' ישמעאל. וה"ק : י מגיד. שטובת הנאה לבעלים ר"ל שיתן לכל כהן שירצה דהוא טובת הנאה ונוטל מישראל סלע או יותר כדי נתתם לבן בתו כהן אבל לא שיקח מהכהן איזה ממון שיתן לו המתנו' לכך כתיב לו יהיה כלומר שטובת הנאה הוא לבעלים : לו. יהיה כי תשטה ואע"פ שרש"י ז"ל אינו דורש מהסמוכים אלא אותן שאינן נכתבו במקומן שבודאי לא נכתבו אלא לדרשה מ"מ מאח' שאין שום דמיון בין דיני אכילות לתרומה וקדשים ודאי לא נסמכו זו אצל זו אלא לדרשה : [ג"א] פי' דלאו סמיכות הפרשה ק"ל דא"כ למה נסמכה פי' סוטה לקדשים מבעי לי' כדרכו אלא ק"ל דלא ה"ל להתחיל הפרשה באיש אלא באשה לומר אשה כי תשטה ומעלה וגו' שהיא עיקר החטא לכ"פ מה כתיב למעלה וגו' ר"ל שהוא עיקר החטא ע"כ איש איש מלמד שמועלת בשנים ע"ש יותר : יב כי. תשט' רוח שטות כלומר שיצרם הרעה מורה להם היתר וזהו השטו' דאל"כ למה חייב' מיתה כיון דשוטי' היו' [נח"ו] הדבר תמוה שוביה חטא וזגוד מגיד כן הדבר הזה הבעל חטא שעיכב מתנות כהונה והאשה מתבזה שתבא לפני הכהן ומכ"ש אם נטמאת ממש הדבר קשה שעבירת דבעל תגרור עבירת האשה. אלא דה"פ דודאי שיש להאשה חטאים בפני עצמה ועבירה שלה גוררת עבירה חטא בזנות ומ"מ אי לאו צרוף חטא הבעל והיא חטאה בזנות באמת היה החטא שלה גורם שיהא החטא מפורסם בלא קינוי וסתירה והיו ממיתין אותה בבית דין בלא ביזוי הבעל להביאה לפני הכהן להשקות שתמות ע"י מים המאררים אבל צירוף חטא הבעל גורם שיש עדי סתירה ולא עדי טומאה וצריך הוא להביאה אל הכהן ולהשקותה. וכן אם תאמר זכתה מזה הזנות אי לאו צירוף חטא שבעל היה חטא האשה גורם שיהיה קול בעלמא ובלא עדי סתירה או עד א' על הטומאה או שהיא אומרת איני שותה ובכל אלו אין משקין אותה אבל צירוף חטא הבעל גורם שצריך להביאה אל הכהן להשקותה. [נ"א] ונראה דלאו דווקא סוטה ה"ה שיהיה צריך לכהן שיהיה זב או מצורע שכולם צריכין לכהן דאל"כ מאי שנא' סוטה : ואפשר לומר דשאני מצורע וזב דאם הוא רוצה להיות רשע ושלא יבא הכפרה מי יודע לא יצטרך לכהן אבל סוטה אפילו רשע נמי לא ירוצה שתזכה אשתו והוא שנוי לו כמנהגו של עולם שהרי כתיב וקנא וכיון שהוא מקנא בודאי יביא לכהן וכאשר תבין עוד דבר זה על אמתתו יש לך לדעת שהוא מדה כנגד מדה לפי שהוא אינו רוצה ליתן המתנות לכהן מפני שאומר למה יתן ממון שלו לכהן לפיכך אמר הכתוב חייך שתצטרך לו שתדע מעלת הכהן שהכהן הוא האמצעי בין הקב"ה ובין ישראל לעשות שלו' ביניהם ע"י הקרבנו' כי ישראל נקראי' אשה להקב"ה כדכתיב אם לא תדעי לך היפה בנשים ובהרבה מקומו' נקראים אשה לפיכך צריך לכהן להביא אליו כשזנתה שיעשה ג"כ שלום בינו ובין אשתו שהוא שטה הדרך מאותו והכהן עושה שלום ביניהם וזהו בודאי דומה לגמרי מה שכהן עושה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ומשרה שכינה באהרן כמו שפרש"י בפ' מסעי שהשרה איש ובעל לישראל כוס

אלא

חללם והוא אינו רוצה להכיר מעלת הכהן צריך להביא. אלו הפוטה לעשות שלום בינו ובין האשה: תא מדרכי צניעות. דוקא נקט כי מדרכי צניעות ולא נקט מדרכי תורה ומדברי תורה משמע דודאי היא סוינתה ואם ודאי סוינתה אין משקין אות' לכך נקט מדרכי צניעות ר"ל פרשה מהבק ונושק עם א"ש אחר וספק הוא שמא זנתה: ומעלה ותהו במעל דק"ל ומעלה בו מעל ושכב א"ש משמע דב' ענינים הם לכן פירש ותהו המעל ושכב ונעשה כאלו כתב. ששכב א"ש אותה ואין זה לומר ששכב א"ש אותה באמת דא"כ אין משקין אותה וסדר הכתובים כן הוא כי השטה ועבירה מדרכי צניעות ועב' עליו רוח קנא' וקנ' את אשתו והה"כ נסתר' כשיעור טומאה בין מעלה בו מעל לשכב א"ש אותה שכבת זרע ונעלם מ..נו כין לא שכב א"ש אותה והיא לא נטמאת רק קנה לה אף שלא ממש. בכשה והביא האיש את אשתו וגומר הרא"ם: יג איש שכיבתה ה"נ ושכב א"ש אותה שכבת זרע שכיבתה פוסלתה ואין שכיבת אחותה פוסלתה מבעלה: (יבמות נ"ה) פירש כששכב בעלה עם אחותה אינה נפסלת אשתו מחמת זנות אחותה מבעלה דה"א שיפסלה. מק"ו ומה מי שבא על איסור קל נאסר האוכר מקום שבא על איסור חמור. אינו דין שנאסר האוסר פירש"י איסור קל אשת איש שיש לה היתר ע"י גט אם זנתה אשתו נאסר בה בעלה האסורה לכל העולם מקום שבא על איסור חמור כגון אחות אשתו שאשתו אוסרה את אחותו עליו כל ימי חייה אינו דין שנאסר האוסר שתיאסר אשתו על בעלה האסורה אחותה על בעלה לכך נאמר אותה לומר שכיבתה פוסלתה וכו' יבמות דף נ"ה ע"א וטעות נפל בספרי רש"י מפי הגאון מהר"ר יצחק ז"ל ומצאתי כתוב דהאי מעשה בשתי אחיות וכו' צריך להיות בפסוק איש איש שפירש"י שמועלת בשני' באיש דלמטה והכי איתא במדרש באיש שלמעלה ובאיש שלמטה אמר לה הקב"ה כאיסך את משחקת שמא כי אתה משחקת ומעשה בשתי אחיות וכו': ד"ה ונעלם פרט לסומא' ר"ל דשני דברים הם וכולם נתמעטו מפסוק זה מעיני פרט לסומא אע"פ שיודע שזינתה הואיל ואינו רואה אינה סוטה: ומנעלם משמע אם כן רואה ומעמעם שנכנסו יחד אין המים בודקין אותה. ומעמעמ' כמו גחלים עוממות והוא תרגום של כהה: ד"ה ונסתרה. שיעור פירש האי והיא נטמאה דכתיב אחר ונסתרה בשיעור טומאה קמיירי שהיא כדי לגלג' ביצה ולגומע' דאס"ד טמאה ממש הא כב' כתיב לעיל ושכב איש אותה והיינו נטמא' והיא נטמא' דכתיב רחמנ' ל"ל אלא לשיעור טומאה הוא דאתא: ד"ה ועד אין. אפי' עד אחד וא"ת מהיכא נשמע דיוק זה מדכתי' ועד אין בה א' ק"ל דכ"מ שנ' עד הרי כאן שנים מדהוצרך בכתוב לפרש לא יקום עד אחד משמע כל עד שבתורה שנים אלא א"כ פ"ש בו הכתוב אחד כמו שפירש רש"י בפרשת שופטים ואם כן הכא כתיב עד משמע שנים אין בה אבל אחד יש בה וי"ל דקרא ועד אין בה קאי על והיא לא נתפשה ולא על וקנא את אשתו והביא את אשתו אל הכהן להשקות אותה כלומר עד אין בה שלא נתפשה שאין כאן שני עידי טומאה אלא עד אחד דלא שנטמאה אין משקין אותה אלא אסור' על בעלה: (סוטה דף ב') והאי מלת הא הוא כמו והא לגז' ולאו דוקא הוא כי לא מדוקי' אתיא רק מסקנא דמלתא היא. הא למדת אבל יש בה וכו'. ותו קשה לרש"י למה מהימן עד אחד לאוסרה על בעלה ומתרץ ועד אין בה בטומאה: אבל יש עדים בסתירה והגאיל בסתירה יש שני עדים שאומרי' דהיינו שנסתרה עם פלוני כשיעור טומאה ועד אחד בא ואמר שנטמאת רגלים לדבר הוא דמהימן דודאי זינתה כיון שיש גם עידי סתירה לכך נכתב הקרא דועד אין בה כאן כדי ללמדך דקאי אנטמאה דלעיל כלומר שיש עידי סתירה ולכך מהימן עד אחד ואי לא נכתב כאן לא הייתי יודע שיש עדים בסתירה: ד"ה נתפשה נאנסה וה"ק קרא ועד אין בה כלומר שנים אין בה אלא אחד והיא לא נתפשה אלא מעיד שעשתה ברצון אסורה לבעלה דין בפני עצמו הוא: יד קודם משמע דנוקרא מסורס כמו שמפו' למעלה: ד"ה והיא ואין ידוע פירש לא שנודע לו שנטמא' ונודע לו שלא נטמאה כפירש המובן מוכיח לא נטמאה דהא ונעלם מעיני אישה כתיב ודרשו רבז"ל שאם היה רואה ומעמעם אין המים בודקין אותה: טו שלא יהא מסלת כתב הרא"ם הרב הודיע הטעם למה מיעט סולת ותמיה דאין לפרש שכוונתו להודיע שקמח ושעורי' דכתיב בקרא למעט סולת ותימה שזה פשוט הוא דז"ל קרי כי רב הוא: ד"ה לא יצוק קרוי אור כלומר דשמן היינו יצהר שקרוי שמן כדכתיב דגנך ותירושך ויצהר הוא לשון זוהר נהורי' שהוא אור: יח אלא מסיעין. מסייעין ל' מעתיקין הוא: ד"ה ופרע סותר משמע דפרע לשון סתירה הוא. וא"ת בכל מקום פי' רש"י פרע דגבי ראש לשון גידול הוא לעיל בפרשת אמור' לא יפרע לא יגדל ולקמן גבי נזיר וי"ל דגם כאן לשון גידול הוא דכשעורה קלועים קליעים קצרים הם וא"כ הרוכים וכשסותר הקליעה הם מאריכין ונמצא דסתירה ע' מגדלן וכתב הרא"ם אע"פ שהפרע בכל מקום לשון גילוי הוא כמו שכתב הרב בעצמו גבי כי פרוע הוא מגולה וכו' כמו ופרע את ראש האשה אין זה סותר מה שפירש דסות' קליעת שערה דמה דפירש בכאן לאו מגלה ופרע דרש אלא מיתורא דהאשה דס"ל דמכתב ופרע את ראשה דהא אאשה דלעיל קאי אלא האשה לרבות כל גופה שסותר שערה ומגלה לבה ומרכה בקלונה ואפשר לי לומר דע"י הסתיר' נתגלה אף שמגלותה ארוכים הם שהיו נראים מקודם שהם קצרים ודו"ק: גנאי להן והמצוה מלאתי משל לאחד שעבר עבירה יוצא לשוק ומחביים ומכסה את ראשו ואת פניו כך האשה שעברה על הלוי מכסה ראשה: בשער נקנור משם שאדם גדול היה והביא דלתות נחושת מאלכסנדריא של מצרים לאותו שער ונעשו בה ניסים הרבה כדתניא במסכת יומא ל"ו: (קמ"ח) בשם מהר"ש מה שפירש זה אלא כסדר אמר ופרע את ראש האשה ועוד לפני ה' דלעיל לא פירש כלום וי"ל דהשם ה' אפש' לפרש דלפני ה' בהיכל מיירי אבל השתא דקא סותר קליעת ראשה כדי לבזותה ור"ד עוד מכאן כמה בזיונות שמבזין אותו וכל זה אין דרך כבוד לעשות בהיכל א"כ ע"כ לומר בשער ניקנור: ד"ה ונתן על כפיה. לייגעה דת"ל משום תנופה כמו דעל כפיה אסרו ועל כפיה כמו דמלוהים. דהרי כתיב מיד אחרי' והכנסה אבל הכא מתחיל בהשקאת מי המרים ובשבועות האלה וכו' וא"כ כתיב והניף ונומר אלא ע"כ כדי ליגעה וכו': ורא ימחה שם: [מהרד"פ] הא דלא פירש טעם זה לעיל שכתב ג"כ ליגעה דהתם י"ל שהוא ליגעה כדי שלא תשתה ותמות שתשה כתורה עכ"פ כיון שאין כאן עדי' והתראה על הטומאה אבל כאן את לגמה בן דלא לחוש עליה כ"כ כיון שעשה מדרכי צניעות ועברה על הקינוי שנסתרה אלא שהם סקנ"ש של כבוד שמו: ד"ה המרים ע"ש סופן והיה פירש מי המרים שסופם המרים ופירש המאררים לגרום לקיים בה מרים ורעים (ג"א) דהו"ל למה היו מרים ואפ"ה דקאמרינן בגמ' שנותנים בהם עשב. מר מפני שכתב הרוכים אפ"ה מדכתיב שנדים כפ"ת שידוע משמע שכך הוא ידוע ולא נמצא בכל מקום שנותן בו דבר מר ולפיכך אמר שנקראו מרים על שם סופן: יט השביעה אם לא שכב כלומר לא תאמר שיפביע כשם כמו כל שבוע שפירש ורא"ם פירש שלא תאמר האמירה לחוד והשבועה לחוד אם לא שכב ... אם שכב לא תנקי ... הא אם שכב תנקי ולכן כתב חסר יו"ד כדי לדרוש מלשון חנק ... פרשית וכ"ש וא"ת מתחלפים ודרוש חנקי כלומר שתמות: כ כי שטית. ... דכי משמע שודאי זינתה ואם ודאי זינתה אין משקין אותה: כא ד"ה יתן ... לדרך כלומר אם לא אמת מה שאמרתי יארע לי כו' דא"כ יתן ה' כו' אלה ... ולמ"ד דמלת לאלה במקום כשבור ... לכל מקלל ומשביע: כב ד"ה אמן ... האלה תוספות פ"ק דקדושין דף כ"ז פירשו דמאחד אמן מסיק ... של האלה ... השבועה ואיש זה ואיש אחר שהרי אבל מה שכתוב בפרשה ... כתיב בפרשה וכתיב נמי תחת אישך דמשמע בין מאיש זה בין מאיש אחר ... לארוסה ושומרת יבם דלא כתיבא בפרשה ורש"י קיצר בלשונו: וק' ... רש"י כן בפירושו הילי' אמן אם מאיש זה אם מאיש אחר אמן על האלה ועל השבועה ומדהצריך רש"י במקום שה"ל לקצר וכ' כאן אמן אמן על האלה אמן על השבועה אמן מאיש זה אמן מאיש אחר ודאי דעת רש"י כאן לפרש דהכי ... אמן צריך ... דהזכיר חד על האלה וחד על השבוע' וכן חד אמן על א"ש זה וחד על איש אחר ... שאין כאן רק ב' אמן וי"ל דהי מנייהו משקית תרוייהו משמע מרים ומה ... רלה כאן לפרש ארוסה וכו' דזה אין במשמעו' הפסוק רק הוא בקבלה כלומר תורה שבע"פ ורש"י מפרש רק לשון המקרא והל"ל לומר אמן ואמן ב"ו אם היה ... ד"ה גליס: כה מקריב מנחה כדכתיב והקטיר המזבחה אחר ישקה את האשה את המים שנאמר בטן וירך דק"ל הא גם זה כתיב לעיל ויבא המים המאררים ... בטן וגו' ומתרץ לפי שנאמר וכו': ד"ה המרים לסימן לה לא שיבואו אם ... מרים שככר הם בבטנה ואין כבש"ה דבר אחר מר: כה מעלה ומוליך שרפסי' בפרשת אמור: למעלה מידו דילפינן יד משלמים דכתיב ידיו תביאנה וגומר מה להלן הבעלים מניפין עם הכהן אף כאן עם הכהן וכתיב ולקח הכהן הא כלל אלא שכהן מניף והיא נ"כ מניפה עמו שידה למעלה של כהן ועוד מן מיד האשה ... פירש מחמת יד האשה שידה למעלה מידו של כהן דא"כ ה"ל לכתוב ולקח הכהן ... האשה ולמה לי מיד: ד"ה והקריב קודם קמיצה דקשה לרש"י דוהקריב משמע שקרב המנחה וכתיב אחר כך וקמץ הכהן מן המנחה משמע דעדיין לא נקמצה וכיון שהקריב שקרב אותו קומץ שעדיין לא נקמץ. ומתרץ דוהקריב לשון הגשה הוא כלומר שהגיש את המנחה בקרן מערבית דרומית: כז איני שוטה כלומר אלא ממנו באת כתובה ואיני שותה אין שומעין לה כיון שנמחק השם. עד שתאמר בפירוש טמאה אני אבל קודם שנמחק השם אם תאמר איני שותה ואצא בלא כתובה שומעין לה ואין אנו אע"פ שאינ' מודה בטומאה: מערערין פי' רש"י בפרק היה נוטל פותחין את פיה שלא בעלמא ושופכין המים לתוך גרונה על"ל ובערוך ערך כור פי' לשון שיכור: וצבתה. אין בודקין ואע"פ שבקללה עצמה כתיב לצבות בטן ולנפול ירך הבטן תחלה ואחר כך הירך ההוא לאו בבטנה וירכה של סוטה קמיירי אלא בבטנו וירכו של בועל: ד"ה והיתה. אין בה אע"פ שלעיל פי' שיהו הכל נשבעין בך ומקללין בך כאן א"א לפרש כן דא"כ ל"ל: בקרב. במקום שנכר שנגלי יהר הוא לו: כח בסתירה זו האיש שלא היה צריך לומר זה דהא כל הכא באשה שקנא ונסתר קמיירי מ"מ איידי דקאי לפרוש: וטהורה היא ממקום אחר שפירושו מהאיש שקנא לה ונסתרה עמו פי' דאם דואם לא נטמאה מיירי בסתירת האיש שקנא לה: ד"ה ונקתה. ולא עוד אלא תאמר דונזרעה זרע נמשך אונקתה כלו' ונקתה או ונזרעה או ונקתה מדלבנים המוכים שלידה וכו'. ונזרעה זרע לפיכך פירש ונקתה מהמים המאררים שבאת ... האלה מלקיית בטן ומנפלת ירך ופי' ונזרעה זרע לעצמו ולא עוד אלא ונזרעה: לא שהסוטה אסורה מדהוצרך לכתוב ונקה האיש מעון שכ' כשיתר אלנו אמר ששתתה משמע שהם טה קודם ששתתה אסורה לבעלה:

ו ב שבל. הרואה סוטה דק"ל היה לו להסמיך בפרשת נדרי' כי סוף מקומה הראוי לה. והרא"ם פי' שאין לו דמיון וערך עם פרשת סוטה שזו עברה על עברת סדברות וזה קדש עצמו ממותר לו מ"מ פריך למה נסמך אף שאין זה סדר של רש"י ז"ל: בקלקולה. כל מר אין שמנוולין אותה כדכתיב ופרע את ראש האשה: ג שהיין. משכר כלומר למה נקרא חדש יין וישן שכר ומפלא על שם שמשכר: וכל משרת ל' לבילה. פי' דבר שמשבילין לי במים או בשאר כל משקה דבל כיבוס שהוא לסבילה מתרגם ויצטבע כמו שפירש רש"י בסוף פרשת תולדות: ד חרצ כענבל. בזוג. כלומר דעת רש"י זג לשון זוג הוא: ה השער. ר"ל דקדוש לא קאי אגוף אלא אשער הוכחתו מפסוק שלפני קדוש יהיה מדבר בשער כדכתיב תער לא יעבור על ראשו ואחר קדוש יהיה כתיב גם כן גדל פרע שער ראשו דמדבר בשער וקדוש כתיב באמצע משתמע מדבר ג"כ בשער: לגדל. הפרע הולך לקדוש לומ"ד על גדל מפני שאחר שפירש קדוש יהיה שער ראשו פי' יהיה קדוש שלא יתגלחנו רק יגדלנו וגם פרע סמך לשאר ראשו כאלו אמר לגידול שער של שער ראשו: פרע פתח קטן. כלומר סגו"ל נקרא פתח קטן וגם פת"ח ממש נקוד תחת הרי"ש: פחות מל' יום. פירש מדכתיב קדוש יהיה גדל פרע יהיה בגי' שלשים יום: ו קדוש הוא מליסמת. פירש לא כגולת קדוש יהיה דלעיל שהוי"ו תוחר לשער שלו: ט פתאום מקרה של פתאום. פירש פיהם מורים על מהירות הדבר אלא וכתיב בו אונס דהוה אונס גמור דאם לא כן הוה נמי קלא איסור כדבר אי אפשר שהוא עובר על לאו דעל נפש מת לא יבא כיון שראה שהוא חולה היה לו ליזהר מלבא אל האהל שמא ימות והיא שוגג קרוב למזיד ולכן אמר ד"א. דהאי פתע פתאום ד"א הוא וכו' ואפשר דהרא"ם נמי כיון לזה. והשתא א"ש דרש"י מהפך לסדר' המקרא שמתחלה מפרש פתע פתאום ואח"כ כי ימות באהל. א"א כלומר דהשתא א"ש נמי הא שכתב הקרא עליו כלומר יהיה בפתע פתאום. כאלו נפל עליו שאין יכול לזכר מזה כך מת אדם זה פתאום כלומר שלא היה חולה. וזה דאמר מקרה של פתאום היינו פירש מלות פתע פתאום רק שאותו שבא בפתע פתאום הוא מקרה [הרא"ם]: וכי ימות. באהל. דא"כ מאי עליו וכי המת מת עליו אלא פי' באהל. ומלת עליו כמו ועליו מטה מנשה: קמ"ש מה שפי' שלא כסדר הפסוק שאחר מת עליו קודם בפתע פתאום מפני שעכשיו שפי' הרא"ם בפתע פתאום הוא מקרה של פתאום. ק"ל מלת עליו דבשלמא לפי' הראשון דפתע היא אונס לא קשיא לכיון דאונס הוא ס"ל כמו עליו מנשה: ביום. הייתי יקרא אותו אע"פ שלא ימקד נגמרי בל עד שלם

אלא שהיה כשרתו חשני עיוס כריתו סוא קית מסרתו : י קבע . זמן לקרבן ר"ל
גמל לצרכנות שקרבין כדכתיב בפרשת אמור ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן :
יא חטאה . שליער עלמו משמע דעבירה הוא שפירש מן היין . וא"ת והא לעיל פי'
רש"י שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עלמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף .
וי"ל דודאי מצוה היא שיזיר עלמו מן היין אבל מ"מ עבירה קצת הוא שליער עלמו
מן היין כדי דהוה למי שמתענה תענית חלום בשבת והוי בעינוי זה שמתענה כאלו
קיים מצוה גדולה שהוא עונג שבת ואפ"ה צריך להתענות אחר כך יום אחד מפני
שלתענה בשבת כ"כ פי' תו' בב"ק דף צ"א . וע"ל דודאי מצוה הוא שהפריש עלמו
מן היין המשכר שמביא לידי ניאוף אבל יין חדש שאינו משכר וענבים וחרצנים
חנים עבירה היא שליער עלמו מהם : וא"ת מדסמיך פ' נזיר לפר' סוטה משמע
מגלוה לנזור מכל יין וענבים כתורת נזיר וי"ל דזה משום שמא לא יוכל לעמוד על
עלמו ויחשוך ביין ויין סופו מגרר גריר לכן לותה התורה שיזיר מכל כמו שאמרו
אחרי לנזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב ולולי רוע תכונתו ודאי היה מצוה
לנחות מהם לספיים כי חמרא ורחי ספחין . עכ"ל : טו ונסכיהם . של עולה
ושלמים לאפוקי חטאת מדכתיב בסמוך ואת האיל יעשה זבח שלמים וגומר ואת
מנחתו ואת נסכו דהיינו של איל כדפי' רש"י ולמה הולרך לכתוב והלא בכלל אילים
השעירים לסכים היה ולמה יצאה אלא להקיש אליו מה שלמים באים בנדר ובנדבה
וטעון מנחה ונסכים אף כל כו' לאפוקי חטאת שאינו בא בנדר ובנדבה אינו טעון
מנחה ונסכים : בפרק שתי מדות : חלות . עשר מכל מין דתנינן אג"מ מלות מלות
מתודה והאיל נזיר עשר מכל מין ומין דכתיב בלו את אהרן גבי תודה והקריב
ממנו אחד מכל קרבן תרומה ר"ל כדין תרומת מעשר דהיינו מעשר אחד :
יז ושלמיו . פי' אלא יעשה יחתם : מפני שבפרשת השלמים הלא לא חישב מחשבה
נפסלו את לזמנו או למקומו שפסלה מלהקריב . גם פירש על סל המלות ע"מ לקדש
את הלחם מפני שבולה זה יוכן בשחט לקדש את הסל ולא את הלחם שבו : את .
מנחתו של איל דלא חימא שכל אחד ואחד מהמוזכרים לעיל ובא לאפוקי חטאת דלא
כדלעיל : יח תגלח . זה דרך בזיון שצריך לעמוד בגילוי ראש לכך אסור לגלח בעזרה :
לאחר שחיטה וכאלו אמר לגלח הנזיר לאחר שחיטת קרבן הנשחט פתח אהל
מועד שהוא השלמים : אשר תחת . דוד דק"ל דוכתן על האש דמשמע שיתן על האש
ממש ואח"כ כתוב אשר תחת זבח שלמים משמע תחת הבשר של שלמים והבשר היה
מבושל בדוד וא"כ צריך נמי ליתן השער בדוד תחת השלמים . ל"פ תחת הדוד וכו'
כלומר דהאי דכתיב בקרא לא מיירי תחת הבשר בתוך הדוד אלא על האש אשר
תחת הדוד : מתבשלין בעזרה . דשלמי נזיר נאכלין בכל מקום דכמו חולין הן מכל
מקום צריך לבשלן בעזרה שצריך ליקח הזרוע שהוא קודש לאחר שנתבשלה וליתן
לכהן ומשום אותו זרוע שהוא נותן לכהן צריך לבשלן בעזרה : יט לאחר שנתבשלה
כלומר שנותנין לכהן לאחר שנתבשל וא"ל איך לא יתבשל הזרוע שהוא קודש את בשר הא"ל
כיון שנתבשלה עמה י"ל כיון דהזרוע היא אחד בששים להא"ל א"כ הוא בטל בששים:
כ קדש . הוא המלה כי מלת הוא המורה על האחד שב אל התנוף שבא בכח מאמר
והניף המורה על שלחן ויהיו הו' במקים כם : (תרומה הן) לא שהם קדש לכהן
והאסורים לו אלא רק הם כתרומה שהרימו לכהן : (מלבד חזה) פי' מלא על במקום
מלבד לא על ממש ואמר הראוים וכו' פירש האמורים לעיל בפרש' צו ושלמי נזיר
בכללם הם ולא נכתב כאן רק משום הזרוע הנוסף על השאר גוף השלמים : לפי שהיו
שלמי . וא"ת אי הכי כיון ששלמי נזיר הם בכלל סתם שלמים דכתיב בהו כי את חזה
התנופה וגומר למה הולרך לכתוב פה מלבד חזה התנופה וגומר . והשיב לפי שהיה
שלמי וכו' : כא על מלה עולות ולא על מלה חטאת מדכתיב אשר תשיג לא אמרתי
אלא קדשים הבאים בנדר ובנדבה שרולין בהשגת היד : (ד"ה) כפי נדרו . מוסיף ולא
יחסר כלומר מפני שהפסוק יפורש כפי נדרו אשר ידור כן יעשה משמע בין מוסיף בין
פוחת מדינו לכך כתוב על תורת נזרו על כמו למעלה דוקא כשנודר יותר מתורת נזרו
אבל לא פוחת מתורת הנזיר כגון שאמר הריני נזיר חמש נזירות על מנת וכו': כג אמור
להם . כמו זכור שפירשו לשון הוה בכך פי' גבי זכור הנו לב לזכור תמיד וכו' מורה
על התמדת הפועל : להם כלם שומעים ולפי זה תהיה מלת אמור שב אל אהרן ובניו
ומלת להם אל בני ישראל כאלו אמר כל אחד מכם אמור להם לישראל הברכות של
יברכך יאר ישא האמורים אחר זה : (ג"א) פירש מה שאמר הכתוב אמור להם והוא
לא לומר תברך להם ואמר בלשון אמירה אלא לומר דהוי כמו אמירה שיהיו שומעים
הברכה : כז ד"ה ואני אסכים . אבל אין לפרש שיברכם בעצמו א"כ מה תועלת בנדבת
הכהנים כיון שהשם מברכם : (אברכם לכהנים) דלפי טעם הראשון יקשה ואני אברכם פי'
אסכים עמהם אם נראה דוחק לכן פירש דבר אחר . ולפירש האחרון לחוד קשה
דמשמעות הקרא הוא דקאי על ישראל ולא על הכהנים לכן צריך גם לפירש ראשון :

ז א כלת משה לפי שמסר נראה דקשה לרש"י דהכניס דעל כלת משה מפרידו
ממלת להקים את המשכן שאין כלת משה סמוך למלת להקים וכאלו
הם שני ענינים ומאי שני ענינים איכא הכא אלא ע"כ ל' דה"פ ויהי ביום כלת משה
תמציית המשכן ומהקמ' המשכן ועל זה מקשה רש"י ז"ל בצלאל וכל חכמי לב וכו' ומתרץ
לפי שמסר נפשו וכו' ובזה יתורץ מה שמקשים העולם והלא לא תלה במשה רק
שהמשכן הם עשה משה לבדו כדכתיב לעיל בפרשת פקודי ומהרש"ל תירץ דק"ל שלא
הל"ל אלא ויהי ביום הוקם את המשכן עכ"ל והנ"ל כתבתי ודו"ק : (ד"ה) כלת משה
להקים בשני נפרש' רוצה לתרץ דלא תקשה האמור אחר הקמת המשכן היו הלוים
עובדים עבודתן כדכתיב בסמוך והיאך ראוין לעשות כן והלא טמאי מתים היו ולא
שלו לשטר דעדיין לא נשרפה הפרה וא"ל דהפרה נשרפה קודם הקמת המשכן
דהא כתיב בהדיא שלא בפרשת חקת והזה אל נכח פני אהל משמע דכבר הוקם
המשכן כשנשרפה ומתרץ דבשני נשרפה הפרה כו' ונמלא דביום שבעה היו טהורים :
ובשביעי גלחו כיון שנאמר בפרשת בהעלותך והעבירו תער על כל בשרם וכו'
ב (שוטרים) שוטרים דק"ל ומה סימן נותן בזה שאמר הם נשיאי המטות ועז"פ שהיו
שוטרים עליהם במצרים וה"ק קרא הם הנשיאים שהיו ממוני שוטרים עליהם במצרים
שהיו סובלים לודים אותם שוטרים במצרים במקלות על שלא דחקו בני ישראל
להשלים מנין הלבנים . וא"ת שהעומדים על הפקודים עדיין לא נתמנו עד אחד בא"ר
וי"ל שהכתוב דבר על העתיד שיעמדו על הפקודים באחד בא"ר : [בעל מנח"י] מתמי'
קצת דהא לא נתגררו השוטרי' שתוכין לשוני סנהדרין אלא במעשה דמתאוננים המוזכר
אחרי בהעלותך דכתיב אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם
ושוטריו ופרש"י אותן שאתה מכיר שהמה עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך
ומעשה דמתאוננים הי' בכ"ב באייר וה"ט היה בר"ח ניסן . אלא י"ל דמעלת סנהדרין
גדול' ממעלת נשיאים לפיכך הכא בר"ח ניסן זכו להיות נשיאים ובכ"ב באייר במתאוננין
זכו להיות סנהדרין : ג ד"ה ויקריבו שלא קבל משה דהל"ל מאי לפני המשכן דהא
כבר כתיב ויביאו את קרבנם לפני ה' דהיינו לפני המשכן שהם שכן כבודו יתעלה
ומטעם זה דרשו נ"כ כלפני המזבח שלא קבל מהם משום שכבר כתיב ויקריבו הנשיאים
את חנוכת המזבח וא"כ ל"ל עוד ויקריבו לפני המזבח : י לא קבל משה . מידם עד
דהל"ל מאי לפני המזבח דקאמר ומהו ויאמר ה' אל משה וגומר הבא אחריו דמשמע
שאם לא אמר לו הש"י לא היה מקבלם . והא דאמר לו הש"י נשיא אחד ליום וגומר
אף שלא מצינו שנסתפק משה בזה ש"מ לא פרש"י אלא אם כסדר תולדותם וכו'.
י"ל דהשם השב לו מעלמו כלומר שלא משה פן יבא לטעו' לומר שכלם יקריבו קרבנ'
ביום אחד כיון שכלם ביחד הביאו קרבנם והיו כלם זריזים במצוה דין היא שיהיו כולם
שוים בהקריבתן עד שהולרך השם לומר נשיא אחד ליום וק"ל . והרא"ם כתב שנסתפ'
גם בזה אם כולם יקריבו ביום אחד או כל אחד ביומו מיד השיב לו הש"י נשיא אחד
ליום וע"ש מה שהקשה ותירץ שם ואין ל"כ לורך הפסק מ"ש קלרתי ולא הבאתיו :
כתב הרא"ם ויש לתמוה היאך נסתפק משה בסדר המקריבים אם כתולדותם או כפי
המסעות והלא עדיין לא סדר המסעות עד אחד באייר כמו שמפורש בפרשת במדבר
ושמא י"ל שמשה שמע בהר סיני ארבעים ימים האחרונים הודיעו השם חילוף הבכורי'
עם הלוים וחילוק הדגלים וסדר מסע המחנות עכ"ל . ולי נראה שידע משה סדר
מסעם וחילוק הדגלים מיעקב אבינו ע"ה כמו שפירש רש"י בפרשת במדבר בפסוק איש
על דגלו באותות ונומר באות שמסר להם אביהם וכו' ומסתמא גם המסעות היו כן
דאין סברא שיהיו המסעות משוני' מן הדגלים וק"ל : יב ד"ה למטה ולא שנגבה
כלומר אין פירש לת"ד למטה יהודה כלמ"ד אחרי לי שיהיה פירש בעבור מטה יהודה
שגבה משבטו והקריב ופירש למטה כמו ממטה : [נ"א] וא"ת ל"ל למכתב למטה יהודה
היו לי' למכתב ויהיו המקריב ביום הראשון נחשון נשיא יהודה כמו שכתוב בשאר
נשיאים כך ופשיטא לא צריך למכתב זה קרבן נחשון וי"ל לומר שבא הכתוב לאמר
שזכה גדולה באה זו להקריב ראשון לא מלד עלמו דמלד עלמו כל הנשיאים שוים אלא
מפני מטה יהודה שראוי אלין שיהיו מטה זה בראשונה לפיכך אמר למטה יהודה
שהוא שפל אלין החשיבות בא לו מכח שבטו למטה יהודה שהמה עיקר : למנחת
נדבה שהיא מנחה דחשובה האמורה בויקרא ולא למנחת נסכים שהוא דבר הלמד מענינו
מה מלאה קטורת נדבה אף מלאה סולת נדבה : יד עשרה משקל עשר דק"ל דעשר'
זהב משמע שהיה עשרה זהובים של מטבע והיאך יכול להיות זה דהא היה כף לא הוה
מטבע של זהב : (ד"ה) מלאה לא מצינו פירש לא מצינו שום יחיד שיביא קטורת על אחד
מפני מזבחות ואף הקטרת אינה נקטרת אלא על המזבח הפנימי וכאן נעשו שני שנויים : טו
פר אחד מיוחד שהרי כאן אין כתיב אלו שום מספר אחר שהוא יותר מאחד עד שהולרך
לכתוב בפרשה מלת אחד להבדילו מן המספר השני אלא לדרשה קאתי ועי"ל מדשינה
קרא וכתב פר אחד בן בקר ולא כתיב פר בן בקר אחד אלא לדרשה קאתי : טז לכפר
על קבר התהום פירש קבר התהום הוא שלא הכיר בה אד' כלומר כאלו הוא משוקע
בתהו' שאין דרך האדם להשיג שום קבר והיו לריכין להסס' מטומאה זו ומגיע'
ספק טומאה דהל"כ היו רשאין לבא למקדש או לגזור' דטומאתן הספיקו' שאפשר לכפר
עליהם על ידי שעיר חטא' הולרכ' כפרה לכל טמאה ודא"ת נידחי' מפני קרבן לבור
כמו בפסח שנדחות הטומאה מפניו אם היו רוב הליבור טמאים כדכתיב במועדו
אפילו בטומאה והרא"ם האריך ואני קלרתי : יט מתקל כנגד שנותיו שהיא מדרשות
כאלה להיות קרובים לפשוטו של מקרא דאל"כ מה ענין הכלים הללו במספרם וכן
הכמות הללו עד שכל הנשיאים הסכימו בם שלא לגרוע ולהוסיף ואף שאין מנהג
הרב להביא מדרשות כאלה . הרא"ם [נ"א] הביא הרב המאמרים האלו כאן בקרבן
נתנאל בן לוער הנשיא שנה זו שאם לא היה באלו הדברים ענין גדול והחכמה ופעם הגון
לא היו משמעין לו גם לא היו לריכין לעלתו זו וא"ת מה לשנות אדם ולשנות נח על
ענין זה ויש לומר דהמשכן היה שקול כנגד בריות העולם כדאית' בב"ר פרשת פקודי
לפיכך כוונו קרבנותיהם כנגד כל יסוד העולם שהן אדם ונח ושבעים אומות והתורה
ועשרת הדברות ואבות העולם שעליהם העולם עומד : כד ביום הג' היה הנשיא
דק"ל דביום הג' נשיא משמע דביום הג' היה נשיא אבל אחר כך לא היה נשיא :
פד ביום המשח ביום משחו . [קל"ס] נלע"ד שהוא ס"ס ול"ל ביום המשח אותו
וה"א מ"ש לעיל בפרשה ויהי ביום כלות משה וגומר כי לא נמלא מקרא בשום מקום
ביום משחו אותו אך זה מלינו ביום משחו אותם גבי אהרן והביאור כמ"ר כאן של
ענין אחר ומזה טעו הסופרים וכתבו אותם גם בפרש"י : ד"ה קערה כסף הם
דק"ל ל"ל המנין לימני כף אחד לכל יום ואנא ידענא דיהיו שנים עשר : פה באיזה
שקל פירש דאי לאו הכי קרא ס"א דשקל הקודש דכתיב גבי מזרק פליס לחודא קאי
לכך כתיב שלשים ומאה הקערה וגומר : ד"ה כל כסף מכוונין פירש כל אחד
מכוון למשקל חבירו אף שבכלי הדיוט אין דרך לאלום בהכרעות אבל כלי הקודש היו
זה כזה בלמלם והטעם כ"ל להורותם אף שלכל אחד מן הנשיאים היה שכוונה בקרבנו
כנגד שבטו ומה שכתב רבינו בחיי בפר' הזאת היו השיעורים והמשקלות כלן שוה להורו'
שכוונת כולן לאל אחד ב"ה : פו היא של זהב ומשקלה פירש דזהב שכתוב בכף איני
יודע אי קאי אכף שהיא היה של כסף והמשקל היה של זהב מאי משקלי הזהב והכסף
אינן שוין ת"ל כפות זהב סמך זהב לכף למדנו דהכף היה של זהב דעשרה זהב אכף
קאי כו"ס . וא"ת למה לא מתרץ רש"י כמו שתירץ לעיל דלכך נכתב המנין ל"ל דהם
שהתנדבו וכו' דהא בלאו הכי ל"ל כן דהא כתי' מזרקי כסף י"ב דקשה נ"כ ל"ל
מניינם וי"ל הם כו' ש"מ דדרך הפסוק לנעדך דבר אחר בכל כלי וכלי . וי"ל דק"ל
ל"ל למכתב זהב של"ל כפות כתיב עשרה והרא"ם תירץ מ"ש נכתב המנין ל"ל דהם
הם שהתנדבו וכו' אלא מדם נך הזהב אל הכפות למדנו וכדפירש לעיל :

חסלת פרשת נשא

פרשת בהעלותך

ח א ע"ש שהלהב עולה . דק"ל איך נופל הל' בהעלותך על נרות שכתב במקום בהדלקתך בהעלותך . ומתרץ על שם שהלהב עולה כלומר מ"מ נופל בו לשון עלייה . ואו קשה לרש"י מ"מ היה לו לכתוב בהדלקתך דודאי לשון בהעלותך

נופל נ"כ בנרות כמו שפירש על שהלהב עולה אבל מ"מ הלשון בהדליקך יותר טוב. ומתרץ דמ"ה כתיב בהעלותך כדי ללמד שצריך להדליק כו'. אבל בפרשת תצוה גבי להעלות נר תמיד לא פי' רק למה כתיב להעלות ולא להדליק ואמר שצריך להדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליה. יש לומר לעיל כתיב להעלות לשון צווי ועל זה פי' למה כתב הציווי בלשון להעלות ולא בלשון להדליק שהוא לשון יותר מבורר על מה היא הציווי ומפרש משום שצריך וכו' שהוא בכלל הציווי לכן כתיב להעלות. ובפרשת אמור שהוא הציווי האמיתי כדפירש רש"י שם קשה למה לא פירש שם כלום. יש לומר שהוא סומך על מה שפירש בפרשת תצוה על לשון להעלות שהוא בלשון ציווי כדפרישית. ודלא כפירש הרא"ם שפירש פעם יפרש כל הבחינות הנופלים על הלשון ופעם יפרש קצת מהם ופעם יסמוך על מה שפירש במקום אחר ומ"ה לא פירש בפרשת אמור כלום אע"ג דכתיב התם להעלות נר תמיד עכ"ל: **שמעלה.** היתה ואף על גב שדרשו מזה שצריך להדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליה. יש לומר דעיקר דרשה הוא מקרא דפרשת תצוה מלהעלות נר תמיד והכא אגב גררא נקטיה. ועוד יש לומר דאי לשלהבת עולה מאליה לחוד הוא דאתא היה לו לכתוב להעלות ולא בהעלותך ואי למעלה אתא לחוד הוא דאתא היה לו לכתוב בהעלותך אלא לככי כתיב בהעלותך למדרש תרווייהו והרא"ם פי' דרשו זה וגם שתהא השלהבת עולה דשקולים הם ויבואו שניהם: **שעליה.** הכהן עומד וא"ת והרי קומתו של אדם ד' אמות דהיינו כ"ד טפחים וקומתה של מנורה לא היה כ"א י"ח טפחים כדפירש רש"י בפרשת תרומה וא"כ למה צריך למעלה. וי"ל לפי שהטפחים של בית המקדש היו שוחקות וא"כ י"ח טפחים של מנורה היו כמו כ"ד טפחים של חול דהיינו כנגד קומתו של אדם ואם בא להטיב צריך שיראה בנירות כדי שיטיב אותה לכך צריך מעלה: [ד"ד] אטו כל הכהנים שוים בגובה הלא אפשר שיהי' הכהן קצר הקומה קצת ע"כ צריך להיות שם מעלה שיוכל להשמש בריוח כל כהן במנורה: **אל מול** ב' הפתילות פי' מדכתיב יאירו שבעת הנירות ע"כ הפתילות קאי שהם המאירים דאי קאי אנרות שהם הבזיכין ה"ל למימר אל מול פני המנורה יהיו נוטים שבעה הנרות. ואם תאמר והא בקרא כתיב אל מול פני המנורה דהיינו נר שעל קנה האמצעי יאירו ז' הנירות ורש"י פי' שאין מאירין לנר אמצעי אלא ששה. וי"ל דה' ק"ל דאל מול פני המנורה יאירו שבעת הנירות משמע שהכל יהיו מאירין לפניו של אמצע הקנה דהיינו למעלה על גביו שהוא נקרא פני המנורה וזה א"א בשלמא אותו נר שעומד על קנה האמצעי מאיר כנגד פניו אבל שאר ששת נירות אין מאירין אלא לפניו של אותן קנים שעומדין מול פיהם כמנהג כל הנירות מנהגם להאיר כלפי עצמן ומתרץ דגם ששה נירות שעל ששה קנים מאירין לפניו של קנה האמצעי דששה שעל ששת הקנים ג' מזרחים פונים למול אמצעי ר"ל שהיו כופפין ראשי הפתילות לפי קנה אמצעי וכן מערבים. ויאירו ג' הנירות פירש שבזה האופן יהיו מאירין ז' הנירות אל מול קנה האמצעי: והרא"ם האריך כאן הרבה: **עיין.** בתשובת הריב"ש סימן ח': [נ"א] הקשו דא"כ יאירו ששת הקנים מבעי לי' דלא היו מאירים אל מול המנורה רק ששה י"מ שכך פירש הכתוב בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה כלומר כאשר תדליק הנרות יהיו מול פני המנורה שיהיו ששה פונים אל מול האמצעי ויאירו שבעת הנרות מלתא בפני עצמו כלומר שבזה האופן יהיו מאירי' ז' הנרות:

ג **להגיד.** שבחו דאל"כ ויעש כן אהרן למה לי וכי תעלה על דעתך שלא עשה מה שצוה השם ע"י משה. ואע"פ שבלאו הכי נמי ידעינן שעשה ציווי של מקום. מ"מ דבר גדול הוא זה שהפסוק מעיד על צדקתו וכן כל כיוצא בזה. יש לדקדק מה שחזר ואמר אל מול פני המנורה העלה. ונראה דרש"י פי' בסמוך למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך ור"ל אלא להעלותכם על האומות כמו שאיתא במדרש שכל זמן שהנרות דולקות היו מושלים לאומות. ואע"ג דאמרו חז"ל שלא קבלו ישראל התורה אלא ע"מ שאין אומה ולשון שולטין בהם שנא' חרות על הלוחת א"ת חירות וכו' וא"כ למה צריך המנורה. אלא מכח חטא עגל שעשה אהרן היו האומות מושלים כמ"ש אמרתי אלהי' וכי זה שבחו של אהרן שלא שינה להדליק אל מול וגו' אף דעי"ז נזכר חטאו שצריכים לזה נלע"ד: ד **לפי.** שנתקשה בה פירש מפני שמלת זה מורה על הרמוז והמעשה לא היה כ"א בשעת עשיית בצלאל ומתחלה נתקשה בה משה עד שהראוהו באצבע וחזר ונתקשה עד שאמר ליה שול ככר וכו' עיין לעיל בפרשת תרומה: **מקשה.** עשת. עשת לשון חתיכה: בכשיל בכשיל מספרים **עד.** גופה של מנורה דק"ל דהכא משמע שלא היה מקשה אלא עד ירכה ועד פרחה בפרשת תרומה כתיב שהיתה כולה מקשה: **ועד.** מעשה דק כלומר מדבר גדול עד דבר קטן שבה היה הכל מקשה ועד ממש לשון בין וכיוצא בזה מפרש רש"י בפרשת בא על מבכור פרעה היושב על כסא וגו'. **כמראה.** כתבנית דק"ל דכמראה משמע לשון מראה שהוא צבע ובמנורה אין שייך לומר שהראה הקב"ה צבע של מנורה. א"כ כמראה הוא מראה הנבואה כלומר מה שראה במראה הנבואה דהיינו של אש יעשו גם הם מנור' של אש וזה אינו דהם לא עשאו של אש ועל זה פי' כתבנית ר"ל כמראה פי' כתבנית כמו שכתוב במקום אחר וראה ועשה כתבניתם וקרא' תבנית בשם מראה מפני שע"י הראייה נודע לו התבנים: **כן.** עשה מי שעשאה ר"ל מי שעשה את כל הכלים והוא בצלאל: נעשית מאליה. מפורש בפר' תרומה וזה המדרש חולק על פי' ראשון: ו **קח.** קחם בדברים לא קיחה ממש שהוא מלשון קנין וכניסת דבר תחת רשותו כי הלוים לא נקנו ולא נכנסו תחת רשותו ועיין בפרשת לך לך על פסוק ותקח שרה אשת אברם: ז **הזה.** מפני טמא' מתים לא מפני שאר טומאת שבשאר טומאת אין היה צריכה כהן: והעבירו שעבד ע"א מנחה בלולה ואע"ג דבשאר עובדי ע"א אין לו הצריכה תגלחת. אלו שאני שעובד העגל נלקה בצרעת כמו שדרשו על פסוק כי פרוע הוא כי פרעה אהרן שלמדו ג"ש ממה שנ' גבי מצורע ראשו יהיה פרוע: ח **ופר.** שני מה ת"ל אע"ג דכתיב ואת הכבש השני וגו' גבי קרבן תמיד היינו משום דכתיב נמי את הכבש האחד אבל הכא לא כתוב אחד א"כ אין נופל כאן לשון שני: **בת"כ.** ר"ל כמו שפירש רבי משה הדרשן שהעולה הביאו לקרבן צבור בשביל ע"א משום שלא מצינו פר אחד לבדו בלא מין אחר עמו רק בע"א: **שהוראת שעה.** ר"ל מה שפירש אף חטאת לא נאכלת אע"ג שאר חטאת נאכלין זו הוראת שעה היתה ותדע לך שהוראת שעה היתה דשעיר היה להם להביא לחטאת ע"א עם פר העולה כדין כל ציבור שעובדים ע"א ולמה הביאו פר לחטאת אלא הוראת שעה היתה ה"נ הוראת שעה היתה: אבל [illegible] הכי נוכל לומר שהיתה הוראת שעה שהרי חטאת' מילואים אכלת וזו שהיא של מילואים ללוים שנתחנכו לא נשרפה ולא תימא חטאת זו שנוי' הוא. תאמר דנשרפת ותימא גם עולה נשרפת אף חטאת נשרפת שאינה שנויות הרא"ם: ט **והקהלת.** ויעמדו על אפ"ם שהלוים לא נתנו כפרה אלא על הבכורים כדלעיל מ"מ כיון שהבכורות של ישראל קרא בכורות קהל כל ישראל כאלו הם כל ישראל: יא **שען.** תנופה דמצורע. הרי את כמו שנאמר בסוף הפרשה אל נא תהי כמת והלוים נתנו כפרות על הבכורות שעבדו ע"ז שהיא קרויה זבחי מתים לכך צריכין הלוים תנופות אי כמו אשם מצורע וגם אי אפשר בלוים אלא מחיים: **שלש תנופות.** הא דלא מקשה רש"י של הקרא למה נאמר ג' תנופות. משום די"ל דגזירת הכתוב צריך להניף שאין ב' פעמים אבל עכשיו שפירש רש"י כדרך שאשם מצורע טעון תנופה כו': ואשם מצורע אינו טעון תנופה כ"א פעם אחד וא"כ ג' תנופות ל"ל: יז **כי.** לי שהכתוב הקל אף אמר לי כל בכור דמשמע דעדיין הם שלו והא כתיב ואקח את הלוים תחת שכבר לקח. ועל זה פירש שלי היו בקו הדין כלומר מן הדין וכתב הרא"ם שהרג בזה שאין כי לי כל בכור ר"ל עתה שהרי נפסלו משטעו בעגל רק ר"ל היו שלי מתחילה והודיע נ"כ הסיבה למה היו שלו בקו הדין משום שהכיתי וכו' ואמר ולקחתי אותם לי במקום הקדשתי כדי שיפול עליו ואקח את הלוים תחת כל בכור שפירושו לקחתי עתה את אלה במקום שלקחתי אז את אלה והוסיף ו"ו של ולקחתי שהוא במקום הקדשתי להורות שהם שני ענינים כי לי כל בכור ביום הכותי וגומר וגם הקדשתי אותם לעבודתי אז ומשחטאו נפסלו ולקחתי את הלוים תמורתן ואמר ועכשיו ואקח ש"א תאיר ואקח בזמן שהקדשתי הבכורות לי מפרי תחת כל בכור כתיב דמשמע שיצאו אלו ונכנסו אלו במקומם: **לקחתי.** ה"פ נאמרו בני ישראל הא דסמך רש"י זה לכאן משום דק"ל במאי שפירש במלת לקחתי אותם לי קאי אבכורות והוא לשון עבר כלומר לקחתי אותם לי והקדשתי אותם לי דמה צריך שכתוב לומר מה שכבר בחר בהם הקב"ה הלא לא בא לפרש מה שרחק אותם משום שטעו בעגל. ומתרץ משום חיבתם ואף שרחק אותם אין רוצה להזכיר חטאם אלא מזכיר שבחם ומעלתם שקרבם הש"י לעבודתו תדע שהרי חמשה פעמי' הוזכרו בפסוק אחד והוא מפרי מיכאם וכיה ספרי רש"י מלאתי הגרסא ואתנה את הלוים וגומר חמש פעמים וסוף יותר נכון: ולא יהיה לגשת. הרא"ם פ' הרי זה מקרא קצר שהיה לו לומר ואתנה את הלוים וגומר ולכפר על בני ישראל ולא יגשו בני ישראל לגשת אל הקודש ולא יהיה וגו' שטעם נתינת הלוים לכהנים הוא שיעבדו הם העבודה שלא יגשו ישראל לגשת והטעם כדי שלא יהא בישראל נגף בגשתם שאם יגשו יהי' נגף שזהו כוונת הכתוב לומר שהוא הכן ולמה דולא יהי' בבני ישראל נגף שהוא הלאו וכאלו אמר למה נתנו הלוי' לאהרן ולבניו כדי שלא יגשו בני ישראל להכני' בעבוד' זו ויגשו אל הקדש ולמ' לא יגשו אל הקדש כדי שלא יהיה בהם נגף הרא"ם ועוד י"ל דקשה לרש"י אטו עכשיו שלקח הלוים לא יכנסו בגשתם אל הקודש והא כתיב והזר הקרב יומת ולכך פירש ולא יהיה בהם נגף שלא יצטרכו לגשת אל הקודש דזולת זה יש לחוש שיהיה בהם נגף בגשת אל הקודש: ב **ישראל** שמכו דלא שייך בכולן העמיד והלוים או כלם הניפו או כלם וסמכו. אלא ויעש מתחלף לכל אחד מה שעשה משה העמידן וכו': כב **שאחד** מהם לא עיכב דאל"כ ל"ל הא כבר נאמר ויעש משה וגו'. כתב הרא"ם אך קשה דמהכא נשמע דמשום דכתיב לעיל מניה ויעש משה וגו' מ"ה דרשינן שבח שעושה והנעשה בהן אם כן ויעש כן אהרן דלא כתיב לעיל מיניה שעשה אותם נימא דגופא הוא דאתא שקיים המצוה בה ולא לס"ד שבחו וכן נמי ויעשו כן בפרשת בשלח דלא כתיב לעיל מינייהו שעשו כן וכן בכמה מקומות שדרשו כן וי"ל דודאי דבכל מקום דכתיב בתורה ויעש או ויעשו לא היה צריך לכתוב דמסתמא כל המצות שצוה משה קיימו וקבלו היהודים ולא כתב ויעש אלא להגיד אבל הכא אי לאו קרא דכאשר צוה לא הוה דרשינן מקרא דויעש משה וגומר להגיד שבחן דה"א דלגופא איצטריך שקיימו המצוה דליכא למימר פשיטא די"ל לומר דלאו מילתא דפשיטא דהא הקב"ה בעצמו הוצרך השתדלות לזה דקאמר למשה קח את הלוים ופירש"י קחם בדברים אשריכם וכו' מפני שכמה אזהרות ומיתות הלוים במצוה זו. וכן בכמה ישראל שיפסלו מלהיות משרתי השם מ"ה איצטריך לגופא לומר שקיימו מה שצוה אבל שבחן אין ללמד מכאן לכך כתיב קרא דכאשר צוה לאשמעינן שבחן: כד **שני.** יפה במשנתו כה' שנים דמסתמא לא נתנה התורה אלו הה' שנים ללמוד אלא משום שהם הקלה האחרון שצריך לשהות בלמודו ואם כן מי שלא ראה סימן יפה בכל אלה השנים במשנתו שוב אינו רואה: כה **ולא.** יעבוד בכתף דקשה לרש"י הא כתיב אחר כך ושרת את אחיו אלא עכ"ל ולא יעבוד עוד עבודה בכתף וזהו שאמ' אחר זה ושרת את אחיו שר"ל עם אחיו אבל לא נחשוב כמשמעו שהוא שירות עבד את אדוניו אלא ושרת עם אחיו בני מררי וגרשון הוא בנעילת שערים ועיני' העגלות ולשיר:

ט א **לא** נאמר עד אייר. שנאמר בה בחדש השני: **שכל מ' שנה.** מדכתיב בארבעה עשר יום וגומר במדבר סיני ל"ל הא כתיב בתחלת הפרשה במדבר סיני אלא לומר לך שכל מ' שנה וכו'. וא"ת ולמה לא הכריחן משה שיעשו הפסח. וי"ל שהיו הרבה שלא היו נימולים שבמדבר לא היו מלין את בניהם. וא"ת אם כן מאי זה בגנות וכו' והא לא היו יכולין לעשות. וי"ל שהם גרמו מכח עונותיהם שאלולי היה החטא היו נכנסין לארץ ישראל בעוד שלשה ימים כדפירש"י בפסוק נוסעי' אנחנו וגו': תוספות קידושין דף ל"ה: ב **אף.** בטומאה ר"ל. מבמועד שני דכתיב בקרא דריש ליה משום דכבר ילפינן מבמועדו הראשון דפסח דוחה את השבת דילפינן מועדו מקרבן תמיד שכתוב ביה במועדו וקרבן תמיד דוחה את השבת ואייתר ליה במועדו שני למדרש שדוחה את הטומאה [בספרי]. א"נ י"ל מחד קרא נפקא תרווייהו משום דהי מיניהו מפקת. והא דכתיב בסמוך איש איש כי יהיה טמא וגומר ועשה פסח לה' בחודש השני משמע דטמאים לפסח שני היינו דווקא דאיש נדחה אבל אין צבור נידחין והכא מיירי בציבור או רובו צבור שטמא והטהורים יאכלו אותו בטהרה והטמאים עושין לעצמן בטומאה [פסחים דף ס"ו] ודוקא טומאת מת הוא דדחי ולא שאר טומאות פסחים ס"ז: ובכל אלו מצות שעל גופו. ה"נ ככל חקותיו אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה. ככל משפטיו אלו מצות שעל גופו צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו. ושחוץ לגופו כלומר ממקום אחר כגון שבעת ימים וכו' וכ"כ הרמב"ן הרא"ם. אבל מה שבספרים כתוב ככל משפטיו וכו' לו' ולמלה ולביעור חמץ טעות סופר הוא דהם לא בין בפסח שני גם כתיב וכמשפטו ואפ"ה פסח שני מצה וחמץ עמו בבית כדפירש"י לקמן ועיין [בק"למ ובמח"י] שמיסכין גרסת רש"י שלפנינו: ד **את.** מועדי.ס' אבל לא

מקום

הוקשה לרבותינו ז"ל מדוע שינה הכתוב בצוואה כאן על הפסח ומ"מ ככר זיה בפרשת לאות מצרים אלא תימה שבמדבר היו פטורים מפני דכביאת הארץ תלה הכתוב לעיקר מוף ומנלם כאן אבל מ"מ אמר משה לישראל שאינו כתיב בו לעבודת את הפסח בחדש הזה אלא לעשות פסח מחר שמורה שלא צוה להם רק דין הפסח בלבד שקשה להם לרבותינו ז"ל מה תלמוד לומר וכו'. [הר"אם]. ולי נראה דה"קשה להם נ"ל ז"ל למכתב כלל וידבר משה וגו' לא הל"ל א"נ ויעשו בני ישראל את הפסח המאמר דמשמע בין אליהו לו הקב"ה שידבר ודאי הוא שאמר להם ליווי הפסח בהם בתחלת הסדר כתיב דבר אל אהרן ואמרת אליו ונומר וכתב אחרי כן אהרן ונומר ולא פליג בקרא שדבר משה אל אהרן ליווי הגם אעפ"כ אלא משמע הוא שאמר לו ליווי הגם מדכתיב אחר זה ויעש אהרן ונומר וכן מה שכתוב וידבר ה' שבמשמע הוא שאמר לו ליווי הגם מדכתיב אחר זה ויעש אהרן ונומר וכן מה שכתיב וידבר ה' אל משה קח את הלוים וכו' ולא אמינו שאמר להם משה לישראל ליווי הגם אלא סמך כקרא על מה שכתוב אחר זה ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל ונומר וכן בפרשה ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ונומר שמע מינה שדבר לו שם דיני פסח שני ולא אמינו שאמר להם משה אלא משמע אמר להם אם כן למה נאמר וידבר משה ונומר היה לו לסמוך אחריו ויעשו את הפסח ונומר ואין לומר דקודם לכן לא אמר להם דיני פסח ועכשיו הוא אמר להם משום הכי כתיב וידבר משה והא ככר כתיב וידבר משה את מועדי ונומר משום הכי דרשו מה שדרשו אלא כשמעו וכו' וכן נראה לי: ז למה נגרע אמר להם אין קדשים דק"ל למה אמרו למה נגרע הרי טמאים היו וטמא אסור להקריב קרבן בימי טומאתו ולמה היה ספק למשה שאמר להם עמדו ואשמעה ונומר ואיך שכח משה פרשת שלוח טמאים שנאמר לו בר"ח חדש ניסן ומתרץ אין וכו' ובעיקר שאלתו היה רק על זריקת הדם עליהם בטומאה כדם טמאה שהיא קדשי קדשים ונבר' נאכל לטהורים כ"ש פסח הקל: ודאויה שיהא פרשה זו מקשין העולם איך תולה זה במה שפירש לעיל תניה וי"ל דאי לא פירש אשרי ילוד אשה וכו' הייתי אומר דמה שלא נאמרה פרשה זו בשם משה הוא לגנותו של משה שאמר כל הדבר הקשה ונומר אבל עכשיו שפירש אשרי ילוד אשה ונומר שהקרא מדבר בכבודו של משה א"כ למה לא נאמרה פרשה זו בשם משה ל"פ ורחוי' וכו': י שהיה חוץ וא"ת למה נאמר רחוק וכו' וי"ל אם נאמר בדרך ולא רחוקה הייתי אומר דוקא אם הוא רחוק או יעשה פסח שני אבל אם היה חוץ לאסקופת העזרה לא לכך כתב לא קא ונקדו לומר' אתא לא רחוקה ממש הוא כמו שפירשתי לעיל גבי לרעות את הצאן וק"ל: מצה והוין עמו וא"ת והילך נסמך זה אדלעיל תניה ר"ל. דק"ל ל"ל הנקוד ללמד שאפילו אינו אלא לאסקופת העזרה מקרא רחוק ויעשה פסח שני בלאו נקודה נמי יש ללמוד זה מדסמיך דין רחוקה אל דין מי שהיה טמא ללמוד מה טמא אפילו היה בעיר כיון שהיא חוץ לעזרה עושה פסח שני אף מה דכתיב או שהוא בדרך רחוקה אפילו הוא חוץ לעזרה עושה פסח שני ולהכי קשה ל"ל הנקודה ואפילו מאן רחוקה נמי א"נ לפי מה שפירשתי לעיל ומתרץ דאת' לאשמועינן הנקודה דאף פסח שני אם היה חוץ לאסקופ' העזרה כל זמן שחיטת הפסח לא יעשה פסח שני ואין להקשות פשיטא מהיכא תיתי לחלק ומתרץ כיון שאינו דבלאו הכי נמי חלוקים הם דהא פסח שני מלה וחמץ עמו בבית וכו' א"כ ה"א בהא נמי יש לחלק מ"ה באה הנקודה: טו המשכן ללוחות העדות דקשה לרש"י דהא משכן הוא היריעות התחתונות כמו שפירש"י בפרשת במדבר ואהל הם יריעות עזים אשר עליהם ואיך נאמר המשכן לאהל למשמעות שמשכן היה תחת אהל לכן פירש העשוי לאהל וכו' וק"ל והרא"ם פירש הוסיף מלת העשוי קודם מלת לאהל מפני שלמ"ד לאהל מורה על סיבה התכליתי כאלו אמר להיות אהל ובואת תוספ' מלת העשוי היה נראה שהסיבה התכליתית דבקה עם מלת כסה לומר כסה הענן את המשכן כדי להיות אהל עם מלת העשוי היה הסיבה התכליתית דבקה עם המשכן שהמשכן עשוי כדי להיות אהל ומלת להיות הוא פירש למ"ד לאהל ומה שהוסיף מלת ללוחות העדות מפני שהלוחות הם עדות לישראל ולא האהל מפ"ה גבי המשכן העדות שפירש"י שהוא עדות לישראל וכו' מפני שמלת משכן מורה על השכינה ששוכן בתוכינו מפ"ה מלת לאהל: (נח"י) כבר כיארתי בסיב רים פרשת תרומה דלפעמים קורא ללוחות העדות ולפעמים קורא לתורה עדות ולפעמים קורא למשכן העדות ועיין גם רים פרשת פקודי ובשאר מקומות: ד"ה יהיה וכן כל לשון הפרשה [ג"א] מפני שכל הפרשה מורה על ההוה בכל יום תמיד ככתוב כן יהיה תמיד מדרך הלשון לו' כסה הענן את המשכן לשון עבר ואח"כ ובערב יהיה על המשכן ל' עתיד שאין זה נמשך מזה ומ"ש יהיה ל' תמיד עיין לעיל פרשת בשלח בפסוק אז ישיר: העלות הסתלקות ולא מלשון עלי' דאם כן ונשי עלות שפן מבעי ליה שהוא מבניין הקל ולא העלות שהו' בניין נפעל: יח זו בספרי והא דקאמרינן לעיל שהיו במלאכת המשכן זה הכלל במלאכת המשכן עד תקעו והריעו. אבל מה שאמר ולא היה מהלך עד שאמר משה קומה ה' אינו במלאכת המשכן ועל זה אמר זו בסיפרי ומ"ש אחר כך ונסע דגל מחנה יהודה וגם מה שפירש ע"פ ה' יחנו כיון שהיו וכו' כל זה שנינו הכל במלאכת המשכן: כב או יומים. כנו ימים. דסדר מעלות קא חשיב קרא: [נח"י] ועי' לעיל במ"ש בפר' חיי שרה בפסוק תשב הנערה אתנו ימים:

י ב ולמסע בשעת סילוק. בשעת סילוק המחנות וברוב ספרים גרסינן סילוק המסעות פירש בשעת סילוק מסעות של כל ג' מחנות של כל דגל ודגל ואיך פירש הגירסא תיקן גזה שלא תאמר כשהיו רוצים ליסע היו תוקעים בחצוצרות. הא אינו שהרי מתחילה היה הענן מקפל ואח"כ היה משה אומר קומה ה' ואח"כ היו תוקעין לכך פירש בשעת סילוק המחנות שהיו מכינ' את עצמן ליסע לא היו נוסעים עד שתקעו בחצוצרות: ד ואף הן יעודון דאל"כ נחלקו עדה ונשיאים בשני דברים הא דצריך לפרש זה משום דקשה ליה דבקרא כתיב הא דצריך ונועדו אליך ונומר פירש באיזה מקום שיהיה יתוועדו יחד ל"ם ואף וכו' דמלתא דפשיטא שהוא דמועדו נועדו לג"ם ד ומג"ש הוא בא כתיב הכא ונועדו וגבי עדה כתיב ונועדו מה להלן פתח אהל מועד אף כאן פתח אהל מועד: ד"ה ותקעתם תרועה ל"ם נדרש דכתיב ותקעתם תרועה משמע תקיעה ואחר כך תרועה כתיב תרועה יתקעו משמע תרועה ואחר כך תקיעה הא כיצד תלא תקיעה ותרועה ותקיעה. ואין לבקשות דלמה לי ב' תרועות במלוע דלא מלינו עני תרועות אחר זה. דהא דכתיב

שני פעמים תרועה אחד לריך לג"ש מיום הכיפורים וכל ג"ש לריך לסיות מופנת: ז לפי שבות אות' דקשה לרש"י הדא הא כתיב לעיל ותקעו ונועדו ונומר. ועוד מהיכי תיתי תקיעה ותרועה ותקיעה דלריך למכתב תתקעו ולא תריעו: ומתרץ לפי שהוא אומר והיו לך ונומר: יכול מה מסע המחנות והוה"ל והוקשו לסדרי ס"א מה מסע המחנות וכו' לכך אילטריך למעוטי: י בקרבן לבור מדכתיב על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם והוקש שלמים לעולה דכל עולה קדשי קדשים הוא ושלמים מקלה קדשי קדשים ומקלתן קדשים קלים כגון שלמי לבור קדשי קדשים הם ושלמי יחיד קדשים קלים הם לכך הוקש ש' פי' לעולה מה עולה אינה אלא קדשי קדשים אף שלמים אינן אלא קדשי קדשים דהיינו שלמי לבור והדר ילפינן עולה משלמים מה שלמים שהיא קדשי קדשים קרבן לבור דאי אתה מולא קדשי קדשים בשלמים אלא בקרבן לבור אף עולה מדבר בקרבן לבור: ד"ה אני ה' ותקעת' לזכרון דהיינו שופרות וזכרונות: יא י"ב חדש חסר י' ימים כמו שכתוב בפרשת וישמע יתרו (ד"ד) איני יודע מה מלמדנו רש"י בזה ונראה ליישב דקשה במ"ש לעיל או ימים בהאריך הענן כו' והיינו שנה והיכן מלינו שחנו שנים עשר חדש דחניי' המאריכה יותר היא כאן בחורב: עד מדבר פארן והא לא היה שנה שלימה דבר"ח סיון של שנה ראשונה התחלה החנייה ובעשרים באייר בשנה השנית נסעו משם ותירץ דלא חסרה אלא עשרה ימים וכיון דרובו של אייר היתה החנייה עדין הוה כאלו היתה של תורי חדש ונחשב לשנה שלימה: יב ד"ה במדבר קברות התאוה שהרי ממדבר פארן שקראו לו קברות התאוה נסעו לחצירות ואחר כך כתיב ואחר נסעו העם מחצירות ויחנו במדבר פארן הא ככר היו במדבר פרן דהיינו קברות התאוה כמו שכתוב הכא ועל זה פירש קברות התאוה במדבר פארן היה ר"ל מדבר פארן היה גבול גדול ויש בו מקום שנקרא קברות התאוה וחצירות והכל הי' במדבר פארן ולבסוף באו לסוף גבול מדבר פארן וזה שאמר בסוף הפרשה ויחנו במדבר פארן: שמשמע זה שלא תטעה לומר ממסע שני כמו מקברות התאוה לפי שמצינו שקראו למקום הנבחר ל"פ ממסע זה: כא ד"ה והקימו שהיו קודמים פירש הקרא קאי על מר והקימו המוקימים אל והקימו דבק עם בני גרשון ובני מררי הנזכרים למעלה שלא יחזין לומר מקימו המקימים עד בואה של בני גרשון ומררי והוסיף לומר כשסיה הענן שוכן ופירש החניי' וכו' שבזולת זה היה נראה שבני גרשון ומררי שנסעו קודם נסיעות ה מחנות הנו במקום הנראה להם א"א זה שהרי כתיב על פי ה' יחנו ופירש עד בואם פירש בואם כי הכוונה נמאמר זה אינו לומר שבעת בואם היה המשכן על מכונו והיו מכינים בו הכף הארון וכל כלי הקודש: מסע שני דגלים פירש כי בני גרשון ובני מררי היו נוסעים קודם נסיעת המחנות והא דכתיב ויסע דגל מחנה יהודה ואחר כך כתיב והורד המשכן כבר פירש הרא"ם ויסע דגל מחנה יהודה שהוכן לנסוע ולא שנסע ממש כמו שמפורש גם בארוך ואם כן היו בני מררי ובני גרשון קודמין לבני קהת שני דגלים כי קודם שנסע דגל מחנה יהודה ומיד שראו שענן מסתלק נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו גם את הארון בני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענים בעגלות ונסעו והארון וכלי קדש של משא בני קהת עומדים מכוסים ומונחים על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן ודו"ק ותמצא הכל מבואר נ"ל: כה מאסף כתיב כמו שפירש"י בפרשת במדבר דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרום ושל אפרים במערב ושל דן בצפון לכך לריך להתפשט ברוחב שני דגלים ולריך לסיות אוכלוסו מרובין אבל למ"ד כקורה היו מהלכין ר"ל זה אחר זה ומפיק ליה ממאסף לכל המחנות ולפירש זה אפילו לא היו אוכלוסו מרובין יכול לאסוף מה שמאבדין וא"ת הא שבט של יהודה היה מרובה ביותר משבט דן דבשבט של יהודה היה קע"ו אלפים וד' מאות ושבט של דן לא היו כ"א קנ"ז אלפים ושש מאות כדכתיב בפרשת במדבר [ג"א] כיון שיהודה היה נוסע תחלה מפני שהוא החלוץ לפיכך נסיעה האחרונה לבני דן שהיה מרובה אוכלסין אחר יהודה: ואית דאמרי כקורה. ובחנייתן היו חונים כתיבה כדכתיב בפרשת במדבר וא"ל למ"ד כקורה היו מהלכין היאך מפרש כאשר יחנו כן יסעו. וי"ל כאשר יחנו איש על דגלו ועל מחניהו כן יסעו וכתיב וחנו בני ישראל איש על דגלו ועל מחנהו מלאתי: כח זה סדר מסעיהם דק"ל דמלה מסעי משמע שרולה לפרש המקומות שחנו בהם ונסעו מהם והכא לא מפרש זה אלא לקמן בואלה מסעי נפרש. ועל זה פירש זה סדר מסעיהם. ר"ל דהאלה מסעי פירש זה סדר מסעיהם היאך היו נוסעים מי ראשון ומי אחרון: ביום ההוא נסעו כלומר ביום הסתלקות הענן דלא תימא כיון שהענן הולך לפניהם ג' ימים לתור להם מנוחה בודאי נסעו ביום שאחר זה מ"ה נפרש מיד והרא"ם פירש ביום ההוא נסעו פי' בחדש השני בעשרים בו אבל ויסעו בני ישראל למסעיהם דלעיל פי' ויסעו כמשפט המפורש למסע למסעיהם דגליהם: כט חובב. הוא יתרו דק"ל שחותן משה שכתיב נקרא אין מפירש בקרא אהייה קאי. אי קאי ארעואל או אחובב בנו. ומתרץ דקאי אחובב שהוא יתרו כמו שנאמר מבני ונומר: [רא"ם]. ויש מקשים והא ככר פירש זה בפרשת וישמע יתרו וע"ק למה לו להזכיר והרבה היו לו וכו' וי"ל משום דק"ל דכתיב חובב בן רעואל ונומר ממה נפשך אי חובב הוא יתרו ורעואל הוא אביו א"כ יתרו לאו רעואל שמו ואי חובב הוא בנו של יתרו שהוא רעואל א"כ לאו חובב שמו וא"כ היכן מלינו שז' שמות נקרא לו. ולכך מתרץ רש"י חובב הוא יתרו והוא נקרא נ"כ רעואל ואל תתמה שיתלו היה שמו רעואל ואביו נמי נקרא שמו רעואל דנבי אביו היה שם כשלם שלו רעואל לאפוקי יתרו על שם מעשיו יקרא רעואל שנעשה ריע לאל: נוסעים עד נ' ימים. מדלא כתיב הולכים אנחנו ומדכתיב נוסעים משמע במסע רהשון רק שחשאו במתלוננים והא דפירש רש"י עד שלשה ימים וכו' הוכחתי מדכתיב בפרשה זו ויסעו ממרס דרך נ' ימים: וכסבור שהוא נכנס. וא"ת והא פרש"י בפרשת שמות ביד אחר שתרלה לשלוח אין סופי להכניסה לארץ ולהיות גואלם לעתיד ב"נ ממשה היה יודע שנגזרה גזרה. וי"ל דודאי ידע משה שהוא לא יכניסם לארץ ויהיה רלא ונשיא עליהם אבל מ"מ יכנס כאחד מהם. אבל קשה בסוף פרשה שמות פירש רש"י העשוי לפרעה תראה לא העשוי לשבעי' מלכי א"ה כשאביאם אל הארץ משמע שלא יכנס כלל. וי"ל דודאי סבר שיכנס אבל כיבוש הארץ ישראל היה יד שנה לאותו קסבר שהקב"ה אמר לו שלא יראה אבל יכנס וימות שם לכך נקט רש"י הכא כסבור שהוא נכנס ולא נקט שהוא יכניסם דהא ידע שהוא לא יכניסם וגם בפר' חקת פרש"י שאלמלא חטאו בזה היו נכנסים לארץ ולא נקט היו מכניסים את ישראל וא"ת והא פירש"י בפרשת בשלח

תביאו נתנבא משה שלא יכנס לא"י אפילו לא יכנס כאחד מישראל בארץ וככה פירש"י כסבור שהוא נכנס. וי"ל דניבא ולא ידע מה ניבא: [נח"י] מתרץ הקו' אתה תרצה ואי אתה רוצה מלחמת ל"א מלכים ח"ל דה"פ עדיין לא נגזרה הגזרה של יען לא האמנתם בי וכתיב ה"ה לכן לא תביאו את הקהל הזה ופי' הרב בשבועה נשבע בקפלה שלא ידבו בתפלה על כך משמע הא גזרות ראשונות היו יכולין לבטל בתפלה. לכן אמר נוסעים אנחנו ולא היו אם למפרע נייר"ה ועתה תראה כי היה סבור שיבטל בתפלה לכן לא הזמין ונתפלל עד שיבא העת ולכן אמר נוסעי' אנחנו: ל אם. בשביל נכסי אם בשביל מדכתיב אל אל ב"פ. ר"ל אם בשביל נכסי יש לי לשם נחלה אלך ואמכור. אם בשביל משפחתי כדי לגיירם כדמלינו וילך לו אל ארצו ופירש רש"י לגייר את בני משפחתו אבל דעתו היה לחזור להם ולא לדור שם מלאתי בשם מהרי"ל אבירם מפראג: לא שלא. יאמרו דק"ל למה ביקש מיתרו שילך עמו והלא ההליכה הוא לטובתו ואחר שאינו רוצה בטובה יניחוהו. ועל זה פירש כדי שלא יאמרו וכו': והיית לנו לעינים לשון עבר. ר"ל על שראית ניסים וגבורות מה שעשה הקב"ה לישראל וה"ק והיית לעינים כלומר שראית הכל בעיניך: לשון עתיד. דלפירוש ראשון קשה מלת לנו לכן פירש ד"א כו' ולפירש ד"א קשה כיון שהשכינה ביניהם שמאיר עיניהם ע"י משה ומה להם וליתרו. ולכן פירש ד"א וכו'. ולפירוש אחרון ליחוד קשה הנ"ל והיית לנו שויי"ם. לכך צריך לכל הפעמים: לב דושנה. של יריחו דושנה קרקע שמינה: לג הלכו. ביום אחד דאל"כ דרך שלשת ימים ל"ל: וארון ביוצא עמהם. פירש זה הארון כנוסע לפניהם הוא היוצא עמהם למלחמות שעשאו משה רבינו עליו השלום קודם שהורד הלוחות שניות ואינו הארון שעשה בצלאל אחר י"כ ואמר שסופיאו הלוחות שניות מאותו ארון והוכנו בארון שעשה בצלאל הוציאו בו שברי הלוחות אז נשארו בו וכוא היה יוצא עמהם למלחמה והוא הניצע לפני ה' אבל הארון שהיו בו הלוחות שניות הוא בתוך המחנות היה נוסע כדכתיב בזאת הפרשה: לד ז'. ענגים. וחו' ענני' מונה בספרי וענן ה' עליהם וענק עימד ובעמוד ענן אתה הולך והולך שבען ובהעלות הענן ואם לא יעלה הענן: כי ענן ה' על המשכן. וכולם שייכים בתמני' בני ישראל: ועיין [גנ"א ונח"י]: לה שאין. זה מקומו והיכן מקומו לעיל במדבר סיני בדגל' ובמסעו' דכתיב ונסע אהל מועד מחנה הלוים ונאמר ואחר פסוק זה הי' ראוי להכתב ולכך עשה הקב"ה הנוי"ן לסימניות ר"ל מכאן עד פרשה ג' למפרע היה ראוי להכתב ולכך הופך הנוניין לומר במקומות בפרשה ג' ולמעלה ולא בפרשה ג' ולמטה: בין פורעניות לפורענות. וא"ת בשלמא פורעני' אחרונה ויהי העם כמתאוננים אלא פורעני' ראשונה מאי היא וי"ל דכתיב לעיל מיניה ויסעו מהר ה' כלומר ויסעו מהר אלקי' כתינוק הבורח מבית הספר והוא נ"כ פורעניות שסרו מה': ויפוצו המכונסין וינוסו אלו הרודפים. דקשה לרש"י אפסי' ה"ל דדיק מתחלה נסים וא"כ מכת פחד הרודפים מתפזרים וכאן כ' קודם ויפוצו לכן פי' דוינוסו לא קאי אויפוצו נלע"ע: אלו שונאי ישראל: [נח"י] ר"ל דה"פ וכי שייך לומר לשון שנאה כלפי מעלה ומ"מ לא ידעתי למה לא פי' כן על ויפוצו אויביך שלפני' וינוסו משנאיך: וק"מ מתרץ ומשום דקרא ומשנאיך נשאו ראש שהביא לראי' נופל יפה על משנאיך ולא כך אויביך שלא נזכר שם אויביך: לו רבבות. ב אלפים וב' רבבות. שרבבות ואלפים ר"ל שני רבבות ושני אלפים. דאל"כ לא היה צ"ל אלא שובה ה' רבבות ישראל כי סתם רבבה בכל מקום הוא עשרת אלפי' ולא תמצא בשום מקום שיזכיר הכתוב אחר הרבבה האלפים:

יא א אין. העם אלא רשעים וא"ת והלא מצינו העם בהם צדיקים שנ' ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. וי"ל כשהם רשעים לא נקרא להם שם אחר אלא העם: כשרים. קרואים עמי וא"ת והלא מצינו עמי כמכן לרשעים שנ' ועמי לא התבונן וי"ל דה"פ שהיו קודם לכן עמי ועתה לא התבונן מלהתי: רע. כמי שנכסו לכפות ברחנו: בקצה. בקלים שבהם וא"ת והא פירשו לעיל אין העם אלא רשעים והכא פירש"י בקלים ובגדולים. וא"ל ה"ס דמה שנאמר הכא בקלים ובגדולים ר"ל העשירים שברשעים נקראו גדולים דהא לקמן פירש"י והזקנים שהשוכים היכן היו וכו' ומתרץ אלא נאם תבערה מתו משמע דהם היו הזקנים שבמצרים ואותן זקנים הם צדיקים וגדולי הדור. וי"ל דודאי מה תכתיב ויהי העם ונאמר ותבער בם אש ה' קאי הרשעים על העם שכתיב לעיל. ובשבערה בהם אש בערה נ"כ בכלתי מתאוננים ומה שכ"ת ותאכל בקצה המחנה איירי בקלים ובגדולים שבהם ועל אותן צדיקים פירש"י לקמן כאש תבערה מתו: ב משל. למלך דאל"כ ויצעקו אלה' מיבעי ליה: ותשקע. במקומו: [קנ"א] וא"ת א"כ למה לא עלתה למעלה כטבע האש י"ל שהקב"ה הראה להם שתהיה תמיד מורא עליהם שמא יהפוך יחזיר האש לטבעו לעלות למעלה ויבער בם ד"ס: ג וישובו. ויבכו עמהם דק"ל ויבכו גם בני ישראל משמע שגם האספסוף בכו והרי לא כתיב שהם בכו. לכך מפרש רש"י הפסוק וישבו גם בני ישראל ויבכו עמהם ר"ל דגם קאי על התאוו האוה שערב רב שבו מאחרי ה' והתאוו לבשר וישובו גם בני ישראל והתאוו לבשר ואח"כ ויבכו עמהם ר"ל שפניהם בוכים ביחד: ה דגים. היו נוחנין מקשים העולם מאי קו' הוא זה דלמא הא דלא נתנו להם תבן משום דאמרו נרפים הם וגו'. אבל דגים לאכילה היו נותנים להם. וי"ל דהוכחתו הוא מה הועיל פרעה בתקנתו שלא יתנו להם כדי שתכבד עליהם העבודה דלמא יקנו להם תבן מן המצריים במעות אלא ודאי יודע היה פרעה שהמצריים שונאים את ישראל שאפי' במעות לא ימכרו להן וג"ש שלא יתנו להם נתכב. ואין להקשות הא אמרינן במסכת סוטה כשהיו הולכין נשי ישראל לשאוב מים מן הנהר הי' הקב"ה מזמין להם דגים בכדיהן וכו'. וי"ל שהם ההרעמו בודאי על דגים גדולים ועל זה פי' א"ת שמצריים נותנים להם וכו' והיינו לדגים גדולים: חנם. מן המצות פירש ש.א היה אז מזונותינו ע"י קיום המצות כמו מן עכשיו שהמזונות הן שכר לפעולתינו שאם נקיים המצות האדמה יתן יבולה ואם לאו לא תתן הארץ יבולה. אבל במצרים היו מזונותינו בחנם בלא קיום מצות: ו כזרע גד. עגול דק"ל הא המן לבן הוא והגד שחור הוא ולמה אמר כזרע גד אלא וכו': ח ושחנו. אלא משחנה היה מדכתיב והמן עינו כעין הבדולח מאי רבותא שהיה כעין הבדולח והא נדוך במדוכ' כשלו כפרור ואז היה ראוי לא ירד בריחיים וכו': לשד. והלמ"ד יסוד פי' של נהסך לשדי וגו': ליש. שמן דבש פי' ליסתא' מן ודבש וזה שכתב אח' זה כעיסה הנילושה בשמן וחסופה בדבש: נושה. לפתרון של דונש וא"ת והלא יותר נוטה לפתרונו של נוטריקון. וי"ל

דנוטריקון שוכר דבש והתרגום לא מזכיר דבש. ושרא"ם כתב וז"ל פי' אלא לגמרין של כו"ל שפירשו מלשון שדי' אבל לא לאסוקי לשון נוטריקון שגם הוא נוטה לפתרונו של דונ"ש: י עריות. הנאסרות וא"ת והא כבר נאסרו להם עריות ולמה לא בכו כבר. וי"ל דקודם שנחלקו המחנות היו הכל מעורבין ביחד והיו שריות. אבל העריות אבל משנחלקו למחנות ה"ה כל שבט ושבט לבד ולא היו נושאים שבט זה של שבט זה שלא הכל של שבט אחד א"כ עד שלא היו נחלקין למחנות היו כל השבטים מעורבין זה בזה והיו שכיח' אבל אשר נשים שאינו עריות לא היו חוששין על העריות: אבל משנחלקו ונשארו כל שבט ושבט בפני עצמו ולא נשארו בכדי אלא העריות דשינו של אותו שבט לכך בכו. ודלא כפי' הרא"ם שפי' אע"פ שהיתה כל התורה מסורה בידו של משה מ"מ אפשר שלא נאמרה פרשת עריות לישראל עד סמוך לנסיעתן עכ"ל עכ"ד: [קנ"א] בשם בעל מנחה בלולה שערפו תלונות העריות לתאות המן לפי שאמרו במדרש שהשומר הי' מגלה על הנגנורים בן עלמי היה שבאיזה אוכל נמצא עמר שנו הוא היה אביו לכך נתרעמו על המן ועיקר תלונתם על איסור העריות ע"כ: יב שיהיו. סוקלים ובא עתיד במקום בינוני. אבל לא עתיד כמשמעו דאם כמשמעו מאין ידע זה ואלא כי מממש הכא לשון דהא שהוא לשון אשר ר"ל שאתו שוכלין אתם: על. האדמה לאבותם בתקן דקשה לרש"י דקרא הכי משמע כאשר ישא האומן את היונק על האדמה וכי אומן נושא את היונק על האדמה אשר נשבע. ומתרץ דעל האדמה ונומר קאי השאו בחיקך: טו את. עושה לי כנקבה דכ"ס של קרא ואם ככה רצה לומר שעתיד אתה לעשות כן לישראל אם עושה לי רצה לומר כנקיבה עשית לי. כלומר דהא אומרים לנוכח לנקיבה כמו שאומרים אתה לזכר. והפסק מוכיח שיש פסק בין ככה לאת דה"ל דקאי על לא אוכל וגומר ? אין כלמר על התלונה נורא ל"כ רעה שיאמר הרגני גם הרוג אלא בשביל הפורענות שהוא עתיד להביא על ישראל אמר זה: ואל אראה. אחד מתקוני סופר ר"ל כדרך הסופרים כשכותבין ספרים מגיהין אותן דרך כתיבתן כך ניוה הקב"ה למשה שכתוב בתורה לתרץ הלשון: יז תשובה. לתלינך דאם לא כן מה ענין פרשה זו אצל פרשה התלונות הסמוכה לה: כנושך. פתו ומדבר כך הם אוכלים ושותים ומסתכלין בהכונים: אשר. המכים במצרים דהל"ל כיון דככר היו שוטרי העם למה צריך עכשיו למנותם: יז א' מעבר ירידות ואם תאמר ולמה מפרש רש"י זה יותר מכאן. וי"ל לפי שלא כתיב כאן שמידה כמו באחרים: ואצלתי. ואינכי ואילני לשון גדולה: יח הזמנו. הלתכם לפורעניות דאם לא כן התקדשו ל"ל היה לו לומר ואל כעס תאמר לשיר תאכלו בשר. ועוד מה הזמנה צריכה לאכילה אלא לפורעניות הכתוב בסוף הגלא עליהם ע"י אכילת הבשר: כ עד. חדש זו בכשרים שממתינין פי' בהולין: עד אשר. דהיינו שתמאס בו שיצא דומה לכם כו': והיה לכם. יותר ממה שקרבתם חרא הוא לאין מפזר ומגדר כמו הכא הוא זרא דאל"ף מתחלף בה"א כלומר ? זריו לאותו מפיכם ואפס כלומר שלא ירצו אפילו להכניס בו שירחקהו לנכרי יותר ממה שהיו מקריבים אותו תחלה. וא"ת מנ"ל לפרש יותר ממה שהיו מקריבים תחלה. ונראה דמלת והיה מיותר דהל"ל אשר יצא מאפכם לכם לזרא מאי והיה שיצא אם יצא מאפם יהי' להם לזרה אלא והיה מרמז הויה אחרת נוסף על הרחקה מכח שיצא מאפם הרחיקו עוד וא"כ ודאי להורות תרחיקו יותר ממה שקירבתם וזהו מרש"י רש"י והיה ונומר נלע"ע: את ה'. לא נגה דאל"כ נקרבנו ל"ל: כא אותן: שיצאו [נח"י] אבל הילודים במדבר לא בכו שלא היו יכולים לומר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים ואף על גב דכתיב ויבכו גם בני ישראל אפ"ה ס"ל דלא בכו הילודים במדבר: כב ואיזו. קשה הוי אומר לאן ובקר קשה משמעו ? הגורים כלומר ואם על אותו דיבור נענשו כ"ש בזה ולמה לא נפרע מזה לפי ס' כג על. הספק הספל ריב: בשרה. הא זו ר"ל לעבות שברם נתחב. אפשר אלקן שלהן שאין בו כו': כו ועל. בשם חלק הי"נ וכתב על י' זקן וכ' מכן בניח חלק רנה לומר והבר כך נתן בקלפי ובליו יחד וא"ת לא היה לו ליטול רק י"ב ולכתוב על עבדים שבה זקנים יעל שנים חמשה זקנים ומי שיעלה בידו פתק של שבט יכנוד מאיתו שבט שבה וכו': [ג"ה] ושמא יש לומר א"כ אותו שבט שיעלה בידו פתק של חמשה והיה בזיון לכל השבט כאלו לא בחר משה בכל השבט אבל עכשיו לא נתנו רק אותו הזקן. ועיין [נק"מ] שהקשה שם עיד עיין לעיל פרשת נשא מ"ש בקלין בכ"ר בן לוי: כו הנער. גרשום בן משה מדכתיב הנער משמע שידוע ואין ידוע יותר מגרשון שהוא בנו בכורו של משה: כח בלאם. כלים מאליהם ר"ל בגנוסה כלה מאליהם לפי שאין שכינה שורה על האדם מתוך אבילות וצורח וכן מלינו גבי יעקב ותחי רוח יעקב אביהם פי' רש"י ושרתה עליו שכינה: אל בית הכלא והא דפי' רש"י לעיל בפרשת בשלח גבי בחר לנו אנשים כו' כלאם כלם מן העולם חייבים ק כלייה. וצ"ל היינו לפי ד"א דהכא שפי' תנם אל בית הכלא וכו'. דשיעו כלייה שמכיים אותו לכיפה: ד"ה לי. אוהי בעוני אותו בעוני המשא ומראה את עצמו כאלו הוא לבדו ישא את המשא כך נותן זה לב על הדבר לנקמה: ל מפתח. אהל מפני שמשמעות ויאסוף וגו' מורה שהיה חוץ למחנה הולך לפרש מפתח אהל מועד שהו' מחנה שכינה והוא חוץ מן המחנה שלו שהוא מחנה לויה. אל. אלא לאלו דק"ל דקרא משמע ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל שהכל הולכין עמו למחניהו דהיינו מחנה לויה וכי ע' סנהדרין היו הכל לוים אלא נכנסו: לא ונאכתי'. כנגד לבו דקשה לרש"י אם שוכבים זה על זה כמשמעו א"כ מתים בתחתונים: ולא. לשחות פירוש לא למעלה יותר מדאי. כדי שלא יטעו בלקיטתן: לג עד. לא פסק פי' עד לא נתעכל:

יב א ותדבר. מרים ומנין היתה יודעת כלומר כאן אין דרכן של נשים לנתוח להתרע' על נעליהן בפני שכינתם על דבר החשמיש: האשה. כשם שהכל דאל"כ מאי כושית דקאמר וכי כושית היתה והלא מדינית היתה אלא מפני כושי משונה בעורו אף זו משונה בצורה וביופי' [ג"א] ומפני שהוא קצת דחוק שידבר הכתוב ע"ד חידה לכ"א כושית כנמסר' יפת תואר: על. אודות גירושים פי' על אודות הפרשה שפי' בעלה ממנ' ומקר' קצר הוא: והא דמהפך רש"י לפרש קודם האשה הכושית. נראה דה"א שדברו עליו על אשה כושית ממש כמו שמיתה נשכה לכך פי' תחילה האשה הכ"א שידועה שהיא לצורה וכושית פי' כשם וכו' וא"כ תובעת האשה על אודות גירושים. ואח"כ פי' עוד טעם כושית מה ת"ל אלא יש לך וכו' ואח"כ מפרש מלת הכושית ר"ל הכ"א שידועה ע"ש נויה וכו' ר"ל שנראת לך בפני כל וידועה לכן כתיב האשה הכושית ואח"כ פי' כי אשה מאי נתינת טעם פי' לקח ר"ל

ר"ל אלא דרך ליפות אותה. או ה"ל לקיימה ולא לגרשה. גליון: ב הרק אך.
עמו. [...] אוקמה. לרש"י שני מיעוטים רק אך. דהל"ל הרק במשה דבר הלא
גם בנו. זה מיעוט עמו לבדו ולא עם אחרים כלל. כן עם צדיקים כיוצא בו וכן
עם צדיקים שבתוכים. ממדרגתו כלא גם בנו דבר ואעפ"י שאנו מועטים ממדרגת
נבואת משה ולכך צריך ב' מיעוטים למעט שדבור וכיוצא בזה מתרץ בספרי: ד פתאום.
ופתאום. הל"ל אלא ר"ל דכתיב פתאום [רא"ם]: מים. מים מדכתיב הבא
פתאום וכתיב ג"כ פתע פתאום. מה נזיר צריך הבאה במים אף טבול יום כן
וקרא ח תבא. יחידי. הל"ל למכתב וירד ה' בענן הא כבר נאמר ויאמר ה'
אל שלשתכם אלא פל"ע אחר. זה אלא ויעמוד פתח האהל וגו' אבל בפרשה כי תשא
דקאמר ה' בענן. פשוט תחילת הפלגת השכינה אליו בבוקר יצא להודיע הגלות
השכינה אליו ולא לגמה שירד יחידי עם עמוד ענן כמו שדרשו הכא: ויקרא.
שניהם במשכן [גו"א] ולפ"ז קשה מאמר שדבר עמהם שלא בפני משה א"כ למה קרא
למשה ואמר לו שלשתכם וי"ל כדי שיתפלל על מרים ע"ד. [וזק"מ] מתרץ כגם
כאיתא. כדי שידעו. משם בקבלת ה' לכבודו. ובשם בעל העקרים מתרץ מפני שהם
לא היו מוכנים לו לנבואה גם היו קלה בריישה לא יכלו לקבל שפע הנבואה כ"א
על ידי משה: ו אם. אלא ל' בקשה. כלומר אף על פי שחרה בם אף ה' וילך
מכל מקום אין נא אלא לשון בקשה ודבר עמהם בנחת שאלו היה דבריו בכעס לא היו
משיבים ונלמוד ק"ו וחומר לבשר ודם שיהיו דבריו בנחת: אם. יהיה לכם.
דבקרא משמע דנביאים יהיה ה'. לכך פי' אם יש ב' לכם נביאים ומלת ה' דבקה עם
במראה אליו אתודע ה'. בפרשה שלום שמי באומרו שרינת שמי מורה ספי' ה' הוא כאלו
אמר לכם אני ה'. דהל"ל יתודע מבעי ליה: ח אמרתי. לו לפרוש וא"ת והא אמרינן
[שבת דף פ"ז] ג' דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו ואחד מהם שפירש מן
האשה משמע שלא צוה לו הקב"ה ועיין בתוספו' יבמות דף ס"ב: בעבדי. איני
מכיר ומלך מלאה על דעתו של הקב"ה שיאמרו אהרן ומרים הכי. ויש לומר
לפי שהם אמרו הרק אך במשה דבר אלקים הלא גם בנו דבר ה' ולא פירשנו מדרך
ארץ לכך פי' מדרך ארץ אלא משום גיאות שהוא גס רוח כך היו אומרים והלא
שכינה שורה עליו וכתיב אשכון את דכא ושפל רוח ומשה היה גס רוח ונבוה ולמה
שורה שכינה עליו אלא כביכול הקב"ה אינו יודע שהוא רוח גבוהה. לכן אמר
ו' קשה. מכל הראשונים ולכך נכתב גם כן כאן האיש משה עניו מאד שאהרן ומרים
אמרו שהוא גס רוח ולא כמו שפי' הרא"ם שדרשו כן מיתור הכ"ח של בעבדי
משה. כ"א הכינוי וכו' א"כ למה לא דרשו נ"כ למ"ד הכינוי יתירא גבי לעבדך
ליעקב. וגם להדוי לעשו הכי. שם נירסא אחרת כדי לתרץ קושיא זו ולפי דרכינו
אין צריך לשנות הספרים אלו וק"ל: יב כמת. משמע דכתיב כל הבא אל האהל
וכל אשר באהל יטמא ובמצורע כתיב והבא אל הבית כל ימי הסגר יטמא. אין
ראוי לאם. פי' אפי' משמעות הקרא נוכל לפרש אותו מבלתי שנצטרך לומר שכינה
הכתוב וכתב אמו במקום אמנו ובשרו במקום בשרנו כשאמר דבריהם לשנא יתכיל
לאמותם אלא שכל אח' שהם אין ראוי להניח אחותו להיותו כמת וכו': מי מסגירה
ופי' של תיבת כמת שאין לו תקנה שאת' שלא מרחם אמנו ומי יסגירנה ומגלה
שמגלגל חצי בשרינו שאחר שבשרה שהוא אחד עם בשרינו נגע ואין תרופה למכתו:
יג לאמור. בשבלי דמלת לאמר קרא יתירא הוא דהל"ל ויצעק משה אל ה' אל
נא רפא נא לה אלא בא"ל בשבלי דומי' דוידבר משה וגו': יד אם. אביה הוסיף
מלת ואם כאלו אמר ואם אביה וכו' משום שלא מצינו שירק אביה בפניה מעולם
ולא הוזכר בשום זמן הלא ר"ל אלו אביה ירק וכו' ואמר הרא"ה לא סגיא ועופות
להודות שאין ירק ירק כתמצעו רק נזיפה המתח יבא טן הירקה: ק"ו לשכינה י"ד
יום וס"א ושא ק"ו הוא אם לו כמה וכמה ימים ולמה נקט דוקא י"ד יום. (נרה
ליתן) וי"ל לפי שאמרו ז"ל ג' שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו דאב ואם כל אחד
נותן ה' דברים לולד והקב"ה לבדו נותן עשר דברים. ס"ב איש לו חלקו של ולד:
וי"ל לפי שלמצורע כמוסגר ז' ימים אם לא פשה ועמד בעיניו מסגירין עוד ז'
ימים ואם פשה טמא מוחלט הוא לכך נקט י"ד ימים שהוא טמא מוחלט כלומר הרי
היא ראויה שתהיה מצורע עולמית: טו והעם. פעם אחת ויש לפ' משום דמדה
טובה מרובה ממדת פורעניות אחד לחמש מאות ה"נ היא המתינו' למשה שליש של
שעה ונשתלם לה חמש מאות שליסית שעות דהיינו ז' ימים דליום ולילה עמו כ"ד שעות
ולשבעה ימים ולילות קס"ח שעות תחלקם לשליסיים נמצא חמש מאות שליסיים אף
פי' שארבעה שליסיים יהיו יתירים על ה' מאות דהיינו על הז' ימים מ"מ כיון דלאו
יתירא הוא אלא שעה אחת ושליש של שעה אין בכך כלום ואפשר עוד כשכר בהלכה
לקרא לאמה של משה הוסיפו לה ד' שליסים והא דנקט רש"י שעה אחת לאו דוקא
שעה שלימה שהוא אחד מכ"ד שעות שביום אלא כלומר עת אחת דהיינו שליש
שעה וק"ל: חסלת בהעלותך

פרשת שלח לך

יג ב **שלח**. לך ספי מקשה רש"י למה נסמכה פרשת מרגלים לצד לפ' מרים
היה לו לסמוך נ"כ לפר' קרח ולפרש מרים והיה לו להקדים מחלוקת
קרח ואח"כ מרים ואח"כ מרגלים שהרי מחלוקת של קרח בחצירות היה אבל ענין
מרגלים בפארן היה ותירץ לפי שלקתה כו' וא"כ כתב בפרשיו' שלא על הסדר כדי
לדרוש זה ואם היה כתבן על הסדר אע"פ שהיה מקדים מרגלים למרים לא היה
יוכל לדרוש זה דלמא כסדר הם נכתבים הרא"ם. [נח"י] כבר כתבתי כ"פ שאין
הרב כותב טעם על הסמוכה אא"כ יש בכתוב איזה יתור או שנוי לשון וכיוצא בה
שהכתוב מקפיד על הסמיכה אף בכאן מה שכתב וישלח אותם משה ממדבר פארן
הוא מיותר דהא לעיל מזה כתיב ויחנו במדבר פארן ופשיטא דמשם נשתלחו אלא
ודאי שהכתוב הודיע לנו מקום השליחות ל"ל שאע"פ שמחצרות נסעו ובאו למדבר
פארן וי"ל לקחת מוסר ואפ"ה חטאו שלח כפי' הרא"ם: (לדעתך) דק"ל והלא
גלוי וידוע לפני המקום שעתידי' לחטוא ע"י שליחות זו א"כ למה צ.ה להם השי"ת שישלחו
מרגלים לפניהם שגלוי וידוע שיבא פורענות לכם שלא יבואו לא"י כי ימותו במדבר ועל
זה פי' אני איני מצוה לך. והרא"ם פי' ממלא לך דכיון דכתיב ותקרבון אלי כלכם
ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו וגו' ובודאי נמלך משה בהקב"ה ולכאורה תשובה שלח
השאלה שלו מצרים רבות ולא ליווי ושלח לך ר"ל או דרך לשון כן הוא כמו ...

חלף הלך לו או לדרוש כפרשה הקב"ה את המרגלים שעתידין לחטא קרא אותן לשמו
של משה שלח לך וגו' וכשראה הקב"ה הזקנים שמעבירים נשרים קרא אותן לשמו
שנא' אספה לי שבעים איש. רא"ם: משה. נמלך [גו"א] הקשה הרמב"ן לפי פי'
רש"י שמשה נמלך בשכינה אם ישלח מרגלים א"כ הוא ג"כ חטא שהרי הקב"ה אמר
שהארץ הוא טובה מאוד ועוד שמלאכו בפירוש בכתוב בפ' דברים וייטב בעיני הדבר
א"כ למה היה יפה בעיניו. ונראה לפרש שודאי ישראל בקשו לשלוח מרגלים שאמרו
לתור לנו את הדרך ואת הערים אשר נבא בהנה כלומר כי מי שאינו מכיר הדרכים
דרכו לשלוח מרגלים והוא דבר נכון ודרך מוסר משה שלח לרגל את יעזר ויהושע
שלח שני אנשים לריחו לפיכך אמר וייטב בעיני אבל השי"ת שיודע מחשבות האדם הבין
רוע כוונתם וא"ל אם תרצה שלח אני אמרה להם כן ואם בעל נפש אתה ועיין
בה ותמלא תרגום לנפשך כמה שמאריך בענין זה: מק ס לטעות וכדאמרינן בב'
ליטמא פותחין לו. [נח"י] אין הפי' שישראל יטעו בכוונת דברי המרגלים אלא
שהמרגלים יטעו והיינו ארץ אוכלת יושביה שטעו המרגלים וכמו שפי' הרב שם:
על. פירש כרשותו פי' ולא כגזירתו של שם שזה לא היה רק לרצונם ואין לפרש
דעל פי ה' אותם קאי כלומר שהשלוחים היו ע"פ ה' אע"פ שהשליחות לא היה ע"פ
ה' שהרי כריתן לה הזכרה גלל עדיין וא"כ היה לו לומר וישלח אותם שהכנוי
מורה על המזכרים לעיל ומדרבה בשליחתו היה לו לומר על פי ה'. אלא אותם קאי
אשלח אנשים שנזכרו שהיו כשרים: כולם. ל' חשיבות פי' כל שהם אנשים לשון
חשיבות הוא וכשיבואו במקום תואר כמו שכל וכמו וחזקת והיית לאיש אבל כשלא
יהיו במקום תואר כמו ויאמרו האנשים ואת האנשים אשר פתח הבית שלך לך
אנשים כלם לשון אנשים ממש הם ולא חשובים רא"ם. [קל"מ] הקשה מהרי"ן והלא
כתיב ויקרא משה להושע יהושע א"כ אף קודם שליחתם הרגיש ברשעתם. אבל לענ"ד
שמעיקרא לא קשיא שכבר א"ל השי"ת שלח לך לדעתך ושיתן להם מקום לטעות
וא"כ ודאי ידע רוע תכונתם ועלתם הרעה. [וג"א] מתרץ אתה לאפוקי אחר אותו
שעה היה עליהם רעה: יז ויקרא. יה יושיעך ויהיה פי' ויקרא לשון תפילה כמו
ויקרא שם אברהם בשם ה' והיה למ"ד ליהושע במקום על והוכרחו לדרוש כן דהל"ל
מה טעם לקריאת השם הכא: [נ"א] וקשה למה התפלל על יהושע ולא על כלב ולא
קשה דגנאי גדול יש לאדם שיאמרו תלמידו אינו כהוגן שיאמרו תלמוד שלמד כך מרבו לא
היה עושה מעשים האלו: יח בנגב. היה כפסולת שהרי אין מצרים בדרומה של
ארץ ישראל והולך משם לא"י הולך לשון העולם. אלא ע"כ צ"ל בנגב זה נגב א"י
ששם חברון שהקצוהו לקברי מתי' והוא הפחות שבמקומות הארץ רא"ם: יט יש.
הרן דק"ל למה הקדים משה וכתב את הארץ מה היא היה לו להקדים אנשי הארץ
שזה היה העיקר לכן פי' את הארץ את טבע הארץ כי יש ארץ וכו' וזהו העיקר:
חלשים. ר"ל לכך כתיב החזק הוא הרפה: מגדלת. אוכלסים לכך כתיב המעט
הוא אם רב: החזק. סימן דהל"כ מנא ידעי אם גבורים הם או לא. ולכך
כתב בפסוק הבמחנים אם במבצרים שהוא פי' על החזק הוא הרפה. אבל אי, לפרש
שהוא דבר בפני עצמו כלומר לראות אם ערים בצורות הם או אם עריה פרוזים הם
דא"כ היה לו לכתוב המחנים אם מבצרים וגם התרגום מוכיח כן שהילגה עליו הבפלחין
והרא"ם כתב ומאמ' ומה הערים יחזור לענין דהסון החזק הוא הרפה אף שהספר'
בגמים וכמוהו רבים: הקשה מהרא"ם אם הערים בצורות מורים שהם חלשים מדוע
לא שמחו ישראל בדברי מרגלים כשמעם שהערים בצורות ממילא הם חלשים. ועוד
מקשים מה"כ אם הוא סימן מובהק ונדוק למה אמרו מרגלים כי עז העם והערים
בצורות איך לא יראו שבזה יתפסו בשקר ואם אינו סימן ברור איך נתנה משה לסימן.
וה"ל כמו שכ' נח"י דסימן על הדירה אם יושבי' בפרזים גבורים הם וערים בצורות
הם לגוי דהא כתיב כי עז העם וגו' והערים בצורו' בה"א משמע שיושבין בתוכן דהל"כ
וערים בצורות הי"ל בלא ה"א ועוד מקשים למה בכ"לן הקדים הטוב לרע כמו הטובה.
השמנה ובחזק הקדים החזק הוא ואח"כ הרפה ואם הם חזקים אין כח לכובשם.
וני"לה דחדא מיתרצא בחברתה ונדקדק מה טעם בכל אחד מהשאלות התחיל בה"א
השאלה וסיים בהם כמו הטובה אם רעה וכן כולם וה"ל הטובה היא הרעה הכל בה"א
או הכל בהם אם טובה אם רעה כן כולם הלא לנאורה ה"א השאלה כמו אם. ועוד
למה בהחזק הוא הרפה אמר בדבר והפוכו ה"א השאלה ולא אמר אם והענין הוא
דכאן שאל רק דבר והפוכו כמו הטובה אם רעה השמנה אם רזה ולא הזכיר אם הוא
בינוני אם כן צריך להתחיל בה"א השאלה כלו השמנה כמי שאינו ידוע איך הוא
וסיים באם כי מלת אם אין כ"כ ספק כמו ה"א השאלה כיון דמלינו כמה אם שהן
ודאין כמו שכ' רש"י בזהרו ונשמטים ולכן סיים באם ר"ל תראו באם אין שמנה יהיה
רזה קרוב לודאי כמו אם אין כך יהיה קשה וכן כולם: והנה רצה לרמז לנו שמשה
לא נתן סימן רק אם הם יושבי פרזים ודאי גבורים שסומכין על גבורתם אבל אם
הם בערים בצורות אפשר שמ"מ הם גבורים הערים בצורות לגוי ותפארת לכן הקדי'
החזק היא ר"ל אם יושבים בפרזים. וסיים ג"כ בה"א הרפה לרמז דאף אם ישבו בערים
בצורות מ"מ שייך לומר ה"א השאלה הרפה כי שמא גבורים הם ובצורות לגוי משא"כ
בתחילו הרפה שייך ספיר בהפוכו אם חזק ר"ל שיושבים בפרזים ודאי הם חזקים
ולא היה נשמע מזה כלום דבהתחלה שייך עכ"פ להתחיל בה"א בשאלה מה שאינו
ידוע ודו"ק גל"ס: כא אדם כשר שהרי כתיב אחרי כן והתחזקתם ולקחתם מפרי
הארץ וא"כ ישנו עצים לשם והרא"ם פי' דמסתמא אם שמנה היא יש בה אילנות והרי
כבר אמר להם השמנה היא אם רזה. אע"פ [בב"ב דף ע"ו] שדרשו אותו על א"י ב
אבל רש"י ז"ל כתב אדם כשר סתם משום שזהו קרוב לפשוטו: בכורי ענבים
דק"ל ביכור ענבים הל"ל לכן פירש ימים שהענבים מתבשלין בביכור ובכ"ח שם
דבר ימים של ביכור ואין משמעותו לשון רבים: כב באורך וברוחב [נ"א] וא"ת
למה הלכו באורך וברוחב אם רצו לעמוד על כל הארץ עדיין לא הלכו בכל מקום.
וי"ל שהארץ משתנה באורך וברוחב כי הארץ שקרובה יותר למזרח או למערב משתני'
וכן מצפון לדרום לכן הלכו כן לראות כל השתנות: כג ויבא כלב דהל"ל למה
הלך לשם להתפלל ולא התפלל במקום אחר אלא ע"כ משום קברי אבות: שבע.
מבוג' ופי' רש"י מבונה לשון סרי מלשון והבנה גם אתי ממנ' ובנים מלשון בונים
כלומר פעמים פי' כי שבע פעמים היתה חברון טובה מצוען מצרים: ובא. להודיעך
מקשים העולם והלא אף לפי פשוטו של קרא קשה מאי מה בא להודיעך. וי"ל דדברי
רש"י הם כמו והשתא א"ש. דלפי פשוטו קשה מאי נ"מ שנבנה שבע שנים אבל לפי
המדרש אתי שפיר שבא להודיעך וכו': מרשין. מרבים שלעים פירש ארץ יבשה ואין

עושה פירות בארץ נחם. כד ענבים. תלוי בה כאילו כתיב ויכרתו משם זמורה עם אשכול ענבים אחד לא זמורה לחוד ואשכול לחוד דא"כ לימא כרת זמורה כלל באינו פרי : איני. יודע שהוא בשנים ס' מדכתיב וישאהו דמשמע שנים דרוב משמע שנים א"כ מה ת"ל שנים וכו' וקשה דלא פי' זה על הקרא. וי"ל דהייתי אומר דשנים קאי על זמורה שהיו נושאין הזמורה ובמוט א' ואשכול במוט אחד אבל לפי מה שפירשתי זמורה ואשכול ענבים תלוי בה מ"מ דאשכול חמורה הכל לאחד הוא א"כ קשה למה כתיב שנים. ומתרץ בשני מוטות : הא. כיצד שמונה מקשים איך שייך לומר כאן כיצד ומאי קשה ועוד שמונה מנ"ל ונראה דיוקו של רש"י בשנים בא להורות שני מוטות וקי"ל וישאוהו בשני מוטות או אותם במוטות מאי בשנים שהוא מוכרח דמשמע אבני אדם קאי ומוישאוהו משמע שני בני אדם אלא ודאי השני' שנשאו במוט אחד כמו שדרך לישא בשני מוטות וזהו במוט בשנים ר"ל במוט א' וד' בני אדם. וא"ל שלא היה רק מוט אחד וד' בני אדם א"כ וישאוהו ארבע במוט הי"ל אלא שני מוטות ובכל מוט נשאו ד' כמו בשני מוטות כלומר ב' מוטות זה ע"ג באלכסון ותוצות קלרים בקליכן וכפי' רש"י בסוטה וכ"פ רמ"י וע"ז פריך הא כיצד ומסרץ שמונה כו' ודו"ק נל"ס : והרא"ם הביא הג' ורש"י דמסכ' סוטה שמפרש כל זה : כו להקיש. הליכתן [מ"י] פרש"י בגמרא וילכו יתירה הוא כיון דכתיב וישובו לא ה"ל אלא ויבואו אל משה מ"כ פירש לפירושו כיון דקודם לזה סיפר וישובו מתור הארץ דהיינו סיפור חזרתן למה הכיר אח"כ וילכו. ועל זה תירץ להקיש וכו' : וישובו. אל משה וא"ת מנ"ל לרש"י דלאו אף לישראל. וי"ל דאי אף מאת כל עדת בני ישראל דלעיל מיניה קאי א"כ את כל העדה דכתיב אח"כ למה לי'. כח ובא. קשה אמת דא"ל כיון שכוונתם לא היה אלא נרעה למה אמרו בראש דבריהם היפך כוונתם אלא ע"כ כל דבר שקר וכו' : ל לפי. שנכוו בעמלק אע"ג דבאמת היה יושב שם דכתיב והעמלקי והכנעני יושב בעמק וגו' אלא רש"י דייק כיון דכתיב ועליתם בהר ושם יושב האמורי והחתי וא"כ כיון שהאמורי והחתי יושבים בהר ועמלק יושב בעמק לא היה להזכירו תחלה אלא כדי ליירא וכו' לא יהם. את כלם ואע"ג דבהדיא כתיב בקרא את העם. וע"ק והא בקרא אינו כתיב שדברו העם כלום. וי"ל דקאי אמרגלים כלומר שהשתיק המרגלים כלם שתקו ולא דברו כלום כדי שישמעו העם מה שידבר כלב במשה : ד"ה אל. משה השומע מדכתיב עקב היתה כמו ר"ח אחרת משמע שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב ולמרגלים אמר אני עמכם בעלה אבל בלבו היה אומר האמת וע"י כן היה בו כח להבתיקן אבל הרא"ם פירש משום שקראו בן עמרם ולא קראו בשמו הבינו זה וקראו כן כדי שישתקו ויחשבו שכוונתו לגנאי : ד"ה עלה אפי' בשמים דא"ל הל"ל נעלה וירשנו עלה לי"ל אלא עלה נעלה מ"מ אפי' בשמים : (נ"א) וא"ת למה דברו בגזמעות והלא אינם בשמים וי"ל דהכי אמרו להו אפילו יש להם מזל גדול בשמים שלא נוכל לגרש אפילו הכי נוכל לעלות דאין מזל לישראל והם מושלים על המזל לכן עלה נעלה על המזל שלהם : לב ממנו כלפי מעלה (נ"א) דא"א לומר ממנו מישראל דהוה משמע שגם ישראל חזק אלא שהם יותר חזק דפרש"י על פסוק ועצומים ממך את עגום והם עצומים ממך וכאן לא יתכן זה שהרי המרגלי' מדמים עצמן כחגבי' נגד העם היושב בארץ אלא כלפי וכו' : לג אוכלת קוברי מתים דיוקו דכתיב הארץ אשר עברנו וגו' ארץ אוכלת הארץ אשר עברנו מיותר דאין זה תחילת דיבורים שצריך להודיע איזה ארץ לכן פירש רש"י בכל מקום שעברנו ראינו שאכלת יושביה בקברו מתים נל"ס : לד שנפלו כמו שכתיב ויראו בני אלקים את בנות הארץ וגו' דא"ל נפילים נפילים למה לי אלא ודאי נפילים. שהוי מלשון נפילה ממש כלומר ושם ראינו מאותן שנפלו מן השמים הם שמחזאי ועזאל [ד"ה וכן היינו] נמלים רבי' מתקשים בדבור זה דכתיב וכן היינו דמשמע חגבים ורש"י פירש שמענו אומרים נמלים ורא"ם הגיה חגבים ואין נראה חדא דכל ספרי' ישנים כ' נמלים ועוד דאי כחגבים הוא האמת לפי ערך המדה דרך משל ק' חגבים זה ע"ג זה כקומה אדם וכן הנפילים הם גבוהים כק' בני אדם א"כ הי"ל לקצר ולכתוב והיינו נגדיהם כחגבים ותו לא מאי ונהי בעינינו שהוא רק למראית עין ועוד קשה הלא הנפילים רואי כל עמי הארץ שאינן נפילים וא"כ למה אמרו נמלים יש בכרמים כאנשים כאלו לא ראו רק נפילים גבוהים דוגמתם ונראה דהענין ידוע דמי שרואה מגבוה לנמוך נראה שהדבר יותר קטן ממי שעומד בארץ ורואה אותו דבר במקום נמוך והטעם כי חוש הראות מעין הוא אשיי ודרך אש לעלות למעלה ומקרב הנראה לעין ואין אחד מהם ר אז האמת לפי המדה והנה המרגלים מכוונים להוציא דבה בכל דבור ודבור ואמרו וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות ר"ל ולא הורגלו בקטנים כמונו ואמרו ונהי בעינינו כחגבים ר"ל אנו עומדים למטה ורואים גובה הנפילים ושיערנו בעצמנו נגדיהם כערך חגב אל אדם ובאמת אנו יותר קטנים מערך זה כי אנו רואים למעלה כנ"ל ומעינו בראיה וכן היינו בעיניהם ר"ל וכן לפי ערך הטעות שטעינו בראייתנו מנמוך לגבוה לשער עצמנו יותר מגדלו כן טעו הנפילים בראותם מגבוה לנמוך לשער אותנו יותר קטן מהאמת ולזה אין נחשבין לכלום בעיניהם רק כנמלים ואין להם מורא כלל אף שאנו ס' רבוא וע"ז ק' דלמא הם יודעים לשער האמת ולא טעו וא"כ מאי וכן ועוד דלמא הש"י מדמה אנו גדול בעיניהם לכן פירש שמענו אומרים נמלים וכו' ודו"ק נל"ס : ענק מעניקים חמה פירש רש"י בגמר' נראין כאלו נכנס בחלון שהחמה יוצא משם ופירש מעניקין חמה שהנקב שממנו החמה נראית נעשה ענק לאורם והא דלא פירש"י לעיל בפסוק וגם ילידי הענק י"ל דלעיל יש לומר ד מה אביהם הראשון היה שמו ענק ועל שמו נקראו כולם בני ענק כמו שאנו אומרי' על כלל האומות בני נח אבל הכא כתיב ושם ראינו את הנפילים וקשה למה קוראין נפילים אלא משום שהם בני שמחזאי ועזאל וא"כ קשה למה קראן בני ענק אלא ודאי משו' שמעניקין וכו' (עיין בתוספת דסוכה דף נ"ב) :

יד ב הלואי ומתנו פירש לא לשון אלו כמו לו יש חרב בידי לו חכמו ומפני שפירש הלואי כמו מי יתן שהוא עם וי"ו אחריו כמו מי יתן והיה לבבם לכן הוצרך להוסיף וי"ו ומתנו שהוא כמו מי יתן ומתנו : ג ושוב ופתם. תיקן בזה שלא תאמר ב' דברים הם אלא האחד נמשך מחבירו כלומר שאם לא תמרודו בהקב"ה שוב אין אתם צריכין לירא' : ד"ה כי לחמנו כלחם כאלו אמר כלחמנו הם : ד"ה סר מגינם. מפני שהמגן לאדם עושה לו צל נקרא המגן צל : י לרגום יהושע וכלב לא פה נעשה ואת אהרן כי הם לא דברו כלום : ד"ה וכבוד. הענן. לקבל חילים וליספריאות רצונו לארץ סרי כבוד ה' שוכן עליהם תמיד על

הכפורת בין הכרובים : יא עד אנה ינאצוני עד אנה עד סכן לא בא פירוש מקים כפירש אנה בכל מקום : יב ואורישנו תרוכין היינו הכרס אין שלום ולא לשון ירושה וכן פירש למסה מוס : וא"ת מה מעשה דא"ל מה ענין זה לכאן וכי הכלי' עשה ענוו שאם יניחנו לגמי' יעשנו לגוי גדול. ויש מקשים נגד שגל אברהם כי משם כתיב כמי ואעשה אותך לגוי גדול ופי' שם אם כסא של ג' רגלים וכו' וי"ל דהכא קשה לרש"י למה כתיב עצום ממנו אלא כדי לסלק טענות של כסא של ג' רגלים כלומר של ורעך יהיה כסא של ד' רגלים כיון שאתה מזרע האבות יהיה להם ג' רגלים תחזק יהיה רגל ד' א"כ ממנו טב של אברהם שהוא אחד מה היוסם ואז יהיה לזרעך ד' רגלים אבל לעיל לא כתיב ממנו דמשמע דתחילת יחוס יתחיל. ומפרשים כלומר שיתראו בני משה ולא בני אברהם יצחק ויעקב לזה אמר אם כסא של שלשה רגלים וכו' ודו"ק היטיב כי בזה יתורצו כמה קושיות : (ד"ד) ואני אומר מי שבקשה זאת לא מחכמה שאל את זאת דבפרש' כי תשא לא הזכיר שם אלא זכות אבות כמ"ש רש"י שם והא אינן נגאלין בזכותן מה אתה אומר ואעשך אם כסא כו' אבל כאן לא פירש מזכות אלא משבועות האבות כמ"ש רש"י וא"ת מה אעשה לשבועת האבות לזה אמר שפיר ואעשך לגוי גדול שאתה מזרעם ותתקיים השבועה ואין שייך בזה כאן אם כסא כו' כנ"ל ברור : יג ושמעו אשר הכרגס לא ושמעו את אשר העליתם ממנו מפשוטו של קרא אלא שישמעו ההריגה ומלת כי פה הוא במקום אשר כאלו אמר ושמעו המולרים אשר העלית בכחך את העם הזה מקרבו ורמז האויבים הגדולים שלי אמצרי' להתגבל לא יאמרו שחטאו רק מבלתי יכולת וכו' : טו והמתה שאלו [נה"ן] וקשה דפס' ויחי כתיב כי באפס הרגו איש פרש"י אלו חמור ואנשי שכם ואין חשובין אלא כאיש אחד. וע"ק מ"ם ומתוך כך יאמרו הגוים דמשמע דוקא כשימותו פתאום אז יאמרו הגוים וכשלא ימותו פתאום לא יאמרו הגוים מ"ם ונראה דהרב מהרלה בחברתה דכפר' ויחי אין נפקותה אם הרגו פתאום או במתון לכך הוכרח לפרש שלא היו אנשי שכם נחשבין רק כאיש אחד אבל הכא פרלם לשיים שמתוך כך יאמרו הגוים בשלמא אם ימותו פתאום שלא כדרך הארץ אז ידעו מיד כי מיתה כו אבל אם ימותו אחד אז יש לתלות שמתים כטבע ולא יאמרו שנוים. תדע שהרי אחרי זה שלא אמר הקב"ה סלחתי כדברך ולא מתו אחד אחד ולא אמרו כלום : יו יכלת שם דבר ולא פועל לנקיבה אבל חסר למ"ד כאלו אמר יכולת לשם : יז ועתה יגדל דבריך שלא בקש ממנו הדשות רק לקיים מאמרו וכאשר דברת : יח ונקה לשבים וא"ת והרי פסוק זה גם כן כתיב בפרשת כי תשא וגם שם פירש רש"י וי"ל דשם רש"י כאן לבד על ונקה רק כדי שלא תקשי לרש"י מה שפירש לעיל ארך אפים לצדיקים ולרשעי' והרי כתיב ונקה פירש לצדיקים ולא ינקה פי' לרשעים לכך פירש רש"י ונקה לשבים ולא ינקה לשאינם שבים : ב כדבריך פן יאמרו לא בשביל דבריך שאתה מתפלל בעדם ואמרת סלח נא ונומר דא"ל מאי כדברך בסלח שני : כ"ם גורסין חי אני אין שבועה בשם שאני חי וכבודי מלא כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים וגומר ואין גורסין אח"כ אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה וכו' כי הם פירשו וימלא כבוד ה' וגומר וכאשר ימלא כבודי את כל הארץ כמו שפירש רא"בע ולפי פירש זה א"צ לסרס המקרא אבל לפי מה שכתיב בספרים שלפנינו אם יראה ה"ז מקרא מסורס חי אני כי כל האנשים וכו' כי הם מפרשים וימלא כבוד ה' וגומר שהוא לשון עתיד כמו שפירש רא"בע בלשון שני לכן צריכין לסרס המקרא ולפירש וכבודי ימלא כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת שהוא לשון עתיד ולפי פי' זה צריך למחוק למעל' וכבודי ימלא כל הארץ וכך צריך לגרוס כשם שאני חי כך אקים להם וכו' ודו"ק ותמלא והרא"ם כתב והריזה מקרא מסורס שוימלא כבוד ה' צריך להיות אחר סיום כל הפסוקים האלה שהם דבקים עם השבוע' שבא אחר כך אמר ולמה אני מאריך להם כדי שימלא כבוד ה' ולא יתחלל שמי בע"א לאמור מבלתי יכולת עכ"ל והוא הוא שפירש לפי הספרים שלפנינו : כב שנים בשליו א"ל קמ"ל בפרק אלו נערכין תניא עשר נסיונות נסו אבותינו להקב"ה שנים בים. שנים במן. שנים בשליו. שנים במים. אחד בעגל ואחת במדבר פרן פירש שנים בים אחת בירידה דכתיב המבלי אין קברים במצרים ואחת בעלייה דכתיב וימרו על ים בים סוף מלמד שהיו ישראל ממרים באותה שעה ואמרו כשם שאנו עולים מצד זה כן המצריים עולים מצד אחר וכו' שנים במים במרה דכתיב ויבאו מרתה וגומר וילן העם על משה ברפידים דכתיב ויחנו ברפידים ולא היה מים לעדה לשתות וירב העם עם משה שנים במן דכתיב אל תצאו ויצאו ואל תותרו ויותירו. שנים בשליו ראשון בשבתינו על סיר הבשר שני והאספסוף אשר בקרבו בעגל כדכתיב במדבר פארן פירש"י היינו מרגלים: כג אם לא יראו דודאי לא יראו כי אין ספק לפני הקב"ה: כד אחרת בפה משום דקשה וכי לכלב לבד היה רוח אחרת והא אף ליהושע היה רוח אחרת משל מרגלים ועל זה פירש שתי רוחות וכו'. כאשר עם לבבי לכך צריך רש"י לסבית מנביאים שלא תקשי מנ"ל שהיה אחד בפה ואחד בלב דלמא ר"ח אחרת היה לו בפה וכלב שהיה אומר איני עמכם בעלה לכך פי' רש"י וזהו שנאמר בספר יהושע ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי : ד"ה וימלא לבו שחסר מילוי את. לבו דא"ל מאי וימלא אחרי שהוא דקאמר והלא בפיו היה עם מרגלים ולא כלב : ד"ה אשר בא. חברון פירש והביאותיו שנ' בקרא הוא כמו ונתתיו פירש אל הארץ אל חברון ופירש אשר בא שמה בבאו לרגל את הארץ לא שיביאנו לארץ לאפוקי שלא ימות במדבר כמובן מן הקרא כה יחרגו אתכם הודיעו טעם סמיכות מחר פנו עם והעמלקי קודם לו והוסיף לומר לאחוריכם שבזולת זה היה נראה ששני דרכים היו ליכנס לארץ אחד דרך העמק ואחרת במדבר דרך ים סוף ואין הדבר כן שהרי דרך מדבר ים סוף הוא לאחוריהם וכבר הלכו ...תו ובאו אל הישוב ופירוש לאחוריהם שהש"י אינו חפץ להביא' אל הארץ שהש"י חפץ שבמדבר יתמו : כו לעדה הרעה המרגלים אבל לא כל ישראל שהרי מלינים עלי את תלונות בני ישראל כתיב דמשמע שנגזרמים לישראל שליני : שהיא עשרה שהרי המרגלים היו שנים עשר ה.יא מהם יהושע וכלב שלא היו בעלה עמהם נשארו עשרה וקראם עדה : אשר ישראל עלי הוסף מלת ישראל בין מלינים ועלי כדי שלא תפרש מלת מלינים על המרגלים וזה אין אמת דהמרגלים סול או דבה על ארץ ישראל וישראל היו המלינים: כח חי כביכול איני חי כאלו אמר אם לא אעשה לכם כאשר דברתם שיפלו פגרים וגומר איני חי ולא נכתב איני חי בכנוי אלקים הסתר וסמך על שתבין ממה שאמר בראשונה חי אני. דא"ל חי אני נאם ה' כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם מיבעי ליה : לד אתם להכניסם פירש דבר על הבנים בסיפור זה להכניסם לארץ ואלו ימותו נ"ל ואתם לבד לם וגו' :

מכן

מב . פי' שם שהרי לא נגזרה גזירה אלא על אותן שהיו בני כ' ועמדו במדבר מ' שנה ועתה שהיו שנים שנה שלם נקנסה ע"י ס מיתה בני כ"ה לא היו : ושנה . בתוכם. כלומר שנה ראשונה מן המניין כיתה נכלל כו' : מקצת . שנה ככולה כלומר מקצת שנים שמנו לאחר מעשה העגל שלאחר המניין הראשון ועמו בני כ' . אבל לא בתחלה היו בני י"ט שנה ובשילוח מרגלים היו בני כ' שנה אותם היו בכלל שלוך ועם שאמר ולשמכם לשנת ס' מת: אותו של שנת כ' בשם מספרין : ד שתניאותם את לכבס קרא הסרה לגב מכפם הכרת העם מהם מפני שכיון שהוסי' לגב מכפם הוסר כסם מהם : לה מה . ת"ל חיו ר"ל והא כתיב קרא אחרינא ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה ויהושע וגו' : ם והיא . שאתה עושין ומלת והיא שנה הפעול פעולה לשון נקיבה קאי אמר ואת הפעול' אשר אתם עושים לא תצליח : מג על . אשר שבתם ספי' על כן הוא כמו הואיל ופירש על אשר ומפני שאין טעם לומר הואיל ושבתם . לכן הוסיף על מלת כי על כן פועל שתפול עליה הסיבה הואיל ושוים כן כלומר ששבתם מאחרי השי"ת : מה עד . ע"ש המזרע פירוש בדרך נכוחה או משם רבע"ה כתבו ככה כשכתב התורה בסוף מ' שנה שאז נקרא כבר שם המקום ההוא חרמה :

טו ב ועשיתם . על נדבה פי' דאם זה כינוי הוא נופל עליו לומר לפלא נדר או נדבה דנדבה אינו ציווי . ולכך כ' והעלה על נדבה וכו' :

ריח . נחת רוח לא שהוא ית' מקבל נחת רוח בהקרבן שהרי כתיב אם ארעב לא אומר לך ונומר כדלעיל פרשת תצוה . והא דפי' ריח ניחוח קודם או במועדיכם מפני שפי' ועשיתם אשה שאינו ציווי רק כשהעלה על נדבה לעשות אשה בעבור ריח ניחוח אבל זה פי' גם כן ריח ניחוח קודם במועדיכם : לפלא . בשביל תיבת הוראך לפרש . או שתפשו וכו' שלא חסרה לפלא נדר או לפלא נדבה או לפלא במועדיכם זה אינו כי קרבן המועדות חובה הם ואינן תלויין ביד המפלא : ד והקריב . ומנחה. לכל. כבמה ר"ל אף על פי שאמרתי לעיל ועשיתם אשה וגו' זה אינו חובה כדפרישית לעיל ומ"מ אם מקריבו נדר או נדבה או חובה עליכם שתקריבו עליהם נסכים מנחה : והשמן. נגלל פירוש שאין הכהנים אוכלין ממנה כשאר מנחות שבתוכות. מקרא מנה כולה כליל והשמן נכלל בתוכה ואינו בא בפני עצמו : והיין . לספלים פי' שני ספלים של כסף היו שם על המזבח ומנוקבים והכהן היה מערה היין והמים בפי הספלים והנסכים מקלחין ויורדין על גב המזבח ובמזבח היה נקב שבו המים והיין יורדין לשיתין של מזבח שהיו חלולין ועמוקין מאוד : ו ואם . איל הוא פירש או תעשה מנחתו שני עשרונים במקום שהיה לכבש עשרון אחד ויין שלישית ההין במקום שהיה לכבש רביעית ההין שעשה לאיל יותר מלכבש ופירש או הוא. אם ולא או כמשמעו ולומר שיהא כבש ואיל שוים : את הפלגס ר"ל עד י"ב חדשים נקרא כבש ומשבא לי"ג חדשים ואילך נקרא איל אם כן מי"ב חדשים ועד י"ג חדשים ויום אחד אינו יודע אם איל הוא או כבש לענין הנסכים כלומר אם צריך נסכים של איל והוא שקרא פלגס לכך דרשו רז"ל מאו לרבות שצריך לנסכי איל , ופלגס הוא כמו שתי מלות פלג גס כלומר שהוא חולק מהיות גדול הנקרא איל , [נח"י] כל הפרשה מבוארת בפרק שתי מדות דף כ"ח וכמדומה לי שהרא"ם לא ידע את מקומה : יב כמספר . הבהמות מפני שהקרא הזה כתוב כתב כמספרן לא פירש באיזה מספר של בהמות או נסכים ועוד שכפל וכתב שני פעמים חשבון לכן פירש כמספר קאי אבהמות ושעכו ראשון קאי על ההקרבה ותעשה שני קאי על הנסכים ופירש לאחד לכל אחד ואחד . ופירש כמספרם השני על שווי מספר הבהמות לנסכים : טו ככם . כמוני כמוך [נח"י] הוצרך להאריך לפרש דאיזה ולפרש הראוים לפי שבל הרוב הספר כפ"ן הן באין להשוואת שני דברים יחד ולא להשוואת דבר אחד לחבירו בלבד משא"כ כאן שפירושו כמותכם אבל אי אפשר לפרש איפכא כגר כן אתם לכן הביא ראיה מפסוק כגן ה' כארץ מצרים שפי' כן ארץ מצרים והתם נמי אי אפשר לפרש איפכא כארץ מצרים כן גן ה' דהא וודאי גן ה' מעולה מארץ מצרים כן נמי כמוני כמוך דיהושפט ויהורם ואין לפרש איפכא ואע"ג כתיב שני כפי"ן :

כ בתרומה . נגרן פירש כי חטה אחת פוטרת הכרי לפי שני שחם ראשית דגנך שנא' גם שיעור תרומה מעשר יש בו שיעור שלה אחת מעברה שאין: כא ראשונה שכפיסו' כלומר אם היו לו י' עיסות צריך ליתן הראשונה כולה חלה ת"ל וכו' ואית א"כ למה לי ראשית עריסותיכם. וי"ל דאם לא נאמר רק מראשית עריסותיכם ה"א דאם היו לו עשרה עיסות צריך ליתן מקצת מן הראשונה אבל האחרים פטורים לכך כתיב ראשית עריסותיכם שצריך ליתן מכל עיסה מקצת. הקשה הרא"ם מ"ש הכא דרשינן מראשית מקצת ולא כולה מ"ש דגבי ביכורים דרשי' מראשית ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בביכורים אלא ז' מינים כמו שפי' הרמב"ם וכן פי' רש"י בפרשת כי תבא ולמה לא דרשינן נמי כמו הכא שאין כל הפירות שבהילן שבכרו חייבים בביכורים אלא אשכול אחד או גרגיר אחד והויא בקושיא לפי' הרמב"ם וכן לפי' רש"י דלקמן . וי"ל דגבי חלה יש עוד מיעוט דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ וכומר דקשה הארץ ל"ל הא כתיב לעיל מיניה והיה בבואכם אל הארץ א"א ע"כ למדרש אתא דאינו חייב בחלה אלא משבעת המינים דהיינו ה' מיני דגן וא"כ מייתר מראשית למדרש שאין כל העיסה חייבת אלא מקצתה משא"כ התם דאין שם ייתור ודו"ק נ"ל : תתנו . כדי נתינה [נ"א] ואע"ג דרש"י פי' למעלה שאין לה שיעור יש לפרש דהכא למצוה הוא דקאמר אבל בודאי שם חלה עלוס אפי' נתן לו פחות מכדי שיעור נתינה : כב בפר . לעולה ולא פר לחטאת כשגגת כל המצות למדנו שאין שגגת ע"א בכלל שאר שגגות כלומר פי' לאו פרשה. זו היא עולה על הדעת שע"א היה בכלל שאר שגגות שבמצוה אבל פרשה זו למדנו שאינ' בכלל : [ג"א] ואית ונילף ע"ז מן שאר עבירות לחייבו בפר לחטאת דהא שאר עבירות אינם בפר לעולה ישנן בפר לחטאת ע"ז שישנו בפר לעולה אינו דין שישנו בפר לחטאת ומתרץ בספרי דכתיב ועשו פר בן בקר אחד לעולה פי' אחד לעולה ולא חטאת מדלא כתיב ועשו פר לעולה : וכי . חוטנו מצוה אחת דכתיב נעשתה משמע עבירה אחת : ומגלה . פנים דורש באגדות של דופי כגון לא היה לו לכתוב למשה ואחות לוטן תמנע : אשר . מפי הגבורה מדכתיב אשר דבר ה' אל משה וכתיב את כל אשר צוה ה' את משה דמשמע שציוה ע"י משה וכתיב אשר דבר ה' דמשמע שהוא בדבור של הקב"ה כלומר ששמעו ישראל מפיו כשדבר למשה איזהו מצוה שהיתה בדבור של הקב"ה והיתה גם על יד משה הוי אומר זו דאנכי ולא יהיה לך מפי וכו' : כד על . אחת מן עבודות מדכתיב בפ' ויקרא ונעלם דבר משמע דבר לא כל הגוף שידע שאסור לעבו' עבודת אלילים רק שלא ידע שאסור עבודה זו . או ילפינן דבר דבר מכי יפלא ממך וגו' שמשמע ולא כל כל הגוף :

כה פר . העולה שלא תפרש הקרא הביאו את קרבנם זה עולה וחטאת וזה דכתיב וחטאת הוא פר החטאת האמור בויקרא ובא הכא הכתוב לומר שחוץ מפר העולה ושעיר לחטאת האמורים בפרשה זו מביאים עוד את פר החטאת הנאמר בויקרא לכך פי' וזה פר העולה שנ' בו אשה לה' להפוקי חטאת אינו אשה לה' רק עולה הוא אשה לה' : כז תחטא . בע"ז דו"יו ואם נפש מוסיף על ענין ראשון שבעבודת אלילים הוא מדבר : עז . וכזו קבע פי' גם זו ראייה שפרשה זו מיירי בשגגת עבודת אלילים דהא קרבן שגגת יחיד בפרשת ויקרא הוא כשבה או שעירה ובפרשה זו דוקא שעירה :

ל מגדף . ועוד ה"פ ועוד כלומר תדע דלשון קללה הוא שהרי דרשו רבותינו מכאן כרת למברך את השם כשאין עדים והתראה והוא במזיד ואם לא היה לשון זה לשון קללה מה יוכלו לדרוש רבותינו מכאן לברך השם שהוא בכרת אלא ודאי כדפרישית : לא דבר ה'. מפי הגבורה פירוש כי לשון דבר ה' כזה לא קמיירי אלא בע"א שהוא דבור א' מעשרה דברות ששמעו אותו ישראל מפי הגבורה משא"כ שאר מצות שלא שמעום רק מפי משה אף שגם הם דבר ה' ואף על פי שפרש"י ז"ל לפי במגדף במברך השם קמיירי ולא בע"א מאמר כי דבר ה' בזה בע"א מיירי וכאלו אמר את ה' הוא מגדף ונכרתה וגומר וכי דבר ה' בזה ואת מצותיו הפר הכרת תכרת וגומר : עונה . בזמן שעונה בה וכאלו אמר כשעונה בה והוכרח לפרש כן מפני שס"ס לפרש עונה בה בלא דומיא עינה תשא האמור בפרשה זו מפני שכבר כתב שם הכרת בפירוש : לב שלא . שמרו אלא. פי' דאל"כ במדבר ל"ל ללמד מיד שבאו למדבר חלל זה את השבת ולא קודם לכן . והא דאמרינן בפרק כל כתבי [דף קי"ח] אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון . י"ל דמדרשות חלוקים הם הא דאמר רב יהודה אמר רב כאשר צוך שבת ודינים במרה אפקוה ס"מ שלא היה שבת ראשונה וכמו שפסקו התוספות . י"ל דרש"י אהר מקושש' זו בפ' בשלח שם שם לו במרה נתן להם מקצת פרשיות שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינים משמע שהודיעם החקים ההם ולימד אותם כי עתיד הקב"ה לצוות אתכם בכך כמו שפי' הרמב"ן שם בפרשת בשלח וא"כ לא נצטוו עדיין בשמירת מלאכה שבת כ"א ללמוד מצות השבת : [קל"ח] ולענ"ד דל"ק כל עיקר שהם לא נאמר שעשו שום מעשה מלאכה אלא שיצאו ללקוט אבל לא לקטו שום דבר שלא חטאו במעשה כלל אלא שלא שמרו אותם במחשבתם שלא נקרא זה חלול לכ"ע אלמלא שמרו שמרו אותה במחשבה כבמעשה או לא שלטה אבל כאן אמרו וכא זה וחללה שחללה במעשה : לג ולא . הניח מלקושש דמוצאי' אותו מקושש עלים לא נאמר אלא מקושש לאחר שראוהו ומצאוהו היה מקושש ומה טעם תלוי בדרך אלא שהתרו בו ועדיין היה מקושש כך לשון רש"י בסנהדרין דף מ"א. והרא"ם פי' דאל"כ המוצאים אותו מקושש ל"ל הא פשיטא הוא דהא ויקריבו אותו המוצאי' . אלא ויקריבו אותו המוצאים אותו ועוד מקושש ולא הניח מלקושש : לד באיזה . מיתה מדכתיב כי לא פורש מה יעשה לו משמע שהיו יודעין שחייב מיתה שנא' מחלליה מות יומת אבל לא פירש באיזה מיתה אבל במקלל בפרשת אמור לפרוש לפם משמע שאינם יודעים אם חייב מיתה אם לאו . וא"ת דהא סתם מיתה שבתורה הוא חנק כדפירש רש"י בפרשת אמור וגבי שבת נ"כ כתיב סתם מיתה דכתיב מחלליה מות יומת . י"ל מ"מ מספקא להו לפי שהמחלל שבת כעובד עבודת אלילים והעובד עבודת אלילים בסקילה לכך מספקא להו : [קל"מ] וליכא לאקשויי לר' יהודה דאמר אינו חייב עד שיודיעוהו באיזה מיתה יומת דהאי מקושש שהוראת שעה היה ומהר"ן תי' דשמא התרו בו בד' מיתות ב"ד והתיר עצמו למיתה לכולן : לח רגום : וכן זכור פי' הוא לשון הוה אע"פ שאינו נוהג תמיד אלא באותו עת שיחלל השבת כיון דקאי על כל מקושש שיהיה או המחלל שבת שייך לשון הוה כי תמיד מוטל עליכם לרגום את איש שעובר עבירה הזאת : לח ציצית . ע"ש דלטעם ראשון קשה הא"ל ועשו להם פתילים ע"ש שנ' פתיל תכלת לכן אמר ד"א . ולפי ד"א קשה הל"ל מלינן מאי ציצית לכן פי' גם טעם ראשון דכתיב ויקחני בציצית ראשי : תכלת . צבע חלזון והוא דג בעולה מן הים אחת לשבעים שנה ומראיתו דומה לים וצבעו בו פתיל של צמר שנותנים בציצית : לט תרי"ח [הרא"ם] כתב והנראה בעיני פירוש שהוא אליבא דמ"ד יש אם למקרא וכיון שהוא נקרא מלא כאלו הוא מלא יו"ד עכ"ל : דהרי. הרי"ן פירש לא שכוונת התורה לזה הטעם והא י"א שיכול לעשות פ"ו חוטין וכן הקשרים דמן התורה אין צריך רק קשר אחד לבד ועוד יכול לעשות יותר רק בכוונת התקנה שתקנו ה' קשרים ולא פחות ולא יותר כיתה למלאות החשבון שיתכן זכירת כל המצות יותר בראיית הציצית והקשר מ"ה פרש"י הקרא כאחר התקנה ולא כפי קודם התקנה : מא אלהיכם. לפרע פירש אלהים בגמטריא זה דין כלומר שהוא מדת הדין : אשר. שתקבלו לא להיות לאלקים דבין כך ובין כך אלקים הוא. אבל קבלת הגזירות כהוראות בכנוי אלקיכם תלוי בתנאי שגאלה שפדאם מבית עבדים לא נתחייבו לקבל הגזרות כמו שאר אומות : אני ה'. ד"א כי לפי טעם ראשון קשה והא כתיב נמי להיות לכם לאלהים שמשמע שעל כרחכם אני אמלוך עליכם. לכן אמר ד"א וכו'. ולפי ד"א קשה לא היה לו לומר רק אני ה' דהא גבי מכות בכורות לא כתיב כ"א וה' הכה ונומר אלקים דכתיב בקרא ל"ל לכן צריך גם לטעם הראשון על כרחכם וכו' : קלא. אין פירש רש"י צבע הדומה לתכלת ורחמנא אמר פתיל תכלת ותכלת הוא צבוע בדם חלזון ואיצטריך קרא לעבור עליו משעת תלייה כמו שכתבו התוספות ב"מ דף ס"א : שקולה. ככל המצות והטעם כדפירש רש"י בחולין דף ה' דהעובד ע"ז כופר בהקב"ה והמחלל את השבת כופר במעשיו ומעיד שקר שלא שבת הקב"ה במעשה בראשית עכ"ל. וכן כתבו התוספות בסנהדרין דף ע"ח : לח ולא. בעלת ה' פירש שיתן ציצית על כל חמש כנפות אבל בד' כנפות חייב להטיל ציצית אף שהיא בעלת ה' כנפות דבכלל מאתיים מנה וזה אליבא דכ"ע דס"ל הכי. ולא כהרא"ם שפירש שפטור לגמרי בעלת ה' ורש"י הביא דברי רבי משה הדרשן וליה לא ס"ל כר"מ הדרשן וק"ל כ"ל. [נח"י] ה"פ בתחילה רשם הרב על כנפי האמור פה ונתן טעם למה דוקא של הכנף ואח"כ רשם על ארבע כנפות האמור בפרשת כי תצא ופי' בו דלא בעלת ג' וכו' ע"ש : עד. שאמרו שירה וא"ת והא בפרשת בשלח פירש רש"י שאמרו שירה ביום השביעי של פסח וי"ל שהוא סובר שהלילה הולך אחר היום שעבר כמו קרבנות שכתוב ביום זבחו יאכל והנותר ממנו עד הבוקר באש ישרף ולמה צריך לשרוף בבוקר שהרי אף מיד בלילה הוא מחויב לשרוף שהרי כתיב ביום זבחו יאכל אלא ודאי שגם בלילה הוא מותר לאכול שהלילה הולך אחר יום שעבר והתחלת יציאה נחשבת

מיד ששחטו הפסח ולאו ואכלו אותו ונשתהו הלילה יהיה שמונה ימים ומהתחלה באמיתית שהיה ביום ט"ו שהיה יציאת באמיתית יהיה שבעה שהרי ביום השביעי חוץ מזו הלילה אמרו שירה ורבי משה הדרשן נמי ב"ל הכי ודלא כהר"ם שפירש כי אלה הדברים האמורים פה הם דברי רבי משה הדרשן אבל רש"י ז"ל לא ס"ל הכי: ועיין (בגה"י) כי הם סותר דברי הרא"ם ואמר שאלה הם דברי הרב ולא דברי רבי משה הדרשן רק מ"ש למה נסמכה פרשת מקושש וכו' בזה דברי רבי משה הדרשן ולא יותר.

חסלת שלח לך

פרשת קרח

(א) **יפה** נדרשת דק"ל למה אמר לבון ויקח לא שפירש רש"י בפרשת בראשית ואני לא באתי לפרש רק פשוטו של מקרא ולא על פי המדרש לכך פירש רש"י כאן פרשה זו יפה נדרשת וכו' שהיא קרוב לפשוטו לכך אפרש אותו ע"פ המדרש ולא נצרך לפרשו לפי פשוטו: נחלק מתוך העדה. פירש לקוחה זו מחשבי' הוא והלב הוא הפעול וקרח הוא הפעול א"כ ויקח הוא כמו ויוקח כדעת המתרג' ואת פליג: משך ראשי דלטעם הראשון קשה שפירש ויקח לשון ויוקח ל"פ דבר אחר ולפי ד"א קשה דלא פירש נקר' את מי לקח כמו גבי משה דכתיב קח את אהרן ל"פ גם טעם ראשון: **ד"ה בן יצהר** שלא יזכר ר"ל למה לא מיחסו גם כאן אחר יעקב ומתרץ יעקב ביקש וכו': והיכן נזכר כלומר היכן נזכר שמו של יעקב אבינו על קרח עד שנצטרך לתת טעם שם על שלא הוזכר שמו והלא אין דרך כל המתייחסי' לעלות אלא עד השבט בלבד כתב הרא"ם אך קשה לפי המדרש שדרשו בסודם אל תבא נפשי אלו המרגלים וכן מה שפירש רש"י בפרשת ויחי גבי בסודם אל תבא נפשי זה מעשה זמרי שנאמר בו זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא אמר בן יעקב היכן נזכר שמו על זמרי עד שנצטרך לתת טעם על מה שלא הזכיר שמו של יעקב על זמרי וכו' והניח הדבר בצ"ע עיין במה שכתבתי בפ' ויחי אירץ על קושית הרא"ם: ודתן ואבירם שכן לקחת רצונו לתרץ היאך באו דתן ואבירם לבני קהת להשתתף עם קרח שיתעורר על הכהונה שהרי הם לאו לויים ולאו בכורים ניהו דכתיב. גמואל דתן ואבירם ואם באים לחלוק על הכהונה בשביל גמואל אחיהם שהיה בכור רחוק הוא שיכנסו לחלוק בשביל אחיהם וגמואל עצמו שבעבורו במחלוקת לא נזכר בקרא שהיה מעורר: (אוי לרשע אוי לשכנו) מהרש"ל ומא"מז הבנתי דה"פ כי אמר בתחלה יעקב בקש רחמים וכו' וא"כ קשה דתן ואבירם שיחשב עד ראובן ולא נאמר בן יעקב ולא מלינו שבקש יעקב על ראובן שלא יתייחסו בניו אחריו במחלוקותו של קרח ע"כ פירש אוי לרשע וכו' וממילא הם בכלל ודו"ק ע"כ: ומה ראה קרח פירש אע"פ שקרח חשד את משה בכל מעשיו שעשה הכל מפי עצמו מ"מ לא היה לו לחלוק על הכהונה שהרי אהרן בדין הוא קודם לו להיותו בן עמרם הבכור הרא"ם. וא"ת ולמה לא פירש זה על המקרא והיאך תלה קושיא זו במה שפירש לעיל. וי"ל בשלמא קודם שפירש לעיל על דתן ואבירם לא היה יכול להקשות מה ראה כו' לפי שגם הוא רצה להיות כהן אבל אחר שפירש על דתן ואבירם בשביל שהיה שכנו ראובן שרוי בחנייתן גבי דגלים א"כ ש"מ שזה המחלוקת היה בשנה שנייה ליציאת מצרים שהרי הדגלים התחילו בשנה השנייה כמו שמבואר בפרשת במדבר לכך מקשה רש"י מה ראה קרח לחלוק על משה בשביל הכהונה בשנה שנייה למה לא חלק בשנה הראשונה מיד אחר הקמת המשכן ותירץ רש"י נתקנא על נשיאתו של אליצפן וכו' בהתמנה נ"כ בשעת סידור הדגלים וכיון שנכנס במחלוקת רצה לבטל הכל אף בדבר שאין לו זכות: **נשיאתו** של אליצפן וא"ת ולמה פירש רש"י לעיל לעורר על הכהונה וי"ל דודאי אם משה נותן לקרח הנשיאות ודאי לא היה חולק על הכהונה אבל כיון שנתן הנשיאות לאליצפן בא קרח לחלוק על הכל גם על הכהונה לכך פירש רש"י הריני חולק עליו ומבטל את כל דבריו. וא"ת למה לא חלק גם על המלכות וי"ל לפי שכבר היה עבודה בבכורים לכך נתחברו עמו הבכורים לבטל דבריו של משה כדי שהם יהיו כהנים אבל על המלכות כלם מסכימים שמשה מלך כי בדין הוא שהוציא אותם ממצרים ועוד דלא כלם יהיו מלכים ולכן לא ישתתפו עמו לחלוק על המלכות: (אלה קריאי העדה) יש מקשים ל"ל להביא ראיה מהתם דכתיב קריאי העדה יששם גופא מנ"ל אלא מדכתיב גם אני מסות ולא הכא נמי נשיאי עדה כתיב וי"ל דאי לאו מקרא דהתם ה"א דלאו ראשי סנהדראות היו מדכתיב קריאי מועד ש"מ שלא היו נקראין לכל דבר שבקדושה אלא לעיתים רחוקים לכך מביא ראיה מהתם שנקראים בכל דבר שבקדושה דכתיב קריאי עדה כלומר לכל דבר שצריכין העדה והתם דהוסיף רש"י וכיוצא בהם משום דהאנשים אשר נקבו בשמות לא היו כ"א י"ב נשיאי השבטים ואלה היו חמשים ומאתים הוכרח לומר וכיוצא בהם שכולם היו ראשי בני ישראל מהם נשיאי שבטים ומהם ראשי סנהדראו' ומהני ג"ש ללמוד שהיה ממדריגה של אליצור וחבריו ומהני קרא דחמשים ומאתים דלא תימא דוקא הי"ב אשר נקבו בשמות ולא האחרים כיוצא בהן רא"ם: **טלית** שכולה תכלת דבסוף פרשת שלח לך כתיב ציצית וסמוך ליה ויקח קרח כלומר נטל ציצית. וא"ת והרי רש"י לא דריש סמיכות רק היכא שאינו מקומו כמו שפירשתי בפרשת שלח לך וי"ל שגם כאן אינו מקומו לפי מה שפירשתי שמחלוקתו של קרח היה בשביל נשיאתו של אליצפן וזה היה קודם נסיעתן מהר ה' א"כ למה סמכה כאן היה לו לסמוך בפרשת במדבר סיני לכן דרשינן סמיכות: (נ"א) וא"ת קרח מה היה סבור אם טלית של תכלת פטורה מן הציצית שאם משה נ"כ ישיב שהיא פטורה ואין כאן מקום למחלוקת עליהם ואם היה סבור קרח שהיא חייב' וא"כ מנ"ל סברא זאת אם יש סברא לחייב א"כ גם משה נ"כ ישוי' הסברא ולא יהי' מקום לחלוק. נראה שלא הי' קרח עיקר כוונתו על טלית בלבד אלא שהי' סבור שמשה ישיב שטלית שכולה תכלת פטורה מן הציצית א"כ כל העדה כלם קדושים ואין אנו צריכין לכהן גדול ותעיין שם בהריכות כי הוא מדמה מלות ציצית לכהונה: **בני** ראובן דתן ואבירם ואון בן פלת שלא תפרש בני ראובן קאי על פלת ופלת הוא פלוא בן ראובן שמצינו במקום אחר גם כן כמ' ובני דן חושים ובני פלוא אליאב אף על פי שאינו אלא אחד קרא אותו בלשון רבים לכך פירש"י בני ראובן דתן ואבירם ואון בן פלת ופלת גם כן מבני בניו של ראובן ואין להקשות אך ס"ד דפלת הוא פלוא א"כ הו"ל להקדים און לדתן ואבירם כיון שהי' בני אליאב בן פלוא ואון בן פלוא עצמו וי"ל דהקדים מי שהחזיק יותר במחלוקת: וא"ת דלמא באמת כן הוא ותנ"ל נרש"י ונראה לכן דקדק רש"י ונקט ואון בן פלת דהו"ל דתן ואבירם ואון בן פלת ל"ל אלא זה דיוק דכתיב ואון בן פלת איפכא הו"ל בני אליאב ואון בני פלת בן ראובן דאליאב ואון בני פלת אם הוא פלוא ולא לדבר בני ראובן במקום כן וכן במקום בני פלת בני ממשפחת ראובן לכן חזר ונקט רש"י ואון בן פלת כו"ש: והרא"ם כתב לומר שבני ראובן שב לדתן ולאבירם לבדם רצה לומר לא און כאלו אמר בני ראובן דתן ואבירם הם אבל און בן פלת הוא ולא מבני ראובן ור"מ שכוונתו שמדרגה שישוב גם לאון שלא תאמר שבני ראובן ישוב לדתן ולאבירם ולא לאון שא"ל ולא מכל בשום מקום לא און ולא פלת בבני ראובן. והוא דחה שני הפירושים שלנו והנ"ל כתבתי: **ג רב** לכם הרבה תקן בזה הרבה פירש ורב שהוא שם מל' הרבה והוסיף יותר מדאי שבזולת זה יתכן לומר שאותו הרבוי של קרא הוא ברבות לכם וגם הוסיף מלת לקחתם מפני שמלת לכם לבדה אין לה מובן בלתי שמחבר לה מלת לקחתם ומפני שהמחלוקת היתה על הלקחה לכן אמר פה לקחתם לכם ולא מלת יש לכם ואמר יותר מדאי לא על שיש בידכם גם מלת לכם לעצמיכם בזולת זה יתכן שלקח וחלק לאחרים גם הוסיף גדולה מפני שמל' הרבה נופל על הנפלות כמו של הגדולה והמעלה הוסיף מלת גדול: **כלם** קדושים שמעו בסיני כתב הרא"ם לא ידעתי למה לא פירש זה במל' קדושים שהיו ונתקדשת והיית קדוש לי עם קדוש וגו' וי"ל דאל"כ לא להשיב כאן אע"פ שהעדה היא קדוש' אבל למשה ואהרן יש בהם קדוש' יותר מהם נביאים ושמעו הדבור מפי הקב"ה ל"פ כלם שמעו. וכו': **ד"ה ומדוע** אם לקחת (גה"י) וה"פ אם לקחת אתה מלכו' הוא כדין שאתה שמעת כל הדברות וכל העדה לא שמעו אלא אנכי ולא יהיה לך אבל מ"מ לא הי' לך לברר לאחיך כהונה דהא אחיך לא שמע יותר מכל העדה וז"ש מדוע תתנשאו שניהם אתה ואהרן יהיה די בנשיא' אך לבדי אבל לא הפרש שכוונתו היה לחלוק גם על המלכות דהא לא מלינו בכל הפרשה מחלוקה כ"א על הכהונה לבד: **לא** אתם לבדכם (נ"א) ואם רצה לחדש לכם דבר כן הוה אומרת זה לכול' ולא לך בפרש שיהא אהרן כהן ואליצפן נשיא: **ד ויפל** מפני המחלוקת וא"ת והא לעיל גבי מרגלים כתיב נמי ויפלו משה ואהרן על פניהם וגומר ויש לומר דלעיל י"ל דנפלו על פניהם להתפלל כיון דלא כתיב אחם שדברו שום דבר י"ל שהתפללו אבל הכא כתיב וידבר משה משמע שבשעת נפילתו דבר עמהם ולא התפלל אם כן למה נפל אלא מפני המחלוקת: **סרחון** רביעי ואם תאמר והרי לא היה לה' רק ג' שהרי מחלוקת של קרח היה קודם מרגלים כמו שפירשתי לעיל בפרשת שלח לך פרש"י לפי פירש הראשון שפירש"י בפרשת ואלה הדברים שם פירש"י ותלונות מחלוקתו של קרח אבל כאן פירש רש"י לדבר אחר שפירש שם ותלונות קאי על מרים אם כן יכול להיות שמרגלים הי' לפני מחלוקות של קרח אם כן יהיה זה סרחון רביעי: **ה עתה** עת שכרות שהיו עוסקין במחלוקת כל היום לכך אמר עת שכרות היא זו כמו שמלינו שכורה ולא מיין ש"מ אף על פי שלא שתו נקראו שכור. ועוד קשה לרש"י למה לא עשה משה לעצמו דעתם מיושבת לכן פירש"י כמה היה מכוין כו': **ד"ה בוקר** לעבודת לוי' דכתיב בהו שהיו לי הלוים וא"ת והלא לא היו חולקין רק על עבודת כהונה. ויש לומר כך אמר משה אם אומר לכם והוא הקדוש לכהונ' כיון שכן רואין שאין להם כח להזוק על כהונה יחלקו על הלויה וזהו כדין מאחר שהיו בכורים והלוים באו תחתיהם ל"פ וכו': **ד"ה והקריב** יקריב וה"פ בקר יודיע ה' מי הוא אשר לו לעבודה כענין שנאמר והיו לי הלוים ומי שהוא קדוש לכהונה כענין שנאמר ויבדל אהרן להקדישו בקדש קדשים ולפי זה יפסר מלת והקריב אליו כלי מובן לכן הוסיף מלת אותם ואך יהיה זה שיקרב כל הרן אינ המבקשים הכהונה ויקריבו הקטורת לפניו ומלת אליו כמו לפניו ואז יבחן מי הוא הקדוש וידעו הכל כי אהרן הוא הקדוש לכהונה כשיתקבל הקטורת שלו והלוים הם הראוים לעבודת הלוים כי אשר ישרפו כל מקריבי הקטורת ובא כם היה קרח שהיה לוי ונשרף יתבטל תרעומות הלוים והתרגום מוכח כן שהראשון תרגום לקדמותי והשני לשימושי' ואליו בפסוק שאחריו יתוייב שפירושו הוא שיהיה לעבדת הכהונה רא"ם: **ז רב** לכם וקרח שפקח רצה לומר מאחר שלא קרא"ו שהתורה חופא בנפשו אם כן בודאי היה לו איזה טעם שסמך עליו. **רב** דבר גדול ורב דהכא פירש"י שהוא תואר כמשפט וחסר הדבר המתואר ומלת רב הראשון פירש אותו הרבה בפירש שם ולא תואר מפני ששם היה קרח חולק על רבוי במעלות אלקות לעצמם לכן פירשו מעניין רבו וכאן תמיהת משה לא היה רק על גודל עוות קרח' לחלוק על הקב"ה ל"ש מלת רב דהכ' מעניין גודל יבלי הוספת נאלתם אין מובן מאמר רב לכם ואמר בעצמיכם ולא לעצמיכם כדלעיל מפני שהעזות שהוא הדבר הגדול שנטלו והוא דבוקה בע'מם ולא לקוחה מן החוץ לכן פירש בעצמיכם ולעיל היא לקוחה כי הגדולה שלקחו היה מן החוץ לכך פירש לכם לעצמיכם: (נ"א) דאין לפרש יותר מדאי כ..ו שכתב רש"י למעלה על רב לכם שלא יתכן לפרש על מי שהוא חולק על ה' יותר מדאי דמשמע שאפשר שיהיו חולקים על ה' דבר מה. אבל למעלה פירש שפיר הרבה יותר מדאי לפי שהיו מודים במלכות משה ואמרו על אהרן שהכהונה שלו יותר מדאי: **י ויקרב** אותך שהרחיק ממנו לא הקריב אותך אליו שכבר אמר להקריב אתכם אליו: **יא לכן** בשביל כך פירש שאין הלמ"ד שורש כמו האל"ף שבמלת אכן שהוא מלה מורכבת מאך וכן והכ"ף משרתת לכ"ף מלה כן אבל למ"ד של מלת לכן היא שימוש כלמ"ד אמרי לי אחי בשבילי אף כאן לכן בשביל כן: **יד ואמרת** לנו אעלה אתכם כלומר ולולי שנדר להם להביאם לא אמרו לנו זה כי לא היה מחוייב להביא והסך המקרא להורות שהיה שמקרא יחסר להיות המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו לסמיתינו כדי שתשתרר לפי זה לא הוצרך למלת אף ולכן השמיט' אבל לפי סדר הכתוב צ"ל לא די שעשית' לנו הרעה למות במדבר אלא אף בסתם שמרה לנו זאת פשית שאלו עשית לנו הטובה גם הרעה היינו מקבלים שלם נפרש כן היה בקשה מה הוא שהפליגם על הטובה כיון שיגווהו מה לה' לארץ זבת חלב ודבש לכן מסק רש"י הכתוב כי לפי פירש יהיו שני דברים ולא עוד אלא שנגזרה עלינו מיתה ודו"ק: **ד"ה העיני** אפי' אתה שולח דקשה פשיט' שאם תנקר עיניהם שלא יעלו: **טו** הקטורת שהם ה"ם אפילו שעשן אל תעלה לפניך (נ"א) הרמב"ן שמע שלא לדתן ולאבירם לא היו מקריבי הקטורת. ונראה לומר שמפני שאין דתן ואבירם מקריבים קרבנות אין זה קושיא שהרי בכל מקום שלותו של אדם כמו שהרי כל מקריבי הקטורת רוצים להיות קבועים גדולים וזה כהן גדול מקריב בשביל הכל לא:

לא בפני עצמה . ביאר שיש לבם חלק דקשה לו דבקרח כתיב מנחה וקטרת אינה נקראת מנחה ופרשו על התמידים שמקריב ג"כ מנחה עם התמיד : (נח"י) לפי שהתמידי' מכפרים וכו': פי' שחר ש[ע]בירות של לילה ותמיד של בין הערבים על עבירות של יום אבל לאלו לא יכפר ומה שהזכיר מנחתם ולא תמיד לפי העיקר כמשארז"ל כאלו הקריב כולם בלא. מנחה ופירש הר"ב יונה שגם על העולה אין לו שכר והכתוב ג"כ אומ' עולת התמיד ומנחתם . ר"ח לא חמור של אחד פירש לא הכי' מלת אחד תואר לחמור ור"י פירש חמור אחד מהם שכ' ישראל שעבדתי לי וקורה לישראל חמורים חלילה בי"מר כאלה רק חמור סמך לאחד פירש חמור של אחד מהם ואמר נטלתי במקו' נשאתי בלא מחשב שבשאתי הוא לשון הרימותי : והיה לי ליטול שהולכתי לחמור מ"מ לא לקחתי דהל"ל במאי משתכח דילמא משום שלא היה צריך מ"מ לא לקח ואילו היה צריך היה לוקח : יז והם עדתך וא"ת והלא כתיב בתוכו פסוק אתה וכל עדתך . וי"ל לפי שקדם היה סבור שמשה ילך עמהם ואמר קרח אליו לא הלך עמנו כי אין בלבנו שנך אלא על אחיך ואיך השיב משה ואמר לו אתה ואהרן והם מחר כו' : מצאתי . והרא"ם פירש שלא נחשוב שמלת הם מורה על אנשים אחרים חוץ מהנזכרים . נ"ל דהם ר"ן איש דומיא דאהרן שהוא חוץ מהנזכרים שהרי כתיב לפניו ומחתים . ומלאים מחתות ר"ת ונומר שהם הנזכרים לעיל : יט ויקהל בדברי ליצנות דהל"ל איך הקהיל עליהם כל ישראל אל פתח מועד והלא לא היו במחלוקת רק קרח ודתן ואבירם ור"ן איש דהלא הי' מתחלה במחלוקת היו נקהלים גם הם על משה ואהרן אלא ע"כ בדברי ליצנות שהיה פותה בלילה ההוא לכל : ד"א וירא כבוד בעמוד ענן . דק"ל הלא כבוד ה' תמיד שוכן במשכן והרא"ם פירש לא שהשרה עליהם שכינה שהרי אחר שבדלו מתוך העדה ונומר : כב אל אלהי הרוחות לא אלהי בבהמות כמובן מן הרוחות שנוס ענין זה לכאן ומה טעם האיש אחד יחטא הכא אחרין אבל פירושו היודע מחשבות ויוכל לדעת מי החוטא וכו' : ד"ה האיש אחד והנה על כל מפני שאין כוונתו על מי שיחטא להבא רק על זה המחלוקת שכבר היה קרח חוטא אבל מלת תקצוף הוא כמשמעו שהרי עדיין לא קצף רק רצה לקצוף . אמר הקב"ה יפה [ד"ד] הלשון משמע שהודה הקב"ה להם ובודאי קשה שאין זה דרך בהקב"ה לומר עליו בני דעת מכח מאמר בן אדם וה"נ"ד להקדים מאמר כל המחלל ש"ש בסתר נפרעין ממנו בגלוי א' שוגג ואחד מזיד בחלול השם דקשה למה יפרעו עוים שוגג ומזיד וכי דייה הכא ונראה דהענין הוא כן כל העובר בסתר אם יענישו הקב"ה ע"ז יאמרו חלול השם ח"ו כי אין הכל יודעים מזה ויאמרו ח"ו שזה נענש על לא חמס ע"כ הקב"ה מזמין לו שיעשה חטא בגלוי ויאמרו הכל משפטי ה' אמת דה"כ אמר שהמחלל ש"ש בסתר נפרעין בגלוי פירש שיעשה חלול השם בגלוי פי' ואחר שיעשה השני אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם עפ"ז מתורץ שבאמת היו כלל ישראל חייבין כמו שפרש"י ויקהל עליהם . מלמד שפתה אותם והיו חייבין עליהם במחשבה כי החולק על רבו כאלו חולק על השכינה . והיו חייבים כלייה וע"ז אמרו משה ואהרן האיש יחטא ר"ל שבסתר יחטא ואין גלוי אלא לו ועל כל העדה תקצוף ויש"י אין חלול השם השיבו השם יתברך יפה אמרתם כי אני יודע המחשבה שבסתר דהיינו שאזדמן להם עבירה שני' כמו שהיו באמת דהיינו וילונו לאמר אתם המתם עם ה' אז אמר הקב"ה ואכלה אותם כי כבר נתגלו עונם : כד העלו נסתלקו והעלו כמו יעוי עלה ולמ"ד למשכן נוסף ולכן כתב סביבות במקום סביב כדי שיסמוך למלת המשכן מפני שסביב אינו נסמך : כז יצאו נצבים לחרף דק"ל מאי יצאו נצבים משמע לא יצאו כשהם יושבים רא"ם ועוד י"ל מאי יצאו נצבים דמלת יצא משמע הלכו ומלת נצבים משמע שעמדו ועל זה פירש"י לחרף ולגדף : (כמו) ויתיצב מ' יום דגליות פירש ובה כתיב אני חרפתי מערכת אלקי ישראל : ד"ה ונשיהם . כמה קשה (ג"א) אף על פי שלא מכר כאן שנענשו רק עוונן ועשותן שיאמרו נצבים מ"מ יש ללמד מזה בקטני' נענשו שהכתוב מספר חטאם והלא הקטן אינו בר עונשין שאינו בר דעת אלא ע"כ קרא דהכא לא אתא אלא ללמד שכלם נענשו גדולי' וקטנים כי אין חטא המחלוקת כשאר חטאים . וא"ת מאי שנא חטא זה משאר חטאים כי אף הקטן נענש אלא יש לך לדעת כי המחלוקת והגיהנם נבראו בפעם א' ביום שני וממילא המחלוקת הוא גוף הגיהנם ממילא העונש המחלוקת הוא גוף העונש וכבר הארכתי בג"א לתת טעם לדבר ע"ש : כח לתת לאהרן כ"ג ובניו סגני דהל"ל כל המעשים האלה למה לי הא לא חלקו אלא על אהרן מאי כל המעשים האלה ואע"פ שאינם נזכרים לעיל הם מהמפורסמים להם וכאלו הם הנזכרים דהל"כ הרי ספק על הסגנות והנשיא עדיין במקומה עומד ומה שלא הזכיר המלכות משום שאין חולק עליו . ל במיתה שלא מת תיקן בזה והא כתיב אין כל חדש תחת השמש . לכן פירש להמית אותם במיתה וכו' : למשחה לגדולה י"ל דהוקשה להם והא עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות מכן פי הארץ : לד נסו לקולם הקול היוצ' מתוך הבקיעה בדמות רעש שמבהיל האנשים לברוח לא קול צעקתם בעת הבליעה שהוא אינו קול מבריח אדרבה מקבץ לראות הפלא :

יז ב האש בתוך המחתה לא למקום רחוק דאם כן היה לו לפרש באיזה מקום : ד"ה כי קדשו המחתות אבל לא האש דאל"כ לא היה להם לזרוק ופירש אחר כך מה טעם קדשו שהם אסורים בהנאה שעשאום מקריבי הקטורת כלי שרת ופעמים נגוזם : ג שנעשו פושעים בנפשותם דקשה לו והא כתרה בה' בסם ואם כן למה כתיב החטאים שהוא לשון שוגג לכן פירש פושעים וכן כתב כי נפשו . שלנפשם הם שהוא לשון מרד שמרדו ברצונם לחלוק על הקב"ה : ומה שכ' שהטאים ולא הפושעים נראה כיון דרובן משבט ראובן שכניו שפיתו מקרח כמו שאמרו עליהם אוי לרשע אוי לשכנו משמע שמתחלה לא מדעתן נשתתפו רק מכח קרח שהיה כמו שוגג נלע"ד : ד"ה לפוי למזבח הנחשת לא למזבח הזהב שהמחתות היו נחושת והיאך יהיו עושין נחושת על המזבח הזהב רא"ם . ועוד מלאתי לפי שכתוב והיו לאות לבני ישראל ואין ישראל יכולין ליכנס למזבח הזהב : ה ולא יהיה . כדי שלא יהיה פיו"ם הוא נתינת טעם ולא אזהרה וזה שאמרו כל המחזיק במחלוקת עובר בלא תעשה שנאמר ולא יהיה כקרח וגומר אלא אסמכתא : ד"ה כאשר על קרח ואע"ג דכתיב כ"פ בקרא ביד משה בפרשה בהעלותך על פי ה' ביד משה וכן בפ' בחקותי וכן בפ' פנחס . וי"ל דק"ל מאי ביד משה דה"ל דע"י משה אמר לקי' שיענה אותם אם יחלוק על הכהונה דלא מלינו זה בקרח' ועוד דלמה ליה לקרח יותר משאר ישראל דע"כ האי לו על קרח קאמר לפי המדרש דאמר לחולקים כלומר קרח שחלק . אלא ע"כ האי ביד משה דהכ' למדרש אתא רמז לחולקין פירש דכתיב הכא ביד משה וכתיב התם הבא נא ידך על חיקך מה התם צרעת אף הכא כל החולקים ילקו בצרעת שלוקין בצרעת וכיון שהמדרש דורש כך מ"מ דהאי לו על קרח קאמר כלומר על החולק על הכהונה דה"ל שהם סוברים דמלת לו קאי אל אהרן דמה ענין צרעת לענין אהרן : יג ויעמוד בין . אחז את המלאך דא"כ מאי בין החיים ובין המתים וכי החיים היו לצד אחד והמתים לצד אחד שהיה אהרן עומד ביניהם ואי על שמלאך הוי שפיר פירש שלא מתו עוד : (קנ"מ) ופירש זה קודם כד"ה שכתב אחר זה מפני שזה נראה כסותר מה שפירש רז זה מסר לו כו' דא"כ למה לא נעצרה המגפה מיד שהולרך לילך לאהל מועד לכן פירש שמיד אחז בעל כרחו בקטרת אלא שמלאך המות לא רצה להאמין שעתה רצה הקב"ה לבטל גזרתו בזאת הסגולה כיון שהמגפה באה על עון גדול כזה ורז זה לא נאמר אלא כשהמגפה באה מצד המערכת ואין זכות ביד הדור להפכו שאז מועיל הקטרת לכך הולרך לשוב לאהל מועד ואחר שחשב חזר לפרש הד"א : ד"ה למה בקטרת דלטעם ראשון קשה למה לא התפלל מיד כדי שלא יתחיל הנגף או לכל הפחות כשהתחיל הנגף לכן פירש ד"א שהיה גזירת הקב"ה ולפי דבר אחר קשה שלא מלינו שאמר לו הקב"ה זה מ"מ פירש טעם ראשון רז זה וכו' : כא בתוך באמצע מדכתיב בהם עשר מטות לל"ל ונמה אהרן בתוך מטותם אלא ללמד בא שקודם שיותן במקדש היו מסדרין המטות בפנים והניחו באמצע והרא"ם כתב ומפשר פרש"י ז"ל מלא פה הגדה כדבריו ולא שמלת בתוך מורה על זה : כג ד"ה ויצא ציץ כשהפרח נופל לפי שמלינו ציץ קודם הפרח שנאמר ויצא ציץ ופרח לכך פירש רש"י פרח כמשמעו ולפי סברת הרב שבפרשת ויקהל כתב שהפרח הוא הנץ הקטן ויוצא פרח וגומר מורה על הנץ הגדול כי שניהם נקראים פרח והיינו נמי כשהפרח עדיין לא נפל נקרא גם הנץ פרח אלא שזה גדול וזה נקרא נץ קטן אבל כשהפרח נופל כמו הכא נקרא הנשאר בשם ציץ . [ג"א] פי' אחר שפרשנו כי ויגמול שקדים כאשר הוכר הפרי א"כ למה נאמר שקדים ולא ממין אחר בשלמא אם לא הוכר הפרי אלא שהיה עומד בפרק שלו יש לומר משום שזה המין הוא ממהר יותר למצוא בו פרח אע"ג שהיה נס מ"מ כחר דבר שהוא ממהר להיות נמצא הפרח בו שהרי כאן בלילה אחת היה מוציא הפרח אבל אם נאמר שכבר הוכר הפרי קשה ולמה מין זה דהשתא אין חילוק פרי זה לפרי אחר דאע"ג שמין הזה ממהר להפריח מ"מ אינו ממהר להיות נמצא בו הפירות וע"כ בנס היה מוציא פירות וה"נ היה אפשר במין אחר ג"כ בנס ומתרץ דלכך היה מין זה שאינו רק רמז בשלמא שהפרי הוא ממהר להפריח והנה צריכין נמי לתרץ למה נעשה נס יותר ממה שיעד דכ' והיה האיש ונומר מטהו יפרח והוא לא נעשה נס יותר ויציץ ציץ ויגמול שקדים הלא די בנסה פרח מטה אהרן ונראה אם לא היה מפורש כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים היינו אומרים היו נכרים בפריחה כי יש כמה פירות שאין נכרין בפריחתן מה הם ויש פירות ניכרין בפריחתם איזה פרי הן ולא היה יכול להקשות ולמה שקדים דמאי מקשי א"ל למה ממין זה אין זה קושי' דהא צריך לפרות יהיה מה שיהיה וא"ת ולמה שקדים ר"ל שלא די בנס והנה פרח מטה אהרן וי"ל דבאמת לא גדלו שקדים ומה שכ' ויגמול פירושו כלו מבכור פרעה היושב על כסאו שתרגום דעתיד למיתב ר"ל אם היה חי וה"נ פירש אם היו נגמרים היו שקדים וא"ת אתי ל"ל ומנ"ת וי"ל מאחר בראה משה שחשדוהו עד שהניח משה אהרן בתוך מטות שלא יאמרו מלד הכינ' פרח מכ"ש שיחשדו שטמן מטהו בעפר לא זמן מה ויפרח מהר וא"כ לריך להיעשות נס בתוך נס ר"ל פרח מין אחר ממין המטה זה לא הכתו' להורות שהי' פרח שקדים שלא ממין המטה וידעו שהוא נס אבל עכשיו שפירש כשהיכר הפרי הוכר שהן שקדים ולא קודם לכן שפיר מקשה ולמה שקדים הלא די בפריחה וא"ל שצריך לגמול להודיע שאינו ממין המטה כשהוכר הפרי קשה ולמה שקדים ר"ל למה פרח שקדים שאינו ניכר אלא לאחר גדולן הי"ל לפרות מין אחר שניכר בפרח מה הן ושאין ממין המטה להודיען הנס בתוך נס ומתרץ פרי שממהר לפרות מכל הפירות וכו' ופרח זה אינו ניכר אלא כשהוכר הפרי ודו"ק נלע"ד : כה ותכל לשון נקבה דה"כ ותכלינה מיבעי ליה ומה שלא פירש ותכל לנוכח משה שאמר לו השם שבזה הפועל תכלה תלונותם מעלי הוא מפני שכלוי התלונות אינו מפעולותיו של השם רק הוא מחוייב מהפועל הזה מעלמו . למשמרת לזכרון שבחרתי באהרן שמאחר שיפרח מטהו והוא הנותן המטה ולא אלעזר בנו שהוא נשיא לשבט לוי כשאר נשיאים ובזה ידע שבחר באהרן שעיקר המחלוקת הזה היה בשביל הכהונה ולא בשביל התקרבות שבט לוי ואין צריכין לאות ולזכרון רק על הכהונה ודי גם כן בפריחת מטה אהרן על שירות הלוים כי מטה אחד על שבט לוי כל זה תורף דברי רא"ם ונראה כי הפריח המטה של אהרן שהוא משבט לוי היא עדות שבחר הש"י בשבט לוי יותר מבשאר שבטים וכיון שהפריחות היה בשם של אהרן ולא במקום אחר של משה כמו שכתבתי בסמוך זה עדות שבחר הש"י באהרן יותר משאר בני לוי : כח הקרב הקרב פירש הקרב הראשון בחצר אהל מועד והקרב השני בתוך אהל וכאלו אמר כל הקרב לחצר אהל מועד מסיקרב לתוך אהל מועד ימות ומה שלא אמר כל הקרב אל משכן ה' ימות מפני שאין הדבר תלוי מי שהוא חוץ לעזרה שיכנס לתוך אהל מועד אלא המעט ואין ראוי שידאגו בעבור זה לומר שאם תמנו לגווע אבל העומדים בחצר קרובים הם ליכנס לתוך אהל מועד ועליהם יש לידאג רא"ם ד"ה האם הופקרנו למיתה לא שתמנו כבר שאין נופל ע"ז ה"א התימא של האם ועוד שהרי לא מתו אלא שמא וכו' :

יח א למשה אמר שיאמר לאהרן דזה אחד מי"ג מיעוטים כמו שפירש רש"י בריש פרשת ויקרא שנאמר למשה לאהרן והרא"ם דחה תירץ דמה תירץ זה דהמא לא בא מיעוטים אלו למעט אהרן לפרש שהקב"ה אמר למשה שיאמר לאהרן אלא היכא שמזכר שמו של משה עם שמו של אהרן אבל היכא שלא ניכר שמו של משה שמא לאהרן נאמר ולא למשה והרא"ם הבי' הספרי אבל הוא שנויה בפרשה של אחריה עיין שם כי האריך ול"נ דהוכחת רש"י מדכתיב לעיל מיניה ויאמרו בני ישראל אל משה לאמור דק' לאמור ל"ל אלא ודאי שאמרו למשה שישאל להקב"ה על זה ומסתמא שאל משה להקב"ה והקב"ה השיב לאהרן אלא ודאי למשה אמר שיאמר לאהרן כן כ"ל ולא כמו שעלה על דעת הרא"ם : ד"ה אתה הם בני קהת מדכתיב בסוף הענין תשאו את עון המקדש' ופירש רש"י דברי' המקדשים כגון אהל וארון שלחן וכלי הקודש' וכלים הללו נושאים בני קהת לכן פירש רש"י הם בני קהת וא"ת עון המקדש ממש מיירי' שהוזהר' שלא יכנסו בו זרים אם כן מה נשתנו בני עמרם יותר משאר לוים שיהיו אלו מן המוזהרים ולא שאר לוים : ב ד"ת וילוו

לפסור

לכזהיר לא שיתחברו באותו אזהרה שאתם מזהרים נאסיר הלוים בעבודת הכהונה הכרי אין עבודת הכהונה מסורה להם ואיך יזהירו הלוים על עבודת הכהונה אלא כמו שהכהן מצוה להזהיר הלוי שלא יגע לעבודת הכהונה ככה הלוי מצווה להזהיר את ישראל שלא יקרבו לעבודת לוים ושניהם ישאו עונם אם לא יזהירו : ד"ה ויפרתך ואמרכלין לשון ואמרכל בספר ירמיה בסימן כ"ב פירש רש"י אמרכלין שמפתחות העזרה מסורו' לכן וא"ת ודילמא יפרתך עבודת ה"ל וי"ל דמוכח רש"י מדכתיב בסוף לכם מתנה נתונים לה' ונומר ש"מ דוקא על הקדש : ד אתכם אני מזהיר פירש אתכם אני מזהיר שתזהירו את ישראל שלא יקריבו לעבודת כהונה כי לעולה הזהירם על הלוים ועתה הזהירם על ישראל ואף על פי שק"ו הוא אם הלוים מוזהרים ק"ו ישראלים אין עונשין מן הדין : ה ולא יהיה כמו שהי' כבר הולך לומר כמו שהיה כבר בעבור מלת עוד שפירושו שכבר קצף כיוצא בו : ו לכם לשמור ואם כן הותה משמרת של נזברים שלכם היא שאלמלא לוים עושים אותם חייבים אתם לעשות אותם : ז עבודת מתנה פירש עבודה שהיא מתנה כלומר העבודה עצמה היא המתנה לא עבודת של מתנה שאז תהיה המתנה זולת העבודה וכמו שפירש אחר זה בהעבודה שהיא במתנה היא שאתן לכם את כהונתכם וכו' הרא"ם : ח ואני הנה לשון שמחה וא"ת והא כתיב ואני הנני מביא את המבול מים וכו' כבר תרלו בספרי אין שמחה לפני המקום אלא כשיאבדו מכעיסיו מן העולם (קנ"מ) ואף על פי שלמעלה כתיב ואני הנה לקחתי את אחיכם ולא דרשיהו כן ויש לומר דכל ל' הנה לשון עתה וכאן לא יתכן לפרשו כן שנתן לו עתה שהרי כ"ד מתנות כהונה כבר נתן להם לכך הוצרך לפרש בשמחה כו' וכן משמע מתוך המשל שמביא רש"י ז"ל : ונתן לו כ"ד מתנות (בחולין קל"ג) ושם עשר במקדש . חטאת בהמה ועוף . אשם ודאי והתלוי . זבחי שלמי ציבור . ולוג שמן מצורע . שתי הלחם . ולחם הפנים . ושירי מנחות . ומותר העומר . וארבע בירושלים . בכור . ביכורים והמורם מתודה . ואיל נזיר . ועורות קדשים . ועשרה בגבולים תרומה . ותרומת מעשר . חלה . ראשית הגז . מתנות פדיון הבן ופטר חמור שדה החרם . שדה אחוזה. וגזל הגר וכולן מבוארין בפרשה זו ובמקרא במקום אחר : ד"ה משמרת לשמרן בטהר' כלו' ולא לשומרן מן הזרים דומיא דמשמרת את משמרת הקודש שאין נופל בתרומה רק שלא לטמא אותה בידים : [ד"ה] למשחה לגדולה שהרי אין משיחה בדגן ותירוש: ט מן האש לאחר הקטרת כאלו אמר מאחר האש כלומר מאחר שהוקטר באש . ואין לפרש מן האש מן הקטרים באש שאין הכהנים זוכים מהאימורים שבתוך האש שכבר הוקלו לגבוה אלא פירש שאין הכהנים זוכים אלא אחר הקטרת האימורים : ד"ה לכל כגון לפי שנאמר כאן מקדשי הקדשים ושלמי יחיד קדשים קלים הם אבל אין לפי' לכל הקרבנות כמשמעו שהרי מנחתם וחטאתם ואשמם אח"כ כתיב : (ד"ה) אשר ישובו גזל הגר דילפינן בנזירה שוה כתיב שהם האשם המושב לה' לכהן וכתיב הכא אשר ישיבו לי: י בקדש הקדשים בעזרה ויהיה פירש בקודש קדשים וגומר כדרך קודש הקדשים שפירושו כדרך אכילת קדשי קדשים שהוא במקום קדוש זה א' העזרה כדמפורש במקום אחר אבל לא בקדשי הקדשים דהיינו לפני ולפנים שאין נכנסין שם אלא כ"ג ביה"כ ואין שם לא אכילה ולא שתיה ושנה כאן לעיכובא . יא תרומה . מן התידה הוא חזה ושוק ולחם אחד מן העשרה הבא עמו . וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא תרומת מתנה מן תבואה לכך פירש"י שהרי אחר כך כתיב לכל התנופה שהרי אלו טעונין תנופה כגון תודה כו': ד"ה כל טהור ולא טמאים כלומר אינה מצות עשה לטהורים רק אזהרה לטמאים שמכלל הן וכו' (ד"א) דלפירש ראבון קשה היה לו לומר כל אשר טהור דהוה משמע ולא טמאים לכן פירש דבר אחר ולפי ד"א קשה למה מרמז אתחו במלת כל טהור : יח אף הבכור פירש שהכתוב הקיש בכור לחזה ושוק של שלמים שהם קדשים קלים שנאכלין לשני ימים ולילה אחד . כתב הרא"ם ויש לתמוה למה לי היקישא תיפוק ליה מקרא דשנה בשנה ופירש"י גם שאם שחטו בסוף שנתו אוכל אותו היום ויום אחד בשנה אחרת לימד שנאכל הבכור לשני ימים ולילה אחד וי"ל דאי לאו קרא דלך יהיה ה"א שנה בשנה איפכא שאם שחטו בסוף שנה יהא נאכל דוקא באותו יום ולמה בשנה האחרת לכן כתב לך יהיה להוסיף הויה אחרת וכו' וממילא דרשינן שנה בשנה שאם הוא בסוף שנתו וכו' : כ וחלק אף בביזה רצונו לתרץ הרי כתיב בארצכם לא תנחלו ולמה כתיב וחלק לא יהיה וגומר אלא אף בביזה ואם תאמר והרי נטל אלעזר הכהן בביזה כמו שמבואר בפרשת מטות וי"ל שכאן מדבר בארץ ישראל ושם לא נטלו ביזה ולכך כתיב כאן בארצכם משמע בארץ ישראל . כג והם הלוים לא שתאמר שמלת והם ומלת עונם שבה אל ישראל רק והם שבה אל הלוים ועונם שבה אל ישראל הסמוך ואא"כ פירש מהו נשיאות עון שאם לא יזהירם וכו': כד תרומה עד שיפרישם דאם לא כן תרומה למה ליה הא כבר נאמר אשר ירומו לא ועוד מעיקרא קרי ליה מעשר ובסוף תרומה : כז ונחשב שנקר' ראשית [נח"י] לא ידעתי לאיזה צורך סיים רש"י שתרומה גדולה שנקראת ראשית ונראה לפי שכתב דתרומת מעשר אסורה לזרים ולטמאים כתרומה גדולה והוקשה לו דעדיין לא שמענו בתרומה גדולה עצמה שהיא אסורה לזרים ולטמאים ולכן סיים דבראש הסיפור כתיב כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם ופירש הרב ראשית היא תרומה גדולה וסיים שם כל טהור פרט לטמא בביתך לאפוקי זרים והכא כתיב כדגן מן הגורן וכמלאה מן היקב דהיינו דגן תירוש יצהר המוזכר לעיל לפיכך סיים שנקראת ראשית : כט בתרומה גדולה משום דמכל מעשרותיכם תרומת מעשר משמע אם כן סרימו את כל תרומת ה' ע"כ בתרומה גדולה קא מיירי ואיך יהיה זה הא כבר נתן ישראל תרומה גדולה ואמר כגון שהקדים לוי את הכהן דהיינו אחר הדישה ולא בשיבלים שאם הקדימו אז אין חייב ליתן לו רק תרומת מעשר : ל בהרימכם לאחר שתרי' שפירוש המותר מהרמת חלבו לא בעת הרימכם וב"ת בהרימכם כמו בעבור דהיינו אחר : ד"ה ונחשב המותר. וי"ו ונחשב י"א וי"ו מוסף שפירשו אחר הרימכם חלבו יחשב המותר וכו' : ד"ה כתבואת שלא תאמר פירש דרש"י מפר' מעצמו ואל יקשה לומר מהיכי תיתי לאסור את המותר דאיצטריך קרא להתירו משום שלא תאמר כו' : לב ולא תשא פירש האי קרא לאו לאסור המרימים אתי דמהי תיתי לחייב אלא לחייב אתא ומכלל לאו אתה שומע הן ובזה הטעם עצמו פירש נמי ולא תמותו הא אם תחללו תמותו דמכלל לאו אתה שומע הן דאם לא כן למה ליה ולא תמיתו מהי תיתי לחייב דאיצטריך קרא לאסור . הרא"ם.

תשלת קרח

פרשת חקת

יט ב חקת התורה דק"ל למה כתיב מלת חקת ומלת התורה שניהם דהוה חקת או התורה אחד לחוד לא קשה לרש"י דהא הרבה פעמים כתיב בתורה כמו זאת חקת הפסח כמו בחקותי וגם מלת התורה כמו זאת התורה לעולה ולחטאת וזאת תורת העולה אבל כאן כתיב זאת חקת התורה קשה למ"ל תרווייהו ועוד שהסמיך חקה לתורה עכ"ל שהאחד הוא פירש לשני כאלו אמר שהתורה הזאת של פרה היא חקה ולא הוה דומיא דחקותי ותורותי דהתם אינו סומך חקים לתורה ואע"ג דכל התורה כולה היא גזירת המלך הכא בא להודיע שאין בזה טעם כלל רק הגזירה וראוי לקבלה אף שאין טעם כלל נודע לישראל וזה שפירש ומתרץ לפי שהשטן כו'. וא"ת גבי כלי מדין נמי כתיב זאת חקת התורה וי"ל דהתם נמי קאי אאפר פרה דכתיב אך במי נדה יתחטא ולפי מדרש רז"ל דקאי קרא אך במי נדה יתחטא אטבילה שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות נ"ל דגם הטבילה עצמה היא מאותן שאין בהם טעם למה לא יועיל אלף הגעלה שלא במקום טבילה בארבעים סאה דמי מקוה רא"ם : לפי שהשטן ואו"ה מונין וא"ת ולמה נקט רש"י כאן לשון מה המצו' הזאת ומה טעם יש בה וע"ק למה מונין את ישראל במצוה זו יותר מבשאר מצות שהרי כמה מצות ישנן שאין בהם טעם כגון כלאים או שאר דברים וכיוצא בזה וע"ק למה במצו' זו השטן ואו"ה מונין את ישראל ונראה דיש ג' מיני מצות אחד נימוסיי' כגון גזל רציחה ודומיהם לקיום והנהגת העולם . ויש עוד מצוה שהם להשב ולבטל הקליפות והקטרוג כגון שופר ומצות ומ"מ יש בהן טעם ואין או"ה מונין ישראל עליהם כיון שיש טעם בהם זכרון הנס אבל השטן הוא ס"ל שהשב לבטלן למה יהיה זה נחשב למצוה לתקוע דוקא בשופר ואסר"ת או לאכול דוקא מצה ולשרוף החמץ וכדומיהן ויש מצות שאין טעמם נגלה וא"ה אין מונין את ישראל כגון לולב או ציצית או מהלכות אסורות אבל מצוה זו אין בה הזכרת נס ויש בה הסרת הטומאה ועוד שהוא דומה לכישוף במעשיה ובשריפתה לכך השטן וא"ה מונין לומר מה מצוה זה שהוא דומה לכישוף ועוד מ"ש יש במצוה זו שהרי היא עצמה סותרי אהדדי דאפר פרה מטהר הטמאים ומטהר הטהור שנגע אפר פרה מטמאו ועוד מה שיכול לטהר טמאים נליע"ש : ד"ה ויקחו אליך לעולם רצונו לתרץ למה כתיב אליך דאליך משמע שמשה יתעסק בפרה ובסמוך כתיב ונתתם אותה לאלעזר אבל גבי ויקחו אליך במ' זית ש"א ביאור הכתוב מי שיה מתעסק בו לכך כתיב ויקחו אליך שמן זית : שעשה תמימה במדבר לפי כשעשה משה פרה זו במדבר היו מניחין ממנה לשר המשחה לכהנים גדולים לפרות אחרות שמקדשין ממנו כדפירש רש"י בסמוך ר"ל בכל פר[illegible] צריכין לערב מפרה של משה ובזה מקדשין ואי לאו הכי הם ולא לאפר פרה לכך [illegible] כולן של משה : ד"ה אדומה תמימה באדמימות ר"ל למה כתיב תמימה [illegible] תהא תמימה בלא מום הא בהדיא כתוב אשר אין בה מום: [שתי שערות] וא"ת דלמא אפילו שער אחד נמי . וי"ל דהא אף כח א' הוה כתיב תמימה אלא אדומה בלבד הוה ידענא דצריך שתהא כולה אדומה ואילו אם לא היתה בה אלא שער אחד שחור היתה פסולה והדר וכתב תמימה ללמד שתהא כולה תמימה באדמימות דמשמע הא אם יש בה כפה שער אחד שחור פסולה הוה מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות שנים פסולה ואחד כשירה אבל הרא"ם פירש שתי שערות הלל"מ : ג מצותה בסגן פירש דק"ל לכתוב ונתתם אל הכהן אלא מצותה בסגן בסגן של כ"ג דהיינו אלעזר וקרא בשם סגן שאם היה כ"ג טמא היה זה במקומו לעשות עבודה ומה שפירש מצותו בסגן ר"ל דוקא פרה זו מצותה בסגן. אבל פרות אחרות י"מ [יומא מ"ב] שנעשית ע"י כ"ג עצמו כדפירש"י בסמוך ולכך ונתתם אותה ר"ל אותה יעשה אלעזר דהיינו סגן אבל אחרות נעשות ע"י כהנים גדולים : ד"ה אל מחוץ לג' דילפינן מחוץ למחנה דהכא ממחוץ למחנה דכתיב בפרשת מצורע והתם מוכח בהדיא דחוץ לשלש מחנות איירי כדכתיב בדד ישב מחוץ למחנה וגומר ר"ל שישב בדד שאין שום טמא יושב עמו ע"ש וכפ' ויקרא : (ד"ה ושחט זר) מדכתיב לפניו דהל"ל ושחט אותה לפניו למה לי אלא אחד שוחט ומדלא פי' הכתוב מי הוא השוחט משמע אפי' בזר כשרה : ד אל נוכח יעמוד במזרחו ר"ל דהא בקרא כתיב דצריך לשחוט הפרה חוץ לג' מחנות כדפרי' לעיל ועל זה קאי ולקח אלעזר וגו' משמע דאף חוץ לג' מחנות צריך להזות וא"כ היאך שייך נוכח פני אהל מועד ומתרץ לא איירי הקרא נוכח פני אהל מועד ממש אלא עומד כו' : [אלא] . אלא זה ואפילו טמא מת מותר במחנה לויה ק"ו מת עצמו שמותר במחנה לויה שהרי עצמות של יוסף היו עם משה ומשה במחנה לויה היה שהרי לוי הוא כ"ש מי שנשא כפרה שמותר במחנ' לויה וא"כ מה דכתיב ואחר יבא אל המחנה הוא מחנה שכינה וק"ל : (ד"ה וטמא) . סרסיהו דק"ל דבקרא משמע אחר שיכבס בגדיו מותר לבא למחנה שכינה אבל עדיין הוא טמא עד הערב וכי שייך זה שיהא מותר לבא למחנה שכינה בשעת שהטומאה עליו והא אפי' אכילת תרומה אין לו לאכול אם לא העריב שמשו כ"ש שלא יכנס למחנה שכינה אם לא העריב שמשו לכן צריך לסרס המקרא וכו' : ט והניח לג' חלקים כדתנן בפרק ג' דפרה דף כ"ו ובתוספות פירשו הגלגה חלקים כמו שפירש רש"י זכר לברכה והרא"ם כתב וי"ל שהחלוק שאמרו שמחלקים לג' חלקים הוא קבלה בידם מפי משה שאמר הכתוב תחילה ואסף איש טהור וגומר חזר ואמר והיתה לעדת בני ישראל וגומר כדי להודיע מה יעשה בה בהניחם במקום טהור הפסיק השלישי שאמר והיתה לבני ישראל ולגר הגר וגומר בא להודיע שיהא זה נוסף על פי הסדר הזה תמיד עכ"ל : ד"ה חטאת לשון חטוי לא חטאת כמשמעו של מה היה מכפרת : (ליאסר בהנאה) וא"ת דילא היו מסתפרין ממנה וי"ל זה שבחיל אסורה בהנאה וי"מ דקדשים שבאין לכפרה כך האפר בא לטהר מי שצריך ואין שום הנאה אחר' ממנה מילתי : יב הוא יתחטא בו ר"ל דהל"ל בה לשון נקבה דהא קאי אפרה לי"ג באפר ר"ל דקאי באפר ואפר לשון זכר הוא : (יג להוציא) נפש בהמה ר"ל כיון שכתיב במת שפירשו שהוא בנפש ומתרץ שהוא פירש על במת כלומר כל הנוגע במת ואיזה מת של אדם כו' ואע"ג דלעיל נ"כ כתיב במת לכל נפש האדם יש לומר דלעיל כתיב במת כל נפש והוי כאלו כתיב במת שלכל נפש האדם דהוי פירושו דלמ"ד כלמ"ד דפרשת וישלח למי אתה של מי אתה . וגם כלמ"ד לעבדך ליעקב ופירש של עבדך של יעקב אבל כאן אלה את ומלת נפש שתיהן עם אות בי"ת ונראה שמלת הנוגע דבקה עם שתיהן כדרך שתיהם שמתחברת עם בי"ת שלאחריה לכן אמר שאע"פ כן אינה דבוקה מלת שנגע רק עם

טמא

במת ל"ס במגע מת ע"ג במת ל רביעית דם: הואיל מן המת שהנוגע בו יטמא טומאת שבעה וצריך הזייה ג' וז' ולפי זה יהיה פירוש שניה כמשמעו ול"פ דבר אחר וכו' ולפר"ד קשה כל"ל או בנפש ומחד כיון שאין בנפש ביאור למלה במת לכן פי' גם בנפש הראשון: ד"ה את משכן לא נכנס משום דמשמע שהוא נטמא מת את משכן ולמה יצא המשכן טמא אם הוא טמא ומתרץ דמיירי כשנטמא ואח"כ נכנס לעזרה קודם שיטהר. וא"ת היה לו לפרש אם נכנס למשכן כו' וי"ל דאם כן הוי משמע דוקא כשהוא טמא מת אז אסור לבא שם אבל בשעת טהרה מותר ליכנס שם וכו' אסור לקרב שם אף בשעת טהרה ומה שפירש לפי' בטבילה אין לאפוקי דלאו דוקא אלא טבילה יש איסור בכניסת העזרה רש"י עצמו מפרש ליה והולך עוד שמתחילה בו כ"ל. מדכתיב עוד טומאתו בו משמע שטיהר עצמו קצת מטומאה א"כ עדיין קצת טומאה עליו אלא הזה הזאת שלישי ושביעי אם כן משמע אף כשטבל כמו אסור ליכנס אי נמי. מדכתיב כי מי נדה לא זרק עליו ונוטל ש"מ דמיירי שטבל דאי לא טבל כ"ל ולא רחץ במים ולא זרק עליו אלא ע"כ מיירי אף על פי שטבל: יד כל הבא בעוד שהמת לאפוקי שלא תאמר שבאהל מטמא לעולם אף שיצא נאמר המת דסבר' הוא דטמא יטמא מה אינו מגע ומשא שום טומאה בשלמא אם המת באהל נעשה כאלו כל שבאהל מלא טומאה כיון שאין הטומאה חצילה היא שבוקעת ועולה ואינה מתפשטת באהל אבל כשאינה כל זה הוא מתפשטת באהל והבא אל האהל כאלו נגע בטומאה עצמה. וק"ל: טו וכל כלי תגבו כיון שמצינו בפרשת שמיני דכלי חרס אינו מטמא מגבו אלא מאוירו לפיכך וכו' ד"ה פתיל נתחברתי וא"ת והא לעיל בפ' וימא פירש נפתולי אלקים נפתלתי מנחם בן סרוק פירש במחברת צמיד פתיל חבורי' אלא במקום נתחברתי וכו' ואני מפרשו לשון עקש ופתלתל וכו' ודוחק לומר כי כאן פירש לפי פירושו של מנחם בן סרוק דהא דלא סבירא ליה ויש לפרש כי מה שפירש לעיל ואני מפרשו לשון עיקש וכו' פירש על נפתולי אלקים אבל נפתלתי מורה הוא מפרשו מלשון צמיד פתיל כאן וכאן הוא נוטה גם כן נפתלתי נתחברתי עם אחותי אבל נראה דחוק פי' אין זה משמעות רש"י וצ"ע [ועיין בג"א] כי שם הארוך: יז על פני נולל ודופק שרוב פעמים שם על פני השדה גולל הוא הדף הניתן על הארון לכיסוי ואותן שבספרנו' קרוי לה הופק רש"י בסנהדרין פרק נגמר הדין. ויש מפרשים גולל הוא המצבה כדכתיב וגולל את ודופק הוא כפירש הראשון: יט והטהור הוא גמר טהרתו רצונו לתרץ ביקדוקא טהרתו ביום ז' אבל יותר מיום שביעי אין יכול לטהר אדרבה קיו הוא ומפרש דלא בא לאשמועינן קרא אלא דנגמר טהרתו ביום ז' לאפוקי טהרה מז' וכאלו אמר ביום גמר טהרתו: כ ואיש למה נאמר משכן ר"ל אם נאמר גבי מקדש שאסור ליכנס בטומאה ק"ו במשכן דהוא נמשח בשמן המשחה ומתרץ אלו נאמר משכן ולא נאמר מקדש הייתי אומר על המשכן הוא חייב שנמשח בשמן המשחה מה שאין כן במקדש שאין נמשח בשמן המשחה ואם נאמר מקדש ה"א מה למקדש שקדושתו קדוש' עולם משא"כ משכן שאין קדושתו קדושת עולם אלא לפי שעה קמ"ל: כא שהמזה טהור מדכתיב והזה הטהור על הטמא שפשיטא שהוא טהור ד'זה טמא הוא א"כ מטמא את המים אלא לומר אע"פ שהזה טהור הוא: שהנושא מי חטאת טמא. משא"כ בנוגע ר"ל אל תקשה לי מה דפריסית דקרא ומזה בא וגו' בא ללמד שהנושא טמא אם נושא כשיעור מזה והא אח"כ כתיב והנוגע במי נדה יטמא עד הערב דמשמע אפילו יש בו שעור מזה טמא ואם מזה הוא נושא למה ליה למכתב והנוגע אם הנושא טמא מכ"ש הנוגע ומפרש דקרא ומזה וגומר בא ללמדך מי שנושא מי חטאת צריך כבוס בגדים משא"כ בנוגע דהתם לא צריך כבוס בגדים ומה שאמר לטמא בגדים שעליו ה"ה נמי כל בגד וכלי שנוגע בו טמא זה בשעת חבורו במטמא ן והא דנקט עליו דמסתמא הם עליו בשעת חבורו במשאן ומה שמא טומאה חמורה היינו כשנושא שלא לצורך הזייה וקודם שיעשו מלותן אבל לצורך הזייה או לאחר שנעשה מלותן שהורין במגע ובמשא כרמב"ם: ד"ה והנוגע ואין טעון כבוס ר"ל כיון דמזה הוא עצמו א"כ הל"ל הנוגע גבי ומזה דדרך המקרא לכלול נוגע ונושא יחד וכאן חלקו אלא שאין וכו': כב וכל אשר שנגע בו במת כלו' איזה טמא כי אלה הטמא מורה על המחבר והוא הנוגע במי חטאת וזה אינו דהא אין בנוגע במי נדה אלא טומאת ערב ואיך יטמא אדם ומתרץ הטמא הזה שנטמא במת יטמא ר"ל שאם יגע בכלים יטמא הכלים והוסיף מלת בו להורות באיזה מקום נגע ופירש שמלת בו מורה בטמא מת: ד"ה והנפש הנוגעת בטמא מת ר"ל לאדם אחר הנוגע בטמא מת הזה תטמא עד הערב ומקשה רש"י בשלמא כלים יכול לטמא לפי שטמא מת הוא ראשון וכלי' נטמאו מראשון אבל אדם אחר הנוגע בטמא למה יהא טמא והרי אדם אינו נטמא מראשון אלא מאב הטומאה ומתרץ מכאן למדו וכו': ב פרה תבא פרה ותכפר וא"ת והא אין קטיגור נעשה סניגור דכה"ג נמי אמרינן גבי בגדי זהב דאסור לעשות עבודה בהן בפנים משום דעבירה בא ע"י הזהב ה"נ העבירה ע"י עגל ויש לומר דוקא עבודת פנים אסור לעשות משום דאין קטיגור נעשה סניגור כמו גבי בגדי זהב שמשמש בחוץ בבגדי זהב וה"נ גבי פרה אדומה שעשית' בחוץ אין שייך לומר קטיגור נעשה סניגור. וא"ת והא בסמוך פירש רש"י מה דלא היתה עבודת פרה אדומה על ידי אהרן משום דאין קטיגור נעשה סניגור וי"ל דשאני אהרן דעבירה היתה על ידי עצמו אבל פרה אדומה דהא אומה פרה לא היתה בעביר' עגל אלא מינה הא וא"ת בפרשת שמיני כתיב באהרן קח לך עגל ופירש רש"י להודיע ע"י זה שמכפר לו הקב"ה על מעשה עגל ואין לחלק בחוץ ובפנים כדפרישית וי"ל דהתם מיירי שהוא היה מכפר על עלמו אין שייך לומר אין קטיגור נעשה סניגור אע"פ שהיה מכפר עליו בעון עגל: (ג"א) וא"ת דמה ענין פרה אדומה שהיא מטהרת טומאת מת לכפר על מעשה העגל וי"ל דאלו לא חטאו בעגל היו חיים לעולם כדאיתא בפ"ק דע"ז ברייש' לא קבלו ישראל את התורה אלא בלא יכלם כשה מלאך המות דכתיב למען ייטב לך וכשחטאו אמר הקב"ה אכן כאדם תמותון לפיכך המיתה היא החטא העגל בעצמו לכך אמר הקב"ה תבא אמו תקנה ולפיכך מטהרין בה: ה למשמרת וכשם שהעגל מטמאה לפי שהעגל היה ע"ז וע"ז מטמאה כמת כדכתיב בספר תהלים ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים:

כ א כל העדה שכבר מתו רצונו לתרץ כיון שכתוב בני ישראל פשיטא שהוא כל העדה ומפרש שכבר מתו מתי מדבר: פירש דאין כאן מקומו שהרי בשנה ראשונה ליציאת מצרים עשו העגל ובשנה שנייה שרפו פרה אדומה ומיתת מרים היתה בסוף ארבעים שנה ליציאת מצרים: ד"ה ותמת מרים לפר' פרה וא"ת וכי קרבן היתה שפרה אדומה והלא לא היו מקריבין ממנה כלום. וי"ל

לפי ד"א שפירש"י לעיל שקרא' הכתוב חטאת לומר שהוא כקדשים ליאסר בהנאה ש"מ שהוא כקרבן: (קרבנות מכפרין) וא"ת לפי זה היה לו לסמוך גבי קרבנות ממש וי"ל לכך נסמכה לפרה לפי שהם דומים להדדי לפי שמה חה לדיקים אין קרבנו' וגם שפרה אינה קרבן ממש ולמדו מהדדי כמו שזה מכפר ג"ז מכפר: ד"ה ותמת בנשיקה מדכתיב כאן שם וכתוב נמי גבי אהרן וימת אהרן שם דאי לאו לג"ש אתי שם שם תרי זמני דגבי מרים ל"ל ללא ע"כ לג"ש אתי מה התם בנשיקה שהרי כתיב על פי ה' אף כאן בנשיקה: לא נאמר בה ע"פ ה' יש מקשים מה מוקשה רש"י הא פירש"י דילפינן שם שם מאהרן. ויש לומר דרש"י הכי פריך ל"ל ג"ש לכתוב בהדיא ע"פ ה' ע"כ לאו ג"ש גמורה היא דאל"כ ל"ל גבי אהרן ע"פ ה' לסורות שבשיק' את נלמוד שם שם ממשה אלא ודאי לאו ג"ש גמורה היא מ"ה כתב גבי אהרן ע"פ ה' א"כ גבי מרים נמי לכתוב ע"פ ה' וכו'. אבל בגמ' כתב בפירש שלמדו הג"ש ממשה לכל"ל דרש"י ז"ל נמי ס"ק אף היא בנשיקה מתה ר"ל דיליף שם שם ממשה אבל אהרן נאמר בו על פי ה' וא"כ ללמדו ממשה ולכ"א ובאהרן וכו' ולא אמר שבאהרן וע"ש: ב ולא היה מים לעדה מכאן שכל ארבעים שנה היה להם הבאר בזכות מרים שהרי מיד כשמת' מרים לא היה להם עוד מים וא"ת למה לא היה הבאר בזכות אהרן או משה וי"ל בזכות שהמתינה למשה על המים לראות מה יעשה לו כשהושלך ביאור' לכן נעשה לה זכות זה של באר דהיינו מים שיתן הקב"ה מים לעדה בשבילה: ג ולו הלואי שגוענו פי' כמו הן לו יהיה כדברך לא מענין שמא כמו לו ישטמנו יוסף לא מענין אילו כמו לו סקסבת לתלותי: ד"ה בגוע כגוע אחינו כאלו אמר בגויע אחינו דאל"כ בגוע כהוי"ל מיבעי ליה אם הוא מקור ושיהיה פירושו בזמן שגוע אחינו כמו ויהי כשמוע לבן: ח ואת אל ממונם וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא הקב"ה השיב להם על מה שבקשו הם אמרו למה נמות שם אנחנו ובעירנו והשיב להם הקב"ה והשקית את העדה ואת בעירם וי"ל דלשון והשקית נופל על בהמה כדכתיב בפרשת חיי שרה והשקית את הגמלים והל"ל וישתו העדה כדכתיב בסמוך ותשת העדה דלשון שתייה נופל על אדם כדכתיב נמי שם שתה אדוני ומדמשני וכתב והשקית ודאי הקפיד על בעירם מהרא"י ועי"ל דק"ל ואת בעירם ל"ל דהא בפרש' בשלח כתשובת הקב"ה למשה על דבר המים לא השיב לו אלא ושתה העם אע"פ שישראל אמרו להמית אותי ואת בני ואת מקני וא"כ ואת בעירם ל"ל אלא שחס וכו' (קנ"א) מדלאמר הקב"ה בעירם במ"ש נלמד שחס עליהם במה שהם בעירם של ישראל לא במה שהם בהמות סתם ומשום בעל חיים דאל"כ והשקית את העדה ואת הבהמה מבעי ליה. וכן משמע בד"ד: י ויקהילו שהחזיק מועט את דק"ל וכי אפשר להקהיל כל הקהל אל פני הסלע: ד"ה שמן הסלע לפי שהלך רצונו לתרץ מה אידו' היה להן עד שאמרו המן הסלע ועוד כיון שאמר הקב"ה ונתן מימיו ודאי כך יהיה ומתרץ לפי שלא היו כו' והיו ישראל אומרים להם מה לכם מאיזה סלע תוליאו כלומר מה חילוק בין זה לזה לכך אמר להן כו': יא פעמים אלא טיפין דק"ל למה הכה שני פעמים ומתרץ לפי שמכה ראשונה הוליא טיפין וכו' והוכחתו דאם איתא שלא הוליא כלום למה הכה אותו פעם שנית ולמה לא היה סיבר ודאי זה סלע אחר שלא נוה עליו הקב"ה ואם ה ליא מתחילה מים הרבה לא היו צריכין להכותו פעם שנית אלא ודאי שהוליא מתחילה טיפין לכן הכה אותו רגם שנייה ומה דלא הוליא מים כשיעור בפעם ראשון לפי שלא כו' וגם שהוסיף לומר והם דברו וכו' כדי להודיע טעותו של מכה שהכה משום שהם דברו לסלע אחר ולא הוליא מ"ה הכה על הסלע מפני שאמרו שמא וכו' והוסיף עוד ונזדמן להם וכו' דאל"כ למה הוליא אפילו טיפין ואפילו בסכלות רבות לא היו לו להוליא אפילו טפה אחת אלא שנזדמן להם וכו' וקשה ממה שפירש"י בס' מטות גבי ויאמר אלעזר הכהן וגו' לפי שכעס משה בא לכלל טעות וכן בשמעו נא המורים ויך את הס ע ע"י שכעס בא לכלל טעות משמע אבל לא מפני שדברו אל הסלע אחר ולא הוליא מים ומפני שחשבו שאולי ליווי השם לא היה אלא בהכאה כמו שכתב כאן ושמא י"ל שהן אגדות חלוקות ורש"י תפס שתיהן כמנהגו בכל מקום עכ"ל: יב יען שלולי חטא זה רלונו לתרץ וכי דרך כבוד לגלות חרפה של לדיקים ומפ' דאדרבה מפני שבח שלהם גילה הקרא כדפרי' גילה כו': היו נכנסין דק"ל דיען משמע שהוא טעם אלמעלה ומתרץ דה"פ דאמלא כו' כלומר יען שעשייתם זו בלבד כתב הרא"ם וא"ת והא בזולת זה החטא לא היה נכנס לארץ שכבר נגזרה עליו גזירה כמו שנאמר עתה תראה וגומר ולא העשוי לשלשים ואחד מלאכים. ות רץ הוא עיין בפרשת בהעלותך במ' שכתבתי בפסוק נוסעים אנחנו וכו' שדבריו התם כמו שתירץ הוא הכא לכן לא הבאתי דבריו על הגליון: (שאר דור המדבר) ר"ל שאל תסברו לומר שהיו בידיהם אף עונו' דור המדבר דהם עונות גדולו' כמו מתלוננים ושאר דברים: קשה מזו. שהם אמר שאין בכח השם לתת בשר כדי סיפוקם וכאן אמר שאין ברשותו להוליא מסלע אחר הלא נלטוו והיא זה סבה שיאמינו העם שמחזק הסלע וטבעו היו המים ולא מפני גזירתו של הש"י ילאו דאל"כ מ"ל סלע זה מה לי אחר לגבי הקב"ה ואפשר לא היה רק שלא בטחו בה' שיוליא מכל סלע שירצו אע"פ שלא נלטוו עליו: ד"ה לכן נשבע בקפילה כלומר מעלמי בלי שום הכרח שהרי לא עמדו לפניו בתפלה: יד אתה מפני שט"ח ר"ל מ"ש הקב"ה לאברהם כי גר יהיה זרעך והקב"ה הטיל על יעקב ובניו לבדו גזירתו שהיינו עבדים בארץ מצרים ונמצא שאנו סבלנו צרות השיעבוד בעד עשו אחיך ובניו וע"כ ראוי לכם להניח לנו דרך ארצך כדפירש רש"י בסמוך גבי נעברה בארצך וגומר: יח וירעו לנו צרות רבות (ג"א) אע"ג שלשון וירעו משמע רק שעשו להם רעה אחד ובמקום אחר כתיב וירעו אותנו ויענונו וגומר. ל"פ שפירוש וירעו הוא כולל צרות רבות וא"כ כולם בכלל: ד"ה ולאבותינו. שהאבות דאי קאי על אבות שהיו בארץ מצרים היה לו להקדים אבותינו ללנו והכי הל"ל וירעו לאבותינו ולנו ומדכתב לאבותינו לבסוף משמע דמילת' אחרית' היא מהרא"י: [נח"י] דאין לפרש אבותינו ממש שהיו בשעבוד מצרים דהא מלתא דפשיטא היא ולא היה צריך להזכיר אלא ודאי דקאי על אבותינו שהזכיר ברישא' דקרא וירדו אבותינו במצרים ועל זה קשה דהא כל זמן שאחד מן השבטים היה קיים לא הי' שעבוד וא"כ מה וירעו ע"כ לומר שהאבות מצטערים בקבר ולפ"ז אפשר לפרש שגם אברהם יצחק ויעקב מצטערים: יו וישמע קולנו שקול קול מחשובה שהשיב מלך אדום למשה שמע' ן דמשה אמר לו כח בברכה פירש מדכתיב בסמוך פן בחרב אצא לקראתך ופירש"י מה לו להשיב זה אלא אתם מתגאים כו' א"כ מוכיח שמשה אמר לו זה בברכה כו'. [דבק טוב] דאל"כ כיון שאמרו ונצעק אל ה' וגו' הל"ל וישמע ה' וישלח וגומר קולנו ל"ל אלא בברכה וכו': [ד"ה מלאך. זה משה] רצונו לתרץ והא משה הוליאם. ועל זה מפרש מכאן כו': יז נעברה אין לך לעורר

דלונו לתרץ מה לריך משה נהזכיר למלך אדום ענין יליאת מלרים וגם כל הענין דכתיב
לפניו : ד"ה לא נשתה מן לאכול ולא כתיב בקרא אלא מים אלא דהוקש' לרש"י דאי לא
אמר למלך אדום על ענין אכילה מה הנאה הוא להם בזה שיקחו מהם מים הגאס
וגושט' היא אלא אף על האכילה אמר למבה ליקח מהם והא דנקט הקרא דוקא מים
רבותא נקט אף מים רולין ליקח מהם אף שאין דרך לקנות מים כמו שהיה מקונן
ירמיה מימינו בכסף שתינו מהרש"ל: ד"ה דרך המלך אנו מתמין (נח"י) דק"ל הא
כבר אמרו לא נעבור בשדה ובכרם אלא ודאי ד ע ל קאי אהעברה ברגלים וכאן קאי
אנעייה לאכול : יח בחרב שהורישנו דאל"כ בחרב ל"ל ה"ל פן אלא לקראתך
למלחמה : כ בהבטחת זקנו דאל"כ ביד חזקה ל"ל כל עם כבד יש לו יד חזקה :
כב כל העדה כלם שלמים וא"ת למה לא מפרש כלשון זה שפירש לעיל על כל העדה
ומה לריך ליקום כול' שלימים ליכנס לארץ וגם זה לא לריך לפרש ואלו מאותן כו'
וים לומר דאל תקשי מה לריך לכתוב כל העדה כולם עומדים לחיי' שכבר מתו מתי
מדבר והא לעיל כתיב כל העדה ומפרש דלומר לך אף בשעת שהי' נכנסין לארץ שהיה
זמן ארוכה לאחר מיתת אבי דור המדבר היו כולם שלימים כו' : כו את בגדיו .
בגדי כ"ג רלונו לתרץ דאי בגדיו של חולין מה טעם לוה הקב"ה להלביש אלעזר לפניו
בבגדיו והרא"ם תירץ ע"כ פירושו בגדי כהונה דאל"כ איך יהיה א"א על זכייתו
בכהונה גדולה ואפשר דבכלל דבריו דברי : הלבישוהו . והפשיט מעליו אף על פי
שאין כתיב כאן בכך לוה השם שאין כתיב אלא והפשט את אהרן וכו' דאל"כ שמשה
הלביש את אהרן תחילה איך ילבש' אהרן בגדי כהונה שלא בשעת עבודה והלא הואה
נוהר הבית בבגדי כהונה שופנ ארבעים אלא ע"כ לריך לומר דמשה הלבישן ע"פ הדיבו'
כדי שיפשיטן וילבישן את אלעזר בפני אהרן להראות שבנו זוכה לכהונה גדולה תחתיו
(אמר לו הכנס למערה) משו' דק"ל ולמה לא הפשיט אהרן את בגדיו וילבישם
אלעזר את עלמו כי זה נראה שהוא נגאי למשה שיהא מסרת להם ומתרץ אמר לו
כו' וכי לא סגי בלא דיבורו של משה אלא להורות מלות גמילות חסדים של מתים
שהרי משה בעלמו היה מתעסק בכל עסקי מיתת אהרן : כז ויעש קשה לו דאם לא
כן ויעש משה למה לי וכי תעלה על דעתך שיעבר על שליחתו של מקום כתב הרא"ם
ולא ידעתי מה לא דרשו על מה שכתוב בפרשת קרח ויעש משה כאשר לוה ה' את
נ... כן עשה ואפשר שלא דרשו בו משום שיש לומר שעשה זה בשמחה וגם ש עונתו
שלא יבואו בני ישראל לחלוק עוד על שררת שבט לוי ומפני שאהבת בריו'
מעורבת בעשיית מלות זו אף שעשה גם כן מלות השם יתברך לא רלו לדרוש בו
כלום וד"ק כ"ל:

כא א וישמע כשראו רלונו לתרץ והרי לא דהוי מיתה של אהרן רק משה ואלעזר
והל"ל וישמעו והלא מפי משה ואלעזר שמעו ומפרש כשראו כו'
והראיהו מלאכי שרת וזהו שכתיב ויראו כל העדה : (ד"ה) כל בית לפי. רלה לומר
למה כתיב במיתת משה רבינו ע"ה ויבכו כל ישראל והכא גבי אהרן כל בית ישראל
ומפרש דכאן אף הנשים בכו ולמה לפי שהיה כו' ב ונסתלקו ואם תאמר מגלי'
לרש"י דלמא כפשוטו כדכתיב אחריו כי בא ישראל וגו' ויש לומר דקשה לרש"י ל"ל
וישמע דלא הל"ל אלא ויבא ישרא' דרך האתרים וילא הכנעני וילחם וגומר כמו
ויבא עמלק וילחם בישראל וכמו וילא לקראת ישראל המדברה ויבא יהצה וילחם בישראל
וכן גבי עוג ויצא לקראת ישראל וגומר למלחמה אדרעי אלא שמע שמת אהרן
ונסתלקו ענני כבוד ועי"ל דהוכחתו מדכתיב בפרשת ואלה מסעי וישמע הכנעני וגו'
אחר מיתת אהרן והתם ע"כ לא שמע אלא שמת אהרן ונסתלק' השכינה מישראל
והתם פירש רש"י כאן למדך כו' לכון מכאן משמע שפירש דראייתו משם ושם אפרש
בס"ד והרא"ם פירש כדכתיב ויראו כל העדה וגומר ולמר רבי אבהו קרי ויראו בלירי
אחת היו"ד וכדרים לקים דאמר אלו כי נתינת טעם דבר שלפניו הוא נתגלו העדה לפי
בנוע אהרן ונראה דמשום זה מהפך רש"י ופירש כי גוע אחר כל בית ישראל כדי
להסמיך לוישמע הכנעני נראים : (ד"ה יושב הנגב עמלק) ומפרש אל תקשי אם כן
סהרי קראי אהדדי דכתיב וישמע הכנעני ואחר כך כתיב יושב הנגב היינו עמלק
ל"פ שינה כו' : דרך האתרים הגדול פירש והוא הארון כלומר כיון שראו שנסתלקו
ענני כבוד ולא היה להם כ"א ארון הקודש נוסע לפניהם מ"ה בא להלחם נוה שלא
עשה קודם לכן הרא"ם והולרך לטעם של ד"א כי לטעם הראשון קשה למה כתיב דרך
האתרים וכי המרגלים כבשו אותו דרך והלא דרך כבושה היא לכל עוברים ושבים לכן
פירש ד"א וכו' וכמו שפירש הרא"ם כי בשנת שלא הלך לפניהם אלא הארון ונסתלקו
ענני הכבוד באו להלחם גלמ"ש של דבר אחר ק' למה כתיב האתרים לכן רבים כיון
דלא קאי אלא על הארון הקודש ל"פ גם טעם ראשון ד"ה וישב שפחה הולרך לפרש
כן משום דס"ל אין ישראל מנולחים אלא בעת קלקול לפני הש"י וכאן לא נמלא
בום קלקול לכן אמרו שהשבי ששבו פה אינו אלא השבי ששבו ישראל מהם ואין לומר
מגליה אחת דלמא בת ס. ויש לומר דמלשון שבי משמע שאינה אלא אחת ואם תאמר
מנל ה לרש"י דשפחה היה וי"ל דמלשון שבי משמע שפחה כדכתיב בפרשת בא מבכור
פרעה היושב על כסאו עד בכור השפחה וגומר כך כתיב בהתראה ובסוף כשלקה
כתיב עד בכור השבי אלא לריך לפרש השבי היינו בכור השפחה אף שבי דכתיב הכא
מיירי בשפחה דאל"כ וישב ממנו אנשים או נשים או טף מבעיא ליה : ג הקדיש
שללם דאי כמשמעו מה נדר הוא זה להחריב עריהם דהא סתם נדר לה' נאמר על
הקדש אלא אקדים וכו' ולשון חרם הוא . ומפרש עוד לפירש זה דויחרם היינו חרם
גבוה היאך שייך לומר על בני אדם חרם כדכתיב אתהם ואת עריהם ומפרש כשקאי
על בני אדם משמש לשון הריגה וכשקאי על עריהם משמע חרם גבוה : ח כיון שמת
אהרן ר"ל מה דכתיב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף וגומר הא קודם שבאו להר
ההר היו סובבין ארץ אדום כדכתיב לעיל וימאן אדום וגומר גמלא שכבר חזרו לאחוריה'
ולמה אמר איך שעכשיו חזרו לאחוריהם ומפרש כיון שמת כו' (והספדוהו) וא"ת
למה הספידו במוסרה ויש לומר בפרשת פינחס ובפרשת עקב מפרש רש"י למה הספידו
במוסרה וזה תוכן דבריו לפי כאשר חזרו למוסרה היו רודפין בני לוי אחריהם עד
מוסרה והרגו כמה משפחות כדפירש רש"י בפרשת פנחס והספידו או על אהרן
משום ד: ממה שמת אהרן נסתלקו ענני כבוד מעליהם . לכן שמעו ובאו הכנענים
עליהם למלחמה ומ"ה חזרו לאחוריהם למוסרה ומחמת שחזרו נהרגו כמה משפחות
לכך הספידו באותו פעם כיון שע"י מיתתו באה להם כל זה כדפיר' וזה שפירש רש"י
בכאן שבע מסעות חזרו לאחוריהם ובפרשת פנחס פירש ח' מסעות חזרו לאחוריהם
שבודב במקום אחר דהיינו לבד מאותה מסע אחרונה הוא שבע מסעות : ו ד"ה

בלחם שיתפח מה שפירש שיתפח מדכתיב הקלוקל בחולי"ם לשון קלקול שמא שיהא
שיתפח במעיו ומה שפירש נבלע באיברים רלה לומר מדכתיב קלוקל חסר ... לשון
קל שלא היה לריך לעכלו : [נח"י] זה לשון רש"י [בע"ז דף ה'] בלחם הקלוקל הוא
סמן ומפני שהיה נבלע בכל אבריהם ואינן יולאין לחוץ קראוהו קלוקל ... בכ"ל
פ"מ שהוא מלשון קלות פ"ד ירקרק אדמדם וגבלמס מעיני הרא"ם : ונאינו מולא
ואם תאמר והלא כתיב ויתד תהיה על אזניך והיה בשבתך חוץ ונומר ... שהיה
להם יליאה ויש לומר ממה שקונים מן התגרים היו מוליאות מאלתי : ז שהשרפים
פירש שהשרפים הוא תואר לנחשים דכתיב בקרא כלומר שנחשים שרפים ... שהם
מין נחש כמו שרף מעופף וכמו נחש שרף ועקרב דא"כ ושרפים מבעי ליה והא דכתיב
ועשה לך שרף ש"מ דמין נחש היה ששמו שרף ויש לומר פשה לך נחש שרף קאמר
וכמוהו מאכלו בריאה פ רש שם בריאה : ט על נס ולפי שהיה גבוה רלה לומר
לפי שלריך לרמוז במוט על אותו מקום שאחות שם לפי שהמוט גבוה מלה ... לך
למוט נס : ד"ה כל הנשוך כלב דאם לא כן כל ל"ל והיה כהמון [ומתכוונים] ... אין
חולה מהכהם גופו והולך שלא מת מיד [ב"ק דף ל"ב] : [קל"מ וא"ת א"כ ... למה אמר
הקב"ה למשה לעשות נחש כיון שתלוי בזמן שמכוונין כו' כבר פירש ...
נס בתוך נס שמי שניזוק בדבר מה סכנה לראות לו ולהסתכל בדבר ... הוא והשבר'
מזכרים מלהזכיר בפני שניזק כדבר הנ זק בו והקב"ה אמר והיה כל הנשוך וראה אותו
וחי היפך הטבע להודיע שאין הנחש ממית אלא החטא ממית ע"כ [בנב"ם] ...
לשום אותו על נס כדי שיסתכל למעלה א"ח שלא יכוין לבו לשמים כענין והלו ... נכח
אלה מנ"ם לעשות נחש כי כאשר רואה דבר שהזיקו נופל פחדו עליו והאכן לבו
יותר בתפלה על דבר שהזיקו כאשר הוא נראה לעינים . י נחש נחשת ...
ולא כיונתי זה שהרי הקב"ה לא הזכיר אלא עשה לך שרף אבל כוונתו לומר ...
משה אחר שם העלם עכ"ל ונראה לפרש כיון דשם העלם של נחש שם ריסו הקב"ה
הוא נחש אם כן למה קוראו הכא שרף אלא אמר משה רמז לי הקב"ה דמ"ה קראו
בשם התואר ולא בשם העלם כדי לעשות הנחש נחושת כדי שעל ידו ילא שם העלם
ודו"ק : יב בעיי העברים רלה לומר לא ידעתי למה נקרא הסוף מקום פי' העברי'
אבל פירש של עיי ידעתי כדפירש"י : [במטאט] פירש מכבדים מפני שהוא לשון
ישי"ש שגורף בו את הדשן : העברים הר נבו ר"ל דלשון שעברים משמע בהסוף
מקום עוברים למקום אחר ולאיזה מקום היו עוברין מאותה מקום ומפרש דרך שעוברי'
אל הר נבו וכו' דבפ' האזינו נ"כ כתיב העברים הזה הר נבו : יד מגבול סוף
מלר הולרך לפרש שהוא מלר בלא לשון רבות מפני שאם הוא גבול האמורי אינו גבול
מואב ואם היא נכ ל מואב אינו גבול האמורי אבל מלר הוא גבול לזה ולזה : טז על
כן על חניה זו פירש על הנסים שנעשה בחנייה זו ופירש בספר סיפור דברים
ופ רש והב יהב שפירושו נתן ופירש בסופה ים סוף ופירש ואת הנחלים גם הנחלים
ופירש ארנון של ארנון . ופירש ואשד הנחלים שהוא ביאור על ואת הנחלים ארנון
ופירש אשר נטה וגומר שההר של על נעתק ממקומו : יו ואשר חרעוז ... הר .
[נ"א] וא"ת מיד היה להם להחזיר למקומו ויש' ישראל רואים את ההרוגים מכל
ולמה לא חזר ההר למקומו רק עד שישראל עברו ויש לומר דאין דרך מי שמקבל פני
אדונו שיחזור למקומו עד שעבר אדונו לכך לא חזר לאחוריו עד שעברו ישראל :
[וקל"ם] מקשה להקשות הרי הענן הולך לפניהם ומשפיל הגבוה ומרים הנמוך ... וא"כ
היה לו לחזור מיד ואין לתרץ שכבר נסתלקו הענן במיתתו של אהרן והלא כבר
אמרו בגמרא תענית דף ט' שחזרו בזכות משה אך מ"מ לא קשיא שהענן הלך לפניה'
דרך ג' ימים ואפשר שבעת שעברו עדין לא עשה ההר שליחתו להרוג כל אותן שאוכלסין
לכך לא הש' אותן אותו הכח : יח עלי באר מתוך אמר מתוך הנחל מפני שעלי'
לעולם מעוקום כמוך למקום גבוה ומשני שאין המכוון במלת עלי לעלות רק להענוח
האיברים כדי שיראו ישראל הנסים שנעשו להם מ"ה הוסיף מלת והעלו וכו' אך מפני
שר"י שהיה עולה היה מענ' כתב עלי במקום הע"ו : ובי משה היתה פירש מאי
וממדבר מתנה שניתנה להם מעת רועם במדבר : כא ומבמות הגיא . ושם בגלה
פירש שאגב שהוזכר כאן וממתנה נחליאל זכר גם כן שנתגלגל עוד הבאר שבמות
ומבמות לגיא אע"פי שעדיין לא היו המסעות שאגב שנזכר הבאר שם ספר כל ענינה
ומפני שנראה שלא באה עמהם יותר נותן טעם בזה ואמר שם מת משה ונעלם הראיה:
בטלה הבאר וא"ת והלא נשמתה מרים פסק הבאר כדלעיל וי"ל חזר לשם בזכותו
של משה ומשמת משה פסק . [לפי שלקה] וא"ת לעיל ה"ל לאקשויי מיד שמתחיל
השירה אז ישיר ישראל למה לא מזכיר נ"כ משה וי"ל דה"א לפי שחטא בבאר כדכתיב
לעיל שהכה על הסלע מ"ה לא רלה לזכור אותו בשירה זו שקאי על הבאר כדפירש"י
בסמוך אבל השתא דפירש במחוקק משה למה לא הזכירו בשירה בכדי"א : ד"ה
ונשקפה אותה הפסגה דא"ל דקאי על הגיא דגיא לשון זכר ונשקפה לשון נקיבה :
דבר אחר ונשקפה הבאר שהבאר לשון נקבה והולרך לטעם של ד"א דלטעם ראשון
ק' דהא כל הפרשה כולה מיירי בבאר ואיך מפרש ונשקפה על הפסגה לכן פירש ד"א
ולפי ד"א קשה הל"ל ונשקפה מן הישימון מאי על פני לכן פירש טעם ראשון :
כג אעברה אע"פי שלא לוו כלומר אע"פי שלא נלטוו על זה אעפ"כ בקשו מהם
זה מפני שאינו אלא דרך ארעא בעלמ' ואינו דומה לאותו שאסור הכתוב בעריס
הקרובות הרא"ם [נח"י ונ"א וד"ד] כלם כאחד מקשים ושלא סיחון מלך האמורי היו
ונכללו בתוך ז' עממין ולא עשה זה לשלוח לפתוח בשלום ולא כתיב בהם לא תחי'
כל נשמה אלא י"ל דאי' בלא"י נוסי' אין איסור של לא תחיה כל נשמה אלא בשעה
שכבר התחלו להלחם והא דא"י דאמרי' דג' כתבי' שלח יהושע לא"י א' כל הרולה
להשלים יבא וישלים זה היה קודם התחלת המלחמה : כד ולא נתן היו מעלין
לו מס דאל"כ והא לא בקשו מהם אלא לעבור דרך ארלם ולא נתן סיחון את ישראל
לעבור למה ילאו עוד להלחם כנגדם : [נח"י ונ"א וקל"מ] הולרך לזה התירוץ לתת
טעם לפי דבשלמא מלך א"ום היה מעורר על ירושת ארץ ישראל וכעס על הבטחת
זקנו ועוד שאלחו דברי רילי נעברה לשון בקשה אבל סיחון קשה על מה בטח וכי
טוב שלא ילחמו עמו לכן פ רש שכל מלכי כנען נתנו מס להם : ויצא מה אני מקהית
דק"ל למה ילאו לקראתם ילחם בהם והלא אין לו לירא שיהרג עיר חשבון אפילו מלא
יתושין וכו' וכן אם היא סיחון לבדו כבכפר וכו' ועוד כתיב ויאסוף את כל עמו דמשמע
כל העם אשר בארלו ואין זה דרך אדרבה שמכניסין גם אנשי חילות בעריס לשמור
העוד אם יבא ההויב ל"פ אמר הקב"ה ומי' : כח ד"ה חנה חשבון בשם סיחון
(תבנה ותכונן ... לחשבון הוזכר למעלה ולא לעיר סיחון שמאחר שכבש אותה חלה

כו עם צריך לומר תבנה ותכונן אלא הכי קאמרו המושלים באו חשבון ושמו לעיר חשבון כי תבלו לא לפי שמתחלה כשנבנית וכוננה עיר סיחון בשם סיחון נבנית כלומר בשמו. נגזר עלי' להיות עיר סיחון ויהיה תבנה ותכונן עתיד במקום עבר: כח כי אש יצאה מחשבון לא קודם זה דא"כ כי אש יצאה מחשבון מבעי ליה: ד"ה ער של מואב שמה. זה אלא תחשוב שפירש ער כמו עיר והוא על המשקל דם שהרבים ממנו דמים וכן ער הרבים ממנו ערים ויהיה ער שם המין כענו כל העירות שלו לא יתכן זה שהרי עדיין נשארו למואב עירות רבות שהיה מולך עליהם וגם לא בעבור עיר אחת שלו א"כ היה לו להזכירו איזה עיר כמנהג הכתוב בכל מקום כי לא בא לפתח אלא לפרש והביא ראיה מהתרגום שתרגם ולחית ולא תרגומו קרתא כתב הרא"ם ר"ל שכיון דהיה אע"פי ששם עיר השרפי לא יסמוך כיון שער שם פרטי של מדינה הוא ואיך הוא שמון ומכח זה תרצה לדחוק ולפרש ער מלשון עיר לא תדחוק לפרש ער מלשון עיר כי יותר נכון לפרש השרפי הוא סמוך אף בהוא שלא כמנהג מלפרשו מלשון עיר מפני השגגות הנופלת עליו עכ"ל: ל אוי לך שימסרו פירש שמקרא זה דבק עם תבנה ותכונן כלומר מאחר שנבני' העיר לסיחון א"כ היה בהכרח מסוכך להמסיר ביד סיחון: לא ד"ה אבד חשבון עד דיבון רש"י מפרש עד ל' סר כלומר סר ניר מדבון דליכא לפרש' אבד חשבון עד דיבון היא משמעו שאבד כל אותן ימו' שמחשבון עד דיבון דא"כ גם אחר ונירם שפירושו מלכות שלה' בלתי נקשר לא לפניו וגם לאחריו אבל לפי מה שפירש"י ז"ל הוא כאלו כתיב וניר' שבחשבון אבד ניר'ם שבדיבון סר. לב המרגלים לכד ה מדכתיב וילכדו בנותי' וילכדו לשון רבי' ולא כתוב וילכד לשון יחיד כבסמוך כתיב ויורש לשון יחיד אלא המרגלים לכדו את בנותיה: לה אל תירא זכותו דאם לא כן מה נשתנה עוג מסיחון דגבי סיחון לא אמר הקב"ה אל תירא אותו וא"ת וכי לא נתכוון רק לרעה שיהרג אברהם ויקח את שרה כמו שפירש רש"י בפרשת לך לך בפסוק ויבא הפליט וגומר. ויש לומר מכל מקום כיון שזכות הגלה באה על ידו בגילול לוט היה משה ירא שמא תעמוד לו אותו זכות אף על פי שנתכוין לרעה כדאמרינן בזכות קרבנות שהקריב זכה ויצא ממנו רות אף על פי שנתכוין לרעה הואיל והקריבם לכבוד הקדוש ברוך הוא:

חסלת זאת חקת

פרשת בלק

כב ב וירא אמר א'ו ב' מלכים דק"ל וכי הוא ראה ואחרים לא ראו אלא הוא שם על לב לפיכך תלה הראייה בו א"כ דק"ל וישמע הל"ל דמשמע שלא היה במלחמה אלא וירא הוא לשון הבנה ומאו התבוננות אמר כו': [ר"נ כל אחת כמ' דק"ל שאך מואב ויגר מואב אירא בלק וג"מר דמשמע בשביל שראה לפיכך ויגר מואב ועל זה פירש אמר אלו שני מלכים. כו' סיחון ועוג כלומר כיון שבטחו המון בעם את דברי המלך שאמר כן מ"ה ויגר מואב וק"ל כתב הרא"ם ותימא אם מלת ויגר דקפה אדלעיל מייתי מאי כי רב הוא דכתיב בתריה דמשמע שמפני רבויים היה שפחדו ולא מפני מה שעשו לשני מלכי האמורי וליכא למימר שחסר וי"ו מן כי רב הוא כאלו אמר וכי רב הוא שפירושו ועוד מפני שרב הוא דא"כ היה לו לפרש זה כמו שפירש גבי כי הוציא ה' את ישראל ממצרים וכו'. ונראה לפרש שגם המואבים ידעו שבני ישראל נלחו את ב' המלכים אבל חשבו הנצוח היה בדרך טבע כיון בגלות מלחמתם לא היה כ"א מפני רבוי העם אפשר לנצוח אותם ברבוי העם' שישכרו עליהם כל מלכי כנען ועכשיו ששמעו מפי מלכם כי נצוח מלחמת ישראל הוא שלא כדרך הטבע כי ישראל הרגו האמורים והם לא עמדו כנגדם אז ויגר מואב מפני העם כי רב הוא כלומר שעדיין נשארו ברבוי כבתחילה ולא נפקד מהם איש ולכך קצו בחייהם בעצמם ולפי זה יהיה פירושו של רש"י הכי אלו ב' מלכים וכו' כלומר אלו ב' מלכים שהיינו בטוחים עליהם שיהרגו לכל הפחות מישראל כפי המספר שיהרג' ישראל מהם ואז נבו' אנחנו עם כל מלכי כנען ונהרוג הנשארים בהם בישראל אבל עכשיו שלא הרגו מהם כלומר כי לא נשא איש את ידו עליהם מפני שנפל פחד ישראל עליהם אנו על אחת כמה וכמה שלא נוכל להם אפילו עם כל מלכי כנען: ג ויקץ קצו בחייהם ר"ל שהמואבים קצו בחייהם וכאלו אמר ויקץ מואב בחיין והסיבה הוא בשביל מורא שירא מפני בני ישראל והוכחתו מדכתיב מפני העם: ד אל זקני והלא מעולם דהל"ל הכה את מדין דמשמע שנה אחת אבל המכה את מדין משמע שהגיד מכה והולך: מה ראה מואב. פירש אע"ג דעשו שלום ביניהם מפני שירא' מ"מ השלום לא היה אלא שלא יהיו עוד שונאים אבל ליטול עצה מהם מה ראו ומשני כו' דמדתלה הכתוב בקשת העצה ממואב ולא כתיב ויאמר זקני מואב לזקני מדין ש"מ דמואב לקחו עצה ממדין מ"ה קשה ומה ראה וכו' ועל הקרא לא קשה מידי דה"א מדין לא היה ירא מפני בני ישראל אלא מואב לבד ירא: אבל עכשיו שפירש רש"י מיראתם של ישראל עשו שלום ביניהם ש"מ דשניהם יראו אם כן קשה מה ראה מואב ליטול עצה ממדין ולמה לא נטל מדין עצה ממואב להציל את עצמם ומתרץ כיון שראו כו' ר"ל דהמד ניס מכירין מנהיגן של ישראל דהוא משה לפי שבמדין נתגדל לכך נטל מואב עצה ממדין: ד"ה כלחוך אין בו ברכה לפי שעוקר את הכל מן השורש כך אלו כן שעוקרים את הכל כדכתיב עד בלתי השאיר לו שריד. דאל"כ כלחוך הבהמה מבעי ליה: בעת ההיא מנסיכי פירש שרים והרא"ם טרם נסיכי סיחון היה וע"ש אבל אין צריך לדחוק שספרים בשביל זה כי בקר' ע"ש שהיו חמרו דכתיב ואת נשיאי מדין את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי סיחון: ה פתורה כשולחני ופתורה לשון שלחן [אגרותיהם] ליטול עצה הימנו [כך הגה המקום] ופתורה פירושו כמו לפתור דבל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה ולפי המדרש היא ה"א השם כי תרגום של שלחן פתורה: ד"ה ארץ מתנבא ר"ל בלעם היה מתנבא עליו ואף שהיה מנסיכי מדין ארץ מולדתו היה פתורה: ואית מ"מ השרה הקב"ה וכו' דלא המתין רש"י להקשות הקושיא במקומו ותשו עליו רוח. אלקים. י"ל דלקמן לא קשה מידי דלמא משום כבודן של ישראל השרה שכינה עליו כדי שיברך אותן אבל הכא קשה: ד"ה לקרא לו ולהנאתו מדכתיב לקרא לו ל"ל למכתב והא אחר כך כתיב לכה נא וגומר פירש שילך עם שלוחיו אלא לדרוש וכו'. וי"ל כיון שכוונתו היה שישאל אותם למה קרא אותו שיבא אליו יקללם במקומו אלא ודאי שהבלא היה להנאתו שיעסק עמו שיסוק הדמים ובזה יתורץ קושיות הרא"ם

שכתב הכל לא ידעתי שהיכן דרשו זה שהרי אין מלא לו מיותר כמו גבי פסל לך עשה לך שלח לך שהרי הוא צריך לו במקום אותו כמו קראן לו ויאכל לחם שמלת לו במקום אותו וק"ל: ד"ה עם יצא גם מזיקך דק"ל למה לי למכתב הנה דכל שכן משמע באנפיה נפשיה ובתוספות זו יתורץ הכפל שיהיה עתה התחלת דיבורו צריך בו מלת הנה: ד"ה הנה וכסה סיחון ועוג (קנ"ם) דק"ל איך אמר כסה עין הארץ והלא מחנה ישראל לא היו רק י"ב מיל לכן פירש שהרגו' לסיחון ועוג שהיו בטוחים בהם ומלת עין כמו ושימו לעינים: ד"ה והוא חסר פירש ממולי מלא פירושו לנגדי אבל כיון שכתיב חסר הוא לשון כר תה: ו דק"ל דאולי אוכל לשון רבים: לחסר מה' מעט ר"ל כך אמרו המואבים על ישראל שיחסרו מישראל מעט. והולך לטעם ב' ד"א וגומר כי לפי טעם ראשון קשה שצריך להגיה אני ועמי לכן פירש ד"א וכו'. ולטעם של ד"א קשה דהל"ל נכה ממנו בלשון השנה מנכה מן הדמים לכך צריך גם לטעם ראשון: ז כל מיני קסמים ד"א קסם זה כלומר סימן זה נטלו בידם והולך לטעם של ד"א וגומר דלפי טעם ראשון ק' מאי כלי אומנו' צריך לזה ועוד והא בביתו היה וכ"דאי כלי אומנתו בידו ל"פ ד"א. טעם של ד"א ק' דמאי לשון קסמים לשון רבים ועוד סימן זה הל"ל או דבר זה נטלו ביד' ועוד לשון ביד' אינו נופל על הסימן לכך צריך לטעם ראשון וק"ל [נ"א] וא"ת למה לקחו קסם זה דמה סברא יש בקסם שאם לא יבא עמם בפעם ראשון אין בו ממש ויראה לי שהם לקחו בחכמתם שעה טובה לפי הקסמים והכוכבים שיבואו אל בלעם כדי שילך עמהם ויש שעה שהמבקש יוציא חפצו ומבוקשו מן השואל ולפיכך אמרו אם לא ילך עמנו בשעה הזאת אין בו מ"מ שהרי אין מועיל אפילו השעה היותר טוב לקסמים כ"ש שעה אחרת: אבל זקני מדין הלכו שידעו שאין בו ממש לכך נקט רש"י לעיל קסם זה נטלו בידם זקני מואב ישבו עם בלעם: ח כאשר ידבר אלא שמא וא"ת דלמא כפשוטו שלא רצה הקב"ה שילך עמהם וכן בסמוך כתיב הלוך עמכם ופירש רש"י עם שרים גדולים קשה נ"כ מגליה ויש לומר מדכתיב ויוסף עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה משמע שהוא אמר שהראשונים אינן ראוין שילך עמהם דאם כאשר ידבר ה' אלי פירש אם יצוה לילך ולקלל אם לא אם כן למה לא הלכו להם זקני מדין מאחר שהוא אומר שהוא עושה ברצון ה' אלא פירש אם יתן לו רשות לילך עם בני אדם שפלים כמותם א"כ ראו בני מדין שודאי אין בו תקנה מאחר שהוא רוח נבוה ולכך הלכו להם: וק' הל"ל שם לא כאן ונראה דרש"י דייק מלשון כאשר דהל"ל אשר ידבר ר"ל אשוב אתכם מה שידבר אבל מדאמר כאשר ידבר משמע כמו שיש ויכוח עם אחד ואחר וכיח זה כמו שהוא יאמר על דבר זה אם לילך אם לאו וק' מסיכא תיתי לא ילך הלא שונא ישראל היה אלא פירש אם ילך עם אנשים כמותכם כלי"ם: ט מי האנשים להטעותו עיין לעיל בפרשת בראשית ושם פירש כדי לכנוס עמו מדברים וכאן פירש כדי להטעותו והרא"ם פירש להטעותו וכו' כלומר ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל ולמה כדי להטעותו וכאן פירש הטעם למה נכנס עמו בדברי' ושם לא פירש הטעם: י בלק חשוב אני דאל"כ מלך מואב ל"ל: יא קבה. זו קשה מארה דאל"כ למה שינה הלא בלק אמר ארה לי פירש כל כך שנאה היה לו על ישראל שהראשונה שאל בלק ארה והוא בקש קבה במקום ארה. רא"ם. שהוא נוקב ר"ל דקבה לי נוקב ומפרש הקללה יותר: ד"ה וגרשתיו מן העולם לא מארצו לבד דא"כ מן הארץ מבעי ליה כדאמר בלק אף כאן פירש הרא"ם מרוב שנאתו אמר וגרשתיו מן העולם ואני אומר שאמר כך שאולי יבא עמו השם בפשרה כמו שפירשתי לעיל: יב לא תלך א"ל א"כ דקשה לרש"י ל"ל למכתב תרי זמני לא היה לו לכתוב אלא לא תלך עמהם לאור את העם ועוד מה אמר לו כי ברוך הוא היא הנותנת שילך לאיר את העם כדי לבטל את הברכות ומתרץ דכל אחד דבר באפיה נפשיה ומפני שרצה ללכת אמר לא תלך ומפני שבקש לקללם במקומו אמר לא תאור ומפני שבקש לברכם אמר כי ברוך הוא ואין צריכין לברכתך: [קל"מ] וא"ת כיון שאמר לקנון שלא ה"ל כח לקלל אלא ברגע שהקדוש ברוך הוא הוא כועס והקב"ה לא כעס כל אותן הימים א"כ ה"ל ליתן רשות לילך שאף אם יקללם לא תחול לקללם וגל"ד לומר שגלוי וידוע הוא לפני הקב"ה שעתיד ישראל ליזנק ע"י פעור ואם הולך ומקללם היו א"ה אומרים מקללתו של אותו רשע מתו לכך לא נתן לו רשות לקלל שאין קללתו ממית אלא בחטא מגיית וגם לברכם לא היו רוצה שכבר הבטיח לאבות להטיב עם ישראל וגומר שלא יאמרו מברכת של בלעם נתברכו בכל הטובות: יג להלוך עמכם שרוחו גבוה וא"ת דלמא עמכם דהכא כמו לא תלך עמהם דקב"ה וי"ל דהוכחתו ל"ל עמכם הל"ל מאן ה' לתתי להלוך והו לא בשלמא עמהם דהקב"ה פירש לא תלך כאשר הם חושבים לקללם אלא עמכ' דהכא נל"ל והרא"ם פירש דדייק מקרא דויוס' עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה: יז כי כבד יותר ממה דאל"כ היאך הוא יודע לכבד אותו שמא כל מה שיכב' אותו עדיין לא הגיע לחצי כבודו: יח מלוא ביתו שנפשו רחבה מדלא אמר בלעם אם יתן לי בלק את ראשי או שום דבר אחר יעשה לי לא אוכל לעבור אלא אמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב למדו שנפשו וכו': ד"ה לא אוכל ונתנבא כלומר ניבא ולא ידע מה ניבא שיצא מפיו לא אוכל לעבור את פי ה' ופי ה' כולל את שניהם רא"ם א"נ דקשה לרש"י למה אמר לא אוכל ה"ל למימר לא אעבור דהוי משמע דתולה בבחירו אבל לא אוכל משמע שאינו ברשותו כיון שהוא ברשותו של הקב"ה ומדהוה ליה למימר לא אוכל לקללם מאי פי ה' דקאמר אלא לא אוכל לשנות הברכה שנתברכו מפי ה' וק"ל: יט גם אתה בפתי בראבון נפש (ד"ה מה יוסף לא ישנה) דק"ל היה לו לומר ידבר ה' עמי אלא ה"ק יודע אני שלא ישנה כו' השלוחי שלא יוסף לברך והרא"ם פירש גם כאן ע"ד ניבא ואינו יודע מה ניבא: כא ויחבוש הוא בעצמו כיון שקם בבוקר קודם שקמו נעריו כדי למהר ולילך ושלא להתעכב עד שהנערים יחבשו את חמורו ותו' קשה א"כ למה לא כתיב ויקם בלעם וגומר ומתרץ כדי לרמוז תשובתו של מקום אמר הקב"ה וכו': כב כי הולך שהדבר רע דק"ל למה כתיב ויחר אף ה' וגומר והלא אמר לו קום לך אתם אלא ראה שהדבר רע הוא בעיני המקום שלא התיר לו לילך אלא בשביל הנאתו ליטול עליהם שכר והוא נתאוה לילך כדי לקללם לפיכך ויחר אף ה' וגומר והרא"ם פירש כיון שלא הסכים השם שילך אלא מפני שכרו לא היה לו לילך מ"מ ויחר וגומר: (ד"ה לשטן לו של רחמים) דק"ל אם היה שטן לא היה מלאך ה' שהיא של רחמים [נח"י] משמע דדייק מתיבת לו משמע הא לאחר לא היה שטן אלא מלאך של רחמים וממילא גם כאן נהג עמו ברחמים לטובתו: ד"ה ושני נעריו ב' אנשים דאל"כ

שפי

וכי ל"ל דלא היה לו לכתוב אלא נעריו עמו: ומשמשים זה את זה כלומר אם יצטרך אחד לנקביו יהיה השני משמש שמוש שלו ושל חבירו וכן פירש רש"י בבדיה בפרשת וירא על ויקח שני נעריו עמו דאל"כ יש להקשות על רש"י למה לא פירש הכא כמו שפירש התם גבי אברהם ואין להקשות והלא כבר למדנו זה מאברהם ויש לומר דאי לאו האי קרא ה"א דוקא ת"ח אסור כדאמרי' אסור לת"ח לילך יחידי בלילה מפני החשד ואברהם ת"ח היה אבל אינש אחרינא אף על פי שהוא אדם חשוב לא מ"ה כתב כאן ואי לאו קרא דהתם ה"א דרך ארץ בעלמא אבל איסור' ליכא להכי צריך למכתב קרא דאברהם. ועי"ל דלכך לא פרש"י הכא כמו גבי אברהם משום דגבי אברהם כתיב וישכם אברהם בבוקר דלשון וישכם משמע קודם אור הבוקר ר"ל קודם שיאו' היו' ועדיין היה לילה ולכך פירש רש"י שאם אחד יצטרך לנקביו ישאר יחידי ואסור לצאת יחידי בלילה ולכך נקט רש"י שאין אדם חשוב רשאי לצאת בלתי שני נערים משום סכנה וסכנה חמורה מאיסורא אבל גבי בלעם לא כתוב וישכם אלא ויקם בבוקר משמע שהאיר היום ולכך לא הוה סכנה אף אם ישאר יחידי ולכך מפרש משום דרך ארץ וק"ל: [נ"א] ובפ' וירא כתב שאם יתרחק האחד יהיה השני עמו ואין זה קשיא דכאן אין לפרש שאם יתרחק יהי' השני עמו דהא בלאו הכי יש לו שמירה שהיו אנשים הרבה עמו ולכך כ' הטעם שיהיו חוזרים ומשמשים זה את זה: כג ד"ה וחרבו הניח כלי אומנותו דקשה לרש"י דבלא חרב יכול המלאך להמיתו ועל זה פירש אמר המלאך רשע זה כו' ולכך כתיב שלופה כלומר של פה פשוט לישראל שמתפללים להקב"ה ולא שלך: כד ד"ה גדר מזה של אבנים מדכתיב בסמוך ותלחץ אל הקיר בה"א הידיעה משמע הגדר שהוזכר לפניו כן פירש הרא"ם וכל קיר של אבנים הוא דבפרש' מצורע כתיב והנה הנגע בקירות הבית וכתיב אחריו וחלצו את האבנים משמע דקיר היא של אבנים וקיר דהכא קאי אגדר דלעיל אבנים [נ"ק כ"ם]: כו ויוסף לאלן דק"ל דלשון עביר אינו שייך אלא כשעוברין על הנהר או בין בתרים והכא לא מצינו שעבר ומפרש דהאי עבור פירש לפניו שהלך במקום אחר לעמוד לפניו והאי דנקט רש"י לעבור במקום עבור כי כן משפט המקור שהוא עבר שהוא בא בלמ"ד רא"ם (סימני ג' אבות) נ"ל פירושו הכי דבעמיד' ראשונה היה לו ריוח מכאן לכך כתיב והטו האתון מן הדרך משמע שלא היתה צריכה אלא להטייה מעט ובעמידה שנייה לא יוכל' לנוח אלא לצד אחד דכתיב ותלחץ אל הקיר משמע שדחקה את עצמה לאותו צד קיר כדי שילך המלאך ובעמידה שלישית אין דרך ימין ושמאל להטות כדכתיב בקרא ומה הסימנים שאם יבקש לקלל בניו של אברהם ימצא ריוח מכאן ומכאן שחוץ הקללה שיצאו ממנו בני ישמעאל ובני קטורה ואם יבקש לקלל בניו של יצחק ימצא ריוח מצד אחד שיצא עשו ממנו ואם יבקש לקלל בניו של יעקב לא ימצא בהם פסול ולא יוכל ליגע בהם וזהו שכתוב בעמידה שלישית במקום צר דזהו יעקב שנאמר ויצר לו: כח שלש רגלים בשנה והא דרמז לו מצוה זו ולא אחד משאר מצות יש לומר דגבי רגלים כתיב שלש פעמים יראה כל זכורך ודר' רז"ל יראה יראה כשם שבא לראות וגו' וא"ל המלאך אתה בא לעקור האומה מן העולם שהקב"ה רוצה לראות אותם נ"פ דבר זה היאך יקום אם אתה מאבדם מן העולם וק"ל: כט ד"ה לו יש נגות גדולות יש בקשים ומה הוא הגנית דהא הוא עצמו אמר אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקדוש ברוך הוא כועס כמו שפירש"י לקמן מה הוא הגנות שלא היה עכשיו העת של זעם ויש לומר דזה לא היה יודע בלק והשרים מתחילה דהא אמר בלק כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאור יואר והא אין בידו לקלל אם לא בעת שזוע' ה' ושמא לא יזעום ה' אלא ע"כ צריך להיות שבלעם לא גלה הסוד ובתר הכי ע"כ שלא בטובתו גילה הדבר וק"ל נ"ל: ל ההסכן ברש"א פירש בתפר רועין כלומר הסוסים רועין בשדה ואמרה לו אנכי אתונך אמר לה הן ל שא ולא לרכיבה אמרה לו אשר רכבת עלי אמר לה לפרקים דרך עראי אמרה לו מעודך עד היום הזה ולא עוד אלא גם שכבת אלא שנאמר ההסכן הסכנתי באישב האומנות כתיב ותהי למלך סוכנת פירש מחממת: לב כי ירט יראה כלומר בשביל שראתה אותי ולכך נטתה: כלומר לקנאתי דקשה לרש"י כיון דירט נוטריקון על מה קאי הדרך לנגדי ומתרץ דקאי אהנה אנכי יצאתי לשטן ה"ק והנה אנכי יצאתי לשטן על הדרך שהלכת היה לנגדי לקנאתי להקשני ובזה יתיישב קצת קושית הרא"ם שכתב ולא ידעתי איך תתפרש מלה כי במקום הזה ודו"ק (לשון רטט) כלומר מיהר: שהוא לכעסי וה"ק קרא שירט בעל הדרך דהיינו בלעם לנגדי שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר היא דשתי תיבות חסרים הם בעל והדרך דכך ראוי ליכתב כי ירט בעל הדרך הדרך שהוא לנגדי ובזה ניחא נמי שהביא רש"י הפשוטו לאחר שהביא המדרש לפי שעל פי המדרש אין נ"ל מקרא קצר וק"ל: כמו ותכל דוד דג"כ חסר הוא דותכל הוא לשון נקבה ואינו מוסב על דוד וצריך להיות ותכל נפש דוד: ירט לשון רצון. וגם חיבורו של מקרא כבתחלה כי רצה בעל הדרך לילך בדרך שהוא לנגדי אלא לפירש ראשון ירט לשון מיהר ולפירש זה ירט לשון רצון לג אולי. כמו לולי דק"ל דאולי משמע שמא נטתה והא ודאי נטתה: ד"ה גם אותכה הרגתי מסורס דק"ל דגם אותך הרגתי משמע דבתחילה הרג שום אדם אחר וזה אינו דא"ל שרי בלק שהם סרסורי העבירה דהא כתיב לך עם האנשים וא"ל הנערים דמה פשעם ומה חטאתם וא"ל דגם קאי על האתון כלומר כמו שהרגתי את האתון הרגתי אותך והא כתיב ואותה החייתי: לא העכבה בלבד ר"ל לא שעכבתי אותך מלילך אלא גם הרגתיך קראתיך פ רש אירע לך: מפני שדברה דקשה לרש"י מדכתיב אולי נטתה ונומר כלומר אי לא נטתה מפני כי עתה גם אותכה הרגתי ואותה החייתי משמע אבל עכשיו שנטתה לא החייתי ולמה אדרבה עכשיו היה לה להחיותה יותר הואיל ונטתה מפניו ולמה הרגה ומפרש דלכך הרגה מפני שדברה כו' ופירש מלת הרגתי ר"ל הייתי הורגך וא"כ החייתי פירושו נמי הייתי מחיה ולמדנו מזה שהרגה לד ד"ה אם רע להתרים דק"ל ודאי רע בעיניו דהא קצף עליו בעיניך למה לי דמשמע בעיניך ולא בעיני אחר ועי"ק מלת לי נ"ל ועל זה פירש להתרים נגד המקום וכו' ובזה יתורצו כל הקושיות וק"ל (לך לך עם בדרך שאדם רוצה) דאם לא כן כיון שאמר בלעם אשובה לי היה לו לומר שוב אלא בדרך שאדם רוצה כו' אמר לו לך. (נח"י) קשה למה לא פירש לעיל על פסוק קום לך אתם. ונראה דס"ל להרב דמפסוק דלעיל אין להוכיח כלום דהא לא הוליכוהו בדרך שרצה לילך דאיהו רצה לילך לקלל והקב"ה לא הוליכוהו זה הדרך רק לקרא לך בשביל ממון ועל הקללה כבר הזהירוהו אבל הכא שא"ל המלאך כי ירט הדרך לנגדי דהיינו אפילו ההליכה בשביל ממון' ואפ"ה התרי' ואמר אם רע' בעיניך לילך בשביל ממון אשובה לי ואפ"ה הרשהו המלאך ואמר לך עם האנשים בשביל ממון מוכח בדרך שאדם רוצה כו': ד"ה ואפס ע"כ דאם לא כן מה הרווחה המלאך ברדיפתו שרדף אחריו מפני שהשם חרה לו אפו אם בעבור שאמר לו ואפס את הדבר ונומר שרי כבר אמר לו השם ואך את הדבר ונומר עכ"ל ול"נ שהוציא רש"י זה מלשון אפס כי ידוע כי לשון אפס נאמר על העדר הדבר או הענין כמו שפירש נ"כ [מאיר נתיב] במלת אפס ויהיה דברי המלאך אל כ' עם לך אבל הליכתך שבמחשבתך היא נסתרת כי הדבר את אשר ונומר אתה מוכרח לדבר: ד"ה לך עם כי חלקך דק"ל עם האנשים ל"ל א"ל לרמז כי חלקך והא דמהפך רש"י ופירש שלא ע"ד הקרא י"ל דרש"י בא לפרו' דאפס וכו' קאי אמלת לך שדרשו בו בדרך שאדם רוצה וכו' כי על מדרש עם האנשים פי חלקך וכו' אין נופל עליו לשון ואפס ונומר מלתא אחריתי והוא תחילת דיבור וי"ו הסיעוף דמלת ואפס נ"ל אלא ע"כ כדפירש: לד נתנבא שסופו [גור אריה] דאל"כ הל"ל האמנה אמרת לא אוכל כבדך מאי האמנה לא אוכל כבדך אלא שכך הוא האמת שלא יכבד אותו: לח על עיר מואב מטפולין דאל"כ עיר מואב ל"ל אם להודיע הכבוד שיצ' לקראתו עד קצה גבולו היה לו לומר ויצא לקראתו עיר קצה גבולו מה צריך לומר אל עיר מואב אשר על גבול ארנון וכיוצא בזה דרשו גבי קרית חוצות כמו שפירש"י לקמן דאל"כ ויבאו קרית חוצות למה לי: מ בקר וצאן דבר מועט מדכתיב כי כבד אכבדך מאד ל"ל למכתב צאן ובקר ודאי כבדו כמו שהבטיחו ועוד דרך כל העולם כן הוא שם לא ס לשרים הבאים אלא מאכל ומתנה כ"ש לבלעם ולשרים אשר אתו שבאו בשבילו בשליחותו אלא לכך כתיב בקר וצאן לומר לך דלא כבדו כמו שהבטיחו אלא בדבר מועט דלא שלח לו אלא בקר אחד וצאן אחד ולהודיע רשעתו של בלק שאמר הרבה ועשה מעט:

כב ג א. לי אינו רגיל דכתיב פה הלילה וכן אמר נופל וגלוי עינים שפירושו לפי פשוטו כתרגם שאינו נראה אלא בלילה כשהוא שוכב על משכבו:

[נ"א] דאל"כ למה אמר אולי לשון מסופק ולמעלה אמר ואדעה מה יוסף ונומר שמשמע שהי' בטוח שהקב"ה ידבר עמו: ד"ה וילך שפי יחיד כיון שהולך יחיד אין לו דבר לדבר עמו: ד ויקר נגאי אמר בקישוי אל' לקרה והרעי בזיון ומלשון קרי: ד"ה ואעל אברהם לא הע' דאל"כ ואעל עולות מבעי ליה מה ת"ל פר ואיל אלא לא כאברה' וכו': ז ארה בשתי שמות אע"פ שלא נזכר בקרא רק ארה ונומר משמע כך היה כיון שהיה אומר וכן מצינו בקרא ותאמרו נשלחה אנשים אף על פי שלא נזכר בקרא: ח מה אקב כשהיו חטאים והיה פירש הפסוק מה אקוב כי יודע אני שלא יסכים אל ע"י לקלל ממה אני יודע משלא נתקללו כלל ואף שהיו חטאים להתקלל שאין לומר שפירש שאין השם רוצה לקללם א"כ מאי ומה אזעום לא זעם ה' שהרי כבר אמר שאין השם רוצה לקללם א"כ אפילו היה כועס בימים ההם לא היה יכול לקללם: ד"ה לא זעם לא כעס כלל וא"ת כיון שלא יכול לקלל אלא בזמן שכועס הקדוש ברוך הוא והקב"ה לא כעס כל הימים הללו למה אמר לו אלקים לא תאור את העם דהא הקללה לא היתה חלה והקב"ה היה יודע שעתידין לכשול כבעל פעור ומגפה תבא עליהם ואי היה מקלל היה אומר בשביל הקללה באה המגפה מלאתי: ט ע"י אבות קרוים צורי' ואמהות קרוים גבעות: ד"ה הן עם זכו לו אבותיו פי' ע"כ הא' הן נמשך לתחילת המקרא כי מראש צורים ונומר הן האבות כמו שפירש"י ובא להודיע מה הוא זכו לו אבותיו כתרגומו בלחודיהן עתידין וכו' דאל"כ מה הוא לשון הן הי' שהוזק שזכו לו אבותיו ואמר הן עם ונומר: ד"ה ובגוים ד"א כשהן שמחין דלשעה אחד קשה מסיפא תיתי שיהיו נעשים כלה עם הע"א ל"פ ד"א לד"א קשה מה"ל לחלק בין שמחה לפורענות ל"פ עכ"ם ר"ל: י מי מנה ד' דגלים לפי שפירש מי מנה עפר כו' כתרגומו והתרגום מתרגם בו מארבע משריית' ולא ידענו מאי היא י' לכך פירש מד' דגלים וק"ל: [מקימן בעפר] ויהיה המקרא הזה מסורס כאלו אמר מי מנה מה שעושה יעקב בעפר פירש המצות שעושה בעפר ומספר את רובע ישראל זרע היוצא מן תשמיש כאלו אמר מי מנה מצות העפר שעוש' ישראל ומספר זרע רובע ישראל כמה הם ולא ידעתי מה יעשו במלת את על"ל הרא"ם והא דפירש ד"א וכו' משום דלפש' ראשון קשה וכי לא ידעינן מספר ד' דגלים שהרי אפשר לספור אותן לכן הביא ד"א וכו' וכדפירש במתן שכרן קמיירי ולד"א ק' שצריך לסרס המקרא לכן פירש גם פשט ראשון: [רובע ישראל רביעותיהן] [ד"ד] ביאור דבר זה ע"ד מה דאיתא בפ' כל היד דף ע"ז המלאך הממונה על ההריון לילה שמו נוטל טפה לפני הקב"ה ואומר רבש"ע טפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טפש בזה הכיר בלעם שכח של ישראל שאפי' דבר מאוס כזה חשוב לפניו שמסתכל בו: ו ד"ה תמות ישרים שבהם פירש ולא שרים סתם דאם כן הברכה הזאת אינה של ישראל ואיך אמר בלק לקוב אויבי לקחתיך והנה ברכת ברך: יו וישם ע"כ תבוב שתי קושיות מקשה רש"י חדא מה היא השימה הזאת דלא מפרש הפסוק מה היא בשימ' ועוד מה חסר המקרא באמרו כו' ר"ל היה לו לכתוב ויקר ה' אל בלעם ויאמר שוב אל בלק ונומר דלא חסר המקרא כלום אי לא אמר וישם דבר בפיו והרא"ם פירש מה היא השימה הזאת דאי אפשר לומר שאמר שוב אל בלק הוא פירש וישם דבר בפיו דא"כ ויאמר ל"ל היה לומר וישם דבר בפי שוב אל וכה תדבר וא"ת למה לא פירש"י זה לעיל דהא נ"כ כתיב וישם ה' דבר בפיו בלעם ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר י"ל דלעיל יש לומר דוש' ה' בפיו ונומר הוא תשובה על את שבע המזבחות מדכתיב ונומר אבל הכא קשה בלא לא דבר בלעם כלום: יז מה דבר לשון לחוק דאל"כ מה נפק מיבעי ליה דפשיטא שאל ה' מה דבר [נ"א] דאל"כ לא היה צריך לשאול דוודאי מעצמו יאמר לו מה דבר השם ית' כבראשונה אלא כיון לצחק: יט ד"ה הוא אמר בלשון תימה כלומר וכי הקב"ה אמר ולא יעשו דבר ולא יקימנו [חוזרין ומתמלכים] כלומר כתרגומו של ויתנחם תייבין ומתמלכין ופירושו חוזרין ונמלכין לחזור בהם והוא מדברי רש"י ז"ל ולפי התרגום אינו לשון תמוה כלומר בני אדם דרכם בכך אבל לא הקב"ה: כ הנה ברך קבלתי הודיענו בזה כי ברך אינו דבק עם ודבר ולא יקימנו הסמוך לו אלא עם מאמר. מה דבר ה' ואמר קבלתי במקום לקחתי שהרי לקיחה בכל מקום ולהיות מלת ברך מקור הוסיף למ"ד כי המקור בכל מקום יצטרך לשימוש אותיות בכל"ם ולסודות מאי קבל הברכות הוסיף מלת ממנו ולסודות למי יברך הוסיף מלת אותם: ד"ה וברך. ולא אשיבנו הודיענו בזה שמלת ברך הוא פועל כלומר שברך אותם ולא שם כלומר שהוא מוכן לברך אותם ונשני שמלת ולא אשיבנה אינו נופל אלא על השם כלומר שעדין לא ברך אותם אשיבנו ממחשבתו שרוצה לברך אותם אבל על הפועל אינו נופל לא אשיבנו

אברכם: כיון שכבר בירך אותם הוצרך לומר ולא אברכם את ברכתו כאלו אמר וברך ברכם ולא אברכם: בא ד"ה לא הביט באוניות באליים שבהם לשון און: כב ד"ה כתועפות: כתוקף רום רלונו בזה דתלת ראם כמו רום לא ראם שהוא בהמה שאין ראוי לימה: כה שאל לבהמה וה"ק כמו הבנאי שבנה בנין גבוה וחזק אתה מכירו ויודע שהוא חזק כך הקב"ה בנה עולמו ויסדו על חזקות והוליא בחוקה כתוקף רום ורום שלו ר"ל בחוזקת עולמו ר"ל כתועפות דגבא וכסף תועפות שניהם לשון מעת: (ותוקף רב) ר"ל דהוא רוצה לתת טעם למה נקרא התוקף בלשון תועפות ואומר שהוא לשון אסיפת דמה שיעוף העוף תוקף רב הוא זה לפי שסדר כל דבר שהוא מורכב מד' יסודות כשזורקין אותו באויר נופל בארץ והעוף תעופף באויר שה' הפך טבעו בודאי כח רב יש לו: (אלו השדים) ר"ל כתוקף השדים שפורחין במהירות מסוף העול' עד סופו: (קל"ת) לריך להבין טעם למה הזכיר כאן רש"י ז"ל השדים ולא למלאכים שא"א כאריך בזה ואפשר לומר כיון שעיקר מעשיו היו מעשה שדים שבתחילה היה קוסם וכן בלק היה קוסם גדול כדלקמן לכן הספיד את בלק במה שהיה הסנחו: כג ד"ה כעת אשר תגלה מפני שכך הדמיון מורה שהוא מדמה עת אחרת לעת הזאת ולפסם ראשון קשה למה כתיב ראם לכן הביא ד"א דשדים נקראים ראמים. ולד"א קשה היה לו לכתוב בקרא ראמים לא"ס גם טעם ראשון וק"ל (שאן יושבין לפניו) מפני דלעיל מיניה כתיב ותרועת מלך בו שהוא חיבה וריעות אמר עוד עתיד שתהא עת אחרת כזאת שישבו לפניו דרך חבה (אלא נמסר להם) פירש ויהיה דבק עם כי לא נחש ביעקב ולפי הד"א יהיה פי' כ"ף הדמיון הכי כעת כלומר אם יבא בתים שילטרכו לדבר בעניין נחש או קסם יאמר להם ע"י נבואה ולא ילטרכו נחש או קסם וכ"ל שם נמי כיון ל"ל לרש"י לשני טעמים וק"ל: כד ד"ה לא ישכב אוכל אוכל גם כן לשון שבלה הוא (ומפילים חללים) היינו דם חללים ישתה: (מלכי מדין חללים) דלפירוש ראשון במקרא הזה כולו אינו כמשמעו ולפירש ד"א קשה דפירש לא ישכב על מטה ופסוקו משמע דקאי על העם. ל"פ גם טעם ראשון וק"ל. ואף על פי שאין כאן רמז על כריתו של בלעם עמהם מ"מ תשתמה הראו לו מן השמים כאשר ראו לו כריתת מדין: כה [גם קוב מוסיף] כאלו אמר לא תברכנו גם לא תקבנו ואם מ"מ אמר לו בלק כן וי"ל דסלקא אדעתא דבלק שמא היה בלעם סבר לפי שאמר גם קוב לא תקבנו ונומר אבל אם רוצה יברך תחילה ולאחר כך יקלל אותם לכך אמר גם קוב וגומר פירש גם ראשון מוס' על גם שני וגם שני על גם ראשון וכו': כו ד"ה וקבותו אין זה לשון צווי כי איך יצונו שיקוב אותו מיד שמא לא ישר בעיני אלהים לכן אמר וקבותו לי משם לשון עתיד כלומר אחר שייטב בעיני אלהים לקוב אותם: כח ראש הפעור וכן כל כה זיס [נח"י] הרב כפל בכאן קרוב למ"ש לעיל גבי ראש הפסגה ולא עוד אלא שהוסיף וכן כל החוזים וכו' נראה דבאמת לעיל רצה שתסיר הסרכה בראש הפסגה וכך נעשה שהרי נאמר בס"פ וזאת הברכה ויעל משה ונומר ראש הפסגה ונומר וימת שם משה ונומר אבל בראש הפעור לא היתה שום סרכה ע"י הפעור והוקשה להרב דא"כ לא היה בלק קוסם דהא טעה ולכך תירץ וכן כל החוזים וכו':

כד א לקראת אזכיר ה"ג רוצה ולא רוצה לקללם אזכיר כו' כלומר בין רוצה בין אינו רוצה לקללם אזכיר עונותם: [ד"ה וישת. כתרגומו]

שהזכיר להם עון של עגל שעשו במדבר: ב וישא עין ראה דא"כ למה נשא את עיניו בפעם הזאת יותר מבשאר פעמים: ד"ה שוכן עלה בלבו רלונו לתרץ במה שכתיב ותהי עליו רוח אלקים משמע שהיה עליו נבואה ולא מפרש אחריו מאי נבואה אלא מספר בשבחן של ישראל ומפרש עלה בלבו וכו' וכאלו אמר ותהי עליו רוח אחרת והוא רוח אלקים שלא לקלל: (ד"ד) בגמרא א"ר יוחנן ראה שאין פתחי אהליהם מכוונים זה כנגד זה אמר ראויים אלו שתשרה שכינה עליהם ופירשו התו' שם דלמד זה מדכתיב אחריו ותהי עליו רוח אלהים וזה לריך ביאור דהא על בלעם אמר שהיה עליו רוח אלהים אלא ע"כ דה"פ דקשה בפסוק שאמר שראה ישראל שוכן לשבטיו ותהי עליו רוח כו' דהיינו לשון תפלה שהתפלל עליהם שתשרה שכ' וה וכל המתפלל והוא לריך לאותו דבר הוא נענה תחילה וה"נ זכה בלעם שתשרה עלי' רוח אלקים וזהו שכתב עלה בלבו שלא יקללם כיון שבא רוח אלהים: [ג"א] נותן טעם במה שרלה לקללם שלא יהיה להם בתי כניסיות ובתי מדרשות כדי להפריד ח"ו השכינה ביניהם וכן בתי מדרשות ג"כ מיום שחרב ב"ה אין להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה וכל כוונת בלעם ח"ו להפריד שכינה מישראל והיפך הקב"ה וברכם מה טובו אהליך יעקב ומשכנותיך ישראל וכו' ע"ד הקול קול יעקב בזמן שקול יעקב אין ידים ידי עשו. ג היו גדולים בלעם ובלק ולעיל גם כן כתיב בבלק בלק בנו לפור ופרש"י בנו הוא כעור אביו וכן בלק והא דלא פירש זה לעיל גבי בנו בעור. יש לומר דלעיל ה"א שוי"ו נוספת היא כמו למעינו מים אבל הכא דרשו משום דכתיב שעם שניה בנו בעור ע"כ לדרשא אתי ומכאן ילפינן נמי אמה דכתיב בנו לפור. (מנה בן פרס) כלומר ליטרא בן חצי ליטרא היה: ד"ה שתום שיבתם ויסתום ולעניין יין נסך קאמר שאם היה חביות של יין בבית ע"א לבדו ושהה שם עד שיכול לנקב ע"א החביות ולהוליא יין ויסתם ויגוב פירש וייבש הסתימה כתרגומו חרבו המים ננובו או שרי יין נסך מ"מ דלשון שתום נקובה הוא: (פתוח עין) כלומר שהיה לו ראיים טובה יותר משאר האדם: ולא אמר שתום עינים רלונו לתרץ הא מסורת בידינו דבלעם היה סומא ולמה מפרש רש"י פתוח העין דמשמע שהיה רואה בראייה טובה ועל זה פירש לא נאמר שתום העינים וכו': ד נופל לא היה בו כח לפי שפוטו קשה למה אמר נופל היה לו לומר שוכב וגלוי עינים: ד"א וירם מאגג מלך א' שאול שמלך וה"ק קרא וירם ר"ל שאול המלך יטול מלכותו מאגג ע"י שיכבוש אותו: ח אל ורום שלו יאכל ויהיה פירש המקרא הזה של שהוליאו ממלרים תוקפו כתוקף רום וגובה שלו ואמר ובאותו תוקף ורום שלו יוכלו ישראל ע"א שהם לריך ועלמותיה' של ע"א יגרם שלא בא הכתוב להודיע כחו של הקב"ה שהרי כבר אמר למעלה ועוד שיחסר מאמר ויאכל גויים צריו כלתי נקשר לא לפניו ולא לאחריו וא"כ יהיה פירושו של קרא הכי האל שהוליאו ממלרים תוקפו כתוקף רום וגובה שלו ועם אותו התוקף והרום שלו יאכל ישראל והוסיף מלת וה"א שידועה על מלת ע"א אמר את הגו"מ כי עם זה יובן שהיו הע"א נאכלים ולא אוכלים והוסיף מלת שהם כי עם זה חשים מלת לרין ביאור ועוד הוסיף מלת של לרי' להורות אותם שהם לריו יגרם ולא כל הע"א בכלל לכן אמר לריו ולא לריס: (ד"ה יגרם עלמימותו) עלמותי' לשון פרוס: (ד"ה וחליו שרי אוגתא) פרוטה של בעלי חלים דה"מ קרא וחלוקה של לרים

יחלקו ישראל רלה לומר א"י שהיה להם בחלוקה יחלקו ישראל: (יד שריני כשתר עמי) דא"כ אני הולך למקומי מבעי ליה כמו שאמר בסמוך וישב למקומו: (ד"ה איעלך מה לך לעשות) ר"ל דלשון איעלך אין שייך לומר על אשר יעשה העם ונומר אלא יאמר לו השמועה אבל לא בלשון עלה והיו ראוי לכתוב אשר תעשה ונומר ועל זה פירש מה לך לעשות ומקרא קלר הוא כמו שפירש בסמוך. שפירש וה"פ איעלך מה לעשות וגם אודיעך את אשר יעשה וכו' ומה היא העלה שכתוב לא גילה אותם אלהיהן וכו': (יו ויודע לכוין השעה) דקרינן יודע עת עליון כלומר שיודע עת שכועס בה עליון (דב"ס) דק"ל השתא דעת בהמתו לא ידע והאיך ידע דעת עליון נ"ש לכוין וכו': (יז אראנו שבחו של יעקב) (ג"א) דאין לפרש אראנו לעם דא"כ איך אמר ולא עתה אלא א' רואה וכו': (ד"ה) וקרקר קירה. והוא לשון נוקב: (ד"ה) כל בני שת. כל האומות אף על פי שהיה לאדם גם קין והבל הא הבל הרגו קין קודם שהיו לו בנים וקין אף על פי שהיו לו בנים הא מתו כולם במבול אבל משת בן אדם בא נח שהיה אחר המבול וממנו יצאו כל הע"א שהוא בא משת: יח והיה ירושה לאויביו ר"ל אויביו שכתוב בקרא הם ישראל שהם אויביו של ע"א והוסיף למ"ד למלא אויביו מפני שבזולת זה לא הודיע הכתוב לאיזה אומה היה שעיר ירשה: ים וירד מושל כלומר זולת הנזכר: כ וירא בפורעניות פירש לא רא"י ח"ס קושיית שהרי כתיב אחריו ואחריתו עדי אובד ושהיה מלת וירא ע"כ שראייה השכלות ונמה שלא פירש לעיל גבי אראנו שהיא לשון השתכלות שהיא ראייה שכלות מפני שהם מדבר בעניין שבחו וגדולתו של יעקב שהוא ראייה שכלות בהכרח אבל פה אמר ראשית גוים. עמלק היה עולה על הדעת שהיה ראייה חושיות לפיכך פיר' שהיא מורה על ראייה שכלית רא"ס (ד"ה) ראשית להלחם רלונו הא הרבה ע"א היו לפני עמלק ואין לפ' נמי ראשית לשון חשיבות ומעלה שהרי תפלגם אליפז בן עשו היה (ליאבד בידים) כלומר ולא כמו שאר מלכי עובדי אלילים שיאבדו מכח מלחמה מאחר דכתיב תמחה את זכר עמלק ידענו שעל כל פנים יהיה זה מידינו: כא תרעתים שמעתים רלה לומר שהיו סנהדרין וכל הלשונות הללו שייכים גבי סנהדרין הרעתים לשון שער רלה לומר שער של סנהדרין שמעתים על שם שידועי' בשמעתא סוכתים ר"ל שסוכין ברוח הקודש (מסיכן זכית) הוצרך לפרש שהוא לשון תימה מפני שבלעם לא בא אלא להודיע גדולתן של ישראל ומה לו להודיע גדולתן של בני יתרו ואין לומר משום שהוא תקוע אצל עמלק משום הכי שזכירו אחר עמלק וכמו שפירש רש"י לעיל ועדיין קשה מנא ליה שהוא לשון תימה י"ל דא"כ למה הזכיר גדולתו עד שהוצרך לפרש גם הרעה שלו דהיינו שיגלה ואין ב"ה היתק מאחר שיש לו תקוה שישוב אלא על כרחך שלא הזכיר אלא על דרך תימה רא"ס. ועי"ל כיון שהזכירו בלשון נכח ואמר איתן מושבך ולא אמר מושבו ש"מ לשון תימה הוא: (כב ד"ה) עד מה שמא לחלח וחבור. כלומר אינו מנגד לא לחלח וחבור ואין זה פירוד כו'. לחלח וחבור שם מקומות הם וה"ק כי אף הם יהיה אתה עתיד לבער עם ישראל אתה קין מה בכך עד מה אשור חשבך ר"ל אינו מנגד אלא לחלח וחבור ואין זה פירוד מן העולם: כג ד"ה אוי מסומו ר"ל מי האדם שיכול לעשות שלא ישים עליו הגוזר את אלה והם הבילבולים שיהיו בעול' (כר ד"ס) וגם הוא. כלומר ולא א"כ גם העובדי אלילים שענו את אשור ועבר שוסן לאבד עדי עד:

כה א בשטים כך שמה אף על פי שיש מדרשים למה נקרא שטים שטעו שם מעשה שטות אין זה ממדרשים הקרובים לפשוטו של מקרא

לכך פירש כך שמו נראה דיוקו של רש"י מדכתיב בשטים בפתח תחת הבי"ת משמע שהם זה ידוע מסא"כ הדרש גלי"ע: (ד"ה) לזנות כדאיתא בחלק ר"ל דהם מפורש מה העלה שנתן בלעם איך שיתפסו אף על פי שהיו פרושים מן העריות כדאית' התם שהיתה הילדה יושבת מבפנים והזקנ' מבחוץ וכו' אבל לא ר"ל כדאיתא בחלק שבלעם נתן העל' שזה מוכח בהדיא בקרא כדפירש רש"י לעיל דכתיב הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: ב וישתחוו כשתקף יצרו הוצרך לומר זה מפני שהזנות יצר הרע שולט בו מ"מ אין לתמוה היאך נכשלו בה ישראל אלא יש לתמוה בעבודת אלילי' היאך נכשלו בה וזה בא להודיע וכו' (ג"א) דא"כ הל"ל וישתחוו לאלהי מואב למה אמר לאלהיהן שהלכה האלהות בזנות אלא שע"י הזנות עבדו ע"ז: ג פעור שפוערין פירש פעור מלשון פתיחה וגלוי הוא שהיו מגלים פי הטבעת ומוצ' אין רעי: ד"ה ויחר. מגפה מדכתיב בסמוך ותעצר המגפה מכלל שצלח בהם מגפה: ד ראשי העם לשפוט רלונו לתרץ אם העם חטאו ראשי העם מה חטאו ומתרץ והוקע לא קאי אראשי העם אלא הם דנו את העם וכל מי שידוע למיתה והוקע אותם: (ד"ה) והוקע וכל נסקלים. רלונו לתרץ הא עבודת אלילים בסקילה ולמה נתלו אלו: (ד"ה) נגד השמש לעין כל. מפני שהשמש הוא לעין כל נקרא כל דבר שהוא לעין כל נגד השמש ולא שהוא נגד השמש ממש: (הענן נקפל) י"מ והא כשמת אהרן נסתלקו העננים כדפי' רש"י לעיל בפרשת חקת ולא מלינו שחזרו כמו באר שנסתלק שחזר להם וכן הקשה החזקוני ולי נראה אף שנסתלקו העננים הענן שהיה מיסך עליהם מפני השרב והשמש שלא יכה על ראש וכפרע במדבר שהיה החום גדול ושלא נשבו הרוחות מ"מ לא מלו את עלמם מפני שלא נשבה רוח לסוכת אותו ענן לא נסתלק מהם וע"יל שאף שנסתלקו העננים ענן זה היה לפי שעה כדי להודיע מי הם החוטאים: והחמה זורחת הענן היה נמשך עליהם כסוכה ואותו שחטא נקפל מכנגדו והחמה כו': ו נתקבצו שבטו של שמעון ר"ל לא ראו כל ישראל שמשה נוה להרוג כל הנצמד לבעל פעור והשוכב עמהם ולמה לא ירא מלקרב אליה והרא"ס פירש דאם מעלמו עשה זה מדוע המתין עד שאמר משה הרגו איש אנשיו הנצמדים: ד"ה לעיני משה מי התירה אבל טעו דמשה היה נושא קודם מתן תורה א"כ היתה גיורת: (ד"ה) והמה בוכים נתעלמה. דאם לא כן למה היה בוכין כאן יותר מבעון העגל או שאר עבירות ז וירא וחכר הלכה דאם לא כן למה לי וירא הל"ל ויקם פנחס מתוך העדה ונומר: [קנאין] רלה לומר הרוצים לקנא לה' יפרנעוהו ופירש קנאין פוגעין בו כלומר מעלמן ודוקא בשעת מעשה אבל אם פירש הבועל אין הורגין אותו ואם בא הקנאי ליטול רשות מב"ד אין מורין לו אע"פ שהוא בשעת מעשה מ"כ הוצרך פנחס לקום מאליו ולעשות המעשה: ח ד"ה אל הקובה והרגם כם ם שהיה לו לזמרי לפרוש ופנחס לא היה רשאי או להורגו ולא פירש וכן היה לזמרי לקרא לאנשי שבטו שיסייעוהו וכיון בזכרות של איש ונקבות האשה שהיו הכל יודעין למה הרגם ושלא נשמטו מן הרומח ובא המלאך והגביה משקוף כדי שיוכל להוליאם ובא המלאך והשחית בעם שהיה שבטו של שמעון סירודים ונארך חנית שרומח עד שנכנס כתוכם וילא למעלה ונתחזק זרוע פנחס ולא

נבלל שרומח ולא נפל מדמס על פנחס ולא מתו לטמא את פנחס ודרך העליון נהיו' התחתון והתחתון עליון וכאן עליון עליון והתחתון תחתון :

חסלת פרשת בלק

פרשת פנחס

יא לפי שהיו השבטים דאל"כ הא כתיב לעיל פנחס בן אהרן הכהן ולמה כתב כאן אלא ע"כ כדי לייחסו ואם כן קשה ו' מה לו לייחסו והלא כבר ייחסו לעיל בסוף פרשת בלק אחר אהרן הכהן גבי האי מעשה עצמו דכתיב וירא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם וגומר ומתרץ לפי שהיו השבטים מבזין אותו הוצרך הכתוב לייחסו עוד שנית בן בנו של אהרן א"כ יש לומר למשום. הכי יחסו לעיל אחר אהרן כלומר כמו שאהרן היה עוצר המגפה מישראל בקחתו את המחתה כך פנחס עצר המגפה מישראל בהריגת איש מישראל ולכך יחסו אחר אהרן אבל הכי מקשה רש"י הכא דלא שייך הכא לתרץ כן (יפרנ נשיא) ור"ל דהני דברים היא חדא. שהוא ב' שהי ר"ל אחיו של אלעזר היתה ממשפחת יתרו ואביה פיטם עגלים לע"א כדפירש"י לעיל בפרשת וארא ועוד שהרג נשיא מישראל והא דדייק רש"י שפטם אבי אמו עגלים לע"א לאו למימרא דפסיקא ליה לרש"י דאבי אמו היה מזרע יתרו אלא לאו דוקא הוא אלא חדא כיון כי ספק הוא אם אמו היה מזרע יתרו או אבי אמו וק"ל (נח"י ובקל"מ) וא"ת היאך נסתלק ממנו ביחוס התרעומות והריבון שהיו מרננין עליו כראיתם בן פוטי סוף סוף הבזיון במקומו עומד שאבי אמו פיטם עגלים לע"ז. וי"ל שמה שמרננין עליו ומבזין שהרג נשיא מישראל שהי' חושדין אותו שעשה זה מחמת שקינא על כבודו של משה אחי אבי אמו שהתחרים זמרי לנגדו בא הכתוב ויחסו אחר אהרן לומר שבזה שמעשה הי' משום אותה בגודל זכותו כמו שהשיב אהרן חמת ה' בקטורת והי' לכם לשבח ע"ז כדאיתא בפ' הנשרפין בן אהרן משיב חמה בן משיב חמה בן קנאי בן לוי שקנא באחותו דינה והשתא א' שבא הכתוב ויחסו רק עד אהרן ולא יחסו עד יעקב אלא שעיקר הכתוב בא לומר שהיה דומה במעשה זה לאהרן שקנאת ה' עשה זאת וזכן המדה לו כתולדה ולטבע מאבותיו ולא קנאת מרע"ה עשה זה : (ד"ה) בקנאו בנקיה דק"ל דקנאה אינו אלא שנושא עליו שנאה בלב. ופנחס לא היה לו קנאה בלבו על זמרי ומתרץ בנקמו את כלומר דקנאה לשון נקמה. ותו ק"ל היאך שייך למכתב אהקב"ה בנקמו את נקמתי ומתרץ בקצפו וכו' כלומר דנקמה הוא בא ע"י קצף מ"מ נקט לישנא דקנאה וכן כל לשון נקמה שכתוב בהקב"ה לשון קצף הוא ותו ק"ל כיון דקנאה היינו נקמה למה לא כתיב בהדיא בנקמו את נקמתי ומתרץ כל לש' קנאה וכו' כלומר קודם שעשה נקמה מתחרה בלבו ויש לו קנאה עליו לעשות בו נקמה א"כ התחלת הנקמה יש בו קנאה לכך כתיב לשון קנאה (המתחרה) המתחרה לשון חרה : יב את בריתי לברית שלום ק"ל למה כתיב בריתי הל"ל את ברית שלום בריתי שאני נותן לו תהא לו לברית שלום ומ"ט לא נכתב בקרא ברית שלום שלא יהא מלת שלום דבוקת אלא הי' כמו מקרא קצר ולמו שפירש"י ז"ל והרא"ם פירש הוסיף מלת שתהא לו לברית שלום ולא הספיק במלת הנני נותן לו הכתוב לעיל מפני שכתוב אחריו והיתה לו ברית כהונת עולם שלא הספיק בו מלת נותן לך ומלת בריתי שכתובים לעיל יתחייב שיהא גם לגבי שלום כמותו שפירושו הנני נותן לו את בריתי שתהא לו לברית שלום ולברית כהונת עולם הוסיף לת"ד במלת שלום להור' ה' על שבעבור הצריך לו להורות שהברית הזאת בעבור שלום ובעבור כהנת עולם ואחר שגלה זה בשלום אין צריך לגלותו בכהונת עולם עכ"ל : (טובה וחנות) פירש בגלה לו חן חן על הטובה שעשה לו. כתב הרא"ם ויש לתמוה בשלמא לפי' החכם אבן עזרא שפירש שהשלום שפלה לו הוא שלא יירא מאחי זמרי שהוא שהבטחה נופלת בו שבועה לקיים הבטחתו אלא לפירש הרב שאמר פי' שלמותיו וכאדם המחזיק טובה ואין בזה שום הבטחה מה שבועה נופלת בו עד שיאמר שתהא לו שבועתי זאת לשבוע שלום ויש לדחוק וליישב דעיקר ברי' הוא על כהונה עולם שעיקר כהנים גדולים הם מזרע פנחס ואגב מבשר אותו שמחזיק לו טובה וחנות על שעשה עמו טובה והוא השלום : יג והיתה לו בריתי זאת ר"ל והיתה שהוא לשון נקבה מוסב על ברית דכתיב לעיל מיניה וברית לשון נקבה הוא הרא"ם פירש מלת והיתה אינה דבקה עם מלת בריתי שלום כי ברית שלום לא תהיה ברית כהונה רק היא דבקה עם מלת בריתי שהברית תהיה לברית כהונת עולם כמו שהיתה לברית שלום : (נ"א) וא"ת למה לא נמשח פנחס כמו שמשחו אהרן ובניו ויש לתרץ שבאותו זמן קטן הי' ואין מושחין קטן וכשגדל נעשה גדול לא שייך למשחו וקצ"ת מתרץ אבל יותר נראה כיון שגלוי וידוע היה לפניו יתעלה שיזכה בה בזכותו עצמו במעשה הגדול הזה לא רצה למשוח אותו אז שהיה הנראה שלא זכה בה אלא מחמת שהיה מזרעו של אהרן : יד ושם איש ייחס את הרשע דק"ל דכתיב לעיל והנה איש מישראל בא ונומר היה לו להזכיר ומתרץ כשם וכו' ייחס את הרשע לגנאי כל מי שהוא יותר גדול חטאו נמי יותר גדול הרא"ם : (ד"ה) נשיא בית אב מחמשה. נראה לפרש דמה שפירש"י נשיא בית אב לאחד כו' קאי אלעיל מה שפירש כך יחס את הרשע לגנאי כלומר שלא תאמר הואיל ומצינו דזמרי היה נשיא לא תאמר שהיה נשיא על כל שבט שמעון אלא לא היה נשיא אלא לאחת מחמשת כו' והוא גנאי. (ד"א להודיע) דלטעם ראשון קשה דלא ה"ל למכתב אלא והאיש שחטא עם המדינית זמרי וגו' ומלה דכתיב בקרא למה לי מ"ה פירש ד"א ולפירש ד"א קשה לעיל היה לו להזכיר לכן אמר טעם ראשון וק"ל טו ושם האשה בת מלך לזנות מקשים העולם מנ"ל דמשום שנאתן דלמא דעתן היה להחטיא אותם כדי שתסור השכינה מישראל כי היו מתייראים מישראל וי"ל כיון דזקני מדין הלכו להם וסבירא להו דאין כבלעם שום תמשות א"כ אף עשו מעשה כזה ע"פ עצתו אלא משום שנאה עשו : (להודיעך שנאתן) וא"ת למה לא תירץ כמו שתירץ לעיל להודיע שבחו של פנחס כו' הל"ל נמי אף על פי שהיתה בת מלך לא מנע כו'. וי"ל דמה שפירש"י לא מנע וכו' ר"ל לא היה ירא פיוטים בשבילו אם יהרגנו הואיל והיה נשיא כדפירש"י : ד"ה ראש מחמשת מלכי ר"ל מה שכתיב בקרא ראש אמות משמע דלדור היה ראש עליהם ואחר כך כתיב בית אב משמע שלא היה ראש אלא על בית אב ומתרץ דודאי לא היה ראש אלא על אחד מחמשת בתי אבות של מדין. אבל הוא היה חשוב שבכולן והוי שכתיב ראש אמות : (מגלו, עליהם) יש מקשים למה מגלו עליהם ולא שני דבצויב בזיון שלא מגלו לראשון אף שהיה ראש אמות וי"ל דאי מגלו [illegible] גלו משום בזיון מגלו שני שלה משום שהיה לעיל [illegible] יותר מכלם אף על פי שהוא החשוב שבכלם אפ"ה לא תגלו ראשונה אבל השתא שמתגלו עליהם ע"כ משום בזיון : יח להטעותכם הוצרך לפרש כן מפני שאין אדם נעשה צורר לאחרים אלא מפני הרעה שבאה לו מאחרים ולא מצינו שעשו לכם ישראל שום רעה [illegible] שהשקירו וכו' ומפני שבשטתיהם היו מובדלים להפקיר בנותיהם [illegible] בפעור רא"ם : [מפני רות] וא"ת ולמה לא כתב אלא שעם אחד [illegible] שני טעמים לשבה וי"ל דקשה לרש"י מדכתיב הכא צרור את המדינים [illegible] למה לי מלת צרור כיון דכתיב והכיתם אלא על כרחך צריך לומר משום [illegible] עליכם לאויב אותם תמיד משום הפי כתוב בלשון הווה ואם כן קשה למה לא [illegible] המואבים לכל הפחות שלא יתחתנו בהם ולאסור אף המקבות של זה [illegible] רות וכו' ובזה יתורץ למה דעת רש"י משונה מכל המדקדקים שכולם סוברים [illegible] מקור במקום ליווי וכמו שכתב הרא"ם : יט ויהי אחרי המגפה לרועה דק"ל [illegible] המניין במגפה והביא המשל אבל קשה לפי הדבר אחר שהביא רש"י [illegible] קושית רש"י ויש לומר דכתיב לעיל מיניה צרור את המדינים והכיתם אותם ונומר [illegible] וכתיב בפרשת מטות נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך [illegible] דבמלחמת מדין תולה מיתת משה לכך סמך מניין ישראל למלחמת מדין [illegible] לטעם של ד"א משום דלטעם ראשון קשה לא היה לו למנות אלא המתים [illegible] וממילא היה יודע הנותרים. לכן פירש דבר אחר וכו' ולדבר אחר קשה סוף סוף עדיין לא הגיע זמן מיתת משה לכן פירש גם טעם ראשון וק"ל [illegible]

כו ב לבית אבותם על שבט האב משום דבמשפחה אין חילוק אם הולך אחר [illegible] או אחר האם דהא הכל שיהיו אחד הוא אפילו אם [illegible] הרבה בשבט אחר בשבטי' יש חילוק אם הולם משבט אחר. ג וידבר משה [illegible] עמו הרכונו בזה המלת אותם קאי אדברים שדברו אל ישראל לפסוק שלא פירש [illegible] אתם שדברו עם ישראל : ד"ה לאמר צריכים אתם למנות דלפשוט לא קאי [illegible] משה ואלעזר אלא קאי אשלמשה דהיינו מבן עשרים שנה ונומר והכי קאמר [illegible] וידבר משה ואלעזר הכהן אתם ר"ל הדברים בערבות מואב על ירדן יריחו [illegible] הדברים שדבר לאמור מבן עשרים ונומר את על זאת. ד מבן ך שנה [illegible] וא"ת למה מביא פסוק הנאמר בפרשת כי תשא ולא מביא פסוק דכתיב באלה [illegible] את ראש וגומר מבן כ' שנה ונומר וי"ל משום דק"ל דכאמר צו [illegible] להם וגם ישראל יודעין כבר ולוי דהכא עדיין לא ידעו אלא כשאמר [illegible] לרש"י ל"ל למיכתב ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים לא הל"ל אלא ובני ישראל [illegible] לכך הוצרך לפרש להביא אותו פסוק הנאמר בכי תשא דאותו [illegible] ליוצאי מצרים וא"ת מ"מ היה לו להביא מפסוק הנאמר בפרש' במדבר סיני. וי"ל דמניין שנאמר בפרשת במדבר סיני לא היה אלא לפי שעה ביום הקמת המשכן ולא לדורות אבל המניין שנאמר בכי תשא נאמר אף לדורות דמשמע כי תשא את ראש [illegible] לגול' כשתמנה אותם לא תמנה אלא מבן כ' שנה : ה החנוכי שם אומה [illegible] לגבי עבודת אלילים נ"כ כתיב הכי דכתיב וירד העמלקי והכנעני. וי"ל אי היה כתיב כאן בני ראובן משפחות החנוכי ולא כתיב חנוך לא הוה קשה מידי כמו גבי העמלקי אבל עכשיו דכתיב בני ראובן חנוך משפחת החנוכי ק' למה הפ"ל ה"א כלל זה וי"ו כלל זה : ט אשר הצו את ישראל מפני שהלת כאן בהצותם [illegible] הוצא לאחר צריכים פע"ל וצריך לפרש מי הוא שהשיא הצו. את השם כתב הרא"ם ולא ידעתי למה שינה הפעלים ואמר שהיא מהם הוא ישראל ואת השם ולמה לא [illegible] שניהם ממין אחד ושמא י"ל כיון שהכפיל הפסוק בלשון במלת מצות הצו והצותם : לכן אמר הצו את ישראל ובהצותם הוא מהם העם או לתיפך עכ"ל : י ויהיו לנס לאות כלומר לשון נס המורה על הנבואה כנס נם הרים : יא ובני קרח הרשרו רצונו לתרץ היאך נעשה שלא מתו הא כתיב את כל האדם אשר לקרח ש"מ דגם הבנים נבלעים בארץ (נתבצר להם) מלשון ערי מבצר כלומר שתקן להם הקדוש ברוך הוא מקום גבוה שלא שעמיקו כ"כ בגהינם ולא מתו : יג לזרח אהד בטלה רצונו לתרץ הא לא חשיב כאן אלא באי מצרים שנתנו בפרשת ויגש והתם כתיב ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצוחר ושאול בן הכנענית והכא מנה ולא והתם לא נמנה וגם אחד לא מנה כאן ומפרש דזרח דמנה כאן י"ל היינו צוחר וצוחר לשון זוהר דה"א מתחלף בחי"ת וזרח גם כן הוא לשון אור אבל משפחת אהד ע"כ בטלה : (וכן אצבון לגד) וא"ל והא רש"י עצמו מפרש לקמן לאזני אומר אני זו משפחת אצבון י"ל דהא דפירש הכ' הוא ע"פ המדרש דז משפחות בטלו. אבל ליה לא סבירא וזהו כמו שפירש"י לקמן דלא נקראת משפחה אלא אלו שירדו [illegible] אזני לא היה מיורדי מצרים ולמה חשיב אותם דה"ל שאזני הוא אצבון אין דמיון לאזני עם אצבון אלא ע"כ צריך לומר דמה שפירש רש"י וכן אצבון לגד הוא ע"פ מדרש ירושלמי דז' משפחות חסרים ולית ליה נמי למדרש ירושלמי דאין נקראת משפחה אלא מיולדי מצרים ובזה יתורץ קושיא של הרא"ם שכתב אך קשה והלא רש"י בעצמו כתב אחר זה שכל המשפחות נקראו ע"ש יורדי מצרים והנולדים שם והלא לא נקראו על שמם ואם כן איך מונה האזני והוא אינו מבאי מצרים וצ"ע עכ"ל [illegible] אצבון לגד כלומר אל תתמה על שנוי השם של זרח שהרי אצבון לגד [illegible] הוא נשתנה שמו הא דכתב רש"י הרי ז' משפחות ואח"כ לא היו לפי זה אלא שש משפחות י"ל הרי שבע וכו' דנקט רש"י ר"ל על משפחות ישנה [illegible] ומבני אשר לא נמנה כאן אלא ישוי ובפרשת ויגש כתיב ישוה וישוי [illegible] שבע משפחות : (שמנה מסעות) וא"ת והא לעיל בפרשת חקת פירש [illegible] דלעיל חשיב מהר ההר ואילך ולא הר ההר בכלל : [ומבני יצהר] כלומר [illegible] ג' בנים קרח ונפג וזכרי ולא מנה כאן כי אם משפחות הקרחי [illegible] ועוזיאל ובטל הרוב כאלו בטלו כולן נמצא מבני לוי נפלו ג' משפחות [illegible] שמעי ועוזיאלי ונפג וזכרי שה' בני יצהר דהא לא חשוב מבני יצהר אלא [illegible] הקרחי : (בדבר בלעם) פירש הז' משפחות [illegible] בלעם אלא מצינו שהלוים תמו בדבר בלעם : (שבמדבר סיני) [illegible] פקודיהם חמשים ותשעה אלף ושלש מאות וכאן לא נמנו [illegible] שמעון) כלומר שכ"ד אלף שמתו בדבר בלעם כולם נפלו משבט [illegible] ומלאכו דשבטו של שמעון חטאו יותר [illegible] יז לאזני אצבון כלומר אזני שמו כאן [illegible] אבל איני יודע כו' וא"ת [illegible] הוא יוב. בפרשת ויגש ופירש"י [illegible]

נחשב יהודה דלא״ל ומכר יששכר ידעי בינה לעתים לכך זכה ונקרא ישוב : (בני בלע בן בנימין) כלומר גם אלו נולדו במצרים : (נח״י) וקשה דס״כ ירד יעקב למצרים בשעה שמא אחר שהיתה מעוברת מהן כמו דחשיב את יוכבד בענין הע׳ נפש מזה שהם צ״ל דשאני יוכבד שנולדה בכניסתם למצרים בין החומות אבל אלו אסבר שנולדה אחר שנה והיו במצרים עי״ל דשאני שבט לוי שנמנה מבן חדש ע״ש : (עירדה אמן) ר״ל שבות מפרש משום למה נמנו מבם זות חרד ונעמן בני בנים של בנימין כיון שלא נאלדו מלרים היו : (לכך נחלקו) וה״ס של הקשה שייך דבני בנים יקראו משפחות על שמם ומפרש חלרון וחמול וכו׳ : (ואם אגדה) כלומר אם ר׳ משה הדרשן מלא פעמים בספר אגדה הרי טוב ואיני רשאי לחלוק עליו . ואם לאו אומר אני כו׳ כלו׳ ואם פעמה דנפשי׳ קאמר אומר אני נס כן טעם אחר מעלמי : (משפחה רבה) פי׳ חרד ונעמן שנמנו למשפחת אינו אלא מפני רבויים שנולדו מכ״א מהם בנים הרבה ובאו לכל אחד להקרא בשם משפחה אף על פי שלא היו מיורדי מצרים ומפני שיש לעזות מאחר שארד ונעמן מפני רבוי בניהם נקראו משפחה לא היו לבלע אביהם שיקרא משפחה בפני עצמה כמו שלא נקרא יוסף שבט בפני עצמו שכבר נחלק לשבטים אפרים ומנשה בשלמא לרבי משה הדרשן שחשיב עובר כילוד נמנו אב ובן לשנים משום זכיות מפני שהיו שהיתה מיורדי מצרים אבל לפירש רש״י קשה משום שכי הולך לומר שאז לבלע בנים הרבה אך מארד ונעמן ונקראו כם על שמו משא״כ כיוסף : פרא״ס (ס׳ מבחות השרו) פירש זה גם כן מיסודו של רבי משה הדרשן ולכן פירש זה אחרם ואלה בני שותלח זה לפון רש״י ורולה לפרש למה נקראת משפחה על שם בני בניו כמו שפירש לעיל : לט שפופם ספוף לשון מרחף : נג לאלה. אף על פי שאלו נכלל ד׳ פירש לאלה המזכרים לעיל דהיינו ת״ר אלף ואלף תש״ל שהם כל זמן התחלק הארץ כרבי יונתן ומפני שלא היה הכתוב צריך לזה דמתחלק הארץ כמלם במספר שמות הכא אחריו ידענו שלאלה שהזכרים לעיל תחלק ומה ת״ל לאלה משמע מיעוטא לא״ס ולא לזולתם לא בא למעט אלא לאלה דווקא שהם מבני עשרים ומעלה שהיה סבר״ם : נד לרב חלק רב ואע״פ שנתחלקה בחלקים שווים מ״מ לא נתחלקה הארץ אלא לי״ב תחומין אינם שוין ומעשה ניסים היתה המחלוקה שגורלות כל אחד השבט יתחברו יהדיו במכוון לכך כמו שהיה נ״כ גם שלא עלה גורל חלק גדול בארץ לשבט מיעט באוכלוסין (ועיין במזרחי הארוך ובנמ׳) : נה לשמות אלא יוצאי מצרים ר״ל הא לעיל כתיב לאלה תחלק הארץ משמע לאותן שנכנסים לא״י וכאן משמע ליוצאי מצרים : (שינה הכתוב נחלה זו) נראה הטעם משום דכל דבר שיצא מפי הקדוש ברוך הוא לטובה אינו חוזר והכא הבטיח הקדוש ברוך הוא ליתן ליוצאי מצרים את הארץ ישראל ומתו כלם במדבר לכך צוה הש״י שתחזיר הנחלה ליוצאי מצרים והם שמיתו את בניהם ובזה יתורץ נמי מה שנאמר לעיל בפרשת וארא ונתתי אותם לכם ירושה אלא רמז שלא יכנסו לארץ ולא ירשוה רק שהם יורשו את בניהם אחריהם : (נכנס בניס נבאי הארץ) ר״ל שהם בני ך׳ ולמעלה לירש : (אלא אבי אביהן וחלקו) ר״ל אלא אביהן של שני אחים שכבר מתו ע״מ שמתים יורשין את החיים ואחר כך חלקו אותן שני אחים בכל השוה לפי שהוא ירושת אביהן ואחר כך יורש בן אחד כמו אלו ג׳ בניס. והא דקאמר אלא אבי אביהן ולא אמר אלא אביהן משום דאלו לא חזרה נחלתן אלא אל אביהן שהיו מבני ך׳ ומעלה כשיצאו ממצרים למה יחלקו בשוה כשמחזיר כל אחד מבאי הארץ לאביו הלא כל אחד אחד ומוריש לבניו ולא לבני אחיו (ועיין בגמרא ובמזרחי הארוך) : נו עפ״י הגורל היה הדבר דאם לא כן ע״פ הגורל ל״ל הא כתיב אך בגורל תחלק וגומר אלא כלומר שע״פ רוח הקודש כלומר בשעת שילאו הקלפים היה הקול עולה עם הקלפים ואומר אני גורל של תחום עכו עליתי לשבט פלוני . והולך נמי דהל״כ מאחר שלפי רבוי השבט ולפי מיעוט השבט היו חולקים ואם כן למה חלקו בגורל שמא יפול לשבט מרובה באוכלוסין חלק מועט לכן פירש שהגורל היה על פי רוח הקודש : (ד״ה) אך בגורל יצאו יהושע וכלב . פירש דאך מיעוט הוא כלומר שלא נחלק בגורל והא כתיב על פי הגורל אלא יצאו יהושע וכלב וכו׳ : והא דמהפך רש״י לפרש קודם ע״פ גורל נראה דה״א אך בגורל להורות דבגורל לבד הכל נעשה בגם וכמו שפירש רש״י על פי הגורל אבל השתא שכבר פירש רש״י זה ע״פ הגורל שהיה ברוח הקודש ק׳ מאי אך לכן פירש יצאו יהושע וכלב וכו׳ נלי״ס : נט אשר ילדה אותה פירש משום שהכתוב קצר ולא פירש מי ילדה הולך לומר אשתו ילדה ואחר כך קי׳ במצרים ל״ל הוכרח לדרוש שלידתה היה במצרים ולא הורתה א״נ זה אלא בשנולדה בין החומות : סב כי לא מה טעם. רצונו לתרץ מה שכתב כי לא התפקדו בתוך בני ישראל הא מנה אותם ומתרץ שלא נמנו מבן ך׳ כישראל אלא מבן חדש : (לא נתן להם נחלה) כתב הרא״ס נ״ע והא לעיל בפרשת במדבר כתיב אך את מטה לוי וגומר והתם רש״י פי׳ טעמים אחד כדאי לגיון המלך וכו׳ ואחד לפה הקב״ה ברוח הקודש שעתידה לעמוד גזירה וכו׳ ומנ״ל לשני טעמים אלו הא הכא כתבה התורה טעם למה לא התפקדו בתוך בני ישראל ושמא י״ל שהטעם שכתבה התורה הוא על היות נמנים מבן חדש ומעלה כדכתיב מבן חדש ומעלה כי לא התפקדו בתוך בני ישראל מבן ך׳ ומעלה אבל הטעם שאמרו רז״ל אינו אלא על שלא נמנו בתוך בני ישראל אלא בפני עצמן ואלו בפני עצמן והכתוב ה לרך לצוות שלא ימנה שבט לוי עם שבטי ישראל אבל איני יודע איך היה אפשר שימנה א״ו עם אלו מאחר שאלו מבן חדש ומעלה ואלו מבן ך׳ ומעלה וי״ע עכ״ל ול״נ שהוקשה להם כי מניין בני ישראל היה שלא עיש צורך אלא לשי הדגלים ואם כן היה לו למנות שבט לוי אחר מסע שני דגלים לפי נסיעתם ולמה נמנו בפני עצמן ועל זה כיהכו שני טעמים : סד ובאלה לא היה איש רצונו לתרץ למה כתיב איש דלא נותר אחד מבעי ליה : (לכך נתמנו) פירש שנשים לא היו מחלבות את הארץ שאמרו תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו :

כז א משפחות שהיו כלם לדיקים כלומר ועוד טעם למה נאמר במנשה בן יוסף (קל״מ) ואף על פי שבכללשחד נאמר כי בחטאו מת נחלקו רז״ל בתוס חטא יש לומר שלא היה בו אלא חטא זה וכיון שמת עליה היתה מיתתו כפרתו והאבושה לדיקים נמנה . (נ״ח שם) וא״ת והא כתיב קרח בן יצהר בן קהת וידוע שקרח היה רשע והמזכרים עמו היו לדיקים וי״ל שלא אמרו זה אלא במי שמעשיו ומעשה אבותיו נלוים וידועין בקרח שידוע שהיה רשע ויצהר וקהת ולוי לדיקים אי אפשר לשנותה אדרבה : ב לפני משה פרש וכאלו אמר והעמודנים לפני אלעזר הכהן וגומר ואחר כך לפני משה : ג והוא לו לבדו מת . דהל״כ מאי נ״מ אם מת בחטאו : (מקושש) נאמר כאן אבינו מת במדבר ולהלן הוא אומר ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו

וג״ז מה להלן מקושש אף כאן מקושש : (המעפילים) דכתיב בפרשת שלח לך ויעפילו לעלות וגומר דויעפילו בגמרא״ לפרש ומפני שהתורה כסתו ולא גלתה אותו לכן אמר מן המעפילים היה שלא הרשיע כ״כ בחילול שבת : ד ד״ה כי אין לו. היו תובעות רצונו לתרץ דכל כי כתיבת טעם הוא אלמעלה והכא מה טעם הוא אלמעלה אדרבה בשביל שאין לו בן לכך יגרע ל״פ דה״ק למה יגרע ותן לנו נחלה כי אין לנו בן אבל א׳ היה וכו׳ : (שחכמניו׳ היו הקשה מהרש״ן דבפרק יש נוחלין אמרו על מ״ש כי אין לו בן מגיד שדרשניות היו ועל מ״ש אנו במקום בן אמרו מגיד שחכמניות היו . ול״ע : (ויקרב ונתעלמה הלכה) דאם לא כן לקמן בפרשת מסעי לא כתיב רק ויגש משה על פי ה׳ כן מטה בני יוסף וגומר וכאן הולרך להביא משפטן לפני ה׳ אלא דנתעלמה וכו׳ : (ד״ה ראויים היתה) דלטעם ראשון קשה מנלי׳ דנתעלמה ממנו הלכה דלמא משה לא רלה לפסוק הלכה בלי ידיעת הקב״ה כמו דכתיב לעיל גבי ויהי אנשי׳ וגומר בפרשת בהעלותך דלא פירש שם שכאן נפרע ממנו ה״ה ה״נ. ל״פ ד״א ולפיר׳ דבר אחר קשה למה לא כתיב הכא כמו התם עמדו ואשמעה וגומר לכן פירש גם טעם ראשון : ז כן בנות יאות פירש שרש״י רולה לפרש דברי התרגום שתרגם יאות שרלונו לומר יפה תבעו בנות ללפחד דוכלות שכך כתובה פרשה זו לפניו רא״ם. נראה דק׳ לרש״י למה לא כתיב לדק דוברת או משפט דלשון כן הוא לשון כמו כן דכתיב ונפורש במקום אחר לכן הביא דברי רז״ל כך כתובה פרשה זו לפני וכיון דדבר זה אין מפורש בשום מקום בפסוק לכן מביא התרגום שפירש יאות נלי״ט : (ד״ה נתן תתן שני חלקים) הרא״ם האריך כאן וסוף דבריו שרש״י לישנא דברייתא נקט בלישני׳ אע״ג דהיא ברייתא אתי כמ״ד ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ לאו משום דס״ל כוותי׳ אלא משום דמיניה מלי למילף למ״ד לבאי הארץ נתן תתן ב׳ חלקים בנכסי חפר בתורת חזרה שאותם חלקים שנפלו בני חפר שהי׳ מבאי הארץ החזירו כולן לחפר שהיה מיוצאי מצרים כתיב לשמות מטות אבותם ינחלו ונמצא כאלו זכה חפר בכל שחלקי׳ ירשו ממנו כל בניו ללפחד ירש שני חלק׳ לפי שהיה בכור וכל אחיו כל א׳ חלק אחד הרי לבנו׳ ללפחד שני חלקים של אביהם בנכסי חפר ועל אותן שני חלקים כתב קרא נתן תתן ורש״י נקט בלישניה חלק אביהן יחלקו עם אחיו בנכסי חפר כלשון הברייתא ואין כוונתו לומר רק שני חלקי אביהן עם אחיו בנכסי הפר אבל משל חפר עצמו לא נטלו כלום שהרי לבאי הארץ נחלקה הארץ ולא ליוצאי מצרים וחזרה לא שייך ביה שהרי לא היו לו בנים הנכנסים לארץ עד שיחזרו לו חלקים שנטלו בארץ . ול״ע עכ״ל הרא״ם. (ד״ה והעברת לשון עברה ר״ל שיש לו להקדוש ברוך הוא עברה וזעם עליו לכך אינו מניח בן ליורשו : (אלא לאותו דור) ורלה לומר שלא תקשה והא כתיב בפרשת ואלה מסעי ולא תסוב נחלה וגומר דאין אשתו משבט זה רשאי להנשא לאיש משבט אחר ומפרש דלא נלטווה אלא לאותו הדור ולא לדורות הבאים ולטעם ראשון קשה היה לו ליכתב והעברת בסגול כיון שסוף לשון עברה לכן פירש דבר אחר ולפיר׳ ד״א קשה למה כתיב בבנות ללפחד והעברתם דהא לא היו רשאות להנשא כ״א לבני דודיהן ל״פ גם טעם ראשון : יא לשארו אלא מגד אב . (ד״ד) אע״ג דהרבה פעמים כתיב למשפחותם לבית אבותם מ״מ כאן לענין יבמה דהוא בת במו בן אם אין לו בן ממילא השוו הזכרים לנקבות וה״א דה״ס נמי קרויה משפחה לענין זה קמ״ל : יב עלה למה נסמכה פירש בא הרי העברים הוא כל נבו וכיון שעלה משם להר נבו שוב לא ירד ומת שם מ״ד כדכתיב בפרשת וזאת הברכה ולמה נסמכה וכו׳ . (ד״ה כיון שנכנס משה דלטעם ראשון קשה למה שמח) דלמא הא דכתיב נתן תתן כלומר על ידי נותנך וכמו שכתיב לקמן בפרשת מסעי ל״פ ד״א ולפירש דבר אחר קשה איך נסמך זה לכאן לכן פירש גם טעם ראשון וק״ל : (לקיטון) לקיטון היינו לחדר ויבא בחדרה ת״י ועייל לקיטונא : יג כאשר נאסף שנתאוה . מדלא כתיב כאשר נאסף אביהם או שאר לדיקים : (ד״ה) אין אתה טוב . כלומר וכשם שהוא מת בשביל עון זה כך אתה תמות והא דפרש כאן ד״א ולא לקמן בהאזינו שפירש רק שנתאוה וכן לעיל בפרשת חקת נראה בכל מקום כתיב כאשר נאסף וגומר כאשר מריתם דמשמע לכך נאסף כאהרן כאשר חטא שמו לכן פירש גם ד״א שאין אתה טוב ממנו נלי״ס : (עדיין לא הגיע) ואם תא׳ ר והא בפרשה זו לא כתוב על אשר לא קדשתם וי״ל דלפירש ד״א שפירש אין אתה טוב ממנו משמע כשם שאהרן מת ועדיין לא הגיע זמנו כך משה ימות אף על פי שלא יגיע זמנו והיכא מלינו שמתו קודם זמנם ומתרץ דהא כתיב גבי מיתת משה על אשר לא קדשתם וכו׳ והולך לטעם של דבר אחר דלטעם ראשון קשה והא לא היה מיתת משה כמיתת אהרן דהא אהרן רלה בחייו שנתנה גדולתו לבנו משא״כ גבי משה לכן פירש דבר אחר ולפירש של ד״א קשה דמשמע מכאשר מת אהרן וגומר דאהרן מת קודם שהגיע זמנו למות וזה אינו מפורש אלא אהרן לכן צריך גם לטעם ראשון וק״ל . [נ״א] אע״ג דבפ״ק דר״ה אמרו בן מאה ועשרים שנה אנכי היום מת״ל היום אלא היום מלאו ימי ושנותי מלמד שהקב״ה יושב וממלא שנותיהם של לדיקי׳ מיום ליום ומחדש לחדש אלא.. ואי כן הוא שמלאו שנותיו דה״ל לאי ת לפי לדקותיו שירלת ה׳ תוסיף ימים אבל עכשיו בחטא שעמידו על חייו לפי טבעו ולא הוסיפו לו כלום : (אחת קלקלה) שזיגתה תחת בעלה כלא התרחב : (פני שביעים) ר״ל פירות שביעית בקשה שעדיין לא בשלו כל לרכן וכתיב נאכלה ולא להפסד ואותם שאכלה פירות שביעית מכ״ד שיכליתו עליה משום מה לקחת כלי אלא יאכלו תוך.. היא קלקלה כו׳ אף כאן כו׳ : יד הם מי עון אמר ר״ל עון של מי מריבה לבד היה כאן ולא עון אחר ולפי זה קאי על משה ועל אהרן : (שהמרו באברם) ר״ל שם מי מריבה שהמרו במרה שם היו שהמרו כו׳. ולפי זה קאי על ישראל . הולרך לה״ת דלפירש ראשון קשה הא ככר נאמר שלא היה בהן עון אחר . לכן פירש דבר אחר וקאי על ישראל ולפי׳ של דבר אחר קשה מאי בעי הכא כעון ישראל לכן צריך לטעם ראשון : טז שבחן של לדיקים . ר״ל למה אמר משה ענין זה ולא התפלל שיכנס : (ד״ק) לאמר השיבני דקל״כ לאמר ל״ל דכשלמא וידבר ה׳ לאמר כבר . פלקו לא ואמור להם דברי גבוהים או לאו אמרו להם דברי והשיבני אם קבלום כמ״ש. ויגד משה את דברי העם אל ה׳ אבל כאן שני הטעמים בלתי נכון ל״ם. השיבנו וג״כ עיין בפרשת ואתחנן : יז יפקוד שעה שנתבע. כ״ל דקשה לרש״י ורבותיו ז״ל עתי לעמוד אלא אמר לו השיבני וכו׳ וכי יהיה הדור בלא פרנס אלא שמגלתו היה אם צריך למנות פרנס או שיבשו בניו אחריו גדולתו כמו שאמר תן נחלת ללפחד לבנותיו לכך דרשו ולפיכך נמשך גם... לבלבה אחר דברי רז״ל (נח״י) ולכאורה משמע שנה סותב מ״ם כשמעך שמכינין ... ועוסקין בלרכי לבור וכאן הוא אומר הגיע שעה שתתבע לרכי אבל בתמים לא קשים דאגב שעסק בלרכי לבור למנות להם מנהיג עסק גם בלרכי ...

שיבו צולל חאוה נומר: (שלא מש) ר"ל ישב באהל ועסק בתורה: (ד"ה) אלהי. למה נאמר. ולא נאמר אלהי השמים או אלהי הארץ: יז ואשר יביאם. ד"א שלא תעשה) דלמעה ראשון ק' לנ"ל ואשר יוציאם מה זכות צריך לגבי ביאתם בשלמא גבי הבאה צריך זכות שלא יפקד מהם. ל"ה ד"א וכו' ולפירש דבר אחר קשה דואשר יוציאם וכו' לא יהיה דומה לאשר יצא לפניהם דעיקר תפילתו הוא בשביל השם. ואשר יוציאם פירושו היה בשביל טובת המנהיג הוה תפילתו ולפי' וי"ו העיטוף ד. אשר יוציאם דמשמע דכל תפילתו ודבריו היה לטובת ישראל לכן פירש גם טעם ראשון ודו"ק: יח קח בדברים כבר נתבאר זה כ"פ שאין קיחה נופלת בבני אדם ל"פ וכו': (ד"ה לך שבדוק לך) אע"פי שמנהג הכתוב שיאמר מלת לך שלא לצורך כמו עלה לך היערה והדומה להם מ"מ כל היכא דלא כא למדרש דכתיב הרא"ם ול"נ דקשה לרש"י כיון שבקשת משה היה שירשו בניו גדולתו כמו שפירש"י לעיל לא הל"ל לך המורה כאלו שאילת בקשתו במחשבתו היה על יהושע והא ליתא ומתרץ הבדוק לך וכו': (ד"ה אשר רוח כאשר שאלת) ר"ל שאלת לעיל ושמרת גלוי לפניך דעת כל אחד ואחד כו' כך לעשה ואברור את יהושע שזה אתה מכיר אשר רוח בו כאשר שאלת וכו': ד"ה וסמכת מתורגמן. מדכתיב אחריו למען ישמעו כל עדת בני ישראל. ומה ישמעו אלא שהתן תורגמן תלמתי: (שידרוש בחייך) דע"כ הסמיכות של הרב לתלמיד הוא ענין רשות להורות ולדון לאסור ולהתיר וא"כ אכא גבי יהושע אי הסמיכות הוא לאחר מות משה למה נתן לו דלאחר מותו אין צריך רשות אלא בחייו של משה וא"ל דילמא דסתי וסמכה וגומר הוא נתינת ההוד דא"כ היה לו להסמיך תאמר ונתת מהודך עליו למלת וסמכת וגומר אלא ע"כ וסמכת מלתא אחריתא היה והיא נתינה לשות: (כ ד"ה) מהודך כחמה כלומר פניו של משה מאירים יותר משל יהושע וי"מ כמו חמה שנטלה האורה מהקב"ה ולבנה נטל' אורה מחמה כך משה נטל קירון אור פניו מהקב"ה ויהושע נטל ממשה: (ד"ה למען כבוד) פירש למען ישמעו ההוד שנתת לו ויחוייב מזה שינהגו בו כבוד וכו' אבל לא נוכל לפרש דישמעו תקבלו דאם כן יתפ' מלת אליו מפני שפירושו היא למען יקבלו דבריו וגזירותיו כל ישראל הרא"ם: כא הרי שאלתך ר"ל היאך בא ענין זה לכאן מה ענין אלעזר אצל יהושע (נ"א) דאל"כ לגוה גוה זה למשה היה לצוות ליהושע בעצמו: (ד"ה) וכל העדה סנהדרין מדכתיב לפניו וכל ישראל אתו א"כ וכל העדה ל"ל אלא זו סנהדרין: כב ויקח בדברים. ר"ל הא כתיב ויעש משה כאשר צוה ה' אותו וא"כ ויקח את יהושע ל"ל ומתרץ לקחו וכו' ר"ל ש"ל יותר ממה שצוה להקב"ה דהקב"ה לא צוה לאמור לו אלא אשריך שזכית לכך וגו' והוא הודיע מתן שכר וכו' והטעם כדי שלא יאמר מה לי ולצרה זו שסבלו משה ואהרן נענשו עליהם לכך הראוהו מתן שכרן: כג ויסמוך בעין יפה). כאן נ"כ קשה ל"ל למכתב כדפרישית לעיל:

כח ב צו יפקוד ר"ל מה ענין פר' התמיד לפרשה שלמעלה שנאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות (לו את בני) כדכתיב יפקוד ה' וגומר לוה את בני עלי שישמעו אלי: (ד"ה קרבנו זה הדם) כמו שנאמר ויקרבו אליו בני אהרן את הדם (ד"ה לחמי אימורין) ר"ל והקטיר' היינו אימרים שמקטירין אותן וכתיב ביה לחם ש"מ דאימורין מקרי לחם: (ד"ה תשמרו יתקנו) ר"ל שנאמר תשמרו משמע דכל זמן הקרבתו בשחר ובין הערביים יעמדו כל ישראל על גביו וזה א"א דכל אחד צריך לעסוק בעסקיו כדי לחיות את עצמו עמדו ותקנו וחלקו כל ישראל לכ"ד חלקים וכן לוים וכהנים כ"א לכ"ד חלקים וחלק אחד מאותן כ"ד משמרות כהנים וכן חלק לוים וישראלים תקנו שמעמד ה' יעמדו על קרבן תמיד שבוע' אחד ובשבוע שנייה מעמד אחד והם יהיו שלוחו של ישראל ושלוחו של אדם כמותו וכן חוזר חלילה לעולם נמצא שלא הגיע מעמד א' כי אם שני פעמים בשנה: (ד"ה במועדו בכל יום) שהרי פעמיים בכל יום הוא נקר' ולמה לי למימר במועדו אלא שלא יהא מוגע אף בטומאה והא דלא פירש הכא במועדו אף בטומ' כמו שפירש גבי קרבן פסח וי"ל דהתם אינו בא אלא פעם אחת בשנה נופל בו מלת במ עדו אף בטומאה אבל הכא דהתמיד נקרב פעמיים בכל יום אינו נופל בו במועדו אלא ע"ד שפירש"י וי"ל רא"ם: (ג ואמרת אזהרה לב"ד) פירש אזהרה לב"ד שיזהירו לישראל על התמידין דאל"כ ואמרת שנייה ל"ל: ד"ה שנים כפש ס פירש שנים בכל יום א' בבקר וא' בערב. (כנגד היום) דאל"כ שנייה ליום ל"ל הרי כבר נאמר את הכבש האחד תעשה בבוקר מה"ל שנים ליום אלא כנגד היום שפירוש כנגד השמש במזרחן של שבעת כלומר אבל כמבעת שה ס במזרח כדי שיהיה כנגד השמש כדי שלא יאמרו לשמש הם עובדין וטבעת שהזכיר כאן הן הטבעות שקבע יוחנן כ"ג במקום השחיטה מן העזרה והיו קבועים בקרקע שאוסרין בהן רגלי הבהמה וידיה בעת השחיטה וכו': ד את הכבש וכאן גוה [קל"מ] הרמב"ן טען ואמר אין זה נכון שכבר נאמר שם עולת תמיד לדורותיכם ותירץ המזקוני מיעוט דורת שנים ולא יותר ולכך צריך האי קרא שכתיב בה לו דמשמע זרת מיד ולדורות: ה סלת מנחת נסכים כלומר הוא הסלת שהוא עשירית האיפה הבאה עם הקרבים לאפוקי מחמשת המנחות האמורות בויקרא שהן באות בפני עצמן: ד"ה העשויה. בימי המלואים ר"ל כיון שכתוב העשויה בהר סיני משמע שכבר נעשו בהר סיני וכיון שכבר נעשו למה צריכין לעשות כאן. ומתרץ כאותן וכו' כלומר דמניה הפסוק והוי כאלו כתיב כהעשויה בכ"ף דמיון: ז ונסכו יין פירש וא"א שאר משקין שכן כתיב בפרשת נסכים יין לנסך רביעית ההין: ד"ה בקדש. על המזבח אע"ג דכתיב סתם בקודש ולא פירש באיזה רצה לומר על המזבח הוא קדש כדאיתא בסוכה דף מ"ז: י עולת שבת ולא וא"ת גבי י"ט למה לא כתב נ"כ שאין מביאין עולת י"ט בי"ט אחר וי"ל דזה לא צריך ללמוד דפשיטא דאסור כיון די"ט זה שם בפני עצמו אבל משבת לשבת הכ"ל עניין אחד ה"א דשרי קמ"ל דאס"ר [נ"א] ואין לומר דאתא למעוטי עולת שבת ביום הכפורים דלא כגון אימורי שבת שנתותרו ביום הכפורים שאל יקריבו אותם אבל עולת שבת יש להם תשלומין בשבת אחרת דא"כ לכתוב עולת שבת בשבת מאי בשבתו ש"מ דה"ק בשבת שלו ולא בשבת אחרת: ד"ה על עולת בין שני מדכתיב על עולת התמיד משמע אחר עולת התמיד. ומדלא כתיב על עולת התמידים משמע בין שני תמידים ובזה יתורץ מה שכתוב הרא"ם אבל ממה שאמר לבד אותן שני כבשים של עולות התמיד שפירש מלת על כמו חוץ לא ידעתי איך יתויב מזה מגי' שאין קרבן אלא בין שני התמידין: ד"ה ובלשה נסכים ר"ל בפרש' שלך לך: טו ושעיר לכפר ר"ל למה מביאין בר"ח שעיר עזים לחטאת על איזה חטא: [טומאת מקדש] ר"ל אם נכנס כהן בטומאה למקדש וקדשיו ר"ל אם הקריב קרבנות בטומאה: [לא בתחלה] כגון גר שנתגייר ותינוק שנשבה לבין עע"א [ואחר השעירים] פירש כל שעירי המוספין דרגלי' ילפינו משעיר דר"ח מדכתיב ושעיר כו"ו מוסיף על מוסף דר"ח מה שעיר דר"ח מכפר על טומאת מקדש וקדשיו אף שאר שעירים ואותן שאין בהן וי"ו ילפינן כ ון דגלי קרא בחד ילפינן מיניה הכא דילפינן שהו' מן המפורש: [ומדרשו באגדה] אף על פי שהראשון נמי מדרש אלא פירושו הוי ומדרשו לפי אגדה כלומר שאם דברי אגדי' הראשון מדרשו ע"פ הברייתו' של ת"כ שהם הלכות ודינים: [ד"ה] על עולת [נ"א] פירש דלא קאי על השעיר כלבד דהאם יבמו זה בשעיר ולא אצל הפרים ואלים וכבשים. ועוד שהרי ונסכו לא קאי על השעיר כלל שאין נסכים לחטאת אלא על הקרבן: ד"ה ונסכו על השעיר פירש רק ... עולת התמיד הסמוך לו כאלו אמר על עולת התמיד ונסכו יעשה כל הקרבן ... הדבר האבד [נ"א] פירש דכתב רחמנא אסורה גבי מלאכת עבודה כדי לדרוש ... מועד לא התיר אלא מלאכה עבודה שה א. דבר האבד. ואי כתב כל מלאכה ... דכה: רחמנא גבי חולו מועד גם כן בכל מלאכה אבל השתא דכתיב אסורה ... כאבד בי"ט מגילא ללמוד היתרא דח"ה נ"כ בדבר האבד דוקא ...

[וקל"מ] פירש הולך להודיע בו זה בי"ט משום דה"א כיון שהותרה ... נפש ה"א דגם לדבר האבד הותרה הוא! ויש בה חסרון כיס אם לא יעשה ... דאפילו הכי אסור: כו וביום למנחה חדשה אף על פי שהעומר מתיר ... של חיטין ושל שעורין ושאר מיני דגן ה"מ לאכילה. אבל למנחה למ"ש אין ... מן החדש אלא אחר מנחת שתי הלחם שהיא באה מן החטין של שנה זו: לא תמימם ... למדו פירש דאל"ל לנופלה ומשעיר עזים א' לכפר עליכם תמימים יהיו לכם ... אל ונסכיהם ל"ל שגם נסכיהם יהיו תמימים:

כט יא ומלבד תעשו ר"ל דעולת התמיד לא קאי אשעיר עזים לחטאת ... והקרבתם עולה דלמעלה וה"ק קרא שעיר עזים אחד לחטאת ... חטאת הכיפורים ועולת של י"כ מלבד עולת התמיד ומנחתם והוא כאלו כתיב כ' ... מלבד דו"ו של ועולת קאי אמלבד חטאת הכיפורים: ד"ה ונסכיהם. של המוספין ד"ל דקאי על ועולת התמיד דאם כן הל"ל ונסכה לשון יחיד כדכתיב ומנחתה ... ה"ל דקאי אשעיר עזים אחד לחטאת שאין נסכים לחטאת ע"כ"ל דקאי אעולת המוספים וזהו שנקט מוסב על הפרים הכתובים ועל תעשו אע"פ שאין כתיב שמנו בקרא ... כיון שפירש"י לפני זה ועולת התמיד שפירש ומלבד עולת התמיד תעשו עולות אלו ור"ל דהואי כאלו כתיב בהדיא בקרא תעשו ומאי ונסכיהם קאי עליו: יו מלבד ר"ל עכשיו מלוה על הנסכים של עולות המוספין דהא לפני זה לא כתיב שום נסכים בעולת אלו: לה עצרת מלורם והא דכתיב בסדיה כל מלאכת עבודה לא תעשו סוף תוספת ב אור שהכתוב עצמו מפרש לעניין מה תהיו עצורים: [נ"א] דלפעם כאשון רחוק הוא שהכתוב עצמו יפרש מהו העצרת שהוא עשיית מלאכה ל"פ. דבר אחר ... ולפי דבר אחר קשה כיון דקאי על ישראל מאי דכתיב עצרת תהיה לכם לא היה לו לומר אלא עצורים תהיו לכן פירש טעם ראשון [ומדרשו] אע"פי שגם הראשון הוא מדרש מפני שהראשון מדרשו ע"פ הברייתות שבת"כ שהם כלם הלכות ודינים אבל זה הם דברי אגדיים: לו כנגד ישראל שהם עם אחד בארץ [דרך ארץ] ר"ל קאי אלעיל. אפרי ... מה שמתמעטין והולכים בזה למדה תורה דרך ארץ כו': לט אלה תעשו ר"ל כתיב אלה תעשו לה' במועד כם לבד מנדריכם ו. ומר הואיל וגם הנדרים ונדבות צריך לעשות למה לא כוללן בכל אחד ומתרץ דאלו הכתובים למעלה דבר קבוע לחובה לבד מנדריכם שהם רשות:

ל א ויאמר שעד כאן דק"ל פסיקתא הוא דאמר מה שלוה לו הקב"ה ועוד בכל התורה אמר הציווי לבד ולמה נאמר כאן הציווי וגם דברי משה לישראל ומתרץ לפי וכו': חסלת פרשת פנחס

פרשת מטור

א ב ראשי למדם ר"ל למה כתיב אל ראשי המטות א"ל דלא אמר פרשה זו אלא לראשי המטות בלבד ולא כל ישראל דהא נאמר כאן זה הדבר לנ"ס כדפרש"י בסמוך דפרשה זו לכל ישראל וא"כ לל"ל ראשי המטות ומתרץ חלק כבוד כו' וא"כ לפי זה יהיה פירש אל ראשי המטות לבני ישראל כמו ולבני ישראל רא"ם וא"ל דלמא פירושו של קרא הוא כבי אל ראשי המטות של בני ישראל א"כ בני ישראל דכתיב בקרא ל"ל הל"ל רק אל ראשי המטות לאמור וגומר אלא ע"כ סדר הלימוד הוא כמו לאשמועינן וכמו שפירש הרא"ם וכמו שמפרש בסמוך א"נ דק"ל למה כתב קרא ראשי המטות לבני ישראל הל"ל אל ראשי מטות בני ישראל אלא ע"כ כיון דכתב קרא הכי ר"ל דראשי המטות הוא דבוק כלומר מלת מטות דבוק למלת ראשי ואז יהיה מלת לישראל מוכרח ואינו דבק למלת מטות והוי מלתא בפני עצמו וע"כ פירש הכא מתחילה אמר משה לראשי המטות ואח"כ לבני ישראל וכאלו כתיב לבני ישראל והיינו החילוק כבוד ללמדם תחילה ואח"כ לבני ישראל וק"ל. ובזה נמי ניחא למה לא כתיב וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל איש כי ידו' וכו' אלא ע"כ סדר הלימו' הוא בא לאשמועינן לכן כתיב וידבר משה כלומר היאך היה הדיבור של משה לישראל ודו"ק כ"ל כך הוא הלעת דברי רש"י ע"פ ח"כ אבל בגמרא דמסכת נדרים יש ילפותא אחריתא: [לאומרה כאן] כלומר הואיל ובכל התורה כולה חלוק כבוד לנשיאים כדכתיב וישובו אליו אהרן ונומר למה חזר ולמדה כאן: [שהפרת נדרים] דכשהחכם בא לפתוח הנדר אז עוקר הנדר מעיקרו כאלו לא היה כבר מעולם ובלשון התורה מופר שנדר כאלו לא היה נדר כאן מעולם ולכן תפס רש"י לשון הפרה מאחי [בגלפם] דראשי מטות משמע ראש אחד יכול להפר הנדר דהיינו יחיד מומחה וא"ת הרי כתיב ראשי לשון רבים וי"ל דה"ק ראשי דעלמא אבל ראשי המטות קאי והואיל שצריך יחיד מומחה צריך ג' הדיוטות דשברא ה.א שצריך יותר הדיוטות ממומחים ושרש א"א שאין ב"ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כאן ג' ואין להקשות דלמא יותר מג' א"כ אין לדבר סוף: [אלא לנשיאים] ופירוש לבני ישראל בעבור ישראל שלמד לנשיאים כדי שילמדו לישראל אבל משה עצמו לא למד לכולן משום שמשה לא הולרך לזה מאחר שלהתרת נדרים צריכים ממונים על ישראל להורות איזה מהן אין יכולין להתיר ואיזה מהן יכולים להתיר ולזה היה די גם כן בנשיאים שיהיו המורים להם ומתרץ נאמר כאן כו'. ד"ה זה הדבר נתנבא ומה תאמר הא איצטריך זה הדבר לג"ש דלעיל כדפירש"י ויש לומר דג"ש דהכא אין להשיב עליה אינה צריכה להיות מופנה: [בלשון זה הדבר] וזו מעלה יתירה דזה הדבר משמע הדבר עצמו וברור שמע מהקדוש ברוך הוא ונקרא איספקלריא המאירה משא"כ בשאר נביאים דלא היה מדבר להם אלא בחידות

אנו על ידי הלומות ונקרא איסטקלריא שאינה מאירה אבל למשה היה מדבר הדבר עצמו שיאמר לבני ישראל כענין שנאמר פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידות ומה שמתנבא משה כה אמר ה' כדכתיב בפרשת וארא ובפרשת בא יש לומר דקודם עמידתו בסנה היה מתנבא בכה אבל אחר מתן תורה היה מתנבא בזה אחר קרון עור פניו: ד"א זה הדבר דלפי פירש הא' קשה למה לא אמר בכל המצות לכן פירש הדבר וכו' ור"ל דלמא מפני טעם זה לבד נאמר א"כ הדבר אשר צוה' וכו' היה לו לומר בהדיא מפני מעטם לכן צריך גם לטעם ראשון: [ובעל בלשון הפרה] לפי שהחכ' אינו מתיר אלא בלשון התרה אבל הבעל מיפר בלא חרטה ובלא נתינת טעם שייך ביה לשון הפרה: דהא כאן כתיב איש כי ידור נדר וגומר לאסור איסר על נפשו לא יחל דברו משמע הוא לא יחל דברו אבל אחר יחל לו וכתיב לאסר איסור דמשמע שאסר עליו דבר פלוני ואחר בא ויתיר לו הדבר באסר עליו דעל איסור נופל לשון מתיר כי איסור הוא מלשון קשר שייך לשון התרה שמתיר הקשר שמע מיניה דהחכם כתיב לשון הפרה: ג נדר קונם ש.א אוכל ר"ל שאומר דבר זה יהא עלי קונם שלא אוכל כו': אף על פי שלא הוא שייך גבי שבועה ולא גבי נדר וכמו שהקשה הרמב"ן ז"ל וכבר תירץ הרא"ם ע"ש: דבר המשכיל לא יחל יחלל והוא מבעלי השכל ולולא החי"ת שאינו מקבל דגש היתה בדגש"ד להבלוע אות הכפל ופירש לא יחלל דבריו בו.זול החולין שאינו חושש בשמירתן מטומאה רק כקדש: ד בית אביה ברשות מדכתיב בסוף פרשה זו בנעורי' בית אביה וקרא יתירא הוא דהא כתיב כאן בבית אביה בנעוריה אלא בא ללמד כל שבח נעורים לאביה ואפילו אינה בביתו דלאו דוקא כתיב בבית אביה אף בבית אביה דלעיל מיניה פירש ברשותו ולא בביתו ממש רא"ם: ד"ה בנעוריה ולא קטנה ה"ה אין נדרה נדר דהא אלא יש שנדרה צריך בדיקה ויש שאינו נדר כלל כמו שמפרש: ז הנאה זו איני יודע וא"ת והא בלאו קרא זה נמי ידע רש"י פירושו של היא כתו שמביא אח"כ פסוקים למה תימהון אל יניא ראשי ועוד האריך בקושי' ויש לומר דה"ש בתחלה מפרש רש"י אם מנע אותה מן הנדר כמו שפירש אחר כך ופשוטו כו' והוא"ל וטירש אם מנע אותה ה"א בעלמא יכול ליבטל הנדר כשאמר אי אפשי שיתקיים נדר זה לכך מפרש כלומר שהפרתה ר"ל במדרש מפורש כן שצריך להפר לה ולומר לה מופר לך אבל אי לא אמר כן אלא מניע' בעלמא אינו מופר ולפי' המדרש אמר הנאה זו איני יודע מה היא ר"ל מאי ואם הניא אביה אותה לפי המדרש שפירש שהוא ל' הפרה אינו יודע. מילך משמע מהניא הפרה אבל כיון שפירש במדרש כשהוא אומר בסיפה גבי בעל ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר ש"מ דהנא' דגבי בעל הוא לשון הפרה הוי אומר הנאה זו דכתיב גבי אב הוי נמי הפרה דאי פירושו לשון מניעה בעלמא הוי קראי סתרי אהדדי דהניא אביה אותה משמע מניע' בעלמא ויניא דכתיב גבי בעל משמע הפרה שיאמר מופר לך מדכתיב ואם יניא אותה והפר וע"כ צ"ל דהפר פי' של יניא ש"מ דהנאה דכתיב גבי אב נמי היינו הפרה וכתב שהכתוב הנאה במקום הפרה אבל לפי פשוטו לשון מניעה והסרה כדפרי' רש"י לעיל ומביא ראייה מהפסוקים ואחר כך ק"ל כיון דהניא אביה משמע הפרה ממש למה כתיב וה' יסלח לה למה צריכה סליחה כיון שלא חטא דהא הפר לה הנדר ומתרץ דהא כתיב נמי בסמוך גבי בעל וה' יסלח לה ובמה הכתוב מדבר באשה שנדרה וכו זו היא שצריכה סליחה ואף על פי שהוא מופר ה"ה באב ובתו מיירי בבת שנדרה בנזיר ושמע אביה וכו' שצריכה סליח' כיון שהוא לא ידעה שהפר לה ועובר' מדרה כדפרש"י והאריך ע"ש: [קל"מ] על מה שאמרו בנערה שאם נדרה נזירות והפר לה כו' הקשה מהרא"י ז"ל והלא אין עונשין בב"ד של מעלה אלא עד כ' שנה ותירץ די"ל כגון שנדרה שלא לאכול בשר כ' שנה ונמשכה בנדרה עד אחר שנתמלאו לה כ' שנה שנעשה בת דין ועברה על נדרה שלו צריכה כפרה והאריך בזה ולבסוף הקשה על עצמו דלא יתכן שלא ישמע וידע בהפרה עד כ' שנה והנלע"ד דלאו בעונש תליא מלתא דהא אשה נמי שהיא גדולה אין עליה עונש כיון שהפר לה בעלה אלא היה קלת גיעול נפש ה"נ בנערה כיון שיודעת לגבה מי נדרה וכ"ש אם היא יותר מבת י"ב שהיא בת עונשין בב"ד של מטה שנתנעלה נפשה קלת כאשר היתה מחשבתה לא טוב: ז ואם הלא נשואה פי' אע"פ שהתם הויה לשון קדושין הוא מ"מ כיון דאשכחן נמי הוי' למשכב גבי הבתולה הקרובה אליו אשר לא היתה לאיש פר"ל למשכב דהיינו נשואה ה"א אף הויה זו נמי למשכב דהיינו נשואה והוי סתם והבעל מפירין נדרה כשהוא אומר וכו': וכאן בארוסה דכאן כתיב ואם היה תהיה לאיש שהוא לשון הויה וקדושין: [שאביה ובעלה] כלומר הא דלא כללן שכתיב בכלל א' משום דבא לחלק בה כלו' בארוס שאביה ובעלה מפירין נדריה משא"כ בנשוא' לכך חלקן הכתוב ואח"כ מפרש והולך אל תאמר אביה ובעלה אחד מהם יכול להפר זה אינו דאם הפר האב כו' כמו שמפרש והולך מן המקראות: [אם קיים א'] דהא אמרת אם היפר אחד ואחד שותק אינו מופר כ"ש אם קיים אחד מהם שאידך אינו יכול להפר: ד"ה ונדריה לא הופרו דאי הופר האב שוב א"צ הפרה יותר [ולא הוקמו] דאי קיים האב שוב אין מועיל הפרת הבעל דהא אם לא היפר האב והיפ' הבעל אין מועיל כדפרש"י בסמוך יכול אפילו לא היפר וכו' מכל שכן אם קיים האב שאין מיפר בהפרת בעל: יג ואם הפר אפי' לא הפר [נח"י] אין ספק שהוא ט"ס שהרי זה הפסוק קאי אואם בית אישה נדרה שהוא נשואה מאיש אבל גרסת הרא"ם היא נכונה שהוא ארוסה והפר את נדרה: שבנעוריה ברשות אביה. כלומר מדכתיב למעלה ואם היה תהיה לאיש הל"ל אם תהיה אלא וי"ו מוסיף על ענין ראשון ולמעלה כתיב ובית אביה וגומר דרשינן כל שבח נעוריה לאביה מקרא דבנעוריה בית אביה מהתם משמע דגם כאן צריך הפרת אביה ולא שנא ארוסה ולא שנא נשואה משום דוי"ו מוסיף על ענין ראשון שהיא ברשות אביה נ"כ והיינו ארוסה שהוא ברשות אביה' והרא"ם פירש דאי בנשוים דווקא קמיירי אבל ארוסה שלעם רש"ת שהאב אם כן למה ליה בנעוריה בית אביה פעם שנית הא כבר כתיב בבית אבי' בנעוריה ושני פירושים אלו בגמ' הם וכמו שהביא הרא"ם גם כן ויהיב פירש הפסוק ואם היו תהיה האשה אשר אסרה איסר בבית אביה בנעוריה ונדרה עליה כי לא שמע אביה בהן ושמע אישה אחר שנתארסה גם הוא ישתתף בהפרתה: י כל נדר ובאלמנה מן דס"פ אלמנה אינה ברשות האב וגרושה אינו ברשות הבעל להפר לה וא"ת ואיך תעלה על דעתך שיפר וי"ל לפי שמצינו הבעל מפר אפילו נדר שלא נדרה ברשותו כגון שנדרה בבית אביה כ"ש שיכול להפר לה מה שנדרה ברשותו ל"ס אינה ברשות הבעל מלאחר: יא ואם בית בנשואה [נ"א] וא"ת דלא הקדים הכתוב ואם בית אישה נדרה קודם קרא דונדר אלמנה שמדבר אחר שנשואין מפני דאלמנה וגרושה לאו דווקא אלא ה"ה בוגרות והוא פנויה אין לאב רשות עליה ומה"ס קיים כמו באלמנה ואם כן הכל כסדר דבתחלה דבר בנערה שהיא ברשות אביה לגמרי ואח"כ ואם היו תהיה לאיש דהיא ברשות אביה וברשות בעלה ואח"כ באשה שאין רשות האב עליה אלמנה גרושה וה"ה בוגרת ואח"כ בנשואה שהיא ברשות בעלה לגמרי: יד כל ענוי נפש כגון שלא תטעום אחד מכל המינים או שלא תשתה מכל מיני משקים: טז מיום שלא רצה לומר ל"ל למכתב מיום אל יום אין לומר דבא ללמד דאם לא היפר ביום שומעו שוב אינו מופר הא זה כבר כתיב לעיל ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו וגומר ז תרין דאי לא כתיב מיום אל יום ה"א מה שכתוב לעיל ביום שמעו היינו מעת לעת שהוא כ"ד שעות [עד שתחשך] ר"ל שאם שמע ביום אפי' שהוא סמוך לשקיעת החמה אם שתק עד שתחשך שוב אינו מיפר: יו אפשי בו ר"ל למה כתיב הפר יפר אותם אחרי שמעו ונשא את עונה משמע מיד ששמע אם הפר ישא את עונה והרי שפיר עביד ואין לפרש דלמא אפי' שמע וקיים ואחר כך הפר בו ביום יהא מופר אם כן מה"ל אחרי שמעו דמשמע שאם לא הפר לה תכף כששמע את נדרה אינו חוזר ומיפר. אלא על כרחך צריך לומר שאם שמע נדרה ואמר אפשי בו שאינו יכול להפר אפילו בו ביום:

לא מעת ולא מעת המואבים ר"ל למה צוה לנקום מהמדינים ולא המואבים שכרו את בלעם כדכתיב בפרשת בלק וא"ת למה נקט רש"י הכא תרי טעמים ובפרשת פנחס לא נקט אלא חד טעמא וי"ל דק"ל למה שינה כאן הלשון וכתב נקום נקמת והתם כתיב צרור וגומר אלא ע"כ צ"ל משום הדיוק מאת המדינים ולא מאת המואבים א"כ מ"מ מדוקיא דנקום דוקא להורגם אסור אבל לצור אותם מותר ולעיל משמע אפילו לצור אסור מדכתיב צרור את המדינים אם כן סתרי קראי אהדדי ועל זה נקט הכא ב' טעמים דהא שאסר להרגם משום שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה וכו' והא דמשמע הכא דמותר לצור' היינו לאחר שנתגיירו השתי פרידות דעיקר הטעם הוא משום שתי פרידות מותר לצורם אבל לצורם קודם שנתגיירו אסור: [ריב לא להם] פירש כתרגומו לריב עם ישראל ולא להם ר"ל ישראל לא נסעו דרך ארצם ולא היה להם לריב עם ישראל: [ד"א] פרידות פירש גוזלות ואע"פי שלא באה ממואב אלא אחת י"ל דרש"י נקט לשון הגמרא והוצרך לד"א דלטעם ראשון קשה דהא לעיל משמע דאף מדין היו יראים מישראל כדפירש לעיל שעשו שלום ביניהם וכו' עיין שם לכן פירש ד"א ולד"א קשה היה לו להקדוש ברוך הוא לסבב סיבות שלא יהרגו ישראל שלפ..ת מבפ"ת של רות ולמה צוה על כל האומה שלא לצור את מואבים ל"ש גם טעם ראשון: ג וידבר שמיתתו תלויה דכתיב נקום נקמת וגומר אחר תאסף אל עמיך דאל"כ וידבר מבה ל"ל דמסתמא כל מה שנאמר אמר לישראל: ד"ה אנשים צדיקי' דלא הל' לאנשים דהא אין דרכן של נשים שיוצאות למלחמה ופשיטא היו אנשים אלא אנשים בא ללמדך שהיו צדיקים לכן בפרשת שלח לך לא פירש רש"י על שלח לך אנשי' צדיקים דאיצטריך אנשים לגופיה ועל אנשים דכתיב אחר כך פירש צדיקים דהשוא אנשים יתירא הוא לפי שכתיב לעיל אנשים והרא"ם פירש מדכתיב מאתכם וגומר הדבור הזה היה לאנשים מסתמא אותם שנחלצו מהם אנשים היו א"כ אנשים דכתיב ל"ל. ד"ה נקמת ה' האלו ר"ל למה לא כתיב נקמת ישראל: ד לכל מטות שבט לוי דה"א ה"א ושבט לוי לא נטלו חלק בארץ גם לא יצאו לצבא לכך צריך לרבות וא"ת כיון דגם שבט לוי הולכין לצבא היו י"ג דהא חשיב אפרים ומנשה לכל הפקודים ובקרא כתיב וימסרו וגומר אלף למטה שנים עשר אלף והרא"ם תירץ דאפרים ומנשה לא נקראו ב' שבטים רק בדבר נחלת הארץ ולכן למרגלים שהיו בעבור נחלת הארץ נחשבו לשני מטות ופה שלא היה רק לנקמת ה' בלבד אינם נקראו אלא שבט א' עכ"ל. והאריכו בזה המפרשים ע"ש: ח וימסרו ע"כ דאל"כ ויקח משה שנים עשר אלף מבעי' ליה וגומר [ו' פנחס שקול] מדכתיב וישלח אותם משה למה חזר וכתב אותם ואת פנחס אלא מגיד וכו': [ומפני מה הלך] בשלמא בלא זה הוה אמינא דהא דלא שלח את אלעזר משום חשיבתו של אלעזר שהיה שקול כנגד כולם אבל עכשיו שפירש בגם פנחס היה שקול כנגד כולם א"כ למה שלח את פנחס וכו': [שהרג כזבי] ולהאי טעמא לחוד קשה דהא עיקר מצוה היה מה שהרג את זמרי ולא מה שהרג את כזבי לכן אמר דבר אחר שהלך וכו' ולפי דבר אחר קשה הא לטובה היה לו ליוסף מה שמכרוהו למצרים שהרי נעשה מלך שם לכן אמר דבר אחר שהיה משוח מלחמה ולהאי טעמא לחוד נמי קשה לנוה מפרש קרא שמו של פנחס שהיה משוח מלחמה במלחמה זו יותר מבמלחמה אחרת ולכן צריך רש"י לכל הטעמים נ"ל: [נ"א] נראה לי שאין כוונת המדרש הזה שפנחס זכר להם מה שעשו מדין ליוסף כי גם הכתם וגם שנאתם כבר אבדה ואין זכר להם אלא כך פירושו כי אחר שראה משה שמכירת יוסף על ידי מדינים ראה שמדינים מתנגדים היו ליוסף דאל"כ לא היו מתגלגל ע"י מדינים מכירתו של יוסף כי אין מגלגלין חובה לאדם אלא ע"י מי שהוא מתנגד לו ועל ידו בא לו חובה והיה יוסף הסך למדינים היה גדור מאוד בערוה ומדינים הפקירו נשותיהן ובנותיהן בשביל ערוה כדי לזנות והיינו דקאמר מזרע יוסף שפספס בילרו ומאחר שהוא פספס בילרו הוא הסך למדין ויקבלו הם חובה שלהם ע"י פנחס שהוא מזרעו של יוסף שהי' גדור בערוה הסך למדינים: ד"ה וכלי הארון והצי' משום דשני' נקראו קדש דכתיב בפרשת במדבר סיני בסופו ולא יבאו לראות כבלע את הקודש ציץ כתיב בפרשת תרומה ועשית ציץ וגומר קודש ליי': ד"ה בידו ברשותו דל"ת שיאך יכול פנחס לישא כל זה בידו הארון והציץ והחצוצרות: ח ליטול שכר. דקשה שיאך סירע שבלעם היה אצל מדינים שהרי בלעם אמרם נהרים היה והלך למדינים לבקש השכר ולא אצל בלק כי הם היו סרסורי העבירה א"נ שמא היה שם בתוך הזמן כי עבר דרך שם לילך לבלק לבקש שכרו: עצה רעה דאל"כ איך הרגוהו והוא אינו מדיני דא"ל משום שבסיבת חטאו שהרי הם לא ידעו זה עד שוכם ממדין שנאמר להם הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם ולא מפני שמשיאן עצה רעה למ... בציווי הקב"ה: [נח"י] י"ל לפי ששמע שישראל באו לצרור את המדינים לסיבך הלך אצלי' לעזרם וגם ליטול שכר והא והא י"מא ואפשר שבשביל שכר לבד לא היה הלך אצל בלק: [והג"א] תירץ דמואב לא הי' חייבים לו בדין משום שהיו יכולין לומר מה שפסקנו לך שכר הרבה משום יראה עשינו כדאיתא בפרק בתרא דב"ק הל' שהיה בורח מבית המסורים ואמר לאחד פול דינר והעבירני אין לו אלא שכרו בלא עשה אלא מחמת יראה ה"נ לא הוי לבלעם א' א' שכרו והוא דבר מועט טורח הדבור והעלה שנתן להם אבל מדין שלא היו יראים והיו מבטיחים אותו על שכר הרבה צריכים הם לשלם לו שכרו משלם כמו שהתנו עם שהיה ניחא לנעלב כי מה שעשו מואב עמו מחמת

ירצה אבל מדין עשה מחמת שלא שהספיקו כנותיהן [וכה"ג] מתרץ כי איתא במד' שגור סוא בלק וא"כ מחזית מלכי מדין לכן הלך אצלו לבקש שכרו: י שברו משלם יב לפרש משלם תשלום ממש ולא קפהוהו ר"ל לא היו מכוין גו אלא שהו מזמין לו הרעה שעשה להם ויש לפרשו משלם בסגול השי"ן וקמ"ץ הלמ"ד ר"ל משל האמות דהיינו חרב שנתנו לו לפי שהיא תפש אומנותן של ישראל כו' כדפירש"י בסמוך: [פ יוחס. טורני] וטרני היינו שרים ותרגומו פירני פי' דעורני פירש שלוש טירני הם יגו מירותם כלומר מקום מושב שרים ולטעם אחרון לא ד קשה איך ליכתוב טירות ולטעם ראשון קשה היה לו לכתוב ניטרותן לכן פירש שני טעמים: יא ד"ה כו מטלטלין דלקמן פרש"י על יתר הבז אשר בזזו שהיה עודף על בז המטלטלין הא בזזו עם הלכה אי"ב לו שמשמ' שנשארו בידם כי שביאום לה' כדכתיב ונקרב את קרבן ה' וגומר וע"כ צ"ל דבז היינו מטלטלין שאינן של תכשיט וכתב הרא"ם אבל לא ידעתי מנין לו זה כי יותר נכון שצ"ל שהוא כולל כל המטלטלין בכלל מאחר שכלל כל הבזה לפניו את כל השלל ואת כל המלקוח נראה דרש"י ג"כ ס"ל הא דכתיב את כל השלל שהוא כלל הכל בין של תכשיט ובין שאינו של תכשיט אי רש"י רצה להרץ הקרא דפעם קורא אותו שלל ופעם קרא אותו בז ולמה לא כתוב ויהי המלקוח יותר השלל אשר שללו וגומר אלא ע"כ צריך לומר הכא דשלל הוא מטלטל' של תכשיט ובז הוא מטלטל' שאינו של תכשיט: [קצ"מ] מה שפירש רש"י שלא כסדר שכתוב אחריו מפני שאם לא שפירש בדבר בלעם בעלה שנתן להם על הזנות לא היינו יודעין באיזה ענין היו מכירין אותן אבל עכשיו מ"ש שהיו מכירין באותו נכשל פלוני ופלוני כנלע"ד: יז הן הנה. שהיו מכירין כגון בת ג' שנים ויום אחד שפותה מכאן אינה ראויה ליבעל: יז ראויה דאל"כ הוו קראי כתרי להדדי דכתיב וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרוגו משמע דוקא גדולה דנבעלה הא גדולה שלא נבעלה החיו וקטנה בין נבעלה ובין לא נבעלה החיו והדר כתיב וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם משמע דוקא קטנה שלא נבעלה הא קטנה שנבעלה וגדולה בין נבעלה בין לא נבעלה תהרוגו וא"כ קשיא רישא לסיפא לכך מוכרח לפרש ראויה וכו': [ולפי הנ"ך] וא"ת א"כ אמאי איצטרך למכתב וכל הטף בנשי' אשר לא ידעו איש החיו לכם הפתא אפי' שלא יודעת שהי' יודעת מיבעי' אלא לאו ש"מ מדאצטריך למיכתב וכל הטף בנשים אשר לא ידעו החיו לכם מכלל דאשה יודעת איש הרוגו וי"ל דע"כ צריך לכתוב וכל הטף בנשים וגומר דאל"כ לא הייתי יודע דוכל אשה יודעת איש מיירי בראויה ליבעל ואף על פי שלא נבעלה או דלמא בנבעלה ממש דהאי דמוקמינן בראויה ליבעל היינו משום דקשיא קראי אהדדי כדפרישי' והרא"ם תירץ בע"א: [ד"ה] הרוגו נאמר הרוגו אם תאמר מ"מ ועתה הרגו כל זכר שכתיב ברישא דקרא צ"ל י"ל דהי לא כתיב הרוגו בזכרים ברישא דקרא ה"א דגם בזכרים יש חילוק אם ראוי לבעול דהיינו גדול ואינו ראוי לבעול דהיינו קטן לכך נאמר ועתה הרגו מ"מ ומהרא"י תירץ דאי לא הוי כתיב הרוגו משמעות הכתוב היה מוכח למדרש וכל אשה למטה קאי וכיון דלמטה קאי היינו מהפכים הסברא ונימא דלפי היה כתב וכל יודעת איש לחודיה ולא הוה כתיב הטף לא הוה ילפינן מק"ו להחיות וה"א כיון שהיא ראויה לבעול ולא נבעלה מ"ה החיו לפי שהיתה ראויה להחטיא את ישראל ולא שהכשילה את ישראל אבל טף דאין ראוי ליבעל אין להם זכות להחיות מ"ה כתיב הרוגו להפסיק: יט מחוץ שלא יכנס ר"ל ה"א טמא מת מותר ליכנס אפילו במחנה לויה ולמה אמר הגו מחוץ למחנה. ומתרץ דבמחנה מיירי בעזרה [ד"ה] כל נוגע ר"ל דכל הורג נפש משמע אע"פי שלא נגע בו ואם זרק בו חץ והרגו או בפשוטי כלי עץ שאינו מקבל טומאה למה יטמא הורג אותו איש: תתחטאו טומא' אהלת וא"ת והא גבי מגע ג"כ כתיב אד' בפ' חקת דכתיב כל הנוגע במת בנפש האדם ועיין בב"ק דף לא בתוספות תמצא ישוב על כל הפסוקי' שנויים ג"כ נקרא אדם: [ד"ה] אתם צריכין הזאה מקרא זה אף לדורות נאמר וכן כל מסכה של ניעול כלים: כ וכל כלי הקרנים ר"ל לצ"ל וכל מעשה עזים הא כתיב וכל כלי עור: כא ד"ה שמע מרכו פירש שלא הצ"ל שמע מרכו אלא הל"ל שמה שהרי כל התורה נתנה על ידי משה אלא לומר דבר בשם אומרו כמו ותאמר למלך בשם מרדכי: כג לבשל בו ר"ל וכי בשביל שהאומן עושה כלי האור הוצרכו הכתוב להעביר אותו עוד באש ל"פ ובשל בו והוי מקרא קצר דהל"ל וכל אשר תעבירו באש לבשל בו: ד"ה אך מטומאת מת ומלת נדה מגזירת וידו אבן בי אבל לפי מדרשו הוא לשון נדת דותה מים הראוין לטבילת נדה ומפני שמלת יתחטא אינו נופל אלא על החטוי קרא כפירש הראשון לפי פשוטו ומפני שהמים הראויין לטבילת נדה דהיינו לכל הטמאים והיה לו לומר במי טמא יתחטא אמר ורבותינו דרשו מכאן תעבירו במים כולכן ודיו וכא דנקט טבילה בלשון העבר' ולא אמר לשון הבאה כמו במים ובא ומצא עד הערב ר"ל מפני האמ' לעיל דהעב' רו באש שאין פירש מלשון העברה אלא לשון הובאה באש ה"ה תעבירו דהכא פירש נמי לשון הבאה והוא טבילה וכיון שצריך טבילה צריך להסיר ממנו כל דבר הנדבק בו בכלי כדי שלא יהא בו דבר החוצץ בטבילה כדכ' אך את הזהב וכו': כו שא את ראש פירש קבל כמו לא תשא שמע שוא ולא כל הרמה כמו ישא פרעה את ראשך ופירש ראש סך חשבון כמו כי תשא את ראש ונקרא הסך ראש מפני שנוהג בעלי החשבון לכתוב הסך בראש אוגרת הפרפים: כז וחצית חציו לאלו ר"ל לפי מה שכתיב בקרא משמע תופשי המלחמה יעמדו בצד אחד ובין אלו שתי המחנות תחלקהו וא"כ מה טעם יש בדבר וגם לא מפרש הקרא למי יתן החלקי' ומתרץ ה"ק קרא יתן חציו לאלו: מב וממחצית מן האנשים ר"ל מה שכתוב בקר' אשר חצה משה מן האנשים הצובאים משמע שחלק גוף האנשים וכו' אפשר זה ועוד קשה למה לא מפרש הקרא למי נתן משה החלוק' ועל זה פירש לעדה ר"ל שנתן לעד' והוציאה לכן מן האנשים הצובאים ולא מגופן והוי מקרא קצר: מג ותהי כך וכך לא שבא להודיענו מספר המחצה כמה הוא שזה נלמד ממחצת תופשי מלחמה אלא הכתוב נמשך עד ויקח משה וגומר שממחצית לקח אחד מן החמשים ונתן ללוים ועוד דאל"כ ומחצית מבעי ליה דממחצית מורה שר"ל שממחצית לקח מה שלקח: נ ד"ה וכומז של בנות וא"ת והלא הותר להם יפת תואר וי"ל דלא הותר להם אלא לאחר ז' שנים שכבשו וז' שנים שחלק' וכן משמע בירושלמי דסוף מסכת ע"א מצאתי ול"נ הא דהותר להם יפת תואר דוקא במלחמות הרשות אבל מלחמה זו היתה דומה למלחמת מצוה של לא תחיה כל נשמה וישראל לא ידעו זה מתחלה אלא אחר שכעס משה עליהם שבחיו כל נקבה וא"כ באיסור היה להם הרהור הלב של בנות מדין: [קצ"מ] ועי"ל אין צורך בזה בב אמרז"ל שעבירה התורה כנגד היצר הרע וקראו אותה בשר תאוות שחוטה לא שהוא כתיב גמוש וגם מר נפשו ירחק ממנה וזה פשוט:

לב ג **עטרת** סיחון ועוג מדכתיב אח"כ הארץ אשר הכה ה' וגומר דהיינו סיחון ועוג שישראל נלחו אותן וירשו את ארצם כמו שמפורש בפרשת חקת א"נ מדכתיב בסמוך ויתן להם משה לבני גד וגומר את ממלכת סיחון האמורי ואת ממלכת עוג מלך הבשן וכתיב בתריה ויבנו בני גד את דיבון ואת עטרות וגומר ותשיב כל הערים שכתובים הכא ש"מ דמארץ סיחון ועוג היו ולא מארץ מדין שנכתב קודם לזה: ח ושתי קדש היו כלומר הא דכתיב קדש ברנע לא תאמר דקדש שמה ושם בעלה ברנע כמו אלוני ממרא דבעל הם ש' ונקרא מארה ל"ש כך שמה קדש ברנע הכל שם המקום והא דקרו ליה במקום אחר קדש לחוד ועל זה פירש דב' קדש היו: יב הקניזי אמו של כלב דל"א מ"ש כאן כלב בן יפנה הקניזי והא בן יפנ' להו בן קנז הוא ואם בן קנז הוא לאו בן יפנה הוא וגם במקום אחר לא כתיב אלא כלב בן יפנה ומתרץ ומה שכתיב כאן בן יפנה הקניזי פי' אחר שמת יפנה אביו של כלב נשאת אמו של כלב לקנז וילדה לו את עתניאל וכלב נקר' בן יפנה אביו וקנזי בשם בעל אמו: יו נבנה והקים הו על ממונם ר"ל למה שינה משה ואמר בנו לכם ערים לטפכם וגדרות לצנאכם ומתרץ לפי שהם היו חסו' כו': יז ד"ה וישב בעודנו דהם לא כן מה שעב אמרו זה לתשא מה שיהיה: [ד"ה בערי המבצר] כי הגויים כבר נשרשו במלחמה: יט מעבר שמעבר ר"ל שלא נחלתן שיהא גם כן בעבר הירדן ולמה אמרו כי לא ננחל וגומר לכן פירש בעבר הירדן שמעבר ר"ל לא נטלו בעבר לנגד מערב אלא בעבר שלנגד מזרח כדכתיב בתריה כי באה נחלתינו אלינו וגומר: כד **לצנאכם** מגזרת צונה דק"ל למה נקוד שורו"ן בספ"ה והא בכל המקרא הוא נקוד בחול"ם: ד"ה והיוצא לגבוה ר"ל כוס למה כתיב מכן והיוצא מפיכם תעשו שהוא לשון שכתוב בנדר דכתיב ככל היוצא מפיו יעשה וגומר פירש דקיימא לן אמירה לגבוה כמסירה להדיוט נלע"ד: [וכן עשו] כלומר אל תקשה מגליה שקבלו עליהם כן שהרי בספר יהושע כתיב שכן עשו שעברו עד שנחל שמכן ש"מ שכך קבלו עליהם: כח ויאמר כלם כאיש אחד ר"ל למה כתיב ויאמר לשון יחיד והכי רבים הוא ולא רצה לפרש כפירש בעל הטורים הגדול שבהם דבר בשביל כלם נראה משום שהיו ב' שבטים ולהם ב' נשיאים שראוי' לדבר כל אחד בשביל שבטו כלי"ע: כה ויצו להם עליהם מפני שציווי זה הוא לשון צווי כמו שכתב אחר זה ולא נופל בזה מלת להם אלא עליהם אמר כמו עליה' ומפני שלא נתמנו רק על התנאים אחר זה על התנאים ולמה שמלינו מלת להם כמו עלה' והוא מלת ה' ילחם לכם שפירושו עליכם כלומר בשבילכם: לב ואתנו וברשותנו תהי ר"ל מה שכתיב ואתנו אחוזת נחלתינו מעבר לירדן מזרחה משמע שנטלו הקרקע אתה והיאך אפשר זה. וע"ק למה כתוב מעבר לירדן והלא בצד זה נטלו נחלתן והוסיף מלת תהי מפני שמאמרו בידינו וברשותינו אחוזת נחלתינו לפיכך הוסיף מלת תהי שהרי עדיין לא זכו בנחלתן זו אלא אחרי קיום התנאים כאלו אמר אחר קיום התנאים לא נבקש עוד לנחל מעבר לירדן והלאה כי כבר קבלנו נחלתינו בעבר הירדן מזרחה למפרע קודם עברנו את הירדן וכיון בכבר קיימנו תנאנו באחרונה אחר שהחזקנו בנחלתינו ובנינו גדרות לצאן למקנינו וערים לטפינו וישבנו בתוכם: לו להיות ערי מבצר לא לפי' מלבו שגירה בכל אלה הערים הנזכרים היו ערי מבצר וגדרות לצאן דאם כן מאי ויבנו דקאמר הא כבר בנוים ועומדין: לח קורין עריהם כלומר שהסיבו שמם קודם בניינם מחדש כדי שלא יזכר שם ע"ז בפיהם כי נבו ובעל מעון היו שמות ע"ז והיו נקראין הערים על שמם ובני ראובן הסבו את שמם כמו שאמרו חז"ל בית גליא בית כריא אבל שאר העיירות הסבו שמם אחר בניינם החדש כמנהג כל בוני עיר: ו ד"ה ואת שבמה בנו שבמה ר"ל למה לא כוללן הכתוב אחד ואת נבו ואת בעל מעון ואת שבמה מוסבת שם ומתרץ דדוקא נבו ובעל מעון מוסבת שם אחר פירוש קודם בניינם החדש הסבו שמם כדי שלא יזכור שם ע"א בפיהם אבל בשאר העיירות הסבו שמם אחר בניינם החדש ויהיה שבמה דבק למלת בנו כדלעיל ולא עם מיסבות שם ואמר אל שהכתוב נדבק עם מוסבות שם שהרי שנים ושבמה שם לאחד הוא: כב ויקרא בשתי תיבות והקבה כרמב"ן וכן אחר מפרשים איך לא רצה במדרש רות והכי לא חשיב כלהו א"ל ה ו אין אתה מן השפה אלא מן האמהות ודכוותה ונבח הלך וגומר ודכוותה ויאמר אלי לבנות לה בארץ שנער מלמד שאין לשקר חבוטה וכו' עכ"פ ול"נ דס רש"י יודע המדרש אך מ"מ ותמהו וכו' הוא לפי מה שדרש רבי משה הדרשן שלא עמד שמה של עיר נכך לכן כתיב לשרפה כאלו כתיב לה נבח שלא נתקיים שמה אלא שם אחר וכן צריך לדרוש נמי כשם דוקי' ויאמר לה בועז ולא מליח וזה אינו וכן לבנות לה בית לא בית אלא אהל וזה אינו ולכן דקדק רש"י בדבריו ואמר מה ידרוש כלומר לפי שדרש מדרש שם יש לדרוש גם כן התם וזה אינו וכתו' לא נשתנה שם העיר שקרא בשם נבח וכא דכתיב לה רפה י"ל דנובח אחרים קראו את העיר בשם נובח אבל בניו לא קראו אותה נובח כמו שכתב הרמב"ם שהביאו טור י"ד סימן ר"ס היה שם אביו בשם אחרים יקנה את שמו כלומר שמו של אחרים כן צ"ל ליישב דברי רש"י:

השלמת פרשת מטות

פרשת מסעי

לג א **אלה** מסעי למדת שהיה במדבר פארן דפארן היה מישור גדול ומקום היה בו שנקרא רתמה ש"מ דגזירת מרגלים היה ברתמה: [שכל ל"ח שנה] שלא היתה הגזירה כי אם שלשים ושמונה שנה כמו שפירש רש"י בפ' ואלה הדברים וא"ת והא מרתמה עד הר ההר לא היו א"א י"ט מסע' וא"כ לא יהיו אלא ארבעים מסעות ולעיל פרש"י מ"ב מסעות עיין לעיל בפרשת חקת שבע מסעות מאוסרה עד הר ההר: [דרכה אחרת] ר"ל דלכך כתבו המסעות (כאן ישנו) ר"ל כאן היית ישן וכו' כי הקב"ה מונה כל המסעות כלומר דבכל זה עמיהם במסע פלוני וזה הירע לכם במסע פלוני [כאן הקריו] לשון מוקד שכן דרך החולים שנוח להם כשמקררין אותן: ד ומצרים מקברים טרודים באבלם כלומר שנותן טעם אלמעלה מה שכתוב יצאו ישראל ביד רמה ולמה הניחו להם המצריים ומפרש ומצרי' מקברים וגומר והיו טרודים באבלם דאי מקברים ממש אין זה לעיני כל מצרי' ומדכתב ביד רמה לעיני כל מצרים ששוא כמו נפל ודאי להודיע שכולם רואים המה ואם מקברים כפשוטו לא היו רואים שהרי צריכים לקבור בבה"ק ל"פ טרודים וכן מקברים ר"ל טרודים גם בזה נלי"ע: יח **ברתמה** ע"ש לשון שרש דל"א לכה קראו כאן

פי׳ [...] לחת קרלו סכך וכו׳ [רש״י] מה שהולך לפרש זו הם יותר יותר קשה לו במסעות מה שכתוב ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה ופי׳ כשהלוך כתב וחחר נסעו מחצרות ויחנו במדבר פארן ג״ם ע״ם לשון הרע וכו׳ כלומר שהכל מקום אחד : רק על פי שמות בנסיך כלומר על פי ה׳ נדרש לפניו ולאחריו ויעל אהרן על פי ה׳ וימת שם : מ וישמע כאן למדך ר״ל לעיל בפרשת חקת גם כן כתיב אחרי מיתת אהרן וישמע הכנעני וגומר אבל לא מוכח שם ששמע מיתת אהרן דאיכא למימר ששמע מה שאמר בקרא האחרין כי בא ישראל דרך האתרים אבל כאן לא מפרש אלא זכרו מיד לכך מוכח כאן שמיתת אהרן וכו׳ כפירש כאן לל׳ דרך שמיתת אהרן היא [...] דכתיב ואהרן בן קכ״ג שנה במותו וישמע הכנעני אבל בפר פרס לא ידעינן מה שמעו כמו שם מיתתו של אהרן, אם בהיותם שאיתם כאוכים שם : מט מבית הישימות מקנה סיון ב׳ פרסאות דמבית הישימות עד אבל השטים י״ב מיל הם : בל פירש אבל שמו אין פירושו של אבל מישור ובפרשת לך לך פירש רש״י בו והתרגום אתרגם אבל מישור פרש סטיין ולא כלשון : נב ד״ה והורשתם ונרשתם. דלאי פי׳ לשון ירושה ב״ל ויכשתם א״כ מאי פירש ירשה לא ה״ל מפריבש דאין מלת מפנים׳ נופל שיכשם : ד״ה משכיותם להשתחוות לפי שרוצה להוכיח דמשמע לשון רצפת ברקיע בקבא ולכן משכית וגם רוצה להוכיח מה שפירש להשתחוות עליה בפישוט ידים ורגלים מדכתיב להשתחוות עלי׳ וכתיב גבי יוסף להשתחוות לך ארצה דהיינו פישוט ידים ורגלים : נג והורשתם מיושביה מפני בהורשת׳ לשון גירוש הוא ומה שכתוב לא פירש ר״ל ישבי הארץ שיכלו להתקיים דא״כ הא כבר כתיב והורשתם וה״ל לכתוב והתנחלתם וגומר. אלא שאמר זה לתנאי שאם תורישו אותם תוכלו להתקיים : נד למטות אבותיו יולאי מצרים כאן לא פירש בפירושו שפירש בפרשת פנחס דהם משמע שהלוקו שחלקו לפי בני הארץ שבאו לכלל כ׳ שנה משום דאיכא פלוגת׳ בב״ב וקי״ל כמ״ד נחלה תחלק הארץ וגומר על בני הארץ נאמר והם פירש אליבא דמ״ד וכאן פירש אליבא מ״ד לא״ה תחלק הארץ על יולאי מצרים אמר ואסמך הלכות ונייסב דסיינו, נמי לפי שפירש לעיל במשנה נחלה זו כו׳ : [בנ״ב גבולין] ר״ל דכל גבול נקרא על שבטו זה גבול ראובן וזהו גבול שמעון והשתא א״ש מה שהקשה בפ׳ ויחי מ״מ לא נקראו שבטים אלא אלו ר״ל אף נחלת אפרים ומנשה לא נקראו אלא על שם גבול אפרים וגבול מנשה כתב הרא״ם תימא דהא לא כמאן דאר׳ יהודה שסבר לנוחלי מצרים נחלקה הארץ שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו ורבי יונתן דאמר לבאי הארץ נתחלקה ת״י שנאמר לאלה תחלק הארץ ומה אני מקיים לשמות כשות אבותם מה שנאמר נחלה זו וכו׳ והגיה בג״ע וי״ל דקי״ל לכל הפירש׳ קשה מהו למטות אבותם גם ב״ל אלא לשמות אבותיו ינחלו למטות ל״ל אלא ע״כ למדרש נמי ב״ב נבוכו וכו׳ חם שהכרים את רש״י לפרש דבר אחר ולפי ד״א נמי קשה ל״ל ימפרש אבותיו בלא ב״ל אלא לשמות מטות ל״ל גם לטעם ראשון : נה והיה. יהיו לכם. נראה ר״ל לפי שבמקרא משמע שהם יותירו ע״ם כן כרלון שיהיו לשכים. תוד במה שייך לומר על בני אדם שוכים לשכים דהיינו יתידות כדפרש״י ומתרץ יהיו לכם לאשה ר״ל אם תותירו אותם יהיו לכם לרעה כלומר לא יהיו לכם לשכים ממש אלא לרעה לצרה. לצנינים ד״ה ולצנינים לשון מסוכת. כמו מסך פתח כלומר גדר כסוכה :

לד ב אשר תפול מלרני גבולי כלל זה נקוט בידך כל מקום שמזכיר רש״י לשון מילר ר״ל הוא גבול פירש הרלועה שמקפת א״י : [לשון נפילה] כמו בפ״ל קרב כנה הגורל : ג והיה מן המזרח למערב כלומר לאו דוקא הפאה של נגב אלא כל הרוח נקרא פאה מקרן מזרחית דרומית נגד קרן מערבית דרומית : [ממדבר לין דרומית] מצלתית ועל עדי אדום ר״ל אשר אצל ולהודיע מקום אלא מדבר לין בארץ כנען מקום ארץ תשע מטות הוא הקרן מזרחית דרומית שלשי שלום ארצות כל דבריו של סרים. נגב מעין נהורם המלייכות גבול ארץ ישראל [מן המיחור היינו נילוס ועל ארץ מגב] וכתיב עקבא וישלח ישראל מלאכים אל סיחון וגומר משמע מתחילה הסיבם מן המערב למזרח כלך דרומו של אדום ומוצא כשהגיע למקלוע דרומית מזרחית שם מן לפון העולם. לסבב את מלר סמזרחי כתיב אחריו וישלח ישראל וגומר שמכון עם ארץ סיחון ועוג: [אצל אדום] זה מוסב אלעיל רוצה לומר שפירש. נגב ארץ ישראל ומקדמת המילר כמנא שארך ישראל מתקלר דכל כמה שמרחיב המילר לתוך ארץ ישראל [מן המילר] מדכתיב מנגב למעלה עקרבים משמע שהגבול לדייק כמלר לנרומי של מעלה עקרבים אבל היכא שכתיב ועבר משמע שעבר המילר חוץ לעיל : ד״ה ועבר אל לין דה״א בסופו במקום למ״ד בתחילה : ד״ה ולא ומתחך פירש שהגבול ארץ ישראל מתפשט לגד דרום של עולם וא״כ מתרחב הגבול של א״י לגד לסון של עולם ודו״ק היטב : ונסב האמור כלומר מה שכתיב ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים אין פירושו כונסב דלעיל. דלעיל פירש שהמילר היה מתעקם לפי׳ ונמצא שא״י מתקלר והמילר מרחיב אבל ונסב דכתיב כאן היה מתעקם לנחל מצרים שהוא דרומו של עולם ונמצא שמתקלר המילר וארץ ישראל מרחיב : ומשם והלאה. כלומר שלא היה מרחיב יותר משבא לנחל אלא עומד ברוחב הראשון אבל מעצמון התחיל לקצר ובא לו לנחל מצרים : ו ד״ה והים הגם ין מגבול יתירא מרבה ליה אף נסים : ז מן הים וחולה סימנו ר״ל ברוחב הים מסבב את ההר כלד פנים דהיינו ארץ ישראל וכלד חוצה חוץ לארץ : ח תצאות שכם כלה רוצה לומר מלדדה עד מלר עינן ומשור המילר לדרומו של עולם ממערב למזרח נמלא שארץ ישראל מתקלר והמילר מרחיב : טו קדמה שרוח מזרחית כלומר דקדמה הוא לשון פנים וה״א בסוף׳ במקום למ״ד בתחילתה וזהו שפירש אל פני ר״ל לפני ומפרש והזיל על מה קאי אל פני לכך פירש כעולם ר״ל אל פני העולם דהיינו במזרח שרוח כו׳ : יז אשר בשבילכם ר״ל דינחלו משמע שהם ינחלו לעצמן ולכם נשמע שהם ינחלו לכם ל״ם ואשר ינחלו בשבילכם : ומחלק נחלה דאל״כ שהרי כאן היו קטנים דלאו בני שליחות נינהו וגם איכא דניחא להו בהר ואיכא דניחא להו בבקעה אלא מה שעשה האפוטרופוס עשוי והיינו בחלוקות נחלת השבט למשפחות והמשפחות לגברים וחלוקת הארץ עצמה היה על פי הגורל ואינו תלוי ביד האפוטרופוס : ובורר לכל אחד הא דלא נקט רש״י גם כן דהנשיאים היו מחלקים תחילה לשבטים ואח״כ למשפחות ולגברי׳ משום דהשבטים לא חלקו לשבטים אלא ע״פ הגורל נחלקו לנשיאים : נוחלים לכם ר״ל א״כ למה כתיב לכם אלא בשבילכם : יב מגואל כלומר מגואל פירש מה ני גואל הדם ומפרש והזיל הי מקרי גואל הגואל ופל גואל הגואל פירוש הרב ואמר שהוא קרוב לגואל : יג שש ב׳ שנתן יהושע דל״ת ל״ל למכתב המנין שם מדכתיב אחרין

את שלש הערים תתנו וגומר פ״מ דשם הם אלא לומר לך שלא היו קולטות אלא עד שהיו כל השש ביחד : יד את נפישי רולחים וא״ת והדי ערי מקלט לא היו קולטות אלא שוגגין ולא מזידין וא״כ לן למה לריך בגלעד לג׳ ערי מקלט דא״ל דנפישי רולחים ר״ל שוגגים דאין מעם בדבר סיאך בא דנפישי שוגגים הי׳ וי״ל דודאי מזידי׳ היו אבל לא היו שם עדים ואמרו שוגגין אנו לכך לריכין שלש ערי מקלט רא״ם ועי״ל דאיירי כענין שפירש בפרשת משפטים על והאלהים אנה לידו שהקב״ה מזמינ׳ לפונדק אחד וכו׳ ה״נ איירי בענין זה לפי שהיו הרבה רולחין בגלעד שהיו מזידין בלא עדים ובארץ ישראל היו הרבה שוגגין בלא עדים מה עשה הקב״ה מזמנן לפונדק אחד ר״ל לגלעד ואותן שוגגין שמא״י הולכין אותן מזידין בשוגג כגון שיושבין תחת הסולם כענין שפרש״י בא וא״כ המזידין נהרגו והשוגגין גולין שם בערי מקלט לכך לריכין ג׳ ערי מקלט בגלעד כמו בכל ארץ ישראל [ד״ד] מתרץ ע״פ הגמרא פרק אלו הן הגולין תניא רבי יוסי בר יהודה אומר בתחילה אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין לערי מקלט וב״ד שולחין ומביאין אותם משם מי שנתחייב מיתה הרגוהו שנאמר ושלחו אותו זקני עירו ולקחו אותו משם ומי שלא נתחייב גלות מחזירין אותו למקומו : (עקובה מדם) עקובה לשון ארב : יו ואם בכלי כמיסת כמיסת כדי ר״ל כשיעור : [הרי הוא אומר] כלומר מה שכתוב ואם בכלי ברזל וגומר ואם באבן יד וגומר או בכלי עץ כו׳ עד דאב בשנאה וגומר דלמא מיירי בשוגג פירש הולרך לזה שלא תאמר בשלמא אם הוא על השוגג הולרך לומר אם בכלי ברזל וכל הנמשכים להודיע שבר קשלא הוא אם הורג אפילו בשוגג אלא אם הוא על המזיד מה לי ברזל מה לי ד״א מזיד הוא אבל מה שכתיב אחריו או באיב׳ וגומר עד ואם בפתע וגומר זה ודאי מיירי במזיד : [בכל אבן] וה״פ דקשה לרש״י ל״ל למכתב אבן הא לעיל כתיב נ״כ אבן ומיירי נמי בשוגג אלא ליתד על האמורו׳ למעלה כו׳ : יז אשר ימות שיעור וא״ת והא כתיב באבן יד ופירש״י שיש בו מלא יד כלומר שיש בו כדי להמית וי״ל דאתא ללמד שיהא בו כדי להמית במכה וחד שיהא בו כדי להמית בזריקה דפעמים יש בו כדי להמית בזריקה ואם זרק והמית בו ה״א דחייב קמ״ל דאינו חייב עד שיהא בו כדי להמית בזריקה. ובזה יתורץ גם שכתב הרא״ם ולא ידעתי וכו׳ : יט בפגעו אפי׳ בתוך ערי לפי שמדבר כאן במזיד כמו שפירש״י לעיל ואם לא המיתהו ב״ד וגלה לערי מקלט שלא ברשות ב״ד ימות אותו אפילו לערי מקלט דאל״כ ל״ל בפגעו הא ככר כתיב גואל הד׳ ימית הרולח : כג או בכל אבן בלא ראיה פ׳ שבזול׳ תוספות מלת הכהו יוכן דבלא ראות דבק עם אשר ימות כלומר שלא ראה מיתתו ואין כן רק ר״ל שלא ראה בהכאתו. ועוד שבזולת זה התוספות יהיה שאמר או באבן או בכל אבן חסר בהכרח כי היה נ״ל או הכהו בכל אבן דאי אהסליך דלעיל מיניה קאי א״כ או כל אבן מיבעי ליה : ד״ה ויפל דרך. ירידה כגון היה מעגל במעגלה ונפלה עליו והרגתו. או שהיה משלשל בחבילתו ונפלה עליו או שהיה יורד בסולם ונפל עליו והרגו הרי זה גולה : דרך עלייה אינו גולה מוסף למעלה במעגלה ונפלה עליו והרגתו היה דולה בחביות ונפסק החבל ונפל עליו והרגו. היה עולה בסולם ונפל עליו והרגו הרי זה אינו גולה פירש משום דכל אלו דרך עלייה הם ולא היה ליזהר : כה עד מות שלא תאמר ר״ל דלטעם ראשון קשה דכתיב עד מות הכהן גדול מגיד לך הכתוב שרולח יאריך ימים אחר מות כהן הגדול לפי שכ״ג ימות מהרה ולמה ומפרש לפי שהיה כו׳ ולפי׳ ד״א קשה אם הכהן גדול נענש שמת על שלא התפלל ישוב הרולח לביתו אחר מות הכ״ג לכן פירש גם טעם ראשון : אשר משח מי משחו דקרא משמע דרולח משח לכ״ג בשמן המשחה לכך נ״ל דמן שמקרחות וכו׳ : כו אין לו כל זמן דכתיב בפרשת שופטים ועלית אל המקום מלמד שהמקום גורם כלומר בזמן שסנהדרין גדולים בירושלים יושבין בלשכת הגזית ב״ד שבחולה לארץ ובכל המקומות נוהגין : ל כל מכה הבא להורגו ר״ל הרולח על הכאה את הנפש [לפי עדים והתראה] שפי׳ והרי זה מקרא קצר כאלו אמר כל מכה נפש כלו׳ שהרג נפש אינו רשאי להרגו אלא אחר שיעידו שבמזיד והתרא׳ הורגו : לא ולא תקחו לא יפטור פי׳ ומקרא קצר הוא כאלו אמר לא תקחו כופר לנפש רולח אשר הוא רשע למות לפוטרו מן המיתה כי מות יומת ולפי שכתוב בפ׳ משפטי׳ ואם שור נגח וגו׳ והמית איש או אשה השור יסקל וגם בעליו יומת בידי שמי׳ משמע כשם שחייב מיתה כך הוא במיתה ואפ״ה כתיב אחריו אם כופר יושת עליו ונתן פדיון משמע אם חייב מיתה בשביל שורו יכול ליפטר בממון ס״ד ה״ה אם חייב מיתה בשביל עצמו יכול לפטור עצמו בממון : לב לנוס כמו לנס בשו״א תחת הלמ״ד ובפת״ח תחת הנו״ן פי׳ כשם שאין פדיון למיתה כך אין פדיון לגלות : לג ולא תחניפו מפני שלא יפול חנופה בדם בשלמא גבי ארץ שייך חנופה שפירש ארץ הוא אנשי ארץ ובהם שייך חנופה אבל גבי דם לא שייך לפרש הכי :

לו ד ואם יהיה ר״י אומר רצ״ל למה כתיב ואם הל״ל וכי יהיה דואם משמ׳ שספק הוא אם יהיה היובל ומה שכתב אחר זה ואפילו יהיה אינו ר״ל שפירש ואם אפילו בא״כ הוא סותר מה שפירש דמלת ואם הוא ספק אלא אפילו זה מלשון רש״י הוא לא מפירש מלת אם [שיפסוק] ר״ל שיחרב הבית ויתבטלו הממות והיובל : יא מחלה תרצה ונשאו דק״ל בפרשת פנחס חשיב תרצה לבסוף וכאן מנה אות׳ שנייה ומתרץ כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים וכו׳ פי׳ משו׳ שכאן כתיב ויהיו לבני דודיהן לנשי׳ שדרך נשוא׳י האחיו׳ להנשא כסדר תולדותיהן הבכירה ואחריה הלעירה על הסדר כדכתיב לא יעשו כן במקומינו וגו׳ [ובכל המקרא] והא דלא פי׳ רש״י כלום בפ׳ פנחס בסדר משפחה ומנין השבטים שחשב שם בנות צלפחד וא״ן לומר משום דלא קשה לרש״י לפ׳ ע״כ שינה סדרן דא״כ למה פי׳ רש״י בפ׳ פנחס אלא ותקרבנה בנות צלפחד דשם שם לא שינה אלא דרש״י כתב ולהלן הוא אומר ותהיינה מחלה תרצה וא״כ גם בסדר בני תולדות שבטים הול״ל ולהלן וכו׳ ועוד קשה דאלו ותקרבנה לא פי׳ רק מגיד שכולן שקולות וכאן האריך ופירש עוד לפי חכמתן ומגיד ששקולות ר״ל בלדקות ומ״ם ונראה דמתחלה בפ׳ פנחס בסדר מנין השבטים לא יתכן לפ׳ ולהלן שינה לומר ששקולות דקש׳ מנל״ן ששקולות דלמא שינה לפי חכמתן אבל אלו ותקרבנה למשפט שנה שם לא שינה משע׳ ראשון וא״כ ה״א כיון דלא שינה באלו אין לומ׳ דשינה להלן משום חכמתן דא״כ ה״ל לשנות אלו ותקרבנה דשם הראו חכמתן כמו שפי׳ רש״י חכמניות היו ומדלא שינה כוס ודאי השינוי דלהלן מגיד ששקולות וכל זה דה״א דאלו ב׳ ראשונים הם סדר תולדות אבל כאן מוכח דזה הוא סדר תולדות שנשאו כסדר וא״כ ב׳ פעמי׳ הראשוני׳ שינה סדרן אלא להורות על שני פעמים מנאן לפי חכמתן ומגיד ששקולות כיון דב׳ פעמים שינה סידרן. נל״ם :

חסלת פרשת מסעי

ויהי לפני מלך שאול דק"ל למה לא הזכיר השופט לכ"פ לפני מלוך וכו' ואח"כ ק"ל א"כ עדיין לא ידענו באיזו

זמן היה ואיזו שופט היה בימים ההם. לכ"ש ובימי אבצן היה. ואח"כ ק"ל ומנא ידעינן שבימי אבצון הי' לכ"ש שאמרו רבותינו ז"ל אבצן זה בועז ובועז היה מלא דעובדא ולאיתי קצת מפרשים דק"ל לרש"י ויהי בימי שפוט השופטים את שופטיהם וק' שלא אין דנין המלך. לכ"ש לפני מלוך כו' חב אינו מכמה פעמים וכו': ד"ה וילך. ופרנס הדור מדקרכו סתם איש מורה על גדלתו: לכן פירש עשיר: [עיינו לרם. בעניים ה"פ היותו עינו לרם בעניים שבאים לדוחקו והראיה בסרי לכך נענש דאלו מפני שילא לחוץ לארץ והלא גדולים מאלימלך אברהם יצחק ויעקב עשירים ממנו והלך זה למצרים וזה לפלשתים זה מפני הרעב ולמה נענש אלא מפני שעינו לרה וכך הוא במדרש רות הגעל': (אהבת ציון). וגלות עין לבד לא גרם דמ"מ היה מן הראוי לרחם עליהם בשביל זכות אבותם אבל עתה שהלכו חו"ל לא מהני להם זכות אבותם וא"נ רש"י לקמן ולא הועילו להם זכות אבותם כנאמר מארץ לחו"ל: ושם. האיש ד"ה אפרתים. חשובים אדון ומוש' וכן נפי' בויקרא רבה פס' ב' על לי אפרים שבנינוס: ד"ה וימת איש נעמי. אלא לאשתו והורה לנו בזה שאם היה מת בשם טוב היה מת לדורו אבל עכשיו לא מת אלא לאשתו: ד"ה וימותו. גם שניהם ומקניהם אח"כ מתו ובמדרש רבה מתו סוסיהם חמוריהם גמליהם ולמה חפס רש"י הא' לישנא ואפשר כי רש"י כיון למ"ת גם שהוא ר"ת גמליהם מקניהם: [אהבת ציון] וה"ת דגם קאי על אלימלך בתחלה. וי"ל דא"כ פירש נ"ל סל"ל וימותו גם מחלון וכליון. אלא דגם קאי על שניהם שבתחילה לקו שניהם בממונם ואח"כ מתו גם גופם: וק' דבויקלא יעקב מביא רפ"ה מסכא וכס"נ סקבו כתו' בפ"ק דע"ז בד"ה אין שיחה הלא תפלה עיין כפר' וינא: ד"ה שבנה. כי זקנתי. באינכם אסורים ק"ל מה הסיבה אמריה להם בזה ומאי אכפת להו אב תהיה לאיש או לא. לכ"ש באינה לו. ואח"כ ק"ל ואיך הותרו להם לינשא הלא אסורים להם. לכ"ש באינכם אבורים להם כו' ואע"פ שגם אסורים להם מפני שהיו אחים מן האם ולא מן האב באינה ראוית ליבם חדא מינייהו נקט: ואינכם אסורים. [אהבת ציון] וא"ת למה לא הקשה רש"י לעיל על העוד לי בני' וכו'. עוד הקשה לי א' מן המפכילים וי"ל במד"ר איתא לסיפוך ח"ל העוד לי בנים במעי' וכו' וכי יש אדם מייבם אבח אחיו שלא היה בעולמו דמשמע משום זה א"א לינשא להם. ואמרתי גפ"ש רהיפא דבזה יתורץ קושי' דאפוגה ד'הכי לא מרשם רש"י לעיל שים לפרש כמו שפירש אותו המדרש העוד לי בנים וגו' פירושו ואפי' היה לי בנים במעי והיו לכם לאנשים בתמיה שהרי אסורים וכו' אבל בסופו דכתיב כי זקנתי מהיות לאיש ד"א לפרש הכי. ל"פ שאינם אסורים וכו': ד"ה כי אמרתי. אפי' אמר לי לבי דא"ל מתחלה אמרה זקנתי מהיות לאיש ואח"כ סתרה דבריה ואמרה כי אמרתי יש לי תקוה. לכ"פ כי אפילו אמר לי לבי כו' וכן ק"ל גם גבי וגם הייתי הלילה לאיש: או אפי'. כבר ק"ל הנ"ל וגם אלד בנים. לכ"ש לו אפי' כבר ילדתי: הלהן. תעגנה. עג עוגה פי' גבי חוני המעגל שהיה חופר חפירה ועמד בתוכה ומי שעמד לחפירה הוא אסור וכלוא בה: או לכתוב. ב' נונין ק"ל למה אמרה לא דוקא אלו וע"ק למה איסור תחומים ואיסור יחוד שהם מדרבנן אע"ג דאמרו בהחולץ מודיעים להם מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמירות מכל מקום איסורי דרבנן לא מלינו ועוד כשאמרה התרי"ג מצות בכלל למה אמרה לה הפרט אף אם נאמר שאמר דרך כלל מובדלים אנו בהרי"ג מצ"ת ולא פרשה לה מכל מקום קשיא לי"ה פרשה דווקא אלו ונראה לומר שבסיפור דברים כך היה ביניהם מתחלה אמרה אתה אלך עמי ותרלה לפעמים לשוב אל בית אביך ואל ארץ מולדתך ו נו אסורים לילך בשבת חוץ לתחום אמרה לה באשר תלך אלך כלומר לא אלך בשבת או אמרה לה אם אלך בחול ולפעמים תתעכב בדרך וטרם ביאתך שמא יבא יום השבת ותשבות ביום השבת בבדה יחידה ואסור לנו להתייחד אמרה לה באשר תליני אלין אשמור את עצמי שלא אבא לידי יחוד או אמרה עכ"פ אם תלך תמיד שמא אי אפשר שתזהר מכל המצוות ותקיים שעמנו מובדלים מאלו העמים בתרי"ג מצות אמרה עמך עמי ולא אלך תמיד אז אמרה אף אם הלך פעם אחת בשנה ביום אידם שלהם והוי כאלו הלך לע"ז אמרה אלהיך אלהי כלומר אף אם אלך לא לשם ע"ז או אמרה אף אם כוונתה לטובה אם אלך בכל שנה הי' נראה כאלו לע"ז כוונתך וארבע מיתות נמסרו לב"ד פירש

נמסרו לב"ד והם דנין לפי מה שעיני' רואות כמו דאמרינן בכל לפי ראות עיני הדיין או אמרה באשר תמות אמות כלומר אני אמות כמות וביותר לבני דאם יסרגוני לפי ראות עיניהם הטיב בעיניהם יעשו. או אמרה ואף אחרי מותך אני קברים שמסרו או הסיבה ושם אקבר: ותלבנה. ד"א ותהם. נעשית הומיה דקשה לרש"י. ואיך תהום העיר. לכ"ש נעשית הומיה מהומיות בני אדם אשר בתוכה. ואמר כך ק"ל כל העיר והיאך הזדמן לביאתה כל העיר. לכ"פ כל העיר נתקבצו כו' ומה שפירש לקבור אשתו של בועז דקשה לרש"י וכל זה ל"ל ומה בא הכתוב להודיענו בזה שנתקבצו בלוחה היום כל העיר אלא בא להודענו שבו ביום מתה אשתו של בועז ואין סלדיק מת עד שבא אחר כ"קומו. וכפ' המוכר את הספינה פירש רש"י לאשמועינן אתא שהקב"ה מקדים רפואה למכה ויש לו לאדם לבטוח בהקב"ה: ד"ה. הזאת בלגי' פירש כמו עלות נג (ילאה לח"ל) אבל אין לפרש מצוס גר' עין כי אין לה רשו' ליתן בלתי רשו' בעלה וא"כ לא חטאת בזה ולמה נענשה אלא על שילאה לח"ל וא' שאמר הרי הוזר לילך לח"ל מפני הרעב כדלעיל יש לומר היינו בשי' אבל באשה הבעל היה מחויב לפרנסה שם כי אין מועיל' שאשה מארץ ישראל לחוצה לארץ אפילו מגוה רע לנוה ט"ב ואפילו הכי יצאת כך נענש: ד"ה. ותשב בתחלת קציר שעורים. בקצירת עומר דק' לרש"י הל"ל בתחלת בקציר ומאי נפקא לן מינה אם קציר שעורים. או קציר חטים לכ"פ בקציר העומר הכתוב מדבר פי' והעומר בא מן השעורים:

ב ולנעמי מודע. ולא הועילו להם הכי איתא בבא בתרא בפרק' המוכר את הספינה אמר רב חנן בר רבא אמר רב אלימלך ושלמון ופלוני אלמוני ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו מאי קמשמע לן דאפי' מי שיש לו זכות אבות אינה עומדת לו בשעה שיולא מארץ לחוצה לארץ ופליג אמדרש רבות ומדרש רות הנעלם דסברי דלא נענש אלא מפני צרות עין כדפירש רש"י לעיל ורש"י אין כוונתו פה לפרש למה נענש רק להביא ראיה שהיה קרוב והביא בא מרבותינו אמרו כו' ומדהוצרך להביא זה או ק' ליה מאי דק"ל כדפריך תלמודא התם ורחב ולא הועילו להם זכות כו' כדמבי' התם: עיניך בשדה. ד"ה ואמות. ואם תצמאי דק"ל וכי ברור ליה שתצמא ולמה אמר ואמית לשון ודאי. לכ"ש ואם תצמאי: ויאמר לה בעז. ד"ה וילבש. ובית הטבועה משנה בחגיגה פ' סומר בקודש ופי' בית היד מקום אוחזין אותו בו ותופסו. וגם של. תשולו משו עמיכם דק"ל וכי היאך יצוה שיעשו אם יעשו בדעת אין קרויה שכחה: לכ"פ ומשו עמיכם וכו': ד"ה לבתים. מצאן לבתים במשנה בפ' שמואל הפילן עירובין:

ג ורחצת וכמת. בגדים של שבת דק"ל וכי עלה על הדעת שתלך ערום ולמה הוצרכ' לצוות על זה. לכ"ש בגדים של שבת: ד"ה וירדת. וירדתי כתיב מה שלא ק"ל נ"כ גבי ושמתי כתיב שמלותך שמלותיך קרי. די"ל דלא היה רק בגד אחד של שבת כי עניי' היתה ואמר לה חמותה ושמת שמלתך ובשמתי זאת הגרום שתזכה לשמלות הרבה ותש' שמלותיך זכו ושמתי כלומר בשלתי שמלותך אלא וירדתי קרי. [אהבת ציון] הא דלא הקשה רש"י לעיל על ושמתי וכו'. י"ל דשמא התם פירושו באמת שנעמי הלבישה לרות ובאמת שרות היה לה כותנת פנים ולא רצתה לעבות הלא בשביל נעמי שטרח עליה ולכן הכתיב הכל יגל נעמי ולכן נאמר ותאמר אלי כל אשר תאמרי אעשה ולא שכוונתי אלי בשביל לקיים דברי ולכן אלי קרי ולא כתיב: בית ספרי רש"י כל אשר תאמר אלי קרי ולא כתיב אמר שמא יבא אח' מן הכלבים ויודע לך אע"פ"כ עלי לייחב דברים ובכ"ר ויזדווג לי וכנ"ל ויודע לך טעות הוא דפירשו אחד מן הכלבים דרך כגוי ליזווג לי לסיכך לא טוב הדבר לגוש בנדי עלי ולכן אלי לא כתיב אעפ"כ עלי לייחב פירש למלא פשר דבר לקיים ליווי שלא לילך תחלה אל הגורן ואח"כ לגוש בנדי עלי לכך אלי קרי כלומר עלי לייחב: ליני. ד"ה ח ס'. אתה פנוי כך מה שאמר אתה פנוי הוא דא"ל אם אין אתה פנוי לא הייתי אומר לך לעשות כדי שאל תשכב עמה ותהרהר באשתך האחרת שזה איסור של כדאיתא בנדרים אבל אתה פנוי והיא פנויה וכל זה הורה לנו לקחת בועז: ויאמר. שש. ד"ה שש שעורים י א"א לומר פירש גם אין לומר שש קבין או סאה לגרן דלא מייתי בגורן מדה פחות מכאה כפירש רש"י בפרק חלק: ויאמר שאתא. ד"ה שש אחמים. זרעי ובזה מיושב מאי קסבר למה היה בועז רלה לקחתה ולא אמר אתה אין לך בנים אבל אני יש לי בנים וירא אני שמא אפסיד את נחלת הבנים:

חסלת מגלת רות

א א דברים. תוכחות אלה דס"ל וידבר משה אל כל וגומר ומתרץ לפי שהן דברים כו' ר"ל דהא כלאו הכי צריך לתרץ מה שנאמר כאן במדבר בערבה אומר להם לא מפרש בהדיא המעשה שעשו שם אלא ע"כ צ"ל לפי שהן דברי תוכחו' אותה וכו' על כך אמר הדברים והזכירן ברמז לפי שהזכיר כל ההכעסות בידם לכך לא ביאר בפי' אלא היה מוכיחן על הכעסה אחת היה מזכירה בפירוש כי אין צריך באריכות שכל שעשה טוב ולא יתמה ואין בושת כ"כ ולכך נאמר נ"כ הדברים דכל מקום שנאמר דברים אינו אלא דברי תוכחות כדפירש רש"י בריש ספר קהלת ושם מביא ראיה מאלה הדברים דכתיב כאן ואב לכנען הדבר אשר יקשה מכם וגומר כתב פירש"י ... אם פירש אלה הדברים היא דברי תוכחות היאך כתב אחר זה ... וגומר ושם שהוכחנה לא היו אלא מפי עצמו ושמא י"ל שהיו ברשות ... מפי עצמו ועל הנתינת רשות ... ככל אשר צוה ה' וגומר ... להוכיחן ושם שבוב תן סמוך למיתתו זה עשה מפי עצמו עכ"ל ולי נראה ... אשר צוה ה' וגומר לא קאי על התוכחות אלא על המצות בכלל ואמר דהיינו ... בדברים נעשו במה שהוכיח אותן מפי עצמו וגם ביאר להם התורה והמצות וכמו שמפרש והולך: [והוכיחן ברמז] וא"ת והא אח"כ הזכי' העונות בפירוש ... מרגלים דכתיב ותקרבון אלי כלכם וגומר וגם שאר דברים שהכעיסו לפניו מכה כאן בפרשת ו"יל דלכך נקט רש"י כאן ומנה כאן כל המקומות ר"ל דכאן מנה כל המקומות ברמז בפירוש לעיל: [נ"א] אי נמי בכאן לפי שהוא ראש הספר וא"נ להקהיל כנסת ישראל שהוא נגוהן ולפיכך סתם בכתוב ובתבן ברמז מפני כבודן של ישראל וגם כתב רש"י למעלה אל ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו בפרשת בהעלותך מכאן שגנות מתחיל בגנותן של ישראל בראש הספר: אל כל ולא השיבותם [נ"א] בשם מוהרי"ד כשגדל וא"ת ממ"נ אם יהיה לכם מה להשיב אלא שלא השיבותם ... אח"כ לאחר מות או לאחר נאתם מלפניו ישיבו תשובתם ואם לא היה להם מה להשיב א"כ מה היה משה ירא מזה וי"ל דבודאי כיון ששמעו הדברים מפי משה בעצמו ושומעין כמפי השכינה ודאי לא הי' להם תשובה אבל אם לא היו שומעין כולם מפי משה עצמו אלא איש מפי איש שא"א לכוין הדברים בלי חסרון ויתרון אפשר שהי' להם להשיב איזה תשובה לכך הוצרך להקהיל כולם שלא יהא להם פה להשיב: במדבר שהכעיסוהו וכן תרגם אונקלוס על דחבו במדברא כו' כתב הרא"ם ותמהני מאוד היאך יפרש מלת אלה כאמור שם על הרמוז אליו והלא לא נתפרשו פה אלא המקומות שהכעיסוהו בלבד אבל הדברים שדבר להם בעבורם לא הזכירם כלל וכו'. ונאמנם איני יודע מה תמיהתו על רש"י ז"ל דהא היא פירש אלה הדברים אלה דברי תוכחות ומלת הדברים הוא דברי תוכחות והוה כאילו נאמר אלה התוכחות אשר הוכיח משה אל כל ישראל בעבר הירדן על מה שחטאו במדבר וכו' בשלמא תרגום אונקלוס שתרגם על מלת הדברים אלין פתגמיא וכו' ולא תרגם אלין תוכחות די מלל וכו' הוצר' להוסיף אוכח יתהון וכו' אבל רש"י שפירש הדברים תוכחות מה לי להוסיף מלת שהוסיף התרגום ודברי רש"י ז"ל הם נכוחים וישרים: ד"ה בערבה שחטאו דאין לומר דמקום השטים נקרא ערבה כדכתיב לעיל בפ' מסעי ויחנו בערבות מואב דא"כ הל"ל למכתב בעבר הירדן בערבה במדבר: בין פארן על מן שתפלו לשון נדבק כלומר שנתפלו על המן: ז עי' המרגלים אין להקשות למה לא פירש זה קודם שפי' תופל ולבן כסדר המקרא די"ל דלעיל הייתי אומר דכך פירש של קרא מול סוף ואיזה מקום היא נקרא מול סוף ומפרש בין פארן ובין תופל ולבן כיון שפירש"י דתופל ולבן לאו שמות מקומות הן א"כ מה פירש של פארן ומתרץ ועל מה כו' אבל הלשון של בין אינו מתיישב ספיר: ד"ה וחצרות במחלוקת כאן משמע דמחלוקתו של קרח היתה קודם שילוח מרגלים דהא כתיב ויסעו מחצירות ויחנו במדבר פארן וכתיב אחר כך שלח לך אנשים ומדכתיב כאן וחצרות ופרש"י מחלוקתו של קרח ש"מ מקודם שבאו למדבר פארן כבר היה מחלוקתו של קרח בחצרות ועיין בפרשת קרח על פסוק וישמע משה וגומר: שעשיתי למרים דקשה לטעם ראשון דהא מחלוקתו של קרח אינו מסודר בקרא שהיה בחצירות לכן פירש דבר וכו' ולטעם אחרון לחוד קשה לא יבא ה וחצרות דומיא דבמדבר בערבה שהם מורים על המקום שהכעיסו לפני הקב"ה ואלא וחצרות הוא תוכחה שלא למדו' ממרים וכו' אבל לפירש ראשון וחצרות לא בא להורות אלא על ההכעסה שהכעיסו בחצירות דאין לומר שהוכיח אותן על חטא מרים דהא לא מנה כאן אלא חטאי הרבים מ"ה צריך נמי לטעם הראשון: נדברתם במקום פירש נדברתם כי חזק הוא ממנו כדפירש רש"י שם א"כ כנגד המקום שנבחר לא פארן והם נגוה אע"ג דתוכחות מרגלים מבין פארן מפיק' ליה מ"מ שלוח מרגלים לחוד ולשון הרע של מרגלים לחוד שדברו על הארץ גם יש לפרש שדבר זה שדברו נגד המקום הוא מחלוקתו של קרח ואין בין הלשון הראשון והאחרון אלא שהאחרון מפרש שהוכיחם על שלא לקחו מוסר ממרים שלקתה בשביל שדברה באחיה והראשון פירש שהוכיחם על שהכעיסו שם המקום במחלוקת קרח"ס: ב צא מהם ל' יום ר"ל וכן בכל הוא לו' ימים דיום ל' נחשב מן סוף ל' וגם נחשב לתחילה ו' ימים מאחרי יום ל' נסעו משם נמצא דביום ל"ט שלחו מרגלים מקדש ברנע דהיינו ל"ט בסיון סיון כר"ט בחורך [שכינה מתלבשת] מתלבשת פירש מתחברת: [שכינות הר שעיר מ' שנה] אין זה פירש ויהי בארבעים שנה כלומר אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר והם הלכו אותו בארבעים שנה וזה פירש ויהי בארבעים שנה אלא ארבעים שנה מדבקי' קאי כמו שפירש"י מלמד שלא הוכיחן וכו' אלא מקרא קצר הוא והוא כאלו כתב י"א יום מחורב ואתם הלכתם בג' ימים בסיועת הקב"ה ומפני שקלקלתם איחרתם ארבעים שנה ואח"כ מתחיל דיבור חדש ויהי בארבעים וכו' דבר משה וגו' ואין להקשות דהכא משמע בשביל חטא המרגלים עכבו במדבר מ' שנה ובפ' בהעלותך פירש"י מיד עד שלשה ימים וכו' אלא שחטאו במתאוננים יש לומ' בשביל חטא מתאוננים נתעכבו ל' יום ובשביל חטא מרגלים מ' שנה: ג ויהי סמוך למיתה דאל"כ מאי נ"מ מתי היתה: ר"ל דאם מוכיחו קודם מיתתו קסבר מוכיחו היו' מעט ומחר מעט דמה לי להוכיח או שכל בפעם אחד עדיין יש לי פנאי להוכיחו למחר ושמא יא' ר' זה מפני איזה שנאה שיש לו עליו הוא מוכיחו אותו תמיד וא"כ בושם בתוכחות מ"ש יוכיח אותו סמוך למיתה על כל מעשיו וא"ת א"כ למה פירש"י לעיל מאי למד מיעקב וכו' מנ"ל דלמא מסברא דנפשיה עבד כן דמשני ד' דברים אין מוכיח' וכו' וי"ל דק"ל דהא כל הטעמים הללו אינם שייכים הכא דלא

שייך לומר שמא יניחנו וילך לו דהא לא ילכו דהא לא יוכלו אלא לבא לארץ ישראל: וגם לא שייך למימר שלא יתביישו ממנו שהא על ישראל ביחד היה מוכיח ומה שהביא רש"י ומפני מה וכו' הוא מביא הטעם של יעקב וא"ת והא כתיב הוכח תוכיח את עמיתך פרש"י אפילו מאה פעמים וי"ל הוכח תוכיח איירי בשעת מעשה ושלא יחטא מוכיחו וחוזר ומוכיח פירש שלא בשעת מעשה כשעשה כבר המעשה אלאתי: [ומתבייש] ר"ל כשפוגע בו אותו שהוכיחו זה מתבייש ממנו: ד אחרי הכותו לתרץ ל"ל למיכתב אחרי הכותו כיון שכתוב ויהי בארבעים שנה וגומר אלא קץ אמר משה כו' וא"ת א"כ דלמא הא דלא הוכיחן קודם לזה מש"ה שהמתין וכו' כדי שלא יאמרו מה הטיב וי"ל דא"כ הל"ל ויהי אחרי הכות את סיחון ועוג ול"ל כתב ויהי בארבעים שנה אלא ללמד שלא יוכיח אלא סמוך למיתה דמדכתיב אחרי הכותו ש"מ נמי הא' דהא' משה וכו': [עילה] ר"ל עלילה: סיחון קשה ר"ל ל"ל למכתב אשר יושב בחשבון ל"ל להזכיר מקומותיהם: ד"ה עשתרות קרנים וקרנים הוא לשון קרן כלומר חזק: שהיו שם רפאים אל תאמר מגליה דעשתרות זו לשון זיקין דלמא דוקא עשתרות קרנים הוא לשון זוקין. ועז"פ ועשתרות זו היא עשתרות קרנים דהתם. והתם נמי כתוב ויבא הפליט זה עוג וכו': ד"ה באדרעי שם המלכות ר"ל אם יושב בעשתרות לא ישב באדרעי לכך פירש שם המלכות נקרא אדרעי והרא"ם פירש מבעי' ליה: ה הואיל התחיל עיין בפרשת וירא: [ד"א] באר בע' לשון. מדכתיב כאן באר את התורה ובפרשת כי תבא כתיב וכתבת וגומר דברי התורה הזאת באר היטב היטב משתגלגל בגירוסו שבעים ס' היה הי"ט הי"טב: וק' א"כ כ"ל להזכיר הנ"ם ועוד אין דרך רש"י כפירש לסמוך אלקמן גם אין דרכו לפרש אלא מה שמרומז ומוכח בפסוק ונראה דכתב באר בציר"י תחת הבי"ת ואין לו פירש לפי דקדק לשון הקדש דהו"ל לנקוד הבי"ת בשבא או קמץ כמו בפ' כי תבא אלא ודאי הסיבה דאותיות אהח"ע אין מקבלין דגש ואם יזדמן לפניו נקודה שראוי לבא אחריו דגש יבא נקודה תחת אות אות שלפניו ואם היה לפניו פתח ישוב לקמץ והחירק נעשה ציר"י וא"כ ה"נ היה ראוי לנקוד באר בחירק ה"נ ונעשה ציר"י וא"כ פירושו כמו ביאור ויקשה לנו הואיל הוא לשון התחיל וביאר לשון עבר אלא ודאי פירושו אחר שביאר התחיל עוד לבאר אחר שסיים וק' כיון שרוצה להודיע לנו שביאר עוד אחר שסיים פעם אחד ולא להודיע לנו כמה אופנים ופירושים ולא בא לסתום לכן פירש בע' לשון ודו"ק נ"ל: ו רב כשמוטו ר"ל רב זמן רב: [סרבה גדולה] דלפשוטו קשה הל"ל די לכם שבת למה כתב לשון רב לכ"פ ומדרש אגדה: ז ד"ה ואל כל עמון ומואב יש מקשים והא כתיב אל תתגר בם מלחמה וגומר ושמא י"ל אלו לא חטאו ישראל היה נותן להם ה' ... עשרה עממין כאשר נשבע לאברהם והחטא גרמא ל"ה שלא נתן להם אלא ארץ שבעה [ד"ה] עד הנהר קורהו גדול. ר"ל הא נהר פרת קטון היה מכולם דהא בפרשת בראשית מונה אותה בסוף כפרש"י פ' לך לך [לשחוור] לשחוור לשר: [קרב לנגבי] פי' קרוב לנגבי משוח בשמן וגם כן תהיה משוח ובנגיעתך בו דשנה מחלב תרגומו איתא דינא כלומר מחלב תרגומו איתא דינא כלומר אף כאן הואיל והכן ישראל חשובה גם נהר פרת נעשה חשוב עמו: ח ד"ה באו אין מערער דאל"כ איך אמר להם באו והיא עדיין אינה כבושה לפניהם: ט לאמר מאי לאמר ר"ל כיון דכל לאמר לדרשא הוא או פירש לאמר לאחרים או פירש לא ואמור להם דברי והשיבני או פירש השיבני על דברי ואחד מכל הפירושים לא שייכים הכא לכך פריך מאי לאמר [אלא מפי הקב"ה] כלומר אפילו היה בדעתי לשאת אתכם שתקבל לא אוכל כי הקב"ה ... בי וזהו שכתיב לאמר ר"ל הקב"ה אמר לי בפירש שלא לעשות וכן פרש"י בסמוך אם אומר לקבל שכר לא אוכל ... שאמרנו כו' דהיינו מה שפירש כאן: ד"ה לא אוכל וא"ת הא פירש רש"י לעיל לא מעצמי אני וכו' א"כ מה מקשה רש"י שמא היה יכול אלא שאינו רשאי וי"ל דק"ל יתירא דקרא למה אמר משה לא אוכל וגומר ה' אלקיכם הרבה אתכם וגומר אלא ה"ק משה לא מעצמי אני אומר וכו' ואף אם לא נוח לי הקב"ה הוי מוכרח למנות עליכם דיינים כי לא אוכל לבדי וגומר ועל זה מקשה רש"י אפשר שלא וכו' [אדם מסוליאס] יש מקשים הרי יתרו אמר למשה נבול תבול גם אתה ואם כן היה לו להקשות איך נביא כמשה יהא קשה בעיניו לשפוט את העם וי"ל דלעיל ה"א דה"ק נבול תבול גם העם פירש כיון שכבד על העם שהיה משה לבדו יושב ויעמדו עליו מן הבקר עד הערב כי בודאי אם יהיו הרבה דיינים יקל על העם וממילא כשיכבד על העם יתרעמו על משה ויבא נ"כ תלונות ישראל למשה ככד על משה ולכך פרש"י הכא: הגדיל והריס ר"ל הרבה לשון הגדיל: [ונתנו על דיין] פירש היכא דיש בידם למחות ולא מיחו אין להקשות והרי מקרא זה כי מי יוכל לשפוט נאמר קודם מקרא דויחכם מכל האדם וא"כ כשאמר כי מי יוכל לשפוט עדיין לא היה חכם די"ל דסופו מוכיח על תחילתו והואיל ונחכם כל כך בסוף בתכלית החכמה ודאי גם בתחלה היה חכם ויכול לדון ע"ד בלב נבון חנות חכמה: י והנכם כיום ר"ל כיום כמו כהיום [וכלבנה] דהיינו כהיום אע"פ שאין לבנה וכוכבים שולטים ביום מ"מ כיון דאין נקרא יום אלא בלילה עמו כדכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד א"כ אתי שפיר מה שנקט בקרא כהיום בשם מהרי"ן והא דכתיב בקרא לרוב פירש שיבא עוד זמן שתהיו כמותכם גם לרוב אבל עכשיו אתם קיימים כיום דהיינו כחמה ולבנה וככוכבי השמים אבל לא לרוב הרא"ם: יא יוסף זו משלי ר"ל האלף פעמים משלי מברכת שלי אבל הקב"ה יברך אתכם יותר מאלף פעמים כאשר דבר לכם וא"ת כיון שהקב"ה שבמים לברכן אם יוכל וג"מר למה אמר משה האלף פעמים משלי הן הא בכלל ברכת הקב"ה הן וי"ל לכך אמר משה זו משלי דהיינו באלף שכר ברכות בשם מהרי"ן ועי"ל זו משלי כלומר הברכות של הקב"ה הם על תנאי אם תקיימו המצות והתורה: [נח"י] נ"ל לתרץ ע"ד דאמרינן במדרש ברכת כוכבים נתקיימה בימי משה ברכת חול כו' והשתא א"ש זו היא משלי ר"ל שיש להיות קצבה לברכות ויברך אתכם בברכה שאין לה קצבה כאשר יגיע הזמן: יב לקבל שכר כלומר אפי' אם יש בדעתי לשאת אתכם כדי לקבל שכר לא אוכל דאל"כ מה אמר איכה אשא וגומר והלא כבר אמר לא אוכל וגומר מפני העונש וכו' [תוס ף אני] [ד"ד] כתב הרמב"ן לא ידעתי זה שיבא בעל דין יכול להוסיף יותר על ג' בדיני ממונות וכ"ש לאחר בשעון בפניהם ורואה שחבירו נוצח בדין ושמא נלמוד מכאן שיכול אדם לומר שני דיינים אני בורר לי ותבחר אתה ב' אחרים והם עוד אחד ויבא ינמר הדין בה' או ביותר וא"נ שנאמר יכולין לכוף לדין לפניהם ש"מ כשאינו רוצה לקבל

ולבות

ולצות לדון אבל אם רוצה לברר יותר בורר דס"ל כאומר נלך לבית הוועד דרבוי חכמים
הוא ב"ד יפה עכ"ל ולא הבנתי זה דלאחר גמר דין מאלו ג' איך יוסיף דיינים ולע"ד
נראה דהך הריני מוסיף דיינים איירי קודם גמר דין רק שראה מתנועת הדיינים שהם
מסכימים לצד שכנגדו יכול לומר אני מוסיף דיינים כיון שהוא קודם גמר דין: [ספ"ז
אפיקורסין] ר"ל מורדים ושני מלות הן אפוק רסן ר"ל הרסן מופק מהן והולכין בלא
רסן לכך הם ממרים כמו הסוס כשהולך בלא רסן: יג הבו הזמינו שכל הבה לש'
הזמנה והכנה לדבר הוא פי' תנו עלה או עזר לדבר זה הרא"ם: אנשים צדיקים
והא דלא פירש"י זה לעיל גבי שלח לך י"ל דק"ל שפי הכא מהתם משום דתנן כל
הכשר להעיד כשר לדון ונשים הואיל ופסולין להעיד פסולין לדון א"כ אנשים ל"ל:
חכמים כסופים מלשון חימוד כלומר שהעולם חמדין להם שאינם מגונים בלשונם וגם
אינם מאריכים בדבריהם וי"ל כסופים לשון בושה כלומר שבושים ממעשיהם הרעים
ואם הם רוצים לעשות איזה מעשה מתחילה רואים מה הוא התכלית כדי שלא יתביישו
מאותו מעשה שיעשה וזה נקרא חכם ע"ד החכם עיניו בראשו וזה שאמרו אל תהי
רשע בפני עצמך: נבונים מחזר ומביא ר"ל שנושא ונותן בפרקמטיא: [מעוסף]
כדרך הדיינים [נ"א] ואע"פ שמרע"ה היה בורר אותם ע"פ רוח הקודש כדכתיב
ואתה תחזה מ"מ היו ישראל בוחרין אותו בתחלה וכל שהיתה רוח הקודש מסכים בו
היה בוחר: ואשמם חסר יוד לשון אשמה ואע"פ שהל"ל ואשימם בראשיכם לפי
שכל הפרשה היא לנוכח אע"פ כן אין משיבין על הדרש הרא"ם. והא דמהפך רש"י
ומפרש בראשיכם קודם ואשמם משום דלפי מלב הקרא משמע להיפך מפירש רש"י
דמשמע אשמת הדיינים הוא על ראשיכם דהיינו ישראל דא"ם לא כן הל"ל ואשמם
בראשם לכן הוכרח רש"י לפרש בתחלה מלת בראשיכם שהיו נוהגים בהם כבוד
ואח"כ מפרש מלת ואשמם והוה סוגיות רש"י כמו והשם אתי שפיר: יד ותענו
חלטתם רצונו לתרץ הא כל הדברים שדיבר משה לישראל דברי תוכחות הם ומשום
הכי אמר להם ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר וגומר אדרבה הא מספר שבחן שהרי
עשו כאשר צוה להן משה ועל זה פירש חלטתם וכו' ר"ל בשביל הנאה עשיתם
חלטתם לשון חלוטין: [שגלפערת עליה] ר"ל על התורה: טו ואקח בדברים
כי כל לקיחה שאינה לקבוץ מפורש מלשון משיכת דברים ככר נתבאר זה במקומות
הרבה: [אנשים אחד מז' מדות] ארבעה כתובים כאן אנשים דהיינו צדיקים: חכמים
נבונים. וידועים. ובפרשת יתרו כתיב עוד שלשה יראי אלקים. אנשי אמת.
שונאי בצע: ומשה לא מצא אלא צדיקים חכמים וידועים ואע"פ שארבע הכתובים
כאן אינו כתובין בפרשת יתרו מ"מ צריך לומר דגם יתרו אמר למשה כן דא"ם לא
כן למה עבר משה על דבריו של יתרו והרא"ם מונה ארבע בפרשת יתרו אנשי חיל
יראי אלקים אנשי אמת שונאי בצע ושלש האמורים כאן חכמים ונבונים וידועים וצ"ל
הנך קים לא קחשיב. דהיינו יראי אלקים דבפרשת יתרו והכל אחד: ראשים נכנס
אחרון כדי שהכל עומדין לפניהם ואז כבודן מרובה וכשהיו יוצא ראשון קודם שיצא
אדם אחריו אין צריכין הכל לעמוד מפניו רא"ם וי"מ איפכא נכנס אחרון מבית הכנסת
או מבית המדרש לביתו וזו מענותנותו של משה כדי שלא יטריחו הקהל לעמוד מפניו
ויוצא ראשון מביתו לבית הכנסת או לבית המדרש קודם שבא אדם לבית הכנסת או
לבית המדרש כדי שלא יעמדו מפניהם: ושוטרים מניתי מלת מניתי שנקט רש"י
כאן ולא נקט לעיל רצונו לתרץ כזה דבקרא משמע ואתן אותם ראשים עליכם שרי
אלפים וגומר ושוטרים לשבטיכם משמע דגם הראשים יהיו שוטרים ועל זה פי' מניתי
עליכם אבל הראשים לא היו שוטרים ומפרש והולך מנא ליה דראשים לא היו שוטרי'
דהרי שוטרים אלו הכופתין כו' פירש על פי הדיינים דהיינו ע"פ הראשים ש"מ דשוטרי'
לאו היינו ראשים: יו ואצוה הוו מתונין מדכתיב ואצוה את שופטיכם שופטים
מאן דכר שמייהו ראשים הל"ל אלא למדרש אתי כלומר שציויתיך על דבר המשפט
להיות מתונים בדין והרא"ם פירש דמשמע בין אחיכם מפיק דבושפטתם צדק בין איש
ובין גרו שני אלא ללמד הוו מתונים בדין שתהיו שומעים בין אחיכם להבין דבריהם
היטב שאם בא דין לפניך וכו': בעת ההיא כרבות עלמכם [נח"י] אם ללמוד ולירד
לעומקה של הלכה או לישב בטל משא"כ עכשיו: ובין גרו שאוגר וחסר אל"ף כאלו
אמר אוגרו וכן לא תגורו כמו לא תאגורו דא"ל כמשמעו מל'. כגר כאזרח דא"כ
הוי"ו גרו נ"ל אבל קשה לטעם זה שיהיה חסר אל"ף ל"פ דבר אחר ובין גרו וכו' גרו
לשון דירה כמו גור בארץ הזאת ולטעם אחרון נמי קשה הל"ל בהדיא גירו משום
הכי צריך לשני טעמים [בין תנור לכירים] מדכתיב גרו וגימ"ל מתחלפת בכ"ף כמו
שפירש רש"י בפרשת קדושים וא"כ הוא כמו כירו ומדכתיב בקרא ובין גרו ע"כ צריך
לומר ובין חלוקת אחים בין תנור וכיריים דאין שייך שיהא החלוק בין כירה לבית
יז לא תכירו להושיב דהא כבר כתיב ושפטתם צדק והא דפירש בפרשת שופטים גבי
לא תכיר פנים אף בשעת הטענות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה וכו'.
וי"ל דאין לפרש כמו הכא דא"כ היה לו להפך הקרא לא תכירו פנים קודם לא
תטה משפט כיון דקרא שלפני זה איירי גם כן בממנה דיינים דכתיב ושפטו את
העם משפט צדק ופירש"י ממנה דיינים מומחים וצדיקים וכו' ומדכתב הקרא לא
תכירו פנים אחר לא תטה משפט דמיירי בדיינים צריך נמי לפרש קרא דלא
תכירו פנים בדיינים והא דלא מפרש הכא כמו התם מדכתיב הכא ושפטתם צדק בין
איש ובין אחיו ואם יהיה רך לזה וקשה לזה לא יהא המשפט צדק אם כן לא תכירו
למה ליה אלא ע"כ לממנה דיינים היא דאתא דו"ק נ"ל: בקטון כגדול חביב [נח"י]
ר"ל דס"ם הוא וכצ"ל כקטן כגדול תשמעון כתרגומו שיהא חביב עליך דין וכו' וכו'
וכן הוא בהדי' בסנה' דף ח' ושתי הלשונות האחרות הם בספרי: שאם קדם
דאי סלקא דעתך כמשמעו לענין דין בין אם הנדון הדיוט בין אם הנדון ראש
וקצין תיפוק ליה מקר' דבין איש ובין אחיו רא"ם [זה עני] דלטעם ראשון קשה
כמעט כהרבה הל"ל ל"פ דבר אחר וכו' ולפי דבר אחר קשה הל"ל גדול כקטן
תשמעון כלומר שתזכה את העשיר אם הוא זכאי בדין כמו שאתה מהדר לזכות
את העני כדי שיתפרנס בנקיות ל"פ ד"א שלא תאמר וכו' ולטעם אחרון לחוד קשה
הל"ל קטן כגדול תשמעון ולשני טעמים האחרונים לחוד קשה הל"ל כעני כעשיר
תשמעון לכן צריך גם לטעם ראשון: לא תגורו לא תיראו כלומר שלא יאמר הדיין
מתיירא אני מפלוני שמא יהרוג אותי או ישרף גדישי: לא תכניס דצריך כגון
תלמיד היושב בפני רבו ובא הדין לפני רבו ומטה בדין אל ישתוק התלמיד ולטעם
הראשון קשה הל"ל לא תיראו ל"פ דבר אחר לא תכניס וכו' ולפי דבר אחר קשה
הל"ל לא תאגורו מלשון אוגר בקיץ לכן צריך גם לטעם ראשון והרא"ם פירש לא

תכניס דצריך מלבד מפני שאתה ירא להוציאם לחוץ לומר לו שהוא חייב או שהוא
רשע בדינו עכ"ל כי המשפט שהשית עלי ראם לא כן אין לאלהים היא והלא המשפט
אינו אלא לבעלי הריב: תקריבון אלי נסתלק ממנו משום ששם משה את עצמו
להקדוש ברוך הוא דכתיב כי המשפט לאלהים הוא וכתוב אחריו [illegible]
יקשה מכם תקריבון אלי כביכול שהוא עצמו אלהים לכך נעלם ממנו דין דבנות דדבר
פשוט הוא דכל אדם יודע אם אין לאיש בנים דהבת יורשת במקום בן הבת אמר
רחל ולאה העוד לנו חלק וגומר ופירושו כלום אנו נוטלי' חלק ירושה בין הזכרים
ונעלם ממנו אבל רש"י לא מצי לפרש דבשביל זה נסתלק ממנו הדין של מקושש
או של אנשים טמאים דהתם לאו דבר פשוט היה לכך לא ידע משה אבל דין ירושה
דבר פשוט היה וק"ל: יח את כל שבין דיני ממונות בסנהדרין בפרק אחד דיני
ממונות בשלשה ופותחין אף לחובה ומטין על פי אחד אף לחובה והכל מלמדין ללמד
זכות וחובה הדיין והתלמיד והדיין המלמד זכות חוזר ומלמד חובה וכן ספיקה דנין
ביום וגומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה ומתחילין מן הגדול [illegible]
ותלמידו מונין אותן לשנים מה שאין כן בדיני נפשות דאין דנין אלא בכ"ג וכל
הדברים דלעיל אינן בדיני נפשות כי הכל הוא בהיפך מה שכשר בדיני
ממונות פסול בדיני נפשות: יט המדבר. נחשים כקורות דאם לא כן מאי
והנורא מאי היה להם ליראו במדבר ההוא שלא עבר בה איש שלא ע"כ
מנחשים וכו' ואם תאמר והא בפרשת בהעלותך פירש רש"י עצמו דענן הולך
לפניהם והורג נחשים ועקרבים. וי"ל במקום שהיו חונים במדבר היו הנחשים
סביב המחנה וכשיצאו לחוץ למחנה לעשות צרכיהם היו רואים אותם
מתים אף שלא היו מזיקים להם היו יראים מהם: [ד"ד] מ"מ שם המדבר הוא נורא
מחמת שיש בו נחשים המזיקים אחרי' כב: ותקרבון בערבוביא ר"ל מה הוכחה יש
בזה: וישיבו באיזה לשון מדברים כדי שירגישו בדבר אם אחד משבע האומות יפנו
לבושו בלבוש שאר ע"א שיכירו אותו כדי שיקיימו שלאו דלא תחיה כל נשמה ודי אי
אפשר אלא כשידעו לשונם ידעו מאיזה אומה הם ועוד יש פירושים אחרים: ד"ה
את הדרך אין דרך דא"כ למאי נ"מ יאמרו להם באיזה דרך ילכו כודאי אותו
עיר שירצו לכבוש באותו דרך ילכו וק"ל: ואת הערים תחלה ר"ל דבקרא את הערים
משמע שלא יבאו לכל ערים וזה אינו דהא ירשו את הכל ועל זה פירש תחלה:
כג וייטב בעיני הדבר בעיני ולא בעיני המקום הוכחתו דהול"ל וישר הדבר בעיני
שכן דרך הלשון או הול"ל ואמרתי טוב הדבר ומדהזכיר ושמך בעיני לוישב לדייק וייטב
בעיני דוקא ולא בעיני המקום נלי"ם: [הודיתי לדבריכם שמא] דאל"כ למה הודה
להודיעם שטוב בעיניו הל"ל הן ותו לא נלי"ם: ואקח] מכם מן הברורים דאל"כ
מכם ל"ל [המסולתין] המסולתין לשון סולת: שנים עשר שלא היה שבט לוי דאם
לא כן יהיו שלשה עשר דהא חשיב שבט אפרים בפני עצמו וגם שבט מנשה בפני
עצמו ע"כ הרא"ם ויש לתמוה דבלאו קרא דשנים עשר תיפוק מפרשת שלח לך שמונה
בפירוש כל נשיאי השבטים ושבט לוי לא היה ביניהם וצריך עיון ונראה דהכא מרבה
קרא דאפילו בעצה לא היו עמהן והשתא אתי שפיר דלא נקט רש"י שלא הלכו עמהן
משום דזה כתיב לעיל בפרשת שלח לך: כד על שם סופו שנאמר אשכול משם
כדכתיב ויכרתו וגומר על כן קרא למקום ההוא נחל אשכול וזה היה בחזרתן:
ד"ה וירגלו ד' אומנין ר"ל שהלכו בה בארבע שורות כמין שתי וערב כמו פי' כדי
שירגלו את כולה: ויאמרו טובה יהושע וכלב אף על פי שגם שאר מרגלים אמרו
טובתה מכל מקום גם היו מוציאין דבה על הארץ וכאן כתיב ויאמרו טובה הארץ
משמע שלא אמרו כלל ברעתה רא"ם כז בשנאת ה' דבלבך דעת רש"י כמו שאל
תקשה היאך יודעין ישראל שהקדוש ברוך הוא שונאו ומפרש כיון שהם שונאין להקב"ה
אמרו גם הוא שונאן דמשל הדיוט כו': על רחמך כלומר מה שבלבך שאתה שונא
את חבירך אתה אומר על חבירך איך שהוא שונא אותך [דבלביה עלך] כלומר בלבו
של חבירך שהוא אוהב אותך אתה אומר עלך כלומר איך שאתה אוהב את חבירך:
לשנאה היתה ר"ל דקרא משמע שהוציא אותן בשביל שנאה ושלא הרבה נסים
עשה להם כדי להוציאם לחירו' ומפרש דכך אמרו הוציאנו כו': [ומשל של בעל]
כתב הרא"ם ויש לתמוה למה פירשו המקר' הזה בשל בעל ושל שקיא אם בעבור
שמור' שהוצאתו לשנאה היתה יותר שנאה היא שהיתה הוצאתו להכליכ' ביד האמורי
להשמידם ול"ע ונראה דקשה להו הכי הל"ל בשנאת ה' אותנו הוציאנו לתת אותנו
ביד האמורי מארץ מצרים ל"ל אלא ע"כ הקרא לא נקט הוציאנו מארץ מצרים אלא
למשל בעל ושל שקיא והכתוב חדא ועוד קאמר כלומר חדא בשנאת ה' אותנו וגומר
למשל של בעל ושל שקיה ועוד אחר' לתת אותנו וגומר ודו"ק ופירש של מקום
יבא ארץ למאה שצריכין להשקותה: כח ערים גדולות לשון הבאי פירש"י כפר' [illegible]
הגמה לשון הבאי לשון הדיוט שאין מדקדק בדבריו ומוציא מפיו דבר שאינו ולא
שיכוין לשקר אלא לא דק עכ"ל: לא ובמדבר מוסב על המקרא' דקרא משמע
הוא ילחם ככל אשר עשה וגומר ובמדבר וגומר דמשמע דגם במדבר נלחם הקב"ה
בשבילם והלא לא עשה מלחמה במדבר ועל זה פירש מוסב על המקר' שלמעלה אוכל
אשר עשה במצרים וגומר כלומר שהטיב להם וגם במדבר היטב שמכם שנשאך כאשר
ישא איש את בנו וגומר ומלת עשה אינו משמע בלשון א' והראשון פירושו בענין
המלחמה והשני בענין הטיבוב: לג לראותכם להראותכם שפת"ח שתחת הלמ"ד
משלים חסרון הה"א: לו אשר דרך חברון דל"ת וכי כל הארץ נתנה לכלב: מא ותהינו
נזדמנתם משום דקשה ליה מה שייך לשון הן על זה ודאי כשאדם אומר לחבירו
עשה לי דבר זה שייך להשיב הן אבל הכא הקב"ה ומשה מיחו בהם שלא יעלו א"כ
מה שייך לומר הן ועל זה פירש כלומר נזדמנתם שהייתם מזומנים לכך לעשות והוי
אמרו כפירש הן: מב לא תעלו אלא ירידה מדכתיב לא תעלו וגומר תלחמו למה ליה
פשיטא דאם לא יעלו תהיה מלחמה אלא ודאי ה"פ דקרא לא תעל להלחם עמו
וא"כ העלייה ירידה תהיה לכם והרא"ם פירש מדכתיב ולא תנגפו ש"מ שאמר להם
שלא יעלו היא למיבתם א"כ לאו לאזהורי קא מזהר להו אלא להודיע שלא תהא
פעולתם זאת לעלייה וכו': מד באשר מיד מתה ר"ל מירה מתה מיד ותפסיקה
לשון עשייה דא"ל לרבוי הרודפים כדבורים שרבים שרודפים אחר שהיא. כל"ל
וירדפו אתכם כדבורים השתא דכתיב כאשר תעשינה הדבורים ע"כ שלא דימה אותם
לדבורים אלא לפעולת הדבורים וכו': מה ולא שמע כביכול אכזרי [דכ"ם] דאל"כ כלא
שם של רחמים ולמה מזכירו על הפורענות: מו ותשבו ל"ח פנה דלא באלו מרגלי'
אלא בכנה בנייה ליציאת מצרים ובתחלת מ' באו לארץ דמקלא קנה ככלה אם כן
לא

לא היו אלא ל"ח שנה:

ב א אלו לא חטאו פירש שהמים גרם לשם של: ניתן: הקב"ה בלב מלך אדום להניחם לעבור דרך ארצו: [ד"ד] ו-פ"ז יש לתרץ מה שהקשה במה שאמר בפרשת חקת דאמר מלך אדום פן בחרב אצא לקראתך שפרש"י אתם מתגאים בקול כו' אף אני כו' דקשה מה הועיל לו ברכת החרב כיון שיש לישראל ברכת הקול שאין הידים ידי עשו ולק"מ דמלך אדום חשב בלבו למה לא הוליך הקב"ה את ישראל דרך אחד עשר יום שהיה בקיצור אלא שהאריך מעשיהם כמו שפרש"י ריש פ' ו א"כ יתקיים בי והיה כאשר תריד כו' ונתינה ברכת חרב שלי תגבר עליכם: דרך אילתן ר"ל דדרך ים סוף משמע שהלכו מצפון העולם לדרום העולם שהיא כנגד הים והלא ממערב למזרח הלכו במדבר העמים ועל זה פירש דרך אילתם ממצרים כלומר כשיצאו ממצרים הלכו באלכסון דרך ים סוף ממערב למזרח כך הלכו עד שהגיעו דרכם הקצרה מדרום לצפון והלכו בדרומה של אדום שהוא ממערב למזרח עד שבאו לגבול מואב: ונסב כל דרומו [מהר"ן] שלא תאמר שסבבו אותו מכל ד' רוחותיו דזה א"א שא"כ היה משה נכנס לארץ ישראל שארץ אדום בצד א"י הוה כמבואר בגבולי הארץ ל"פ דכל דרומה לבד עד ארץ מואב: ג פנו מן הדרום אף על פי שזה הציווי היה בסוף דרומה של ארץ אדום ואם כן יסתור מה שפירש בפרשת מסעי שהפכו פניהם לצפון אחר שעברו דרום מואב מכל מקום כשבאת משה למלך אדום לעבור דרך ארצו לצד צפון של עולם ולא אבה הוצרכו ללכת כל דרום מואב ומשם הפכו פניהם לצפון הרא"ם ולי"נ כי תחלת הציווי של פנו לכם צפונה היה על דעת זה כשיבאו בקצה גבול מואב וכמו שמפרש הקרא והולך כשבאו לגבול אדום אמר להם אל תתגרו בם וכשבאו לגבול מואב ורצו לעבור דרך גבולם לצפון אמר להם השם אל תצר את מואב וממילא הוצרכו להלוך כל גבול מואב עד רוח מזרחית: ה עד מדרך דעד ועד בכלל כאלו אמר לא אתן לכם רשות למשול על ארצם אפילו דריסת רגל לעבור דרך העברה בעלמא דרך ארצם שלא ברשות וכמוהו לא נשאר בהם עד אחד אפילו אחד: שלא ברשות דאל"כ ק למה שלח משה למלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצו כיון שהקדוש ברוך הוא צוה שלא יעבור בו ל"פ שלא ברשות אבל ברשות היו רשאי' לעבור: שיבא יום דריסת לפי פשוטו קשה הל"ל את הדרך וגומר למה נקט לישנא של שיעור זמניי שהוא לשון עד לכן מביא מדרש אגדה: ד"ה ירושה קני וקנייני ר"ל הא העשר עממים לאברהם ניתנו ולמה ניתנו אלו: שחים ללוט: ז לא תכפו את טובתי [ג"א] אבל אין פירושו לפיכך אין אתם צריכים להם דא"כ הל"ל יש לך רב כל ופירש מעשה מעשה ידיך אלו הבהמות כדכתיב בלשון מעשה ידיו ברכת ומקניהו פרץ בארץ ט ונפן רוח מזרח הוכרח לפרש כן ונפן לצד צפון מפני שהסכתות פנו וסעו לכם צפונה משמע שהפנייה מורה על הפיכת פניהם לצד צפון ואע"פי שלא נוס כן רק לאחר עבור כל רוח דרומית של מכל מקום כשראו שלא אבה אדום הניחם והלכו כל רוח דרומית של מואב ואחר כך פנו לצד צפון כמו שנלטוו בהיותם בדרום של אדום הלכו כל רוח מזרחית של מואב מלאו את ארץ סיחון וע"ג שהיו במזרח גבול ארץ ישראל וכו'. הרא"ם: י ואל תתגר אלא מלחמה דק"ל לא הל"ל אלא ואל תתגרו בם ומלחמה למה לי דהא גבי עמון לא נאמר אלא אל תתגרו בם סתם ומתרץ שלא אסר וכו': [אבל מיראים] ר"ל ישראל היו מיראים את המואבים: שום גרוי דהא לא כתיב מלחמה: עם בני מואב מאב שהוא לשון פריצות: עד המדינה דא"י ר"ל עיר היא מפרש עיר בלונית: יא האמים לפי רצ"ל מה בא הכתוב להודיענו במה שאמר האימים לפנים ישבו בה וגומר ומתרץ אתה סבור וכו' כלומר הז' אומות שנתתי לאברהם אחד מהם רפאים אם כן סבר אתה שזו רפאים ר"ל עד שיבנו שם אימים זו רפאים הם שנתתי לאברהם אבל לא תעלה על דעתך כן ומפרש והולך לפי שהאימים ששם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים ר"ל שישבו בו כבר הורשו מפני בני לוט והושבתי בני לוט תחתם וכיון דלאו ארץ רפאים היא למה נקרא רפאים ומפרש דרפאים היו נחשבים אותם אימים והיאך נקראו רפאים כיון דנקראו אימים ומפרש כענקים הנקראים רפאים על שם וכו' אף האימים מי שראה אותם ידיו מרפות מ"ה נקראו אימים ע"ש אימתם וכו' כך מפרש רש"י חיבורו של קרא: יג יירשום בהם כח שכל הדברים ההווים תמיד נופל בם לשון עתיד ועבר אבל אותם דברים שאינן אלא לפי שעה כאן יפיר יוכרח לפרש על המחשבה הרא"ם: היתה להתעכב דכל זמן שאחד מהן קיים לא באו בגיהם לארץ: יח וידבר אלא ויאמר ה"פ לא נאמר וידבר בלשון חבה שלא נאמר וידבר אלי כמו שכתיב הכא אלא וידבר סתם שאינו לשון חבה מצאתי בשם מהרי"ן וא"ת והא בפרשת בהעלותך פירש רש"י על פסוק ותדבר מרים דדיבור הוא לשון עז ואינו לשון חיבה ואמירה הוי לשון חיבה וי"ל דכל מקו' דכתיב וידבר ה' שם הויה הוא דבור של חבה אף על פי שהוא עז הוא חבה יתירה נודעת לו ולא ויאמר ה' דמלינו לפרש ויאמר ה' על ידי שלוח כמו ויאמר ה' לה פירושו על ידי שליח וכמו ויאמר אני חותנך יתרו וגומר וכמו ויאמר ליוסף הנה אביך חולה לאפוקי לשון וידבר הוא דבור של חבה פה אל פה אדבר בו אף על פי בלגבית אחר הוא לשון קשה לגבי משה היה לשון חבה כמו שאמר הקב"ה לא כן עבדי משה וגומר ועיין בגמרא דתענית דף ל: כד והעוים ומפני השבועה רצונו לתרץ היאך מחובר קומו וסעו ועברו וגומר וקרא דלמעלה היינו משום דכפתורים השמידו העוים וישבו תחתם משום זה קומו וסעו ומתרץ מפני השבועה וכו': כו תחת בעמד' חמה דכתיב הכא אחל תת וגומר וכתיב התם גבי יהושע ביום תת ה' וגומר מה התם עמדה חמה אף הכא עמדה חמה: [נ"א] אי נמי דיש לומר דבשני המלחמות עמדה לו החמה ששניהם מלחמות כבידות היו: [ד"ד] וקשה מנה שנאמר ביהושע כשעמדה לו חמה ולא היה כיום ההוא לפניו ה' בקול איש כו' והא היה כבר לעולמי' בימי משה י"ל דגבי משה היה כן מלך הקדוש ברוך הוא כי משה לא בקש על זה ומש"כ ביהושע שבקש ע"ז כמפורש שם אמר ולא היה כיום ההוא לשמוע ה' בקול איש: כו ממדבר אע"פ שלא צוני דאל"כ מאי קדמות ומה שאמר אף ע"פ שלא צוני המקום וכו' משמע דס"ל דוכי תקרב אל עיר וקראת עליה לשלום במלחמת רשות הכתוב מדבר: במוך למדתי דלפירוש ראשון קשה למה כתב סתם קדמות דהא הרבה דברים קדמו לעולם והיה לו לפרש ולא לסתום לכן פירש דבר אחר וכו' ולפי טעם אחרון נמי קשה למה אמר ממדבר בשלמא אי קאי על התורה ניחא דהא נתינתה היתה במדבר אלא אי קאי אהקב"ה למה נקט ממדבר לכן צריך לתרי טעמי' כט כאשר אלא לענין מכר רצל"ח מה שכתב אבל בכסף תשברני וגומר רק אעברה ברגלי

כאשר עשו לי בני עשו דהוא אדום משמע דאדום הניחו לעבור בארצו והלא בפרשת חקת כתיב וימאן אדום וגומר ויט ישראל מעליו על זה פירש לא לענין לעבור וכו' ואם תאמר דכאן משמע דגם מואב מכר להם אוכל ומים ובפרשת כי תצא כתיב לא יבא עמון ומואב וגומר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ותירץ הרא"ם דשאני יש לחלק בין קדמו להשכירו מואבים שלא קדמו אותם בלחם ובמים אבל מ"מ השכירו להם אוכל ומים בכסף אבל לא קדמו דקרא בלא כסף משמע עכ"ל וע"י דה"ק לא יבא עמון ומואב בקהל ה' עמון לא יבא על דבר אשר לא קדמו וגומר ומואב לא יבא על אשר שכר עליך את בלעם וגומר ולא על אוכל בכסף וגומר הסמוך לו דאם כן מאי עד אשר לעבור את גבולך מיבעי ליה כאשר כתיב בפרשת חקת: לג יצא לעזור לפי שהיו חזקים: ואת בנו. בנו מדכתיב בנו חסר יוד משמע שלא היה לו אלא בן אחד ומדנקוד בנו כולו קמ"ץ משמע שהיו לו בנים הרבה אלא ללמדך שבן אחד היה לו שניכר שהוא בנו שהיה גבור כמותו לכך כתיב בנו חסר יו"ד והודיענו שנהרג כמו שנהרגו כל בניו: לה בר כבר יד אבל לפי שידו של אדם אצלו קרא כל אבל ידו עיין בפרשת שמות בפסוק הולכו' על יד היאר: ד"ה וכל שלא לכבוש דלפי פשוטו משמע שקאי לציווי מצות. ועל זה פירש שלא וכו':

ג ד חבל תרגום אפרכיא כלומר מתוך תרגום ירושלמי למדתי הואיל וקורין לפרטין תרכונין ש"מ דתרגום נ"כ לשון תרכונין כלומר הפרכיא דהיינו היכל המולך על שאר דהיינו עיר חשובה: ט שניר שלג דקשה לרש"י כיון דאותיות שרין הם אותיות שניר אלא שהפכה האותיות שרין שניר וטעמא מאי: לכן פירש על שם השלג נקרא שניא"ר: יא באמת איש באמת עוג וקשה קושיא אבן עזרא מאי קמשמע לן שלא יהיה כלום אדם כלל כי כל אדם גבהו ג' אמות שלו וזה ט' אמות שלו ולפי האבן עזרא ק' עוד באמת איש ל"ל והנה דאי אף אני שיש כמו מדינות שנקרא' אצלן אמה קומת איש כמו ברוסי"א וזה שאמר הכתוב באמת איש פי שהיה גבהו ט' קומות נלי"ט רצ"ל לפי דאמרינן בגמרא עוג עקר טורא בת תלתא פרסי משמע דגדול מאוד היה וכאן כתיב תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת איש שלכל אדם נמצא שלא היה גובהו אלא ח' אמות דהיינו שתי קומות של כל אדם ואמה יתירה ואם כן היאך היה יכול לעקור ההר לכך פירש באמת עוג: יב ואת מנחל ארנון פירש לא האמורה אחריו מערער אשר על נחל ארנון כי הארץ אשר ירשו בעת ההוא מנחל ארנון עד חרמון היתה לא מערוער עד חצי הר הגלעד בלבד אלא ע"כ דה"ק ואתן הארץ האמורה למעלה שלקחנו משני המלכים שהיא מנחל ארנון עד הר חרמון ירשנו אותם והחזקנו בה ואח"כ התחיל ספור אחר ואמר מערוער אשר על נחל וכו' נתתי לראובני ולגדי והשאר נתתי לחצי שבט מנשה וגומר: ד"ה ירשנו לראובני ולגדי נ"ל דבפסוק משמע שלא ירשו אלא ארץ זו ונתנו לראובני ולגדי ואח"כ כתיב ויתר הגלעד וכו' נתתי לחצי שבט מנשה וכי מאין היה להם ארץ זו כיון שלא ירשו יותר ועל זה פירש האמורה למעלה מנחל ארנון וכו' ר"ל ואת הארץ הזאת האמורה למעלה ירשנו בעת ההוא ומאותו ארץ נתתי לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה: יג ההוא שנתתי ר"ל לעיל נ"כ כתיב ארץ רפאים אבל זו היא רפאים שנתתי לאברהם: יז תוך הנחל ועוד מעבר פירש נחלתו של גד היתה לפאת מזרחו של ירדן נמשך גורל נחלתו למעבר כל נחל ארנון כי פירש וגבול גם הוא גבולו ועוד מעבר הנחל והלאה לצד מערבו עד יבוק עד בכלל זה שגם יבוק בכלל ויותר מכן: יז כנרת המערבי פירש כנרת זו לצד מערב של ירדן נמצא שנחלת לפאת' מזרח הירדן נמלא שבמסכה נחלתו ממזרח הירדן עד כל רחבו ועוד מעבר הירדן והלאה לפאת מעבר הירדן עד כנרת וזהו הירדן וגבול שפירושו הירדן עצמו הוא מכלל הנחלה וגם מעבר לו עד כנרת: יח ואצו ובני ראובן רצ"ל דהא כל התוכחות מתחלת הספר עד כאן כלן היו לנוכח לכל ישראל ואם כן היאך מוסב עליו אל לים תעברו לפני אחיכם בני ישראל יעברו וכי ישראל עברו לפני ישראל ועל זה פירש לבני ראובן וגד היה מדבר: ז לפני ישראל למלחמה דאל"כ מאי לפני ישראל עם ישראל מבעי ליה:

חסלת פרשת אלה הדברים

פרשת ואתחנן

לשון מתנת חנם. דאל"כ הל"ל ואתפלל: [ותנותי] רצ"ל מהיכן ידע משה לבקש מהקדוש ברוך הוא בקשה אף במתנת חנם ולא בשביל מעשים טובים ועל זה פירש ואחוני וגומר [נח"י] יש להקשות ע"ז מהא דאמרינן פ"ק דברכות א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא כל התולה בזכות עצמו תולה בזכות אחרים מנ"ל מחזקי' ש"מ שאין להם לצדיקים לתלות בזכות עצמם וי"ל דשאני התם דמיירי שאומר בתפלתו עשה לי בזכותי כמו שפרש"י לפיכך מראה לו הקב"ה שאין לבריה אצל בוראו כלום אבל הכא מיירי דה"ל להתפלל סתם ולא לפרט מתנת חנם ואם הקב"ה ישמע בשביל מעשיו הטובים הרי טוב ואם יתן לו במתנת חנם מכ"ש שהוא טוב ולמה פרט ואתחנן אלא אעפ"י שיש להם לתלות כו' אינם מבקשים אלא מתנת חנם: [ד"ד] כתב הרא"ם והשואלים מנן נח מצא חן בעיני ה' שלא היתה מתנת חנם כי נאמר אחריו צדיק תמים היו בדורותיו ול"נ דגם שם היא מתנת חנם דאע"פי שנזכר שם שהיה צדיק כו' מ"מ העולם נדון אחר רובו ואמרינן נמי בפרק החובל בהדי הוצא לקי כרבא וא"כ גם נח היו ראוי ללקות עמהם אלא שבזה מצא חן בעיני ה' והוא ג"כ מתנת חנם: [ד"א] דלטעם ראשון קשה למה לא כתיב ואתחנם לכן קאמר ד"א וכו' ולטעם אחרון קשה למה לא אמר ויחל כדלעיל: זה א' מי' לשונות ואלו הן שועה צעקה נאקה רנה פגור קריאה נפיל' ופלול פגיעה תחינה: בעת ההיא דק"ל דהא לעיל מיניה כתיב ואת יהושע צויתי בעת ההיא וגומר שפירושו בעת כבוש סיחון ועוג ועליה קאי ואתחנן. ומתרץ לאחר כו' דמניתי שהותר קצת הנדר לכך עלה על דעתי להתפלל כדי שאכנס לארץ כו': שמא הותר וא"ת וכיון שהותר הנדר תפלה זו למה וי"ל דה"ק משה כיבוש ארץ סיחון ועוג לא עלתה על דעתי להתפלל כיון שהיה גזר דין עם שבוע' לא יועיל שום תפילה אבל לאחר הכבוש והנחיל לבני גד ובני ראובן וחצי שבט מנשה אמרתי שמא הותר הנדר דבכל הנדר שהותר מקצתו הותר כולו וה"נ הוי גזר דין בלא שבוע' להכי מהני תפילה: ד"ה לאמור זה אחד מה' הרא"ם נ"ע דבספרי חשיב ה' מקומות ור' אלעזר בן עזרי' אומר בד' מקומות בקש משה וכו' והביאו כלם א"כ דברי רש"י דלא כמאן ונ"ל הא דכתב רש"י הכא ר"ל זה ג' מקומות וכו' שהתפלל משה עליהם ובקש מהקב"ה שימלא שאלתו ושיודיענו אם יעשה שאלתו ובקשתו כמו גבי

מרים

חי"ו שבקש שיראה אותה מלרעתה וכן נבי יפקוד ה' אלקי הרוחות בקש שירשו בניו אחריו גדולתו וכמו שפירש"י שם והכא התפלל שיעבור הירדן אבל בשנים האחרים במכילתא משה דהיינו הא' וידבר משה לפני ה' לאמור הודיעני אם אתה גואלם וכן וידבר משה אל ה' לאמר וגומר מה אעשה לעם הזה וגומר שאמר משה הודיעני אם נופל אני בידם וכו' אותן שני דברים אינן אלא הודעה בעלמא ולא בקשה ותפלה שימלא את שאלתו וכן הוא בדברי רש"י אם תדקדק בלשונו הכא : כד ד' אלהים רחום רצ"ל דהא שם של ד' אותיות מדת הרחמים הוא ואדני הוא מדת הדין מפרש רחום בדין כלומר רחום בדינו ולא כמה"ד הקשה א"כ רצונו לפרש למה נקוד שם של ד' אותיות דכתיב כאן בנקודתו שם אלקי' דהיינו חט"ף סגו"ל וחול"ם וחיר"ק ולא נקוד כשם של ד' ולכך נקט רש"י בלשון שקרא אדוני אלק אע"פ שכתיב יהו"ה כלומר שם של ד' אבל לפי קר את נקודתו דומה כאלו כתיב אלקי' ומפרש דלכך נקוד יהו"ד בנקודת אלקים בהוא מדת הדין אע"פי שיהו"ד מדת הרחמים לומר לך רחום בדין והשם הראשון של אדוני דכתיב בקרא לא כיון משה בו כלום רק פירושו רבינו והו' התחלת דבור ולפי לשון ראשון צ"ל מה שנקט רש"י אלקים לפי הקריאה שם של ד' נקט ואע"ג דלעיל בפרשת לך לך כתיב נמי יי' אלקים מה תתן לי ולא פרש"י כלום י"ל דלעיל ה"ק הן מלך הדין הן מלך הרחמים אני מבקש שתתן לי בנים מאחר שאמרת לי לך לך מארצך גומר ואעשך לגוי גדול אבל הכא קשה למה לי להזכיר שם של מדות שהו' מד"ה : אתה החילות עומד ומתפלל דאל"כ אתה הראת את עבדך וגומר מבעי ליה כמו שמפורש והולך : יגדל נא כח וכתיב בתרי' ויאמר ה' סלחתי כדבריך כלומר זו מדת טובך שאתה מוחל וסולח לעוברי רצונך ד"ה ואת ידך פשוטה לקבל שבי' שנם זו מעניין בקשתו : ד"ה החוקה כובש ברחמים שגם זו מעניין בקשתו ולא כמו כי ביד חזקה ישלחם וגומר כי מה עניין זה לבקשתו : אשר מי אלוה דומה חהו מעניין בקשתו ולא שפירושו שאין דומה לו כמו כי אין כמוך באלקים וגומר דמה עניין זה לבקשתו : וסקנתרין פירש קטיגורין : [מלחמת סיחון] גם לפי פשט דבר דבור על בקשתו כלומר מאחר שהחילו' להראות את שני המלחמות של סיחון ועוג הראיני גם מלחמות ל"א מלכים : כה אין נא כלומר נא הא.מר כאן אבל שאר נא שבתורה פירש עתה : ההר ירושלים כדכתיב ירושלים הרי' כביב לה : והלבנון ב"ה למה נקרא ב"ה לבנון משום דמלבן האדם מן העבירות : כו ויתעבר חמה מלשון עברה למענכם גרמתם ר"ל בשביל שאמרתי לכם שמעו נא המורים בשביל חטא זה נגזר עלי שלא אכנס לארץ ומביא ראייה וכן הוא אומר וכו' וירע למשה בעבורם דאף שתם פירש כמו הכא בעבורם וירע לאשה בשביל שהם גרמו ואין למענכם פירושו בעבור שיעשה רצונכם שהייתם חפצים שלא אכנס לארץ כמו למענך סולחתי כבלה : רב לך כמה קשה ופירש רב מלשון רבנו כאילו אמר מאחר שאני רבך ואתה תלמידי אין לך אלא לשמוע דברי רבך ולא להיות סרבן נגדי שלא וכו' : [ד"א] דלפעם א' קשה הל"ל רב אני מ"ה פירש ד"א וכו ולפעם של דבר אחר לחוד נמי קשה הל"ל רב טוב לך לי"ג גם טעם ראשון : [הלפון] ר"ל טוב הלפון בעול' הבא יותר מפתכל' אתה לארץ : כו יראה אני מראה לך רצונו לפרש מה שהשיב הקב"ה למשה על בקשת לעבור הירדן שהשיב לו עלה ראש הפסגה וגומר וראה' בעיניך וגומר מה השיב הקב"ה בזה ומפרש בקשת ממני כו' להראות ההר הטוב והלבנון שהוא ירושלים וב"ה שהוא הטוב שבכל הארץ ואני אראה לך את כולה יותר ממה שבקשת: כח וצו על הטרחות כמאמר הכתוב טורחכם ומשאכם וריבכם דאי קאי וצו על אמלהו וחזקהו הא כבר אמר וחזקהו כוי"ו דמשמע שחוץ מן הציווי שתצווהו גם חזקהו ואמלהו אלמא הציווי לחוד וחזק ואמץ לחוד : וחזקהו בדבריך כלומר ולא בפעולתך שאין בידו לעשות חזק ואמץ אלא בדברים כלומר מבטחני אותו כי הוא יעבור כי אחריו פירש ואמר כי הוא יעבור וגומר אלמא בדיבור הוא החיזוק והאמוץ : [ינחיל] רל"ת לא הל"ל רק וינחיל וגומר אלא תיבת והוא בא ללמד דוקא כשהוא יע ור אז ינחיל ואם לא וכו' : (שנפל) ר"ל וכאשר היו נהרגין ישראל במלחמות העי שני נפל יהושע לפני הקב"ה : קום לך כלומר משום דקמת במקומך ולא הלכת עמהם : כט ונשב בני ונצמדתם ר"ל דקר' לפניו מיירי בעניין תשובת הקב"ה למשה שלא ליכנס לארץ אמר משה לישראל וישב בגיא כלומר שנצמדתם לעבודת אלילים והייתם חוטאים בעבוד' אלילים אע"פי כן נאמר לכם ועתה ישראל וגומר כלומר אעפ"י כן אתם נכנסין לארץ ואני וכו' אף על גב שני' פרש' בפני עצמה הנה כמו ויהי אחרי המגפה ויאמר ה' אל משה וגומר ועוד אחרי' וא"ת למה הזכיר משה לישראל עבירה זו יותר מאחר עבירות שעשו במדבר וי"ל דלכך מזכיר משה להם עבירה דמול בית פעור אע"פי כן מחל לכם הקב"ה ע"י קבורתי דלכך נקברתי בחוצה לארץ כדכתיב בפרשת וזאת הברכה ויקבור אותו בגיא בארץ מואב מול בית פעור ופרש"י שם לכך נקבר מול בית פעור דהיינו בח"ל שיהא כפרה על מה שחטאו בבית פעור בעבודת אלילים . מצאתי בשם מהר"ן :

ד ב לא תוספו תמה פרש' וכן לא תגרעו מקשים מה צורך לפרש וכן לא תגרעו שהוא מפורש בפסוק ונראה דה"א לא תוספו ר"ל לא תוספו לעשות סייג ולהוסיף להחמיר שכל המוסיף גורע וזהו ולא תגרעו ר"ל שאם תוסיף סופך לגרע כמו שאירע לחוה שהוסיפה על הציווי ואין לומר דלמא האמת כן הוא דא"כ למה כפל הכתוב אשר אנכי מצוה אתכם הול"ל לא תוספו על הדבר ולא תגרעו וגומר אשר אנכי מצוה אלא לדייק לא תוספו אשר אנכי מצוה אתכם ר"ל במצוה עצמ' לא תסיפו כגון ה' פר' בתפילין אבל סייג וגדר נכון לעשות וא"כ וכן לא תגרעו מצה"כ לפי' באחד היה רק נתינת טעם אלא תוספו גל"ס : ז ושמרתם זו משנה כשמירה הוא כלימוד והעשייה הוא קיו' המצו' שכל שאינו לומד אינו עושה : ד"ה כי היא חכמתכם שונה הרב שמות החכמה והבינה בשמות התואר משום שאין החכמה והבינה בערך אל האומות רק מלך עלמן ולא יתכן לומר לעיני העמים והוסיף מלת תחשבו שפירושו שתחשבו חכמים ונבונים לעיניהם ת מקום הגוים רצ"ל היאך שייך על חקים ומשפטים לדיקי' דרוקא גבי אדם שייך לשון זה ומפרש דלשון לדיקים הנוים כו' ומוסב גם על חקים : ט רק ואם תעוותו רצ"ל כתיב רק שהוא ל' מיעוט והכא מאי ממעט ומפרש דקאי אלעיל מיניה כי היא חכמתכם וגומר הני מילי שתהיו נחשבים חכמים אז כשלא כו' : י יום עמדת (ג"א) דה"ל שהודיע לבניך יום אשר עמדת שהרי או הוו מחוך דכתיב במ"ם כינוי הרבים משמע דקאי למעלה פן תשכח הדברים שראו עיניך והודעתם פירב והודעתם הדברים ואלו קאי למשה הל"ל והודעת לבניך (נמ"ר) בוקנו מוז הפסוק מתחיל עם שקשה בפסוק דלעיל פן תשכח הדברים אשר

רמו עיניך דהל"ל אשר שמעו אזניך ועל זה מתרץ יום אשר עמדת כמו"ב דכלומר שאז ראו את הדברים ומביא ראיה דכתיב וכל העם רואים את הקולות ופרש"י שם רואין את הנשמע מה שא"א לראות במקום אחר : ד"ה ילמדון לעצמן ר"ל ילמדו כתרגומו ילפון דהיינו שילמדו מעצמן אבל ילמדון דבסמוך דתרגומו יאלפון היינו ללמוד לאחרי' יד ואותי צוה תורה שבע"פ דקי"ל דואתי צוה ודאי קאי אלעיל חקים להגיד לכם ונומר עשרת הדברים דמשמע כלוחו ומן צוה ה' את משה ללמד את ישראל והא בלוחו ומן לא נכתבו אלא ב"י דברות ואי אעשרת הדברים קאי תאי ללמד אתכם חקים ומשפטים דקאמר אלא ודאי קאי אתורה שבע"פ שבעשרת הדברות דהיינו כללותיהן ופרשיותיהן ואת כל המצות הנכללות בהן . (ג"ס) : יט ופן תשא לב למעות רצ"ל מה דכתיב פן תשא עיניך וגומר משום דנשא עיניו לשמים מ"ה בא לעבוד אות' פירש להסתכל כו' : אשר חלק להאיר רצונו לפרש מה דכתיב ועבדתם אשר חלק וגומר וכי הקב"ה חלק להם לעמים לעבוד להם : לא מנען ולא שנתנה לאלהות שגרשם לפני כך רק שלא מנען וכו' אלא החליקם בדברי הבל שגרשם להם הכוכבים שמניע להם מכוכבי מעלה בעבדם אותם ולפי האמת הם רעות כדי לטרדם : (החליקם) דלפעם ראשון קשה למה אמר להם כי לבד הם ולס' מאירים לכן אמר דבר אחר ולפעם זה לחוד קשה ולמה ברא בתחילה דבר שיבואו לטעות בהם בני אדם והא כתיב עולם חסד יבנה לכן צריך לשני טעמים : כג תמונת כל דבר ר"ל כל היכא שכתיב אלא כל במקרא יש תיבה אחריו שדבוק לו כגון בפרשה זו אלינו הרבה פעמים כל הימים לכך מפרש דהיה כאלו כתיב כל דבר : ד"ה אשר צוך שלא לעשות רצונו לפרש וכי צוה הקדוש ברוך הוא לעשות פסל ומפרש אשר צוך שלא לעשות : כד אל קנא לנקום רצונו לפרש לא שנקרא קנא מפני שיש בו קנאה ח"ו שאין שם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא מפני שהוא מתחרה וקוצף להתפרע מעובדי עבודת אלילים וכיון שהנקמה אינה בשנאה אלא תחמת הקנאה מ"ה כתיב אל קנא במקום אל נוקם : כה ונושנתם תתנ"ב שנה דכתיב גבי בניין בית ראשון ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה וגומר וגמירת בית לאשון היה ת"י שנה לא מהן לרבעים שהיו במדבר מאף שם היו במניין דהקרא מונ' מיציאת מצרים ונמצא שלא היו בארץ אלא ת"ע שנה ולא הגיעו למספר ונושנתם ומדפרש"י (צדקה עשה) ר"ל משום דדריש ה' וישקוד ה' על הרעה ויביאם עלינו אלא לדקה היה מאת ה' שהקדים הרעה קודם זמן ונושנתם ועיין בשנה' דף ל"ח : כו העדותי עדים כלומר ויהיו עידי התראה ולא עידי עבירה שהרי עדיין לא עשו הרע בעיני ה' : כח ועבדתם כאלו דקשה לו משום שהפיך ה' אותן בין העמים מ"ה יעבדו עבודת אלילים ותירץ כתרגום וכו' ירפך לא יפריש פירש מפני שהקל ממנו פועל עומד כמו הנה לא ירפה היום לערוב רפתה היום לערוב רפתה רוחם ע"כ פירש לא ירפך שהוא מבניין הפעיל יוצא לשני ופירושו לא יתן לך רפיון רמ"ס : שלא לנקד ארפנו שו"א תחת האלף ופת"ח תחת הרי' והוא רפה אבל השתה דנקוד ארפנו בפת"ח תחת האל"ף ושו"א תחת הרי' לשון רפיון הוא : [הרבה לה] דפירוש תן לה רפיון היינו מפעיל (התרפה) דפירשו התרפה מבנין התפעל : לא לימים על ימים פירש משום דימים אין נשאלין: קומתו של אדם כדכתיב בקרא אשר ברא אלקים אדם על הארץ [מן הארץ עד השמים] ולמקצה השמים כלומר קומתו של אדם שהיה מן הארץ עד השמים דלפי פשוטו שאי דכתיב למקצה השמים : והוא השיעור ר"ל אע"פ דבקרא משמע מתחילת עולם עד סוף עולם בארכו כדכתיב ולמקצה השמים עד קצה השמים וגם על כרחך משמע מהארץ עד השמים קומתו שיהיה כדכתיב על הארץ ולמקצה השמים הא כיצד אלא והוא שיעור כו' כלומר שכל שיעור אחד הוא שמקיף השמים היינו גלגל השמי' הוא קצה אחד וערכו השמים שהוא הארץ הוא קצה האחר והיינו מן השמים ר"ל הארץ וחד שיעורא הוא והוי כאילו אמר מקצה השמים ועד קצה השמים פירושו מן השמים ועד הארץ ולפי זה מן הארץ עד לרקיע נקרא על הארץ ולמקצה השמים ונקרא ג"כ למקצה השמים ועד קצה השמים ונקרא ג"כ מסוף עולם ועד סופו ואין הבדל ביניהם רק בקריאת השם ולכאורה הוא דבר תימה איך יהיה שיעור מן השמים על הארץ כמו מרחק מקצה השמים עד קצה השמים שהוא יותר שיעור עובי כדור הארץ מכפל מרחק מן הארץ עד רקיע כאשר הארץ היא מרכז השמים ונראה שפירש שמים רמז לאויר שנראה כאהל וא"כ חד שיעור הוא בקיבוץ ראות האויר ודו"ק ולזה לדעתי כוונת אבן עזרא שפירש רמז לאויר גל"ס : לה הראית אתחזיתא פירש נראית שאין פירש כמו הראית שא"כ היה תרגומו אחזית ולא אתחזיתא : לז ותחת רצ"ל למה כתיב ותחת בוי"ו ומתרץ דמוסב אלעיל מיניה וכל שם וכו' : ד"ה ויוליאך לפניו וכן פירושו לפי' ד"א דפירושו נמי כמו לפניו ואין הפר' בין הפירושים אלא לפירש ראשון קאי בפניו על האבות : ברשון יחיד ר"ל דכתיב בפניו וק' דלפירש דבר אחר קאי בפניו של אבותינו והא בפניו לשון יחיד הוא ומפרש ויבחר בזרעו אחריו ר"ל דהא אף בלא ד"א דאז לא קשה מאי דכתב בפניו משום דקאי על הקב"ה אפ"ה קשה מה דכתיב את אבותך ויבחר בזרעו אחריו דע"כ ויבחר וגומר קאי על אבותינו אף ללשון ראשון ואעפ"כ כתיב זרעו אחריו דהוא לשון יחיד א"כ אף לד"א דקאי בפניו ג"כ על אבותינו לא קשה מה דכתיב לשון יחיד והולך לשני טעמים דלטעם הראשון קשה הל"ל ויוליאך והוליכך מפניו לכך אמר ד"א ולטעם זה לחוד נמי קשה והא אבותיו כבר מתו מאי בפניו לכך צריכין אנו גם לטעם ראשון : מא אז יבדיל ר"ל אז הא פירושו מיד ולשון יבדיל משמע לעתיד מ"ה פי על מחשבת הלב והרא"ם פירש שהבדל ערי' אלו שאינו הוה תמיד ולא יפול עליו לשון הוה לכן פירשו על המחשבה ר"ל היה במחשבתו תמיד להבדיל עד שהבדיל : בעבר שבמזרחו פירש מפני שעבר הירדן יקרא הנה לצד מזרח וגם הפאה של צד ארץ ישראל אמר הכתוב מזרחה שמש להודיע איזה עבר הירדן הוא ובאיזו הפאה של צד א"י מבוא השמש : ד"ה מזרחה רי"ש בחטף ר"ל בבכ"ה הנקרא' חטף : מה אלה חזר דאל"כ מה בא הקרא לומר כאן כמה שדבר עם ישראל בצאתם מארץ מצרים ופירש אלה העדות דבק עם וזאת התורה אשר שזאת התורה שהם אלה העדות בבסדר פרשה זו הם העדות אשר דבר בצאתם מארץ מצרים וחזר ושנאן בערבות מואב ומקרא קצר הוא :

ה ג לא בלבד ר"ל כהפסוק משמע דוקא לנו נתנו עשרת הדברות ולא לאבותינו שמתו לפנינו והא הרבה היו קיימין בשעת מתן תורה בשנים שניים כשיצאו ממצרים ואף במהם נכרתה ברית זאת והשתא לא קיימין ל"ס לא את אבותינו בלבד כרת ה' וגומר אלא אף לנו : ד"ה כי אתנו עצמו וזהו דכתיב פנים בפנים : לאמר אנכי דאין יתכן לומר דקאי לאמר אדלפניו ולא עליהם בכך לאמר דמה היה לכם

בפסוק שאמר ... אלא שמפסיק הענין בין מתוך הלא לאלה לאמור כדי שיודע כאני ... ואנכי עומד מפני שיראתם מפני האש ולא יעלתם לעלות בהר : [ד"ד] ... אין פירש לאמר לאמר דהוקא סמוך לדבור או לאמר דה היך לאמר אלא ... דבר ה' עמכם וסיפו דבר ה' פנים אל פנים לאמר אנכי ה' אלהיך וכל ... אלא שהפסיק בינים אנכי עומד לומר שלא כל הדברות דבר ה' פנים ... ישים לך וכזה מתורץ למה לא אמר מוסב על ראש הפסוק הזה עלמ' ... דבר ה' לאמר דא"כ היה קשה וכי משה אמר הדברים והלא ... ישים לך מפי גבורה שמעום וא"ל הא כבוא מוסב על דבר פנים ... וכי כל הדברות נאמרו ע"פ הקדוש ברוך הוא וזה לא שמעו א.מ ... דלהכי באמת הפסיק לומר אנכי עומד כו' כדי לפרש דמה שאמר ... לא קאי אלא על שני דברות ז על שני בכל מקום והא עשם קשה הל"ל כפי. לכן אמר ד"ה וכו' ולפי דבר אחר קשה הל"ל ... ומ"ל פני יש מקום לשעות ... גם טעם הראשון ועיין לעיל בפרשת יתרו ושם כתבתי למה פירש רש"י בכאן שני טעמים ולעיל לא פירש אלא טעם אחד . ועיין בג"א : [ד"ד] וגם כאן להקשות דבפ' יתרו. לא פרש"י אלא הפרש הד"א שמביא כאן ולא פירש זה ונראה לתרץ דבאמת יש ב' לימודים על פני הא' שמביא כאן והפירש השני הוא יותר קרוב לפשוטו ע"כ הביא לעיל פירש השני דכאן אלא הפירש הראשון עי' סיבה דלא תקשה מנלן בפירש הא' דלמא אין לנו אלא הפירש; השני אבל כאן שהיו מול בית פעור כמ"ש בסמוך וגם שם הוכיר בעל פני ודאי אפילו בח"ל יש איסור ע"ז ע"כ מביא כאן ב' הפירושים כנ"ל : יב שמור ובתיבה אחת כשנאמר בתחלה זכור נאמר אף שמור דהניה' לאמרו בתיבה אחת וכו' דע"י גם היא ותם שחזר לכתוב זה רש"י כאן ולא סמך על מה שפירש לעיל כמו בשאר הדברות משום דכאן כתיב כאשר צוך וממנו עקר הלימוד שכיבהא' שנאמרו לכך חזר לפרשו במקום הראוי [ג"א] תימא דלמא אמרו יותר על שני הלוחות בדבור אחד כאמרו מתה שאמרו על שאר הלוחות . והרמב"ן הי' דשאני אלו החל' פים משום שהם שיויו ממלות עשה אל לא תעשה ולכך הוצרכו לומר בהם שהם בדבור אחד נאמרו : כאשר צוך קודם מ"ת מדכתיב בפרשה זו אלה כה"ד וגומר דמשמע שנאמר י' דברות בכאן כאשר נאמרו שם וא"כ איך הוסיף משה בדברות כאשר צוך וגומר וכן פרש"י ס"ד מיתות דף נ"ו ועיין בתוספות פרק ר' עקיבא ד' פ"ו וא"ת ודילמא כאשר צוך וגומר קאי אסרש' כמו דאף התם נוס על השבת וי"ל לקמן גבי כיבוד אב ואם גם כן כתיב כאשר צוך וגומר והתם ע"כ אין לומר כאשר צוך גבי מן דהא התם לא הוזכר על כיבוד אב ואם אף כאשר צוך דגבי שבת לא קאי על אזכרה מן על"ל: טו וזכרת כי עבד היית [מהר"א] משום דידע שהוקשה להם השביתה ממלאכה כדאשכחן גבי סורים שקבלו עליהם לימי משתה ושמחה ולא לעשיית מלאכה [מגילה דף ס'] לכן הזכיר להם העבדו' כלומר שאומר לו הרב לעבדו שיעבו' במלחמה מן הדין שישמע לו כי שמלאכה היא לרבו דאל"כ מה ענין זכירת העבדות לכאן : יח לא תנאף בלשת אים וא"ת מ"ל לרש"י לפרש זה יותר מכל שאר הדברות וי"ל דקשה לרש"י וי"ו דלא תנאף ל"ל ומתרץ אין ניאוף אלא באשת איש ומוסיף על ענין ראשון לא תרצח כלומר הזכר במצוה זו לא תרצח וכזה משרש מהרבה ענינו' שדא דלא תנאף כי יעלה על דעתו שאשת הבעל לא יתן לו אשתו וכוס יבא לידי רציחה וכן כולם ועיין [בקל"ת] ישוב אחר ע"ז : כא לא תתאוה לשון חמדה ר"ל אין נפק' דהא התם כתיב לא תחמוד והכא כתיב לא תתאוה ומפרש אף הוא כו' ולכן פירש התרגום לא תירוג שהוא לשון חמדה : כב ולא יסף חזק וקיים ולפי טעם זה ק' שהיא משום שהשמיע קולו החזק פעם אחר מ"ה יפסוק קולו לה דבר אחר וכו' ולפי ד"א קשה למה כתיב יסף הל"ל יוסיף לכן פירש גם טעם ראשון באותו סומבי. סומבי פירש גלוי ומפורסם : כו ואת כנקבה כי נוכח הזכר אתה ונוכח הנקבה את : שאינכם חרדים מקשים העולם והלא הקב"ה הודה לדבריהם ואמר הטיבו אשר דברו וי"ל לפי דעתו של משה שחשב שלא היו חרדים להתקרב אל ה' משכבה היו אומרים דברים כאלה והשיב לו הקב"ה מפני יראתם כשם אמרו זה ולהוציא את ישראל מן החשד מדעת משה רבינו עליו השלום אמר לו הקדוש ברוך הוא כל זה :

ו ד אלהינו עתה דאל"כ שמע ישראל ה' אחד מבעי ליה אלא יכו' וכאלו אמר שמע ישראל עכשיו לבד ה' אלהינו אבל יבא זמן וכו' כלומר שיודו כל העובדים אלילים שהוא אחד בשמים ובארץ ובד' רוחות והוא הענין דמפקי רז"ל מכאן בקריאת שמע וכן ביום ההוא יהיה ה' אחד ה ואהבת עושה מאהבה [הרא"ם] אלא שביתני זה דהכא פירש ואהבת עושה דבריו מאהבה אינו דומה וכו' כלו' שיעבור ואל יהרג ואמר זה פירש בכל נפשך .אפילו הוא נוטל נפשך דמשמע יהרג ואל יעבור ואלו כפרשה.בן סורר ומורה דף ע"ד אמרו בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך ופרש"י שם דכתיב ואהבת את ה' אלהיך שלא תמירנו בעבודת אלילים ולכך נאמר בכל נפשך בגמר .הכא אהבתו חביבה לך יותר מכל שחביב לך משמע בעבודת אלילים בלבד מיירי אבל בשאר מצות יעבור ואל יהרג וכו' ועיין [בקל"ת ובג"א] : בכל לבבך בב' יצריך ר"ל למה כתיב לבבך בשני ביתי"ן ומפרש בשני יצר; וכו' : שלא יהיה לבך חלוק דלטעם הראשון קשה וכי הלא הוא יצרו של אדם עד שיאמר בשני יצרך לכך אמר דבר אחר וכו' ולפי דבר אחר קשה למה אמר בכל לבבך הל"ל בכל לבך ל"ל לטעם ראשון : ובכל מאדך יש לך [מהר"ן] דאל"כ לכתוב חדא ותיתי אידך מיניה תרתי ל"ל אלא יש לך וכו' ל"ג שניהם שלא ליתן מקום ליצה"ר וככי איתא במסכ' יומא דף כ"ב ובסנה' דף ע"ד : בבכל מדה ומדה דלפי טעם ראשון קשה הל"ל מאונך.לכן פירש דבר אחר וכו' ולפי ד"א קשה הל"ל בכל מדך לכן גם לטעם ראשון : והיו מהו האהבה דאל"כ איך תפול אהבה בדבר שלא ראה ולא השיג מעולם אלא מתוך שיתן הדברים האלה שהם המצות על לבבך שעל ידם אתה מכיר הקב"ה גלה .שהרי נבלונו העולם לא היה מלוונו במלות וע"י שתדע שהוא הבורא וממנו הכל אתה אוהבו ומתאוה לדעת אותו: אשר מצוך. מצוה לשון חשיבות היא [כחדשה] אתו דכתיב.היום כלומר.כאילו נאמר היום והלא זה ארבעים שנה שנלטוו עליה.ועל כל מצות. וכ"כ הרא"ם בעלמו לקמן בפסוק היום לעשותם : ז ושננתם חודדים מלשון שני גבור.שנונים אבל גם לשון משנה דא"כ הל"ל ולמדתם : דבר המשכיל לבנך .התלמידים דאי.בבריה ממש דהא לעיל מייתי כתיב אתה ובנך ובן בנך והכא כתיב דוקא לבנך אלא ע"כ התלמידים : ד"ה ודברת בם אלא בם דאל"כ ודברה אותם הל"ל. אלא בם ולא בדברים אחרים : ד"ה ובשכבך

וזמן שכיבה : [קל"מ] ר"ל דר"פ דא"ל בשכבך ובקומך דוקא אפילו באמצע היום בזמן הלילה מדכתיב בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך א"כ כל היום וכל הלילה יקראו ק"ש וא"כ הל"ל ודברת בם יומם ולילה אלא דרך ארץ וכו' ויהיה בשכבך ובקומך פירש על בשבתך בביתך ובלכתך בדרך דאלו בשבתך וגומר ואימתי בזמן שכבך ובזמן קומך דהיינו שחרית וערבית : ח ד"ה והיו שם בכתפי ר"ל דדומה כאילו כתיב שני פעמים שנים שם פירש שניהם הוא דבכתפי כשרולין לדבר שנים אומרי' שם : [פת בהפריקי] דבאפריקי כשרולין לדבר שנים אומרים פת דהיינו ארבע כלומר ארבע פרשיות בכל תפילין ועיין בתוספות סנהדרין ריש פ"ק : ט מזוזות אחת ר"ל שאין צריך על פתח אחד שני מזוזות אבל לכל פתח שבבית צריך מזוזה אחת ולא כ"מ דכוונת הכתוב הוא דפתח שאין לה אלא מזוזה בגד אחד מן הפתח חייב לקבוע מזוזה באותו פתח מנחות דף ל"ח : יב מבית עבדים פירש מבית עבדות שהייתם שם עבדים לא מבית העבדים כי לא היו עבדים לעבדים : יג ובשמו אם יש לך פירש לא שהוא מצוה מ"ה לישבע כמו את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד שכל אחד מהם מצוה בפני עצמה אלא אם יש בך כל המדות הללו וכו' ואם לאו לא תשבע ואם כן וי"ו ובשמו נוסף וצריך להוסיף מלת אם קודם את ה' אלהיך תירא . רא"ם

ז ג לא תחנם חן ולפי טעם זה קשה הל"ל בנו"ן כיון שהוא לשון חן א"כ הל"ל תחונם מלא וי"ו לכן פירש דבר אחר לא תתן להם חנייה כלומר אף אם לא תכרות אתו ברית ותאמר בלבך יוא לי למה עובד לכן אמר ולא תתן להם שום חנייה בעולם בארץ ולטעם אחרון קשה הל"ל אלא לא תחנם שאינו ראוי ליתן לו חנייה וכ"ש שאין לכרות עמו ברית לכן צריך גם טעם ראשון : ד כי יסיר אבל בן בנך ר"ל מה דכתיב כי יסיר את בנך דמשמע דנתינת טעם הוא אדלעיל מיניה ואמה הוא נתינת טעם אין לומר דנתינת טעם ארישא דקרא דכתיב בתך לא תתן לבנו דא"כ הל"ל כי יסיר את בתך וגומר אין לומר דקאי אסיפא דקרא כדמשמע פשוטו של קרא ובתו לא תקח לבנך כתיב כי יסיר את בנך זה אינו דהא כתיב כי יסיר ואי קאי אסיפא הל"ל כי תסור לשון נקבה אלא בנו של עו"ג כלומר ויסירנו העו"א מאחרי ה' אבל בן בנך הבא מן העו"א אינו קרוי בנך וג"כ לא הקפידה התורה עליו מפני שכבר מוסר הוא ח כי מאהבת ה' אלא שהמ"ס הזה אין שימושו במקום מן כמנהגו ברוב המקומות רק הוא מ"ם הסיבה : ומשלם לשונאיו בחייו דאל"כ קשיא רישא לסיפ' דברישא משמע דאף לשונאיו משלם גמול' הטוב וכתיב בסיפא להאבידו : היום לעשותם פי' מלת היום דבק עם לעשו' לא עם מלוך דלעיל מיני' כי לא היה הלווי היום

הסלת פרשת ואתחנן

פרשת עקב

יב שאדם דש מה דכתיב עקב שהוא לשון יען משמע דודאי הוא שישמע אל המצות כמו באברהם דכתיב עקב אשר שמע בקולי וגומר' קאי אדבר שהוא ודאי דהא אברהם שמע בקולו ורלה לשחוט את בנו א"כ כאן נמי משמע שודאי הוא שישמעו והא אמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ועל זה פירש דל' עקב היינו המצות הקלות וכו' כלומר שאינן חשובים בעיני אדם לקבל עליה' מתן שכר גדול לכך נקט רש"י כמו אם המצות הקלות ר"ל דלאו ודאי הואי ומפני שהם מספקים הם כן שמצות בכלל לא דיני מצוות כיוצא כי לא הוזכרו פה איך יאמר הא?ה לכן החליף מספקים במלות רז"ם א"נ דק"ל דהל"ל והיה אם תשמעון את משפטים כמו שכתיב בפרשת כי תבא והיה אם תשמעון והיה אם לא תשמעו אלא הכי כתיב עקב ר"ל המצות הקלות וכו' : ושאר הבטחת ר"ל מה דכתיב ושמר וגומר א"כ כל מלבון כלה כלומר שיעשה את כלה אם התחיל בה יגמור אותה והמצוה דכתיב בקרא פירש מצוה אחת היא : ב התשמור ולא תהרהר רצ"ל וכי בשביל שעינה אות' ישמרו מלות ומפרש דה"פ דלכך עינה אותם לדעת וגומר התשמור מצותיו כלומר שלא תכפו' וכו' והוה כאילו אמר לדעת התהרהר אחריו אחר שעינה אותו תאמר מה ל' למצותיו : ד שמלתך שהיו נגלים רצ"ל מה חידוש היה בזה שאם מניחים הבגדים בקופסא שלא היו בלין ומפרש דאע"פ שהיו הבגדים עליהם כל מ' שנה לא היו בלין והטעם משום דענני כבוד חפו דכתיב מעליך ר"ל אע"פ שהיו הבגדים עליהם : [נ"א] וא"ת למה היה זה הנס בחנם . דם שהרי היו יכולים לעשות בגדים ולא מלאכו גם בחנם וירלה כי הקב"ה נתן להם כל פרנסתם וכל הנהגותיהם בידי שמים כמו שהקב"ה נתן להם המזון והיה ענין אלהי ולא היה אנושי כלל כך היה מלבושיהם גם כן דבר אלהים ולא ע"י בשר ודם שכל מ' שנה שהיו במדבר היה הנהגותיהן על פי ה' שהיה מספיק לרכיכן . וע"ם באריכות : לא בצקה נפוחות וא"ת והא בפרשת כי תבא כתיב ונעלך לא בלתה מעל רגליך פ"מ שהיו לה' מנעלים וי"ל דהתם קאי אותן שהיו להם מנעלים אותם מנעלים לא בלו מעל רגלים וזה שפירש כאן היינו אותן שנולדו במדבר שלא היו להן מנעלים והרא"ם פירש כדרך הולכי יחף כלומר להודיע באיזה נין נסיחה קמיירי לא שהיו יחפי רגל וכו' ואין להקשות לפי פירושו מאי בא להשמיענו פשיטא שלא בצקה כיון שלא הלכו יחף די"ל אין ה"נ דזה בא הכתוב להשמיענו דלא בלתה מעל רגלים או דה"פ רגליך לא בצקה כדרך הולכי יחף לפי שלא בלתה לכלל זה משום דנעליך לא בלתה מעל רגליך : ח זית שמן כשני ר"ל דשני מיני זתים הם ומין אחד אינו שמן לכך צריך למכתב זית שמן אם כן לפי דאמרינן שארץ ישראל משובח בשבעה דברים ובשתמנה זית שמן לשני דברים או תמלא ח' דברים לכך פירש זתים השוים שמן ר"ל דבר אחד הוא :

ט א גדולים אתה עלום דאל"כ מאי ממך בלרשת גוים גדולים ועצומים מני: ד אל תאמר לדקתי ר"ל דברישא דקרא כתיב אל תאמר בלבבך וגומר בלדקתי הביאני וברשעת הגוים וגומר דמשמע דלא לדקתם ולא רשעת הגוים גרמו לרשת ואח"כ כתיב בלדקתך כי אם ברשעת הגוים האלה וגומר לכך פירש דה"פ רישא של קרא אל תאמר בלבבך לדקתי ורשעת הגוים גרמו . ר"ל דשניהם גרמו אלא רשע' הגוים לבד גרמה להתגרש ונשאר המקום הפקר וכל הקודם זכה בו ואתם הקודמי' זכיתם בו ואם בשביל זה לא היה צריך . לפרש שודאי מסיפא אגלויי רישא דפירושו כך הוא ונראה דקשה לרש"י איך אמר בלדקתי הביאני ה' לרשת הארץ הואת ונו דמשמע לדקתי לבדי עשה וזה אינו דאם לא היה רשעתם אף שאנו לדיקים לא היה ראוי לגרש'

ויתן לנו הארץ הזאת רק ה"ה רמוי שהם ישבו בה. ויתן לנו ארץ אחרת שהיא טובה. לא:ג פירש רש"י לדקתי ורשעת גוי' היה גרס זה נלי"ס ומה שאמר מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה ולא תפול אהבת השם אלא על שומרי מצותיו כבר פירש הרמב"ן שהם מדבר עם ישראל בכללן וכאן מוכיח הדור שהיו ממרים את ה': ט ואשב עכבה פירש הינה האמור פה אינו אלא לשון עכבה דאל"כ ק' דהא כתיב ואנכי עמדתי בהר: יח עכבתי מ' יום רצונו לפרש אף שאמר באותו עלייה עלה לקבל לוחות אחרונות וי"ד ביום הכפורים דהא כתיב בסמוך בעת ההוא אמר ה' אלי פסל לך ופירש רש"י לסוף ארבעים נתרצה לי דהיינו אותן ארבעים הכתובים כאן משמע עדיין לא עלה לקבל לוחות אחרונות לכך מפרשים דאותן ארבעים היינו ארבעי' האמצעים שעלה להתפלל שנאמר ועתה אעלה וגומר: [כו ביום נתרצה ע"ל בפר' כי תשא מה שכתבתי בארוכות ושם מפורש: (באמצע) אבל הרצוי של ר"ח אלול לא היה אלא לנתינת הלוחות אבל לא לענין חטא העגל והא דקאמר בתר הכי שנתינת הלוחות היו ברצון ו"א על צד ההכרח מפני שכבר קבלו עליהם עול תורה והמצות ונכנסו בברית אי אפשר להם בלא תורה ומצות וכו' הרא"ם: סלחתי כדבריך ובעל החזקוני תירץ שמה שפירש"י שאמר לו למשה סלחתי כדבריך אינו הכתוב שכתוב בפרשת שלח לך על המרגלים אלא הוא לשונו של רש"י דהא תכף לצאת' ממצרים כ"ז בתמוז נעשה העגל ושלוח המרגלים לא היה אלא עד כ"ט בסיון של שנה שנייה עכ"ל וכן נראה שהוא מדברי רש"י דהא בפרשת כי תשא לא נקט רש"י הקרא דסלחתי כדבריך דכתיב שם נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו סלחתי ומכר לו וכו': (ד"ד) שלשון לא נמצא אלא בפרשת שלח לך גבי מרגלים אלא דמוכח הוא דאמר לשון זה דהא פרש"י על כדבריך דמתחלה היתה בשביל שלא יאמרו מבלתי יכולת ה' והיה תפלה עצמה עשה משה בתפלה של עון עגל שאמר למה יאמרו מצרים כו' וא"כ מ"ש זו מזו אלא ודאי שבשעת תפלה של עגל אמר בחמה ג"כ לשון סלחתי כדבריך ולא נכתב בפ' מרגלים אלא בשביל תוספת מאמר הנזכר ואולם חי כו': (ברצון שלם) מפני שנוכל לומר דפסל לך היה בהכרח לפי שישראל כבר קבלו עליהם עול תורה ונתגיירו וא"א לחזור בהם אבל בי"כ נתרצה רצון גמור ומה שאמר אמור מעתה אמצעים וכו' אגב גררא אמר כן: כ ובאהרן שמע פירש אבל לא לפי שעה: להשמידו כלוי בנים דייק מדכתיב להשמידו ולא כתיב להשמיד אותו כמו דכתיב לבבמ"ד אתכם אלמא לא קאי אאהרן גופא אלא ודאי דקאי אבנים: ואתפלל גם ר"ל דגם לרבות הבנים: ומתו שנים וזהו גרם ונדמה להם שנסתכלו והציצו במתן תורה ויאכלו וישתו כדמשמע בפרשת משפטים ובפרשת שמיני ע"ש: [ג"א] א"ת והיאך נענשו הבנים בעון אביהם והכתוב לא יומתו אבות על בנים ובנים וגומר וי"ל דלא נאמר ולא ימותו אלא כשהבנים צדיקים יותר מאביהם שאלמלא כן החטא ההוא לידם לא היו חוטאים אבל כאן שבני אהרן לא היו צדיקים יותר מאהרן ואלו בקשו ישראל מהם לעשות העגל ודאי היו עושין אותו לכך ה"ל כאלו אוחזין מעשה אביהם בידיהם ונתחייבו בעון אביהם ועיין בפ' שמיני מה שכ' עוד:

י א **בעת** ההיא ובצלאל עשה כלומר אל תאמר דאי לא נצטוה על מלאכת המשכן אלא אחר יום כיפור אבל בצלאל עשה ארון בתחלה ואח"כ משכן וא"כ כן איכא למימר דזהו הארון שעשה בצלאל לכן פירש ובצלאל עשה המשכן תחלה כו': ו ובני שמונה מסעות ומה שפירש רש"י בפרשת חקת ו' מסעות ממוסרה להר ההר מפורש בריש פרשת אלה מסעי: ח בעת ובני לוי לא טעו והא דכתיב הבדיל וגומר והא עדיין לא הבדיל עד שנה שניה מהפסוק המשכן נ"ל הבדיל שהקב"ה במחשבה וע"כ אתה צריך לפרש כן מדכתיב אחרי כן ואנכי עמדתי בהר דקאי כנגד אבעת ההיא שהיא שנה ראשונה והוא אחר עגל ובזה ניחא מה שלא פרש"י הקרא כסדר הכתוב בתורה: לשאת אלוים רצ"ל דבפסוק הבדיל וכו' משמע דלוים נ"כ מברכין וזה אינו ל"פ לשאת ארון היינו לוים לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו היינו כהנים: ט שהבדלו כלומר לא מצד שנתקדשו להיות משרתי עליון כמובן מן המקרא דלמדרכה דאוי להרבות שכרם אלא לעונש: ד ה' הוא פירש וכו' התרומה ומעשרו' ויהיה מאמר ה' הוא נחלתו היא תשובה על מאמר לא היו ללוי חלק ונחלה עם אחיו יתחייב מזה ליתן להם פרנסה אחרת תמורת החלק והנחלה וכשאמר ה' הוא נחלתו יתחייב בהכרח שיפורש על הפרש שהם התרומות והמעשרות ואמר מזומן להודיע שזה שנתן להם במקום החלק שנתן לישראל הוא מפני שזה מזומן בלי עמל ואין צריכין לעמל עד שיגיעו מגבולת המזבח: י כימים של לוחות שהם נלים כ"ז בתמוז ולא הכלי' בכ"ח באב והא דהקשו מ' ימים האחרונים לראשונים לא בא להשמיענו שהיה ברצון שלם כמו הראשונים דזה אינו שהרי הראשונים היו ברצון גמור שהרי עדיין לא חטאו בעגל אבל האחרונים אלא היו ברצון אלא לענין כפרה לא היה עד סוף מ' יום שהוא י"כ שאז אמר סלחתי כדבריך ומ"ה נקבע היום לכפרה ולסליחה רק הקשה בא להודיענו שאלו מ' יום המוזכרים בפסוק ואנכי עמדתי בהר אינם המ' האמצעים אלא מ' יום אחרים שהיו ברצון ולא בכעס ומזה נלמד שעשה שמו כבר קי"ך יום: יא שמרתם דאל"כ מה לענין זה בתוך התוכחות: יב ועתה הכל בידי שמים פירש דסבירא להוא שהמקרא הזה אינו דבק עם הקודמים לו רק התחלת דבור הוא ולהודיע שהכל בידי שמים חוץ וכו' ולכן אין שואל ממך כי אם ליראה אותו וכי לא כן מפעולת האדם הבחירייה שאם ירצה יפעול אם לא ירצה לא יפעול ובכללם יראת השם הרא"ם: יג לשמור אף הוא לא לחנם רצונו לתרץ דברישא דקרא אמר לשמור את מצותיו להנאתו של הקדוש ברוך הוא ובסיפא דקרא כתיב לטוב לך משמע להנאתן של ישראל ל"פ אף הוא כו' ר"ל ודאי בשבילו תעשו אבל מ"מ אף לכם לא לחנם אלא לטובתכם. יד הן הכל ר"ל כל מה שכתוב בקרא שמים ושמי שמים והארץ. טו בכם חשוקים רצ"ל לפרש נ"ל בכם לא קאי רק ויבחר בזרעם אחריהם נכלל גומר ל"פ כמו שאתם חשוקים כו' כלומר בכם אתם רואים שהקב"ה בחר בכם ובזרעכם שהרי אתם רואים אתכם חשוקים מכל העמים. ואמר כיום הזה מפני שאם לא מלת בכם ת.ע והם היו נמצאים כפועל כיום הזה ולא יפול בו כ"ף הדמיון כי דבק הוא עם ויבחר בזרעם אחריהם כאלו אמר דבחר בזרעם אחריהם כיום הזה מכל העמים: טז ערלת וכסוי שהוא אטומו וכן כתב בפרשת וארא ע"ש יז ואדוני שום אדון דאל"כ כי ה' הוא אלהים והאדון מבעי ליה. ועוד כיון שהוא ה"ל על כל האלהים מכ"ש שהוא האדון על כל האדונים אלא וכו': לא ישא אם תפרקו מפני שמשוא פנים בכל מקום הוא לזכות את החייב או לוותר לו עונשו וכן שמקח שוחד ובשם יח' לא יפול בו לזכות את החייב רק לוותר עונשו הוכרח לפרש לוותר ואמר אם תפרוק עולו ישא וכו' כלומר לוותר עונשים גם לא יקח שוחד וכו' שפירושו לוותר עונשיכם כמנהג לוקחי שוחד ושלהוא אמר בשים מפני שהשוחד יהיה פנים משום משוא פנים פעם מפני שוחד כתב הרא"ם לא ידעתי מה ממון נופל אצל הקב"ה ולמה לא פירש ולא יקח שוחד מצוה במקום עביר' שוותר לו עונש העבירה שעבר בעבור המצוה שעשה אלא יתן לו שכר שכבר העבירה שעבר וד"ע עכ"ל: ולא יקח לפייסו [ג"א וד"ד] מקשים אם ממון שייך לגבי הש"י לפייסו ומתרצים דקאי על ממון של מצוה שיוצא אדם לעשות אחר שחטא או שבחטא עצמו שעשה כגון גניבה או גזילה ורוצה לעשות צדקה מן אותו הממון זה אין הש"י מקבל כי זבח רשעים תועבה והמשל בצדקה פרוק ובזה לא יכפר: יח עושה גבורה כלומר ממ"ש בתחלה כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגו' והנורא הרי לכך הסך לו עושה משפט יתום ואלמנה וגומר להודיע ענותנותו: ואוהב הגר חשוב פירש לא תחשוב שדבר קטן הוא לתת לגר לחם ושמלה שנראה מזה שאין לו גבורה ויכולת יותר מזה שהרי לעיל מיניה כתיב עושה משפט יתום הרי גבורה. [ד"ד] י"ל מאי אולמי הראי' מיעקב שפי מהכא דהא הכא ג"כ מוכח כן מדשבח הכתוב אהבת השם יתברך להגר בלחם ושמלה: י"ל דאלו יעקב אבינו אין צריך להתפלל ע"ז וגבי גר נותן לו השם בלא תפלה תחלה יש כי מוס שכך סירש כאלו אמר ואהבת את הגר ולא תונהו בדברים ולכן נאמר אחריו גבי גרים הייתם וגו' שכך וכו' אבל האהב' שהם שפירושו להטיב לו לא יפול עליו כי גרים הייתם שבשביל שהיו גרים אינם מחויבים להטיב לגר כדפרש"י בפרשת משפטים ועיין בג"א נ"ט: כ את ה' או תקן בזה כמה ענינים כתב ותעבוד במקום אותו תעבוד אין צריך למלת אותו אלא תירא תעבוד וכתב ותדבק בו במקום ובו תדבק כדי שיהיו כל הפעולות נמשכות זו אחר זו תירא ותעבוד ותדבק ובא שפת מלת או לא יהיה ובשמו תשבע מלות עשה כמובן מן הקרא ויהיה וי"ו בשמו מיותר ויתוסף מלת אם והוא שיעור הכתוב כאלו אמר אם תירא ותעבוד ותדבק אז תשבע כלומר אז מותר לך לישבע ולא מצוה שתשבע כמובן מקרא:

יא ב **וידעתם** תנו לא שהודיעם היום שום דבר שהרי לא הודיעם שום ידיעה חדשה: כי לא שילנו פירש את הוא כמו עם והוסיף אני מדבר אין מובן כלל ולכן הוצרך לפרש מלת את שפירושו עם כי על המקבל הדבר אינו נופל אלא מלת עם והוסיף מלה עכשיו כי בלא תוספות היה מובן שלא ידבר עם בניהם לעולם רק עם אלה לבדם: ו בקרב מדרון כמשפך ולא דמפרש דכל הקרא שלא על הסדר י"ל דקאי ג"כ על הקרא וידעתם שראוי לקבל תוכחתו אחר אשר ראיתם כל האותות אשר עשה במצרים ואשר עשה לכם במדבר ואשר עשה לכם בשעת בליעתן של דתן ואבירם בבלעו בקרב כל ישראל ועשה הארץ מדרון כמשפך ולא נפל אחד מישראל במדרון ההוא אף שהיה עומד אצלו וזהו נס גדול: ז כי עיניכם כי לא את פירש מלת כי הראשון פירש דהא והאחרון אלא כאילו אמר תנו לב לדעת ולהבין תוכחתי דהא לא עם בניכם אני כמו שפירש"י לעיל אלא עמכם וגומר אני מדבר שלא יתכן לומר אלא עמכם עיניכם הרואות שוסיף מלת אשר קודם עיניכם: י לא כארץ הבטחה זו רצונו לתרץ למה הזכיר ארצות מצרים דהבטחה וכו': יכול בגנותה יש להקשות מה היתה כוונתו של משה שידבר בגנותה של א"י חס ושלום והלא המרגלים נלקו על שהוציאו דבה על ארץ ישראל ועוד קשה ואיך יתפרש הקרא של אחריו והארץ אשר אתם עוברים שמה לאמר השמים תשתה מים זהו למעליותא ונראה דהכא קאמר יכול וכו' כלומר אף על פי דארץ ישראל היה נכי לכל הארצות אפילו מארץ מצרים אפי' הכי מארץ מצרים טובה הוא מצד מה שבטבעה מגדלת זרעים תמיד בהיות שמשקים אותה תמיד והארץ אשר אתה עובר שמה אי אפשר להשקות אותה כיון שהוא ארץ הרים ועוד שצריך להשקות פעמים רבות מפני שהמים נוזלים מן ההר והארץ לא תשבע מים ואם כן בדרך טבע אינה מגדלת זרעים כי אם בהשגחת השם והפך הטבע אתו שבח לישראל שילכו בדרך ישרה אע"פ דבטבע אינה טובה הוא כארץ מצרים ועל זה אמר שמא בגנותה כלומר מתוך גנותה יספר ג"כ שבחה: שבע שנים רצה לומר שבע שנים נבנתה חברון קודם צוען: בענין אחר כי לפי זה הראשון יהיו שנים כמשמעו ונבנתה בניין ממש ומלת לפני קודם בזמן אבל לפי מה שדרשו בכתובות יהיה פירש של שנים פונים ונבנתה מלשון ואבנה גם אנכי ממנה שהוא לשון עשיית פירות ולפני קודם במעלה שמבונה על אחד י"מ בטובה לכן טובה פי' כמו אבנה ממנה כדפירש רש"י כלומר חלק קרקע אחד שבחברון עושה זבותה כנגד שבעה חלקים שבצוען אשר תפני דאל"כ אשר ינחתם ל"ל: יב תמיד מה הוא צריכה דאל"כ מאי עד אחרית השנה הכי אל שנפסק בר"ה נוהג כל השנה ועוד בעיני ה' אלהיך שני אלא לשנו' גזרת המזרת' כפי הראוי לאנשים [ג"א] וי"ל דממל' תמיד קא דייק לה דמשמע שתמיד בכל עת הוא משגיח עליהם לחדש לה מה היא צריכה וכן משמע במסכת' ר"ה: עתים לטובה אם ישראל רשעים הם בר"ה הוא גוזר שיבאו גשמים מועטים לאותו שנה ובשחוזרין בתשוב' בתוך אותה שנה אז לא יוכל להוסיף שהרי כבר נגזר מה עושה הקב"ה מביא אותן גשמים מועטים על השדות וקרקעו' ולא למקום מדבר או לים שאינו צריך לגשמים וגם מביא אותם בעתם וכן להיפך אם הם טובים בר"ה וכו': יג והיה למעלה השמים שהם תשמעו אז ונתתי מטר ארצכם ואם לא ועצר וגומר: פי' אם תחזור כל לימודך שמעת תתחכם בו תבין דברי' חדשים מתוך דברים ישנים: וכן פירש רש"י פרק לולב וערבה. דאף על גב דגבי העגל תענק אמרו דברים תורה בלשון בני אדם היכא דאיכא למדרש דרשינן. רא"ם. אי נמי הכא מוכח דכתיב והיה שהוא לשון ודאי ויולת ואם הוא לשון ספק. לכך דרשו בו מה שדרשו: כתב. במגילה אם ר"ל במגילת חסידים אבל אינו פסוק בכל העשרים וארבע והכי איתא בירושלמי והביא משל לשני בני אדם שנפטרים זה מזה בשוה זה הולך דרך יום לצד מזר' וזה הולך דרך יום לצד מערב נמצא שרחוקים זה מזה מהלך ב' ימים כן המשל בתורה: מצוה. בו ביום דאל"כ היום ל"ל: [ד"ד] קשה למה לא פירש"י לעיל על מ"ש בפ' זו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך אלא לעיל אמרי' דבאמת הוא הנווי היום ע"כ אמר שפיר לעיל מצוך היום אלא דכאן דאמר תשמעו בחדש דהיינו תזכו לחדש בכל יום בתלמוד וא"כ למה אחר היום והלא אמר תשמעו אחדש אלא ע"כ דלדרשה אתיא היום: לאהבה: כל מה שירש כאלו אמר לאהבה ה' ויהיה אם כן ולעבדו דבק עם שמע תשמעו אל מצותי. והיה לאוים ולעבדו כולם

אלא שאין זה אלא דרשה בעלמא [ד"ד] אין כח בפסוק מזה ואין דרך רש"י להביא אלא מה שנרמז בפסוק. ונראה דקשה בפסוק דתחלה אמר לאהבה דוקא ולא בשביל שכר דהיינו כבוד שזכר רש"י לפני זה דהיינו שיקראוהו רב עשירות ואח"כ אמר ונתתי מטר כו' דמשמע דהמצות הם בשביל הברכה דהיינו עשירות דאתא העשה בשביל הברכה לא לבוא שכר אבל אני ונתתי מטר ארצכם כו' והיינו שזכר רש"י וסוף הכבוד לבוא ע"ש בארוכה: בכל. הזהרה ליחיד ר"ל אי כתב חד קרא ה"א על הציבור ולא על היחיד. אף אל פי דכתיב בכל לבבך ובכל נפשך שהוא לשון יחיד, מ"מ ה"א דרכך הקרא לכתוב לשון יחיד אף אם קאי על ציבור כמו שמע ישראל, וא"ת נמי הזהיר גבי מצוה זו יותר ליחיד מבשאר מצות דהא אין חילוק בין יחיד לרבים. וי"ל הואיל מצוה זו כתב הקרא טובות הרבה תוכפות דגן ותירוש ויצהר ועשב בשדה וכו' שרוצה לפשות למי שמקיים המצוה הזו. לכך הוה אמינא דוקא לרבים אבל לא ליחיד לכן צריך לרבים וליחיד וקמשמע לן כי בעשותם המצות תמיד יעשה נס עם היהודים על הנסים האלה. רמב"ן. וכיון שאזהרה שבכאן קאי אל רבים אתי שפיר דלא כתיב בכאן ובכל מאודכם כדלעיל דכתיב ובכל מאודך משום דהכא איירי בצבור ואין מצוי שיהא ממונם חביב עליהם יותר מגופם בגוף הציבור משא"כ גבי יחידים. מהרש"י: יד ונתתי. אני אעשה רצונו להרץ אפילו גבי מצוה זו כך הרבה שכר ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש וגו' הא לעיל בפרשת בחקותי כתיב ונתתי גשמיכם בעתם וחו לא. ומתרץ עשיתם מה שעליכם כלומר שעשיתם ככל מה שעליכם לעשות שלא היה לכם לעשות יותר מזה אפילו שמרתם תנותי תאהבה ומיכה כדכתיב לאהבה וגו' ולעבדו לכך אני אעשה מה שעלי ואשלם לכם שכר הרבה רא"ם: בעתו. בליל שבת והא דנקט רש"י רק בלילי שבתות ובגמרא דתענית דף כ"ג נקט לילי שבתות ולילי רביעיות משום המזיקים שהולכין בשני לילות אלו. וי"ל דרש"י פי' לפי הזמן הזה שאין המזיקים מצויים בינינו לכן לא נקט אלא בלילי שבתות והשתא א"ש דנקט רש"י הטעם משום שהכל מצוין בבתיהן ולא קאמר הטעם משום דשכיחי מזיקים. ולטעם ראשון קשה הנ"ל בעתותם כיון דכל הלילו' שוים לכן קאמר ד"א. ולפי ד"א קשה תינח בזמן דשכיחי מזיקים אבל בזמן דלא שכיחי מזיקים כגון בזמן הזה מאי בעתו דכתיב בקרא. לכן קאמר גם טעם ראשון: ומלקוש. ועל הקשין ר"ל מלקיש נוטריקון מלילוש קשין: ואמר' טעמא לחוד קשה הנ"ל ומלילוש לכן צריך לטעם ראשון. ולטעם ראשון ק' הנ"ל לקיטם צ"ל גם לטעם שני: ואספת. אל הבית ר"ל תרץ מה ברכה זה שהוא בלאו יפריח ויעשה ויאסף התבואה ולא יהיו לו עבדים ושפחות. ומתרץ אתה תאסוף ולא אויבך: טו ונתתי. עשב בשדך כלומר שלא תצטרך להוליך הבהמות לרעות במדברות שבכל עשב למרעה בהמות אבל יצמח בשדך עשב הבהמה וזהו אליבא דרבי יודא. ד"א שתהא גוזז וכו' אליבא דרבנ"י שמפרש עשב בשדך על עשב השדה ולא על עשב הבהמות הצומח בתוכו ופי' לבהמתך וגם לבהמתך שמרוב ריבוי גזו ומאכיל לבהמתו ונותר יותר לדגן לבני אדם. מ"ה מביא רש"י שני פשטים אלו: ואכלת. ברכה אחרת רצונו לתרץ שיאך מוסב ואכלת ושבעת אלמעלה ופי בשביל שיהיה מאכל לבהמתו הוא שובע. ומתרץ דלא מוסב והרי זו כו': יז וסרתם. מן התורה משום דפי' וסרתם בכל מקום הוא לסור ממה שנצטוו לעשות שהן ממצות עשה כדכתיב וסרתם מן הדרך וגו' לא ממה שהוזהרו שלא לעשות הלכך ע"כ צ"ל דפירוש וסרתם לסור מן התורה שנאמר בפסוק זה ויתחייב מוס ועבדתם וגו' מכאן אמרו שהפירש וכו' רא"ם: אלהים אחרים. לעובדיהם עיין בפרשת יתרו ברש"י והא דלא פי' כאן אחרים עשו אותם אלהים עליהם ולא יתכן לפרש אלהים אחרים וזולתי שגנאי כלפי מעל' לקראתם אלהות אלו. נראה כיון דכתב כאן ועבדתם ממילא נקרא אלוהות על שעבדום ואין כאן גנאי וק"ל גליון: יז את. יבולה. שאתה מוביל דאם לא כן יבולה למה ליה הא כבר כתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר ומסתמא לא תתן יבולה הנהוג: ואבדתם. על כל ר"ל ופי בשביל שלא יהא מטר והאדמה לא תתן את יבולה בשביל זה יאבדו מהרה. ליש על כל כו': שגרמה. לכם דק"ל מאת הטובה צ"ל דהל"ל מעל ארציכם או מעל הארץ וכו' אלא לומר שטובתה שהיתה טוב בשבכר הימים היא גרמה לכם לחטוא לכך אגלה אתכם ממנה: נתתי ארכא וא"ת והלא נתן גם לישראל ארכא אחר שחטאו. וי"ל דס"ק כיון שהתחילה הפורענות מיד יצא עליהם פורעניות משא"כ גבי דור המבול אף ע"פ שנתחלה פורע' אפ"ה נתן להם עוד ארכא כדכתיב ויאמר ה' לא ידון וגו' ק"ך שנה ופירש רש"י אאריך להם אפי וכו': ממי. ללמוד והא דפירש רש"י לעיל בסוף פרשת בראשית אף על פי שראו באבדון של דור הפלגה וגו'. יש לומר שסבורים היו שהיה מקרה בעלמא כיון שלא הליף אלא שלים: [ד"ד] י"ל דכאן קאי לענין ארכא שדור המבול היו סבורים שכיון שניתן להם ארכא נפלה הגזירה שעליהם אבל אתם רואים שע"פ שיש ארכא לא בטלה הגזירה ע"כ חייבים. פפי: יח ושמתם. אף לאחר שתגלו דאל"כ מה ענין זה אצל גלותם. וא"ל דלמא ושמתם וגו' וכל המשכים אחריו איירי בגלותם אם כן מה זה שאמר באחרונה למען ירבו וגו' על האדמה וגו'. וי"ל שתשובו לארץ ותאריכו ימים שם: יט לדבר. משנן יודע לדבר דאל"כ לכתוב קרא ולמדתם את בניכם ללמוד גם לדבר בם צ"ל: כא לתת. לכם תחייה שהמתים עצמם יקומו וישובו בה: כב ולדבקה. בחכמים פירש דא"ל ולדבקה בו מה הוא רחום אף אתה תהא רחום דהא כבר כתיב ללכת בדרכיו ופירש רש"י מה הוא רחום וכו' אלא ע"כ לדרשא אחריתי הוא דאתא כדפירש רש"י וכו'. ומזה יתורץ מה שמקשים למה לא פרש"י לעיל בפסוק ובו תדבק וגם בפרשת ראה בפסוק ובו תדבקון ודוק כג ועצומים. מכם אתם אף כאן פירושו כדפרישית לעיל: כד לא. יתייצב מכל מקום ס"פ אי הוה כתיב איש לא יתייצב ה"א דוקא איש אבל אשה דכתיב לא יתייצב תחילה ואח"כ איש אמרינן לא יתייצב מ"מ ואיש לדרשא אחרינא אתא כדפירש רש"י אפילו כעוג מלך הבשן בשם מהרי"ן וכדפרש"י בגיטין דף ס"ו גבי ונתן בידה וכן בכמה מקומות. ועי"ל דכתיב כאן פחדכם ומוראכם וגומר על פני כל הארץ כלומר כל העולם יהא מתיירא מפניכם א"כ ממילא לא יתייצב מ"מ הוא רא"ם. א"כ דקשה למה הוכפל הענין דהא לעיל כתיב לא יתייצב איש בפניך וגומר אלא לרבות אפילו אומה וכו': אפילו. כעוג כלומר האיש המופלא בבריאות ובגבורתו שיתייצב בפני כולכם בהכי' דעקר עורא לא יתייצב בפניכם: פחדכם. דאגה מימים אע"פ שרש"י פירש פחדכם על הקרובים וכו' יש לומר שרש"י בא לפרש ההבדל למה פחד נאמר על הקרובים ומורא על הרחוקים: חסלת סדרה עקב

פרשת ראה

כו בהר גרזים ר"ל את והלא הקללות נאמרו לעיל בפרשת בחקותי ולקמן בפרשת כי תבא. ומתרץ האמורות בהר גריזים וכו' ופירש נותן מסדר לפניכם היום: כז את. הברכה על מנת רצונו לתרץ הנ"ל אם תשמעו כמו שכתיב אחריו והקללה אם לא תשמעו דמלת אשר תשמעו משמע שישמרו המצות בודאי וזה אינו דהא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ושמא לא ישמרו. ומתרץ אשר תשמעו על מנת כו' ובזה יתורץ מה שלא פי' מלת אשר במקום אם כמו שפירש רש"י גבי ומולדתך אשר הולדת אם תוליד עוד מדלא כתיב אם כמו דכתיב והקללה אם לא תשמעו. היה לו לכתוב ג"כ אם כיון דחד ענינא הוא ומדשינה הכתב כתב גבי קללה אם וגבי ברכה לשון אשר אע"ג דתרווייהו לשון אם הם ע"כ צריכים אנו לפרש דהאי אשר ע"מ אשר תשמעו ודו"ק. ובזה יתורץ קושיות הרא"ם שהקשה למה לא פירש"י אשר שהוא כמו אם ולמה פי' שהוא כמו ע"מ אשר וכו' כיון שמצינו אם במקום אשר: כח מן הדרך. מכל מקום שלשון הסרה בכל מקום הסרה דבר מכל הדבר כמו וישלחהו ה' מג"ע אע"פ שמלת מן מורה על מקצת המודה. בע"א פי' מאחר בהדרך הנאמר פה מורה על כל התורה בכלל ואמר אחר ה' ללכת לעבוד אלקים אחרים למדנו שהעובד ע"א ככופר בכל התורה כולה: כט ונתת. מברכיא כלום הלוים המברכים לישראל והא הוא קאי על הברכה ממש למה כתיב ונתת והרי אין בה ממשות: אלא קאי על הלוים כלו' ונתת את המברכים לישראל והו הלוים. וי"ל דאי קאי על הברכה ממש א"כ יהיו כל ישראל הנותנים הברכה ואינו כן שהרי בפ' כי תבא כתיב שנותני הברכה הם הלוים לבדם. אלא הל וי הוא כללי לכל ישראל שהם יתנו הלוים כמברכים כלפי הר גריזים אבל לא מפני שאין נופל בם לשון נתינה כי מלאכו ונתן על ראש השעיר שפירושו ג"כ ברכ: הרא"ם: על הר. כלפי דכתיב בפ' כי תבא ששה שבטים עמדו על הר גריזים וששה בהר עיבל א"כ ש"מ שישראל היו עומדים על הר גריזים והלוים בין ההר ה עמדו והפכו פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש וגו' אע"ג שלא מפורש בפרשת כי תבא בקרא רק ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' אבל לא נאמר ברוך האיש וגו' מ"מ כיון דכתיב הכא את הברכה ש"מ דהיה שם ברכה ומסברא הוא שפתחו תחלה בברכה: ל הלא. סימן ר"ל דהא כל מקום שכתיב הלא משמע שהוא סותר דבר כמו שכתיב גבי אברהם ויצחק הלא אמרת אחותי הוא אבל כאן אין לפרש שה סותר שום דבר וגם אין פירושו כהלא היא ברבת בני עמון שפירושו להחזיק ולאמת דבריו שאין שייך כאן לאמת דבריו דהא קאי על נתינת הברכה והקללה. ומתרץ נתן להם סימן בה. לכך כתיב הלא: אחרי. הרבה פי' מלת אחרי דנקט עם מלת הירדן לא עם דרך מבוא השמש הכא אחריו ואמר הראייה על זה מטעם המקרא המורים על זה שהם שני דברים שנקדו בב' טעמים וכו: אחרי. מופלג פי' של אחרי ביו"ד שפי' מופלג כמו שפירש הרבה פעמים ר"ל מקום שנא' אחרי הוא מופלג פעם זמניי כמו גבי אברהם אחרי הדברים האלה ופעם מקומיי כמו הכא: דרך. לצד מערב פי' והוא דיבר נגד עצמו כאלו אמר הלא המה בעבר הירדן הרבה הלאה למרחוק לצד מבוא השמש שהוא צד מערבי: נקוד. בפשט פשטא הוא אחד מטעמים המנטלים שנקראים מלכים ומפסיק התיבה שלאחריו: נקוד במהפך. במהפך הוא הנקרא בלשוננו יתיב: בשופר. הפוך שוכר הפוך הוא הנקרא בלשונינו מהפך שהוא כמו שופר ונקרא משרת פי' שהוא מוסך התיבה לתיבה שלאחריו מ"ש נקרא משרת כלומר שהוא משרת לתיבה אחרת: מול. רחוק ר"ל דהא היכא שכתיב מול משמע נוכח שהוא כנגדו אבל פעמים הוא קרוב. ופעמים הוא רחוק והואיל ונתן עוד סימן וכתב אצל אל כי מורה שפי' כמו לאלוני ממרא ידענו שהנוכח שאמור פה הוא רחוק שאלו היה קרוב הל"ל אצל הגלגל ואלוני מורה אלוני. שכם ש"ל היכן מצינו מקום ששמו אלוני מורה. ומתרץ הוא שכם כו'. ואע"ג דהתם משמע דשכם ואלון מורה שני מקומות הם. מ"מ צ"ל הואיל ונאמר ביחד אחת לשניהם משמע דמקום אחד היה דאי ב' מקומות היו אם כן לשכם לא בא אל אלון מורה. אלא שהוא מקום אחד וה"פ ויבא עד שכם דהיינו עד אלון מורה וע"ג כפירש רש"י: לא נים ם של ירדן דאל"כ הל"ל כי אתם באים אל הארץ וגו' וירשתם אותה וישבתם לעשות וגו'. ועוד דהא כבר כתיב והיה כי יביאך וגו' וא"כ כי אתם עוברים צ"ל אלא נסים וכו':

יב ב אבד וא"כ תאבדון ר"ל למה כתיב אבד תאבדון שהוא כפל לשון ואע"ג דדיברה תורה בלשון בני אדם הכא הל"ל אבד תאבדו וכתיב תאבדון אלא לדרשא ודלא כפירש הרא"ם: את כל ומה תאבדון ר"ל למה כתיב אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם והרי אין מחובר נעשה עבודת אלילים [ע"ז דף מ"ה] אלא ודאי את המקומות כמו מן המקומות ומהו תאבדון מהם את אלהיהם וכו' פירש את אלהיהם דבק עם אבד תאבדון ולא עם אשר עבדו שם הסמוך כאלו אמר אבד תאבדון את אלהיהם על ההרים אשר עבדו שם הגוים וזהו שפירש נמה תאבדו וכו' וכא נמי להוציא במקום שא"א לאבד כמו העובד לצבא השמים: אשרה הנעבד ואף על פי שהוא מחובר לקרקע וכל המחובר לקרקע כקרקע דמי שאני הכא דהיתה ביה תפיסת יד מתחילה כשנטע גרעון א"כ כאן שנטעו לשם ע"א דאליבא דכ"ע כולו אסור כיון דמתחילה נטעו לשם ע"א: ואבדתם בית גליה פירש"י בית גליא לשון גבוה בית כליא ל' כליון ל"א בית כריא בית הכסא לשון כורה שוחה ועיין בערוך: ד לא תעשון בכל מקום פירש שאזהרה הוא היא דבקה עם אשר עבדו שם הגוים וגומר וכאילו אמר לא תעשון כן לה' אלהיכם להקטיר על ההרים הרמים וגומר כאשר עבדו שם הגוים וגומר כי אם אל המקום וגומר: לנותץ אבן פירש דוקא בע"א נותי אתכם ונתצתם וגומר אבל לא תעשו לה' אלהיכם ופירש כי אם אל המקום שלא תעשו כן לה' אלהיכם לנתוץ ולהרוס אלא שיהא מכובד בעיניכם עד שתהיו דורשים תמיד את המקום אשר יבחר וגומר להביא שמה עולותיכם וגומר ולטעם ראשון קשה דהיה לו להסמיך קרא דלא תעשון כן וגומר לקרא דלעיל אלהיהם על ההרים וכו' ולטעם אחרון קשה דבקות כי אם אל המקום וגומר לשלמעלה כי הפירוש שצריך לפרש בו הוא רחוק קצת ממשמעו לכך צריך גם לטעם ראשון: אלא שלא תעשו כתב הרא"ם ר"ל דר' ישמעאל מודה שהוא אזהרה למוחק משום דמצינן למימר שלא כיון למחוק דרך השחתה רק שנכתב השם במקום שאינו לפי כבודו או שנכתב שלא במקומו מ"מ הוא מוחק אותו וגם כוונתו הוא לש"ש מ"מ צריך להזהיר אבל הנותן אבן מן המזבח דאינו חייב. אלא כשנותן אותו דרך השחתה

אין שייך כאן אזהרה משום וכי תצלה על דעתך וכו' ור' ישמעאל פליג אח"ק בחדא: ח לשכנו משכן שילה [גח"י] ר"ל לא בכל מקום לפי שהבמות אסורו' ונראה דדייק דתיב' לשכנו מיותרת דהא הוי באמרו כי אם אל המקום ונומר אלא דמיירי בב' מקומות בירושלים ושילה ודברו הרא"ם מגומגמי': ו שלמים של חובה [גח"י] פי' אפי' של חובה וכ"ש שלמי רשות לאפוקי בבמה אינו מקרי' לא דבר שנידר ונדב והכי אמרינן במגילה דף י' ובזבחים דף קי"ט: מעשרותיכם לפני כלומר בשלמא מעשר בהמה מביא לירושלים כדי להקריב שם אבל מעשר שני למה מביא לשם שהרי אינו מקריבו ומתרץ כדי לאכול וכו' ובכורות לכהן רצ"ל דבכורות בקרקס משמע שהישראל מוזהר על הבכורים להקריבם וזה אינו שהרי הישראל צריך ליתן הבכור לכהן ומתרץ הישראל ומביא וכו': ז אשר ברכך לפי הברכה פירש אשר ברכך כאשר ברכך והוא מוסב אל נדריכם נדבותיכם שיש בידו להוסיף לפי הברכה אבל הבאים חובה אינו בידו להוסיף עליהם והוצרך לדרוש כן דאל"כ משמע דווקא מי שיתברך יביא וזה אינו דהא בכל ישראל איירי: ח מוסב למעלה [ג"א] פירש האי לא תעשון לאו אוהבאתם שמה ונומר דסמיך ליה קאי דמיירי בשילה דא"כ יהיה פירש לא תעשון בשילה ככל אשר אנחנו עושים פה במדבר וא"א ל"כ דהא כמו שאנו הינו מקריבים כל מיני קרבנות במדבר כך היו מקריבים בשילה שלכך ע"כ צ"ל דהאי קרא דלא תעשון מוסב אבל מעלה דוקי אתם עוברים ונומר ומכאן נמי מוכיח רש"י מה שפירש לעיל וזבחיכם שלמיכם של חובה דהוא ל ומפרש כאן ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבין במשכן וכו' ואם יהיה שבמשכן היו מקריבין שלמים של חובה ובבמה נ"כ מותר להקריב שלמים של חובה א"כ מקריבים אנו בבמה מה שקריבין במשכן והקרא כתוב לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה ונומר: ט כי לא אותן י"ד שנה רצ"ל וכי בשביל שהם לא באו עד עתה אל המנוחה לא יקריבו כל הקרבנות באותו זמן כשיבאו לעבור את הירדן ומתרץ כי לא באת' משמע כל אותן י"ד שנה של כיבוש וחילוק לא תכלו להקריב כאן קרבנות חובה כמו שאתם עתידים להקריב: עד אתה עדיין פירש לא עד עכשיו שא"כ יחויב שיהיה פירושו עד היום הזה שאנו עומדים פה במדבר וא"א זה דא"כ יהיה פירש שלא היו מקריבים קרבנות חובה במדבר ואין זה אמת שהרי במדבר היו מקריבים כל מיני קרבנות אבל מלת עדיין נופלת גם על הזמן העתיד שהן י"ד שנה של כיבוש וחלוק כלומר כל אותן י"ד שנה עדיין לא באתם אל המנוחה ונומר לכך לא תקריבו קרבנות חובה: [ג"א] נקראת ירושלים נחלה לפי שהנחלה אין לה הפסק ולאפוקי המנוחה יכול שתהא המנוחה: י ועברתם את חלקי שהוא אחר י"ד שנה שכבשו וחלקו דקודם לכן לא מקרי ישיבה כיון שלא הכיר כל א' מקום ישיבתו שישאר בה להשתקע והכי אמרינן בספרי כי תבא וירשתם וישבתם בה שלא נתחייבו בביכורים עד אחר שכבשו וחלקו. ועוד מדכתיב מנחיל אתכם דלא כתיב נותן מ"מ לאחר ירושה מיירי: יא ד"ה שמה למעלה רל"ת והרי כתיב לעיל והבאתם שמה ונומר ומתרץ למעלה כו': ובאו לנוב דקודם שבאו לנוב היו הבמות מותרים ומשבאו לנוב חזרו לאיסורה לפי שהמשכן הוקם בנוב לכך האיסור: יג רצ"ל והרי לעיל כתיב שמה תביאו משמע דוקא שמה ולא במקום אחר ולמה ל"ל עוד השמר לך ומתרץ ליתן לא תעשה על הדבר: בכל כגון אליהו ר"ל למה כתיב אשר תראה לא הל"ל בכל מקום ומתרץ ללמדך דדוקא במקום אשר תראה לא תקרי' אבל מקרי' אתה ע"פ נביא וכו': יד באחד של בנימין כתב הרא"ם היינו למ"ד ירושלים נתחלק לשבטים ונפלה בחלק של בנימין אבל למ"ד ירושלים לא נתחלקה לשבטים צ"ל בא' שבטיך קאי על שילה עכ"ל ול"נ אפילו למ"ד ירושלים לא נתחלקה לשבטים מקום ב"ה היה בחלקו של בנימין אף שהעיר ירושלים לא נתחלקה וכמו דכתיב בין כתיפיו שכן: [ג"א] וא"ת ודלמא קרא הכי קאמר והיה המקום אשר יהיה נבחר מכל מקומות של כל השבטים והשתא הוי כמו כאחד שבטיך ויש לומר דא"כ הוי למכתב והיה המקום אשר יבחר למה הוצרך כלל למכתב מכל שבטיכם אלא למילף דזה המקום הובחר מכל השבטים והיינו שנלקח מכל השבטי' ולמעלה הוא וא"ת ומה מקשה למעלה כתיב מכל שבטיכם הא המקרא דלעיל במשכן שילה קאמר ואין זה קשיא אם שילה שאין קדושתו עולמית אמרה תורה מכל שבטיכם ירושלים שקדושתה עולמית לא כל שכן שצריך מכל שבטיכם דע"כ קרא דלעיל מיירי נמי בבית עולמים מדכתיב כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מיירי בבית עולמים דהא לא מצינו שבחר השם בשום מקום כ"א בירושלים ובאר מקומות כגון גלגל וגבעון ונוב ושילה ישראל מעצמן בחרו להם אלא ע"כ צ"ל דקרא כי אם אל המקום מיירי בשילה ובבית עולמים וכו' לשכנו דכתיב כמו ולשכנו והיא דבור בפני עצמו ואינו פירש אדלעיל כאשר יבחר דלעיל מיירי בבית עולמים וא"כ מקשה רש"י שפיר: טו רק מום עובר פירש אפילו אם נפל בו מום דדלי יבריא יפדה אותו מיד כשיפול בו המום אף על פי שסופו להתרפאות ויאכל במום שהיה ת"ל רק דכל אכין ורקין מיעוטין הם והכא בא למעוטי מום עובר: מזבח אלא אכילה פירש דהל"ל בכל אות נפשך תאכל בשר ומשמעות היה אלא בזביחה שהרי הקדשים והחולין שוין בזביחה ודרשו מכאן שאין להם היתר הנאה בקדשים הנפסלים אלא הנאה הבאה ע"י זביחה לאפוקי גיזה וחלב שאין הנאתן באה ע"י זביחה: הטמא והטהור בקערה א' פירש אע"פ שהבשר ההוא שאכל אותו הטהור בכשרות נגע בו הטמא שהר' גם הוא אוכל עמו בקערה אחת כדפי' רז"ל מקרא דכתיב בספר' שלאחריה כן תאכל הטמא והטהור יחדיו דמיירי בפסולי המוקדשים כדאיתא בפרק שוחט וכתב הרא"ם אבל יש לתמוה על רש"י ז"ל שהביא הקרא והבשר אשר יגע בכל טמא וכו' ללמוד מזה על הטהור שיאכל בשר פסולי המוקדשים אף כשהטמא נגע בו היה לו להביא קרא בכל קודש לא תגע אזהרה שלא יאכל טמא קדשים ולפיכך הוצרך הקרא לומר שהטמא יאכלנו וכו' ומתרץ משום דקרא ובכל קודש לא תגע לא משמע בהדיא שלא יאכל טמא קדשים אלא ממדרש רז"ל לכן הביא רש"י הקרא והבשר אשר יגע בכל טמא וללמוד על טהור שיוכל לאכול בשר טמא של פסולי המוקדשים ול"נ דשוכחה רש"י הוא דעיקר קרא הוא בא להתיר לטהור שיאכל בשר טמא דהל"כ לשתוק קרא שטהור יוכל לאכול, דהא ק"ו הוא אם הטמא יכול לאכול כ"ש טהור אלא ע"כ עיקר קרא בא ללמוד על הטהור בשר טמא כדפרש"י בס' נלבי' שאין קרבן באה פירש ומ"ה פטור מן המתנות כלבי וכו"ל שהן פטורין כיון שאין באה מהם קרבן כמו שפירש אחר זה: יו רק הדם לא תאכלנו פירש והיה עולה על הדעת שלא יאסר הדם אלא כדי שיהא זרק ע"ג המזבח קמ"ל ויש לתמוה ל"ל האי קרא תיפוק ליה מפרשת אחרי מות דכתיב אשר יאכל כל דם ונומר שבא ללמד אפילו

דם חולין וכפירש רש"י שם ישמא י"ל כתוב בכאן וכתיב בספרי גבי כן כתב מהרש"ל: וכן הירך לעיל בפרשת אחרי מות וגו"ל דלאו מהתם ה"א כיון שהיה אפשר יש דתם ראוי לגבי מזבח בשעת שחיטה אף שהם חולין מ"מ אסרם רחמנא מה שאין כן בפסולי המוקדשים מ"מ איצטרך קרא לאוסרו עיין לעיל פרשת אחרי מות מה שכתבתי: ד"א תשפכנו שאין צריך כסוי לפי שמדמה אותו לגבי וס"ל נריכין כסוי אף בהמה צריכה כסוי לכך צריך למכתב תשפכנו כמים כלומר שאין צריך לכסוי. הרא"ם ומ"ל דה"א דכל בהמה דמה חייב בכסוי דהא בהמה בכלל חיה הוא ודם חיה צריך כסוי ה"ה בהמה קמ"ל על הארץ תשפכנו כמים מה מים אין צריך כסוי אף דם פסולי המוקדשים מינה ילפינן לכל בהמה שאין דמה צריך כסוי וכן הוא בגמרא בפרק כיסוי הדם דף ע"ד ע"ש: הרי הוא כמים דלטעם ראשון קשה מים ל"ל לא ליכתוב אלא על הארץ תשפכנו ותו לא וממילא ידענא דלא בעי כסוי מ"מ צריך טעם אחר ואי לטעם אחרון לחודיה הוה נמי הבשר זרעים היה לו למכתב מ"מ צריכין אנו גם לטעם ראשון: ד"ה לא תאכלנו לא תעשה כתב הרא"ם מפני שלא אמר דהוה לא תעשה אבל הוצרך לומר בא הכתוב וכו' הכרתו' לומר שהוא ע"ד רמז בלבד אבל עיקר הלאו הוא ופירושו הוא הנה אלא שלא לאוכלו חוץ לחומה א"נ ה"פ אף שאף ע"פ שכבר למעלה והבאתם שמה עולותיכם וגו' ולא חוץ לחומה חזר ואמר לא תוכל לאכול בשעריך ליתן לא תעשה על הדבר כדלעיל: יז לא תוכל את הכתוב פירש הכתובים שבשבועת אברהם ויצחק לאבימלך והשלמי' השורים הם כנגד יצחק והפסחים הם כנגד יעקב דכתיב ביה והוא צולע על ירכו: ובכורות אזהרה לכהנים רצונו לתרץ למה כתיב ובכורות בקרקס והרי הכהן מצוה על הבכורות: ותרומת אלו הבכורים פירש אזהרה לאוכל חוץ לחומה לחייב עליו מלקות: יח לפני ה' לפנים מן החומה לא בתוך העזרה דומיא דובחת את בן הבקר שהרי כל הנזכרים לעיל אין שום אחד מהם נאכל בעזרה דאין נאכלין בתוך העזרה אלא קדשי קדשים ולא קדשים קלים: יט השמר ל"ת כמו שפירשתי למעלה דכל מקום שנאמר השמר וכו' דקל"ל ל"ל השמר לך והרי למעלה כתיב והלוי אשר בשעריך ואם כן ל"ל למכתב בו שני פעמים ומתרץ ליתן לא תעשה על הדבר האמור לעיל והלוי אשר ונומר וזהו שנקט על הדבר: ד"ה על אדמתך אבל והטעם לפי שבארץ ישראל יש לישראל נחלות והלוי אין נחלות לכך צריכים שיתלו עיניהם עליו אבל בח"ל אין לישראל נחלה כמו שאין ללוי נחלה: כ כי ירחיב רחבת ידים וא"ת והא פשוטו דקרא משמע הרחבת גבולו והרחקו מן הארץ ולמה הוציאו רש"י מפשוטו וי"ל משום דכתיב בתריה כי ירחק ממך המקום ונומר הרי מרחק גבולו אמור הא מה אני מקיים כי ירחיב ונומר בהרחבת ידים ועושר ופירש גבולך בשדות וכרמים הוא העושר וזהו אליבא דרבי אלעזר כ"ע: בכל אות נפשך ופירש בכל אות נפשך בכל מין שתאוה נפשך בין שתקריבם שלמים בין שלא תקריבם למים והיינו אליבא דר' ישמעאל דדרש קרא דכי ירחיב בהרחב' גבולים דהיינו לאחר שבאו אל הארץ אבל לר' אליעזר דדרש להרחיב ידים ועושר לא שייך למימר שבא ממדבר נאסר להם וכו' דהא בכל אות נפשך סתמא קאמר בין לאחר בואם לארץ בין קודם בואם לארץ וזה דבר היאך לרש"י דמתחילה פירש כי ירחיב בהרחב' ידים ועושר והיך חזר ופירש בהרחב' גבולה ועוד מאחר שפירש קרא דבכל אות נפשך אליבא דר' ישמעאל דמפרש הרחבה בהרחבת גבולין איך אפשר עוד שיפרש קרא דכי ירחיב בהרחקת גבולין עכ"ל הרא"ם ול"נ דר"א לא פליג אר"י בהאי דפירש שקרא' בכל אות נפשך דלא הותר להם בשר תאוה במדבר מדכתיב בתריה כי ירחק ממך וכו' וזבחת מבקרך ומצאנך ומפרש קרא דכי ירחק בהרחבת מקום ולא כר"י דדרש קרא בריחוק מקום אתה זובח ולא בקירוב מקום שאין שוחטין חולין בעזרה וקרא דכי ירחיב דרש שלא יאכל בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר וס"ל כר"י בהדא ופליג עליה בהדא עיין שם בגמ' פ"ק דחולין דף ט"ז ודף פ"ד: כב אך את הצבי וא"ל אע"פ שבחולין שהן בשר תאוה הן ממין הנקרבין והיה לנו לאוכלן בטהרה כמו המוקדשין דומיא דחלב חולין שאנו מוזהרין בחלבן מפני שהן ממין הנקרבים קמ"ל: [אך חולק] פירש כיון שהן בני הקרבה אף חולין כיון שאין נקרבין לגבי מזבח יהא חלבן נמי מותר ת"ל אך פירש אכין ורקין מיעוטין הן וכל זה שפירש"י קרא דאך כאשר יאכל לטומאה וטהרה של חולין הוא ע"פ פשוטו אבל מדרש חז"ל בא ללמד על צבי ללמד על צבי וא"ל שטעון שחיטה כדאיתא בפרק שני דחולין דף כ"ח: כג להתחזק במצות פירש לפי שיצר הרע של אדם מסיתו תמיד להשגת רז על דעת קונו הלכך אפילו מצות קלות צריכין חיזוק ק"ו לשאר מצוות שאדם מתאוה להם. מהרש"ל: ולא תאכל לאבר מן החי פירש לא תאכל ממנו בעוד שהנפש עם הבשר: כד לא תאכלנו לדם התמצית ופירש דם התמצית היא דם בשעת מיתה שתחשב ג' גווני דמים יוצאין בשעת שחיטה הראשון שחור והשני אדום ואח"כ הוא מתחיל לקלוח ואחר כך כשמתמעט הדם הוא זב וזוחל ושלבתן נקראו דם התמצית ודם האיברי' היינו כשפירש ממקום למקום אפי' שהוא עדיין בלוע בתוך האבר ולא יצא לחוץ הוא אסור אבל אם לא פירש היינו באזהרה דלא תאכלנו כך מפורש בגמרא פ"ק דחולין דף ס"ו: כה לא לדם האיברים וקשה דהא בפרק כל הבשר דף קי"ו מוקמינן ליה לקרא דלא תאכלנו אזהרה לבשר בחלב ורש"י עצמו הביא בס"ק דכריתות דף ה' וי"ל דרש"י פירש הכא אליבא דמאן תנאים ומורואים דס' כל הבשר דילפינן איסור אכילת בשר בחלב מבשר מקראות עיין שם וחד תנא יליף ליה מדכתיב ג' פעמים לא תבשל גדי בחלב אמו וחד מהם לאיסור אכילה אמא עיין ברש"י לעיל בס' משפטי' ומה שפירש"י בגמרא דכריתות הוא אליבא דר' דדרש האי לא תאכלנו לאיסור אכילת בשר בחלב: למען ייטב דאל"כ למה כתב בדם למען ייטב לך ונומר מה שלא נכתב בשאר כל המצות שנפשו של אדם מחמדתן אלא רבותא קמ"ל ונקט גזל ועריות יותר משאר מצות מפני שנפשו של אדם מתאוה להם יותר מכולן כדאמרינן פ' גם פסוק רוב בגזל ומעוט בעריות והכל באבק לשון הרע מסר"ן: כו ועשית את עולות ר"ל ל"ל למכתב עוד פסוק זה והרי כבר כתיב רק קדשיך ונומר תשא ובאת אל המקום אשר יבחר ה' וכלל שם כל מיני קרבנות ועוד קשה והרי ברישא דקרא כתיב ועשית עולתיך הבשר והדם על מזבח ה' ואחר כתיב והבשר תאכלו ואם כן קשי' אהדדי ומתרץ דפסוק זה הוא פירוש של קרא ראשון וה"פ אם עולות הן תן הבשר והדם על המזבח ואם זבחי שלמים הם ו' והא דנקט גבי עולה על גבי המזבח וגבי שלמים נקט על המזבח מפני שנתינת הבשר והדם דעולות היא על גגו של מזבח לא על גוף המזבח ואלו דם השלמים הוא על גוף המזבח לא על גגו: קדשים בח"ל כלומר אם הקדיש בהמה לקרבן והוא בח"ל חייב לטפל בהבאתם עד שיביאם

שיאכלום גבי בכורות: כח שמור זו משנה שלא למד האיך יעשה: את כל תנוס פלא דמם לא בן גל ל"ל שתי הדברים כולא אשר אנכי מלוך כלם כאמתנו: דהטוב בעיני פירש כגון דיני דבר מלרה שהיו אלא משום יעשים הישר בעיני: [נ"א] וגם שלא פירש הטוב דאז היה הישר דבק עם בעיני ה' אלהיך. בסמוך לו. הוא משני שמלה טוב נאמר על הדבר שהוא טוב בעצמו אפילו שאינו כלפי עב לבריות לכ"פ הטוב בעיני ש וים כי כאן הודע עלמות כל דבר שם שהוא טוב בעצמו אם לא אבל לא יושר הוא הטף המצוות והישר והמעורת הוא בעיני ה' והלדם ים לו מרשת עיניים גם כן לכן פירש הישר בעיני האדם וזה ידוע כי אמר שהוא ישר או מכוונת לפרשות שעון [ד"ד] מתרץ דאי הוה כתב כי כי הוא נגלא קאי א"א על הטוב לחוד ע"כ כתבו כתר תרווייהו לומר לך דגם הישר אינו בידי אדם תלוי בידי שמים ע"ד שאמרו חז"ל כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח שמים נוחה הימנו כזה אמר בעיני ה' על תרווייהו דלא מבעיא מה שהפרטה שמים נוחה הימנו אלא מה שלא ידעו כי אם מלד שהוא נוח לאדם גם הוא בעיני ה' אלהיך: ל אחרי שהרגשה דקשה לרש"י דמשמעו של קרא משמע שהוא שאמר בעודם אתם מותר שלא תוקם וקודם השמדם לא לפיכך פירש אחר שראתה וכו': א כה שוער לפעור פירש שסוערין לפניו פי המכנעת ומולילין רעי זו פיה פלדמו: לא כי זה לפני כלבו ר"ל בע"א ואכלו ר"ל שרפו כלא וכיה ש ראייה לפירש רש"י:

יב א לא תוסיף ס' תוספות עיין לעיל פרשת ואתחנן ושם פרשתי וכא דפירש שבלולב דהיינו אם אגדו באגודה אחת דאז הוא עובר דאם לא אגדו באגודה אחת אינו עובר ואפילו למ"ד לולב אין צריך אגד מ"מ שמעינן מיניה אם אגדן חיה ביה משום בל תוסיף: ב או נוספת וא"ת פירש דקשה לרש"י דהא כל כי היא מתנת שמם שלמעלה והכא מאי נתינת טעם כוא ל"ש וא"ת וכו' והוי שפיר נתינת טעם: ה ובקולו בקול נביאים פירש משום דמלות תשמרו תורת משה כולם משמע שכל במלות הכללין בה וא"כ מאי ובקולו תשמעו אלא לרבות כל הנביאים: ואתו תעבודו במקדשו דעבודה זו מיירי בקרבנות שהוא במקדש דאי בעבודת מנות הכי כבר אמור: ד"ה ובו כדרכיו והא דלא פירש"י לעיל בפרשת עקב דכתיב נמי תדבק יש לומר דפסוקו של מקרא ובו תדבק ובו רושו הו' הדבק בדרכי' וגמול חסדים וכו' אבל הכא משום דלא נקטה לומר ולפרש הקרא אחרי ה' תלכו וגומר ונאמר אשיו בך כל המדות שלנו או בו תדבקו להיות כל הנחתו עליכם לכן הוצרכו לדרש הדבק בדרכיו וכו': ו והפדך אלא שפדך דא"כ והפדך מבית עבדים ל"ל אלא כתיב המוליא אתכם מארץ מצרים וכיון שהוליאם כבר יצאו לחרות: ז כי יסיתך גרוי ואם האמר מתחילה פירש אין הסתה אלא לשון גירוי ואחר כך כתב שהוא מסית וכו' שלשון זה משמע שהוא לשון הסתה ככר הירץ הרא"ם בפרשת בראשית בפסוק הנחש השיאני וכתב אף על פי שהסתה לשון הסתה הוא מלשון הטעאה פ"מ שם שפירש רש"י כאן אין הסתה כלא לשון גירוי שמסית ונומר הוא מפני שסנידרי עצמו הוא אינו בא אלא מדברי המסטים ופירש שמסיתו לעשות כן: בן אמך מאם ויחסר וי"ו ובן אמך כי לא יתכן לומר רק אחיך מן האב ומן האם דהא לבר אמלנו דנקרא אחיך אפילו מן האב כמו שנים עשר אחים אנחנו וכמו כי ישבו אחים יחדיו אלא ע"כ או נקט קרא כי אחיך מן האב יותר חביב לו מאח מן האם ויספר אלא או כי אין האב נקרא ריע כגוף נקוס: ח מקצה זו חמס ולבנה דאם לא כן לא היה לו לכתוב אלא הרחוקים ממך עד קצה הארץ: ט לא תאבה לא תהא אוהב דאי האסבר כמשמעו שלא תרצה לדבריו ושלא לקבל דברי המסית אותך דאם כן מאי לא תחוס עינך עליו ונומר כי הרג תהרגנו ונומר הא עומד להרוג וקא שאיר בלא להסרבות לדבריו ולא לקבל דבריו לעבוד אלהים אחרים: [עזב תעזוב] ותרגם אונקלוס משבק תשבק מה דבלבך עלוהי היינו השנאה דבלבך ותמחול לו והא הפירש. רש"י לעיל עזור לו וכאן פירש שהוא לשון מחילה יש לומר דלעיל פירש לפי פשוטו וכן פירש מהרש"י: י כי הרג אל תחזירהו ואף על גב דדברה תורה בלשון בני אדם כתב. הרא"ם היכא דאיכא למדרש דרשינן ונראה דק ליה לרש"י דהרוג תהרגנו יתירא הוא דהא כתיב אחר זה ידך תהיה בו בראשונה להמיתו לא וכו': יג בשבת פרט לירושלים פירש לאדם אחד של ישראל אי שרלה לדור בתוכה הרשות בידו כי ירושלים לא נחלקה לשבטים: כי תשמע לאמר כלומר אין פירושו כמו לאמר בכל מקום שפירושו שיחזור ויאמר או אומר להם דברי כבושים אבל לאמור שאמר שם הוא דבק עם יצאו אנשים שאחריו: יד אנשים ולא נשים דאל"כ אנשים ל"ל שה פתוב בני בליעל ולכך הפך רש"י לפרש בליעל קודם לאנשים: טו היטב היטב לנ"ש ואלו כולם כתובים במקום אחר ודרשת, ומקרא היטב ודרשו התוספי' היטב הרי שבע:

יד א לא תתגודדו לא תתנו גדידה פירש משום דאזהרה לא תפול אלא על הפועל שבידו לפעול הדבר ולא על הפעול כלומר שנעשה בו המעשה ומפני שמלת לא תתגודדו מורה על הפעול מ"מ פירש לא תתנו גדידה כבשרכם ונקט גדידה ושרט להודיע שגדידה מענין שרט והם שמות נרדפים וכבר פירשת בפרשת אמור עיין שם פי של שכל שפירש וקשיא דבפרק קמא דיבמות דרשי רז"ל כך לא תתגודדו לגים רז"ל כגון אחת חליה מורים כדברי ב"ה וחליה מורים כדברי ב"ש ולא העשו אגודות אגודות אבל נראה כי רז"ל בודאי תרווייהו מהך קרא נפקא דמדמשני כהך לישנא שכתב בלשון לא תתגודדו ואלו בכהנים כתיב לא יקרחו קרחה אכ"נ דגדידה ושריטה אחת היא ולמה כתב בישראל גדידה ללמוד גם כן על דבר זה דלא יעשו אגודות אגודות ומכ"ד מגדידה שבלי ושר סה ביד נפקא ליה מדהל"ל לא תגודו וכתב לא תתגודדו: ב כי עם מאבותיך פירש קדושתך אינה משלך אלא מאבותיך דאל"כ למה הוצרך לומר אחריו ועוד בחר ה' שפירש ועוד שבחר בך הרי כאן ב' דברים והלא קדושת עצמם מחויב כי בחר בם ה': ג כל שתעבתי לך וא"ת היאך אנו אוכלים תרנגולים ובהמות מסורסי' דהא משמע לך שאסור לסרסן וי"ל מדאיצטריך קרא גבי סירוס לאיסור לגבוה לא תקריבו לא נסריוס שרי: בשל בשר בחלב [ד"ד] קשה הא כבר ידעינן איסור אכילת בשר בחלב ואפילו בבשולה שכה ג' פעמים לא תבשל ונראה לומר דאי מהתם ה"א דוקא שם שלחה משום אסור אבל מה שנעשה ע"י גוי מותר אפי' באכילה קמ"ל כל תועבה אפי' ע"י גוי או קטן ואי לא כתב כל תועבה ה"א בשר בחלב אידום הוא דאי תהא לי בכלא מלה בחלבו מותר מן התורה ע"כ אינו בכלל תועבה כו'. קמ"ל ו פרסה שלהם לא שמפרסת מגזרת פרסה שאילו היה מפרסת מגזרת פרסה ב ושפתי חכמים]

כי הגמל הכתוב בו ופרסה איננו מפריס שאין לו פרסה שילדוך של פארץ חם אינו ל"ש מפרסת ולשון סדק כלומר שהפרסה סדוקה: בבהמה שנאמר פירש מדכתיב ברישא דקרא כל בהמה מפרסת פרסה וכו' מה"ל נבהמה אותה תאכלו שדי בהמה דרישא דקרא ודרוש הכי בהמה הנמלאת תאכלו והא דנקט רש"י לשון שליל דהא לאפוקי וכו': ז הפסועה כריה (נ"א) אין לומר שהוא כמשמעו ממפריסי הפרסה והוא נ"כ שסועה כמו ושוסעת שסע דוה אינו בשלמא לעיל הוצרך למכתב ושוסעת שסע לומר לך דפרסה שלהם היא סדוקה לגמרי שלא תטעה לומר דאף אם אינה סדוקה לגמרי הוי בהמה טהורה אבל כאן כיון דכבר כתב זה למעלה לא הוצרך למכתב זה כאן דהא בודאי אדלעיל קאי דכתיב ושוסעת שסע [וסקל"מ] מיישב דא"כ הל"ל ממפריסי הפרסה ושוסעת כדלעיל מפרסת פרסה ושוסעת שסע: ח ובנבלתם ברגל [נ"א] וא"ת היאך רמזה התורה לומר ברגל ור"ל דתסבירא ברגל איירי קרא שהרי ברגל חייב לבא למקדש ולהביא שם קרבנות, ע"כ חייבה התורה לטהר ברגל נ"כ: ט כל לפור משולחת פירש כל רבוי הוא לרבות המשולחת וזה אשר לא תאכלו לאסור השחוטה נראה דדרש כן זה אשר לא תאכלו יתור כ"א דהא כתיב בסיפיה וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו אלא לאסור השחוטה דמלורע ובגמרא פריך ואימא אנא דמשולחת לאיסור והשחוטה להיתר ומשני לא אמרה תורה שלח לתקלה שתהא למכשול עון שילכדנה ויאכלנה וה קשה הרא"ם וא"ת אי הכי ל"ל רבויא דכל לפור לרבות המשולחת וי"ל אסמכתא בעלמא הוא וכן כתב רש"י שם בבדים קידושין דף נ"ו: יג הוא איה היא דיה והוכחת רש"י הוא מכדי משנה תורה לאסופי הוא דאתא מה שכתב למעלה בת"כ למה לא כתיב הכא ואת הדאה ואת הראה ולהורות דלהוסיף בא כמו שאמרו למה נשני' הבהמות משום השסועה שלא נאמרה בויקרא א"כ מ"ש התם דכתיב ראה ומ"ש הכא דכתיב ראה ולא דאה אלא ש"מ דאיה וראה אחת היא ומ"ה לא כתב הכא דאה דא"כ ה"א דאם וראה תרתי ניניס ולאסופי קא אתי מ"ה לא נקט קרא כאן אלא ראה ולהורות שדאה וראה אחת היא ותו ק"ל א"ה הל"ל ואת הראה למינה כדי לכלול גם הראה בויקרא ועל זה פירש היא דאה היא איה היא דיה שהכל אחד הוא לכן כתב למינה לבסוף כדי לכלול אותם בכלל אחד שהכל אחד הוא ותו קש"ל א"כ שהכל אחד הוא למה נקט קרא והראה ואת האיה והדיה למינה ואח דמפסיק פרט לך זה ודאי מן הטהורים הוא לכן הוזכרך בכל השמות א"כ כיון דעופות טהורי' בין הראה והדיה ל"ל ותירץ ולמה נקרא שמה ראה וכו' כלומר מ"ה הפסיק קרא לומ' שאגונה שם זה מש"ר שמות שיש לו דמ"ה נקרא בשם ראה שרואה ביותר כדתניא עומדה בבבל ורואה נבילה בארץ ישראל ודברי הרא"ם קשה להולמם עיין בגמרא פרק אלו טריפות דף ס"ג: פרט לך השמאים דק"ל לפי שפירש דמ"ה הוזכרך בכל השמו' כו' כדי שלא יבא להם רי ק' למה יתיר דשמא הוא מן העופות השמאים ולא פרט אותן כמו שלא פרט עופות טהורין ומתרץ פרט לך עופות השמאים וכו' וכיון שלא פרט לך זה ודאי מן הטהורים הוא לכן הוזכרך בכל השמות א"כ כיון דעופות טהורי' מרובים מן השמאים נלך אחר הרוב שהם טהורים ונשאר אותו מ"ה פרט לך כל השמות: המועט משאין כן בבהמה ומ"ה שפרט לך הטהורים: כא כי עם קדוש במותר לך כתב הרא"ם מפני שאזהרה זו הוא בא לגר ויפוי כמו לא תתגודדו שאזהרה זו אינה אלא לגוי כמו שפירש"י שם אלא אזהרה זו הכתוי לנפש ולא יפול עליה כי עם קדוש אתה ונומר לכן אמרו מפני שעם קדוש אתה רלוי לקדש עלמך אפילו במותר לך וכו' ול"נ מה דשינה הכתוב פה ממה דכתיב בסוף פרשת שמיני והל"ל לא תאכלו כל נבילה ואל תשקצו את נפשותיכם ונומר אלא להכי כתיב כי עם קדוש אתה לה' ונומר למדרש קדש עלמך ונומר: לא תבשל ולבהמה שמאה דמה שפירש לעיל בפרשת משפטים שבא לאיסור אכילה וביטול והנאה ר"ל זה מוכח רש"י מדכתיב שלשה פעמים לא תבשל ומה שפירש כאן פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה זה מוכח מדכתיב שלשה פעמים גדי: כב עשר מה ענין ואע"ג שרש"י אינו דורש סמוכים אלא שנכתבו שלא במקומן ויש לומר דלמשנה תורה דורש סמיכים כמו שפירש"י לקמן בפרשת כי תלא בפסוק ולקחת לך לאשה ונומר [לכבל גדיים] ר"ל אל תגרמו לי לכלות גדיים של תבואה ר"ל שעדיין התבואה בתוך קשיה והיא קרובה להתבשל: [גדיים שלך] ר"ל הם לא תביאו ביכורים גם כן מכלו' פירותיכם כלומר שכך דרשינן נ"כ הסמיכות דביכורים לקרא לא תבשל גדי ונומר דפרשת משפטים ופרשת כי תשא. ולכן קאמר וכן כלומר לפי שאין דרכי לדרוש סמיכות מ"מ כיון שדורשין פה יש לדרוש גבי התם: שנה מן החדש פירש ש ז דווקא אלא ש"ה מן הישן על החדש אלא רבותא קמ"ל דאפילו מן החדש על הישן שהוא מן היפה על הרעה כ"ש מן הישן על החדש שהוא מן הרעה על היפה [ד"ד] קשה תבואה ישנה עדיפה מן החדשה כדאיתא בפ' איזהו נשך ע"כ היה תבואה חדשה מהרבע ישנות מגלם שהחדש תחייבם ויהי נחסר וכאן פשוט שאפילו מן היפה על הרעה אסור כל שאינם בשנה אחת ולמה זכר כאן מן החדש על הישן אפילו היה ל"ל ואסור מן הישן על החדש דהוה רבותא ויש לומר דכאן מיירי אפילו אם רוצה לתת מעשר יותר ממנו לפי המדה של עכשיו שחייבם ורוצה למלאות רייתו חסרון מכח סיבוש אפיה אסור: כד כי יברכך התבוא' מרובה ויהיה כי יברכך דבק עם כי לא ת כל שאתו כי לא תפול הברכה רק על רבוי התבואה אבל לא יפול כי יברכך על כי ירחק שירחיב גבול לכבוש ארצות עד שירחקו ממך המקום שלא תפול הברכה אל רבוי ארצות: ד"ה וכל וולדה הארץ פירש כגון נשן מתרץ לאפוקי מים ומלח וכמהין ופטריות וגידולי קרקע למעוטי דגים: כז והלוי לו מעשר לא שתזמיניהו על שלחנך אם אין לו מעשר ראשון גלא מעשר עני כמו שפירש לעיל גבי לפני ה' אלהיך תאכלנו ונומר אתה ובנך ונומר כי שם מדבר בענין אכילה כדכתיב לפני ה' אלהיך תאכלנו וגומר אבל כאן שלא כלל הלוי באכילת עמו שהרי כתיב ואכלת לפני ה' ונומר ושמחת אתה וביתך ונומר ואחר כך הפסיק הענין והתחיל בפסוק אחר והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו מלתת לו חלקו במעשר ראשון: כי אין ואין חייבין ר"ל ולמה יש ללוי חלק בהם לפי שאינם חייבים במעשר ר"ל להם שכחה ופיאה והפקר אינם חייבים במעשר וא"ת שלא מלינו גבי לוי בפרשת קרח מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה' וי"ל דכל שנותן להם במתנה ממנה ישראל ו מעשר אבל אילו לא היה להם מתנה אלא הפקר לכל: כט ובא ויטול מעשר ראשון והרי זה מקרא קצר כי בלתי תוספת הזאת היה נראה שהלוי והגר והיתום והאלמנה משפט אחד להם ושלא תתן להם מאכל שיאכלו וישבעו: ובלו לירושלים פירש במעש' שני של שנה ראשונה ושנייה כדי שתאכלנה בירושלים ומעודה נערתי הקדש מן הבית בשנה ראשונה ושנייה של שמיטה תוציא לכל אחת מהן מעשר ראשון ושני

וכן

וכן ברביעית וחמישית ובשנה שלישית ושנית מוציא מעשר ראשון ומעשר עני מעשר עני ומעשר ראשון נאכלין בכל מקום ומעשר שני נאכל בירושלים כמו שמפורש במקום אחר :

טז ג **שמוט** בעל נשה פירש שמקרא הזה מכורס שהשמטה אינה נופלת אלא על ידו של ב"ח שלא יהיה לו יד לגבות חובו והוסיף מלת של מפני שאמר מלת ידו כוי"ו ר"ל ידו של מי ואומר של בעל משה גם הוסיף מלת את להורות שהוא הפועל כמו והשנה ידו : ח **רק** לא יהיה פירש שמלת רק דבקה עם אפס כי לא יהיה בך אביון כאילו אמר זה שהבטיחך שלא יהיה בך אביון אינו רק אם שמוע תשמע : **שמוע** שמע קמשא דק"ל מאי זה רק דכתיב בקרא דהא כל אכין ורקין מיעוטין ומפרש דמיעוט הוא אשמיעה וע"כ לדרשא אם שמוע קמשא משמיעין אותך הרבה : ז **התאב** קודם פירש שיותר אביון מהם כלומר שצריך לאותו דבר חן לו קודם כיון שהוא תאב יותר : **מאחד** אחיך מאביך קודם דאל"כ מאחד ל"ל ומפרש מאחד מיוחד שבאחיך דהיינו אחיך מן האב דכתיב ביה כי ישבו אחים יחדיו : ח ד"ה לו זו אשה כלומר שאתה מחויב להשיאו אשה : ט **וקרא** יכול בפרשת כי אלא כתיב האי קרא ואף על פי שמקרא ההוא בשביר יום קמיירי והמקרא הזה בשלוח' עני מיירי מ"מ תרווייהו בעני קמיירי כתיב הכא באחיך האביון ונומר וכתיב התם כי עני הוא ונומר : י **בגלל** אמר ליתן מדכת' הדבר דרשו לשון דבור כמו שדרשו על דבר שרה ע"פ דבורה של שרה וכו' דאל"כ הדבר ל"ל ה"ל למכתב כי בגלל זה יברכך ה' : יא **על כן** מפני פירש ולא לשון הואיל כמו כי על כן לא נתתיה לשלה בני כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה כי שם מחובר עם מלת כי של כן שבמקרא לשון הואיל הוא כמו שכתב רש"י בפרשת וירא אבל כאן בהוא בלתי מלת כי פירושו מפני כאן : **לאמר** עלם לסובתך דאל"כ לאמור ל"ל הא אין דיבור קודם ממנו שיבא אחריו מלת לאמור : ב **כי ימכר** בגניבתו וא"ל דילמא כי ימכר ע"י עצמו דומיא דונמכר לך דמיירי במוכר עצמו דא"ל מיהורא דקרא מפיק ליה דאי במוכר עצמו הרי כבר נאמר ונמכר לך א"כ במכור על ידי אחרים נמי הרי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי דמיירי במכרוהו ב"ד ותירץ הרא"ם ושמא י"ל דכתב כי ימכר ע"י אחרים משמע דהשתא בנין נפעל ע"י אחרים משמע לבד גבי ונמכר לך דכתיב ביה כי ימוך אחיך ופירש ואמר ונמכר לך ע"כ צריך לומר שהוא ע"י עצמו וי"ל דילפינן עברי עברי מהדדי כתיב הכא אחיך העברי וכתיב התם כי תקנה עבד עברי מה התם שנמכר ע"י אחרים [שנתחדשו] וא"ת ולמה לא אמר עוד חדוש כאן שהעברי אינו יוצא בראשי אברים מדהקיש עברי לעברייה כמו שכתב בפרשת משפטים ושמא י"ל שלא אמרו כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בעבור דבר שנתחדש אלא בחדוש המבואר בקרא בלבד לא כמו שזה יוצא מן ההיקש הרא"ם ולי נראה דאפילו אי לאו היקשה דהכא לא היה מצי למילף עבד עברי שילא בראשי אברים מק"ו מעבד כנעני ומה עבד כנעני שאינו יוצא בשש יוצא בראשי אברים עבד עברי שיוצא בשש אינו דין שילא בראשי אברים : דה"א אמה העבריה תוכיח שיוצאת בשש ואינה יוצאת בר"א אף ע"ע ואין לומר היא גופה נילף בק"ו מעבד כנעני שתצא בראשי אברים דהא בהדיא כתיב בה לא תצא כצאת העבדים . ודו"ק נ"ל יד הענק עדו ר"ל יתקשט הרב את עבדו בניאות בכמה מיני קישוטי' ויהא ניכר לעבד שנתן לו רבו כל הטובות הללו : **בבלל** ברכה נאן פרה ורבה וכן גידולי קרקע לאפוקי פרדה אינה פרה ורבה : **כמה** נותן לו ר"ל נאמר כאן לא תשלחנו ריקם ולהלן בפרשת כי תשא גבי בכור אדם נאמר ולא יראה פני ריקם מה להלן גבי בכור עשרים כסף והתם גופיה מגלן שהרי יוסף בכור רחל נמכר למצרים ונמכר בעשרים כסף : יז **עבד** תשונו ולא תימא דלמא האי קרא במכרוהו ב"ד קמיירי שתים ושלש שנים קודם היובל שהיובל מוציאו אבל הנרצע תעבוד לעולם כמשמעו י"ל דמכרוהו ב"ד מושב אל משפחתו נפקא הא מה אני מקיים ואיש אל משפחתו ונומר בנרצע שיוצא ועיין ביובל בפרשת משפטים ובפרשת בהר: יח **כי משנה** מוסר לו שפחה פירש אפילו בעל כרחו של עבד דאל"כ הא כבר כתיב ואם אדניו יתן לו אשה ונומר : **הרי** אתה קדוש דאל"כ תקדיש ל"ל הרי קדוש ועומד הוא : [ג"א] וא"ת דלמא הכי פירושו אל יקדיש איש אותו שאין צריך להקדשו שהוא עצמו קדש וכאן כתיב תקדיש רוצה לומר שתנהיג בו קדושה שלא יעבוד בו ולא יגוז ונראה דא"כ הוי למכתב אך בכור אשר יבכר קדש לה' : [ד"ה] דלפי טעם ראשון קשה מה המצוה הזאת שיאמר קדוש אתה כיון שהוא קדוש ועומד לכן אמר ד"א וכו' ולטעם אחרון קשה הלשון תקדיש משמע שגופו תקדיש ולא הקדש עליו על כן פירש גם לישנא קמא ובזה ניחא מה שמקשים דאי דבר אחר הוא דברי רבי ישמעאל וטעם ראשון הוא דברי רבנן דפליגי עליה והלכה כרבנן ולמה לו להביא דברי ר"י כיון שאין הלכה כמותו אלא עכ"ל רש"י לא בא אלא לפרש הקרא קרוב לפי פשוטו ולייש' הקרא דבר דבור על אופניו [מקדיש אתה] כתב הרא"ם ובפרק המקדיש שדהו פירש מקדים עתה הקדש עילוי פירש להעלותו בדמים ויתן טובת הנאה לכהן וצ"ע עוד ק' לי דכרים פרק כל הפסול' תנן המוקדשים הנאתן להקדש נמכרין באיטליז ונשקלין בליטרא חוץ מן הבכור והמעשר שהנאתן לבעלים וכו' והיאך פירש והנאתן להקדש ותנאת כתוב וי"ל לפרש מה שפירש רש"י כאן ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו מיירי בבכור שהחרימו שכל החרמים לכהנים לכן פירש שיתן טובת הנאה לכהנים בשביל החרם שהוא לכהן ע"ש דף כ"ח וכ"ם : כ ד"ה שנה אף בכור דכתיב במעשר מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך ופי' רש"י שבא ללמד באם השהה מעשרותיו וכו' :

יז ג **וזבחת** לאן דהא הפסח אינו בא אלא מן הכבשים או מן העזים : ג **לחם** שנתענו שבשעה קלה נגאלו כולם שהרי לא הספיקו בצקם להחמיץ ובנס זה יזכרו שעוני : וא"ת והלא בזולת זה לא היו רשאין לאכול חמץ דהא כתיב שבעת ימים מצות תאכלו ונומר וי"ל דזהו דוקא לדורות אבל במצרים לא נאמרו אלא אותו יום בלבד כדאיתא בפרק כל שעה דף כ"ח ובפרק בתרא דפסחים דף צ"ו : [ג"א] הרמב"ן תירץ שכך היו גלוי לפני הקב"ה שיאכלו בחפזון ולא יספיק הבצק להחמיץ ונראה לומר שהקדוש ברוך הוא רצה דוקא להוציאם בענין זה להראות שהוא ית' הוציאם ביד חזקה ולא יאמרו ישראל מעצמנו יצאנו ומפני כך היה מחשבתו יתברך בראשונה להוציאם קודם שתחמיץ עיסתם להודיעם מה שהבטיחם כי ביד חזקה יגרשם מארצו ולפיכך גם קודם יציאתם על אכילת מצה אחר שכך רוצה להוציאם : ד **בערב** בפסח כי בפסח מצרים כתיב ולא תותירו ממנו עד בוקר והוא דוקא פסח מצרים שהיו אוכלין אותו בחפזון שהיו מזומנים לצאת לדרך מ"מ לא תותירו אבל פסח דורות לא ק"ל והא דכתיב בפרשת כי תשא ולא ילין לבקר זבח חג הפסח שהוא באימורי פסח קא מיירי והא דכתיב בפרשת בהעלותך לא ישאירו ממנו עד בקר שהוא בפסח שני קמיירי : **הוא** י"ד בניסן ויהיה פירושו אשר תזבח דהיינו ביום ראשון שהוא י"ד בניסן ולבוקר דבק עם ולא ילין כאילו יאמר ולא ילין לבקר מן הבשר אשר תזבח בערב יום ראשון [ולפי שנסתלק] פירש דאי לא נסתלק לא היה צריך לומר אלא ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר ושפיר' דביום י"ד קמיירי דהא עליה קאי דכתיב לעיל מיניה וזבחת פסח וכו' : ו **הרי** שלשה זמני' והוי כאילו כתיב שם תזבח את הפסח בערב דהיינו בין הערבים וכבא השמש תאכלנו דהיינו בלילה במועד צאתך ממצרים ומפני שאין השריפה חובה עליו מ"ם פירש כלומר נעשה נותר ובא לבית השריפה לא שחובה עליו לשורפו : ז ד"ה **ופנית** לבקרו של שני דא"ל לבקרו של ראשון דיו"ט הוא ואסור לצאת חוץ לתחום [קל"מ] מתרץ דמ"מ תחומין י"ב מיל הם דאורייתא והכתוב אמר והלכת לאהליך וע"ל דא"ל לבקרו של ראשון שהרי חייב ביום ראשון להביא עולות ראייה כן כתבו התוספות פרק לולב וערבה דף מ"ז ח **ששת** ימים עיין בהרא"ם שהאריך כאן ביותר כבר ידעתי לך מה שאין הכרח לצורך הפשט אין לי להביא וששה מן החדש דבששה עשר בניסן מביאין העומר ומתיר החדש אבל אם רוצה לאכול מן הישן כל ז' הרשות בידו : שאינו חובה מבואר בפרשת בא ע"ש : ט **משנקצר** העומר פירש לא בתחלת הקציר' דעלמא אלא מלתא דא"כ אין זמן לדבר שזה קוצר היום וזה קוצר למחר אלא בקצירת העומר אך מפני שתחלת הקציר הוא בעומר כתב מתחל חרמש בקמה : י **מסת** די נדבת דתרגום די מחסורו כמסת חסרונו ומ"ם מסת שורש וגרשו מסס ודגש הסמ"ך לחסרון אות הכפל : יג **באספך** בפסולת פסולת גורן הוא התבן ויקב הם החרצנים לאפוקי המחובר והמקבל טומאה : **גורן** ויקב דלפי פשוטו קשה ל"ל למיכתב חג הסוכות וגם כיאסף היה לו לומר חג הסוכות בלבד או חג האסיף לבד מ"מ אמר ד"א וכו' : טו **והיית** אך י"ט האחרון כדתניא פר' לולב וערבה והיית אך שמח לרבות ליל י"ט האחרון או אינו אלא לרבות ליל י"ט ראשון ת"ל אך חלק ומה ראית לרבות ליל י"ט אחרון ולהוציא ליל י"ט ראשון מרבה אני ליל יום טוב אחרון שיש שמחה לפניו דהיינו החג לכן צריך לכוללו עם שבעת הימים משא"כ ליל י"ט ראשון : טז **יראה** יראה עולת ראייה אף על פי שאין במצות יראה כל זכורך אלא עולות ראייה בלבד הוכרח רש"י לפרש ג"כ על שלמי חגיגה מדכתיב איש כמתנת ידו והקרא מוסב אלמעלה דכתיב מסת נדבת ידיך וכתיב ושמחת בחגך אתה ובנך ונומר שזה רמז לשלמי חגיגה כי אין שמחה בלא בשר :

חסלת ראה אנכי

פרשת שופטים

יח ד"ה **ושוטרים. וכופתין** לפי שמצינו שוטרים על אותם הממונים על המלחמה כמו ודברו השוטרים ותרגום פרכיא : ד"ה בכל עיר ועיר ר"ל כיון דכל שער ושער של בית ימנו שופטים א"כ את מי הם דנין הא כלם יהיו שופטים ומתרץ בכל עיר ועיר : **לשבטיך** מוסב דלא יתכן להיות דבק עם נותן לך שסמוך לו כי מאחר שאמר ה' אלהיך נותן לך הרי כל שבטיך בכלל מלת לך הלא מיס. וכו' וכאלו כתיב ובשעריך ומפרש והולך א"כ למה לי למכתב תרווייהו לשבטיך ובכל שעריך ומפרש מלמד שמושיבין כו' : ר"ל לשבטיך מלמד אם היו שני שבטים בעיר אחד צריך שופטים בכל שבט ושבט ובכל שעריך מלמד שאם היו שני עיירות של שבט אחד צריך שופטים בכל עיר ועיר : וא"ת ואף אי לא מוסב על תתן לך יש לפרש נמי הכי דמדכתיב נותן לך לשבטיך דלשבטיך מוסב על לך דסמיך ליה י"ל דלך דכתיב גבי נותן מאחר שכתוב בו אשר ה' אלהיך נותן לך הרי כל שבטיך בכלל א"כ הדרא קושיא לדוכתיה לשבטיך ל"ל אבל תתן לך הוי כמו תתן לשבטיך ולך דכתיב בקרא הוי כמו לך לך וכמו עשה לך דהוא תיקון הלשון ה"ס ה"נ אבל לך דכתיב גבי נותן מלת לך קאי אכל ישראל ולא תקון לשון הוא אלא פירש דנותן הוא דכתיב אשר ה' אלקיך נותן ואמי נותן לשבטים ניתנה הארץ משא"כ גבי תתן לך כיון דלשבטיך מוסב על תתן א"כ אין אנו צריכין לפירושו דמלת לך ע"כ תיקון לשון הוא וק"ל : [ג"א] וא"ת אחר שהיו ממנין ב"ד בכל עיר ועיר למה היה למנות ב"ד בכל שבט ושבט תירץ הרמב"ן דאין אחד יכול לכוף את חבירו לדין רק בפני ב"ד שבעירו ואפי' שני בעלי דינין והם בעיר אחרת יכול לומר כל אחד לב"ד שבעירו נלך אבל בית דין של כל שבט יכול לדון את כל השבט ולכוף אותם אפי' היו הנדונים בעירם יכול לומר כל אחד לב"ד הגדול של שבט אני אלך ע"ש באריכות: **ושפטו** מומחים רל"ת הל"ל ושפטתם את העם משפט צדק שהוא נוכח כמו שכתוב בלשון נוכח לא תטה לא תכיר ולא תקח ומתרץ מנה כו' וה"פ שופטים ושוטרים תתן לך כו' ומה שיכן של דיינים שתתן ומפרש ושפטו את העם משפט צדק ר"ל צווי הוא לישראל שימנו דיינים שיודעים לשפוט צדק שיהיו מומחים וצדיקים : [ד"ה] דאל"ל דמזהיר לשופטים שישפטו צדק כמו שאמר לא תטה משפט דא"כ קשה שיסך תלוים אזהרת דיינים במה שאמר בכל שעריך בכל עיר ג"כ פירש דקאי על הממני' שדיינים שימנו מומחים הראויים לעשות משפט צדק דהיינו שבכל עיר ועיר תבחור את החשוב שבאותה העיר : יט ד"ה ולא **תכיר** בשעת טענות כלומר כיון דלא תטה משפט כמשמעו דהיינו שלא יעות הדין א"כ לא תכיר פנים ל"ל ומתרץ ללמדך אף בשעת הטענות כו' ר"ל אפי' קודם המשפט גם כן לא יעות ולא יקלקל שלא יהא כו' ולכך צריך רש"י נמי לפרש לא תטה כמשמעו : **ולא תקח** לשפוט צדק דא"ת לפרש שלא לשפוט צדק הרי כבר כתיב לא תטה משפט ואם כן לא תקח שוחד ל"ל אלא אפילו לשפוט צדק אסיר ליקח שוחד א"כ רש"י עצמו מפרש והולך ר"ל קרא דכי השוחד יעור נתינת טעם הוא אלא תקח שוחד ופירושו משקיבל שוחד ממנו אי אפשר לו שלא יטה לבו אליו להפך בזכותו דהא לא קבל השוחד בתחלה כדי שיזכהו ויעוות הדין לכנגדו אלא מ"מ ולא תקח שוחד אפי' לשפוט צדק : **כי** שלא יטה וא"ת בפרש משפטים פירש פקחי' אפי' חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרף דעתו עליו וכו' ויש לומר דהתם כתיב יעור פקחים ודאי קאי אפקחות שבו כלומר יעור הפקחות שתטרף דעתו וכו' : **דברי** משפטו אמת ר"ל דלא קאי אדיינים אלא אתור' שכן דבריה המצודקים נקראים אמת דברים של תורה הוא מסלק שלא פסק כדין

נדין הוא' והוית אלא דברי כמו דברים ולא פירש דברי' סמוך כמו חלוני שקופי שהוא כמו חלונות נמשך נעשרים שהוא כמו נשעים: [נ"א] וא"ת למה לי תרווייהו יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים דכיון שמשו' עיניהם שלא יראו האמת נ"כ מקלקל משפטי אמת וכן להפוך ותירץ דתרווייהו נריכי יעור עיני חכמים פירש שאינו רואה זכו' שהכנדא כל עיקר עד"מ ראובן טוען על שמעון מנה אתה חייב לי שהודית בו והדיין קבל שחד מראובן ופוסק שחייב שמעון לשלם לו כיון שהודה ונעלם ממנו ששמעון אמר פען הודתי כדי שלא להשביע את עצמי זהו מעור עיני חכמים שלא ראה זכותו כל עיקר ואם השיב שמעון טענתו זאת והדיין אמר שאין טענה שלא להשביע את עצמי טענה זהו מסלף דברי צדיקים שהרי ידע זכותו רק שמלדד הדברים באיזה סברא מסובבת לדעתו: כ צדק אחר ב"ד יפה אע"פ דכל ג' יכולין לדין הנתבע בע"כ מ"מ מצוה על התובע שילך אחר ב"ד יפה דא"ל כמשמעו בצדק תשפוט ל"ל ועוד צדק צדק ל"ל ועוד הא כבר כתיב לא תטה משפט אלא הלך וכו': למען כדי הוא מנוי דק"ל דהא אמן צדק תרדוף שילך אחר ב"ד יפה לא נכסווה אלא למי שיש לו דין עם חבירו וכי בשביל זה יהיו כל ישראל וירשו את הארץ ומתרץ דלמען תחיה לא קאי אצדק צדק תרדוף אלא מוכב אשופטים ושוטרים תתן לך ונומר: כא לא תטע נטיעתה דא"כ כוה בכלל לא יהיה לך אלהים אחרים ועוד דס"ל לא תעבוד אשירה מנ"מ בנטיעה אלא מיינו כו': ד"ה ולא תטע לנוטע אילן אע"פ שבקרא לא כתיב ולא תטע לך כל עץ אבל המזבח מ"מ מוכרח אתה לומר דגם לא תטע קאי אכל עץ דאל"כ קשה שילך כתיב לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח וכי עבודת אלילים דוקא אצל מזבח אסור לעבוד ושלא אצל מזבח מותר: הרא"ם כתב אין זה אלא דרך אסמכתא בעלמא מדלא כתיב ולא תטע לך כל עץ בהדיא אלא כל עץ שהם לאו בנטיעה ל"ש בבנין אבל פשיה דקרא אינו אלא בנטיעה דלא תטע דקרא אתרווייהו קאי בין אשירה בין אבל עץ מזבח ה': ועוד מלאתי דבפרשת בלק פירש רש"י על פסוק כאהלים נטע הלשון נטיעה מלינו באוהלים דכתיב ויטע אהלי אפדנו ה"נ שייך לשון נטיעה על בית. ועי"ל דמרבינן לבונה בית מדכתיב כל דמרבה אפילו בונה בית: כב ולא תקים להקריב וכוכחתו מדכתיב אשר שנא ה' אלקיך דמשמע מתחלה היה נחת רוח בעיניו כשהקימו מצבה אלא עכשיו שונא אותן ואי להקריב עליה לשם עבודת אלילים בתחילה נמי היה שנאה לזה: אשר שנא זו שנא ויהיה פירש אשר שנא אשר היא השנואה עכשיו לה' אלהיך ולא שמפרש אשר שנא אותה מצבה לא תקים אבל מצבה אשר לא שנא ה' תקום זה אין נכון כי כל מצבות שנא ה' כדמפרש רש"י ואזיל: [ואע"פ שהיתה אהובה] וא"ת מטעם זה גם שמזבחות יהיו אסורות דהא מזבחות גם כן חק כנענים הוא כדכתיב לעיל בפר' ראה ונתצתם את מזבחותם וי"ל דלכך נקט רש"י מאחר שעשאוהו אלו לחק עבודת אלילים ר"ל דאין לך עבודת אלילים בעולם שלא יעשו לה מצבה לכך שנא הקדוש ברוך הוא אותן אבל כמזבחות אינן כל כך חק שאין עושין מזבחות לכל עבודת אלילים לכך לא שנא אותן הקב"ה רא"ם:

יז א לא תזבח דבור רע דאין לומר דבא להזהיר על בעל מום שהרי בהדיא כתיב אשר יהיה בו מום ומתרץ אזהרה כו' ע"י דבור רע ר"ל לעיל בפר' ויקרא ובפרשת קדושים כתיב שפיגול אסור לאכול אבל אינו מפורש אותו איש שמפגל אם עובר אם לאו לכך נאמר כאן לא תזבח כל דבר רע ללמד אזהרה למפגל בקדשים פירש בשעת שחיטה היה מחשבתו ע"מ לאכול חוץ לזמנו או חוץ למקומו דהיינו ע"י דבור רע: ג אשר לא צויתי לעבוד רצונו לתרץ דקרא משמע שהקב"ה לא ציוה להם שיהיו בעולם אם כן אלהות הן שע"כ נבראו וזה אינו לכך מפרש לעבוד ר"ל לא צויתי לעבוד: ד נכון מכוון העדות ר"ל שלא תטעה לפרש הקרא והנה אמת נכון הדבר דהיינו ע"א כלומר שנכון הוא שעובד ע"א ל"פ מכוון העדות. כלומר נכון כפי העדים כאשר חקרת: ה והוצאת שעריך למטה ר"ל היינו אותו שעריך דכתיב כאן [למעלה] דכתיב כי ימלא בקרבך באחד שעריך מה להלן שער שעבד בו. אף כאן לשער שעבד בו: [לקירוך] פירש לעירך ולא שתפרש לפרשך בתרגום על מזוזות ביתך ובשעריך: ו לשנים ואין נעשין זוממין - ואם תאמר הל"ל שאין נעשין וכו' דהא פירש אלמעלה ויש לומר ה"פ מה שנים עדות אחת ואם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה אף שלשה עדות אחת ואם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטילה כולה וגם אין נעשין זוממין עד שיזומו כולן רוצה לומר דמה שנים אין נעשין זוממין עד שיזומו שניהם אף שלשה אינם נעשין זוממין עד שיזומו שלשתם: ז כי יפלא נבדל ואם תאמר ל"ל כפל לי דנקט וי"ל דמתחלה פירש שהוא לשון הבדלה ופרישה מפני כי כל הנעלם ומכוסה ממנו נבדל ונפרש ממנו ואחר כך חזר ואמר שהדבר נבדל כו'. מפני שהמכוון מכי יפלא ממך הוא מענין כסוי שנעלם ומכוסה ממנו מ"מ הוצרך הרב להעתיקו מענין לענין: ח דברי זה מחייב ר"ל מה שכתוב בין דם לדם וגו' לא יודעים כל עיקר אלא מובדל ומכוסה מהן אבל מה שכתוב דברי ריבות משמע שזה מטהר וזה מטמא וכו' דאל"כ מאי זה דכתיב כי יפלא משמע דמכוסה מהם שאין יודעין כל עיקר ואח"כ כתיב דברי ריבות משמע בזה מטהר וזה מטמא וכו' בשם מהרי"ן והרא"ם פירש וההפרש שבין זה הפסוק ובין כי יפלא ממך בין דם לדם ונומר הוא שאם היה הספק בדם עצמו אם הוא אסור או טמא או אם בבעל דין זכאי או חייב אבל הכא הוא הספק על דברי חכמי העיר שא' מזכה וא' מחייב על מי ראוי לסמוך א"נ שבתחילה שהם כי יפלא ואח"כ פרש דברי ריבות שזה יטהר וזה מטמא וכו': וקמת ועלי' גבוה פירש מכל המקומות שבשאר ארצות לחוצה בארץ ישראל היה עין עיטם גבוה ממנו כמו שפירש רש"י לקמן בפסוק בין כתפיו שכן תוספות: ט ד"ה אל השופטים ואפי' אינו דאם לא כן וכי אפשר שילך אדם אל השופט שאינו בימים ההם אלא ללמדך בא אפילו אינו וכו': יא ימין שהוא ימין וכ"ש דה"פ אם אמר לך על ימין שאתה סבור שהוא שמאל ועל שמאל שאתה סבור שהוא של ימין שתשמע לו ולא תתמה את הטעות בו אלא כך כי הש"י נותן רוחו על משרתי מקדשו תמיד וישמר' מכל טעות שלא ימצא מפיהם כי אם אמת וא"ת מנ"ל למדרש כך דלמה כמשמעו שלא תסור מן הדבר שהוא לא לשמאל ולא לימין וי"ל כיון שהדבר הוא שכלי לא שייך ביה ימין ושמאל לכן דרשו בזה מה שדרשו: ג וא"ת מ"ש דהכא פירש"י מכאן שממתינים עד הרגל וכו' מ"ש גבי בן סורר ומורה שפירש"י וכל ישראל ישמעו ויראו מכאן שצריך הכרזה בב"ד וגו' ע"ש והאריך הרא"ם ובסוף כתב אך יש לתמוה דהכי דייק מכל העם ישמעו

ויראו שצריך המתנה והכריזה ואלו גבי בן סורר ומורה לא דייק מקרא דכל ישראל וגו' אלא הכרזה בלבד בלא המתנה ועוד קשה משמע מהכא המתנה מדכתיב הכא וכל העם ירא ויראו ישמעו ויראו כתיב בשמיעה לבדה משמע ע"כ יעויין זה בספרשי' [ובק"מ] מתרץ דוקא בזקן ממרא צריכין המתנה שהוא ענין כל התורה תלוי בו דאל"כ כל אחד ואחד יחלוק על ב"ד הגדול ויעשה התורה כמה תורות וגם בהוראה שהוא דבר המסור לכל אשר נגיע להוראה ולב האדם רע עליו לומר קבלו דעתי שסברתו אמיתית יש לחוש לכן ממתינין עד הרגל בבא כל ישראל לפרסם הדבר אבל בבן סורר ומורה ובזולתו שהם עניינים פרטים אין מענין הדין ודי להם בהכרזה: יו לא ירבה לו אלא כדי מרכבתו מדכתיב לו דמשמע לו הוא דלא ירבה שיהיו לו סוסים בטלים אבל כדי הצריך לו מותר דהיינו כדי מרכבתו: ד"ה לא ישיב והוא"ל וסוסים בא"ים משם ודאי ישלח המלך שיהיו תמיד שם כדי שישלחו סוסי' טובים ונמצא שישובו למצרים ויהיו דרים שם [סמ"ג] אך יש להתמה על כמה קהילות השוכנים שם וכו' והאריך בזה ותירץ שם הר"א ממיץ שאמר לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד לא אסרה תורה אלא בדרך הזה פי' מא"י למצרים אבל משאר ארצות מותר: יז ד"ה וכסף ליתן לאכסניא מדכתיב לו דמשמע לו הוא דלא ירבה שרוצה ליתן לאוצר שלו אלא כדי ליתן לאכסניא פירש סיפוק לחיילותיו ולפרשיו לעבדיו במאכל ובמשתה ומלבושים וכל הצריך להן: יח והיה כדי דאל"כ והיה בשבתו ל"ל דהל"ל וכתב לו משנה תורה וכו' ודאי קודם לכן אינו מחויב יותר משאר ישראל: אלא שהוא מוסב לעיל שהכתוב מבשרו שאם יעשה כן שתתקיים מלכותו: יט דברי התורה כמשמעו הוצרך לפרש זה כמשמעו משום שפירש אח"כ לבלתי סור מן המצוה אפי' על מצוה קלה של נביא אבל אי דברי תורה לאו כמשמעו ה"א ולבלתי סור מן המצוה היינו כמשמעו ר"ל דברי תורה ממש: ב למען הן שומע לאו לומר מכאן למד שמואל הנביא שהעובר על מצות הנבי' לא יאריך ימי' על ממלכתו ואמר לשאול הסתכלת כאשר לא שמעת וגו':

יח א כל בין בעלי מומין דאל"כ ל"ל כל שבט לוי כיון שכתיב לפניו ולכהנים הלוים אלא לרבות בין תמימים כו' וא"ת למה איצטריך מיעוט לבעלי מומין והא לעיל בפרשת צו כל זכר בבני אהרן יאכלנה ופירש"י כל זכר ואפי' בעל מום כו' ר"ל בנס הם יחלקו בקרבנות ופשיטא שלא ינחלו דמשום זה יותן להם חלק בקרבנות וי"ל לפי שקדשי הגבול כגון תרומה וביכור חלה וזרוע וכו' שיש לבעלים טובת הנאה בקרבנותיהן שהם יכולין ליתן לאיזה כהן שירצו ולרוב הם נותנין לתמימים שיכולין להקריב ולא לבעלי מומין שאינן יכולין להקריב ה"א שיטלו חלק בארץ לכך צריך מיעוט: ונחלתו אלו קדשי הגבול ר"ל קדשים שמביאין מן הגבולין ומה הם וכמפרש תרומות ומעשרות: זו נחלת שאר. מפני שכב' התחיל בו לא יהיה לכהנים חלק ונחלה וגומר ופירש"י ונחלה היא חלק נחלת הארץ הוצרכו לדרוש האי קרא ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר וכו' ורש"י שפירש ונחלה לא יהיה לו יהיה אפילו פשוטו ס"ל אע"פ שפתח בו תחילה לא יהיה לכהנים חלק וגומר חזר ושיים בו נמי רא"ם. ב בקרב קני ר"ל הקדוש ברוך הוא הבטיח את אברהם שיתן לזרעו עשרה עממים וזה כנען להם עכשיו וקיני וקניזי וקדמוני יתן להם לעתיד לבא: ונחלה נחלת חמשה ר"ת מפרש ה' אחים מן האם ראובן שמעון יהודה יששכר זבולן הוא"ל ומאם אחת אתו צריך מיעוט מפי: ג מאת העם ולא שהכהנים פטורים מלתת המתנות מבהמתם לכהן אחר והלוים הן בספק אם הן בכלל העם אם לא והמוציא מחבירו עליו הראיי' ולפיכך הם פטורים מלתת ואם נטלו לא יחזירו: אם שור פרט לחיה דאם לא כן הל"ל בהמה שהם והכל במשמע בין שור בין שה ומתרץ אי כתוב בבהמה שהם גם איש היה במשמע דהא חיה היא בכלל בהמה לכך נאמר אם שור אם שה פרט לחיה: ד"ה הזרוע הספנד"ן ובלא"ה קורין שויב"ל: ד"ה הלחיים עם הלשון דאל"כ למה לו הענם של לחי אלא ודאי עם הלשון ועוד י"ל כיון שהלחיים ניתנים לו תחת התפלה כמו שפירש רש"י מ"מ נותנים להם גם הלשון שהוא עיקר כלי הדבור: דורשי רשומות פירש פסוקים הכתובים [ב"ק דף פ"ב] ויקח רומח ר"ל הכהנים זכו לזרוע תחת היד של פנחס שאמר ויקח ונומר רמח ושיתם לשון שתית מחומר היינו כור: וחצי ספא דה איפה שלש סאין וכתיב ושיתם איפה מחומר החטים בגירושו שמוציאו ששית האיפה הרי חצי סאה לכור נמצא שצריך להוציא אחד מששים ראשית לכהן לא שהגיזה הראשונה של שנה ראשונה תתן כולה לכהן ואחר כך זה שבכל שנה ושנה פטירות: וה' לא עשויות ר"ל שיש לך חמש לאן עשויות (גמרא מה עשויות) שמעשות כלומר וחייבת בזה בעליהן ואמרו' קום עשה המצות ועל אי זה מצוה קאי אין לומר המצות בכור דהא אף כשאין לו אלא בהמה אחת חיי' בבכורה וגם א"ל דקאי אמתנות שנותנין לכהן וכו' דהא אף כשאין לו אלא בהמה אחת חייב במתנות ע"כ צ"ל דקאי אראשית הגז: ו וכי בבן לוי כלומר כבן לוי ממש להפוקי כהן וא"ל דלמא בכהן נמי איירי דהא כהן נמי בן הלוי הוא ת"ל ושרת וכו' ולמעט א' ק' ל"ל אל המקום אשר יבחר לא הל"ל אלא אל המזבח אשר לפני ה' ושרת ונומר ולמעט ב' לבד ק' ל"ל בכל אות נפשו לכן צריך גם למעט דאם לא דבכל אות נפשו קאי על הנדרים והנדבות שלו שהרי מאות נפשו הוא מנדר ומנדב: ובא בכל אות נדבתו דהכי משמע ממש' בכל אות נפשו שפירש בתאוה נפשו רצה להקריב ולא על צד חיוב משמרתו: [נ"א] דא"פ ל"ל בכל אחיו הכהנים לא הל"ל אלא ובא ושרת בכל אות נפשו לא בכהני' הבאים לרגל איירי שיקריבים בכל אחיהם בני המשמר: מוספי הרגל ובסמוך אפרש דדוק' מוספי הרגלים שבאין מחמת הרגל ולא דברים שלא מחמת הרגל: ח חלק בעורות ובשר הא דנקט דוקא עורות ובשר שעירי חטאת משום דאין להם חלק אלא במוספי הרגלים היינו עולות ושעירי חטאת כדכתיב בפרשת פנחס והעולות מקריבין הכל לגבוה ואין לכהנים בהם אלא שעירי חטאת יש מהן להן הבשר: י מעונן אוחז עינים פירש"י אוחז וסוגר עיני הבריות שמראה להם כאלו עושה דברים של פלא ואינו עושה כלום: ומדבר שם [בגלגולת] פירש בגלגולת מן המת המושלת על הארץ ועונה מה ששואלים לו ע"י מכשפות כך הוא נדרש בספרי ובפרק ד' מיתות תניא בברייתא אוב זה המעלה בזכורו והנשאל בגלגולת. ודורש אל המתים זה המערב עצמו ולן בבית הקברות והא דהביא רש"י הספרי והניח תלמוד שלנו י"ל דלפי שהוא יותר קרוב לפשוטו: יג תמים בתמימות ר"ל אתה אל תעשה כמו שעושין העו"א אלא תמים תהיה שתתהלך עמו בתמימות ותצפה לו וכו' תהיה עמו כך תפר' הקרא תמים תהיה ר"ל שתצפה לו ולא תחקור וכו' ואז עם ה' אלהיך ר"ל תהיה עמו ולחלקו

נחלקו: יד לא כן נשמע אל ר"ל שאל הקב"ה לך כי פשוטו של קרא ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך משמע שהזהיר מקודם ע"ז שלא יהיה בך קוסם מעונן ומכשף והיכן אלא בהזהיר וע"ז הסיב וזהו נוה לך שלא תשמע אל מעוננים וקוסמים שהרי לכך השרה שכינתו על הנביאים כדי שתשמע אל הנביאים וזה דקדק רש"י הקדוש ברוך הוא במקום ה' אלהיך להורות שאין צריך להזכיר שם אלהיך שמורה בכל מקום נתינת הסיבה שהוא אלהיך והוא בעל הכח והממשלה אשר הביאך אל הארץ וכו' תמים תהי' עם ה' אלהיך שמאד שאני אלהיך ראוי להשתדל להיות עמי ולהדבק בי והכא שהוא סיפור דברים א"צ למלת אלהיך אלא לשם הדברים האלה והא דלא נקט שם ה' כדי שלא נחשוב שקלר בלשונו הרא"ם: ר"ל הא כתיב ולא קם בישראל נביא עוד כמשה ל"ש כמו שאני מקרבך מאחיך: טו מקרבך כמוני פירש כדי שלא יובן במדבר על נביא פרסי העתיד ל' יש אחריו כמו שפירשו הטועים הנסיף ואמר וכן תהיה לנביא שהרי המכוון הוא להרחיקם מן המעוננים והקוסמים ואמר שאינם צריך אל המעוננים והקוסמים כי תמיד ישנו מקרבך נביאים בכל דור ודור שלא תצטרך למעוננים: כ אשר אבל צויתיו דכתיב אשר לא צויתיו לדבר היינו מה שלא שמע ומדכתיב אשר לא צויתיו משמע אבל לחבירו צויתיו והמתנבא בשם עבודת אלילים דכתיב בהדיא ואשר ידבר וגומר: אבל הכובש הכובש את נבואתו והעובר על דברי הנביא בין הוא בין אחרים דכתיב אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי בין אחרי' בין הוא כתיב אנכי אדרוש מעמו דהיינו מיתה בידי שמים: כא וכי עתידין פירש מפני שמלת וכי בכל מקום מורה על העתיד שיהיה כמו וכי היא שפירושו כשיהיה וכן כי ינח שור וכן כל כיוצא בזה: וירמיה' עומד וצווח ר"ל אמר לסיפך ואל היה ר"ל יש שעשה שלמה: כב אשר ולא יבא כגון חנניה בן עזור שהרי אמר גם שאר הכלים בבלה יביאו עם גלות צדקיהו: על העתידות ר"ל בחינה זו תפול אם מתנבא העתידות כגון חנניה בן עזור אבל הרי שבא ואמר כך וכך עשו ואמר הקב"ה אני אומר א"כ היאך מודע שה' דבר ומפרש זה כבר כו': שאם בא להדיחך ואם לא בא להדיחך אין הקפד' אם תשמע לו: אליו תשמעון ר"ל אם מומחה הוא לך וצדיק גמור [ד"ד] דתרתי בעינן אחד שהוא מומחה בצדקות שהוא לומר למגדר מלתא כמו באליהו דאלו במומחה לחוד לא סגי דשמא נתקלקל אותו המומחה כמו ביוחנן כ"ג שהיה כ"ג פ' שנה ולבסוף נעשה צדוקי ואי במגדר מלתא לחוד שמא לא יוכל לגמור דבריו: לא תגור ליענש משום דבפרשת אלה הדברים פירש רש"י שני פירושים על לא תגורו לשון מורא ולשון הכנסה לכך נקט שתי לשונות בשם מהרי"ן. והרא"ם פירש דמה שכתב אחר מאמר לא תמנע מללמד עליו חובה מאמר ולא תירא פן תענש עליו הוא נתינת טעם על לא תמנע עצמך וכו' כאלו אמר לא תמנע עצמך וכו' ולא תירא מזה פן תענש עליו עכ"ל:

יט ג תכין מקלט שלא יטעה בפרשת דרכים: ושלשת כשיעור עד הבייה וא"ת לפי חילוק הזה תחלק הארץ לד' חלקים וי"ל דמתחילת הגבול עד העיר מקלט שנייה יש כמו שיש מן העיר הראשונה ומעיר שנייה עד הגבול השני גם כן יש כשיעורים הללו לכך נקרא משולש וכן פרשתי בפרשת תרומה גבי בדים ועוד מפרש בפרק אילו הן הגולין ושלשת כלומר שמחלקת לד' רבעים לרחבו וע"ש ולפ"ד לא תיקן כלום ונראה דפירש ושלשת הוא בתחלק גבול ארצך שלשה פעמים ר"ל בג' מקומות שאם תחלק דבר מה שיהיה פעם א' יש לך ב' חתיכות ואם תחלקו ב' פעמים יש לך ג' חתיכות ואם ג' פעמים יש לך ד' חתיכות וק"ל גלי"ם: ו פן ירדוף דרך ערי מקלט ר"ל דהקרא משמע שה"פ הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי בהם פן ירדוף גואל הדם וגומר וכי זה מועיל זה שגם שמא עדיין ירדוף גואל הדם אחר העיר של מקלט והיינו כי יחם לבבו ל"ש שלא קאי אהוא ינוס וגומר דסמיך אלא אלמעלה דכת' ב תכין לך הדרך ושלשת דהיינו שיכתוב מק"ט מקלט על פר' דרכים וגם צריך ג' ערי מקלט ולמה ומפרש פן ירדוף וגומר אבל עתה דאיכא ערי מקלט רבים וגם כתיב בכל פרשת דרכים מקלט בקל יכול להנצל שלא יוכל גואל הדם להשיגו ח ואם קני וקניזי פירש כשם יתברך הבטיחם לתת עשר אומות ולא נתן לישראל רק שבע אומות וקני וקניזי וקדמוני עדיין לא כבשו אלא שעתידים להיות לנו ירושה לקיים שבועות האבות. יג לא תחוס כבר נהרג דאל"כ מאי לא תחוס דקאמר וכי תעלה על דעתך שיחוס שום אדם על הרוצח במזיד ואחר התראה: טו עד אחד שנים וא"ת דלמא מכאן משמע כל עד שבתורה אחד הוא דמה הכא כתיב עד וכתיב אחד אלו אף כל מקום שכתוב עד אחד הוא וי"ל דא"כ לא ה"ל כאן אחד דהא עד לשון יחיד הוא והו"ל וכתב רחמנא אחד ל"ל דוקא כאן אחד הא במקום שכתיב עד סתם שנים הוא וא"ת ולמה לא פירש זה לעיל גבי לא יומת ע"פ עד אחד כבר תירצו התוס' בפרק קמא דסוטה דאחד דהתם לעדות מיוחדת לאפוקי זה רואה מחלון זה ועד שני רואה מחלון אחר וע"ל דלא יכולין למילף איפכא דכל מקום שנאמר עד סתם הוא א' דא"כ מה דכתיב אחר זה כי יקום עד וגומר והנה עד שקר וגומר מיירי נמי בא' וזה אינו דהא כתיב אח"כ ועשיתם לו כאשר זמם דהא לעיל כתיב לא יקום עד א' וגומר אלא ע"כ צ"ל דכל מקום שנאמר עד הוא שנים וכו' ובזה יתורץ נמי למה לא פירש"י זה לעיל גבי לא יומת ע"פ עד א' די"ל דלעיל ה"א איפכא אבל הכא א"א לומר איפכא כדפרישית ודו"ק היטב: לכל עון נענש פירש כאלו אמר לא יקום עד א' באיש להיינו שום עון חטא' ופירש עון עונש כמו כי לא שלם עון האמורי וגומר סתם עונש כולל של גוף וממון ולכל חטאת דכתיב בקרא פירושו קרבנות והא דלא פירש"י זה ניפלי שהוא נכלל במה שפירש ממון אך הכתוב רצה לפרש אותו בפרטית: לא עונש גוף ולא מפני שהעד אינו קם על העונש אלא על בעל העונש ע"פ עדותו יענש מי שהוא ראוי ליענש: אבל קם הוא לשבועה רצ"ל לכתוב לא יקום וגומר סתם וממילא ה"ל כמשמע בין עונש גוף בין עונש ממון ומתרץ אי כתב סתם אף שבועה הי' במשמע לכך נאמר לכל עון ולכל חטאת הוא דאינו קם אבל קם הוא לשבועה: על פי ולא שיכתבו וא"ת ולמה לא פירש רש"י זה לעיל גבי על פי שנים או שלשה ויש לומר דלעיל אורחא דקרא הוא נקט על פי אבל הכא קשה למה נקט קרא תרי זמני ע"פ ולמה לא כתיב ע"פ שנים או שלשה וגומר אלא ע"כ למדרש אתא ולא שיכתבו וכו': ולא שיעמוד מתורגמן כגון שאין הדיינים מכירים בל' עדי' דפירש ע"פ פיהם עדים ע"פ שנים שמעידים בב"ד שהב"ד מקבלים העדות מפיהם יו לענות ... הייתם מתחלה כשני עדים מכחישים זה את זה דהא מודים זה לזה דהיו במעשה אבל אלו אומרים כן היה המעשה ואלו אומרים כן היה אבל בעדים זוממים אומר עד כוס שכל העדות ... שאלו אומ' עמנו הייתם ולא הייתם אבל המעשה

זו וא"ת למה נאמין לאלו יותר מלאלו לעשות מעשה על פיהם משא"כ בעדים המכחישים דבאלו ב' כתות ואין סומכין על אחד מהן ונראה דאין אנו סומכין עליהם כמו שמכחישין אלו לאלו במה שאלו אומרים עמנו הייתם ביום פלוני ובאלו שום אומרים אין אנו מכחישין שלא נעשה זה שאתם אומרים אבל אתם משקרים במה שאתם רוצים להיות עדים בדבר זה שאתם ראיתם ושלא עמנו הייתם: נאים: ועמדו בעדים דק"ל וכי שנים באין לדין ובשלשה אינם באין לדין ועוד אמרים צ"ל בע"כ ועמדו אשר להם הריב שהרי אף אנשים באין לדין אלא ע"כ במקום שכתוב מדבר אשר להם בעלי הדין וכאלו אמר ועמדו שני האנשים ואשר להם הריב: ד"ה אשר יהיה לנהוג בו כבוד [ג"א] וא"ת למה שינה רש"י לפרש כאן אתה צריך לנהוג בו כבוד ולמעלה גבי זקן ממרא פירש אתה צריך לשמוע לו ועוד למה לי האי קרא דהכא הרי כבר כתיב למעלה וכתב מהר"ן כבר מצאתי מי שתירץ קושי' הראשונה מתרצה לקושיא השניה שגם לרש"י קשה ל"ל האי קרא דהכא הא כבר כתב למעלה גבי זקן ממרא או אל השופט והשיב דודאי קרא דהכא לא אתא לאשמועינן דצריך לשמוע שזה כבר שמענו למעלה אלא אתא לאשמועינן אע"ג דדייני ממונה בשלשה הדיוטות מ"מ צריך אתה לנהוג בו כבוד ולהדרו: [ד"ד] דהם מסיפא בצריך לנהוג בו כבוד שהרי העיקר הליכה היא מן ביתו לירושלים לשאול את פיו דוקא ולא לאחר אלא קמ"ל דאע"פ שיאמר על ימין שמאל תשמע לו משא"כ כאן ה"א בא נ' אלא לשמוע ממנו פסק דין אבל לא צריך לנהוג בו כבוד דהא אם רוצה לא יעמוד לפניו אלא לפני אחר קמ"ל שצריך לנהוג בו כבוד: והנה עד אע"פ שכבר פי' זה לעיל חזר וכתב זה כאן שלא נטעה לומר שאם הוזם א' מהם יהא נהרג כס"ד דיהודה בן טבאי שהרג עד זומם לכך חזר וכתב זה כאן כל מקום וכו' וא"כ ממילא אין נעשו זוממים עד שיזומו שניהם יח ודרשו מודקים ותוקרי' פירש שדרישה זאת אינה על העדים הראשונים אלא על הבאים להזימם קאי ודרשו השופטים העדים הבאים להזים את הראשונים והנה נמצאו העדים הראשונים שקר' העדו ועשיתם להם כאשר זמם אבל אם נמצאו הראשונים בחקיר' עצמן שהם משקרין לא נעשו זוממין אלא עדותן בטל והא דמהפך רש"י הקרא ומפרש שלא על סדר הקרא יש לומר דרש"י בא עוד להוכיח ודרשו השופטים וגו' קאי על המזימים מפני דכל מקום שנ' עד שנים כמשמע א"כ ע"כ ודרשו קאי על המזימים שצריכין להזימן ב' העדים דאלו לא הוזמו אלא אחד מן העדים לא נעשו זוממין אבל אי קאי ודרשו וגומר על העדים הראשוני' שהוכחשו צ"ל אפי' א' שהכחיש את חבירו בדרישות או בחקירות עדותן בטל כמו שכתב הטור בהל' עדות: יט כאשר זמם ה"ג אין נהרגין דודאי אותו איש שנהרג חייב מ"ה ממקום אחר ולכך נהרג דאל"כ למה ראה הקב"ה עיוות זה שזה נהרג מיתת ב"ד בחנם ולמה לא הקדים השם שיבואו עידי הזמה קודם שנהר' זה אלא ודאי חייב מיתת ב"ד ממקום אחר היה ולכך נתגלגל הדבר כך שנהרג קודם שבאו עידי זוממין אין נהרגין ועוד יש טעמים אחרים עיין במפרשים [קנ"ת] המפרשים כתבו טעמים רבים ע"ז ומהר"ן כתב בשם בעל צרור המור שכבר ידוע שמיתת ב"ד היא כפרה על המומת בב"ד ואלו גדול עונש מכה שחטאו להעיד עדות שקר וגרמו תקלה לסנהדרין להרוג איש צדיק וכבר אמרו כל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה לכן אין נהרגין: לעשות זומם כוונת הבועל אבל אם לא באין להרגו אלא את הבועל כגון שהרגה את הנפש או שחללה את השבת נהרגין במיתתה: כ ישמעו הכרזה דק"ל למה שינה כאן וכתב והנשארים ולא כתיב וכל ישראל וגומר כמו בפרשת ראה גבי מסית ותירץ משום דצריך הכרזה בב"ד איש פלוני וגומר ולעדות פסולים הגזלנים והגנבים ומשחקי קוביא ושאר פסולי עדות השנויים במשנה לכן לא כתב כל ישראל כיון שמי שהוא פסול לעדות אין צריך לירא מזה כיון דבלאו הכי הוא פסול מ"ה כתיב והנשארים וגומר כלומר הנשארים שכשרים להעיד והא דלא פירש רש"י הכא ממתינין עד הרגל כמו בתחילת הפרשה מחוורך גם כן בזה: כא עין בעין ממון פירש כמו שאמרו פרק החובל מכדי כתיב ועשיתם לו כאשר זמם ואי ס"ד יד יד ממש יד ביד ל"ל פירש רש"י דאי העיד באיש פלוני שקטע יד חבירו משלם ממון שנותן מיד ליד כמשמעו הא כתיב ועשית' לו כאשר זמם:

כ א כי תצא שאין מחוסר אבר דהיה לו להסמיך לכאן השופטים דפרשת כי תצא וכי יהיה באיש חטא משפט מות וכו' ושאר דיני מיתות שנאמרו שם ומתרץ לומר לך וכו': אם עשית דלפ"רש א' קשה והא עין בעין וגו' דנפשי' הכא מיירי בממון ולא במחוסר אבר לפ"ד ד"א וכו' ולפי ד"א לחוד קשה היה לו להסמיך לתחילת הסדרה דכתיב ושפטו את העם משפט צדק וכו' ל"פ שטעם הראשון: ד"ה על אויביך כאויבים דאם לא כן למה ליה למכתב על אויביך ודאי אם יצאו למלחמה לא יצאו על אוהבים כי לא ירחמו וא"ת והא זה בהדיא כתיב בסמוך והכית את כל זכורה לפי חרב וע"ק למה כתיב אחריו רק הנשים והטף וגו' וכאן משמע שלא ירחמו בכלל עליהם ויש לומר דלקמן איירי שלא בשעת מלחמה פנים אל פנים אלא במלחמות העיר קמיירי תדע דכתיב ונתנה ה' אלהיך בידך ולכך כתיב נמי רק הנשים והטף וכאן איירי בשעת מלחמה פנים אל פנים שלא תרחם עליהם כלל: ד"ה סוס כי בא סוס והא דלא הביא רש"י הפסוק כל סוס פרעה הקדים לו י"ל מ"ה לא הביא הקרא דלעיל משום דכתיב כל סוס וכל רכוב הוא וכאלו כתיב כל סוס של פרעה לכן הביא כי בא סוס דלא יוכל לפרשו כן [נח"י] ר"ל שסוס פ"ס ובספרי מביא סוס ורוכבו רמה בים: עם רב בעיני אינו רב ר"ל הא כתיב סוס ורכב משמע שכו"ם בעיני הקב"ה כסוס אחד ואחר כך כתיב עם רב ומתרץ בעיניך כו': ב בקרבכם סמוך רצ"ל דהיה לו לכתוב והיה כי תצאו למלחמה ל"ס סמוך וכו' וא"ל מנ"ל דפירש סמוך לספר הוא דלמא אקרבה למלחמה משמע הוא י"ל דהא כתיב בסמוך שמע ישראל וגומר א"כ משמע שכבר אמור מ"ל והיה כקרבכם וגומר אלא סמוך לספר הכהן מתנה עליהם כל התנאים ועיין בסוטה דף מ"ב: ד"ה הכהן מש"ח מדכתיב אחריו ודברו שוטרי' כהן לשוטרים מה שוטרים יש להן מי שממונה עליהם ד"א אף כהן שאלו מי שממונה עליו דהיינו כהן גדול דכהן גדול חשוב ממנו ודבר בלה"ק מדכתיב הכא ודבר אל העם ולהלן בפרשת וישמע יתרו כתיב משה ידבר והאלהים יעננו בקול מה להלן בלשון הקודש דהיינו עשרת הדברות אף ודבר אל העם בלשון קודש סוטה ס' משוח מלחמה א"כ כתיב גבי יוסף כי פי המדבר אליכם מה להלן בלשון הקודש: ג שמע זכות ק"ש דאל"כ שמע ישראל ל"ל הא כתיב ונגש הכהן ודבר אל העם וגומר: [ד"ד]

קשה מהם אלו שלשה מחזירין מערכות מלחמה בשבילם וי"ל הא ביחיד והא ברבים [illegible] וזו דהל"ל הא כבר כתיב כי הוא לנלחם על אויביך : אל ירך [illegible] פירש מתקיעים תרועה זה לזה כדי שינקשו הסוסים זה לזה ויש אומרים קול : [הגבלה] פירש נשקת סוסים קורים לכלת : ד ההולך עמכם סארון דאין שייך על הקב"ה למימר ההולך עמכם דהא מלא כל הארץ כבודו לכך זה מחנה וכו' : ה [illegible] אמר ענמת כהן דהם לא כן מאי נפקא מ"מ אם יש כנו הוא או אחר ה [illegible] מעבירות ר"ל רבי יוסי הגלילי סבר אין מיתה בלא חטא ולכן אם אין עבירות בידו מה לו לירא מפני המלחמה אלא ודאי שירא מגלגל עבירו ועכשיו קשה [illegible] כיון דאין מיתה בלא חטא א"כ למה אמר וגזר קרא לחזור על בית וכרם ואשה [illegible] בידם עבירות גם על בית וכרם ואשה אינן חוזרין לדברי רבי יוסי הגלילי ומתרץ דודאי אין בידם עבירות ומה שגזרה רחמנא שיחזרו כדי לחפות על החוזרין בשביל עבירות שבידם וכו' ותו קשה לרש"י לרבי יוסי הגלילי דאמר דלכך חוזר על בית וכרם ואשה כדי לכסות על החוזרין אם כן למה כתיב בכל אחד פן ימות במלחמה משמע בשביל מיתה תיזל ש"מ דיש מיתה בלא חטא ומתרץ דה"ק פן ימות במלחמה וכו' : ד"ה פן ימות כדי ר"ל דודאי אחר כדי לכסות וכו' ואי אמר לו כהן שיחזור הוא אינו חוזר נמצא שעובר על דברי כהן וכדי הוא שימות במלחמה בשביל עבירה זו ולעולם אימא לך אין מיתה בלא חטא וזהו מתורץ למה פירש"י פן ימות במלחמה בסוף לא כסדר שכתיב בקרא משום דאליבא דר"י הגלילי מפרש . בשם מהרי"ן והוא כעין מה שפירש הרא"ם : ט שרי שתחלת נפילה ניסה דעת רש"י כל מי שנס בא לידי נפילה שנאמר וינוסו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים בהר הגלבע וכן הוא בסוטה : י כי תקרב הרשות [נ"א] הקשה הרמב"ן שהרי [illegible] פ"ב קרא לשלום לסיחון ועוג ולמואב להחרים החרימם ולא תחי' כל נשמה וכבר השבנו זה למעלה בפרשת חקת למה שקרא לשלום לסיחון ולעוג משום דודאי לא היה שעת מלחמה כי לא נצטוו אז לכבוש סיחון ועוג וכן יש לתרץ מה שקרא יהושע לשלום אל האומות מפני שלא היה כבוש דקודם שעברו הירדן היה [illegible] זה וע"ש באריכות : יא כל העם מז' אומות וא"ת למה לי קרא תפוק ליה מרבוי [illegible] שביו לרבות שבתוכה כדפרש"י לקמן וי"ל דאי מההוא ה"א דוקא כשנמלאו בעיר שלא השלימה שחייבים להכות כל הזכרים שבתוכה היקל הכתוב בכנענים שבתוכה [illegible] ביולים עם האנשים והטף מאחר שהאנשים שהם עיקר עובדי ע"ז נהרגו אבל כשנמלאו בעיר שהשלימה שכולן ניצולו האנשים והנשים והטף אימא הכנענים שבתוכה ידונים כאלו הם בעירם קמ"ל ואי תכלה ה"א דוקא כשנמצא בעיר של שאר אומות שהשלימה שהם כפופים תחת ידינו הקל בהם הכתוב גם בכנענים שבתוכה אבל כשנמצא בעיר של שאר אומות שלא השלימה שאנשיהם הם בהריגה אימא יהיו הכנענים שבתוכה גם כן בהריגה דאלו הו בעירם הי' נהרגים קמ"ל עכ"ל הרא"ם עיין לקמן מה שכתבתי על זה [ד"ד] מתרץ דאי מכאן לחוד ה"א אם מניחים הם במקומם כמו שהיו תחלה אבל ליקח לביתו בשבי לא קמ"ל שביו ואי משביו ה"א דוקא היכא שכתב תורה כנגד יצר הרע קמ"ל כאן דאפילו מכרים מיירי כאן אפילו הכי מותר : יב ואם לא תשלים [illegible] וה"ק ואם לא תשלים עמך סופה שתעשה עמך מלחמה לכך וצרת עליה : יז ד"ה כאשר הגרגשי ר"ל דו' אומות הוזכרו בקרא אבל גרגשי לא הוזכר וכאשר צוך מרבה גרגשי : [מהר"ן] ומה שלא הזכירו בפירוש מפני שלא נתקיים בו כי החרם תחרימם ונותר כי הגרגשי עמד ופנה מהם כמו שפירש רש"י בפרשת כי תשא וא"ת הוצרך לרבות אותו שמ"מ הוא בכלל לא תחיה כל נשמה ואם נמצא מהם בתוך השבעה אומות שגם הוא כמותם : יח למען רשאי לקבלם וא"ת כיון שעשו תשובה ונתגיירו פשיטא שמותר לקבלם ומה קמ"ל וי"ל דהא קמ"ל דאע"פי שלא קבלו עליהם רק שבע מצות בני נח אתה רשאי לקבלם רא"ם א"נ י"ל דאפילו אם עשו תשובה ונתגיירו ה"א שלא יקבלום דלמא משום יראה נתגיירו ולא עשו תשובה גמורה קמ"ל : יט ימים רבים מג' ימים קודם שבת וא"ת הא לא הוזכר שבת בקרא שהקשה הרא"ם וי"ל דהוסיף ולמדו מכאן שצריך לפתוח להם בשלום ג' ימים ואם היו צרין על ערי עובדי אלילים פחות מג' ימים קודם לשבת א"כ הייתי צריך לפתוח בשלום גם בשבת וקרא כתיב ממלוא חפצך חפצי שמים מותרין וחפציך אסורים בשבת ופתיחת שלום חפצך הוא לכך אין צריך פחות מג' ימים קודם שבת כדי שפתיחת שלום לא יהא בשבת ואפשר שגם הרא"ם כיון לזה במה שכתב ושמא י"ל משום דבעי למפתח להו לשלום וצריך ג' ימים לקחת העובדי אלילים עצה ביניהם כדי להשיב להם : ובמלחמת רשות מדכתיב לתפשה משמע שלא באים לתפוש אלא במלחמת רשות דאי במלחמת א"י סמוך מדבר הא כתיב לא תחיה כל נשמה : כי האדם עץ השדה ר"ל [illegible] עץ השדה כאדם דרך בני אדם שצרין על עיר כשתופסין אחד מאנשי העיר מייסרין אותו בייסורי רעב וצמא כדי שיתייראו אותן שבעיר מפניהם להכנס בתוך המצור ובתייסר בייסורי רעב וצמא ושמא סבור את שגם עץ השדה כן שאם כרתו אשר מאכלות ירעים מפניך להכנס בתוך המצור כאנשי העיר ואחר שאינו כן למה תשחיתנו : כ עד רדתה רדה ונזרה רדה בקרב אויביך כי לא יפול על עיר המצור' הנשים לשון ירידה אלא על חומותיה :

כא ג ויצאו זקניך סנהדרין פירש מדהל"ל זקני העיר דולקחו זקני העיר וכתב זקניך משמע המיוחדין שבזקניך והיינו סנהדרין ע"ש בגמרא דסנהדרין דף י"ד : ד"ה ומדדו שהחלל שוכב ואע"פי שהכתיב לא גילה רק סוף המדידה גלה ראש המדידה מסברא דראש המדידה אינה אלא מן החלל : אל הערים לידע לא שהוא חובה למדוד מן החלל עד כל עיר ועיר אלא המדידה היא לידע איזה היא יותר קרובה אל החלל לפיכך אם היה החלל סמוך לעיר שבודאי אין עיר קרובה הימנה אל החלל אין צריך מדידה : ד אל נחל איתן קשה ר"ל איתן לשון חוזק וקשה : וערפו בקופיץ דגמרינן ערופה ערופה מחטאת העוף מה להלן ממול עורף אף כאן ופירש וערפו ישירו ערפה כמו מלת תזמור ישירו הזמירה [לעשות פירות] וא"ת לפי זה משמע שאם נסרג זקן או פרים שאינן עושין פירות שאין מביאין עגלה ערופה והא ליתא דהא קרא לא מחלק וי"ל פירות היינו מצות שלא בחוסו לקיים מצות שגם הם נקראים פירות : ז ידינו כפר דאל"כ כהנים להכא מאי עבודתייהו באמת שהקשים דכתיב וכל זקני העיר ירחצו וגומר אלא הכהנים מאי בעו הכא אלא [illegible] שאומרים כפר לעמך ישראל : [גור אריה] אך קשה כיון שאמרו ידינו לא [illegible] כפרה צריכי להו ושמא יש לומר משום דכל ישראל ערבים זה לזה וכלם נתפסים בעונו · השלמת פרשת שופטים

פרשת כי תצא

י אל ושבית שביו וא"ת דלמא לעולם במלחמת א"י הכתוב מדבר ומה שכתוב ושבי' שביו היינו אם נמצאו בה משאר עממים שלא מז' עממים וי"ל דרש"י עצמו מתרץ קושיא זו במה שפירש אחריו ושבית שביו לרבות כנעניים שבתוכה ואע"פ שהן מז' עממים ש"מ דבכל מקום הולך אחר אנשי העיר דהא הכא אם אנשי העיר משאר עממים כנעניים שבתוכו מותר לקיימן וה"ה אם אנשי העיר משבע עממים אף שאר עממים שבתוכו צריך לקיימן ואי מדבר במלחמות א"י אין לומר אומות שבתוכו אסור לקיימן כדפרי' מצאתי בשם מהרי"ן והרא"ם תירץ כיון דעיקר הפרשה אינה אלא להתיר יפת תואר לא היה לו להתירה אלא במלחמת הרשות שכל הנשים הם בהיתר ולא במלחמות חובה שכל הנשים הם באיסור לא תחיה מלבד אותה שהיא משאר עממים ושמא לא הוה ה"ל מיעוט דמעוטא [ד"ד] וי"ל דלק"מ דגבי וישב ממנו שבי בפרשת חקת הנה פירש כן שהיא עמלק ישראל שפחה וכתב הרמב"ן שבי אותה החלה ואי הוה הפירש כאן הכי לא ה"ל לומר שביו אלא שבי אלא ודאי דמיירי שישבו שבו ממנו : ד"ה ושבית ואע"פי שנשיהם ושפחה ניצולי' כמותם דא"כ שביו ל"ל עיין לעיל בפרשת שופטים . בפסוק כל העם הנמצא בה : יא ולקחת לך לא דברה רצ"ל דלשון ולקחת לך לאשה משמע דמצות עשה הוא שיקח ע"א לאשה זה אינו דהא יותר טוב הוא שיקח יהודית לאשה : ד"ה אשת אפי' א"א וזה אפי' דלעיל מיניה דפירש אם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור ומדהוצרך להתיר יפת תואר ש"מ בלא יפת תואר אסור מן התורה וזה אינו דע"א אינה אסורה אלא מדרבנן כד אמרינן דחכמים גזרו דהבא על הע"א דחייב משום נשג"ז ומתרץ דודאי ע"א פנוייה אינה אלא מדרבנן אבל כאן כתיב אשת דמשמע אפי' אשת איש ואין להקשות מ"מ אם היא אשת איש והא אין קידושין לע"א דכתיב ואיש אשר ינאף את אשת רעהו ואמרינן אשת פרט לאשת ע"א שאין קידושין לע"א מ"מ אשת איש אסור דהא אף בני נח מוזהר על אשת איש דכתיב ע"כ יעזוב איש את אביו וגומר ודבק באשתו ואמרי' באשתו ולא באשת חבירו וכן באבימלך כתיב והיא בעולת בעל ש"מ דא"א אסור אף לבני נח כ"ש לישראל אבל ביפת תואר התיר לו הקב"ה : יב ועשתה הגדלה עיין בפרשת בראשית על פסוק ויעש אלהים את הרקיע : יג והסירה פרש נאים רצ"ל לפי שדרך עולה שלובשים בגדים נאים בדרך כדי שלא יתקלקלו הבגדים הנאים א"כ לא ה"ה לה להסיר בגדים הללו כדי שתתגנה עליו ומתרץ דודאי אומה ישראלית דרכן בכך שלובשים בגדים נאיים כשיוצאין לדרך אבל עובדת אלילים הללו וכו' וישבה בבית שמשתמש בו רצ"ל דלא הל"ל רק וישב' וכתיב דודאי בביתך הוא שהרי לעיל כתיב והבאת אל תוך ביתך ומתרץ דה"א אם היו לו שני או שלשה בתים ואין דירתו אלא באחת שתשב באותו שאין דירתו בו לכך נאמר וישבה בביתך בבית שמשתמש בו ר"ל שעיקר דירתו בו : [וכל זה למה כדי] ר"ל למה אמרה תורה שתתאבל בשביל אביה עובד ע"א ותבכה הא היא נכרית ומתרץ דבכייה זו לא בשביל כבוד אביה אלא כדי וכו' : יד והיה אם לא חפצת בה כתב הרא"ם לא ידעתי מהיכן דרשו זה וכו' ונראה דדרשו זה מדכתיב והיה אם וגו' מש"ס דאלת והיה לשון ודאית מ"ה דרשו מה שדרשו ואין לומר דקאי אסיף הפסוק דהל"ל אם לא תחפוץ שהוא לשון עתיד ולא חפצת שהוא לשון עבר אלא ודאי הכתוב מבשרך וא"ת והא פירש"י לעיל אבל אם נשאה סופה להיות סונאה וכו' וא"כ ל"ל וגומר לבשר על זה והא נלמד זה מכח סמיכו' הפרשות כדפירש"י וי"ל לפי שפירש התו' את דברי רש"י והביא הרא"ם בספרו והאריך שם שפרש"י בפ"ק דקידושין אפילו ביאה ראשונה לא התירה לו התורה אלא לאחר כל המעשים הללו ונראה דהקרא נ"כ מסייעו מדכתיב ואחרי כן תבא אליה ובעלתה וכתי' אח"כ והיתה לך לאשה וא"כ נוכל לומר דקרא דוהיה אם לא חפצת וגומר הבשורה היא אפילו ביאה ראשונה לא יבא דוהיה אם לא חפצת וגומר הבשורה היא אפילו ביאה ראשונה לא יבא עליה מסמיכות הפרשיות למדנו מביאה שנייה ואילך שאם יקח אותה יתגייר בע"ש ויקח לאשה שסופו לשנאתו וכו' : יז פי שנים כנגד ב' אחים רצ"ל פי שנים בכל אשר ימצא לו משמע פי שנים ממה שיש לו ר"ל שיהיה לו שני חלקים שאם הניח ג' מנים והאחים היו ה' שיקח הבכור ב' מני' והד' אחים יקחו א' ומתרץ דבכל אשר ימצא לו לא קאי אפי שנים אלא ה"ק פי שנים כנגד שני אחים ובכל אשר ימצא לו מלאה באפיה נפשיה היא נראה הוכחתו דאי אחלקים קאי הל"ל שני פי שהוא דבק אבל שנים לא אחלקים קאי אלא אאנשים ר"ל כנגד שני אחים גליו"ש [נ"א] בב"ב מסקינן מיוסף דכתיב ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף ויוסף לא נטל אלא כנגד ב' אחים שנאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ה"ה בעלמא אינו נוטל אלא כנגד ב' אחים : בכל אשר ימצא כבמוחזק ר"ל דדוקא בכל אשר ימצא לו דהיינו מה שיש לו עכשיו ומוחזק בו נוטל פי שנים אבל במה שראוי לו כגון שמת אחד ממורישי אביו לאחר מות אביו וה"ה אם היתה לאביו מלוה בלתי משכון כל זה הוא ראוי ואין לבכור פי שנים בזה : יח ד"ה ויסרו מתרין ליכא דמתניתין נקט דתנן מתרין בפני ג' ומלקין אותו ובגמ' מפרש דמתניתין לגדדין קתני דמתרין בפני שנים ומלקין בג' וא"ת מנלים לרש"י שמלקין אותו וי"ל דכתיב הכא בן סורר ומורה ולהלן כתיב והיה אם בן הכות הרשע וילפינן בן בן לג"ש מה להלן מלקות אף כאן מלקות בן תרטימר בשר דק"ל עלן מה מתרין בו עדיו ומפרש בן סורר ומורה אינו חייב וכו' א"כ מתרין בו שלא יגנוב ולא יאכל תרטימר בשר : בזולל בשר ש"מ דלשון זולל וסובא שייך בבשר ויין ותו קשה לרש"י כי בשביל זה נהרג שגונב ואוכל תרטימר בשר ושותה חצי לוג יין ומפרש ובן סורר ומורה נהרג ע"ש סופו וכו' וא"ת מ"ש דבן סורר ומורה דהגיע תורה לסוף דעתו ונהרג ע"ש סופו והא בישמעאל כתיב באשר הוא שם ופירש"י לפי מעשי' של עכשיו הוא נידון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשו' וכו' וע"ש בפירש"י בפרשת וירא וי"ל דהת' גבי ישמעאל כשהיה קטן לא התחיל כלל במידי דשייך לאותו עביר' שימית את ישראל בצמא אבל בן סורר ומורה התחיל לאותה עבירה שהרי אוכל תרטימר בשר ועי"ל דאין ב"ד של מעלה דנין על שם סופו אבל מצוה לב"ד של מטה שידינו את האדם ע"ש סופו : ומלסטם ר"ל והורגן וא"ת ולמה נידון בסקילה שהוא חמורה הא רוצח בסייף הוא וי"ל דסתמים שמלסטם את הבריות בשבת והורגן נמצא שמחלל את שבת וחייב סקילה משום מחלל שבת : כא וכל ישראל ישמעו אין לסק' מנ"ל לרש"י שאין צריך אלא הכרזה והרי כאן כתיב וכל ישראל ישמעו ולמה לא פירש"י שממתינים לו עד הרגל כמו שפירש בפרשת שופטים

על

על וכל העם ישמעו האמור בזקן ממרא וי"ל דהכא כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה וכאן משמע דאנשי עירו יתחילו לרגמו תחלה שכתיב ירגמהו כל אנשי עירו אלא צריך לפרש הכי במעמד אנשי עירו כמו שפירש"י בסמוך גבי וסקלוה אנשי עירה שכתיב במוציא שם רע במעמד אנשי עירה ואי אמרת כאן שממתינים לו עד הרגל למה אמר במעמד כל אנשי עירו היו במעמד כל ישראל כיון בכל ישראל הוי שם אלא ודאי אין ממתינים לו עד הרגל ומה שכתוב וכל ישראל ישמעו היינו שצריך הכרזה בב"ד א"נ י"ל דק"ל למה כתב ורגמהו כל אנשי עירו וגומר והא כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה וגומר ואין לומר דהא דכתיב כל אנשי עירו במעמד כל אנשי עירו והא כתיב וכל ישראל ישמעו וגומר משמע שהיה במעמד כל ישראל א"כ הדר' קושיא לדוכתיה והא יד העדים כתיב ומתרץ וכל ישראל להכרזה הוא דאתא ולעולם ורגמהו וגומר במעמד כל העיר ועיין עוד מ"ש לעיל פרשת שופטים: כב ותלית הנסקלין נתלין דכתוב והומת ותלית דהוי כלל שמשמע כל המומתים נתלין ואחריו כתיב כי קללת אלהים תלוי דהוי פרט דמשמעו דוקא מברך השם נתלה ולא שאר המומתין אפילו אותן שחייבים סקילה ואי מקרבי להדדי הוי כלל ופרט ואין בכלל אלא מה שבפרט מברך השם אין מידי אחרינא לא השתא דמרחקי מהדדי הוי כלל מרבה כל המומתין ואתי פרט ומוציא הכלל שלא נתנו אלא הנסקלים דוקא דדמי לפרט במקלל כמו שהן בסקילה כמו מברך השם: כג כי קללת זלזולו של מלך רצונו לפרש בזה הא כי מאי כתיבת שם הוא אבל מעלה ומפרש וזלזול כו' והיינו לפי מה שדרשו ורבוי כל הנסקלים נתלין אבל לדברי חכמים דס"ל דאין נתלין אלא מגדף ועובד ע"א שהוא נמי כמו מגדף צ"ל למה שכתוב כי קללת היינו מברך השם וקללת לשון קללה אלא לפי מדרש בקרוב לפשוטו ומכח סמיכת הפרשיות דכל הנסקלין נתלין מפרש רש"י קללת לשון זלזול עיין בהרא"ם והאריך כאן ועי"ל דלא תקשה מנ"ל לרש"י דכל הנסקלים נתלין דהא פירש הכא דקללת לשון זלזול הוא דע"כ מרווייהו משמע מדכתיב קללת אלקים דאי לברך השם לחוד אתי ה"ל לכתוב מברך השם לשון זלזול הוא ואי לשון זלזול לחוד הל"ל לשון זלזול בהדיא אלא למכתב השם נמי את זה מלאתי: וישראל הם בניו ר"ל ובפרט ישראל שהם בניו הם לכך אל תלין נבלתו על העץ דמשל לשני אחים וכו':

כב א והתעלמת כאלו אינו רואה דא"ל שהוא מעלים מלהגיד שמצאה דא"כ והתעלמת אותם מ"ל: ד"ה לא תראה אתו שתתעלם ר"ל דקרא משמע לא תראה אלא והתעלמת דמשמע דמותר להתעלם: פעמים שאתה מתעלם הא כיצד היה כהן והשור בבית הקברות או שהיה זקן ואינו לפי כבודו: ב עד דרוש שלא יהא רמאי ומלת אותו בא לאחיך כלומר שתדרוש את אחיך שהוא בעל אבידה מה סימנים היו לדבר שנאבד ממנו: ד"ה והשבותו לו השבה ר"ל דלא הל"ל והשבת לו אלא יהיה עמך עד דרוש אחיך ואם יודע לו שהיא אצלך ודאי חייב אתה להשיב לו: [ימכר] כדי שיכול לקיים והשבותו לו: ג לא תוכל כאלו אינך רואה [קל"ג] הוצרך לפרש זה אע"ג שכבר פירש זה לעיל מפני שחזר לפרש ע"פ מדרז"ל פעמים שאתה מתעלם שהיה כאלו הוא מפוסק בפירושו לכך אמר כאן שא"א לפרש לא תוכל להתעלם אלא שלא וכו': ד הקם זו טעינה רל"ת למה משנה הלשון שכאן כתיב הקם תקים ובפ' משפטים כתיב עזב תעזוב ומתרץ דהם מדבר בפריקה לפרק המשא אבל זו טעינה ולא בעי פריקה והא דאיצטריך מה טעינה שאינו לצער בעלי חיים חייב בה לצער בעלי חיים לא כל שכן ותרצו בגמרא אי לא כתב פריקה הוי אמינא דיו לבא מן הדין להיות כנדון מה טעינה בשכר אף פריקה בשכר לכך כתב פריקה לומר פריקה בחנם ומהא שמעינן דטעינה בשכר: ה ד"ה ולא ילבש שלא ילך ר"ל דרך הנשים בכך ר"ל שלא יתקשט בקישוט אשה וא"ת למה מפרש ד"א על סיפא של קרא היה לו ג"כ לפרש פירוש אחר על רישא דקרא כדמפרש בגמר' ר"א בן יעקב אומר מניין שלא תלבש אשה כלי זיין ותלך למלחמה ת"ל לא יהיה כלי גבר על אשה והרא"ם כתב וא"נ שלא תלך אשה בכלי זיין למלחמה וי"ל משום דקשה לד"א ולמה כתיב ברישא לא יהיה כלי גבר על אשה ובסיפא כתיב ולא ילבש גבר שמלת אשה הל"ל ולא יהיה כלי אשה על גבר ומדשנה ודאי בשני ענינים משתעי קרא ולפי ד"א לחוד נמי קשה למה נקט לשון לבישה הל"ל לא תקשט בה בהתקשטות נשים לכך נ"ל גם פירוש ראשון: כי תועבת לבוא המביא רצונו לפרש בזה מה שפי' לפניו שהיא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שלא תקשי ליה מנ"ל לפרש הכי דלמא בכל ענין אסור ללבוש דגזירת הכתוב היא ומתרץ דהא קרא נותן טעם כי תועבת ה' וגומר משמע דלא אסרה תורה כו': ו ד"ה לא תקח על בנים אבל אם פורחת באויר למעלה מן הבנים מותר ללקחה: ז למען אם מצוה קלה ר"ל דהל"ל באחד משאר המצות דלכך נכתב' כאן משום דהמצוה זו קלה מכולן וכו': ח כי יפל ראוי זה ליפול רצ"ל לנ"ל הנופל ומתרץ דהנופל ר"ל ראוי זה ליפול מפרש כיון שראוי זה ליפול למה עובר זה בלאו אם לא עשה מעקה ונפל אדם ממנו ומפרש ואע"פ כן לא תגלגל כו': [וחובה ע"י חייב] וא"כ כל העם מגנים אחריך שאתה חייב הואיל ונפל זה מן הגג שלך: [ט כלאים] חטה ושעורה וחרצן ולאו דוקא חטה ושעורה אלא ה"ה שני מיני זרעים אחרים וא"ת מנ"ל לרש"י שצריך שני מיני זרעים אחרים עם חרצן דלמא מין אחד עם חרצן סגי וי"ל דא"כ ה"ל לא תזרע כרמך כלאים דהוה משמע מין זרע אחר עם כרמך שהוא כלאים ומדכתיב לא תזרע כרמך כלאים משמע שהוא כלאים בלא כרמך וא"ת והרי כבר הזהיר על כלאים לעיל בפרשת קדושים דכתיב שדך לא תזרע כלאים וי"ל דלעיל מיירי בכלאי זרעים כדכתיב שדך לא תזרע כלאים ואינו עובר אלא בלאו אחד וכאן עובר בשני לאוין משום כלאי זרעים ומשום כלאי כרם: י לא תחרוש להנהיגם קשורים וא"ת מנ"ל דלאו דוק' שור וחמור ובהמה רישא וי"ל דילפינן שור משבת דכתיב ושורך וחמורך וכל בהמתך מה להלן כל בהמות אף הכא כל בהמות והואיל ושור וחמור לאו דוקא אלא ה"ה להנהיגם כו': יא שעטנז שוע טווי ונוז ולאפוקי לבדים שאינן טווי ונוז אין בהם משום שעטנז ועיין לעיל בפר' קדושים: יד ושם לה עבר על לא תשנא ר"ל לי"ל ובא אליה ושנאה היה לו לכתוב כי יקח איש אשה ושם לה וגומר ומתרץ דלכך נאמר ללמדך הואיל ושנאה סופו ושם לה וגומר: את האשה בפני ב"ד דא"כ הזאת צ"ל הקשה מהר"ן האי קרא ל"ל תיפוק ליה מהא דכתיב בפרשת משפטים לא תשא וגומר ופרש"י שלא ישמע דבריו לדיין וכו' וי"ל לחייבו בלא תעשה יעקב למי שמשמיע דבריו קודם שבא בעל דין חבירו [קל"ס] ולעד"ן דאי מהתם ה"א דוקא היכא שבעלי הדינים בעצמן טוענין אבל הכא שאין האשה עצמה מדברת כדכתוב ה"א יכול שבעל לטעון שלא בפניה קמל"ן: טו אבי

גדולים רעים דא"כ והוציאו את הבתולה מיבעי ליה ולמה נאמר אבי הנערה ואמה אלא לדרשה ראו גדולים וכו': טז ואמר אבי שאין רשות דהא אף האשה פותחת בב"ד כדכתיב ולקחו אבי הנערה ואמה וכתוב אחריו ואמר אבי הנערה ולא כתיב ואמה אם הנערה אלא מלמד כו' בשם מהריי"ן והרא"ם פירש דא"כ ואמרה הנערה אל הזקנים האיש הזה שם לי וגומר מבעי ליה: יז ופרשו השמלה משל דא"כ השמלה מאי שנאב' השמלה או שכיבסה אי מי יודע שזו השמלה שלה או אם הוא דם בתולים. יח ויסרו מלקות דילפינן ויסרו מיוסרו ובן מבן כתיב הכא ויסרו אותו ובן סורר ומורה כתיב ויסרו אותו מה להלן מלקו' אף כאן מלקות והתם מנלן משום דכתיב בן סורר ומורה ובמלקות כתיב והיה אם בן הכות וגומר וילפינן בן מבן כדפרישית. כ ואם אמת לאחר אירוס דא"כ למה נסקלת אפילו אם אמת הוא שזינתה דלמא קודם אירוסין דלא' בלא עדי' והתראה זינתה ל"פ ואם אמת וגומר: כא כל אנשי במעמד כל צ"ל דמביא ראיה לפירושו שפירש אביה בבית אביה ר"ל שחסר ב' אותיות והיכן מצינו שדרך הקרא לחסר ב' ומפרש באנשי עירה במעמד כל אנשי עירה ר"ל דבקרא כתיב וסקלוה אנשי עירה באבנים משמע שהם מתחילים אם אינו דהא כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו וגומר וע"כ צ"ל באנשי עיר ר"ל במעמד כל אנשי עירה ש"מ שדרך הקרא לחסר בי"ת ואו קשה לרש"י א"כ משמע מן הקרא' דפ"ה חייבת סקילה כי נבלה עשתה בבית אביה א"כ לפי זה קשה למה חייבה סתורה סקילה אם שכב עם נערה המאורסה בעיר הא לא זינתה בבית אביה ל"פ ומצאה איש בעיר לפיכך שכב עמה פרוצה קראה לנגב כיון שהיא פרוצה כ"כ שלא ישבה בבית כדרך הבתולות ודאי זינתה ג"כ בבית אביה ומ"ה היא בסקילה והשתא אתי שפיר למה מהפך רש"י לפרש ובזה יתורץ מה שכתב הרא"ם לא ידעתי טעם נכון וכו': כב ומתו גם שניהם חדודים ר"ל אם בא עליה כשאר איברים שלא כדרכו מקום שאין האשה נהנית מהם אלא האיש פטורים דגם שניהם משמע דשניהם שוין בהנאה ואע"ג דאם בא עליה שלא כדרכה אע"פ שאין האשה נהנית אפ"ה שניהם חייבין שאני התם דאיתרבאי ממשכבי אשה: גם מאחריהם יש כאן נוסחאות נתחלפות שבמקצת פירושים כתיב לרבות הבאים אחריהם שלא מ"ש ר"ל כגון אם נגמר דינה למיתה אח"כ אם בא שום אחר כך על אשה אחרת או איש אחר בא עליה גם הם נהרגו ולא אמר נן דזה שנגמר דינו גברא קטילא הוא וגמלי שאילו אחרים נמי מתים שהכי אלא אלו הבאים אחריה' חייבים ג"כ מיתה ובמקצת פירושים כתיב לרבות הבאים מאחריהם במ"ש כלומר מאחריהם דהיינו שלא כדרכה: גם דלמ"ש רא"ין קשה דאם שכב עמה אפילו שלא כדרכה שהיא חייב דהא כתוב משכבי אשה מלמד שיש לה שני משכבים כדרכה גם לי"ל ל"פ ד"א ולפי ד"א קשה דהכי הל"ל ומתו שניהם האיש השוכב עם האשה גם האשה ל"פ טעם דאמון: את הולד [גמ"י] על ענין כיצד בזה פירש"י בערכין דף ז' מדהל"ל ואנא ידענא דאין ומתו פחות משנים עכ"ל: כו כי כאשר ונמצא למד ר"ל דבקרא משמע דרוצח בא ללמד על נערה המאורסה ואין למדין ממנו כלום ונמצא רוצח נלמד מנערה המאורסה מה נערה מאורסה ניתן להצילה מן העבירה בנפשו של בועל כדמשמע ואין מושיע לה הא יש מושיע לה בכל דבר שיוכל להושיע יושיע לה אף רוצח ניתן להצילו בנפשו של רודף:

כג א לא יקח ואין קדושין תופסין רצ"ל הל"ל לא יגלה כדכתיב בסיפא לא יגלה. ומתרץ דקיחה משמע אין לו בה קידושין ר"ל קדושי כסף דילפינן קיחה קיחה משדה עפרון ר"ל דלאחר מיתת אביו דאל"כ תיפוק ליה דהוה אשת איש: ד"ה ולא יגלה הראויה לאביו ר"ל לנ"ל עוד ולא יגלה כנף אביו אלא לרבות שומרת יבם כו': על זו בשני לאוין וא"ת והא שלשה לאוין הן דהא איכא לאו דלא תגלה אשת אביך הנאמר לאיש זר וי"ל דשני לאוין הללו אף לאחר מיתת אביו הם אבל לאו דלא תגלה אשת אביך נאמר לאיש זר דווקא מחיים: מח יבי כריתות ר"ל וגם בשביל זה נכתב ולא יגלה כנף אביו כדי שיסמך לו לא יבא כו' וא"ת והא מפסיק קרא דלא יבא פצוע דכא וי"ל כיון דלאו בני בנים נינהו ולא שייך בהו ממזר לא חשיב הפסק: שאין בה כרת ר"ת שאל תקבי' לה וקלא אין עונשין מן הדין ל"פ שאין בעריו' כו' והואיל ואתא בזה א"כ בזה ק"ו נמי ממזר היא כיון שבה מחייב כריתות ושומרת יבם של אביו בכרת שהוא דודתו: ב פצוע שנפצעו מדכתיב אחריו לא יבא ממזר מקיש פצוע דכא לממזר מה ממזר פסול בלו מאותו מקום: ג לא יבא ממזר לא ישא וא"ת ולמה לא פירש"י זה גבי פצוע דכא וי"ל דרש"י לא בא לפרש מאי בקהל ה' מילתא דפשיטא הוא דקהל ה' הוא שלא ישא ישראלית אלא דק' לרש"י למה כתב דממזר לא יבא בקהל ה' והא ק"ו הוא פצו' דכא שלא נולד בעבירה אסור לבא בקהל ממזר שנולד בעבירה לא כ"ש ל"פ לא ישא ישראלית כלומר אפילו אם כשהם כופין אותו להוציא ובפצוע דכא אם נשאה לא יוציא ולהכי לא מצי למילף ק"ו דנימא דיו לבא מן הדין להיות כנדון. [נ"א] אבל אין פירושו שלא יהיה ישראל ולא יחשב בכלל ישראל דזה אינו דהא נולד מישראל ולמה לא יהיה בכלל ישראל אלא לא ישא ישראלית: ד לא יבא עמוני לא ישא וא"ת והא כבר פירש לעיל גבי לא יבא ממזר בקהל ה' וי"ל כיון דעמון ומואב זכרי' אסורי' לבא בקהל ונקבו' מותרו' בקהל הוצרך לפרש שהוא לא ישא ישראלית אבל הנקבה מותר בישראל וגם הקרא הוצרך לכתוב גבי עמוני ומואבי לא יבא בקהל ה' מטעם זה: [נ"א] הוצרך לפרש כאן אע"ג דכבר פירש זה גבי ממזר משום דה"א התם דנולד מישראל ודאי א"ל שיהא כמשמעו שלא יהיה בכלל ישראל אבל כאן שהוא גוי ה"א דפירש לא יבא היא כמשמעו שלא יקבלו אותו בתורת גירות כלל ולא ייחו אותו לנהוג בדת ישראל קמ"ל דזה אינו דהא כתב גם דור עשירי וגומר אם לא יקבל אותו כלל א"כ כולם דור ראשון הם: ה על דבר על העצה דאל"כ ל"ל דבר הל"ל על אשר לא קדמו' וגומר אלא ה"ק קרא על הדיבור כלומר על העצה אשר לא קדמו וגומר כלומר ובשביל דבר זה נמי וצ"ל דאשר כמו וכאשר: ז לא תדרש ת"ל ר"ל מהיכא תיתי דתדרוש שלומם וטובתם ומתרץ מכלל שנאמר וגומר. [קל"מ] נלע"ד שצ"ל ברש"י לא תדרוש וגומר ועל סוף המקרא' שנאמר וטובתם פירש זה שהרי בספרי תניא לא תדרוש שלומם מכלל שנאמר כי תקרב אל עיר וגומר יכול אף כאן כן ת"ל לא תדרש מ"מ וטובתם מכלל שנאמר בטוב לא תוננו יכול אף כאן ת"ל וטובתם וכו' והמדפיסים לא הבינו כוונת רש"י והשמיטו מלת וגומר: ח לא תתעב לגמרי ר"ל הא כתיב אחריו בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא הא דור שני לא יבא אם כן מתעב היא ליה אמר ברישא לא תתעבו ומתרץ מה שכתוב לא תתעב ר"ל לגמרי אל תתעב אבל מעט תתעבו: ד"ה לא מכל וכל משום דכתיב אחריו דור שלישי יבא הא דור שני לא יבא דלמה אמר לא תתעב מצרי ומתרץ דה"ק לא תתעב

מכל

מכל וכל אבל מעט יתעבו כדפירש לעיל גבי לא תתעב אדומי וקשה כאן מכל וכל ר"ל משום שנאמר כל שכן שילוד ה אורח תאליכוסו וכל שכן תחיון ואע"פי שזורקם וזורקם ליאור הפי' של תתעבו מה פעם שהו וכו וזהו שקשה רש"י מכל: [אבכביא] יש מקשים נ"ל לרש"י לפרש הטעם למה דור שלישי יבא הא הכתוב עצמו מפרש הטעם גרים היתם ונראה וי"ל דק' לרש"י וכי בשביל שהיו גרים בארצו יבאו בקהל אחר שעשו לנו כרע שוש שהרגו זכריה' וכי בשאר ארצות שיש שם גרים הורגי הזכרי' שלהם ועל זה פירש מה שעשו וכו' ויהיה שאי מה טעם פירש על כי גרים וגומר דכתיב בקרא: ט בנים מיד ר"ל אל תאמר מה קנס זה שקנסן במה שתעבו עד דור שלישי כא אף שהר ע"מ דינן כן ליפ ושאר ע"א כו': קשה לו מן שהורגו כלו' אל תקשי לך למה לא נתעבו לגמרי הרי עמון ומואב לא עשו כלום אלא שהחטיאו את ישראל נתעבו לגמרי ואדומי ומצרי עמדו להרגן ולא נתעבו לגמרי וא"ל משום דלא קדמו בלחם. ונומר דהא ע"כ צ"ל דהיינו נמי לא קדמו דאל"כ למה נתן שכתוב הטעם דלא תתעב אדומי כי אחיך הוא ולא נתן גם לטעם שקדמו מ"מ דאין זה עיקר הטעם וא"ל נמי משום דשכר את בלעם לקלל אותם ואדום לא שכר את בלעם דלמא הא דלא שכר אדום את בלעם משום דאדום לא ידע זה אשר יואר בלעם ובלק ידע זה ממלחמת סיחון וכמו שפרש"י לעיל וכיון שהוא כן אין להחזיק לאדם טיבה בשביל זה ואדרבה יותר היה לתעב אותם כיון שרצו להרוג אותם בחרב ואי משום שהיא אחיך כמו עמון ומואב נמי קרובים הם עמנו וכמו שאמר אברהם ללוט כי אנשים אחים אנחנו ומתרץ הא לאדה וכו': י כי תצא מקטרג [קל"מ] דאל"כ הרי בבית נ"כ צריך להשמר מכל דבר רע לכן אמר שבשעת מלחמה צריך שמירה יתירה שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: יא מקרה לילה בהווה דבלילה דרך שרואה קרי אבל ביום אין דרך שרואה קרי אבל בוודאי מי שרואה קרי ביום גם הוא טמא: ד"ה ולא יבא למחנה לויה נ"ל מדכתיב שני מחנות בפסוק וא"ת והא אפקיה שני מחנות חד למצות עשה וחד למצות לא תעשה וע"ק למה נקט מ"ש למחנה שכינה אלא היה לו לנקוט ואסור ליכנס למחנה לויה ולמחנה שכינה וי"ל דה"פ דר"ל שזה מה שכתב ב ויצא אל מחוץ למחנה היינו ע"כ מחנה שכינה דמהיכא תיתי לרבות שאר מחנות. ואחריו כתיב לא יבא אל תוך המחנה מרבה קרא הסי' מחנה לויה וא"כ קשה אם נכנס בטומאת קרי למחנה שכינה שהיא קרובה חמורה אינו עובר אלא בעשה כדכתי' ויצא. ונומר ואם נכנס למחנה לויה שאין בה קדושה כ"כ עובר בלא תעשה שהוא חמור מעשה כדכתיב ולא יבא וגו' ומתרץ דאם אסור ליכנס למחנה לויה בלא תעשה כ"ש כו' וא"ת והרי אין עונשין מן הדין וי"ל הה"מ היכא דלא רימז כלל בתורה אבל הכא כתיב שעובר בעשה אלא לא תעשה בא מן הדין בדבר זה עיקשין והרא"ם תירץ משום דהרווייהו מחנה שכינה ומחנה לויה משום קדושתם של שכינה הוא וכחד חשיבי לאו וכו' ע"ש כי השאיך [קל"מ] וכתב הרא"ם וא"ת מנ"ל למדרש ויצא מחוץ למחנה על עשה ול"ש דלמא מחנה לוי' בעשה ול"ת במחנה שכינה דהשתי היתא בגמ' דא דרשינן לשתי מחנות ליכא למדרשינהו בעשה ול"ת ולע"ד דס"ל לרש"י מדכתיב בסיפא דקרא ובבא השמש יבא אל תוך המחנה ולא כתב אל תוך המחנות כיון דמיירי בשתי מחנות צ"ל אל תוך שמח ות מ"מ דקרי להו מחנה אחת ליתן האמור בזה זה בזה: יב והיה אינו טהור ר"ל דודאי יכול לטבול כל היום מתי פירוש אלא ר"ל מה שכתוב בקרא והיה לפנות ערב ירחץ במים שלא תאמר אבל קודם לכן לא אלא קרא עלה מוכס קמ"ל כמו שכתוב אחריו וכבא השמש יבא אל תוך המחנה כיון שאינו טהור בלא הערב שמש מה לו לטבול בעוד היום גדול וזהו בקש רש"י סמוך להעריב שמשו יטבול שיב' כו'. ד"ה מחוץ חוץ לענן וא"ת והלא ממתת אהרן נסתלקו ענני כבוד כדפירש בפרשת חקת וי"ל אין מוקדם ומאוחר וזה נאמר קודם מיתת אהרן: [קל"מ] דהיי' תני לג' מחנות דהא כתיב ויצאת להם במחנה ישראל היו א"כ היו יוצאים חוץ לג' מחנות ומ"ש חוץ לענן לא תימא שלא היה זה נוהג אלא במדבר שיהו מוקפי' בענני ס דהא כתיב. בתחלת הפרש' כי תצא מחנה שמשמע שהוא מצוה לעתיד אלא כתב חוץ לענן כלומר חוץ לג' מחנות ולא כמו ויצא מחוץ למחנה דלעיל שפירש חוץ למחנה לויה ומותר במחנה ישראל וכן משמע בגמ': יד על לבד כל מה שיתד זה תהיה לך לבד שאר כלי תשמישך כדי שתחפור בה: טו ולא יראה הקדוש ברוך הוא הוזכר בראש הפסוק דאם לא כן לא יראה בלירי תחת היו"ד מבעי ליה: יו לא תסגיר כתרגומו עבד עממין פירוש עבד שהוא ישראל המוכר לע"א כדאיתא בגיטין דף מ"ה ולפירש זה קשה למה קרא אותו הק"ה עבד דהא ישראל הוא ל"פ ד"ה וכו' ולפירש של ד"ה קשה כיון דהאי קרא דלא הסגיר ליפגא דמיירי הוא כמו שאמרו מכאן המוכר עבדו לעו"ם או לא גם לארץ יצא לחירו' א"כ קשה למה כיון לישנא דלא תסגיר הל"ל לא תשבוד עבד אל אדוניו מ"ה צריך גם לטעם דאבון יח ד"ה לא יהיה לנבר עבד כלומר פוחל ואונקלס הרגם כן אל תשיב לי חשובה מייה מפני שיכולני לתרץ שגם אונקלוס סובר כמותי שאף זו כו' וכן פירש בסמוך כן: יט גם לרבות שנוייהם ואם תאמר וה"מ שבק רש"י דברי כ"ה דאמר הם ולא שינוייהם ומפרש כב"ש דדרש גם לרבות שינוייהם וי"ל כיון דקי"ל בגמרא גם לב"ה קשיא מ"ה פירש אליבא דב"ש: כ לא תשיך אזהרה ללוה דאם לא כן לא תשיך מיבעי לי הלוה הוא הגורם למלוה שישכנו: כא לנכרי ולאחיך לא תשיך לאחיך לא תשיך ואין להקשות והא הוי ג' לאוין דכתיב ולפני עור לא תתן מכשול וי"ל דהאי לאו הוא לאו שבכללות דהא דרש"י ב"ה מי שהוא עור בדבר כלומר לא תתן לו עצה שאינה הגונה ואין לוקין על לאו שבכללות א"כ כיון דדרכו על העור בדבר מ"ה לא רצו למנות אותו בכלל הלאוין. והרא"ם פירש עובר בשני לאוין לאו דלא תשיך ולאו דלפני עור לא תתן וגומר והאריך שם ומה שכתבתי כן מצאתי: כב לא תאחר ג' רגלים י"ל דכתיב לעיל בסוף פרשת ראה בחג המצות בחג השבועות בחג הסכות לא הל"ל רק במקום אשר יבחר ולא יראה וגומר שהרי בר מי דקרא כתיב שלש פעמים בשנה ומסתמא קאי על שלשה הללו ולמ' נאמר אלא ליתן ג' רגלים לנדר שאם אינו משלם בג' רגלים עובר בלא תעשה ועשה: כד מוצא ליתן עשה לרצונו לתרץ הא כתיב לעיל לא תאחר לשלמו שצריך לקיימו: כה כי תבא בפועל ומפרש והולך שאל תקשי מגליב לפרש הכי שהרי כתיב ואל כליך. לא תתן מכאן שלא דברה כו' אבל שכרו לגדר ולקשקש אינו אוכל מ"מ בפועל בגליל הכתוב מדבר: ואל כליך לעדור פירש שמלקט הענבים הרעים מתוך הטובים: כו כי תבא אף זו בפועל שהרי כתיב והרא"ם לא תניף מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הגדיר שאתם קוצר ונותן לכליו של בעל הבית אבל שכרו לחרוש אין לאסור דבר אינו אוכל מ"מ דבפועל הכתוב מדבר:

כד א כי מצא מ"א תמצא דהא הקרא נותן טעם למה לא מצאה חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר משמע דמצוה עליו כו' וזה שנאמר מצא והיה שהוא לשון ודאי' כלומר מצוה [גח"י] דאל"ל והיה כי מצא בה ערות דבר ושלחה מביתו וי"ל דכתב אם לא תמצא ונזמר הלא הכתוב בא ללמד שלא תאמר ישלחנה ואפילו לאחר זמן ויש לחוש כמאן דאמר ביני וביני תמצא חן בעיניו ולא יש חנה לכן מצוה עליו לגרשה וידעתי מה שכתב הרא"ם ואין רצוני להאריך: ב לאיש אחר אין זה. פירש אין זה הנושא אותה בן זוגו של ראשון שגרשה בן זוגו פירש דומה לו דאם לא כן אחר ל"ל: ג ושנאה שסופו לגרשה דאם לא כן ואם שנאה האיש האחרון מבעי ליה: ד אחרי אשר לרבות סוטה פירש דאין לומר כמשמעו אם נשאת לאיש דא"כ ה"ז משמע דוקא אם בא עליה אסור להחזירה הא גרושתו מן האירוסין מותר לחזור וזה אינו דהא כתיב ושלחה מביתו ויצאה מביתו והלכה והיתה וגומר והיתה משמע הווי' שהוא לשון קידושין מ"מ דאין גרושתו מן האירוסין אסור להחזיר א"כ אחרי אשר הוטמאה ל"ל אלא לרבות סוטה שנסתרה כלומר אחרי שהוא ספק שמא נטמאה לא יבא עליה עד שישקנה מי המאררים אע"ג דאיסור סוטה שנסתרה בהדיא כתיב בה סוטה דאמרינן במס"ס דף כ"ח ונטמאה ג' חד לבועל וחד לבעל וחד לתרומה כבר הרגו בגמרא דא צריך קרא דהכא למיקום בלאו: ה אשה חדשה לו [נ"א] דאל"כ כי יקח איש בתולה מ"ל: ד"ה לכל דבר אבל המחזיר פירש עליו דכתיב בקרא מיעוט ה"א דוקא עליו לא יעבור כל דבר השייך לצבא אבל אחר עובר: ד"ה יהיה אף בשביל ביתו פירש מלת יהיה רבוי הוא סוף לו הויה אחר' להיות כמו דהיינו הבונה בית וחנכו והנוטע כרם וחללו ולא עלתו להם שנה לחינוך לחילול שהם שוים לכונס אשה ולא עלתה לו שנה לחופתו שלא יזוז מקומו ס"ס נמי גבי חינוך וחילול: ושמח של ושמח לא בחיריק תחת השי"ן אלא של ושמח פירש בקמ"ץ תחת השי"ן: ו ד"ה לא יחבל בב"ד ר"ל דלא יחבול משמע דאסור למשכן אותו בב"ד וזה אינו דהא מדהוצרך להזהיר השב תשיב לו את העבוט מ"מ דמותר ומתרץ דמה דכתיב כאן לא יחבול ר"ל אם בא למשכנו כו' כגון שבתחילה הלוי' בלא משכון ועכשיו בא למשכנו כו': העושין בהן אוכל משום דר"ל מ"מ כי נפש הוא […] כל משמע כל דברים שעושה בהם אוכל נפש וא"כ למה נאמר רחיים ורכב דהא כחד שני דהא תרו יהי' כלי אוכל נפש הם אלא כדי ליתן לאו על רחיים לחוד ועל רכב לחוד ואע"פי שזה צריך לזה מ"מ עובר ושני כלים הם עובר על כל א' וא': ז כי ימצא בעדים הוצרך לפרש שלא תאמר כיון דבמצא בידו תלה רח' נא אפי' ליכא עדים בשעה שגנבו קמ"ל דהתם מגיא' בעדים דאל"כ יכול לומר שלא גנבו אלא הוא מכר את עצמו: ח השמר ולא תקוץ בהרת מפני שבתלישת סימני טומאה או בקציצ' הנגע עצמו לא יוכל הכהן לטמאן את הנגע אם הוא טהור או טמא: ט זכור שלא תלקה בצרעת דאל"כ מה ענין זה לזה וא"כ דרש"י בא לתרץ יתורא דכתיב בקרא גבי נגע צרעת לשמור מאד ר"ל ועל זה פי' אם באת להזהר שלא תלק' וכו': י כי תשה תחוב ויהיה כי תשא מלשון לו תהיה לו כנושה תרגומו ארי הרשה גם זה לשון חוב הוא כמו ממארי רשותך פארי אפרע שפירש מבעל חוב אפי' סובין תקבל [ב"ק דף מ"ז] משאת חוב אבל לא תפרש מלת משואה זה כשאר מאומה שכתיב בקרא שפירושו לא כלום: יב לא תשכב ועבוטו דאי כמשמעו הא אסור משום רבית: יד אביון התאב פ' תאב ותאבה קרובים בעניינים: ד"ה בשעריך גר תושב וכאלו אמר או מגרך או אשר בארצך או בשעריך ומפני שאו בשעריך מורה על גר תושב ואו מגרך על גר צדק ושניהם מכונים בשם גר פירש בשעריך אחר מגרך קודם אשר בארצך המורה על שכר בהמה וכלים ולא שכר נפש הוא ולעד"נ דפירש בשעריך קודם בארצך כי היכי דנרבי מארצך שכר בהמה וכו' דאי לאו בשעריך ה"א בארצך לרבות גר תושב את דמסתבר ספי: טו ואליו את נפשו פרש"י שמוסר נפשו עליו לעלות בכבש גבוה וסיכן עצמו ליפול וליתלו' באילן כשעל' עליו: והיה בך חטא מ"מ ואפילו לא יקרא א"כ למה נאמר וקרא עליך אלא שממהרין כו': טז לא יומתו בעדות [גח"י] על זאת החלוקה קשה פשיטא דהא כבר כתוב איש דהיינו האבות בחטאו יומתו ולא בחטא בנים אבל על החלוקה השניה דהיינו ובנים לא יומתו על האבות לא קשיא כלום דאי לאו האי קרא סד"א דוקא איש בחטאו יומתו אבל לא בנים אלא ודאי דקרא לא מיירי בחטא אלא בעדו' בנים ומדרישא איירי בעדות סיפא נמי לא איירי בעדות ומעתה איש בחטאו יומתו כפשוטו ואפ"ה אמר איש למעט הא מי שאינו איש כגון הקטן מת בעון אביו בידי שמים ולא בידי בית דין: יז לא תחבול בלא בשעת הזכרת רש"י לפרש פי' אע"פי שפירש לעיל גבי לא יחבול כדי שלא תטעה לומר ל"ל לקרא למנקט ולא תחבול בגד אלמנה והא לעיל כתיב השב תשיבנו לו אלא להכי נקט קרא גבי אלמנה לא תחבול דאפי' משכנו בשעת הלוא' חייב להחזיר מ"ה פירש שלא בשעת הלואתו אבל בשעת הלואה זו אין צריך להחזיר דלא תחבול לא שייך אלא בשעת הלואה אבל בשעת הלואתו כוונ ש ותן מדעתו אין שייך בו לשון קבלה והא דנקט קרא ולא תחבול בגד אלמנה ללמד שאינה בהשב' אלא משום שלא להשיאה שם רע בשכנ' כדאי' בגמ' פרק המקבל ה"כ להשוות אלמנה בין ענייה ובין עשירה דאין ממשכנין אותה: יט ושכחת עומר ולא גדיש היינו שיש בו סאתיים: עומר שיש. דאם הקפיד' תורה על סאת מה לי גדיש מה לי עומר: ד"ה בשדה שכחת קמה פירש אם אין בקמה סאתיים אבל אם יש בה סאתים אינה שכחה דומיא דגדיש דלא הוה שכחה: למע' שלא במתכוון פירש ששכח אותו ועדיין לא ידעו בו הבעלים וכבר זכו בו העניים מיד שלא בכוונת בעלים ואפ"ה כתיב למען יברכך: אמור מעתה נפלה וקשה מנ"ל זה בשלמא בשכחה שהוא מוכר ששכח שם ולא חזר ליקח ומקיים הצווי של מקום שכ' לא תשוב לקחתו כ' למען יברכך אבל זה שאבד סלע ואם היה יכול לקחתו לא היה מניחו מנ"ל בית רך במציאת עני וע"ק מה שכ' רש"י ק"ו לעושה במתכוון במאי אי בצדקה שנותן לעני מאי קמ"ל בזה ואי בענין זה שהפיל בכוונה שימצא עני והוא אזיל לדרכו הא מנ"ל דשפיר עשה ושמא ימצא גוי או רשע או עשיר בשלמא בשכחה ודאי יש לו שכר שמקיים לא תשוב לקחתו אף שימצא אינו הגון או אזיל לאבוד כמו צווי גריפת חמץ משא"כ בסלע אף שיש סברא לאידך גיסא דבשכחה אפשר שמצטער על ששכח מ"מ יש לו שכר מצוה כ בסלע שמתכוון שימצא עני מ"מ מנ"ל להכריע כיון שיש סברה להיפך כנ"ל ונראה דרש"י דייק דהו"ל לא תשוב לקחתו למען יברכך וגומר לגר ליתום וגומר דהוה משמע בשביל שלא ישוב בא הברכה אבל מדכ' לגר ליתום וגומר ועלה קאי למען מ"מ דברכה בא בשביל עני אף שעשה שלא מדעת בשכח ק"ו לעושה במתכוון כיון שכן מ זכינו לזה שאפל סלע כו' ודו"ק גל"ש: כ לא תפאר

ספארתו

הפארתו פירש"י לא תטול כל פארתו ממנו עד שלא ישאר פאר ולשון לא תפאר מלשון וכל תבואתו הנראה שפירושו עקירה. אחריך שכחה ר"ל שכחת אילן מדכתיב אחריך משמע מה שאחריך הוא בבל תשוב: כא תעולל אם אין ערכים שמלאי שבאשכול קרויים עוללות שדומות לעוללים של אדם שמתגברת את העוללות וכן מחוברי' לו אשכלות קטנות הנקראין פסיגין ופסיגין לשון חתיכה דניתח לנתחיו תרגום ירושלמי מפסיק יתיה לפסיגין והפסיגין שוכבים זה על זה כשאוי השוכבות על כתפות של אדם לכך קרוי כתף ונטף הם גרגרי ענבים המחוברים הרבה בסוף השדרה ונוטפין למטה כל אלו אינם לעניים אבל כשאין בהן לא כתף ולא נטף אלא מפוזרין זו היא לעניים מצאתי והרא"ם פירש כל שאין לו לא כתף ולא נטף וכן התלויות ברתבי הזמורות הנקראות בלשון יון שנילש שאין נכון כתף שהן הפסיגין שזה על גב זה כו' ולא נטף שהן הגרגרין התלוין בשדרות האשכולת נקרא הכתף אם נם מפני שמפסיק בינו לבין הכתף כאחר מלשון מפסיק ועולה שפירושו מפסיק ועולה עכ"ל ועיין לעיל בפ' קדושים ושם מפור' יותר:

כה א כי יהיה אל המשפט גוהל"ן ד. ינשו אנשים אשר יהיה להם המשפט ש"מ דס"ק אם יהיה ריב סופו ינשו למשפט ולא יוכלו להתפשר כ"ש ע"י משפט: ב אם בן הכות כתרגומו וי"מ שהוא לשון כינוס שהוא בר דעת לאפוקי חש"ו וגם מפרשים שאי אפשר כלומר וכיה את הזוממים מכין שעבר וראוי למכות. מצאתי שלא נתק לעשה וכ"ה לאו שאין בו מעשה ולאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין דלאו שניתן לתשלומים ולאו שבכללות כדאיתא במס' מכות דף י"ג: ד"ה לפניו לאו כ' הכי נ' רשעיות אחת לפניו כלומר שליש לפניו וב' ידות מאחריו וי"מ כדי רשעתו שינו י"ג מכות משום דבן י"ג בר עונשין הוא לפניו ר"ל כנגד לבו לאחריו על גבו דאותן ב' חלקים קשה הוא: במספר למד לנו לומר בפת"א אחת והכן: ומשלים למ'. כלומר שצריך למנות ולהזכיר במנין ארבעים חסר אחת ולא שיאמר ל"ט אלא יאמר ארבעים חסר אחת והטעם כדי שלא יטעה וילקה אותו עוד מכה אחת ויעבור על פן יוסיף תומר מ"ם הוא מזכיר ארבעים חסר אחת כדי שיזכיר וכזה נמי ניחא שמזכיר בקרא ארבעים ולא ל"ט: לא למכה את חבירו דהא הכא בתחלה מכה בהיתר ואף על פי כן כתיב ולא יוסיף כ"ש אם מכה את חבירו בחנם דתחילתו באיסור שעובר בלא תעשה: ד לא תחסום חיה ועוף דילפינן שור שור כו' כדפירש"י לעיל: ש ר להוציא את האדם פירש כיון שור לאו דוקא א"כ לכתוב רחמנא לא תחסום בחסימה: ד"ה בדישו מבחוץ ר"ל בדישו משמע דוקא בשעת דישה א"כ יכול יחסמנו מבחוץ שלא בשעת דישו ואח"כ יהא מותר לדוש כך בהם ומה ת"ל וכו': בכל מקום דאל"כ הל"ל לא תאוש בשור בחסימה דמשמע דוקא בשעת דישה אסור ומדכתיב לא תחסום משמע מ"מ ובדישו לדרשה אחרינא אתי כמו שמפרש והולך ולמה נאמר דישו וכו' ועיין זה פרשתי בסוף פרשת עקב על לא יתיילד אים ונומר ובגר' ונדוש ר"ל אם נותנים על הגג לייבש ונתקשרו זה על זה וצריך להפריד' זה מזה אם רוצה ליטלן ופירש שאלו המלאכות אפילו מצוה ליכא אבל במלאכות שהן גידולי קרקע ולא נגמרה מלאכתן אף על פי שאינו עומד באלו כדנפקא מצור ולא אדם מ"מ מצוה איכא אם התיר עמו אבל באלו אפילו תנאי לא צריך: ה ד"ה יחדיו המיוחדים ר"ל דוקא המיוחדים בנחלה שזה יורש את זה שכל קרובי אביו יורשין אותו ולא אחיו מאמו וא"ת למה ליה יחדיו תיפוק מנ"ש דאחים מבני יעקב כתיב הכא אחים וכתיב התם שנים עשר עבדיך אחים ונומר מה להלן מן האב אף כאן מן האב וי"ל כיון שמצינו דנקראו אחים אפי' קרובים כדכתיב אנשי אחים אנחנו ה"א אפילו קרובים חייבים לייבם וכמו שמצינו גבי בועז לכך כתיב יחדו המיוחדים בנחלה וכו' ובגמרא פרק ב' דיבמות תירצו בענין אחר ע"ש והביא הרא"ם ע"ש ד"ה ובן אין עיין ר"ל מדכתיב אין ביו"ד הל"ל אין חסר יו"ד כמו שנכתב בסמוך מאן יבמי חסר יו"ד ומדכתיב ביו"ד קרא' עיין ואלף מתחלף בעי"ן וכוי כאלו כתיב עין ר"ל עיין עליו אם יש לו בן או בת כו' שפטורה מן החליצה ומן היבום ו והיה גדול האחים ר"ל שמצוה בגדול לייבם וא"ת דלמא ואה"נ בכור ספוריס מייבם וי"ל דא"כ לא הל"ל כי ישבו אחים יחדו דהוא בא ללמדך פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו כדמפרש"י ואם אחיו שאינו בכור אין מייבם למה אצטריך למעט אשת אחיו שלא היה בעולמו פשיטא דהא לאו בכור הוא אלא ודאי ה"מ דאף אחיו מאמו בכור מייבם ומה שכתוב בכור בא ללמדך מצוה בגדול שבאחים כדפרש"י: אשר תלד פרט לאיילונית ושיעור הכתוב כך הוא ולקחה לו לאשה והיה הבכור כלומר המייבם והיב בכור אשר תלד ואותה יבמה אשה ראוי' לילד פרט לאילונית כו': יקום על שם אחיו [בגמ'] אתה אומר לנחלה או אינו אלא שם שמו יוסף קורין שמו יוסף יוחנן קורין שמו יוחנן נאמר כאן שם אחיו ונאמר להלן על שם אחיהם יקראו בנחלתם מה להלן נחלה אף כאן נחלה: ולא ימחה פרט לאשת סריס ותנן ביבמות דף ע"ט אם היה סריס חמה פרש"י שלקה ממעי שלא ראה חמה שעה אחת בכשרותו אבל סריס אדם שהיתה לו שעת הכושר חולץ וחולצין לאשתו: ז השערה לתרע ולא כמו בשעריך תאכלנו בפירושו עיר דהא אל הזקנים כתיב ומושב הזקנים הוא בשער ב"ד: ח ואמר. בלה"ק דילפינן ואמר ואמרו ג"ש כתוב הכא ואמר ולהלן בפ' כי תבא אמר ואמרו אל כל ונומר מה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש והתם מנ"ל ילפינן ענו' מהדדי דהכא כתיב וענו הלוים ולה' בפ' יתרו הוא אומר משה ידבר והאלהים יעננו בקול מה להלן בלה"ק אף כאן בלה"ק: ט וירקה ע"ג קרקע פירש בפניו כנגד פניו לא בפניו ממש פירש משום דוירקה דבוק לעיל למעלה לעיני הזקנים כאלו אמר לעיני הזקנים וירקה ויפאר בפניו לבדו וע"כ צ"ל שפירושו כנגד פניו ומשום דהרוק היא דוקא כנגד פניו חשיב כאלו הוא בפניו ממש לכן כתב בפניו ולא אל פניו: י ונקרא לומר חלוץ פירש דק"ל מלת בישראל ל"ל ומתרץ מצוה וכו' ויהיה פירש בישראל במעמד ישראל שיהיו שם בשעת חליצה לקרא חלוץ הנעל ואע"ג דכתיב נקרא בית חלוץ י"ל דמלת בית לדרש' אתו בית א' הוא בונה פירש ולא שתי בתים פיר' שאם כונס יבמתו אסור לו לייבם את צרתה: כ כי ינצו לידי מכות דאל"כ הל"ל כי יכה איש את אחיו וקרבה וגומר ומתרץ דע"י מצות סופו לבא לידי מכות: מתוך ידי מצות הא דנקט לשון מצה ולא נקט לשון ריב כמו שנקט למעלה אין שלום יוצא מתוך מריבה משום דלשון הקרא נקט דלמעלה כתיב כי יהיה ריב נקט מריב' וכאן כתיב כי ינצו נקט מצות: יג גדולה שמכחשת. כגון שנושא מנה שלם או שנושא חצי מנה אלא יש מ[illegible] את זה כלומר שאחת גדולה ואחת קטנה: יד לא יהיה לך אם [illegible] דאל"כ לך ל"ל לא יהיה בכיסך אבן ואבן מבעי ליה ויהיה פירש הסרה הכי לא

יהיה לך כלומר אם יהיה בכיסך אבן ואבן או לא יהיה לך [illegible] אתה עושה כן וכו' אלא לאחר שתמדד שבנים גדולה וקטנה [illegible] וקטנה ואמר כי לא יהיה לך אלא ע"ד שמקרם: אבן [illegible] להיות אבנים בביתו. ומתרץ משקלות שמוקלין בהן [illegible] ה"ס כאבנים: טו אבן יהיה לך פרשה דלך כתרא דומים [illegible] ע כש עבידה אף לך בתרא דקך עם שכר המצוה: יז זכור [illegible] ויתגרה בך מלחמה ויהיה לך: יח אשר קרך לנגך [illegible] ירא' ממנו כך הע"א כיו ירא"ים מכם אלא שמלק [illegible] הקרה אותם ר"ל הראה אותך קר בפני אחרים: ויזנב אותך מילת [illegible] שמילה הוא כמו זונב פירש מזנב חתך הזנבות שלהם פירש המילות וזורקן [illegible] כלומר שהשיח דברים כלפי מעלה לומר מצוה שלויתם למען ישראל [illegible] כל הנחשלים חסרי כח דנחשלים הוא מלשון חלש דברב' תיבות [illegible] בזנב כחם וכן אפילות פירש רש"י בספר' וסרא בסופו [illegible] פלשן שנפלשו ען שנן ואתך מילתן מעמלק: ד"ה ולא ירא שמלק [illegible] תוכר לישראל שלא היו ישראל ירא אלהים דעיף ויגע [illegible] עמלק וכו' ודרשו [illegible] קמ"ץ תחת היו"ד א"כ הוא פועל עבר כמו כי זקן יצחק ואלו היה תואר [illegible] כש"וא תחת היו"ד: יט תמחה מפועל כלומר שלא תשיב אחריו זכר [illegible] לומר זה של עמלק היתה דאל"כ תכה מבעי ליה:

חסלת פרשת כי תצא

פרשת כי תבא

כו א וירשתה עד שכבשו וא"ת למה לא מפרש רש"י זה לעיל בפרשת [illegible] גבי פרשת מלך כתם נ"כ כתיב וירשתם וישבתם בה [illegible] רש"י לתרץ לנ"ל כאן וירשתה וישבת בה דה"א ממלך נמרינן דילפינן [illegible] מה התם אינו מחייבים אלא אחר כיבוש וחלוק אף הכא כן [illegible] הלכה למשה מסיני כמו שפירש רש"י בפרשת שלח לך גבי חלה על [illegible] משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה וכו' וכיון שפירש לך באחת מהן וכו' [illegible] שפרש לך במלך שאינו אלא אחר ירושה וישיבה אף כולן כן [illegible] נ"ל כאן וירשתה וישבת בה ומתרץ מגיד שלא נתחייבו בביכורים וכו' וא"כ [illegible] מדבר וה"א דמיד חייבים בביכורים קודם שנסין מהן כדאמרינן כל שנהנה [illegible] העה"ז בלא ברכה כאלו מעל ולא הוי ילפינן גז"ש ממלך [illegible] וישבתה בה אבל לעיל בפרשה לא היה ילפינן לה מביכורים דה"א מיד [illegible] לארץ מחו ביה להעמיד מלך דהא בשביל זה משימין עליהם מלך כדי שילך לפניהם [illegible] ואין לך צורך יותר גדול משעת כיבוש וחילוק דאז היה עיקר מלחמה ולכן צריך [illegible] בה וירשתה וישבתה בה שאינו אלא לאחר כיבוש וחילוק כדי שיתנו הכינוס [illegible] ולא במלך בשר ודם: [ד"ד] נראה דרש"י ס"ל דמ"ש בספרי כאן אל מקום [illegible] יבחר זו שילה ובית עולמים דהיינו קודם שילה לא היו בכורים [illegible] וזהו נכאר כוונת רש"י דקשה לו למה אמר כאן והיה כי תבא כאשר [illegible] וגבי מלך לא נאמר והיה אלא כי תבא והני תרוויהו שוין לדין כדאיתא בס"ק [illegible] ע"כ תירץ דגבי מלך פשיטא הוא דלאחר ירושה וישיבה דהא מפרש בקרא [illegible] דכאן ה"א דחיוב הוה גם קודם שילה אלא דהיה התיר להביא גם לבמות [illegible] במקום בנין המקדש אבל לאחר ירושה וישיבה שהיה נאסרו הבמות [illegible] רק לשילה ובית עולמים ע"כ אמר הכתוב והיה כו' דזה מגיד שלא נתחייבו כלל קודם [illegible] ירושה וישיבה: ב מראשית שאין כל כך הוא הנוסחא ברוב הספרים שבידינו [illegible] ע"א הר"ס צ"ל מראשית תיפוק לי' מנ"ש דארץ שאין חייבין בבכורים אלא [illegible] מינין בלבד ועוד מ"ש הכי דרשינן מראשית ולא כל ראשית למעט שלא יתן ראשית [illegible] כל האילנות חייבין בביכורים אלא מקצתן בלבד ומ"ש גבי חלה דדרשי' מראשית [illegible] כל ראשית למעט שלא יעשה כל עיסתו חלה והאריך בזה ועיין [בנח"י] בארוכות [illegible] ברא"ם שהקשה והלא דרשינן מראשית ולא כל ראשית אלא פרי א' או ב' [illegible] פירש לה כל ראשית אלא מז' מינין דכתב שאין וכו' ועוד מה שפירש כאן [illegible] ואין כאן מקומו גם בפרשת עקב פירש זיתים העושים שמן פוד ומאי כל פרי [illegible] כאן ונראה מראשית שיכל ב' פירושים א' למעט מינים רק ז' הנ' למעט [illegible] מהספרי ואם למעט המינים ולעולם כל הראשית קשה מאי כל פרי אין לומר לרבות [illegible] ליפול כל ראשית קשה איפכא הול"ל ראשית מפרי דמ"מ ממעט מיני פירות אלא [illegible] לפירש זה הואל שמינה הפסוק אבל ז' מינים לקרבנן בשם משקין זית שמן ודבש [illegible] דאין בכלל פרי אלא משקין נמי פירות זה לכך כ' כל פרי מז' מינים אבל אם [illegible] מראשית ולא כל ראשית אלא פרי א' או ב' ר"ל כל הפירות אף שאינן מז' מינין [illegible] זית שמן ודבש וכ"ז מיישב רש"י מראשית ולא כל ראשית אלא מקצת וא"ת למעט [illegible] כל ראשיות ומתרץ שאין כל הפירות חייבין כו' נאמר כאן ארץ ונ' ר"ל זה ילפי' [illegible] מנ"ש וא"כ ק' כל פרי מאי מרבי' אלא לרבות דאף זית שמן ודבש בכלל פרי [illegible] וזית שמן זית אגורי שמשנו אגור בתוכו ואינו נופל לארץ בקלח זיתים וא"כ פרי [illegible] הוא ולא רצה לפרש העושין שמן דא"כ היה נראה לומר משקה הוא ל"ש: ד"ה [illegible] משמן זית אגורי והא בפרשת עקב פירש זית שמן זית העושים שמן כי יש זיתים שאין [illegible] עושין שמן ולמה לא פירש התם כמו שפירש הכא וי"ל דלעיל מיירי בשבח א"י ועל זה [illegible] פירש זיתים העושין שמן כלומר בשאר ארצות יש זיתים שאין עושין שמן להוציא [illegible] כל הזיתים שבה כולן עושין שמן והכא מיירי קרא בביכורים שאין מביאין ביכורים אלא [illegible] מפירות א"י ומשבח פירות א"י כדילפינן מנ"ש דארץ ארץ זבת חלב נכתבו [illegible] בהדיא הפירות בפרשת ביכורים וזית דהכא מיירי בזיתים דא"י שכולן עושין שמן [illegible] כדפירש"י בפרשת עקב ואם כן אתי שפיר ומה שפירש זית שמן אגור בתוכו וכו' [illegible] כי יש זיתים שמשנו זב מהן מעט [illegible] זית אגורי [illegible] יתורץ נ"כ מה שמקשים דברי הרא"ם אהדדי: [illegible] ל"ל לא הל"ל אלא ולקחת מפרי וגומר: [illegible] לאו דוקא [illegible] שאר מינין ואה דנקט תאנה [illegible] ג אשר יהיה אלא כהן [קל"ת] והקשה [illegible] ולא שכינותי [illegible] דילפינן [illegible] מה לי כהן הא ב מה לי כהן שאינו חשוב כיון דמצוה היא ותירץ הרא"ם [illegible] נאמר בבכורים אלא כדי לכבד לכהן ולפדין ואמר שאינו חשיב והנת כראשונים [illegible]

סין לפנה אינו מביא בכורים לכך הולך לכהן אשר יהיה בימים ההם שאין מצות הבכורים לכבד הכהן אלא להתודות לפני הקב"ה ולהודיע שהוא כפוי טובה [קל"ד] מהרן וי"ל דה"א גדכתיב הגדתי היום לה' אלהיך שמייחד שמו של הקב"ה על כהן ואין הקב"ה מייחד שמו בחייהם כמ"ש גבי יעקב וכאן מייחד שמו על הכהן בחייו ואין הכהן· זה אלא בכהן חשוב מסה"כ· באינו חשוב כ"כ לא יבא לו כי לא נכון לייחד שם הקב"ה או יבא בלא קריאה קמ"ל דכל כהן כתו שהוא ראוי לזה לומר כן כי מסיבות הדור אלו עליו דהל"כ למאי צריך לומר הכי וכי קודם לכן לא ידע הקב"ה כל זאת שבא אל הארץ: ואמרת שאינך כפוי טובה כפוי הוא מלשון והכסתני כהסר: הגדתי פעם א' פירש אם היו לו פירות יותר ממין אחר ממהר להתבכר יותר מהשני והוא הביא המין המתבכר לירושלים וקורא ואחר כך במתבכר הבין השני מביאו ג"כ א"ל לקרא פעם שנית והוכחתו מדכתיב היום דמשמע מיעוטא דהל"כ היום ל"ל: יד ולקח מניח ידו פירשתי בפרשת צו ובפרשת תצוה ובפרשת אמור והוכחתי מדפ"ל ולקח הכהן הטנא והניחו לפני מזבח ה' ונומר מידך ל"ל אלא מידך מופנה לג"ש נאמר כאן יד ונאמר בבעלים דשלמים יד מה להלן תנופה כדמפורש שם אף יד דהכא לענין תנופה והתנופה דהכא פירש"י בפרק לולב וערבה שהבעלים אוחזים בשפת הטנא וכהן מניח ידו תחת שולי של טנא ואע"פ דגבי שלמים הכהן מניח יד תחת יד בעלים ממש משום דגבי שלמים ליכא שפה ושולי משום הכי ידו של כהן תחת יד הבעלים ממש: ה וענית לשון הרמת קול אבל אינה מלשון עניה ותשובה שאין תשובה זולת קורא או שואל והכא מי קראו או שואל מה: ארמי חסדי המקום כלומר כיון שמזכיר חסדיו של הקב"ה שנתן להם את הארץ הזאת מזכיר נמי שאר חסדים שעשה עם אבותינו דאל"כ מה ענייני דארמי אובד אבי גבי ביכורים: שחשב לעשות ר"ל בזה והלא לא האבידו וא"כ מאי זה דכתיב אובד דמשמע שהאבידו ויהיה אובד פועל יוצא כאלו אמר מאבד אף שאינו לפי הדקדוק י"ל פרש לפי מדרש רז"ל: ע"א חושב להם רצונו בזה והלא אין הקב"ה מצרף מחשבה למעשה חוץ מבע"א ל"פ בהע"א וכו' ר"ל אפילו בלא ע"א ודוקא בישר' כוא כן: וירד ועוד אחרים רז"ל דמשמע מכח זה שהארמי אובד אבי וירד מצר' והם אינו ל"פ וע"ד אחרים וכו' ועניין בפני עצמו הוא: ט ויתן דמשמעו ואם כן בע"כ צריך לומר מה דכתיב אל המקום היינו ב"ה אבל אם פירש דויתן לנו את הארץ לאו כמשמעו היינו יכולים לפרש אל המקום היינו ארץ ישראל: י והנחתו אחר הנפה דהם לא כן הניחו ל"ל הרי כבר כתיב והניחו והא דפירש ואחר ומניף הניחתו מסכת דאמרינן והניחתו מוהניחו לפני מה והניחו דרישא קודם שנחה היה מניף אף וכו': יא ושמחת בזמן שמחה [דב"ט] דאם לא כן מאי שמחה שייך כאן שכתב ושמחת ונומר והלא אינו נאכלים לזרים דאיתקשו לתרומה לכ"פ מכאן אמרו וכו' ולכן נמי גבי הלוי והגר א"ל כמו בפרשת ראה שאתה מחויב לשמח אותם עמך כיון שאסורים להם לכ"פ שגם הם מחויבים בביכורים: אתה והלוי בתוך עריהם פירש במ"ת מיהב והגר ואינו קורא דקשה לרש"י והא הגר חייב בכל מצות האמורות בתורה ופשיטא דחייב בביכורים ד"א היה לו לכתוב אלא אתה והלוי ומשני מביא ואינו קורא להכי חילקו: יא כי תכלה בשנה בשנה הג' פירש לא כתרגום לקפרים המעבר של שנה שניה כפי המובן מן בשנה שלישית דמשמע שאתה עומד בשנה השלישית ומפרש מעשר של שנה שניה דאם לא כן הל"ל כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואות בשנה השלישית לפיכך הולך לפרש שפירש בשנה השלישי' שבשנה השלישי' וחסר שי"ן כמו את הדרך ילכו בה שילכו בה ושנה השלישית הוא שנה שלישית של שמטה [בערב פסח] רצונו בזה להוכיח שיקבע זמן הביעור והוידוי בע"פ ופסוק זה כתיב בפרשת ראה גבי מעשר: נאמר כאן מקץ לאו דווקא כאן בפרשה זו אלא רוצה לומר נאמר על מעשר של שנה שלישית מקץ והוי כמו שכתוב כאן מאחר שכתיב כאן כי תכלה לעשר שמדבר גם כן במעשר של שנה שלישית: שנת אלא מעשר א' דקשה למה קרא שנת השלישית שנת המעשר וכי באר שנים שנת אחד וב' אינן שנים של מעשר הן ומתרץ שנה שאין נוהג וכו': ואכלו אין להם קשה לרש"י כי אם אינו רוצה לאכול מה לו לעשות תן לו וכו' עשה מה שעליך יש לעשות: [ופחו' מחצי קב] שהוא שנים עשר ביצים אבל בעניים צריך ליתן לו קב ודוקא בגורן צריך ליתן לו חצי קב שיעים אבל בעיר אין צריך ליתן לו חצי קב שבעיר יכול לילך גם כן לאחרים מה שאין כן בגרנות שהגרנות רחוקים זה מזה: יג ואמרת. התודה כלומר התודה אל לבך. דאל"כ הל"ל והו"ל לה' אלהיך כ"א לפני כמו דכתיב לעיל גבי הבאת ביכורים. [ג"א] דאי כי שמעו מה צורך לומר להקב"ה הא כבר יודע לפניו: בערתי. נטע רביעי דפירש"י לעיל בפר' קדושים שמעשר שני ונטע רביעי הם נקראים קודש: ילמדך. שאם שהה רצ"ל והרי אין מעשר שני נוהג בשנה שלישית א"כ לא הי"ל להתודות אלא על מעשר עני שהוא נוהג בשנה השלישית ונמשכת עד פסח של שנה רביעית כדלעיל ל"ס וללמדך וכו': וגם. ובכורים כתב תרומות ל' רבים לכלול גם תרומה מעבר כי היכי דמתניתין שלהי מעשר שני כ"ל ביכורים בכלל תרומה כדפי' שם ר"ש כדכתיב ותרומת ידך ואחז"ל אלו בכורים ורש"י הזכירה בפי' דלהו כל אינש שמעת' גמירי: ככל. מלותיך קרוי דאשית רצונו בזה והיכן הקפידה התודה בזה על הסדר: לא. עברתי ממין על שאינו פי' חיפין על בעורים: ולא מלברכך. פי' הרא"ם פי' מלשכחך מלברכך בעת הפרשות המעשרות ולא מלברכך ברכת בפרשת מעשרות שהוא נוסח הברכות שתקנו אנשי כנסת הגדולה שברכו' על המצות אינו אלא מדרבנן: יד לא. אכלתי שאסור [קצ"ת] דאל"כ מאי כ"ת אם אכל אם לא אכל. ואע"פ שהוידוי הוא בכל המעשרו' והתרומות כמו שדרשו רז"ל מקרא דוגם נתתיו ללוי וכו' כדלעיל· מ"מ דמלה ממנו משמע מעשר אחד ואין זה אלא מעשר שני שנקרא קודש וע"ש: ולא בערתי. וה"א שהר"ל התרומה בין שהוא טמא ואני טהור: הימנו. הזהר וא"ת וניחא נמי מכאן הוזהר כמו שפי' לעיל מכאן שאסור לאונן. וי"ל בודאי איסור למידין מכאן ל"פ והיכן הוזהר על כך ר"ל כדי שיעבור עליו בלאו ולקה אבל גבי אונן שאכל אינו אלא איסור בעלמא ולא מלקות והא דכתיב לא אכלתי באוני אינו אלא סיפור דברים אבל אינו אזהרה כי אזהרה לא שייך אלא מפי הקב"ה. ל"ס אוהרס מגין וכו': ולא נתתי ארון דבואה קמשמע לן אפילו ארון ותכריכין שהוא של מצות וכ"ש של חול ועיין [בקצ"ת]: שמעתי. הביאותיו דאל"כ מה"ל שמעתי בקול ה' הרי כבר התודה שקיים כל מה שצוה עליו ושמר מכל מה שהוזהר עליו ומזה הטעם עצמו דרשו גבי עשיתי ככל אבל לא שמחתי ושימחתי בו. רא"ם: עשיתי. ושמחתי ר"ל

[שפתי חכמים]

אחרים: מו השקיפה. עשינו דהל"כ מה מקום לתפלה זו לכאן. אלא מכין שעשינו וכו' ראוי לך לעשות מה שהבטחתנו אבל עכ"פ תפלה הוא. ולא כמ"ש הרא"ם ודב"ט: וקיימת. ארץ ר"ל במה שתוסיף מלת נתן לנו כו' שבשבועה לא הוזכר ארץ זבת חלב ודבש וא"כ איך כתוב הכא כאשר נשבעת וגו' ל"פ לתת לנו כלו' כאשר נשבעת לתת לאבותינו וקיימת ההבטח' שהבטח' ליוצאי מצרים ליתן להם ארץ זבת חלב ודבש יותר ממה שנשבעת לאבותינו: יו ושמרת. בת קול דק"ל בודאי להכי נסמכה פרשה זו להכא לפ' ביכורים שיהא נמי הא דכתיב ושמרת ונומר קאי אפרשת ביכורים ואיך נופל אפרשת ביכורים ושמרת ועשית אותם וגו' כיון שבפרשת ביכורים כתיב שכבר עשה המעשה שכבר הביא הביכורים כדמשמע. מהפסוקים ממעון קדשך וגו'. ל"פ בת קול מברכתו כו'. הרא"ם. ולי נראה דק"ל דאם הקרא כפשוטו ל"ל דכתיב היום הזה וכו' הא כבר הזהר על זה בפרשת והיה אם שמוע ובפ' ואהבת אלא צ"ל דכל העניין קאי על הבאת ביכורים וא"כ מאי דכתיב ושמרת ועשית על מה קאי ואיך נקשר ודבק עם את ה' האמר' וכו' אלא ע"כ ברכה שבת קול מברכת אותו וכו': יז האמרת. הבדלתי זהו פי' של האמרת היום וגו': והוא. הפרישך זהו פירושו וה' האמירך וגו': הוא. לשון תפארת האמרת שבחת כמו יתאמרו כל פועלי און ישתבחו שדרכן ללחה רש"י חגיגה דף ג':

כז א שמור. לשון הווה פי' הוה שומר המצוה הזאת תמיד לא לשון ציווי דא"כ היה לינקד השי"ן בשב' אין לפרשו שהוא מקור דא"כ שמור תשמור מבעיא ליה כמו פתוח תפתח נתון תתן רא"ם: ב והקמות לך. ו' מיני אבנים מן המקראות דהכא לא מוכח מידי א.א מן המקראות שביהושע מוכח הכל דביהושע כתיב שנים עשר אבנים הקימו בירדן במקום כפות רגלי הכהנים ושנים עשר אבנים הקימו בגלגל במלון ראשון של א"י ועל אותם אבנים כתב מתחלה בהר עיבל כל התורה ומשום דכתיב ביהושע שני מיני אבנים דהיינו ירדן וגלגל מ"ה נקט רש"י תחילה שני מקומות אלו אע"פ שמתחלה הקימו אותן בהר עיבל כיון שקלפו אותן ולקחו והקימו אותם בגלגל מ"ה נקטינהו בהדדי ועל זה כתב רש"י כדאיתא במסכ' סוטה דהתם מביא הקרא דספר יהושע וג' מיני אבנים שכתב רש"י ר"ל ג' מיני מקומות. ובזה יתורצו קושיות הרא"ם שהק' על רש"י ז"ל ממסכתא סוטה פרק אלו נאמרין: באר. היטיב עיי בפר' דברים ושם פרשתי. [נפ"י] והטעם שנכתב בע' לשון היינו כדאי' במסכ' סוטה דף ל"ס שיוכלו האומות להעתיקה: ט היום. כאלו היום פי' מדכתיב נהיית' לעם לה' אלהיך ולא כתיב תהיה משמע שעל הברית הקודם קמיירי ומדכתיב היום הזה למדנו שרמז להם שבכל יום יהיו בעיניך כאלו היום באתם וכו' הרא"ם. ול"נ דמהיום הזה דייק כמו גבי היום ה' אלהיך מצוך דאין לומר כמשמעו שהרי באותו היום קבלו עליהם הברכות והקללות האמורות בהר גריזים ובהר עיבל. דאי מ"ש נאמר היום הזה א"כ ה"ל להקדים ולומר וידבר משה את העם וגו' שהוא פרשת הקללות וא"כ ה"ל למינקט פרשת היום הזה דאין שייך לומר הכא אין מוקדם ומאוחר בתורה כיון דהוא עיקר הטעם לפי שנ' היום הזה: יב הבבו. לויים אע"ג דכתיב שמעון ולוי ויהודה וגו' משמע דאותן ששה שבטים היו מברכים ולא שבט לוי לבד. וי"ל נדכתיב ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל ובע"כ צ"ל על הקללה אצל הקללה ר"ל שהלוי' הפכו פניהם לשם ולכן נקראו אצל יותר מאותן שהיו עומדי' על הר גריזים אף שהיו קרובים לשם כמו אלו כיון שלא יתכן לפרש' כמשמעו שאין שייך לומר אלה יעמדו על הקללה וכי יש ממשות בקללה שדורשין עלי' ברגלים אלא בע"כ פירושו אצל הקללה כלו' אצל אותן המקללין א"כ מ"מ שהן עצמן אינן מקללין ממילא הא דכתיב אלה יעמדו וגו' לברך וגו' נמי הכי עצמן אינן המברכין ועכשיו סברא הוא ששם שבט לוי מדכתיב וענו הלוים וגו'. וכתב א"כ דהם עצמן לא היו המברכים א"כ מאי דכתיב אלה יעמדו לברך את העם וגו' והרי משמע דהם עצמן היו המברכים. וי"ל דה"פ אלה יעמדו אצל הלוים בשעה שעמדו הלוים לברך את העם על הר גריזים שמעון וכו' כך מצאתי בשם אחד מהגדולים. ול"נ דהוכחתו מדכתיב וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל וגו' מ"מ דהלוים היו מקללים וה"ה המברכים דהא קודם שאמרו ארור האיש היו אומר ס ברוך האיש דא"ל דהא דכתיב וענו הלוי' פי' דענו הלוים תחלה כלו' שהם התחילו ואח"כ כל העם אחריהן דא"כ הכי הל"ל וענו הלוים וכל איש ישראל ואמרו וגו' ועוד מאי אל כל איש ישראל הרי הם עצמן היו ג"כ מן המקללים אלא ע"כ שהלוים היו המברכים והמקללים והיו הופכים פניהם כדפירש"י דקרא דאלה יעמדו לברך את העם וגו' כאלו אמר אלה יעמדו על הר גריזים כשיבאו הלוים לברך את העם ומי העומדים על הר גריזים שמעון ולוי וגו'. וא"ת והרי כתיב ואלה יעמדו לברך את העם שמעון לוי ויהודה וגו' א"כ משמע שגם לוי היה עומד על הר גריזים כמו שאר השבטים ואיך פי' הוא ז"ל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע כו'. וי"ל שני מיני לוים הם מהם הראוים לשירה דהיינו עד שיגיע לנ' שני' ושאינן ראויין לשירה דהיינו מנ' ואילך ואותן הראויין לשירה עומדין למטה ואותן שאינן ראויי' לשירה עומדין על ההר בברייתא פר' אלו נאמרין דף ל"ו: [נפ"י] דהא ברכה קודם קללה כתיב א"כ על כרחך פתחו בברכה ואם תאמר למה כתב קללה בקרא אדרבה הוי למכתב הברכה בקרא וי"ל לומר שהעיקר הוא הקללה שהיו צריכים לקבל התורה באלה ולפיכך כתב הקללה בקרא. וד"ד מתרץ ונראה כיון דכתב רש"י אח"כ שלא אמר רק י"א ארורים לפי שלא היה דעתו לברכו קודם מותו ממילא שקל למטרפסים בגנאי זה שיהיה לו קודם מותו של משה ואלו היה נכתבים הברוך כאן לא יהיה נכתבים כ"כ רק י"א ברוך ויהיה גנאי לשמעון מפורסם גם בזה ולא יתכן לעשות לו ב' פעמים גנאי מפורסם: יח משגה. השימא בדבר דגמר מן משגה מפרשת קדושים והתם נוסף מנלן עיין בספר קדושים: נראה דיוקו של רש"י דכתיב בדרך בפתח אחת ליה משמ' בהדרך המיוחד כי כן מורה פתח באותיות כל"ב אם הם שמוש וזה אין לו הבנה מה לי בהאי דרך מכשילו אלא ע"כ בדרך דבוק לעור לא המשגה ופי' שהוא עור בדבר זה לכן פי' הסומא בדבר כו' נלי"ם: כד מכה. על ל"ה דא"כ בסתר ל"ל וכי אם יכהו בגלוי שגגה ממש מותר בתמיה והלא כתיב לא יוסיף פן יוסיף בפר' כי תצא: בשם הרב המופלג מוהר"ר יואל סג"ל אב"ד דק"ק בגוין וקשה מנ"ל ונראה ע"פ מ"ש בפענח רזא וז"ל וא"ת מ"מ לא אמר ארור שוכב עם א"א וי"ל דלא חשיב אלא הני שבסתר ע"ש א"כ ק"ל בסתר ל"ל דהא כולהו נמי בסתר איירי אלא ע"כ לגלוי לן דקאי על ענין אחר והוא לה"ר וק"ל: י"א ארורים וא"ת למה ספק ר' משה כדרשן מכה רעהו בסתר. וי"ל בשלמא בלא זה ל"ק מיד.

למה

למה שנה י"א ארורים כדי להוציא ראובן מכלל הארור משום דכתיב ארור שוכב עם אשת אביו והוא בכלל י"א ארורים כדי להוציא ראובן מכלל עכשיו. לפי מה שפירשתי דמכה רעהו בסתר על לשון הרע הוא אומר א"כ לא ה"ל לומר אלא עשרה ארורים ולהוציא גם את יוסף שהוציא דבה על אחיו וסיפר עליהם לשון הרע ותירץ דלאחו וכו' וק"ל. וראיתי שיש גורסים הראיתי וכו' על אשר לא יקום וכ"ה ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן י"א ארורים כו' עד לא רצה לקללו וקשה הרי י"ב וגומר גם ארור אשר לא יקום וגו' כולל את כל התורה וגם הארורים דלעיל נכללו בארור אשר לא יקום וגו': וא"כ קשה דארורים דלעיל יחידים הם ולמה נכתבו אלא ודאי כמו שראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן:

כח ד עשתרות. ע"ל בפ' עקב ושם פירשתי: **ה טנאך.** בסלים פירש כגון יין ותירוש: **ומשארתך.** דבר יבש כגון כל מיני פירות ונקרא משארך בעבור שהם נשארים בסל. ולפי פירש ראשון דפי' פירותיך א"כ לא יהיה פירש של משארותם כלום וי"ל שהוא כמשמעו כמו משארותם צרורות בשמלותם וכאילו אמר ברוכים פירותיה ועיסתה. ולפירש ראשון קשה למה לא נאמר פירותיך כמשמעו ולמה נאמר טנאך. וי"ל ד"א טנאך דבר שמסנן וכו' ולפי ד"א קשה דהא ברכת הענבים נכללים בברכת הפירות ולמה קבע לו ברכה לעצמו וא"ל דנתן ברכה ליין עצמו שאף שלא תהיה ברכה מרובה בענבים אפ"ה יהיה הרבה יין. זה אינו כיון שהברכה מרובה בפירות גם הענבים בכלל ותסחמא יהיה רבוי יין. לכן צריך גם טעם ראשון: **ו בצאתך.** מן העולם פי' מה ביאתך מן העולם בלא חטא אף יציאתך מן העולם בלא חטא והוכחתו מדכתיב בריש בבואך ואחר כך בצאתך ודרך העולם לצאת תחלה מן הבית ואח"כ לבא ועוד למה צריך ביאתו ויציאתו ולא הליכתו ושאר תנועותיו. ל"ש שהכתוב על ביאתו בלא חטא ובשיעור שכתוב כך הוא ברוך היה בבואך שלא היה בך חטא וכבה תהיה ברוך בצאתך שלא יהיה בך חטא. וא"ת מה נעשה גבי קללה דהתם נמי כתיב ארור אתה בבואך בריש דהתם ליכא למימר כביאתך לעולם בחטא וכו' וכמו שהקשה הרא"ם ז"ל אבל בשם מהרש"ם מפראג מצאתי כתיב דל"ק מידי דה"פ ארור אתה בבואך כמו טואתך דבזהתך ודאי היתה בך חטא אף כבואך תהי ארור כלומר בלא חטא ואין להמוה קטן הנולד שיש חטא. וי"ל דהקב"ה פוקד עון אבות על בנים. ועוד אמרו בזה דברים רבים. ונראה לפרש ע"ד שאמרו בפ' התינוקות למה הולד דומה במעי אמו לפנקס מקופל וכו' ומלמדין אותו כל התורה כלה וכו' ועל זה נאמר ארור אתה בבאך שמשכחין ממך כל התורה וארור אתה בצאתך שתשכח גם כן התורה שתלמוד בזה העולם ותחילת דינו של אדם הוא עסקת בתורה. ע"ל דביאתו של אדם הוא לזה העולם בבכיה כי דרך התינוק כשבא לאויר העולם שהוא בוכה כך יציאתו מן העולם יהיה נ"כ בבכייה והו סימן רע לו כדאמרינן מת מתוך שחוק סי' יפה לו מתוך בכי' סימן רע לו וכו' וק"ל נ"ל: **ז ונשבעה.** מתפזרין הרא"ם פי' כי דרך הלשון לשום שבעה במקום ריבוי כמו עד עקרה ילדה שבעה וכו': **כב ובחרב.** נייסא ק"ל דהא ע"כ מנה מיני חלאים וחרב מה חולה הוא: ומתרץ דקללה בפ"ע עצמו היא שיביא עליך נייסות: א"כ דק"ל היאך החרב מכה מעלמו: **שדפון.** שבשדות נ"כ קשה לו כמו כן ומפרש דמכת תבואה הן ועד כאן מנה מכת של גוף וכאן מונה מכת תבואה: **עד אבדך.** דתיכף דלפי פשוטו משמע דירדפך הקב"ה עד שתאבד ממנו וימלאך אחר וזה אינו. דאם יאבד מהקב"ה מי ימלאהו ויצילנו מידו ולכן מביא התרגום עד דתאבד שהוא לשון כליון מן העולם וקשה לרש"י וא"כ הכינויים ל"ל לא ה"ל לומר אלא עד אבוד וע"י זה פי' כלומר עד אבוד אות פי' דאי לא נאמר ד' הכנוי ה"א מ"ת אבד הוא מקור כמו אבד תאבדון ופירש עד שתאבד אתה דבר מה ויהיה כפרש תמאתך לכן הוסיף ד' הכנוי כדי שפב מלת אבד עליו כלו' עד אבד אותך מ"ס פירש כתרגומו שתכלה מאליך ודוק היטב. ובזה יתורץ מה שכתב רא"ם ולא ידעתי איך יתיישב מה שכתב תחלה עד דתיכד וסיים בו עד אבד אותך דמשמע שזה פירושו עד דתיכד וכתב אחר זה שתכלה מאליך וזה אינו אלא לפי המתרגם עכ"ל: **כג והיו.** שמיך משה מפי. ס"ס משה ביקש מהקב"ה שיתן לו רשות לקלם הכי ונתן לו הקב"ה רשות וא"כ הכל א"ש הא דאמרינן אפי' אות אחת לא חידש מעצמו ר"ל בלי רשות הקב"ה: והא דפי' מפי עצמו אמרו רז"ל שהוא היה מבקש מהקב"ה. והתוספות כתבו בפ' בני העיר משה מפי עצמו אמרן וברוח הקודש. ע"כ: **לא.** תמהנו לי ואם משה אמרן לא שייך למימר השמעון לי וגומר: [קל"מ] דיעו"ג דבסוף הפ' כתיב אלה דברי הברית אשר צוה ה' וגו' א"כ לא מפי עצמו אמרן. וי"ל שהקב"ה צוה לכרות ברית עם ישראל בברכות וקללות אבל לא צוה אותו באיך ומה יהיו הברכות כו'. ובאיזה לשון ובאיזה סדר וכמה יהיו וכי זה אמר מפי עצמו ולכך היה בידו להקל ואע"פ שכאן הם קללות ל"ח ובת"כ אינו אלא מ"ט ועוד שאמר גם כל חלי וכל מכה וגו' מה שלא נאמר שם וא"כ קשה לדבר לו' יותר ככר הי' בג"א דהא בהא תליא דכיון שאותן היו קשות משל משה אחת מהן היתה שקולה כנגד כמה וכמה של משה: **קללה.** היא רצונו בזה שלא תיקשי הרי הוא רוצה לקללם ומאי קללם ביה והיה שמיך על ראשך נחשת: **כד מטר.** זיקא וכו' לשון גזרה ורצונו של רש"י לתרץ היך שייך לומר שהמטר יהיה אבק ועפר שני הפכים הם ושני הפכים בנושא א' אי אפשר. ל"ס זיקא דבתר כו'. להרכין הוא מלשון רובץ תחת משאו: **כז בשחין.** מצרים רעה דאל"כ לנוה אמר בשחין מצרים. הל"ל סתם שחין: **הרם** יבש פירש מדכתיב ובחרס הוי גרב לח. וע"ל בפי' אמור: **כט עשוק.** ערעור דה"ל כמו לא תעשוק את רעיך שפי' כובש שכר שכיר שאינו מענין הפי' וגזילה ככר אמור. ל"ש מענין ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו: **ל ישגלנה.** שלגש פי' אשה פלגש. כלמר אתה תארסה ואיש אחר יקחנה לו לפילגש: לשבח פירש הל"ל ישכבנה אלא שכינוי זה ישגלנה לשבח כלומר שלא ישכב אותה בדרך זנות אלא שיקח אותה לפילגש: ותיקון. סיפרים ככר פירשתי בפרשת וירא: **לח יחסלנו.** חסיל פי' במקום אחר קרא ארבה חסיל ולמה אלא על שם כך שהוא מכלה הכל: **מ כי ישל.** לשון ונשל ולא הפסוק לומר לשון נשיר' הוא מפני שהוא פועל יוצא לאחר וחסר הפעול שהם הפירות ולכן אמר ישיר פירותיו כמו ונשל הברזל שהוא נ"כ פועל יוצא ופי' שישל הברזל העיכה מן העץ המבקע והיא אלכה והורגהו. רא"ם: **מב צלצל.** ארבה לכך יקרא צלצל שהוא מל' צלצל ותרוע' כלומר באין הרבה ביחד ובאין בקול ובהמולה היה. לגבי ישן בגמירי"ק האת כוז"ך דאשונה: **מג מרוב.** בעוד היה לך עשה מ"ס מרוב כמו ב"ת כמו מ"ס תסיד בא כאלו אמר מרוב אל ספירוש בעוד רוב כל כלומר בעוד שהיה לך כל טוב: **מט כאשר.** ידאה שמאום ק"ל וכי לא יכול בא כנשר מקרוב. ל"ס שתאום כו' כלומר כאשר ידאה הנשר וכו' מעין כפי עצמו ולא קאי אגוי מרחוק וגומר דסמיך ליה. קאי אריה דקרא יסא ה' עליך גוי שתאום כאשר ידאה כו': **לא.** תשמע לא תכיר [קל"מ] וא"ת מה קאמר היא זו וי"ל שמתוך כך לא תוכל להתחנן לו להפשר עמו מה"ן ועוד כיון שלא יהיה להם עמו שתוף כלל אפילו בדבר לכך לא ירחם עליהם שהמשל כאילו נבהמות נדמו פידוע הוא שאסכם בא מן הסתף ודבר זה מבואר בדברי הקדמונים: **נב עד רדת.** ל' רדוי ויחסר בית מן חומתך שהל"ל ליכתוב עד רדת בחומתיך כמו ורדו בדגת הים דפרי אין לשון ירידה נופל אלא מדבר הגבוה לנמוך והחומות מכר הם עומדים כנמוך על הארץ ומ"ס פי' אותו הרי מלשון רידוי וכבוש ואף פירתם במשקל שבת י"ל דס"ל שהוא ממלת הוי"ס שבאים ברבה בתורה ואף שכתיב ושורד המשכן יורידו ענשכן שנס המשכן היה עומד על הארץ. שאני מלת רדת הוא עומד בעצמו לאפוקי יורידו ושורד פועל יוצא לשר: **נג ואכלת.** ושיה שם מצוק שפי' אין המצור מורה על הרעבון שבעבורו יאכלו בשר בניהם רק המצור מחייב שיהיה שם מצוק שהיה מכת רעבון שבעבורו יאכל בשר בניהם. וי"ו של וכמצוק מוסף כוי"ו של וחיה וענה: **נד תרע.** עינו להעלים פי' עינו יהיה צר מליתן להם ולמי הרע עינו באותן המכרים בקרוב ובאחיו ובאשת חיקו אבל לא שתהיה עינו רעה בעצמו כלומר שתהא עינו רעה כי באחיו הבא אחריו ימאן זה הפי': **ס יגורת.** אין מירתין אבל ממה דכתיב אשר יגורת מפניהם א"ן להוכיח מידי דיכולין לאומר אשר יגורת מפניהם קאי אמצרים וה"פ כל מדוי מצרים ואף זה מצרים אשר יגורת מפניהם. לכך הוכרח להוכיח מאם שמוע וגומר: **סא יעלם.** ל' עלייה והמ"ס כן מ"ס השימוש וכינוי לרבים ואיננו מלשון העלמה כמו אל תעלם אזנך ויהיה פירש כמו והפלא יי' את מכותך כלו' שהיו מופלאות ונעלמות מעיני כל חי שא"כ היה השי"ן נקוד בשו"א כמו אל תעלם אזנך והעלם יעלימו וע"ד היה ראוי להיות יעלימם ה' עליך מאחר שהוא שב אל השם רא"ם. וקשה דהא בכל הספרים נקוד יעלם בשו"א כמו והעל' יעלימו שהו' נמי נקוד בשו"א וע"כ צ"ל דרש"י אינו מחלק בין נקוד דשו"א או חטף פת"ח ועיקר הוכחתו הוא דה"ל לכתוב יעלימו א"כ הוכחתו דהם הוא מלשון העלמה איך נופל לשון עליך וק"ל: **סב ונשארתם.** מעוט חלוף פי' אין כוונת הכתוב בזה שישארו מתי מעט שלא יוכלו לעמוד כנגד אויביהם דא"כ מה טעם ככוכבי השמים לרוב מה לי אם היו מרובין מתחילתן או מועטין אבל כוונתו שילכו ויתמעטו כפרי החג ונם כ'! שבמקום שהיו רבים בהפלא יהיו עכשיו מעטים בהפלא דא"כ מועטים חלוף מרובים מנעיה ליה דמשמ' חליף מרובים כדאמורים לא חלוף מרובים דמשמע איזה שיהיו רא"ם הם כדברי מהר"ם הי' לרש"י לפרש ומה פירש לנו רש"י יותר ועוד למה מרפיס רש"י ונשארתם עד אחת וגו' גם למה שינה רש"י לשון פסוק ואמר חלוף הל"ל תחת מרובין. ונראה דק לשון הפסוק כאומרו ונשארתם גו' תחת הלא פי' תחת כאן פי' חלף כתרגומו וכלא אין זה חילוף כיון שהם נשארו כי בכל מקום חלוף הוא דבר אחר לא כראשון לכן פי' רש"י החילוף קאי ר"ל מועטין הוא חילוף של מרובין. נל"ס: **סג כן.** ישיש עליכם ר"ל במה שהוסיף מלת אויביכם שהשמחה מוסב על האויבים כלו' שהקב"ה ישיש האויבים עליכם דאל"כ הל"ל ישוש דהוי משמע הוא בעצמו ישוש ועוד הרי אין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים: **סד לא.** עבודת אלוהות דאין שייך למימר שהקב"ה יגרום שיעבדו עבודת אלילים: **סו ולא.** תאמין מן הפלטר אף גרוע יותר מהלוקח התבואה מן השוק דהלוקח תבואה מן השוק יכול ליקח בפעם אחת הרבה שיש סיפוק לזמן רב משא"כ בסומך על הפלטר והקללה הוא דשמא פעם אחת לא תמצא ליקח וימות ברעב: **סז בבקר.** של אמש דק"ל דהא הסברא הפוכה היא דהא אמרינן בב"ב דף מ"ו פ"ה דליליא יומא אידלא קליר' ש"מ שבתיל"י מכבד בערב יותר מבקר. ועל זה פי' ויהיה ערב של אמש: **ובערב.** מתחזקת רצונו בזה להוכיח שפי' כך ואין פירושו מי יתן ערב של עתיד עדיין להיות: **סח באניות.** בספינה הוסיף מלת בספינה בעבור שבגולת זה אין זו קללה אם ישובו עם הספינות למצרים רא"ם. ושיה זה קללה יותר משאם הוליכם ברגלים מש"ס דזה היה מכה קשה שהיו מעלמם ושפנים כיס כמו שמלינו בארבע מאות ילדים שטבעו עצמם בים: [קל"מ] ככר סי' בעל אמרי נועם שזה היה מכה קשה לפי שבאניות שבאים מכל מין אסי' מף ונשים ואם היו מוליכים אותם ברגל לא היו שבים כל האנשים היכולים לילך והיה להם ירושה פליטה לכך קללם להוליכם באניות. והרי"א כתב במרכבת המשנה שמאמר בדרך אשר אמרתי לכם לא תוסיפון וגו' בא לתת טעם למה א' באניות כלומר הנה אמרתי שתשובו למצרים באניות בעבור שאמרתי לכם לא תוסיפו וגו' וכדי לאמת דברין שלא תראו עוד אותו הדרך צריך שתהיה התשובה שמה באניות באופן שלא יהיה בשבה בדרך אשר אמרתי כו' עכ"ל: **והתמכרתם.** ונמכרתם כל' ונמכרם מבנין נפעל כמו כי נמכרנו אני ועמי ומדכתיב והתמכרתם מבנין התפעל יורה שפי' והשמכרתם שתבקשו לממכר ולא תוכלו מפני שאין קונה:

כט ג ולא. נתן ה' להכיר לא לדעת הנסו' הגדולו' והאותות והמופתים לפי המוכן שפשט הכתוב כי לא יפול בם לומר לו לדעת אתכם. **עד.** היום ואותו יום ר"ל איך יתכן זה דלא היה מקודם לכן עינים ואזנים: **כנו שנסך** עליה פירש על הת רה: **ו ותבאו.** אל המקום בכבוד ויהיה פירש דאל המקום על מקום הזה כלומר למעלה ולגדולה מזאת וכן לד"א גם כן פירש למעלה מזאת שלפי הראשון שפי' לב לדעת להכיר חסד המקום שכל המעלות והגדולות והכבוד שלהם הם מן המקום יהיה פירש ומאמר שבאתם אל המדרגה הזאת להגיד שכל הגלאות שלך. הם מן המקום ולא מידכם ראוי שתשמרו את דברי התורה הזאת למען תגלית ושכל אשר תעשון והלשון האחרון שפירש לב לדעת להשיג חכמת רבו יהיה פירושו אחר שבאתם אל המדרגה הזאת להשיג חכמתו ית' מעתה הוא מדקדק עמכם בשמירת הגלות ראויה הוא שתשמרו את דברי הברית הזאת שהן מצותיו ית' למען תשכילו ולא תכשלו בכל אשר תעשון כתב הרא"ם אבל לא ידעתי איך שהפסוק של ויצא סיחון וגו' בין ותבואו אל מקום הזה ובין ושמרתם וגו' כיון שהם דבקים זה לזה. וי"ל לפ' לפי פי' ראשון בפ' אתם רואים עצמם בגדולה ובכבוד ובכרתם חסדי ה'. למכם מלכים גדולים לסיחון ועוג מלכי האמורי כל"ח לכן אל תשכחו וכו' ולפי פי' אחרון ה"ס מאחר שבאתם אל המדרגה הזאת שתוכלו להשיג חכמתו ית' שבית התורה ושמעם

המצוה והוכחנו גם כן להפיג שכל הצלחתכם הם ע"י קיום התורה והמצות עד שהכיתם את שני מלכי האמורי לכן מעתה הוא מן הראוי שתשמרו וגו' כדי שתצלחו בכל אשר תעשו ואם לאו לא תצליחו כי מעתה הוא מדקדק עמכם :

חסלת פרשת כי תבא

פרשת נצבים

ט אתם. שכינסם וא"ת מנ"ל הא דלמא לא כינס' אלא כל אחד ואחד עמד בחנייה שלו והוא עומד באמצע. וע"ק ל"ל לפרש להכניסם בברית הרי כתיב בהדיא בקרא. וי"ל דמשום שפי' להכניסם בברית מזה מוכח שכינסם דהרי אין כריתות ברית אלא דרך העברה כדלקמן ואם כן מדכתיב בקרא שהכניסם בברית תמילא עקרם ממקומם וכנסם יחד כדי להעבירם בברית: כיום. מותו מדכתיב היום דמשמע היום מלאו ימי ושנותי כיום הזה אמות רא"ם. א"נ דאל"ה למה כינסם עכשיו יותר מכל מ' שנים הניחא אם הוא יום מותו אתי שפיר דאם לא עכשיו אימתי אבל אם לא היה כיום מותו למה עכשיו מכל מ' שנה: ראשיכם. לשבטיכם דאל"כ אלא ראשיכם ושבטיכם כל חד וחד בפני עצמו קשה ראשיכם ל"ל מדכתיב שבטיכם גם הראשים בכלל וגם שאר הפרטים ל"ל שהרי כולן בכלל שבטיכם הם. בשלמא כשפירושו ראשיכם לשבטיכם י"ל בתחילה נקט ראשי' ואחר כך זקנים ואח"כ שוטריכם ואח"כ כל ישראל החשוב חשוב קודם אבל אי הוי ראשיכם ושבטיכם תרי מילי א"כ ראשיכ' ל"ל. וכ"ת א"כ אמאי כתיב ראשי שבטיכ'. די"ל ללמדינו דראשי הדור הוא שקול ככל הדור: י מחוטב. בימי משה ואין הכוונה לומר שרימו את משה כמו שרימו את יהושע א"ו שרימו את מי שבא' עליו בכל ביתי נאמן הוא אלא שבאו אליו להשלים עמו ולא קבלן ונתנן לחוטבי עצים ולשואבי מים. ופי' גם כמה וגו' שבאו אבל לא שיוכלו לרמו' אותו: [נ"א] וא"ל איך קבלם משה והלא המה בכלל לא תחי' כל נשמה אלא נ"ל כמו שבארתי בפ' שופטים קודם שבאו לארץ לא היו בכלל לא תחי' כל נשמה רק בשעת מלחמה כשעברו את הירדן וקודם כבוש בודאי שרי לקבלם כשנתגיירו. וקשה א"כ למה נתן אותם משה שואבי מים ולא קבלם לגמרי ונראה דודאי מותר לקבלן רק דמשה גזר עלוי' לדור ההוא ע"ש באריכות: יא לעברך. להיותך עובר ר"ל אתה בעצמך תהא עובר ולא ע"י אחרים וזהו שפי' ולא יתכן כו' פי' ע"י אחרים דא"כ איך יפול אחריו לשון בברית ה' אלהיך כיון שפירש להעבירך ועוד איך יפורש להעבירך והא הוי מודפא רבא לקבלת הברית לאמר אמסים היו: כמו לעשותכם דפי' לעשות אותם כלומר אתם מעצמכם ולא ע"י אחרים: יב למען. הקים קיים ק"ל אם בא להודיענו בלמען זה אמה שכר' עמהם ברי' זה לא יתכן הואיל וכתיב אחריו למה כרת עמהם ברית דכתיב פן יהיה בכם איש או משפחה או שבט וגו' וא"כ אמאי למען הזה. ל"פ כ"כ הוא נכנס לכרות כו' כלומר רצונו דקר' לתרץ בלמען וגו' שלא תקשי למה היה הקב"ה מטריח ואוסר אותם בשבוע לא היה לו להטריחם אלא באזהרה בעלמא ואם ישמעו טוב ואם לא ישמעו יתן להם עונש ככל שאר ציווים. אלא לכן נכנס כ"כ לטורח וכו' לפי שכבר נשבע לאבותיך שלא להחליף וכו' לכך הוכרח להכניסם וכו': היום. ומליבין אתכם הי' שע"י הקללות אתם נזהרין מלעבו' המצות לעולם ועוד שהם ממרקין העונות ותהיו חיים וקיימים לעולם וכן אמרו פ"ק דע"ז דף ד' ובמסכת ברכות דף ה': [פיוסן] בזה מוכיח כדבר משה דברי פיוסים שלא תיקשי איך שייך שדבר פיוסים הרי כל הפרשה משמע תוכחת וגם לעיל פניה הכל תוכחה: אתם נצבים. דלטעם הראשון ק' דהא לפי מנב ל' הפרשה הוא תוכחה ולא פיום ל"פ ד"א וכו'. ולפי ד"א ק' למה אמר אתם נצבים היום יום דכתב קרא ל"ל: יד ואת. אשר העתידים ולא יתכן לפרש כמשמעו אף שאינגו פה שהלכו להם דהרי כתיב אתם נצבים היום כולכם. עי"ל איך שייך לכרות ברית עם מי שאינו פה דילמא אם היה בא מן הדרך והיה פה לא היה מקבל הברית אבל אי קאי על העתידים להיות א"ש דאף אם הגופים לא היו שם אבל הנשמות היו שם וקבלו הברית. ופי"ל כי ברא כרעיה דאבוה הוא וכיון שהאבות קבלו הבנים הבאים אחריהם גם כן בכלל הברית: [נ"א] וא"ת אחר שלא היו בעולם איך אפשר לכרות ברית עמהם והלא אינם בעולם. ויש לתרץ דודאי שפיר היא דהא אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו אלא אם כן גדולים בחכמה ובמנין ואין ב"ד כמו ב"ד של משה וכיון שכך הוא שפיר יכולים לקבל עליהם ברית את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה: טו כי אתם. שראיתם דק"ל מאי נתינת טעם הוא אמה שלפניו אמר אשר איננו פה עמנו היום. ל"פ שראיתם כו' עד לפיכך איני צריך להשביעכם כלו' נ"פ אשלפני פניו אלעברך בברית וגו' וג"ע הוא למה היה הקב"ה חושד לישראל שיפכדו ע"א וצריך להשביעם על זה. אלא לכן היה חושדו שיאמר להם לפי שראיתם כו' ויהיו שני פסוקים הללו כי אתם ידעת' ותראו את שקוציהם וגו' הם דבוקים עם פן יש בכם הבא אחריהם ויחסר וי"ו מן מלת פן וגו' ול"פ ותראו וגו' אמר פן יש בכם: טז עץ. כגלוי ר"ל אמאי שינה הקרא כלשונו וכתב כעץ כאבן תראו וככסף וזהב לא כתב תראו: יז עץ. יש. שמא יש מקשים והא כתיב לעיל בפ' ואתחנן פן תשכח את הדברים פן תשא עיניך וגו' ובפרש' עקב פן יפתה לבבכם ולא פי' שם שהוא מלשון שמא. ולפי מה שפי' הרא"ם דהאי פן יש בכם הוא מדברי רש"י ולא בא לפרש אלא משום חיבור הקרא נקט אותו רש"י ל"ק ולא מידי ואפי' בלאו הכי נמי י"ל דהא דפי' רש"י כאן פי' של פן ולא לעיל: י"ל דלעיל הוא לשון לא תעשה כמו שאמרו כל מקום שנא' השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה אבל הכא ע"כ ליכא לפרשו שהוא לא תעשה כלו' שלא יעשה זאת דהא כתי' פן יש בכם דמיירי כהו. לכן פי' רש"י שהוא לשון שמא: אשר. מלקבל עליו הברית והו' מלשון רש"י ולא שרש"י מפ' עכשיו הא דכתי' בקרא שמא יש בכם אשר לבבו כו' ותדע דאל"כ היה קשה הרי רש"י בעצמו כבר פי' לעיל. ועוד דבקר' משמע שקאי אע"א וא"כ איך פי' הוא שקאי אהעברת ברית אלא הוא מלשון רש"י. והא דנקט קר' דפן יש בכם שורש וגו' ולא נקט פן יש בכם איש או אשה וגו' ברצונו של רש"י לתרץ תרתי פן יש בכם ל"ל. ורצה לפרש שמה שכתב פעם אחרת פן יש בכם הוא מפני שהראשון נ"דבר בע"א והשני בקבלת הברית כאלו אמר שמא יש בכם אשר לבבו פונ' היום מעם ה' ללכת אחרי ע"א או שמ' יש בכם אשר לבבו פונה היום מלקבל עול הברית והיה מלת היום קאי אתרווייהו בשניהם יחד אינם מפנים לקבל הברית הרא"ם: שורש. פשב מר כגידין מין עשב מר הוא מרה וכן בלענה במשלי. לענה ורא"ש באיכה ת"י גידין: יח והתברך. ברכת שלום. ר"ל אם לא ישיגו הקללו' מה ברכה יש בזה אם לא יפי' לו מעלה יתירה כלו' ריוח טוב. ל"פ ברכת שלום כלו' כשיש שלום והא ברכה כדכתיב ה' יברך את עמו בשלום ואותו ברכה של שלום יחשוב בלבו: למען. אוסיף לו דק' לו כיון דכתיב כי בשרירות לבי אלך משמע שהיא מזיד וא"כ מאי למען ספות הרוה וגו'. ותירץ למען אוסיף לו פורענות כו'. וק"ל: עם המזיד תקן בזה כמה ענייניס שפי' ספו' מלשון הוסף' ולא מענין כלייה כמו פן תספה ועוד שינה ואמר למען שאוסיף מפני שספות מקור ויסבול למען שיספה העובר ההוא וגם הוסיף מלת לו כי לולא מלת לו לא יובן למי יוסיף וכלי תוספות פורענות יובן שיוסיף השגגות על הזדונו' פי' שיחשיבו זדונות כשגגות או היסוף ופירוש של קרא הכי הוא פעולותיו אלו שהלך אחרי שרירות לבו הם סבה לו שאוסיף לו פורענות השגגות עם פורענות הזדונות הרא"ם: (יט) וקנאתו. לבישת נקמה רצונו בזה ואיך שייך לומר אנקמה לשון קנאה. וע"ל בריש פ' פנחס ושם מבוא' היטב: לא רצה רש"י לפרש כמו תרגום לא אוטבא להון משום דחלק ל' יחיד ולא ידעום ל' רבים נסתרים בשביל רבים נסתרים כמו שפי' לא ידעו בהם ולכן מפרש רש"י דעת תרגו' לא אוטבא להון לא הטיבו להם ומפרש רש"י דעת תרגום כלשון חלק אף שהוא ל' יחיד קאי אע"א ואותו אלוה שבחרו ר"ל אכל אחד שבחר אבל דעת רש"י לא חלק קב"ה להם והתרגום לא רצה לפרש ולא חלק הקב"ה דהי"ל לומר תחילה אשר לא חלק לכם דלא ידעום כמו שכ' הרא"ם לזה מהפך רש"י. גלי"ס: ולא חלק. לא נתנו והא דמהפך רש"י ופי' שלא על סדר הקרא משום דבא להוכיח מה דכתיב בקרא לא ידעום היינו לא ידעו בהם גבורות אלוקות מדכתיב לא חלק להם שלא נתן לחלקם א"כ פשיטא הוא שלא ידעום לא ידעום. ל"ל. אלא ע"כ לא ידעו בהסגבורות אלוקות. והרא"ם פי' מפני שהל"ל אשר לא חלק להם ולא ידעו כדי לומר תחילה שאותן האלוהות שהשתום להם אינה מחמת שנתנה להם השם לחלקם ואח"כ בא לומר גם לא בחרו אותם הם מעצמם מחמת שהכירו בגבורות אלהים: כח הנסתרות. מה בידינו רז"ל בזם איך תולה הנסתרות בהאי פרשה: יש. בכם איש דמשמע יחיד חטא ואח"כ וראו את מכות הארץ ההיא דמשמע דכל הארץ נענשו בשבילו: משקבלו. עליהם פי' דאי לאו הנקודה ה"א כך היא המדה לעולם. באה הנקודה לדרוש דהא דכתיב והנגלו' לנו ולבנינו לאו עד הנה נוהג מדה זו אלא מכאן ואילך דכל נקודה בא למעט. וא"ת לא ה"ל לנקוד אלא לייי' לבד דמשמע שפיר מיניה דהן לייי' אלהינו ומשמע נמי מכח הנקודה דהן לנו ולא לייי' והא כילד אלא לדרוש שאף על הנגלות וכו' וע"ק למה נקודה העי"ן שבעד. י"ל דלכך נקוד העי"ן שבעד כדי לנקוד י"א אותיות כנגד י"א אותיות שבשם לאשמעינן שהנקודה ראוייה להיות על השם למעט אלא שאין דרך לינקוד את השם. מצאתי בשם מהרי"ן. והרא"ם פי' דהנקודה שבעד מורה שאין כאן מקום אלה זו רק קאי אנסתרות לומר שמדה זו מעולם ועד העולם ואע"ג דבלא נקודה שבעד ידענו דאנסתרות קאי ולא אנגלות כדלעיל מ"מ אלמלא הנקודה שבעד המלמדת שנכתב שלא במקומה היה נראה כדמות טעות מפני שכותב אותו גבי הנגלות אבל עם הנקודה כאלו כתב בפירוש שאין כאן מקומו אלא למעלה. וא"ת גבי עכן למה נענשו. כבר תירצו בגמרא משום דהוו ידעו ביה אשתו ובניו:

ל ג ושב. תלקטו לאחד על גלות בבל נאמרה נבואה זו. וא"ת והא בספרי ואגרא פירש"י בפסוק והפליתי שהוא לשון הפרשה וכן לא נפלאת היא ממך וכו' וכאן פי' שהוא לשון מכוסה וכו'. כבר תירץ הרא"ם קושיא זו בפרש' שופטים בפסוק כי יפלא פי' רש"י לשון הבדלה ופרישה וכו' ע"ש: ואף. בגלילות שאר אומות [נ"א] וא"ת כיון שגם בשאר אומות מצינו כן א"כ למה דרשו גבי ישראל שהשכינה עמהם. וי"ל דבשלמא גבי שאר אומות דכתיב ושבתי שבות בני עמון שהוא מאמר הקב"ה י"ל שכתב כן לומר שגדול לפניו קבוץ גליות כאלו כביכול בעצמו הוא צריך לעשותו אבל גבי ישראל דכתיב ושב ה' וגו' שהוא דברי משה לא נאה לבשר ודם לומר שהוא דבר גדול לפניו יתברך לכך דרשו שכביכול הוא עצמו נגאל עמהם וזה תוכחה גדולה לישראל שאם לא ישמרו התורה יגרמו גלות לעצמו ית' ואם יחזרו בתשובה שיגרמו גאולה לעצמו יתר ויתקדש לעולם ועד: יא לא. בשמים לעלות דק"ל הרי רישא דקרא וסיפא דקרא סתרי אהדדי שמתחילה כתיב לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו משמע אלא קרובה היא ויכול לשלוח שליח אחריה א"כ משמע שאינה כל כך קרובה עד שלא יצטרך לשלוח שליח אחריה ואח"כ כתיב כי קרוב אליך הדבר וגו' דמשמע דלא נצרך לשליח כלל. ל"פ לא בשמים היא שאלו היתה בשמים א"ש לשליח שליח אחריה ואם בקשוי ללמדה בע"כ אתה בעצמך היה צריך לעלות אחריה וא"כ אתי שפיר הא דכתיב כי קרוב אליך והא דכתיב ויקחה לנו דמשמע להביאה לנו רבותא אמר כלומר לאו דוקא לעבור או לעלות שם ודאי לא תוכלו אלא פירש אם נמצא שום איש עולה או עומד כדי להביאה ללמדה לא ימצא: רא"ם. נראה כיון דיש לפרש הפסוק בב' פנים ובכלל א' יש קצת דחוק ליישבא שאם נפרש כתרגום יונה מן יסק בדילנא וכו' ופי' לנו בשבילנו ק' לנו ל"ל הול"ל מי יעלה השמימה ויקחה לנו וכו' ואם הפי' כת"א ופי' יעלה לנו מי יביא ומאלף אותנו ופי' ויקחה לנו לשון לימד כמו יערוף כמטר לקחי א"כ אותנו הל"ל ולא לנו. עוד יש לדקדק במה שכפל ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה הול"ל ולכלול בחדא בבא לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ולא מעבר וגו' עבר הים ויקחה לנו וגו' אלא ודאי להכי חלקן לרמז לא בשמים היא פי' נפלאת ולדבר שא"א ומעבר לים היא פי' רחוקה שאפשר וכיון שפסוק פי' לא אף זו עד כי קרוב וגו' א"כ אין לפרש מי יעלה בשבילנו שזה אין נפלאת דאפשר שיזדמן א' מכל ישראל שיעלה כמשה אחר שיטריח בצום ותענית בשביל ישראל וא"כ הוי רק כמו רחוקה שיגיע אחר הטרח' ל"פ היית צריך לעלות י"ל כל א' וא' וללמדה שם וזה היה נחלא ומכוס' וא"א גלי"ס: יד כי קרוב. בכתב דק"ל והא אף כי היא לפנינו קשה הבנת התורה מצד עומק המושג וקול' המשיג. ועז"פ התורה ניתנה בכתב ובע"פ וא"כ תו[רה] תורה שבע"פ הבנת התורה קרובה מאד וק"ל: טו הרי לך חיים ק"ל הל"ל ק[...] והילופו את החיים ואת המות ואת הטוב ואת הרע כמ"ש בסמוך וע"ק ראה [...] וגו' דמשמע דביד הקב"ה הוא מעשה האדם הטוב וז"א שהרי אמרו הכל [...] שמים חוץ מיראת שמים. ל"פ זה תלוי בזה שאם תעשה וכו' פי' עשה מע[...] טוב וכו' אתן לך אני את החיים אם תעשה את הרע אתן לך את הגמו[ל] בידך לבחור מהטוב ומהרע איזה שתרצה תבחר: יט העדותי. היינו [...] רצונו בזה והרי עדיין לא עשו כלום ומאי יעידו. לכך פי' כאשר ו[...]

אמ' כלומר עדי התראה הם : הסתכלו דלמעט רלמון קשה סל"ל הגיד תו בכם בפני השמים והארץ מפני שהם יהיו עדי ההתראה לכן אמר ד"א ולפי' של ד"א קשה למה אמר לשון העידותי שהוא לשון עדות או התראה . ל"פ גם הטעם הראשון :
חסלת פרשת נצבים

פרשת וילך

לא ב וה' והוא פי' כאלו אמר לפי שה' אמר אלי לא תעבור יהושע הוא עובר אבל לא מפני שתשש כחו כי כתיב לא כהתה עינו וגו' דא"ל שוה' הוא כאנפי נפשיה כאלו אמר לא אוכל עבור שה' אמר אלי דכיון שפי' לא אוכל אינו רשאי א"כ היינו שהקב"ה אמר אליו לא תעבור לכ"א שוה' אמר הוא פי' כלומר לא אוכל לפי שה' אמר וגו' והו"יו וה' הוא כמו לפי כמו ואדם אין פירושו לפי שאדם אין : שנסתמו ממנו והטעם כדי שלא יצטער שנטלה הגדולה ממנו ונתנה ליהושע דכיון שנסתמה ממנו מסורת החכמה למה לו חיים . וא"ת למה מהפך רש"י ומפרש בתחלה לא אוכל עוד לצאת ולבא ואח"כ מפרש אנכי היום . שלא ע"ד הקרא . וע"ק האי ד"א ה"ל לפרשו מיד קודם אנכי היום ויש לתרץ ע"ד פלפול לא אוכל עוד לצאת ולבא יכול וכו' עד לפי שה' אמר אלי וגו' . ומקשה רש"י ע"פ זה . וא"ת והרי איתא במדרש היום מלאו ימי וכו' . א"כ ש"מ דבלא טעם ה' וה' אמר אלי וגו' לא היה יכול עוד לצאת ולבא . ומתרץ לעולם וכו' כמו שפירשתי ודקא קשיא לך הרי איתא במדרש היום מלאו ימי וכו' דמשמע דבלא טעם שה' אמר אלי וגו' לא היה עוד יכול לצאת ולבא . ר"ל שהמדרש מפרש לצאת ולבא כעו"א ד"א לצאת ולבא בד"ת וכו' בשם מהרי"ן : ולפי ד"א נ"ל וה' אמר ונומר במשמעו שה' אמר . הרא"ם : **ו לא ירפך** . לא יתן לך רפיון הא דלא פירש רש"י האי לא ירפך במקום אותך כמנהגו בכל מקום שפי' לא יעשה אותך רפוי לפני סיחון ועוג . נראה מפני כי כל כי נתינת טעם אדלעיל מניה דכתיב לא תערצו מפניהם מפני שלא יעשה אותך רפוי מ"ה לא תירא מפניהם או פי' של ירפך לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו א"ש מ"ה לא תירא כיון שאינו נעזב מן השם אבל אם היה פי' לא יעשה אותך רפוי לא יפול עליו לא תערצו כ אין זה סיבה שלא תערצו . וכן הוא נ"כ דברי הרא"ם : **ז כי אתה** . לפי ד זן ק"ל דלקמן כתיב כי אתה תביא וגו' א"כ סתרי קראי אהדדי א"ל כי אתה ת פי' כי אתה תביא כי היכי דלא יהיו סתרי אהדדי הני קראי ז"א שהרי אונקלוס ת ינס על כי אתה תביא וגו' אחרי את תיעול עם עמא הדין . ומתרץ דה"פ משה ס ר לו : [ד"ד] ואין זה סותר מ"ש זקנים שבדור עמך דגם זה אמת שלענין שלא הטול עלה מהזקנים אבל לענין הנהגה והמשפט לא יהיה רק לך לבדך : דבר אחד דבר פי' מנהיג : **ט ויכתוב** . כשנמסרה [מהר"ן] כוונת רש"י שפי' התורה הזאת הנזכר כאן . ר"ל כל התורה מבראשית עד לעיני כל ישראל ולא כמו התורה הזאת שכתוב אחר זה שפ"ל משנה התורה לבד דלמא יתנו להם משנה תורה לבד לכהנים ולא כולה : [קנ"מ] וא"ת והא כתוב אל זקני ישראל וא"כ לא השלים עליו בני לוי לבד י"ל שבתחלה נתנה לבני שבטו שעליהם נאמר יורו משפטיך ליעקב ולבסוף נתנה גם לזקני ישראל : **י מקץ** . קליר של שביעי' פי' אם היה זורע באיסור בשמיטה אסור אחר השמיטה כמו בשמיטה . א"נ ספיח דשמיטה : **יב והטף** . שכר דקרא דלמען ישמעון שב אל הנשים ולמען ילמדו שב אל האנשים והטף אינן לא בכלל שמיעה ולא בכלל למוד אלא ליתן שכר למביאם . [ג"א] דא"ל אנס הטף בא ללמוד ובקטן שהגיע לחינוך מיירי דכיון דלאו בני מלות הם לא זה למרוח ולהביאם בחג הסוכות בשמחת הגדולים בני מלוה הם וציוה עליהם לטרוח ביבואו בחג הסוכות אבל הקטנים שאינם בני מלוה יכול ללמוד עמהם בביתו אלא כדי ליתן שכר : **יד ואצונו** . ואזרזנו דא"ל ציווי ממש שהרי לא כתיב אחריו שום ציווי : **יו נכר** . גוי . לאפוקי שתפרש שנכר קאי אאלהי וכאלו אמר אלהי של נכר ארץ וכ"ת ה"נ דא"כ הו"ל לאלהים נכרים דלא מצינו אלהי דביק עם מלה שאין ריו וזה יוכיח אלהי אברהם דפירושו אלהי של אברהם ואין אלהי דבוק למלה שאחריו . ועוד אם אלהים דבוק למלה של נכר א"כ מלת הארץ אין נופל עליו . מצאתי בשם מהרי"ן . וכתב מ"מ קרוי ע"א נכר . י"ל בעבור שהם נכרים נחשבין בארץ שאין הארץ שלהן שכבר נגזרה עליהן שינדשו משם : **יז והסתרתי** . כמו שאיני פי' הסתרת פנים הוא העדר השגחתו כי כל מי שאינו רואה דבר אין משגיח בו : **כא וענתה** . שהתריתי ואין לכם פתחון פה לומר אלו היינו יודעים בכל אלו הרעות לא היינו עובדים על מלות השם ואז יקראו את השירה הזאת שכתוב בה בפר' האזינו שהתרה בם על כל הרעות : ד"ה כי לא . מוכיח ר"ל הרי עינינו רואות שהלבבות מתמעטות ומאי זה דכתיב כי לא תשכח וגו' : **כג ויצו** . שמסורס כלומר דקאי אלעיל ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וגו' ואחר שסיים דבריו עם משה ליוה את יהושע אבל אינו דבוק עם ויכתוב משה וגו' . שא"כ שמשה היה המלוה ה"ל לומר אשר נשבע להם לא אשר נשבעתי להם אבל לא יכול רש"י להוכיח מדכתיב ואנכי אהיה עמך והוא יהיה עמך מבעיא ליה כיון שמשה היה המלוה . י"ל דפירושו הוא ואנכי אהיה וגו' כלו' זכותי יהיה עמך מ"מ הוכרח רש"י להוכיח מאשר נשבעתי . אבל אי לאו דכתיב אשר נשבעתי הייתי מפרשי האי **כי** אתה תביא כלפי משה שמשה ליוה ליהושע והאי דקאמר לעיל כי אתה תבא וכו' היינו דרך עלה בעלמא מ"ה היכיח רש"י דייכב כלפי שכינה מימלת אשר נשבעתי : **כו לקח** . כמו זכור שהוא לשון הוה ולא לשון צווי כלומר עליכם לקחת את ס"ת הזה ילבוש אותם מלד הארון להיות לעד כל הימים : **כח הקהילו** . ולא תקעו ר"ל אמאי לא כתיב שיתקעו כמו דכתיב בפרש' בהעלותך בהקהיל אותם . (בחיו נגנזו פי' את"ל יהושע לא השליט עליהם ומכל מקום ה"ל לתקוע שהרי משה עדיין היה קיים . ל"פ אף בחייו כו . כלומר בעלמא אם היה יהושע מולם בהם אחרי מות משה היו תוקעים בהם אף בחותו יום שמת משה אבל מדלא השלי' יהושע בהן אחרי מות משה דין ה"א שנגנזו בחותו יום שמת משה ולא ינהג בהם משה שררה ביום המיתה לקיים מה שנא' אין שלטון ביום המות כלו' אין שררה הנותנת באדם כל ימיו נוהגת ביום מותו ואין להקשו' ולמה נגנזו אף אם לא ינגנו לא יתקעו בהן . וי"ל דגם זה היה שררה שאף שהיו בעין לא השליט בהם יהושע ולכן נגנזו וכן מלינו בדוד המלך ע"ה בכל מקום שהזכירו הזכירו דוד המלך בלותו יום שמת כתיב ויקרבו ימי דוד למות תהסי שאמר אין שלטון ונומר כט אחרי . שיהושע מת ולפיכך כינס מיתתו של משה וכתב אחרי מותי במקום אחרי מות יהושע : בשם הרב המהולל מוהרר יואל סג"ל אבד דק"ק נגוין הקשה הק"מ הא כל מקום שנאמר אחרי הוא מופלג ותי' בשם ג"א דכאן א"א לומר כן מדתלה ההשחתה במחרי מות וגו' וקשה על דבריו שהרי בדברי הקב"ה לא כתיב נ"כ הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה וגו' תלה נמי וקם העם הזה וזנה בהנך שוכב עם אבותיך ויק"ה לפי דבריו נמי והרי כל ימות יהושע וגו' וכי תימא ה"נ א"כ ה"ל לרש"י לפרש כן לעיל . ובאמת נ"ל דהקושיא מעיקרא ליתא משני טעמי' האחד שהרי לעיל מזה א"ל משה כן בעודנו חי עמכם ממרים הייתם עם ה' ואף כי אחרי מותי ע"כ והאי אחרי מותי ע"כ לא מופלג הוא כמשמעות הק"מ והכי נמי האי אחרי מותי כי השחת וגו' דכתיב בתרי' דעלה קאי . ועוד נראה לי נכון דעת רש"י לפרש דהוכחתו דהאי אחרי לאו מופלג היא מהא מדלמדו חז"ל ריש פרק חלק דהקב"ה יודע עתידות מדכתיב הנך שוכב עם אבותיך וקם העם וגו' ע"ש א"כ משה שאמר כי ידעתי אחרי מותי כי השחת וגו' ע"כ לאו מעצמו אמר ד"כ משה יודע עתידות הי' בתמיה אע"כ לומר שמה ששמע משי הקב"ה הנך שוכב וגו' אמר כאן כי אני ידעתי וגו' ואח"ד האי אחרי מופלג הוא הדרא קושיא לדוכתא וכי משה יודע עתידותיהם שהרי בדברי הקב"ה לא כתיב אחרי וא"כ משמע סמוך ולא מופלג ומשה אמר אחרי משמע מופלג אעכ"ל דהאי אחרי לאו מיפלג ודו"ק : חסלת פרשת וילך

פרשת האזינו

לב שאני מתרה דק"ל למה לו למשה לצוות לשמים וכי הוא מוזהר על השמים וע"ק למה לקח עדות על ישראל הרי עדיין לא חטאו . ל"פ שאני מתרה בהם בישראל כדכתיב לעיל העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ אם לשון התראה הוא ומאי העד הגיד בני האיש וגו' כי עדיין לא דבר עם השמים והארץ כלום ועכשיו דבר עמהם : (אמרתי להם) דק"ל דלמא ישראל לא יקבלו שמי' וארץ להיות עדים . ול"פ שאמרתי להם ל"ל ככר אמרתי להם : וכן ותשמע הארץ פי' אל תאמר מדלא כתיב האזינו השמים והארץ ואדברה ודאי שני עניינים הם אלא נ"ל וכן תשמע הארץ שאני מתרה בהם בישראל ותהיה עד בדבר והא דכתיב גבי שמים האזינו וגבי ארץ ותשמע משום דמרע"ה היה קרוב לשמים שהיה קרוב למיתה והיתה עתה נשמתו דבקה למעלה וכשאדם קרוב לחבירו שעומד קרוב אצלו אומר לו האזין ולכך אמר האזינו אבל היה רחוק מן הארץ . לכך שייך בה לשון שמיעה וג"ה לא כלל אותם כאחד לומר האזינו השמי' והארץ ואדברה וכו' והרא"ם פי' דמ"ה לא כלל איתן כאחד מפני שהשמים הם יותר נכבדים מן הארץ מ"ה לא כללם בדבור אח' . ולפי פי' אינו מתורץ למה שינה הקרא בלשונו דגבי שמים כתב לשון האזנה וגבי ארץ כתב לשון שמיעה : (למחר אני מת) וא"ת והא בפ' נלבים פי' שם ע"ה בפסוק העדותי בכם את השמים וגו' . וי"ל דלעיל גבי התראה שלריכים העדי' להתרות באדם שרולה לעבור עבירה שלא יעבור דאם כן קש"ל איך יעשו השמים והארץ התראה וכא אין יכולין לדבר ואין לפ' דמשם התרה בהם בישראל בפני השמים והארץ שלא יעברו דהא בחותו זמן לא רלו לעבור והוי התראת ספק ולא שייך התראה ועל זה פירש"י הסתכלו' וכו' הסתכלו' כזה היא כאלו דברו ההתראה אפס להכא בשירה זו מדבר בעונשן של ישראל שאם יעברו על מלות השם ויעבדו ע"א גבי עונש כתיב יד העדי' תהיה בו ל"פ כאן טעם אחר . [ד"ד] שהם קיימים לעולם ועד ס"ס ברמשונה הוא ונ"ל ועוד שאם כו' ושני טעמים הם וכן היא בספרי : [ג"א] כתב רש"י זה כדי שלא יקשה לך שאמרתי יד העדים תהי' בראשונה וכו' והא כתיב ואבדתם ע"י האומות וזה אינו מן השמי' ולא מן הארץ לכן פי' וזה"כ ואבדתם כלו' שע"י שלא יתן השמי' טלם והארץ לא תתן יבולה ולא יהי' לכם מזון ומי' ע"י כך ואבדתם שלא יהי' לכם כח לנחום עמהם וע"י עקת רעב תמסרו בידם : **ב יערף** . זו היא העדו' דק"ל היאך תלי זה הדבר בכאן ומפר' דהפיר תלי בכאן דזו היא העדות וכו' : כאשר יערפו י"ל שרולה לפרש והיאך משמע זה מפסוק שאמר להם לישראל כן שתורה היא כמטר ומפרש בה"ק קרא כאשר כו' . ומגלי' פרש"י לפרש דלקחי היא תורה משום דכתיב כי לקח טוב נתתי לכם וגו' ועמא מאי משום דלקחו מיד אל יד שנאמר מימינו אש דת למו ר"ל מפרע"ה לקחה מימינו של קב"ה ולמה נקרא תורה חיים משום שנא' עץ חיים היא למחזיקים בה : ד"ה תזל . כטל שמח ב מה שאין כן במטר ואח"כ מדמה אותם לרוח דהוא נמי טוב יותר מן הטל והוא מוסיף והולך : כשעירים . כעדה דסמ"ך וש"ן מתחלפין : (ד"ה דשא . מכוסה פי' דשא כולל מיני עשבים רבים שהוא לבישת הארץ וכסוי ונקרא דשא והעשב הוא כל מין ומין בפני עלמו קרוי עשב עיין בפ' בראשי' : **ג כי שם** . בל' כאשר דא"ת לפרש שהוא נתינת טעם אדלעיל"ם (כ ך שם) וא"ת דילמא עניית אמן . ותו מגלי' לפרש במקדש דלמא במדינה נמי : וי"ל הוא"ל דכתיב הבו גודל ואמן לאו גדולה היא אלא הלאמת דברי המברך וכתיב נמי כי שם ה' אקרא משמע שם של ד' באותיותיו דאסיר להזכיר השם של ד בגבולין כ"א במקדש היו מזכירים השם באותיות : **ד הצור** . שהוא חזק דק"ל למה קרא מרע"ה להקב"ה צור . ותו מאי תמים דהזכי' הכא וכי סגולתו של הקב"ה הינה תמימה . ל"פ אע"פ כו' : ד"ה אל אמונה . לעה"ב דק"ל למה אמר הלשון של אמונה ומפרש דקאי אמתן שכרן של לדיקים שהוא לזמן העה"ב לכן שייך ביה לשון אמונה : ד"ה ואין עול . לדקת' בעה"ז ר"ל דפסוק זה כפל לשון הוא מדכתיב אל אמונה ודאי אין עוש' עול אלא אף לרשעים . דה"א דלא משלם שכרן אלא מנכה להן מלוה נגד עבירה ועל עבירו' הנותרו' הוא מענש אותן קמ"ל דאין מנכה עבירה נגד מלוה אלא משלם להם שכר המלות בעה"ב כדכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו כדי שיהא ענוש של עבירות בעה"ז מרובה : [ג"א] וא"ת כיון דהרשע עשה מלוה גמורה כמו שעשה הלדיק למה יהיה משלם לרשע מלוהו בעה"ז ולצדיק בעה"ב ואין זה קשיא כי הלדיק אשר הוא לדיק בכל הנה עקרו הוא לדיק והעבירה אשר הוי מעוט ודבר בטל הוא אלל זכות הלדיק ויש לו תשלומין בעה"ז שהיא דבר שאינו עיקר כמו העבירה שהיא מעוטה אינו עיקרו והרשע הוא הפך שאם הוא רשע גמור תשלומין שלו הוא במקום שהוא עיקר והוא

בספרי אמרו פיקר: צדיק. מלמד ר"ל שרוצה לפרש מלת צדיק וכו' דלשון צדיק נאמר על מי שקונה בעצמו שלימות הרבה וזה אין שייך בהקב"ה חלילה ומתרץ הכל מצדיקין כו' והרא"ם פי' שהוצרך לפרש מכל מצדיקין כו' מפני שאי אפשר לומר שהכתוב מעיד על צדקתו ית' כי לא יעלה על דעת היפך זה וכ"ש אחר שאמר עליו שהוא אל אמונה ואין עול ומפני שיש לטעות ולומר שמלת צדיק וישר הם תוארים להקב"ה מ"ה פי' דשניהם הוא תואר השם מפי הבריות וכו' ר"ל שהכל מצדיקין עליהם את דינו: וישר. הוא וראוי ר"ל שישר לבריות לעשות כן וקאי וישר על הקב"ה כיון דצדיק קאי אבריות ולא אהקב"ה ה"ה נמי מלת וישר קאי נמי אבריות ולא אהקב"ה וק"ל: ה שיחת לו. ולא ליה ר"ל ולא ליה להקב"ה והכי משמע קרא השחיתו למי השחיתו וקאמר לא ליה כ"ש להקב"ה לא ויהיה לפי זה מלת לו דבקה עם מלת לא הבא אחריו לא עם מלת שחת ולפי לשון הכתוב כלל לתרגם וליה לא אלא שתרגם אותו אחר הלשון הנהוג והוצרך להוסיף מלת לשון אחר מלת תחת כי בזולת זה אין לו הבנה לקרא דלמי שחת ולא יפול עליו מלת לו לא כיון שאין אנו יודעים למי שחת רא"ם: בניו. היו והשחתה דק"ל למה קרא אותן בניו כיון שחטאו: בניו מומם. ולא מומו דק"ל למה כתיב מומם ולא כתיב מום סתם ויהיה מלת בניו דבקה עם שחת כאלו אמר שחתו בניו וזהו שתרגם חבילו לשון והוא עצמו מה שאמר למעלה שחת לו לא אלא שהכפל הענין במלת שונות כמנהג השירות והנבואות רא"ם: ופתלתול. כפתיל. כמו עושין פתילה לנר שמן שמקיפין סביב הקנה: ו הנה. מעליבין ר"ל אתם עושים מעשים מעלובי' ולמה אין לעשות שיש בידו להפרע מכם. ועוד שהטיב לכם כל טובות: וא"ל מנ"ל לרש"י שאלו שני טעמים אמר להם י"ל כדמפר' ואזיל דכתיב עם נבל שעכחו את הטוב להם דהיינו שהטיב להם ולא חכם להבין את הנולדו' דהיינו שיש בידו להפרע מכם כמו שעשה לדור המבול ולדור הפלגה ולאנשי סדום ש"מ דמלת הלה' וגו' כלל נמי שני טעמים: הלוא. שקנאך לשון קנין: שקנך. לשון קן. פי' דק"ל מדכתיב קנך שהוא לשון קניין אין שייך לדבר אביך דהא לגבי אביו אין נופל לשון קניין ל"פ שהוא לשון קנך. ותו קשה"ל דהא הוא לשון קן היה לנקוד בח"ק תחת הקוף וגם ה"ל להדגיש הנון מלשון כנשר יעיר קנו ל"פ שהוא מלשון תיקון וה"ל מנ"ל שהוא מלשון תיקון דלמא הוא מלשון קניין ומלשון קן א"כ ה"ל לנקוד קוני' בחולם מלשון קונה שמים וארץ ואין לפרש מלשון תיקון ולשון קנך לחוד ולא לשון קניין א"כ חסר הו"ו של מלת תיקון אלא ע"כ צ"ל כל שלש לשונות הוא עשך אומה דק"ל מה שבח זה שעשה אותם הא כל העולם עשה ל"פ אומה באומות ר"ל בחר בך מכל העובדי אלילים: ויכוננך. מיני בסיס וכן הוא נמי לשון בסוס אלא בסוס מלשון ארמית וכן מלשון עברי': ומכם מלכים מש"כ בשאר אומות דלוקחין מלך ממדינה אחרת: ז ד"ה בינו על שעבר ר"ל היה ראוי לכם לזכור ימות עולם וכיון דלא עשית לכל הפחות בינו שנו' דור ודור להבא כו' והוצרך לפרש ד"א וכו' משום דלפירש ראשון קשה כפל לשון דהא כבר נאמר זכור ימות וגם דור אנוש ודור המבול בכלל ל"פ ד"א ולפי ד"א לחוד נמי קשה כי אין שייך לימר לשון הבנה אדבר שאינו בעולם הזה אלא בהעה"ב אשר עין לא ראתה בלתי אלקי' לבדו ל"פ גם טע' ראשון: ד"ה זקניך אלו החכמים כי מלת זקן נוטריקון זה שקנה חכמה: בהנחל עליון ר"ל מה שיה חלק נחלתן הציפן ושוטפן: ד"ה למספר מבני שם דא"ל למספר ל"ל והכי משמע הקרא בהפרידו בני אדם דהיינו כשהפיץ דור הפלגה גבולות עמים ר"ל שלא העבירם מן העולם ולמה עשה כן למספר בני ישראל. ר"ל בשביל שיצא מן שם: [שבעים נפש] ר"ל שרוצה לפרש עוד ענין אחד וה"ק הפסוק יצב גבולות עמים ר"ל עשה אומות הרבה וכמה עשה ומפרש למספר בני ישראל כמספר של שבעים נפש שירדו למצרים עשה דהיינו שבעים אומות והיה מאמ' יצב גבולות עמים נדרש לפניו ולאחריו כדפירש והוצרך רש"י לשני טעמים דלטעם ראשון קשה ל"ל מלת גבולות לא היה לו לכתוב רק יצב עמים למספר בני ישראל גבולות ל"ל לטעם אחרון קשה כיון שהכעיסו לפניו למה לא איבדם מן העולם לכן צריך גם לטעם ראשון: ט כי חלק שהיה חלקו כבוש משום דכל כי הוא תיבת טעם אלעיל מיניה ה"נ משמע שר לה ליתן טעם אלעיל: השלישי באבות ר"ל לכך קרא ליעקב חבל נחלתו: היו לו לנחלה דק"ל למה לא כתיב אברהם או יצחק ומתרץ הוא ובניו היו לו לנחלה אבל אברהם היה ישמעאל דלאו נחלתו הוא וליצחק היה עשו ואע"פ שכבר נאמר למעלה מה שלא אבדם הוא בעבור מספר בני ישראל שהם מבני שם מ"מ עדיין לא פירש שם מה עניינ' של מספר בני ישראל עד שיצלו אנשי דור הפלגה בעבורם ופירש כאן הטעם מפני כי יעקב וגומר היה כבוש ביניהם אעפ"י שמאמר כי חלק וגומר לא יובן שהיה כבוש ביניהם כיון שהוא תיבת טעם למה שכתוב למעלה יצב גבולות עמים בעבור מספר בני ישראל שעתידים לצאת מהם דהיינו שהיה כבוש ביניהם רא"ם: י מצא לו נאמנים רצונו בזה מ"מ לא רצה נמי עשו וישמעאל לנחלתו שהם מבני אברהם ויצחק כמו בניו של יעקב: יסובבנהו שהקיפו עליהם והסובה בזה כדי שיהיו כמו אנוסים ולא יוכל לשלוח כל ימיו כדין אנוס וכן פירשתי בפרשת וישמע יתרו ואין להקשות מנ"ל לפרשה אלו י"ל דהי מינייהו מסקית א"נ דהקרא מפר' פלשתן דהא דקאמר יסובבנהו יבוננהו שסובב אותן בשעת נתינת התורה דהיינו כפה עליהם הר כגיגית יסובבנהו יצרנהו מנחשים דהיינו שהקיפן בענני כבוד והרג כל הנחשים והעקרבים יסובבנהו יצרנהו כאישון מן האומות דהיינו שסבבן בדגלים: כאישון עינו השחור (במ"י) ולמה נקרא אישון משום דנראה בו כדמות איש קטן כמו שנראה דמות איש במראות הנשים דאישון לשון של איש וע"ש יסובבנהו סחור לסכותי פירש שהתרגום מתרגם כך על יסובבנהו ומפרש זה אהל מועד כו': יא כנשר ובהמלה מכאן והלאה חזר לספר הטובות שעשה לה' מגם לאתם ממצרים והם שכחו את הכל: בין שוכה פירש שוכה ענף ענים: ד"ה על גוזליו שנים כח רש"י אמר כן וה"ס כדי דהיינו הקב"ה לא מצאנוהו שגיא דהיינו חוזק לא נוהג בכח עם הבריות: מסיני בא מסיני בא אינו מן מניין ד' רוחות אלא שיהם מסיני לקראת ישראל ואלו הן הד' רוחות וזרח משעיר הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קודש אלקים מתימן יבא ויש מקשים והא רש"י פירש לעיל קרא וזרח משעיר למו וגומר על העבודת אלילים שלא רצו לקבל עליהם את התורה וכ"פ רש"י לקמן בפרשת זאת הברכה וכאן פירש הקרא אד' רוחות העולם

וי"ל תרווייהו איתנהו ביה דאי לד' רוחות לחוד נכתב הקרא א"כ קשה למה קרא שמות הרוחות בשמות אלו מה שלא קרא ד' רוחות העולם בשמות אלו בכל התורה כולה אלא ע"פ צריך לומר דקאי נמי על הע"א ואלו לעבודה אלילים לחוד הוה אתי למה לא הוזכר בשמותן בהדיא אלא ע"כ תרווייהו איתניהו ביה ולעיל בפסוק ימלאהו שמספר בשבחו של ישראל מביא הטעם שדרשו על העבודת אלילים שלא רצו לקבל התורה ובפסוק כנשר יעיר קנו שבא לספר בטובתו של מקום שהטיב לישראל מביא טעם השני: יב בדד ובטח וה"ק הפסוק וי"י נסו. את ישראל בדד ובטח אבל א"ל די"י היה בדד דזה פשיטא אלא מלת בדד שב אל טעם כלומר שלא היו צריכין לשום אומה ללכת עמהם מרוב בטחונם והיה מלת ינחנו עתיד תחת עבר: לא היה כח באחד ר"ל זהו פירש הכנת כלומר שלא פחד שמא יקום שום אחד מכל אלקי הגוי להראות כחו להלחם עמהם משום דלא היה כו': על העתיד ר"ל קרא די"י בדד: דברי תוכחה הם רצונו בזה דאין שייך לפרשו על העתיד כיון שעכשיו מדבר דברי תוכחות עמהם א"כ איך יתכן שיתנבא' בכאן באמצע התוכחה על העתיד ל"פ ואני אומר כו' כלומר אף שהוא דיבר על העתיד מ"מ גם הם דברי תוכחה כל הענייני' וכו': צריך ליישב הדבר ר"ל כך הקרא של י"י ובדד ינחנו הוא משמע להבא ולעבר: יג ירכבהו כתרגומו פירש שיתן להם ארץ ישראל וכ"ת א"כ הל"ל וינחילנו וגומר ואי וירכיבהו וכולו כדמפרש ואזיל: ד"ה ויאכל פירות א"י ק"ל וכי במקום אחר לא יאכלו ל"פ אילו פירות כו': ד"ה וינקהו מעשה דק"ל והיאך באו זה שהיו יונקים דבש מן הסלע (בסיכני) שם מקום: הדבש צף על פיה וקליפו' הם קשים כמו סלע ואפ"ה היה דבש עליהם וא"כ היו יונקים דבש מן הסלע: ושמן של גוש חלב שם מקום: יג חלמיש דק"ל למה נקט חלמים בשוא תחת הלמ"ד ה"ל למינקד חלמיש בקמץ כמו חלמיש למעיינו מים לכך מפרש כשאינו דבוק כו' אבל כאן דבוק: יד וחלב דבוק חלב דק"ל למה נקוד וחלב בשוא תחת החי"ת וצ"רי תחת הלמ"ד ה"ל למכתב וח"ב כולו בקמץ: ד"ה כרים כמשמעו נראה דהנעת רש"י כך היא כרים כבשי' והשתא ה"ש דאילים הוי פירושו כמשמעו דבלא זה ה"א דאילים הם כבשים ולמה נקראו אילים שמחזיקים ומגברים את בעליהן ואילים מלשון ואת אילי הארץ לקח שהוא לשון חוזק שבלי השתא שפרשתי כרי' כבשים אין אנו צריכים לדחוק ולפרש אילים מלשון חוזק אלא אילים פירש כמשמעו. כליות חטה ככוליא דא"כ למה נדמה לחלב כליות ולא לשאר חלב: ד"ה ודם היה שותה ר"ל שכך הפירש של פסוק ודם ענב היה שותה וכו': טו ד"ה כסית כסה פניו רצונו בזה כיון שהוא מלשון כסוי ה"ל לידגים הט"ן כמו שמצינו בכל מקום שלשון כסוי מודגש את אחרים אבל עכשיו הוא משמע שאתה מכסה את עצמך: טז יקנאהו וקנאתו פירש שכל לם; קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר: יז לא אלוה צריך פירש כח ויכולת והוצרכו לפרש כן מדכתיב אחריו אלהים לא ידעום ואם היה פירש לא אלוה כמשמעו איך קרא את זה אלקים הרא"ם: אלו היה בהם צורך ר"ל שלא תקשי מדכתיב לא אלקים משמע אבל אם היה בו צורך כגון כוכבים ומזלות לא היו מקניטים לו ואיך יתכן זה הרי כתיב פן תשא עיניך וגומר לירח או לכל צבא השמים וגומר: קנאה כפולה כמות עכשיו וא"ת והא לעיל בפרשת כי תשא פירש"י למה יחרה אפך כלום מתקנא גבור אלא בגבור וכו' וא"כ למה חשא קנאה כפולה וי"ל לעיל גבי תפילה לפייס הש"י אמר משה למה יחרה אפך כלום מתקנא וכו' פן אם אתה מראה חרון אף על זה יאמרו האומות כלום תתקנא אלא חכם בחכ' וכו' ודו"ק כל"ש אבל לענין עונש כשבא הקב"ה לענש על ע"א העובדים אותם אז העונש יותר גדול במי דלית ביה צורך: כא שערום לא יראו יהיה כנוי שערים כמו בני יצאוני יצאו ממני פן תשבעו תשבע ממנו: שעירים הם לשון שדים ויהיה ג"כ פה כנוי שערים מהם רק פירש מהם פי' ממין השעירים שהם השדים הנזכרים למעלה ופירש שערום עשו שעירים כמו מאומים עשו אלומים רא"ם: יח תשי כמו מלהטיב והוא מלשון תשש כחו כנקבה ולפירש ראשון יהיה מלת תשי מגזירת נשיתי טובה: כ מה אחריתם כי המבוקש הוא אינו רק לדעת מה יהא עליהם באחרונה לא מה יהא אחריתם הוא המיתה ובלאו הסתרת פנים כל הילודים למות אלא מה יהא עליהם פורענות בשביל הסתרה פנים כי דור תהפוכות רצוני לא שהם מתהפכין כפי המובן והוכחתו מדכתיב כי וגומר וכל כי הוא תיבת טעם אמלעלה וק"ל: ד"ה לא אמון אין גדולי נכרים ופירש אמון מלשון ויהי אומן את הדסה והוסיף מלת נכרים בהם בזולת התוספות היה המובן ממנו שאין גדולי בם כלומר שלא גדלתי לכן הוסיף מלת נכרים [אמון לשון אמונה כתרגומו] דלטע' ראשון היה קשה למה לא נאמר אומן בוי"ו ל"פ ד"א וגומר וד"א קשה ה"ל לומר אמון כא בלא עם שאין לה שם [נ"א] מה שכשדים אינו עם שאינו בכלל ע' אומות שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור ופירש"י רז"ל שלא רצה להיות בעצתם של בוני המגדל שנפלגו אח"כ לע' אומות וכתיב ויבן את נינוה וגומר נמצא כי אלו המקומות לא היו בעצת דור הפלגה לפירש דרז"ל שאין להם לא כתב ולא לשון שלא נקרא לשון אותו שאינו מן לשונות שפילג הקב"ה לשונם ע"ש שהאריך: כב ד"ה ותיקד בכם עד היסוד הוסיף מלת בכם וכן מלת ארצכם דבלאו הכי לא היינו יודעים את מי תיקוד או לאיזה ארץ: ותלהט המיוסדת דאל"כ מוסדי הרים ל"ל הרי כבר כתי' שתאכל הארץ בכלל אלא ר"ל ירושלים שהוא מיוסדת על ההרים ויחדה בפני עצמה לחשיבות: כג אספה אכלה כלומר כל רעות אכלה בם שלא תשאר שום רעה מהרעות אלא כלם יכלו עליהם ע"ד חצי אכלה בם שכל חצי אזרוק בם והוצרך לדבר אחר כי לטעם ראשון קשה ה"ל ליכתוב אספו מלשון ספו שנה על שנה ולא אספה בה"א מלשון תספה ולד"א לחוד נמי קשה דהא כתיב אחריו חצי אכלה בם דהא החצי' נמי בכלל רעות הם ויש מקשים לעיל בפרשת אתם נצבים פרש"י ספות הרוה לפי שאוסיף לו וכו' וכאן פירש ספות הרוה מלשון חיבור וי"ל דכל הוספ' שהוא מוסף על דבר אחר ממילא הוא מתחבר אליו ולפי זה יהיה הוספ' וחבר' פירש אחד ועניין אחד להם ופירש לעיל לשון הוספ' לפי עניינו דלא שייך לומר אחבי' דהא אין לו עונש על השוגג ואיך יאמר אחביר פורענות לפורענות משום הכי פירש לשון הוספה וכאן שלא הזכיר שום שוגג אלא המזיד פירש לפי עניינו לשון חברה ועוד נ"ל ליישב די"ל דפשוטו של אספה הוא בכל מקום לשון הוספה הוא אך כאן א"א לפרש לשון הוספ' דהוי משמע דהקב"ה יוסף עליהם פורעניות יותר

מ"ם שחטאו הם היינו דאין הקב"ה נפרע אלא כפי שפרש"י האדם בפניו לכן
הוצרך לפרש כאן שהוא לשון חיבור ולכן הביא רש"י כל הני קראי פירש אותה
מלשון חיבור כדי שלא תקשה בתחלת המחשבה על פי' שפירש מלת אספה מלשון
חיבור מכל הני מקראות שהבי' ודו"ק ועיין זה פרשתי לעיל גבי וירק את חניכיו
ע"ש: כד מזי מהפך במזית זה לב. הגמרא רצונו בזה שיש לו ראייה לפירוש של
ד' מפה הדרשן: ושן בהמות ממש רצונו בזה דהל"ל ושן חיות כיון שחיות הן מועדי'
לנשוך ולא בהמות: כה ד"ה ומחדרים הדרי לבו [מהר"ן] דאי כמשמעו בחדרי
הבית הל"ל והחדרים פחד שלשון פחד נופל על דבר הקרוב ואימה על דבר הרחוק
כדכתב רש"י בפרשת בשלח בפסוק תפול עליהם. [ד"א] כי לפירש ראשון קשה היכן
מוכח בקרא שחדרי לב נקראים בשם חדרים סתם ל"פ ד"א וכו' ויהיה פי' חדרים
כמשמעו ולדבר אחר קשה למה אמר בחדרים אימה דהא בעיר היה נמי דבר הל"ל
פנים אימה היפך ימלא בחוץ לכן אמר עוד דבר אחר על עבירות שעשה בחוץ
כלומר בגלוי ועל שעשו בחדרי חדרים שלא יראה אותו שום אדם ולפירש זה של
הד"א קשה א"כ יהיה מקרא קצר שלא נקט קרא לשון עשייה א"כ ה"ל לינקד המ"ם
של מחדרים בחיר"ק דהוה פירש כמו מן עבירות שעשו בפנים לכן צריך לד"א ולפני
פירושים הלו קשה למה נקט קרא אימה ה"ל לומר מחדרים דבר לכן צריך גם לטעם
ראשון: כו אמרתי כתרגומו יחול פירש יש פותרים כפי הנגלה שיהיה אפאיס'
מלשון אף ויהיה שאל"ף הראשונה לשון המדבר כאלו אמר אפי' עליהם או
בהם וזה לא יתכן וכו': והא' השיכונה פירש ועוד שתירה אחר': לשון הברייתא'
כוונתו של אונקלוס במה שפירש יחול רוגזי עליהון אחר לשון הברייתא וכו' שהמכוון
מזה הוא שיכול רוגזי עליהון שיהיו כאלו אינם ואין פירש כמשמעו כמו שמבינים אותו
יש פותרים: כז לולי ואם יוכל פירש הזאת מורכב' מן לו שפירושו אם ומן לא
ואע"פ שהמלה כתוב' ביו"ד לפי שהמלה נקראת בלי"ר והלי"ר מביא אלף והוסיף שתי
מלות עליהם להשחית מפני שבזולת עליהם לא היינו יודעים על מי הכעס ועוד מה
הוא עניין הכעס: [וישחיתהו] יתלה הוסיף כל זה שבזולת זה לא יתכן לומר ידינו רמה
וגומר כיון שלא השחיתם מה רמה ידם: כח ואין חכמים ישכילו הוסיף שיין מלת
לו מפני שמאמר לו וגימר אינו התחלת הדיבור רק הוא ראייה על מאמר כי גוי אובד
עצות המה שאלו היו חכמים וכו': כט יבינו לסוף פורענותם פירש ולא לאחרית
של עצמם ואינה ירדוף וגומר הוכחתו שקאי עליו סוף פורענות ישראל כי איכה
ירדוף אלא היא פירש מלת זאת ומלת אחריתם: ל איכה ירדוף אלף מישראל לא
אחד מישראל אלף ממנו דהא קללה חשבה כאן יש מקשים והא מדה טובה מרובה
ממדת פורענות והנה במדה טובה כתיב ורדפו מכם חמשה מאה ובפורענות ירדוף
מהם אלף מישראל ויש לתרץ הפורענות שנא' בשירה זו יוצא משורת הדין והוא שנא'
במגילת איכה ותרד פלאים שהיה ירידתה בדרך פלא שלא כדין המדות: לא כי
לא צור שמקר' לשון סלע רל"ת והיכן נזכר סלע במקרא: לב ד"ה אשכלות
לפי מעשיהם כאלו אמר בעבור שמגפן סדום גפנם לכן אשכלות מרורות להם ראוי
לפם: לג ד"ה וראש כוסם פירושו של פתני' [הכזרי] ר"ל וה"פ של קרא אויב
אכזרי כו': לד הלא פרי גפנם ר"ל מאי דכתיב הלא הוא וגו' לשון יחיד הלא
כו' וגומר הל"ל לפי מה שיהיה פירש של כמוס וגומר כסבורי' שנשכחו מעשיהם כו'
דהיינו לשון רבים ל"פ הלא הוא פרי גפנם כלומר הא דכתיב לעיל גפנם וגומר
פיר' פרי גפנם על זה קאי הלא הוא וגומר וא"ש דפרי נמי לשון יחיד הוא ולכן
נמי אמר הוא לשון זכר ולא היא ואף על פי שתבואה היא לשון נקבה כיון דפרי
הוא לשון זכר. לה לו עמי נכון ר"ל איך נופל לשון לי על הקדוש ברוך הוא דלו
משמע שיבא אליו מזולתו וזה לא יתכן לומר גבי הקב"ה דמאין יבא לו הרי הכל
ביד הקב"ה הוא ל"פ לי כמו עמי [פורענות] רצונו בזה שלא תקשי וכי יש ממבות
בנקמה דכתיב לי נקם ושלם דהיינו פירש עמי דמשמע שיש ממנות בה: כמו ושלו'
ופירש לי הנקם והשלם שאנקם מהם ואשלם להם כפעלם: והדבור רצונו בזה להביא
ראיה אף שלא כתיב בוי"ו שהוא שם דבר הפ"ה יכול להיות פירש כמו שכתיב שם
דבר: לעת תמוט זכות פירש האי לעת תמוט רגלם על השלם לחודיה קאי ולא
על נקם כי פורעניות הנקמה לעולם הוא נכון מזומן עמו: כי קרוב ומזומן לפני
רצ"ל מה דכתיב כי קרוב וגומר הרי עכשיו כשהוליאן משה עדיין לא חטאו וגם הוא
בעצמו תולה בזכות אבות ועדיין זכות אבות במקומה עומדת מאי כי קרוב: [לו
כי] ידין ביסורין אבל אין לפרש כמשמעו כשידין אותן אם לזכות אם לחובה דא"כ
מה טוב על עבדיו יתנחם דפירש ירחם על עבדיו דלמא דינם יצא לזכות ואז לא
יצטרכו לרחמים: לשוב ולרחם הוצרך להפיך משום שאחר היסורים היא הנחמה אח'
כך להודיע שהיא על עבדיו ומפני שחזר הכתוב ואמר ועל עבדיו לא הספי' לו במלת
הקודם לא יתחייב נ"ב שיכפול השם וכאלו אמר כי ידין ה' עמו ויתנחם הקב"ה על
עבדיו: כי יראה האויב הולכת תיקן בזה כמה עניינים שפירש כי יראה כשיראה
כי מלת כי דהכא כמו כי תבואו וגימר שפירש כשתבואו ואזלת ר"ל הולכת ומלי'
יד שב אל האויב ואף שלא נזכר פה והוסיף מלת עליהם להודיע על מי אזלת היד ואפס
ר"ל תם מלשון אפס כסף ועצור ר"ל מכונס על ידי המושל נו ר"ל מוחזק והוסיף
מלת בהם אחר מלת ואפס מפני שמלת תם ועזו לא יפול רק בהם כלומר תם בהם
היות עצורים ועזובים והוסיף מלת הקב"ה אחר מלת ואמר להודיע שהאומר אי אלהימו
הוא הקב"ה ואמר מלת עליהם להודיע על מי נאמר אלהימו שהוא על עבדיו הנזכרי'
לעיל ויהיה וי"ו ואמר כוי"ו ושמר יי' אלהיך שפירש ישמור ויהיה פירש המקראות כך
שכאשר ייסר השם את עמו בכל אותן היסורים ויפזר ויתנחם עליהם כשיראה שיד
האויב הולכה והתחזקת עליהם ואם בהם עצור ועזוב להיות בלתי שומר ומושל ואמר
הקב"ה אליהם איה ע"א שלהם שהיו בוטחים בהם יקומו ויעזרכם לכן ראוי
לכם שתבינו מכל הרעות שהבאתי עליכם לא היה לכם שום מושיע מכל העבודת
אלילים שהבטחת בהם ולא יהיה בם כח לינצל מידי מפני שאני הוא שבידי להשפיל
ולהגביה ואין מידי מציל ואחר כך התחיל להזכיר הנקמות שינקם מהאויבים: לט ד"ה
אני אני להשפיל ר"ל אני שני פעמים ל"ל: מ כי אשא בשבועה ר"ל והרי כתיב
בשמים כסאי וגומר וא"כ הוא עצמו יושב בשמים ואין שייך לומר שישא ידו לאשר הוא
שם ל"פ כא דכתיב אל השמים פירש לעצמו ר"ל אל עצמו ומה שפירש בו בחרון אפי
וכו' ר"ל הר אין המנהג לישבע אלא כשמבטיח את חבירו אז נשבע לו המבטיח לאמן את
דברו וא"כ הוא אמאי נשבע כיון שלא הבטיח שום הבטחה ל"פ כי בחרון אפי כו'
כלומר מכל מקום מרוב חרון על האויב להנקם מהם ושלא יתנחם מזה הוצרך

לישבע שינחם מגמ. כתב הרא"ם אבל מלת כי של כי אשא לא ידעתי פירושה
כי אינה סובלה שום אחד מד' לשונות של כי שהם אי דילמא אלא דהא. ונראה
דה"פ כיון שאין המנהג שנשבעין אלא אם כן שמבטיח לאדם ליתן לו לפעול
שום דבר כמו שמצינו בבועז חי ה' שכבי וגו' והוא נשבע לקיים דברו והבטחתו
שהבטיח אותה אז הדבר שדבר לעשות לכן יהיה פי' שכי כיון שהמנהג שום
לישבע על אשר היא רוצה לעשות גם אנכי בשביל החרון אף שבדעתי ליתרון
בע"א אשא אל שמים ידי לישבע אם שנותי ברק חרבי וכו' ויהיה פי' כי דהא
כמו דהא. ויהיה פי' של אם שנותי כמו עד אם דברתי שפירושו אשר. ופי'
הקרא כך כיון שמנהג הוא לישבע על ההבטח' שמבטיח אדם לחבירו גם אנכי
כן אעשה ואשא על עצמי ידי ואמרתי חי אנכי שהוא השבועה ויהיה פי' אל
שמים ר"ל אל עצמי הנקרא שמים שהוא כאלו אמר בחי עצמותי לא
שהוא מודיע שהוא חי וקיים לעולם וגם אינו ר"ל שתפס השמים בידו ונשבע
בנקיטת חפץ מפני שההפך שנופל בנשבע בידו אינו אלא כדי שיוסיף טוב
ויראה בשבועתו ואין זה נופל בשם יתברך ואל תשיבני מכי יד של כס יה ופי'
רש"י שם שידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו דהתם לא כתיב לשון במורה
על שבועה כמ"ש פה הרא"ם: מא אם שנותי ברק. לכב ר"ל בזה איך יתכן
שישנן הברק כיון שאין בו ממשות דברק הוא כמראה של הלהב. ל"פ אם לבב
כו' כלומר אם אחדד הברזל של חרבי שהשינון בכל מקום הוא לשון חידוד ולהב
החרב היא הברזל כמו להבת חניתו ונקרא כן מפני שהחרב בהתלהטו דומה
ללהב וברק כמו לברק שפירושו להיות לה לברק ותאחז. באויבים פירש ותאחז
ידי במדת משפט להחזיק בה כדי להנקם ולהניח הרחמים שלא להשתמש בה עם
אויבי שהרעו לכם. ובאויבי שהרעו לכם דבוק עם ותאחז במשפט לא עם להניח
מדת הרחמים. ויהיה פירש המקראות כן נשאתי אל שמים ידי ונשבעתי חי
אנכי שאשנן את חרבי לעשות לה ברק כי נהג יוצאי מלחמה ושתאחז במשפט ידי
להשיב נקם לצרי להנקם מה' מפני שהרעו לכם שאני קצפתי עליכם מעט והמה
עזרו לרעה: קצפתי מעט. רצונו בזה שלא תאמר מה השאו עבודת אלילי'
בזה שהרי אתם מסרתם בידם כדי שיאסרו מידם: [ד"א] לטעם ראשון קשה
מדת הרחמים מאן דכר שמיה. ולפי' ד"א קשה הוה ליה ליכתוב ותאחז ידי
במשפט. לכ"פ גם טעם ראשון הרא"ם. ומפי מורי מהר"ל שמעתי דהאי ד"א
ט"ס הוא והכל פי' א' הוא: ד"ה אשיב נקם. פורענות ויהיה מלת ותאחז
דבוק עם ברק חרבי שהברק הוא חצו של הקב"ה שנאמר ויצא כברק חצו
והאי הפורענות אבל אי הוי פי' כמשמעו לא היה נשמע מיניה מידי שהרי גם
מלך ב"ו כשיושב במשפט יכול לעשות המשפט לאיזה צד שירצה ועכשיו שפירש
פורענות שפיר משמע מיניה לא כמדת ב"ו וכו' ומקרא מסורס הוא לפי
שהנדס וה"ק ותאחז ידי ברק חרבי במשפט: מב אשכיר. מדם האויב ויהיה
מלת מדם כמו מן דם האויב ולא יהיה מ"ם לדם מ"ם השיבה כמ"ש מדם חלל
בלשון אשכור מלשון שכורת ולא מיין: מדם. מעון דם פי' ויהיה מ"ם של
מ"ה מדם מ"ם השיבה הרא"ם פירש זאת הפורענות שאמרתי אשכיר חצי וגומר הוא
מפני עון החלל לא בעבור חללי דם שהרגו מישראל ויהיה מדם כמו השוך והוי כמו
מחללי דם מפני שהעון שעשו הוא בעבור הדם ומה שכתב למעלה אשכיר חצי מד'
אין פירש של מדם חלל רק הוא פירש מדם שבראש הפסוק והוא דרך משל שהשכרות
של חצי הוא רק מרוב שתייה דם האויב: מראש פרעות מפני שהוא דבוק עם מדם
חלל ושביה שפירושו מפני חללי דם ומפני השביה אם כן צריך גם כן לפרש מפני
ראש פרעות האויב ופרעות לשון פרעון ומפני שתחלת הפרעה היתה בישראל מימי
אבותיהם של אלו למדו מכאן שכשהקדוש ברוך הוא נפרע מן העבודות אלילים
נפרע מן כי' ומפני שתחלת פרעות האויב אינו מובן שפרעו בישראל הוצרך לחזור
ולפרש מראש פרעה שפרעו בישראל רא"ם: מג ונקם על הגזל לא של שפיכת דמי'
שככר נאמר כי דם עבדיו יקום: וכפר ויפייס פירש אדמתו דהיינו עמו: כמו
שפירשתי משמע דאין הפרש בין פירושו ובין פירש רש"י אלא בקרא כי גוי
אובד עצות המה פרש"י פירש על הע"א ורבי יודא דרשו על ישראל אף
על פי שהם מתחלפים בפירוש כי מגפן סדום גפנם שרש"י פירש שמעשיהם
מעשה סדום ועמורה ורבי יודא דורש וכי מגפנם של סדום אתה הו ממטע של
עמורה והלא אתם ממטע קדוש מכל מקום שניהם שוים שהוא כלפי ישראל אבל
גבי אי אלקימו שרש"י פירש ואמר הקב"ה לישראל איה וכו' ורבי יודא דורש שיאמרו
ישראל לע"א יש לומר שמה שכתב רש"י בדברי רבי יודא שם כפירושו ממש עד תכלית
חוץ מגוי אובד עצות המה אינה אלא על פירש ואמר שרש"י ורבי יודא סוברים
שאין ואמר דברי הע"א כדעת רבי נחמיה שפירש ואמר האויב שהוא שיפוט וכיוצא
בו אבל לא על אלהימו דאם כן מאי ר"י דורשו כלפי ישראל דקאמר הא כלפי
הע"א דורשו אבל עכ"פ אין דברי רש"י ורבי יודא שוים לגמרי שהרי רש"י פירש ואמר
ישראל רא"ם: לו כי ידין עמו פירש נתינת טעם הוא למעלה: [בלשון דסא] פי'
לפי דרבי נחמיה שפירש קרא דכי ידין וגומר כי יריב את ריבם ויהיה פירש די
מלשון דסא ופירש למה אמר לי נקם ושלם לע"א מפני שיריב ריבם של ישראל מיד
עושקיהם: לט ראו ויאמר ראו דלפירש רש"י יהיה פירש ראוי שבידי להמיתו
להחיות ולא כאותן ע"א שעבדתם רבל פירש רבי נחמיה שפירש אי אלהימו קאי ארשע
שיאמר לישראל אי אלהימו וגומר איך יאמר ראו עתה והבינו שבידו להמית ולהחיות
ולכן הוסיף אז יגלה ישועתי שפירוש תהסך מחשבות האויב ממה שהיה סבור סגלות
ישועתו על הם הרעה פירש הע"א: עליהם הטובה פירש לישראל: ם כי אשא
נשאתי כלומר כבר נשואה היא ידי בשמים פירש תמיד אני משרה שכינתי וכו'
אבל אי אפשר מלשון שבועה כיון שכבר כתיב פורענות חמת תנינים יינם וגו' ראו
עתה וגומר ואם כן אמאי ישבע עכשיו אבל לפי פשוטו שפירשתי לעיל דקאי
אישראל אתי שפיר שנשבע שינקום מהם וכן לרבי יודא אבל לרבי נחמיה שמפרש כל
הפרשה כלפי ע"א אי אפשר לפרש מלשון שבועה: מד הוא והושע של דיוני פירש
ב' מלות הן וכפל לשון הוא ופירש של דיו חוג הוא מתרגום גבלי ודיו היא לשון
יוני ורצונו לתרץ בזה דקשה לי אם משה דבר באזני העם שהוא היה מלכם ונשיא
שלהם אבל יהושע מה עניינו בדבר הזה הרי הוא לא היה נשיא עליהם אלא אחר
מיתת משה לזה קאמר שבת של דיו זוגין וכו': שלא זחה דעתו כלומר שהתורה
מעידה עליו שלא זחה דעתו עליו ולכך קור ו הושע ולא יהושע ומלת זחה פירש נכוה.

לג ומה הרוח ים שיטו: כאלוין בשערה פירש כי הרבה יש בתורה שהן דקין כהאי השערה כדברים אלשון של מז כי לא דבר הרבה שכר פי' ומהו השכ' ומפרש כי הוא חייכם וגומר. שאין בו מתן שכר שהוצרך לפירש ד"א כי לפירש ראשון קשה לא הל"ל רק שימו לבבכם וגומר את כל דברי התורה וגומר כי הוא חייכם וגומר ולמה ל"ל כי לא דבר רק הוא מכם וכו' ל"פ דבר אחר וכו' ושני ענייני' הם וה"פ כי לא דבר ריקם שדבר בתורה פירש שיהא נכתב שלא לצורך ועוד שאם תדרש וכו' וה"פ אין לך דבר בתורה שאם תדרשנו וכו' ולכן כתיב מכם לרמוז על מתן שכר שהוא עצמותן לאדם ותכלית הצלחתו ולפירש ד"א קשה ל"ל כי הוא חייכם הא כבר נתן טעמו לשימ' הזאת א"כ ה"ל להפוך דה"ל ליכתוב אחר דברי התורה הזאת כי הוא חייכ' וא"כ כי לא דבר רק וגומר ל"פ גם טעם הראשון ואחות לוטן פירש מזה. מביא ראיה שאין לך דבר בתורה שיהא נכתב בחנם שלא לצורך אבל לקיבול שכר אם תדרשנו אינו מביא ראייה מזה: מח בעצם הזה ג' מקומות וא"ת ולמה אינו מונה באלה היום הזה דנאמר גבי אברהם דכתיב בעצם היום הזה נימול אברהם ופירש"י ביום ולא בלילה ולא נתיירא וכו': וי"ל דהא דכתיב גבי אברהם בעצם היום הזה איכא למימר כמו שפירש"י דאתי לאשמועינן דביום שנצטוה נימול לכן לא נקט רש"י אלא ג' מקומות: נ כאשר מת אהרן ואודת דאל"כ כאשר מת אהרן אחיך ל"ל והלא לא הוא לבדו מת: נא על אשר מעלתם ה"נ על אשר מעלתם כי גרמתם למעול בי וכו' וכן הוא בספרים מדוייקים ופירש אתם גרמתם לעם שיהיו ממרים הם פירש וכו' לא שמשה ואהרן מעלו אלא שגרמו לישראל למעול בהקב"ה: נב כי מנגד מרחוק, לאפוקי שלא תפרש כמו נגד ההר שפירש למזרחו של הר דא"כ מאי נ"מ למשה אם יראה הארץ מצד מזרח או מצד רוחות: אם לא תראנה רצ"ל ושמה לא תבא ל"ל דבודאי אם לראות מרחוק בודאי לא בא ל"פ כי אם וכו' כלומ' אדלעיל קאי אמה דכתיב עלה אל הר העברים וגומר וראה וגומר ולמה כי שמה לא תבא ואם כן אם לא תראנה עכשיו איעתי. וא"ת איני חושש לזה ל"פ וידעתי כו':

חסלת פרשת האזינו

פרשת וזאת הברכה

לג א לפני מותו סמוך פירש שאם לא תפרש דהאי דכתיב לפני מותו דהוי כמו למיתתו לא הוי ידעינן אימתי והו נמי דנקט רש"י שאם לא עכשיו אימתי כיון שהוא לפני מותו וסמוך למיתתו א"כ הוכחתו מדכתיב לפני מותו דפשיטא דלא יברכם לאחר מותו א"כ מ"ט כי לא היה כתיב לפני מותו כ"א זמן רב היה לפני מותו כשבירך אותם לכן כתיב לפני מותו ללמדנו דסמוך למיתתו היה ספרי והביאו הרא"ם: ב ויאמר בשבחו של מקום ר"ל מה ענין שבחו של מקו' גבי ברכות של שבטי' ל"פ פתח תחלה וכו' זכות לישראל דאל"כ למה לא פתח בשבח שברא העולם או שאר שבחות של מקום: מסיני בא יצא לקראתכם ר"ל למה כתב מסיני לסיני הל"ל ל"פ יצא לקראתם וכו' פי' כבר היה בסיני וכשבאו ישראל יצא לקראתם מסיני שנאמר ויוצא משה את העם לקראת אלהים מן המחנה ולשון לקראתם אינו נופל רק כשבאים זה לקראת זה [בשם הרב המופלא מוהר"ר יוזל סג"ל אב"ד דק"ק גניון] כי הקשה לרש"י לסיני בא מבעי ליה למימר מש"ה פירש יצא לקראתכם וכו' אבל קשה דלפענ"ד הו"ל לפרש דאצטרי' למכתב מסיני והוא ע"ד מה שמצאתי בספר מעין חכמה וכי תעלה על דעתך שמלאכי השרת יודעין היכן הקב"ה שרוי והלא כתיב ברוך כבוד ה' ממקומו לא נאמ' אלא מלמד שאין מכירין מקומו של הקדוש ברוך הוא ע"כ ה"נ יש לפרש כאן או יש לומ' אלו הוה כתיב לסיני בא הוה משמע שבא ה' על הר סיני ממש ובאמת מסקי' בגמרא פ"ק דסוכה דמעולם לא ירדה שכינ' על הר סיני ממש כי אם למעלה מהר סיני עשרה טפחי' ע"ש לכך כתיב מסיני בא דמשמע מעל גבי הר סיני בא דהיינו למעלה ממנו י"ט ועיין הרא"ם סדר בראשית על פסוק מעל הרקיע וגו' ודוק: או יש לומר ע"ד שפירש"י סדר יתרו וז"ל כתיב מן השמי' וגו' וכתיב וירד ה' על הר סיני מלמד שהרכין הקב"ה את השמים וכו'. ע"ש נמצא שלא בא ה' על הר סיני ממש אלא על מה שהי' ע"ג הר סיני דהיינו השמי' הרכין שפיר אמר מסיני בא וק"ל: הופיע למו ר"ל למה לא פירש למי הופיע ל"פ להם דהיינו לישראל אבל גבי זרח משעיר לא היה צריך לפרש מדכתיב למו דקאי על ישראל דסמיך ליה ל"ל מיניה: [נ"א] וזכר הכתוב אלו ב' ישמעאל ועשו שהם מזרע אברהם ראש המינים ונתברכו מפיהם וה"ה שחזר על כל האומות שלא יהא להם פתחון פה לומר אלו בקש ממנו דהיינו מקבלים אותה וא"ת ומנ"ל לרז"ל לומר שהחזיר הקב"ה התורה על כל אומה ולשון שמא לא החזיר רק על בני אברהם וכיון דאינהו לא קבלו שאר אומות לא כ"ש וי"ל דזה לא יתכן דהרי הם יהיו אומרים שהיו מקבלים אותה ולא היה יכול לענוש את האומות מה שלא קבלת' התורה מכח ק"ו דהא בפ' שור שנגח דבשביל זה היה הקב"ה מתיר ממונן לישראל ולא מענשין מכח ק"ו ולפיכך בודאי על כולם החזיר אלא שכתיב בקרא שעיר ופארן דמסתברא שהם יקבלום אותה: ואתה לישר' ר"ל למה לא כתיב למי אתה הוצרך לפרש לישראל: מרבבות מלאכי קדש ר"ל דמ"ם מרבבות הוא מ"ם מקצת ולא מ"ם ממנו הוכחתו דלא מצינו מקום ששמו רבבות ע"כ צ"ל מ"ם מקצת וק"ל והרא"ם פירש דאם יהיה מ"ם ממנו שאז יהיה פירש שהשם פי' מרבבות קודש ובא לבדו חוץ מלת ועמו יהיה פירוש והא מקצת רבבות קודש ואין לו טעם בלתי מלת ועמו והוסיף מלת קידש מפני שמלת קודש נופל על דבר כמו ואנשי קודש ושפה הם המלאכים עכ"ל: אש ע"ג אש לבנה כמנהג הפולס לכתוב בדיו על הנייר והקרא מסורס לפי פירש זה כאלו כתיב מימינו למו דת אש ויהיה פירש דקרא הכי מכתב יד ימינו נתן למו דת דהיא התורה הכתוב' באש שחורה על גב אש לבנה רא"ם: (כתרגומו) דלטעם ראשון קשה דצריך לסרס המקרא ל"פ דבר אחר ולפי ד"א לחוד קשה הל"ל מאש דת דאז היה פירושו מן אש כלו' מתוך אש לכן הוצרך גם לטעם ראשון: ג אף חובב את העמים ר"ל אמה קאי אף דאין מלת אף נופל אלא אם נזכר דבר קודם לכן כיוצא בו לכן פירש אף חובב זו וכו' פירש כבר הזכיר לעיל איך שחובב ישראל במה שיצא לקראתם מסיני וכיוצא בזה עוד חיבה יתירה וכו': והם תכו לתוך תחתיות פירש תכו כמו תוך והוא מבנין פועל כלומר שנכנסו לתוך מרגלותיו דהיינו תחתיתו של הר שהם כדמות רגליו ואמר שהם כדמות רגליו ואמר שהם ראויים לכך כדי לקצר הדיבור והם תכו לרגליו עם דיבור של כל ..רושין בידך כאלו אמר ולמה זכו נששות להיות גנוזות תחת כסא

וכו' יותר משאר ב"א מפני שהם תכו ומה"ר: מדברותיך פת"ח בו קרוב ליסוד ר"ל פת"ח ל"ל כיון שפירש תורתך: אף זה מדברותיך דאין לפרש שהוא מ"ם השימוש כמו מן דא"כ היה משמע שלא קבלו עליהם כל התורה ובאמת הם קבלו כל תרי"ג מצות והפרש בין מתדבר ובין מדבר י"ל מפני שמלת מדבר משמעותו הוא שהקב"ה מדבר עם האדם ואין זה דרך כבוד למעלה שידבר לנוכח האדם כמו בשר ודם שמדבר עם חבירו אבל מתדבר פירושו שהיה מדבר בינו לבין עצמו והוא שומע מאליו וזהו שפירש רש"י מה שהיית מדבר וגומר ויו"ד של ישא מדברותיך עתי' במקום עבר מפני שבשעה שברך משה לישראל כבר קבלו כל התורה ואמר עול תורתך מפני דלגבי דיבור אין נופל בו ל' מלא לכן הוסיף מלת עול דגבי עונשייך לשון משא: חיבתן של אבות ולפירש זה לא קאי מלת אף אלפניו עיקר ופי' זה נכון יותר שלפי פירש ראשון אינו מיושב שפירש איך ת"ל אף חובב וכו' בכתב ולפירש ד"א קשה איך שייך למכתב לבני ע"א לשון חיבה ואם הוא מראה להם פנים שוחקות משום שרוצה למסור ישראל בידם אבל חובה אין כאן לכן צריך גם לפירש ראשון: ויהי עול מלכותו דק"ל וכי אין מלוכה להקב"ה אלא על ישראל והרי מלכותו בכל משלה ל"פ עול מלכותו: כו' פירש בודאי גם הוא מלך על ע"א אבל אינן מקבלין עליהן עול מלכותו כמו ישראל פירש שהם כפופים לו תמיד לקיים כל המצוה שגוזר עליהם: בהתאסף ראשי חשבון כלומר ראויים הם לברכה ומפרש ואיך בא מלת ראש לחשבון, ל"פ ראשי כמו כי תשא את ראש כלומר כ"מ שהם מתאספים לעניין המניין הוא לכבודך ומקבלין עול מלכות עליהם: ראשי ראויין כלומר בכ"מ מחשבון אסיפתם ראויים הם שאברכם יהוא דבוק אל הבא אחריו כאלו אמר ובעבור זה יחי ראובן וגומר ויהיה מאמר ביאורין מלך דבוק למעלה לתורה צוה לנו משה לומר ונחזיקנה ולא נעזבנה והקב"ה תמיד עול מלכותו עליהם: ושלום ביניהם ויהיה מאמר ויהי בישרון דבוק עם בהתאסף וגומר וזה יותר נכון אבל לפירש ד"א קשה למה נקט מלת ראשי ל"פ גם טעם ראשון וק"ל: פירש שלא ימות מיתת כרת: ואל ימות פירש לצדיקים אפי' במיתתן קרויים חיים: ז וזאת מדבר זר פירש ואין זר לדמות להם ה"נ שסמך יהודה לראובני ולא ברך לוי אחר ברכת ראובן: [קל"מ] אף על פי שקיים תנאו שהביאו אליו אמרינן במסכת מכות נדוי שפי' על תנאי צריך הפרה ויהודה היה סובר כיון שקיים תנאו אין צריך הפרה ונכשל בו וי"ל שגם יהודה לא טעה בזה אלא שאין ההיתר מועיל אלא בעד העה"ז אבל בעד העה"ב אינו מועיל והוא קבל עליו נדוי שני עולמות כמו שדרז"ל מקרא דכל הימים ולכן היו עצמותיו מגולגלין וע"ש בח"י במהרי"ק שם. גרם לראובן שיוד' יהודה ואם כן לפי זה זאת ליהודה הוא בלשון בתמוה וכה דפירש מי גרם לראובן וכו' ה"פ מי גרם לראובן שיודה בפרהסיא יהודה אבל קודם לכן יהודה בצנעה כדפרש"י לעיל בפרשת וישב ראובן היה עוסק בשקו. וכו' וזה היה קודם מעשה תמר ויהודה ש"מ דקודם לזה נמי הודה אלא על כן צריך לומר בצנעה היה עוסק בשק וכו' ואחר שהודה יהודה היה עוסק בשקו אפי' בפרהסיא וכן תירצו התוספות פרק החובל: ועזר ברכה לשמעון כי לפירש ראשון קשה שמע ה' קול יהודה שאם ישמע אליו ולא יקבל תפילתו מה תועלת יש בשמיעה ל"פ ד"א וכו' ויהיה מלת שמע רמז לשם שמעון ולפירש ד"א קשה למה רמז לברכת שמעון בברכת יהודה ולמה לקח שמעון חלק בתוך נחלת יהודה ל"פ גם טעם ראשון: ח וללוי ועל לוי מדאמר תומיך ואוריך וזה בודאי כלפי שכינה אמר וכמו שפירש"י וא"כ על כרחך צ"ל שלא עם לוי היה מדבר אלא על לוי: תריבהו כתרגומו פנצחוהי על מי מצות' ואשתכח מהימן פירש על ידי המריבה שהריבות אותו על מי מריבה בחנת לבו ונמצא נאמן הרא"ם: לבא בעלילה ומה שכתב לבא בעלילה הוא פירש על נסתקפה דהוא מלשון עלילה כדפירש"י בפרשת מקץ בפסוק ולהתגולל עלינו ע"ש: אהרן ומרים מה עשו כלומר ונקנסה עליו מיתה בשביל זה ושלא יכנס לארץ אהרן ומרים מה חטאו ולמה נקנסה עליהם מיתה ושלא יכנסו לארץ וגם זה לשבט לוי והוצרך לטעם דבר אחר כי לטעם ראשון קשה דהא לא נמצא מהימן דהא מכלל כעס בא לידי טעות וכעס במקום שלא היה לכעוס ל"פ ד"א וכו' ולפירש של ד"א קשה וכי אהרן ומרים היו שקולים כנגד כל שבט לוי עד שאמר עליהם בקרא תריבהו וגומר דמשמעות של קרא הוא דקאי אכל שבט לוי ל"פ גם טעם ראשון שכל השבט היו נאמנים חוץ ממשה שחטא: כי שמרו לא יהיה לך [דב"ע] פי' מה שאמר' להם בעגלך שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעו דאם לא כן שומרי תורתך מ"ל: ד"ה ובריתך ינצורו ר"ל והכי כתיב וארחך מתבוססת בדמיך ודרז"ל שני דמים דם פסח ודם מילה שמע מיניה דכל ישראל היו נמולין במצרים ובמדבר ואם כן מאי ובריתך ינצורו ל"פ דקאי על הנולדים במדבר [נח"י] אבל היוצאים ממצרים אלו וא' היו מולים ופסוק מלא הוא [יהושע ה] כי מולים היו כל העם היוצאים וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו ולפיכך נקט הרב במדבר: י יורו ראויין אלו ר"ל מכאן שבירך שבט לוי כמו שאר שבטים אמאי היה מספר בשבט שבט לוי קודם הברכה יותר מכל ברכת שאר שבטים ל"פ ראויים הם וכו' כלו' אי לא היה מספר בשבחם מקודם היו מריבים ישראל עם משה במה שברכם יורו משפטי' וגומר דהיינו הברכה המעולה מכל הברכות והיו אומרים לפי שהם בני שבטו משום הכי ברכם בברכה טובה לכן היה מספר שבחם מקודם לכ' ואחר כך אמר ראויים אלו לברכה זו מרוב מעלתם: בשם הרב המופלא מוהר"ר יוזל אב"ד דק"ק גניון הקשה בק"מ למה הוצרך לספר בשבחן קודם ברכתן מה שלא עשה כן בשאר שבטי' ע"ש ולי נראה דלא קשיא מידי שהרי בק"מ נופלה הביא לפני זה בשם מענה רוי ליעקב לא בירך את שמעון ולוי כלל ומשה דברך את לוי מפני שלא חטא לוי בעגל ע"ש א"כ קודם שבירך משה את לוי הוצרך להקדים מטעם מה בירך אותו ויעקב ברכן ע"כ אמר יורו משפטיך ליעקב וגומר ראויים אלו לכך וגומר וק"ל: וכליל עולה ונקרא כן מפני שהיא עולה לגבוה: יא מחץ מתנים ר"ל דמחץ נמי קאי אמתניו דאל"כ לא יתכן לפרש איך מחובר ומשנאיו אדלעיל: ד"א חשמונאי דלפירש ראשון קשה למה בירך שבט לוי בברכה זו דהא הם לא יצאו למלחמה כשאר שבטים והא בהיכל המלך הם יושבין ל"פ ד"א וכו' ולד"א קשה למה אמר קמיו דהא היו קמיו של כל ישראל דהא עיקר גזירתם היה להעביר על המצות ל"פ גם לטעם ראשון: יב לבנימן בנין ב"ה דל"ל הרי הוא היה הצעיר ולמה הוקדם בברכתו: וכתף שנית עולמים חביב רצ"ל הי"ל לכל השבטים להקדים יוסף דהא משכן שילה היה ג"כ בחלקו ל"פ לפירש וכו': כל היום לעולם [נח"י] לאפוקי שלא תפרש לעה"ב ונוקשה לו והלא הרב הוא

ואין זה לעולם ומארץ ומבחבחרה ירושלים וכו' ר"ל שקדושה היא לעולם וגם לא שרית
שכינה אח"כ במקום אחר מאח"כ בגלגל ונוב ושילה: ובין כתפיו בגובה פירש בכתף
ששם מקום גבוה מכל השיברין וכ"ת א"כ הל"ל לגובהו כראשו של שור דהוא גבוה
יותר ל"פ אלא שסמוך כו' פירש המקום שהיה בו ב"ה היה כ"ג אמות נמוך מעין
עיטם ולכן כתיב בין כתפיו ולא על ראשו וכ"ת מנ"ל ומפרש דהרי שם היה דעתו
של דוד לבנותו ומ"מ לא הכי אמר וכו' ש"מ דלא ניחא ליה להקב"ה לבנותו בגובה
אלא בין כתפיו לפי שאין לך נאה וכו' מצאתי בשם מהרי"ץ: יג מבורכת כל
ע"כ ר"ל וכי שאר ארצות של שבטים אינן מבורכות ל"פ שלא היו וכו' כלומר שאר
ארצות היו נמי מבורכות אבל נחלת בני יוסף יותר מכולן: ד"ה ומתהום עולה ומלחל'
פירש עולה מלמטה: מעין ברכתו של יעקב רצונו להוכיח בזה מנ"ל שפירש של
ומתהום רובצ' תחת הכי דלמא שום ד"א רובץ תחת התהום: ל"פ אתה מוצא כו'
והתם גבי יעקב כתיב ברכות שמים מעל וברכות תהום רובצת תחת והתם בודאי
פירש התהום עולה מלמטה דומיא דהשמים בא מלמעלה וא"כ ה"נ כן: [נ"א] וא"ת
א"כ למה הוצרך משה לברכם כלל כיון שלא ברכו לא מעין ברכותיו של יעקב ותירץ
שהם לא בירך אותם משה אע"ג שלא היו מקוים ברכתו של יעקב בכל שבט יוסף
אלא במקצתו הוי שפיר מקוים שלא בירך השבט כולו רק יוסף לבדו בירך אף על פי
שכוונתו היתה על יוצאי חלציו לכך חזר משה ובירך אותו מעין אותן ברכות כדי
שיתקיימו הברכות בכל השבט וכן בכל השבטים: יד ד"ה שהי' ד"א ט"ס הוא וק"ל:
גרש שהארץ מגרשת דק"ל הל"ל גרש ירח לשון יחיד מאי ירחים ומפרש הארץ
מגרשת וכו' כלומר כל חדש וחדש חוזר ומוציא לכך כתיב ירחים לשון רבים:
טו ומראש ומבורכת הוסיף מלת מבורכת להודיע שמלת ומראש דבקה עם
מבורכת דרישא דקרא והא דה"צ רש"י לפרש פה שמלת ומראש דבוק עם מבורכת
דרישא דקרא יותר מקרא וממגד תבואות שמש ונו"ל דהוא נמי דבוק עם רישא
דקרא י"ל דהם לא פירש הכא ה"א דהאי קרא ומראש הררי קדם וגומר מילתא
באפי' נפשה היא ופירש שיתברך בברכת האבות שנקראו הרים ובברכות האמהות
שנקראו גבעות ל"פ ומראש הררי קדם קאי ארישא דקרא דמיירי ברכת ארצו
והוכחתו דקאי ארישא דקרא מדכתיב בתריה וממגד ארץ ומלואה וגומר דמיירי
בברכת ארצו וכל המקראות דבקי' לרישא דקרא: ד"א מגיד שקדמה והמעלה
והסבה בזה השגחת הקב"ה על ארצו יותר מעל שאר ארצות כיון שהיא קדומה
בבריאה השגחת השם יתברך נמי קדומה עליה והא דפירש ד"א משום דלטעם ראשון
קשה קדם דכתיב בקרא ל"ל דהא הכל בכלל ומראש ל"פ ד"א ולד"א לחוד
קשה מאי ברכה היא זו אף על פי שהוא שבח ומעלה כדפריש' מ"מ לאו ברכה הוא
לכך הוצרך גם לטעם ראשון ד"ה גבעות לעולם פירש מכח עצירת גשמים אינן
פוסקים מלעשות פירות וכאלו אמר וממתק הגבעות שהוא תמיד בלתי פוסק דאל"כ
מ"ט ענין הגבעות לכאן: טז ורצון שוכני סנה [נ"א] מה שזכר כאן מה שנגלה בסנה
לומר שגם בצרתם ישתתף עמהם כמו שראו אליו בסנה ע"ש עמו אנכי בצרה:
[ד"ה] ונראה משום דנתכוון למ"ש אח"כ שתבואת ברכה זו לראש יוסף והיינו משום
דשייכא לו גבי משה כשנראה עליו שנכוחה כתיב ויסתר פני' ואמרי' שבזכות ויסת'
זכה משה לקלסתר פני' וגבי יוסף היה נמי כן זכות ע"י מניעת ראיה דלא רצה לראות
על אשת פוטיפרע וזכה ע"י כך לברכת עלי עין נראה דמרמז דזכה בשביל שהיה
נזיר אחיו והיה במצרים כפושט בין כתותים ועומד בצדקו דאל"כ נזיר אחיו ל"ל
כאן נלע"ד: ד"ה תבואתה ברכה זו ר"ל במה שהוסיף מלת ברכה דבלאו הכי
לא היה נשמע מה תבא לראש יוסף לכך הוסיף ברכה זו: יז בכור לשון גדולה
וא"כ אף בכור דהכא מלשון גדולה ופירש מלך היוצא וכו': שורו שכותו קשה ר"ל
אמאי לא מדמה אותו בקרניו לראם וכו' ובזה יתורץ הא דפירשו רבותינו ורש"י
מביאו בפרשת בלק ראם מלשון רם או פדיס ולא ראם מגוס דסת' בא לאשמועינן
דלגבי גבורתו ותקפו של הקב"ה נראה הוא הלים בתכלית החלושה: אפסי ל"א מלכים
פירש לשון כתמיה הוא והא ארץ ישראל לא היתה אלא ד' מאות פרסה איך היה
אפשר של"א מלכים כולם ימלכו בא"י: צבי לכמות גויס והוא מלשון בלביונים
וכו': יח ולזבולון שברך באחרונה ר"ל טעם כתב שמו של זבולון מה שלא עשה עד
הנה לשום שבט: שמח זבולן ויששכר רל"ת הקדמת זבולון לפני יששכר: יט
ד"ה הר להר המוריה יאספו פירש לרגל וא"ת א"כ הול"ל לשון אסיפה ומאי יקראו.
ל"פ כל אסיפה כו' וא"כ אף אסיפה דהכא אף על פי שלא ע"י קריאה היא אלא
מעצמן הן נאספין א"ה כתב לשון קריאה כתב הרא"ם ולבי נמגס בזה דס"ל לכתוב
יקראו הקו"ף בקמ"ץ והרי"ש בצ"רי מבנין נפעל וכו' ול"נ דאסיפה דהכא בלא
קריאה היא כדפירשית אלא הם מעצמם יתאספו: במצות השם עליהם שיעלו
לרגל ומפני שאר אסיפות חוץ מזו הם ע"י קריאה כתב הכא יקראו במקום
יתאספו מעולם לאו נפעל הוא לכן לא ננקד בניקוד שנפעל ודו"ק נ"ל עוד כתב
הרא"ם אך איני יודע מה ענין אסיפת השבטים אל הר המוריה בתוך ברכתן של
יששכר וזבולון ובאמת לא ידעתי למה אינו יודע דהא רש"י בעצמו היה מזכיר מקום'
זו וכתב וע"פ קביעות עתיהם ועיבוריהם עמים של שבטי ישראל הר יקראו להר
המוריה וכו' ואפשר דגירסא מוטעת היתה ביד הרב מ"ה כתב מה שכתב וק"ל
נ"ל: ברגלים זבחי רצונו בזה לחבר חיבור הקרא אהדדי ומ"ה הוסיף וי"ו לומר
שברגלים יזבחו זבחי צדק אף שבכל ימות השנה היו מקריבים שם קרבנות אלא
מ"ה הוסיף הוי"ו כדי לחבר חיבור הקרא: ד"ה כי שפעי לשם פני ר"ל דמה
ברכה יש בזה ושפוני טרית טרית מן דג הוא ושמו טונינו: כ למות הח' קאי אזבולן
שבקש לעצמו שמות כאשר נפתלי על מרומי שדה ועל זה מתמיה בגמרא על חרף
נפשו וכי בשביל זאת ביקש מות לעצמו בשביל שנפתלי על מרומי השדה ומתרץ
היה נתיעב וכו' ולי לא נתת אלא ימים והשיב לו הקב"ה ברוך הוא לך נתתי
ים שמתנו תולית טרית כו': ושפוני לשון כסוי פירש היא מכסה הקורות בארזים
ד"ה ע"י פרקמטי' דלטעם ראשון למה נ"ז שם יזבחו וגומר הא כל הזבחים
זבחי צדק ל"פ ד"א וכו' ולד"א נמי קשה דהל"ל בפירוש דהא קודם סחורה צריך
עוד מע"א שלו לכן צריך גם לטעם ראשון: כ ברוך מרחיב כלפי מזרח ר"ל
הלא תחומו היה עד הירדן לבד א"כ מאי הא דכתיב ברוך מרחיב גד ל"ש לגד
מזרח היה מרחיב ולא לגד מערב: סמוך לספר כתב הרא"ם לא הבינותי כוונת
הרב בזה הל"ל דמשום דסמוך לספר היה נמשל לארי ה דילמא משום דגבור היה
כאריה מ"מ נמשל לאריה ובמה י"ל משום שנמשל גד לאריה ולא יהודה שנמשל
כן בברכתו של יעקב מ"ה צריך לפרש שכל הסומך בספר צריך להיות גבור כארי

עכ"ל ולי נראה דרש"י פירש הכא לפי מה שפירש לעיל בסמוך [illegible]
לחזקם ולהגביר לפי שהיו חלשים ועכשיו פירש הכא לפי שהיה סמוך וכו' דס"ל
משום שיהיו גבור כאריה דהא מן החלשים היה וק"ל: כא וירא ראשית כבוש
הארץ רצונו בזה במה שהוסיף מלת כיבוש כדי שיהא מלת ראשית דבוק עם מלת
שאחריו שאין לך ראשית דבוק עם מלת שאחריו ול"פ רש"י בפירוש פרשת
בראשית: ד"ה כי שם שדה קבורה הוכרח לפרש כן כי משמעו של קרא מפני
שכבר היה מחוקק שם קבור והא אינו אמת ל"פ כי ידע בקבלה או בנבואה שזו
תיקן דמקרא משמע שהיה למחוקק חלק בארץ מדכתיב שם חלקת מחוקק קבורה
מחוקק ספון לכ"פ חלקת שדה קבורת מחוקק והוסיף מלת שדה מפני שמלת
חלקת מורה על חלק בדבר מ"ה הוסיף מלת שדה: ספון טמון וטמון
הוצרך לזה לא שתאמר שהמחוקק טמון רק מקום קבורתו כלומר אותו חלק
שהוא קבור בה כדכתיב ולא ידע איש את קבורתו יש מקשין והלא הספר
לומר שקבורת משה היה בהר נבו כמו שכתיב לקמן ויעל משה מערבות
מואב אל הר נבו וגומר והר נבו היה בנחלת בני ראובן כמו שכתיב
בפרשת מטות בני ראובן בנו את חשבון וכו' ואת נבו וי"ל דמישור של נבו היה
גדול והעיר היתה עומדת במישור וההר היה בחלקו של גד ומפני שמתחלה היה
ההר והעיר של אדם אחד נקרא ההר על שם העיר גם לא היה רחוק כ"כ מן
העיר והיה עומד במישור של עיר מ"ה נקרא ע"ש העיר וק"ל: [קל"מ] ולפרש"י
לא קשיא דלא כתיב כאן שבחלקו של גד נקבר רק שראה לטול חלקו [illegible]
הכבוש בכבוש ארץ סיחון ועוג משום ששם נקבר איש האלקים והיה בסוף [illegible]
עמו לעולם הבא: צדקת ד"א ויתא משה דלטעם ראשון קשה למה אמר גד
ויתא ראשי עם דהא גם בני ראובן וחצי שבט מנשה הלכו לפני אחיהם ל"פ ד"א ולפי
ד"א. קשה למה מזכיר לצדקתו של משה בברכת גד ל"פ ד"א: כב ד"ה יזנק. שירדן
יוצא פירש מחלקו של דן: והיא לשם מערת כו' זהו כלשון תלמוד וכלשון
מקרא נקרא לשם: ויקראו ללשם דן כלומר לפי שהיה בחלקו [חינוקו] פי' זינוקו
של הנהר ההולך דרך אספמיא שהיה בחלק אותו יוצא מן הבשן פירש שם מקום
והיינו מארצו של דן ונח"ק לב' דלטעם ראשון קשה דמשמעות של קרא משמע דקאי
אשבט דן עצמו ולא על הירדן כי הירדן אין בו שום רמז בקרא ל"פ דבר אחר
וכו'. ולד"א לחוד נמי קשה למה כתיב יזנק מן הבשן דהא לאו בבשן נפל חלקו
ל"פ גם טעם ראשון: כג ד"ה ים ערה חבל חרם כי נופל מלת חבל לפרוש שם
חרמי' ומכמורות חרמי גם הוא לשון מכמורות וכפל לשון הוא: כד ד"ה יהי
בשמן אנפקינו' [בפסחים דף מ"ג] תניא ר' יהודה אומר אנפיקנון שמן זית שלא
הביא שליש ולמה סכין אותו מפני שמשיר את השער ומעדן את הבשר: בנותיו
נאות דלטעם ראשון קשה למה היה הוא מרוצה לאחיו יותר מאחיו לו דהא אחיו
היו מרצין לו בתבואה ולפירש של דבר אחר קשה ה"ל לקרא לומר ברוך מבנות אשר
כיון שהיו בנותיו יפו' ולכל הפחות היה לו לכלול הבנות עם הבנים ולכתוב שני
ברוך בבנים ובנות ל"פ גם טעם ראשון: לכ"נ המשכים וא"ת א"כ בא זית הל"ל
וי"ל דבני בנותיו הרי הן כבנים ואליהן נאמר בר זית
בשם מהרי"ץ: וטבל פולמיסטוס פירש פליח שמלך ומלא שמן הרבה בארנו:
כה ד"א ברזל דלטעם ראשון ק' איך יפול נחוש' על מנעלי' דהא אין מנעל לספור'
מנעלים אלא מברזל וגם בריחים לא נזכרו בקר' ול"פ ד"א וכו'. ולטעם של ד"א
קשה למה נקט זה גבי אשר דווקא דהא גם שאר השבטים היו יושבים על הספר
והיו הרים סביב לחלקם לכן צריך גם לטעם ראשון וק"ל: מנעילי' של ארץ ישראל'
רצונו בזה ואמאי הזכיר זה בברכת אשר יותר מכל השבטים כיון שהיא ברכ' כוללת
לכל השבטים: ד"ה וכימיך דבאך ימי זקנותך רל"ת ואיך באים ימי זקנה לדבאך:
ובימים שהם טובים דלטעם ראשון קשה הל"ל וכנערך דבאך לכן פירש דבר אחר
וכו' ולד"א לחוד קשה הל"ל וכמעטך דבאך לכן צריך גם לטעם ראשון כמנין
ימיך כלומר כל זמן שימיך קרויין ימים דהיינו כל הימים שאתה עושה רצונו של
מקום אז יהיו דבאך שכל הארצות וכו' אבל כשאין את עושה רצונו של מקום אז
ימיך אינם קרויים ימים כדאמרי' רשעים אף בחייהן קרויים מתים: כו אין כאל.
בכל אלהי עמים והא דנקט רש"י ולא וכו' ללא נצרך י"ל דק' לרש"י למה לא נקט
אין כאלהי ישורון כמו שנאמר כל אלהי העמים אלילים ולמה נקט קרא אין כאל
ועל זה פירש ולא וכו' ואל לשון חוזק הוא כמו שנאמר ואת אילי הארץ לקח לכך
נאמר ג"כ אין כאל שהוא לשון חוזק: ד"ה רוכב בעזרך ובגאותו וחסר שי"ן כמו
את הדרך ילכו בה כי בזולת זה אין טעם למאמר ובגאותו שחקים שפירש ובגאותו
שוכן שחקים שמלת שוכן בברא הפסוק קאי אף אשחקים דסיפא דקרא:
כז מעונה למעון השחק שהפסוק הזה דבוק עם שקודם לו ופירש רוכב בגאותו
שחקים שהם מעונה אלקי קדם ונקרא אלקי קדם במקום הזה להודיע שסבה שנתן
לו השחקים לישיבתו מפני שהוא קודם לכל אלקים: ומתחת מעונתו הי' ומתחתיו
שוכבים כל בעלי זרוע כגון סיחון ועוג וכו' ומה שהוצרך להודיע שהם תחתיו
והוא כדי להודיע הולגות' שאף על פי שהמה הגבורים מעולם מ"מ כיון
שהם שוכבים תחתיו יחרדו ממנו כי לעולם אימת וכו' ומאחר שנפל פחד בעזרך
הנה יגרש מפניך כל אויביך ויאמר לך השמד אותם הרא"ם: ד"ה ויגרש ואמר לך
השמד הוסיף מלת לך אחר ויאמר להודיע למי היתה האמירה וגם הוסיף מלת אותם
אחר מלת השמד להודיענו שמלת השמד שב אל האויב האמור למעלה וכאלו אמר
ויאמר לך השמד את האויב: כח בטח כל יחיד ויחיד רצ"ל מלת בדד ל"ל כיון
דכתיב בטח דהא רש"י פירש לעיל בפרשת האזינו ה' בדד ובטח כו' דהם כן
בדד נמי לשון בטח הוא ומתרץ בדד דהכא פירש כל אחד ואחד וכו': ד"ה
עין יעקב. דעין הבדולח שפירושו כדוגמת הבדולח וכאו"ד אף כאן
כדוגמת ברכת יעקב בדד ישבתי רצה לומר למה הוצרך הכתוב לומר שהברכה
היתה דוגמת ברכת יעקב דמשמע ולא כדוגמת ברכה אחרת ל"פ לא כדוגמת ברכת
ירמיה וכו': [קל"מ] וא"ת היאך משמע מהאי קרא שישבו בטח. כבר תירץ מהרש"י
ז"ל לפי שברכם יהיה ה' עמהם ישבו לעולם בטח כמ"ש דהע"ה גם כי אלך בגי
צלמות לא אירא כי אתה עמדי: אף שמיו נוספות פירש לא כברכו של יעקב
לבד יתקיים בהם אלא אף ברכתו של יצחק דר"ל מאי אף כלומר הברכה היא מה
מעין ברכת יעקב ואף מברכתו של יצחק שנאמר בה ויתן לך האלהים מטל השמים
לכך מרמז ברכתו של יצחק בלשון יערפו טל: כט ד"ה אשריך תשועתך כ"פ. אמר
תשועתך

המותך במקום שם נושע מפני שהקב"ה עם נושע מיי' לכן תיקן במלת השמצך ולכך פירש המשמעך חלויה בו והוסיף מלת אשר שבזולת אשר יהיה מגן עזרך כלת' מקושר לא לפניו ולא לאחריו:

לד א מערבות והסמך דא"כ לא הל"ל אלא ויעל משה אל הר נבו מערבות מואב ל"ל וכי עדיין אין אנו יודעין שהיה משה בערבות מואב והלא משנה תורה כולה נשנית בערבות מואב: את כל כו' בשלוחה ר"ל לא הל"ל אלא את כל הארץ עד הים האחרון ול"ל הפרטים כולם את הגלעד וגומר ומזה הטעם סומך לפרש ואת הנגב ואת הככר: ד לאמור שבוע' שנשבע רצ"ל להמור ל"ל אלא כדי שתלך ותאמר זכור לפי זה נ"ל שהמקרא מסורס ומלת והראתיך צריך לסיום קודם וכאלו אמר זאת הארץ אשר נשבעתי וגומר הראתיך בעיניך לאמור לזרעך אתן את הארץ אשר נשבעתי [גורס הוא] ר"ל ואם כן למה לא היה מעבירו ואז יראה היה יוכל לראות ויכול להגיד להם: [שאלולי כך] פירש לולי השבועה אע"פ שכבר כתיב מאה ועשרים שנה אנכי היום מלאו ימי וכו' וא"כ בלא שבועה היה מת כיון שמלאו ימיו מ"מ הייתי מקיימך וכו' בשם מהרי"ן ויש מקשים והא לעיל בפרשת וילך פירש"י בן ק"ך שנים אנכי היום היום מלאו ימי ושנותי ואיך פירש פה שאלולי כך הייתי מקיימך ונ"ל דמה שפירש רש"י היום מלאו וכו' דעתו לומר במה שפירש מלאו ימי כלומר ביום זה נולדתי וביום זה אמות אבל אמרו לולי השבועה בעבור זכותו היה מאריך שנים כמו שהאריך אביו והיה זוכה לבא אל הארץ אבל בשביל החטא לא האריך ונשלמו שנותיו לעת שזה ואין שייך לומ' הם קצר ימים כיון דימי שנותינו הם שבעים שנה והמאריך ימים הוא בשביל זכותו לפי מה שכתבתי בשם מהרי"ן יתורץ גם כן קושיא זו ודוק: ה וימת כותב כדמע אין כדמע אלא ודאי ליתן הבדל בין שמנה פסוקים אלו ובין כל התורה כולה כדי לרבים וחסו היינו יחיד קורא אותם ולא פוסק שלא לספסיק ביניהם ויינו שהיה מורד דמעות בשעה שהיה כותב: ו ויקבור הקב"ה בכבודו דורשים סמיכות על פי ה' ויקבור אותו: מול בית פעור קברו מוכן [נ"א] וקשיא למה נקבר מול בית פעור ותירץ קברו שם היה מוכן מששת ימי בראשית וכיון שקברו היה שם מוכן מששת ימי בראשית בודאי יש טעם בדבר שהיה נקבר מול בית פעור לכפר על מעשה פעור: ולא נס לחה ולא נהפך תואר פניו הי"ג ו ולא כהתה עינו כלומר שלא נשתנה צורתו אף משמת דאל"כ ה"ל לכתוב ומשה בן מאה וגומר במותו בערבות מואב לא כהתה וגומר כמו דכתיב לעיל גבי אהרן בן וגומר במותו בהר ההר אלא לכך לא נכתב כאן בערבות מואב כדי להסמיך במותו ללא כהתה עינו ללמד שאף במותו לא כהתה וגומר ודו"ק נ"ל והרא"ם פירש וז"ל ומ"ש אף משמת היינו ע"פ המדרש דאל"כ מנ"ל הא דילמא בחיו קמיירי כמו לא תאכל עוד לנאם ולבא כמו שפירש"י לעיל בפרשת נצבים: י אשר ידעו כו' ר"ל אין שייך לומר על הקב"ה לשון פנים ואין לו שום דמות וצורה ל"פ אין פירושו כמשמעו אלא כאדם הנם בחבירו ומדבר עמו בכל עת שרוצה: יב ולכל היד בלוחות בידיו פירש ולכל היד החזקה קאי על משה פירש שהיה בו כח ויחזק ליטול בידיו הלוחות אף שהיו כבידים עד מאוד אבל אין פירושו בכל מקום שקאי על הקב"ה דאם כן הל"ל ולכל יד החזקה אשר עשה משה על פי ה': לעיני לשבור הלוחות דל"ת דהל"ל לבני ישראל לעיני ל"ל: והסכימה דעת הקב"ה ר"ל שהרי עכשיו בא לספר בשבחו של משה וכי זה שבחו של משה שיבר את הלוחות ל"פ והסכימה כו' וא"ת מנ"ל למדרש אשר שברת יישר כחך ששבר' דילמא אשר פירש בכל מקום כבר תירץ רשב"א במסכת שבת פ"ז דאם לא כן שהסכים הקדוש ברוך הוא עמו אמאי אמר לשנית את שברי הלוח בארון כיון שאין קם גור נעשה סניגור:

חסלת וזאת הברכה

מגלת שפתי חכמים השלם איכה

ירמיה כתב כוונתו בזה מדאמר ירמיה אני הגבר ראה עני בשבט עברתו פירש היה מתאונן ירמיה לומר אני הגבר ראה עני כפרש"י לקמן וא"ל מאחר ששם אמר אני הגבר ראה שהוא התחלת הענין תחשוב שזו המגלה נביא אחר כתב שהרי כמה נביאים נתנבאו על חורבן הבית לכ"כ ירמיה כתב ספר קינות והיא המגלה אשר שרף וכו' שוב הוסיף אני הגבר והוי כמו ענין בפני עצמו ולכן הוצרך לומר אני הגבר להורות שכאן הוא התחלת ענין אחר ולא אותה מגלה ששרף יהויקים ואחר כך ק"ל ומנ"ל דירמיה כתבה דילמא ירמיה לא כתב רק אני הגבר אם נביא אחר כתב לזה מביא ראייה שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה פירש כהמה ששרף והנוספת הוא אלא כנגד שלש א"כ עכ"ל שאותה מגלה ששרף היה בה' אלפא ביתות שכתב ירמיה מתחלה ומה שכתב באל"ף בי"ת מפני שעברו על התורה שנכתב באל"ף בי"ת כך דרש רבי יוחנן בפרק חלק: היתה כאלמנה ממש דאם שב אל ישראל אינה אלמנה ממש שמת בעלה שהרי הם חיים וקיימים עד ישוב ה' מחרון אפו וישובו לארצם וכ"ש אם שב אל הסתלקות השכינה אינה אלמנה ממש: בבכה ד"ה בלילה בכיות מרגלים בפרק חלק בלילה על עסקי לילה ופירש רש"י לפי שבכו אותו לילה בכיות חנם ומסיק בגמרא אמר להם הקב"ה לישראל אתם בכיתם בכייה של חנם ואני אקבע לכם בכייה לדורות ולפי זה יהיה פירוש הכתוב בכה תבכה בשביל עסקי לילה כלומר על מה שבכיתם בלילה: ד"ה כל רעיה אוהביה דק"ל וכי יש לעיר רעים לכ"פ אוהביה: ד"ה מעוני מחמת דק"ל שהלא מעוני ומעבודה פדות וגאולה היא ולא גלות ואיך אמר גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה לכ"פ גלתה יהודה מארצה מעוני מחמת עוני: היא ישבה ובמקום שגלתה דק"ל אם ישבה בגוים לא מצאה מנוח או נוח לה שיצאה ממנו ולמה מקונן על זה לכ"פ ומקום שגלתה וישבה שם לא מצאה מנוח: ד"ה שלו יושבים בשלוה דק"ל אם הם אויביה אינה בשלוה עמהם לכן פירש יושבים בשלוה עמהם על כן יסד הפייט אלא לרדפתי וחסרה שנת גאולי ומפרש רש"י דשנת גאולי חסר כתיב: ד"ה זכרה ימי עניים ימי חורבנה דק"ל דברים דסתרי אהדדי נינהו דאם זכרה ימי עניה אם כן לא היה מחמדים ואם מחמדים אינם ימי עניים לכ"פ דאינם בזמן אחד דימי עניים הם אחר החורבן חכרה ימי חורבנה שהביאה לידי עוני וכל מחמדיה שמימי קדם קודם חורבנה: כל מחמדיה כל טוב לאפוקי שלא תפרש ספרי תורות כמו שפירש בסמוך פירש נר יגל כל מחמדיה דהכא בענין הטובות שהיה לה מאתמו': שחקו ושבתה קשה בזה דמשמע דרש"י מפרש שבתותיה לשון השבתה וביטול ואחר כך אמר משושה חגה חדשה ושבתה ומשמע דמפרשו לשון שבת ונראה דכוונת רש"י דאי לשון השבתת דבר לאוד הוא וכיינו והשבתת המקדש הל"ל שחקו על מומחים אלא הכ"ל על שביתת חדשה ושבתה ואם תאמר אם כן הוקק לפרש לשון שבת א"כ ל"ל לא מפרשו במדרש אגדה שהוא לשון שבת לאוד וי"ל דאם כן הל"ל שחקו על שבתו' ומדאמר משבתיה ש"מ תרתי כך הוא לפי פשוטו ומדרש אגדה דורשו לשון שבת לאוד: טומאתה לא תזכור הל"ל ולמה אמר לא זכרה לשון עבר לכ"פ כשהיו מוטאים וכו' והוסיף לפיכך ותרד פלאים דאל"כ מה ענין זה לזה: ידו ד"ה על כל. ספרי תורות במדרש רבות ידו פרש צר אתה מוצא בשעה שנכנסו עוגאי' לבית המקדש נכנסים עמונים ומואבים עמהם והיו הכל רצים לבוז כסף וזהב ועמונים ומואבים רצים לבוז את התורה כדי לעקור לא יבא עמוני ומואבי וכו' ויהיה פי' הפסוק ידו פרש צר על כל מחמדיה כאשר ראתה גוים באו מקדשה לבוז כסף וזהב וכיורים כאו עמונים לבוז הספרי תורות אשר צויתה כה לא יבאו בקהל לך ומלת כי פה אינה נתינת טעם כי איך הוא טעם כי ראתה גוים כו' לגזרת ידו פרש צר וכו' וכאשר פרשתי הוא נכון וזהו כוונת רש"י שהאריך אמר אבל נפנו לבוז כסף וזהב והם נפנים וכו' הל"ל רק ידו פרש צר עמון ומואב על כל מחמדיה ס"ת כדי לשורפם לפי שכתוב וכו' ולמה ליה למימר מה שעשו אשר בעים אלא עכ"ל כדי לפרש כי ראתה גוים וכו': לוא. עליכם לקובלנא בפרש אלא ופרש"י ז"ל לחד לישנא לקובלנא כמ"ש לו גרם יודעם

שפי' אח"כ ראו מה עשו לי כלומר הודיע' נערה לרבים ופי' זה לאפוקי הפי השני שפי' בפ' חלק וסיא מכאן לקובלנא מן התורה כשאדם מודיע צערו לאחר צריך שיאמר לו לא תבא זאת לך כמו שבא אלי כי קשה הוא לשמוע שפגעים חוזרת עליו והמקפיד ע"ז אין בו משום ניחוש וכאן לא פי' רק הפי' השני כי נר' לו עיקר דהכא משמע ליתנא דקובלנא: ממרום. ד"ה וירדנה. ע"י רידוי ויסורין תחלה פי' מהו וירדנה דה"א דכתב שהוא כמו וירד אותה ואח"כ ק"ל דאין שייך לשון וירד בעצמו לזה פי' ויסבר וק"ל וסיג מלינו וירד שהוא ל' שבירה. ל"פ ע"י רדוי ויסורים א"כ מלת וירד מורה על הסבה שגורמ' הפעולה לא על הפעולה עצמה: לבך. הנו"ן דגושה כדי לפותרו בלשון יחידית וכו' וכוונת המקונן כדי להגדיל המכה דאם הוא לשון יחידית אזי ק' דעלמותי משמע רבים וירדנה משמע יחיד ועל כרחך צריכי' לפרש שיבר כל אחת ואחת לאפוקי אם היה נו"ן ברבים כמו שכתב החזקוני בפ' ויחי דהאי וירדנה ברבות משתעי לא הוי משתמע דשיבר כל העצמות גם משמע כששיברם בבת אחת ואין המכה כל כך גדולה כמו אם שיבר כל אחת ואחת בפני עצמה ותדע שכוונת רש"י כך הוא דאי כוונתו רק לפרש הכתוב הל"ל והנו"ן דגושה מפני שהוא לשון יחידית ומדכתב לכך הנו"ן דגושה כדי לפותרו וכו' עכ"ל דק"ל למה אמר הנביא בנו"ן דגושה ולא אמר בלא דגושה דהוי נו"ן הרבים מאחר דברבות משתעי לזה כתב לכך הנו"ן דגושה דכוונת הנביא כדי לפותרו בלשון יחידים וכו' ופירושו שיבר כל אחד ואחד. ואחר כך פרש ד"א ירדנה קאי על הפעולה עצמה ופירושו הריק המות וכו': סלה. ד"ה קרא עלי מועד. מלויי מלאה פירש לדעת רבותינו פירושו של מועד הוא יום טוב כדאיתא בפרק ה' דשבועות כדאמר אביי ר"ח נמי אקרי מועד דכתיב קרא עלי מועד וגופא דאביי איתא בפ' בתרא דתענית אמר אביי התמוז דההוא שתא מלויי מליוה דכתיב קרא עלי מועד לשבור בחורי ופירש רש"י נקטינ' שחדש חסר שבא אחר חדש מלא עבדינן שני ימים ר"ח יום ראשון השלמה לראש חודש שלמעלה ממנו לעשותו מלא ומצאו שני ימים טובים בחדש מלא אחד בתחלתו ואחד בסופו וה"פ זמן עלי מועד לשבירת בחורי בתשעה באב שמגלגלין חובה ליום חייב: פרשה. ד"ה לנדה. לריחוק וזה שפירש לנדה היתה לשון נע ונד ולא פירש גם כן לשון ריחוק שהיה גם כן יכול לפרש כן לפי הענין יותר נכון היינו הוא דלעיל הוא ביו"ד ובלתי דגש הוא מלגן ויד רשעים אל תנידני להגיד רגל ישראל וכולם לשון נע ונד הם ולכן תרגם המתרגם ג"כ בגין כן במיטלטול הוא אבל הכא כתיב לנדה [illegible] הכרם נדה היא וכ"ש פירושם ענין ריחוק ולכן תרגם המתרגם סות ירושלים דמיא לסיתא' מרחקא בניאון לכן פירש"י לריחוק שהוא פירושו של לנדה ואח"כ ק"ל דהל"ל לריחוק שמרחקים מאבה נדה שהוא דרך בזיון כן היתה ירושלים: מנאתי ד"ה ויפיבו כדי שישיבו דק"ל [illegible] שהשיבו את נפשם א"כ למה גועו לכ"פ כדי שישיבו כו': שמע ד"ה הכאת הלוחי והבאת דק"ל דמשמע שככר הביא ואחר כך ויהיו כמוני משמע שעדיין לא הביא רק שמבקש שיבא דאל"כ הל"ל והיו כמוני לכ"פ הלוחי וכו':

איכה ב משמים לארץ בבת אחת דק"ל משמים לארץ הל"ל לכ"פ לאחר שהגבי' וכו' והיינו משמים ארץ כלומר שהיו מוסלים משמים ארץ בבת אחת ומה שפירש לאחר שהגביהם לפי שק"ל איך אמר שהשליך משמים הלא לא היו בשמים לכ"פ שהוא דרך משל לאחר שהגביהם עד לשמים כו': הדום בית המקדש במד' רבות אין הדום רגליו אלא בית המקדש שדא הוא דכתיב רוממו יי' אלהינו והשתחוו להדום רגליו: בלע ד"ה חללי חלנו ישראל דק"ל הל"ל חלל מלכה כמו שאמר בסמוך מלכה ושריה בגוים לכ"פ אלו וכו': ד"ה ושריה אלו שרים של מעלה דק"ל אם ממלכ' כולל כל ישראל בכלל א"כ מהו ושריה הרי הם בכלל ממלכה לכ"פ מדרש אגדה כו': היה וריב נקוד יוד קמץ קטן פירש לרש"י עיין מזה לעיל בפרשת שמות בפסוק ויפב אלהים למילדות כפרש"י: ויחשום ד"ס מלך נדקיהו מדרש רבות לאפוקי שלא תני

מלך שהוא כהן. וזה אינו דהרי בבית ראשון לא היו המלכים מלכי יהודה רק מבית דוד' לכ"פ כל אחד בפני עצמו : זנח ד"ה כיוסף ומשוררים בתוכו דק"ל הלא מקונן שהשחית ככר א"כ מהו חשב להשחית לכ"פ זה ימים רבים כו' : ד"ה בלע מהשחית ק"ל הלא לא בלע חומת ציון לכ"פ מהשחית : טבעו שהלקו כבוד לארון קך כ' במדרש רבות ומ"ש ורבותינו אמרו כו' פירש אבל רבותינו בעלי התלמוד כו' והוא בפרק ראשון דסוטה כי חילוק הוא בין מדרש ובין אגדה שבתלמוד ישבו בדפנו של אנטוכיא פירש רבלה כ"פ הערוך בערך דפני : פצו שהיו אומרים בפיהם אשכת ציון כן הוא במדרש וכו' ושמעתי בשם אחד דלכם הפ"א בתחילה הוא מה"ב ראשון דכל הרוצה לשקר ואינו אומר קלא אמת בתחילתו אין מתקיים בסופו: קומי ד"ה אשמורות כ' חלקי הלילה אשמור' חלק הלילה כך צריך להיות :

אני הגבר ג ראה עני שבר ראה עני כך הוא בים ספרי רש"י ולא כתב כהן היה מתאונן כו' ולכל הספרים הוסיף מלת אשר כי זולת זה היה קשה אני הגבר ראה עני וכי הוא ראה וכלו עלמא לא ראו הלא כל אחד ראה עני בימיו לכ"פ אשר ראה עוני מכל הנביאים כו' **בשבט** של רודה ק"ל דאמר בוי"ו הכנוי לכ"פ של רודה ומכה וא"ב ק"ל הרי לא הוזכר מי הוא שיאמר עליו בכנוי ידועה ל"פ הוא הקב"ה והוא הידוע : [אך תשובות שנוחרים עלי] פירש ולא על שום נביא אחר. **בנה** ראש שגמר המכה ולפי המדרש י"ל ותלאה כמו את כל התלאה אשר מצאת' בדרך וכמו וילאו למצוא הפתח ובמקצת ספרים כתוב כן בדברי רש"י : **גדר** ד"ה ולא אצא שביבותי מחנות דק"ל אם גדר בעדו והוא כלוא בפיסא שלא יצא לכ"פ הושיב כו' [דוב הקב"ה] דק"ל מי הוא אשר אמר עליו סתם הוא לכ"פ הק' ברוך הוא ומשמעות הכתוב משמע שיעולם הי' לו לדוב אורב והרי אינו כן כשעושי' רצונו לכ"פ נהפך לי : **ויגרס** הכפישני במדה הכפישה ופי' שיסון הגמל שם אדם ופירש ר"י כפישה לשון הכפשני באפר : **ואמר** אבד ברוב צרותי דק"ל חלילה להנביא לומר שאבד תוחלתו לכ"פ א ירחי וכו'. **זכור** נפשי ותשיח מלת תזכור נסתר לנקיבה ולפי המדרש הוא נוכח לזכר כי תזכור לזכר הוא כמו נסתר לנקבה : **חסדי** ד"ה כי לא תמנו כמו הלא תמנו והפרש היא לא תמו הוא בנסתר ואין צריך שום תיקון אבל לא תמנו הוא מדבר בעדם וצריך לתקן חסדי ה' הם אשר לא תמנו כו' מי זה ואם באתי לומר כוונת רש"י לקשר הפסוקים הסמוכים זה לזה ולכך במקצת ספרי' בפסוק נשא לבבינו אל כפים כתוב כדברי רש"י על כן נשא לבבינו אל כפים כשאנו נושאים את כפינו אל השמים נשא אף לבבנו לפני המקום ע"כ והוא ג"כ לקשור פסוק זה עם שלפניו : **נחנו** זה דרכינו דק"ל מהו מקונן הלא כדין הוא מאחר שמרינו דין הוא שלא יסלח לנו לכ"פ זה דרכנו על ידי יצר הרע : לך היתה נאה הסליחה כי כן דרכך ואתה לא סלחת : **פחד** ד"ה השאת ל' שאייה כנ"ל ותו לא והשבר שעות הוא ובס"א אינו : **צפו** עד מחניו מתחילה מקשר הכתובים ואח"כ פירש הפסוק : **לפו** מים א"ה דק"ל והיכן מצינו שלפו מים על ראשם לכ"פ אומות העול' הדומים למים : **ראיתה** ד"ה עותה כאשר עשית דיוקו של רש"י מדכתב עותה ולא אמר עותת בלשון עבר כאשר אמר קרבת הרגת :

תתן דבר שמשכיל תנינות וכמו נון של שממון-פירש וכן נון של שממון של שממון הינה שורש :

איכה יועם ד זהב מראית פניה שאלו"ה דק"ל וכי בשביל שבר השוב יועם הזהב הדומ' לכ"פ מראית. וכו': **אבני קדש** בנים שמאירים דק"ל מאחר דבבני אדם מתמהי א"כ היך סמך השפכנ' אבני קדש ועוד אם אבני כמשמעו למה מכנה אותם בקודש לכ"פ בנים שמאירי' וניחא נמי שקרי' להו אבני קודש : **האמנים** ד"ה עלי תולע על בגדי צבעונין וגו' שהגדילו על שם הצבע. ויגדל פורענות מוכיח עליהם דקשה לרש"י מדבר ומקונן בפורענות ואומר ויגדל עון לכן פירש פורענותם מוכיח כו' וכוונתו פה על הפורענות לא על העון ואז קשה ליה ובמה מוכח לזה כתב ההפוכה רגע פסרי סדום כו' א"כ ק"ל האחד מחטא' סדום ההפוכה כמו עכ"ל דאינה כפשוטו דהרי לא היה סדום אחר אשר צריך שיתן סגדל כאלו אמר איזה סדום אותה ההפוכה כו: רגע אלא פכ"ל שבא לומר שמכה סדום לא היה כ"כ גדולה כדפירש רש"י ואחר כך מתחיל ויגדל עון וגו' ומסיים בפורענות שפרענות היתה גדולה לכן פירש פורענותם מוכיח כו' וכוונת רש"י שם כי קבלתן השופך חמתו על עבדו מלוה שיסרנו על יד אחד מאוהבי החוטא למען יהיה שהמתם האויב עליו וכן מלוה שימות מיתה משונה ושיעמידוהו במכאובות זמן מה במקום עונש וכן היתה צרת ישראל גדולה וארוכה ועל ידי האויבים באופן כי רבה לאחון מאשר סדום שנהפכה כמו רגע ואחרים היתה קצרה ושנית לא חלו בה ידים כמו שם כי ה' גוב להופכ' כמו רגע על ידי מלאכיו וזהו שמסיים רש"י לא ידי אדם אלא ... **אדמו** אדום מפנינים מתחילה מקשר הפסוקים ואח"כ פירש הכתוב נזיריה אבל תאר' מפתחים פתח בו לפרש קודם שפירש עצם אף שהוא מוקדם בקרא: וא"פ אשר תארם מפתנים וא"ת שיכן מוזכר פתחים בקרא לזה כתב מגחו' הוא מקום דאין לפרש כפשוטו אשר יותר מן הסחורות כמו שפירש הרא"ב"ע דאיך יאמר לומר שיהיה דבר אחד שחור מן השחרות אשר לא היה נכלל תחת שם שחרות כי שחרו' כולל כל שחרות עד הקלה האחרון מן השחר' ואיך יאמר שימצא שחרות יותר מן השחרות על כן רש"י ז"ל שם אותו בנושא מיוחד שהיא השחם כי אז אפשר לומר שימצא דבר יותר שחור מהשחם זו מכל איזה פרטי : על עצם לשון מראה דקשה לרש"י היאך משבח אותו בתואר אדמימות הרי מכוסה בעור ובשר ועוד אדמו עצמות מבעי ליה לכן פירש לשון ונומר פנים של זעם דקשה לרש"י הרי פני הוא טוב והסתרת פנים הוא ועמי דכת"ב והסתרתי פני מהם והיה לאכול לכן פירש פנים של זעם שישי ושמחי לפי שעה דקשה לרש"י איך המקונן שישי ושמחי בלי טעם כלל ויבאר טעם להשך: באומרו גם עליך תעבור כוס הפורענות ואדרבה זאת היא שבח לישראל שתבכה לכ"פ ששי ושמחי לפי שעה כלומר השמחה תהיה לפי שעה אבל סופך שגם עליך תעבור כו' לא שגם עליך תעבור כו' היא נתינת טעם לשמחה : **ה בנפשנו** בסכנת נפשנו דקשה לרש"י כל אדם מביא לחם לכ"פ בסכנת כו' : על הר שישום והיינו מדכתיב אחריו על הר ציון ששמם דמשמע דאלעיל קאי : למה הלא נשבעת לנו דהל"ל מה פייד למה לנצח לעזבנו אתה ה' לעולם תשב :

חסלת מגלת איכה

מגלת שפתי חכמים השלם קהלת

א דברי כ"מ שנא' דברי דקשה לרש"י וכי לא נתנבא שלמה אלא אלו בלבד והלא שלשה ספרים כתב לכך כתב כ"מ שנאמר דברי כו' וכן הוא בספרי : **וישמן** ישורון אע"ג דכל הסידרה כולה ענין תוכחה רק בההוא קרא ועוד דכל הענין כולה איירי בדור המדבר שכבר מתו אבל לא בדורו של משה לכך מייתי קרא שהוכיח לבני דורו לא ממה שמספר כלשעבר : **כל** הנחלים ולמדתי משם דק"ל מהו וזרח השמש ובא השמש וכי אין אנו יודעים שזרח השמש לזה כתב ולמדתי כולו כלומר זה היה קשה לי אבל למדתי מההוא דספרי שהענין מדבר ברשעים הנמשלים לתגבורת החמה שסופה שוקעת : **מלך בירושלים** עיר החכמה דקשה לרש"י והלא היה מלך בכל ישראל כמו שאמר בספר משלי שלמה בן דוד מלך ישראל לכ"פ עיר החכמה ירלה מאחר שבספר ז: מדבר בחכמות על כן מזכיר שהוא מלך בעיר שהחכמה ורומז היות שופעת החכמה מצד אביו ומצד עיר הקודש שהיא מלאה חכמה ואומר על כל יצירת שבעת ימי בראשית כולו דייק כמו שכתב אחר כך שבעת הבלים כנגד שבעת ימי בראשית : **מה יתרון** שכר ומותר דקשה לרש"י אין שייך לשון יתרון אלא בבני חלקים שאחד יותר מחבירו לכ"פ שיתרון פירושו שכר ומות' **תחת השמש** תמורת התורה דקשה לרש"י אם הוא כמשמעו חלילה שלא יהיה לו שכר אם עמל בתורה ובמצות ולמה אמר מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש לכ"פ תמורת התורה ויהיה פירש תחת כמו עין תחת עין ישלם תחת השור ובכל מה שיעמול תמורת התורה אין לו יתרון אבל אם עמל בתורה יש לו יתרון : **דור** הולך כל מה שהרשע דקשה לרש"י דהפסוק הקודם ... אין לו יתרון ואיך יסמוך לזה דור הולך כו' לכ"פ כל מה שהרשע כו' וא"כ פסוק זה יורה על פסוק הקודם אין לו יתרון : **והארץ** ומי הם המתקיימים דקשה לרש"י מתחיל בתוכחה ומסיים והארץ לעולם עומדת מה ענין זה לכאן ועוד וכי לא ידעינן שהארץ לעולם עומדת לכ"פ מי הם המתקיימים כו' : ד"ה הולך הרוח של שמש דקשה לרש"י דאמר הולך אל דרום כו' סובב סובב [וכל זה בשמש] משמעי וא"כ איך נכנס בשמש ויצא ברוחו של שמש : **כל הדברים** מוסב על מה יתרון דקשה לרש"י מה ענין זה לכל הנחלים הולכים אל הים הקודם לו לכ"פ מוסב על יתרון כו' כדמפרש ואזיל : **מה** שהיה בכל מה דק"ל מה שייך זה לענין הקודם לכ"פ בכל מה שהוא כו': **חדושי** טעמים דמשמע דבר שהוא חלופי השמש אין בו חדוש אבל בתורה יש חדוש מה שלא היה ומהו החדוש השייך בה : לכ"פ אבל ההוגה בתורה כו': **אני קהלת** על כל העולם דק"ל אני קהלת הייתי מלך הל"ל ותו לא למה הצריך לומר על ישראל בירושלים לכ"פ על כל העולם כו' ומ"ש ולבסוף על מקלו לישנא דתלמוד' נקט [סנהדרין דף כ'] ולבסוף לא מלך אלא על מקלו : **ונתתי** לפני בא"א ק"ל היכן נתן לפניהם הרע לזה מביא הפסוק את החיים ואת המות וגומר ואח"כ מפרש מלת ענין ומלת לענו' שניהם ענינם מנהג בני אדם : **לענות** לשון מענין פירש ויהיה נון ענין נוספת כמ"ש מעון ומורה שניהם ענין כאשר יתייחד לאנשים שעמידה במעון כי שם ביתם ומנהג' ככה

יתייחס אליהם שעמידה במנהג אשר הוטבעו בו ופסח"א לפרשו אפלא של מתוכב לא על סדירה : לשון עיון פירש שמעיין ומחשב במנהגו שיתנהג בו : **נתן אלהים** שניה לפניהם מה שלא פירש על הפסוק עצמו בפרשת נצבים ראה נתתי לפניך את החיים ואת המות ואת הרע דהתם כתיב בהדיא בקרא לפניך ע"כ פירושו שנתתי לפניך אבל פה כתיב נתן אלהים לבני אדם ק"ל הלא אין רע יורד מלמעלה לכ"פ שניה לפניהם : **ראיתי** ד"ה ורעות רוח לידי כאב לב נ"ל דה"פ דכשבא לסוף שמעשה או הוא מתאוה יותר ומעולם לא יבא אל תכלית כוסף והתאוה וכשהוא בא לסוף שמעשה ורואה שלא עלתה תאותו בידו הוא בא לידי כאב לב כדרך כל מי שלא יבא לידי תוחלתו ותקותו כדכתיב תוחלת ממושכה מחלת לב ודרשו בפרשת הרואה סוף בא לידי כאב לב לכן נקט הרב האי לישנא : **דברתי** מי יאזר עלי כו' מפני שדברתי אני עם לבי משמע שהיה מחשבה ועיון בלבו ואם הוא כפשוטו של כתוב מהו העיון המחשבה ל"פ מי יאמר עלי כו' א"כ מלת לאמר קדייק האם הוא כפשוטו דברתי אני עם לבי אני הנה וגומר מבעי ליה לאמר למה לי . אלא ע"כ לאמר קאי שמחשבה שהיה מחשב מי יאמר כו' :

ב אמרתי אני . ד"ה וראה כמו וראות פירש אינו צווי אלא מקור: **לשחוק** ד"ה ולשמחה' טובה עושה דק"ל הלא ע"שה שמחה ומשמח לבב: אנוש לכ"פ מה זו טובה עושה הלא סופה תוגה : **תרתי בלבי** ד"ה לאחוז הדומים לי לסכלו' ק"ל אם סכלות פירש שטות כמו שפירש לעיל א"כ ק' איך א' שיאחז בסכלות לכ"פ בדברים הדומים לי לסכלות כמו שאמר פה לאחוז בסכלות אך מה שכתוב אח"כ וכן הוא ... קשה להלום דבריו דאם כוונתו להביא ראייה דגם על שאול אמר שיאחז בדבר בדומה לו לסכלות ... קשה מה כוונתו בזה שכתוב והיא מצות המקום וקורא אותה סכלות ואם עיקר ראייתו הוא שקורא למצות המקום סכלות. ובכן ילדק אומרו והיא מצות המקום וקורא אותה סכלו' עדיין ק' היכן מצינו שקראו שלמה או שאול לאותה מצות סכלות ונראה שנתחלף צריך אתה לדעת מה שפירש רש"י לקמן מתוך דבריו יובן מה שפירש פה והוא שכתב לקמן אל תהי צדיק הרבה כשאול שדימה להיות צדיק וריחם על הרשעים ואל תתחכם יותר לדין ק"ו ש' שטות ומה על נפש אחת וכולה פירש כמו שעשה שאול אותם ק"ו כמו שדרש במסכת ר"ה פרק בראשונה טוב אשר תאחז בזה וגומר אם אומר הנביא הצדיק הדבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו ורצה את כלם ידי שניהם יקיים החכמה והסכלות כהלכתן כך הוא . מסתרים מדויקים הרי שאמר אל תתחכם יותר כשאול נמצא מדשאול שיש דוגה להתחכם ע"כ היה בעיניו כסכלות ועל זה אמר טוב אשר תאחז וגומר כי ירא אלהים יצא את כלם פירש החכמה והסכלות כדפירש לקמן והכא הכי פירושו ולאחוז בסכלות בדברים הדומים לי לסכלות כו' ואחר כך הקשה לנפשיה ואיך שייך לומר דקורא למצות המקום סכלות לזה מביא ראייה וכן הוא אומר אשר תאחז בזה על שאול כו' ומלת נגד שטות :

שעות וכו' ור"ס אמר על שאול טוב אשר תאחז' בזה שנדמה לך לסכלות שהרי היה רוצה להחזיק כדפירשתי ומדאמר טוב אשר תאחז' בזה שפיעה היא לאחו' במצות המקום אלא פירש שאפילו שנדמה לך לסכלות וכן דק. א' כי ירא אלהים יצא ידי שניהם פירש יקיים שתיהם והסכלות הרי שקורא מצות המקום סכלות וזהו שמסיים רש"י וה"א מצות המקום וקורא אותו סכלות כלומר אם כן אף שפרשתי זה במצות המקום מצינו כה"ג שקורא למצות המקום סכלות: וכל אשר לא אצלתי. להבדיל מהם דקשה לרש"י הרי ל' אצילות הוא כשמאציל דבר מדבר ואותו דבר שמאציל ממנו חסר אותו דבר כשאצל ושם אף אם היה נאצל ולא עשו מה שראו עיניו לא היו פניו חסר בזה כלום לכ"פ והביא לשון ויאצל כה"ג שאינו חסר כלום ויאצל מן הרוח כו' כמנורה שמדליק' ממנ' ואם לא יהי' כוונת רש"י רק להביא לשון ויאצל שהוא ל' הבדל לא ה"ל להביא רק הפסוק לאחד כדרכו ולמה ליה להביא המשל כמנורה שמדליקין כו' וכפי מה שפרשתי הוא ניחא: והוה שיה חלקי קיתי מקידה ומה שפירש רש"י מקידו של חרס הוא פירושו של קירס: יער צומח עצי הארץ צריך להיות ויער צומח עלים וכן הוא בספרים המדויקים ואינו קאי על הפסוק אך דברי רש"י הוא וקאי אמה שפירש ויש פותרים ממד' אגדה כל הענין בבתי מדרשות כו' וכאותו מדרש דרשו יער צומח עלים אלו עמי הארץ הכמים והוסמים וקשה לרש"י למה קראו עמי הארץ יער צומח עלים ויהיה דברי רש"י יש פותרים ממדרש אגדה כל הענין בבתי מדרשות כו' ויער צומח עלים דרשו עמי הארץ ולמה קורהו' צומח עלים לפי שהם למלאכת שדות הכרמים אם כן ויער צומח עלים דרשו עולם הזה למה נקראו עולם עולם הזה לפי שהם לצרכי הארץ למלאכת שדות כו': וראיתי אני שיש מן הסכלות הוא הרשע ולא פירש כמו שפירש הוללות וסכלות שטות דהכא בעונש עבירות קמיירי ושטות כמשמעו אין בו עונש לכן פירש הסכלות שם הוא הרשע וקורא החכם להרשע סכלות לפי שאין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח של שטות: החכם עיניו בראשו בתחלת הדבר ויהיה פירש בראשו כמו ראש דבריך אמת: וידעתי גם אני. הכסיל דקשה לרש"י מהו גם לכן פירש גם אני אשר משבח את החכם מן הכסיל יודע ששניהם ימותו כצ"ל ומלת ידעתי שאחר אני ומלת אני שאחר יודע טעות הוא ובספר אחר אינו: ואמרתי אני אהרהר בלבי דקשה לרש"י חלילה להנביא שיאמר כן שיהיה מקרה אחד לכולם. לכן פירש כלומר לפי כו':

ג עת לחבק כאשר ידבק האזור ולא ידעתי למה לא הביא הפסוק וימינו תחבקני כמו שהביאו במדרש קהלת: ידעתי כי כל כשנתנה דקשה לרש"י ואיך תלה והאלהים עשה שיראו מלפניו לכן פירש וכשנתנה כו': מה שהיה מבקש את הנרדפים דיוקו של רש"י דאם לא כן מה ענין והאלהים יבקש וגומר לאשר להיות כבר היה אלא כך פירושו מה שהיה כבר הוא יש לנו להעיד שראינוהו שהקדוש ברוך הוא בקש את הנרדפים ואשר להיות כבר היה כו' אין הקדוש ברוך הוא משנה מדותיו ואשר בקש כבר הנרדפים כן יבקש לעתיד את הנרדף ליפרע מן הרודף ומ"ש לפיכך מה יתרון וכו' כדי לחברו עם הפסוקים שלפניו: ועוד ראיתי מקום המשפט שמה ישפטו דקשה לרש"י תרתי ל"ל לכן פירש דמקום המשפט שמה הרשע קאי על מה שיעשו ברשע ראשים בשוחד ישפטו ומקום הצדק שמה הרשע קאי הפורענות: שמה הרשע טעמו למעלה פירש בתחלת התיבה תחת רי"ש לומר שהוא שם דבר פירש שם של דבר של רשעת כמו הרשע דרישא דקרא (נהפך לניקוד קמץ גדול פירש דבסוף ולאתנחתא נהפך הסגו"ל לקמ"ץ כמו סלע תחת סלע הראשון והשני בקמ"ץ: אמרתי ועל כל המעשה להשפט עליו פירש כבא עת הפקידה שאדם בסכנה ומזכירים עונותיו להינצל שם מזכירים כל מה שעשה: אבבא חוטרי מילי פירש רעיא סיגר ועיזון דסיסין קל לרוץ ולהגיע אותה כשמגיע בשעת גדרו' כדמתרגמינן חוטרין דען ובנית סדיר כדתנן הכונס צאן לדיר שם מעלה לו החשבון מבריאות שברח' ושם מכה אותה כלומר הלשה כשהיא בבריאות פעמים שזכיותיה תולין ואין כח מקטרג להזכיר עונה אבל משהגיע לפתח הסכנה וצריכה לנסים שם מזכירים עונותיה ומעשיה אם ראויה היא לנס אם לאו כך דרשו בפרק במה מדליקין על שש דעל שלש עבירות נשים מיתות: אמרתי בלבי המה להם נתן הקב"ה מקרה פירש האי כי נתינת טעם הוא למה שלפניו למה בהמה המה להם כדמפרש ואזיל: מי יודע כמו מי יודע יטוב ופירושו גם כן מי אשר מבין ונותן לב: וראיתי בכל אלה דק"ל במה ראה עתה יותר מקודם לכ"פ בכל אלה: כי אין טוב לאדם דק"ל חלילה שיאמר כן הלא כתיב טוב יי' והתורה היא לקח טוב ולמה אמר ראיתי כי אין טוב לכ"פ לאדם:

ד ושבח אני ד"ה שכבר מתו עד שלא שלם דק"ל דבריו סותרי זה את זה כאן משבח המתים ואמר כך אמר כי לכלב חי טוב מאריה המת לכ"פ עד שלא שלם כו': שלא נענה משה פירש כשחטאו ישראל במדבר עמד משה לפני הקדוש ברוך הוא ואמר כמה תפלות ותחנונים לפניו ולא נענה וכשאמר זכור לאברה' ליצחק ולישראל עבדיך מיד נענה: דוד אבי שלא נעניתי. פירש דכשבנה שלמה את בית המקדש לשכנים ארון לבית קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה כיון שאמר זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה כך דרשו בריש פ' במה מדליקין: וטוב. משניהם. ד"ה אשר לא ראה תתקע"ד דורות פי' שלו במחשבה נגזרו להבראות ל' ותקמטני קודם שנברא העולם נגזר עליהם להבראות שידאו מדה חתן תורה [illegible] דבר צוה לאלף דור ראויה היתה תורה ליתן לסוף אלף דור וכשראה שאין העולם מתקיים בלא תורה עמד וטרדן מן העולם והמתין מתן תורה לעשרי' דורות מאדם עד משה רבינו: כדפרש"י בפ' אין דורשין: יש. אחד ד"ה גם בן ואח. אינו קונה לו תלמיד דק"ל הנביא מדבר בבחירת אדם מה שבכחו לעשות שהרי אמר כך מוכיחו טובים השנים שישתדל שיהיה לו שנים ואיך הוא בכחו לעשות שיהיה לו אח. וי"ס אם תלמיד חכם הוא כו' ומה שלא פי' ג"כ בתלמיד חכם בן כמשמעו כמו ברווק הוא דניחא ליה לפרש בתלמיד שהוא בידו לקנות לו משא"כ אם ישא אשה דלא פסיק' מלתא שיהיה לו ממנו בן אבל ברווק א"א בתלמיד הוצרך לדחוק ולפרש אף במילתא דלא פסיקא: כי אם יפולו ד"ה ואילו. אוי לו דרש זה מדכתב מלא ביו"ד. א"נ ק"ל דהל"ל ואלו האחד שיפול אין שני להקימו בלא ו"ו דהכי קאי אדלעיל כי אם יפלו האחד יקים את חבירו ואלו האחד שיפול אין שני להקימו. לכ"פ אוי לו והוא התחלת הענין אז לא יוכן הולם רק דואן כלומר אוי לו להאחד שיפול באם אין שני להקימו: ואם יתקפו.

מסיף ומפי זרעך כן הוא במדרש ובמ"ס אינו כלל כמי פסוק דלא ימושו:

ה שמור רגליך. ד"ה כי אינם יודעים. אין הכסיל מבין דקשה לרש"י א"ה צדיקים מינהו. לכן כו' אין הכסיל מבין שעושה רע לעצמו. פי' ואמר הקב"ה אין מבינים בין רע לטוב קרבן מביאין לפני וכעין זה דרשו בסוף פ"ק דברכות: כאשר תדר. ד"ה אין חפץ. כרפעי' דק"ל היאך היא כי אין חפץ בכסילים נתינת טעם לאל תאחר לשלמו. לכ"פ אין חפץ וכו': ויתרון ארץ. ד"ה מלך לשדה. פועל לציון פי' שנקרא ה' מלך נאות לבה נעשה פועל הוא פירושו של נעבד לציון פירושו של שדה דכתיב ציון שדה תחרש ואח"כ פירושו במה הוא פועל לציון יתבע עלבונה וכו': אהב. כסף ד"ה לא תבואה. מצוה מסוימות פי' מי שיש לו המון מצות ואין בה מצוה מסוימת וקבוע לדורות גם זה הבל: הגוים פי' אלו שהביא אחר כך: אך. זה שקדמתי אף שהוא במדרש איכה כראשונה הקדמתי לפי שהוא מענין וכו': לא תבואה. ואין לו גמרא היא פירושו על גם זה הבל ובויקרא רבה מסיים למד תורה ואינו למד תלמוד אין לך הבל גדול מזה:

ו כל עמל. בשביל פיהו דק"ל כל עמלו אם קנה פרקמטיא או עושה מלאכה וכי לפיהו הוא נותן. לכ"פ בשביל פיהו פירש עושה מלאכה או פרקמטיא להשתכר בשביל פיהו הוא: כי מי. ויעשם. בשעה מועטת דקשה לרש"י איך יעשה להמעשים כלל. לכן פירש כלל לא קאי על המעשים אלא על הימים והזמן ופי' לאותה המעשים בשעה מועטת וכו':

ז טוב ללכת. כאשר הוא סוף. דידל ידלוניה שמרים קולו בבכי ובהספד: כ"פ רש"י בפרק הנודר ובפרק אלו מגלחין: לב. חכמים בבית. על יום המיתה דקשה לרש"י הלא לב חכמים בגופם הוא כמו כל אדם. לכן פירש מחשבתם וכו' כי העוסק. וכי האמור פירש מלת פי האמור ברא"ש המקרא כי העוסק וגומר מוכוח שמחובר למקרא שלפניו: טוב. אחרית דבר כאלישע בן אבוי' וקשה להבין הן מצד הלשון הן מצד הענין דמהו זה שאמר דרים כולא מילתא דאלישע יכי מילתא דאלישע דריש קרא קדריש ואי אקרא קאי מכ"ש ק' להבין הוא. ועוד מהו כולא מילתא אי נאמר דדריש כולא מילתא דאלישע זה אינו מצד הלשון שלא יוכן כן גם אינו אמת דלא דריש מעניי' דאלישע רק הדבר אחר לבד גם הדבר אחר לא דריש אותו רבי מאיר במדרש קהלת רק דרשות רבות אחרים ואלישע השיב ורבי עקיבא רבך לא כך דריש אלא טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו כמעשה דאלישע דתחלת לימודו לא היה לש"ש כמו שהאריך שם. לכך נראה לי דטעות הוא וכך צריך להיות רבי מאיר הוי קאי ודריש וכו' במילתא דאלישע בן אבויה במדרש ופירושו רבי מאיר קאי ודריש וכו' ובסוף הענין הוא נדרש במילתא דאלישע בן אבויה לא הר"מ עצמו דריש כך רק שמביא תחלת הענין שבמדרש קהלת: ביום. טובה וביום רעה מן הרואים דאל"כ מהו ראה ולא תהיה מן הנראים קשה בזה למה ליה להביא סיפא דקרא די היה בזה אתה תהיה מן הרואים שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגומר ולא תהיה מן הנראים כאותם שנאמר עליהם וראו בפגרי האנשים כי הפגרים הם הנראים ועוד ק' דבמדרש הוא ולא מן הנראים שכתוב בה והולעתם לא תמות למה משנה רש"י וכתוב והיו דיראון ונ"ל דק"ל על שמדרש שכתב ולא תהיה מן הנראים שכתוב בהם ותולעתם לא תמות מה נראים שייך בזה אלא עכ"ל דהרישא דקרא קאי וראו בפגרי האנשים כי תולעתם לא תמות א"כ כשאמר תהיה מן הרואים דכתיב ויצאו וראו בפגרי האנשים וגומר לא הל"ל רק ולא תהא מן הנראים ותו לא לכ"פ רש"י ולא תהא מן הנראים והיו דיראון לכל בשר כאלו אמר ולא תהיה מן הנראים בגיהנם אשר הצדיקים יאמרו עליהם די ראייה וזהו פירושו של דיראון תחת התרגום ופרש"י בסוף ישעיה ואפשר לומר לדעת רש"י שסובר שיש ליגרוס הכי במדרש או כוונת רש"י לפרש דמה שכתב במדרש ולא מן הנראים שכתוב גבי תולעתם לא תמות כוונת המדר' הוא על סיפא דמלתא דהיינו והיו דיראון ויהיה מה שיהיה לפירש"י שלפנינו הוא נכון ואפשר שכך היה כתוב לפניו במדרש ובילקוט הוא המדרש בנוסח אחר והוא נכון מאד וזה נוסחו תהא מן הרואים ולא מן הנראים תהא מאותם שכתיב בהם ויצאו וראו ולא מאותם שכתוב בהם כי תולעתם לא תמות ולפי זה ניחא מאד אך ממה שהביא רש"י והיה דיראון מוכח כמו שפרשתי: אל תהי כשאול דק"ל ולמה לא יהיה צדיק הרבה לכ"פ כשאול כו' וכן ק"ל באל תתחכם יותר: דק"ל הרבה הוא דלא לירשע הא מעט לירשע לכ"פ אפי' רשעת מעט פירש אל תאמר שכבר אבדת בשבת אותו חטא ותוסיף עוד להרשיע בחשבך שאין לך עוד תקנה אל תוסיף להרשיע ותהא תוהא על הראשונות וסר עונך וחטאתך תכופר וזהו כוונת רש"י דאל"כ מאי אפי' וכי בשביל שחטא מעט יוסיף עוד להרשיע: טוב אשר תאחוז בצדק וברשע כאמרתי לעיל גבי ולאחוז בסכלות: החכמה תעוז לפי שאמר כוונת רש"י לחבר הפסוקים דאל"כ מה ענין זה לזה: אשר היו בעיר אחרי מות יהוידע פירש אבל כל זמן שיהוידע חי היה צדיק גמור כדכתיב במלכים ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן ואחרי מות יהוידע עשה הרע בעיני ה' כמו שכתוב בד"ה: כי אדם לפשפש במעשיו דק"ל דמלת כי מוכיח שהוא מחובר למעלה [illegible] לפשפש אף [illegible] שאין צדיק בארץ צריך לפשפש אדרבא אם היו מקצת צדיקים או מי שאינו צדיק צריך לפשפש וישוב בתשובה כדי שיגיע למעלת הצדיק אבל אם אין צדיק בארץ אין סברא כ"כ שצריך לפשפש כי א"א בלא חטא וי"ל דקאי אמה שפירש החכמה תעוז לחכם שהיא יעצתו לשוב בתשובה ולפשפש במעשיו ע"כ אמר כאן שלא תאמר איך אמר החכמה תעוז לחכם שיעצתו לשוב בתשובה אם הוא חכם החכמה יעצתו שלא יחטא כלל ולא יצטרך לעשות תשובה לזה אמר כי אדם אין צדיק בארץ שלא יחטא לפיכך צריך לפשפש עוד נ"ל יען אמר לעיל אם הרשעת מעט אל תוסיף להרשיע בחשבך דכל מי שחטא חטא מה נכתם עונו תמיד לפני השם יתברך וכבר אבד בשבת מה שחטא ולא יועילו שמרו מחטא במה שעתיד לא תחשוב כן ואל תוסיף להרשיע ואמר כאן הטעם למה לא יחשוב כן ואמר שאם תחשוב כן אז ח"ו כולם אבודים כי אדם אין צדיק בארץ אשר לא יחטא אלא עכ"ל בשובם מדרכם הרעה יכפרו להם עונם לפיכך לא יוסיף להרשיע ויפשפש במעשיו הראשונים כמו שפירש רש"י לעיל מיניה אל תוסיף עליו אלא פשפש במעשיך זהו שפירש רש"י לפיכך צריך לפשפש במעשיו פירש ולא יחשוב כי אין לו תקוה אלא יפשפש מעשיו ויכפר עונו: גם לכל ד"ה אשר תשמע אשר אשם פירש לא תשים אזנך

לשמוע

לשמוע את המקלל שפי׳ שיהיה עבדך כאשר עשה דוד מלך ישראל עם שמעי בן גרא ומוצא אני מר ממות את האשה ס רת המיתה קשה : [זו האפיקורסות] כי כן דרשו רז״ל וסמכילו המינות לאשה כדאיתא בפ״ק דע״ז הרחק מעליה דרכך זו מינות : ראה זה . ד״ה אמרה קהלת. קבוצת החכמה דק״ל שאמר לשון נקבה. לכ״פ אמרה קבוצת החכמה ומ״ש ואמרה נפשו כו׳ בספרים מדויקים אינו : קהלת לשון נקבה דק״ל הרי כמה פעמים אמר בלשון זכר לכ״פ קהלת לא נקבה הוא כשהוא אומרו בלשון זכר מוסב על הקיבלה פירש הקובץ החכמה אלמפנינו : אני פי מלך אני נכון לשמור פירש מזומן : את כשב עם ועל דברת ואגב בתחלה מפרש הענין ואחר כך מפרש המלות ואמר ועל דברות ואגב דברות כו׳ כלומר אגב שבועת יי׳ אשמר פי המלכים אין אדם שליט ברוח את הרוח שבגופו דק״ל ברוח ל״ל הכ״ל אין אדם שליט ברוח לכלות אותו לכ״פ דהרוח קמא קאי על רוחו של שלוחו של מקום ורוח בתרא קאי על רוח שבגופו : ואין שלטון ובמלך דוד במדרש רבות קרוב לחמשים ושתים פעמים כתיב והמלך דוד כיון שנטה למות כתיב ויקרבו ימי דוד : ואין משלחת דק״ל הרי אינה במלחמה נשתעי הכא לכ״פ המלחמה זו כו׳ : ראיתי רשעים שהיו ראויים דק״ל וכי יש רשעים קבורים בא״ס ומהלכים לכ״פ שהיו ראויים כו׳ : ושבחתי. ד״ה את השמחה שיהא שמח דק״ל הרי סותר דבריו שאמר ולשמחה מה זו עושה לכ״פ שיהא שמח בחלקו כו׳ : לאכול ולשתות תלמיד תורה מה שפרש״י פה ולא קודם לכן שהוזכר כמה פעמים אכילה ושתייה היינו דמפסוק זה למדו רז״ל וז״ל המד׳ על פסוק הזה כל אכילה ושתייה שנאמר במגלה זאת בתורה ובמעשים טובים הכתוב מדבר א״ר ירמיה זו כנין אב שבכולם שנאמר והוא ילונו בעמלו בעולמו בעולם הזה ימי חייו לקבר וכי יש מאכל ומשתה בקבר אלא אלו תורה ומעשים טובים שעושה האדם עכ״ל ולפי המדרש הזה השתיה כנוי לתורה והאכילה למעשי׳ טובים כ״כ מוהר״ר משה אלמשנינו ואין לורך כ״כ :

ט גם אכנה אין יודעין שאר דק״ל פשטא בשבחם של הצדיקים והחכמים ואיך אמר גם אכנה גם שנאה אינם יודעים לכ״פ שאר הבריות ואח״כ ק״ל אם בשאר הבר וא קמיירי תאו הכל לפניהם לכ״פ לפני הצדיקים כי מי ד״ה כי לכלב חי : ושניהם רעים כוונת רש״י שפסוק זה הוכח׳ לפסוק שלפניו שאמר שאף לרשע יש בטחון שאף ישוב לפני מותו ומוכיח כי לכלב חי וגומר לכן פרש״י ושניהם רשעים כו׳ : מחתבין את הנבלה דק׳ להו קראי אהדדי דלעיל אמר ושבח אני את המתים וכאן אמר כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת לכך דרשו כך בפרק במה מדליקין : כי אין מעשה המקר׳ מסולם כי בלתי סירוס לא יוכן הכתוב כי חלילה שלא יהיה חשבון בשאול: שבתי וראה כמו זכור וראה באל״ס הוא כמו זכור פירש לשון טוס כי תמיד הוא ראה: לב חכם להפותו דק״ל הרי לב כל אדם הוא בגופו לכ״פ חכמתו מזומנ׳ כו׳ וכן לב כסיל לשמאלו . הוסר ד״ה ישכנו נחש מיתה בידי שמים ק״ל למה כינה למיתה בידי שמים בשם נחש לכ״פ ולפי שדיבר בלשון כו׳: לשחוק עושים מזומני חתנים לשון נמר׳ הוא בפרק אין דורשין מבני אדם שמתקבלים לראות במזומני חתן וכלה פירש זמירות שאומרים לפני חתן וכלה כדי לשמחן : גם במדעך אפי׳ במחשבותיך גם במדעך אפי׳ במחשבותך כצ״ל ולא שרש״י מרשם גם מלת מלך דלא עביד פירושא רק על מדעך ואחר כך ק״ל היכן רמוז בקרא אפי׳ ומסיכי תיתי לי לומר אפי במחשבתך לזה כתב גם אפי׳ ואחר כך מרשם מלך אל תקלל אל תרגנו כו׳ לא שמלת אפי׳ יהיה היקר למלך דפשי׳ ואדרבא שיותר לזהר לקלל מלך מהדיוט אלא הוא פירושא של גם וקאי אמחשבה אפי׳ במחשבתך כו׳ :

יא שלח לחמך טובה וחסד לאדם דקשה לרש״י אם ישלח על פני המים שיאך ימצאנו ועוד למאי נפקא מינ׳ ישלח לחמו על פני המים ואחר כך ימצאנו

א״כ החזיקו מתחלה בידו ולא ישלחנו לכן פירש עשה טובה וחסד כו׳ לבסוף תקבל תשלומיך רשה מה נאמר כיתרו כו׳ : תן חלק ד״ה כי לא תדע אז תנצל ע״י פירש ע״י הנדק׳ זו לא נדקה כתם דאם כן למה אמר ותלטרך לכולם אלא שכולם יעזרוך שתנצל מן הרעה ושלחו לך הצדקה נמלא שתנצל ע״י צדקה זו ובספרים מדויקים הוא בהדיא ברש״י ע״י נדקה זו: ר״ל אם לא תעשה עתה כשיהיה הרעה אז לא תוכל להנצל ע״ד מי שטרח בע״ש יאכל בשבת : שומר רוח ממתין ומלפה דקשה לרש״י ומי יוכל לשמור הרוח לכ״פ ממתין כו׳ ואומר הוא כמו ואביו שמר את הדבר : כאשר אינך הרי זה ענין זר הוא מסורס בדברי רש״י ומהופך וצריכים להגיה כפי אשר הוא בספרים מדויקים ואז שפיר וכך הוא הנוסחא האמיתית כאשר אינך יודע הרי זה נקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך ידע עלמים בבטן המלאה דברים כל אלו ושנעלמי׳ בבטן המלאה ואף על פי שכולם לחוץ אינך יודע מה בבטנה כך אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלו שוות כו׳ ככה לא תדעת עלימות הם כוונת רש״י לחבר הפסוקים הלם בענין לדקה דאם לא כן מה ענין העצים והרוח לכאן :

יב וזכור בוראך זה דרש דרש שהוא נוטריקון נורך באלך וכן הוא במדרש רבות בקהלת ובויקרא רבה פרק י״ח : עד אשר לא תחשך זו פדחת פירוש המצח שהוא חלק ומלה״ב יוצא מכל הפרצוף כן פירש רש״י במסכת שבת פרק שואל : והכוכבים רומני דאפי פירש בלשון תלמוד קורין אותו רומני דאפי ומ״ש של לחיים טעות הוא וצריך לומר שהן לחיים כלומר רומנו דאפי שהן לחיים עין לעיל בפירוש רש״י בשירים בפסוק כפלח הרימון כו׳ : גם הגבוה ד״ה ויסתבל. אלו העגבות כי חגב כמו ענב בחילוף אותיות אחה״ע ומ״ש שהיו עגבותיו דומות עליו כסוכל תנ׳ ויסתבל קדרים : עד אשר רתיקות כסף וירתיקות כסף צורף פירש שרשרות : ונרוץ קיגות בפתיחתא דאיכה : [המוראה היא] פירש דכתיב והסיר את מראתו בנוצתה השליך אותה אצל המזבח דבר קל הוא פירש וקשה לזורק להרחיק אם לא בכח גדול וביד חזקה והכהן זורקו יותר נמצא אמה שהיא זורקו על מקום הדשן ומכל זה מוכיח כי גבורי כח היו : וסגרו דלתים של אלנתן אם איש עשיר ונדיב גדול : ויסתבל זה ללמו וקראו חגב דרך נגאי כי חגב כמו ענב כדלעיל ודרש ויסתבל שלא יכול לסבול נטאו מפני גבהו : [והכנס לידה] פירש זה ע״ז ובמשמא׳ כנדה שנאמר הזרם כמו דוה לא תאמר לו : ד״ה ונרוץ זו בכל שהיא זומו פירש תחתית : הבל הקיהלת . קבוצת החכמה דקשה לרש״י למה אמר לשון זכר ולעיל אמר לשון נקבה אמרה לכ״פ מי שהו קבוצת החכמה כדפירש לעיל : ויותר ואיזן לסיג פירש וע״י כך האזין ישראל עמלות שנתרחקו מן העבירה כדרך שנוה לאחוז בכלי שיש לו בית יד משאין לו כ״ש רש״י בפרק ב׳ דעירובין : בקש קהלת נתן לבו ופזר ק׳ מה בקש שלא בפסוק שקודם אמר שלימד דעת וגומר לכ״פ נתן לבו וכו׳ : דברי חכמים נתני ורועה אחד ירצה שעל כן מרעה חסר להורות על נוטריקון משה רבינו עליו השלום : ויותר ד״ה ולהג הרבה לגירסא רש״י מולא המלה מלשון הגיה כמו להגות וה״מ״ד שמוסית אגא שהנה שרבית מרוב הרגל המלה ומקרה הוא קרה לה כמו שקרה למלת תורמין כי התי״ו אינה עיקר ונעשית שרבית אצל חז״ל וכמו שכתב ר׳ יונה המדקדק אשר הכיאו הראב״ע בפירושו למגלת אסתר על מלת מהיסדי׳ שלדעת רבי יונה גם היא ככה: כי את כל אשר אדם עושה ק״ל למה יבא במשפט על מעשה האלהים שהם טובים וישרים . לכ״פ את כל כו׳ ומביא ראייה מנקוד וטעם המלה ולכך נקוד מעשה פתח פירש השין נקוד בסגו״ל שהוא פתח קטן ואלו היה דבוק היה נקוד השין בקמץ קטן בצירי והטע׳ למעלה פירוש זקף על השין ואלו היה נקוד במוכח תחת השין : אם טוב ואם רע נכשל במלוה דקשה לרש״י למה יביא אותו במשפט על טוב לכ״פ אפי נכשל במלות זהו אם טוב :